

<http://history.org.ua>

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

1936 - 2006

**Національна академія наук України
Інститут історії України**

**ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАН УКРАЇНИ**

1936–2006

Київ 2006

**ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ. 1936–2006. – К.:
Інститут історії України НАН України, 2006. – 818 с., іл.**

В книзі висвітлюються основні віхи діяльності Інституту історії України НАН України. Зокрема, подаються здобутки його наукових підрозділів, нариси про директорів інституту та членів Академії наук, довідки про співробітників. Особливо наводиться бібліографія основних праць співробітників інституту.

Видання підготовлене до 70-річчя створення Інституту історії України.

Відповідальний редактор – акад. НАН України В. А. Смолій.

Редакційна колегія: *В. А. Смолій (голова), В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, В. О. Горбик, В. М. Даниленко, М. Ф. Дмитрієнко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький, О. Є. Лисенко, Ю. А. Пінчук, О. П. Ресит, О. С. Рубльов, Н. О. Терентьєва, П. Т. Троцько, О. А. Удод, О. В. Юркова (відповідальний секретар).*

Затверджено до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України, протокол № 11 від 5 жовтня 2006 р.

Для створення ілюстративного ряду використано матеріали з фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, Інституту історії України НАН України, особистих зібрань О. Д. Бойко, С. В. Віднянського, А. П. Гриценко, О. І. Гуржія, Н. В. Кривець, Л. Г. Москвич, а також фотосвітлини О. І. Лупандіна.

Упорядник ілюстративного ряду О. В. Юркова.

В разі передруку матеріалів узгодження з Інститутом історії України НАН України обов'язкове.

ISBN 966-02-4173-9

© Інститут історії України
НАН України, 2006

ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ – 70

Сімдесят років – чималий термін в існуванні академічної установи. Це – три чверті століття, якими вимірюється її наукова діяльність, рубіж цілком поважний для того, щоб, не знижуючи набраних за останні роки творчих обертів, спокійно подивитись у минуле, переосмислити власну історію, підбити підсумки пройденого, відзначити здобутки й недоліки, визначити перспективи на майбутнє.

Час заснування Інституту припав на тяжку і малосприятливу для української історичної науки добу, коли руйнувалися випрацювані на попередніх етапах наукові концепції, змінювалися методологічні засади розвитку гуманітаристики, згорталися цілі дослідницькі напрями, коли в країні набували розгулу репресії проти творчої інтелігенції. Не оминули вони і щойно створеної інституції, насаджуючи в ній далеко не творчу атмосферу.

І все ж невеликий колектив науковців вистояв. Крок за кроком, наполегливо і послідовно завойовував він позиції на поприщі історичної науки, згуртовуючи навколо себе вузівських, музейних і архівних працівників. Вчені установи сповна розділили із усім народом тяготи воєнного лихоліття та післявоєнного відродження. Поступово нарощувався кадровий потенціал і обсяги наукової продукції інституції, змінювалася її структура й розширювалося предметне поле досліджень, зміцнювалися контакти з іноземними науковцями, а все зростаючий рівень дослідницьких розробок українських істориків забезпечував їм визнання світового наукового загалу.

За 70 років існування в історії Інституту були як злети творчої активності, так і періоди стагнацій, викликані далеко не завжди лише внутрішніми причинами; підтримка державою його наукової діяльності змінювалася роками боротьби за виживання. Однак головне, що допомогло Інституту історії України НАН України підійти до свого ювілею з вагомими творчими здобутками, – це люди, фахівці високо гатунку, по-справжньому закохані у свою справу. За сім десятків років у стінах інституції змінилася не одна генерація українських вчених-істориків. Серед них були і є фахівці справді світового масштабу. Однак вагомим у загальний інститутський доробок є внесок й більш скромних трудівників на ниві історичної науки, а також допоміжного персоналу, що створює оптимальні умови для розкриття потенційних можливостей науковців та забезпечує стабільність функціонування установи.

Сьогодні провідний науково-дослідний і координаційний центр з історичних студіювань в Україні впевнено дивиться у майбутнє. Зміцнюється його матеріально-технічна база, молодими обдарованими дослідниками поповнюється кадровий склад, відкриваються нові перспективи в дослідницьких пошуках, задумано ряд великих наукових проєктів, для реалізації яких існують цілком реальні можливості.

*Академік НАН України
Валерій Смолій*

<http://history.org.ua>

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ: ВІХИ ІСТОРІЇ (1936–2006)

Інституту історії України Національної академії наук України виповнилось 70 років. Але, незважаючи на свій досить поважний вік, він є динамічною, продуктивною, без перебільшення, провідною установою історичного профілю в Україні.

Історія Інституту, так само як й історія України, сповнена і тріумфальних, і трагічних сторінок. Вона веде свій відлік з протокольної постанови ЦК КП(б)У від 23 липня 1936 р. «Про організацію в Академії наук УСРР Відділу суспільних наук», відповідно до якої на базі Інституту історії ліквідованої Всеукраїнської асоціації марксо-ленінських інститутів (ВУАМЛІН) був створений Інститут історії України у складі новоформованого в Академії наук УСРР Відділу суспільних наук¹. Через два дні, 27 липня 1936 р., це рішення «навздогін» було закріплено відповідною постановою Президії АН УРСР. Першим директором Інституту «з подачі» ЦК КП(б)У був призначений колишній директор Інституту філології ВУАМЛІН, «червоний професор» А. Х. Сараджев (1898–1937)².

Звичайно, Інститут був створений не на порожньому місці. В Академії наук це був вже не перший подібний заклад. Відлік історичним академічним установам поклала створена у грудні 1918 р., ще на початку діяльності Української академії наук, Комісія для складання історично-географічного словника української землі в складі Історично-філологічного відділу. А відкрита у грудні 1923 р. Кафедра історії українського народу, очолювана спочатку акад. Д. І. Багалієм, а згодом акад. М. С. Грушевським, фактично представляла усі напрями історичних досліджень. У 1920-х роках завдяки М. С. Грушевському в системі Академії наук розгорнула надзвичайно плідну роботу ціла мережа науково-дослідних установ історичного профілю, відомих як Історичні установи М. С. Грушевського. Тут варто згадати Археографічну комісію, а також Історичну секцію ВУАН з її Комісіями історичної пісенності, культурно-історичною, Старого Києва і Правобережжя, Лівобережжя і Слобідської України, Полудневої України, Західної України, Заходо- та американознавства, старої історії України, новітньої історії України, історії козаччини й козацької доби, дослідження нової української історіографії, історії освіти, українсько-молдавською; а також Науково-дослідну кафедру історії України. Вони мали кілька своїх періодичних серійних друкованих органів – журнали «Україна», «За сто літ», «Український археографічний збірник», «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», «Студії з історії України»,

¹ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 409, арк. 42.

² *Історія Національної академії наук України (1934–1937): Документи і матеріали.* – К., 2003. – С. 226–227; 446, 448.

«Збірник заходознавства». Вчені (а дослідників налічувалось більше 100 чоловік!) також друкували свої праці в «Записках Історично-філологічного відділу ВУАН», «Збірниках Історично-філологічного відділу ВУАН» та як окремі монографічні роботи. Крім того, в складі Історично-філологічного та Соціально-економічного відділів ВУАН існували та активно працювали й інші комісії, скеровані на вивчення тих або інших аспектів історії України та всесвітньої історії.

Влітку 1928 р. акад. М. С. Грушевський розробив проект організації Українського Історичного Інституту. Передусім вчений прагнув заснувати таку установу, де б систематично студіювалася історія України і як «цілості», і з точки зору взаємовідносин «з історичними процесами – середземноморським, західноєвропейським, євразійським»³. Вказуючи, що можливості для цього принесла з собою революція (це, думаємо, був «реверанс» історика перед відповідними органами), вчений відзначав, що досі таких інституцій не створено, бо «науково-дослідні кафедри, сей продукт соціалістичного будівництва, тільки підводили до сього завдання». Між тим, підкреслював М. С. Грушевський, «робітники і селяни України повинні мати повно, солідно і всебічно розроблену історію своєї країни, українського народу та тих нацменшостей, що разом з ним заселяють сю країну..., [і яка] була б здатна витримати хоч би яку сувору наукову критику... Явища українського життя повинні бути приведені в зв'язок з явищами світового історичного процесу»⁴.

Для виконання цього масштабного завдання, підсумовував визначний історик, необхідно створити Історичний інститут, тим більше, що кадри для нього були достатньо підготовлені⁵. Структура Історичного інституту уявлялася М. С. Грушевському такою: «1. Відділ методології і соціального обґрунтування історії. 2. Відділ порівняної історії господарства в двох секціях: господарства міського і господарства сільського. 3. Відділ історії культури, з окремою секцією Західної України. 4. Відділ старшої соціальної і політичної історії України в складі секцій старої, литовсько-польської і козацької доби, з додатковими секціями: порівняної історії західноєвропейської й азійської (в дальшій плані вони можуть бути відділені в окремий відділ, з поділом на секції європейську й азійську) і двома секціями допоміжних наук (що в дальшій теж можуть бути відділені в окремих відділ): а) історичної географії; б) джерелознавства і дотичних наук. 5. Відділ нової соціальної й політичної історії України, з окремою секцією Західної України»⁶. Втім, цей план так і залишився нереалізованим проектом.

³ [Грушевський М. С.] Проект Українського Історичного Інституту // НА ІУ НАНУ, оп. 3, спр. 170, № 2, арк. 1.

⁴ Там само, арк. 1 зв.

⁵ Там само, арк. 2.

⁶ Там само.

Більше того, вже наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. переважна більшість академічних історичних установ була ліквідована, а десятки наукових співробітників зазнали репресій. Ті ж комісії, що ще намагалися бодай номінально працювати, перестали існувати під час реорганізації ВУАН у 1933–1934 рр. Однією із форм репресій стала заборона історикам займатися дослідницькою діяльністю, викладанням, публікуватися. Репресії торкнулися і підготовлених до друку видань, а опубліковані раніше книги репресованих авторів вилучалися з бібліотек.

Проте у лютому 1934 р. – як певна компенсація за ліквідовані науково-дослідні історичні заклади – постав Історично-археографічний інститут ВУАН, що мав репрезентувати історичну академічну науку. Однак його роботу по реалізації грандіозних планів з опрацювання проблем історії України, здійсненню різних археографічних проєктів та обов'язковою для ідеологічної установи тих часів боротьбою із так званими «буржуазним націоналізмом» та «фашизмом» в українській історіографії невдовзі було без зайвого галасу припинено. У листопаді 1934 р. Інститут, який щойно розпочав нормально працювати, був ліквідований. Впродовж наступних двох років науково-дослідну роботу в галузі історії в системі Академії наук УСРР проводив лише Інститут історії матеріальної культури (археології).

Втім, паралельно до академічних історичних установ, де здебільшого працювали історики, далекі від марксистсько-ленінських поглядів, що пізніше були тавровані як «буржуазно-націоналістичні», за постановами ЦК КП(б)У на початку 1920-х рр. була створена низка нових наукових та навчальних закладів для утвердження в українській історичній науці ідеології марксизму-ленінізму «як єдино правильної і пануючої». Це, зокрема, були Всеукраїнська Комісія по вивченню історії Жовтневої революції і Комуністичної партії (Істпарт), у 1929 р. перетворена на Інститут історії партії та Жовтневої революції, та Український інститут марксизму-ленінізму з кількома історичними кафедрами, що у 1931 р. був організаційно перебудований на Всеукраїнську асоціацію марксо-ленінських інститутів із Інститутом історії у своєму складі. До літа 1934 р. вони працювали у Харкові, а після перенесення столиці УСРР перебазувалися до Києва. Інститут історії ВУАМЛІН розмістився за тією самою адресою, що й ліквідований невдовзі Історично-археографічний інститут – бульвар Шевченка, 14.

На середину 1930-х рр. компартійній владі в Україні вдалося підпорядкувати собі колишню автономну наукову спільноту Академії наук. Вичистивши з неї сотні «шкідників», «контрреволюціонерів», «націоналістів», республіканська адміністрація здійснила низку заходів щодо реорганізації наукових установ, зокрема історичного профілю. А завдяки діяльності ВУАМЛІН, Комуністичного університету імені Артема та Інституту червоної професури були підготовлені нові кадри дослідників, які вже, як вважалося, оволоділи марксистсько-ленінським розумінням історичного процесу, боролися за чистоту марксистсько-ленінської теорії «на історичному фронті», виступали проти дрібнобуржуазних і буржуазних проявів у розвитку науки.

Отже, цілком логічним виглядає проведена ЦК КП(б)У ліквідація ВУАМЛІН та створення на базі її інститутів науково-дослідних установ гуманітарного профілю в системі АН УСРР. Так на базі Інституту історії ВУАМЛІН постав Інститут історії України АН УСРР. На відміну від Інституту історії ВУАМЛІН із існуючими в ньому п'ятьма секторами (історії України, історії народів СРСР, історії народів Заходу, методологічним і бібліографічним) Інститут історії України почав функціонувати у складі трьох секторів. Його структурна організація (а структура опосередковано відображає мету, цілі та завдання існування науково-дослідної одиниці) не відзначалася оригінальністю: панівна тоді «єдино правильна» теорія суспільно-економічних формацій логічно привела до утворення секторів історії України доби феодалізму, історії України доби капіталізму та історії України радянського періоду. Проте, вже самий факт створення Інституту як спеціалізованої установи саме з історії України, незважаючи на його повну підпорядкованість компартійній владі, давав «якісь шанси на збереження, хоч і в деформованому вигляді, хоч і під оболонкою сталінських догматів, але все ж історичної пам'яті українського народу»⁷.

1936 р. поклав початок першому періоду розвитку Інституту історії України, що тривав два десятиріччя. Це був сталінський період, що характеризувався використанням тоталітарною державою всіх функцій контролю над суспільством – терористичних, пропагандистських і виховних. Умовно його можна поділити на три етапи – 1) 1936–1941 рр. – час становлення Інституту, 2) 1941–1947 рр. – діяльність у воєнні та перші повоєнні роки до сумнозвісної постанови «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» та, нарешті, 3) 1947–1956 рр., коли держава сприяла досить відчутному зростанню наукового потенціалу Інституту з тим, щоб охопити дослідженнями усі періоди вітчизняної історії.

Складними, а інколи драматичними були перші роки існування Інституту історії України. Пам'ятаючи, що «кадри вирішують все», ЦК КП(б)У окремими постановами формував штат цієї важливої з ідеологічного погляду установи. Так, відповідно до постанови ЦК КП(б)У від 1 серпня 1936 р. «Про остаточний розподіл наукових робітників бувшого УАМЛІНу», до Інституту історії України Відділу суспільних наук АН УСРР, крім вже призначених на посади директора Інституту доктора філософських наук, професора А. Х. Сараджева та заступника директора старшого наукового співробітника Г. Я. Слюсаренка, були зараховані старші наукові співробітники В. В. Гуристримба, К. Г. Гуслистий, І. М. Премислер, Т. Т. Скубицький, М. Ф. Трегубенко, а також молодші наукові співробітники й асистенти ВУАМЛІН В. А. Дядиченко, Ф. Є. Лось та Ф. О. Ястрбов.

⁷ Коваль М. В., Рубльов О. С. Інститут історії України НАН України: перше двадцятиріччя (1936–1956 рр.) // УІЖ. – 1996. – № 6. – С. 52.

Трохи пізніше до колег приєднався і старший науковий співробітник К. Ф. Гребенкін⁸. У грудні 1936 р., після арешту А. Х. Сараджева, обвинуваченого у «право-лівацькій контрреволюційній терористичній діяльності», директором Інституту став випускник московського Інституту червоної професури, колишній начальник політуправління Грушковської МТС Одеської області С. М. Белоусов. А на початку 1937 р. до колективу влився вже досвідчений історик М. Н. Петровський. Таким чином, в Інституті в той час нараховувалося лише 12 наукових співробітників (разом з директором) – переважно наукова молодь за віком та стажем дослідницької роботи, яка не мала ще вчених ступенів та звань⁹. Як пізніше зазначала колишній співробітник установи й історіограф ВУАН Н. Д. Полонська-Василенко, «склад Інституту історії був укомплектований переважно партійними істориками, частина яких перейшла із ліквідованого ВУАМЛІНу, а частина з молоді, початкуючих на історичному полі комсомольців»¹⁰.

Трагічний 1937 рік повною мірою відбився на кадровому потенціалі Інституту. Після процесу у сфабрикованій справі «контрреволюційної троцькістсько-зінов'євської організації», коли в Москві та Ленінграді було заарештовано та засуджено до вищої міри покарання багато випускників Інституту червоної професури у Москві, наукових співробітників Комакадемії та Російської асоціації науково-дослідних інститутів суспільних наук (РАНИОН), у жорнова подібних справ «право-лівацької контрреволюційної організації на Україні» та «контрреволюційної троцькістсько-зінов'євської терористичної організації на Україні» потрапили «червоні професори», які в той час на різних посадах працювали в Україні, а також колишні наукові працівники ВУАМЛІН. У 1937 р. були розстріляні в катівнях НКВС перший директор Інституту А. Х. Сараджев, старші наукові співробітники К. Ф. Гребенкін, В. В. Гуристримба, Г. Я. Слюсаренко, Т. Т. Скубицький та М. Ф. Трегубенко, зазнали репресій і члени їхніх родин. Інші колишні співробітники ВУАМЛІН якимось дивом уникли подібної долі, попри те, що у протоколах допитів ув'язнених науковців установи згадувались прізвища й інших працівників Інституту – К. Г. Гуслистого, В. А. Дядиченка, Ф. Є. Лося, Ф. О. Ястребова...

Репресії, що знекровлювали колектив науково-дослідної установи, одним із своїх наслідків мали потребу поповнення (за тогочасною термінологією – «зміцнення») штату співробітників Інституту історії України

⁸ Див.: Коваль М. В., Рубльов О. С. Інститут історії України НАН України: перше двадцятиріччя (1936–1956 рр.) // *У лецатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1996. – С. 7.*

⁹ Сапцевич А. В., Камаренко Н. В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР, 1936–1986 гг. – К., 1986. – С. 35.

¹⁰ Полонська-Василенко Н. Исторична наука в Україні за советської доби та доля істориків // *Записки НТШ. – Т. 173: Збірник на пошану українських учених, зтицених більшовицькою Москвою. – Париж, Чикаго, 1962. – С. 43.*

АН УРСР. Зокрема, у доповідній записці С. М. Белоусова до ЦК КП(б)У щодо стану справ в Інституті і роботи по написанню підручника «Історія України» (червень 1937 р.), порушувалося питання про створення з випускників університету та Інституту червоної професури «нормальної аспірантури при інституті в кількості 15 чоловік», а також висувалася вимога спрямувати до установи для «постійної основної наукової роботи 3-х професорів-комуністів»¹¹.

Справді, справа «підготовки і вирощування більшовицьких українських кадрів»¹² для Інституту стала надзвичайно нагальною. У вересні 1937 р. в Інституті почав працювати випускник ІЧП М. І. Марченко, який, ще не маючи дисертації та наукових здобутків, одразу був призначений завідувачем сектору історії України доби феодалізму. У 1938–1939 рр. в Інститут на посаду старших наукових співробітників були зараховані «червоні професори» Ф. Ю. Шерстюк, П. П. Бистренко та К. В. Максимчук, колишній науковець ВУАМЛІН О. С. Сенченко, випускники Київського державного університету О. Б. Слуцький та К. І. Стецюк.

Було також зрозуміло, що для розробки проблем історії України самих лише кадрів вчорашніх або позавчорашніх випускників Інститутів червоної професури та працівників ВУАМЛІН замало. Тому поряд із поповненням поріділих внаслідок репресій лав співробітників установи за рахунок наукової молоді почали запрошувати й уцілілих істориків-професіоналів старшої генерації. Так, з листопада 1937 р. до виконання обов'язків старшого наукового співробітника Інституту приступив висококваліфікований історик О. П. Оглоблін, який невдовзі очолив сектор історії України доби капіталізму. Того ж року старшим науковим співробітником-консультантом був зарахований відомий фахівець з економічної історії проф. Є. Д. Сташевський, який, проте, через рік був заарештований і загинув під час допиту 26 липня 1938 р. А в серпні 1938 р. за постановою Президії АН УРСР з Інституту економіки до Інституту історії України була переведена відома дослідниця Н. Д. Полонська-Василенко. З 1938 р. в Інституті працював й вихованець акад. Д. І. Багалія старший науковий співробітник П. А. Білик. Наступного року до штату інституту увійшов дослідник соціально-економічних відносин доби Київської Русі С. В. Юшков, обраний 22 лютого 1939 р. членом-кореспондентом АН УРСР.

У жовтні 1938 р. до Інституту прийшли перші 5 аспірантів (М. Комашко, Є. Макарук, Д. І. Мишко, Б. Л. Погребинський і М. Осетров), чотирма з яких заопікувався О. П. Оглоблін. У 1939 р. до аспірантури були зараховані Л. К. Полухін та М. О. Шиманський.

Значно – і кількісно, і якісно – збільшився Інститут за рахунок наукових співробітників Львівського відділення, створеного у Львові 1 лютого 1940 р. після приєднання Західної України до УРСР та ліквідації Наукового

¹¹ Див.: *У лецатах тоталітаризму*: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1996. – С. 56.

¹² *Белоусов С. М.* На історичному фронті України // *Комуніст*. – 1937. – 22 серпня.

товариства імені Шевченка. Тоді до праці в Інституті були залучені професори О. А. Терлецький, В. І. Герасимчук та Ф. Я. Голійчук, яких зарахували на посади старших наукових співробітників, молодші наукові співробітники І. І. Карпинець, О. Й. Прицак та С. Т. Білецький. Очолив Львівське відділення Інституту відомий український вчений, учень М. С. Грушевського проф. І. П. Крип'якевич.

Рік за роком зростала наукова кваліфікація співробітників Інституту, що вимагало певної наукової атестації. Адже на 1938 р. в Інституті був лише один доктор наук – О. П. Оглоблин, та й той здобув свій науковий ступінь доктора історії української культури ще у 1926 р. Запроваджена постановами РНК СРСР у 1934, 1937 та 1938 рр. радянська ґратифікаційна система передбачала два наукових ступені – доктора і кандидата наук. Вже у 1939 – на початку 1940 рр. відбулися перші захисти кандидатських дисертацій співробітниками Інституту К. Г. Гуслистим, Ф. Є. Лосем, М. І. Марченком, І. М. Премислером та Ф. О. Ястребовим – але на Вченій раді Київського державного університету, що мав право присудження наукового ступеня кандидата наук. Інституту історії України АН УРСР таке право було надано навесні 1940 р., і вже у червні відбувся перший захист. Захисти кандидатських дисертацій, так само як і надання вчених звань, відбувалися на засіданнях Вченої ради інституту. До початку війни встигли провести захисти 7 кандидатських дисертацій, зокрема кандидатами наук стали співробітники Інституту В. А. Дядиченко, П. П. Бистренко, К. І. Стецюк, О. С. Сенченко.

Право ж надання ступеня доктора наук мала лише союзна науководослідна установа історичного профілю. В Інституті історії АН СРСР у 1939 р. успішно захистив докторську дисертацію М. Н. Петровський, а у 1940 р., після тривалого зволікання з дозволом на захист докторської дисертації без захисту кандидатської, відбувся блискучий захист Н. Д. Полонської-Василенко. Науковий ступінь доктора історичних наук одержав у 1941 р. у Москві без захисту дисертації О. П. Оглоблин. У квітні того ж року без захисту дисертації на підставі друкованих праць було присуджено ступінь доктора історичних наук і затверджено у званні професора І. П. Крип'якевича. До речі, саме відсутність диплома доктора наук у І. П. Крип'якевича дозволила Президії АН УРСР у вересні 1940 р. перевести його на посаду заступника завідуючого Львівського відділу, натомість завідуючим призначено К. В. Максимчука, якого було надіслано з Києва. І лише після отримання «корочок» Іван Петрович знову очолив сформований ним колектив ¹³. Отже, підрахунки показують, що на

¹³ Див.: Луцький О. Науково-організаційна і педагогічна діяльність І. П. Крип'якевича у вересні 1939 – червні 1941 рр. // *Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність*: Зб. наук. праць / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Вип. 8: *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві*. – Львів, 2001. – С. 792.

червень 1941 р. в Інституті історії України працював один член-кореспондент АН УРСР, 4 доктори та 8 кандидатів наук – досить поважні цифри як на невеликий колектив.

Наукова діяльність Інституту історії України визначалась, власне, тими завданнями, які ставила партія, та наявністю наукових кадрів, що були спроможні ці завдання виконати. Звичайно, колектив Інституту був заручником марксистсько-ленінської методології, що у 1938 р. набула виразу чітких постулатів з сумнозвісного сталінського підручника «Історія ВКП(б). Короткий курс». Звичайно, українські вчені були жорстко детерміновані нав'язаною згори тематикою, що визначалася тогочасною політичною кон'юнктурою, а не інтересами української історичної науки. Це стосується як вибору, так і формулювань тем, а також тих акцентів, які історики змушені були розставляти у своїх працях. Але, попри необхідність бути ідеологічним додатком партійного апарату, дослідники все ж звертали першочергову увагу на висвітлення різних сторінок історії України.

Чого б вартий, приміром, грандіозний проект «Нарисів з історії України» (17 випусків!), частково зреалізований у 1937–1941 рр. Всього побачили світ 6 випусків «Нарисів», підготовлених К. Г. Гуслистим, О. П. Оглоблиним (напередодні війни побачив світ сигнальний примірник праці вченого), М. Н. Петровським, Ф. О. Ястребовим. Не можна не згадати й про серію документальних збірників «Історія України в документах і матеріалах», започатковану у 1939 р. (опубліковано два томи), а також про «Хронологію історії України» (2 випуски, 1938–1940 рр.).

Віхою у житті Інституту став вихід у грудні 1940 р., після кількарічної підготовки й багаторазового посторінкового обговорення, науково-популярного видання «Історія України. Короткий курс»¹⁴, що був складений згідно з настановами «альфи і омеги» істориків того часу – праці «Історія ВКП(б). Короткий курс». Маючи не лише подібну назву, а й відповідні заголовки розділів та підрозділів, він знаменував собою появу «української радянської історіографії» – саме з того часу в історичній науці СРСР з'явилося це визначення.

Дещо особібно від тем, що опрацьовувалися у Києві, виглядала проблематика, яку досліджували у Львові. Фактично львівські історики й далі поглиблювали теми, на вивченні яких вони спеціалізувались у попередні (дорадянські) роки, зосереджуючись на історії Західної України. Їхні формулювання, навіть за критеріями сучасної історичної науки, можна визначити як повністю наукові, примітно, що не лише у назвах праць, а й у текстах важко знайти такі ритуально-ключові означення, як от: «боротьба», «класова боротьба», «проти гніту», які надто часто зустрічаються у роботах київських істориків того часу.

¹⁴ Прикметно, що ще у 1937 р. «безприкладним зухвальством ворогів» вважалася пропозиція писати «Історію України» російською мовою. Див.: *Белюсов С. М.* На історичному фронті України // *Комуніст.* – 1937. – 22 серпня.

Розуміючи необхідність створення періодичного органу Інституту для нормального функціонування науково-дослідної установи, дирекція неодноразово клопоталася перед Президією АН УРСР. Нарешті, на початку 1941 р. було ухвалено дозволити Інституту видавати «Наукові записки» та затверджена редколегія у складі С. М. Белоусова, О. П. Оглоблина, М. Н. Петровського, М. І. Марченка та М. І. Супруненка. Проте перше число «Записок» побачило світ лише у 1943 р.

З 1939 р. у науковий побут співробітників Інституту входить таке явище, як *«наукова сесія»* (сьогодні подібні заходи називаються переважно *конференціями*). Того року у травні відбулася сесія, присвячена основним проблемам історії Київської Русі й визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі. У липні у Полтаві з великим успіхом була проведена всесоюзна наукова сесія, присвячена 230-літтю Полтавської битви, організаторами якої виступили Інститут історії України АН УРСР спільно з Інститутом історії АН СРСР. А у листопаді, невдовзі після приєднання Західної України до УРСР, науковці Інституту оперативно провели наукову сесію, присвячену історії Західної України. Нарешті, у грудні 1940 р. відбулася остання передвоєнна наукова сесія Інституту з історії іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни на Україні. Ці сесії – конференції, безумовно, мали велике значення для поживлення наукової роботи, координації наукових досліджень та сприяли налагодженню контактів з істориками України та інших республік.

Окремо слід згадати про публіцистичну та пропагандистську діяльність співробітників Інституту, що з перших років діяльності установи йшла пліч-о-пліч з науковою працею. Цього, перш за все, вимагав від вечних ЦК КП(б)У, що розглядав вивчення історії як одну із найважливіших умов вироблення марксистського світогляду й тому пильно відслідковував ситуацію на «історичному фронті». Науковці Інституту публікували десятки статей у центральній і місцевій пресі, виступали з публічними та радіолекціями, в яких на численних цитатах з «класиків марксизму-ленінізму» викривали «фальсифікації» «українських буржуазних націоналістів», що вважалися «найлютішими ворогами українського народу», а висвітлюючи «спільну боротьбу українського та російського народів проти (далі були варіації – польських панів, німецьких псів, іноземних інтервентів)», перекидали місток до «радянського патріотизму». Інколи виконання партійних доручень навіть заважало плановій роботі. Втім, варто відзначити, що публіцистичні виступи, присвячені героїчним сторінкам історії українського народу, водночас сприяли піднесенню патріотичних почуттів, національної самосвідомості.

З початком війни 22 червня 1941 р. долі співробітників Інституту склались по-різному. Вже на другий день війни опинився за ґратами завідуючий сектору історії України феодальної доби М. І. Марченко, обвинувачений у, мовляв, націоналістичних поглядах й у тому, що, нібито, «брутально спотворював національну політику нашої партії» під час перебування на посаді першого радянського ректора Львівського державного університету

ім. І. Франка (1939–1940) й виявляв «терористичні та еміграційні настрої»¹⁵.

Вже 5 липня 1941 р. усіх співробітників Інституту було звільнено, деякі з них, зокрема К. Г. Гуслистий, В. А. Дядиченко, Ф. Є. Лось, М. Н. Петровський, М. І. Супруненко, Ф. Ю. Шерстюк, Ф. О. Ястребов були евакуйовані з Києва. Чимало науковців пішло до лав РСЧА, серед них С. М. Белоусов, П. П. Бистренко, К. В. Максимчук, О. Б. Слуцький, К. І. Стецюк, аспіранти Б. Л. Погребинський та Л. К. Полухін. На фронтах війни загинули К. В. Максимчук та Б. Л. Погребинський. У здобутому вермахтом Львові залишилися усі співробітники Львівського відділення Інституту історії України, у Києві – вчені, які з різних причин не змогли або не захотіли евакуюватися – П. А. Білик, О. П. Оглоблин, Н. Д. Полонська-Василенко, О. С. Сенченко.

21 липня 1941 р. у Харкові Інститут історії України поновив свою роботу, але ненадовго – разом з іншими вченими Академії наук УРСР співробітники установи були евакуйовані до столиці Башкирської АРСР – Уфі. Там 20 жовтня відбулося перше засідання групи історії та археології Інституту суспільних наук АН УРСР, створеної з працівників Інституту історії України та Інституту археології АН УРСР, а 12 червня 1942 р. постановою Президії АН УРСР відновлено роботу Інституту історії і археології України у складі двох відділів – історії України (зав. відділу – проф. М. Н. Петровський) та археології (зав. відділу – чл.-кор. АН УРСР Л. М. Славін). Очолив об'єднаний інститут М. Н. Петровський, вченим секретарем був призначений Ф. Ю. Шерстюк. У відділі історії України працювали К. Г. Гуслистий, В. А. Дядиченко, Ф. Є. Лось, М. А. Рубач, К. І. Стецюк, М. І. Супруненко, М. М. Ткаченко, С. В. Юшков, Ф. О. Ястребов. В Уфі Інститут історії і археології перебував до літа 1943 р., коли за рішенням РНК УРСР Академію наук було перебазовано до Москви, а вже 25 березня 1944 р. (через 4 місяці після визволення Києва) науковці повернулися до рідного міста. Тут 17 липня 1944 р. було відновлено діяльність Інституту історії України та Інституту археології як окремих інститутів АН УРСР. Директором Інституту історії України був призначений М. Н. Петровський, вченим секретарем – Ф. Є. Лось. Інститут діяв у складі 4 відділів: історії України періоду феодалізму (зав. – К. Г. Гуслистий), історії України періоду капіталізму (зав. – Ф. Є. Лось), історії України радянського періоду (зав. – М. А. Рубач) та археографії (зав. – М. Н. Петровський). А вже 13 серпня 1944 р. у Львові було відновлено діяльність Львівського відділу, який знову очолив І. П. Крип'якевич. На початку 1945 р. в Інституті нараховувалося (без Львівського відділу) 13 наукових співробітників (в тому числі 3 доктори і 7 кандидатів наук).

¹⁵ Див.: *Постанова НКДБ УРСР на арешт М. І. Марченка*, 22 черв. 1941 р. / Публ. О. С. Рубльова // УІЖ. – 1996. – № 1. – С. 119.

Складні глибинні ідейно-політичні процеси, що відбувалися в українському суспільстві під час війни, прямо позначилися на діяльності Інституту. Науковці зосередили зусилля на історико-патріотичній тематиці. У брошурах серії «Наші великі предки» підкреслено патріотично розповідалося про героїчні подвиги талановитих державних та військових діячів України – Данила Галицького, Богдана Хмельницького, ватажків українського козацтва Семена Палія, Івана Богуна, Максима Кривоноса. Також дослідники не обходили мовчанкою міфологізованих радянською пропагандою ще у передвоєнні роки «героїв громадянської війни» Олександра Пархоменка та Миколу Щорса. Водночас тривала робота над науково-популярним «Нарисом історії України», виданим в Уфі у 1942 р., перевиданим у Києві 1944 р. й опублікованим у 1943 р. у Канаді. Тривала розпочата ще в Києві праця й над чотиритомним підручником з історії України для вузів, перший том якого вийшов друком в Уфі у 1943 р. Вчені і далі підтверджували свій фаховий рівень. Так, у 1942 р. в Уфі докторську дисертацію захистив М. А. Рубач, кандидатські дисертації – М. І. Супруненко та М. М. Ткаченко.

Обмежену відсутність необхідних бібліотечних та архівних фондів науково-дослідну роботу почасти компенсувала гіперактивна пропагандистська та популяризаторська праця. Під час війни співробітники Інституту опублікували близько 100 газетних і журнальних статей, прочитали понад 1000 лекцій і доповідей у частинах РСЧА, в установах і на підприємствах. Безпосередньо на передовій, зокрема, читав лекції у 1942 р. М. Н. Петровський.

Лекції з історії України читалися у той складний час і в зовсім несподіваних місцях. Так, наприклад, колишній завідуючий сектору історії України феодальної доби М. І. Марченко не лише прочитав цикл популярних лекцій з минувшини своєї Батьківщини... під час етапування з Києва до Сибіру й у листопаді – грудні 1941 р. у камері Томської в'язниці, де його утримували за фальшивим обвинуваченням спільно з іншими земляками – українцями, а й встиг отримати на свою адресу закид у «націоналізмі» й відповідний донос до «органів» від свого колеги-сокамерника, російського шовініста й історика за фахом ¹⁶.

Природне патріотичне піднесення, яскраво виражене у працях вчених України цієї доби, викликало занепокоєння вищого партійного керівництва у Кремлі, схильного кваліфікувати подібні висловлювання як націоналістичні, антирадянські. Відтак, вже у розпалі війни окреслилася тенденція до виявлення проявів «українського буржуазного націоналізму», пошуку й приборювання «антиленінських помилок й націоналістичних перекручень» у

¹⁶ Днев.: *Протокол допиту в'язня М. І. Марченка слідчим НКВС УРСР Кузнецовим у м. Тамську, 6 берез. 1942 р.* / Публ. О. С. Рубльова; *Свідчення В. Ю. Гессена слідчому НКВС УРСР Кузнецову в м. Тамську про націоналістичні погляди в'язня М. І. Марченка, 2 черв. 1942 р.* / Публ. О. С. Рубльова // Укр. іст. журн. – 1996. – № 1. – С. 121, 123–125.

літературно-мистецьких творах, працях науковців. Досягнення переваги на радянсько-німецькому фронті та перехід РСЧА у контрнаступ стали підставою для не менш рішучого ідеологічного контрнаступу задля зміцнення тоталітарного режиму. В епіцентрі чергового витка боротьби з «антирадянськими проявами» опинився й Інститут історії України.

17 травня 1944 р. датований меморандум директора Інституту історії партії при ЦК КПУ Ф. Ф. Єневича «Про недоліки в роботі Інституту історії України Академії наук УРСР». Документ не заперечував, що ученими-істориками «зроблено багато», зокрема вивчені джерела і факти історії України, насамперед дожовтневого періоду, оформилася у науковому відношенні група кваліфікованих істориків України. Водночас наголошувалося, що «наукової історії України, навіть наукової історії її окремих періодів, немає». Пояснювалося це тим, що історики, поборюючи соціологічні схеми школи М. М. Покровського, впали в іншу крайність – замість виокремлення найістотніших подій в історії України співробітники інституту, мовляв, брали буквально усі факти, обмежуючись поверховим описом, за яким не видно було основного, вирішального в історії України.

Установі закидалися суттєві хиби або ж недостатнє висвітлення певних проблемних питань вітчизняної минувшини, зокрема історії до часів Київської Русі; плутанина у висвітленні питання виникнення й оформлення української нації; дотримання частиною істориків хибного твердження про «приєднання Галичини до Польщі»; вживання помилкової термінології, а саме: перший, другий і третій поділи Польщі. Ця «стара, затаскана і цілком неправильна» термінологія мала бути замінена «ною, науковою». Водночас наголошувалося, що в роботах співробітників Інституту однобічно характеризувалися Українська козацька республіка XVI – XVII ст., причини приєднання України до Росії (Московського царства); недостатньо висвітлювалося питання про дві дореволюційні Росії (офіційну реакційну й демократичну); український націоналізм помилково ототожнювався з національним обличчям українського народу; перемога соціалістичної революції в Україні була недостатньо вмотивована тощо. Отже, переконував меморандум, робота в Інституті вимагала докорінної перебудови.

Цей документ давав ЦК КП(б)У всі підстави для «наведення порядку» в Інституті, постійного ідеологічного тиску, часто-густо дріб'язкового, малокомпетентного втручання. Ситуацію погіршувала атмосфера незлагоди й групівщини, що мала місце у колективі ще з довоєнного часу, постійні доповідні записки до Президії АН УРСР та ЦК КП(б)У, що нагадували скарги та навіть доноси. Проф. М. Н. Петровський як директор не зміг опанувати ситуацію, більше того – дозволяв «директивним органам» легко маніпулювати собою. Формою «виховання» істориків стали «наради» з питань історії України у ЦК КП(б)У, що проходили у дусі «безкомпромісної й необмеженої критики й самокритики» (у 1945–1947 рр. відбулося 5 таких ідеологічних «активів»).

Особливого тиску зазнавали співробітники Львівського відділу Інституту, навіть незважаючи на «зміцнення» відділу «перевіреними партійцями»

(щоправда, без будь-якого наукового авторитету) І. І. Белякевичем та В. Т. Горбатюком. Цькування істориків на чолі з І. П. Крип'якевичем за належність до школи М. С. Грушевського, як «українсько-німецьких націоналістів», «зрадників Батьківщини», «фашистів» тощо логічно спричинило ліквідацію у вересні 1946 р. за вказівкою ЦК ВКП(б) Львівського відділу Інституту історії України. Співробітникам відділу в ультимативному порядку було запропоновано переїхати до Києва.

Риску під кількарічними намаганнями «виховати» істориків провідної ідеологічно-наукової (саме так!) установи того часу було підведено 29 серпня 1947 р. постановою ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР», яка кваліфікувала всі праці, що були підготовлені дослідниками впродовж 13 років існування Інституту, як «антимарксистські» чи такі, що мали «грубі політичні помилки та спотворення буржуазно-націоналістичного характеру». Неодноразово підкреслювалося, що вчені «не викрили фальсифікаторів», «не розкрили», «не впорались», «не показали», «не розробили». Тож найважливішим, «бойовим завданням» було визначено підготовку марксистсько-ленінського «Короткого курсу історії України».

Після публікації постанови в органі ЦК КП(б)У журналі «Більшовик України» в республіці розгорнулася широка кампанія таврування Інституту історії України та його співробітників на численних нарадах, розширених засіданнях кафедр суспільних наук, закритих партійних зборах тощо.

Зважаючи на розгромну постанову, з посади директора Інституту було звільнено обраного на початку 1945 р. членом-кореспондентом АН УРСР М. Н. Петровського, що став одним із головних об'єктів дошкульних обвинувачень в українському буржуазному націоналізмі. Натомість у жовтні 1947 р. директором Інституту було затверджено кандидата історичних наук, завідувача кафедри історії міжнародних відносин Київського державного університету, одного з членів делегації УРСР на Паризькій мирній конференції О. К. Касименка. Йому судилося очолювати колектив Інституту впродовж наступних 17 років.

З другої половини 1940-х рр. Інститут історії України поступово кількісно і якісно зростає. До роботи в установі залучаються кваліфіковані вузівські вчені (А. О. Введенський, В. О. Голобуцький, В. А. Жебокрицький, П. А. Лавров, М. Н. Лещенко, О. А. Парасунько), архівні працівники (О. М. Апанович, Ф. П. Шевченко) а також молоді дослідники, які розпочали свій шлях у науці з аспірантури Інституту (І. О. Гуржій, І. Х. Ганжа, П. М. Калениченко, О. С. Компан, І. І. Компанієць, І. М. Кулинич, М. М. Лисенко, О. П. Лола, І. А. Петерс, А. В. Санцевич, В. Г. Сарбей, Р. Г. Симоненко, Є. М. Сяляренко, Й. Т. Щербина) та ін. У 1945 р. в Інституті відновлюються захисти кандидатських дисертацій (ще у червні 1944 р. Всесоюзний комітет у справах вищої школи при РНК СРСР підтвердив своє довоєнне рішення про надання Вченій раді Інституту права приймати до розгляду кандидатські дисертації й присудження на основі захисту наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальностей

«Історія України», «Історія СРСР», у 1954 р. додалася ще спеціальність «Всесвітня історія»).

Після влиття у 1950 р. до складу Інституту Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР в установі діяли 8 відділів: історії феодалізму (зав. В. А. Дядиченко); історії капіталізму (зав. Ф. О. Ястребов); історії радянського суспільства (зав. С. М. Белоусов); військово-історичний (зав. І. І. Слинько); історії країн народної демократії (зав. Ф. П. Шевченко); історіографії й фондів (зав. М. Н. Лещенко); всесвітньої історії і міжнародних відносин (зав. О. К. Касименко); археографії (зав. В. О. Голобуцький). Структура яскраво промовляла про пріоритетну тематику наукового пошуку установи, а також появу нових напрямів досліджень у вітчизняній історіографії. У полі зору вчених опинилися не лише питання історії України, а й проблеми історії країн народної демократії, міжнародних відносин, всесвітньої історії. Це дозволило Президії АН УРСР 6 вересня 1952 р. ухвалити постанову про перейменування Інституту історії України на Інститут історії. 2 березня 1953 р. Рада Міністрів УРСР «погодились» з рішенням академічного керівництва щодо «приведення найменування Інституту історії України у відповідність з направленістю проблематики його наукової діяльності», встановивши для нього «надалі таке найменування: Інститут історії Академії наук УРСР»¹⁷.

Структура Інституту постійно вдосконалювалась відповідно до завдань, які висувалися партією перед установою, та наявного кадрового потенціалу; певних змін зазнавали і назви деяких відділів. З 1955 р., відповідно до постанови Президії АН УРСР, завідуючими призначалися переважно доктори наук. Наприкінці 1955 р. в Інституті плідно функціонували 6 відділів – історії радянського суспільства (зав. М. І. Супруненко); історії капіталізму (зав. Ф. Є. Лось); історії феодалізму (зав. І. О. Гуржій); історії країн народної демократії (зав. Ф. П. Шевченко); загальної історії і міжнародних відносин (зав. О. Д. Война); археографії (зав. М. А. Рубач). Після приєднання Кримської області до УРСР і переведення до АН УРСР Кримського філіалу АН СРСР у 1954 р. Інституту історії була підпорядкована група історії Кримського філіалу, що у 1956 р. трансформувалася у Кримську філію Інституту історії (діяла у складі установи до 1965 р., вчені досліджували історію Криму).

Відповідно до вже згаданої постанови ЦК КП(б)У 1947 р. головним завданням істориків, фактично «справою честі», стала підготовка нового «Курсу історії України», що розтяглася на цілих 10 років. І хоча періодизація та «проект схеми» були розроблені ще на початку 1948 р. силами авторського колективу після тривалого обговорення з вченими Інституту історії АН СРСР та у ЦК КП(б)У, внаслідок збільшення обсягу тексту,

¹⁷ У *лещатах тоталітаризму*: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): 36. док. і матеріалів: У 2 ч. – К., 1996. – Ч. II (1944–1956 рр.). – С. 162–163.

багаторазового обговорення макетів в Києві та Москві, рецензування, доопрацювання, а також тривалої підготовки у видавництві перший том «Історії Української РСР» українською та російською мовами побачив світ у 1953 р. (доповнене і перероблене 2-е видання у 1955 р.), а другий том – у 1956 р., наступного року вийшло його 2-е доопрацьоване видання.

На відміну від попередніх колективних монографій, де періодизація «дожовтневого періоду» базувалася переважно на подіях політичної історії та враховувалось перебування українських земель у складі інших державних утворень, в основу періодизації курсу було покладено марксистсько-ленінсько-сталінське вчення про соціально-економічні формації. На вимогу директивних органів акцент робився на «тісному зв'язку історії України з історією інших народів СРСР», з особливим наголосом на українсько-російських зв'язках та винятковій ролі російського етносу та його державних утворень у вітчизняній минувшині. Втім, незважаючи на властиві розвитку тогочасної науки недоліки, це було перше з 1940 р. синтетичне дослідження історії України, що може вважатися певним досягненням колективу Інституту і є етапною подією у вітчизняній історіографії.

Рік за роком зростала кількість друкованої продукції співробітників Інституту, водночас урізноманітнювалась наукова проблематика. Проте можна виділити дві магістральні теми, на дослідженні яких зосереджувалися науковці – це історія українського козацтва та визвольної війни українського народу середини XVII ст. у контексті святкування «300-річчя возз'єднання України з Росією» та «історія Жовтневої революції на Україні» в рамках підготовки до відзначення 40-ліття більшовицького перевороту у Росії 1917 р.

Справді велика науково-дослідна та популяризаторська робота була проведена вченими Інституту під час відзначення 300-річчя входження України до складу Росії. Численні праці О. М. Апанович, І. Д. Бойка, В. О. Голобуцького, В. А. Дядиченка, О. К. Касименка, О. С. Компан, О. П. Лоли, К. І. Стецюк, Ф. П. Шевченка та інших дослідників свідчили про всебічне вивчення подій 1648–1654 рр. Знаменною, без перебільшення, подією став і вихід у 1953 р. ґрунтового тритомного документального видання «Воссоединение Украины с Россией», підготовленого спільно з вченими Інституту історії АН СРСР, який вводив у науковий обіг значний масив документального матеріалу, в тому числі з архівосховищ Польщі, Румунії, Чехословаччини. Це був саме той випадок, коли історики, незважаючи на відсутній ідеологічний диктат, спричинений постановою ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і Президії Верховної Ради СРСР «Про 300-річчя возз'єднання України з Росією» та схваленими ЦК КПРС «Тезами про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654–1954 рр.)», повною мірою використали ювілей як привід і можливість глибокого дослідження історії рідного краю.

Крім колективних й індивідуальних монографій та збірників документів і матеріалів, в Інституті у першій половині 1950-х рр. побачили світ 4 томи «Наукових записок» (тт. 3–6; т. 1 і 2 вийшли під титулатурою «Наукові записки Інституту історії і археології АН УРСР» у 1943 та 1946 рр.). У

цих збірниках праць друкувалися різноманітні за тематикою розділи монографій, статті, повідомлення, огляди джерел та історичної літератури, документальні матеріали, рецензії на союзні й республіканські видання з історії, хронікально-інформативний матеріал, що належали перу як співробітників Інституту, так і вченим з Москви, інших міст України.

Більш різноманітним ставало й наукове життя. Повоєнне десятиліття було відзначено великою кількістю проведених наукових сесій, конференцій, дискусій та нарад. Примітним явищем стали візити у першій половині 1950-х рр. закордонних істориків, передусім з «країн народної демократії» – Болгарії, Польщі, Угорщини, Чехословаччини. Натомість й провідні співробітники Інституту (В. О. Голобуцький, О. К. Касименко, В. І. Клоков, Ф. П. Шевченко та ін.) дістали можливість брати участь у закордонних міжнародних конференціях. Так, у 1955 р. на Х Міжнародному конгресі історичних наук у Римі Інститут був репрезентований І. Д. Бойком. Почався обмін науковою продукцією, архівними матеріалами.

Переламним для науковців Інституту став 1956 р. XX з'їзд КПРС із закладеним ним курсом на десталінізацію партії, держави і суспільства фактично знаменував собою початок другого періоду в історії установи, що завершився розпадом тоталітарної держави. Незважаючи на змінену назву, головним напрямом досліджень в Інституті історії АН УРСР залишалася, як і раніше, історія України. Намагання розвинути різні напрями всесвітньої історії наштовхувалося на небажання керівників АН СРСР позбутися традиційної монополії на цю галузь. Республіканські історичні установи, як вважали у Москві, мали досліджувати історію відповідних республік, та й то переважно в контексті «боротьби за встановлення радянської влади». Це фактично прирікало історичні дослідження в Україні на провінціалізм.

Впродовж 1956–1990 рр. Інститут історії АН УРСР значно зріс кількісно¹⁸ – від 61 до 165 наукових співробітників, в тому числі кількість докторів наук збільшилася з 5 до 31 особи, а кандидатів наук – з 45 до 108. Колектив Інституту в цей час очолювали О. К. Касименко (до 1964 р.), К. К. Дубина (1964–1967); акад. АН УРСР А. Д. Скаба (1968–1973); чл.-кор. АН УРСР А. Г. Шевелєв (1973–1978); акад. АН УРСР Ю. Ю. Кондуфор (1978–1993).

Структура установи постійно змінювалася відповідно до завдань, які ставились перед Інститутом черговими постановами директивних органів, й лише частково такі трансформації диктувалися іманентними потребами самої історичної науки. У 1959 р. на базі відділу археографії створено відділ допоміжних історичних дисциплін. 1960 р. відділ історії

¹⁸ Значне розширення Інституту вимагало й створення відповідних умов для творчої праці науковців. Влітку 1960 р. Інститут змінив адресу і з бульвару Шевченка, 14 переїхав у нове приміщення по вул. Кірова, 4 (нині вул. М. Грушевського, 4), де зайняв 5-й поверх.

радянського суспільства було розділено на два: історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни; соціалістичного і комуністичного будівництва. Наприкінці 1963 р. в інституті існували відділи: історії соціалістичного і комуністичного будівництва (зав. П. П. Гудзенко); історії Жовтневої революції і громадянської війни (зав. чл.-кор. АН УРСР М. І. Супруненко); досоціалістичних формацій (зав. В. А. Дядиченко); нової і новітньої історії зарубіжних країн (зав. В. І. Клоков); історіографії і джерелознавства (зав. Ф. П. Шевченко); історії міст і сіл УРСР (зав. О. А. Парасунько, відділ був створений для наукового і науково-методичного керівництва підготовкою багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР») та сектор історії техніки та природознавства (зав. акад. АН УРСР Й. З. Штокало) у складі відділів історії техніки (зав. Ю. О. Анісімов) та історії природознавства (зав. Й. З. Штокало). У 1965 р. на основі великих відділів історії соціалістичного і комуністичного будівництва та нової і новітньої історії зарубіжних країн були сформовані відповідно відділи історії комуністичного будівництва (зав. Г. М. Шевчук) та історії соціалістичного будівництва (зав. П. П. Гудзенко); історії зарубіжних соціалістичних країн (зав. І. М. Мельникова) та нової і новітньої історії (зав. В. І. Клоков). У 1966 р. відділ історії досоціалістичних формацій, що виявився громіздким й важкокерованим, знову було розділено на відділи історії капіталізму (зав. Ф. Є. Лось) та історії феодалізму (керівник В. А. Дядиченко). У 1968 р. створено відділ зарубіжної історіографії (зав. П. М. Калениченко, у 1969–1978 рр. – Р. Г. Симоненко); наступного року – відділ історії Великої Вітчизняної війни (зав. В. І. Клоков); у 1972 р. – відділ історії дружби народів СРСР (зав. чл.-кор. АН УРСР А. Г. Шевелев).

У 1973 р. постановою Президії АН УРСР затверджено нову структуру установи, підпорядковану підготовці багатотомної «Історії Української РСР»: 1) сектор історії України дожовтневого періоду з відділами – історії феодалізму, історії капіталізму, джерелознавства і допоміжних історичних дисциплін; 2) сектор історії соціалістичного будівництва з відділами – історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни, історії соціалістичного будівництва, історії Великої Вітчизняної війни; 3) сектор проблем розвинутого соціалістичного суспільства з відділами – історії комуністичного будівництва, історії дружби народів СРСР, зарубіжної історіографії; 4) сектор історії країн соціалістичної співдружності з відділами – історії і міжнародних відносин соціалістичних країн, Ужгородським і Чернівецьким відділами інституту; 5) сектор нової й новітньої історії зарубіжних країн з відділами – нової й новітньої історії країн Європи і Америки, історії країн зарубіжного Сходу; 6) сектор історії науки і техніки з відділами – історії природознавства, історії техніки. Сектори у структурі установи були ліквідовані у 1978 р. (за винятком сектору історії природознавства і техніки).

У жовтні 1978 р. Інститут історії виступив донором при створенні Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР,

до якого відійшов сектор нової й новітньої історії зарубіжних країн, а також Ужгородський і Чернівецький відділи та було переведено (за їхньою згодою) фахівців з нової та новітньої історії країн Європи й Америки, історії зарубіжного Сходу – 19 старших, 25 молодших наукових співробітників, з них 3 доктори та 22 кандидати наук. Очолив новостворену установу один з колишніх провідних учених Інституту історії АН УРСР чл.-кор. АН УРСР (акад. з 1982 р.) А. М. Шлепаков (1930–1996) ¹⁹.

У 1982 р. структуру інституту було приведено у відповідність до загальноакадемічної, що передбачала такі ланки: сектор – відділ – відділення. Проблемні групи з історії Київської Русі та історичної географії перетворено на сектори відділу джерелознавства і допоміжних історичних дисциплін, а сектор історії природознавства і техніки – на відповідне відділення. На базі відділу історико-краєзнавчих досліджень у лютому 1983 р. створено відділення історико-краєзнавчих досліджень з двох відділів: наукового забезпечення томів «Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР» та історичного краєзнавства.

У 1985 р. в інституті було 2 відділення, 14 відділів і 7 секторів: 1) відділ історії феодалізму (зав. Г. Я. Сергієнко); 2) відділ історії капіталізму (зав. В. Г. Сарбей); 3) відділ історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни (зав. акад. АН УРСР Ю. Ю. Кондуфор) з секторами – історії Великої Жовтневої соціалістичної революції, історії громадянської війни; 4) відділ історії соціалістичного будівництва (зав. С. В. Кульчицький); 5) відділ історії Великої Вітчизняної війни (зав. чл.-кор. АН УРСР В. І. Клоков); 6) відділ історії розвинутого соціалізму (зав. А. В. Лихолат) з сектором історії культури; 7) відділ історії дружби народів СРСР (зав. Р. Г. Симоненко); відділення історико-краєзнавчих досліджень (зав. акад. АН УРСР П. Т. Тронько) у складі двох відділів – 8) наукового забезпечення томів Зводу пам'яток історії та культури; та 9) історичного краєзнавства; 10) відділ джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін (зав. чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко) з секторами – історичної географії та картографії, історії Київської Русі; 11) відділ зарубіжної історіографії та проблем ідеологічної боротьби (зав. І. С. Хміль) з сектором проблем ідеологічної боротьби; 12) відділ історії соціалістичних країн і міжнародних зв'язків України (зав. чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова) з сектором історичних зв'язків України з зарубіжними країнами; відділення історії природознавства і техніки (зав. акад. АН УРСР Й. З. Штокало) у складі двох відділів – 13) історії природознавства; та 14) історії техніки (відділення припинило існування у 1986 р., співробітники були переведені до інших академічних інститутів).

Упродовж 1956–1990 рр. з року у рік зростала кількість колективних та

¹⁹ Сатцевич А. Інститут історії України Національної Академії наук України: Історіографічний нарис (до 60-річчя установи). – К., 1998. – С. 96.

індивідуальних монографій, збірників документів і матеріалів, підготовлених науковцями Інституту. Тематика також поступово ставала дедалі більш різноплановою, хоча однозначно превалювали дослідження з історії радянського періоду – адже перед істориками стояло партійне завдання «кріпити зв'язок історичної науки з життям».

У другій половині 1950-х – у 1960-х рр. пріоритетним було вивчення історії трьох російських революцій, встановлення радянської влади в Україні, історії громадянської війни (Ю. М. Гамрецький, А. П. Гриценко, П. П. Гудзенко, Г. Д. Діденко, І. І. Компанієць, П. Н. Надінський, Є. М. Складенко, О. Б. Слуцький, акад. АН УРСР М. І. Супруненко, Ж. П. Тимченко, Г. М. Шевчук), історії робітничого класу (Г. Д. Діденко, О. Б. Слуцький) та селянства (І. Х. Ганжа, М. А. Рубач, П. С. Загорський, П. К. Стоян, І. І. Слинько) у міжвоєнний період. Разом з тим виникали нові напрями історичних досліджень, зокрема багато уваги вчені приділяли історії міжнародних відносин та міжнародної політики, діяльності УРСР на міжнародній арені (Ю. О. Боев, І. Ф. Євсєєв, В. С. Коваль, І. М. Кулинич, Р. Г. Симоненко, Д. М. Шашевський, І. Ф. Черніков), тривало вивчення історії Другої світової війни (П. М. Балковий, В. І. Клоков, П. М. Калениченко, К. М. Шамко), з'явилися праці з історії зарубіжних країн (В. О. Горбик, В. Н. Гулевич, Л. О. Лещенко, І. М. Мельникова, С. М. Пархомчук, І. А. Петерс, П. С. Сохань), української еміграції (А. М. Шлепаков), історіографії та допоміжних (спеціальних) історичних дисциплін (Я. І. Дзира, М. Ф. Дмитрієнко, М. Ф. Котляр, А. Л. Перковський, Л. К. Полухін, А. В. Санцевич, В. Г. Сарбей).

Продовжувались і вже традиційні дослідження з історії України періоду капіталізму та феодалізму, зокрема з історії селянства та селянських рухів (І. Д. Бойко, Г. Я. Сергієнко, К. І. Стецюк, Ф. П. Шевченко), українського козацтва (О. М. Апанович, В. О. Голобуцький), соціально-економічного розвитку різних районів України у середньовіччі (І. О. Гуржій, В. А. Дядиченко, О. С. Компан, І. С. Слабєєв), дореформеного та пореформеного села (А. З. Барабой, І. О. Гуржій, М. Н. Лещенко), робітничого класу ХІХ – початку ХХ ст. (В. І. Кізченко, Ю. П. Лавров, Ф. Є. Лось, О. І. Лугова, О. А. Парасунько, Й. Т. Щербина). У 1960-х рр. вчені повертаються до вивчення доби Київської Русі (М. Ю. Брайчевський, І. М. Гапусенко, І. М. Шекера), більше уваги приділяють історії культури та «кадрам інтелігенції» (С. К. Гутянський, В. І. Кізченко, Ю. О. Курносів, І. М. Шевчук). Відповіддю на рішення ЦК КПРС побудувати комунізм за 20 років (до 1980 р.) стали цікаві хронологічні довідники «Літопис комуністичного будівництва», перші випуски яких побачили світ у 1962 та 1964 рр. (незважаючи на певний скептицизм упорядників щодо швидкої побудови комунізму, «Літопис» був поновлений у 1977 р. й до 1987 р. побачило світ ще 4 випуски).

Завершення періоду недовгої «відлиги» в суспільстві боляче вдарило по Інституту. 1968 р. – у розпал спричиненої подіями у Чехословаччині кампанії переслідування шістдесятників й загального придушення

інакомислячих – «не пройшов» чергової атестації, а відтак був звільнений з установи непересічний знавець давньої історії слов'янських народів, зокрема доби Київської Русі, автор відомої праці «Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції» (1966) М. Ю. Брайчевський (1924–2001). Підданий жорсткому ідеологічному тиску, того ж року залишив Інститут історії АН УРСР «за власним бажанням» й старший науковий співробітник І. Х. Ганжа (1923–2002), який відтоді викладав у київських вузах. У 1972 р. «за пропаганду буржуазно-націоналістичних ідей і дружні взаємини з репресованими дисидентами» (формально – внаслідок бюджетного скорочення «неперспективної тематики») були звільнені доктор історичних наук О. С. Компан (1916–1986), кандидат історичних наук О. М. Апанович (1919–2000) та кандидат філологічних наук Я. І. Дзира (двоє останніх були поновлені в інституті 1995 р.). У червні 1972 р. був звільнений з роботи (забалотований під час проходження конкурсу) в. о. старшого наукового співробітника відділу історіографії і джерелознавства інституту В. С. Кук, колишній Головний командир УПА.

Знову почалося полювання на «українських буржуазних націоналістів», з'явилася низка праць з викриттям і тавруванням різноманітних «буржуазних теорій», тематика «боротьба з фальсифікаціями» вважалася перспективною й усіяло заохочувалася владними структурами.

У 1970–1980-і рр. історики зосереджуються на дослідженні Київської та Галицько-Волинської Русі, історії Великого князівства Литовського (О. Б. Головка, М. Ф. Котляр, В. М. Ричка, Ф. М. Шабульдо); визвольної війни середини XVII ст. (В. А. Смолій); суспільно-політичних рухів XIX ст. (В. Й. Борисенко, А. К. Волощенко, Г. Я. Сергієнко); класової боротьби в місті та селі у другій половині XIX – на початку XX ст. (М. Н. Лещенко, Ф. Є. Лось); історії революційних подій 1917–1920 рр. (акад. АН УРСР М. І. Супруненко, Ю. М. Гамрецький, А. П. Гриценко, О. П. Реєнт, Ю. І. Терещенко, Ж. П. Тимченко, І. В. Хміль, О. І. Щусь); індустріалізації та колективізації (С. В. Кульчицький, В. М. Кривоніс, Є. П. Шаталіна); Другої світової війни (Л. Є. Кизя, чл.-кор. АН УРСР В. І. Клоков, М. В. Коваль, В. І. Кучер, Н. М. Руденко, акад. АН УРСР П. Т. Тронько); повоєнного зростання кадрів інтелігенції та науково-технічного прогресу (Ю. О. Курносів, М. Р. Плющ, О. М. Веселова, Л. А. Шевченко); суспільно-політичного життя аграрного сектору УРСР 1950–1980-х рр. (П. П. Панченко); історії робітництва УРСР (А. А. Кондрацький); з'являються і перші гендерні дослідження (про «жінок-трудівниць») (Л. Д. Віпрук).

Багато уваги історики звертали на спеціальні історичні дисципліни (М. Ф. Котляр, В. В. Панащенко, В. В. Румянцева, О. Ф. Сидоренко), історіографію (Н. В. Комаренко, Ю. А. Пінчук, А. В. Санцевич, В. Г. Сарбей) та джерелознавство (О. В. Молодчиков, А. В. Санцевич, В. П. Сидоренко, Є. П. Шаталіна); історію країн соціалістичної співдружності та їх зв'язки з Україною (С. В. Віднянський, П. М. Калениченко, І. М. Кулинич,

чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова, В. В. Павленко, В. У. Павелко, А. І. Петерс, В. Ф. Репринцев, чл.-кор. АН УРСР П. С. Сохань). Продовжувалися сходознавчі студії (Ю. М. Мацейко, С. М. Пархомчук, І. Ф. Черніков), вчені спеціалізувалися в галузі нової та новітньої історії окремих країн (В. О. Горбик, В. Н. Гулевич, Л. О. Лещенко, М. М. Фролін, І. М. Хворостяний), історії техніки та природознавства (В. С. Сологуб, Е. Г. Циганкова та ін.); постійно велися краєзнавчі дослідження.

Однак головні зусилля співробітників Інституту були зосереджені передусім на підготовці великих колективних праць. Серед них варто згадати двотомник «Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні» (1967 р.; Державна премія УРСР, 1969 р.); доопрацьоване видання двотомника «Історія Української РСР»; двотомники – «Історія робітничого класу Української РСР» та «Історія селянства Української РСР» (усі – 1967 р.); тритомник «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу» (1967–1969 рр.; Державна премія УРСР, 1970 р.), шеститомник, присвячений історичним зв'язкам українського народу з білоруським, молдавським та російським народами (1978–1982 рр.; Державна премія УРСР, 1984 р.); «Історія Києва: В 3-х т., 4-х кн.» (1982–1986 рр.). Співробітники інституту брали участь у написанні історичних статей до першого та другого видання «Української Радянської Енциклопедії» (1959–1965 рр., 17 т.; 1977–1985 рр., 12 т.), підготовці «Радянської енциклопедії історії України» (4 т.) (1969–1972 рр.). Велетенську науково-методичну й науково-організаційну роботу здійснив структурний підрозділ установи – спеціалізований відділ історії міст і сіл УРСР по координації зусиль понад 100-тисячного авторського колективу грандіозного республіканського проекту – 26-титомного видання «Історії міст і сіл Української РСР» (1967–1974), що створювалося на громадських засадах й не мало аналогів у тогочасному СРСР²⁰.

Важливою подією у 1962 р. стало видання підручника з історії України для учнів 7–10 класів середніх шкіл, що був підготовлений В. А. Дядиченком та Ф. Є. Лосем у співавторстві з доцентом Київського державного університету В. Є. Спицьким. Незважаючи на те, що історія України в школах вивчалася у рамках історії СРСР, це був перший і єдиний (у 1968 р. він був розділений на дві частини – для 7–8-го та 9–10-го класів) в радянські часи шкільний підручник з української історії.

Та найголовнішим творчим здобутком вчених Інституту історії цього часу була багатотомна «Історія Української РСР», надрукована у 1977–1979 рр. у 8-ми томах 10-ти книгах, а потім у 1981–1985 рр. в десяти книгах російською мовою. Ця праця, розпочата ще наприкінці 1960-х рр.,

²⁰ Див.: *Тронько П. Т.* *Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР»*: в 26 т. / Ин-т истории АН УССР; Отв. ред. И. Л. Бутич. – К., 1981. – 128 с.

фактично увібрала у себе усі здобутки та всі недоліки історичної науки радянської доби, однак маємо констатувати, що й досі немає подібних альтернативних досліджень узагальнюючого характеру.

Другий період в житті Інституту характеризується і зростанням періодичних друкованих видань. Вже на середину 1950-х рр. накопичений досвід публікації «Наукових записок» установи підказав доцільність їхньої заміни тематичними збірниками. Цьому сприяли зрослий науковий рівень підрозділів Інституту, здатних силами одного відділу підготувати окремий том. У 1955–1960 рр. вийшло друком 6 тематичних наукових збірників, приурочених до певних ювілейних дат: «Революція 1905–1907 рр. на Україні» (1955), «Історичні зв'язки слов'янських народів» (1956), «Великий Жовтень і революційний рух народів зарубіжних країн (1917–1920 рр.)» (1957), «З історії боротьби за встановлення Радянської влади на Україні» (1957) та ін. Після 1960 р. «Наукові записки» припинили виходити, натомість друкувалися збірники статей та тематичні колективні монографії.

Справжнім проривом стала поява у 1957 р. давноочікуваного «Українського історичного журналу» як друкованого органу Інституту історії АН УРСР та Інституту історії партії при ЦК КПУ. Головними редакторами «УІЖ», який швидко завоював популярність у республіці, були чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко (1957–1967, 1968–1972), К. К. Дубина (1967), П. М. Калениченко (1972–1979), акад. АН УРСР Ю. Ю. Кондуфор (1979–1988), М. В. Коваль (1988–1995). З 1995 р. очолює часопис акад. НАН України В. А. Смолій.

До 1990-х рр. «Український історичний журнал» переважно був виданням з пріоритетом так званих історико-партійних тем, котрі порушували чи тлумачили одну й ту ж саму (незалежно від назви) нав'язливу проблему «партія у боротьбі за...» чи «партія у боротьбі проти...». Практично згорнутими, попри окремі «прориви», були публікації з часів до 1917 р., а те, що все ж потрапляло на шпальти часопису, переважно ілюструвало «класову боротьбу трудящих України проти гнобителів/іноземних (неросійських) поневолювачів» або ж таврувало «український буржуазний націоналізм» та інші «ізми». Фактично часопис – разом з вітчизняною історичною наукою – перебував на узбіччі світового історіографічного процесу.

Переломним для журналу став 1990 р., коли від студіювання (й фільмування) його версток відмовився ще існуючий Головліт. Відтоді з'явилися нові рубрики й свіжа тематика. По-новому зазвучав традиційний розділ журналу «Документи та матеріали», з'явилися такі розділи й рубрики, як «Новий погляд на проблему», «Маловідомі сторінки історії», «По сторінках дожовтневої періодики», «Портрети істориків минулого», «Питання вітчизняної історії у зарубіжних дослідженнях» тощо. Належне місце відтоді посіла на шпальтах часопису медієвістика. У сучасних умовах «Український історичний журнал» виступає провідним органом вітчизняної історіографії, а його редколегія прагне, аби кожний номер

був не лише наповнений новим змістом, оригінальними думками й проблематикою, а й – що не менш важливо – статті й матеріали мали під собою ґрунтовну джерельну базу, залучали широке коло давньої і сучасної вітчизняної і зарубіжної історичної літератури²¹.

У другій половині 1960-х – на початку 1970-х рр. Інститут збагатився кількома щорічними збірниками. Разом із Архівним управлінням при Раді міністрів УРСР Інститут у 1964–1972 рр. видав 7 випусків збірника «Історичні джерела та їх використання». У 1968–1973 рр. виходили засновані за ініціативою Ф. П. Шевченка «Історіографічні дослідження в Українській РСР». З п'ятого випуску (1972) була впроваджена практика вилучення статей (Ф. П. Шевченка, О. М. Апанович, Я. І. Дзири), а наклад шостого випуску був майже повністю знищений за вказівкою вищого партійного керівництва УРСР. У 1971–1972 рр. побачили світ два випуски «Українського історико-географічного збірника». У зв'язку із загостренням ідеологічної боротьби в республіці ці україномовні видання були закриті.

Повною компенсацією у 1975 р. стало заснування двох щорічних видань «Історичні дослідження. Вітчизняна історія» та «Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн», які характеризували основні напрямки досліджень в Інституті й виходили до 1989 р.

Академічний історичний інститут сприймався не лише як суто науково-дослідна установа історичного профілю республіканського масштабу, а й як провідний ідеологічний центр, що зумовлювало відповідну й перманентну (переважно – набридливу) увагу до нього з боку партійних органів. Це знайшло відображення у призначенні директорів Інституту, які мали неабиякий досвід саме партійної роботи, хоча й були істориками за освітою, великій кількості постанов та нарад «з приводу» діяльності Інституту, пильній увазі до праць його співробітників. Партійність історика цінувалася найбільше, навіть у річних звітах установи у 1960-х рр. окремим розділом йшла інформація про кількість партійних зборів та їхню тематику.

У 1950–1980-х рр. надзвичайно високою була лекторсько-популяраторська і пропагандистська діяльність вчених. Співробітники Інституту

²¹ Див., напр.: «Український історичний журнал» (1957–1966): Систематичний покажч. / Уклад. Л. Д. Вітрук, Т. М. Шелюх. – К., 1968. – 233 с.; «Український історичний журнал»: Систематичний покажч., 1967–1976 рр. / Уклад. І. М. Данилова, Є. Г. Кузнєцова. – К., 1982. – 315 с.; «Український історичний журнал»: Систематичний покажч., 1977–1986 рр. / Уклад. Є. Г. Кузнєцова, Л. Я. Муха. – К., 1987. – 277 с.; «Український історичний журнал»: Систематичний покажч., 1987–2001 рр. / Уклад.: Л. Я. Муха, І. Л. Островська, О. О. Заплотинська, А. В. Невмиржицька. – К., 2004. – 263 с.; *Інтерв'ю головного редактора «Українського історичного журналу» акад. НАН України В. А. Смоляя // Укр. іст. журн. – 1995. – № 5. – С. 3–7; Гуржій О. І., Копітан Л. І.* «Український історичний журнал» та проблеми вітчизняної медієвістики в другій половині ХХ ст. – К., 2004. – 256 с.; та ін.

об'їздили мало не всю Україну, відбувались навіть такі заходи, як лижні агітаційні походи у Карпатах, лекції на БАМі. Багато часу науковці віддавали партійній та «суспільно-корисній праці» (у тогочасному розумінні): частими були поїздки до «підшефних» колгоспів на збирання врожаю із одночасним читанням лекцій.

Новий період в історії Інституту розпочався наприкінці 1980-х рр. Позитивні зрушення у суспільно-політичній сфері, викликані горбачовською «перебудовою» і «гласністю», а невдовзі й відновлення державної незалежності України кардинально змінили ідеологічний клімат та загальну атмосферу, в якій розвивалося усе вітчизняне суспільствознавство. Відтак і науковці-історики одержали реальні можливості повно, об'єктивно й неупереджено висвітлювати історичні процеси та події. Відійшли в минуле так звані принципи класовості та партійності, котрі на догоду ідеологічним догматам десятки років насаджувалися у національній історіографії й суворе додержання котрих вважалося «священним обов'язком» кожного науковця-історика. Свобода творчості, розсекречення архівів, попри перманентні гострі економічні проблеми, спричинили вибух творчої активності учених Інституту. Це, у свою чергу, дало можливість установі поступово інтегруватися у європейський та світовий історіографічний процес. Активізувала цю трансформацію й здобута наприкінці 1980-х рр. можливість вільного пересування, обміну думками та виданнями з закордонними колегами, зокрема з провідними українознавчими осередками зарубіжжя.

У червні 1990 р. ЦК Компартії України розглянув питання про постанови ЦК КП(б)У кінця 1940-х – початку 1950-х рр. з питань розвитку української літератури, мистецтва, історичної науки. Усі вони були відмінені «як політично помилкові». Серед них і постанова від 29 серпня 1947 р. «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР». Тим же червневим рішенням ЦК КПУ підтримав «ініціативу Інституту історії АН УРСР по підготовці нарисів історії України з найдавніших часів до наших днів з залученням для цього кращих наукових сил республіки, широким використанням творчої спадщини всіх поколінь українських істориків»²².

21 листопада 1990 р. рішенням академічного керівництва установи була повернута первісна назва – Інститут історії України. У постанові Президії АН УРСР це обґрунтовувалось таким чином: «Сьогодні, в умовах духовного оновлення суспільства, завдання поглибленого вивчення історичного минулого українського народу набувають особливого значення. Вони вимагають як ґрунтовного перегляду всієї дослідницької тематики, так і приведення у відповідність до неї самої назви Інституту історії АН УРСР». Відтак, із врахуванням клопотання колективу установи,

²² Див.: У ЦК Компартії України: *Принципова політична оцінка* // Радянська Україна. – 1990. – 19 черв.

ухвалювалося: «1. Перейменувати Інститут історії АН УРСР на Інститут історії України АН УРСР; 2. Протокольне рішення Президії АН УРСР від 13. 03. 53 «Про внесення змін в найменування Інституту історії України АН УРСР» вважати таким, що втратило чинність».

І якщо ідеологічно-цензурні обмеження канули в Лету, то натомість на перший план вийшли проблеми теоретико-методологічного забезпечення, інструментарію історичної науки, питання осмислення й використання сучасного досвіду світової історіософії та історіографії. З відомих причин, майже рівнорядними з ними за своєю гостротою виявилися й проблеми фінансового забезпечення дослідницького пошуку...

У березні 1991 р. на засіданні вченої ради Інституту історії України було затверджено нову структуру, в основу якої замість формаційно-класового підходу були покладені хронологічні принципи. Тоді фактично оформилася сучасна структурна організація установи.

На базі Інституту упродовж 1990-х рр. відбулися десятки представницьких міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій, серед яких: «500-річчя українського козацтва», «Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: причини і наслідки», «Тоталітарна держава і політичні репресії в Україні: 20–80-ті роки», «Б. Хмельницький і його доба: До 400-річчя від дня народження великого гетьмана», «Історична наука на порозі XXI ст.: підсумки та перспективи», «Україна у Другій світовій війні», «Незалежність України: історичні витоки та перспективи», «Центральна Рада і український державотворчий процес: До 80-річчя створення Центральної Ради», «Голод 1946–1947 рр. в Україні: причини і наслідки» та ін. З 1991 р. регулярно відбувалися Всеукраїнські історичні читання «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку», які Інститут проводив спільно з Черкаським державним університетом.

Археографічна робота традиційно була одним з потужних і головних напрямів наукової діяльності установи з моменту її організації 1936 р. й до сьогодні. 1969 р. на базі Інституту історії було створено Археографічну комісію АН УРСР на чолі з акад. А. Д. Скабою як міжвідомчий координаційний центр у справі видання документальних джерел. Вона об'єднувала представників академічних, архівних установ, університетів республіки. До складу Бюро Археографічної комісії входили К. Г. Гуслий, Ф. П. Шевченко, А. Г. Шевелєв, В. І. Стрельський, О. Г. Мітюков. 1972 р. Комісія розробила перспективний видавничий план, що включав понад 40 томів документальних публікацій; були підготовлені до друку два випуски щорічника «Археографія України». Однак Археографічна комісія так фактично й не опублікувала жодного з запланованих видань, невдовзі припинивши своє існування. Зазнали невдачі й спроби керівництва Інституту історії АН УРСР (1970–1971 рр.) отримати владну згоду на підготовку пропагандистського збірника «Злочини УПА проти людяності», адресованого насамперед зарубіжному читачеві, й отримати таким чином доступ до закритих архівів КГБ УРСР.

Археографічна комісія АН УРСР була відновлена постановою Президії АН УРСР від 5 жовтня 1987 р. Очолив її заступник директора Інституту історії чл.-кор. АН УРСР П. С. Сохань. У 1990–1991 рр. Комісія переросла в Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського.

У другій половині 1980-х – першій половині 1990-х рр. Інститутом історії України у співпраці з центральними державними архівами було опубліковано низку цінних з наукового погляду збірників документів і матеріалів, які стали надбанням вітчизняної історіографії²³.

Завдяки принциповій і звично толерантній позиції директора Інституту акад. Ю. Ю. Кондуфора в установі була створена обстановка ідеологічного плюралізму, хоча особисто він залишався прибічником традиційної для колишньої радянської історіографії методології. Науковці інституту, які усвідомлювали можливість і необхідність докорінної ревізії історичного процесу, дістали можливість продуктивно працювати. Було започатковано вивчення принципово нових для української історичної науки тем, зокрема дослідження голодоморів в Україні, політичних репресій 1930-х – початку

²³ Див., напр.: *Робітничий рух на Україні: Становище та боротьба робітничого класу 1861–1884 рр.*: 36. док. та матеріалів / Головне архів. упр. при Раді Міністрів УРСР; Ін-т історії АН УРСР та ін.; Редкол.: О. А. Парасунько (відп. ред.) та ін. – К., 1986. – 422 с.; *Промисленість і робочий клас Української ССР, 1959–1965*: Сб. документів і матеріалів / Главное архив. упр. при Совете Министров УССР; Ін-т історії АН УССР и др.; Редкол.: В. Е. Романцов (отв. ред.) и др. – К., 1987. – 490 с.; *Селянський рух на Україні, 1850–1861 рр.*: 36. док. і матеріалів / Ін-т історії АН УРСР; Головне архів. упр. при Раді Міністрів УРСР та ін.; Редкол.: М. Н. Лещенко (відп. ред.) та ін. – К., 1988. – 447 с.; *Описи Київського намісництва 70–80-х рр. XVIII ст.*: Описово-статистичні джерела / АН УРСР: Археогр. комісія, Ін-т історії України та ін.; Редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К., 1989. – 389 с.; *Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т.* / АН УРСР: Археогр. комісія, Ін-т історії; ЦДІА України у м. Києві; Упоряд.: І. Л. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; Редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.), В. Г. Сарбей (заст. голов. ред.), Ф. П. Шевченко та ін. – К., 1990. – Т. 1. – 544 с.; Т. 2. – 696 с.; Т. 3. – 440 с.; *Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.*: Описово-статистичні джерела / АН УРСР: Археогр. комісія, Ін-т історії України та ін.; Упоряд.: О. І. Гуржій, В. О. Пірко; Редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К., 1991. – 223 с.; *Колективізація і голод на Україні, 1929–1933*: 36. док. і матеріалів / АН України: Ін-т історії України; ЦДАВО України; Упоряд. Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна; Редкол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.) та ін. – К., 1992. – 734 с.; 2-е вид. стереотип. – К., 1993. – 733 с.; *Голод 1921–1923 рр. на Україні*: 36. док. і матеріалів / АН України: Ін-т історії України; ЦДАВО України; Упоряд.: О. М. Мовчан та ін.; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 1993. – 240 с.; *Кримські татари, 1944–1994 рр.*: Статті, документи, свідчення очевидців / НАН України: Ін-т історії України та ін.; Упоряд.: О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк. – К., 1995. – 363 с.; *Німці в Україні, 20–30-ті рр. XX ст.*: 36. док. державних архівів України / НАН України: Ін-т нац. відносин і політології, Ін-т історії України; ЦДАВО України; Упоряд.: Л. В. Яковлева, Б. В. Чирко, С. П. Пишко. – К., 1994. – 244 с.; та ін.

1950-х рр., діяльності Української Центральної Ради та Директорії, становлення та еволюції Української держави (до кінця XVIII ст.).

У грудні 1993 р. акад. Ю. Ю. Кондуфор самостійно, без усілякого тиску вирішив залишити посаду директора Інституту і став радником дирекції. Натомість директором був обраний В. А. Смолій, який розпочав свій шлях в Інституті як аспірант.

Відмова від прикметної для радянських часів офіційної історії, яка виявилася наскрізь фальсифікованою, створила умови для докорінної ревізії історичного процесу. Йшлося не про «переписування» історії відповідно до чергових партійних постанов, а про нове дослідження і написання історії України. Ідеологічний плюралізм в Інституті історії України продовжує існувати й тепер. Він захищений Конституцією України, ніхто не цікавиться, які цінності більше до вподоби науковцям – комуністичні, національні, ліберальні чи навіть монархічні. Критерій оцінки наукової роботи один – сприяння державотворчому процесу, прагнення до ліквідації політичних нашарувань на картині історичного минулого, оволодіння арсеналом сучасних методів історичного дослідження, вписування вітчизняної історії в контекст всесвітньої.

Після відновлення державної незалежності України Інститут історії України НАН України одержав низку важливих наукових результатів, зокрема: проаналізовано роль і місце України у загальноєвропейському та світовому історичному контексті упродовж останнього тисячоліття національної історії (М. М. Варварцев, С. В. Віднянський, акад. НАН України В. А. Смолій та ін.); досліджено феномен українського козацтва (О. І. Гуржій, П. М. Сас, акад. НАН України В. А. Смолій, В. В. Станіславський, Т. В. Чухліб, В. О. Щербак та ін.); вивчено генезу та еволюцію української державної ідеї, практичну реалізацію якої простежено на прикладі Національної революції 1648–1676 рр., доби Української революції 1917–1921 рр. та сучасного державотворення (В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, С. В. Кульчицький, чл.-кор. НАН України О. П. Реєнт, акад. НАН України В. А. Смолій, В. С. Степанков).

Серед вагомих досягнень інституту останніх років – колективні монографії «Нариси з історії українського національного руху» (1994), «Нариси історії української інтелігенції (перша половина XX ст.)» (у 3-х кн.; 1994), «Історія України: нове бачення» (у 2-х т.; 1995–1996); збірники документів «Чорнобиль: проблеми здоров'я населення: У 2 ч.» (1995) та «Чорнобильська трагедія» (1996); двотомний збірник документів «Українська Центрально Рада» (1996–1997); збірник документів і матеріалів «Операція «Френтік»: З історії бойової співдружності Військово-Повітряних Сил СРСР і США, цивільного населення України в роки Другої світової війни» (1998), двотомник «Все про Україну» (1998); «Нариси з історії дипломатії України» (2001); «Київ: Енциклопедичне видання» (2001); «Уряди України у XX ст.» (2001); документальний збірник «Український національно-визвольний рух, березень – листопад 1917 р.» (2003); «Українська культура другої половини XVII – XVIII ст.» (3-й том

п'ятитомника «Історія української культури»; 2003 р.); «Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т.» (2004); збірник документів та матеріалів «Кримські татари: Шлях до повернення: Кримськотатарський національний рух очима радянських спецслужб (друга половина 1940-х – початок 1990-х рр.)» (ч. 1–2, 2004 р.); «Микола Костомаров: Віхи життя і творчості: Енциклопедичний довідник» (2005); «Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали: У 2-х т., 3-х ч.» (т. 1; 2006); «Історія українського козацтва: Нариси у 2-х т.» (т. 1; 2006); «Історія українського селянства: Нариси в 2-х т.» (2006) та ін.

Суттєві здобутки установи у дослідженні новітньої історії України, на-самперед у вивченні історії Української революції 1917–1921 рр. (О. Д. Бойко, В. Ф. Верстюк, В. М. Волковинський, А. П. Гриценко, чл.-кор. НАН України О. П. Реєнт, Т. С. Осташко, І. В. Хміль, О. Й. Щусь та ін.); становлення та функціонування тоталітарної держави, репресій у республіці 1920-х – 1950-х рр. (С. І. Білокінь, чл.-кор. НАН України В. М. Даниленко, Ю. З. Данилюк, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький, Ю. О. Курносів, О. С. Рубльов, акад. НАН України П. Т. Тронько та ін.), дисидентського руху 1960–1980-х років в Україні (О. Г. Бажан, С. І. Білокінь, Ю. З. Данилюк, Г. В. Касьянов). Цим питанням, зокрема, присвячені колективні праці «Репресоване краєзнавство: 20–30-ті рр.» (1991), «Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: Історичні нариси» (2002); видання «Пам'ять Биківні: Документи та матеріали» (2000); збірник статей «Зневажена Клію» (2005) та ін. Інститут історії України є співзасновником науково-документального журналу «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ» (видається з 1994 р.).

Ґрунтовно досліджені ученими-істориками голод 1921–1923 рр., голодомор 1932–1933 рр. та голод 1946–1947 рр. в Україні, висвітленню яких присвячено монографії, збірники документів і матеріалів, підготовлені спільно з працівниками центральних архівів України – «Голод 1921–1923 рр. в Україні» (1993), «Колективізація і голод на Україні, 1929–1933» (1992; 1993), «Голод 1932–1933 рр. в Україні: причини та наслідки» (2003) та ін. (О. М. Веселова, С. В. Кульчицький, В. І. Марочко, О. М. Мовчан, Р. Я. Пиріг та ін.).

Активно розробляється в інституті історія Другої світової війни, в тому числі внесок України й українців у перемогу, історія Української повстанської армії (УПА) (зб. документів «Київ у дні нацистської навали: За документами радянських спецслужб» /2003/; монографія «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси» /2005/ та ін.), польсько-українське протистояння на Волині 1943–1944 рр. (О. В. Буцко, Т. В. Вронська, М. В. Коваль, С. В. Кульчицький, О. Є. Лисенко), та ін. Вчені Інституту велику увагу надають підготовці підручників для учнів середніх шкіл та вищих навчальних закладів (С. В. Віднянський, чл.-кор. НАН України В. М. Даниленко, С. В. Кульчицький, чл.-кор. НАН України О. П. Реєнт, В. М. Ричка, О. С. Рубльов, акад. НАН України В. А. Смолій та ін.).

Важливі результати одержано у розробці спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін: опубліковані праці «Нагороди України: історія, факти, документи» (у 3-х т.; 1996 р.) та «Гроші в Україні: факти і матеріали» (1998) (Державна премія України в галузі науки і техніки, 1999 р.) (М. Ф. Дмитрієнко, В. Й. Бузало та ін.).

Нові підходи до висвітлення історії України синтезовані у 15-томному виданні «Україна крізь віки» (1998–2000) (Державна премія України в галузі науки і техніки, 2001 р.) (керівник проекту акад. В. А. Смолій).

На початок 2006 р. в Інституті діяли: 1) відділ історії України середніх віків і раннього нового часу з центрами – вивчення історії Київської Русі та вивчення проблем соціальної історії; 2) відділ історії України XIX – початку XX ст.; 3) відділ історії Української революції 1917–1921 рр.; 4) відділ історії України 20–30-х років XX ст. з центрами дослідження геноциду українського народу та тюркологічним; 5) відділ історії України періоду Другої світової війни; 6) відділ історії України другої половини XX ст.; 7) відділ новітньої історії і політики; 8) відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин; 9) відділ української історіографії; 10) відділ спеціальних історичних дисциплін; 11) відділ історико-краєзнавчих досліджень; 12) відділ регіональних проблем історії України; 13) кабінет українсько-грецьких відносин; 14) комп'ютерно-видавничий відділ; 15) науково-інформаційний відділ.

Потреби науково-дослідної роботи й зокрема вимоги оптимізації керівництва підрозділами установи спричинили певні зміни у структурі: з 1 липня 2006 р. відділ історико-краєзнавчих досліджень увійшов як Центр історико-краєзнавчих досліджень до складу відділу історії України другої половини XX ст.; з 15 липня функціонує об'єднаний відділ української історіографії та спеціальних історичних дисциплін.

У науковому колективі Інституту нині плідно працюють 144 наукових співробітники, в тому числі 33 доктори та 89 кандидатів наук; 2 академики та 4 члени-кореспонденти НАН України. Вагомий внесок у розробку фундаментальних проблем історії України новітньої доби зробив упродовж останнього десятиріччя акад. НАН України В. М. Литвин (формально не є співробітником інституту), під керівництвом або за активною участю якого виконано низку масштабних наукових проектів – «Нариси з історії дипломатії України» (2001), «Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: Історичні нариси» (2002), «Голод 1932–1933 рр. в Україні: причини та наслідки» (2003) та ін.²⁴

²⁴ Нариси з історії дипломатії України / Ін-т історії України НАН України; Редарада: В. М. Литвин (голова), В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К., 2001. – 736 с.; Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: Історичні нариси / Ін-т історії України НАН України; Редарада: В. М. Литвин (голова), В. А. Смолій (відп. ред.), С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін. – К., 2002. – 952 с.; Голод 1932–1933 рр. в Україні: причини та наслідки / Ін-т історії України НАН України; Редарада: В. А. Смолій (голова), В. М. Литвин (відп. ред.), В. І. Марочко (кер. авт. кол.) та ін. – К., 2003. – 887 с.

Чимало учених відзначені Державними преміями України в галузі науки і техніки, урядовими нагородами, удостоєні почесних звань, а О. М. Апанович та С. І. Білокінь за свої дослідження відзначені Національною премією України імені Т. Г. Шевченка.

Основними напрямками діяльності Інституту історії України НАН України на сучасному етапі є: вітчизняна історія з часів Київської Русі до сьогодення; Україна в контексті європейської та світової історії; регіональна історія України; історичне краєзнавство; дослідження національної історіографії та публікація археографічної спадщини; спеціальні історичні дисципліни; підготовка багатотомного «Зводу пам'яток історії та культури України»; виконання Національної програми «Реабілітовані історією». Масштабною роботою, в якій бере участь практично весь колектив Інституту, є підготовка багатотомної (у 8-ми т.) «Енциклопедії історії України» (тт. 1–3, 2003–2005 рр.).

У складі Інституту історії України працює Науковий архів, який веде свій відлік з відділу рукописів, створеного у 1954 р. Наукова бібліотека установи (у складі науково-інформаційного відділу) нараховує понад 130 тис. томів, серед яких майже 22 тис. зарубіжних видань.

Технологічна революція, що відбулась в Інституті за останні роки, та наявність досить міцної поліграфічної дільниці, що забезпечує оперативну публікацію всього поточного творчого доробку, пришвидчили появу значної кількості індивідуальних та колективних монографій, збірників документів і матеріалів: у 1985–2005 рр. побачили світ 58 колективних і 294 індивідуальні монографії, всього ж було понад 10 тисяч публікацій (загалом упродовж 1936–2005 рр. співробітниками Інституту опубліковано майже 19 тис. друкованих праць, в тому числі 200 колективних та 640 індивідуальних монографій)²⁵. З'явилось чимало періодичних та неперіодичних інститутських видань. Зокрема, відділами установи публікуються тематичні збірники наукових праць: «Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки» (вип. 1; з 2005 р.); «Історіографічні дослідження в Україні» (відновлений у 1998 р.; вип. 1–16); «Історія України: Маловідомі імена, події, факти» (вип. 1–32; з 1996 р.); «Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки» (вип. 1–15; з 1991 р.); «Проблеми вивчення історії Української революції» (вип. 1–2; з 2002 р.); «Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки» (вип. 1–14; з 1991 р.); «Проблеми історії України ХІХ – поч. ХХ ст.» (вип. 1–11; з 2002 р.); «Соціум: Альманах соціальної історії» (вип. 1–5; з 2002 р.); «Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики»

²⁵ Див., напр.: Мовчан О. М. Наукові праці, видані поліграфічною дільницею Інституту історії України НАН України, 1988–1997: Анотований бібліогр. покажч. – К., 1997. – 164 с.; Ресит О. П., Лисенко О. Є. «Історичні зошити»: Огляд видань Інституту історії України НАН України за останнє десятиріччя. – К., 1997. – 117 с.; Бібліографія основних видань Інституту історії України НАН України, 1936–2001 / Уклад. І. С. Азарх, Л. Я. Муха. – К., 2002. – 161 с.

(вип. 1–12; з 1997 р.); «Сторінки воєнної історії України» (вип. 1–10; з 1997 р.); «Україна в Центрально-Східній Європі» (вип. 1–5; з 2000 р.); «Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика» (вип. 1–8; з 1993 р.); «Український історичний збірник» (вип. 1–8; з 1997 р.); «Ruthenica» (вип. 1–4; з 2002 р.).

Все більшу частку у науковій продукції Інституту займають публікації у зарубіжних виданнях. Це не випадково. Адже з набуттям незалежності Україна здобула право на власну історію. Якщо раніше зарубіжні вчені друкували книги з історії Радянського Союзу, в яких історія України цілком розчинялася і безслідно зникала, то тепер час від часу в різних країнах світу з'являються книги з історії України. Людство хоче знати минуле країни, яка за територією займає перше місце в Європі (за виключенням обох євразійських держав – Росії і Туреччини), що її історія сягає раннього середньовіччя. Тому наші спеціалісти з історії України – бажані гості на багатьох наукових конференціях в Європі та Америці. Знаючи їх по публікаціях, зарубіжні вчені бажать познайомитись з ними особисто. Відтак з початку 1990-х рр. набуло регулярного характеру стажування учених Інституту історії України у закордонних наукових центрах, їхня участь у престижних міжнародних наукових конференціях, публікації у закордонних виданнях. У свою чергу, бажаними гостями в установі є наші закордонні колеги з Центрально-Східної та Західної Європи й Америки, а також країн колишнього СРСР.

Інститут співробітничав з вітчизняними та зарубіжними установами спорідненого профілю, співпрацює з Міністерством освіти і науки України у підготовці навчальних посібників, хрестоматій; з Державним комітетом архівів України, Державним комітетом України у справах національностей та міграції, Урядовою комісією з вивчення діяльності ООН – УПА, іншими міністерствами і відомствами України; проводить наукові конференції, літні школи для молодих учених. При інституті діє аспірантура та докторантура (держзамовлення та контракт), Спецрада по захисту докторських дисертацій.

О. С. Рубльов, О. В. Юркова

<http://history.org.ua>

СТРУКТУРНІ ПІДРОЗДІЛИ

ВІДДІЛ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ СЕРЕДНІХ ВІКІВ І РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Дослідження проблематики національного історичного процесу доби середньовіччя і раннього нового часу є традиційним напрямом в діяльності Інституту історії України НАН України. Відповідний науковий підрозділ у його структурі існує з 1936 р., тобто з часу заснування самого інституту. Назва відділу періодично зазнавала певних трансформацій. Так, як засвідчують документи, 1936 р. він існував як секція історії феодалізму, 1937 р. – сектор історії України періоду феодалізму, 1938 р. – секція історії України періоду феодалізму, 1939 р. – сектор історії України епохи феодалізму, 1940 р. – сектор історії України доби феодалізму, 1941 р. – сектор історії феодалізму. Найбільш тривалий час ця структурна одиниця була відома під назвою відділу історії феодалізму (1944–1946; 1950–1963; 1966–1991). У 1947–1949 рр. він називався відділом історії України періоду феодалізму; у 1963–1965 рр., коли відбулося його злиття з відділом історії капіталізму, він був відомий як відділ історії досоціалістичних формацій. З 1991 р. науковий підрозділ існував як відділ історії України середніх віків. Водночас, через процеси інтегрування української історичної науки у світовий історіографічний простір, які мають місце на зламі другого і третього тисячоліть і відповідно дещо змінюють погляд на традиційну періодизацію національного історичного процесу, який починає розглядатися як невід’ємна складова європейської цивілізації, виникла певна неузгодженість між назвою відділу і реальним хронологічним діапазоном української історії, який перебуває в полі зору його співробітників. Саме через це колектив наукового підрозділу виступив ініціатором чергового коригування його назви, яка була затверджена на квітневому засіданні вченої ради Інституту історії України НАН України 2006 року як «відділ історії України середніх віків і раннього нового часу».

Слід зазначити, що заснування відділу відбулося у далеко не найкращий для української історичної науки час, коли остання зазнала на собі весь тягар репресивного тиску радянської тоталітарної системи, коли винищувався кращий науковий потенціал нації, накладалися ідеологічні табу не лише на окремі теми, а й на цілі напрями наукових досліджень. Повною мірою це відбилася і на роботі відділу.

На жаль, стан джерельної бази дозволяє лише вельми приблизно реконструювати процес формування особового складу і діяльності одного з основних структурних підрозділів Інституту у передвоєнні та воєнні роки. У перший рік існування у ньому, очевидно, працювало не більше, ніж 4–5 науковців. Серед них з впевненістю можна назвати В. А. Дядиченка (м.н.с.), та К. Г. Гуслистого (н.с.), з долею вірогідності – Ф. О. Ястребова (м.н.с.), наукові інтереси якого все ж переважно концентрувалися на історії ХІХ ст. Першим завідувачем відділу було призначено колишнього старшого наукового співробітника ВУАМЛІНу Т. Т. Скубицького, якому в липні 1936 р. без захисту дисертації присуджено науковий ступінь кандидата

історичних наук та звання професора. Однак менше ніж через рік, у червні 1937 р. його заарештовують, а у вересні страчують за звинуваченням в участі в антирадянській троцькістсько-націоналістичній терористичній організації. У січні 1937 р. на посаду наукового співробітника зараховується к.і.н., професор М. Н. Петровський, на той час вже достатньо відомий вчений в галузі історії України XVII–XVIII ст. У цьому ж році старшим науковим співробітником-консультантом було зараховано професора Є. Д. Сташевського, відомого фахівця з економічної історії раннього нового часу. Однак працювати в Інституті історії України йому довелося недовго. Заарештований 12 червня 1938 р. органами УДБ НКВС УРСР, він трагічно загинув під час допиту 26 липня. З двох вилучених у нього при арешті рукописів – «Шляхетсько-буржуазна фальсифікація колонізації Правобережної України у XVIII ст.» та «Історія докапіталістичної ренти на Правобережній Україні у XVIII–XIX ст.» останній було видано у Москві лише у 1968 р.

3 вересня 1937 р. посаду завідувача відділу обіймає М. І. Марченко, який у цьому ж році закінчив Інститут червоної професури історії у Києві. У вересні 1939 р. його було мобілізовано до лав РСЧА, а з жовтня 1939 по листопад 1940 р. він працює на посаді ректора Львівського державного університету ім. І. Франка. До виконання обов'язків завідувача сектором історії України феодальної доби повертається лише у листопаді 1940 р. Отже, практично рік ця посада залишалася вакантною. Під протоколами засідань відділу за цей час як голови зустрічається підпис М. Н. Петровського. Але чи призначався він на цю посаду офіційно – не відомо.

3 14 серпня 1938 р. в секції історії феодалізму на Україні на посаді старшого наукового співробітника працює професор Н. Д. Полонська-Василенко. В цілому штат підрозділу у цьому році складався з 11 співробітників – 8 науковців та 3 науково-допоміжних працівників. На 1940 р. кількість наукових посад передбачалося збільшити на 1 одиницю. Однак за штатним розкладом 1941 р. у відділі рахувалося лише 7 наукових співробітників. До вже згаданих К. Г. Гуслистого, В. А. Дядиченка, М. Н. Петровського, Н. Д. Полонської-Василенко, М. І. Марченка наприкінці 30-х рр. додалися К. І. Стецюк (на посаді м.н.с. з 1938 р.), Д. І. Мишко (у 1938–1941 рр. – аспірант Інституту) та член-кореспондент АН УРСР С. В. Юшков (зарахований до відділу у 1939 р. за сумісництвом).

Про те значення, яке надавалося у передвоєнний час феодальній добі в історії України (зазначимо, що цією дефініцією тоді охоплювався більш ніж тисячолітній період історичного буття українського народу, включно з першою половиною XIX ст.), можна судити за процентною часткою штатних співробітників відділу від загальної кількості працівників Інституту та долею «феодальної» проблематики у його тематично-видавничих планах. Так, згідно наших спостережень, у 1939 р. на відділ припадала $\frac{1}{3}$ від передбаченої штатним розкладом загальної кількості наукового і науково-допоміжного персоналу. Зокрема, у ньому працювало 8 з 19 науковців, які у той час налічувалися у штаті Інституту. Якщо ж враховувати, що над проблематикою відділу працювала й частина науковців, які офіційно рахувалися за

відділом історії капіталізму (зокрема, його тодішній завідувач О. П. Оглоблін), то ця частка ще збільшується. Видавничий же план Інституту історії України АН УРСР на 1940 р. нараховував 15 позицій великого формату з тематичного плану 1939 р. та 3 з тематичного плану 1940 р. (останні занадто загальні). Відповідно з тематики відділу за 1939 р. таких було 8, з тематики історії ХІХ – початку ХХ ст. – 7, з радянської доби української історії фундаментальних видань взагалі не передбачалося.

Така увага до віддалених періодів історії українського народу диктувалася насамперед зміною політичних і ідеологічних пріоритетів в умовах можливої війни з Німеччиною і необхідністю формування в суспільній свідомості почуттів національної гідності і патріотизму, зразків чого, в силу географічного розташування України і геополітичної ситуації навколо неї, в її минулому віднаходилося дуже багато. Водночас це створювало умови для гіперпопуляризації окремих періодів і подій минулого з одночасним утворенням в українській історіографії значних проблемних і хронологічних лакун. Так, в пріоритети наукового студіювання в останні передвоєнні роки висувуються проблеми «братнього» зв'язку українського і російського народів, українсько-польського військового протистояння в роки Національно-визвольної війни українського народу середини ХVІІ ст.; виопуклення героїчних оборонних сторінок в протистоянні руських ратних людей проти зовнішнього ворога з часів давньоруської та литовсько-польської доби тощо. Саме такими лейтмотивами продиктована поява низки праць, в яких в патріотичних тональностях оспівуються спільна боротьба українського і російського народів проти польської шляхти в ХVІ–ХVІІІ ст., «зрадницька» політика української еліти і боротьба народних мас проти армії Карла ХІІ в роки Північної війни, польсько-угорсько-німецької агресії у ХІІІ ст., антиклерикальні виступи за доби середньовіччя – раннього нового часу тощо.

Красномовним прикладом використання історичних творів в інтересах політичної кон'юнктури може слугувати історія з монографією М. Н. Петровського, присвяченою боротьбі Олександра Невського з німецьким лицарством, рукопис якої було знищено після підписання пакту Молотова – Ріббентропа.

Про атмосферу, яка на той час панувала в Інституті і, зокрема, у відділі, можна судити з доповідних записок та звітних статей керівництва установи, які час від часу з'являлися у пресі. Постійний ідеологічний тиск, доноси, звинувачення у неблагонадійності і націоналізмі, зраді основним постулатам марксизму-ленінізму, в навмисному зриві термінів виконання планових завдань, зокрема, з підготовки підручника з історії України, відсутність вільного наукового дискурсу, натомість чітко визначені координати наукових пошуків і можливі межі трактування отриманих результатів – в такі умови було поставлено діяльність науковців як у передвоєнні, так і в роки війни та післявоєнний час.

Найбільш жорстка детермінованість панувала щодо таких ключових для українського цивілізаційного процесу раннього нового часу проблем,

як національно-визвольні змагання українців кінця XVI–XVIII ст. та українсько-російські і українсько-польські відносини. Зокрема, суворій критиці за відступ від офіційної версії трактування акту приєднання України до Росії в січні 1654 р. було піддано завідувача відділу М. І. Марченка. По суті, його працю «Боротьба Росії й Польщі за Україну (1654–1664 рр.)» було вилучено з обігу.

Тим не менше, в таких умовах науковцям відділу у передвоєнний час вдалося підняти кілька важливих науково-дослідних тем з історії Київської Русі та української історії XIV–XVIII ст. Зокрема, у 1939 р. по секції історії епохи феодалізму продовжувалася розробка теми «Боротьба Росії і України проти Польщі з другої половини XVII ст.» (виконувалася як підготовка наукового посібника для викладачів шкіл та студентів вузів, виконавець М. І. Марченко); «Україна в XVIII ст.» (виконавець – Н. Д. Полонська-Василенко та О. П. Оглоблин, термін закінчення – березень 1940 р.); також було відкрито дві нові теми: «Коліївщина 1768 р. (дослідження боротьби українського народу проти шляхетської Польщі)» (виконавець – К. Г. Гуслистий, термін виконання – 1939–1940 рр.) та «Народне повстання 1702–1703 рр. проти шляхетської Польщі на чолі з С. Палієм (виконавець – В. А. Дядиченко, термін виконання – 1939 р.). Водночас продовжувалися науково-дослідні роботи над проблемами «Україна під владою Литви XIV–XVI ст.» (виконавець – К. Г. Гуслистий), «Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі (1569 р. – перша половина XVII ст.)» (виконавці – М. Н. Петровський та М. І. Марченко), «Україна в часи Петра I» (виконавці – О. П. Оглоблин та Н. Д. Полонська-Василенко).

У 1940 р. співробітниками відділу у рамках комплексної проблеми «Вивчення економіки, історії і культури західних областей УРСР» досліджувалися питання: «Історична географія Галицької і Холмської земель з X до XIV ст.», «Колонізація Галицького Підкарпаття в XV–XVI ст.», «Зв'язки Західної України з Наддніпрянською в XVI–XVII ст.», «Відносини Галичини і Росії в XVI–XVII ст.». С.н.с., к.і.н. Н. Д. Полонською-Василенко було сформовано документальний збірник «Матеріали до історії Південної України в XVIII ст.», продовжувалася її робота над докторською дисертацією «Заселення Південної України в XVIII ст.».

На 1941 р. по сектору історії феодалізму було заплановано дві комплексні теми «Історія України феодального періоду» (включала 16 підтем) та «Походження української народності і формування її в націю» (3 підтеми, керівник – С. В. Юшков). Науковцями також виконувалися 3 підтеми до загальноінститутської теми «Іван Франко – історик України».

З 1936 р. наукові співробітники відділу брали активну участь у підготовці підручників та хрестоматії з історії України, зокрема, написали низку нарисів до короткого курсу «Історії України», а також працювали над укладанням систематизованих збірників документів з історії України. Ці види робіт стають традиційними в діяльності наукового підрозділу і надалі.

У 1941 р. також планувалося підготувати ряд монографічних робіт з історії боротьби українського народу з іноземними загарбниками: «Боротьба

українського народу проти польських панів (1569–1638 рр.)» (К. Г. Гуслистий), «Боротьба українського народу проти загарбницької політики Польщі, Криму і Туреччини (1660–1700 рр.)» (В. А. Дядиченко), «Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі» (М. І. Марченко, М. Н. Петровський, Н. Д. Полонська-Василенко).

Протягом 1936–1941 рр. відділ підготував і опублікував п'ять монографічних видань у серії «Нарисів з історії України»: Гуслистий К., Ястребов Ф. «Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть. – Вип. 1» (К., 1937); Гуслистий К. «Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею (з XIV по 1569 р.). – Вип.2» (К., 1939); Гуслистий К. «Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі в другій половині XVI і в першій половині XVII століття (60-і роки XVI – 30-і роки XVII століття). – Вип. III» (К., 1941); Петровський М. «Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1648–1654). – Вип.IV» (К., 1940); Оглоблин О. «Україна в кінці XVII – в першій половині XVIII ст. – Вип.VI» (К., 1941).

Також вийшли друком праці: «Полтавская битва» (М., 1939) та «Україна в часи Петра I» (К., 1939) О. П. Оглоблина; «Очерки по истории феодализма в Киевской Руси» (М.–Л., 1939) та «Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі» (К., 1939) С. В. Юшкова; «Боротьба Росії та Польщі за Україну (1654–1664 рр.)» (К., 1941) М. І. Марченка; «Хронологія історії України. Вип. 1. Докапіталістичний період» (упорядник М. Н. Петровський, К., 1938); «Історія України: Короткий курс» під редакцією С. М. Белоусова, К. Г. Гуслистого, О. П. Оглоблина, М. Н. Петровського, М. І. Супруненка, Ф. О. Ястребова (К., 1940); «Полтавська битва: Труды наукової сесії Інституту історії України, присвяченої 230-літтю Полтавської битви (1709–1939)» під редакцією С. М. Белоусова і О. П. Оглоблина (К., 1940). С.н.с. М. Н. Петровський виступив також упорядником т. 1-го «Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть» (К., 1939) та т. 3-го «Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569–1654 роки)» (К., 1941) 4-томного видання «Історія України в документах і матеріалах».

Значна увага у передвоєнні роки приділялася підвищенню кваліфікаційного рівня наукових співробітників відділу. Зокрема, кандидатські дисертації захистили К. Г. Гуслистий (1939), В. А. Дядиченко та М. І. Марченко (1940), К. І. Стецюк (1941). Докторами історичних наук стали М. Н. Петровський (1939) та Н. Д. Полонська-Василенко (1940).

Налагоджувалися творчі контакти з викладачами вузів України, колегами з Інституту історії АН СРСР. Зокрема, у травні 1939 р. було проведено спільну сесію, присвячену проблемам історії Київської Русі і визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі. У липні того ж року О. П. Оглоблин, С. В. Юшков, В. А. Дядиченко та Н. Д. Полонська-Василенко виступили з доповідями на науковій сесії Інституту історії України АН УРСР, присвяченій 230-літтю Полтавської битви, до участі у якій було запрошено також російських та білоруських фахівців.

Отже, ритм роботи відділу поступово набував стабільності. Однак влітку 1941 р. пролунав новий тривожний сигнал – 22 червня 1941 р. було підписано постанову на арешт завідуючого сектором історії України періоду феодалізму к.і.н. М. І. Марченка. Важко сказати, наскільки сильних кадрових чисток зазнала б на цей раз українська медієвістика, якби не події 1941–1945 рр.

В роки воєнного лихоліття на долю відділу випали нові випробування. 5 липня 1941 р. приймається рішення про звільнення всіх співробітників Інституту у зв'язку із його евакуацією із Києва. Із істориків, які працювали над середньовічною проблематикою, в окупованому місті залишаються і співпрацюють з новою владою О. П. Оглоблин та Н. Д. Полонська-Василенко. До лав Червоної армії було мобілізовано Д. І. Мишка. У 1941–1942 рр. політруком шпиталю у м. Горькому працювала к.і.н. К. І. Стецюк.

У значно скороченому (фактично наполовину) кадровому складі секція історії України періоду феодалізму під керівництвом М. Н. Петровського поновила свою роботу 21 липня 1941 р. у Харкові. Так розпочався тривалий період поневірянь, який, здавалося, мав би надовго відвернути увагу українських науковців від далекої минувшини свого народу, згорнути цілі напрями наукових досліджень. Роки окупації та запеклих боїв за визволення України, перебування в евакуації далеко від рідних стін, архівів, бібліотек (ця ситуація дещо поліпшилася, коли у травні 1943 р. було прийнято рішення про передислокацію Академії наук УРСР з Башкирської АРСР до Москви) також мало сприяли зануренню дослідницької думки в сиву глибину століть, в епоху Київської Русі або литовсько-польську добу, часи перших козацьких повстань чи переможного ходу Української національної революції XVII ст., складне і непересічне в долі української державності XVIII ст. Але сталося інакше.

Зрозуміло, про великі фундаментальні розробки у цей час не йшлося. Однак в далекій Уфі історики-медієвісти активно включилися в агітаційну роботу з формування патріотичних почуттів на прикладах з героїчного минулого українського народу. Це був щирий громадянський порив людей, закинутих далеко від рідних домівок, що залишилися за межею фронту. У цей час В. А. Дядиченко, К. І. Стецюк, К. Г. Гуслистий, М. Н. Петровський друкують статті і готують виступи для радіо про видатних українських полководців і визволителів рідної землі від іноземних загарбників, брошури «Розгром угорських загарбників на Україні в XIII ст.», «Боротьба українського народу проти німецьких загарбників» тощо. Характерно, що в наукових та науково-популярних студіях воєнного часу в епіцентр національно-визвольних змагань українського народу все частіше виводилася потужна українська вольниця – козацтво.

У 1943–1944 рр. колективом науковців розроблялася тема «Національно-визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі у другій половині XVI і першій половині XVII ст.». Співробітники відділу брали активну участь у роботі сесії відділу суспільних наук АН УРСР, працювали над підготовкою текстів до науково-популярного «Нарису історії України» та 4-томного підручника з історії України». С.н.с. К. І. Стецюк

1944 р. почала роботу над індивідуальною монографією «Вплив повстання Степана Разіна на Україну: З історії спільної боротьби російського і українського народів проти феодально-кріпосницького гніту», яка вийшла друком у 1947 р.

Після повернення до Києва влітку 1944 р. відділ історії України періоду феодалізму, незважаючи на досить незначний кількісний склад (попервах у ньому працювало лише шість, проте вже добре відомих в науці наукових співробітників, як-то К. Г. Гуслистий (зав. відділу з липня 1944 р. по грудень 1947 р.), В. А. Дядиченко, М. Н. Петровський, Д. І. Мишко, К. І. Стецюк, С. В. Юшков (за сумісництвом), розгорнув активну дослідницьку діяльність.

Розроблялися такі проблеми, як історія правобережного козацтва та народних повстань на Правобережній Україні у XVIII ст.; національно-визвольна боротьба українського народу в кінці XVI – першій третині XVII ст.; українсько-російські культурні зв'язки в XVII–XVIII ст.; українські землі у другій половині XVIII ст.; боротьба українського народу проти іноземних завойовників в XIII–XV ст.; соціальна структура українського середньовічного міста; Київ в XVII–XVIII ст.; утворення класів і держав у східних слов'ян, в контексті чого К. Г. Гуслистий розпочав свої дослідження над проблемою походження українського народу.

У 1944–1949 рр. науковці відділу підготували і надрукували значну кількість наукових і науково-популярних статей, кілька брошур, завершили підготовку 10 індивідуальних монографій, в яких на новому архівному матеріалі висвітлили ряд важливих проблем української історії IX–XVIII ст. Було підготовлено до друку другий том «Історії України» за редакцією К. Г. Гуслистого; розпочато роботу над п'ятитомним курсом «Історія України». Вийшла друком монографія М. Н. Петровського «Воссоединение украинского народа в едином Советском государстве» (М., 1944) та С. В. Юшкова «Общественно-политический строй и право Киевского государства» (М., 1949).

Паралельно з науково-дослідною проводилася й значна археографічна робота. Зокрема, за активної участі науковців відділу було підготовлено до друку збірник архівних матеріалів «Україна напередодні національно-визвольної війни 1648–1654 рр.», збірники документів «Устим Кармалюк», «Феодально-кріпосницькі відносини і боротьба селян на Україні в другій половині XVI ст.», документальний збірник «Київ» тощо.

На кінець 40-х рр. помітні зрушення відбулися і в кадровому складі відділу. Він дещо збільшується кількісно. Причому цей процес відбувається шляхом залучення до співпраці в основному вже добре кваліфікованих науковців. Так, вже 1945 р. на посаду старшого наукового співробітника за сумісництвом було зараховано І. Д. Бойка. На посаду молодшого наукового співробітника зараховується Н. С. Сидоренко. 1949 р. на постійну роботу до відділу запрошуються професори В. О. Голобуцький та С. В. Юшков. Того ж року у відділі з'являється перший після значної перерви аспірант – незабаром добре відомий не лише в Україні, а й за її межами вчений І. О. Гуржій. У 1948–1949 рр. до аспірантури відділу зараховуються

В. І. Самойленко та О. П. Лола. Завідувачем підрозділу у 1944–1947 був к.і.н. К. Г. Гуслистий. У грудні 1947 р. на цій посаді його на незначний час замінив І. Д. Бойко, а з квітня 1948 по січень 1955 р. обов'язки завідувача відділу виконував В. А. Дядиченко.

Після повернення з евакуації відділ історії феодалізму перетворюється на своєрідний координаційний центр по проведенню в республіці науково-дослідної роботи з середньовічної проблематики та поширенню серед населення історичних знань. Його співробітники ведуть активну лекційну роботу не тільки серед населення Києва, а й в областях, пропагують історичні знання на республіканському радіо, викладають курси історії в навчальних закладах та організують спецсемінари в науково-дослідних інституціях міста, рецензують рукописи наукових праць, художніх творів на історичну тематику. До участі в засіданнях відділу регулярно запрошувалися працівники Київського університету та педінституту, Центрального державного історичного архіву та Архівного Управління УРСР.

У 1948 р. на відзначення 300-ї річниці початку Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. співробітники відділу феодалізму виступили ініціаторами проведення наукової сесії, присвяченої ювілейній даті. В липні 1949 р. на базі відділу було організовано і проведено наукову сесію, присвячену 240-річчю Полтавської битви, в роботі якої, окрім українських, взяли участь і провідні науковці Інституту історії АН СРСР.

Однак уже в роки війни у високих партійних кабінетах зароджується і набирає особливого розмаху у 1945–1947 рр. нова хвиля ідеологічного тиску на українських науковців, в епіцентрі якого опиняються саме фахівці із середньовічної проблематики. Щоправда, на цей раз нові звинувачення в українському буржуазному націоналізмі обмежилися лише регулярними нарадами при Управлінні агітації та пропаганди ЦК КП(б)У, які стали своєрідною формою контролю за діяльністю і способом мислення співробітників Інституту.

У 50-ті роки відділ вступив в дещо розширеному складі. У ньому почала працювати к.і.н. О. М. Апанович. Після закінчення аспірантури на посаду молодшого наукового співробітника було зараховано О. П. Лолу, на посаду старшого наукового співробітника за сумісництвом запрошено д.і.н., проф. А. О. Введенського. Разом з тим, у 1951 р. постановою Президії АН УРСР до Інституту мистецтва, фольклору та етнографії АН УРСР було переведено старшого наукового співробітника к.і.н. К. Г. Гуслистого. В цілому у 1956 р. у відділі працювало 2 доктори та 7 кандидатів наук, а також один молодший науковий співробітник без ступеня. З січня 1955 р. відділ очолив д.і.н., проф. І. О. Гуржій. У цьому ж році у ньому почала працювати к.і.н. О. С. Компан.

Наближалася велика (за мірками тодішніх партійних ідеологів) ювілейна дата – 300-та річниця Переяславської ради 1654 р. та підписання так званих «Березневих статей» між українським гетьманом Богданом Хмельницьким та московським царем Олексієм Михайловичем, відзначати яку було вирішено на державному рівні. Згідно з програмою ювілейних заходів відповідних коректив зазнали дослідницькі плани співробітників

відділу, які на кілька років фактично підпорядковувалися розробці проблематики історії Національно-визвольної війни, зокрема, вивченню подій зими – весни 1654 р. та їх наслідків. Слід віддати належне науковцям, які, незважаючи на те, що концепція їх досліджень на тривалій історіографічний період (майже до кінця 80-х рр.) була відпрацьована у апараті ЦК КПРС та ЦК КП України і спущена звідти у вигляді «Тез про 300-річчя возз'єднання України з Росією», змогли, спільно з колективами інших наукових інституцій, підняти і ввести у науковий обіг значний пласт джерельного матеріалу, який увійшов до тритомного збірника документів «Воссоединение Украины с Россией» (М., 1954), спробували поставити і дослідити такі проблеми, як державно-політичний устрій України в роки Визвольної війни, Київ у Визвольній війні, дипломатична підготовка Переяславської ради 1654 р. тощо.

Окрім означеної вище тематики в 50-х роках науковці відділу продовжували дослідження в цілому вже традиційної проблематики історичних зв'язків українців з іншими слов'янськими народами, наприклад, російським; історії українського селянства і робітничої верстви; українського середньовічного міста; соціально-економічного розвитку українських земель та селянських рухів. Разом з тим, у робочих планах з'явився і новий дослідницький напрям – частина науковців звернулася до розробки такої важливої історіографічної проблеми, як історія історичної науки в Україні в XVII–XVIII ст.

Результати проведеної науково-дослідної роботи було оприлюднено в значній кількості наукових і науково-популярних статей та низці колективних і індивідуальних монографій. Зокрема, вийшли друком такі праці, як «Повстання селян в Турбаях (1789–1793)» І. О. Гуржія (К., 1950); «Визвольна війна і возз'єднання України з Росією 1648–1654 рр.» (К., 1954); «Історичне значення возз'єднання України з Росією» (К., 1954); «Антифеодальні повстання в Росії і на Україні в XVII–XVIII ст.» К. І. Стецюк (К., 1954); «Исторические места событий освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг.» О. М. Апанович (К., 1954); «Черноморское казачество» (К., 1956) та «Запорожское казачество» (К., 1957) В. О. Голобуцького; «Зародження робітничого класу України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)», «Боротьба селян і робітників України проти феодально-кріпосницького гніту в період капіталізму (80-х років XVIII ст. до 1861 р.)» І. О. Гуржія (К., 1958); «Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст.» В. А. Дядиченка (К., 1959); «Українсько-російські зв'язки в XIV–XVI ст.» Д. І. Мишка (К., 1959); а також серія брошур з окремих питань.

Співробітники відділу брали активну участь у підготовці колективних двотомних монографій «Історія Української РСР» та «Історія Києва»; «Большой советской энциклопедии»; написанні (за завданням АН СРСР) частини розділів до багатотомної «Истории СССР». 1955 р. у відділі було проведено значну підготовчу роботу по формуванню спеціального випуску «Наукових записок» Інституту історії АН УРСР з середньовічної проблематики. На

відзначення чергової ювілейної річниці подій під Полтавою було підготовлено збірники наукових статей «250 років Полтавської битви: 1709–1959» (К., 1959) та «Полтава: К 250-летию Полтавского сражения» (М., 1959).

Продовжувалося плідне співробітництво з профільними науковими інституціями України, зокрема, Інститутом археології та Інститутом фольклору, мистецтвознавства й етнографії АН УРСР. Спільно з Інститутом літератури АН УРСР науковці відділу провели обговорення проблем, пов'язаних з підготовкою синтетичної праці з історії української літератури, надавали науково-методологічну допомогу історичним музеям, рецензували наукові праці та художні твори і сценарії кінофільмів на історичну тематику, брали участь у численних наукових заходах республіканського та союзного значення.

Разом з тим, у 50-х рр. помітно розширюються міжнародні зв'язки відділу феодалізму. Зокрема, В. О. Голобуцький виступив на конференції польських істориків у Варшаві, присвяченій обговоренню макету «Історії Польщі» (1957 р.), та взяв участь у роботі VIII з'їзду польських істориків (1958 р.); започатковується обмін науковою інформацією науковців відділу з колегами з НДР.

Проводилася активна лекційно-пропагандистська робота. Так, наукові співробітники, за далеко неповними підрахунками, протягом 1950–1959 рр. прочитали понад 1000 лекцій, опублікували кілька десятків науково-популярних статей.

Роки так званої «хрущовської відлиги» сприяли деякому пожвавленню медієвістичних досліджень в Україні. Однак не останню роль у цьому, очевидно, окрім зовнішніх відіграли фактори внутрішні. Насамперед, на початок 60-х рр. в академічному середовищі (і перш за все у його спеціалізованому підрозділі – відділі історії феодалізму Інституту історії АН УРСР) склався достатньо потужний колектив фахівців в галузі давньої і нової історії України, репрезентований такими непересічними в українській історіографії другої половини ХХ ст. особистостями, як д.і.н., проф. В. О. Голобуцький, д.і.н., проф. В. А. Дядиченко, член-кореспондент АН УРСР, проф. І. О. Гуржій, д.і.н. К. І. Стецюк, д.і.н. І. Д. Бойко, кандидати історичних наук Д. І. Мишко, О. М. Апанович, О. С. Компан, навколо яких гуртувалися більш молоді науковці. Значний вплив на формування наукових кадрів у цей час (як, втім, і наступні кілька десятиліть) справляв вчений широкої ерудиції, визначний джерелознавець, медієвіст, історіограф, фахівець з історії України в діапазоні від найдавніших часів до новітньої епохи д.і.н. (1963), проф. (1968), член-кореспондент АН УРСР (1969) Ф. П. Шевченко. І хоча його перебування у відділі обмежувалося менш ніж трьома роками (після звільнення з посади директора Інституту археології АН УРСР у 1972 р. Федір Павлович працював на посаді старшого наукового співробітника, а з 28 серпня 1973 р. до 1 листопада 1974 р. виконував обов'язки завідувача), вченого можна по праву вважати справжнім promotorem творчого життя цього наукового підрозділу.

З 22 березня 1958 р., після призначення на посаду заступника директора

Інституту І. О. Гуржія, відділ історії феодалізму очолював д.і.н., проф. В. О. Голобуцький. Після його переходу на посаду завідувача кафедрою історії народного господарства Київського інституту народного господарства з лютого 1961 р. на чолі підрозділу став д.і.н., проф. В. А. Дядиченко. Ядро відділу у 60-х рр. становили с.н.с., к.і.н. І. Д. Бойко, с.н.с., к.і.н. Д. І. Мишко, с.н.с., к.і.н. О. М. Апанович, с.н.с., к.і.н. О. С. Компан, с.н.с., к.і.н. К. І. Стецюк, м.н.с., к.і.н. О. П. Лола. На посаді с.н.с. продовжував залишатися заступник директора Інституту, член-кореспондент АН УРСР І. О. Гуржій. Молодшими науковими співробітниками у відділі працювали Н. С. Сидоренко, І. М. Шекера, І. М. Гапусенко та І. Г. Рознер. Останній був звільнений 1963 р. за скороченням штатів. Того ж року у відділ історії міст і сіл було переведено к.і.н. І. М. Шекеру. На пенсію вийшов д.і.н. І. Д. Бойко. 1960 р. на посаду старшого наукового співробітника було зараховано к.і.н. М. Ю. Брайчевського.

У березні 1961 р. в результаті структурної реорганізації Інституту на базі відділу історії феодалізму та історії капіталізму було створено відділ історії досоціалістичних формацій, в якому названі вище підрозділи мали статус окремих проблемних груп. У 1966 р. відділ історії досоціалістичних формацій було ліквідовано і відновлено попередній структурний поділ.

Основна науково-дослідна робота у цей час здійснювалася у межах розробки таких проблем, як «Соціально-економічний розвиток України і народні рухи в епоху феодалізму» та «Історія історичної науки на Україні в епоху феодалізму». Також продовжувалися дослідження теми «Зародження і формування давньоруської народності і нації (етногенез і історія формування нації)», яку у 1967–1968 рр. було трансформовано у тему «Проблема етногенезу та історії формування націй (формування та розвиток української народності та нації)». У 1963 р. було також відкрито нову науково-дослідну тему: «Закономірності історичного розвитку суспільства при переході від однієї соціально-економічної формації до іншої». Увага акцентувалася на питаннях соціально-економічного розвитку України в XVI ст.; розвитку ремесел, промислів і торгівлі, а також великого магнатського землеволодіння на Правобережній, Лівобережній і Слобідській Україні в другій половині XVII–XVIII ст.; боротьби українського народу проти іноземних вторгнень за доби Київської Русі та проти турецько-татарської агресії у першій половині XVIII ст.; народних соціальних рухів за доби раннього нового часу, суспільно-політичного устрою Лівобережної і Слобідської України в першій половині – середині XVII ст. тощо. Явний пріоритет при цьому, на відміну від попереднього часу, надавався соціально-економічній проблематиці. Зокрема, співробітники відділу активно включилися в підготовку синтетичних двотомних видань «Історія робітничого класу Української РСР» та «Історія селянства Української РСР». До першого тому праці з історії селянства було написано розділи «Селянство України в кінці XVII – першій половині XIX ст.» (автор – І. О. Гуржій); «Селяни Лівобережної і Слобідської України в кінці XVII – першій половині XVIII ст.» (В. А. Дядиченко); «Селянство України під час визвольної війни 1648–1654 рр. і у другій половині XVII ст.» (К. І. Стецюк). Були також підготовлені розділи з історії

селянства в Київській Русі, а також на Правобережній Україні у XVIII ст.

Наближалися до завершення роботи над I-им томом українського і російськомовного варіантів двотомної «Історії Української РСР» (вийшли друком у 1967 та 1969 рр.). Член-кореспондент АН УРСР І. О. Гуржій, д.і.н. В. А. Дядиченко та к.і.н. М. Ю. Брайчевський були задіяні у підготовці науково-популярного нарису «Історія Української РСР». В кінці 60-х рр. співробітники відділу взяли участь у підготовці колективної монографії «Формування української народності і нації». У 1962 р. було сформовано рукопис праці «Історія історичної науки на Україні за доби феодалізму (до середини XIX століття)» обсягом у 25,0 др. арк. Навесні наступного року його передбачалося передати у видавництво, однак, очевидно, з міркувань ідеологічних, цю працю так і не було надруковано. Натомість у 1969 р. за участю науковців відділу до XII Міжнародного конгресу істориків було підготовлено нарис «Историческая наука на Украине в 1917–1967 гг.».

Проводилися роботи з підготовки підручника з історії УРСР для середньої школи та «Книги для читання з історії Української РСР», окремих розділів до навчального посібника з історії СРСР. Співробітники відділу взяли участь у колективних працях «История Киева: В 2 т.» (К., 1963–1964); «Нариси з соціально-економічної історії України дожовтневого періоду» (К., 1963); «Історія міст і сіл Української РСР».

У 60-х рр. у відділі було опубліковано монографії О. М. Апанович «Запорозька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії: 50–70 рр. XVII ст.» (К., 1960) та «Збройні сили України першої половини XVII ст.» (К., 1969); І. Д. Бойка «Селянство України в другій половині XVI – першій половині XVII ст.» (К., 1963); І. М. Гапусенка «Боротьба східних слов'ян за вихід до Чорного моря» (К., 1966); В. О. Голобуцького «Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775 рр.» (К., 1961) та «Дипломатическая история Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг.» (К., 1962); І. О. Гуржія «Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVII ст. до 1861 року)» (К., 1962); О. С. Компан «Міста України в другій половині XVII ст.» (К., 1963); О. П. Лоли «Гайдамацький рух на Правобережній Україні в 20–60 рр. XVIII ст.» (К., 1965); Д. І. Мишка «Соціально-економічні умови формування української народності в XIV–XV ст.» (К., 1963); І. Г. Рознера «Северин Наливайко – руководитель крестьянско-казацкого восстания в 1594–1596 гг. на Украине» (М., 1961); К. І. Стецюк «Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 1650–1670-х роках XVII ст.» (К., 1960); І. М. Шекери «Міжнародні зв'язки Київської Русі. З історії зовнішньої політики Русі в період утворення і зміцнення Давньоруської держави VII–X ст.» (К., 1963) та «Київська Русь XI ст. у міжнародних відносинах» (К., 1967).

Співробітники відділу написали 143 статті для «Української радянської енциклопедії» и «Большой советской энциклопедии», опублікували 8 брошур та понад 100 наукових і науково-популярних статей. В 60-х рр. значно посилилася увага до питань методології історичної науки. Зокрема, у 1966 р. вийшла брошура О. С. Компан історіософського характеру «Єд-

ність світового історичного процесу». Науковці відділу історії феодалізму також опублікували низку статей в «Українському історичному журналі», в яких піднімали важливі методологічні проблеми, зокрема, щодо виявлення теоретичних основ дослідження етногенезу, стану і перспектив вивчення слов'янської культури, характеру соціальних конфліктів та специфічних форм виявлення соціального протесту (М. Ю. Брайчевський), застосування порівняльно-історичного методу у вивченні пізнього феодалізму (О. С. Компан). На сторінках журналу нею також було порушено питання про необхідність створення «Історії української культури». Постановчим характером позначена і стаття І. Д. Бойка «До питання про державність українського народу в період феодалізму». Приблизно в цей же час О. С. Компан підготувала (на прохання Ф. П. Шевченка) концептуальну статтю «Проблеми українського середньовіччя» до 1-го випуску наукового збірника «Середні віки на Україні».

Протягом 60-х рр. у відділі було захищено 3 кандидатських (І. Г. Рознер, І. М. Гапусенко, І. М. Шекера) та 5 докторських (В. А. Дядиченко, К. І. Стецюк, І. Д. Бойко, О. С. Компан, Д. І. Мишко) дисертацій. В заочній аспірантурі перебувала Л. А. Проценко, яка закінчувала підготовку кандидатської дисертації під науковим керівництвом В. А. Дядиченка. Над підготовкою кандидатської дисертації працювала м.н.с. Н. С. Сидоренко. У 1966 р. М. Ю. Брайчевський виступив офіційним опонентом по кандидатській дисертації П. П. Толочка.

В середині 60-х рр. вперше на урядовому рівні було звернуто увагу на відтворення історичної пам'яті про українське козацтво. Науковці відділу активно включилися у реалізацію передбачених постановою Ради Міністрів УРСР заходів, спрямованих на увічнення пам'ятних місць з історії Запорозжя, зокрема, увійшли до складу журі конкурсу по створенню історичного заповідника з історії запорозького козацтва на о. Хортиця. Особливо активну діяльність у цьому напрямі розгорнула О. М. Апанович, яка брала участь у всіх нарадах і конференціях, присвячених пам'яткам Запорозької Січі, зокрема, виступила з доповіддю «Запорозька Січ і Молдавія у XVIII ст.» на сесії молдавсько-української дружби у Кишиневі (1967 р.).

Постановою Президії АН УРСР на відділ покладалася підготовка, організація і проведення наукових сесій, присвячених 200-літтю Коліївщини 1768 р. Відділ координував свою наукову роботу з відділом допоміжних історичних дисциплін Інституту історії АН УРСР, з Інститутом археології АН УРСР, Відділенням суспільних наук АН УРСР у Львові, Інститутом історії АН СРСР. Зокрема, у рамках співробітництва з останнім українські вчені-медієвісти взяли участь у підготовці частини текстів та науковому редагуванні III-го тому фундаментальної праці «История СССР», а також написанні текстів до багатотомних «Очерков истории исторической науки». Д.і.н. О. С. Компан у 1965 р. взяла участь у дискусії на тему «Генеза капіталізму в Росії», яку було організовано відділом феодалізму Інституту історії СРСР АН СРСР. М. Ю. Брайчевський підтримував творчі контакти з Інститутом археології АН СРСР, виступив з повідомленням «Виробничі

відносини у східних слов'ян в часи переходу від первіснообщинного ладу до феодалізму» на Всесоюзній нараді, присвяченій проблемі генези феодалізму у народів СРСР (Москва, 1964), взяв участь у роботі семінару «Питання методики і методології історичного дослідження і математичні методи» (Москва, лютий 1967 р.).

У 60-х рр. значно розширилися міжнародні контакти наукових співробітників відділу. Зокрема, О. М. Апанович, М. Ю. Брайчевський та І. Г. Рознер обмінювалися науковою інформацією з вченими Польщі, Румунії, Угорщини, НДР, США, Норвегії. У серпні 1960 р. завідувач відділу В. О. Голобуцький взяв участь у роботі XI Міжнародного конгресу історичних наук у Стокгольмі, підготував доповідь на наукову конференцію у Берліні. 8 грудня 1961 р. на засіданні відділу з доповіддю виступив польський історик, завідувач кафедри історії Східної Європи доби феодалізму Лодзинського університету С. Кучинський. Відбулася також зустріч науковців відділу з японським вченим Сіро. І. Г. Рознер консультував французького історика Рожемортера. Д. І. Мишко взяв участь у зустрічі італійської і німецької делегацій. У 1965 р. М. Ю. Брайчевський виступив з доповіддю на Міжнародному конгресі слов'янської археології у Варшаві. На засіданні відділу, яке відбулося у березні 1968 р., наукову доповідь про архівні фонди з історії України середньовічної доби в архівосховищах і бібліотеках Лондона, Парижа, Рима і Відня прочитав відомий польський історик З. Вуйцик. Науковці відділу взяли участь у бесідах і зустрічах з істориками Італії, Сполучених Штатів Америки, Венесуели. У 1969 р. за дорученням Президії АН УРСР відділ приймав американського історика Д. Мюллера. У червні наукові співробітники підрозділу взяли участь у роботі наукової конференції АН СРСР, АН УРСР і Польської академії наук, присвяченої ранньофеодальним слов'янським державам Східної Європи.

Всі науковці відділу виступали з науковими доповідями на засіданнях вченої ради Інституту, брали участь у ювілейних сесіях Відділення суспільних наук АН УРСР, Академії наук УРСР. Підтримувалися контакти з викладачами вузів Києва та музейними працівниками. Цікавою формою співробітництва між вузівською і академічною наукою, яка, на жаль, надалі не практикувалася, стала виробнича практика студентів історичного факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка, які спеціалізувалися з історії України. Значна робота (у вигляді лекцій, консультацій, виступів на радіо) здійснювалася по пропаганді наукових знань серед населення. Зокрема, у 1961–1968 рр. співробітниками відділу було прочитано близько 350 лекцій у трудових колективах і військових частинах Києва і Київської області (щоправда, більшість із них стосувалася не стільки сторінок української історії, скільки роз'яснення матеріалів XXII з'їзду КПРС і КПУ та нових Програми і Статуту партії).

Науковці-медієвісти Інституту історії АН УРСР активно співробітничали з Товариством охорони та збереження пам'яток історії і культури, були членами товариства «Знання», очолювали історичні секції в його міському (О. М. Апанович) та республіканському (О.С. Компан) осередках.

На жаль період відносно спокійного функціонування наукового підрозділу виявився нетривалим. Попервах кадрові перестановки середини – кінця

60-х рр. (у 1965 р. із складу відділу вибув О. П. Лола, у 1969 р. на посаду м.н.с. після захисту кандидатської дисертації було зараховано О. І. Путра, у 1968 р. до відділу повернувся к.і.н. І. М. Шекера) мали цілком буденний характер. Однак зміни політичних настроїв у вищих ешелонах влади відбилися і на науковій інституції. Чергова хвиля переслідувань прокотилася країною після 1965 р. Першим за рішенням вченої ради Інституту і Бюро відділення суспільних наук Президії АН УРСР з посади старшого наукового співробітника у 1968 р. було звільнено М. Ю. Брайчевського, якому інкримінувалася антинауковість його концепції, викладеної у статті «Приєднання чи воз'єднання». На початку 70-х рр. з Інституту, згідно з офіційною версією, за «скороченням штатів» було звільнено кілька на той час вже висококваліфікованих спеціалістів, серед них О. М. Апанович і О. С. Компан. У червні того ж таки 1972 р. за власним бажанням звільнився О. І. Путро. До того ж у серпні 1973 р. помер В. А. Дядиченко. Отже, достатньо знекровленим у кадровому відношенні відділ вступив у нове десятиліття. Так розпочався новий період в житті цього наукового підрозділу, який можна визначити як період своєрідної стагнації.

Щоб якимось поліпшити ситуацію, на початку 70-х рр. до відділу після закінчення аспірантури на посаду молодших наукових співробітників були зараховані к.і.н. В. В. Панашенко та О. Ф. Сидоренко, на посади старших наукових співробітників – к.і.н. Л. В. Олійник (звільнився у 1974 р.) та І. М. Гапусенко. У 1973 р. до відділу повернувся с.н.с., к.і.н. О. І. Путро. До аспірантури у 1972 р. вступив В. А. Смолій. Очолив відділ після смерті попереднього завідувача переведений сюди у 1972 р. старшим науковим співробітником член-кореспондент АН УРСР Ф. П. Шевченко. На жаль, період його перебування на цій посаді виявився надзвичайно коротким – на чолі відділу з 1 листопада 1974 р. став к.і.н. Г. Я. Сергієнко. У 1974 р. К. І. Стецюк за віком була переведена на посаду с.н.с.-консультанта. До відділу виконуючими обов'язки м.н.с. зараховуються Ф. М. Шабульдо (звільнився у травні 1975 р.) та В. Й. Борисенко. В аспірантурі відділу у цей час перебували Н. А. Шип та П. І. Натикач. З липня 1973 р. до 1978 р. відділ історії феодалізму на автономних правах входив до одного з нових надструктурних об'єднань – сектору історії України дожовтневого періоду.

У 1975 р. кандидатську дисертацію захистив м.н.с. В. А. Смолій. На посади м.н.с. були зараховані О. М. Дзюба та к.і.н. С. З. Заремба. У лютому в черговий раз звільнився к.і.н. О. І. Путро. Натомість с.н.с.-консультантом переведений із відділу історії дружби народів СРСР В. О. Голобуцький (у 1984 р. вийшов на пенсію).

Нові зміни у кадровому складі відділу відбулися наприкінці 1970-х років. Так, у 1977 р. м.н.с. було зараховано к.і.н. Н. А. Шип. Стажистом-дослідником відділу після закінчення КДУ ім. Т. Г. Шевченка у 1978 р. став О. І. Гуржій, якого у 1979 р. було переведено на посаду молодшого наукового співробітника. Також молодшими науковими співробітниками зараховуються В. М. Ричка та В. О. Щербак. З 1 листопада 1978 р. до відділу переведено д.і.н. М. Ф. Котляра. У 1979 р. з посади м.н.с. звільняється

Н. А. Шип. Старшими науковими співробітниками стають к.і.н. В. А. Смолій та О. Ф. Сидоренко. У 1980 р. на посаду м.н.с. зараховано П. М. Саса. У 1981 р. старшим науковим співробітником відділу зараховується к.і.н. І. І. Виговський. У тому ж році при відділі було створено проблемну групу з історії Київської Русі (до її складу входили завідувач – с.н.с., д.і.н. М. Ф. Котляр, с.н.с., к.і.н. О. Ф. Сидоренко, м.н.с. В. М. Ричка, м.н.с. М. М. Корінний, м.н.с. В. І. Мезенцев), яку наступного року як сектор переведено до відділу джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін. У 1983 р. на посаду м.н.с. переведено старшого лаборанта Т. Є. Іванову, у 1984 р. – стажиста-дослідника Л. Г. Іванову, яка восени того ж року вступила до аспірантури відділу історії капіталізму. В стаціонарній аспірантурі відділу в першій половині 80-х рр. перебувала Н. В. Шевченко.

В цілому науково-дослідна робота підрозділу фактично до середини 80-х рр. підпорядковувалася підготовці багатотомних колективних праць «Історія Української РСР» та «Історія Києва». Співробітники відділу працювали над підготовкою окремих розділів до колективної монографії «Исторические связи и нерушимая дружба русского, украинского и белорусского народов». Також велися роботи по укладанню карт до «Атласу історії Української РСР».

Водночас у відділі у 1970–1971 рр. розроблялася планова тема «Розвиток феодалізму на Україні. Визвольна боротьба українського народу і возз'єднання України з Росією (друга половина XVII ст.)». З 1972 р. тематика науково-дослідних робіт співробітників відділу підпорядковувалася проблемі «Основні закономірності історичного розвитку УРСР», в межах якої досліджувалися теми «Феодально-кріпосницький лад. Розвиток капіталістичних відносин і початок розкладу феодально-кріпосницької системи на Україні (друга половина XVII–XVIII ст.)», «Територія України у далекому минулому. Розвиток феодалізму в XIII – першій половині XVII ст. і боротьба народних мас проти соціального і національного гніту», «Возз'єднання України з Росією. Дальший розвиток феодалізму і зародження капіталістичних відносин (друга половина XVII–XVIII ст.)», що, по суті, відповідало структурі т. I, кн. 2 та т. II «Історії Української РСР». У травні 1974 р. всі співробітники відділу взяли участь у Нараді істориків України по обговоренню макетів VI і VII томів цієї праці. З 1978 р. розпочалися роботи над підготовкою другого переробленого її видання.

У 1978–1981 рр. співробітники відділу працювали над проблемою «Закономірний характер всесвітньо-історичного процесу». У 1982–1985 рр. у відділі розроблялася проблема «Історія феодальної формації у народів СРСР». При цьому головна увага приділялася виконанню теми «Соціально-економічні умови формування і шляхи розвитку української народності». У другій половині 70-х – до середини 80-х рр. кандидатські дисертації підготували і захистили В. Й. Борисенко, Н. А. Шип, О. І. Гуржій, О. М. Дзюба. У грудні 1985 р. відбувся захист докторської дисертації с.н.с. В. А. Смолія.

У 1970–1985 рр. за участю наукових працівників відділу історії України вийшли друком окремі томи колективних багатотомних монографій «Історія Української РСР» (т. 2 укр. мовою. – К., 1979; т. 3 рос. мовою. – К., 1985) та «Історія Києва» (т. 1, 2 рос. мовою. – К., 1982, 1983; укр. мовою. – К., 1986), «Развитие исторической науки в Украинской ССР» (В. Дядиченко, Ф. Лось, В. Сарбей; К., 1970), науковий збірник «Коліївщина 1768 р. (Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 200-річчю повстання)» (К., 1970), колективні монографії «Исторические корни дружбы и единения украинского и белорусского народов» (К., 1978); «Исторические корни связей и дружбы украинского и молдавского народов» (К., 1980); «Дружба и братство русского и украинского народов» (К., 1980) тощо.

З індивідуальних монографій за цей час у відділі були підготовлені «Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (На матеріалах Лівобережної України)» (К., 1974) В. В. Панащенко; «Історична метрологія Лівобережної України» (К., 1975) О. Ф. Сидоренко; «Декабристи та їх революційні традиції на Україні» (К., 1975), «Декабристи і Шевченко» (К., 1980) та «Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство» (К., 1983) Г. Я. Сергієнка; «Данило Галицький» (К., 1979), «Киев древний и современный» (К., 1982), «Нариси історії обігу і лічби монет на Україні XIV–XVIII ст.» (К., 1981) М. Ф. Котляра; «Возз'єднання Правобережної України з Росією» (К., 1975) та «Формування соціальної свідомості народних мас України в ході класової боротьби (друга половина XVII–XVIII ст.)» (К., 1985) В. А. Смолія.

В цілому ж видавнича активність відділу (незважаючи на дещо збільшений штат) порівняно з попередніми роками дещо знизилася. Особливо це позначилося на кількості опублікованих наукових статей. Натомість спостерігається помітне збільшення радіо- та телевиступів. Зростає лекційна робота. Водночас у 70-х – середині 80-х рр. помітно підсилюється започаткована у попередні часи тенденція щодо використання наукового потенціалу відділу не за його фаховим призначенням. Так, із понад 1000 лекцій, прочитаних для населення його співробітниками, більша частка припадає на тематику історичного значення утворення СРСР та участі у цьому процесі радянської України, її розквіту у братній сім'ї радянських народів; історичного значення XXV з'їзду КПРС, економічної стратегії партії, її аграрної політики, зовнішньополітичного курсу КПРС і Компартії України та проблем європейської безпеки тощо.

У 70-х – 80-х рр. продовжувалися контакти науковців відділу з іноземними вченими. Зокрема, завідувач відділу В. А. Дядиченко у 1970 р. був делегатом XIII Міжнародного конгресу історичних наук, який відбувся у Москві, К. І. Стецюк виступила з доповіддю на Міжнародному конгресі економічної історії. У 1971 р. співробітники відділу взяли участь у симпозіумі радянських і польських істориків з питань раннього феодалізму. На початку 80-х рр. на базі відділу відбувалися зустрічі з колегами з Чехословаччини, ФРН, США, Румунії. У 1981 р. с.н.с., к.і.н. В. В. Панащенко виступила з доповіддю на IV міжнародному колоквиумі істориків СРСР і ФРН.

Достатньо активною була участь колективу у наукових заходах республіканського і всесоюзного масштабів. Зокрема, наукові співробітники виступили із повідомленнями і доповідями на науковій сесії, присвяченій 350-річчю Хотинської битви (вересень 1971 р.), взяли участь в науковій сесії Відділення історії АН СРСР і Секції суспільних наук АН СРСР, присвяченій 325-літтю возз'єднання України з Росією (1979 р.), у всесоюзних конференціях, організованих Інститутом історії АН СРСР і присвячених виданню документів з історії народів СРСР за доби раннього феодалізму (1972 р.) та проблемам комплектування документальними джерелами архівних фондів СРСР (1974 р.). Значним є і їхній внесок у відзначення 1500-ліття Києва.

З ініціативи відділу 12 березня 1971 р. було проведено дискусію на тему «Запорозьке козацтво і його роль в історії українського народу». По суті, це був останній захід у недовготривалому в українській радянській історіографії періоді зацікавлення козакознавчою проблематикою. Загалом жорстка детермінованість тематики науково-дослідних досліджень в галузі української історії доби середньовіччя – раннього нового часу, марксистсько-ленінська парадигма трактування історичного процесу, що безроздільно панувала в історіографії, пріоритетність студіювання новітньої історії України мало сприяли повноцінній реалізації творчих потенцій вчених-медієвістів.

У середині 80-х рр. у житті відділу відбуваються зрушення позитивного характеру. По-перше, у минуле відступають великі колективні праці, які, надавши для широкого загалу значний інформаційний матеріал з різних епох і періодів української історії, водночас суттєво стримували реалізацію індивідуальних можливостей окремих науковців. По-друге, відбуваються зміни у керівництві відділом (з 1 липня 1986 р. його очолює доктор історичних наук, нині академік НАН України В. А. Смолій), які на цей раз мали далеко не формальний характер. По суті, йшлося про вироблення і впровадження у практику нових концептуальних засад функціонування наукового підрозділу, вибудову нової моделі взаємовідносин між керівником і творчим колективом. Відтепер головна увага спрямовується на добір і виховання перспективних кадрів дослідників, розширення тематичного поля наукових пошуків, розробку актуальних, нетрадиційних для попереднього часу проблем з історії України доби середньовіччя і раннього нового часу (по суті, йдеться про реанімацію дослідницької діяльності у цьому напрямі), створення сприятливої для наукової творчості атмосфери.

Наприкінці 80-х рр. помітно збільшився науковий потенціал відділу. На роботу до нього перейшли з архівної системи кандидати історичних наук Н. М. Яковенко і Г. В. Боряк. Посади старших наукових співробітників отримали перспективні науковці О. Б. Головка, О. І. Гуржій, В. М. Ричка, П. М. Сас, В. О. Щербак. Кандидатську дисертацію у віці 26-ти років захистив О. П. Толочко. До аспірантури відділу 1986 р. було зараховано О. В. Русину, 1987 р. – А. О. Гурбика, 1988 – С. А. Леп'явка і В. М. Матях. Тенденція поповнення відділу молодими кадрами зберігається і надалі.

Один за одним на початку 90-х його аспірантами стають Т. В. Чухліб, О. К. Струкевич, О. І. Шама, О. М. Шевченко, В. В. Станіславський, Н. А. Головата. Д.і.н. М. Ф. Котляр керував науковою роботою аспіранта О. Р. Гущина. До заочної аспірантури вступає вчитель середньої школи м. Хмельницького А. М. Муляр. У 1991 р. стажистом-дослідником зараховується випускник Київського державного університету ім. Т. Шевченка В. М. Горобець, який у квітні 1993 р. успішно захищає кандидатську дисертацію. Кандидатами історичних наук по закінченні термінів навчання стають і всі вище згадані аспіранти відділу. Більшість із них (за виключенням трьох цільовиків і одного заочника) залишається працювати у відділі (щоправда, дещо згодом через різні обставини звільняються наукові співробітники О. М. Шевченко та Н. А. Головата). Загалом за двадцять останніх років (1986–2006) через аспірантуру відділу пройшло 30 науковців, 12 з яких продовжують працювати в Інституті на посадах наукових і старших наукових співробітників. За ці ж роки на базі відділу підготовлено і захищено 14 докторських дисертацій, 10 з них належить його колишнім (В. Й. Борисенко, О. І. Путро, Н. М. Яковенко, О. Ф. Сидоренко, В. О. Щербак) і нинішнім (В. М. Горобець, О. І. Гуржій, В. М. Ричка, П. М. Сас, О. П. Толочко) співробітникам.

Помітно розширюється і сфера творчих інтересів науковців, з урахуванням яких з середини 80-х рр. планується науково-дослідна робота.

Основна увага у цей час зосереджувалася на розробці проблематики етнонаціонального розвитку та еволюції станової структури українського середньовічного та ранньомодерного суспільства; державотворчих процесів в Україні на зламі середньовіччя та нового часу; історії української культури у другій половині XVII–XVIII ст.; еволюції політичної культури та ментальних засад суспільної свідомості у XIV–XVIII ст. Зокрема, у 1986–1990 рр. у відділі розроблялися дві теми: «Етносоціальні процеси на Україні за доби феодалізму» та «Еволюція класово-станової структури на Україні в період феодалізму».

Тематика досліджень по першій із них охоплювала широкий спектр питань, пов'язаних із формуванням та розвитком української народності, у тому числі такі аспекти, як соціально-економічні умови існування етносу, мова, самосвідомість, традиції, побут, культура, міжнародні зв'язки. Також було розглянуто вплив соціальної боротьби, ідеології і політичних факторів на історичний поступ українського народу.

Взята в якості об'єкта дослідження проблема «Еволюція класово-станової структури на Україні в період феодалізму» включала ряд підтем, присвячених вузловим питанням еволюції середньовічних соціальних страт. Зокрема, було розглянуто соціально-економічні, політичні, правові та деякі інші аспекти історичного буття окремих верств та прошарків українського суспільства, висвітлено основні закономірності формування їх суспільної свідомості на різних етапах становлення та розвитку української нації.

Підсумком проведеної науково-дослідної роботи стала підготовка ґрунтовної колективної монографії «Українська народність: нариси соціально-

економічної та етнополітичної історії», яка побачила світ 1990 р. у видавництві «Наукова думка».

В цілому за 1986–1990 рр. співробітниками відділу було опубліковано понад 100 наукових праць загальним обсягом понад 426 др. арк., серед них монографії старшого наукового співробітника, к.і.н. В. Й. Борисенка «Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст.» (К., 1986), наукових співробітників, к.і.н. О. І. Гуржія «Эволюция феодальных отношений на Левобережной Украине в первой половине XVIII в.» (К., 1986), П. М. Саса «Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в.» (К., 1989), В. О. Щербака «Антифеодальные рухи на Україні напередодні визвольної війни 1648–1654 рр.» (К., 1989).

Після тривалої перерви зусиллями науковців відділу фактично було повернуто в українську історіографію жанр історичної біографії, наслідком чого стала поява монографії М. Ф. Котляра та В. А. Смолія «История в жизнеописаниях» (К., 1990), на сторінках якої було відтворено життєписи понад 20 визначних особистостей української історії V–XIX ст. (у 1994 р. її розширений варіант видано українською мовою). В наступні роки ця тема була продовжена працями «Володарі гетьманської булави» (К., 1994, 1995); чотирима колективними збірниками «Історія України в особах» (К., 1993, 1996, 1997, 2000); двома випусками нарисів «Полководці Війська Запорозького»; серією біографічних статей в історичній періодиці тощо.

Співробітники відділу взяли активну участь у підготовці тематичних збірників наукових праць «Історичні дослідження. Вітчизняна історія» (вип. 12 і 15), «Феодалізм: Економіка, класова боротьба, культура», «Феодалізм на Україні», виступили ініціаторами і провели у травні 1989 р. на базі Кам'янець-Подільського педагогічного інституту круглий стіл на тему «Проблеми української історичної медієвістики. Методичні рекомендації. Тетраетико-практичні розробки».

Велике значення надавалося також археографічній роботі, метою якої була підготовка до видання важливих джерел з історії середньовічної України, а також пам'яток вітчизняної історіографії. Зокрема, за ці роки було перевидано праці Гійома Левассера де Боплана «Опис України» (К., 1990), Д. І. Яворницького «Історія запорозьких козаків» у 3-х томах (К., 1990-1991), М. С. Грушевського «Очерки истории украинского народа» (К., 1990), О. Я. Єфименко «История украинского народа» (К., 1990), видано збірники документів «Описи Київського намісництва 70–80-х років XVIII ст.» (К., 1989) та «Торгівля на Україні. XIV – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянина» (К., 1990) з відповідним науковим апаратом.

Отже, на початок 90-х рр., коли суспільно-політичні події на європейських теренах радянської імперії виявилися доленосними для української державності (в середині 1991 р. було проголошено Акт незалежності України), відділ історії України середніх віків накопичив вже достатній досвід для того, щоб на прикладах минулого підготувати громадянський загал до розуміння внутрішньої логіки закономірностей подій, що відбувалися, довести тяглість і пояснити сучасникам механізми національного державотворчого процесу.

3 першого кварталу 1991 р. науковці відділу розпочали роботу над науково-дослідною темою «Становлення та історична еволюція Української держави (до кінця XVIII ст.)». На цей час у відділі працювало 16 наукових співробітників, в тому числі 3 доктори і 11 кандидатів історичних наук. В очній та заочній аспірантурі навчалось 6 аспірантів.

В ході розробки теми основна увага сконцентрована на дослідженні конкретно-історичних форм Української держави, її становлення та історичної еволюції, з'ясуванні комплексу суспільно-політичних, ідеологічних, правових, адміністративно-територіальних, економічних і воєнних чинників, які визначали політичну форму влади і зумовлювали національну специфіку державних структур управління та інших інституцій. Було розглянуто такі проблеми, як вплив традицій державного устрою і права Київської Русі на процес державотворення в Україні; становлення української території; її географія та політико-адміністративні структури управління; народонаселення та соціальна стратифікація; феномен Запорозької Січі; шляхи історичної еволюції Української держави в другій половині XVII–XVIII ст.; суспільна думка та ідеологія в контексті процесів державного творення і функціонування інститутів Української держави. У ході виконання цієї теми відділ виступив ініціатором проведення Всеукраїнських історичних читань «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку» (з 1991 р. по 2001 вони збиралися сім разів на батьківщині українського козацтва – Черкащині). Відповідно за результатами читань випущено 7 збірників наукових праць.

Наслідком проведеного дослідження стала підготовка і публікація таких видань, як «У пошуках нової концепції Визвольної війни українського народу XVII ст.» (К., 1992), «Правобережна Україна у другій половині XVII–XVIII ст.: Проблема державотворення» (К., 1993) та «Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет» (К., 1993, 2-ге, доп. і перероб. вид. – К., 1995) В. А. Смолія та В. С. Степанкова; «Як і коли почала формуватися українська нація» (К., 1991) В. А. Смолія та О. І. Гуржія; «Українська козацька держава в другій половині XVII ст.: територіальні межі та населення» (К., 1992) та «Право в Українській козацькій державі (друга половина XVII–XVIII ст.)» (К., 1994) О. І. Гуржія; «Від союзу до інкорпорації: українсько-російські відносини другої половини XVII – першої чверті XVIII ст.» (К., 1994) В. М. Горобця; збірник наукових праць «Середньовічна Україна» (Вип. 1. – К., 1994) тощо.

Паралельно, згідно з Постановою Президії НАН України № 22 від 7 травня 1989 р., започатковується робота з підготовки третього тому фундаментального п'ятитомного академічного проекту «Історія української культури» (щоправда, з фінансових причин її незабаром було згорнуто й відновлено лише в середині 1999 р.).

Взята в якості об'єкта дослідження на 1995–1998 рр. (перший рік вона розроблялась як пошукова) тема «Політична культура та проблеми ментальності українського суспільства XIV–XVIII ст.» включала ряд підтем, присвячених таким вузловим питанням, як діалектика соціального і національного у визвольних рухах в Україні XVII–XVIII ст.; міжнародні

політичні зв'язки Гетьманщини та Запорозжя в кінці XVII – першій половині XVIII ст., політична орієнтація соціальної еліти; сутнісні прояви та ментальні орієнтації історичної свідомості та політичної культури українського суспільства кінця XVI–XVIII ст.; вплив українсько-російських відносин на розвиток політичної культури Гетьманщини у другій половині XVII–XVIII ст. тощо.

У процесі ведення науково-пошукових робіт вчені намагалися не лише дослідити конкретно-історичні форми еволюції політичної культури та національного менталітету за доби пізнього середньовіччя – раннього нового часу, але й з'ясувати комплекс суспільно-політичних, ідеологічних правових, економічних і військових чинників, які справляли визначальний вплив на їх сутнісні характеристики, накреслити перспективи дослідження цієї важливої проблематики. На основі опрацювання значної джерельної бази науковцям відділу вдалося поглибити або вперше у вітчизняній історіографії дослідити багато важливих аспектів, що стосувалися політико-культурних та ментальних вимірів існування української спільноти на віддалених хронологічно відрізках часу, показати їх взаємозв'язок та взаємовплив з вимірами соціальними, економічними, політичними.

До структурної реорганізації Інституту, яка мала місце 1996 р., в секторі історії Київської Русі (знову увійшов до складу відділу у 1987 р.) послідовно розроблялося чотири планові теми: «Актуальні проблеми історії Київської Русі ранньофеодальної доби» (1987–1990 рр.); «Давньоруська держава ранньофеодальної доби (етносоціальні процеси)» (1990–1993 рр.); «Давньоруська держава ранньофеодальної доби (державотворчі та етнокультурні аспекти)» (1992–1994 рр.); «Політична інфраструктура Київської Русі (XI–XII ст.)» (1995–1997 рр.). В процесі розробки перших трьох проблем досліджувалися соціально-економічні і політичні закономірності розвитку Південної Русі в IX–XII ст. Основна увага зосереджувалася на маловивчених питаннях формування великого панського землеволодіння; становлення структури державної влади; особливостей політичного розвитку і міжнародних зв'язків Південно-Західної Русі. Пріоритетними виступали такі напрями дослідження, як теоретичні аспекти етнічного розвитку ранньосередньовічної держави; формування давньоруської народності; вплив державотворчих процесів на етнічну еволюцію; роль міст як центрів етнічної консолідації; взаємини Русі з кочовиками та неслов'янськими етносами Східної Європи; передісторія формування на етнічній основі давньоруських народностей української народності; теоретичні аспекти розвитку держави та державних інституцій у східних слов'ян, особливості цього процесу за доби роздробленості Русі тощо. За цей час були підготовлені та видані монографії «Запровадження християнства на Русі: Історичні нариси» (К., 1988); «Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв.» (К., 1988) та «Русь у міжнародному житті Європи IX–X ст.» (К., 1994) О. Б. Головка; «Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах» (К., 1986), «Полководці Давньої Русі» (К., 1991), «Галицько-Волинський літопис XIII ст.» (К., 1993), «Утворення

Давньоруської держави» (К., 1993), «Русь язичницька: біля витоків східнослов'янської цивілізації» (К., 1995) М. Ф. Котляра; «Переяславская земля: X – первая половина XIII века» (К., 1992) М. М. Корінного; «Формирование территории Киевской земли (IX – первая треть XII в.)» (К., 1988) В. М. Рички; «Українські землі у міжнародній торгівлі (IX – середина XVII ст.)» (К., 1992) О. Ф. Сидоренко; «Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология» (К., 1992) О. П. Толочка, а також низка публікацій меншого формату.

Метою наукової розробки проблеми «Політична інфраструктура Київської Русі» стало дослідження складної, багатоступеневої структури Давньоруської держави. Розглядалися причини і характер утворення уділів як за існування відносно єдиної держави, так і в часи роздробленості; порядок заміщення столів; взаємодія й боротьба «местничного» та «отчинного» принципів престолонаслідування. Чільна увага приділялась рушійним силам, соціально-економічному підґрунтя, конкретним причинам настання удільної роздробленості. З середини 1996 р. сектор (у чому чималу роль зіграв людський фактор) припинив своє існування як самостійна структурна одиниця, а розробка давньоруської проблематики ввійшла органічною складовою до загальновідділівських планів науково-дослідних робіт.

Загальний обсяг друкованої продукції за 1995–1998 рр. становив понад 1300 др. арк. по 787 позиціях, 33 з яких припадало на монографії та брошури. Зокрема, побачили світ праці О. І. Гуржія «Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право» (К., 1996) та «Гетьман Іван Скоропадський» (К., 1998); В. М. Горобця «Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра I» (К., 1998) та «Білорусь козацька: полковник Іван Нечай та українські змагання за Південно-Східну Білорусь (1655–1659)» (К., 1998); А. О. Гурбика «Еволюція соціально-територіальних спільнот в середньовічній Україні (волость, дворище, село, сяринна спілка)» (К., 1998) та «Аграрна реформа в Україні XVI ст.» (К., 1997); М. Ф. Котляра «Полководці Давньої Русі» (К., 1996), «Древнерусская государственность» (СПб., 1998) та «Як і чому настала удільна роздробленість Русі XII–XIII ст.» (К., 1998); В. В. Панашенко «Соціальна еліта Гетьманщини» (К., 1995) та «Полкове управління в Україні (середина XVII–XVIII ст.)» (К., 1997); В. М. Рички «Церква Київської Русі (соціальний та етнокультурний аспект)» (К., 1997); О. В. Русиної «Сіверська земля у складі Великому князівства Литовського» (К., 1998); П. М. Саса «Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.)» (К., 1998); В. А. Смолія та В. С. Степанкова «Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації» (К., 1997); Т. В. Чухліба «Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.)» (К., 1996); Ф. М. Шабульда «Синьоводська проблема: можливий спосіб її розв'язання» (К., 1998) та інші.

Було також підготовлено тематичні збірники наукових праць «Доба Богдана Хмельницького (До 400-річчя від дня народження великого гетьмана)» (К., 1995) та «Національно-визвольна війна українського народу

середини XVII століття: політика, ідеологія, військове мистецтво (К., 1998). Також вийшов друком 2-й випуск збірника наукових праць «Середньовічна Україна».

У рамках виконання проекту «Україна крізь віки» науковцями відділу у 1998–1999 рр. було підготовлено і видано 5 томів: «Київська Русь» О. П. та П. П. Толочків (К., 1998); «Галицько-Волинська Русь» М. Ф. Котляра (К., 1998); «Україна під татарами та Литвою» О. В. Русиної (К., 1998); «Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.)» В. А. Смоляя та В. С. Степанкова (К., 1999); «Гетьманська Україна» О. І. Гуржія та Т. В. Чухліба (К., 1999).

Співробітники відділу проводили інтенсивну археографічну роботу. Так, у 90-х рр. українському загалу було повернуто фундаментальну 10-томну працю М. С. Грушевського «Історія України-Руси» (К., 1991–1998), твори В. Липинського «Україна на переломі 1657–1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті» (Філадельфія, 1991), С. В. Юшкова «Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі» (К., 1992), Д. Дорошенка «Історія України» (К., 1993), О. Рігельмана «Літописна сповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі» (К., 1994), Д. І. Яворницького «Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний» (Дніпропетровськ, 1991), Д. М. Бантиш-Каменського «История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства» (К., 1993), Д. І. Багалія «Нариси історії України» (К., 1994), О. П. Оглоблина «До питання про автора «Истории Русов» (К., 1998) тощо. За безпосередньої участі науковців відділу було видано «Хроніку з літописців стародавніх» Ф. Софоновича, «Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.», «Реєстр Війська Запорозького 1649 р.», «Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657». Кандидат історичних наук В. В. Станіславський у 1996 р. підготував до друку збірник документів «З епістолярної спадщини Івана Мазепи».

З ініціативи наукових співробітників відділу історії України середніх віків у видавництві «Україна» було започатковано серію «Історія України в прозових творах і документах», у рамках якої у 1990-х рр. вийшло декілька тематичних збірників.

Співробітники відділу на зламі 80–90-х рр. першими серед українських вчених після багаторічної перерви звернулися до вивчення історії українського козацтва. Зокрема, у травні 1991 р. вони організували і провели велику Міжнародну наукову конференцію «Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина», результати якої було оприлюднено на сторінках трьох випусків збірника матеріалів (К., 1993); опублікували низку статей з різних аспектів козакознавчої проблематики, підготували серію індивідуальних і колективних монографій.

За рішенням дирекції Інституту і згідно з договором з ВАТ «Мотор-Січ» з 1998 р. на базі відділу функціонує Науково-дослідний інститут козацтва, який у всеукраїнському масштабі об'єднав зусилля вчених, зацікавлених у всебічній науковій розробці історії та сучасних проблем української козащини. Поряд з Київською робочою групою у його складі нині

діють Дніпропетровське (керівник – Г. К. Швидько), Донецьке (В. О. Пірко), Запорозьке (Г. А. Крапивка), Нікопольське (В. В. Грибовський), Одеське (О. А. Бачинська) та Чернігівське (С. А. Леп'яво) відділення. На посаді директора-організатора НДІК було затверджено старшого наукового співробітника відділу, к.і.н. Т. В. Чухліба. Основними завданнями Інституту козацтва стали публікація фундаментальних досліджень та створення науково-популярних праць з історії козацтва, об'єднання і координація зусиль вітчизняних та зарубіжних вчених, співпраця з різними установами і організаціями з метою здійснення спільних науково-дослідних програм, організація і проведення науково-теоретичних й науково-практичних конференцій, написання підручників, посібників, навчально-методичної і довідкової літератури, розповсюдження й популяризація праць з козацької тематики, читання лекцій, проведення семінарів, диспутів, бесід, круглих столів тощо. На сьогодні НДІК підготовлено і випущено друком дві збірки наукових праць у започаткованій ним серії видань «Козацька спадщина», колективну працю «Козацькі Січі (нариси з історії українського козацтва XV–XVIII ст.)», 2 випуски науково-популярних нарисів «Полководці Війська Запорозького: історичні портрети», ряд індивідуальних монографій, підготовлено (у рамках Національної програми відродження та розвитку Українського козацтва на 2002–2005 рр.) фундаментальне видання нарисів з історії українського козацтва. Щорічно НДІК видає регіональні збірники наукових праць «Запорозька старовина», «Козацька спадщина», «Чорноморська минувшина», «Січеславський альманах».

Рубіж нового тисячоліття відділ історії України середніх віків зустрів вагомими творчими здобутками. Окрім значних досягнень в розробці актуальної наукової проблематики та все зростаючого обсягу публікацій, це засвідчується і ефективністю випрацьованої впродовж 1986–2000 рр. моделі функціонування наукового підрозділу, що дозволило йому навіть в екстремальних для української науки умовах другої половини 90-х рр. не знизити результативності своєї науково-дослідної діяльності.

За цей час науковці відділу взяли участь у багатьох районних, обласних, всеукраїнських та міжнародних наукових форумах; за умови відсутності державного фінансування організували і провели на високому науковому рівні міжнародні конференції, присвячені 400-річчю від дня народження фундатора Української козацької держави гетьмана Богдана Хмельницького (жовтень 1995 р.) та 350-й річниці початку Української національної революції середини XVII ст. (травень 1998 р.); прочитали низку лекцій з різноманітних питань українського середньовіччя та національного державотворення XVII–XVIII ст.; організували цикл виступів на національному радіо та телебаченні; неодноразово виступали офіційними опонентами по кандидатських та докторських дисертаціях; надавали наукові консультації; рецензували рукописи наукових та науково-популярних праць, сценаріїв документальних та художніх кінофільмів, прозових та віршованих творів на середньовічну історичну тематику.

У 90-х роках значно розширилися творчі контакти науковців відділу з вченими, які працюють у наукових установах та вузах України, а також із

іноземними колегами, зокрема, з українознавчих центрів Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Німеччини, Швейцарії, Франції, Італії, Польщі, Румунії, Росії, Білорусії, країн Балтії. З метою опрацювання архівних фондів його співробітники перебували у відрядженнях у Санкт-Петербурзі та Москві; на науковому стажуванні у Гарвардському університеті та в наукових центрах Кракова і Варшави (Польща), Італії, Швеції.

Науковці відділу також активно співпрацюють з викладачами вузів та шкіл в справі підготовки науково-методичних розробок та навчальних курсів. Так, визнання здобули шкільні підручники для учнів 7–8 класів середніх шкіл, підготовлені у 80–90-х рр. Г. Я. Сергієнком та В. А. Смолієм. На початку нового століття широку апробацію пройшов підручник для 7 класу «Історія України. Давні часи та середньовіччя» за авторством В. А. Смолія та В. С. Степанкова. О. І. Гуржій взяв участь у підготовці курсу лекцій «Історія України» у 2-х т. (К., 1991–1992). Перу П. М. Саса належать навчальні посібники «Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.)» (К., 1998) та «Історія України XVI–XVIII ст.» (Львів, 2001). В. М. Ричка підготував навчальні посібники «За літописним рядком: Історичні оповідання про Київську Русь» (К., 1991) та «Київська Русь: від язичництва до християнства» (К., 1996). Співробітники відділу також підготували модернізовані програми з історії України для середніх шкіл та шкіл з поглибленим вивченням історії. Т. В. Чухліб розробив навчальну програму дисципліни «Історія українського козацтва». Було написано відповідні розділи та тексти до навчального посібника у двох томах «Історія України: Нове бачення» (К., 1995); посібника для учнів старших класів «З історії самоврядування та демократії у Києві (від княжої доби до нашого часу)» (К., 2002), праці, що витримала 3 видання, – «Історія України. Навчальний посібник.» З початку 2000-х років науковці відділу також задіяні у спільному українсько-російському проєкті по створенню підручників з історії.

У 1995–1996 рр. відділ здобув гранти на розробку проєктів Державного фонду фундаментальних досліджень «Ідея державності в суспільній думці та політичній практиці України XVI–XVIII ст.» та «Українська козацька держава у геополітичному просторі Центральної, Східної та Південно-Східної Європи (XVII–XVIII ст.)». Ще один грант того ж фонду отримав член-кореспондент НАН України М. Ф. Котляр для підготовки до видання Галицько-Волинського літопису.

Починаючи з 1997 р. співробітники відділу активно включилися у виконання масштабного загальноінститутського проєкту – підготовку багатотомної «Енциклопедії історії України». Зокрема, у 1-му і 2-му томах видання ними опубліковано 405 енциклопедичних статей, обсяг яких становить приблизно третину від загального обсягу кожного тому.

У другій половині 90-х рр. певні зміни відбулися і у кадровому складі відділу. Зокрема, 1996 р. на посади старших наукових співробітників були зараховані кандидати історичних наук О. П. Толочко, О. М. Дзюба, Ф. М. Шабельдо, які з 1991 р. працювали в Інституті археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, на посаду молодшого наукового

співробітника – В. Є. Зема, який закінчив аспірантуру в Інституті східно-європейських досліджень. З посади пров. н. с. звільнився д.і.н. О. І. Путьро. У рамках виконання урядових реабілітаційних заходів на посаду старшого наукового співробітника відділу було повернуто к.і.н. О. М. Апанович. В аспірантурі відділу в цей час перебували В. П. Тимошук, В. В. Григор'єв, Л. В. Петраускене, Т. Л. Вілкул, А. Г. Плахонін, Б. В. Черкас, О. В. Одрін. Водночас в цільовій аспірантурі навчалися В. М. Шеретюк, О. В. Крупка, О. О. Пятяка. Аспірантами-заочниками були А. С. Мирончук, І. П. Воробйова та С. О. Кириленко.

Слід зазначити, що у 80–90-х рр. відбувалися також кадрові ротації і дещо іншого характеру. Так, у 1988 р. з відділу звільнилася у зв'язку із переходом на іншу посаду м.н.с. Т. Є. Іванова, у 1989 р. на пенсію вийшов с.н.с., к.і.н. І. М. Шекера. У 1992 р. з тієї ж причини з відділу звільнився с.н.с., к.і.н. І. І. Виговський. Після захисту докторської дисертації на завідування кафедрою історії України Київського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова перейшов В. Й. Борисенко. Наприкінці 90-х років на заслужений відпочинок вийшли с.н.с.-консультант, д.і.н. Г. Я. Сергієнко, с.н.с., д.і.н. О. Ф. Сидоренко, с.н.с., к.і.н. В. В. Панащенко та с.н.с., к.і.н. О. М. Апанович, у 2001 р. – Ф. М. Шабульдо. У 1999 р. до Національного університету «Києво-Могилянська академія» на посаду завідувача кафедри, а згодом декана гуманітарного факультету перейшов д.і.н. В. О. Щербак.

За останнє десятиліття зазнала істотних змін структура історичних досліджень у відділі. Зокрема, більш значна увага приділяється так званому литовському періоду в історії України (к.і.н. О. В. Русина). У 2003 р. кандидатську дисертацію з політичної історії України кінця XV – першої половини XVI ст. захистив Б. В. Черкас. 2001 р. в стаціонарну аспірантуру були зараховані і після захисту дисертації з літuanістичної проблематики залишилися працювати науковцями А. В. Блануца та Д. П. Вашук. Кандидатські дисертації з проблематики давньоруського періоду підготували і захистили Т. Л. Вілкул та А. Г. Плахонін. За контрактом на посаду молодшого наукового співробітника було зараховано випускницю аспірантури Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка К. В. Кириченко. До співпраці за сумісництвом було запрошено відомого фахівця в галузі давньоруської проблематики, доктора історичних наук, члена-кореспондента НАН України О. П. Моцю. В аспірантуру зараховано О. О. Романову та В. В. Гапоненка. На початку 2000-х років у відділі започатковується новий тематичний напрям – антична доба в українській історії, розробка якої забезпечується силами м.н.с. О. В. Одріна та с.н.с., д.і.н. М. В. Скржинської.

Накопичений за останні роки значний досвід активного дослідження політичної, етнонаціональної і соціальної історії часів Київської Русі, литовсько-польської доби, Української козацької держави другої половини XVII–XVIII ст., в результаті чого було розглянуто різні аспекти національного державного і культурного будівництва, становлення та розвитку політичної культури та генези національної свідомості українського суспільства, впливу геополітичного фактора на цивілізаційний розвиток українських земель,

дозволив науковцям відділу перейти від розв'язання внутрішніх питань еволюції українського історичного процесу до з'ясування його взаємопов'язаності з поступом європейської середньовічної та ранньомодерної цивілізацій.

В 1999 р. відділ історії України середніх віків обирає для дослідження як пошукову тему «Українське суспільство в системі європейської цивілізації (доба середньовіччя і нового часу)», яку з наступного року відкриває як планову на трирічний термін. У її виконанні було задіяно 20 наукових співробітників. У процесі роботи над цією темою вивчався ступінь історіографічної розробки проблеми, забезпеченості її джерельною базою. З цією метою співробітники відділу опрацювали фонди бібліотек і архівосховищ як України, так і Росії та Польщі, наслідком чого стало введення до наукового обігу значного масиву нового джерельного матеріалу. Науковці спробували неупереджено і об'єктивно подивитися на те, як йшов еволюційний процес на теренах України, в чому він був тотожним або відмінним від подібних процесів в інших європейських державах; розкрити механізми взаємодії внутрішніх і загальноєвропейських складових; показати, яким чином цивілізаційні європейські тенденції суспільного розвитку позначилися на генезі українського соціуму в цілому та його окремих стратах. Основна увага зосереджувалася на питаннях етносоціального та етнополітичного розвитку українського суспільства доби Давньоруської держави, а також наступних періодів становлення української нації; досліджувалися соціальна та політична інституціоналістська практика українського суспільства, засади національної ідентичності українців. Таким чином, вперше у вітчизняній історичній науці на новітніх методологічних засадах було здійснено спробу поглянути на історичний розвиток України як невід'ємну складову європейських цивілізаційних течій IX–XVIII ст., виявити спільне, що об'єднувало її з тогочасними європейськими країнами, та показати те окремішне, що було характерним для її суспільно-політичної, соціально-економічної та етнокультурної еволюції.

За результатами розробки теми науковцями було опубліковано 418 праць загальним обсягом понад 1100 др. арк.

Вийшли друком монографії В. А. Смоля та В. С. Степанкова «Українська національна революція середини XVII ст.: проблеми, пошуки, рішення»; В. М. Горобця «Україна в роки реформ Петра I» (К., 2000) та «Еліта України в пошуках політичної легітимації: стосунки з Москвою та Варшавою. 1654–1665» (К., 2001); М. Ф. Котляра «Історія давньоруської державності» (К., 2002) та «Історія дипломатії Південно-Західної Русі» (К., 2002); В. О. Щербака «Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст.» (К., 2000); колективна праця «Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості» (К., 2001) та ін. Було перевидано твір Б. Д. Крупницького «Гетьман Іван Мазепа та його доба» (К., 2001), видано Галицько-Волинський літопис (К., 2002) та документальний збірник «Листи Івана Мазепи. 1687–1691» (К., 2002).

Протягом 2003–2005 рр. у відділі історії України середніх віків виконувалася науково-дослідна тема «Українське суспільство доби середньовіччя – початку нового часу: політичні, соціальні, економічні, правові, міжконфесійні уявлення та ціннісні системи», результативність розробки якої забезпечувалася досить потужним науковим потенціалом. У виконанні теми було задіяно 17 співробітників, зокрема, 1 академік та 2 члени-кореспонденти НАН України, 5 докторів і 9 кандидатів історичних наук. Комплексний підхід, запропонований колективом виконавців, зробив розробку цього проекту надзвичайно сучасною і актуальною, оскільки вперше в українській історіографії було здійснено спробу представити український соціум як певну інтегровану соціальну цілісність, ґрунтовану на кращих традиціях національного державотворення та етнокультурного розвитку, набутих впродовж тисячолітньої історії українського етносу; показати, якими шляхами в минулому йшов його історичний розвиток; з'ясувати його місце і роль у формуванні відповідного мікроклімату в Центрально-Східному регіоні Європи на різних історичних етапах еволюції європейської цивілізації.

Неупередженість підходів до розв'язання накреслених завдань, застосування сучасних методик та методів наукового дослідження, залучення корпусу нововіднайдених джерел та європейського історіографічного доробку в галузі вивчення дотичних питань дозволити творчому колективу виробити ряд нових, разом з тим науково виважених поглядів на вузлові аспекти досліджуваної проблеми, не лише розробити загальну концепцію вивчення теми, а й за досить короткий час створити оригінальні праці з різних питань еволюції суспільно-політичного устрою України як теоретичного, так і конкретно-прикладного характеру, всебічно охопити важливу в умовах сьогодення проблематику, представити науково-виважену модель етносоціальної історії України.

Загальний обсяг публікацій по темі складає понад 1500 др. арк. по 911 одиницях наукової продукції. Зокрема, у 2003–2005 рр. співробітниками відділу опубліковано 11 індивідуальних та 9 колективних монографій, 11 збірників наукових праць. Новітня українська історіографія збагатилася такими розробками, як «Історія української культури» (Т. 3. – К., 2003); «Дипломатія Южної Русі» (К., 2003) і «Воєнне мистецтво Давньої Русі» (К., 2005) М. Ф. Котляра; «Гетьмани і монархи. Українська держава у міжнародних відносинах 1648–1714 рр.» (К., Нью-Йорк, 2003; 2-ге, доопр. вид. – К., 2005) та «Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713 рр.)» (К., 2004) Т. В. Чухліба; «Запорозька Січ та Річ Посполита. 1686–1699» (К., 2004) В. В. Станіславського; «История Российской» Василя Татищева: источники и известия» (К., 2005) О. П. Толочка; «Київ – другий Єрусалим: із історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі» (К., 2005) В. М. Рички; «Студії з історії Києва та Київської землі» (К., 2005) О. В. Русиної; «Матеріали до реєстру земельних контрактів волинської шляхти (друга половина XVI ст.)» (К., 2005) А. В. Блануци; «Природні ресурси та торговельно-економічний потенціал Причорномор'я: Нижнє Подністров'я та Нижнє Побужжя» (К., 2005) О. В. Одріна тощо. Співробітники відділу взяли

участь у підготовці фундаментальних видань «Україна і Росія в історичній ретроспективі» (К., 2004), «Нариси з історії українського селянства» (К., 2006), «Україна – козацька держава. Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах» (К., 2005), створенні циклу карт до «Національного атласу України». На базі відділу було підготовлено тематичні збірники «Україна і Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин» (К., 2003), «Переяславська рада та українсько-російська угода 1654 року: історія, історіографія, ідеологія» (К., 2005); том 2-ий наукового збірника на пошану члена-кореспондента НАНУ Ф. П. Шевченка «Істину встановлює суд історії» та збірник наукових статей «А се его сребро» на пошану члена-кореспондента НАНУ М. Ф. Котляра.

Без перебільшення, до пріоритетних в сучасній українській історіографії належить і проблематика, запланована для дослідження науковцями відділу на новий трирічний цикл. Обираючи тему «Політична та економічна структуризація українських земель за доби середньовіччя – раннього нового часу: господарські системи, моделі організації влади, політико-конституціоналістська практика», колектив виконавців керувався насамперед тим, що її ґрунтовна комплексна розробка дозволить реконструювати історичний розвиток України як невід'ємної складової загальноєвропейських політичних і господарсько-економічних процесів доби середньовіччя і раннього нового часу; показати те окремішне, що було і є характерним для її суспільно-політичної та господарсько-економічної еволюції; акцентуватися на перманентних модифікаційних трансформаціях механізмів взаємодії національних політичних інституцій і соціально-економічних моделей в межах їхніх окремих складових. Концепція запропонованого дослідження скерована на творення науково вмотивованої парадигми, спроможної справити вплив на поглиблення національної (в тому числі історичної та політичної) самосвідомості українського соціуму як певного інтегрального цілого. Очікувані результати від реалізації проекту створять реальні можливості для заповнення існуючих в історіографії лакун в дослідженні історичного процесу на теренах України за доби середньовіччя – раннього нового часу; сприятимуть поглибленню розуміння закономірностей формування та функціонування владних структур та державних інституцій, становлення моделей української національної економіки, що в перспективі відкриє перед українським загалом і світовою громадськістю реальні можливості для переоцінки усталених стереотипів щодо політичних та соціально-економічних сфер життя українського соціуму, місця українців в загальноєвропейських соціополітичних процесах.

Сьогодні відділ історії України середніх віків і раннього нового часу є одним із базових в структурі Інституту. Підтвердженням цього може слугувати не лише його кількісний склад (за штатним розкладом нині у відділі працює 25 співробітників, у т.ч. 24 науковці – зав. відділу, академік НАНУ В. А. Смолій, гол.н.с., член-кореспондент НАНУ М. Ф. Котляр, пров.н.с., д.і.н. О. І. Гуржій, В. М. Горобець, В. М. Ричка, П. М. Сас, О. П. Толочко, пров.н.с., к.і.н. Т. В. Чухліб, с.н.с., д.і.н. М. В. Скржинська, с.н.с., к.і.н. А. О. Гурбик, О. М. Дзюба, В. М. Матях, О. В. Русина, В. В. Станіславський,

Б. В. Черкас, н.с., к.і.н. Н. О. Білоус, А. В. Блануца, Т. Л. Вілкул, Д. П. Ващук, В. Є. Зема, А. Г. Плахонін, Н. П. Старченко (за сумісництвом), м.н.с. без ступеня К. В. Кириченко, О. В. Одрін, лаборанти I кат. Г. Б. Березанська та О. В. Орлова, у 2005 р. до стаціонарної аспірантури відділу зараховано К. П. Моцю), а насамперед висока творча активність.

З середини 80-х рр. минулого століття на основі відділу почалося формування новітньої української медієвістичної і новістичної школи. Його працівники постійно проводять значну роботу по координації досліджень в галузі національної історії доби середньовіччя і раннього нового часу. Вони очолюють чи є членами науково-координаційних рад та науково-дослідних товариств з дослідження вітчизняної історії та історії країн Південно-Східної Європи. Зокрема, на базі відділу в середині 90-х рр. було засновано Українське відділення Міжнародного товариства по вивченню XVIII ст., яким охоплюються не лише історики, а й фахівці інших гуманітарних галузей, котрі працюють над відповідною проблематикою. Завідувач відділу очолює Національний комітет по вивченню країн Південно-Східної Європи. У 2000 р. відділ виступив ініціатором заснування періодичного видання «Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)», до співпраці з яким залучається не лише власний науковий потенціал, а й історики з різних регіонів України та з-за кордону.

У 2002 р. при відділі було утворено два позаструктурних проблемних підрозділи – Центр з дослідження історії Київської Русі (керівник – пров.н.с., д.і.н. О. П. Толочко) та Центр досліджень проблем соціальної історії (керівник – пров.н.с., д.і.н. В. М. Горобець). У складі першого з них працює п'ять науковців – д.і.н. О. П. Толочко, д.і.н. В. М. Ричка, к.і.н. Т. Л. Вілкул та А. Г. Плахонін, а також м.н.с. К. В. Кириченко. З 2000 р. Центром випускається періодичний альманах «Ruthenica» (на сьогодні друком вийшло 4 випуски), а також започатковано постійно діючий Києворуський науково-теоретичний семінар. Основна увага працівників Центру зосереджена на дослідженні маловивчених аспектів історії Київської Русі та форм, яких набула історична пам'ять про неї в пізніші часи. При цьому значна увага приділяється вивченню наративних джерел, контексту виникнення історичних наративів. Серед головних проблем – історія літописання IX–XIII ст., генеалогічна пам'ять, соціальний розвиток та ідеологічні рухи домонгольського часу, джерелознавчі розшуки з історії літописів Великого князівства Литовського, переосмислення київської доби у ранньомодерній та новітній історіографії.

Ідея щодо створення Центру соціальної історії була продиктована необхідністю активізувати дослідження з історії українського соціуму, знайти нові теоретико-методологічні підходи та напрями вивчення сфери соціальних взаємин і соціокультурної антропології тощо. По суті, йшлося про реанімування дослідження соціокультурного зрізу вітчизняної історії на основі здобутого в європейській і світовій історіографії досвіду. Центр складається із чотирьох фахівців – д.і.н. В. М. Горобця та к.і.н. Н. О. Білоус, В. Є. Земи, Н. П. Старченко. Протягом 2003–2005 рр. ними розроблялася

науково-дослідна тема «Ранньомодерний соціум України в світлі мікросоціального аналізу: політико-правові практики та ідеологічні установки у проявах індивідуальних й унікальних стратегій поведінки». З 2006 р. Центр звернувся до дослідження проблеми «Соціальні групи та стани України пізнього середньовіччя – раннього нового часу: стратифікація, статус, внутрішня і міжстанова мобільність, системи ціннісних орієнтирів». Протягом 2002–2005 рр. співробітники Центру підготували до друку 5 випусків альманаху «Соціум», організували та провели виїзні міжнародні наукові конференції «Вірність – зрада» у сприйнятті середньовічних і ранньомодерних соціумів» (м. Кам'янець-Подільський, 2004 р.) та «Конфлікт та порозуміння в історії середньовічної і ранньомодерної Європи» (м. Рівне – Острог, 2005 р.).

Загалом протягом останніх шести років співробітники відділу взяли участь у більш ніж 70 наукових форумах різного формату, зокрема, трьох Міжнародних наукових конгресах українських істориків: «Українська історична наука на порозі ХХІ ст.» (Чернівці, 2000), «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2003), «Українська історична наука на шляху творчого поступу» (Луцьк, 2006); V та VI Міжнародних конгресах українців (Чернівці, 2002; Донецьк, 2005); міжнародних конференціях «Шляхи України та Польщі до порозуміння: українсько-польські відносини з ХVІІ ст. до початку 90-х рр. ХХ ст.» (К., 2001); «Міжконфесійні відносини у Великому князівстві Литовському в ХVІ–ХVІІ ст.» (м. Гродно, 2001); «Київська держава між християнським Сходом і Заходом» (Італія, 2002); «Україна – Туреччина: легенди, сучасне та майбутнє» (К., 2002); «Крим в історичних реаліях України» (К., 2004); «Українське козацтво у вітчизняній та загальноєвропейській історії» (Одеса, 2005); «Перший Литовський Статут і його епоха» (Литва, 2004), «Постать Івана Мазепи в європейській історії» (Румунія, 2004); ряді регіональних круглих столів, науково-практичних та міжнародних конференцій, присвячених 350-річчю Переяславської ради 1654 р. (січень–грудень 2003 р.; січень–лютий 2004 р.); організували та провели круглі столи «Воєнна історична наука в Україні: стан і перспективи» (2001) та «Переяславська рада та українсько-російська угода 1654 р.: історія, історіографія, ідеологія» (грудень 2003 р.).

Значно розширилися міжнародні контакти науковців відділу. Так, наприклад, лише у 2001 р. вони мали 12 наукових відряджень до Польщі, 11 – до Росії, 1 – до Білорусі, 2 – до Італії та 1 – до Франції. З кожним роком географія закордонних поїздок з науковими цілями розширюється. З початку нового століття співробітники відділу стажувалися, виступали з лекціями, брали участь у наукових конференціях у Росії (61 відрядження), Білорусі (7), Латвії (2), Литві (3), Польщі (31), Великобританії (1), Італії (4), Франції (9), Греції (1), Болгарії (1), Угорщині (1), Румунії (2), Норвегії (1), Швеції (1), Сполучених Штатах Америки (2). Під час цих поїздок опрацьовувалися фонди закордонних наукових інституцій, наслідком чого стало введення до наукового обігу значного масиву нового джерельного матеріалу з різних аспектів і періодів української історії.

Чільне місце в діяльності відділу відводиться наданню наукових консультацій, підготовці різного роду аналітичних матеріалів. Співробітники проводять широку лекційну роботу, постійно виступають у засобах масової інформації з актуальних проблем української історії доби середньовіччя і раннього нового часу.

Еквівалентом визнання значного наукового внеску відділу історії України середніх віків і раннього нового часу в новітню українську історіографію стали численні премії і нагороди, якими держава та Академія наук відзначили його співробітників. Так, премії та стипендії Президії НАН України для молодих науковців за останні роки отримали к.і.н. Т. В. Чухліб, В. В. Станіславський, В. Є. Зема. На премію академіка М. С. Грушевського у 1997 р. було висунуто монографію с.н.с., к.і.н. О. І. Гуржія «Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право». Аналогічну премію в номінації для молодих науковців за цикл праць отримав к.і.н. А. О. Гурбик. Премію Президента НАН України для молодих науковців в середині 90-х років було присуджено к.і.н. В. М. Горбощо. За участь у підготовці п'ятнадцятитомної серії «Україна крізь віки» чотири співробітники відділу – академік НАН України В. А. Смолій, член-кореспондент НАН України М. Ф. Котляр, к.і.н. О. В. Русина та к.і.н. О. П. Толочко стали Лауреатами Державної премії України в галузі науки і техніки 2001 р. У 2004 р. Стипендію Президента України для обдарованої молоді отримав н.с. Б. В. Черкас. 2006 р. к.і.н. В. Є. Зема здобув Грант Президента України у тій же номінації.

Потужний творчий потенціал, який сьогодні сконцентровано у відділі, відкриває перед цим структурним підрозділом Інституту нові перспективи щодо продуктивної праці у сфері реконструкції історичного минулого України як інтегрованої цілості світової співдружності, вироблення нових парадигм наукового мислення.

В. М. Матях

ВІДДІЛ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Відділ історії України ХІХ – початку ХХ ст. існує від початку створення Інституту історії України НАНУ. Він був сформований 1936 р. як сектор історії України доби капіталізму та імперіалізму. У травні 1950 р. він був перейменований на відділ історії капіталізму і під такою назвою проіснував до березня 1963 р. У рамках відділу історії капіталізму у середині 1950-х – на початку 1960-х рр. діяла також група кримських учених, які займалися розробкою проблем регіональної історії Криму. У березні 1963 р. в зв'язку із постановою Президії АН УРСР від 1 лютого 1963 р., яка спішно мусила виконувати рішення чергового (листопадового 1962 р.) пленуму ЦК КПРС, в Інституті історії було здійснено структурну реорганізацію. Відділи історії феодалізму та капіталізму були об'єднані в один – історії досоціалістичних формацій. Як показала практика, таке непродумане злиття було неви-правданим, й уже у 1966 р. відділи відновили свою попередню діяльність як окремі структурні одиниці. Відділ історії капіталізму зберіг свою назву до початку 90-х рр. ХХ ст. З того часу він став називатися відділом історії України ХІХ – початку ХХ ст.

У 1937–1941 рр. сектор очолював відомий вітчизняний вчений О. П. Оглоблин, у 1942–1955 рр. – Ф. О. Ястребов. У 1955–1963 та 1966–1978 рр. посаду керівника відділу обіймав Ф. Є. Лось. Впродовж наступних 20-ти років відділом керував В. Г. Сарбей (1979–1999). З 1999 р. відділ очолює чл.-кор. НАН України О. П. Реєнт.

Серед наукових проблем, що розроблялися у секторі на першому етапі його діяльності, головне місце займали питання розвитку вітчизняного революційного руху. Науково-дослідницька діяльність співробітників відділу була дуже активною і надзвичайно плідною. Зокрема, Ф. О. Ястребов підготував 8-й випуск серійного видання Інституту «Нариси з історії України» («Україна в першій половині ХІХ століття». – К., 1939), де висвітлив процес розкладу феодально-кріпосницьких відносин в Україні, розвиток вітчизняної промисловості та основні аспекти селянського питання напередодні реформи 1861 р. Дослідження стало однією з класичних наукових праць свого часу. Написання нарисів було важливим етапом на шляху створення систематизованого науково-популярного курсу історії України, що вийшов у світ 1940 р. і в підготовці якого взяли активну участь співробітники відділу (Ф. О. Ястребов, Ф. Ю. Шерстюк, К. В. Максимчук, Ф. Є. Лось, О. С. Сенченко, П. А. Білик). Того ж року вийшов з друку 2-й випуск «Хронології історії України» за 1861–1917 рр., підготовлений І. М. Премислером.

В довоєнний період співробітниками відділу було підготовлено і видано низку праць, серед яких варто назвати збірник наукових студій «Західна Україна» (К., 1940), опубліковано цілий ряд статей науково-популярного характеру.

Початок Великої Вітчизняної війни вніс суттєві корективи у напрямки розвитку історичної науки. Незважаючи на труднощі воєнного часу, а

також перебування Інституту в евакуації в Уфі, науково-дослідницька діяльність вчених і, зокрема, співробітників відділу не припинялася. До 25-ї річниці перемоги радянської влади в Україні у 1942 р. було видано нарис вітчизняної історії, який знайомив читачів з героїчною й водночас трагічною історією українського народу. 1944 р. книгу було перевидано в Києві, а 1943 р. – у Канаді, що стало визначною подією в розвитку вітчизняної історичної науки.

Основними формами роботи істориків у той час стали лекційна діяльність та науково-популярні нариси. За участю науковців відділу 1942 р. було сформовано і видано збірник статей, присвячений історії спільної боротьби російського та українського народів проти німецьких загарбників. До видання були включені й доробки, що висвітлювали основні аспекти даної проблеми у перші роки Великої Вітчизняної війни. Продовжувалася також і публікація праць із серії «Нариси з історії України». Черговий 11-й випуск був представлений монографією Ф. Є. Лося «Україна в роки століпінської реакції» (К., 1944).

Після закінчення Другої світової війни перед вітчизняними науковцями постали нові завдання щодо подальшого розвитку історичної науки в Україні. 1948 р. було завершено написання нового «Короткого курсу історії України», в підготовці якого взяли активну участь співробітники відділу. Утвердження в українській історичній науці марксистсько-ленінської методології було продемонстровано вперше науковцями Інституту при виході в 1953 р. першого тому двотомної «Історії Української РСР». У створенні цієї узагальнюючої праці взяли участь і співробітники відділу історії капіталізму.

Вони досліджували соціально-економічну історію України в органічній єдності із загальноросійською, робили наголос на спільній боротьбі пролетарських мас та селянства під керівництвом більшовицької партії проти російського самодержавства, розглядали історію української культури у нерозривному зв'язку з російською передовою культурою. Цей двотомник став до певної міри переломним з огляду на його методологію й тематику досліджень.

З середини 1950-х рр. співробітники відділу зосередилися на розробці декількох проблем. Тематикою, що превалювала та була абсолютно безпечною з методологічного боку, було вивчення історії робітничого класу, його формування, пролетарського руху. Окремо зверталась увага на дослідження історії селянства, переважно кріпосного, його боротьби за поліпшення свого соціально-економічного становища. І, звичайно, науковці не могли оминати дослідження суспільно-політичних рухів у руслі загальноросійського революційного руху на різних етапах історичного поступу. Ці напрямки було визначено як пріоритетні в дослідницькій практиці відділу, а монографічна розробка різних аспектів цих проблем продовжувалася до кінця 70-х рр.

Своє ґрунтовне висвітлення вони отримали у низці публікацій, над якими в різні роки працювала ціла плеяда дослідників. Починаючи з середини

50-х років, одна за одною виходять у світ праці Ф. Є. Лося «Формирование рабочего класса Украины и его революционная борьба в конце XIX – начале XX ст.» (1955), «Революція 1905–1907 рр. на Україні» (1955), «Робітничий клас України в 1907–1913 рр.» (1962), «Класова боротьба в українському селі: 1907–1914» (1976, у співавторстві з О. Г. Михайликом), «Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905–1907 рр.» (1955), «Селянський рух на Україні в роки першої російської революції» (1956), «Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 (60-е годы XIX ст.)» (1959), «Класова боротьба в українському селі на початку XX ст.» (1968), «Класова боротьба в українському селі домонополістичного капіталізму: 60-90-ті рр. XIX ст.» (1970), «Українське село в революції 1905–1907 рр.» (1977); Ф. О. Ястребова «Революционные демократы на Украине: вторая половина 50-х – начало 60-х годов XIX в.» (1960); Г. Я. Сергієнка «Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів (1826–1850)» (1971); А. К. Волощенко «Нариси з історії суспільно-політичного руху на Україні в 70 – на початку 80-х рр. XIX ст.» (1974); О. А. Парасунька «Положение и борьба рабочего класса Украины (60–90-е годы XIX ст.)» (1963); Й. Т. Щербини «Робітничий клас України та його революційна боротьба в 1914–1917 рр.» (1963).

Важливою подією в житті відділу став вихід фундаментального дослідження І. О. Гуржія «Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст.», присвяченого аналізу складних процесів у соціально-економічному розвитку України (1954). Того ж року було видруковано дослідження М. М. Лисенка з історії декабристського руху в Україні, а наступного – студію О. І. Лугової, присвячену розвитку революційних подій у краї.

Під керівництвом завідуючого Ф. Є. Лося – відомого дослідника історії України кінця XIX – початку XX ст., засновника в українській історіографії таких наукових напрямків, як «формування робітничого класу України та його революційна боротьба», «буржуазно-демократична революція 1905–1907 рр. в Україні», «Україна у роки столипінської реакції», відділ став піонером у розробці важливих тематичних напрямків в історичній науці та у створенні цінних книг – енциклопедій, різного роду довідників, збірників документів тощо, які свідчать про основні досягнення епохи.

Великий відтік висококваліфікованих кадрів у 1970-х рр. (перехід співробітників до інших відділів, на науково-педагогічну роботу) фактично спричинив припинення дослідження у відділі певних історичних проблем, вивчення яких було пов'язане перш за все з окремими науковими особистостями. Зокрема, повністю завмерла розробка аграрної тематики, яку протягом багатьох років забезпечував М. Н. Лещенко. Він з 1949 р. працював у відділі історії капіталізму, став відомим дослідником історії селянства України другої половини XIX – початку XX ст., залишив по собі велику наукову спадщину (близько 300 праць), серед якої 6 монографій, 12 колективних праць, навчальних посібників, археографічних збірників тощо.

Окремим аспектам багатогранної проблеми історії робітничого класу, яка стосувалась формування різних загонів пролетаріату України і його політичних та культурних запитів, присвячено монографії більш молодшої генерації істориків відділу – таких, як О. І. Лугова «Сільськогосподарський пролетаріат Півдня України в період капіталізму» (1965), Ю. П. Лаврова «Металурги України в авангарді революційної боротьби (1895–1904)» (1970), В. І. Кізченко «Культурно-освітній рівень робітничого класу України напередодні революції 1905–1907 рр.» (1972).

Певний час у відділі проводились також й історіографічні дослідження. До здобутків відділу варто зарахувати праці Л. К. Полухіна «Формування історичних поглядів М. І. Костомарова» (1959) та «Видатний історик України – О. М. Лазаревський» (1959), В. Г. Сарбея «Історичні погляди О. М. Лазаревського» (1961), Ф. О. Ястребова «Висвітлення питань історії України в журналі “Современник”».

Досягнення вчених, які протягом 50-80 рр. XX ст. досліджували питання історії робітничого класу, селянства, суспільного руху, науковий доробок окремих представників української історіографії, були значними. Ними був нагромаджений величезний фактичний матеріал, на основі якого показано складні процеси формування робітничого класу, його боротьби на різних етапах історії, широко, рік за роком вивчено історію селянських рухів в Україні, дано їх класифікацію і підрахунки писемності їх учасників, введено до наукового обігу масу невідомих до того фактів, які розкривали яскраву, вперту, виснажливу боротьбу селян за землю й волю.

Важливі досягнення здійснені істориками досліджуваного періоду також і з проблеми суспільно-політичних рухів, які розглядалися в межах загально-російського визвольного руху на трьох його етапах. Цю проблему вивчено фрагментарно. До того ж учені не ставили собі за завдання досліджувати український національний рух та рух ліберальної буржуазії, роль окремих представників останніх у них протягом усього досліджуваного періоду.

Поряд з великою науковою цінністю, яку мають ці праці, вони, за рідкісним винятком, хибують своєю однобокістю, спрямованістю показати лише революційну боротьбу, яка точилася в тогочасному суспільстві, надмірною заідеологізованістю. Натомість соціально-економічні аспекти XIX – початку XX ст. розроблялися співробітниками відділу вкрай недостатньо. У згаданих вище монографіях вміщувалися, й то не завжди, окремі оглядові розділи, які давали лише певне, переважно схематичне уявлення про економічний розвиток України доби капіталізму. Комплексного дослідження цієї важливої проблеми, де було б вивчено усі чинники господарського життя в Україні, його станів в умовах Російської та Австро-Угорської імперій, політику імперських урядів щодо українських земель, зміни у соціальній структурі суспільства тощо так і не було здійснено.

Не можна сказати, що ці проблеми зовсім не досліджувалися у відділі. Навпаки, аналіз тематичних планів 1950–1970-х рр. свідчить про протилежне. Так, над проблемами монополістичних об'єднань цукропромисловців України й становища останньої в системі всеросійського

ринку у період імперіалізму працював Й. Т. Щербина. Складним процесам первісного нагромадження капіталів в Україні присвятив цікаве і ґрунтовне наукове дослідження «3 історії первісного нагромадження капіталу на Україні (Чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України XVIII – першої половини XIX ст.)» І. С. Слабеев (1964).

До надзвичайно важливої з наукової точки зору теми, яку досліджувала О. І. Лугова, належала соціально-економічна історія міст України другої половини XIX ст. Проте спроба авторки поставити питання про колоніальне становище України у складі Російської імперії мало не коштувала їй посади в Інституті. Дослідницькі здобутки з цієї проблеми вона частково змогла реалізувати у відповідних розділах із соціально-економічної історії України в багатотомній «Історії Української РСР» (том 3 українською мовою та том 4 російською), але вже без теоретичних викладок.

3 марксистсько-ленінських методологічних позицій намагався дослідити історію українських партій початку XX ст. П. В. Замковий. Основні авторські висновки з цієї теми опубліковані у 4-му томі багатотомної «Історії Української РСР». Вся діяльність цих партій оцінювалася вченим як злочинна по відношенню до українського народу.

Свідченням того, що науковий колектив відділу прагнув розширити тематику досліджень, є перспективні плани, складені на період 1959–1967 рр. і на 1970–1980 рр. В них критично оцінювалася власна діяльність, зазначалося, що історія України як періоду капіталізму, так й періоду імперіалізму, вивчена далеко не повністю. Вказувалося, що до проблемних напрямків, які потребують першочергового дослідження протягом 1959–1967 рр. належали: «економічний розвиток України» та «визвольний рух в Україні у другій половині XIX ст.», вивчення яких дає б можливість «висвітлити перемогу капіталістичних відносин, формування буржуазії й промислового пролетаріату, розвиток суспільної думки і зазначеного руху; дослідження проблеми розвитку промисловості та торгового капіталізму, вивчення робітничого руху, перших марксистських гуртків і соціал-демократичних груп». Значне місце мала зайняти проблема історичного розвитку української культури, яку традиційно розглядали як творчу співдружність українських учених, письменників, композиторів, акторів і митців та діячів культури російського народу, показували їх спільну боротьбу проти самодержавства, тяжкого національного гніту, великодержавницької й націоналістичної ідеології. При дослідженні доби імперіалізму, як зазначалося в плані, слід було звернути увагу на «викриття контрреволюційної суті буржуазного націоналізму і вигадок його представників про якусь особливу «національно-демократичну» революцію».

У перспективному плані Інституту на 1970–1980 рр. було визнано за необхідне вивчення проблеми «Виникнення та розвиток української народності й нації, формування і розквіт української соціалістичної нації». Зазначена проблема мала розглянути процес формування українського етносу в націю, починаючи із сивої давнини й закінчуючи тогоденням. Такий комплексний підхід вводився у наукову практику чи не вперше. Для її вирішення

планувалося залучити археологів, етнографів, філософів та спеціалістів з окремих галузей історії української культури. Однак доброму задумові не судилося збутися. І хоча частину з цих заявок колективу відділу вдалося втілити у життя, більшість з них так і лишилася на рівні декларацій. Історична наука й досі не має жодного монографічного дослідження, яке б в цілому розв'язало названу проблему.

До безумовних досягнень Інституту, в тому числі й співробітників відділу історії капіталізму, належить створення колективних праць, які підводили підсумок досягненням науки на окремих відтинках її розвитку. У 1950–1960-ті рр. співвідношення між індивідуальними та колективними працями перебувало в гармонійному зв'язку. Зафіксовані досягнення науковців у монографічних дослідженнях з цілого ряду проблем історії України знаходили своє узагальнення в колективних виданнях.

До найбільш знакових таких праць, авторами яких були співробітники відділу, належать «Історія Києва» в 2-х томах (український і російський варіанти, 1959–1960, 1963–1964), два видання двотомної «Історії Української РСР» (1957, 1967), двотомники з історії робітничого класу та селянства, перші томи яких побачили світ 1967 р. й висвітлювали історію XIX – початку XX ст., а також справді епохальні колективні видання – такі, як «Історія міст і сіл Української РСР», «Українська радянська енциклопедія» та «Радянська енциклопедія історії України» (1969–1972).

Важливим напрямком у науковій діяльності відділу історії капіталізму стало упорядкування археографічних видань. До 50-річчя першої російської революції істориками було підготовлено двотомний збірник документів і матеріалів «Революция 1905–1907 гг. на Украине» (1955, відповідальний редактор Ф. Є. Лось), де зафіксовано події, що відбувалися в Україні в ті роки. Двотомник включав багато цікавих та досі невідомих науковцям матеріалів, кореспонденцій з більшовицької преси. Не менш вражаючим щодо документального складу став археографічний збірник «Отмена крепостного права на Украине» (1961), який вийшов на відзначення сторіччя цієї події. Видання документів і матеріалів зміцнювало джерелознавчу дослідницьку базу з названих проблем.

В ті роки надзвичайного поширення набуло відзначення різних ювілеїв – дат, осіб, подій, до яких готувалися спеціальні дослідження. Так, у збірнику Інституту «Наукові записки», який почав виходити ще у роки війни, 6-й том було повністю присвячено революції 1905–1907 рр. в Україні, а останні 12 та 13 томи – проблемам соціально-економічної історії, суспільного руху й класової боротьби в Україні. Спільними зусиллями співробітників відділу було видано збірники статей, у яких розкривалася революційна боротьба робітничого класу доби імперіалізму («Робітничий рух на Україні в період імперіалізму», 1961) і становлення союзу робітників та селян під час першої російської революції («Ленин о союзе рабочего класса и крестьян в первой русской революции», 1968). Основні підсумки у вивченні історії України науковцями, в тому числі й співробітниками відділу історії капіталізму за 70 років радянської влади зроблено у праці «Развитие

исторической науки в Украинской ССР за 70 лет», авторами якої були Ф. Є. Лось, В. А. Дядиченко і В. Г. Сарбей.

До важливих наукових подій належить видання шкільного підручника з історії Української РСР для 7–10 класів, який з 1962 р. почав виходити систематично. З 1968 його було розділено на два: для 7–8 та 9–10 класів. З метою популяризації досягнень історичної науки, поширення й поглиблення історичних знань серед юнацтва були створені «Хрестоматія по історії Української РСР» та підручник для загальноосвітніх і неспеціальних факультетів вузів «История УССР». Їх автори – провідні вчені Інституту В. А. Дядиченко, Ф. Є. Лось й викладач Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка В. Є. Спицький.

1950–1960-ті рр. в історії відділу стали підготовчими на шляху до створення фундаментальних колективних праць, якими збагатилася історична наука у наступне десятиріччя. Весь нагромаджений у попередні роки науковий досвід, знання та бачення історичного процесу в Україні знайшли своє втілення у багатотомній «Історії Української РСР» (тт. 3–4 українського і 4–5 російського видань), серії праць, присвячених історичним зв'язкам та непорушній дружбі між українським, російським і білоруським народами, «Истории рабочего класса Донбасса». В цих працях на основі використаних численних архівних та друкованих джерел, періодики, спеціальних видань з окремих питань, спираючись на факти, автори відтворили своє розуміння історії України, окремих її аспектів.

Формацийний метод дослідження змушував дослідників приділяти особливу увагу вивченню способу виробництва матеріальних благ, його впливу на інші сфери буття – соціальну, політичну, духовну, акцентувати увагу на основних закономірностях розвитку суспільства, його продуктивних сил тощо. Поза увагою дослідників залишалася багато важливих проблем, де не тільки була б представлена економіка, класова боротьба і суспільний рух, а й повнокровна історія суспільства в єдності всіх його компонентів. Найменш вдало у цих працях висвітлено, власне, соціальні структури суспільства, формування нації, національного самоусвідомлення, замість людей представлено лише «трудоючі маси», відсутня соціальна та політична мотивація їх дій (окрім класової боротьби), не досліджено громадську мораль, роль церкви в суспільстві, провідні верстви останнього тощо. Надмірна політизація історичної науки тієї доби позначалася на змісті всіх праць істориків 50–70 рр. ХХ ст. таким чином, що за загальними тенденціями й закономірностями загубилася багатобарвна національна історія.

Наукова діяльність співробітників відділу того періоду проявлялася в різних формах. Крім дослідницької, вони здійснювали координаційну роботу у республіці, яка розпочалася в 1960-х рр. При відділі діяла наукова рада «Основні закономірності розвитку суспільства і зміни соціально-економічних формацій» під керівництвом Ф. Є. Лося. З 1972 р. після реорганізаційних заходів рада стала називатися «Основні закономірності історичного розвитку СРСР та УРСР дожовтневого періоду» та мала дві секції. До

наукової ради входили у різний час від 21 до 33 провідних учених Інституту й вузів республіки. На 1978 р. рада координувала 135 наукових тем, надавала допомогу історикам країни в їх творчих пошуках, розглядала і затверджувала теми та плани досліджень, обговорювала найбільш проблемні праці, надавала іншу методичну й наукову допомогу. Така діяльність сприяла зростанню наукового рівня праць, виключала дублювання тем.

У 1960-ті рр. в розвитку проблемної тематики дедалі більшу роль почали відігравати історики двох обласних наукових центрів України – Львова та Харкова. Цьому сприяла наявність у цих містах університетських наукових видавництв, які друкували історичну літературу, й наявність міжвідомчого збірника «Питання історії народів СРСР» при Харківському університеті. Координаційна рада діяла впродовж і наступних десятиріч, поки не припинила свою діяльність на початку 1990-х рр., що було неприпустимим.

У 1980-х – на початку 1990-х рр. колектив не намагався форсувати зміну соціально-політичних орієнтирів, кидаючись з однієї крайності в іншу. Натомість відділ прагнув по-новому переосмислити фактичний матеріал. У коло його досліджень вносилися нові актуальні теми з національного питання, але тривало вивчення і старих соціально-економічних питань. Так, планом на 1986–1990 рр. передбачалося створення колективної монографії «Робітничий клас України (кінець XIX – 1917 рр.)». Для її написання було залучено весь колектив відділу. Дослідження своєчасно виконали, більшу половину праці набрано на комп'ютері, але подальший друк було припинено «в зв'язку із зміною політичної кон'юнктури», хоча автори, відповідальний редактор та рецензенти були переконані у тому, що монографія зберігала свою наукову цінність.

Протягом 1987–1988 рр. було виконано ще одну колективну працю «Хроніка робітничого руху на Україні у період промислового капіталізму», в якій були задіяні працівники відділу Т. І. Лазанська, Л. Г. Москвич, О. Ф. Овсієнко й О. М. Машкін.

В 1989–1991 рр. у відділі вирішили працювати над проблемою українського національного відродження, спираючись у дослідженні цієї нової теми на досить вивчене питання загальноросійської визвольної боротьби, складовою частиною якого був український національно-визвольний рух. Тому тема називалася «Національно-визвольний рух на Україні на трьох етапах загальноросійської визвольної боротьби (XIX – початок XX ст.)». Однак, оскільки в зв'язку з проголошенням незалежності України концепція цієї праці виявилася недостатньо обґрунтованою, з 1991 р. відділ запланував з використанням зібраного для неї фактичного матеріалу нову тему «Національно-визвольний рух на Україні. Кінець XIX – початок XX ст.». Ця праця була завершена у 1993 р. й вийшла в світ у 1994 р. як колективна монографія під назвою «Нариси з історії українського національного руху».

Протягом 1992–1994 рр. у відділі готувалася колективна монографія «Україна на шляху національного відродження: соціально-економічні процеси та визвольний рух з кінця XVIII ст. до 1917 р.». Рукопис праці був своєчасно підготовлений і переданий до видавничого відділу Інституту

історії України, але редакторська робота над ним затягнулася, й на виробництво останній потрапив лише в 1999 р. Вийшла колективна наукова монографія у трьох частинах під загальною назвою «Українське питання в Російській імперії (кінець XIX – початку XX ст.)».

У 1995–1997 рр. співробітники відділу працювали над написанням індивідуальних монографій, об'єднаних загальною темою «Соціально-економічна і політична модернізація української нації (XIX – початок XX ст.)», а у 1998–2000 рр. над темою «Підприємництво в історії українського суспільства (кінець XVIII – початок XX ст.)». Найкращим засобом ознайомлення читачів з практичними результатами досліджень співробітниками відділу було визнано видання збірників статей. Так, у 1999 р. було опубліковано збірник пам'яті завідуючого відділу В. Г. Сарбея, що передчасно пішов з життя, в якому переважна більшість співробітників опублікувала результати своїх досліджень з даної теми.

Співробітники відділу були активними учасниками багатьох наукових форумів, присвячених дожовтневій добі. Переважаючою тематикою їх була класова, визвольна, революційна боротьба, ювілейні дати. Окремо серед сесій, конференцій та конгресів стояв симпозіум з питань аграрної історії Східної Європи, який, починаючи з 1958 р., майже щорічно відбувався в одному з наукових центрів колишнього Радянського Союзу, у роботі якого брав постійну участь М. Н. Лещенко. Це був справді проблемний, науковий симпозіум, де розглядалися теоретичні питання генезису капіталізму в сільському господарстві, а також конкретні дослідження аграрного питання в історії народів Східної Європи на різних відтинках їх розвитку.

У 1990-і рр. важливою функцією відділу також було координування діяльності істориків України, а також провідних спеціалістів різних наукових центрів колишнього СРСР у зв'язку з проведенням наукових конференцій – таких, як «Проблеми національно-визвольного руху на Україні в період феодалізму та капіталізму» (Запоріжжя, січень 1991), «Перші Нечкінські читання» (Ніжин, березень 1991). У 1992 р. В. Г. Сарбей виконував обов'язки заступника голови й секретаря оргкомітету конференції «Проблеми історії національного руху в Україні (до 1917 р.)» (Миколаїв, жовтень).

У 1995 р. відділ організував Всеукраїнську наукову конференцію «Історична наука на порозі XXI ст. (підсумки і перспективи)» (Харків, листопад), а в наступному 1996 р. В. Г. Сарбей очолив оргкомітет Всеукраїнської наукової конференції «Кирило-Мефодіївське товариство: люди, ідеї, традиції» (Переяслав-Хмельницький, травень). Він же разом із співробітником відділу В. Б. Любченком входив до керівництва оргкомітету та керував підготовкою до проведення конференції «Історична спадщина науки історії України (погляд з кінця XX ст.)», яка відбулася у січні 1997 р. в Глухові.

У 1999 році завідувачем відділу було призначено заступника директора Інституту історії України НАН України, доктора історичних наук, професора Олександра Петровича Реєнта. Призначення нового завідуючого сприяло поживленню наукового життя відділу, що перш за все втілювалося в осучасненні форм та методів роботи, виведенні її на нову

проблематику, залученні до дослідження проблем нової історії України відомих фахівців та молодих перспективних вчених, а також комп'ютеризації відділу, організації доступу до глобальної інформаційної мережі і започаткуванні першого в історії відділу періодичного видання – збірки наукових праць «Проблеми історії України XIX – початку XX ст.»

Першим кроком у дослідженні неосвоєних тематичних ніш стала розробка вченими відділу проблем історії Першої світової війни, дослідження яких триває й дотепер. Розпочинаючи цей фундаментальний і, певною мірою, новаторський проект (адже в Україні протягом тривалого часу не виходили праці, присвячені цьому доленосному, рубіжному періоду нашої історії) науковці відділу ставили за мету студювання соціально-економічних та суспільно-політичних процесів, що відбувалися в Україні під час Першої світової війни. Головна увага при цьому приділялася дослідженню загострення протиріч у імперському суспільстві в роки Першої світової війни, її впливу на соціальну свідомість та психологічний стан населення України, причин та наслідків знищення російським царизмом українських культурно-освітніх інституцій і преси на початку війни; соціально-правового статусу усіх верств населення та морально-психологічного становища окупаційних військ, долі військово-полонених, історіографічному аналізу окремих питань.

По завершенні цієї кропіткої та фундаментальної праці співробітники відділу досягли певних результатів. Перш за все слід зазначити видання спецвипуску збірки наукових студій співробітників відділу «Проблеми історії України XIX – початку XX ст.» (Випуск 4)¹, що був цілком присвячений питанням історії України в період Першої світової війни. На сторінках видання була здійснена спроба висвітлити соціальні, економічні, військові, політичні проблеми, що постали перед українським суспільством і були спричинені Першою світовою війною. Використовуючи різні методологічні підходи, притримуючись різних наукових теорій і думок, враховуючи надбання вітчизняної і іноземної історіографії, а також залучивши до наукового обігу нові, вельми цікаві документи фондів українських і зарубіжних архівів, співробітники відділу здійснили цікаву спробу по-новому осмислити вплив Першої світової війни на життя українців. Адже для одних з них війна на довгі роки стала щоденною працею, других змусила цілими родинами лишати споконвічні місця проживання і тікати у невідомість, іншим надала імпульс для активізації політичної діяльності у різних напрямках і по обидва боки окупів тощо.

Отже, науковцями проведено дослідження таких складових історії Першої світової війни як становище біженців, благодійність, діяльність парафійського православного та греко-католицького духовенства, москвофільський фактор у політиці Російської імперії, російський легітимістський рух в Україні, вплив преси на національну свідомість українців і її піднесення у цей період тощо.

¹ Терещенко Ю. І., Гнатюк С. Л. Проблеми історії України XIX – початку XX століть: 36. наук. праць відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України. Вип. I – IV. – К., 2000 – 2002 рр. // УІЖ. – 2003. – № 4.

В процесі дослідження побачила світ ґрунтовна монографія О. П. Реєнта у співавторстві з к.і.н. О. В. Сердюком «Перша світова війна і Україна» (2004), яка стала результатом кількарічних наукових досліджень вчених.

Наразі триває робота співробітників відділу над виданням фундаментальної безпрецедентної в українській історіографії двотомної книги – «Велика війна і Україна», до створення якої залучений ряд відомих істориків з різних регіонів України.

Найцікавіші результати досліджень друкуються на сторінках фахових видань. Так, «Український історичний журнал» опублікував протягом 2004 р. статті «Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз» (О. П. Реєнт, Б. М. Янишин), «Бойові дії на українських землях під час Першої світової війни» (В. М. Волковинський), «Православне парафіяльне духовенство на українських землях Російської імперії в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 р.)» (Г. В. Степаненко), «Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни» (О. Л. Вільшанська) та ін.

15 грудня 2004 р. відділ історії України XIX – початку XX ст. провів засідання Всеукраїнського круглого столу «Велика війна 1914–1918 рр. і Україна» (до 90-річчя початку Першої світової війни). Участь у засіданні брали історики з багатьох регіонів України. На засіданні розглядалися питання з історіографії, історії бойових дій на українських землях, повсякденного життя та суспільних настроїв, громадської та церковної благодійності, ідейного розколу українського суспільства, діяльності правоконсервативного руху на Україні та російської окупаційної влади в Східній Галичині та інші. Круглий стіл відразу став помітним явищем в українській історичній науці, а вищезазначені видання відділу з проблем вітчизняної історії періоду Першої світової війни постійно користуються попитом.

Будучи переконаними, що однією з головних тенденцій сучасної історичної науки є вивчення історії соціального життя, владних інститутів, відділом започаткована у 2004 р. нова кількарічна дослідницька проблематика, головною ідеєю якої виражена в назві – «Влада і суспільство на українських землях у XIX – на початку XX ст.: тенденції розвитку у контексті історії Центрально-Східної Європи». Вибір даної тематики був обумовлений також тим безперечним фактом, що розробка цієї проблеми сучасними істориками ще не дає достатньо систематизованого й узагальненого матеріалу для наукового обґрунтування цілого комплексу процесів, які відбувалися на українських землях протягом тривалого періоду існування українського народу у межах двох імперій – Російської й Австро-Угорської, коли відбулися його національне відродження та поступ до утвердження як державотворчої нації. Крім того, подальших досліджень потребують питання, пов'язані з впливом влади на суспільно-політичні й економічні процеси у вищезазначених частинах українських земель, визначення як подібних його тенденцій, так і особливих, що важливо для з'ясування багатьох складових у подоланні відмінностей між сучасними Східною і Західною Україною.

Тематичне коло сучасної дослідницької роботи вчених відділу, таким чином, складається з вивчення історії відносин влади і суспільства, впливу

владних імперських структур на розвиток соціально-політичного, економічного і національно-культурного життя українців та інших народів, що дає змогу з'ясувати етапи формування української нації, її політичного згуртування й усвідомлення своєї окремішності та місця у сім'ї європейських народів, прослідкувати зміни в сільському господарстві, торгівлі і промисловості, їх характер по відношенню до різних суспільних верств, визначити освітні і культурно-духовні орієнтири народів, які мешкали на українських землях. Дослідники сподіваються, що розробка цієї проблеми дозволить, між іншим, з'ясувати весь спектр політики російської й австро-угорської влади по відношенню до національних прагнень українців, спрямованої на їх інтеграцію у імперські загальнодержавні структури.

Дослідницька робота над проблемою взаємодії владних імперських структур та українського суспільства здійснюється вченими відділу в різних напрямках «Революційний тероризм в Російській імперії і Україна (др. пол. XIX – поч. XX ст.)» (В. М. Волковинський), «Бюрократія в Україні (XIX – початок XX ст.)» (В. С. Шандра), «Розшарування поміщицьких селян Правобережної України у першій половині XIX ст.» (О. О. Крижановська), «Вплив владних структур на формування підприємницького класу в Україні у XIX – на поч. XX ст.» (О. М. Донік), «Антиурядові виступи в Україні та їх придушення з боку влади наприкінці XVIII – на початку XX ст.» (П. Г. Усенко), «Конфлікт між українським суспільством та російською владою в оцінках національного політикуму кінця XIX – початку XX ст.» (О. В. Лисенко), «Місце та роль вихідців з країн Європи у соціально-економічному житті Східної України 1796–1856 рр.» (О. М. Машкін), «Духовний стан і влада в Російській імперії у XIX – на початку XX ст. (український аспект)» (Г. В. Степаненко), «Міста Східної Галичини у структурі галицької автономії (друга половина XIX – початок XX ст.)» (Б. М. Янишин), «Міські органи влади на Правобережній Україні в 1796–1825 рр.» (В. Б. Молчанов), «Архіви України як інституції суспільної пам'яті (XIX – поч. XX ст.)» (Ю. А. Прилепішева), «Національно-політичні орієнтації українців двох імперій (альтернативи в межах концепції «большой русской нации»): типологія, ієрархія, порівняльний аналіз» (В. Б. Любченко), «Повсякденне життя міст України кінця XIX – поч. XX ст.: національні особливості та загальноєвропейські риси» (О. Л. Вільшанська).

Плідність праці засвідчують її результати, основними з яких є видані співробітниками наукові монографії О. П. Реєнта «У робітнях історичної науки» (К., 1999), «Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.)» (К., 2003), «Павло Скоропадський» (К., 2003), «Перечитуючи написане» (К., 2005) та інші; В. С. Шандри «Малоросійське генерал-губернаторство 1802–1856. Функції, структура, архів» (К., 2003), «Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст.» (К., 2005); В. М. Волковинського «Революційний тероризм в Російській імперії і Україна (друга половина XIX – початок XX ст.)» (К., 2005, член авторського колективу), «Русский бунт. Махновщина» (М., 2005); О. М. Доніка «Родина Терещенків в історії доброчинності» (К., 2004); В. Б. Молчанова «Життєвий рівень населення міст Правобережної України (XIX – початок XX ст.)» (К., 2006) та інші.

Співробітники відділу активно друкуються в вітчизняних та зарубіжних фахових періодичних виданнях, і перш за все – в «Українському історичному журналі». Так, за останні десять років цей провідний фаховий часопис помістив на своїх шпальтах більше 30 наукових статей вчених, що працюють у відділі історії України ХІХ – початку ХХ ст.

Відділ бере активну участь у загальноінститутських та міжнародних наукових проектах. Серед них, передусім, – копітка, відповідальна та разом з тим дуже цікава праця над виданням «Енциклопедії історії України», до якої причетні провідні науковці відділу О. П. Реєнт, О. О. Крижановська, В. Б. Любченко, В. С. Шандра, В. М. Волковинський, О. М. Машкін, П. Г. Усенко та інші. Важливою та складною була також і робота над іншим загальноінститутським проектом – «Хроніки ХХ століття», яка також засвідчила професійний рівень співробітників. Варто відзначити також започаткований у 2005 р. спільний україно-білоруський проект «Українсько-білоруські культурні зв'язки. Історія і сучасність».

Стійкими залишаються традиції наукової школи відділу. Під керівництвом професора О. П. Реєнта та доктора історичних наук В. С. Шандри працюють над написанням кандидатських та докторських дисертацій молодші наукові співробітники В. Б. Любченко та О. Л. Вільшанська, аспіранти та докторанти М. М. Міліцина, Д. В. Решетченко, Т. Д. Калініч, В. М. Тимченко, В. В. Шевченко, В. М. Орлик, І. А. Коляда, а також численні пошукачі із різних наукових установ України. Помітними є плоди уважної роботи з молоддю члена-кореспондента НАН України О. П. Реєнта: у відділі, в Інституті та в багатьох вузах України працюють його учні – кандидати історичних наук Б. М. Янишин, Г. В. Степаненко, В. Б. Молчанов, В. А. Зінченко, Л. Ф. Шепель, Т. М. Ніколаєва та інші.

Багато уваги, сил та часу співробітники приділяють координації наукової діяльності – за останні 10 років відділ виступав провідною установою більш ніж 100 кандидатських та докторських дисертацій. Співробітники відділу використовують свій науковий та викладацький досвід для написання навчальних посібників для загальноосвітньої школи та вузівських підручників. Широко використовуються в навчальних закладах України посібники для 9 і 10 класів О. П. Реєнта², підручники для студентів О. О. Крижановської та В. Б. Молчанова. Ще одним результатом плідної праці на ниві координації історичної наукової діяльності став ініційований О. П. Реєнтом та підтриманий вченими відділу науково-методологічний проект «Україна Соборна», який дістав підтримку широкого наукового загалу. У проекті, присвяченому 15-річчю незалежності України, поряд з Інститутом історії України НАН України задіяні Донецький національний університет, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, Прикарпатський

² *Реєнт О. П.* Історія України. Навч. посіб. для 9-го кл. – К., 2005; *Реєнт О. П., Шевченко В. М.* Історія України в схемах і таблицях: Навч. посіб. – К., 2005; *Реєнт О., Коляда І.* Історія України у 10 класі: Навч.-метод. посіб. для вчителів. – К., 2005.

національний університет ім. В. Стефаника, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. Метою проекту задекларовано об'єднання зусиль академічних вчених та професорсько-викладацького складу кількох вузів країни для проведення спільних досліджень і наукових конференцій (щорічно, по чергово у кожному навчальному закладі), підвищення теоретичного рівня молодих фахівців з історії, етнополітології, релігієзнавства тощо, видавничої діяльності, підготовки методичної літератури, узагальнюючих праць, культурно-освітньої роботи³.

Отже, помітною є громадська та організаторська робота вчених відділу, серед яких – значимі фігури сучасної української історичної науки – член-кореспондент НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України, професор О. П. Реєнт – автор багатьох монографій з історії України XIX – початку XX ст., української революції, української історіографії, організатор історичної науки; доктор історичних наук В. С. Шандра – відомий в Україні та за її межами фахівець з історії імперських владних установ на території України, зокрема генерал-губернаторств; кандидат історичних наук О. М. Донік – заступник головного редактора «Українського історичного журналу», кандидат історичних наук О. О. Крижановська, чії студії з історії масонства в Україні зробили вагомий внесок в дослідження цієї проблеми. Донедавна працював у відділі доктор історичних наук В. М. Волковинський – дослідник політичної історії України.

Важливою подією в науковому житті відділу стали методичні семінари, що розпочали свою діяльність на початку 2004 року. Керівником таких семінарів є доктор історичних наук В. С. Шандра. За її ініціативи та за участі науковців відділу протягом 2004–2005 років на методичних семінарах обговорювалися нагальні проблеми історіографії та історії України XIX – початку XX ст.: «Формування основних імперсько-регіональних понять історичної України у складі Росії: остання чверть XVIII – початок XX ст.» (доповідачка – В. С. Шандра); «Влада і суспільство у «австрійській» Галичині (1772 – 1918): основні тенденції розвитку» (доповідач Б. М. Янишин); «Століпінський циркуляр 1910 р.: свідомий крок чи недогляд сановника?» (доповідач В. Б. Любченко); «Політика уряду Російської імперії щодо матеріального утримання православного парафіяльного духовенства українських єпархій (XVIII – поч. XX ст.)» (доповідачка Г. В. Степаненко); «Економічні аспекти етнополітики у Правобережній Україні в XIX – на початку XX ст.» (доповідач В. Б. Молчанов) та інші. У поточному 2006 році на методичних семінарах у відділі розглядаються проблеми соціальної історії, зокрема – історії повсякденності України XIX – початку XX ст.

Відділ шанує пам'ять видатних істориків – його колишніх співробітників: у січні 2003 р. було організовано та проведено засідання всеукраїнського

³ Виступи О. П. Реєнта на конференціях лягли в основу його монографії «Україна соборна. Наукові розвідки і рецензії», що побачила світ у видавництві «Генеза» в 2006 р.

круглого столу, присвяченого пам'яті видатного вітчизняного ученого-історика, професора Віталія Григоровича Сарбея – всеукраїнські «Сарбеївські читання». У засіданні також взяли участь представники різних наукових інституцій, які розглянули різні напрямки наукової роботи професора В. Г. Сарбея, а також порушили багато проблемних питань з модерної історії України.

Активною є діяльність працівників відділу історії України XIX – початку XX ст. у царині популяризації історичних знань про Україну. З лекційної кафедри провідних столичних вузів, на шпальтах численних популярних видань, у телевізійних та радіопередачах О. П. Реєнтом, В. Б. Молчановим, В. Б. Любченком, О. О. Крижановською та іншими дослідниками ведеться розмова про складне, суперечливе, цікаве та славетне українське буття протягом XIX – початку XX століття.

В 2000 р. відділ розпочав видавати власну періодичну збірку наукових публікацій «Проблеми історії України XIX – початку XX ст.», який залишається своєрідним осередком вітчизняних досліджень історії України XIX – початку XX ст., адже в часописі друкуються не лише співробітники, аспіранти, докторанти та пошукачі відділу, а й досвідчені фахівці та молоді історики з усієї України. Збірник видається впродовж шести років. За цей період відділ підготував 11 його випусків (Вип. I. – К., 2000; Вип. II. – К., 2001; Вип. III. – К., 2001; Вип. IV. – К., 2002; Вип. V. – К., 2002; Вип. VI. – К., 2003; Вип. VII. – К., 2004; Вип. VIII. – К., 2004; Вип. IX. – К., 2005; Вип. X. – К., 2005; Вип. XI. – К., 2006). Окремі випуски були тематичними. Так, четвертий та десятий випуски видання присвячені Першій світовій війні в Україні.

Збірник включає уже традиційні рубрики: «Історіографічні дослідження», «Сторінки вітчизняної економічної історії», «Політичні студії», «Військові студії», «Міжнародні відносини», «Культурні й духовні питання», «Джерелознавство», «Рецензії»⁴.

Відділ є центром наукового вивчення історії України XIX – початку XX ст. Його співробітниками проводиться велика координаційна робота з визначення дослідницьких напрямків, узгодження тем кандидатських і докторських дисертацій, ознайомлення широкого кола науковців та працівників вищих навчальних закладів України із останніми досягненнями у вивченні "довгого" XIX століття.

Відділ історії України XIX – початку XX ст. завжди приділяв велику увагу підготовці наукових кадрів. За весь зазначений період співробітники відділу захистили 10 докторських дисертацій: О. П. Оглоблин (1940), Ф. Є. Лось (1953), М. Н. Лещенко (1960), О. А. Парасунько (1963), Й. Т. Щербина (1965), Н. А. Шип (1992), В. І. Кізченко (1992), О. П. Реєнт (1994), В. М. Волковинський (1996), В. С. Шандра (2002) та 26 кандидатських:

⁴ Казьмирчук Г. Д., Латини Ю. В. Проблеми історії України XIX – початку XX століть: Зб. наук. праць відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України. — Вип. V – IX. — К., 2002–2005 // УІЖ. — № 6. — 2005.

Ф. О. Ястребов (1939), Ф. Є. Лось (1940), М. Н. Лещенко (1949), М. М. Лисенко (1949), Л. К. Полухін (1951), С. О. Ктитарев (1951), Є. М. Черкаська (1954), І. С. Слабеев (1961), О. І. Лугова (1961), А. К. Волощенко (1966), Ю. П. Лавров (1967), П. Г. Усенко (1981), Т. І. Лазанська (1986), О. М. Полухіна (1987), Л. Г. Іванова (1988), Л. Г. Москвич (1989), В. С. Шандра (1989), С. О. Єкельчик (1991), О. М. Машкін (1995), О. О. Крижановська (1997), О. В. Лисенко (1998), Є. Д. Петренко (1999), В. Б. Молчанов (2000), О. М. Донік (2001), Г. В. Степаненко (2001), Б. М. Янишин (2003).

Протягом семи десятиліть існування у відділі працювали доктори історичних наук Ф. Є. Лось, Г. Я. Сергієнко, М. Н. Лещенко, В. І. Кізченко, І. І. Компанієць, О. А. Парасунько, Й. Т. Щербина, Н. А. Шип, кандидати історичних наук В. С. Горякіна, І. М. Бондаренко, О. І. Неделін, А. К. Волощенко, Л. І. Волошинов, Л. К. Полухін, С. О. Ктитарев, Є. Ф. Белінський, О. І. Лугова, І. С. Слабеев, Є. Д. Петренко, О. Ф. Овсієнко, Т. І. Лазанська, Л. Г. Москвич.

Нині у відділі працюють: чл.-кор. НАН України О. П. Реєнт (завідуючий відділу), доктор історичних наук В. С. Шандра, кандидати історичних наук О. М. Донік, О. О. Крижановська, О. В. Лисенко, О. М. Машкін, В. Б. Молчанов, Ю. А. Прилепішева, Г. В. Степаненко (вчений секретар), П. Г. Усенко, Б. М. Янишин, молодший науковий співробітник В. Б. Любченко, інженери-дослідники О. Л. Вільшанська, Т. А. Карпова, лаборант I категорії О. В. Фастовець.

О. О. Крижановська, Т. І. Лазанська, Г. В. Степаненко

ВІДДІЛ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Відділ створено у структурі Інституту в жовтні 1960 р. До 1990 р. він мав назву відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни на Україні. З 1990 р. його було перейменовано у відділ історії революції і громадянської війни на Україні. З 1995 р. останній має назву: відділ історії Української революції 1917–1921 рр. Першими його завідувачами були академіки М. І. Супруненко (до 1984 р.) й Ю. Ю. Кондуфор (до 1994 р.). З 1994 р. відділ очолює доктор історичних наук В. Ф. Верстюк. У 1984–86 рр. у його складі працювали два сектори: Великої Жовтневої соціалістичної революції (завідувач Ю. М. Гамрецький) та громадянської війни (завідувач О. Й. Щусь).

За радянських часів наукові розробки вчених відділу здійснювалися виключно в жорстких рамках офіційної радянської історичної науки, з класових позицій, витриманих у дусі партійної ідеології. Звісно, що за таких умов тематику відділу було обмежено дослідженням проблем, пов'язаних з боротьбою трудящих мас України під керівництвом більшовицької партії за перемогу Жовтневої революції, встановлення радянської влади, зміцнення союзу робітничого класу і трудящого селянства, за інтернаціональну єдність трудящих України та Росії проти «внутрішньої й зовнішньої контрреволюції» та іноземної інтервенції. Все, що не підпадало під єдину, офіційно визнану на той час парадигму Великої Жовтневої соціалістичної революції, трактувалось як буржуазно-націоналістичне перекручення історії.

У 1960-ті рр. співробітниками відділу широко висвітлювалися питання встановлення радянської влади в Україні (М. І. Супруненко, М. А. Рубач, А. В. Лихолат), безпосередньої діяльності державних, радянських органів, громадських організацій, профспілок (А. П. Гриценко, Є. М. Скляренко), жіночого руху (Ж. П. Тимченко). До 50-річного ювілею жовтневої революції співробітниками відділу було підготовлено двотомник «Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні». Цю наукову працю було відзначено Державною премією Української РСР в галузі науки і техніки (1969). Лауреатами стали М. А. Рубач, М. І. Супруненко, О. Й. Щусь. А перший том видання під назвою «Победа Советской власти на Украине» було перевидано в Москві російською мовою.

У 1960-і рр. у відділі розпочалася також археографічна робота. 1963 р. вийшов з друку збірник документів «Моряки в борьбе за власть Советов на Украине (ноябрь 1917 – 1920 гг.)» (відповідальний редактор – М. І. Супруненко).

У 1970–1980-ті рр., як і раніше, в дослідженні історичних подій домінував радянський історіографічний підхід до них.

У 1970 р. було завершено видання 3-томної праці «Українська РСР в період громадянської війни». У наступні роки вийшли з друку збірник статей «Великий Октябрь и гражданская война на Украине» (1974), колективна

монографія Ю. М. Гамрецького, О. Й. Щусь, Ж. П. Тимченко «Советы рабочих, солдатских и крестьянских депутатов Украины в 1917 г.» (1975), монографія А. П. Гриценко «Рабочий класс Украины в период подготовки и проведения Октябрьской революции» (1975).

З початку 1970-х рр. зусилля співробітників відділу були сконцентровані на підготовці фундаментальної праці – багатотомної «Історії Української РСР» у 8-ми томах, зокрема на п'ятому томі, присвяченому періоду 1917–1920 рр. Останній вийшов з друку в 1977 р. до чергової річниці Жовтневої революції. За підготовку цього багатотомного видання Ю. Ю. Кондуфор як відповідальний редактор був відзначений Державною премією Української РСР в галузі науки і техніки (1980) У 1980-ті рр. працю перевидано російською мовою в 10-ти томах.

Фактично підготовку переважної більшості нових наукових праць співробітників відділу було присвячено святкуванню чергових революційних річниць та пам'ятних дат. Так, 1987 р. опубліковано колективні праці: «Октябрь и гражданская война на Украине: страницы истории», «Великий Жовтень і Україна», підготовлено енциклопедичний довідник «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні», а також монографію Ю. М. Гамрецького, Ж. П. Тимченко та О. Й. Щусь «Триумфальное шествие Советской власти на Украине».

Крім виконання планових тем та державних замовлень, співробітники відділу публікували значну кількість брошур, розділів у колективних монографіях і збірниках, у наукових журналах й іншій періодиці, брали участь у роботі наукових конференцій, виступали з численними лекціями перед колективами підприємств і установ України тощо.

У 1988–1990 рр. відділ завершував роботу над традиційною для радянської історіографії та затвердженою ще у 1986 р. тематикою з історії класів та соціальних верств Української РСР, яка мала назву «Захист завоювань Великого Жовтня в ході громадянської війни і іноземної інтервенції».

Вже у 1989 р. в умовах інтелектуальної й ідеологічної перебудови співробітники відділу підготували та опублікували в періодичній пресі кілька статей, які були першими спробами переосмислення старої схеми вивчення історії революції. Воно набуло подальшого розвитку у наступні роки.

Перегляд пріоритетів науково-дослідної діяльності, переорієнтація її насамперед на вивчення історичних подій саме в Україні знайшли своє відображення у кардинальній зміні тематики відділу. Революційні події української історії були практично не вивченими. Радянська історіографія не визнавала за ними національного і загалом осібною характеру, трактуючи їх виключно як продовження революційних подій у Росії, як підготовку й проведення більшовиками єдиної соціалістичної революції. Все, що виходило за межі радянської історичної парадигми, не підлягало конкретно-історичному вивченню.

Робота над темою «Ради, Центральна Рада, Директорія: цілі, методи, лідери протиборствующих сторін (1917–1920 рр.). Порівняльний аналіз» (строки виконання 1990–1993 рр.) мала перехідний характер. Перед колективом

співробітників відділу постало складне завдання – переосмислити фундаментальні підвалини радянської історичної науки та виробити нові підходи і концепції щодо дослідження політичного, державного й соціального устрою в Україні в означений період.

Перш за все передбачалося об'єктивно та всебічно дослідити недостатньо вивчені складні політичні процеси в Україні періоду революції й громадянської війни, які раніше замовчувались або трактувались згідно з певними схемами, дати порівняльну характеристику еволюції різних форм політичної влади, підвести практично-аналітичні підсумки вітчизняної історіографії з вказаних проблем.

Уперше було розпочато розробку ряду актуальних національних аспектів революції, а також проблем боротьби за владу, політичних і соціальних перетворень в Україні.

Вчені відділу брали участь у численних конференціях, «круглих столах», дискусіях, на яких дебатовалися проблеми перебудови історичної науки, пошуки нових підходів до вивчення революційних явищ. Згаданий процес переосмислення старих проблем на початку 90-х рр. набрав швидкість, але значною мірою був спонтанним та суперечливим. Здебільшого він мав форму заповнення «білих плям». Проте вже в той час було досягнуто певних успіхів у переосмисленні політики «воєнного комунізму», селянського повстанського руху, розпочалися дослідження історії Центральної Ради і Директорії.

Вищеназваною темою було охоплено цілу низку наукових питань, висвітлення яких мало вагоме значення для розуміння політичних процесів в Україні 1917–1920 рр. з точки зору їх впливу на соціально-політичні сили на різних етапах революції. Переважна більшість розробок стосувалася питань боротьби за владу, національно-визвольного руху, його соціальної й політичної бази, питань військового та державного будівництва, альтернатив розвитку України після повалення самодержавства, шляхів відродження національної свідомості українського народу.

Виконання згаданої теми заклало основи для вдосконалення досліджень, розв'язувало широке коло важливих проблем соціальної й політичної історії України періоду революції, конкретизувало наукові уявлення про закономірність суспільних процесів.

Найважливішими результатами роботи над темою були індивідуальні монографії В. Ф. Верстюка «Махновщина: селянський повстанський рух в Україні в 1918–1921 рр.» (1991), О. П. Реєнта «Рабочий класс Украины. 1917–1920 гг. Социально-экономические изменения» (1992), А. П. Гриценко «Політичні сили в боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 – початок 1919 рр.)» (1993), Д. Б. Яневського (у співавторстві) «Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України» (1992). Проміжні результати досліджень було опубліковано в 42 наукових статтях, 7 брошурах, 4 статтях у періодиці. У цілому обсяг публікацій по темі становив більше 120 др. арк.

Рішучий поворот у бік формування сучасної концепції історії української

революції відбувся з відкриттям 1994 р. теми «Національно-державне будівництво в Україні. 1917–1920 рр.» (термін розробки 1994–1996 рр.).

Основними напрямками роботи над темою були: розгортання археографічної роботи з документами, які за радянських часів перебували на спецзбереженні, з метою видання збірників документів і матеріалів, написання монографій, розділів до колективних наукових праць, статей та серії препринтів.

Звернення до тематики національно-державного будівництва в Україні 1917–1920 рр. перш за все зумовлювалося необхідністю розв'язати широке коло важливих концептуальних проблем Української революції, соціально-економічної й політичної історії краю 1917–1921 рр., які довгий час замовчувалися, не отримали історично об'єктивного і повного відображення в історичній літературі.

У центрі уваги дослідження були: аналіз основних тенденцій розвитку української державності, характеристика соціально-політичних сил на різних етапах української революції, процеси боротьби за владу, взаємовідносини держави й армії, зовнішньополітичні аспекти діяльності українських урядів, національно-культурний рух тощо.

У підготовлених науковцями відділу працях давалась характеристика Центральної Ради з токи зору переоцінки її ролі в історії української державності, визначались фактори, що зумовили еволюцію її позиції від федеративних гасел до повної незалежності, обґрунтовувались зовнішньополітичні стратегії урядів УНР та Української Держави 1918 р. відповідно до їх програм відродження державного суверенітету, розглядались питання соціально-політичних альтернатив розвитку України після повалення самодержавства, проблеми й шляхи національного відродження українського народу, піднесення державницького руху і його соціальної бази, давалась оцінка партіям та громадським організаціям України за умов загострення загальнополітичної кризи.

Найвагомішим наслідком роботи відділу над темою стали завершення роботи над корпусом документів Центральної Ради й підготовка на його основі документального збірника загальним обсягом близько 100 др. арк. Перший том його опубліковано в 1996 р., другий – у 1997 р. В цьому збірнику вперше у вітчизняній і зарубіжній історіографії вміщено найповніший масив документів, які всебічно висвітлюють створення та діяльність Центральної Ради на тлі загальної соціально-політичної ситуації в країні за доби національно-визвольних змагань.

Крім того, у цей час були опубліковані збірник документів «В. Липинський. З епістолярної спадщини» (упорядники Т. С. Осташко, Ю. І. Терещенко, 1996); монографії О. П. Реєнта «Українська революція і робітництво. Соціально-політичні та економічні зміни. 1917–1920 рр.» (1996), В. Ф. Верстюка і Р. Я. Пирога «М. Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності» (1996); брошури О. П. Реєнта «З'їзд поневолених народів. 8–15 вересня (21–28 вересня за н. ст.) 1917 р.» (1994), І. В. Хміля «На шляху відродження української державності. Український національний конгрес – з'їзд. 6–8 квітня

1917 р.» (1994), О. І. Лупандіна «Українсько-російські мирні переговори 1918 р.» (1994), А. П. Гриценко «Політичні сили в боротьбі за владу в Україні. Рік 1919» (1996). Наукові результати плідної роботи в дослідженні теми було, зокрема, опубліковано у збірнику «Центральна Рада на тлі української революції» (1996). До нього ввійшли тези виступів співробітників відділу на науково-теоретичних читаннях в Інституті історії України, що були підготовлені та проведені відділом історії української революції.

Крім двох збірників документів, 4 монографій (3 в співавторстві), 1 наукового збірника, вченими відділу було надруковано 6 розділів у колективних працях, 6 брошур, 16 статей у наукових журналах й іншій періодичній пресі. В цілому обсяг публікацій по темі становив більше 200 др. арк.

Подальшим кроком у розробці проблематики відділу стала науково-дослідна тема «Загальні закономірності та регіональні особливості української революції» (термін розробки 1997–1999 рр.). Її метою було принципове з'ясування сутності феномену української революції, історіографічне відтворення найголовніших подій останньої, відображення загальних закономірностей і регіональних (Правобережжя, Лівобережжя, Південь) особливостей її розвитку, тісного переплетення національних та соціальних мотивів.

Наукова доцільність виконання даного проекту була очевидною, оскільки ні вітчизняною, ні західною історичною наукою досі не проводилося фундаментального вивчення закономірностей та особливостей української революції. Фактично ця проблема залишалася невідомою для світової історіографії, яка здійснювала в цьому напрямі лише спорадичні кроки.

Основний акцент у розробці розглядуваної теми було зроблено, поперше, на виявленні нових, ще не введених до наукового обігу фактичних матеріалів і архівних документів, які дозволяли принципово подолати деформовані радянською історіографією уявлення про специфіку революційних подій в Україні, відтворити їх об'єктивно, а по-друге, – на концептуальному узагальненні історії визвольної боротьби.

Спеціальному дослідженню було піддано ряд аспектів теми, зокрема історії створення та діяльності Центральної Ради, розвитку українського національно-визвольного руху в окремих регіонах, а також діях російської армії. Особлива увага зверталася на діяльність політичних партій та культурно-освітній рух.

Головна ідея дослідження полягала в тому, щоб у процесі роботи довести, що революційні події в Україні на відміну від російських мали особливий характер, який було зумовлено рядом різних причин: етнонаціональним складом населення, геополітичним фактором, специфікою економіки та культури й ін. Українська революція мала відмінну від російської схему розвитку. Наслідком її стало відновлення державності у формі УНР. З іншого боку, дослідження проблеми вимагало з'ясування окремих, місцевих особливостей розвитку революції.

Проведені співробітниками відділу дослідження з попередніх тем за 1991–1996 рр. свідчили про специфіку розвитку революції в різних регіонах

України, що у свою чергу створювало передумови до масштабного вивчення цієї проблеми.

Реалізація дослідження з вказаної тематики проводилася не тільки в напрямку підготовки до друку археографічних видань та хроніки подій періоду української революції. Співробітники відділу працювали над написанням монографій, брошур, статей до різних наукових видань. Проміжні результати їх досліджень знайшли своє відображення у виступах на наукових конференціях.

В означений період з розроблюваної тематики вийшли з друку 3 збірники документів: «Українська Центральна Рада. Документи і матеріали» (Т.2, 1997), «Українсько-російські переговори у Москві (січень-лютий 1919 р.)» (1996), «Мирні переговори між Українською Державою та РСФРР 1918 р. Протоколи і стенограми пленарних засідань» (1999), монографія Т. С. Осташко (у співавторстві) «Український патріот династії Габсбургів» (1999), навчальний посібник В. Ф. Верстюка «Українська Центральна Рада» (1997), Біографічний довідник «Діячі Української Центральної Ради» (1998), три брошури А. П. Гриценко: «Політичні сили в боротьбі за владу в Україні. Рік 1919», «Політичні сили в боротьбі за владу в Україні. Рік 1920», «Діяльність українських організацій на теренах Росії за доби Центральної Ради» (1996, 1997, 1999). Було опубліковано також тези виступів співробітників відділу на науковій конференції «Українська Центральна Рада і український державотворчий процес», а також понад 38 статей, розділів у колективних працях тощо. Загальний обсяг друкованої продукції відділу по темі становив 160 др. арк.

У 2000 – 2002 рр. співробітники відділу працювали над розробкою нової теми: «Державні інституції УНР: становлення та діяльність».

Дослідження запропонованої теми полягало у всебічному вивченні державних структур Української Народної Республіки, їх функцій, механізмів взаємодії та конкретної діяльності, впливу на соціальні процеси, з'ясуванні суспільно-політичних механізмів творення демократичної влади в екстремальних умовах революції.

Одним з принципово впливових аспектів виконання проекту було залучення великої кількості архівного матеріалу та запровадження його до наукового обігу, критичне використання історіографічної літератури.

Внаслідок здійснення науковцями відділу розробок була досягнута основна мета проекту – розширена документальна база, на основі чого було відтворено процес становлення вищих органів влади Української Народної Республіки (Центральна Рада, Директорія, Генеральний Секретаріат, Рада Народних Міністрів) та органів місцевої влади і проаналізовано функції окремих державних структур та механізмів їх взаємодії тощо.

Позитивним наслідком реалізації теми є широке впровадження результатів дослідження. Вагомим доробком науковців відділу стало видання збірника документів «Український національно-визвольний рух (березень–листопад 1917 р.)» (К., 2003), монографій І. В. Хміля «Аграрна революція в Україні: березень 1917 – квітень 1918 рр.» (К., 2000) та «Під гаслом комуни:

Аграрна політика РКП(б) у 1919 р.» (К., 2002); В. Ф. Солдатенко і І. Ф. Кураса «Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917–1920 рр.)» (К., 2001); В. Ф. Верстюк і В. Ф. Солдатенко «Політична історія України. XX століття». Крім того, у 2001 р. відділ започаткував видання неперіодичного збірника статей «Проблеми вивчення історії Української революції», в якому автори акцентували свою увагу на актуальних та маловивчених аспектах історії України доби революції. Загальний обсяг публікацій по темі становив більше 230 др. арк.

У 2003–2005 рр. відділом розроблялась тема «Державотворчі та соціально-політичні аспекти історії Української революції».

Основним завданням роботи було аналітичне узагальнення здобутків пострадянської історіографії революції 1917–1921 рр., концептуальне осмислення її та на підставі широкого кола виявлених джерел відтворення українського національно-визвольного руху від березня 1917 р. та покликаних ним до життя державних форм і інститутів, передусім Української Народної Республіки, а також Української Держави 1918 р., Західноукраїнської Народної Республіки та Української Соціалістичної Радянської Республіки.

В опублікованих наукових працях з цієї проблематики відтворені найважливіші аспекти функціонування українського суспільства в умовах революції, частих змін політичної та державної влади, військових дій та іманентної економічної кризи, показано перебіг революційних подій 1917–1921 рр. та процеси українського державотворення в цей період як завершене історичне явище, один з феноменів української історії XX століття.

За період розробки даної тематики науковцями відділу було опубліковано колективні монографічні дослідження В. Верстюка, В. Горобця, О. Толочка «Україна – Росія в історичній ретроспективі: В 3-х томах. Т.1. Українські проекти в Російській імперії» (К., 2004) та Т. Осташко, В. Сідака, Т. Вронської «Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника» (К., 2004.), а також документальні збірники «Євген Чикаленко. Щоденник. 1918–1919» (К., 2004); «Євген Чикаленко. Щоденник. 1919–1920» (К., Нью-Йорк, 2005); «Микола Галаган. З моїх споминів (1880-ті – 1920 рр.): Документально-художнє видання» (К., 2005), хронологічний довідник «Україна від найдавніших часів до сьогодення» (В. Ф. Верстюк, у співавторстві, К., 2005), випуски «Хроніки історії України XX століття» (рік 1918, рік 1919, рік 1920) та більше 150 статей загальним обсягом більше 150 др. арк.

Отже, за 15 років існування незалежної України тематика досліджень відділу зазнала принципових змін. Було зроблено рішучий поворот від парадигми Великої Жовтневої соціалістичної революції до створення сучасної концепції історії Української революції. Ця остання стала загальноживаною в історичній науці, широко висвітлюється у працях з історії України. Її окремі аспекти нині активно розробляються вітчизняними і зарубіжними істориками. Найважливіші положення нової схеми вивчення історії

революції 1917–1921 рр. в Україні відбито у публікаціях співробітників відділу.

Найближчі перспективи наукової діяльності останнього лежать у царині археографічної роботи, підготовки збірників документів з історії українського національного руху 1917 р., діяльності Директорії УНР, виникнення Української Держави П. Скоропадського, створення на їх підставі синтетичної підсумкової праці з досліджуваної тематики.

Добрі перспективи в цьому напрямку має нова планова науково-дослідницька тема: «Українська революція: феномен національної мобілізації та державотворення (1917–1921 рр.)», над якою відділ почав працювати у 2006 р.

Обрана для дослідження тема зберігає спадковість та послідовність роботи відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Вона дозволяє не тільки підвести певні підсумки розвитку історіографії революції, вийти на широкі узагальнення, але й ініціювати вивчення багатьох конкретних проблем, провести дискусії навколо питань, які не мають одностайних оцінок.

Значимість теми обумовлена як пізнавально-дослідницькою актуальністю, так і громадсько-політичним резонансом подій 1917–1921 рр.

Виходячи з цього, розробка цієї проблематики передбачає вивчення феномену Української революції в площині тісного переплетіння націєтворчих, державно-політичних та соціальних аспектів в загальному контексті тогочасної міжнародної ситуації, дослідження історії створення, функціонування державних формацій (демократичного, консервативного, радикального) і їх інститутів в умовах революції.

Дослідження передбачає вивчення й історіографічне відтворення процесів інтенсивної консолідації української нації та покликаних ним до життя кількох масштабних державних національних проєктів (Української Народної Республіки, Української Держави 1918 р., Української Соціалістичної Радянської Республіки). Поряд з тим ставиться завдання відслідковувати тісні зв'язки Української революції з Російською та Першою світовою війною. Тема передбачає пошук відповіді на питання про причини поразки національно-визвольних змагань та їх вплив на історію України ХХ ст.

За весь період існування відділу його співробітники захистили 7 докторських дисертацій: А. В. Лихолат (1963), Є. М. Складенко (1969), Ю. М. Гамрецький (1976), А. П. Гриценко (1979), Ю. І. Терещенко (1988), В. Ф. Верстюк (1993), О. П. Реєнт (1996) і 12 кандидатських: Ю. М. Гамрецький (1963), Ж. П. Тимченко (1965), В. Д. Калита (1966), Ю. І. Терещенко (1971), І. В. Хміль (1974), В. Ф. Верстюк (1979), О. П. Реєнт (1982), О. Д. Бойко (1983), В. М. Устименко та Д. Б. Яневський (обидва – 1988), Т. С. Осташко (1989), О. Б. Кудлай (1997).

Протягом 4-х десятиліть існування (з 1960 р.) в ньому працювали академіки М. І. Супруненко та Ю. Ю. Кондуфор, доктори наук М. А. Рубач, П. П. Гудзенко, А. В. Лихолат, А. П. Гриценко, Є. М. Складенко, Ю. М. Гамрецький, Ю. І. Терещенко, О. П. Реєнт, В. Ф. Солдатенко; кандидати наук

В. Д. Калита, І. Т. Кулик, Ж. П. Тимченко, О. Й. Щусь, В. М. Устименко, Д. Б. Яневський, І. В. Хміль.

Нині у відділі працюють 6 наукових співробітників: завідувач відділу, доктор історичних наук В.Ф. Верстюк, головний науковий співробітник, доктор історичних наук Р. Я. Пиріг, провідні наукові співробітники, кандидати наук О. Д. Бойко, Т. С. Осташко, наукові співробітники, кандидати історичних наук О. Б. Кудлай, Г. Б. Басара-Тилішак, молодший науковий співробітник О. І. Лупандін, інженер Д. М. Купець.

О. І. Лупандін

ВІДДІЛ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Відділ історії України 20–30-х рр. ХХ ст. має довгу, багату традиціями історію. Найпершим його попередником можна вважати сектор історії України радянського періоду, що почав діяти з перших днів існування Інституту (1937–1941 – зав. сектору С. М. Белоусов). У 1944–1947 рр. відділ історії України радянського періоду очолював д.і.н. М. А. Рубач, у 1947–1952 – д.і.н. П. А. Лавров, у 1952–1955 – знову к.і.н. С. М. Белоусов, у 1955–1960 – д.і.н. М. І. Супруненко. У 1960 р. відділ історії радянського періоду було розділено на два – відділ історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни та відділ соціалістичного і комуністичного будівництва. Останній очолив к.і.н. П. П. Гудзенко. У 1965 р. на основі відділу соціалістичного і комуністичного будівництва були створені відділи соціалістичного будівництва і комуністичного будівництва. Перед науковцями відділу соціалістичного будівництва (зав. відділу П. П. Гудзенко, 1965–1977) стояли завдання дослідження історії України у період з 1920 до 1958 р. – тобто до часу так званого «початку будівництва комунізму». В 1977 р. відділ очолив д.і.н. С. В. Кульчицький.

В 1986 р. відділи соціалістичного і комуністичного будівництва об'єдналися. Відділу знову було повернуто стару назву. Очолив відділ соціалістичного і комуністичного будівництва д.і.н. С.В. Кульчицький, він же став зав. сектору робітничого класу. Крім того, у складі відділу були сформовані сектор селянства (зав. сектору д.і.н. І. М. Маковічук) й сектор інтелігенції (зав. сектору д.і.н. Ю. О. Курносів).

26 березня 1991 р. на засіданні Вченої ради Інституту історії України за погодженням з бюро Відділення історії, філософії та права було затверджено нову структуру Інституту, в основу якої замість формаційно-класового підходу було покладено хронологічний принцип. Так разом з іншими постав відділ історії України 20–30-х рр. ХХ ст., що функціонує в структурі Інституту під такою назвою до цього часу. Його завідувачем є д.і.н. С. В. Кульчицький. З вересня 2002 р. у відділі функціонує Центр досліджень геноциду українського народу (зав. – д.і.н. В. І. Марочко), а з березня 2006 р. – Тюркологічний центр (зав. центру – к.і.н. О. І. Галенко).

У перші роки існування Інституту історії України АН УРСР найголовнішим завданням співробітників сектору історії України радянського періоду (С. М. Белоусов, М. І. Супруненко, І. М. Премислер) була підготовка відповідних розділів до короткого курсу «Історії України», який побачив світ наприкінці 1940 р. В ньому історія України 20–30-х рр. ХХ ст. цілком висвітлювалася у дусі книги «Історія ВКП(б): Короткий курс». Складений в Інституті історії України короткий курс історії України мав подібні до «Історії ВКП(б)» назви розділів та періодизацію. На довгі роки з цього часу закріпились в історичній науці кліше про 1921–1925 рр. – як про роки «переходу до мирної роботи по відбудованню народного господарства». Період 1926–1929 рр. характеризувався «боротьбою за індустріалізацію

народного господарства), а 1930–1934 рр. «боротьбою за колективізацію сільського господарства». 1935–1940 рр. визначались як «завершення побудови безкласового соціалістичного суспільства». Історія України висвітлювалась передусім через історію ВКП(б) та КП(б)У, наводились численні факти з історії СРСР, що прямо до історії України не стосувались.

Акценти, які повинні були ставити автори, яскраво простежуються у хронологічному додатку, де вміщені дати проведення всіх з'їздів та конференцій ВКП(б), КП(б)У, з'їздів Всеросійських, Всеукраїнських та Всесоюзних рад, виборів до Верховних Рад СРСР.

Червоною ниткою при викладі історії України у 1920–1930-х рр. проходила теза про боротьбу із класовими ворогами, «буржуазно-куркульськими елементами», а також «українськими націоналістичними партіями». Багато уваги було приділено розгромленим «контрреволюційним націоналістичним організаціям» – «Київському обласному центру дій», «Спілці визволення України», «Українському національному центру», «Українській военній організації» тощо. Витворені у 1940 р. в короткому курсі історії України численні міфологеми з історії України міжвоєнного періоду надовго запанували в українській радянській історіографії.

У повоєнні роки вивчення історії радянської України мало ті ж самі особливості. Співробітники відділу історії України радянського суспільства головну увагу приділяли передусім розробці проблеми Великої жовтневої соціалістичної революції. Наприкінці 1947 р. С. М. Белоусов захистив першу кандидатську дисертацію з проблематики міжвоєнного періоду на тему «УРСР у боротьбі за завершення будівництва соціалістичного суспільства (1935 – червень 1941)».

Тематика досліджень співробітників відділу концентрувалась навколо традиційних для радянської історіографії проблем – індустріалізації (історія робітничого класу), колективізації (історія селянства), возз'єднання українських земель та боротьби із «націоналістичною контрреволюцією». Приміром, проведення індустріалізації було висвітлено О. Б. Слуцьким у праці «Перемога політики соціалістичної індустріалізації на Україні» (К., 1955), процес возз'єднання українських земель розглядав С. М. Белоусов у книзі «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі» (К., 1951).

Основні зусилля були сконцентровані на колективній праці – двотомнику «Історії Української РСР». Робота над другим томом (перший том побачив світ у 1955 р.) велась впродовж майже десяти років (1948–1957). Атмосфера, яка склалася в республіці після XX з'їзду КПРС, сприятливо позначилася на розвитку історичної науки, зокрема на вивченні історії України 20–30-х рр. XX ст. Другий том «Історії Української РСР» (К., 1957) вийшов друком у докорінно переробленому вигляді. При цьому у науковий обіг вводилися архівні документи та друквані матеріали, які довгий час не використовувалися при дослідженні даної теми. Хоча в цілому вивчення міжвоєнного періоду історії України і далі відзначалося значною заідеологізованістю й останній висвітлювався майже виключно в позитивному ключі, в

період «відлиги» було зроблено значний крок у вивченні вітчизняної історії 20 – 30-х рр. ХХ ст. Дослідникам відкрилося досить широке коло джерел. Науковці позбулися найбільш одіозних стереотипів, що були продиктовані «Коротким курсом історії ВКП(б)».

Вивчення міжвоєнного періоду ставало більш деталізованим. Певну роль відігравала і особлива увага з боку компартійно-радянського керівництва щодо пропаганди досягнень соціалістичного та комуністичного будівництва. Примітно, що у 1960 р. відділ соціалістичного і комуністичного будівництва на той час був найбільшим за чисельністю в Інституті.

З-під пера дослідників виходили праці з історії промисловості та робітничого класу в Україні, зокрема монографії П. С. Загорського і П. А. Лаврова «Боротьба за реконструкцію народного господарства України (1930–1934)» (К., 1957); Г. Д. Діденка «Рабочий класс Украины в годы восстановления народного хозяйства (1921 – 1925)» (К., 1962); О. Б. Слуцького «Рабочий класс Украины в борьбе за создание фундамента социалистической экономики (1926 – 1938 гг.)» (К., 1963).

Докорінні зміни в сільському господарстві, пов'язані з переходом до колгоспного ладу, розглядалися в роботах П. С. Загорського і П. К. Стояна «Нариси історії комітетів незаможних селян» (К., 1960), І. І. Слинська «Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України» (К., 1961).

Початок дослідженню радянського та культурного будівництва в Україні поклала монографія О. Б. Слуцького «Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926 – 1929 рр.)» (К., 1957). Її тематично і хронологічно продовжили роботи Г. М. Шевчука «Культурне будівництво на Україні у 1921 – 1925 роках» (К., 1963) та П. К. Стояна «Советское строительство в Украинской ССР (1921 – 1925 гг.)» (К., 1965). Формуванню нової інтелігенції присвятили свою роботу «У навчанні і праці. Підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР» (К., 1964) Ю. О. Курносов та А. Г. Бондар.

До 20-річчя входження Західної України до УРСР вийшла ґрунтовна монографія В. Л. Варецького «Соціалістичні перетворення у західних областях України (в довоєнний період)» (К., 1959).

В 1965–1968 рр. у відділі соціалістичного будівництва було опрацьовано тему «Суспільно-політичне життя трудящих України в 1921 – 1945 рр.». Головну увагу співробітники приділили роботі над другим томом нового доопрацьованого видання «Історії Української РСР» (К., 1967) (І. Х. Ганжа, П. К. Стоян, Г. М. Шевчук); великим узагальнюючим працям з історії робітничого класу та селянства «Історія робітничого класу Української РСР» (Т.2. – К., 1967), «Історія селянства Української РСР» (Т.2. – К., 1967) (С. М. Сирцова, І. Х. Ганжа). П. П. Гудзенко та Г. М. Шевчук брали участь у великій колективній роботі «Розвиток української культури за роки Радянської влади» (К., 1967).

Розроблялися також інші проблеми історії міжвоєнного періоду, зокрема перетворення у сільському господарстві й зміцнення колгоспного ладу.

Результатом роботи науковців стали тритомний фундаментальний збірник документів «Історія колективізації сільського господарства Української РСР» (К., 1962, 1966, 1971) та монографія Н. І. Ткач «За ленінським кооперативним планом» (К., 1970).

Співробітники відділу взяли активну участь у створенні 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» (К., 1967 – 1974), були авторами й редакторами багатьох статей «Радянської енциклопедії історії України» в чотирьох томах (К., 1969 – 1972), публікували свої статті на сторінках «Українського історичного журналу» та у наукових збірниках.

З 1969 р. роботу відділу було підпорядковано головним чином підготовці багатотомної «Історії Української РСР», зокрема шостого тому, який охоплював період з 1921 по 1941 рр. В 1977 р. він вийшов у світ. Це було перше узагальнююче дослідження з вітчизняної історії міжвоєнного періоду. Спираючись на широку джерельну базу, науковці відобразили різні аспекти соціально-економічного, суспільно-політичного і культурного життя України в 20–30-ті рр.

Колектив відділу взяв участь у підготовці інших ґрунтовних праць, зокрема першого тому видання «Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР» (К., 1973). У ньому було розроблено питання громадсько-політичної активності населення радянської України, його участі в діяльності рад, громадських організацій, зокрема профспілок, комсомолу тощо.

В процесі розробки планових тем «Історія робітничого класу, колгоспного селянства й інтелігенції Української РСР у період побудови соціалістичного суспільства» та «Трудящі Української РСР у боротьбі за здійснення ленінського плану побудови соціалізму» співробітники відділу видали ряд ґрунтовних праць. У монографічних дослідженнях С. В. Кульчицького «Участь робітників України у створенні фонду соціалістичної індустріалізації» (К., 1975) та «Внутренние ресурсы социалистической индустриализации СССР (1926 – 1937)» (К., 1979); П. П. Гудзенка, С. В. Кульчицького, Є. П. Шаталіної «Трудові почини робітничого класу» (К., 1980) особлива увага зверталася на виробничу діяльність робітників, аналіз ресурсів індустріалізації. В документальному збірнику «Промышленность и рабочий класс Украинской ССР (1933 – 1941)» (В 2 ч. – К., 1977) містяться цікаві матеріали про розвиток промисловості й історії робітничого класу республіки у 1933 – 1941 рр.

В 1960 — 70-х рр. у відділі дослідженням проблем історії України 20 – 30-х рр. ХХ ст. плідно займалася ціла плеяда відомих учених – таких, як доктори історичних наук Г. І. Діденко, І. І. Слинько, О. Б. Слуцький, П. К. Стоян, Г. М. Шевчук та ін. Особливу роль у становленні й діяльності відділу відіграв його довголітній завідувач – доктор історичних наук, професор П. П. Гудзенко. У 1977 р. його було удостоєно звання заслуженого діяча науки УРСР, а в 1980 р. за роботу над багатотомною «Історією Української РСР» відзначено Державною премією УРСР у галузі науки і техніки. З 1977 по 1981 рр. П. П. Гудзенко працював у відділі як старший науковий співробітник–консультант. Визначний учений, науковець, він володів

глибокими знаннями, був тактовною й чуйною людиною. Пантелеймон Петрович користувався любов'ю та глибокою повагою серед співробітників Інституту історії АН УРСР.

В 1981 р. у відділі (у першій половині 1980-х рр. відділ поповнився молодими талановитими науковцями В. М. Даниленком, В. І. Марочком, О. М. Мовчан, О. І. Ганжою, С. А. Кокіним) почалася розробка нової теми «Класи і соціальні групи в радянському суспільстві періоду побудови і зміцнення соціалізму (1921–1941)». Проводилася робота над узагальнюючими колективними працями. Більшість співробітників стали співавторами першої книги третього тому «Киев социалистический» тритомного ґрунтовного видання «История Киева» (К., 1985; доопрацьоване видання українською мовою. – К., 1987). У ньому було висвітлено соціально-економічний розвиток, громадсько-політичне, культурне, наукове життя, розвиток міського господарства та інші питання історії міста в міжвоєнний період. У першій половині 1980-х рр. колектив відділу проводив також велику роботу над доопрацюванням і перекладом на російську мову багатотомної «Історії Української РСР». Власне силами співробітників відділу був підготовлений сьомий том десятитомної «Истории Украинской ССР» (К., 1985).

Крім участі у колективних роботах науковці відділу підготували низку монографій, в яких досліджували різні аспекти історії радянської України 20 – 30-х рр., зокрема закономірності розвитку народного господарства та становлення основ соціалістичного способу життя в УРСР. У 1980-х рр. побачили світ праці «Сотрудничество УССР и РСФСР в области образования и науки в период построения социализма» (К., 1981) В. М. Даниленка, «Интеллигенция Радянської України в період побудови основ соціалізму» (К., 1985) Л. І. Ткачової, «История гражданской войны и интервенции на Украине в советских документальных публикациях 20 – 30-х годов» (К., 1982) Є. П. Шаталіної. Вчені взяли активну участь у роботі над колективними монографіями «История рабочих Донбасса» (Т. 1. – К., 1981) та «Очерки истории профессиональных союзов Украинской ССР» (К., 1983).

Об'єднання у 1986 р. відділів соціалістичного будівництва та комуністичного будівництва було пов'язане з розробкою Інститутом історії АН УРСР теми «Історія класів та соціальних верств Української РСР», яка мала втілитися у багатотомну фундаментальну працю. Колишні співробітники відділу соціалістичного будівництва, які займалися проблематикою історії України міжвоєнного періоду, були розподілені між трьома секторами – робітничого класу, селянства та інтелігенції. У 1990 р. було прийнято рішення відмовитися від публікації багатотомної праці. Натомість перед співробітниками відділу постало завдання підготувати окремі праці з даної тематики. Були надруковано декілька монографій, у яких розглядалися питання соціально-класової структури населення республіки, різних сфер життя селянства та робітництва УРСР, боротьби з голодом 1921 – 1923 рр.: «Очерки развития социально-классовой структуры УССР. 1917–1937» (К., 1987); «Становление основ социалистического уклада жизни крестьянства УССР» (К., 1988) С. В. Кульчицького, С. Р. Ляха, В. І. Марочка; «Развитие

социальной структуры рабочего класса Украинской ССР (30-е годы)» (К., 1988) Є. П. Шаталіної; «Трудящиеся УССР в борьбе с продовольственным кризисом при переходе к нэпу» (К., 1988) О. М. Мовчан. В. І. Марочком, О. М. Мовчан та С. А. Кокінім було впорядковано «Хронику социалистического строительства на Украине. 1921 – 1925» (К., 1989).

Значні зміни, що відбулися в суспільно-політичному житті країни у другій половині 80-х рр., потребували нових підходів до вивчення історії радянської України 20–30-х рр. З'явилася можливість досліджувати заборолені раніше теми, використовувати недоступні архівні й друковані джерела. Співробітники відділу вважали своїм громадянським та науковим обов'язком дослідження «білих плям» вітчизняної історії міжвоєнного періоду, викриття злочинів тоталітарного режиму проти народу.

Однією з таких тем стала найбільш вражаюча трагедія Голодомору 1932 – 1933 рр. Першою в радянській офіційній історичній науці, де йшлося про страшний голод 1933 р., стала стаття С. В. Кульчицького «До оцінки становища в сільському господарстві УРСР у 1931–1933 рр.» в «УІЖ» (1988, №3). А вже 1989 р. вийшли праці «Демографічні наслідки голоду 1933 р. на Україні» С. В. Кульчицького та «Становище дітей на Україні у 1931 – 1933 рр.: Документальна розповідь» С. В. Кульчицького та Є. П. Шаталіної, в яких аналізувалися демографічні наслідки голоду. 1991 р. побачила світ монографія С. В. Кульчицького «Ціна “великого перелому”, в якій вперше у вітчизняній історіографії було досліджено причини і наслідки голодомору. Того ж року В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов та С. В. Кульчицький видрукували колективну монографію «Сталінізм на Україні: 20 – 30-і роки», в якій проаналізували вплив сталінщини на всі сфери життя українського суспільства.

В зв'язку з початком процесу реабілітації незаконно репресованих громадян на початку 1990-х рр. співробітники відділу підготували ряд довідково-інформаційних матеріалів для владних структур, вмістили публікації у пресі з даного питання. Науковці вели також значну лекційно-пропагандистську роботу. Вони регулярно брали участь у проведенні різного роду «круглих столів», публічних дискусіях з актуальних проблем вітчизняної історії, зокрема в міському молодіжному дискусійному центрі, створеному на базі Інституту історії.

У 1991 р. до новоствореного відділу історії України 20 – 30-х рр. ХХ ст. ввійшли 10 співробітників на чолі з д.і.н. проф. С. В. Кульчицьким. С. В. Кульчицький – один з найбільш знаних та шанованих вітчизняних істориків як в Україні, так і далеко за її межами. Він автор більше 1400 друкованих праць, серед яких понад 40 наукових монографій, посібників й підручників для вищої та середньої школи. С. В. Кульчицький виховав не одне покоління науковців. Серед його учнів – доктори історичних наук Г. В. Касьянов, В. І. Марочко, С. Г. Водотика, В. М. Волковинський, С. Р. Лях, А. Г. Морозов, О. М. Мовчан та багато інших дослідників.

Головною темою відділу на 1991–1994 рр. було затверджено дослідження проблеми «Формування тоталітарного режиму в Україні у

1920–1927 рр.». Протягом 1995–2000 рр. співробітники відділу досліджували теми «УСРР у добу формування тоталітарного ладу (1928 – 1933 рр.)» та «Завершення формування тоталітарного ладу в Україні (1934 – 1938 рр.)», що стали логічним хронологічним продовженням попередньої теми. Крім розробки нової загальної концепції історії радянської України міжвоєнного періоду, перед співробітниками відділу постало завдання дослідити окремі аспекти політичного і соціально-економічного життя республіки: ліквідації багатопартійності, становища селянства, взаємин профспілок та радянської держави, утворення партійно-державної номенклатури тощо. Результати розробки даної теми було викладено в ряді монографій, брошур і наукових статей. Це насамперед узагальнюючі праці з історії УСРР у добу «воєнного комунізму» й непу «УСРР в добу «воєнного комунізму» (1917 – 1920 рр.)» (К., 1994), «УСРР в добу нової економічної політики (1921 – 1928 рр.)» (К., 1995) та «Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928)» (К., 1996) С. В. Кульчицького. В них автор дає загальні концептуальні засади вивчення різних проблем вітчизняної історії.

С. В. Кульчицький став співавтором також узагальнюючої колективної монографії «Історія України: Нове бачення» (Т. 2. – К., 1995), підручників «Історія України: Матеріали до підручника для 10 – 11 класів середньої школи» (К., 1989, 1990, 1992, 1994), довідника «Шляхами віків: Довідник з історії України» (К., 1993), в яких з точки зору досягнень сучасної науки охарактеризував історію радянської України між двома війнами.

Побачила світ й присвячена вельми актуальній для становлення незалежної Української держави проблемі колективна монографія «Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан» (К., 1994), співавторами якої були науковці відділу О. І. Ганжа та Б. І. Захарчук. У працях співробітників і аспірантів відділу досліджувалися різнопланові теми, які за радянських часів вважалися «неактуальними» або навіть негласно забороненими. Зокрема, були надруковані праці Л. В. Низової «Промислова кооперація на Україні в 20 – 30 роки (з історії українського малого бізнесу)» (Черкаси, 1994); С. А. Кокіна та О. М. Мовчан «Ліквідація більшовиками правоесерівської і меншовицької опозиції в Україні у 1920 – 1923 рр.» (К., 1993); В. І. Прилуцького «Небільшовицькі молодіжні об'єднання в УСРР в 20-і роки» (К., 1993).

Вчені постійно виступали з публікаціями з актуальних питань вітчизняної історії 20–30-х рр. ХХ ст. на сторінках заснованого у відділі республіканського міжвідомчого збірника наукових праць «Проблеми історії України: факти, судження, пошуки» (Вип.1. – К., 1991; Вип.2. – К., 1992; Вип.3. – К., 1994; Вип.4. – К., 1998), «Українського історичного журналу», інших спеціальних видань, періодичної преси.

Науковці не обмежувалися хронологічними рамками міжвоєнного періоду. Так, у монографії В. І. Марочка «Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861 – 1929 рр.)» (К., 1995) вивчалась історія селянської кооперації в Україні з 60-х рр. ХІХ ст. до її насильницької руйнації наприкінці 20-х рр. ХХ ст. С. В. Кульчицький написав розділ

«Історія» в узагальнюючій праці «Все про Україну» (Т.1. – К., 1998). Є. П. Шаталіна як археограф-упорядник брала активну участь у складанні двох великих фундаментальних документальних збірників документів і матеріалів з історії Центральної Ради й Чорнобильської трагедії: «Чорнобильська трагедія» (К., 1996); «Українська Центральна Рада» (У 2 т. – К., 1996 – 1997).

Співробітники відділу також стали авторами низки підручників та посібників з історії України та всесвітньої історії. Зокрема, були надруковані підручники С. В. Кульчицького «Курс політичної історії України ХХ століття (для слухачів магістеріуму з порівняльної політології)» (К., 1997); «Історія України: Підручник для 10-го класу середньої школи» (К., 1998; у співавт.), навчальні посібники «Всесвітня історія: Хронологія основних подій» (К., 1997; упорядник С. А. Кокін, у співавт.); «Хрестоматія з історії України: Посібник для 10 класу середньої школи» (К., 1998, упоряд. С. В. Кульчицький та О. І. Ганжа). Науковці брали участь у розробці учбових програм, зокрема С. В. Кульчицький підготував «Програму з курсу «Історія України ХІХ — ХХ ст.» для студентів Київського інституту «Слов'янський університет» (К., 1996); «Програму для шкіл з поглибленим вивченням історії. Історія України. 7– 11 класи» (К., 1996) та інші, був спів-автором «Довідника з історії України» (К., 1996).

Дослідники і далі вивчали історію українського селянства, але вже на нових методологічній та фактологічній основах. Так, про долю українського селянства в умовах становлення тоталітарного ладу, зокрема його опору існуючій владі у 1920-ті рр., йшлося у науковій розвідці О. І. Ганжі «Опір селянства становленню тоталітарного режиму в УСРР» (К., 1996). Репресивні заходи проти селян під час колективізації дослідила Є. П. Шаталіна у монографії «Селянські виселки під час колективізації в Україні (1928 – 1932 рр.)» (К., 1997).

Широкий спектр проблем вітчизняної історії 1920–30-х рр. було розглянуто в статтях науковців відділу, що ввійшли до четвертого випуску міжвідомчого збірника наукових праць «Проблеми історії України: факти, судження, пошуки» (К., 1998): взаємини держави і селянства (О. І. Ганжа), роль кооперації у формуванні внутрішнього ринку сільськогосподарської кооперації (В. І. Марочко), «лжекооперативи» в УСРР у 1928–1932 рр. (Є. П. Шаталіна), державне регулювання кустарно-ремісничої промисловості (Л. В. Низова), становлення системи номенклатурних привілеїв (М. С. Дорошко), боротьба з «правим ухилом» у ВКП(б) у 1928–1929 рр. (О. М. Мовчан), депортація польського і німецького населення з України в 1934–1937 рр. (С. В. Кульчицький), ліквідація небільшовицьких молодіжних об'єднань (В. І. Прилуцький), історія Центральної школи червоних старшин (Л. В. Гриневич), створення у 1924 р. Науково-дослідної кафедри історії України в Києві (О. В. Юркова), етапи створення Кримської АСРР (Т. Б. Бикова).

На зламі тисячоліть побачила світ значна кількість праць співробітників відділу. У книзі С. В. Кульчицького «Україна між двома війнами (1921 – 1939 рр.)» (К., 1999) із п'ятнадцяти томної серії «Україна крізь віки»

всєбічно проаналізований розвиток радянської України та західноукраїнських земель у міжвоєнний період, узагальнені здобутки української історичної науки незалежної України. С. В. Кульчицький став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки за 2001 р.

Збірник статей науковців відділу «Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі (1921 – 1928 рр.)» (К., 2000) став підсумковою тематичною колективною монографією. Монографія О. М. Мовчан «Українські профспілки і радянська держава в 20-ті роки» (К., 1999) була присвячена історії становлення й розвитку радянської профспілкової системи у 20-ті рр., проблемі одержавлення професійних організацій в УСРР. У книзі О. І. Ганжі «Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917 – 1927 рр.)» (К., 2000) досліджувалась історія селянства в період становлення тоталітарного режиму в Україні та протидія політиці більшовицької влади на селі. Монографія О. В. Юркової «Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924 – 1930 рр.)» (К., 1999) висвітлювала діяльність однієї з провідних інституцій Історичних установ М. С. Грушевського, розповідала про трагічну долю її співробітників. У праці В. І. Прилуцького «Молодь УСРР в період утвердження тоталітарної системи (1928 – 1933 рр.)» (К., 1999) розглядалось становище молоді УСРР у 1928 – 1933 рр. та її участь у драматичних подіях того часу. В наукових розвідках Г. Г. Єфіменка «Національна політика керівництва ВКП(б) в Україні 1932 – 1938 рр. (Освіта та наука)» (К., 2000) та «Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932 – 1938)» (К., 2001) досліджувалась національно-культурна політика ВКП(б) у республіці в 1932–1938 рр. у різних сферах. Збірник документів і матеріалів «Сільськогосподарський союз нащадків голландських виходців на Україні» (К., 2000), упорядником якого був В. І. Марочко, висвітлював особливості становлення й функціонування менонітської кооперації у УСРР в 1921–1927 рр., особливості життя цієї самобутньої групи населення. С. В. Кульчицький виступив автором та співавтором колективної монографії «Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985 – 1999 рр.)» (К., 2000), підручників «Історія України: Підручник для 11 класу середньої школи» (К., 2000); «Курс політичної історії України ХХ століття» (К., 2000); «Новітня історія України. ХХ ст.» (К., 2000), навчального посібнику «Історія України: нове бачення» (2-е вид. – К., 2000), навчального атласу «Україна» (К., 1998) тощо.

У 2001–2004 рр. колектив відділу проводив дослідження нової в українській історіографії, складної й маловивченої теми, метою якої було повномасштабне дослідження модернізаційних процесів у суспільстві радянської України в 1917–1939 рр. У межах загальної теми перед науковцями постали питання розробки її конкретних аспектів: загальнотеоретичних та історіографічних проблем модернізації (С. В. Кульчицький, В. В. Головка), модернізації державних структур (О. І. Ганжа, Л. В. Гриневич, Г. Г. Єфіменко), промисловості, транспорту (В. І. Прилуцький), сільського господарства (В. І. Марочко, О. І. Ганжа, Л. В. Низова), соціального (О. М. Мовчан) і

духовного (О. В. Юркова, Т. М. Євсєєва) життя. Результати досліджень були оприлюднені у спеціальному випуску збірника «Проблеми історії України: факти, судження, пошуки» (вип. № 9. – К., 2003). Співробітниками відділу були розглянуті теоретичні проблеми використання поняття «модернізація» в історичній науці, зокрема, правомірність використання цього терміну відносно сільського господарства в контексті його колективізації. Були також проаналізовані рушійні сили модернізації та запропонована нова періодизація модернізаційних процесів. У статтях вчених були показані справжні цілі, які переслідувало партійно-радянське керівництво, модернізуючи індустрію країни, мобілізаційний характер розвитку радянської економіки, важкі соціальні наслідки модернізації промисловості для українського народу. Також вперше у вітчизняній історіографії було проведене комплексне дослідження виявлення національної ідентичності українського селянства в роки колективізації сільського господарства та науково обґрунтована теза про суттєвий вплив сталінської «революції згори» на процес політизації української спільноти. Вперше у вітчизняній історіографії було досліджено морально-психологічний стан особового складу частин і з'єднань Української військової округи в період колективізації сільського господарства та голодомору 1933 р.; обґрунтовано висновки про значний ступінь негативної політичної активності червоноармійців і командирів, усвідомлення військово-політичним керівництвом країни неояльності значної частини військовослужбовців радянській владі та у зв'язку із цим про відмову сталінського режиму від ідеї широкого залучення військ УВО до проведення силових кампаній на селі.

Одночасно співробітники відділу брали участь у підготовці колективних узагальнюючих праць, що відразу стали знаковими в українській історіографії початку XXI ст., зокрема «Уряди України у XX ст.» (К., 2001) (С. В. Кульчицький, О. М. Мовчан, Т. Б. Бикова); «Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.» (К., 2002) (С. В. Кульчицький, О. І. Ганжа, Т. Б. Бикова); «Політична історія України XX століття» (Т.3. – К., 2003) (С. В. Кульчицький, Л. В. Гриневич, О. М. Мовчан); «Україна і Росія в історичній ретроспективі» (Т.2, 3. – К., 2004) (С. В. Кульчицький).

З-під пера вчених у цей час вийшли також численні індивідуальні монографічні дослідження. Зокрема, С. В. Кульчицький у праці «Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні» (К., 2001) зосередився на висвітленні трьох головних проблем трансформаційного періоду – становленні ринкової економіки, демократичного устрою та інститутів громадянського суспільства. А у працях «Нотатки про українські революції» (К., 2001), «Російська революція 1917 року: новий погляд» (К., 2003) та низці статей він запропонував нову концепцію революцій в новій та новітній історії України, наголошуючи на необхідності відрізнити російську та українську революції відповідно до їх витоків, цілей, ідейного арсеналу тощо.

Різноплановими за змістом, водночас новаторськими в постановці проблем та їх розв'язанні стали дослідження В. І. Марочка «Репресовані

педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941)» (К., 2003), О. М. Мовчан «Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади» (К., 2004), Л. В. Низової «Одержавлення кустарно-ремісничої промисловості в УРСР (20 – 30-ті рр.)» (К., 2001) та «Промислова кооперація Радянської України в добу непу» (К., 2004), В. І. Прилуцького «Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920 – 1939 рр.)» (К., 2001), Л. Д. Якубової «Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.)» (К., 2004). Окремі аспекти військової історії були висвітлені у працях Л. В. Гриневич «Національне військове питання в діяльності Союзу євреїв-воїнів КВО (липень 1917 – січень 1918 рр.)» та «Слідча справа М. А. Муравйова. Документована історія» (обидві – К., 2001, у співавт.), низці статей.

Співробітники відділу у своїх публікаціях приділили велику увагу й історіографічним проблемам. Зокрема, О. В. Юркова упорядкувала збірник «Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР (1936–1941 рр.)» (К., 2001). В. В. Головка опублікував написану в жанрі інтелектуальної історії монографію «Історіографія кризи історичної науки. Український контекст» (К., 2003).

Велика робота була пророблена дослідниками і у підготовці шкільних та вузівських підручників та посібників з історії України. С. В. Кульчицький виступив співавтором навчальних посібників «Історія України» (3-є вид., К., 2002), «Новітня історія України. ХХ ст.» (К., 2002), «Історія України для старшокласників і абітурієнтів» (К., 2003), підручників для учнів 10–11 класів «Новітня історія України (1914–1939)» (К., 2003) та «Новітня історія України (1939–2005)» (К., 2005), брав участь у підготовці оновлених навчальних шкільних програм з історії України. О. М. Веселова стала співавтором навчального посібника «Нарис історії України ХХ століття» (К., 2002), а О. В. Юркова – посібника «Нариси з історії Києва» (К., 2002).

З 2005 р. відділ працює над проблемою «Повсякденне життя українського суспільства в 20-ті рр. ХХ ст.», що передбачає здійснення комплексного аналізу основних закономірностей повсякденного життя українського суспільства у міжвоєнний період. На основі архівних джерел та літератури науковці вивчають основні елементи повсякденного життя; основні соціально-класові, професійні та демографічні прошарки суспільства, етнічні меншини; теорію, характеристику джерел і історіографію проблеми. Відділ планує видати кілька індивідуальних монографій та збірників статей із даної проблематики.

У 2005–2006 рр. серед наукових здобутків відділу слід відзначити монографії С. В. Кульчицького «Помаранчева революція» (К., 2005) та «Володимир Винниченко» (К., 2005; у співавторстві); О. А. Удода «Микола Неонович Петровський (1894 – 1951): життя і творчий шлях історика» (К., 2005; у співавторстві); Т. М. Євсєєвої «Російська православна церква в Україні 1917–1921 рр.: конфлікт національних ідентичностей у православному полі» (К., 2005); Л. Д. Якубової «Етнічні меншини УСРР

у 20-і – першій половині 30-х років ХХ ст.: історіографія та джерела дослідження» (К., 2006) та «Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР. 20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст.» (К., 2006). С. В. Кульчицький, О. І. Ганжа, В. І. Марочко, О. М. Мовчан брали участь у написанні фундаментальної праці «Історія українського селянства» (У 2 т. – Т.2. – К., 2006).

Одним з головних напрямів у роботі наукового колективу відділу (а з 2002 р. – спеціально створеного при відділі Центру досліджень геноциду українського народу) з початку 1990-х рр. є викриття злочинів тоталітарного режиму проти народу України, зокрема трагедії голодомору 1932–1933 рр. і голодів 1921–1923 та 1946–1947 рр.

Вже на початку 1990-х рр. науковці підготували збірники документів та матеріалів «Колективізація і голод на Україні. 1929 – 1933» (К., 1992), «Голод 1921 – 1923 років в Україні» (К., 1993). Брошуру «Невідомі сторінки історії голоду 1921 – 1923 рр. в Україні» (К., 1993) опублікували С. В. Кульчицький та О. М. Мовчан, а В. І. Марочко – конспекти лекцій «Голодомор в Україні 1932 – 1933 рр.: причини і наслідки» (К., 1994).

В. І. Марочко й О. М. Веселова є членами Ради Асоціації дослідників голодоморів в Україні. З перших днів існування цієї громадської науково-просвітницької організації з червня 1992 р. та по сьогодні вони проводять величезну і плідну організаторську, дослідницьку, редакційно-видавничу, лекційно-пропагандистську й іншу роботу. Завдяки зусиллям О. М. Веселової, В. І. Марочки, О. М. Мовчан та Асоціації дослідників голодоморів в Україні було опубліковано науково-популярну книгу про всі голодомори ХХ ст. на Україні «Голодомори в Україні: 1921 – 1923, 1932 – 1933, 1946 – 1947. Злочини проти народу» (К., 2000; 2-е вид., доповн. – Київ, Нью-Йорк, 2000), що не має аналогів у світі, документальну збірку про голод 1946–1947 рр. «Голод 1946 – 1947 років в Україні: Документи і матеріали» (К., Нью-Йорк, 1996), збірки документів та матеріалів про голод 1932 – 1933 рр. в окремих регіонах республіки «Чорні жнива: Голод 1932 – 1933 років у Валківському та Коломацькому районах Харківщини (Документи, спогади, списки померлих)» (К., Х., Нью-Йорк, Філадельфія, 1997); «ГОЛОДОВКА: 1932 – 1933 роки на Переяславщині: Свідчення» (Переяслав-Хмельницький, К., Нью-Йорк, 2000), матеріали міжнародних наукових конференцій «Голод 1946 – 1947 років в Україні: причини і наслідки: Міжнародна наукова конференція. – Київ, 27 травня 1997 р.: Матеріали» (Київ, Нью-Йорк, 1998); «Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків: Міжнародна наукова конференція. Київ, 28 листопада 1998 р.: Матеріали» (Київ, Нью-Йорк, 2000) та ін.

Найчорніший сторінці в історії України ХХ ст. були присвячені численні статті та виступи на конференціях, на телебаченні та радіо С. В. Кульчицького, В. І. Марочки, О. М. Мовчан, О. М. Веселової, Л. В. Гриневич, Г. Г. Єфіменка, Т. М. Євсєєвої. До 70-ї річниці трагедії науковці під керівництвом В. І. Марочки підготували узагальнюючу працю «Голод 1932–1933 рр. в

Україні: причини та наслідки» (К., 2003), де на основі аналізу значної кількості джерел не лише подали загальну картину трагедії, але й наголошували на тому, що голодомор 1932–1933 рр. має бути визнаний актом геноциду по відношенню до українського народу. Цьому спеціально було присвячено й монографію С. В. Кульчицького «Голод 1932–1933 рр. як геноцид» (К., 2005). Значною мірою силами співробітників відділу було підготовлено й видання «Голодомор в Україні 1932–1933» (К., 2003). Ґрунтовну статистичну розвідку про демографічні втрати населення України під час голодомору опублікували С. В. Кульчицький та Г. Г. Єфіменко (К., 2003). Як і в попередні роки, низку документальних збірників упорядкувала і проредагувала О. М. Веселова. Робота у важкій, але важливій справі вивчення голодів в Україні у ХХ ст. і далі продовжується.

Іншою важливою і складною темою, дослідженням якої займаються науковці відділу, є діяльність Організації українських націоналістів й Української повстанської армії.

С. В. Кульчицький очолює створену 1997 р. робочу групу Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН–УПА, в складі якої працюють 12 науковців. Серед них – співробітники відділу О. М. Веселова і Л. В. Гриневич.

Під керівництвом С. В. Кульчицького та за його редакцією Робочою групою підготовлено й видано понад 30 наукових праць, у т. ч. ряд монографій і аналітичних видань, зокрема: «Проблема ОУН–УПА. Попередня історична довідка» (К., 2000); «Проміжний звіт Робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН–УПА, Історичний висновок про діяльність ОУН–УПА (попередній варіант)» (К., 2000); «Анотований показчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. – Вип. І: Анотований показчик документів з фонду друкованих видань (1944 — 1953)» (упорядник С. А. Кокін; К., 2000); «Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945 — 1998 рр.)» (упорядники С. І. Здіорук, Л. В. Гриневич, О. І. Здіорук; К., 1999); збірник документів «Національне примирення чи конфронтація?» (автор передмови та упорядник О. М. Веселова; К., 1999); «ПРОТИСТОЯННЯ. Звернення, заяви, листи громадських організацій, політичних партій, громадян України до Комісії з вивчення діяльності ОУН–УПА. 1996 — 1998 рр.» (автор передмови та упорядник Л. В. Гриневич; К., 1999) та ін.

У 2004 р. були опубліковані звіт робочої групи істориків за 8 років діяльності та Історичний висновок, підготовлений групою. У 2005–2006 рр. текст підготовленого С. В. Кульчицьким фахового висновку робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія» був тричі передрукований видавництвом «Наукова думка». Оприлюднені основні тези з проблеми ОУН–УПА були підготовлені на основі скрупульозного аналізу всього доступного архівного матеріалу і давали відповіді на питання про протистояння українських націоналістів і радянської влади в 1939–1941 рр., ситуативний союз українських націоналістів з гітлерівською Німеччиною, долю військових формувань «Нахтігаль» і «Роланд»,

плани А. Гітлера щодо України і ОУН, Акт 30 червня 1941 р., про перехід українських націоналістів на антинімецькі позиції, про час утворення УПА та її протинімецькі збройні акції, а також про протистояння українських націоналістів і органів радянської влади в роки війни і у повоєнний період. Підсумком діяльності робочої групи стала колективна монографія «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси» (К., 2005), підготовлена у видавництві «Наукова думка».

Вчені відділу стали авторами значної кількості статей «Енциклопедії історії України» (т.1–3. – К., 2004–2006), С. В. Кульчицький є заступником голови редакційного колегії видання та очолює робочу групу з підготовки «Енциклопедії», до якої також входять співробітники відділу О. І. Ганжа, В. В. Головка та О. В. Юркова.

Протягом всього існування відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. його співробітники проводили надзвичайно велику й важливу роботу по висвітленню складних питань вітчизняної історії на сторінках часописів, на радіо і телебаченні. Так, С. В. Кульчицький готував десятки статей для ДІНАУ–Укрінформ, які поширювалися в обласних та районних газетах України. Він та інші співробітники відділу були і є частими учасниками теле- і радіопередач. Науковці відділу неодноразово залучалися до підготовки матеріалів для Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, інших державних та громадських структур.

Співробітники відділу щорічно беруть участь у десятках наукових конференцій, симпозіумів, «круглих столів» тощо в Україні й за її межами. Так, вони були широко представлені на міжнародних конгресах українців у Києві (1990), Львові (1993), Одесі (1999), Чернівцях (2004), Донецьку (2005), всеукраїнських симпозіумах з проблем аграрної історії в Умані (1996) та Черкасах (2001) і на багатьох інших форумах. Колектив відділу брав також активну участь у підготовці й проведенні в Києві міжнародних науково-теоретичних конференцій з проблем голодомору 1932–1933 рр. у вересні 1993 і листопаді 1998 рр., міжнародної конференції «Геноцид українського народу: Історична пам'ять та політико-правова оцінка» в листопаді 2000 р.

Відділ історії України 20–30-х рр. ХХ ст. має широкі міжнародні зв'язки. Його науковці постійно спілкуються із своїми колегами з Росії, Німеччини, США, Канади, Польщі й інших країн, беруть участь у наукових форумах закордоном, співробітничать із зарубіжними дослідниками у виконанні спільних проєктів тощо.

З 1991 р. у відділі видається міжвідомчий збірник наукових праць «Проблеми історії України: факти, судження, пошуки», де вміщуються статті, присвячені висвітленню маловідомих сторінок історії України головне міжвоєнного періоду. За цей час побачили світ 14 випусків збірника (Вип.1. – К., 1991; Вип.2. – К., 1992; Вип.3. – К., 1994; Вип.4. – К., 1998; Вип.5. – К., 2001; Вип.6: На пошану Станіслава Владиславовича Кульчицького: 3 нагоди його 45-річчя наук. діяльності та 65-річчя від дня народження. – К., 2002; Вип.7–9. – К., 2003; Вип.10–12. – К., 2004; Вип.13–14. – К., 2005).

У відділі проводиться постійна робота по підготовці наукових кадрів. За час існування відділу співробітники захистили 8 докторських дисертацій з різних проблем історії України міжвоєнного періоду – О. Б. Слущкий (1965), П. К. Стоян (1965), П. П. Гудзенко (1966), Г. М. Шевчук (1966), І. І. Слинько (1968), С. В. Кульчицький (1976), В. І. Марочко (1996), О. М. Мовчан (2004); а також 23 кандидатські дисертації – С. М. Белоусов (1947), П. К. Стоян (1947), Й. Т. Щербина (1948), Г. М. Шевчук (1954), В. П. Сидоренко (1956), М. І. Горлач (1962), Н. І. Ткач (1963), С. М. Сирцова (1965), Р. А. Худяк (1965), Л. І. Ткачова (1969), В. М. Даниленко (1978), В. М. Кривоніс (1980), В. І. Марочко (1985), О. М. Мовчан (1985), С. А. Кокін (1987), Б. І. Захарчук (1988), Л. В. Низова (1989), О. І. Ганжа (1990), В. І. Прилуцький (1994), О. В. Юркова (1998), Г. Г. Єфіменко (2001), Т. М. Євсєєва (2003), Т. Б. Бикова (2005).

Нині у відділі працюють: завідувач відділу доктор історичних наук, професор С. В. Кульчицький, провідні наукові співробітники доктори історичних наук В. І. Марочко, О. М. Мовчан, О. А. Удод, старші наукові співробітники кандидати історичних наук О. М. Веселова, О. І. Ганжа, О. І. Галенко, В. В. Головка, Л. В. Гриневич, Т. М. Євсєєва, Г. Г. Єфіменко, Т. І. Зарецька, Л. В. Низова, В. І. Прилуцький, О. В. Юркова, Л. Д. Якубова, науковий співробітник кандидат історичних наук Т. Б. Бикова.

В. І. Прилуцький, О. В. Юркова

ВІДДІЛ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Відділ історії України періоду Другої світової війни фактично бере свій початок з 16 червня 1950 р., коли згідно з постановою Президії АН УРСР в Інституті історії України АН УРСР було створено воєнно-історичний відділ. Він мав продовжити наукову роботу «по вивченню героїчного подвигу українського народу у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.», розпочату Комісією з історії Вітчизняної війни АН УРСР. Комісія була ліквідована, оскільки, як зазначалося в постанові ЦК КП(б)У від 8 травня 1950 р., виконала покладені на неї завдання¹. Вже у квітні 1952 р. відділ було розформовано.

Втім, широкий розмах наукових досліджень з історії минулої війни, наявність кваліфікованих кадрів, підготовлених в Інституті історії АН УРСР, дозволили керівництву у липні 1969 р. у складі інституту створити відділ історії Великої Вітчизняної війни.

Згідно з постановою Президії АН УРСР від 6 липня 1973 р., що була відповіддю на заклик ЦК Компартії України «направляти зусилля вчених на розробку і впровадження досліджень, що сприяють прискоренню науково-технічного прогресу»², проголошений на квітневому (1973 р.) Пленумі, було встановлено нову структуру Інституту історії АН УРСР, за якою відділ історії Великої Вітчизняної війни поряд з відділом історії Великої Жовтневої соціалістичної революції й громадянської війни та відділом історії соціалістичного будівництва включався до сектора історії соціалістичного будівництва, що був одним з шести секторів, запроваджуваних в Інституті. Це нововведення мало сприяти успішній підготовці багатотомної «Історії Української РСР», робота над якою розпочалася ще у 1969 р.

Але створені штучно сектори виявилися громіздкими формуваннями, що ускладнювало налагодження роботи, тому в 1978 р. вони були ліквідовані. З того часу відділ історії Великої Вітчизняної війни знову почав працювати автономно. У 1991 році він був перейменований на «відділ історії України періоду Другої світової війни».

Завідувачем воєнно-історичного відділу у 1950–1952 рр. працював к.і.н. І. І. Слинко. Упродовж майже 20 років (1969–1988) відділом історії Великої Вітчизняної війни завідував д.і.н., проф., чл.-кор. АН УРСР В. І. Клоков. У лютому 1988 р. підрозділ очолив один з провідних учених-істориків д.і.н., проф. М. В. Коваль. З 2000 р. завідувачем відділу працює д.і.н., проф. О. Є. Лисенко.

¹ НА ІІУ НАНУ, оп.1, спр.216, арк.106.

² Цит. за кн.: Санцевич А.В., Камаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР, 1936–1986 гг. – К., 1986. – С.137.

На воєнно-історичний відділ Інституту історії України АН УРСР покладалося завдання подальшої розробки й висвітлення питань історії Великої Вітчизняної війни. Тому в тематичний план Інституту наприкінці 1950 р. було включено нову проблему «Українська РСР у період Великої Вітчизняної війни», за якою на 1951 та 1952 роки планувалися дві теми: «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу» і «Визволення Радянської України від німецько-фашистських загарбників».

Дослідженням зазначених питань співробітники відділу (тоді в ньому працювали старші наукові співробітники П. М. Балковий, І. Т. Кулик, П. К. Шапа, В. І. Клоков, О. Л. Кроник, молодші наукові співробітники О. В. Івашин-Надтока, О. І. Лугова, К. А. Прилипка й І. С. Слабєєв) займалися до часу розформування відділу. На той час робота над монографією «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу» добігла кінця, і завідувач відділу І. І. Слинко вважав, «що ліквідація воєнно-історичного відділу не повинна стати причиною довгого консервування цієї праці, в Інституті є всі можливості для її завершення»³.

Насправді ж, з ліквідацією воєнно-історичного відділу робота над розпочатою ще у Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР та продовженою в Інституті історії України АН УРСР колективною монографією «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.» припинилася на довгі роки.

Однак вивчення окремих актуальних питань історії Великої Вітчизняної війни в Інституті історії України АН УРСР продовжувалося, зокрема, співробітниками відділу історії радянського періоду. Науковці на широкій документально-літературній базі вивчали важливі та недостатньо розроблені питання і таким чином готували базу для створення великої узагальнюючої праці, яка б всебічно розкривала участь українського народу у Другій світовій війні.

Проте в масштабах республіки цього було замало. Адже Комісія з історії Вітчизняної війни АН УРСР не працювала з червня 1950 р., воєнно-історичний відділ Інституту – з квітня 1952 р. У передовій статті журналу «Вопросы истории» (1955. – № 7. – С.8–10), в якій проаналізовано діяльність Інституту історії АН УРСР за післявоєнні роки, вказувалося як на недолік на недостатню підготовку науковцями солідних монографічних досліджень з історії Великої Вітчизняної війни.

Кілька наукових розвідок, підготовлених по свіжих слідах недавно відгримілої війни, публікувалися співробітниками в «Наукових записках Інституту»⁴, з 1957 р. – на сторінках «Українського історичного журналу», у 1959–1965 рр. – в «Українській Радянській Енциклопедії», опублікованій у 12-ти томах.

³ НА ІУ НАНУ, спр.271-а, арк.1–4.

⁴ Наукові записки Інституту історії України АН УРСР. – Т.4. – К., 1952; Наукові записки Інституту історії АН УРСР. – Т.7. Історичні зв'язки слов'янських народів. – К., 1956.

У 1956 р. вийшла друком перша в українській радянській історіографії загальнюща праця «Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945 гг.)» (К., 1956), підготовлена М. І. Супрунечком. У ній на документальних матеріалах Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР, де автор працював за сумісництвом, досліджено бойові дії Червоної армії на території України, діяльність партизанських формувань, висвітлено боротьбу за визволення українських земель від ворога, переможне завершення війни.

Авторові на тому етапі не вдалося охопити всі сторони досліджуваної ним проблеми, а ті питання, яких він торкався, висвітлити з належною повнотою та глибиною. Але книга в цілому отримала високу оцінку наукової громадськості. Ф. П. Шевченко у відгуку на книгу М. І. Супрунечка писав, що в ній «на основі величезної кількості достовірних і різноманітних джерел висвітлюється дійсний хід подій в Україні»⁵. На належному рівні оцінив працю М. І. Супрунечка й І. І. Слинька. Висловивши ряд критичних зауважень, він зазначив, що вихід дослідження у світ – «відрадна подія в ... радянській історіографії»⁶.

Поглиблено вивчалися також окремі аспекти воєнно-історичної проблематики. Значна увага приділялася дослідженню специфіки руху Опопу на окупованій території України. Розробкою цих питань на матеріалах Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР займалися колишні співробітники цієї установи В. І. Клоков, І. Т. Кулик, І. І. Слинько та П. М. Балковий. Вивчалася партизанська боротьба й у кримській групі співробітників Інституту. Широко досліджувалася бойова співдружність народів різних країн у боротьбі з нацизмом. У працях, присвячених цій темі, підкреслювалася провідна роль СРСР в антифашистському русі Опопу.

Для поліпшення координації в дослідженні проблеми «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу» при Інституті історії АН УРСР у 1961 р. створюється Наукова рада, керівництво якою доручається І. І. Слиньку. В той час науковці Інституту, що спеціалізувалися на вивченні історії Другої світової війни в Україні, активно включилися у розробку ще недостатньо досліджених тем. Такими були зокрема питання ідейно-політичної роботи в частинах і з'єднаннях Червоної армії, використання культурних здобутків у ході партизанської боротьби проти німецьких та румунських окупантів, викриття злочинів ворога на загарбаних ним українських землях, над вивченням яких працювали М. В. Коваль та О. В. Мойсєєв.

У зв'язку з підготовкою Інститутом історії партії ЦК КП України – філіалом Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС до 25-річчя Перемоги три томного монографічного дослідження «Українська РСР у Великій

⁵ Шевченко Ф.П. Украина в Великой Отечественной войне // Правда Украины. – 1957. – 9 мая.

⁶ Слинько І.І. Радянська Україна у Великій Вітчизняній війні // УІЖ. – 1957. – № 2. – С.144–148.

Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.» деякі зі співробітників Інституту, зокрема П. М. Балковий, В. І. Клоков, В. С. Коваль, М. В. Коваль, О. В. Мойсєєв й І. І. Слинько, були задіяні у написанні тексту. Протягом 1967–1969 рр. видання вийшло у світ. У 1970 р. цю працю та її виконавців В. І. Клокова, М. В. Ковалья, І. І. Слинька й інших удостоєно Державної премії УРСР в галузі науки і техніки.

З утворенням у 1969 р. відділу історії Великої Вітчизняної війни висококваліфікований склад його співробітників активізував свої зусилля в напрямі підготовки фундаментальних колективних та індивідуальних праць. Того ж року розпочалася робота над багатотомною «Історією Української РСР», і відділу належало підготувати окремий том, присвячений Великій Вітчизняній війні. Науковці відділу докладали всіх зусиль, щоб відзначити 25-річчя Перемоги над фашизмом та 25-річчя завершення визволення території України від фашистських загарбників гідним доробком. Так, В. С. Коваль, М. В. Коваль, І. І. Ладивір опублікували книги, в яких висвітлили й узагальнили бойові та трудові звершення трудящих України в роки війни (Коваль В. С. Подвиг народний: Україна у Великій Вітчизняній війні. – К., 1970; Коваль М. В. Все – для перемоги: Подвиг трудящих України у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. – К., 1970; Ладивір І. І. Вклад учених АН УРСР у перемогу над фашистською Німеччиною. – К., 1970).

Найважливішим завданням науковців в цей час стала підготовка й видання 7-го тому багатотомної «Історії Української РСР» – «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941–1945)». На реалізації цього задуму було сконцентровано зусилля майже всіх співробітників відділу. Зокрема, над ним працювали: М. Д. Дятленко, І. К. Карпов, В. І. Клоков, В. С. Коваль, М. В. Коваль, В. І. Кучер, О. В. Мойсєєв, Я. Ю. Пашко, Н. М. Руденко, Т. В. Скрипник. До складу авторського колективу було залучено також висококваліфікованих спеціалістів з інших відділів Інституту історії АН УРСР – І. І. Слинька, Л. І. Ткачову, П. Т. Тронька, Інституту історії партії при ЦК Компартії України – філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС – П. І. Денисенка, В. М. Нем'ятого, а також з вузів республіки (М. З. Данилюка, П. М. Кострибу).

Напружена і копітка робота, яка, незважаючи на порівняно недавній вихід тритомної праці «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.» (Т.1–3. – К., 1967–1969), продовжувалася до 1977 р., коли 7-й том вийшов друком.

Написана на широкій документальній базі, дана праця стала одним з кращих, найбільш помітних видань свого часу. Книга була добре проілюстрована фотографіями, картами, мала науково-довідковий апарат, зокрема хронологічний показчик важливих подій та бібліографію.

Той період у роботі відділу позначився й іншими досягненнями. Так, науковці В. І. Клоков, В. С. Коваль, М. В. Коваль та Я. Ю. Пашко працювали над російським виданням тритомної праці «Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг.» (К., 1975), яка вийшла друком до 30-річчя Перемоги.

І. К. Карпов, В. С. Коваль, В. І. Кучер, Н. М. Руденко спільно зі співробітниками Інституту історії партії при ЦК Компартії України – філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР, Центрального архіву Міністерства оборони СРСР і Центрального державного архіву Жовтневої революції й соціалістичного будівництва УРСР взяли участь у підготовці тритомного збірника документів та матеріалів «Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945» (К., 1980), всі три томи якого вийшли друком до 35-річчя Перемоги.

Одночасно науковці відділу працювали і над індивідуальними монографіями, поглиблено вивчаючи ще не розроблені аспекти історії Другої світової й Великої Вітчизняної воєн. Коло питань, що досліджувалися, охоплювало життєдіяльність партизанських країв та зон в окупованій Україні, проблеми зовнішньої політики США у роки війни, возз'єднання західноукраїнських земель на фоні міжнародних відносин 1939–1941 рр., пропагандистську роботу політорганів Червоної армії серед військ ворога, історіографію теми. Зокрема, варто згадати праці В. І. Кучера «Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944)» (К., 1974), В. І. Клокова «Всемирно-исторический подвиг» (К., 1975), «Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине, 1941–1944: Историографический очерк» (К., 1978), В. С. Ковалья «США во второй мировой войне: Некоторые проблемы внешней политики, 1939–1941» (К., 1976), «Возз'єднання західноукраїнських земель та міжнародні відносини, 1939–1941» (К., 1979), М. В. Ковалья «Общественно-политическая деятельность трудящихся Украинской ССР в период Великой Отечественной войны» (К., 1977), «Борьба населения Украины против фашистского рабства» (К., 1979), Л. В. Кондратенко «Крах экономических планов немецко-фашистских захватчиков на Украине: Историографический очерк» (К., 1980), Н. М. Руденко «Слово правды в борьбе с фашизмом: Пропагандистская деятельность политорганов Красной Армии среди войск противника на территории СССР, 1941–1944» (К., 1980).

Співробітники відділу друкувалися в серії «Історичні дослідження», що почали виходити в Інституті з 1974 р. Н. М. Руденко опублікувала одну з перших на той час наукових праць у практично недослідженій тематичній ніші – «Діяльність радянського підпілля і партизанських формувань по розкладу ворожих військ на Україні (1941–1944 рр.)» (Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Респ. міжвід. зб. – Вип.3. – К., 1977).

Чимало статей з різних питань історії Великої Вітчизняної та Другої світової воєн вміщено науковцями в чотири томній «Радянській енциклопедії історії України», що вийшла друком у 1969–72 рр.

Попередній досвід, набутий науковцями відділу, став у пригоді в ході підготовки досліджень загальносоюзного значення, зокрема 12-томної праці «История второй мировой войны, 1939–1945». Завідувач відділу В. І. Клоков став членом редколегії й автором двох розділів 7-го тому, що вийшов друком 1976 р., а також брав участь у роботі Координаційної ради Інституту воєнної історії МО СРСР.

Потребами у популяризації історичних знань була викликана підготовка книги «Історія Української РСР: Короткий нарис» (К., 1981), до участі в якій поряд з провідними вченими Інституту був залучений і В. І. Клоков. Узагальнивши багаторічні розробки попередників, у тому числі й багатотомні видання, він написав розділ «Українська РСР в роки Великої Вітчизняної війни».

Найважливішим завданням майже всього колективу відділу в той час стало написання російською мовою 8-го тому 10-томної «Истории Украинской ССР» – «Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945)» (К., 1984). Авторський колектив видання залишився майже у тому ж складі, в якому був і у 7-му томі багатотомної «Історії Української РСР». У цій праці, на відміну від українського видання, використано більш широкую документальну базу – щоденники й мемуари учасників та сучасників війни, опубліковані документи, нові матеріали державних і партійних архівів, періодичні видання. У томі вміщено іменний (Н. М. Руденко) й географічний (Л. В. Кондратенко, Л. І. Шкарникова) покажчики, списки ілюстрацій та карт і схем.

У зв'язку з наближенням 40-річчя Перемоги весь колектив співробітників було залучено до підготовки кількох колективних праць. Однією з них була «Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине, 1941–1944» (В 2-х кн. – К., 1985), над якою спільно з науковими працівниками Інституту історії партії при ЦК Компартії України – філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КППС працювали Ю. І. Зінченко, В. І. Клоков, М. В. Коваль, В. І. Кучер, Н. М. Руденко, Л. М. Хойнацька й співробітники інших відділів Інституту – А. М. Зеніна та П. Т. Тронько. В першій книзі праці висвітлювався процес створення й зміцнення партійно-комсомольського підпілля, форми й методи ідейно-виховної та організаційної діяльності підпільників серед населення, бойова діяльність підпільних диверсійних груп, їх допомога партизанам і діючим військам. Друга книга присвячена бойовій та диверсійній діяльності партизанських формувань, взаємодії партизанів з діючими військами, їх розвідувальній діяльності за завданнями радянського військового командування.

Група співробітників відділу у складі О. В. Буцко, Т. В. Вронської, Л. В. Кондратенко, В. І. Кучера, Т. С. Першиної та Н. М. Руденко підготувала розгорнуту хроніку важливих подій 1941–1945 рр., що відбувалися в Україні – «Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза: Хроника событий» (К., 1985). Книгу створено на фактичних матеріалах історичних досліджень й опублікованих джерел із залученням архівних документів і повідомлень періодичної преси. В ній відображено героїзм та мужність воїнів Червоної армії, партизанів і підпільників у боротьбі проти гітлерівських загарбників, висвітлено самовіддану працю радянських людей у тилу.

І. К. Карпов, В. С. Коваль, В. І. Кучер та Н. М. Руденко спільно з працівниками Інституту історії партії при ЦК Компартії України – філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КППС і Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР взяли участь у підготовці 2-го доповненого

видання тритомного збірника документів та матеріалів «Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг.» (К., 1985). Нове видання насичене відомостями про керівний склад флотів, армій, Чорноморського флоту, Азовської й Дунайської військових флотилій, які брали участь в оборонних і наступальних операціях на території України.

У 1982 р. в Україні та поза її межами урочисто відзначалося 1500-річчя виникнення Києва. До цієї дати співробітники Інституту підготували багатотомне (у 3-х т., 4-х кн.) фундаментальне дослідження «История Киева». М. В. Коваль й Я. Ю. Пашко взяли участь у підготовці першої книги третього тому видання, написавши розділ, присвячений історії Києва в роки Великої Вітчизняної війни (К., 1985). Автори, використавши документальний матеріал союзних та республіканських архівів, історичну літературу, показали героїчну участь киян на фронтах, в партизанських формуваннях, у підпіллі, радянському тилу та відбудові зруйнованого ворогом міста.

В 1980-ті роки науковці відділу видали низку індивідуальних монографій. Так, побачили світ праці Ю. І. Зінченка «Боевое взаимодействие партизан с частями Красной Армии на Украине, 1941–1944» (К., 1982), В. І. Кучера «Бойова діяльність антифашистського підпілля в Україні, 1941–1944» (К., 1983), В. І. Клокова «Действия партизан Украины на железнодорожных коммуникациях в тылу фашистских войск, 1941–1944» (К., 1984), Т. С. Першиної «Фашистский геноцид на Украине, 1941–1944» (К., 1985), О. В. Буцко «Мемуары участников Великой Отечественной войны: Вопросы интернационализма» (К., 1986), в яких розроблялися такі питання, як диверсії українських партизанів на залізничних комунікаціях ворога, взаємодія народних месників з частинами Червоної армії в боротьбі проти гітлерівських окупантів, бойова діяльність підпілля в Україні, нацистський геноцид у 1941–1944 рр., проаналізовано мемуари учасників Великої Вітчизняної війни як джерело вивчення інтернаціональної допомоги СРСР народам Центральної й Південно-Східної Європи у визволенні від фашизму.

Радянський період в діяльності відділу позначений вагомими здобутками. Звичайно, партійно-ідеологічний тиск, обмежений доступ до джерел інформації, в тому числі зарубіжної, негативно позначився на рівні тогочасної історіографії Другої світової війни. Новий етап функціонування відділу пов'язаний з набуттям Україною статусу незалежної держави.

В зв'язку з переорієнтацією наприкінці 1991 р. досліджень Інституту на українську тематику у вчених з'явилась можливість розширити рамки дослідження важливого етапу в історії українського народу, пов'язати в єдиний ланцюг події переддня і початку гітлерівської агресії, висвітлювати історію України у контексті європейського історичного процесу, зокрема руху Опору, розглядати її як суб'єкт світової історії. Під новим кутом зору почали інтерпретуватися такі події, як похід Червоної армії в Західну Україну, радянсько-фінська війна, далекосхідні збройні конфлікти та участь у них представників українського народу, утворення нового західного кордону й формування нової оборонної стратегії, вихід України на міжнародну

арену наприкінці Другої світової війни тощо. Зняття грифу таємності з архівних фондів, ліквідація політичної цензури створили умови для розширення тематичної палітри, освоєння нових методологічних підходів, неупередженого опрацювання суперечливих і дискусійних проблем.

Працюючи з 1991 р. на тему «Умови життя і боротьби народу України у період Другої світової війни», співробітники відділу досягли важливих результатів. Зокрема, були опубліковані індивідуальні монографії О. В. Буцко «Взаимоотношения советских воинов и населения Польши, 1944–1945» (К., 1991) й В. І. Клокова «Вынужденное признание: Рост международного авторитета Советского Союза в результате побед в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» (К., 1991), в яких на документальних матеріалах досліджувалась взаємодія радянських воїнів з населенням Польщі після виходу Червоної армії на територію цієї країни, зростання міжнародного авторитету СРСР внаслідок перемог Радянських Збройних Сил у війні з фашистською Німеччиною. В. І. Клоков і Н. М. Руденко у співавторстві видали кілька брошур, М. В. Коваль написав 8 розділів у п'яти навчальних посібниках та підручниках і передмову до збірника документів та матеріалів «Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941 – 1950» (К., 1989).

Активно друкувалися науковці у періодичних виданнях. Зокрема на сторінках «Українського історичного журналу» виступили М. В. Коваль, Т. В. Вронська, П. В. Медведок, Н. М. Руденко, в журналах «Під прапором ленінізму» – М. В. Коваль, Л. В. Кондратенко, «Ukraine» – М. В. Коваль, Л. В. Кондратенко, «Архіви України» – Л. В. Кондратенко й ін.

У 1992 р. співробітники відділу, зокрема М. В. Коваль, В. А. Гриневич, П. В. Медведок, опублікували розвідки в матеріалах Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 50-річчю Української повстанської армії, а В. І. Клоков у 1993 р. – в матеріалах науково-практичної конференції Ради організації ветеранів України з приводу 50-річчя визволення України від гітлерівських загарбників.

В 1994 р. відділ розробляв тему «Український народ у битві за визволення України: Сучасний погляд на вузлові проблеми», в рамках якої опубліковані брошури В. І. Клокова «О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине (1941–1944)» (К., 1994) та М. В. Ковалю «Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): Спроба сучасного концептуального бачення» (К., 1994), М. В. Ковалем – розділи в колективних працях «Історія Академії наук України, 1918–1993» (К., 1994) та «Нариси історії української інтелігенції (Перша половина ХХ ст.)» (У 3–х кн. – Кн.3. – К., 1994), публікації М. В. Ковалю про Організацію українських націоналістів і Українську повстанську армію на сторінках «Українського історичного журналу».

З публікаціями, виконаними на базі широкого кола історичних джерел, насамперед виявлених у нововідкритих фондах архівів і досліджених під сучасним кутом зору, виступили О. В. Буцко, Т. В. Вронська, В. А. Гриневич,

В. І. Клоков, М. В. Коваль, Л. В. Кондратенко, О. Є. Лисенко, П. В. Медведок, І. Т. Муковський, Т. С. Першина, Н. М. Руденко, Л. М. Хойнацька.

Протягом 1995–1997 рр. науковці відділу працювали над темою «Українське суспільство після вигнання нацистських окупантів та в процесі подолання післявоєнних кризових явищ (1943 – кінець 40-х рр.)». У центрі уваги перебувало дослідження історії українського народу в надзвичайно важливий період, пов'язаний із завершенням збройної боротьби проти гітлерівської навали, початком нормалізації життя суспільства й розгортанням відбудовних робіт на визволеній території, а також процесом відновлення командно-адміністративної системи в містах і селах визволеної України, новою ситуацією у духовній сфері, морально-психологічним станом і настроями населення на визволеній території. Результати цих наукових зусиль виявилися надзвичайно плідними. Значному суспільному резонансу наукових акцій сприяло відзначення громадськістю 50-річчя Перемоги.

В рамках запланованої теми у 1995-97 рр. вийшли друком монографії М. В. Ковалю «Україна, 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії» (К., 1995), І. Т. Муковського і О. Є. Лисенка «Звитяга і жертвність: Українці на фронтах другої світової війни» (К., 1997), Н. М. Руденко та А. В. Русака «Армія фашистського агресора: Від перемог до поразок, 1941–1945 (Морально-психологічний аспект)» (К., 1997), в серії «Історичні зошити» – препринти О. В. Буцко «Україна – Польща: Миграційні процеси 40–х років» (К., 1997), Т. В. Вронської «В умовах війни : Життя та побут населення міст України (1943–1945 рр.)» (К., 1995), Т. В. Вронської і О. Є. Лисенка «Українські громади зарубіжжя в роки Другої світової війни: Акції допомоги народу України» (К., 1997), Т. С. Першиної «Господарська номенклатура в Україні, 1943–1945 рр.» (К., 1997), Н. М. Руденко «Українці і вихідці з України – учасники партизанського руху в Білорусії (червень 1941 – липень 1944 рр.)» (К., 1997). М. В. Коваль взяв участь у підготовці двотомної колективної праці «Історія України: Нове бачення» (У 2-х тт. – Т.2. – К., 1996), навчального посібника, рекомендованого Міністерством освіти України, – «Історія України» (К., 1997), В. А. Гриневич – у написанні колективної праці «Історія Українського війська, 1917–1995» (Львів, 1996). На сторінках «Українського історичного журналу» (1995. – №3), присвяченого 50-річчю завершення Другої світової війни, шість співробітників відділу (М. В. Коваль, О. В. Буцко, В. А. Гриневич, О. Є. Лисенко, Т. С. Першина, Н. М. Руденко) виступили з науковими статтями і повідомленнями.

Увесь склад науковців відділу було залучено до написання статей для «Малого словника історії України» (К., 1997), а О. В. Буцко і Н. М. Руденко – для «Історії України в особах, ХІХ–ХХ ст.» (К., 1995).

Публікації цього періоду дедалі більше відрізняються від попередніх своєю новизною, відмовою від ідеологем і стереотипів тоталітарної епохи.

У вересні 1997 р. за дорученням Президента України створено Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН і УПА, а при ній – робочу групу істориків на чолі з проф. С. В. Кульчицьким. До її складу увійшов співробітник

відділу О. Є. Лисенко, за участю якого в рамках робочої групи підготовлено кілька видань: «Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія: Бібліографічний покажчик публікацій 1998–2002 рр.» (К., 2002) та «Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни. Бібліографічний покажчик» (К., Ів.-Франківськ, 2003; обидва у співавторстві з О. В. Марушенком), «Матеріали та документи Служби безпеки ОУН (Б) у 1940-х рр.» (К., 2003; упоряд. О. Є. Лисенко, І. К. Патрияк, а також розділ IV «Стратегія і тактика українських націоналістів (осінь 1944 – весна 1945 рр.)» у книзі «Проблема ОУН–УПА. Попередня історична довідка» (К., 2000) і розділ 6 «Боротьба збройних відділів ОУН і УПА з радянським карально-репресивним апаратом», в історичних нарисах «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія» (К., 2005). О. Є. Лисенко був також задіяний у виявленні та підготовці до друку документів по даній темі, які готуються до друку в кількох томах. До роботи у складі групи залучалась і М. Г. Дубик, яка працювала в архівних установах Німеччини.

З 1998 по 2000 р. відділ працював над розробкою теми «Суспільно-політичне життя в Україні. 1939–1950 рр.» У процесі роботи на базі широкого кола історичних джерел аналізується фактичний матеріал з таких раніше маловивчених питань, як посилення проявів сталінського тоталітаризму в культурному житті України на перехідному етапі від Другої світової до «холодної» війни, геополітичний та економічний стан України на початку війни, перебування іноземних військовополонених на території України у воєнні й повоєнні роки, заходи адміністративних органів щодо цивільного населення України, відновлення і функціонування партійно-радянської системи влади, вплив політичного курсу керівництва СРСР на розвиток економіки України, трудова діяльність українського народу в період війни.

Результатом виконання плану науково-дослідницької роботи у 1998–2000 рр. стали монографії М. В. Коваля «Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)» (Серія «Україна крізь віки»: В 15-ти т. – Т.12. – К., 1999), «Друга світова війна і Україна, 1939–1945 рр.: Історіософські нотатки» (К., 1999), О. Є. Лисенка «Церковне життя в Україні, 1943–1946» (К., 1998). У підготовці заключного тому – «Безсмертя: Книга Пам'яті України, 1941–1945» (К., 2000) – взяли участь М. В. Коваль, В. І. Клоков, О. Є. Лисенко, І. Т. Муковський, Т. В. Вронська, Л. В. Кондратенко, Н. М. Руденко. Незважаючи на окремі недоліки, праця викликала зацікавлення у широкого читацького загалу і стала помітним явищем в історіографії Другої світової війни. М. В. Коваль виступив автором підручників для 10-го та 11-го класів середньої школи.

Видано також низку публікацій в інших збірниках наукових статей та на сторінках матеріалів четвертого міжнародного конгресу українців, у наукових і науково-популярних періодичних виданнях, у тому числі й в газеті «Історія України».

Складний період у житті сучасної України не міг не позначитися на фінансуванні наукових досліджень. У свою чергу це певною мірою відбилося й

на якості та обсягах наукової продукції. За неповного робочого тижня і переведення майже половини співробітників відділу на півставки неможливо було розраховувати на проведення повноцінного наукового пошуку. Та і за цих умов, незважаючи на зменшення обсягів друкованої продукції, продовжувалась цілеспрямована дослідницька робота на перспективних напрямках. Відкинувши застарілі методологічні підходи, науковці вийшли на вагомій оцінці й теоретичні узагальнення, виробили концептуальні орієнтири на майбутнє. Відгуки на публікації співробітників та їхні виступи на наукових конференціях (у тому числі й міжнародних) свідчать про значний евристичний потенціал тематики досліджень, сучасний рівень методологічних підходів і засобів вирішення наукових завдань.

Упродовж 2001–2003 рр. відділ працював над темою «Трансформація суспільно-політичних, економічних та культурних процесів в Україні під впливом воєнних подій, 1939 – кінець 40-х рр.». Співробітники вивчали основні тенденції й прояви таких процесів та явищ, як радянізація західноукраїнських земель у 1939–1941 рр.; соціально-економічна ситуація в Україні; відбудова економіки і культури; деформації у суспільному житті, властиві тоталітарним режимам; соціально-побутовий стан населення й морально-психологічний стан окупаційних військ; доля військовополонених; соціокультурні процеси. Головна мета дослідження – простежити зміни, які відбулися в українському суспільстві під впливом воєнних подій, а також проаналізувати фактори перетворення України в ході антифашистської визвольної війни на один з найважливіших векторів світової геополітики. О. Є. Лисенко, Т. В. Вронська, Л. В. Кондратенко і Н. М. Руденко були задіяні в роботі над 2-м виданням фундаментальної колективної праці «Безсмертя. Книга Пам'яті України».

Т. В. Вронська й О. Є. Лисенко підготували розділ «Друга світова війна як новий вимір терору й тероризму» для колективної монографії «Політичний терор і тероризм в Україні» (К., 2002).

З ініціативи відділу історії України періоду II світової війни спільно з Архівом Служби безпеки України під егідою Київської міської державної адміністрації реалізовано науково-видавничий проект «Київ у дні нацистської навали. За документами радянських спецслужб (До 60-річчя визволення України від гітлерівських загарбників» (К., 2003; упоряд. Т. В. Вронська, А. В. Кентій, С. А. Кокін, О. Є. Лисенко, Г. В. Смирнов).

Для другого тому «Історії селянства України» О. Є. Лисенко та О. Г. Перехрест написали текст розділу, в якому висвітлюються події періоду Другої світової війни.

З 2004 р. відділ працює над темою «Українське суспільство і влада на завершальному етапі війни. 1943–1945 рр.». Метою наукової роботи визначено вивчення малодосліджених джерельних пластів, що дозволило б реконструювати визначальні тенденції розвитку українського суспільства на завершальному етапі війни. При цьому домінуючим напрямом стало з'ясування основних векторів взаємодії населення і владних структур, а також супутніх факторів, які істотно впливали на характер цих стосунків. Одне з

завдань полягає в тому, щоб простежити засоби адаптації різних категорій населення до обставин, що змінювалися, вичленити загальні та особливі риси на регіональному рівні. У рамках теми вивчаються такі напрями: обмежувально-репресивні заходи органів НКВС–НКДБ в Україні у 1943–1945 рр.; організація, структура, трансформація колаборантських військових формувань на території Рейхскомісаріату «Україна»; аналіз соціально-побутових проблем українських примусових робітників Третього рейху (за матеріалами УНФ «Взаєморозуміння і примирення»); репатріаційна політика союзників (1944–1947 рр.); морально-психологічний стан населення на визволеній території України (1943–1945 рр.). У рамках розробки теми проводиться активна робота з усними та письмовими свідченнями очевидців (сучасного походження), що стало новим засобом наповнення джерельної бази з історії воєнних років. Упродовж останніх років відділ співпрацює з Українським національним фондом «Взаєморозуміння і примирення»: отримано на зберігання та для наукової розробки листування УНФ з претендентами на отримання грошових компенсацій, яке вміщує багато свідчень про умови утримання у таборах Третього рейху, подальші долі «остарбайтерів» після війни. У 2005 р. разом зі співробітниками відділу проводився конкурс учнівських робіт з теми примусової праці «остарбайтерів», у якому прийняло участь понад 400 колективних та індивідуальних робіт та який показав дуже високий рівень та інтерес учнів до теми.

В рамках масштабного проекту «Хроніка історії України. XX ст.» співробітниками й аспірантами відділу І. І. Дерейком, М. Г. Дубик, Т. В. Заболотною, В. В. Левикіним, О. Є. Лисенком, М. К. Лободою підготовлені томи, в яких знайшли відображення події 1942–1945 рр.

Нині відділ є єдиною у державі спеціалізованою інституцією, що предметно й систематизовано досліджує проблеми вітчизняної історії періоду Другої світової війни, координує всю дослідну роботу в країні у цій ділянці історичної науки і в перспективі залишається базою широкомасштабних досліджень в галузі історії України періоду Другої світової війни.

Однією з важливих форм наукової діяльності співробітників відділу стала участь у конференціях, сесіях, симпозіумах, «круглих столах». 16–23 серпня 1970 р. В. І. Клоков у складі 17 делегатів від Інституту історії АН УРСР взяв участь у XIII Міжнародному конгресі історичних наук (Москва), й на загальному засіданні конгресу виголосив доповідь. Співробітники відділу виступили з доповідями на республіканській науковій конференції, присвяченій 30-річчю визволення України від гітлерівських окупантів, а В. І. Клоков – у всесоюзній конференції, присвяченій 30-річчю Перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні (Москва).

З ювілейними датами пов'язана низка наукових форумів у 80 і 90 рр. Так, співробітники відділу взяли участь у виїзному (Чернігів, 30 жовтня – 1 листопада 1989 р.) розширеному засіданні Наукової ради з історичних наук АН УРСР, присвяченому 45-річчю визволення України, в «круглому столі» «Велика Вітчизняна війна: Погляд через 45 років», проведеному напередодні 45-ї річниці Перемоги, у конференціях, присвячених 40-річчю

битви за Дніпро й визволення Києва, 40-річчю партизанських рейдів в Україні тощо. У вересні 1983 р. Інститут історії України АН УРСР став спів-організатором IX Міжнародного з'їзду славістів, на якому виступив з доповіддю В. І. Клоков.

Слід зазначити, що творче спілкування фахівців з історії Другої світової війни у період з 90-х до 2005 р. позначено іншою якістю: в гострих дискусіях представники різних методологічних підходів і навіть політичних сил дебатували складні сторінки, пов'язані з війною. Частина з них велась на шпальтах ненаукової періодики й набувала форм відвертого протистояння. Однак попри всі перешкоди в історичній науці утверджувалися україноцентричні тенденції, об'єктивізм, відмова від схем і догматів радянської доби.

У зв'язку з тим що, у 1994 р. відзначалося 50-річчя визволення України, співробітники відділу взяли участь у двох присвячених цій даті наукових конференціях, матеріали яких вийшли друком. Усього ними опубліковано 10 наукових розробок у матеріалах науково-теоретичної конференції «Україна в роки Другої світової війни, 1939–1945», організованої 9–10 листопада Українською академією внутрішніх справ (К., 1994), та 12 статей у матеріалах міжнародної наукової конференції, проведеної силами відділу «Україна у другій світовій війні: Уроки історії та сучасність: Матеріали міжнародної наук. конф. (27–28 жовтня 1994 р.)» (К., 1995).

У рамках відзначення 50-річчя Перемоги у війні з нацистською Німеччиною науковці взяли участь у трьох міжнародних наукових конференціях, на яких зробили 23 доповіді й повідомлення. Зокрема вони активно виступили на міжнародній науковій конференції «Уроки другої світової війни і значення Перемоги над фашизмом» (18–19 квітня 1995 р., Москва), на конференціях «Україна в другій світовій війні», проведеної відділом 27–28 квітня 1995 р., та «50-річчя перемоги над фашизмом: наслідки й уроки», організованої 4–5 травня 1995 р. Українським державним педагогічним університетом ім. М. Драгоманова (Матеріали останніх двох конференцій вийшли друком).

У 1998–2000 рр. співробітники відділу взяли участь у роботі 12 міжнародних науково-практичних конференцій, конгресів, семінарів, власними силами провели засідання двох «круглих столів» на теми: «Український фактор Другої світової війни» і «Друга світова війна – центральна подія ХХ ст.: Український аспект», під час яких відбулися плідні наукові дискусії.

Вже у першій половині 2001 р. співробітники організували дві міжнародні наукові конференції: «22 червня 1941 р.: від поразок до Перемоги» (Київ, 19–20 червня 2001 р.; спільно з Київським інститутом туризму, економіки і права) й «Актуальні проблеми історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» (Черкаси, 21–23 червня 2001 р.; спільно з Черкаським державним університетом ім. Богдана Хмельницького), присвячені 60-річчю початку Великої Вітчизняної війни. Матеріали обох вийшли друком.

У травні 2005 р. завідуючий відділу д.і.н. О. Є. Лисенко виступив з науковою доповіддю на засіданні Президії НАН України, а також на засіданні Вченої ради Інституту історії України НАН України.

Відділ прийняв участь в організації і проведенні всеукраїнської наукової конференції «Україна напередодні та в роки Другої світової війни (1939–1945)» (Кривий Ріг, жовтень 2002 р.), у круглому столі «Актуальні проблеми історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» (м. Житомир, жовтень 2004 р.), міжнародній конференції «Україна і Німеччина в Другій світовій війні: бачення минулого і сучасні дискусії» (Київ, 9–10 червня 2005 р.), науковій конференції «Друга світова війна і доля народів України», Київ, 23–24 червня 2005 р.

У відділі було проведено семінар-зустріч з колишнім в'язнем концентраційного табору Маутхаузен в Австрії М. Л. Рибчинським (травень 2004 р.)

На базі Інституту були проведені «круглий стіл», присвячений 60-річчю визволення Києва (листопад 2003), міжнародну конференцію «Друга світова війна: український вимір» (29 вересня 2005 р.).

У 1997 р. відділ започаткував видання періодичного збірника наукових статей під назвою – «Сторінки воєнної історії України», який став першим спеціалізованим виданням з даної проблематики.

У 1998–2001 рр. були надруковані ще чотири випуски збірника наукових статей «Сторінки воєнної історії України» (Вип.2. – К., 1998; вип.3. – К., 1999; вип.4. – К., 2000, вип.5. – К., 2001), де співробітники відділу опублікували 38 матеріалів. Поступово коло авторів, які подавали свої статті до цього видання, розширювався. Згодом кілька номерів збірника формувалися з матеріалів наукових конференцій. Серед зарубіжних авторів, які друкувалися у збірниках, підготовлених відділом, відомі науковці й громадські діячі В. Косик, Дж. Мейс, Р. Сербин, Р. Колісник, В. Невежин, О. Васильєва, О. Сенявська, В. Земсков, Г. Мотика, Г. Мазур, О. Литвин, Б. Зальмон та інші. Перші 5 номерів збірника одержали високу оцінку в рецензії, опублікованій у польській науковій періодиці.

У відділі захистили докторські дисертації І. Т. Муковський (1978), В. І. Кучер (1986) та О. Є. Лисенко (1999). Здобули звання кандидатів наук В. І. Кучер (1972), Л. В. Кондратенко (1978), Ю. І. Зінченко (1979), О. В. Буцко (1983), Н. М. Руденко (1983), Т. С. Першина (1985), Т. В. Вронська (1989), В. А. Гриневич (1994), Л. М. Хойнацька (2002), І. І. Дерейко (2006).

Крім того, відділ залишається опорним пунктом написання дисертацій для пошукачів інших структурних одиниць Інституту, різних установ України та аспірантів відділу, які після закінчення навчання стали науковими працівниками вузів України. Учнями члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, проф. В. І. Клокова були, крім співробітників відділу О. В. Буцко, Ю. І. Зінченка, Л. В. Кондратенко, В. І. Кучера і Н. М. Руденко, також С. Я. Єлисаветський, А. І. Івашук, А. В. Кудрицький, І. В. Мазило, А. В. Русак, А. С. Чайковський й ін. Доктор історичних наук, проф. М. В. Коваль підготував понад 20 науковців, серед яких А. З. Бістрікер.

М. М. Вівчарик, Т. В. Вронська, В. А. Гриневич, Г. Г. Денисенко, Т. С. Першина, Л. М. Хойнацька та інші – представники різних вищих учбових закладів України. Під керівництвом доктора історичних наук, проф. О. Є. Лисенка докторські дисертації підготували й захистили А. В. Русак і М. Л. Голловко, кандидатські – В. М. Дудник, Г. М. Голиш, В. А. Нестеренко, А. М. Гончаренко.

За час існування відділу у ньому працювали чл.-кор. НАН України В. І. Клоков, доктори історичних наук П. М. Балковий, В. О. Горбик, М. В. Коваль, В. І. Кучер, І. Т. Муковський, Я. Ю. Пашко, Н. М. Руденко, кандидати історичних наук В. А. Гриневич, М. Д. Дятленко, Ю. І. Зінченко, І. К. Карпов, Л. Є. Кизя, В. С. Коваль, І. І. Ладивір, О. В. Мойсєєв.

Зараз у відділі працюють: д.і.н., проф. О. Є. Лисенко (завідувач відділу), старші наукові співробітники кандидати історичних наук О. В. Буцко, Т. В. Вронська, М. Г. Дубик, Т. С. Першина, науковий співробітник кандидат історичних наук І. І. Дерейко, молодші наукові співробітники Т. В. Заболотна, В. В. Левикін, Т. В. Пастушенко, ст. лаборант С. В. Кривкіна.

О. Є. Лисенко, Н. М. Руденко

ВІДДІЛ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Сучасний відділ історії України другої половини ХХ ст. Інституту історії України НАН України існує з 2002 р. Базовим для його створення був відділ історії культури українського народу, створений у 1991 році. Об'єктивною передумовою створення останнього стали зміни в політичному житті країни, які викликали необхідність внести ряд коректив, а згодом і кардинальні зміни в робочі плани, тематичне спрямування роботи відділів та структуру Інституту.

Першим кроком до появи відділу стало створення в 1986 р. у відділі історії соціалістичного будівництва сектора історії інтелігенції для розробки актуальної і малодослідженої в історичній науці проблеми з історії класів і соціальних груп Української РСР. Очолив його доктор історичних наук, професор Ю. О. Курносів – дослідник соціальних питань історії України ХІХ – ХХ ст., автор понад 170 наукових праць, у т. ч. монографій з історії інтелігенції та української культури.

Відділ історії культури українського народу був спрямований на дослідження історії культури та духовних надбань українського народу ХІХ – ХХ ст. Складні та суперечливі процеси суспільно-політичного життя України 1990-х років вимагали від науковців нових методологічних підходів, відмови від радянської парадигми історії України, зміни пріоритетів у дослідженні та висвітленні багатогранної сфери культури. Зростаюча потреба в деміфологізації українського минулого підштовхувала співробітників відділу до розробки актуальних проблем, що були затребувані суспільством.

За час існування відділу співробітники розробляли різнопланові науково-дослідні теми. Зокрема, в 1991 – 1994 рр. колектив працював над розробкою теми «Проблеми українського національно-культурного розвитку». Досліджувалися такі питання, як соціально-політичний портрет української інтелігенції на рубежі ХІХ – ХХ ст., історія православної церкви в Україні у роки радянської влади, історико-культурні процеси 1920 – 1930-х рр., проблеми духовного життя України у 1950 – 1960-х рр., культури в умовах застою, культурні надбання і втрати періоду перебудови та ін.

Здобутки у дослідженні даної теми оприлюднено в 63 наукових публікаціях, у т.ч. 12 монографіях. Найважливішими з них є монографії В. М. Даниленка, Г. В. Касьянова та С. В. Кульчицького «Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті роки» (1991), В. М. Даниленка та Г. В. Касьянова «Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-і роки)» (1991), Г. В. Касьянова «Українська інтелігенція 1920 – 30-х років: соціальний портрет та історична доля» (1992) і «Українська інтелігенція на рубежі ХІХ – ХХ ст.: соціально-політичний портрет» (1993). Було видано підручник «Історія

України» для X – XI класів загальноосвітньої школи та посібник для вступників до вузів.

Відділ брав участь у розробці концепції «Історії українського народу» (розділ «Культура українського народу»), яка формувалася вченими Інституту історії України АН України. Розробка даної теми співробітниками виявила велику кількість імен діячів освіти, науки, культури, які внаслідок ідеологічних та інших причин були вилючені з вітчизняної історіографії, а їх вклад у розвиток культури українського народу був малодослідженим. У зв'язку з цим відділом було запропоновано розпочати підготовку в Інституті історії України АН України багатотомного «Біографічного словника діячів освіти, науки і культури України». Співробітники відділу брали участь у підготовці та проведенні Всеукраїнської конференції «Актуальні проблеми теорії української культури» (Київ, 1993), виголошували доповіді на міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях.

Згідно з планом науково-дослідних робіт Інституту протягом 1994 – 1997 рр. відділом розроблялася тема «Українська культура ХХ ст.: соціально-політичні аспекти». Метою даної роботи було дослідження ряду актуальних проблем історії української культури ХХ ст. у контексті її стосунків з державою, виявлення закономірностей та основних суспільних факторів, що сприяли, або, навпаки, гальмували національний культурно-історичний процес в умовах царської Росії й Союзу РСР.

Підсумком досліджень стали 7 монографій і брошур, 135 статей, збірник статей, довідник, навчальний посібник. Серед публікацій слід відзначити праці В. М. Даниленка «Всесвітня історія: Хронологія основних подій» (1995, у співавт.) та «Академік Степан Смаль-Стоцький: Життя і діяльність. 1859–1938 рр.» (1996, у співавт.), Г. В. Касьянова «Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960 – 80-х років» (1995), Ю. О. Курносова «Інакомислення на Україні у 60-х – 80-х рр.» (1995), В. М. Ткаченко «Україна: на межі цивілізації (Історико-політологічні розвідки)» (1995, у співавт.), П. М. Бондарчука «Національно-культурна політика більшовиків на початку 1920-х років» (1997).

Наступним етапом науково-дослідної роботи відділу в 1998 – 2000 рр. була розробка теми «Культура українського народу як чинник національно-державного розвитку (ХХ ст.)». Основною метою її було висвітлення взаємовідносин інститутів культури з владними структурами України у ХХ ст. Результати досліджень знайшли відображення у працях В. М. Даниленка «Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.)» (1999, у співавт.), «Володимир Дурдуківський – педагог, критик, громадський діяч (1874 – 1938)» (2000, у співавт.), у розділах про культуру у книгах «Все про Україну», «Київ: Енциклопедичне видання» (2001), «Україна: Утвердження незалежної держави. 1991–2001» (2001). Ним опубліковано також «Короткий історичний словник» (2001), серія нарисів «Видатні діячі України минулих століть» (2001) та ін. Т. О. Комаренко у співавторстві підготувала працю «Влада і літературно-мистецька інтелігенція радянської України: 20-ті роки ХХ ст.» (1999). Дві

монографії опублікував С. І. Білокінь: «Масовий терор як засіб державного управління в СРСР» (1999), «Механика большевицького насилія» (2000), першу з яких було відзначено Національною премією України імені Тараса Шевченка (2002). Г. В. Касьянов видав книгу «Теорії нації та націоналізму» (1999).

За цикл праць з історії української державності завідувач відділу доктор історичних наук, професор В. М. Даниленко в 1999 р. був відзначений премією НАН України ім. М.С. Грушевського.

Науковці активно долучилися до підготовки багатотомної «Енциклопедії історії України», яка видається Інститутом історії України НАН України.

Темою науково-дослідної роботи відділу в 2001 – 2003 рр. була «“Українізація” як чинник суспільно-культурного життя в Україні (ХХ ст.)». Вона присвячена вивченню й узагальненню однієї з малодосліджених і маловивчених у вітчизняній історіографії проблем – українському суспільно-політичному руху початку ХХ ст. як передумові «українізації»; формуванню політики українізації та її реалізації в 1920 – 1930-х роках; ролі інтелігенції в українізаційних процесах; зростанню національно-духовного потенціалу українського суспільства як невід’ємної складової процесу відродження української державності.

Підсумки дослідження даної теми знайшли відображення в публікаціях П. М. Бондарчука «Політика українізації і профспілки (1920-і роки)» (2002), колективній монографії «“Українізація” 1920–1930-х років: Передумови, здобутки, уроки» (2003), монографіях С. І. Білоконя «Музеї України. Збірка П. Потоцького: Доба, середовище, загибель» (2002) та В. П. Швидкого «Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890 – 1930-ті рр.)» (2002), десятках статей у збірниках «Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика». Полегшенню подальшої наукової розробки проблем «українізації» сприятиме укладений співробітниками науково-додоміжний бібліографічний покажчик «Політика коренізації в радянській Україні (1920 – 1930-і рр.)» (2003, упорядники та автори вступної статті П. М. Бондарчук, В. М. Даниленко, Г. Г. Єфіменко).

У листопаді 2002 року колектив провів «круглий стіл» в Інституті історії України НАН України на тему «“Українізація” 1920 – 1930-х років: здобутки, втрати, уроки», на якому було підсумовано результати дослідження даної проблеми та намічено перспективні напрямки для подальшої розробки.

Виконання цих завдань у різні роки було покладено на колектив науковців на чолі з доктором історичних наук, професором В. М. Даниленком у складі докторів історичних наук С. І. Білоконя, Г. В. Касьянова, Ю. О. Курносова, В. С. Чижка, кандидатів наук П. М. Бондарчука, Г. С. Бреги, Г. П. Герасимової, Г. М. Захарової, О. О. Ковальчук, Т. О. Комаренко, О. А. Кручека, П. Д. Овчаренка, В. М. Ткаченка, Л. І. Ткачової, В. П. Швидкого, Л. Ф. Шепель, О. Ф. Юрченка, О. В. Янковської, молодших наукових співробітників О. В. Корнієвської-Зінченко, С. Л. Юсова та ін.

У 2001 р. завідувач відділу, доктор історичних наук, професор В. М. Даниленко, як один з авторів фундаментальної 15-томної історії

України – «Україна крізь віки» (2001), став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки. В. М. Даниленко, С. І. Білокінь та Г. В. Касьянов перебували у закордонних відрядженнях у США, Канаді, Німеччині та Великобританії, де опрацьовували історичні матеріали та проходили наукове стажування.

1993 року співробітники відділу історії культури українського народу започаткували видання збірника наукових статей «Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика». До цього часу опубліковано 10 випусків, у понад 300 статтях якого аналізуються актуальні проблеми історії культури, суспільно-політичного життя країни та малодосліджені сторінки минулого нашої батьківщини. Після переорієнтації відділу на дослідження проблем історії України 1945 – 1991 рр. у збірнику висвітлюються переважно сторінки соціальної, політичної, економічної та культурної історії зазначеного періоду. Крім того, на розгляд наукової громадськості виносяться рецензії, критичні огляди, спогади істориків.

Загалом, за 12 років існування відділу історії культури українського народу його співробітники отримали вагомі наукові здобутки. Було проаналізовано актуальні проблеми соціально-політичної та культурної історії України ХІХ–ХХ ст., які тривалий час міфологізувалися або спотворювалися. Колектив відділу започаткував нову тематику досліджень української культури, розробив нові перспективні напрямки для подальших досліджень, заповнив окремі «білі плями» української історії. Неупереджене і ґрунтовне висвітлення науковцями відділу складних і суперечливих сторінок історії культури України сприяло пробудженню національної свідомості українського народу та утвердженню державності.

На підставі наказу дирекції від 6 листопада 2002 р. відділ історії культури українського народу був перетворений на відділ історії України другої половини ХХ ст. Персональний склад відділу історії культури українського народу склав основу нового відділу. У 2003 р. співробітники відділу закінчили розробку планової теми відділу історії культури українського народу «"Українізація" як чинник суспільно-культурного життя в Україні (ХХ ст.)». Роботу над проблематикою, пов'язаною з перепрофілюванням відділу, розпочато в 2004 р.

Керівником новоствореного відділу став завідувач відділу історії культури українського народу В. М. Даниленко – фахівець з історії України ХХ ст., доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії НАН України імені М. С. Грушевського, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки, член-кореспондент НАН України, автор понад 200 наукових праць.

Щоб організаційно забезпечити продовження і розширення культурознавчих досліджень, у межах відділу була створена проблемна група – Центр культурологічних студій. Керівником Центру призначений С. І. Білокінь – відомий джерелознавець, дослідник історії української культури, церкви та більшовицького терору, доктор історичних наук, головний науковий співробітник, голова Київського наукового товариства імені

Петра Могили, дійсний член Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк), член-здобувач російсько-американської академічної групи в США, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка.

За короткий час існування Центру тут проведено значну роботу. Опубліковано «Миргородський мистецький словник» В. Ханка та бібліографічний покажчик «П. П. Ротач», спогади С. І. Білоконя та його монографія «Нові студії з історії большевизму» (2006), третє, значно розширене видання монографії про «Музей України» П. Потоцького, а також «Начерк історії Київської митрополії 1920 – 27 років» (2004), здійснюється поглиблене вивчення культурологічної мемуаристики (підготовка до друку й коментування спогадів Г. П. Кочура, С. Ф. Зерової, Д. М. Щербаківського), спогади про Всеукраїнське музейне містечко Н. В. Геппенер-Лінки, щоденник Ф. Л. Ернста, приватне листування вчених старшого покоління (В. О. Романовський, М. С. Гіляров). Підготовлено до друку збірник статей і матеріалів «За сто літ». Новий напрямок джерелознавчих досліджень відкриває розвідка «Про видання, заборонені на стадії верстки, або тиражі яких було знищено, 1920 – 1941» (2004). Центр культурологічних студій регулярно бере участь у конференціях та «круглих столах».

На 2004 – 2006 рр. основою науково-дослідної діяльності відділу визначено розробку теми «Повсякденне життя в Україні у повоєнний період (друга половина 40-х – середина 50-х рр. ХХ ст.)».

Історія України 1945 – 1991 рр. на сьогоднішній день є малодослідженою в історичній науці. Попри наявність багатьох праць з історії даного періоду в радянській та сучасній історіографії, залишилось чимало «білих» плям та недосліджених проблем минулого нашої батьківщини. Ті ж питання, які свого часу розглядались у радянській історіографії, потребують перегляду та нових, не заідеологізованих оцінок.

До перегляду історії України другої половини ХХ ст. спонукає методологічний плюралізм, відкриття недоступних раніше архівних фондів та «спецхранів», відкритість наукового простору для дискусій із зарубіжними колегами. Сучасний погляд на сторінки історії України 1945 – 1991 рр. допоможе глибше осмислити передумови здобуття Україною незалежності в 1991 році. Перед науковцями відкриті широкі можливості для розробки концептуальних підходів та поглибленого неупередженого аналізу минулого. Існують окремі теми та цілі напрямки досліджень, які в радянській історіографії практично не розглядались.

Звернення до повоєнного періоду історії України не є випадковим. На час закінчення війни Радянський Союз суттєво відрізнявся від довоєнного стану. Значних змін зазнало перш за все суспільство. Зростання політичної свідомості та громадянської активності наштотувались на той самий тоталітарний стиль державного керівництва. Відбулася подальша консервація сталінського режиму, проте повністю паралізувати паростки лібералізму не вдалося. Потяг до демократизації системи розкрився у період «хрущовської відлиги».

Нинішня тематика досліджень відділу є відносно новим напрямком у

вітчизняній історіографії, перехід до якої зумовлений вимогами життя. Сучасна гуманітарна освіта в Україні та необхідність формування громадянського суспільства, де щоденні потреби людини (як житло, споживання, побут, дозвілля тощо) стають пріоритетними умовами існування, спонукають до аналізу повсякденного життя суспільства. У центрі уваги істориків постає людина з її повсякденними вимогами, потребами, запитами. Крім того, розробка методології соціальної історії сприятиме подоланню відставання вітчизняної історіографії від європейської. Відділ одним з перших в Україні підійшов до розробки методології соціальної історії України другої половини ХХ ст. на академічному рівні.

У рамках загальної проблеми повсякденності співробітниками відділу розробляються її окремі напрямки, зокрема, питання міжнаціональних та міжетнічних відносин та настроїв населення України (В. М. Даниленко), книжкової культури населення та громадської думки (С. І. Білокінь), динаміки політичної свідомості та культури українців за кордоном (О. О. Ковальчук), релігійності населення (П. М. Бондарчук), соціальних аномалій (В. П. Швидкий), матеріально-побутового становища населення України (О. В. Янковська), динаміки політичної свідомості та культури населення УРСР (В. О. Крупина), змін в морально-психологічному стані суспільства (О. П. Рабенчук), соціального становища жінок (М. К. Смольницька), соціально-медичних проблем повоєнного суспільства (Л. Ф. Шепель), настроїв інтелігенції (С. Л. Юсов).

Серед новітніх публікацій, які відображають напрацювання співробітників, варто зазначити статті В. М. Даниленка «Ідеологічні засади “возз’єднання” України з Росією», С. І. Білоконя «Краєзнавець і патріот Батурина В. Різниченко» та «Шевченкознавчі праці Ф. Ернста», П. М. Бондарчука «Релігійність населення України (сер. 40-х – сер. 80-х рр.): теоретичні проблеми та загальна характеристика», О. В. Янковської «Матеріально-побутове становище робітників регіонів України в повоєнні роки у свідченнях громадян (за матеріалами НКВС – КДБ УРСР)», опубліковані у збірнику «Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика» (вип. 8). З урахуванням новітніх підходів підготовлені публікації В. М. Даниленка «Повсякденне життя українських селян у повоєнний період (1945 – 1953 рр.)», С. І. Білоконя «Репресії проти музейників у ряду різних типів терору», П. М. Бондарчука «Релігійна поведінка православних віруючих в Україні (середина 1940-х – середина 1980-х рр.)», О. П. Рабенчука «Морально-психологічний стан та реакція населення України на голод 1946 – 1947 рр.», В. П. Швидкого «Соціальні відхилення як чинник структурних змін українського соціуму другої половини ХХ ст.», які вміщені у дев’ятому випуску зазначеного збірника.

Відділ бере активну участь у громадсько-культурному житті країни. Співробітники виступають на радіо, телебаченні, беруть участь у республіканських і міжнародних наукових конференціях, конгресах тощо. Їх дослідження були представлені на міжнародних конгресах українців, опубліковані в багатьох наукових збірниках, присвячених історії України, зокрема, «Українському історичному журналі» та збірниках статей відділу «Україна ХХ ст.:

культура, ідеологія, політика». Співробітники підтримують наукові зв'язки з провідними вузами країни, вітчизняними та зарубіжними науковими установами.

З нагоди 50-річчя передачі Криму до складу України 19 лютого 2004 року відділ провів наукову конференцію «Крим в історичних реаліях України: до 50-річчя входження Криму до складу УРСР». Широкий представницький склад учасників конференції засвідчив значний інтерес наукової громадськості до проблем минулого півострова, прагнення проаналізувати вузлові моменти його історії та їх вплив на сьогодення. У виступах учасників було розглянуто культурні та соціально-економічні проблеми історії півострова, детальному аналізу було піддано акт входження Криму до складу України та його нинішнє відлуння. Виступи учасників конференції опубліковано у однойменному збірнику матеріалів.

23 лютого 2006 р. співробітники відділу провели «круглий стіл» «Хрущовська “відлига”: передумови, реалії, наслідки (До 50-річчя ХХ з'їзду КПРС)». Проблеми тоталітаризму, культу особи наклали значний відбиток на хід вітчизняної історії, тож подолання цих негативних явищ, окремі прояви яких відчуваємо до сьогодні, є важливим завданням сучасної історіографії. На «круглому столі» було з'ясовано передумови та причини формування тоталітарного режиму в СРСР, висвітлено хід деєсталінізації та проаналізовано її наслідки. Широкому обговоренню було піддано внесок М. С. Хрущова у критику культу особи. Матеріали «круглого столу» опубліковано у спеціальному випуску збірника «Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика» (2006, вип. 10).

Науковці відділу беруть участь у підготовці фундаментальних праць з історії України, посібників, підручників, рецензують наукові видання. Зокрема, В. М. Даниленко написав розділ колективної монографії «Україна і Росія в історичній ретроспективі» (2004), В. М. Даниленко та С. І. Білокінь у складі авторського колективу взяли участь у підготовці колективної монографії «Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ – ХХ ст. Історичні нариси» (2002) та «Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки» (2003). Співробітники залучаються до рецензування багатьох видань, оцінки законодавчих та нормативно-правових документів, є членами спеціалізованих вчених рад, виступають опонентами при захисті дисертацій.

З 1995 р. співробітники відділу історії культури українського народу ведуть роботу над серією «Українські історики». Проект відкрив видання, присвячене співробітникам Інституту історії України (1998). Надалі ареал охоплення персоналій розширено і на сьогоднішній день випущено 2 випуски (4 частини) біобібліографічного довідника «Українські історики», в яких вміщено інформацію про більш ніж 1200 істориків, їх життєвий і творчий шлях, наведено бібліографічні відомості. База даних відділу про українських істориків станом на 2006 р. становить бл. 1700 персоналій.

Протягом 1991 – 2006 рр. у відділі було підготовлено 2 докторські дисертації: Г. В. Касьяновим (1993) та С. І. Білоконем (2000); 8 кандидатських дисертацій: В. Г. Шарпатим (1994), Л. Ф. Шепель (1996), О. А. Кручком (1997), П. М. Бондарчуком (2000), В. П. Швидким (2001),

М. К. Смольницькою (2004), О. П. Рабенчуком (2004), В. О. Крупиною (2005).

На час 70-річного ювілею Інституту у відділі історії України другої половини ХХ ст. під керівництвом доктора історичних наук, професора, член-кореспондента В. М. Даниленка працюють головний науковий співробітник, доктор історичних наук С. І. Білокінь, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник О. О. Ковальчук, кандидати історичних наук, старші наукові співробітники П. М. Бондарчук, В. П. Швидкий, О. В. Янковська, кандидати історичних наук, наукові співробітники В. О. Крупина, О. П. Рабенчук, М. К. Смольницька, Л. Ф. Шепель, молодший науковий співробітник С. Л. Юсов, інженер I категорії Н. Ф. Васильєва, лаборант I категорії І. В. Безлюдна. Науковий потенціал відділу є достатнім для дослідження й теоретичного узагальнення малорозроблених та актуальних проблем сучасної історичної науки.

В. О. Крупина, В. П. Швидкий

ВІДДІЛ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТИКИ

Сучасний відділ новітньої історії та політики постав на основі колишнього відділу сучасної історії України. Останній на чолі з д. і. н. П. П. Панченком утворився 1991 р. на базі сектора історії радянського селянства в зв'язку з переглядом основних напрямків роботи й структури Інституту та зміни його назви на Інститут історії України НАН України. Діяльність відділу була спрямована на аналіз суспільно-політичної й економічної ситуації в Україні у період «перебудови». Реалізуючи завдання планової теми «Суспільно-політичне життя Української РСР (1945–1990 рр.)», співробітники відділу впродовж 1991–1993 рр. видали збірку наукових статей «Сучасне українське село: проблеми, пошуки (1985–1990 рр.)» та колективну монографію «Україна незалежна: час випробувань, сподівань». Її автори (П. П. Панченко, М. Р. Плющ, Н. П. Барановська, Л. В. Ковпак, М. М. Вівчарик, Л. А. Шевченко, С. С. Падалка, О. М. Веселова, А. А. Кондрацький, В. В. Сергєєв) зосередили увагу на становленні та діяльності органів влади, стабілізації економіки, духовно-культурному житті українського народу, міжнаціональних стосунках, розвитку демократичних інститутів, церковно-релігійних проблемах, охороні довкілля, рівневі життя народу тощо. З 1994 р. відділ працював над темою «Україна в умовах незалежності». У квітні 1995 р. за ініціативою відділу було проведено наукову конференцію «Перебудова: задум і результати в Україні», присвячену 10-й річниці початку її перебігу. 22 серпня 1996 р. відділ виступив одним з організаторів Міжнародної наукової конференції «Незалежність України: історичні витоки і перспективи». В результаті реалізації затвердженої Президією НАН України науково-дослідної теми «Етносоціальні й духовні процеси в українському суспільстві (друга половина 40-х – перша половина 90-х рр.)» у 2001 р. вийшли друком колективні монографії М. М. Вівчарика, П. П. Панченка, В. І. Чмихової «Українська нація: шлях до самовизначення» та Н. П. Барановської й Л. В. Ковпак «Україна: утвердження незалежної держави».

В грудні 2002 р. внаслідок проведеної структурної реорганізації Інституту історії України НАН України на базі відділів історії культури українського народу та сучасної історії України постали два нових відділи: відділ історії України другої половини ХХ ст. та відділ новітньої історії та політики. Відділ новітньої історії та політики очолив доктор історичних наук Георгій Володимирович Касьянов.

Проблематика досліджень відділу охоплює історію України від здобуття незалежності до сьогодення. Перша планова річна науково-дослідна тема «Проблеми становлення держави та суспільного розвитку в незалежній Україні: версії, погляди та узагальнення» була спрямована на доведення важливості й актуальності пошуків новітніх підходів вивчення історії України після проголошення незалежності. У ході її реалізації наукові працівники зосередили увагу на аналізі явищ, подій та фактів суспільно-політичного, соціально-економічного, морально-психологічного і духовно-культурного життя українського суспільства доби незалежності.

У 2004 р. відділ розпочав роботу над дослідженням нової науково-дослідної теми «Україна 1990-х – 2000-х: інституційні та гуманітарні виміри суспільних трансформацій (держава, суспільство, людина)», яку заплановано завершити у 2006 р. Її мета – комплексна реконструкція історії незалежної України на нових концептуальних засадах із залученням новітніх методів дослідження.

Невеликий за складом, відділ новітньої історії та політики має потужний науково-дослідницький потенціал.

До сфери наукових інтересів керівника відділу д. і. н. Г. В. Касьянова належать теорія та методологія історії, сучасна історіографія, історія України XIX–XXI ст., теорія і практика націоналізму, націогенез, інтелектуальна історія й історія інтелігенції тощо. Він є автором і співавтором 12 монографій, чисельних навчальних посібників і брошур. Серед найбільш ґрунтовних публікацій Г. В. Касьянова з проблем сучасного стану української історіографії, її методологічних та інституційних аспектів слід відзначити такі аналітично-теоретичні статті як «Ще не вмерла українська історіографія» («Критика». – 2002. – Ч. 4), «Націоналізація історії: нормативна історіографія, канон та їх суперники (Україна 1990-х)» у колективній монографії «Українська історіографія на зламі XX і XXI століть». (Львів, 2004); «Історія України після 1991: до питання про концептуальні рамки та методологію досліджень» (К., 2005) тощо.

Упродовж своєї тривалої наукової діяльності Г. В. Касьянов неодноразово стажувався та викладав в університетах і дослідницьких центрах США, Канади, Великої Британії, Австралії, Фінляндії, Чехії, Польщі, Японії.

Г. В. Касьянов є членом редакційних колегій наукових збірників та журналів, зокрема: «Journal of Ukrainian Studies» та «Український гуманітарний огляд». Окрім наукової роботи керівник відділу займається також викладацькою діяльністю у вищих навчальних закладах, є професором кафедри історії Національного університету «Кієво-Могилянська академія».

Старший науковий співробітник к. і. н. Наталя Петрівна Барановська на сьогодні є провідним фахівцем дослідження історії Чорнобильської катастрофи. Зусилля, докладені дослідницею в ході великої пошукової роботи, дозволили їй виявити і нагромадити значний архівний матеріал, унікальний за своєю суттю. Враховуючи, що всі без винятку документи про хід аварії та ліквідацію її наслідків були засекречені, їх видобування стало виявом високих фахових якостей дослідниці. Як підсумок видано збірники документів: «Чорнобиль: проблеми здоров'я» (К., 1995), «Чорнобильська трагедія» (К., 1996).

У наукових публікаціях дослідниці відображені різноманітні аспекти наслідків Чорнобильської катастрофи. За першими двома авторськими працями з проблеми – «Україна. Чорнобиль. Світ» (К., 1999) та «Об'єкт «Укриття»: проблеми, події, люди» (К., 2000) – у 2004 р. Н. П. Барановська опублікувала індивідуальну монографію «Чорнобильська катастрофа в публікаціях». У ній вперше в українській історіографії здійснено ґрунтовний комплексний огляд публікацій про найбільшу техногенну катастрофу

XX ст. з позицій історичної науки, проаналізовано гуманітарні аспекти чорнобильської проблеми, її екологічні наслідки і впливи. Автор розглянула медичну складову катастрофи, окреслила коло виниклих після неї морально-етичних проблем. У докторській дисертації Н. П. Барановської показано внутрішньополітичні проблеми України через наслідки аварії на ЧАЕС, проаналізовано діяльність влади й ефективність її дій; досліджено аспекти міжнародного резонансу і зовнішньополітичних заходів уряду України по розв'язанню поставарійних проблем. Н. П. Барановська є також співавтором монографії «Чорнобильська катастрофа: під іншим кутом зору». Окрім наукової роботи вона проводить активну громадську діяльність по приверненню уваги до Чорнобильської катастрофи і проблем, пов'язаних з нею. Зокрема, 26 квітня 2003 р. дослідниця провела прямий ефір на радіо «Ера» з проблем Чорнобильської катастрофи. Н. П. Барановська взяла участь у міжнародних наукових конференціях з проблем Чорнобиля, що відбулися не тільки в Україні, а й в Росії, Італії, Японії. За дорученням Президії НАН України Н. П. Барановська розробляла концепцію й конкретні пропозиції Чорнобильського розділу Всесвітньої виставки «Експо – 2005» в Японії.

Повсякденне життя населення України та проблематика соціального розвитку є предметом зацікавлення вченого секретаря відділу старшого наукового співробітника к. і. н. Людмили Всеволодівни Ковпак. У 2003 р. вона опублікувала монографію «Соціально-побутові умови життя населення України у другій половині XX ст. (1945–2000 рр.)». В ній на основі залучення нових архівних документів розкрила умови життя пересічних українців, їх настрої й ставлення до політичних і економічних реформ, що здійснювались у другій половині XX ст. На сучасному етапі Л. В. Ковпак зосереджена на проблемах розвитку соціальної сфери в Україні після проголошення незалежності, питаннях екології та природоохоронної діяльності у незалежній Україні. Вона є автором багатьох статей у довідковому виданні «Енциклопедія історії України». У перспективі – авторське дослідження головних напрямків розвитку соціальної сфери та політики держави у цій галузі.

У відділі досліджується новітня аграрна історія України. Головним фахівцем відділу з цього питання є провідний науковий співробітник відділу, д. і. н. Сергій Семенович Падалка. Він є автором великої кількості публікацій з даної тематики: «Земельна власність: традиції та сучасність. 1990–2000 рр.», «Земельне питання в контексті аграрної політики» та багатьох інших; учасником багатьох міжнародних і всеукраїнських конференцій з аграрної історії. С. С. Падалка готує індивідуальну монографію «“Великий переділ”: земельна реформа в Україні доби незалежності», в якій буде розкрито курс державної політики щодо українського села. Дослідник написав багато статей у довідковому виданні «Енциклопедія історії України».

Науковий співробітник відділу к. і. н. Олександр Володимирович Андрущук активно осмислює новітню історію України через призму регіональних особливостей перебігу політичних процесів, суспільної свідомості, формуванні регіональних ідентичностей. О. В. Андрущук готує до виходу

індивідуальну монографію, де планує систематизувати і проаналізувати матеріали стосовно проблем регіоналізму у пострадянській Україні. Вчений продовжує також розробку питань, пов'язаних з темою кандидатської дисертації.

Особливим напрямком у роботі відділу є дослідження, пов'язані з проблемами української культури й інтелігенції в новітній період. Так, молодший науковий співробітник к. і. н. Олена Олександрівна Заплотинська досліджує проблеми інтелектуально-мистецького середовища України у другій половині ХХ ст. В 2005 р. О. О. Заплотинська брала участь у літній школі Гарвардського університету (США).

Співробітники відділу входили до авторського колективу, який готував текст навчального посібника «Історія України ХХ – початку ХХІ століття» (за загальною редакцією академіка НАН України В. А. Смолія), що був рекомендований Міністерством освіти і науки України в серії «Вища освіта ХХІ століття». У посібнику висвітлюється процеси національного відродження, політичне, економічне і культурне життя України після здобуття незалежності.

Поза робочим планом співробітники відділу новітньої історії та політики брали участь у написанні текстів до колективної монографії «Україна: хроніка ХХ століття», висвітливши події 1991–2000 рр. день за днем. Науковці відділу (О. В. Андрущук, Л. В. Ковпак, С. С. Падалка,) входять до складу авторського колективу 2-томної монографії «Нариси історії українського селянства», що вийшла у світ у видавництві «Наукова думка» у 2006 р.

Апробація наукових досліджень працівників здійснювалась у ході проведення на базі відділу наукових конференцій, семінарів, «круглих столів», які мали на меті оприлюднення результатів досліджень новітньої історії та дискусію стосовно найбільш актуальних проблем сучасної історії України, обмін досвідом і набутими знаннями як українськими дослідниками, так і вченими різних країн.

У 2003 р. на базі відділу був започаткований постійно діючий міжнародний науково-методологічний семінар, учасниками якого були відомі фахівці Європи і Америки. В ньому вже взяли участь науковці США, Канади, Великої Британії, Німеччини, Франції, Польщі, Росії (Марк фон Гаген, Роман Шпорлюк, Філіпп Тер, Олексій Міллер та ін.).

Відділ підтримує зв'язки з багатьма світовими університетами, зокрема такими, як Гарвардський, Лейпцігський, Берлінський, Діжонський, Варшавський. Так, у 2003 р. спільно з університетом «Сорбонна» (Франція), з професором університету Марн ла Валле Д. Новіцкі було проведено науково-методичний семінар «Куди прямує Європа?»

17 червня 2004 р. на базі відділу було проведено науковий семінар «Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології» за участю провідних академічних спеціалістів (істориків та історіографів), а також працівників вищих навчальних закладів України. Цей семінар мав на меті об'єднати зусилля дослідників по виробленню сучасних наукових дефініцій, термінів і категорій, сучасного інструментарію історичного дослідження тощо.

9–10 червня 2005 р. відділ новітньої історії та політики у співпраці з Фондом Фрідріха Еберта, з Духовним центром історії та культури Східної Європи університету Лейпцига й інститутом навчальної літератури Міністерства освіти і науки України став організатором українсько-німецької наукової конференції істориків «Україна і Німеччина у Другій світовій війні: бачення минулого і сучасні дискусії».

14–15 грудня 2005 р. в інституті історії України НАН України була проведена Міжнародна конференція «Образ іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації», в якій взяли участь науковці Беларусі, Німеччини, Польщі, Росії, України.

Проведення міжнародних конференцій і наукових семінарів стало своєрідною традицією відділу новітньої історії та політики, яку завідувач і фахівці відділу мають намір підтримувати і розширювати її формат. Виступи дослідників на наукових семінарах і «круглих столах» стали основою збірників матеріалів і мають велике науково-практичне значення.

У відділі підготовлені та захищені докторські дисертації С.С. Падалки «Аграрна політика в Україні: формування, шляхи реалізації та соціально-економічні наслідки (друга половина 60-х – 80-ті роки ХХ ст.)» (2005) і Н. П. Барановської «Чорнобиль в новітній історії України» (2006) та кандидатські – О. В. Андрощука «Адміністративно-територіальні зміни в УРСР: плани, втілення, наслідки (друга половина 40-х – 60-ті роки ХХ ст.)» (2004), О. О. Заплотинської «Інтелектуальний нонконформізм в Україні в 60–70-х роках ХХ ст.» (2006).

Збільшується кадровий потенціал відділу: якщо на початку роботи відділу у 2003 р. у відділі працювали 4 дослідники, то у 2005 р. – вже 7 співробітників: доктори історичних наук Г. В. Касьянов (завідувач відділу), С. С. Падалка, Н. П. Барановська, кандидати історичних наук Л. В. Ковпак, О. В. Андрощук, О. О. Заплотинська, В. М. Вакулич, старший лаборант В. В. Радиця.

О. П. Коляструк

ВІДДІЛ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Одним із важливих напрямів історичних досліджень в Інституті історії України НАН України є висвітлення питань всесвітньої історії та міжнародних відносин. Відділ, що досліджує ці проблеми, має довгу історію та незаперечні здобутки. Вже у 1947 р. в складі інституту працювали відділ загальної історії і історії слов'ян та відділ історії міжнародних відносин. У 1949 р. перший із цих структурних підрозділів був розділений на два відділи – загальної історії та історії слов'ян, того ж року перейменований на відділ історії країн народної демократії. 1952 р. відділ загальної історії та відділ історії міжнародних відносин були об'єднані в один – відділ загальної історії і міжнародних відносин. А у 1963 р. під час чергової структурної реорганізації інституту відділ історії країн народної демократії та відділ загальної історії і міжнародних відносин були об'єднані у відділ нової і новітньої історії зарубіжних країн. З підготовкою наукових кадрів у 1965 р. було створено відділ історії зарубіжних соціалістичних країн. На базі відділу в 1968 р. було утворено Ужгородський та Чернівецький відділи Інституту історії АН України (у 1978 р. вони разом із відділом нової і новітньої історії зарубіжних країн відійшли до новоутвореного Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР).

У 1985 р. в Інституті історії АН УРСР відбулася нова структурна реорганізація. Відділ історії зарубіжних соціалістичних країн було перейменовано на відділ історії та міжнародних відносин соціалістичних країн, а при ньому створено сектор історії міжнародних зв'язків України. На початку 1991 р. сектор було ліквідовано, а відділ став називатися відділом історії міжнародних зв'язків України. Останнє перейменування відбулося 1996 р. Тоді відділ дістав сучасну назву – відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин.

На чолі цих структурних одиниць Інституту стояли відомі українські вчені. Так, у 1949–1960 рр. відділом історії країн народної демократії завідував тоді ще кандидат історичних наук Ф. П. Шевченко – згодом відомий український вчений широкого профілю, фахівець з історії України з найдавніших часів до сьогодення, історії зарубіжних соціалістичних країн, історіографії та джерелознавства, д.і.н. (1963), проф. (1968), чл.-кор. АН УРСР (1969). У 1952–1957 рр. відділом загальної історії та міжнародних відносин керував к.і.н. О. Д. Война. А на посаду завідувача відділу нової й новітньої історії зарубіжних країн за конкурсом у 1963 р. було обрано Героя Радянського Союзу В. І. Клокова – дослідника історії Другої світової війни, д.і.н. (1962) проф., чл.-кор. АН УРСР (1978). У 1969–1978 рр. цим відділом завідував А. М. Шлепаков – дослідник всесвітньої історії, д.і.н. (1966), проф. (1970), чл.-кор. АН УРСР (1969), акад. АН УРСР (1982). У 1965–1988 рр. відділом історії міжнародних відносин соціалістичних країн завідувала

І. М. Мельникова – дослідник загальної історії ХХ ст. (європейські країни), зовнішньої політики, міжнародних відносин і зв'язків України, д.і.н. (1962), проф. (1967), чл.-кор. АН УРСР (1973). На чолі Ужгородського відділу історії європейських соціалістичних країн перебували д.і.н. І. М. Гранчак (1969–1970), к.і.н. О. В. Хланта (1970–1975), д.і.н. Г. І. Шманько (1975–1978). А Чернівецьким відділом опікувався к.і.н. П. В. Михайлина.

У 1985 р. новостворений сектор історії міжнародних зв'язків України очолив заступник директора інституту П. С. Сохань – фахівець з історії Болгарії, міжслов'янських зв'язків, археографії й джерелознавства, д.і.н. (1974), проф. (1981), чл.-кор. АН УРСР (1985). У 1988 р. він став завідувачем відділу.

Після створення в 1991 р. Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського й призначення його директором П. С. Соханя на посаду завідувача відділу за конкурсом був обраний С. В. Віднянський – дослідник новітньої історії та міжнародних відносин країн Центральної і Східної Європи, міжнародних зв'язків України, д.і.н. (1997), проф. (1999).

З кінця 1940-х років дослідницька робота в галузі новітньої історії країн Центральної та Південно-Східної Європи, які були визвалені Червоною армією від фашизму і розпочали за радянською «допомогою» й зразком «будівництво основ соціалізму», стала важливим напрямом розвитку історичної науки в СРСР. В Україні актуальність цієї проблематики зумовлювалася також прикордонним положенням республіки, її безпосереднім сусідством з більшістю європейських країн т.з. «соціалістичного табору», історичними традиціями взаємин сусідніх народів та встановленням й розвитком широких міжнародних зв'язків та співробітництва у післявоєнний період.

Серед визначених перед співробітниками відділу країн народної демократії завдань пріоритетне місце, зокрема, посідали питання «глибокого вивчення закономірностей становлення і розвитку світової системи соціалізму, історії зарубіжних соціалістичних країн та їх спільного досвіду в будівництві нового життя, формування і удосконалення нових, соціалістичних міжнародних відносин». Саме цим керувались науковці при визначенні планів науково-дослідницьких робіт та конкретних тем досліджень.

Втім, незважаючи на політичну й ідеологічну заангажованість історичної науки, яка базувалася в ті часи на принципах марксистсько-ленінської методології та класовому підході до вивчення й оцінки історичних явищ і подій, дослідницька робота вчених давала певні наукові здобутки. Якщо перші дослідження співробітників відділу у співдружності з істориками вузів республіки були присвячені міжнародному значенню Великої жовтневої соціалістичної революції, її впливу на розвиток революційного руху в зарубіжних країнах, втіленню ідей «пролетарського інтернаціоналізму» в процесі утворення світової соціалістичної системи та іншим подібним пріоритетним темам марксистської історіографії, то з часом їх увага зосередилася на більш конкретних наукових проблемах історичного розвитку цих держав.

Цьому сприяло утворення відділу нової і новітньої історії зарубіжних

країн (1963). До новоутвореного відділу перейшли фахівці, що займалися вивченням історії країн Східної Європи, в тому числі доктори історичних наук І. Ф. Євсєєв та П. М. Калениченко (історія Польщі), І. М. Мельникова та І. А. Петерс (історія Чехословаччини), І. М. Кулинич (історія Німеччини), П. С. Сохань (історія Болгарії), С. М. Пархомчук (історія Румунії) та інші науковці.

Із створенням відділу історії зарубіжних соціалістичних країн та Ужгородського й Чернівецького відділів було започатковано вивчення у монографічному плані складних, неоднозначних питань внутрішньої історії зарубіжних країн, а також історичних зв'язків і співробітництва України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи, характерною особливістю якого стало широке залученням оригінальних першоджерел, в тому числі значної кількості нових документальних зарубіжних матеріалів. Комплексному дослідженню останньої проблеми поклало початок видання в 1965 р. узагальнюючої, присвяченої всебічним зв'язкам УРСР із зарубіжними країнами соціалізму у два перші повоєнні десятиріччя (1945–1965) колективної монографії «Украинская ССР и зарубежные социалистические страны». Оригінальність цієї праці полягала насамперед у тому, що на прикладі України було вперше широко показано участь союзних республік у багатоплановому співробітництві Радянського Союзу з країнами соціалізму.

В 1974 р. вийшла у світ ще одна колективна праця вчених з цієї проблеми – «На магістралях дружби і братерства. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами (1966-1970)». В книзі на широкому фактичному матеріалі показано активну участь Української РСР у політичному, економічному, науково-технічному й культурному співробітництві СРСР з країнами соціалізму, діяльність масових громадських організацій України в справі розвитку інтернаціональних зв'язків, дружби і співробітництва з народами соціалістичних країн у другій половині 60-х років. До написання книги автори залучили широке коло різноманітних джерел – архівні фонди, у тому числі й дані поточних архівів відомств, державних установ та громадських організацій, періодичну пресу тощо. Це дало можливість глибоко дослідити нові явища і форми співробітництва соціалістичних країн, координацію їх зовнішньополітичної діяльності на міжнародній арені в роки «холодної війни» тощо. Авторів цієї праці – І. М. Мельникову, І. М. Кулиничу та П. С. Соханю – було удостоєно премії Академії наук УРСР ім. Д. З. Мануїльського.

До 60-річчя Великої Жовтневої революції вченими відділу підготовлено велику колективну працю «За дружбу з країною Великого Жовтня». Предметом дослідження в ній стала діяльність масових громадських організацій – спілок і товариств дружби й культурного співробітництва з СРСР у Болгарії, Угорщині, НДР, Польщі, Румунії, Чехословаччині, Югославії, їх соціальні функції й місце в суспільно-політичному житті європейських соціалістичних країн, роль цих організацій в інтернаціональному вихованні трудящих, у розвитку дружби з радянським народом. А вивченню й узагальненню майже двадцятип'ятирічного досвіду розвитку руху поріднених міст і областей соціалістичних країн і участі в ньому громадськості України присвячена інша

колективна робота – «Породненные социалистическим интернационализмом», що побачила світ у 1980 р. У книзі на конкретному історичному матеріалі висвітлювалися дружні зв'язки понад 30 поріднених областей і міст УРСР та братніх країн соціалізму в їх зародженні, становленні й розвитку, розкривалися основні напрями, методи, масштаби й розмах участі широкої громадськості республіки в міжнародному співробітництві. В окремих розділах монографії в комплексі розглянуто суть і значення взаємозв'язків та співробітництва трудящих прикордонних областей УРСР і воєводств, областей та повітів Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії. Праця містила ряд конкретних рекомендацій щодо удосконалення співробітництва між громадськими організаціями країн соціалізму, що надавала їй поряд з науковою також і певну практичну цінність.

Поруч з колективними створювалися нові індивідуальні роботи, в тому числі й молодих вчених відділу. Наприклад, монографічні дослідження І. М. Мельникової, І. М. Кулинича, І. А. Петерса, П. С. Соханя, М. М. Варварцева, В. У. Павелко, М. В. Знаменської, І. Т. Лісевича, В. В. Павленко, Вас. М. Даниленка, С. В. Віднянського, М. С. Держалюка, О. В. Павлюченка, Т. В. Клиненка та інших науковців збагатили історіографію всесвітньої історії предметним висвітленням загальних й конкретних проблем історичного розвитку Болгарії, Італії, Німеччини, Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Югославії та деяких інших зарубіжних країн.

Серед підготовлених у відділі монографічних праць з питань двосторонніх зв'язків Української РСР з окремими соціалістичними країнами слід виділити ґрунтовні дослідження І. Ф. Євсєєва і І. Т. Лісевича з історії радянсько-польських відносин, П. С. Соханя і В. В. Павленко – радянсько-болгарських, І. А. Петерса і В. У. Павелко – радянсько-чехословацьких відносин, І. М. Кулинича – про зв'язки УРСР з НДР, а також колективну монографію, присвячену участі Української РСР у радянсько-угорському співробітництві. А результатом співпраці вчених відділу з Чехословацько-радянським інститутом ЧСАН (м. Прага) та Інститутом історії Словацької академії наук (м. Братислава) стало видання в 1989 р. спільного наукового збірника про розвиток українсько-чехословацьких зв'язків в новітній час.

Значний фактичний матеріал з історії соціалістичних міжнародних відносин містять також підготовлені співробітниками відділу історичні хроніки найважливіших подій розвитку дружби й співробітництва СРСР і ряду країн соціалізму, зокрема літописи радянсько-польських, радянсько-угорських, радянсько-болгарських, радянсько-чехословацьких і радянсько-кубинських відносин. Доброю традицією відділу, що збереглася й сьогодні, була підготовка до чергових міжнародних конгресів славістів спеціальних збірників праць з питань національно-визвольного руху та розвитку історичних зв'язків слов'янських народів, публікація доповідей українських істориків-славістів, підготовлених до цих конгресів. Наприклад, до ІХ Міжнародного з'їзду славістів, що проходив у 1983 р. в Києві, науковими співробітниками відділу був підготовлений і виданий збірник наукових праць «Україна во взаимосвязях славянских народов», а до Х (Софія, 1988), ХІ (Братислава, 1993), ХІІ (Краків,

1998) і XIII (Любляна, 2003) міжнародних конгресів славістів – наукові доповіді на них українських істориків-славістів.

В цілому, опубліковані у 60-80-ті рр. співробітниками відділу праці, незважаючи на їх надмірну заідеологізованість й прокомуністичну спрямованість, стали основою важливих наукових концепцій, серйозних узагальнень, а головне – підготували ґрунт для подальшого поглибленого вивчення питань загальної історії та міжнародних відносин в Україні. Зокрема, результати здійснюваної відділом дослідницької роботи з питань розвитку міжнародних зв'язків і співробітництва України із зарубіжними країнами використано при створенні інститутом ряду академічних узагальнюючих праць – 9-11 томів «Истории Украинской ССР», 2-го тому «Истории рабочих Донбасса», 3-го тому «Исторії Києва», «Историографии истории Украинской ССР» та ін.

В 1967 р. на базі відділу була створена Наукова координаційна рада АН УРСР з питань історії європейських соціалістичних країн (голова – І. М. Мельникова), яка до кінця 1980-х рр. тісно співпрацювала з понад 150 істориками академічних наукових установ та вузів України – фахівців у галузі історії зарубіжних країн соціалізму і розвитку світової системи соціалізму. Окрім того, у відділі проходили наукове стажування чимало істориків з різних регіонів України, що сприяло підготовці й успішному захисту ними кандидатських та докторських дисертацій із всесвітньої історії. Серед них, наприклад, успішно захистили докторські дисертації І. М. Гранчак та Г. І. Шманько з Ужгороду, В. П. Чугайов та Л. О. Зашкільняк із Львова, А. С. Зав'ялов з Дніпропетровську, П. П. Брицький з Чернівців, В. П. Колесник із Луцьку, М. М. Алексієвець з Тернополя та деякі інші науковці.

Із проголошенням незалежності України і реформуванням суспільно-політичних відносин у молодій державі перед істориками постало складне завдання визначення перспективної проблематики та нових методологічних підходів, зокрема у дослідницькій роботі в галузі історії міжнародних зв'язків України й українського народу, їх місця та ролі у всесвітньо-історичному процесі.

Важливим завданням відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин стає інтеграція історії України у всесвітню історію, а також розвиток досліджень власне із всесвітньої історії і міжнародних відносин, участі в останніх України, ролі національних меншин та української діаспори в їх розвитку тощо. У першій половині 1990-х рр., наприклад, в рамках комплексної теми «Україна і Європа: історичні традиції взаємин та проблеми співробітництва на сучасному етапі» відділ досліджував актуальні проблеми з історії міжнародних зв'язків України, становлення зовнішньої політики незалежної Української держави та формування її пріоритетів на міжнародній арені тощо. Результатом виконання теми стали підготовка й видання оригінальних наукових збірників «Культурные и общественные связи Украины со странами Европы» (1990) і «Україна в європейських міжнародних відносинах» (1998) та збірки документів і матеріалів «З історії міжнародних зв'язків України: Наука, освіта (XIX – 30-ті роки ХХ ст.)» (1999), а також понад 10 монографічних досліджень

М. М. Варварцева, С. В. Віднянського, М. С. Держалюка, Т. І. Єременко, І. Т. Лісевича, А. Ю. Мартинова, В. В. Павленко, І. М. Кулинича і Н. В. Кривець, присвячених маловивченим питанням з історії італійської, польської, німецької національних меншин в Україні, міжвоєнної української еміграції в Болгарії та Чехословаччині, історії й сучасному стану міжнародних зв'язків України.

З 2000 р. у відділі розпочалася науково-дослідницька робота над новою комплексною темою «Європа і Україна: загальне і особливе в культурно-цивілізаційному розвитку та міжнародних взаєминах у ХХ столітті», яка передбачала на нових методологічних засадах і основі досягнутого рівня історичної інформації наукове вивчення й узагальнення основних подій і явищ європейської історії ХХ ст., зокрема новітньої історії Центрально-Східної Європи, тобто регіону, в якому відбувався історичний розвиток України та який робив безпосередній й опосередкований вплив на долю та суспільну свідомість українців.

Серед вагомих результатів виконання цієї теми стали участь співробітників відділу (С. В. Віднянського та А. Ю. Мартинова) у підготовці узагальнюючих наукових видань – «Все про Україну» (У 2-х тт. – К., 1998) і «Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001)» (К., 2001), а також ювілейні видання до 10-ої річниці незалежності України – тематичний випуск наукового збірника «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» (Вип.10. – К., 2001), присвячений складному процесу формування основних принципів і визначення пріоритетних напрямів зовнішньої політики України й розгляду основних проблем і досягнень її молододіпломатії на міжнародній арені, а також анотована історична хроніка у двох частинах «Україна і Європа (1990–2000 рр.)» (2001), яка на широкій джерельній базі розкриває процес становлення й розвитку міжнародних відносин України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи (Част.1) і західноєвропейськими державами – членами Європейського Союзу (Част.2) за десять років її незалежності. В 2001 р. завідуючому відділу С. В. Віднянському було присуджено премію НАН України за кращу наукову працю з історії боротьби за незалежність України та розбудову української державності.

В наступні роки відділ продовжував наукову розробку комплексної проблеми «Україна у всесвітньо-історичному процесі», в рамках якої у 2003–2005 рр. виконувалася тема «Процеси модернізації, соціальні, національні і демократичні рухи в Європі та Україна: політичні й духовно-культурні рецепції та взаємини (ХІХ–ХХ ст.)», а у 2006 р. розпочалася робота над новою темою – «Україна в європейському просторі у ХІХ – на початку ХХІ століть: історичні зв'язки, проблеми та перспективи інтеграції». Вона, зокрема, передбачає підготовку енциклопедичного словника-довідника «Україна в міжнародних відносинах», історичних нарисів з проблем розвитку міжнародних відносин в Європі у ХХ столітті та європейського інтеграційного процесу, а також ряду монографічних досліджень з проблем розвитку історичних зв'язків й співробітництва України з окремими

європейськими країнами та державотворення й культурно-цивілізаційного розвитку в Центрально-Східній Європі у новітній час.

Відділ бере також активну участь в роботі інституту над багатотомною «Енциклопедією історії України», у підготовці інших академічних наукових видань, а також навчальних посібників та науково-популярних праць з всесвітньої історії і міжнародних відносин. Зокрема, співробітники відділу С. В. Віднянський та А. Ю. Мартинов взяли участь у написанні першого українського посібника для вузів з історії Центрально-Східної Європи (Львів, 2001), С. В. Віднянський є співавтором шеститомного академічного видання «Політична історія України. ХХ століття» (К., 2002–2003) та двотомної «Української дипломатичної енциклопедії» (К., 2004), а також автором нового покоління навчальних посібників для шкіл України з всесвітньої історії (Всесвітня історія. Новітня історія: Навч. посіб. для 11 класу. – К., 2000, 2001, 2003, 2004). Підготовлена співробітниками відділу колективна праця «Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003)» (К., 2004) теж була рекомендована Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.

Велике значення відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин надає відновленню й розвитку міжнародного наукового співробітництва, участі в роботі і проведенню міжнародних наукових конференцій. Зокрема, спільно з Інститутом суспільних наук Словацької академії наук був проведений українсько-словацький науково-практичний семінар з питань становища й розвитку національних меншин в Україні і Словаччині (Ужгород, 1996), з Музеєм історії м. Сату-Маре (Румунія) та Ужгородським національним університетом – міжнародна наукова конференція «Румунсько-українські відносини: історія і сучасність» (Сату-Маре, 1998), з Інститутом Т. Г. Масарика Академії наук Чеської Республіки – Перша українсько-чеська науково-теоретична конференція «Масариківські читання» (Київ, 1998), з Інститутом історії Угорської Академії Наук – міжнародна наукова конференція «Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення» (Київ, 2005) та ін. Відділ виступив ініціатором створення двосторонніх комісій істориків України і зарубіжних країн. Наприклад, завідувач відділу С.В. Віднянський є головою української частини Комісії істориків України і Угорщини, заступником голови української частини Комісії істориків України і Словаччини, членом української частини Комісії істориків України і Болгарії, а також членом Українського комітету славістів та Національного комітету по вивченню країн Південно-Східної Європи.

У 1975–1989 рр. відділом історії зарубіжних соціалістичних країн видавався міжвідомчий науковий збірник «Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн» (вийшло 15 випусків), що сприяв координації зусиль науковців в дослідженні актуальних проблем і був на той час чи не єдиним в Україні періодичним науковим виданням з всесвітньої історії, добре відомим і за кордоном своїми ґрунтовними публікаціями.

В 1991 р. було засновано новий міжвідомчий збірник наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки». На сьогодні побачили

світ вже 15 випусків збірника, які отримали позитивну оцінку наукової громадськості.

Нині під керівництвом д.і.н. проф. С. В. Віднянського здійснюється велика робота з вдосконалення і перебудови методологічних засад науково-дослідницької діяльності, пошуку нових актуальних та малорозроблених у вітчизняній історіографії напрямів і тем, підготовці висококваліфікованих наукових кадрів для роботи у відділі, відновленню його науково-координуючої ролі з проблем всесвітньої історії в Україні.

Про ефективність цієї праці свідчить зокрема той факт, що за останні 15 років у відділі було підготовлено й успішно захищено 16 дисертацій, у тому числі 8 докторських – М. С. Держалюком (1993), О. В. Павлюченком (1993), В. В. Павленко (1996), С. В. Віднянським (1997), М. М. Вегешем (1998), М. І. Павленком (2000), І. І. Вовканичем (2001), М. П. Матьовкою (2002) та 8 кандидатських – І. В. Євсєнко (1996), А. Ю. Мартиновим (1997), К. Ю. Бацаком (1998), А. В. Шиловой (1998), В. Л. Самчук (1999), Т. С. Сергієнко (2003), Ельгуль Хасаном (2003), Т. Ф. Герасимчук (2005). Окрім того, згідно рішення ВАК України відділ затверджений провідною установою для захистів кандидатських і докторських дисертацій із всесвітньої історії: за останні 15 років, наприклад, відділ виступав провідною установою чи його наукові співробітники – офіційними опонентами при захистах понад 100 кандидатських і докторських дисертацій.

В цілому, незважаючи на існуючі проблеми, зокрема кадрові та організаційні, вчені відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин підійшли до 70-річного ювілею Інституту історії України НАН України сповнені нових наукових планів та перспективних задумів і з бажанням своєю наполегливою повсякденною працею сприяти розвитку української історичної науки та розбудові незалежної України, щоб вона якнайскоріше посіла гідне місце у світовому співтоваристві.

В різні часи у відділі працювали академік НАН України А. М. Шлепаков, члени-кореспонденти НАН України Ф. П. Шевченко, В. І. Клоков, П. С. Сохань, доктори історичних наук Вас. М. Даниленко, М. С. Держалюк, І. Ф. Євсєєв, П. М. Калениченко, І. М. Кулинич, В. В. Павленко, О. В. Павлюченко, С. М. Пархомчук, І. А. Петерс, кандидати історичних наук С. К. Асатуров, К. Ю. Бацак, О. Д. Война, М. В. Грищенко, О. М. Дзюба, І. В. Євсєнко, Т. І. Єременко, М. В. Знаменська, Т. В. Клищенко, Є. В. Клоков, І. Т. Лісевич, Б. І. Лукач, В. У. Павелко, В. Ф. Репринцев, М. С. Тараненко, Н. О. Терентьева, Ф. М. Шабульдо, О. В. Шевченко, А. В. Шилова.

Нині у відділі працюють: д.і.н. проф. С. В. Віднянський (завідувач відділу), головні наукові співробітники чл.-кор. НАНУ І. М. Мельникова та д.і.н. М. М. Варварцев, провідний науковий співробітник д.і.н. Л. О. Зашкільняк (сум.), старші наукові співробітники кандидати історичних наук О. М. Горенко, Н. В. Кривець, А. Ю. Мартинов, науковий співробітник к.і.н. О. А. Іваненко, молодший науковий співробітник Є. А. Перепелиця та ст. лаборант Н. М. Шайда.

ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Відділ української історіографії бере свій початок з 1950 р., коли на вченій раді Інституту історії України АН УРСР було ухвалено рішення про створення структурного підрозділу історіографічного профілю. Але через неуккомплектованість кадрами відділ історіографії та фондів розпочав роботу з 1 червня 1951 р. У 1953 р. назву структурного підрозділу змінено на відділ історіографії. Проте вже 1955 р. відділ історіографії припинив існування в зв'язку зі структурною реорганізацією Інституту (завідувач відділу у 1951–1955 рр. – к. і. н. М. Н. Лещенко).

1959 р. на основі розформованого відділу археографії було створено відділ допоміжних історичних дисциплін. А вже у березні–квітні 1963 р. під час реструктуризації Інституту відділ допоміжних історичних дисциплін було перетворено на відділ історіографії та джерелознавства. У вересні 1973 р. відділ знову змінив назву: його було перетворено на відділ джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін. У 1991–1994 рр. він існував як відділ української історіографії та спеціальних історичних дисциплін. З 1994 р. має сучасну назву: відділ української історіографії.

У 1978 р. в складі відділу працювала неструктурна група з історичної географії та картографії, що пізніше була перетворена на сектор (керівники сектору – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко (1978–1988), д. і. н. Ю. А. Пінчук (1988–1990), М. Ф. Дмитрієнко (1991–1994)). У 1994 р. на основі сектору історичної географії та картографії створено відділ спеціальних історичних дисциплін (зав. – д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко). У 1982–1986 рр. до складу відділу входив сектор історії Київської Русі (кер. – д. і. н. М. Ф. Котляр).

На чолі відділу у різний час стояли відомі українські вчені – к. і. н. П. П. Гудзенко (1959–1960), к. і. н. Ф. П. Шевченко (1960–1968), чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій (1969–1971), д. і. н., проф. П. М. Калениченко (1972–1981), д. і. н., проф. А. В. Санцевич (1981–1990). З 1990 р. і до теперішнього часу відділ очолює д. і. н., проф. Ю. А. Пінчук.

Доробок відділу за більш ніж піввікову історію його діяльності є досить значним. Згадаємо найголовніші здобутки науковців – історіографів, джерелознавців, спеціалістів із спеціальних історичних дисциплін – на різних етапах існування відділу.

Протягом 1951–1953 рр. співробітники відділу історіографії і фондів працювали над підготовкою тритомного збірника документів «Воссоединение Украины с Россией». У підготовці останнього взяли участь Ф. П. Шевченко, О. М. Апанович, О. А. Бевзо, П. П. Гудзенко, О. С. Компан, О. І. Лугова, Д. І. Мишко й інші науковці. 1954 р. М. Н. Лещенко, Л. К. Полухін та Л. А. Коваленко підготували 3 брошури на честь відзначення 300-річчя возз'єднання України з Росією. Одночасно відділ працював над розробкою теми «Розвиток української історіографії в період капіталізму», до якої були залучені Л. А. Коваленко і Л. К. Полухін.

Наприкінці 1950-х – у 1960-і рр. у відділі допоміжних історичних дисциплін розроблялося декілька, пов'язаних з різноманітними комплексами джерел історії України, планових тем: «Джерелознавство Української РСР», «Хронологія Української РСР», «Історична географія Української РСР», «Історичний атлас Української РСР». Вже упродовж 1959 р. науковці відділу підготували збірник документів «Рабочий класс Украины в восстановительный период 1921–1925 гг.» (упорядниця В. П. Сидоренко), додатковий четвертий том до збірника документів «Воссоединение Украины с Россией» (упорядник А. З. Барабой). О. А. Бевзо підготував методичну розробку «Основные положения о публикации документов XVI-XVII ст., писанных на украинском языке». 14 – 15 травня 1959 р. за ініціативою відділу було проведено Республіканську наукову конференцію «Про стан і завдання допоміжних історичних дисциплін», у якій взяли участь понад 100 вчених.

Протягом 1960 р. співробітники відділу опрацьовували документальні матеріали для збірок, присвячених 50-річчю першої російської буржуазно-демократичної революції 1905–1907 рр. та 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. В тому ж році у відділі підготовлено до друку працю П'єра Шевальє «Історія війни козаків проти Польщі з розвідкою про їхнє походження, країну, звичаї, спосіб правління та релігію і другою розвідкою про перекопських татар» (упорядники О. А. Бевзо, А. З. Барабой). Науковці розробляли також кілька планових тем, зокрема «Матеріали до Історичного атласу УРСР», «Хроніка подій на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)», «Підготовка і проведення Великої Жовтневої революції на Україні: Хроніка подій (лютий 1917 – лютий 1918 рр.)».

У 1961 р. співробітниками відділу підготовлено до друку кілька збірників документів та матеріалів: «Радянське будівництво на Україні в період громадянської війни» (упорядник П. П. Бистренко), «Скасування кріпосного права на Україні» (упорядник А. З. Барабой), «Громадсько-політичний рух на Україні в 1856–1862 рр.» У 1962 р. опубліковано збірник «Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (листопад 1918 – серпень 1919)».

У 1963 р. після реорганізації відділ історіографії та джерелознавства працював над науково-дослідними темами «Закономірності історичного розвитку суспільства і переходу від однієї соціально-економічної формації до іншої» й «Історія історичної науки на Україні». Вже у 1964 р. його співробітниками за участю інших фахівців видано збірник праць «Історичні погляди Т. Шевченка». Одночасно науковці брали активну участь у підготовці колективної праці «Пятьдесят лет советской исторической науки на Украине». Протягом 1965 р. співробітники відділу опублікували ряд індивідуальних праць: Р. Г. Симоненко «Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II половина 1919 – березень 1921 р.)», В. П. Сидоренко «Шляхом великого почину», С. К. Гутянський «В. І. Ленін і культурне будівництво на Україні (1917-1920)». В 1966 р. побачила світ монографія І. М. Гапусенка «Боротьба східних слов'ян за вихід до Чорного моря», а у

1967 р. – праця А. В. Санцевича «Проблеми історії України післявоєнного періоду в радянській історіографії». В 1968 р. науковці працювали над завершенням колективної праці «Ленінська теоретична спадщина і розвиток української історіографії». У той же час готувалися до видання перший том творів Д. І. Яворницького (упорядник І. М. Гапусенко), «Літопис Самовидця» (упорядник Я. І. Дзира), джерелознавчі матеріали з історії народонаселення до «Українського історичного атласу» (упорядник А. Л. Перковський) та ін. В тому ж році було опубліковано монографію М. Ф. Котляра «Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст.».

Наприкінці 1960-х рр. співробітники відділу опрацьовували планову тему «Ленінська теоретична спадщина в українській радянській історіографії». Тоді ж досліджувалися й інші проблеми. У 1969 р. було опубліковано довідник І. О. Гуржія і В. С. Петренка «Видатні радянські історики», брошуру І. М. Гапусенка «Дмитро Іванович Яворницький». У 1970 р. науковці видали ряд індивідуальних та колективних праць, у тому числі: І. О. Гуржій «Фрідріх Енгельс про Україну», Н. В. Комаренко «Журнал «Літопис революції»: Історіографічний нарис», О. А. Бевзо «Львівський літопис і Острозький літописець». У відділі розроблялися проблеми історіографії, джерелознавства й ряду спеціальних історичних дисциплін (історична географія, палеографія, археографія, хронологія, метрологія та ін.), а також готувалися навчальні посібники для середньої й вищої школи. Зокрема було підготовлено «Книгу для читання з історії Української РСР для 7–8 класів» (укладач – І. О. Гуржій) і «Хрестоматію з історії УРСР».

У 1971 р. співробітники відділу (І. О. Гуржій, А. В. Санцевич, В. Г. Сарбей, В. П. Сидоренко) взяли активну участь у написанні багатотомної «Історії УРСР». Того ж року опубліковано праці: «Сучасність очима історика» А. В. Санцевича та «Літопис Самовидця» (упорядник Я. І. Дзира).

З 1972 р. науковці розробляли планову тему «Висвітлення питань загальної історії в українській радянській історіографії (1945–1971)». Одночасно співробітники відділу готували до друку два томи історичних праць І. Я. Франка з 50-томного зібрання його творів (В. Г. Сарбей, Ю. А. Пінчук). У 1972 р. опубліковано монографії А. В. Санцевича «Джерелознавство з історії Української РСР післявоєнного періоду (1945–1970)», В. Г. Сарбея «В. І. Ленин и дооктябрьское наследие историографии Украины».

У 1974–1976 рр. науковці розробляли декілька науково-дослідних проєктів: «Розвиток історичної географії на Україні (XIX – початок XX ст.)», «Літопис комуністичного будівництва: Хроніка найважливіших подій на Україні (1971–1972)», «Радянська й польська історіографія про бойове співробітництво народів СРСР і Польщі в роки Великої Вітчизняної війни» та ін. Водночас співробітники відділу забезпечували підготовку карт та картосхем для багатотомної «Історії Української РСР». У 1974 р. вийшла друком монографія О. В. Молодчикова «Книга Радянської України». У 1975 р. опубліковано монографію В. П. Сидоренко «Преса як джерело з історії робітничого класу в період соціалістичного будівництва

(1921–1941 рр.)». У 1977–1979 рр. відділ розробляв науково-дослідний проект «Методика історичного дослідження: Джерелознавство, спеціальні історичні дисципліни». Його співробітники готували до друку «Атлас історії Української РСР» (керівник – О. В. Молодчиков), а також хронологічний довідник «Літопис комуністичного будівництва: Хроніка найважливіших подій на Україні. 1977 р.» (упорядниця В. П. Сидоренко). В тому ж році опубліковано «Літопис комуністичного будівництва: Хроніка найважливіших подій на Україні (1917–1975)» (упорядники В. П. Сидоренко, О. Д. Кузьмінська). У 1978 р. побачила світ монографія О. Є. Маркової «Картографічні дослідження проблеми охорони природи» (у співавторстві).

У 1979–1980 рр. науковці (Ф. П. Шевченко, А. В. Санцевич, Є. П. Степанович, О. Є. Маркова) брали активну участь у написанні ряду підрозділів багатотомної «Історії Української РСР», підготовці карт й ілюстративних матеріалів. Відділ джерелознавства та допоміжних дисциплін розробляв також дві планові теми: «Джерелознавство: методика історичного дослідження» й «Історична географія та картографія». Метою другого науково-дослідного проекту була підготовка «Атласу історії Української РСР».

У 1981 р. опубліковано кілька наукових розробок співробітників відділу: «Літопис комуністичного будівництва: Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1917–1975)» (упорядниця В. П. Сидоренко; відп. ред. П. М. Калениченко), монографія А. В. Санцевича «Джерелознавство з історії Української РСР, 1917–1941».

У 1983 р. відділ джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін розпочав розробку нової планової теми «Актуальні питання джерелознавства й історіографії радянського періоду». У секторі історії Київської Русі розроблялася тема «Виникнення давньоруської держави». У відділі продовжувалася робота над підготовкою «Атласу історії Української РСР». Науковці (Ф. П. Шевченко, М. Ф. Котляр, О. Ф. Сидоренко, В. М. Ричка) написали ряд підрозділів до багатотомної «Історії Української РСР». У 1983 р. було опубліковано монографію В. О. Нерода «Интернациональные связи трудящихся Украинской ССР и Польши: 1929–1933» та бібліографічний покажчик «Балканистика в Украинской ССР, 1917–1980». У 1984 р. було видано монографії А. В. Санцевича «Українська радянська історіографія (1945–1982)» й Н. В. Комаренко «Дружба и сотрудничество народов СССР: Украинская советская историография».

У 1985 р. було опубліковано монографію М. Ф. Котляра «Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси X–XIII ст.», а у 1986 р. – монографії А. В. Санцевича «Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР, 1936–1986» та В. В. Румянцевой «Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма».

Протягом 1987–1988 рр. відділ розробляв науково-дослідну тему «Джерельна база історичного дослідження». У процесі її розробки розглянуто ряд методичних і методологічних проблем взаємодії джерелознавства й

історіографії, джерелознавчі аспекти аналізу періодичної преси, мемуарної літератури та джерел з ряду спеціальних історичних дисциплін. За результатами досліджень впродовж 1987-1988 рр. опубліковано 62 праці загальним обсягом близько 100 друкованих аркушів, у тому числі «Літопис комуністичного будівництва: Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1981–1986)» (К., 1987, упорядники – В. О. Нерод і В. В. Румянцева).

Впродовж 1989-1990 рр. відділ джерелознавства і допоміжних історичних дисциплін працював над розробкою науково-дослідної теми «Проблеми вивчення й використання комплексу письмових джерел з історії Української РСР», а сектор історичної географії й картографії розробляв науково-дослідну тему «Дослідження проблем історичної картографії та створення учбових атласів Української РСР». У процесі виконання тем досліджено інформаційні можливості ряду важливих джерельних комплексів з історії України, зокрема періодичної преси, статистики, архівних матеріалів, епістолярної спадщини. За результатами досліджень протягом 1989–1990 рр. вийшло друком більше 50 праць, у тому числі монографії О. В. Тодійчук «Украина XVI–XVIII вв. в трудах Общества истории и древностей российских» (К., 1989) та А. В. Санцевича «Методика исторического исследования» (2-е изд., доп. и перераб. – К., 1990).

Впродовж 1991–1993 рр. відділ української історіографії та спеціальних історичних дисциплін опрацював науково-дослідну тему «Історіографічна спадщина України XVII–XX ст.». В ході її розробки виконано комплексний аналіз ряду окремих проблем, які посідають чільне місце у національній історіографічній спадщині, визначено основні етапи розвитку історичної думки, опрацьовано архівні фонди і мемуари відомих українських істориків. Протягом 1991–1993 рр. опубліковано 55 праць, зокрема монографію Ю. А. Пінчука «Микола Іванович Костомаров, 1817–1885» (К., 1992), студії М. Костомарова «Автобіографія. Бунт Стеньки Разина» (К., 1993, упорядкування, коментарі та вступна стаття Ю. А. Пінчука), монографію Є. П. Степанович «Высшая специальная школа на Украине, конец XIX – начало XX ст.» (К., 1991), брошуру А. В. Санцевича «Видатний український історик М. Є. Слабченко» (К., 1993) та ін.

Протягом 1994–1996 рр. співробітники відділу української історіографії працювали над вивченням науково-дослідної теми «Шляхи розвитку української історіографії (початок XIX – 90-і роки XX ст.)». У процесі вивчення теми розглянуто основні етапи розвитку української історичної думки XIX–XX ст., висвітлено процес формування наукової історіографії її напрямів і шкіл. Зокрема, доведено безпідставність категоричного протиставлення державницького й народницького напрямів української історіографії, встановлено генетичний зв'язок істориків-державників зі своїми попередниками в історії науки. Співробітники відділу розробляли ряд малодосліджених проблем – таких, як взаємодія та взаємовплив різних

напрямів національної історіографії у загальнонауковому процесі, життєвий і творчий шлях М. І. Костомарова, Д. І. Дорошенка, М. І. Яворського, здійснили перевидання фрагментів ряду історіографічних праць у колективній монографії «Історична спадщина в світлі сучасних досліджень: Величко, Маркович, Маркевич, Костомаров, Яворський» (К., 1995, авторський колектив: Ю. А. Пінчук, А. В. Санцевич, Н. О. Герасименко, В. О. Нерод) з коментарями й спеціальними розвідками, а також класичної студії Д. І. Дорошенка «Огляд української історіографії» (К., 1996, упорядкування та вступний нарис Ю. А. Пінчука і Л. В. Гриневич). У 1996 р. в львівському видавництві «Світ» опубліковано студію Л. В. Гриневич «Військове будівництво в Радянській Україні у 1917 – на початку 30-х рр. ХХ ст.» в колективній монографії «Історія українського війська». Усього протягом 1994–1996 рр. науковці відділу опублікували 140 праць загальним обсягом більше 130 друкованих аркушів.

В 1997–1999 рр. відділ української історіографії розробляв планову науково-дослідну тему «Українська історіографія на порозі ХХІ ст.» В зазначений період працівниками відділу під керівництвом Ю. А. Пінчука завершено підготовку видання «Енциклопедія життя і творчості Н. І. Костомарова» (понад 40 др. арк.). У цілому впродовж 1997–1999 рр. науковці опублікували 69 праць, у тому числі монографічні дослідження Н. О. Герасименко «Міри земельних площ Лівобережної України (друга половина ХVІІ–ХVІІІ ст.)» (К., 1998) та «Історичні події на Україні 1657–1659 рр. (гетьманство І. Виговського) у висвітленні С. В. Величка» (К., 1999), В. С. Горака «Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918 – серпень 1919 рр.)» (Фастів, 1998). За активної участі співробітників відділу, зокрема Р. Г. Симоненка, підготовлено навчальний посібник «Історія України» (К., 1997). Видано також кілька колективних праць. Протягом 1997–2001 рр. н. с., к. і. н. В. І. Палієнком опубліковано п'ять випусків щорічних історико-хронологічних довідників.

У 2000 р. відділ розпочав розробку нової планової теми «Актуальні науково-теоретичні проблеми української історіографії II половини ХІХ–ХХ ст. й маловивчені історичні пам'ятки». Протягом 2000-2001 рр. опубліковано ряд наукових праць, у тому числі монографію Р. Г. Симоненка «Нариси історії виконавчої влади в Україні, 1917 – квітень 1918 рр.» (К., 2000). За участю В. В. Томазова та О. В. Яся підготовлено і видано колективну студію «Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти» (К., 2000, вступна стаття та редакція акад. В. А. Смолія).

У 2001 р. опубліковано «Енциклопедію життя і творчості Н. І. Костомарова (1817–1885)» (К., Донецьк, 2001, голова редколегії В. А. Смолій), яка є результатом понад 5-річних дослідницьких студій співробітників відділу під керівництвом проф., д. і. н. Ю. А. Пінчука. У тому ж році співробітники відділу В. В. Томазов та О. В. Яся підготували і видали до 10-ї річниці незалежності України альбом «Україна: Віхи історії» (К., 2001, вступне слово і ред. В. А. Смолія).

У 2002 р. опубліковано бібліографічний покажчик праць «Микола Іванович Костомаров (1817–1885): матеріали до бібліографії» (Вступ. ст. та ред. Ю. А. Пінчука; упоряд. О. Т. Гончар, Г. В. Пасещенко. Запоріжжя-Київ, 2002), брошури В. Томазова «Родовід: Науково-методичний посібник» (К., 2001) та здійснено видання: Модзалевский В. Л. «Малороссийский родословник» (вип.3, К. – СПб., 2002). За 2000–2002 рр. всього опубліковано 12 праць.

У 2003–2005 рр. відділ працював над темою «Українська історіографія XIX–XX ст. як фактор національної свідомості». За ці роки у відділі опубліковано 150 праць, 7 з яких монографічні дослідження (індивідуальні і колективні), 1 бібліографічний довідник, 6 збірників наукових праць, 2 видання «Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник» (вип. 4, К., 2004, вип. 5, К., 2005) та ін., в т.ч. статті, рецензії, розділи у колективних монографіях.

Нині відділ працює над темою «Українська історична наука: методологія, джерела і персоналії».

Відділ ще з середини 1960-х рр. розпочав видання власного періодичного збірника. Так, спільно з Архівним управлінням при Раді Міністрів УРСР науковці підготували й видали сім випусків збірника «Історичні джерела та їх використання» (К., 1964, 1966, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972). До складу редколегії щорічника входили: І. Бутич, Ф. Шевченко, А. Катренко (відп. секретар 1–5-го вип.), В. Скорина (відп. секретар 6–7-го вип.), О. Гуржій (6–7-й вип.). У збірнику друкувались статті з проблем джерелознавства, архівознавства, комплексу спеціальних історичних дисциплін: дипломатики, сфрагістики, історичної метрології, палеографії, філігранології, історичної географії, емблематики, нумізматики тощо. Кожна з надрукованих праць містила історіографію з аналізованого питання, огляд джерел. Проте у зв'язку із розгортанням в республіці ідеологічного тиску на україномовні історичні видання було припинено.

Вагомим внеском у вітчизняну історіографію є також 6 випусків збірника «Історіографічні дослідження в Українській РСР» (К., 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973), що був заснований за ініціативою Ф. П. Шевченка. Перший та другий випуски (К., 1968–1969, тираж 850 та 600 прим.) вийшли за редакцією Ф. П. Шевченка, третій – п'ятий (К., 1970–1972, тираж – 600, 800 та 1600 прим.) – І. О. Гуржія, шостий (К., 1973, тираж 800 прим.) – П. М. Калениченка. З п'ятого випуску була впроваджена практика вилучення статей (Ф. П. Шевченка, О. М. Апанович, Я. І. Дзири). Наклад шостого випуску був майже повністю знищений за вказівкою вищого партійного керівництва.

Заходами співробітників відділу побачили світ і два випуски «Українського історико-географічного збірника» (К., 1972, 1973).

1997 р. було відновлено видання фахового збірника «Історіографічні дослідження в Україні» як неперіодичного збірника наукових праць. Видається у вигляді спеціальних випусків, присвячених відомим ученим, та збірників наукових праць: вип. 7 – пам'яті чл.-кор. НАН України

Ф. П. Шевченка (відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 1999), вип. 8 – на пошану д.і.н. Ю. А. Пінчука (відп. ред. О. П. Реєнт. – К., 1998), вип. 9 – пам'яті д. і. н., проф. В. Г. Сарбея (відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1999), вип. 10 (об'єднаний випуск з науковим збірником «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики»; відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко, Ю. А. Пінчук. – К., 2000) – на пошану академіка НАН України В. А. Смолія, вип. 11 (відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2002) – на пошану д. і. н. Р. Г. Симоненка, вип. 12 – «Визначні постаті української історіографії ХІХ–ХХ ст.» (відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2003), вип. 13 (відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2003) – на пошану д. і. н. П. М. Калениченка, вип. 14 (відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2004) – збірник наукових праць з проблем біоісторіографії, проблемної, регіональної та інституціональної історіографії, вип. 15: Визначні постаті української історіографії ХІХ–ХХ ст. (відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2005), вип. 16: Михайло Максимович і українська історична наука. Матеріали круглого столу, проведеного в Інституті історії України НАН України 10 листопада 2004 р. з нагоди 200-річчя від дня народження М. О. Максимовича (відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2005). З лютого 2003 р. «Історіографічні дослідження в Україні» зареєстровані в державному реєстрі як друкований засіб масової інформації. На жаль, збірники видаються тиражем від 100 до 300 примірників.

У збірнику друкуються розвідки з історії історичної науки, наукових товариств, інституцій та часописів, проблемної та регіональної історіографії, біоісторіографії, теорії та методології, суміжних галузей та дисциплін, а також статті присвячені пам'яткам історичної думки, бібліографічні огляди та матеріали, рецензії. Статті та матеріали хронологічно охоплюють майже всі періоди розвитку української історичної думки.

У вип.12 і 15 збірника опубліковані підготовчі матеріали пілотного проекту «Визначні постаті української історіографії», який започатковано за ініціативи завідувача відділу Ю. А. Пінчука. В межах цього проекту планується підготовка кількатомного академічного видання.

З 2005 р. у відділі почав виходити альманах теорії та історії історичної науки «Ейдос», який має бути щорічним. Перший випуск альманаху присвячений переважно проблемам інтелектуальної історії. Мета редколегії альманаху полягає в репрезентації, поширенні новітніх ідей, методів, концепцій, течій у масовій історичній свідомості та професійній сфері.

Співробітники відділу впродовж всього часу його існування захистили 6 докторських дисертацій: Ф. П. Шевченко (1963), Р. Г. Симоненко (1967), А. В. Санцевич (1968), В. Г. Сарбей (1972), М. Ф. Дмитрієнко (1985), Ю. А. Пінчук (1986) та 28 кандидатських дисертацій: О. А. Бевзо (1962), О. Й. Щусь (1962), Є. Ф. Белінський (1963), М. Ф. Котляр (1965), М. Ф. Дмитрієнко (1965), А. Л. Перковський (1968), Н. В. Комаренко (1968), Я. І. Дзира (1968), В. В. Панашенко (1970), Ю. А. Пінчук (1973), О. Ф. Сидоренко (1973), С. З. Заремба (1974), Л. П. Маркітан (1974), В. О. Нерод (1979), В. В. Румянцева (1983), О. Б. Головка (1984), Є. П. Степанович (1985), В. М. Ричка (1985), М. М. Корінний (1985), О. В. Тодійчук (1986),

Н. С. Костинська (1988), Н. А. Литвин (1989), Л. В. Гриневич (1995), О. В. Ясь (2000), А. М. Бовгиря (2004), Н. М. Юсова (2005), В. В. Томазов (2005).

У відділі з 1950 р. працювали: чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко, доктори історичних наук А. В. Санцевич, В. Г. Сарбей, М. Ф. Дмитрієнко, М. Ф. Котляр, кандидати історичних наук О. В. Молодчиков, В. О. Нерод, В. І. Палієнко, О. А. Бевзо, О. Й. Щусь, Є. Ф. Белінський, А. Л. Перковський, Н. В. Комаренко, О. Ф. Сидоренко, В. В. Панашенко, С. З. Заремба, Л. П. Маркітан, В. В. Румянцева, О. Б. Головка, Є. П. Степанович, В. М. Ричка, М. М. Корінний, О. В. Тодійчук, Л. В. Гриневич.

На жаль, деякі із науковців зазнавали переслідувань і таврування. Так, у 1972 р. за офіційною версією у зв'язку зі скороченням штатів (фактично – за «пропаганду буржуазно-націоналістичних ідей») з відділу історіографії та джерелознавства було звільнено Я. І. Дзиру й В. С. Кука. 1983 р. зі штатного розкладу сектора історії Київської Русі «як зрадника Батьківщини» виключено к.і.н. В. І. Мезенцева, який виїхав за кордон.

Нині у відділі працюють: завідувач відділу д. і. н., проф. Ю. А. Пінчук, пров. н. с., д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко, д. і. н., проф. І. І. Колесник, к. і. н., с. н. с. Н. О. Герасименко, к. і. н., с. н. с. В. С. Горак, к. і. н., с. н. с. Д. С. Вирський, к. і. н., с. н. с. О. В. Ясь, к. і. н., н. с. О. О. Ковалевська, к. і. н., н. с. А. М. Бовгиря, к. і. н., н. с. Н. М. Юсова, м. н. с. О. Т. Гончар, м. н. с. І. С. Азарх, інж. I кат. С. М. Блащук, інж. I кат. Н. В. Пазюра.

Ю. А. Пінчук, О. В. Ясь, О. Т. Гончар

ВІДДІЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

12 травня 1994 р. на базі сектора історичної географії та картографії відділу української історіографії та спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України було створено відділ спеціальних історичних дисциплін (СІД). Його очолила д.і.н. М. Ф. Дмитрієнко.

Створення відділу мало під собою ґрунтовну науково-організаційну базу. У 60–70-ті рр. ХХ ст. в УРСР швидко розвивалися історико-географічні й картографічні дослідження у зв'язку з прийняттям на урядовому, академічному та університетському рівнях рішення про створення Національного атласу України в трьох томах. Перший з них було присвячено природним умовам і ресурсам, другий – економіці й культурі, третій – історії України та українського народу. У той час проводилися конференції картографів, наукові симпозиуми, друкувалися наукові збірники. Інститутом історії АН УРСР було видано 2 випуски «Українського історико-географічного збірника» (К., 1971–1972), де розглядалися питання історичної географії України з давніх часів та друкувались матеріали, присвячені створенню науково-довідкового атласу «Історія українського народу й Української РСР» (атлас неодноразово змінював свою назву). Одночасно на сторінках «УІЖ» ставилися дискусійні питання щодо структури і списку карт історичного тому атласу. У 1978 р. перший том науково-довідкового атласу, присвячений природним умовам та ресурсам України, було надруковано. Картографічна інформація такої насиченості, компетентності й повноти подавалася вперше.

В 1979 р. у відділі джерелознавства й допоміжних історичних дисциплін (зав. відділу – д.і.н., проф. П. М. Калениченко) було створено неструктурну групу з історичної географії та картографії під керівництвом чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченка. На 1979–1984 рр. групі було заплановано розробку наукової теми «Історична географія і картографія». До складу групи ввійшли 6 осіб – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко, с.н.с., к.т.н. О. Є. Маркова, с.н.с., к.і.н. О. В. Молодчиков, м.н.с., к.і.н. Т. А. Балабушевич, м.н.с. Є. П. Степанович і ст. інж. Л. А. Пономаренко. 1980 р. групу поповнили стажисти-дослідники В. М. Гирявенко (Петрунькіна) і Н. В. Скрябінська (Грехова) та ст. інженер-картограф, підполковник у відставці О. П. Білоцерківський – фахівець зі складання карт з військової тематики, а 1981 р. – м.н.с. Ф. М. Шабульдо.

Співробітники групи публікували чимало матеріалів про результати своїх досліджень. Група також провела підготовку картографічного матеріалу для багатотомної «Історії УРСР». Усього до цього фундаментального видання вміщено 101 карту, створену співробітниками групи й картографами.

1981 р. побачили світ підготовлені групою 7-й і 8-й випуски республіканського міжвідомчого збірника «Історичні дослідження. Вітчизняна історія», у яких знайшли висвітлення питання історичної географії та картографії

України, методики й джерелознавства історичної та соціально-економічної географії, було оприлюднено методику складання карт з історії України XVIII–XIX ст., картографічні принципи розробки «Атласу» тощо.

5 травня 1982 р. на базі групи створено сектор історичної географії й картографії, що став структурним підрозділом відділу джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін. Керівництво ним здійснював чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко.

Співробітники сектора, до складу якого ввійшло 13 співробітників, публікували наукові статті, виступали на конференціях, брали участь як постійні члени в роботі Міжнародного комітету славістичних досліджень (Париж, 1982 р. – Ф. П. Шевченко), Комітету створення національних атласів (Москва, 1982 р. – О. Є. Маркова), проводили лекційну роботу (Т. А. Балабушевич, Є. П. Степанович).

Тривала робота і над картами до колективної монографії «История УССР» (рос. мовою). У травні 1982 р. співробітниками сектора було проведено представницький науковий семінар з історичної географії й картографії. Науковці доповіли про результати своєї роботи над створенням історичного атласу. На семінарі було однозначно вказано на високу результативність їх праці, підкреслено небувалий доти рівень розвитку історичної географії в Україні.

1985 р. ознаменувався затвердженням нової теми відділу, в якому перебував сектор – «Допоміжні історичні дисципліни. Історіографія і теорія». Науковці сектора взяли участь у написанні окремих розділів колективної монографії «Вспомогательные исторические дисциплины: историография и теория» (К., 1988).

Продовжувалася робота по складанню II частини «Атласу історії України», присвяченої історії радянського суспільства. Над нею працювали Ф. П. Шевченко, О. Є. Маркова, Т. А. Балабушевич, М. Ф. Дмитрієнко (працювала в секторі з 1985 р.), Є. П. Степанович, картографи – В. М. Гирявенко, Н. М. Пасюк, Н. В. Грехова, О. П. Ковальчук.

У 1985 р. вийшов друком 11-й випуск збірника наукових статей «Історичні дослідження. Вітчизняна історія», в якому на основі значного фактичного матеріалу висвітлено питання соціально-політичного та культурного розвитку України, адміністративно-територіального устрою окремих її регіонів. Основний акцент зроблено на питаннях історичної картографії.

У 1986 р. результатом роботи над темою «Історико-географічні й картографічні дослідження в УРСР» стала передача на виробництво до картографічної фабрики (м. Вінниця) першого в Україні науково-довідкового, комплексного «Атласу історії України», частина I (101 карта, коментарі, ілюстрації). Передача першої частини «Атласу історії України» на виробництво до Вінницької фабрики виявилась необачністю й великою помилкою через те, що в редакторів і картографів цього закладу був відсутній будь-який досвід складання історичних карт. Це призвело до припущення багатьох помилок, яких можна було б уникнути за умов виготовлення карт на Київській картографічній фабриці. Всі численні намагання дирекції Інституту історії передати

друкування до Києва категорично заперечувалися Москвою, яка виділяла кошти на підготовку атласу із союзного бюджету.

У 1987 р. співробітники сектора завершили наукову розробку карт «Атласу історії України» (частина II): «Україна. Початок ХХ ст. – 90-ті рр.». Для видання вони підготували 150 унікальних за значенням й інформацією карт. Пізніше, після 1991 р., їх список відповідно скоротився до 93 назв. Атлас попередньо мав складатися з 5 розділів (за хронологією 1917–1920; 1921–1941; 1941–1945; 1945–1960; 1960–90-ті рр., а у межах періоду матеріали класифікувалися та комплектувалися за тематикою). В картографічній формі там відображено події з початку ХХ ст. – до 90-х рр.: боротьба України за незалежність, національно-визвольні змагання, приєднання частини українських земель до складу УРСР, розвиток економіки і культури, участь республіки у Другій світовій війні, відбудові народного господарства в післявоєнні роки, а також у будівництві БАМу, створенні Тюменського нафтогазового комплексу, освоєнні цілинних земель й ін.

Колектив сектора також плідно працював над написанням текстів до «УРЕ». Великого напруження вимагало й рецензування атласів областей УРСР, які створювалися в регіонах. Всі наукові співробітники продовжували читати лекції по лінії товариства «Знання», брали активну участь у конференціях.

Серед публікацій науковців, що з'явилися тоді друком у видавництві «Наукова думка», слід назвати монографію Ф. М. Шабульда «Землі Південно-Західної Русі в складі Великого князівства Литовського» (К., 1987), у якій досліджено історію переходу українських земель – Волині, Поділля, Київщини, Чернігово-Сіверщини під владу Литви та боротьбу проти Золотої Орди за возз'єднання всіх земель Русі в єдину державу.

У 1988–1990 рр. сектор опрацьовував нову тему «Дослідження проблем історичної географії й створення учбових атласів України».

1988 р. дирекцією Інституту прийнято рішення про видання II частини «Атласу» окремими випусками, що дозволило б прискорити вихід унікального видання в світ. Першим запропоновано було опублікувати випуск «Адміністративно-територіальний поділ українських земель. 1917–1990-ті рр.» (22 карти, а також тексти, ілюстрації, коментарі до карт). На жаль, роботу над Атласом історії України взагалі було припинено в 1995–1996 рр. через брак коштів у НАНУ.

Науковці сектора провели роботу, пов'язану з розробкою принципів складання учбових атласів з історії УРСР для середньої школи, координуючи її з Міністерством освіти республіки. Були складені плани-проспекти історичних атласів для 7-го, 8-го, 9-го класів, концепцію яких узгоджено з Міністерством освіти України (27 карт з ілюстраціями і текстами). Вивчення змін адміністративного поділу українських земель – від часів Київської Русі до 80-х рр. ХХ ст. дозволило здійснити комплексне дослідження їх політичного підпорядкування та адміністративного поділу в складі різних держав. Але й цей атлас через браком коштів не побачив світ.

Сектор підготував та видав збірник наукових праць «Історико-географічне вивчення природних і соціально-економічних, суспільно-політичних

та культурних процесів України від найдавніших часів до сьогодення» (К., 1988). У матеріалах збірника засобами історичної географії відображались соціально-економічні, суспільно-політичні і культурні процеси на теренах України від найдавніших часів до сучасності. У 1990 р. вийшов з друку збірник наукових праць «Географічний фактор в історичному процесі» (К., 1990). У ньому розглядалися питання історичної географії й картографії УРСР, аналізувались методика створення історичного атласу, розробка конкретних карт за представленою інформацією з публікацією авторських оригіналів, досліджувались історичні міста та оборонні споруди XVII–XVIII ст., історичні й картографічні джерела.

Тема сектора у 1991–1993 рр. «Дослідження проблем історичної географії та картографії. Адміністративно-територіальний поділ України» передбачала вивчення історичної демографії й питань історичної географії, які мали забезпечити фактичним матеріалом окремі теми атласу.

На той час сектор історичної географії й картографії (зав. сектору з травня 1990 р. – д.і.н. М. Ф. Дмитрієнко) перебував у складі відділу української історіографії та допоміжних історичних дисциплін й налічував тільки 4 наукових співробітники: М. Ф. Дмитрієнко, О. Є. Маркова, Т. А. Балабушевич, Є. П. Степанович та 3 картографи: Н. М. Пасюк, В. М. Гирявенко, Н. В. Грехова. Вони продовжували вивчати адміністративний поділ України кінця XIX – кінця XX ст., етнічний склад й зміни населення в Україні за переписами 1897, 1926, 1959 й 1989 рр., кордонів останньої.

Внаслідок інтенсивної роботи над плановою темою науковці поглиблено вивчали територіальні зміни і кордони України. Оскільки дана проблема після здобуття Україною незалежності стала чи не провідною в засобах масової інформації й громадськість потребувала нагального роз'яснення цілого ряду питань, пов'язаних з приналежністю українських земель до інших держав, науковці сектора – М. Ф. Дмитрієнко, Т. А. Балабушевич, В. Й. Бузало, О. Є. Маркова за участю співробітників інших відділів Інституту (В. Д. Бочка, Б. І. Захарчука) провели у прямому ефірі Українського радіо цикл авторських передач «Формування території й кордонів України». Одночасно вони прочитали курс лекцій з даної тематики в керівних структурах СБУ, МВС, для керівників підрозділів військ Комітету охорони державного кордону та у частинах Збройних сил України.

Відродження в Україні державності поставило перед істориками – фахівцями СІД на порядок денний актуальні питання розробки атрибутів державності – нагородної системи, атрибутів влади, національної символіки й емблематики, дизайну майбутньої національної валюти. Однак без знання історичного досвіду у цьому напрямку, без фундаментальних праць з переліченої тематики, які б містили дослідження, базовані на вивченні та аналізі джерел з вітчизняної фалеристики (нагороди), боністики (гроші), сфрагістики (печатки), вексилології (прапорництва), уніформології, зброєзнавства, медальєрики й інших спеціальних історичних дисциплін було неможливо виконати практичні завдання, що постали перед науковцями в галузі створення державної атрибутики.

Саме на початок 90-х рр. припадає інтенсивна робота науковців сектора, спрямована на посилене вивчення історії, розвитку і становлення комплексу СІД, та, що головне, їх джерел, незнаних навіть фахівцям. Такий стан джерельної бази спеціальних історичних дисциплін зумовлений тим, що більшість унікальних за значенням, змістом, інформацією пам'яток нашої державності, у тому числі герби, національна валюта, нагороди й супутні документи, перебували 70 останніх років в архівах під грифом заборони.

Першим кроком на шляху досягнення джерельних комплексів СІД, розробки й вивчення історії спецдисциплін в Україні стало написання науковцями сектора і видання навчального посібника для студентів гуманітарних вузів «Специальные исторические дисциплины» за редакцією В. О. Замлинського та М. Ф. Дмитрієнко (К., 1992). Авторами його стали М. Ф. Дмитрієнко, Т. А. Балабушевич, В. Й. Бузало, І. Н. Войцехівська, Л. П. Маркітан (перейшла на роботу у відділ в липні 1994 р.), О. Є. Маркова, Є. П. Степанович, а також співробітники відділів Інституту та викладачі Київського держуніверситету. У даній праці вчені взяли на себе сміливість сказати про унікальне значення джерел СІД для вивчення актуальних питань вітчизняної історії. Посібник містив відомості про історію 60-и спеціальних історичних дисциплін, важливі дані про наявність джерельних комплексів – речових, писемних, зображувальних, фонетичних, які завдяки своїй прямій і прихованій інформації, своєрідним засобам та формам фіксації фактів і подій дійсності містили знання щодо перебігу історичного процесу на українських землях.

Як на досягнення у науково-організаційній роботі учених сектора можна вказати на результативність об'єднання навколо останнього фахівців СІД з провідних дослідних і вищих навчальних закладів України. Саме співробітництво з вченими кафедри джерелознавства й архівознавства Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, особливо проф. В. О. Замлинським та доц. І. Н. Войцехівською, стало запорукою успішно виконання важливого названого дослідного проекту.

Того ж 1992 р. вийшов друком наступний випуск збірки наукових праць співробітників сектору «Історико-географічні дослідження в Україні» (К., 1992), у якій опубліковані розробки з важливих тем історичної географії, зокрема стосовно адміністративно-територіального поділу УРСР з 1917 по 80-ті рр. ХХ ст. (історико-картографічний аспект), розкрито зміст давніх історичних карт Східного Поділля, зокрема їх інформацію про флору, наявну геральдику й іконографію, досліджено картографічний літопис Лаврських печер, історію м. Батурина – гетьманської столиці, проблеми історії формування території козацької держави тощо.

Слід зазначити, що протягом існування сектора, його співробітники брали активну участь у 50 наукових конференціях різного рівня, виступали з дискусійних питань розвитку історичної науки. Ними опубліковано близько 200 статей, тез, повідомлень та доповідей у фахових географічних, історичних і демографічних збірниках.

З моменту створення відділу було визначено основні напрямки його

роботи та провідну, актуальну проблематику, яка й визначила його діяльність. Це – дослідження історії спеціальних історичних дисциплін, ступінь вивчення кожної з них, особливості методичних прийомів та методології, історіографія проблеми, з'ясування цілої низки теоретичних питань, пов'язаних з термінологією СІД, узагальнення на науковому рівні всього, що зроблено в їх галузі в Україні, не залишаючи осторонь і світовий досвід. Передбачалося, що відділ видаватиме серію монографічних досліджень, а всі нові наукові розробки мають бути опубліковані у вигляді наукових статей та розвідок у зачаткованому періодичному виданні «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії й методики» та збірці наукових статей «Історико-географічні дослідження в Україні», а також у засобах масової інформації – часописах та газетах. З метою ознайомлення з основною літературою з СІД зачатковано видання бібліографічних довідників-показників «Спеціальні історичні дисципліни».

Першою науково-дослідною плановою темою щойно створеного відділу була: «Картографія й її вплив на розвиток історичних досліджень» (1994–1996 рр.), яка мала узагальнити результати багаторічних досліджень, що проводилися в секторі історичної географії та картографії. Метою роботи стала наукова розробка комплексу навчальних карт з історії України; дослідження історії адміністративно-територіального поділу і розміщення населення, зокрема іноетнічних меншин в Україні, науково-дослідницьке й організаційне забезпечення підготовки до видання науково-довідкового «Атласу історії України» (частина II, вип. 1).

Основним науковим інструментарієм дослідження теми передбачалося синтетичне поєднання історико-картографічного, аналітичного та порівняльно-історичного методів. Розділ теми «Атлас історії України» (частина II, вип. 2) було виконано відділом у повному обсязі. Авторські оригінали карт передані на виробництво до Вінницької картографічної фабрики.

Вперше в українській картографії було розроблено серію карт, що відбивають основні зміни у політико-адміністративному устрої України впродовж ХХ ст. Карти цього випуску наочно показують залежність змін територіального поділу українських земель від політичної ситуації, що склалася у період радянської адміністративно-командної системи, яка проводила перерозподіл території без наукових обґрунтувань і врахування історичного досвіду минулих століть, зокрема національно-територіальних традицій та економічних зв'язків.

На замовлення Міністерства освіти України науковцями й картографами відділу підготовлено в авторському варіанті комплекс з 10 навчальних стінних карт з історії України (О. Є. Маркова, Н. М. Пасюк, Н. В. Грехова). Три з них – «Найдавніше минуле України» (5-й клас), «Національно-визвольна війна 1648–1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького» (5-й і 8-й класи) видано 2000 р.

Система настінних учбових карт, створених на підставі багаторічних наукових досліджень фахівців відділу, наочно показала в ретроспекції процес формування сучасної державної території України та шлях її народу до

незалежності, історію її соціально-економічного й культурного розвитку.

Відзначимо, що у 2000 р. побачила світ електронна версія «Національного атласу України» (Інститут географії НАНУ, Інтелектуальні системи), в якому до вступного розділу включено історичні карти, розроблені співробітниками відділу.

Другим розділом науково-дослідної теми зазначено дослідження актуальних проблем спеціальних історичних дисциплін, що стало згодом пріоритетним напрямком у наукових розробках відділу. Пізніше, у 1994–1996 рр., як результат дослідження розділу теми, було надруковано три монографічні праці, три збірки наукових праць і 119 статей науковців.

Монографія М. Ф. Дмитрієнко та Ю. К. Савчука «Короткий нарис міської геральдики Поділля» (К., 1994) присвячена вивченню в ретроспекції історії формування геральдичної традиції у цьому краї, становленню й розвитку регіонального міського герботворення в різні історичні епохи. У теоретичному плані вона ставить і вирішує проблему співвідношення міської геральдики як атрибута самоуправління та своєрідного інституту самоврядності міст в Україні на прикладі Поділля. Дана праця – перше подібне видання в країні, яка започаткувала такий важливий напрямок дослідження, як територіальна й міська геральдика.

У монографії Ю. К. Савчука «Міська геральдика Поділля» (Вінниця, 1995) досліджено міські герби, що функціонували впродовж XIV–XIX ст. на українських теренах. Книжку багато ілюстровано, подано всі варіанти головних знаків міст Поділля, навіть їх незатверджені проекти.

Як вже зазначалося, проблеми національно-державної атрибутики та символіки посідають чільне місце в оновленій Україні. Основними зовнішніми атрибутами держави, встановленими Конституцією та спеціальними законодавчими актами, вважається Державний герб, державні кольори, прапор, нагороди, національна валюта тощо, які й є об'єктом дослідження таких галузей СІД, як вексилологія, фалеристика, боністика й ін. Саме тому науково-дослідний проект виконувався відділом у напрямку розвитку тих історичних дисциплін, які сприяли б запровадженню в Україні нової символіки та атрибутів суверенної держави. Науковці написали десятки історичних довідок для органів державної влади й управління, Верховної Ради, Адміністрації Президента України, які роз'яснювали необхідність прийняття національної символіки. 1994 р. вчені відділу (М. Ф. Дмитрієнко, В. Й. Бузало) запропонували Президенту України «Концепцію державних нагород України». Як проект майбутнього закону вона була опублікована в пресі.

За розробку концепції системи нагород України та значний особистий внесок у розвиток історичної науки завідувач відділу, д.і.н. М. Ф. Дмитрієнко Указом Президента України 15 березня 1995 р. присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Напередодні 5-х роковин незалежності України вийшло друком фундаментальне 3-томне монографічне дослідження «Нагороди України. Історія, факти, документи» (К., 1996). У ньому розкривався процес нагородотворення в Україні, було подано огляди фалеристичної спадщини

різних історичних епох, досліджено історію становлення української нагородної системи з давніх часів до сьогодення, висвітлювались етапи зародження нагородної справи у Давньоруській та козацькій державах, аналізувалось становлення національних нагородних традицій за доби національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. й історія заснування нагород української діаспори 1921–1923 рр. Значну увагу було приділено спробам УНР встановити власну систему нагород, давався огляд всієї фалеристичної української спадщини. Спеціальні нариси розкривали розвиток нагородної системи УРСР, таємниці історії, пов'язані з намаганнями Радянської України створити свої нагороди в 1944 і 1967 рр. У 3-му томі праці детально викладено історію сучасного нагородотворення. На основі широкої документальної та статистичної бази, що вводилася у науковий обіг уперше, подавались етапи й відмітні особливості функціонування нагородної системи України, суперечливість умов і підходів до нагородотворення. В спеціальному розділі подано інформацію щодо створення концепції державних нагород України, статуту Відзнак Президента України. Всі томи містили підбірки відповідних державних актів та документів. Видання було багато проілюстровано. Воно стало значним внеском у розробку історії вітчизняної фалеристики.

В плані виконання наукової теми відділу за вказаний період було видано також 2-і збірки наукових праць й статей. Науковці оприлюднили свої розробки у збірці «Історико-географічні дослідження в Україні» (К., 1994), де вміщено наукові статті з питань адміністративно-територіального устрою українських земель та інші питання з історичної географії й картографії.

Другою стала збірка «Історія українського середньовіччя: Козацька доба» (у 2-х частинах – К., 1995), що була видана на пошану відомого історика О. М. Апанович.

Збірка започаткувала відродження в Україні чудової наукової традиції – вшанування вченими своїх колег-науковців.

Ініціативу відділу було одноставно підтримано Вченою радою інституту. Відкривається видання статтею М. Ф. Дмитрієнко «Жіночий портрет в історичному інтер'єрі», в якій авторка подавала життєпис О. М. Апанович і досліджувала діапазон її наукової творчості, який виявився надзвичайно широким: медієвістика та історія українського козацтва, історіографія й джерелознавство, археографія і маргіналістика, козацьке літописання та історіософія. О. М. Апанович чимало уваги надавала величезній популяризаторській праці, пропаганді наукових історичних знань, творчій спадщині першого Президента УАН В. І. Вернадського, славетним традиціям нашої трагічної й водночас легендарної козацької історії. Проблематика всіх вміщених наукових статей була підпорядкована головній темі збірки і розкривалася через аналіз окремих галузей спеціальних історичних дисциплін.

«Українська генеалогія: теорія, історія, методологія та практика» (К., 1996) – третя збірка, підготовлена відділом, в якій зібрано величезний фактичний матеріал з проблем вітчизняної генеалогічної науки. Відповідальним редактором усіх трьох збірок є М. Ф. Дмитрієнко.

Одночасно з виконанням планів наукової роботи вчені відділу брали

участь у всеукраїнських і регіональних конференціях, виступали по радіо й на телебаченні, зокрема на УТ провели серію радіопередач «Нагороди України». В періодичній пресі постійно з'являлися статті, що роз'яснювали широкій громадськості значення запроваджених Президентом України відзнак – орденів та відомчих відзнак, символіки міністерств та відомств доводили необхідність створення логотипів установ і навчальних закладів.

Окремо слід вказати на велику роботу науковців відділу у галузі практичної геральдики – створенні й затвердженні гербів міст. Впродовж шести років М. Ф. Дмитрієнко, Ю. К. Савчук, Я. О. Іщенко (аспірантка відділу історії регіональних досліджень), Л. П. Маркітан написали і подали понад 30 експертних оцінок документів та проектів головних емблем міст, ними розроблено кілька варіантів ескізів гербів для міст, які їх не мали в минулому.

Консультативний центр з геральдики розробив спеціальний пакет супутніх документів, необхідних для представлення при затвердженні гербів органами міської влади.

Виконуючи відповідні постанови Верховної Ради України «Про державні символи України» (3 вересня 1996 р.) й Кабінету міністрів України «Про проведення конкурсу на кращий ескіз Великого Державного герба України» (2 листопада 1996 р.), спеціально створена Державна комісія з підготовки й проведення цього конкурсу схвалила 11 червня 1997 р. проект, підготовлений авторською групою у складі істориків – М. Ф. Дмитрієнко, Ю. К. Савчука й митців-художників – О. А. Івахненко, В. С. Мітченка. Автори концепції герба М. Ф. Дмитрієнко та Ю. К. Савчук, керуючись ст. 20 Конституції України (1996 р.), виконали всі вимоги законодавчого акту і представили свій варіант бачення головної емблеми держави. Вона була визнана кращою серед 400 представлених проектів й отримала першу конкурсну премію. Для Державної комісії підготовлено та надано два варіанти ескізу ВДГУ, супутні документи, що стали основою для розробленого авторами й представленого Кабінету міністрів та Верховній Раді України проекту Закону «Про Великий Державний герб України».

З метою ознайомлення громадськості України з грошовими знаками, що функціонували на теренах України за часів національно-революційної боротьби – Центральної Ради, Гетьманату й Директорії, а також існуючими тепер номіналами валют в незалежних країнах, утворених на теренах колишнього СРСР, співробітники відділу протягом 1995–1996 рр. організували пересувні виставки – «Паперові гроші Української держави» (1917–1920 рр.) і «Паперові гроші країн СНД та держав Балтії», що розміщувалися на 52-х планшетах. Грошові знаки для експозиції представив відомий український колекціонер П. Ф. Рябенко. Виставки експонувалися на I з'їзді нумізматів України, у бібліотеці ім. М. Островського, в Адміністрації Президента України, у приміщенні «Лісобанку», в Інституті історії України НАН України, в Українському домі, на Чорнобильській атомній електростанції й у м. Славутич. Їх супроводжували співробітники відділу, які одночасно читали лекції з вітчизняної нумістики.

Наступна науково-дослідна тема – «Спеціальні історичні дисципліни:

методика, історіографія і джерела. Боністика, вексилологія, геральдика, історична географія та картографія, фалеристика, археографія, топоніміка, бібліографія» (1997–1999 рр.). Основна мета виконання теми полягала у впровадженні в науковий обіг нових джерел з комплексної бази СІД для подальшого їх використання дослідниками. Передбачалися вивчення методології формування джерельної бази, впорядкування, класифікація й виявлення взаємозв'язків усіх відгалужень спецдисциплін у сучасній історичній науці. А подальша розробка таких галузей СІД, як фалеристика, боністика і вексилологія, котрі найтісніше пов'язані з процесом державотворення, становлення відомчої символіки, відзнак, свідчили про профілювання наукової теми й наближення її до потреб сучасного суспільно-політичного життя України.

Результати наукових досліджень було реалізовано в монографіях, збірках праць та спогадів, присвячених видатним ученим-історикам, зведених бібліографічних довідниках-покажчиках «Спеціальні історичні дисципліни», Малому словнику й «Енциклопедії історії України» тощо.

За звітний період було видано ряд монографічних досліджень. До них належить праця Я. І. Дзири «Автопортрет нації» (К., 1997, 2-е вид. – 1998). У ній автор на матеріалах історичних джерел Київської Русі, козацьких реєстрів 1581 і 1649 рр., в яких зафіксовані імена, прізвища, прізвиська, географічні назви далеких наших предків, розкриває національний паспорт українців, доводить, що вони на своїх етнічних землях споконвіку були автотонною нацією, державотворча спільнота з притаманним їй прагненням до сприятливих умов відроджувати свою державність. Висунуто нові аргументи відносно того, що авторами славнозвісної «Історії русів» були Григорій та його син Василь Полетики.

Значною подією в галузі СІД та всієї історичної науки у цілому стало видання фундаментальної праці «Гроші в Україні: факти і документи» (К., 1998). Вперше в українській історії було зроблено спробу охопити в одній монографії все боністичне надбання країни. Особлива увага приділялася історії обігу паперових знаків в Україні від часів їх виникнення до сьогодення. Висвітлювалися причини й передумови появи в обігу тих чи інших грошей, історія створення національної валюти Української держави в 1917–1921 рр., а також 1991–1996 рр.; функціонування грошових знаків різних політичних режимів та урядів, аналізувалася роль іноземних валют і «окупаційних грошей» на українських теренах під час Першої й Другої світових воєн, у тому числі вперше досліджено грошові знаки ОУН–УПА. Окремо, розглядалася історія створення національних валют у країнах СНД і державах Балтії в сучасний період. У книзі вміщено понад 450 ілюстрацій та понад 250 архівних документів, більшість з яких друкувалися вперше. Наукова цінність даного видання була високо оцінена громадськістю. На підставі подання Комітету по державних преміях України у галузі науки і техніки видано Указ Президента України (від 1 грудня 1999 р.), де колектив авторів за серію монографій, об'єднаних під назвою «Українські фалеристика і боністика» (3 томи праці «Нагороди України: факти і документи» та «Гроші в Україні: факти і документи») відзначено Державною

премією України в галузі науки і техніки.

1998 р. у «Видавничому Домі «Альтернативи» вийшла друком колективна монографія «Все про Україну» (у 2-х тт.), до якої М. Ф. Дмитрієнко та О. Є. Маркова написали розділ «Країна і люди».

Підсумком плідної праці над плановою темою с. н. с., к. г. н. С. Б. Хведчені стало написання монографії «Киево-Печерская Лавра: пещеры, легенды, клады» (К., 1999), присвяченої одному з головних та найстаріших православних монастирів, історії заснування останнього, видатним особистостям, ім'я яких пов'язано з ним. Досліджено історію першого книжкового зібрання України-Руси – бібліотеки Ярослава Мудрого. На основі зібраного автором багатого картографічного матеріалу здійснено вдалу спробу історико-картографічного аналізу видатних пам'яток української культури минулих століть.

Відділ СІД успішно продовжував традицію видання збірок наукових праць і статей, присвячених видатним ученим-історикам України. Так, за 1997–1999 рр. науковцями відділу було підготовлено й видано 3 збірки наукових праць із серії «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики» на пошану історика, заслуженого діяча науки і техніки України, д.і.н. М. Ф. Дмитрієнко до 35-річчя її наукової діяльності (К., 1997), пам'яті видатного вченого-історика, чл.-кор. АН УРСР І. О. Гуржія (К., 1998. – Число 2) та пам'яті відомого вченого, д.і.н., проф. А. В. Санцевича (К., 1999. – Число 3).

Черговий випуск збірки наукових статей «Історико-географічні дослідження в Україні» науковці присвятили пам'яті чл.-кор. НАН України Ф. П. Шевченка (К., 1998), який тривалий час був мудрим наставником і колегою співробітників відділу, багато зробив для розвитку різних галузей СІД. Відповідальним редактором збірок була М. Ф. Дмитрієнко.

Наукові статті й розвідки, що ввійшли до перелічених збірок, висвітлюють найрізноманітніші аспекти сучасного розвитку досліджень у галузі спеціальних історичних дисциплін, розкривають найактуальніші проблеми вітчизняної історії, присвячуються окремим джерелам СІД, зокрема пам'яткам боністики, вексилології, геральдики, сфрагістики, історичної географії та картографії, кінофотофонодокументам, фалеристики й ін.

Впродовж 1997–1998 рр. видано три зведених бібліографічних довідників-показачиків з серії «Спеціальні історичні дисципліни»: «Атрибутика. Емблематика. Медальєрика. Символіка. Фалеристика». (К., 1997. – Число 1); «Нумізматика. Сфрагістика» (К., 1997. – Число 2); «Геральдика» (К., 1998. – Число 3). Відповідальним редактором їх була М. Ф. Дмитрієнко.

За 1997–1999 рр. співробітники надрукували 114 наукових праць.

Науково-дослідну роботу співробітники відділу поєднують з педагогічною діяльністю. Так, М. Ф. Дмитрієнко, Я. І. Дзира, Л. П. Маркітан, О. Є. Маркова, Ю. К. Савчук, Я. О. Іщенко читали лекції із спеціальних історичних дисциплін у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, Київському інституті Слов'янському університеті, Українському інституті туризму Федерації профспілок України, Військовому гуманітарному інституті (1995–1999).

Науково-дослідна тема роботи відділу на 2000–2002 рр. – «Питання розвитку спецдисциплін: історична ретроспекція, джерела та бібліографія».

Виконання планової теми забезпечувалося докторами історичних наук М. Ф. Дмитрієнко (зав. відділу) та п. н. с. І. Н. Войцехівською (зарахована до штату відділу у жовтні 2000 р., працює за сумісництвом), кандидатами наук старшими науковими співробітниками С. Б. Хведченею, Я. І. Дзирою, Л. П. Маркітан, Ю. К. Савчуком, кандидатами наук, науковими співробітниками О. О. Попельницькою та В. П. Перкуном, молодшими науковими співробітниками Я. О. Іщенко та Д. В. Тоїчкіним, провідним інженером Н. М. Пасюк, ст. інженером Н. В. Греховою, інженером О. А. Пархоменко, ст. лаборантами Ж. Л. Вознесенською, Ю. О. Винокуровим та О. О. Співак.

Метою наукового дослідження стало розширення джерельної бази для вивчення актуальних проблем історії України, введення до наукового обігу нових джерельних комплексів і носіїв інформації, здебільшого архівного плану. Передбачається пріоритетне вивчення й опрацювання теоретико-методологічних проблем розвитку СІД – боністики, вексилології, геральдики, джерелознавства, емблематики, історичної географії та картографії, сфрагістики, фалеристики, які тривалий час були позбавлені соціокультурних умов для вільного розвитку завдяки штучному обмеженню джерельної бази та ідеологічної заангажованості основної тематики досліджень.

У процесі роботи вивчався рівень історіографічної розробки досліджень зі спеціальних історичних дисциплін, досліджувалась мемуарна спадщина історика В. С. Іконникова, тексти вітчизняних літературних пам'яток – «козацьких літописів», генеалогічні матеріали з історії відомих київських родин, проблеми українського прапорництва і геральдики. Був виявлений новий джерельний потенціал архівних кіно- і фотодокументів, картографічних матеріалів та речових музейних експонатів (зброї, печаток, прапорів тощо). Під керівництвом д.і.н. М. Ф. Дмитрієнко підготовлені кілька бібліографічних покажчиків. Під час розробки теми були запропоновані ряд нових концептуальних підходів у комплексних дослідженнях історичних джерел – писемних, речових, іконографічних та картографічних.

Крім науково-дослідної роботи (результати якої відображені у публікаціях і виступах на конференціях), науковці відділу займалися іншими видами діяльності: давали відповіді на офіційні запити з різних питань спеціальних історичних дисциплін; проводили наукові експертизи; рецензували тексти статей, дисертацій і авторефератів; виступали у засобах масової інформації (на радіо, телебаченні, періодичній пресі) з питань СІД; презентаціях власних наукових видань; підготовці і проведенні музейних виставок тощо.

Результати науково-дослідної роботи за 2000 – 2002 рр. відображені у 2-х монографіях С. Б. Хведчені та коментарях і покажчиках Я. І. Дзири до «Історії русів»; 3-х колективних монографіях; 5-и збірках наукових праць відділу, до яких ввійшли 60 статей співробітників відділу.

За вищезначений період роботи були також опубліковані 129 статей, здійснено 39 виступів на науково-практичних конференціях та 20 виступів у засобах масової інформації.

Оскільки безпосереднім завданням відділу є також евристика – підбір і комплектування документів, їх археографічна обробка й публікація в зв'язку з необхідністю вирішувати актуальні проблеми сьогодення, які стосуються історії проживання на українських землях представників різних народів, націй й етнічних груп, за стислий термін науковці відділу підготували й видали додатково заплановану наукову працю «Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти» (К., 2000) (автори: М. Ф. Дмитрієнко, В. М. Литвин, В. В. Томазов, Л. В. Яковлева, О. В. Ясь). У виданні було вміщено великий комплекс нововиявлених і вперше опублікованих документів та матеріалів, складено ґрунтовну бібліографію, подано понад 140 ілюстрацій, 12 оригінальних карт, великий довідковий апарат.

У ході роботи над плановою темою відділу здійснене доопрацьоване й перероблене друге видання книги С. Б. Хведчені «Киево-Печерская Лавра: пещеры, легенды, клады» (К., 2001). Ним також підготовлена нова праця – «Тайны Киево-Печерской Лавры» (К., 2001). У роботі було розглянуто питання історії заснування Киево-Печерського монастиря, створення його підземних лабіринтів. Наведено результати дослідження видатних пам'яток української писемності – «Киево-Печерського патерика», «Повісті временних літ», «Житія преподобного Феодосія Печерського», висвітлено історію заснування цієї видатної обителі, зроблено історико-картографічний аналіз еволюції лаврських печер на базі вивчення 30 старовинних планів XVII–XIX ст., здійснено спробу розкрити таємниці зникнення бібліотеки князя Ярослава Мудрого, а також вибуху Успенського собору, що стався 1941 р.

Колективне дослідження «Герби міст України» (К., 2001), у якому разом з А. Б. Гречилом та І. І. Сварником взяв участь співробітник відділу Ю. К. Савчук, є першою у вітчизняній історичній науці узагальнюючою монографією з історії міської геральдики.

Монографія І. Н. Войцехівської та Я. С. Калакури «Історичне джерелознавство. Програма курсу для студентів історичного факультету» (К., 2002) – перший вітчизняний підручник з курсу джерелознавства, аналог якого у вітчизняній історіографії відсутні. Створення такого учбового посібника є значним внеском у викладання цієї галузі СІД у навчальних курсах вищих учбових закладів.

У 2000–2002 рр. відділ підготував і видав один випуск збірки наукових праць «Історико-географічні дослідження в Україні» (К., 2001. – Число 5) та 4-и випуски (К., 2000. – Числа 4 і 5; К., 2001. – 6 (7); К., 2002. – Число 8–9, кожне – у 2-х частинах) збірки наукових праць «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики», на пошану академіка НАН України В. А. Смолія (Число 5) і відомого історика Я. І. Дзири (Число 8-9) та в пам'ять відомих істориків О. С. Компан (Число 4) та В. О. Замлинського (Число 6(7)).

Відповідальним редактором усіх збірок наукових праць була зав. відділу д.і.н., проф. М. Ф. Дмитрієнко.

У 2003–2005 рр. відділ працював над науково-дослідною темою «Науково-методологічні та методичні проблеми спеціальних історичних дисциплін: предмет та основні напрями дослідження».

У цей час у складі відділу працювали: доктори історичних наук професори М. Ф. Дмитрієнко (зав. відділу) та І. Н. Войцехівська (за сумісництвом), старші наукові співробітники кандидати наук С. Б. Хведченя, Я. І. Дзира, Л. П. Маркітан, О. О. Попельницька (вчений секретар), Ю. К. Савчук, наукові співробітники кандидати історичних наук В. П. Перкун та Д. В. Тоїчкін, молодші наукові співробітники Я. О. Іщенко та Є. В. Славутич; інженери О. О. Співак, Я. Л. Шолох, Г. В. Сегеда, лаборант I кат. М. В. Черноштан (з грудня 2004 р.).

Пріоритетна увага під час роботи приділялася теоретико-методологічним проблемам розвитку основних спеціальних історичних дисциплін – біографістики, боністики, геральдики, генеалогії, геортології, джерелознавства, історичного зброєзнавства, історичної географії, музеєзнавства, маргіналістики, сфрагістики, фалеристики, історичної уніформології.

У 2003–2005 рр. у відділі були опубліковані монографії О. О. Попельницької «Історична топографія Київського Подолу XVII – початку XIX ст.» (К., 2003), В. П. Перкуна «"...І печаткою стверджую". З історії печаток Римо-католицької церкви на Правобережній Україні кінця XVIII–XX ст.» (К., 2002) та С. Б. Хведчені «Илья Муромец – святой богатырь» (К., 2004). Загалом же у 2003–2005 рр. співробітники відділу опублікували 6 збірок наукових праць; бібліографічний довідник; 148 статей та 20 рецензій.

У 2003–2005 рр. видання збірок «Спеціальних історичних дисциплін: питання теорії та методики» були присвячені пам'яті відомого історика М. Ю. Брайчевського (К., 2003. – Число 10); 10-річчю заснування відділу спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України НАН України (К., 2004. – Число 11); вшануванню академіка НАН України, Героя України П. Т. Тронька з нагоди його 90-річчя (К., 2005. – Число 12).

Наукові статті співробітників, включені до збірок наукових праць відділу, висвітлюють різноманітні питання і аспекти сучасних історичних досліджень, розкривають актуальні проблеми вітчизняної історії. Вони присвячені таким спеціальним історичним дисциплінам як боністика, геральдика, генеалогія, джерелознавство, історична географія, зброєзнавство і уніформологія, ономастика та нумізматики, топографія та картографія, фалеристика та музеєзнавство, сфрагістика та емблематика.

Видання цих періодичних збірок стало подальшим внеском відділу у популяризацію спеціальних історичних дисциплін та запровадження їх здобутків у науковий обіг. Ці збірники підсумували результати багаторічної праці науковців Інституту історії України НАНУ та інших вітчизняних наукових закладів в галузях окремих спеціальних дисциплін.

У вище означений період вийшли друком також три випуски збірки наукових праць «Історико-географічні дослідження в Україні» (К., 2003. – Число 6; К., 2004. – Число 7; К., 2005. – Число 8).

Відповідальним редактором усіх збірок наукових праць була

гол. н. с., д.і.н., проф. М. Ф. Дмитрієнко.

У 2003–2005 рр. урядовими відзнаками були нагороджені: зав. відділу, д.і.н., проф., гол. н. с. М. Ф. Дмитрієнко (грамотою мера м. Києва та орденом Княгині Ольги II ст.); с. н. с., к. філол. н. Я. І. Дзира (орденом «За заслуги» III ст.); с. н. с., к. г. н. С. Б. Хведченя (орденом УПЦ Преподобного Агапіта Печерського III ст.) та п. н. с., д.і.н. І. Н. Войцехівська (грамотою Міністерства освіти і науки України).

Ставши своєрідним науковим центром в галузі СІД, відділ надавав наукові консультації з різних проблем СІД, фахівцям з наукових установ та вищих учбових закладів. Слід зазначити, що за короткий термін відділ зумів налагодити співробітництво з вченими з Росії, Польщі, Білорусі. Результати співпраці проявились у вигляді обміну науковою літературою, обміну статтями для публікації у збірниках.

З метою пропаганди наукових здобутків в галузі СІД науковці відділу виступали на наукових конференціях, читаннях, семінарах, по радіо й на телебаченні з цікавими повідомленнями з проблем державної атрибутики, національної ономастики тощо.

За час існування відділу співробітниками було захищено 4 кандидатських дисертації: Ю. К. Савчук «Міська геральдика Поділля» (1995); В. П. Перкун «Церковна сфрагістика Правобережної України (1893–1917)» та О. О. Попельницька «Київський Поділ XVII–XVIII ст.» (обидві – у 2002 р.), Д. В. Тоїчкін «Українська шабля XVII – XVIII ст. як історичне джерело: витоки, типологія, виготовлення та поширення (за матеріалами музейних колекцій України)» (2005 р.).

За штатним розкладом на 2006 р. у відділі працюють: зав. відділу, с. н. с., д.і.н., проф. М. Ф. Дмитрієнко; с. н. с., д.і.н. І. Н. Войцехівська (за сумісництвом), с. н. с., к. і. н. О. О. Попельницька (вчений секретар), с. н. с., к. і. н. В. В. Томазов, с. н. с., к. г. н. С. Б. Хведченя, н. с., к. і. н. Д. В. Тоїчкін, м. н. с. Я. О. Іщенко, м. н. с. Є. В. Славутич, ст. лаборант М. В. Черноштан.

М. Ф. Дмитрієнко, О. О. Попельницька, В. В. Томазов

ВІДДІЛ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У 1979 р. в Інституті історії АН УРСР був створений відділ історико-краєзнавчих досліджень. На відділ покладалися завдання розробки теоретичних проблем історичного краєзнавства, науково-методичного керівництва підготовкою праць з історії міст і сіл, фабрик, заводів, колгоспів, радгоспів, вивченням пам'яток історії й культури України, підготовкою багатотомного «Зводу пам'яток», узагальненню досвіду діяльності історичних музеїв, виробленням рекомендацій щодо видання історико-краєзнавчої та туристичної літератури. Ініціатором створення відділу і першим його завідувачем став відомий державний та громадський діяч, академік АН УРСР, голова Українського товариства охорони пам'яток історії й культури П. Т. Тронько.

Згодом відбулись деякі структурні зміни. У 1983 р. на базі відділу було створене відділення історико-краєзнавчих досліджень, яке складалося з відділу наукового забезпечення «Зводу пам'яток історії й культури України» (керівник відділення і відділу – акад. П. Т. Тронько) та відділу історичного краєзнавства (керівник – д.і.н. В. О. Горбик). Пізніше було утворено робочу групу з підготовки «Зводу» (керівник – В. І. Тимофієнко, згодом – В. О. Горбик). Ці зміни активізували дослідження з історико-краєзнавчої проблематики. У 1986 р. відділення історико-краєзнавчих досліджень було реорганізовано у відділ, який очолив В. О. Горбик.

Вже з середини 1980-х рр. було проведено значну роботу по вивченню пріоритетних актуальних тем, здійснено масштабну працю по координації історико-краєзнавчих досліджень. Його співробітники зосередили зусилля на науковому вирішенні двох проблем – історичного краєзнавства й пам'яток-знавства. Вони працювали, зокрема, над написанням колективних праць, насамперед з історії виробничих колективів – заводів і колгоспів.

Завдяки напруженій роботі було підготовлено і опубліковано у 1986 р. колективну працю про одне з найбільш потужних та відомих підприємств України «Історія заводу «Арсенал» имени В. І. Леніна». В авторському колективі співпрацювали науковці Інституту, ветерани заводу, викладачі вузів. Під час підготовки книги було опрацьовано значний архівний матеріал із сховищ Москви, Ленінграда, Києва, Воткінська, використано фонди музею заводу, спогади його працівників, матеріали багатотиражки. Ця праця зробила гідний внесок в історію підприємств України.

Не залишились осторонь від уваги дослідників і процеси, що відбувались в сільському господарстві. Співробітники відділу історичного краєзнавства підготували й видали у 1986 р. книгу «Історія колгоспу “Здобуток Жовтня”». До роботи, крім науковців відділу, були залучені ветерани праці, спеціалісти колективного господарства. Внаслідок вивчення матеріалів архівосховищ Черкас, Києва, Москви, поточного архіву колгоспу, спогадів ветеранів, періодичної преси авторському колективу вдалося розкрити перед читачем сторінки життя цього передового господарства.

В Україні дедалі ширше розгортався краєзнавчий рух. Його осередки

активно діяли у містах, селах, виробничих колективах, вузах, школах. Сотні авторів писали про свій край, публікували цікаві, невідомі раніше матеріали. Виникла нагальна потреба в узагальненні проблем, які стояли перед краєзнавчим рухом, аналізі праць дослідників місцевої історії. Саме ці питання знайшли своє відображення у першій теоретичній праці відділу з цієї проблематики «Історичне краєзнавство в Українській РСР» (1989).

Одним з напрямків дослідної роботи відділу стала розробка історії окремих населених пунктів України. З цієї проблематики було підготовлено і видано ряд праць. Продовжуючи дослідження окремих міст, науковці відділу в останні роки особливу увагу приділяють вивченню столиці України.

Підготовлено біографічний довідник у 2-х частинах «Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України» (2005). В ньому вміщено близько 150 біографій представників науки і культури певні періоди життя яких пов'язані з Києвом, з участю в історико-краєзнавчому русі України. У збірнику висвітлюється діяльність українських учених-істориків, археологів, демографів, географів та інших діячів культури і мистецтва, їх участь у роботі наукових та краєзнавчих товариств, комітетів, комісій. Певне місце відводиться висвітленню діяльності працівників музеїв міста, єпархіяльних давньосховищ, бібліотек. Позитивно оцінюється діяльність меценатів і колекціонерів національних старожитностей та їх роль у культурному житті Києва.

У перші роки існування відділу підготували і видали індивідуальні монографії П. Т. Тронько, В. І. Тимофієнко, Є. М. Скляренко, Г. Г. Денисенко, О. Д. Кузьмінська. Найбільш актуальні питання історичного краєзнавства продовжували досліджуватися в подальші роки. Так, Л. Д. Федорова та Е. М. Піскова ґрунтовно й всебічно вивчають як теоретичні, так і практичні питання музеєзнавства. Вони взяли участь у розробці проекту державної програми розвитку музейної справи в Україні в 2001–2005 рр. Л. Д. Федорова взяла участь у підготовці Закону України «Про музеї та музейну справу».

Якщо у перші роки створення відділу переважали дослідження конкретного і теоретичного історико-краєзнавчого характеру, то з другої половини 1980-х рр. збільшується питома вага пам'яткознавчих праць, пов'язаних з підготовкою багатотомного енциклопедичного видання «Зводу пам'яток історії та культури України».

Тривалий час юридичне регулювання системи охорони пам'яток здійснювалося за застарілим законодавством. Некваліфіковано було проведено паспортизацію пам'яток культури. Відсутні були відомості про їх кількість та стан збереження. Тому потрібно було запровадити довготривалу державну програму з дослідження існуючих і виявлення нових пам'яток. Реалізацією такої програми є підготовка багатотомного «Зводу пам'яток історії та культури України», яке здійснюється за рішенням уряду з 1982 р. Заплановано підготувати 28 томів цього енциклопедичного видання по: Автономній республіці Крим, кожній області України, містам Києву й Севастополю, українським пам'яткам за рубезжем. Керувала роботою по підготовці «Зводу» представницька Головна редакційна колегія, до складу якої входили

відомі вчені на чолі з віце-прем'єр-міністром М. А. Орлик. З часом Головну редакційну колегію очолювали віце-прем'єр-міністри С. В. Комісаренко, М. Г. Жулинський, І. Ф. Курас, В. А. Смолій. Нині Головну редакційну колегію очолює директор Інституту історії України НАНУ академік В. А. Смолій, Головну редакційну раду – академік В. М. Литвин. До Головної редколегії входять: В. О. Горбик – заступник головного редактора, який координує роботу місцевих редколегій і авторських колективів, П. П. Толочко – заступник Головного редактора, П. Т. Тронько – головний редактор тому «Київ», відповідальний секретар видання Л. Д. Федорова та інші. В регіонах було створено місцеві редакційні колегії, які сформували численні (від 100 до 250 фахівців) авторські колективи відповідних томів.

Науково-методичне забезпечення було доручено інститутам гуманітарного профілю: історії, археології, мистецтвознавства, фольклору та етнології, українознавства АН УРСР, відповідним архітектурним установам. Науково-організаційні й методичні функції виконував відділ наукового забезпечення «Зводу пам'яток» Інституту історії України. У 1993 р. було створено Головну редакцію «Зводу пам'яток історії та культури України» при УРЕ для редагування текстів томів.

Головна редакційна колегія приступила до здійснення завдань по організаційному і науково-методичному забезпеченню підготовки томів. У рамках Всесоюзного «Зводу» з урахуванням вимог до прийнятої на той час класифікації й систематизації у відділі було розроблено «Методичні рекомендації по підготовці статей до Зводу пам'яток історії й культури» (1984, автори – П. Т. Тронько, В. І. Тимофієнко), а також «Типові статті про пам'ятки історії, археології, містобудування та архітектури, монументального мистецтва» (1984, автори – Р. І. Бондаренко, В. К. Воляник, Т. Ф. Григор'єва, Г. Г. Денисенко, С. І. Кот, Л. В. Соляник, В. І. Тимофієнко, Л. В. Шевченко).

Науковці відділу приступили до розробки критеріїв відбору пам'яток і складанні на їх основі «Словників пам'яток історії та культури». Так, О. І. Лугова й Л. В. Шевченко працювали над словником по м. Києву, О. Д. Кузьмінська – по Одеській області, А. І. Стельмашова – по Вінницькій, Т. І. Катаргіна – по Хмельницькій, Г. Г. Денисенко – по Київській та ін. У процесі роботи над томами «Зводу» ці словники було суттєво доопрацьовано.

Відділ і його співробітники не обмежувалися лише загальними настановами та підготовкою узагальнюючих праць. Невдовзі стало зрозуміло, що для забезпечення найбільш дієвої допомоги місцевим редколегіям й авторським колективам необхідно створити спеціальні групи по областях, Автономній республіці Крим і містах Києву та Севастополю. Вони, як правило, були комплексними. До їх складу входили не лише фахівці відділу, а й археологи, архітектори, мистецтвознавці з відповідних інститутів, які рецензували, а нерідко і редагували статті відповідних розділів томів. Досить ефективною виявилася робота групи з підготовки тому по Чернігівській області, до складу якої входили В. О. Горбик, О. Д. Кузьмінська, О. І. Лугова,

Е. М. Піскова та ін. До початку 1990-х рр. було підготовлено основу рукопису по Чернігівській області, яку передано до Головної редакції «Зводу». Плідно працювала неструктурна група по Севастополю (В. О. Горбик, Т. Ф. Григор'єва, Г. Г. Денисенко, П. І. Скрипник). Після доопрацювання рукопис тому готовий для остаточного редагування. Чималий внесок у підготовку томів «Зводу» науковців відділу – Г. А. Вербиленко, Т. Ф. Григор'євої, Г. Г. Денисенко, Ю. З. Данилюка, Т. І. Катаргіної, С. І. Кота, О. Д. Кузьмінської, О. І. Лугової, Е. М. Піскової, Г. І. Серебрякова, Є. М. Скляренка, П. І. Скрипника, Є. П. Талан та інших, які працювали в складі неструктурних груп по Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській областях та інш.

Першим узагальнюючим виданням, яке було видано в зв'язку з підготовкою «Зводу», є колективна праця «Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник» (1987, головний редактор – П. Т. Тронько). У ній представлено нерухомі пам'ятки всіх регіонів України. Вона відіграла позитивну роль в інформації суспільства щодо останніх. Зрозуміло, що нині матеріали каталогу-довідника потребують доопрацювання. Змінилися концептуальні підходи розглядуваної проблеми, збільшилася кількість виявлених пам'яток в Україні. Назріла потреба у підготовці та виданні нової подібної праці. Вийшла перша праця з серії майбутніх зошитів по каталогу-довіднику «Пам'ятки історії та культури України: дослідження та збереження» (К., 2005).

Певну роль в організації роботи місцевих осередків «Зводу» відіграла робоча група (керівник – В.О. Горбик). У різний час до її складу входили: Р. І. Бондаренко, Г. А. Вербиленко, Г. Г. Денисенко, Т. І. Катаргіна, К. В. Колибанова, Н. Г. Ковпаненко, В. М. Левченко, П. І. Скрипник, В. І. Тимофійко, С. П. Юренко. Вона здійснює координацію діяльності установ і відомств, які беруть участь у підготовці томів «Зводу», координує роботу місцевих редколегій та авторських колективів, надає консультації з науково-методичних й організаційних питань, бере участь в організації нарад, рецензує підготовлені тексти розділів відповідних томів. Члени робочої групи стежать за звітністю місцевих осередків «Зводу», беруть участь у складанні щорічних планів місцевих редколегій Головної редколегії, готують засідання останньої.

Співробітники відділу та робочої групи не лише здійснювали роботу з авторськими колективами і редакційними колегами томів, а й готували матеріали, які б безпосередньо допомагали місцевим авторам у підготовці текстів, відповідали за наукове забезпечення підготовки «Зводу». Для цього фахівці відділу впродовж 1984–1991 рр. систематично здійснювали випуски спеціальних «Матеріалів до Зводу пам'яток історії та культури України». Загалом було підготовлено і видано випуски, які стосувалися Києва, Харківської, Чернігівської, Полтавської, Запорізької, Вінницької й Житомирської областей. Враховуючи, що матеріали мали використовуватись авторськими колективами на місцях, а також зважаючи на нові вимоги та

підходи до розглядуваної проблеми сучасної української історіографії, науковці відділу спрямували свої дослідження на виявлення маловідомих фактів, замовчуваних радянською пропагандою персоналій і пошук пов'язаних з ними пам'ятних місць й історико-культурних об'єктів. Підготовка матеріалів, як правило, здійснювалася за географічним принципом. Кожен з випусків присвячувався всім видам і типам пам'яток археології, історії, архітектури, містобудування, монументального мистецтва. Цими матеріалами було започатковано наступний етап підготовки для написання статей про пам'ятки історії та культури до «Зводу». Пошуки нових методів дослідження пам'яток історії та культури спонукали фахівців відділу в своїй науковій роботі приділити увагу вдосконаленню методики підготовки статей до томів «Зводу». Було видано ряд збірників з історії становлення пам'яток охоронної справи в окремих регіонах України. Характерною особливістю цих видань є введення до наукового обігу нових документальних джерел. Усе це визначило їх практичне значення для інформаційного та науково-методичного забезпечення роботи авторських колективів на місцях.

Впродовж багаторічної роботи над «Зводом» було здійснено пошуки пам'яток. Значну увагу співробітники відділу звертають на недостатньо вивчені пам'ятки дорадянської доби, що тривалий час, як і відповідні розділи історичної науки, займали другорядне місце у вітчизняних наукових дослідженнях. У першу чергу це стосується подій та фактів, пов'язаних з національно-визвольного боротьбою українського народу, його прагненням до незалежності й державності. Неповно досліджені пам'ятки історії козацтва, які яскраво відбивають самобутність, неповторність розвитку України доби середньовіччя.

В томах «Зводу» мають бути представлені пам'ятки державного устрою і суспільного життя. Зростання інтересу до національної історії зумовлює актуальність досліджень по виявленню пам'яток, пов'язаних з процесом виникнення національно-державних утворень, життям та діяльністю несправедливо забутих історичних діячів.

Науковці відділу уважно вивчають меморіальні об'єкти козацької доби. Це січі, сотні, курені, полки. Виникнувши винятково як військові формування, вони перетворилися в місцеві центри політико-адміністративної й судової влади. Недостатньо також увічнінені події, пов'язані з такою видатною подією у житті українського народу, як Визвольна війна XVII ст.

До «Зводу» включено пам'ятки та пам'ятні місця, які відбивають віхи життя видатних діячів України, діяльність яких раніше або замовчувалась, або зображувалася в спотвореному вигляді. Ряд статей присвячено пам'яткам визвольних рухів – опришків, гайдамаків, Коліївщини. У розробках співробітників відділу наголошується на необхідності висвітлення національно-визвольного руху в Україні пізніших часів. Це об'єкти, пов'язані, зокрема, з Кирило-Мефодіївським братством, громадівським рухом, народницькими організаціями.

До пам'яток державного устрою і суспільного життя належать також споруди, пов'язані з розвитком самоврядування в Україні – ратуші, мерії.

Це стосується й меморіальних об'єктів, які ілюструють виникнення нових державних та громадських фінансово-економічних структур у ХІХ – на початку ХХ ст. Йдеться про думи, земства, біржі.

При написанні «Зводу» особливої уваги потребує дослідження радянської доби, підходи до вивчення якої зазнають найбільших концептуальних змін. Саме на це звертають увагу місцевих авторів співробітники відділу. При наданні статусу пам'ятки раніше перевага надавалась об'єктам, пов'язаним з діяльністю компартії й органів радянської влади. Щоб відновити історичну правду, необхідно зосередити увагу на об'єктах, де містились установи Української Центральної Ради, урядів УНР, Української держави, Директорії, проголошувалася Західноукраїнська Народна Республіка. Крізь призму пам'яток відбито діяльність багатьох провідних діячів й активних учасників тих подій. Виявлено місця, пов'язані із зародженням національних збройних сил: Вільного козацтва, Січових стрільців, Української галицької армії. У ході дослідження об'єктів доби Української революції 1917–1921 рр. переглянуто оцінки та роль багатьох військових формувань, що брали в них участь. Це насамперед стосується широкого українського повстанського руху.

Вимагають переосмислення й події тоталітарної доби. На це звертається особлива увага у працях науковців відділу. На той час припадають масові політичні репресії. В Україні у 1937–1938 рр. було заарештовано 287,5 тис. громадян. Це, насамперед, представники національної інтелігенції. «Розстріляне відродження» – так пізніше були названі ці явища 20–30-х рр. Внаслідок згубної політики щодо селянства, насильницької колективізації в Україні сталися голодомори 1921–23, 1932–33, 1946–47 рр. Пам'ять трагічно загиблих вимагає особливої уваги й вшанування.

Значну корекцію внесено і в концептуальні підходи щодо дослідження пам'яток Другої світової війни, які становлять найчисленнішу групу пам'яток томів «Зводу». При увічненні подій того періоду більша увага почала приділятися початковому, найбільш трагічному періоду війни, пам'яткам частин Червоної армії, які перебували в оточенні, похованням воїнів, що загинули у полоні. Ґрунтовного та неупередженого аналізу вимагає історія ОУН–УПА. Не забуті в «Зводі» й наші сучасники, зокрема активні діячі дисидентського руху.

З отриманням Україною незалежності докорінно змінилися методологічні підходи до класифікації пам'яток історії, вимоги до системи їх відбору та поцінування. Робота над «Зводом» стимулювала процес виявлення й обстеження пам'яток. Так, якщо на початковому етапі в 1984 р. на державному обліку налічувалося близько 85 тис. об'єктів, то зараз – вже понад 130 тис. У зв'язку з цим на співробітників відділу історико-краєзнавчих досліджень було покладено відповідальне завдання розробки нових концептуальних підходів і методичних рекомендацій по підготовці статей до Зводу стосовно різних видів та типів пам'яток. На основі широкого кола джерел і нагромадженого фактичного матеріалу з використанням досвіду класифікації й систематизації пам'яток було розроблено сучасну концепцію дослідження

історико-культурної спадщини, яка базується на принципах об'єктивності та історизму. Вона позбавлена ідеологічних нашарувань і суб'єктивних уподобань. Апробацію нових підходів до цієї спадщини було здійснено в опублікованих працях, підготовлених науковцями відділу.

Чимало важливих теоретичних питань довелося вирішувати під час розробки сучасної концепції, на якій побудовано нові «Методичні рекомендації по підготовці матеріалів «Зводу пам'яток історії та культури України» (Київ, 1993). На основі теоретичних узагальнень було підготовлено «Типові статті для «Зводу» (Київ, 1994), які активно використовуються авторами при написанні статей до його томів.

Нагромаджений у роботі над «Зводом» багаторічний досвід співробітники відділу узагальнили в ряді праць. Так, у колективній монографії «Історико-культурна спадщина: проблеми дослідження та збереження» (1998) вперше в українській історіографії розглянуто широке коло питань, пов'язаних з досвідом становлення державної системи охорони пам'яток, проаналізовано діяльність громадських організацій у справі збереження історико-культурних надбань українського народу. Окремий розділ присвячено аналізу джерельної бази пам'яткознавства. Особливий наголос зроблено на аналізі проблем охорони і збереження пам'яток археології, історії, архітектури й містобудування, монументального мистецтва. Розглядався також міжнародний досвід охорони пам'яток та можливість його застосування в Україні.

Більшість розділів узагальнюючої праці «Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури (на матеріалах «Зводу пам'яток історії та культури України»)» (1999, в 2-х частинах) підготували науковці відділу. У монографії на основі нових методологічних підходів до вивчення історії України, її історико-культурної спадщини висвітлювалося широке коло теоретичних проблем сучасного пам'яткознавства. Значне місце відведено розробці критеріїв оцінювання всіх видів нерухомих об'єктів історико-культурної спадщини, проблемам їх виявлення, дослідження, обліку, наукової класифікації та термінології.

Значну увагу співробітників відділу привертала і окремі питання дослідження історико-культурної спадщини. Зокрема, В. О. Горбик і Г. Г. Денисенко підготували працю «Воєнна історія України в пам'ятках» (2003). В ній висвітлюються воєнні події періоду Київської Русі, козацької доби, Кримської війни, Першої та Другої світових війн, історія національних збройних сил та їх відображення в пам'ятках історії та культури. Автори розглядають актуальні проблеми охорони і збереження пам'яток воєнної історії України, аналізують питання, пов'язані з вивченням пам'яток воєнної історії в контексті дослідження історико-культурної спадщини.

Т. І. Катаргіна підготувала монографію «Збереження культурної спадщини у Великій Британії, США, Канаді (історія і сучасність)» (2003). В роботі досліджені основні юридичні, економічні, соціальні чинники, які впливають на розвиток пам'яткоохоронної діяльності, розглянута її роль у культурній, соціальній, освітній сферах життя названих країн. Автор

відтворює процес розвитку справи захисту пам'яток в індустріально розвинутих країнах, аналізує накопичений ними досвід в організації збереження та використання нерухомих пам'яток історії та культури, які складають культурну спадщину кожної з країн. В праці визначені можливості впровадження позитивних методів організації пам'яткоохоронної діяльності в Україні.

Л. Д. Федорова опублікувала монографію «Київське воєнно-історичне товариство в пам'яткоохоронному і краєзнавчому русі Наддніпрянської України початку 20 ст.» (2005). В ній вперше комплексно розглядаються всі напрямки діяльності першого в Наддніпрянській Україні воєнно-історичного товариства, яке заклало основи воєнно-історичного пам'яткознавства та краєзнавства. Товариству належить значний внесок у справу збереження національної історико-культурної спадщини, розробку засад пам'яткознавчої і краєзнавчої діяльності, музейної і архівної справи. Воно накопичило цінний досвід з охорони і популяризації всіх видів пам'яток історії та культури – як рухомих так і нерухомих.

Займаються співробітники і археографічною тематикою. Так, Л. Д. Федорова в 2002 р. опублікувала монографію археографічного характеру «К. П. Василенко. Статті. Спогади. Листування» (у 2-х частинах).

Науковці відділу приділяють увагу і дослідженню періодичної преси. Г. Я. Рудий видав монографію «Українська преса 1917–20 рр. як об'єкт дослідження української культури: джерелознавчий та методологічний аспекти» (2005).

Активно працювали над томами «Зводу» місцеві редколегії й авторські колективи. В другій половині 1980-х – у 1990-і рр. було підготовлено основи томів по Чернігівській області, Севастополю. Здійснили широкі дослідження з різних видів пам'яток, підготували значну частину рукописів томів авторські колективи Автономної республіки Крим, Вінницької, Донецької, Дніпропетровської, Житомирської, Івано-Франківської, Львівської, Сумської, Хмельницької, Херсонської та Чернівецької областей. Помітні зрушення відбулися у роботі й в інших областях. І у це зробили суттєвий внесок співробітники відділу.

Особливо значний доробок належить науковцям відділу у підготовці тому «Зводу» по місту Києву. В рамках роботи над ним було видано путівник «Пам'ятки Києва» (1998), укладений з використанням матеріалів «Зводу». Путівник побудований за принципом подорожей вулицями Києва. Він знайомить з пам'ятками всіх видів і груп: археології; державно-устрою та суспільно-громадського життя, соціальних і національно-визвольних рухів, воєнної історії, історії виробництва та техніки; пам'ятками містобудування, житлової та церковної архітектури, садово-паркового та ландшафтного; монументального мистецтва тощо.

Значною подією в культурному житті України був вихід з друку у 1999 р. I частини I книги і в 2004 р. II частини I книги тому «Київ». Редакційна колегія, авторський колектив її здійснили масштабну роботу. Перша частина містить близько 700 статей, понад 1300 чорно-білих та

кольорових ілюстрацій, друга – близько 1000 статей, понад 1600 чорно-білих та кольорових ілюстрацій.

У перших двох частинах книги висвітлено історію й культуру столиці, починаючи від стоянок первісної людини і до сучасності, представлені релігійні споруди, осередки культури, скульптуру, історичні місця боротьби за свободу та незалежність України, пам'ятки сучасної історії, меморіальні будинки й могили видатних діячів. Історію столиці подано через визначні споруди, видатних людей. Крізь призму досить різнобічної пам'яткознавчої інформації, значна частина якої вперше вводиться до широкого наукового і суспільного обігу, зроблено спробу розглянути основні аспекти життя міста з найдавніших часів до сьогодення. Культурна спадщина Києва немов би сконцентрувала в собі найважливіші події соціально-економічного, громадсько-політичного, культурного життя України впродовж багатьох століть, справляючи одночасно вирішальний вплив на розвиток національної культури, її утвердження у світі. Про Київ видано багато книг – академічних, популярних, путівників, фотоальбомів. Але можна з упевненістю сказати, що подібної праці не було. Виходом книг покладено початок найбільш повного та ґрунтовного видання у галузі культури України. До речі, нічого подібного у країнах СНД немає, окрім білоруського видання, підготовленого у радянські часи. Цим доведено, що в Україні цінують високу культуру. Перші книги тому «Київ» отримали високі оцінки не лише в Україні, а й за її межами.

Значні зусилля доклали до виходу з друку I і II частин I книги тому «Київ» відповідальний редактор П. Т. Тронько, заступник Головного редактора «Зводу» В. О. Горбик, які очолили роботу над розробкою концептуальних засад праці по науково-організаційному керівництву численним авторським колективом. Широкомасштабну працю з останнім, кваліфіковане наукове редагування здійснила відповідальний секретар головної редакції Л. Д. Федорова, яка одночасно виступала як автор багатьох статей. Помітний внесок у роботу над книгою зробила Е. М. Піскова.

Ряд науковців відділу – Р. І. Бондаренко, Л. О. Гаврилук, Г. Г. Денисенко, Т. І. Катаргіна, Н. Г. Ковпаненко, С. І. Кот, П. І. Скрипник – підготували авторські статті.

Продовжується робота над III заключною частиною I книги цього енциклопедичного видання.

Працюючи над розробкою теоретичних проблем, надаючи науково-методичну допомогу авторам томів «Зводу», співробітники відділу розуміли, що ця праця може виявитися неефективною щодо внеску в справу збереження пам'яток, якщо не буде відповідного чітко продуманого державного законодавства з охорони пам'яток. Законодавство радянського часу вже не спрацьовувало, а новий закон, не зважаючи на вимоги творчої інтелігенції прийняти його, тривалий час блукав у міністерських та парламентських кабінетах.

Науковці відділу взяли участь в обговоренні проекту закону, вносили

до нього власні пропозиції. У червні 2000 р. закон «Про охорону культурної спадщини» був, нарешті, прийнятий парламентом. Він значно зміцнив юридичне обґрунтування необхідності збереження пам'яток історії й культури. Справа за реалізацією цих важливих документів.

В багатьох регіонах робота над томами «Зводу» у другій половині 1990-х рр. ледь жевріла. Причина цього – вкрай недостатнє фінансування. В зв'язку з цим Головна редакційна колегія «Зводу» провела відповідну роботу по підготовці проекту відповідного Указу Президента України. В грудні 2000 р. було підписано указ «Про забезпечення підготовки і випуску енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України», за яким Кабінету Міністрів доручено забезпечити його вихід у світ до 2010 р. за участю Національної академії наук України, Міністерства культури і мистецтв, Міністерства освіти і науки, Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики, Державного комітету архівів України.

Указ, зрозуміло, не вирішив усіх проблем, але він підняв значення «Зводу» до загальнонаціонального рівня, зобов'язавши обласні (міські) адміністрації передбачити кошти для фінансування його томів, а Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України фінансувати поліграфічне виготовлення праці.

На місцях в останній час дещо активізувалася робота по підготовці багатотомного «Зводу», збереженню історико-культурної спадщини. Цю тенденцію слід підтримати і закріпити. Підготовка томів останнього важлива не лише тим, що стимулює пам'яткоохоронну діяльність, а й краєзнавчий рух на місцях.

В останні роки досить важливою виявилася проблема повернення в Україну культурних цінностей. Безпосередню участь у цій справі бере відділ історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії України НАНУ.

Результати здійснених досліджень висвітлено у опублікованих працях. В них здійснено аналіз проблем повернення в Україну культурних цінностей з урахуванням особливостей її історичного розвитку і подано класифікацію останніх; виявлено й введено до наукового обігу комплекс документів про досвід таких акцій у період революції 1917–1921 рр. і національного відродження 1920-х рр.; на основі нових архівних джерел розглянуто процес відповідних переговорів на початку 1930-х рр. між Україною та Росією. Позитивні відгуки фахівців викликало монографічне дослідження С. І. Кота «Українські культурні цінності в Росії: Проблеми повернення в контексті історії та права» (1996) й ін.

Нові матеріали отримано у ході дослідження долі культурних цінностей України під час Другої світової війни. Зокрема переглянуто усталену в колишній радянській історіографії тезу щодо успішного характеру евакуації музейних, архівних і бібліотечних колекцій України у тиллові райони СРСР й об'єктивно висвітлено всі здобутки, труднощі та прорахунки цього кроку в історії української культури, встановлено факти втрат і присвоєння частини евакуйованих українських культурних цінностей у місцях їх перебування. Результати досліджень дозволили виокремити й описати таке

явище, як неповернення в Україну значної частини культурних цінностей, що були вивезені з її території у період німецької окупації, а згодом знайдені в країнах Східної та Західної Європи і передані до СРСР у рамках повоєнного реституційного процесу.

Відповідно до указу Президента України «Про заходи по відродженню видатних пам'яток історії та культури» проводилася відбудова комплексу споруд Михайлівського Золотоверхого собору в Києві. Громадськість України у цьому зв'язку гостро поставила проблему повернення реліквій, пов'язаних з історією останнього, які нині перебувають за межами території держави. Групою фахівців було проведено дослідницьку роботу по вивченню долі унікальної мистецької спадщини Михайлівського собору після його зруйнування, розроблено інформаційно-аналітичні матеріали для подання офіційних реституційних претензій на її повернення. Вже повернуто 11 фресок з тих пам'яток, які зберігаються в російських музеях. Позитивний результат у цій справі відіграли матеріали, підготовлені для української делегації на Міжнародному семінарі під егідою ЮНЕСКО у Будапешті (1993 р.).

С. І. Кот представляє Інститут історії України як експерт у складі офіційних делегацій України на міждержавних переговорах з Польщею й Росією. Він був автором проекту Закону «Про вивезення, везення та повернення культурних цінностей» (1999 р.), очолює «Центр досліджень проблем повернення й реституції культурних цінностей» у складі відділу історико-краєзнавчих досліджень.

Питання історичного краєзнавства активно розглядалися на представницьких республіканських конференціях, які, починаючи з 1980 р., відбувалися в регіональних центрах краєзнавчих досліджень: Полтаві, Вінниці, Чернігові, Кам'янці-Подільському, Миколаєві, Черкасах, Луцьку, Дніпропетровську, Харкові, Донецьку, Хмельницькому. На цих конференціях збирається без перебільшення весь краєзнавчий актив України, представники якого жваво й зацікавлено обговорюють найактивніші питання історичного краєзнавства, розглядають його нагальні проблеми, діляться роздумами і планами на майбутнє. Крім того, співробітники відділу брали участь у всеосязних історико-краєзнавчих (у Москві, Полтаві, Пензі) та багатьох місцевих конференціях.

Всеукраїнську нараду з питань підготовки «Зводу» було скликано в Луцьку у 1993 р. В її організації й проведенні взяли участь науковці відділу. Нарада розглянула актуальні питання підготовки цього унікального видання, накреслила конкретні завдання перед місцевими редколегіями та авторськими колективами.

Працівники відділу часто виступали також на інших конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема на всеукраїнських науково-практичних конференціях з питань розвитку туризму (1992–1998) й ін. Проведення конференцій дає можливість дієво впливати на координацію наукових досліджень, поєднувати наукове краєзнавство і широкий громадський краєзнавчий рух.

У 1980–1990-ті роки досить активно діяли координаційні ради, у тому числі «Історичне краєзнавство в УРСР», які суттєво впливали на вибір дослідницьких проблем, тем кандидатських та докторських дисертацій.

Науковці відділу активно співробітничали і у загальноінститутських проектах, зокрема у підготовці такого видання, як «Енциклопедія історії України» у 5 томах. До них підготували статті Р. І. Бондаренко, Л. О. Гаврилюк, В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко, Т. І. Катаргіна, Н. Г. Ковпаненко, С. І. Кот, О. Д. Кузьмінська, Е. М. Піскова, П. І. Скрипник, Л. Д. Федорова, С. П. Юренко.

Співробітники відділу не замикалися в кабінетних дослідженнях. Багато з них брали участь у роботі громадських краєзнавчих об'єднань. П. Т. Тронько понад 20 років очолював Українське товариство охорони пам'яток історії й культури, докладаючи багато зусиль для розвитку краєзнавчого руху. В. О. Горбик був заступником голови УТОПІК, членом Головної ради цього громадського об'єднання.

Відділ і у майбутньому планує продовжити досліджувати широкий спектр історико-краєзнавчих проблем. Насамперед, висвітлювати питання відображення в нерухомих пам'ятках історико-культурної спадщини процесу історичного розвитку; розглядати широке коло теоретичних і практичних питань пам'яткознавства; досліджувати найважливіші етапи розвитку історичного краєзнавства. Значна увага і надалі буде приділятися осмисленню місця і ролі історико-культурної спадщини України і її важливої складової частини — нерухомих пам'яток історії, археології, архітектури та містобудування, монументального мистецтва в духовному житті суспільства. Однак основним напрямком діяльності відділу залишиться участь у підготовці багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України». При належному фінансуванні в недалекій перспективі можуть вийти з друку томи по м. Севастополю та Львівській області. Відділ докладе всіх зусиль до того, щоб згідно з указом Президента України підготувати цю працю. Справа лише за місцевими державними адміністраціями і відповідними установами, які повинні згідно з цим же документом здійснювати фінансування підготовки томів «Зводу пам'яток історії та культури України».

В основу підготовки наукових кадрів відділу покладено принцип забезпечення спеціалістами вищої кваліфікації основних напрямків досліджень, що розробляються у ньому. За роки існування відділу його співробітники захистили 7 дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук: Г. Г. Денисенко (1986), О. Д. Кузьмінська (1986), С. І. Кот (1990), П. І. Скрипник (1991), Л. О. Гаврилюк (1992), Л. Д. Федорова (1994), Т. І. Катаргіна (2001). В. О. Горбик входить до складу ряду вчених і кваліфікаційних рад, був членом експертної комісії ВАК України з історії.

У відділі в різний час працювали академік П. Т. Тронько, доктор історичних наук Є. М. Скляренко, кандидати історичних наук В. К. Воляник, Ю. З. Данилюк, С. З. Заремба, К. В. Колибанова, О. Д. Кузьмінська, О. І. Лугова, В. В. Миронов, Г. Т. Пашкова, Г. І. Серебряков, В. П. Смішко,

В. Ф. Сокурєнко, Є. П. Талан, С. П. Юренко, кандидат мистецтвознавства
В. І. Тимофієнко, кандидат філософських наук Е. М. Піскова, наукові спів-
робітники Г. А. Вербиленко, І. І. Гомоляка, Т. Ф. Григор'єва, Н. Ю. Єдина,
С. О. Кузьмін, В. М. Левченко, Ю. Литвиненко, С. А. Ничкало, М. Я. Петухов,
Л. В. Соляник, В. К. Сподаренко, І. Ф. Статівка, А. І. Стельмашова,
Ю. О. Стоян, Л. В. Шевченко, Ю. Щербак, Н. Д. Янко.

У липні 2006 р. відділ історико-краєзнавчих досліджень перетворений у Центр Зводу пам'яток історії та культури України, у складі якого працюють 13 чоловік, з них 11 наукових співробітників (серед них 2 доктори наук, 6 кандидатів наук): доктор історичних наук, професор В. О. Горбик (керівник Центру), доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Г. Я. Рудий, старші наукові співробітники кандидати історичних наук Г. Г. Денисенко, Т. І. Катаргіна, С. І. Кот, Л. Д. Федорова, наукові співробітники кандидати історичних наук Л. О. Гаврилюк (вчений секретар відділу), П. І. Скрипник, молодші наукові співробітники Р. І. Бондаренко, О. О. Демиденко, Н. Г. Ковпаненко, старший лаборант Л. В. Дубич, лаборант І-ї категорії Т. М. Омельчук і аспіранти В. В. Корнієнко та І. І. Матвійко.

В. О. Горбик, Л. О. Гаврилюк

ВІДДІЛ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Регіонально-історичні дослідження у системі Української академії наук пов'язані з розгортанням в 1920-х рр. програми порайонного вивчення України, яку активно обстоював М. С. Грушевський. Згідно з нею планувалося дослідження у територіальному розрізі всієї України з особливим акцентом на західний регіон. Проте лише дуже невелику частину із запланованого вдалося здійснити. Всю систему регіональних досліджень було зруйновано «під корінь» разом з очолюваними М. С. Грушевським історичними інституціями наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. Одночасно виявилися знищеними й інші регіональні наукові школи – одеська М. Є. Слабченка, харківська Д. І. Багалія, дніпропетровська Д. І. Яворницького. Вчинений погром перервав розвиток регіоналістики мінімум на чверть століття. Хоч окремі вчені на свій страх та ризик досліджували регіональні проблеми історії України, аж до 60-х рр. не існувало ані відповідних організаційних структур, ані наукової координації роботи в цій галузі.

Відновлення системи регіонально-історичних досліджень почалося лише в середині 60-х рр. Воно було пов'язане з роботою над 26-томною «Історією міст і сіл Української РСР». Академія наук УРСР стала базовою організацією для підготовки видання. На роботу з авторськими колективами й редакційними колегами був спеціально зорієнтований відділ історії міст і сіл Інституту історії АН України, який був створений 1963 р. (завідувачі відділу – О. А. Парасунько (1963–1967), І. С. Слабеев (1967–1979).

За традицією, що склалася, вихід у світ у 1967–1974 рр. цієї праці розглядався як здобуток історичного краєзнавства, хоча варто подивитися на неї ширше, з точки зору вкладу, зробленого авторським колективом у розвиток історичної думки загалом та регіонознавства та локальної історії зокрема. Об'єднання зусиль 100-тисячного авторського колективу, в якому були представлені як фахівці з професорськими дипломами, так і сільські вчителі, само по собі було завданням величезної складності. Але не простіше було виробити та витримати в усіх томах єдину схему відбору, пошуку й розташування матеріалів, єдині критерії їх оцінок. Свою «біографію» в цьому виданні дістали не лише міста та села, але й більші територіальні одиниці — райони, області. Широке громадське обговорення праці в процесі роботи і після завершення видання дало змогу виявити малодосліджені сюжети, стимулювало науковий пошук у галузі містознавства та пам'яткознавства. З виходом у світ унікальної, величезної за обсягом праці Україна засвідчила високий фаховий рівень своєї регіоналістики й встановила своєрідний рекорд: жодна з тодішніх радянських республік видати щось подібне не змогла.

Не варто, зрозуміло, ідеалізувати доробок авторського колективу «Історії міст і сіл», як й інших дослідників 1960–1980-х рр. Канони радянської

системи диктували «полегшені» підходи до висвітлення історичного процесу. Все, що не вкладалося в рамки схеми, просто опускалося. Натомість томи наповнювалися найдрібнішими деталями діяльності місцевих партійних і комсомольських організацій. Штампи та заідеологізованість робили нариси про різні регіони, різні міста дивовижно схожими.

Проте для свого часу це видання стало справді унікальним і не мало аналогів у світі. Воно було єдиною працею в Україні, удостоєною Державної премії СРСР. Для узагальнення й розповсюдження досвіду підготовки видання, подальшого розвитку історичного краєзнавства, розробки його теоретичних і методологічних основ відповідно до постанови Президії АН України від 2 березня 1979 р. «Про розвиток історико-краєзнавчих досліджень в Інституті історії АН УРСР» було створено науковий підрозділ – відділ історико-краєзнавчих досліджень. Очолив його академік НАН України П. Т. Тронько.

На етапі становлення відділу велася робота по перевиданню «Історії міст і сіл Українською РСР» російською мовою. Велика увага приділялася не механічному перекладу тексту, а його творчому переосмисленню, доопрацюванню, доповненням. Таким чином було перевидано томи по Києву, Харківській, Одеській, Запорізькій, Донецькій, Чернігівській, Закарпатській, Дніпропетровській, Сумській, Львівській, Кримській, Миколаївській та Ворошиловградській областях.

Логічним завершенням роботи по підготовці «Історії міст і сіл» стала публікація монографії голови Головної редакційної колегії видання П. Т. Тронька «Летопись дружбы и братства» (К., 1981), в якій не лише давалася загальна характеристика методики підготовки унікального видання, а й ставилися конкретні завдання на майбутнє.

Чільне місце у роботі відділу займала проблематика вивчення історії промислових та сільськогосподарських підприємств. Зокрема було проведено монографічне дослідження історії київського заводу «Арсенал». Унікальні документи, виявлені в архівах Російської Федерації, України, спогади ветеранів виробництва дозволили підготувати фундаментальну працю, в якій розкриваються віхи історії одного з найстаріших підприємств України.

Необхідністю з'ясувати місце розробок з історії промислових підприємств у системних історичних дослідженнях було обумовлено підготовку монографії д.і.н. Є. М. Складенка «Історія фабрик і заводів: історіографія проблеми» (К., 1986). Її автор на основі документальних матеріалів здійснив класифікацію праць історико-заводської тематики, відзначивши їх сильні й слабкі сторони.

Школою відпрацювання методологічних, теоретичних, методичних проблем краєзнавства, відповідного категоріально-понятійного апарату стала робота над масштабною, багатопрофільною працею – Зводом пам'яток історії та культури України. Підготовка томів «Зводу» обумовила в 1984 р. проведення реорганізації відділу. На його базі було створено відділення історико-краєзнавчих досліджень під загальним керівництвом

П. Т. Тронька з двома відділами – наукового забезпечення томів «Зводу пам'яток історії та культури» (завідувач – акад. П. Т. Тронько) й історичного краєзнавства (завідувач – д.і.н. В. О. Горбик). У 1986 р. відділення історико-краєзнавчих досліджень було реорганізовано у відділ, який очолив В. О. Горбик. Водночас П. Т. Тронько створив проблемну групу з розробки питань теорії та практики історичного краєзнавства.

Одним з пріоритетних наукових напрямків роботи відділу стала розробка проблем пам'ятокознавства, охорони історико-культурної спадщини. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує підготовка спільно з Міністерством культури України й Товариством охорони пам'ятників історії та культури каталогу-довідника «Памятники истории и культуры Украинской ССР» (К., 1987). У ньому містилися докладні відомості про всі найцінніші пам'ятки історії, археології, архітектури, монументального мистецтва, що перебували на території республіки.

Вивчення актуальних питань пам'ятокознавства сприяло підготовці праць, в яких ґрунтовно досліджувалася діяльність державних та громадських пам'ятоохоронних органів. Заслужують у цьому відношенні на увагу, зокрема, праці П. Т. Тронька і В. А. Войналовича «Увічнена історія України» (К., 1992) та О. О. Нестулі «Доля церковної старовини в Україні 1917–1941» (К., 1995).

Першим досвідом у дослідженні вищезгаданої проблеми в українській археографії стала публікація збірників документів з історії пам'ятоохоронної справи. За підтримки Міністерства культури було видано документальний збірник «Історико-культурна спадщина України (XIX–XX ст.)» (К., 1995). У ньому знайшли відображення питання, пов'язані з вивченням і збереженням пам'яток, з діяльністю в цій галузі як наукових товариств, пам'ятоохоронних установ, так й окремих учених та діячів культури.

Здійснюючи розширення науково-дослідної тематики, Інститут історії України в 1990 р. започаткував дослідження декількох нових для вітчизняної історіографії тем. Група співробітників відділу під керівництвом Ю. З. Данилюка приступила до вивчення теми «Увічнення пам'яті жертв незаконних репресій 30-40-х – початку 50-х рр. у контексті розробки проблеми регіональної історії (на матеріалах України)». Масштабні результати роботи, сучасні методологічні підходи до висвітлення проблеми стали передумовою створення спеціального відділу для дослідження репресивної політики радянської влади в регіонах України і підготовки відповідних узагальнюючих праць.

Відділ регіональних проблем історії України створено відповідно до постанови Президії Верховної Ради України від 6 квітня 1992 р., Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1992 р. та нормативних документів Президії НАН України. Згідно з останніми основними напрямками науково-організаційної діяльності відділу стала розробка регіональних проблем історії України, осмислення питань теорії й практики історичного краєзнавства, з'ясування його ролі у формуванні національної самосвідомості українського народу. Іншим важливим напрямком діяльності відділу,

обумовленим постановами вищих органів державної влади та управління, є здійснення науково-методичного забезпечення й організаційного керівництва підготовкою багатотомної серії книг «Реабілітовані історією», покликаної глибоко і всебічно з'ясувати витоки та шляхи формування тоталітарної системи, її негативні наслідки для суспільства, повернути українському народові незаслужено забуті імена його державних діячів, вчених, майстрів культури, увічнити пам'ять сотень тисяч наших співвітчизників, що стали жертвами політичних репресій. Ця масштабна робота супроводжується розробкою нових документальних масивів, які раніше були практично недоступні дослідникам, підготовкою нових бібліографічних покажчиків, створенням відповідного «банку даних».

Даниною поваги і пошани жертвам тоталітарної системи став підготовлений відділом збірник публіцистичних нарисів «Репресоване краєзнавство» (К., 1992). Книга містить 75 нарисів про подвижників краєзнавчої справи, більшості з яких судилося випити до кінця чашу сталінського правосуддя. У праці вперше було введено в науковий обіг розсекречені документи комітетів державної безпеки.

У контексті реалізації державної програми «Реабілітовані історією» відділ виступив ініціатором системної розробки архівів колишніх спецслужб. На основі виявлених й опрацьованих документів було підготовлено фундаментальні збірники статей: «Реабілітовані історією» (Полтава, 1992), «Репресоване відродження» (К., 1993).

Вивчення архівних матеріалів поставило на порядок денний необхідність узагальнення літератури, виданої з проблем політичних репресій в Україні. Відділом спільно з Державною історичною бібліотекою України підготовлено бібліографічний покажчик «Репресії 20–30–40-х – початку 50-х років в Україні» (К., 1992).

Широкий резонанс мав вихід у світ збірника документів «Кримські татари 1944–1994. Статті. Документи. Свідчення очевидців» (К., 1995), виданого до 50-річчя трагічної депортації кримськотатарського народу з території України. Документальній добірці передують фундаментальні статті, в яких розкриваються основні етапи національного руху кримських татар, аналізуються шляхи розв'язання проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство.

Не залишився без уваги фахівців і збірник документів та матеріалів «Збережемо тую славу. Громадський рух за увічнення історії українського козацтва в другій половині 50-х – 80-х рр. ХХ ст.» (К., 1997). У ньому висвітлюється діяльність вищих органів державної влади й управління, громадських організацій, окремих дослідників, спрямована на увічнення історії українського козацтва.

Дослідження архівів Служби безпеки України та її обласних управлінь дозволило виявити маловідомі документи і матеріали про співробітництво військово-політичних сил СРСР та США у роки Другої світової війни в процесі здійснення човникових операцій американських ВПС під кодовою назвою «Френтік». На їх основі відділом підготовлено документальний

збірник «Операція «Френтік». З історії бойової співдружності військово-повітряних сил СРСР і США, цивільного населення України у роки Другої світової війни» (К., 1998).

Унікальним за своїм змістом можна вважати довідник «Пам'ять Биківні» (К., 2000), підготовлений відділом за підтримки Київської міської державної адміністрації. В ньому на основі архівно-слідчих справ називаються імена наших співвітчизників, розстріляних органами НКВС у 1930-х рр. та похованих у селищі Биківня поблизу Києва.

В новому, незнайомому для широкого загалу світлі постали у документальному збірнику «Тернистим шляхом до храму» (К., 1999) життя й діяльність видатного українського письменника О. Т. Гончара. Матеріали збірника дають можливість прослідкувати, як, долаючи опір системи, митець боровся за збереження рідної мови, культури, відстоював інтереси тих, хто пропагував українську ідею.

В ході виконання програми «Реабілітовані історією» у 2000 р. підготовлено і видано ряд індивідуальних монографій. Серед них роботи О. Г. Бажана та Ю. З. Данилюка «Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті рр.)», В. В. Ченцова «Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки», О. Г. Бажана й Ю. З. Данилюка «Випробування вірою», В. І. Очеретянка «Загратована думка», Р. В. Маньковської «Музейництво в Україні».

Р. Ю. Подкуром підготовлено монографію «За повідомленнями радянських спецслужб» (К., 2000). У ній на основі широкого кола джерел розглядаються проблеми, пов'язані з формуванням документальних масивів цих спецслужб, подається їх класифікація, загальна характеристика, розкриваються шляхи використання для вивчення політичних, соціально-економічних та культурних процесів у Україні в 20–30-х рр.

Привертає увагу професійно видана монографія Ю. З. Данилюка й О. Г. Бажана «Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.)» (К., 2000), яка висвітлює історію українського, кримськотатарського, єврейського національних і релігійних рухів, етапи становлення правозахисних організацій, діяльність окремих інакодумців.

Увічненню подвигу українського народу у Великій Вітчизняній війні присвячена монографія П. Т. Тронька «Згадаймо всіх поіменно» (К., 2001) та її 2-ге видання «Молодість, опалена війною. З історії боротьби комсомольців і молоді України проти німецько-фашистських загарбників в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)» (К., 2004). У ґрунтовному науковому дослідженні автор висвітлює героїчні і трагічні сторінки в історії Великої Вітчизняної війни, звертається до проблеми історичної пам'яті та її ролі у процесах соціалізації молодого покоління.

У контексті виконання програми «Реабілітовані історією» були підготовлені збірники документів і матеріалів «На скрижальях історії: З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в 2 пол. 1940 – 1980 рр.» (К., 2003), «Кримінальна архівно-слідча справа Української революційно-демократичної спілки»

(К., 2004) та «Кримські татари: шлях до повернення. Кримськотатарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х років) очима радянських спецслужб» (К., 2004).

Цікавим і ґрунтовним є монографічне дослідження В. І. Дмитрука «Україна не мовчала. Реакція українського суспільства на події 1968 року в Чехословаччині» (К., 2004), в якому на основі широкого кола джерел розкривається вплив подій 1968 року в Чехословаччині на українське суспільство, висвітлюється реакція на них різних верств населення України. Автор показав, що, незважаючи на істотну протидію владних структур, жорстку політичну цензуру, об'єктивна інформація стосовно реформаторського курсу ідеологів і практиків «Празької весни» поширювалася в регіонах України і знаходила адекватну оцінку серед інтелігенції, робітництва, духовенства, молоді.

Підсумковим дослідженням проблеми репресій щодо істориків став збірник статей «Зневажена СЛІО» (К., 2005), в якому на фоні висвітлення основних етапів розвитку історичної науки в Україні простежені долі багатьох українських істориків, яким не вдалося до кінця реалізувати свій творчий потенціал в умовах радянської тоталітарної системи.

Завдяки науково-методичному керівництву співробітників відділу успішно виконується масштабний проект «Реабілітовані історією», який передбачає підготовку науково-документальної серії книг, присвяченої висвітленню репресивної політики в Україні. Вийшли друком томи: «Реабілітовані історією. Івано-Франківська область» (Івано-Франківськ, 2000), «Реабілітовані історією. Закарпатська область» (Ужгород, 2003), «Реабілітовані історією. Київська область» (К., 2004), «Реабілітовані історією. Запорізька область» (Запоріжжя, 2004), «Реабілітовані історією. Луганська область» (Луганськ, 2004), «Реабілітовані історією. Донецька область» (Донецьк, 2005), «Реабілітовані історією. Харківська область» (Харків, 2005), «Реабілітовані історією. Сумська область» (Суми, 2005), «Реабілітовані історією. Полтавська область» (Полтава, 2005) та ін.

Основним напрямком роботи відділу на протязі всього періоду його існування були розробка питань теорії й історії історичного краєзнавства, пошук нових методологічних підходів до вивчення даної проблеми. Наслідком цієї діяльності стала підготовка до друку збірника статей «Историческое краеведение в СССР. Вопросы теории и практики» (К., 1991), у якому поряд з висвітленням теоретико-методологічних проблем аналізувалися основні етапи в розвитку досліджень з історії рідного краю, діяльність краєзнавчих організацій, творчий доробок окремих учених та краєзнавців-аматорів.

Спроби узагальнення великої роботи, здійсненої з метою утвердження краєзнавства як соціального інституту, вивчення, охорони, пропаганди історико-культурної спадщини робилися неодноразово. Тут варто насамперед згадати колективну монографію «Историчне краєзнавство в Українській РСР» (К., 1989). Великий колектив авторів на чолі з П. Т. Троньком визначив місце останнього у системі наукового знання, проаналізував його завдання, специфічність форм і методів, різноманітність форм участі

громадськості у краєзнавчій діяльності. Наголошувалося й на негативних чинниках, що перешкождали дальшому розвитку краєзнавства.

Для об'єднання та спрямування активних учасників краєзнавчого руху, що ведуть цілеспрямовану дослідницьку, пошукову і культурно-просвітницьку роботу з краєзнавства в 1990 р. була створена Всеукраїнська спілка краєзнавців (ВСК). На її Першому з'їзді (Київ, 27.03.1990) було затверджено статут, обрані керівні органи: Правління та ревізійна комісія. Головою правління обрано патріарха українського краєзнавства академіка НАН України П. Т. Тронька. Учасники з'їзду прийняли звернення «До всіх, хто захопаний в рідний край, хто шанує його минуле і вірить в його майбутнє».

Створення ВСК активізувало краєзнавчий рух в Україні та історико-краєзнавчі дослідження. В 1995 р. вийшла монографія П. Т. Тронька «Краєзнавство у відродженні духовності і культури. Досвід, Проблеми. Перспективи». Основна увага в ній приділялася питанням збереження історико-культурної спадщини українського народу, увічнення його багатотисячолітніх традицій, становлення наукових та громадських форм дослідження рідного краю.

Для узагальнення величезного досвіду краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи в Україні багато зробив Л. В. Баженов, підготувавши ґрунтовну монографію «Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на поч. ХХ ст. Становлення. Історіографія. Бібліографія» (Хмельницький, 1995). Стан краєзнавчих проблем на межі ХХ і ХХІ століть став предметом дослідження в монографії П. Т. Тронька «Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття» (К., 2000). Автор пропонує своє бачення невирішених питань, перспективних напрямів дослідження краєзнавчої проблематики, оновлення джерельної бази краєзнавства.

Узагальненню українського досвіду містознавства і осмисленню завдань, що постають у зв'язку з підготовкою нового багатотомного літопису міст і сіл України, присвячена брошура П. Т. Тронька «Історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень» (К., 2001). В роботі висвітлюються методологічні та методичні аспекти створення «Історії міст і сіл України», накреслені теоретичні підходи до дослідження історичних міст та визначення їх статусу.

Висвітленню організаційної та пошукової діяльності Всеукраїнської спілки краєзнавців присвячені довідники та збірники матеріалів: «II з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців» (К., 1997); «Всеукраїнська спілка краєзнавців. Від «А» до «Я» (К., 2001); «Краєзнавці України: Сучасні дослідники рідного краю» (К., 2003); «Всеукраїнська спілка краєзнавців: 1997 – 2003 роки» (К., 2003); «III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців» (К., 2004).

Узагальненню розвитку українського краєзнавства в ХХ столітті, методичним та організаційним напрямкам розвитку краєзнавчого руху присвячена брошура П. Т. Тронька «Українське краєзнавство в ХХ столітті: до 75-річчя Всеукраїнської спілки краєзнавців» (К., 2002), в основу якої покладена доповідь на ювілейному пленумі (жовтень, 2001 р.) Всеукраїнської спілки краєзнавців. Особлива увага приділена діяльності Українського комітету

краєзнавства, який став прообразом майбутньої Спілки краєзнавців. Акцент робиться на завданнях і перспективах розвитку краєзнавчого руху в ХХІ столітті.

Висвітленню актуальних проблем історичного краєзнавства в Україні присвячена брошура П. Т. Тронька «Краєзнавство України: здобутки і проблеми: До III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців» (К., 2003). Аналізуючи досвід дослідження історії міст і сіл України, автор пропонує нові підходи до визначення предметного поля історичної урбаністики. Узагальнено досвід написання унікального видання «Історія міст і сіл Української РСР», поставлені завдання перед краєзнавцями по підготовці оновленого видання «Історії міст і сіл України».

Новий політичний рубіж, який сьогодні проходить Україна, позначений актуалізацією регіональної проблематики. Запорукою успішності соціальної трансформації українського суспільства є оптимізація регіональної політики, яка, в свою чергу, вимагає всебічного дослідження процесів регіоналізації та регіоналізму із застосуванням сучасних методологічних підходів. У зв'язку із переосмисленням засад адміністративно-територіального поділу, появою тенденцій до федералізації наукове моделювання сучасної регіональної структури українського соціуму стає одним з пріоритетних завдань. Прояснення місця і ролі історичного знання у цьому процесі, історичних умов формування української території, особливостей культури та ментальності населення регіонів України виступає як необхідна передумова подолання диспропорцій регіонального розвитку.

Необхідність наукового осмислення сформованих у ході історичного розвитку особливостей регіональної структури України підпорядкована вирішенню практичних завдань: без розуміння історичних витоків відмінностей неможлива ефективна регіональна політика. Алгоритм такого осмислення здатен запропонувати міждисциплінарний науковий напрям – регіоналістика, яка ґрунтується на здобутках різних галузей знань – теорії управління і економіки, історії і правознавства, географії і статистики, демографії та соціолінгвістики. Очевидне просування у цьому напрямі на ґрунті соціально-економічної географії та теорії управління впродовж тривалого часу не було, проте, підкріплене зустрічним рухом з боку історичної науки. Парадоксально, але факт: історична регіоналістика в Україні існує вже понад два століття, але донедавна вона не мала належного теоретико-методологічного обґрунтування.

Серед публікацій відділу, написаних із застосуванням сучасних підходів до теми та методів дослідження, – монографія Я. В. Верменич «Історична регіоналістика в Україні: Спроба концептуального аналізу» (К., 2001). Вона є першою спробою аналізу процесу становлення вітчизняної історичної регіоналістики як наукового напрямку. У роботі висвітлюються методологічні й теоретичні аспекти дослідження історії регіонів, пізнавальні та соціокультурні функції підсистеми регіоналістики – історичного краєзнавства.

Поглибленою розробкою цієї теми стала наступна монографія

Я. В. Верменич «Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні» (К., 2003). Автором було запропоновано ґрунтовне теоретико-методологічне обґрунтування завдань і функцій нового міждисциплінарного наукового напрямку – історичної регіоналістики, що вибудовується на стику історичного, географічного, економічного, культурологічного знання. В традиціях генетико-еволюційного підходу на українському матеріалі аналізуються історичні витоки знання про регіони, простежується діяльність регіональних наукових шкіл і центрів, осмислюється доробок історичної і суміжних наук у виробленні схем і критеріїв районування. Велику увагу в книзі приділено формуванню наукового простору історичної регіоналістики, її місця в системі соціогуманітарних дисциплін, аналізу її термінологічного арсеналу, соціальної ролі, прогностичних можливостей.

У зв'язку з проведенням плідної роботи у напрямку концептуалізації регіональної науки як комплексної міждисциплінарної наукової системи, що вивчає просторові організації соціумів, регіональну специфічність, взаємовідносини центру й регіонів в 2006 р. на базі відділу був створений Центр теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики (керівник – д.і.н. Я. В. Верменич). Центр орієнтований на студіювання проблем регіональної специфічності України, ретроспективне дослідження територіальної структури та прогнозування оптимальної моделі регіональної організації, вивчення історії регіонів як системоутворюючих цілісностей, дослідження історії міських і сільських поселень, історії адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування.

Центр планує підготовку фахового наукового часопису «Регіональна історія України», тематичний план якого передбачає висвітлення актуальних проблем регіональної історії, присвячених осмисленню процесів регіоналізації та регіоналізму, визначенню наукового простору регіоналістики, дослідженню генезису регіональних відмінностей українських земель, простеженню основних закономірностей розвитку сучасного регіоналізму та регіональної історіографії.

Починаючи з 1980 р., на базі відділу з активною участю вищих навчальних закладів регулярно проводяться Всеукраїнські конференції з історичного краєзнавства. На сьогоднішній день проведено 10 Всеукраїнських й одну Всесоюзну краєзнавчу конференцію. Краєзнавство стало масовим рухом з міцним активом і розгалуженою системою осередків, що обумовило необхідність відродження Всеукраїнської спілки краєзнавців та проведення трьох її з'їздів та пленумів.

Краєзнавчі конференції стали могутнім імпульсом для розвитку краєзнавчого руху, в якому беруть участь десятки тисяч людей – від професорів до учнів. Наукові дискусії, вироблення концепції подальшого розвитку краєзнавства, теоретичні та методологічні семінари та «круглі столи» під час конференцій дають змогу оцінити пройдений шлях та накреслити перспективні напрямки краєзнавчих досліджень, виявити проблеми, які потребують вирішення із застосуванням сучасних методологічних підходів.

Значного посилення потребує інформаційний потенціал краєзнавчого руху. Внаслідок своєї масовості краєзнавство водночас є і засобом накопичення інформації і каналом її розповсюдження. Воно підтримує суспільний інтерес до історії не лише в місцевому соціокультурному середовищі, але й на всіх рівнях освіти, засобами музейництва, туризму тощо. Отже, серед його функцій не останнє місце займає функція соціально-історичного інформування шляхом збільшення обсягу актуалізованого історичного знання, яке циркулює в суспільстві.

Залучення запропонованого в рамках історії повсякденності нового методологічного інструментарію, підпорядкованого завданню дослідження соціального зрізу певної локалізованої в часі і просторі спільноти з врахуванням її ціннісних орієнтацій і поведінських реакцій, здатне значно збільшити соціально-інформативні можливості краєзнавства. Сьогодні є реальною можливість активізації краєзнавчих досліджень міст і сіл України шляхом створення в Інтернеті єдиного серверу, який би інтегрував у собі інформацію про електронні ресурси країни з даної проблеми. Перехід краєзнавства з екстенсивного стану в інтенсивний можливий лише за умови осмислення нових методологічних підходів, що пропонує сучасна соціогуманітаристика.

Важливі методичні функції виконує періодичний збірник «Історія України. Маловідомі імена, події, факти» (випуски 1–32; К., 1996–2005), у якому розглядаються актуальні питання краєзнавчого руху, історії населених пунктів, місцевого самоврядування, актуальні проблеми розвитку регіональних досліджень в Україні, розкриваються процеси формування та функціонування радянської тоталітарної системи в УРСР, публікуються історіографічні та джерелознавчі дослідження.

Друкованим органом Всеукраїнської спілки краєзнавців є журнал «Краєзнавство» (видається з 1993 р.), який висвітлює як організаційні питання діяльності Спілки так і науковий доробок її членів.

Систематично видається (з 1994 р.) журнал «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ», у якому відображаються найрізноманітніші аспекти дослідження проблеми репресій в Україні.

Широкі перспективи для подальшого розвитку регіональних досліджень відкриваються в зв'язку з прийняттям у січні 2001 р. указу Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху». Перед відділом стоїть завдання розробки концептуальних підходів до вивчення історії міст та сіл на сучасному етапі, програми системного дослідження регіональної специфіки України, створення наукового фундаменту історико-краєзнавчих досліджень.

Сучасне історичне краєзнавство перебуває в складній системі взаємодії з найрізноманітнішими галузями знання, й не лише соціогуманітарного. Принципово нові обрії відкриває перед ним застосування математичного аналізу статистичних матеріалів, контент-аналізу масивів інформації, використання можливостей Інтернету для зберігання і відтворення інформації.

Здатність історичного краєзнавства здолати упередженість старих підходів до нього і зайняти належне йому місце в арсеналі соціогуманітарно-

го знання вирішальною мірою залежатиме від освоєння ним сучасних дослідницьких методів та засобів нагромадження й використання інформації. Без електронних носіїв інформації, банків даних, скоординованих дослідницьких програм ніякий поступ у цій сфері неможливий.

Не меншою мірою майбутнє українського регіоназнавства залежить від того, наскільки вдасться в новому тисячолітті зберегти та примножити масовість краєзнавчого руху. Створення праць масштабу «Історії міст і сіл» чи «Зводу пам'яток» вимагає концентрації зусиль десятків тисяч людей, небайдужих до своєї історії, закоханих у неї. Не розгубити цей величезний потенціал, постійно, крок за кроком примножувати його — значить, забезпечити українській регіоналістиці надійне, прогнозоване майбутнє.

Реалізація масштабних перспективних завдань неможлива без підготовки кваліфікованих наукових кадрів. Протягом двох десятиріч у рамках наукових програм відділу було підготовлено й захищено 7 докторських і 30 кандидатських дисертацій, зокрема співробітниками відділу захищені 2 докторські дисертації: Г. Я. Рудий (2004), Я. В. Верменич (2005), 7 кандидатських дисертацій: Ю. З. Данилюк (1991), Т. Ф. Григор'єва (1991), Г. Я. Рудий (1995), О. Г. Бажан (1996), Р. В. Маньковська (1997), Р. Ю. Подкур (1999), В. І. Дмитрук (2002). Оптимізації роботи з аспірантами відділу великою мірою сприяє Наукова координаційна рада з проблеми «Історичне краєзнавство», завдяки якій посилився інтерес молодих науковців до регіональних досліджень, зокрема до висвітлення специфіки репресивної політики радянської влади в регіонах України.

У відділі в різний час працювали чл.-кор. НАН України В. І. Клоков, д. і. н. Є. М. Склярєнко, д. і. н. Г. Я. Рудий, к. і. н. В. Ф. Рєпринцев, к. і. н. Т. Ф. Григор'єва, к. і. н. Ю. З. Данилюк, к. і. н. І. Д. Ліховий, к. і. н. О. І. Лугова, к. і. н. А. І. Наберухін, к. і. н. Є. П. Талан, к. і. н. Д. А. Яремчук, кандидат мистецтвознавства В. І. Тимофійєнко, Л. В. Шевченко.

Нині у відділі працюють: акад. П. Т. Тронько (завідувач відділу), провідний науковий співробітник д. і. н. Я. В. Верменич, старші наукові співробітники кандидати історичних наук О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур, В. Ю. Васильєв, Р. В. Маньковська, В. І. Дмитрук, к. тех. н. Л. А. Гречина, молодші наукові співробітники Г. А. Вербиленко, І. В. Савченко, інженери I категорії А. В. Гриненко, С. А. Малютенко, І. В. Федькевич, старший лаборант С. І. Архипова.

Я. В. Верменич

КАБІНЕТ УКРАЇНСЬКО-ГРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН НАН УКРАЇНИ

Спеціалізований відділ «Кабінет українсько-грецьких відносин НАН України» було організовано в Інституті історії України НАН України згідно з Постановою Президії НАН України № 56 від 15 січня 1993 р. Створення відділу дозволило не тільки об'єднати фахівців, які займалися в Інституті проблемами елліністики, а й залучати науковців з інших академічних та навчальних закладів України до розроблення науково-дослідних тем з широкого спектру елліністичних досліджень, користуючись при цьому широкою підтримкою з боку грецьких національно-культурних товариств України. Очолила відділ і до цього часу керує ним к. і. н. Н. О. Терентьева.

Організацію і проведення досліджень з історії греків в Україні було започатковано науково-дослідними установами Всеукраїнської академії наук ще наприкінці 20-х рр. ХХ ст. У 1929 р. було створено спеціалізований відділ – Кабінет нацменшин при Етнографічній комісії ВУАН. Науковці проводили комплексні дослідження, зосереджуючи свою увагу перш за все на процесах, пов'язаних з радянізацією сіл, де компактно мешкали національні меншини, на дослідженні особливостей культури і побуту, а також духовному взаємовпливі різних національностей.

29 квітня 1924 р. постановою великої президії ВУЦВК було створено Центральну комісію в справах національних меншин при ВУЦВК. З діяльністю цієї установи був пов'язаний досить тривалий етап (1924–1933 рр.) історичного розвитку всіх некорінних етнічних компонентів республіки, у тому числі й греків. Опрацювання матеріалів для наукових досліджень з історії греків в Україні проводилося співробітником відділу, головою грецької секції ЦКНМ С. Г. Ялі. Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. краєзнавча робота проводилася також гуртками, створеними при деяких грецьких школах. В Одеському окрузі дослідженням історії та культури грецького населення займалася організована у травні 1927 р. Секція вивчення грецької нацменшини в Україні Одеської комісії краєзнавства при ВУАН (секретар комісії Т. Ю. Теохаріди). Вона провела велику роботу по вивченню й систематизації історичних пам'яток грецького населення Одеси.

На тлі суспільно-політичних і культурних змін другої половини 20-х рр. ХХ ст. спостерігалася нестача висококваліфікованих наукових кадрів для проведення дослідної роботи. У зв'язку з цим використовувалися можливості культурно-просвітницьких закладів. Одним з них був грецький відділ Маріупольського музею краєзнавства, який з 1926 р. розпочав антропологічні, фольклорні та лінгвістичні дослідження в грецьких селах Приазов'я. Співробітники музею протягом 1926 – 1930 рр. взяли участь у деяких історико-етнографічних експедиціях, підготовці словника грецьких діалектів краю. Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. разом з Кабінетом радянського села і з Маріупольським музеєм членами Кабінету нацменшин при Етнографічній

комісії ВУАН було організовано опис культури й побуту грецького населення села Сартани на Маріупольщині.

Велика наукова робота проводилася експедицією Асоціації сходознавства при ВУАН, до складу якої ввійшли авторитетні дослідники-лінгвісти. Влітку 1928 р. радянський уряд виділив ЦКНМ та Всеукраїнській науковій асоціації сходознавства кошти (1000 крб.) на організацію науково-дослідної роботи, зокрема, проведення експедицій для вивчення мовних говорів приазовських греків, підготовки підручників і словників.

Під час структурної реорганізації ВУАН, з 1931 р. комісія нацменів почала функціонувати при кафедрі національного питання (керівник – акад. М. О. Скрипник). А 1932 р. президія ВУАН прийняла рішення про створення Інституту національного питання, до складу якого передавався Кабінет нацменшин при Етнографічній комісії Всеукраїнської академії наук.

Початок 30-х рр. ХХ ст. став часом публікації перших детальних історичних і лінгвістичних праць за радянських часів про грецьку спільноту в УРСР. Діяльність науково-дослідних організацій по вивченню історії й культури греків України в той період повною мірою відбивала суспільно-політичну та ідеологічну ситуацію у республіці. З одного боку, вони відчували на собі зростаючий тиск адміністративної державної машини і освячених нею ідеологічних настанов, що стримувало їхню дослідницьку ініціативу, викривляло наукову й громадянську позицію. В той же самий час вони зуміли внести вагомий доробок у процес, який пізніше назвали «національним ренесансом». Наприкінці 30-х рр. ХХ ст. із зміною державної політики в СРСР відносно національних меншостей науково-дослідні установи АН УРСР, які вивчали історію та культуру окремих етнічних груп в Україні, було закрито.

Звернення до проблем культурно-освітнього розвитку національних меншин у минулому і сучасному в комплексному науковому дослідженні є одним з актуальних завдань, що постають перед історичною наукою. Сьогодні це – активний суб'єкт всесвітньої історії й історії кожної окремої країни. Найважливішим питанням, яке постає у зв'язку з всебічною глобалізацією, є проблема нівелювання національних відмінностей внаслідок інтенсифікації об'єднавчих процесів. Особливо гостро стоїть це питання стосовно тих етнічних груп, які внаслідок певних історичних обставин мешкають за межами основного масиву національних спільнот. Доля греків стала невід'ємною частиною історії України, а їхня культура – однією зі складових багатогранної культури поліетнічного населення незалежної держави. В умовах важливих складних політичних та соціальних зрушень, що супроводжують розбудову української державності на сучасному етапі, наукові дослідження історії й культури етнічних меншин є яскравим показником демократичності країни і рівня громадської думки у ній.

Дослідження науковців торкаються питання суттєвого й актуального для всіх суспільств і держав, для всіх багатовікових культур, дотичних до елліністичного світу та розташованих значною мірою в царині його впливу. Історія українсько-грецьких відносин, що налічує понад 1000 років і є об'єктом досліджень багатьох видатних учених упродовж віків, залишається

так само актуальною і, більше того, набуває в новітній історії нового практичного значення. Під час природно-історичного процесу відбулося зміцнення та розвиток відносин безпосередніх суб'єктів – носія, з одного боку, античних і візантійських традицій – Греції, а з другого, – України – держави, що продовжує традиції давньої Руської землі, що стала у свій час спадкоємцем різних аспектів духовного життя Візантії. Своєрідною формулою живлення культурних впливів останньої були багаторазові хвилі грецької еміграції в Україну, створення на її території численних поселень, які залишили значний слід в історії українського народу.

Завданням відділу є вивчення історії й діяльності грецьких громад в Україні, українсько-грецьких зв'язків і співробітництва, а також науковий аналіз та прогнозування стану сучасних відносин між двома країнами й життя етнічної меншини греків. Основні напрямки наукової роботи відділу охоплюють період XVII–XX ст. Дослідження маловивченої раніше проблематики виникнення та історичного розвитку грецьких громад в Україні висвітлює місце й роль відомих і маловідомих представників купецтва та інтелігенції Греції у розвитку економіки й культури українського народу, їхній внесок у зміцнення українсько-грецьких зв'язків, а також сприяє зміцненню авторитету України в співдружності народів. Адже з проголошенням державної самостійності вона стала реальним суб'єктом міжнародного права. І саме життя настійно диктує необхідність пошуку найбільш ефективних шляхів та форм багатопланового й взаємовигідного співробітництва між народами. В 1993 р. була опублікована монографія Н. О. Терентьевої «Греко-советские взаимосвязи: экономика, наука, культура: 1924–1991 рр.» (К., 1993). В монографії досліджуються взаємозв'язки Греції та СРСР після установа в 1924 р. дипломатичних відносин між країнами, висвітлена роль діячів культури та науки в співпраці народів двох країн, визначена роль України в зміцненні економічних та культурних зв'язках.

Планування наукової тематики здійснюється в межах програми історичних досліджень Інституту історії України НАН України. Впродовж 1993–2001 рр. відділ працював по проблемі «Україна у всесвітньо-історичному процесі». Співробітниками відділу було проведено значну пошукову роботу по виявленню та опрацюванню вітчизняних і зарубіжних першоджерел і опублікованих матеріалів, по складанню бібліографії з науково-пошукової теми «Українсько-грецькі історичні зв'язки». Важливим досягненням відділу у процесі виконання останньої є визначення з основними напрямками досліджень історії заснування та діяльності окремих грецьких громад в Україні. Згідно з планом науково-дослідних робіт Інституту історії України НАНУ на 1994–1996 рр. відділом виконувалася тема «Грецькі громади в Україні: історія створення і діяльність. XVII–XIX ст.». У численних наукових працях, торкаючись маловідомих питань з історії грецьких громад в Україні, автори висвітлили основні напрямки міграції греків й умови формування їх діаспори на українських теренах, дослідили основні чинники, що впродовж століть об'єднували ці два народи в єдиному культурно-економічному просторі.

Монографію Н. О. Терентьевої «Еллінізм в Україні» було видано в Афінах новогрецькою мовою в 1995 р. Праця є результатом багаторічної роботи автора, підсумком ретельних досліджень та архівних розшуків. У книзі висвітлено історію основних поселень греків в Україні, розглянуто життя і внесок у культуру останньої видатних діячів грецької діаспори. Монографія містить нові матеріали стосовно маловідомих в історіографії грецьких поселень, окремих постатей греків, які вирізнялися своєю культурно-просвітницькою та благодійною діяльністю. Книга відзначається багатим ілюстративним матеріалом, вдало сполученим з різнобічною інформацією. Праця, яка звернена до грецького читача, викликала значний інтерес у наукових колах. Вона була видана великим тиражем як додаток до грецького періодичного видання «Καθημερινή». Її могли прочитати не тільки в Греції, а й у багатьох зарубіжних країнах, де мешкають греки.

Книга Є. К. Чернухіна «Грецький Схід і Україна» (К., 1994) знайомить читача з відносинами між ієрархами України та священнослужителями грецької православної Церкви на Близькому Сході та Святій горі (Афон), які склалися на початку та в середині XVIII ст. Праця побудована на архівних документах Інституту рукопису НБУВ і вводить читачів до світу офіційних та неофіційних взаємин київських митрополитів Рафаїла Заборовського та Арсенія Могиляньського з грецькими ієрархами в регіонах, що страждали від турецької неволі. В книзі подано короткі відомості про київських митрополитів – філеллінів XVIII ст., які продовжували традиції доброзичливого ставлення до греків після занепаду Візантії та сприяли представникам грецьких церков, монастирів збирати милостиню або ж влаштовуватися на українських теренах. Праця Є. К. Чернухіна «Грецьке Ніжинське братство: історіографія та джерела» (К., 1998) є цікавою як за критичним оглядом літератури, так і за новими архівними документами, які уперше за останні сто років потрапили до наукового обігу. Треба зазначити, що матеріали новогрецькою мовою виділені в окрему частину Фонду Ніжинського грецького братства в Державному архіві Чернігівської області, та вперше були опрацьовані вітчизняними дослідниками.

Наукові статті Ю. Д. Пряхіна з теми «Військові поселення греків у Північному Причорномор'ї» побудовано на дослідженні великого обсягу архівних документів військово-морського флоту, міських та обласних адміністрацій, особистих архівів. Вони висвітлюють окремі аспекти історії заселення Півдня України, що досі не підлягали науковому розгляду. Викладена історія поселення архіпелазьких греків у Керчі та Снікале являє зразок наукового нарису з історії грецьких колоній в Україні. Автор уперше привертає увагу до таких поселень, як Балта-Чокрак, Волонтерівка, військових формувань, а також до ролі окремих грецьких персоналій.

Протягом 1993–1995 рр. було надруковано також матеріали міжнародних конференцій «Україна – Греція: історія та сучасність», які проводилися у Києві та Афінах. Наукові праці співробітників відділу свідчать про багатогранність питань, що розглядаються науковцями, про увагу до минулого й сучасного стану та діяльності грецьких громад в Україні у

XVIII–XX ст., а також до розвитку політичних і економічних зв'язків обох країн.

Дослідження теми «Грецька діаспора в Україні: релігійна, культурно-просвітницька діяльність (XVII – XX ст.)» здійснювалося протягом 1997 – 1999 рр. Треба зазначити, що проблеми духовного життя грецьких громад України належать до числа маловивчених тем в українській та світовій історіографії. Окремі праці й статті минулого століття, побіжні огляди питання сучасних істориків, на жаль, не дають систематичного і впорядкованого матеріалу, достатнього для усвідомлення процесів релігійного, культурного життя грецьких громад XVII–XX ст. Відсутність таких праць створює певний вакуум у висвітленні духовного розвитку українського суспільства нової доби, залишає нез'ясованим питання становлення та розвитку суспільних явищ, котрі мали в подальшому велике значення для історії України. Особливо слід відзначити складність наукового пошуку у зв'язку з великою кількістю неопрацьованого та несистематизованого, часто іншомовного матеріалу в архівах України й інших держав, що чекають на своїх дослідників. Такі аспекти питання, як значення античної спадщини в українській історіографії, біографії видатних греків в Україні матимуть важливе значення для багатьох історичних дисциплін. Узагальнений погляд на історію грецько-українських зв'язків і наслідки діяльності грецьких громад в Україні зроблено в монографії Н. О. Терентьєвої «Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность XVII–XX вв.» (К., 1999).

Становлення і розвитку системи освіти кримських греків після переселення до Північного Приазов'я розглядається в роботі Н. І. Бацак «Культурно-освітній розвиток грецької громади Північного Приазов'я (XVIII–XIX ст.)» (К., 1998). В роботі досліджено роль елліністичних традицій у формуванні національної школи в Маріуполі і грецьких селах у першій половині XIX ст., а також висвітлено негативний вплив русифікації в галузі культури і освіти, що призвів до ліквідації національних навчальних закладів маріупольських греків наприкінці XIX ст. В 1999 р. було опубліковано дослідження Н. І. Бацак «Культурно-просвітительські заклади та громадські організації греків Північного Приазов'я», де висвітлені умови виникнення усталеної культурно-освітньої традиції, пов'язаної з діяльністю міського театру, формуванням громадсько-культурного руху в середовищі приазовських греків, аналізуються особливості організації і функціонування мережі різноманітних культурно-мистецьких гуртків, системи бібліотек і народних читалень грецької громади. В цьому ж році було надруковано монографію Л. Д. Якубової «Маріупольські греки: етнічна історія (1778 – поч. 30-х років XX ст.)», де охарактеризовано етнокультурну специфіку маріупольської громади та основний зміст національного питання в ній у дорадянську добу, в період революційних подій 1917 р. і протягом громадянської війни в Україні, проаналізовано господарське, громадське та культурне життя маріупольських греків за радянських часів, розкрито політику українського радянського уряду щодо грецької меншини, окреслено етнокультурні проблеми меншини та наслідки політики коренізації в її середовищі.

Внеском в дослідження теми є праці М. А. Абдуллаєвої «Духовно-релігійне життя греків Криму наприкінці XVIII – на поч. XX ст.» (К., 2000) та «Грецькі громади в Криму у 1917 – 1938 рр.: етноконфесійний аспект» (К., 2001). На підставі аналізу архівних джерел і публікацій російських, українських та іноземних вчених проаналізовано функціонування грецьких етноконфесійних громад Криму та діяльність Благочинної Ради грецьких релігійних товариств Криму, спрямованої на збереження духовних здобутків діаспорних угруповань греків регіону.

В монографії О. О. Терентьевої «Грецькі купці Зосими: просвітницька та благодійна діяльність (кін. XVIII – сер. XIX ст.)» (К., 2003) висвітлені просвітницька та благодійна діяльність грецьких купців Зосимів, які через певні обставини змушені були залишити батьківщину і проживати в Ліворно, Москві та Ніжині. Вони сприяли будівництву та утриманню церков, лікарень, сирітських притулків, загальноосвітніх навчальних закладів; активно фінансово допомагали при виданні грецьких книг; запровадили стипендії для учнів; надавали підтримку різним категоріям біженців. Значні кошти ними були вкладені в розвиток народного господарства, і навчальні потреби населення не тільки країн де вони тимчасово проживали (Росія, Італія), але й грецьких земель, звідки вони походили.

В праці Є. К. Чернухіна «Грецька рукописна спадщина в Києві: історіографія та огляд матеріалів IV – XX ст.» (К., 2002) наведено результати комплексного аналізу київських бібліотечних зібрань та фондів, у яких перебуває близько 500 грецьких рукописів IV – XX ст., висвітлено історію надходження грецьких матеріалів, їх наукового дослідження, формування сучасного корпусу грецьких манускриптів у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, представлено археографічний опис документів XVI – XX ст. з історії українсько-грецьких зв'язків і перебування греків на українських теренах.

Виконання теми «Грецька діаспора в Україні: підприємницька діяльність (XVIII – XX ст.)» здійснювалося у 2000 – 2002 рр. та передбачало дослідження причин еміграційних процесів, внаслідок яких на історичних теренах України утворилися компактні поселення греків, а також аналіз внеску підприємців в економічний розвиток міст та країни, де вони проживали. Дослідження надало можливість шляхом всебічного детального вивчення основних напрямків грецької еміграції в Україну та особливостей торговельно-економічної діяльності греків дати історичний аналіз багатьом суспільним явищам, а саме: збереженню етнічної самосвідомості; торгівельній еміграції; характеру урядової політики у галузі економіки щодо грецького населення; інтеграції підприємців з Греції в інфраструктуру зовнішнього та внутрішнього ринку Російської імперії; встановленню місця, що посідала багатогранна діяльність грецьких переселенців у суспільно-політичному, економічному та культурному житті українських регіонів впродовж XVIII – XX ст.

Значну увагу під час розробки теми було приділено фактору особистості в історії з висвітленням ролі видатних людей – відомих благодійників,

просвітників, громадських діячів, підприємців, носіїв релігійних і культурних ідей – у процесах розбудови багатоманітного життя етнічних громад. Підготовлений відділом збірник наукових статей «Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII – XIX ст. Історико-біографічні нариси» (К., 2001) продовжив традицію публікацій результатів наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних еліністів. У статтях збірки розглянуто широке коло питань, що охоплюють історію підприємницької й благодійної діяльності греків в Україні у XVII – XIX ст. в контексті тогочасної політики, економіки та культури. Науковцями було висвітлено окремі сторінки життя політичних і громадських діячів, духовних осіб, підприємців, купецьких родин, а також різнобічні грецькі впливи на українську культуру.

В 2001 р. вийшла у світ праця А. В. Гедьо «Джерела з історії греків Північного Приазов'я: кінець XVIII – початок XX ст.». В роботі проаналізовані та систематизовані основні архівні зібрання та публікації джерел з історії грецької громади Північного Приазов'я. Особливу увагу приділено дослідженню актів державного управління та діловодства, а також нарративних матеріалів.

Науково-дослідницька тема «Суспільно-політична та господарська діяльність греків в Україні (XVIII – XX ст.)» виконувалася протягом 2003–2005 рр. На сучасному методологічному рівні було проаналізовано соціально-політичні та економічні процеси, що зумовили еміграцію греків-підприємців на терени України. В 2004 р. вийшла в світ праця А. В. Гедьо «Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст.». В книзі розглянуто питання історіографії основних архівних зібрань та публікацій актових джерел з історії грецьких громад України, наведено результати досліджень гетьманських універсалів, законодавчих актів Російської імперії та актових документів вищої духовної влади щодо релігійного устрою ніжинських та маріупольських греків. Вагомим внеском в дослідження теми була підготовка праці Н. О. Терентьєвої, А. В. Гедьо та Р. Саєнко «Маріупольський грецький суд: історія створення та діяльність». Ця праця включає великий масив архівних документів, які публікуються вперше.

При дослідженні теми було виявлено основні суспільно-політичні та економічні чинники розвитку підприємницької діяльності грецьких громад, які в сукупності призвели до активізації боротьби грецького народу за незалежність; висвітлено маловідомі аспекти та напрямки діяльності окремих громадських і політичних інституцій, а також торгових і фінансових підприємств грецької діаспори України XVIII – XX ст.; прослідковано основні етапи визвольної боротьби греків і участі у цьому русі греків, що проживають на українських землях; висвітлено роль координатора патріотично налаштованого грецького населення – таємної грецької організації «Філікі Етерії», яка не тільки координувала революційний рух, але й готувала керівні кадри, які згодом очолили керівництво молодого грецького держави. В 2005 р. вийшла в світ монографія Н. О. Терентьєвої «Грецьке таємне товариство «Філікі Етерія». В дослідженні розглянуто історію розвитку

визвольної боротьби грецького народу проти Османського панування, проаналізовано соціально-економічні та політичні умови функціонування таємних організацій, досліджено основні етапи виникнення та розвитку грецького національно-визвольного руху і показано вплив культурно-просвітницьких організацій на його активізацію.

В 2005 р. вийшла в світ монографія Н. О. Терентьевої та О. О. Слюсаренко «Торгово-економічні зв'язки України і Греції: історичні традиції і сьогодення», яка є першим комплексним науковим дослідженням розвитку торгово-економічних зв'язків України і Греції. В праці висвітлено історичні традиції взаємозв'язків народів обох країн, досліджено динаміку двосторонніх відносин, проаналізовано основні успіхи, проблеми, представлено перспективу розвитку торгово-економічних взаємин двох держав. Видання розраховано на керівників і спеціалістів комерційних структур, викладачів, студентів, спеціалістів-господарників підприємств усіх форм власності, які займаються практичними питаннями зовнішньоекономічної діяльності, та всіх тих, хто цікавиться історією торгово-економічних зв'язків народів України і Греції.

Основні результати дослідження співробітників відділу можуть бути використані науковцями про розробці навчальних посібників та монографій з історії України, всесвітньої історії, історії міжнародних відносин, історії вітчизняної та зарубіжної культури, політології, а також у викладацькій діяльності, при підготовці спецкурсів з історії зовнішньої політики України та Греції. Результати можуть бути запозичені українською дипломатією при реалізації зовнішньополітичних завдань Української держави щодо розвитку двосторонніх відносин з країнами Європи та поглиблення співпраці України та Греції. В контексті якісно нової політичної ситуації особливо актуальним постає питання про поглиблене вивчення джерел, стану та перспектив розвитку взаємозв'язків народів України та Греції, економічних, наукових та культурних зв'язків, які були спрямовані на подальший розвиток України та Греції.

Виконання теми «Українсько-грецькі соціокультурні зв'язки у ХІХ – ХХ ст.» (2006 – 2008 рр.) передбачає дослідження українсько-грецьких соціокультурних зв'язків, що склалися в результаті століть цивілізаційних контактів двох народів. Головна ідея дослідження полягає в тому, що вивчення історії українсько-грецьких соціокультурних зв'язків у ХІХ – ХХ ст. неможливе поза загального контексту розвитку європейської та світової цивілізації, зокрема, без визначення урядової політики обох країн щодо розвитку культури, а також без належного врахування впливу зовнішнього фактору, міжнародних взаємозв'язків на історичний розвиток держав, що зумовлює необхідність показати співвідношення загального й особливого в політичному й духовно-культурному розвитку і міжнародних взаєминах українського та грецького народів у ХІХ – ХХ ст.

В результаті дослідження передбачається відтворити основні напрями та окремі аспекти українсько-грецьких соціокультурних зв'язків; проаналізувати результати українсько-грецької співпраці та внесок окремих діячів

науки і культури України та Греції; висвітлити соціально-економічні та культурні процеси, що зумовили еміграційні рухи греків на терени України. Основна увага буде приділена з'ясуванню загального й особливого в історико-культурному і суспільно-політичному розвитку та вивчення конкретних виявлень українсько-грецьких соціокультурних зв'язків, вузлових проблем формування та існування грецької діаспори в українському соціокультурному середовищі. Дослідження дозволить визначити основні механізми соціокультурних зв'язків українського та грецького народів (репрезентованого в першу чергу діаспорою) і конкретні їх прояви, з'ясувати чинники, які сприяли, з одного боку, - збереженню етнокультурної автентичності представників діаспори, а з іншого – їхній інтеграції в український соціокультурний простір.

Загалом же протягом 12 років діяльності відділу його співробітниками було надруковано більше 300 праць, в тому числі 23 монографії.

Висвітлення нових фактів життя відомих людей, введення у науковий обіг біографічних матеріалів про забуті постаті, які багато в чому заклали підвалини грецької та української культури, безперечно, матиме велике значення для усвідомлення історії як діяльності людей, її гуманізації. Дослідження тем свідчать про оригінальність і наукове обґрунтування підходів науковців відділу до вивчення важливих питань розвитку зв'язків народів України й Греції.

Упродовж 1993–2005 рр. відділ ініціював і був організатором міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, присвячених питанням історії грецької людності в Україні. Серед них були: міжнародна науково-практична конференція «Донбас і Приазов'я: проблеми соціального, національного та духовного розвитку» (26–27 травня 1993 р., м. Маріуполь); міжнародна науково-практична конференція «Україна – Греція: історія та сучасність» (29–30 вересня 1993 р., м. Київ; 22 – 24 лютого 1995 р., м. Київ; 16 – 20 жовтня 1995 р., м. Афіни); наукова конференція «Проблеми історії та культури етнічних греків у Північному Причорномор'ї» (4–8 жовтня 1993 р., м. Сімферополь); міжнародна наукова конференція «Україна – Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва» (24–26 травня 1996 р., м. Маріуполь); міжнародна науково-практична конференція «Україна – Греція: архівна та книжкова спадщина греків України» (10–12 листопада 1998 р., Київ, Ніжин); наукова конференція, організована Фондом державних стипендій Греції та посольством України в Греції «Наукові дослідження українських вчених-стипендіатів Фонду державних стипендій» (18 травня 1999 р., м. Афіни); міжнародна науково-практична конференція «Україна – Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва» (27–29 травня 1999 р., м. Маріуполь); міжнародна наукова конференція «Україна – Греція: Греція і слов'янський світ» (18–21 вересня 1999 р., м. Гурзуф) та інші.

Проведення таких конференцій було надзвичайно важливим чинником для планування роботи відділу, виявлення актуальних проблем, поглиблення досліджень, допомагало науковим співробітникам зарекомендувати відділ як

головний координаційний центр елліністичних студій в Україні. Беручи участь у більш ніж 90 наукових конференціях, в тому числі 60 міжнародних, що проводились в Україні, Росії, Греції, Польщі, Італії, Німеччині та інших країнах Європи, науковці привернули до себе увагу широких наукових кіл та світової громадськості.

Співробітники відділу репрезентують широкий спектр філологічних та історичних знань, є фахівцями з стародавніх мов, володіють кількома іноземними мовами, що дозволяє їм активно використовувати матеріали вітчизняних та закордонних архівів. Усі співробітники регулярно вдосконалюють свої знання у школах по вивченню грецької мови й культури Афіньського та Салонікського університетів. Так, дипломи Літньої школи новогрецької мови і культури Афіньського університету отримали науковці Н. І. Бацак, В. В. Ставнюк, Н. О. Терентьева, А. В. Пелешко, О. О. Терентьева, М. А. Абдуллаєва, Г. І. Голубєва, О. Л. Литвинова.

Співробітники та аспіранти відділу неодноразово перебували в Греції у межах програми наукових стипендій Державного фонду стипендій. Стипендії були надані українським фахівцям для вдосконалення знань новогрецької мови, а також для роботи в архівах і бібліотеках з метою збору матеріалів для дисертаційних досліджень та планових тем Інституту. Серед стипендіатів були співробітники відділу: М. А. Араджіоні, Є. К. Чернухін, Г. Тищенко, М. А. Абдуллаєва, Н. О. Терентьева. З 1994 по 1997 рр. за програмою післядипломних досліджень Державного фонду стипендій при філософській школі факультету історії й археології Афіньського університету ім. І. Каподістрії навчалася О. О. Терентьева, яка підготувала і захистила наукове дослідження про грецьку громаду Ніжина та отримала ступінь магістра. Після навчання в Афіньському університеті вона стала працювати співробітником відділу.

Співробітники відділу є членами багатьох наукових організацій. Так, Н. О. Терентьева є віце-президентом Українського національного комітету по вивченню країн Південно-Східної Європи (Україна), членом Російського товариства по вивченню XVIII ст. (Росія), Національного географічного товариства (США), В. В. Ставнюк – член Всеросійського товариства антикознавців (Росія). Н. О. Терентьева та Є. К. Чернухін отримали почесні нагороди від Міністерства Закордонних Справ Греції и президента Грецької республіки К. Стефанопулоса.

Діяльність науковців відділу здобула визнання серед наукових кіл Греції. Про високий рівень спеціалістів з проблем елліністики свідчить надання Благодійним фондом «Олександр Онасіс» стипендій для проведення науково-дослідницької роботи в Греції (Н. О. Терентьева, А. В. Гедьо). У 1996 р. Н. О. Терентьева проводила збір матеріалів з проблем елліністики в грецьких бібліотеках та архівах за стипендією Міністерства економіки Греції (наукова програма Комітету країн НАТО), у 2005 р. – за стипендією Міністерства освіти та релігій Греції.

За своєю проблематикою, пов'язаною з вивченням історії грецьких громад в Україні, дослідження відділу мають міжнародний характер. Його

співробітники підтримують плідні зв'язки з багатьма європейськими науковими центрами: Університетом ім. Каподістрії (Афіни, Греція), Центром неоеелліністичних досліджень (Афіни, Греція), Університетом ім. Аристотеля (Салоніки, Греція), Інститутом балканських досліджень і Македонським університетом (Салоніки, Греція), Одеською філією Центра грецької культури (Одеса), Інститутом історії Сербської академії наук (Белград), Мессінським університетом (Італія).

Найбільш плідно відділ співпрацював з Центром неоеелліністичних досліджень Національної фундації досліджень Греції, який уособлює найбільш впливову наукову установу академічного рівня. В цій країні не існує тотожної НАН України наукової структури. Її функції виконує Національна фундація досліджень Греції з її системою наукових інститутів, що вивчає проблеми елліністики новітнього періоду. 22 жовтня 1993 р. Інститут історії України уклав договір з Центром про наукове співробітництво на 1993 – 1996 рр. Робочий план протоколу договору передбачав низку заходів щодо реалізації цього співробітництва між двома науковими закладами у галузі грецьких студій в Україні. Головними його напрямками визначалися: підготовка збірників статей «Нариси з історії грецьких громад в Україні» та індивідуальних монографій, збір матеріалів в архівах і бібліотеках України й Греції; підготовка біографічних матеріалів про видатних греків в Україні, участь у роботі конгресів балканістики. Поштовхом до активізації співробітництва стала увага, яку дирекція Інституту проявила до зміцнення встановлених наукових зв'язків з грецькими дослідницькими центрами. У березні 1994 р. директор Інституту академік НАН України В. А. Смолій та зав. відділом к. і. н. Н. О. Терентьева у м. Афіни мали зустрічі у Центрі неоеелліністичних досліджень (Л. Друлія, В. Панайотопулос), Афінському університеті (професор І. Ікономідіс), Афінському культурному центрі (професор Зервос). У січні 1998 р. термін дії договору було продовжено. У його межах проводяться наукові конференції, укладаються збірники статей. Обидві наукові установи мають значні потенційні можливості для успішного розвитку двостороннього співробітництва і в майбутньому. На сучасному етапі договір про співробітництво відповідно до прагнення обох сторін продовжено на наступний період. Був підписаний договір щодо співробітництва з Державним італійським класичним ліцеєм «Д. Борреллі» (Сан-Северіна, Італія).

Постійний інтерес до результатів розробки грецької тематики у відділі українсько-грецьких відносин Інституту історії України НАНУ виявляють вчені Греції, Росії, Польщі й інших країн. Впродовж всього часу існування відділу було прийнято понад 80 зарубіжних вчених та фахівців з Росії, Греції, Нідерландів, Франції, Великої Британії, Італії, Сербії й Кіпру. Серед них – відомі грецькі вчені Ф. Ласкарідіс та Х. Дімозія (Університет м. Яніна), М. Пападопулу (Янінський фольклорний музей), проф. В. Кіркос, проф. Ф. Димитрокопулос і проф. Н. Хроніс (Афінський університет), директор Центру неоеелліністичних досліджень Л. Друлія,

проф. В. Панайотопулос, Т. Склавенітіс, О. Олександропулу, Я. Казасіс (Університет Арістотеля у Салоніках), директор Інституту історії Сербської академії наук і мистецтв проф. Словенко-Терзич та ін.

Відбулися зустрічі співробітників відділу з представниками громадських неурядових організацій Греції: головою Всегрецького центру екологічних досліджень П. Христодулакисом, директором Одеської філії Грецького фонду культури С. Парадісупулосом, головою Всегрецького союзу понтійських офіцерів генералом Н. Ніколаїдісом, представниками товариства понтійських греків С. Самяду-Бетсу (м. Патри) й Н. Кага Іосоніду (м. Афіни). В лютому 1997 р. відділ приймав Сінайського архієпископа Даміана, настоятеля грецької общини Святої Катерини отця архімандрита Никодима. Відбулися також прийоми заступника мера м. Афіни Е. Скаліоса та директора фірми «Інфогруп» Д. Є. Хараламбопулоса.

Відділ підтримує активні зв'язки з громадськими організаціями, переважно грецькими національно-культурними товариствами і релігійними громадами, товариствами дружби «Греція – Україна» та «Україна – Греція», бере активну участь у громадському житті України. Вчені відділу надають консультативну й перекладацьку допомогу під час перебування в Україні офіційних і неофіційних делегацій з Грецької Республіки, постійно складають наукові довідки для посольств Греції в Україні та України у Греції з питань економічних, культурних та релігійних зв'язків між обома країнами, для Міністерства культури і Національного банку України про історію заснування храму й монастиря святої Катерини в Києві тощо.

Беручи участь у роботі наукових конференцій, лекторській діяльності, в комплексних історичних дослідженнях, співпрацюючи у редакційних колегіях спеціальних історичних видань і збірників наукових праць, відділ спрямовує діяльність на координацію науково-пошукової та видавничої роботи в галузі елліністичних студій. Науковці відділу виступають як опоненти під час захисту дисертацій, надають консультативні послуги співробітникам різних установ, керують роботою аспірантів. Співробітники відділу здійснюють роботу по розповсюдженню наукової інформації серед української та грецької громадськості. Вони неодноразово виступали з лекціями на різноманітні теми, пов'язані з тематикою досліджень відділу.

Відділ налагодив плідну співпрацю з фахівцями Інституту археології НАН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, Київського, Донецького, Сімферопольського, Львівського університетів й інших наукових установ. Відділ брав участь у підготовці збірників тез науково-практичних конференцій спільно з Маріупольським гуманітарним інститутом, Науково-дослідним центром Кримознавства, Керченським історико-культурним заповідником, Національним комітетом по вивченню країн Південно-Східної Європи та іншими організаціями. В межах виконання вітчизняних наукових програм відділ брав участь у проведенні Кримської комплексної археолого-етнографічної експедиції.

У співробітництві з Українським національним університетом харчових технологій започатковано серію видань для студентів вузів, присвячених античній культурі. Науковці відділу й аспіранти беруть участь у складанні посібників для вищих навчальних закладів України з тематики, яка пов'язана з історією Давньої Греції, її культури, окремих тем в історії України.

Відділ плідно співпрацює з Маріупольським гуманітарним інститутом Донецького університету. Разом з цим навчальним закладом у 1994 р. він розробляв спільну програму наукових досліджень по темі «Історія грецької діаспори Приазов'я». 11 листопада 1996 р. було підписано договір про наукову працю терміном на п'ять років. Викладачі Маріупольського державного гуманітарного університету є співробітниками відділу або навчаються в аспірантурі при ньому, науковці Інституту історії України НАН України викладають у в цім вищійм навчовім закладі спецкурси з історії України та Греції.

За час існування відділу були підготовлені та захищені 12 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: Л. Д. Наседкіна (Якубова) (1993); М. А. Араджіоні (1995); А. В. Гедьо (1997); Н. І. Бацак (1999); М. А. Абдуллаєва (2001); С. В. Мякушко (2003); С. П. Пахоменко (2003); О. О. Терентьєва (2004); С. В. Новікова (2005); А. В. Пелешко (2006); В. В. Піскіжова (2006); на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук Є. К. Чернухіним (1999); а також 2 дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук: В. В. Ставнюк (2006); А. В. Гедьо (2006).

Протягом 1993–2005 рр. у відділі працювали доктор історичних наук Ю. Д. Пряхін, кандидати історичних наук М. А. Араджіоні, Б. В. Чирко, М. А. Абдуллаєва, О. О. Терентьєва, О. Б. Романов та Л. Д. Якубова, кандидат філологічних наук Є. К. Чернухін.

Нині у відділі працюють: зав. відділу к. і. н., с. н. с. Н. О. Терентьєва; к. і. н., с. н. с. Н. І. Бацак; д. і. н., с. н. с. В. В. Ставнюк; д. і. н., с. н. с. А. В. Гедьо; к. і. н., н. с. С. П. Пахоменко, к. і. н., н. с. А. В. Пелешко, м. н. с. Н. В. Ішуніна, інженери I категорії О. Л. Литвинова та О. П. Жданович.

Історичні традиції українсько-грецьких зв'язків, сучасна політична і економічна ситуація в Європі, прогнозовані перспективи українсько-грецької співпраці доводять, що Греція стає бажаним і потрібним партнером України. В системі двосторонніх відносин країн за останнє десятиліття зафіксовано багато нових форм зв'язків. У процесі зміцнення і розширення контактів відроджується кращий досвід попереднього співробітництва. Поглиблення українсько-грецьких зв'язків у всіх сферах є однією з важливих передумов виходу українського суспільства до якісно нових показників.

Н. О. Терентьєва

НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВІДДІЛ

Науково-інформаційний відділ Інституту історії України НАНУ був створений у квітні 2003 р. на базі наукової бібліотеки, що є одним із найстарших структурних підрозділів Інституту. Вже 22 грудня 1936 року було зроблено перший запис в інвентарній книзі, що поклав початок функціонуванню цього важливого для науково-дослідного інституту підрозділу.

На 1 січня 1937 р. у бібліотеці налічувалося лише 79 книг. Однак дані на 1 січня 1938 р. вже зафіксували наявність 16.471 одиниці зберігання. Отже, цілком очевидним було надзвичайно швидке нагромадження книг у фондах бібліотеки. Квитанції на їх придбання, а також записи до реєстраційних журналів кінця 1930-х рр. показують, що надходження були з Політичного видавництва республіки, крамниць книгокультторгу, Всесоюзної книжкової палати, обласного колектора та ін.

Значну частину надбаного становили унікальні старі, дорядянські видання. Документально ж оформлених на належному рівні паперів про джерела поповнень бібліотеки також не збереглося. Правда, частково роз'яснити цей аспект можуть самі книги, а, точніше, екслібриси або штампи на них, дарчі підписи, що дозволяють прослідкувати «шлях» видання від друкарні через різних власників до бібліотеки Інституту історії України.

Зокрема, велика кількість друкованої продукції поступила в різний час з приватних бібліотек В. Б. Антоновича, М. С. Грушевського, П. Я. Дорошенка, П. Г. Житецького, А. П. Ковалівського, М. М. Кордуби, І. Г. Турцевича¹ й інших відомих учених, екслібриси яких проставлено на титульних сторінках. Багато видань було надіслано з різних регіонів України і Росії до бібліотеки Всеукраїнської Асоціації марксистсько-ленінських інститутів, а вже звідти передано до новоствореного Інституту історії України. Окремі примірники «пройшли» тернистий шлях, поки потрапили до читача. Наприклад, «Очерк истории Киевской земли» М. С. Грушевського 1891 р. видання було куплено у Московському книжковому магазині в Києві. Потім книга опинилася на полицях Публічної бібліотеки Золотоніського земства, а вже звідти «помандрувала» до бібліотеки ВУАМЛІН.

Завдяки наполегливій праці колишніх працівників Інституту історії України за порівняно короткий термін було зібрано та укомплектовано унікальну за своєю науковою цінністю бібліотеку, яка стала невичерпним джерелом знань для багатьох поколінь фахівців-суспільствознавців.

З початком радянсько-німецької війни після евакуації Інституту до

¹ Є документи, що у березні 1941 р. після смерті відомого історика І. Г. Турцевича директор Інституту С. М. Белоусов домігся ухвали Президії АН УРСР про дозвіл Інституту історії України на придбання бібліотеки покійного вченого. Див.: *Архів НАН України*, ф.Р-251, оп.1, спр. «Копії протоколів засідань Президії АН УРСР за 1941 р.», арк.100.

Уфі більшість книжкового фонду залишилася в окупованому німецькими військами Києві. Чимало книжок та періодичних видань тоді загубилося під час евакуації або ж було вивезено до Німеччини.

Після повернення Інституту до Києва фонди бібліотеки значно зменшилися: нараховувалось менше 20 тисяч книг (до війни – більше 30 тисяч). На початку 1947 р. завідуючий бібліотеки Ф. І. Чеусов на засіданні вченої ради констатував, що у роки Другої світової війни загинуло багато книг, багато книг було зіпсовано, а книги відділу марксизму-ленінізму були навіть дефіцитними. Для комплектування бібліотеки співробітники звертались до Московського колектору розподілу книг, закупали літературу в магазинах та на букіністичних розкладах, отримували видання АН СРСР та проводили обмін з іншими установами. Певна частина книжного фонду потрапила до бібліотеки Інституту після ліквідації Львівського відділу у 1946 р., коли зі Львову книги були передані до Києва². Більше 11 тисяч книжок було передано до бібліотеки після влиття до складу Інституту Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. Оскільки всі каталоги під час війни загинули, багато часу співробітники бібліотеки приділяли поновленню каталогів, передусім алфавітного³. Вже наприкінці 1949 р. книжковий фонд бібліотеки був відновлений⁴. У жовтні 1950 р. було створено так званий спецфонд, до якого потрапили книги зарубіжної україністики та окремі видання 1920–1930-х рр. На довгі роки вони стали майже недосяжними для основної маси фахівців. Було проведено й велику науково-допоміжну роботу. На 1963 р. були складені алфавітний та систематичний каталоги на фонди, картотека журнальних і газетних статей, картотека праць співробітників, картотека «УРСР в роки Великої Вітчизняної війни», картотеки-щорічники.

З 1960 р. після переїзду Інституту до будинку по вул. Кірова (нині – М. Грушевського), 4, книжкові фонди постійно зберігаються в п'яти спеціальних книгосховищах. Видання розташовані за тематикою й розподілені за хронологічним принципом. У наявності є велика кількість бібліографічних довідників і покажчиків з історії, енциклопедій, словників, календарів важливих дат, альбомів, атласів тощо. Додатково зібрано літературу з філософії, психології, логіки, політології, яка також має відповідні підрозділи. Досить багато налічується посібників з мовознавства, природничих наук, мистецтвознавства, художньої літератури.

Та найбільшу цінність для науковців, зрозуміло, становлять історичні праці, які в хронологічному порядку розміщено по розділах «Історія України», «Історія СРСР» і «Загальна історія». Поряд з капітальними синтетичними працями вдалося зібрати обширну літературу з методології історії, історіографії, джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, етнографії,

² *НА ІУ НАНУ*, оп.1, спр.76, арк.86.

³ *Там само*, оп.1, спр.97, арк.10.

⁴ *Сатцевич А. В., Коляренко Н. В.* Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – К., 1986. – С.80.

археології тощо. Під час творчих пошуків учені часто використовують опубліковані літописи, законодавчі акти, різноманітні збірки документів, яких налічується багато сотень.

Звичайно, не можна не згадати численні комплекти старовинних журналів. Самі назви красномовно розповідають про тематичну спрямованість цих періодичних видань. Зокрема, особливе місце займає часопис «Киевская старина» (1882–1906), переважна більшість чисел якого належала раніше бібліотеці Київської духовної академії. «Университетские известия» сповіщають про минуле з 1861 по 1919 р. Користуються неабияким попитом у дослідників журнали «Русский вестник» (1819–1905), «Отечественные записки» (1846–1884), «Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских» (1846–1848, 1858–1915), «Труды Киевской духовной академии» (1862–1911), «Русская старина» (1870–1907), «Чтения в историческом обществе Нестор-летописца» (1888–1896, 1898–1914), «Записки НТШ» (1892–1937), «Літературно-науковий вісник» (1898–1931) та ін. На зберіганні є і повний комплект «Українського історичного журналу» (з 1957 р.).

Із здобуттям Україною незалежності спецфонд бібліотеки був ліквідований, вчені отримали широку можливість використовувати раніше заборонені праці. Таким чином, бібліотека Інституту перетворилася на осередок поглибленого вивчення минулого України.

Новий етап діяльності бібліотеки почався із технічною «революцією» в Інституті, що відбулась на зламі століть. Впровадження комп'ютерних технологій дали можливість органічно поєднати традиційні й нові форми та види інформаційно-бібліографічного обслуговування науковців. Бібліотека перетворилася на справжній науково-інформаційний центр Інституту.

Постійно поповнюється картотека, уточнюються алфавітний та систематичний каталоги, ведеться облік друкованих праць співробітників інституту, авторефератів і дисертацій, журнальних та газетних статей. З'явилися нові тематичні підрозділи, зокрема «Україна незалежна», «Персоналії істориків», «Персоналії діячів України», «Історія окремих народів на території України», «ОУН–УПА» тощо.

З 2003 р. на основі інформаційно-бібліотечної програми «ІРБІС» ведеться електронний каталог, до якого вводяться нові надходження вітчизняної та іноземної літератури, реєструються періодичні видання, ведеться розпис картотеки друкованих праць співробітників Інституту. На середину 2006 р. база даних Інституту налічувала вже більше 7 тисяч записів. В електронний вигляд переведено весь дисертаційний фонд (825 одиниць), ведеться робота над ретрокаталогізацією авторефератів.

Організуються тематичні книжкові виставки, присвячені ювілеям видатних істориків і пам'ятним датам. Спільно з Державною історичною бібліотекою, Національною парламентською бібліотекою України, Центральним державним архівом вищих органів влади й управління України, Національним університетом «Києво-Могилянська академія» бібліотека проводить вечори пам'яті визначних учених-суспільствознавців, допомагає

в організації книжкових виставок під час проведення наукових міжнародних конференцій. Так, її співробітники брали активну участь в урочистостях з нагоди II Всесвітнього форуму українців у Києві в 1997 р.

У читальному залі експонується виставка нових надходжень, щомісячно проводяться зустрічі з читачами, на яких науковці можуть ознайомитися з літературою, що є в бібліотеці.

В Експоцентрі «Наука» НАН України постійно діє виставка «Історія України», де бібліотека регулярно представляє нові видання Інституту історії України.

Завдяки зібранню унікальних і рідкісних книг бібліотека користується великим попитом не тільки серед науковців. Про це, наприклад, свідчать зміни у складі читачів за останні роки. З них питому частку становлять представники інших організацій та установ, студенти вищих навчальних закладів, школярі, пенсіонери.

Співробітники готують письмові та усні бібліографічні довідки. Тематика їх пов'язана з питаннями розвитку української державності, культури нашого народу. Замовниками цих довідок є установи й організації Києва (Адміністрація Президента, Кабінет Міністрів України, Президія НАНУ, кіностудія науково-популярних фільмів, Національне телебачення України, театр ім. І. Франка, Міністерство інформації, кіностудія ім. О. Довженка, Інститут досліджень діаспори, Посольство України у Білорусі та ін.), а також окремі громадяни.

Протягом усього існування бібліотека проводила наукову діяльність, чим неабияк сприяла дослідникам в їх різнопланових творчих пошуках. Зокрема, складалася бібліографія до монографій, виданих Інститутом. Було підготовлено багато праць довідкового характеру. Так, у 1968 р. побачив світ систематичний покажчик «Українського історичного журналу» за 1957–1966 рр.; у 1967 – бібліографічний покажчик «Історія України в збірниках документів і матеріалів», у 1968 – «Українська РСР у міжнародних відносинах у післявоєнний період». У 1970 р. співробітники бібліотеки упорядкували «Бібліографію історії Великої Вітчизняної війни на Україні» та бібліографічний покажчик «Радянські видання документальних матеріалів з історії України (1917–1968)», у 1971 р. – довідники «Публікації співробітників Інституту історії АН УРСР» та «Історична періодика на Україні в радянський час». У 1982 р. опубліковано систематичний покажчик «Українського історичного журналу» за 1967–1976 рр., а в 1987 р. – систематичний покажчик цього ж видання за 1977–1986 рр. У 2004 р. побачив світ систематичний покажчик «Українського історичного журналу» за 1987–2001 рр. Багато бібліографічних матеріалів та списків літератури було підготовлено на допомогу науковцям конкретних підрозділів (відділів) інституту. Працівники наукової бібліотеки Інституту історії України НАНУ на сторінках «Українського історичного журналу» опублікували також кілька бібліографічних покажчиків. У 2002 р. побачила світ ґрунтовна «Бібліографія основних видань Інституту історії України НАН України. 1936–2001», упорядкована І. С. Азарх та Л. Я. Мухомою. Нині готується до

друку бібліографічний покажчик видань комп'ютерно-видавничого відділу Інституту за 15 років (1988–2002 рр.), постатейно розписуються всі збірники праць.

Завдяки співробітникам науково-інформаційного відділу в «Українському історичному журналі» відновлена рубрика «Нові книги»: в кожному номері друкуються бібліографічні описи нових надходжень, крім того, щороку публікується список літератури, що видана Інститутом історії України впродовж року.

Наукова бібліотека укомплектовувалася з різною інтенсивністю, про що досить чітко свідчать наступні дані:

Роки	Кількість примірників	Роки	Кількість примірників
1936	79	1974	87.421
1940	30.050	1979	92.626
1944	32.000	1984	100.057
1949	41.036	1989	105.598
1954	48.706	1996	110.328
1959	68.561	2001	113.467
		2005	більше 130.000

На 1 січня 2006 року фонди бібліотеки, а саме: книги (вітчизняні та іноземні), брошури, журнали, дисертації, автореферати, карти, альбоми досягли більше 130 тисяч примірників. Незважаючи на скрутне матеріальне становище у 1990-х рр., і далі регулярно надходила, хоча й не в повному обсязі, нова література. Комплектування фондів здійснюється через закупівлю книжок у книгарні «Наукова думка», науково-виробничому підприємстві «Ідея», видавництві «Укркнига», ПП «Арістей», на книжкових ринках.

Поряд з традиційними джерелами комплектування бібліотека Інституту використовує різні можливості для придбання літератури, здійснює інтенсивний пошук нових джерел поповнення фондів. Від Бібліотеки Українського Вільного Університету вона отримує книги і журнали. Існує також обмін літературою з Інститутом історії Польської Академії наук, Південно-Східним інститутом у Перемишлі, Інститутом історії Російської АН. Практичну допомогу в комплектуванні фондів надає адміністрація інституту та окремі науковці. Благородну традицію передачі особистих бібліотек і книжкових зібрань було започатковано деякими вченими Інституту. Фонди бібліотеки поповнилися за рахунок книг з особистих зібрань відомих учених І. О. Гуржія, О. К. Касименка, П. М. Калениченка, Ю. Ю. Кондуфора, Ф. П. Шевченка. Вагомий внесок у поповнення найновітнішими виданнями робить директор Інституту історії України В. А. Смолій. Завдяки особистим контактам учених Інституту М. М. Варварцева, В. Ф. Верстюка, С. В. Віднянського, Г. В. Касьянова, С. В. Кульчицького, В. Ф. Репринцева, О. С. Рубльова, Н. О. Терентьевої, О. П. Толочка та інших дослідників з науковцями Польщі, Угорщини, Словаччини, Німеччини, Італії, Греції, США, Канади до бібліотеки надходять іноземні книжки і журнали. Вони мають

велике інформаційне значення і допомагають вітчизняним ученим у дослідженні складних проблем історії України. Бібліотека поповнює також свої фонди за рахунок книгообмінних зв'язків з організаціями та установами близького й далекого зарубіжжя, пропонуючи їм видання Інституту та літературу з обмінних фондів. Протягом десяти років налагоджено книгообмін з міжнародним українсько-американським доброчинним фондом «Сейбр-Світло» (Львів). Лише 1999 р. останній власним коштом передплатив для бібліотеки Інституту 10 найменувань періодичних видань. Міжнародний фонд «Відродження» передав у дарунок останній понад 50 вітчизняних та зарубіжних видань. Лише у 2005 р. до фондів науково-інформаційного відділу надійшло 1530 примірників книг, брошур, журналів, авторефератів та дисертацій.

Нагромаджені роками досвід та наявні здобутки переконливо свідчать про широкі можливості роботи науково-інформаційного відділу в майбутньому.

Завідуючими бібліотеки в різний час працювали: О. М. Льозіна (1944), Ф. І. Чеусов (1944–1954), З. М. Храброва (1954–1958), М. М. Яковенко (1958–1978), Є. Г. Кузнецова (1978–1991).

Нині в науково-інформаційному відділі працюють: завідувача Л. Я. Муха (очолює бібліотеку з 1991 р.), провідні спеціалісти А. В. Невмержицька, І. В. Рознюк, головний спеціаліст І. Л. Островська.

Л. Я. Муха

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Головні редактори «Українського історичного журналу»

Шевченко Федір Павлович (1957–1967, 1968–1972)

Дубина Кузьма Кіндратович (1967)

Калениченко Павло Михайлович (1972–1979)

Кондуфор Юрій Юрійович (1979–1988)

Коваль Михайло Васильович (1988–1995)

Смолій Валерій Андрійович (з 1995)

Редакція «Українського історичного журналу»

Головний науковий редактор – акад. НАН України В. А. Смолій

Наукова рада:

Любомир Винар (Кент, США), Я. Д. Ісаєвич (Львів), Зенон Когут (Едмонтон, Канада), В. М. Литвин (Київ), Анджей Поппе (Варшава, Польща), В. Ф. Репринцев (Київ), А. Г. Слюсаренко (Київ), П. С. Сохань (Київ), В. С. Степанков (Кам'янець-Подільський), П. П. Толочко (Київ), П. Т. Тронько (Київ), Б. М. Флорія (Москва, Росія)

Редакційна колегія:

В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, О. І. Гуржій, В. М. Даниленко, М. Ф. Дмитрієнко, О. М. Донік (заст. головного редактора), В. І. Кузнецов (заст. головного редактора), С. В. Кульчицький, В. І. Кучер, О. Є. Лисенко, М. І. Панчук, Р. Я. Пиріг, О. П. Реєнт (заст. головного редактора), В. М. Ричка (заст. головного редактора), О. С. Рубльов (заст. головного редактора), В. Ф. Солдатенко, В. П. Трошинський, О. А. Удод, Ю. І. Шаповал

Наукові редактори:

О. М. Донік, О. П. Реєнт, В. М. Ричка, О. С. Рубльов

Редактори:

С. Г. Архипенко, В. В. Григор'єв, О. М. Квітка, В. І. Кузнецов, В. І. Сологуб

Електронна версія:

А. Г. Плахонін, О. В. Жданович

www.history.org.ua/journal/index.htm

Вітчизняна історична наука повною мірою відчула на собі всі ті складні, часом трагічні суспільно-політичні перипетії, які сталися у ХХ ст. Обставини склалися так, що з початку 1930-х рр. до 1957 р. в Україні не існувало свого постійного періодичного друкованого органу з цієї галузі. Встановлення тоталітарної комуністичної системи управління і панування «єдино вірної» марксистсько-ленінської ідеології, а також запальна боротьба радянської влади з «українським буржуазним націоналізмом» призвели до закриття у 30-х рр. більшості видань історичного профілю. Масові репресії, переслідування та винищення інтелігенції, зокрема й учених, надовго перервали концептуальний зв'язок з попередніми

надбаннями, науковими традиціями і цілими школами. Сумно відомий державний діяч Л. Каганович вимагав знищити «ті тоненькі, таємні нитки..., що залишилися від М. Грушевського та його школи»¹.

Однак уже на початку 40-х рр. в Україні стала цілком очевидною загальна потреба у фаховому періодичному часопису з історичної тематики. Це добре усвідомлювало багато тогочасних суспільствознавців. Від їх імені в 1943 р., після повернення з евакуації на батьківщину Інституту історії та археології, історик держави й права, член-кореспондент АН УРСР С. Юшков² у доповідній записці до відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У від 3 лютого зазначив про те, що громадськість вже давно говорить про необхідність видання історичного журналу. Й далі він наголосив: «Тепер, коли завдання української історичної науки так ускладнилися, ці пропозиції необхідно провести в життя»³.

Після розгляду записки вченого у відділі пропаганди і агітації ЦК КП(б)У його завідувач К. Литвин 17 березня того ж року надіслав листа директорові інституту проф. М. Петровському з проханням висловитися про доцільність видання історичного журналу. Незважаючи на те, що перший вважав поставлене питання таким, що заслуговує на увагу, воно тоді так і не було вирішене позитивно. Крім того, М. Петровський сумнівався щодо своєчасного знаходження необхідних матеріалів, щоб часопис дійсно виходив регулярно.

Подальше обговорення цього питання відбувалося в кулуарах, а на рівень Президії АН УРСР і ЦК КП(б)У воно перейшло у 1950 р., але знову потрапило в «глухий кут». Відділ пропаганди і агітації на таку ініціативу дав 16 січня 1951 р. негативну відповідь. Її формальне пояснення було досить простим. Мовляв, при потребі співробітники інституту й інші суспільствознавці можуть друкувати свої праці у союзному журналі «Вопросы истории» або наукових записках Академії. При цьому не бралися до уваги, що молодим ученим до таких видань було дуже важко «пробитися», а також і те, що «Вопросы истории» та наукові записки не могли охопити всю палітру творчих пошуків українських істориків.

Проте «товстий» журнал залишався мрією не тільки для спеціалістів, а й бажаним для широкого читацького загалу, як згадував один з його колишніх головних редакторів М. Коваль⁴. Це питання не раз обговорювалося в пресі, причому на всесоюзному рівні, ставилося перед вищим партійним керівництвом⁵.

¹ У *лециатах тоталітаризму*: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956): Збірник док. і мат.: У 2-х ч. – Ч.2. – К., 1996. – С.41.

² Поряд з С. В. Юшковим за таке рішення висловився також д. і. н., проф. Київського університету ім. Т. Г. Шевченка А. О. Введенський.

³ У *лециатах тоталітаризму*. – Ч.1. – С.111–114.

⁴ *Коваль М.В.* Флагман вітчизняної історіографії // УІЖ. – 1997. – №4. – С.12.

⁵ За глибоке наукове изучение истории украинского народа // Вопросы истории. – 1955. – №7. – С.10.

Як свідчать архівні матеріали, цю «мрію» у кінці 1955 – на початку 1956 рр. спробував втілити в життя директор Інституту історії О. Касименко. За його підписом було підготовлено «Проект для Президії АН УРСР про необхідність і засади створення журналу «Радянський історик»⁶. У ньому зокрема йшлося про те, що за роки радянської влади, особливо у післявоєнний період, в Україні вирости численні кадри висококваліфікованих істориків. Лише з історії Комуністичної партії в 1945–1954 рр. захищено аспірантами та викладачами вузів понад 270 кандидатських дисертацій. Про наукову зрілість українських радянських істориків свідчили, наприклад, статті опубліковані у «Наукових записках», які виходили в Інституті історії АН УРСР, Інституті археології АН УРСР, в університетах і кількох педагогічних інститутах. Проте подальший розвиток історичної думки у республіці, за переконанням дописувача, гальмується через відсутність профільного журналу. Також зазначено, що не існує й видання для учителів історії у середніх школах (на зразок «Преподавания истории в школе», яке регулярно виходило у Москві). «Не можна при цьому не відзначити, – йшлося далі в документі, – що у той час, як письменники республіки мають у своєму розпорядженні чотири товстих та два тонких журнали («Вітчизна», «Жовтень», «Советская Украина», «Дніпро», «Україна», «Зміна»), також видаються журнали, в яких до деякої міри можуть виступати літературознавці й мовознавці («Література в школі», «Українська мова в школі»), великий загін українських радянських істориків не має свого органу»⁷. При цьому вчений нагадав, що вже кілька років тому засновані та регулярно виходять спеціальні історичні часописи у всіх європейських країнах народної демократії.

Конкретно ж пропонувалося створення двомісячного журналу «Радянський історик», який би втілив у собі риси «Вопросов истории» і «Преподавания истории в школе», а також об'єднав би навколо себе всі сили істориків України. Його функціонування «сприяло б, з одного боку, перетворенню Інституту історії АН УРСР у своєрідний центр, який би координував науково-дослідну діяльність українських радянських істориків – наукових співробітників Академії наук УРСР (істориків, археологів, етнографів), Українського філіалу Інституту Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна при ЦК КПРС, викладачів історії народів СРСР, загальної історії, основ марксизму-ленінізму, які працюють в університетах, педагогічних й інших інститутах, у партійних школах, працівників архівів та музеїв. З іншого боку, створення подібного журналу сприяло б піднесенню ідейно-теоретичного рівня викладання історії в школі підвищенню успішності учнів»⁸.

Аналіз документа переконує в тому, що попри всі благі наміри мати власний періодичний друкований орган дирекція Інституту історії АН УРСР цілком свідомо пропонувала Президії, а через неї, зрозуміло, і

⁶ НА ІУ НАНУ, ф.1, оп.1, спр.721-в, арк.30-40.

⁷ Там само, арк.31.

⁸ Там само, арк.32.

вищим партійним органам ще більше підпорядкувати (деякою мірою монополізувати) процес розвитку історичної науки у республіці. Адже, на наш погляд, до того часу, скажімо, такі університети, як Київський, Харківський та деякі інші учбові заклади продовжували залишатися дещо особливими осередками науково-дослідної роботи в регіонах.

Вчені не могли не скористатися сприятливою атмосферою політичної лібералізації, яка настала після XX з'їзду КПРС. Керівництво Інституту історії АН УРСР, Інституту історії партії ЦК КП України та Архівного управління МВС УРСР у липні 1956 р. звернулося до секретаря ЦК компартії України С. Червоненка з листом, де йшлося про необхідність створення національного історичного журналу, який би став осередком формування наукової думки вчених, координував би дослідницьку діяльність вітчизняних істориків, надавав би їм дійову допомогу⁹.

У відповідь на це 1 лютого 1957 р. секретаріат ЦК КПУ прийняв рішення про видання «Українського історичного журналу» періодичністю 6 номерів на рік, обсягом 10 друк. арк., тиражем 10 тис. примірників, з штатом у 4 особи. Перед часописом ставилися завдання висвітлювати історію українського народу, його героїчної боротьби за соціальне й національне визволення та створення Української радянської держави, за побудову соціалізму і комунізму, вирішальну роль народних мас, робітничого класу, КПРС у розвитку суспільства, видатну роль Леніна як вождя партії й трудящих тощо. Особливу увагу передбачалося приділяти висвітленню боротьби партії за єдність своїх рядів, зміцнення союзу робітничого класу й селянства, дружби українського народу з іншими народами Радянського Союзу, узагальненню досвіду викладання історичних дисциплін, інформувати про роботу наукових установ, з войовничою партійністю та непримиренністю боротися за чистоту принципів марксизму-ленінізму, проти проявів буржуазної ідеології, зокрема українського буржуазного націоналізму.

1957 р. розгорнулася велика, кропітка, часом невдячна робота по організації й підготовці до друку перших номерів «Українського історичного журналу». Особливою енергією щодо цього вирізнявся відомий учений, к.і.н., перший відповідальний редактор часопису Ф. Шевченко. Його хвилювали насамперед популярність і тираж видання. Він особисто підготував лист від імені редколегії до завідувача відділу агітації та пропаганди ЦК КП України М. Хворостяного, де пояснив, що було б дуже корисним ознайомити з матеріалами, які будуть публікуватися в журналі, партійний актив, агітаторів, пропагандистів, лекторів – усіх працівників мережі комуністичної освіти. При цьому бажаним було б, щоб «партійні бібліотеки» провели передплату на УІЖ. Тоді його передплатна ціна на півроку становила б 18 крб., а одного номера – 6 крб. Учений вважав за необхідне встановити зв'язок з середніми школами, педагогічними училищами й інститутами. З цією метою він звернувся за підтримкою до тодішнього міністра

⁹ У *лециатах тоталітаризму*. – Ч.2. – С.216-218.

освіти республіки І. Білодіда і попросив офіційної допомоги у справі проведення передплати на часопис учбовими закладами, підпорядкованими Міністерству освіти УРСР ¹⁰.

Не просто вирішувалося питання й про поліграфічну базу. Створивши «Український історичний журнал» як орган Інституту історії Академії наук та Інституту історії партії при ЦК КП України, своїм рішенням від 12 липня 1957 р. Центральний комітет компартії республіки друкування часопису поклав на Видавництво АН УРСР. Проте директор Інституту історії партії І. Назаренко, директор Інституту історії АН УРСР О. Касименко, відповідальний редактор Ф. Шевченко звернулися безпосередньо до секретаря ЦК КП України С. Червоненка з роз'ясненням, що це видавництво має слабу і застарілу матеріально-технічну базу, а тому не зможе забезпечити регулярний та своєчасний випуск журналу. І, враховуючи той факт, що в Москві «Вопросы истории КПСС» и «Вопросы истории», які є ніби відповідниками УІЖ, друкувалися не у «Видавництві АН СРСР», а у Видавництві «Правда», то вони запропонували аналогічне зробити і в Києві: друкувати часопис у видавництві ЦК КПУ «Радянська Україна» ¹¹.

16 липня 1957 р. відбулося перше засідання редколегії вже офіційно затвердженого журналу. В протоколі № 1 зазначені два питання: 1) організаційне та 2) обговорення проекту першого номера. З інформацією про постанову ЦК КПУ від 12 липня й завдання, які виникли у зв'язку з цим, виступив Ф. Шевченко. На засіданні постанову взяли до «неухильного виконання», встановили структуру часопису з 7 рубрик і вирішили для статей відводити 2,5 друк. арк., а на всі інші матеріали – 7,5 ¹².

Важливі аспекти діяльності журналу обговорювалися на засіданні 27 липня того ж року. Кілька членів редколегії (В. Самофалов, П. Лавров, Г. Мултих) у черговий раз наголосили на необхідності встановлення тісних зв'язків з вузами. Ф. Шевченко попередив присутніх, що труднощі є та будуть значні, але треба шукати з них вихід. Він запропонував: враховуючи надзвичайну ситуацію, що склалася з добром матеріалів, організувати виїзд редколегії «на місця», в обласні центри для «пошуків» авторів статей, які необхідні для перших номерів. Також учений вніс пропозицію: у № 1 часопису вмістити анкету й запропонувати читачам, згідно з нею, оцінити зміст журналу, висловити свої побажання, а на початку 1958 р. скликати читачьку конференцію ¹³.

Проте не матеріальні, а технічні труднощі затримували вихід у світ першого номера. Чому він не виходить та з яких конкретних причин? Як

¹⁰ *НА ІУ НАНУ*, ф.1, оп.1, спр.721-в, арк.5-6.

¹¹ *Там само*, арк.14-15.

¹² Протокол № 1 засідання редколегії УІЖ від 16 липня 1957 р. // *НА ІУ НАНУ*, ф.1, оп.1, спр.721-д, арк.1-3.

¹³ Протокол № 3 засідання редколегії УІЖ від 27 липня 1957 р. // *НА ІУ НАНУ*, ф.1, оп.1, спр.721-д, арк.8-10.

дирекція відповідних інститутів допомогла редакції? Такі гострі запитання поставив 11 грудня член редколегії В. Жебокрицький перед відповідальним редактором. Ф. Шевченко пояснив: «Робили спробу друкувати журнал в друкарні «Радянська Україна», місяць друкували матеріал, дали гранки, які були набрані дуже погано, без посилань, без іноземних назв»¹⁴.

Діяльність редакційної колегії також не була ефективною через нестачу кваліфікованих кадрів. Їх пошуки тривали.

Незважаючи на невпорядкованість належними штатами, редколегія, відразу приступивши до роботи, доклала всіх зусиль, щоб з другого ж півріччя журнал почав безперебійно виходити. Її склад був таким: Ф. Шевченко (відповідальний редактор), І. Бутич, І. Гуржій, М. Доній, В. Жебокрицький, П. Калениченко (заст. відп. редактора), С. Королівський, І. Крип'якевич, П. Лавров, Г. Мултих (заст. відп. редактора), В. Самофалов, Г. Шевчук (відп. секретар). Редакція розмістилася у Києві на Бульварі Шевченка, 14.

У передовій першій статті – «Від редакційної колегії» зазначалося, що поява УІЖ є знаменною подією у суспільно-політичному житті республіки, «ще одним переконливим свідченням піклування Комуністичної партії й Радянського уряду про розвиток історичної науки на Україні»¹⁵. Орієнтувався часопис головним чином на професійних суспільствознавців, викладачів історії вищих і середніх учбових закладів, пропагандистів і лекторів, на партійний і радянський актив, студентів історичних факультетів. Його найважливішою метою мало стати об'єднання творчих зусиль українських істориків¹⁶.

Після виходу № 1 й № 2 журналу члени редакційної колегії звернулися у відділ науки і культури ЦК КП України з проханням створити більш-менш нормальні умови для праці. Тоді в штаті значилися лише один літредaktor та «редактор-організатор».

Крім того, майже відразу стало очевидним: працівники Інституту історії виконували найбільший обсяг редагування. А функції деяких представників від Інституту історії партії зводилися, головним чином, до візування час від часу окремих статей.

Відразу у діяльність УІЖ почали постійно втручатися вищі партійні органи. Так, його редколегія в 1959 р. вирішила присвятити № 4 20-річчю возз'єднання українських земель у складі республіки. Проте, як повідомили їй «згори», ця дата не відзначатиметься й «порекомендували», які матеріали зняти і замінити іншими. Причому наказали: «Брати рішучий курс на історію радянського періоду»¹⁷. Нерідко доходило до «автоматизму», коли кожна

¹⁴ Протокол № 7 засідання редколегії УІЖ від 11 грудня 1957 р. // *НА ІУ НАНУ*, ф.1, оп.1, спр.721-д, арк. 23–25.

¹⁵ Від редакційної колегії // УІЖ. – 1957. – № 1. – С.5.

¹⁶ Там само. – С.9.

¹⁷ Протокол № 5 засідання редколегії УІЖ від 3 липня 1959 р. // *НА ІУ НАНУ*, ф.1, оп.1, спр.902, арк.28.

компарти́йна постанова обов'язково бралася на «озброєння», навіть незважаючи на те, чи стосувалася вона безпосередньо діяльності часопису, чи ні.

В 1960 р. умови функціонування періодичного видання помітно погіршилися. Про це говорили самі члени редколегії. Зокрема, Ф. Шевченко висловив таку думку: «Підписка на журнал дуже погана – всього 2800 передплатників. Широке залучення вчителів до неї не вдалося. Часопис дорогий, нецікавий». П. Лавров зазначив: «Наші номери нецікаві, бо треба деякою мірою відходити від конкретної історії, давати історіографічні статті»¹⁸. Ставилися питання про поліпшення видавничої бази, збільшення обсягу та періодичності виходу журналу, забезпечення його штатними працівниками й гонорарами, поновлення складу редколегії тощо¹⁹.

Однак, у кінці того ж року відповідальному редакторові довелося вирішувати не лише наболілі питання УІЖ, а й власні проблеми. Справа в тому, що у Президії ЦК КП України було прийнято спеціальну постанову стосовно книги Ф. Шевченка «Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.» (К., 1959), відповідальним редактором якої був І. Крип'якевич. Центральний комітет зобов'язав обговорити працю, «викрити» у ній методологічні помилки і «належним чином оцінити» її на сторінках журналу «Комуніст України». Постанову обговорили на парткомі, а потім на партійних зборах Інституту історії. Зобов'язали розглянути зміст монографії й на редколегії. Правда, ведучи засідання останньої 12 листопада, І. Гуржій звернув увагу на те, що працю «широко розглянули на інститутських зборах, недоліки роботи стали «ясні», а тому звів критику, головним чином, до «недостатньої оцінки (аналізу)» окремих історичних аспектів у книзі. Потім швидко перейшли до апробації статей, які надійшли у «портфель» часопису. Однак М. Доній згодом повернувся до постанови Президії ЦК і дещо з сумнівом зазначив, що в ній зазначається, ніби з рецензією повинен виступити «Комуніст України», але, можливо, це варто зробити й УІЖ, а коли так, то «треба обов'язково підготувати рецензію, об'єктивну, а мовчати нам не можна»²⁰. На той час вже з'явилася критична рецензія К. Гуслистого, але Ф. Шевченко з нею категорично не погодився.

Наступний 1961 р. у цілому пройшов під гаслом – «Гідну зустріч, проведення та обговорення матеріалів ХХІІ з'їздів КПРС і КПУ». В зв'язку з цим відповідальний редактор запропонував навіть дещо змінити структуру самого журналу, зокрема видавати додаток – «вкладиш». Планувалося розробити програму, щоб можна було давати відповіді на ті питання, які ставилися на з'їздах. Виникла пропозиція ввести «Календар», де б дуже стисло висвітлювалися видатні історичні події й біографії відомих політичних

¹⁸ Протокол № 6 засідання редколегії УІЖ від 27 серпня 1960 р. // Там само, спр.987, арк.24.

¹⁹ Там само, арк.14.

²⁰ Протокол № 7 засідання редколегії УІЖ від 12 листопада 1960 р. // НА ІУ НАНУ, ф.1, оп.1, спр.987, арк.26-32.

діячів (з № 3). Пропонувалося виробити у часопису окремий науковий напрям, спрямований на подолання культу особи. В. Самофалов наголосив на необхідності посилення боротьби з проявами «буржуазного націоналізму» та доцільності показати «підривну діяльність антипартійної групи в Україні». Цікавою виглядала дискусія навколо так званої «науковості» матеріалів у часопису. Наприклад, М. Доній пропонував статті, що написані не на архівних матеріалах, як не наукові, взагалі не друкувати. Г. Мултих робив виняток для тих з них, котрі є «загальнопартійними й потрібними для пропагандистів»²¹.

В 1962 р. у черговий раз гостро постало питання про викриття наслідків культу особи, а в редакції не було на цю тему жодної статті. Наближався також ювілей з дня народження партійного та державного діяча, академіка АН УРСР М. Скрипника (1872–1933), але наявну статтю з цього приводу не наважувалися друкувати без рішення «згори». Дописи Ф. Шевченка продовжували обговорюватися з усіх «боків», контролюватися. Навіть його принципова позиція: «Стаття не передова, а авторська, і кожен автор має право висловлювати свою думку» – нічого не змінювала на краще. Лише, коли вчений «показував» свою наукову продукцію в Центральному Комітеті й отримував «добро», знімалися всі проблеми. «Раз у ЦК не заперечують, то навіщо тоді обговорювати її на редколегії», – дивувався М. Доній²².

Члени редколегії обговорювали багато рецензій на книги, що тоді виходили або готувалися до друку у Видавництві АН УРСР. Ця робота безпосередньо впливала на розвиток історичної науки в республіці та конкретно на оцінки подій, явищ, осіб.

Поступово минав період так званої «відлиги». Почало відчуватися наближення змін політичного курсу у Радянському Союзі. 14 жовтня 1964 р. Пленум ЦК КПРС увільнив М. Хрущова від обов'язків першого секретаря партії, члена президії ЦК КПРС і голови Ради міністрів СРСР.

Події, які мали місце в країні у кінці 1964 р., безпосередньо позначилися й на діяльності УІЖ. Тоді фактично вперше спеціальною постановою ЦК КП України було звернено увагу на його роботу. В зв'язку з цим 2 листопада відбулося засідання дирекцій Інституту історії АН УРСР та Інституту історії партії при ЦК КПУ. Порядок денний передбачав практично одне питання: про заходи виконання постанови ЦК КП України 1964 р. стосовно часопису. Присутніми були новопризначений директор Інституту історії К. Дубина – «дослідник актуальних проблем ленінської теорії соціалістичної революції»²³, згадувані вище І. Назаренко, Ф. Шевченко, І. Гуржій,

²¹ Протокол № 1 засідання редколегії УІЖ від 1 січня 1961 р. // *Там само*, спр.1056, арк.1-8; Протокол № 7 засідання редколегії УІЖ від 10 листопада 1961 р. // *Там само*, арк.24-27.

²² Протокол № 1 засідання редколегії УІЖ від 12 січня 1962 р.// *Там само*, спр.1122, арк.1-4; Протокол № 2 засідання редколегії УІЖ від 19 січня 1962 р. // *Там само*, арк.8.

²³ *Санцевич А. В., Комаренко Н. В.* Развитие исторической науки в Академии Наук Украинской ССР, 1936–1986 гг. – К., 1986. – С.110.

Г. Мултих, А. Санцевич, а також П. Гудзенко, П. Маркіянов, І. Коломійченко, О. Юрченко, Л. Мришук, І. Лупандін. Отже, у наявності було все керівництво УІЖ. Перше, про що оголосив К. Дубина, це те, що з нового року часопис стане щомісячним (згідно з рішенням президії ЦК КПУ). Відповідно до критики, треба більше друкувати проблемних статей, але з такими ніхто з провідних учених Інституту історії не виступив протягом цілого року. Передбачалося «повнокровне» висвітлення всіх періодів історії України. А вже, за твердженням Ф. Шевченка, «журнал не читають». 70-80% становили матеріали новітнього періоду, які більшість читачів взагалі не вважали за «історію», бо ці публікації не розкривали її «хід». А в окремих номерах зовсім були відсутні студії з середньовічної доби й нового часу, які б давали перспективи для майбутніх творчих пошуків²⁴.

Також зазначалося про слабе висвітлення деяких аспектів всесвітньої історії, недостатню критику буржуазної ідеології в історіографії. Причому останнє пояснювалося тим, що «не дають належної літератури». А стосовно рівня рецензій записали до протоколу так: «Ніхто не дає своїх думок, більше переказ книг». Знову поставили питання матеріальних видатків і наголосили: журнал з початку існування видається фактично на громадських засадах.

Ці ж проблеми залишалися невирішеними й у наступні кілька років, незважаючи на те, що УІЖ продовжував бути чи не основною творчою трибуною істориків республіки.

1965 р. багато провідних вітчизняних учених виступили на сторінках часопису з кількома важливими ініціативами. Наприклад, І. Крип'якевич, М. Марченко, А. Введенський, Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич та інші наполягали на необхідності видання бібліографії з історії УРСР²⁵. М. Брайчевський підтримав ідею Г. Логвіна в його статті «Перегук віків» («Літературна Україна», 1965 р., 9 лютого) щодо організації у республіці товариства охорони пам'яток історії та культури²⁶. 21 грудня наступного року воно було створене. До його республіканського правління ввійшли і деякі члени редколегії УІЖ, зокрема, К. Дубина (голова), І. Гуржій (член президії) й ін.²⁷

Того ж року до віце-президента АН УРСР І. Білодіда надійшла доповідна записка, підписана групою українських істориків на чолі з І. Крип'якевичем. У ній йшлося про задум створити «Історичний атлас

²⁴ Протокол № 7 засідання дирекції Інституту історії АН УРСР і Інституту історії партії ЦК КПУ // *НА ІІУ НАНУ*, ф.1, оп.1, спр.12 (в), арк.21, 22.

²⁵ Крип'якевич І. П., Марченко М. І., Введенський А. О. та ін. Про необхідність видання бібліографії з історії УРСР. Лист до редакції // УІЖ. – 1965. – № 1. – С.158–159.

²⁶ Брайчевський М. Ю. Важлива ініціатива. Лист до редакції // Там само. – 1965. – № 4. – С.152, 153.

²⁷ Даниленко В. Дубина Кузьма Кіндратович // *Вчені Інституту історії України. Бібліографічний довідник. Серія «Українські історики»*. – Вип.1. – К., 1998. – С.92; Іван Олександрович Гуржій. Бібліографія вчених Української РСР. – К., 1974. – С.15.

України». Ідею якимось чином «перехопили» в Москві. Бо того ж року у №7 часопису було опубліковано не текст записки, а матеріал російського спеціаліста в галузі історичної географії В. Яцунського «Про створення історичного атласу»²⁸. До обговорення цієї проблеми підключилося багато дослідників різного рівня. Хід дискусії, структура майбутнього атласу і тематика карт протягом тривалого періоду висвітлювалась УІЖ. Однак реально втілити задумане в життя не судилося. До вирішення цього питання вітчизняні науковці повернулися у кінці ХХ ст.

24 квітня 1967 р. помер І. Крип'якевич. Для редколегії, її іміджу це була величезна втрата – і як людини, і як вченого з світовим ім'ям²⁹. Його знали й цінували як в Україні, так і на Заході, а праці широко використовували.

У липні 1967 р. УІЖ виповнилося 10 років. Для істориків це стало політичною подією. За період існування журналу його авторами стали представники 102 місцевостей України – столиці, обласних центрів, невеликих міст і сіл. Правда, кияни становили майже половину з них. Іноземні дописувачі були представлені науковцями Польщі (Варшава, Краків, Вроцлав, Ополе, Катовіце), Чехословаччини (Прага й Братислава), Румунії (Бухарест і Сігет), Угорщини (Будапешт і Дебрецен), Німецької Демократичної Республіки (Берлін, Йена, Лейпціг), Болгарії (Софія), а також Канади³⁰. Отже, можна твердити не лише про всесоюзне, а й до певної міри міжнародне визнання часопису.

До автури журналу входили академіки і члени-кореспонденти АН СРСР, союзних республік, академіки Польщі та Угорщини, заслужені діячі науки УРСР. Свої статті в УІЖ друкували партійні й державні керівники України: В. Дрозденко, І. Грушецький, В. Клименко, П. Тронько, О. Григоренко, Ю. Єльченко та інші, а також відомі радянські воєначальники І. Якубовський, В. Чиж. Не обминули увагою часопис член політбюро ССПН Пауль Фрейліх, член політбюро і секретар ЦК БКП Боян Болгаранов, член політбюро й секретар ЦК УСРП – Деже Немеш, член ЦК КПЧ В. Славик та ін.

Під час святкування 10-літнього ювілею УІЖ було висловлено щирі подяки за плідну роботу членам редколегії, які перебували в її складі з часу заснування журналу і стали своєрідними його «ровесниками» – І. Бутичу, І. Гуржію, М. Донію, В. Жебоклицькому, П. Калениченку, С. Королівському, П. Лаврову й деяким іншим.

У другій половині року «бунтівного» Ф. Шевченка усунули з посади

²⁸ Можна припустити, що ця публікація вийшла за попередньою домовленістю російського вченого з українськими колегами і, зокрема, з членами редколегії УІЖ. Бо, наскільки відомо, зв'язок між Інститутом історії СРСР АН СРСР та Інститутом історії АН УРСР існував постійно. Наприклад, В. Яцунський опублікував кілька рецензій на історичні праці, видані в АН УРСР.

²⁹ Іван Петрович Крип'якевич // УІЖ. – 1967. – № 6. – С. 159–160.

³⁰ Шевченко Ф. П. «Українському історичному журналу» 10 років. // Там само. – С. 8.

головного редактора, зробили «рядовим» членом колегії. Замість нього було призначено К. Дубину, під керівництвом якого встигли лише провести одне засідання редакції (22 вересня він раптово помер).

Ціле перше півріччя 1968 р. журнал залишався без головного редактора. Його функції виконували заступники останнього А. Гасвський, А. Санцевич, П. Шморгун. Та як це не виглядало парадоксально, але восени того ж року «повернули» назад Ф. Шевченка, й він знову очолив редакційний колектив.

На початку 70-х рр. тиск компартійної номенклатури на розвиток історичної думки значно зріс, набув нових вульгарних форм і проявів. УІЖ критикували зокрема за недостатнє висвітлення ленінської тематики³¹.

Незважаючи ні на які звинувачення, Ф. Шевченко продовжував наполягати на тому, щоб більше друкувати студій з історії України доби феодалізму та капіталізму. Проте його вже мало хто підтримував. 31 жовтня 1971 р. помер друг і колега вченого І. Гуржій. З 1972 р. деякі члени редколегії пропонували прямо поставити питання перед ЦК партії про усунення головного редактора з посади³². Що й було здійснено в 1972 р. На зміну медієвісту прийшов дослідник проблем новітньої історії Польщі П. Калениченко. Зрозумію, за тих обставин ще більший «ухил» часопису у бік сучасної тематики став неминучим.

ЦК КПУ пильно стежив за роботою редколегії журналу, а її члени постійно мали звітувати перед вищим партійним органом республіки. Центральний комітет критикував також конкретних авторів УІЖ та їх студії. Зокрема стосовно статті С. Злупка «До 90-річчя від дня народження В. П. Левинського» зазначалося, що в ній подано антинаукове висвітлення життя, діяльності й поглядів цієї особи, зроблена спроба переконати читача в тому, що діяч і теоретик буржуазно-націоналістичної партії Галичини «усе життя пропагував ідеї соціалізму»³³.

У 1972 р. було прийнято й проголошено новий напрям роботи Інституту історії та УІЖ, який повністю «відповідав» історичним накресленням ХХІV з'їзду КПРС, постановам ЦК КПРС і ЦК КП України – «актуалізувати» тематику наукових досліджень, надавати перевагу розробці проблем сучасної історії: соціалістичного й комуністичного будівництва у країні; критиці буржуазних та буржуазно-націоналістичних фальсифікацій радянської дійсності тощо; ширше розгортати справу комуністичного виховання трудящих; ідейно-політично загартовувати кадри і т. д.³⁴.

Отже, особливості функціонування УІЖ у 60-х – на початку 70-х рр.

³¹ Протокол № 8 засідання редколегії УІЖ від 11 вересня 1970 р. // *НА ІУ НАНУ*, ф.1, оп.1, спр.405-6, арк.15,16.

³² Протокол № 6 засідання редколегії УІЖ від 21 червня та № 7 від 27 вересня 1972 р. // *НА ІУ НАНУ*, ф.1, оп.1, спр.598-6, арк.19, 27.

³³ Доповідна записка про хід виконання Інститутом історії АН УРСР рішень ЦК КП України з питань дальшого розвитку суспільних наук та підвищення їх ролі в комуністичному будівництві // *Там само*, спр.584, арк.11, 12.

³⁴ Там же, арк.14.

полягали в тому, що змінився сам історичний період у країні: суспільно-політична «відлига» перейшла в стійкий «застій», «брежнєвську добу». Пішли у минуле масові репресії й фізичні знищення людей, але диктат компартійних чиновників поступово і всебічно охоплював історичну галузь науки. Було розгромлено опозиційну течію шестидесятників, представники якої мали безпосереднє відношення до публікацій на сторінках часопису (О. Компан, М. Браїчевський, О. Апанович, Я. Дзира та ін.).

Надалі вплив політичної кон'юнктури на функціонування журналу особливо проявлявся під час засідань редколегії, члени якої приймали рішення про введення таких рубрик, як «ХХV з'їзд КПРС і проблеми комуністичного будівництва»³⁵, «Публікація та розповсюдження творів В. І. Леніна на Україні»³⁶, «Конституція УРСР – основний закон радянського соціалістичного суспільства»³⁷ тощо. Після того, як черговий з'їзд партії завершував свою роботу, тематика, підпорядкована виконанню його рішень, залишалася «найактуальнішою», отже й особливо відповідальною. Їй, як правило, відводилося не менше третини загального обсягу кожного номера.

При цьому спостерігалася чітка тенденція до зортання «дожовтневої» тематики, особливо середньовічної. «Згори» можна було почути запитання-застереження: «Доки ще рипітимуть чумацькі валки на сторінках «Українського історичного журналу»?³⁸ А коли щось і друкували медієвісти, то нерідко сюжети статей зводилися лише до «класової боротьби трудящих мас проти гнобителів»³⁹.

За нашими підрахунками зазначені чинники призвели до того, що з 1957 р. по 1972 р. часопис опублікував близько 600 статей з історії України дорадянського періоду, а протягом 1973–1985 рр. – майже на 200 менше. Причому з них відповідно 290 та 154 стосувалися феодальної доби. Тобто кількість останніх скоротилася ледь не вдвоє.

1983 р. спеціальна комісія відділу науки і навчальних закладів ЦК КП України високо оцінила діяльність Інституту історії й УІЖ, очолюваних директором (з 1978 р.) та головним редактором (з 1979 р.) Ю. Кондуфором. Особливо «позитивним» тоді в роботі редколегії було відзначено її зусилля у справі «залучення до виступів» провідних партійних і радянських керівників, відомих учених з інших союзних республік⁴⁰.

³⁵ Протокол №1 засідання редколегії УІЖ 1976 р. // *НА ІУ НАНУ*, ф.1, оп.1, спр.977-а, арк.2.

³⁶ Протокол №1 засідання редколегії УІЖ від 17 січня 1977 р. // *Там само*, спр.1061-а, арк.2.

³⁷ Протокол №8 засідання редколегії УІЖ від 19 жовтня 1977 р. // *Там само*, спр.1061-а, арк.21.

³⁸ *Коваль М. В.* Флагман вітчизняної історіографії... – С.14.

³⁹ *Там само*.

⁴⁰ Див.: Выводы комиссии отдела науки и учебных заведений ЦК Компартии Украины, изучавшей деятельность Института истории АН УССР. 1983 г. – С.2. // Особистий архів родини покійного д. і. н., професора, заслуженого діяча науки і техніки України В. Сарбея.

Проте слід констатувати, що навіть тоді, незважаючи на несприятливу для творчого пошуку атмосферу, УІЖ продовжував залишатися центром наукового життя українських істориків. Наприклад, на його сторінках, правда крізь призму теорії «єдності походження трьох братніх народів», глибоко висвітлювалися питання передісторії Київської Русі, формування її державних кордонів і адміністративно-територіального устрою⁴¹. Причому відбулося широке обговорення нової концепції цієї проблеми, запропонованої академіком СРСР Б. Рибаківим⁴². Все це, безперечно, внесло відповідні корективи в дослідження наступної історичної доби.

Децю по-новому, загострено прозвучала тема російського історика Б. Флорі про взаємовідносини українського козацтва й царського уряду Московії у 80-ті – 90-ті рр. XVI ст.⁴³.

Нетрадиційно, чи не вперше в радянській історіографії, П. Натикач, Ф. Шевченко, В. Смолій загострили увагу суспільствознавців на формуванні світогляду і соціальної свідомості українців за середньовіччя та нового часу⁴⁴. Їх статті отримали позитивну оцінку істориків. Одночасно схожі наукові пошуки вели вчені Росії.

Етапи формування й розвитку української народності спробував узагальнити Г. Сергієнко⁴⁵. Зрушення в галузі культури України протягом XVII ст. досліджували Я. Ісаєвич, О. Дзюба, З. Хижняк та ін.

Проголошена 1985 р. на території всього СРСР «перебудова», незважаючи на всі нині відомі прорахунки, стала якісно новою межею в усіх сферах життя, відкрила перспективи кардинальних змін у суспільних галузях науки. Маючи перед собою важливі завдання, наукова громадськість дедалі частіше зверталася до минулого, щоб краще зрозуміти помилки сучасного, з'ясувати, від якої спадщини треба відмовитись, а що використати з найбільшою користю. Це обумовило активізацію творчих пошуків у розвитку

⁴¹ *Зайцев О. К.* До питання про формування території давньоруських князівств у XII ст. // УІЖ. – 1974. – № 5. – С.43–53; *Котляр М. Ф.* З історії переростання племінних союзів у територіальні об'єднання в Східній Європі (VII – X ст.) // Там само. – 1978. – № 1. – С.58–70; *Тимошук Б. О.* Давні слов'яни на території Північної Буковини // Там само. – 1979. – №6. – С.89–98; *Ричка В. М.* Про адміністративно-територіальний устрій давньоруських земель у XI–XII ст. // Там само. – 1983. – №2. – С.84–100 та ін.

⁴² Обговорення нової концепції передісторії Київської Русі академіка Б. О. Рибаківим // Там само. – 1981. – № 10. – С.39–53.

⁴³ *Флоря Б. М.* З історії взаємовідносин українського козацтва і російського уряду (80-і – 90-і роки XVI ст.) // Там само. – 1978. – № 8. – С.124–129.

⁴⁴ *Натикач П. І.* З історії суспільно-політичного руху на Україні в кінці XVI – першій половині XVII століття // Там само. – 1978. – № 3. – С.88–92; *Шевченко Ф. П.* Історичне минуле у сприйнятті Богдана Хмельницького // Там само. – 1982. – № 5. – С.90–100; *Смолій В. А.* Формування соціальної свідомості учасників народних рухів на Україні (друга половина XVII – XVIII ст.) // Там само. – 1985. – № 6. – С.29–40.

⁴⁵ *Сергієнко Г. Я.* Етапи формування і розвитку української народності // Там само. – 1985. – № 10. – С.37–48.

історичної науки, висвітлення так званих «білих плям», а то і цілих «лакун». Одним словом, вчені поступово одержували реальні можливості всебічно, повно та об'єктивно показувати події й явища минулого. Гостро іронічне ставлення почали викликати догматизм і антиісторизм, начотництво та пряме цитування, кон'юктурність й ювілейне славослов'я, які нерідко перед тим панували на шпальтах УІЖ. З'явилися публікації, автори яких прагнули переглянути традиційні для радянської історіографії проблеми.

Разом з тим, слід ще раз підкреслити: завоювання нових позицій відбувалося в постійній боротьбі з старим, консервативним. Традиційно найменш висвітленою у журналі залишилася литовсько-польська доба. Невизначеність майбутнього інколи породжувала непевність, якщо не відверту боязнь, під час публікації «нетипових студій» «незвичних» авторів. Так, члени редколегії наважилися замовити статтю до 1000-ліття хрещення Русі самому екзарху України, митрополиту київському Філарету. Можна лише уявити внутрішню боротьбу при цьому тодішнього головного редактора академіка Ю. Кондуфора, який дав «добро» на такий крок. Однак з оригінального задуму нічого не вийшло. «Почалося все, – як згадував М. Коваль, – з дзвінка з приймальної одного з завідуючих відділами ЦК партії. Зажадали негайно передати їм згадану статтю. Досить тривалий час ніяких відомостей з ЦК не надходило. У редакції вже нервували... Вирішив справу вердикт секретаря ЦК з ідеології: «Проти опублікування». Нижче підписалися й завідуючі відповідними відділами»⁴⁶.

Зберігався колишній «доробок» і в плані критичного аналізу праць, що виходили. З 278 опублікованих протягом 1985-1988 рр. у часопису рецензій тільки трохи більше 12% матеріалів не стосувалися історико-партійної тематики та проблем країн соціалістичної співдружності.

Проте час реформувань все-таки брав своє. В кінці 80-х – на початку 90-х рр. відбулося започаткування й становлення нової медієвістичної школи в Україні, власне як академічної. При цьому пріоритетність західних українознавчих центрів вимушено поступилася на користь наукових інституцій республіки. У складних і неоднозначних умовах розгортання сучасних державотворчих процесів неабияк зріс інтерес не тільки вчених, а й громадськості до політичної історії країни. В своїх виступах всенародно обраний Президент України Л. Кучма дедалі частіше звертався до порівнянь з минулим: козацькою добою, діяльністю Б. Хмельницького, І. Мазепи тощо. Редколегія знову, як колись у 60-ті рр., надала шпальта журналу для учасників дискусій про виникнення і генезу української етнічної держави. Нарешті, здійснилося давнє бажання першого керівництва часопису вдатися до виїзних засідань при обговоренні наболілих питань історичної науки. Заради справедливості зазначимо, що першим у сприянні здійснення такого заходу став Черкаський обком КП України (насамперед, в особі

⁴⁶ Коваль М. В. Флагман вітчизняної історіографії... – С.16.

А. Чабана й А. Морозова). Республіканські історичні читання «Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку», організаторами яких виступили Інститут історії АН УРСР, Громадсько-політичний і культурний центр Черкаського обкому КПУ й УІЖ, відбулися 16–19 квітня 1991 р. в обласному центрі. Вони започаткували майже періодичні всеукраїнські конференції на цю тематику, частим місцем проведення яких залишалися Черкаси.

За ініціативи редколегії відбулося кілька так званих «круглих столів», де розглядалися актуальні питання вітчизняної історіографії.

На початку 90-х рр. на сторінках журналу з'явилися статті та виступи, автори яких намагалися під новим кутом зору розглянути замовчувані аспекти історії нашої країни, поволі зняти проблему «білих плям». В центрі дослідницьких інтересів опинилися питання формування й утвердження тоталітарного режиму в Україні, його негативних наслідків у різних сферах суспільного життя, української національної революції. Помітно активізувалася діяльність часопису в справі пропаганди історіографічної спадщини і публікації джерел. Оновлення УІЖ зумовило появу нових рубрик: 1989 р. – «Історія в особах», 1990 р. – «Новий погляд на проблему», «Маловідомі сторінки історії», «По сторінках дожовтневої періодики», «Портрети істориків минулого», 1991 р. – «Питання вітчизняної історії у зарубіжних дослідженнях». Чільне місце серед публікацій останніх років зайняли студії з релігійної тематики, які вміщуються в спеціально створеній 1995 р. рубриці.

Окремо варто зазначити внесок журналу в розробку проблем середньовіччя, які широко висвітлюються з 1996 р. в розділі «Проблеми української медієвістики».

Відтоді, за твердженням головного редактора (з 1995 р.) В. Смолія, УІЖ став доступним для публікацій будь-якого спрямування, єдиним критерієм добору яких став виключно їх науковий рівень, новизна та внесок у фундаментальні дослідження⁴⁷.

Тоді ж сталися дві помітні реорганізації складу редколегії. Головний редактор визначив їх як «цілком природний процес у руслі оновлення редакційних колегій наукових часописів». На запитання: «Що необхідно зробити для того, щоб втілити всі задуми і плани на майбутнє?», – він лаконічно відповів: «Працювати. В тому числі з авторами. Слід сформувати авторський актив, постійно розширювати географію наших дописувачів. Звичайно, потрібні кошти для регулярного видання журналу. Але... значно легше шукати гроші, можливості для видання, коли черговий номер повністю сформований, причому не лише сформований, а й укомплектований цікавим, оригінальним науковим матеріалом»⁴⁸.

⁴⁷ Смолій В. А. До читачів «Українського історичного журналу» // УІЖ. – 1997. – № 4. – С.9.

⁴⁸ Інтерв'ю головного редактора «Українського історичного журналу» академіка НАН України В. А. Смолія // Там само. – 1995. – № 5. – С.3, 4.

Узагальнив досягнення в 90-х рр. і зробив певні прогнози розвитку історичної науки на майбутнє на сторінках часопису заступник головного редактора О. Реєнт ⁴⁹.

Введення у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. до складу колегії додаткових членів – фахівців високого класу – та створення наукової ради із залученням провідних учених (окрім українських) з Росії, США, Італії, Канади, Польщі, безперечно, сприятиме подальшому широкому міжнародному визнанню УІЖ, вирішенню найскладніших наукових проблем у галузі вітчизняної історії.

З початку ХХІ ст. все більшої популярності набувають публікація джерел у відповідній рубриці «Документи і матеріали», зокрема про боротьбу і діяльність ОУН, українських середньовічних митрополитів, різні наукові школи відомих істориків тощо. Більш загострено дискусійною стала полеміка з вченими близького і дальнього зарубіжжя. Наприклад, Б. Зальмон з ФРН (Кельн) запропонував власні оцінки щодо становища православ'я в Україні в 1917–1938 рр. Етьєнн Тевнен (Франція, Нант) опублікував історіографічну статтю про французьких інтелектуалів і сталінізм (1935–1975 рр.), а дослідниця з С.-Петербургу Т. Яковлева започаткувала обговорення проблем, пов'язаних з біографією І. Богуна ⁵⁰. Останнім часом особливу увагу на шпальтах часопису почали приділяти про перебування українців у Німеччині в період Великої Вітчизняної війни ⁵¹. Корисним видається і певною мірою започаткована на початку ХХІ ст. публікація в УІЖ інформації по окремим рокам про наукову літературу, видану Інститутом історії України НАНУ, яка значною мірою сповіщає суспільствознавців України про напрацювання цієї провідної установи.

Таким чином, «Український історичний журнал», який з'явився на хвилі хрущовської «відлиги», пройшов складний шлях. Ці десятиліття в історії українського народу були дуже непростими, наповненими бурхливими подіями: це часткова лібералізація й брежнєвський «застій», «маланчуківщина» та «перебудова», нарешті, розбудова власної незалежної держави. Звичайно, часопис існував не у вакуумі. Всі ці суперечливі процеси так чи інакше впливали на його діяльність. Політична кон'юнктура, ідеологічний тиск, зміни головних редакторів, колективу редакції не могли не позначитися на проблематиці журналу, науковому рівні й історичній об'єктивності матеріалів, вміщених на його сторінках.

⁴⁹ *Реєнт О. П.* Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу // Там само. – 1999. – № 3.

⁵⁰ *Зальмон Б. Й.* Православ'я в Україні (1917–1938) // Там само. – 2000. – № 3; *Тевнен Етьєнн.* Французькі інтелектуали і сталінізм (1935–1975 рр.) // Там само. – 2000. – № 6; *Яковлева Т. Г.* Іван Богун: проблеми біографії // Там само. – 2000. – № 2, 4.

⁵¹ *Айкель Маркус* (Гаага, Королівство Нідерланди). «Через брак людей...» Німецька політика набору робочої сили та примусові депортації робітників із окупованих областей України 1941 – 1944 рр. // УІЖ. – 2005. – С.139–160.

Творчий доробок часопису кінця 50 – середини 80-х рр. не є однозначним. Оцінку громадськості він одержав неоднозначну. Однак залишається фактом: процес нагромадження та осмислення історичних знань, хоч і деколи загальмований, але відбувався. Попередня політична заангажованість не змогла стримати поступове й неухильне розширення джерельної бази досліджень, введення в науковий обіг додаткового масиву матеріалів, нагромадження потенціалу для майбутнього об'єктивного висвітлення фактів та подій минулого.

Без перебільшення можна казати, що з кінця 80-х рр. УІЖ виконує роль своєрідного орієнтиру у формуванні нової вітчизняної історіографії. На шпальтах журналу знаходять відображення найважливіші аспекти історії України, які довгий час фальсифікувались або відверто замовчувались. Часопис відкрив невідомі, забуті й напівзабуті імена, утаємничені факти і події, засвідчив якісний нинішній рівень української історіографічної школи.

О. І. Гуржій, Л. І. Қаніман

НАУКОВИЙ АРХІВ

В процесі науково-дослідної діяльності Інституту історії України, починаючи з моменту його утворення, відклалась значна кількість документів, рукописних матеріалів, фотодокументів, які мали велику наукову цінність. Це відмітив у своїй доповіді на засіданні Вченої ради інституту, яке відбулося 13 листопада 1953 р., завідуючий відділу археографії к. і. н. П. П. Гудзенко. Весь цей матеріал був нерозібраний, науково не систематизований, не облікований і не сконцентрований в одному місці. Значна частина документів знаходилась у спецфонді бібліотеки, велика кількість неупорядкованих матеріалів – у кімнаті відділу археографії, інша частина – у загальному відділі бібліотеки та в інших відділах інституту. Саме тому гостро постало питання про концентрацію всіх цих документів в одному місці, їх систематизацію, облік, забезпечення належної охорони і використання в науково-дослідній роботі. Цим самим передбачалося забезпечити систематичне та планомірне поповнення архівного фонду. Тому П. П. Гудзенко вважав за необхідне створення у складі бібліотеки відділу рукописів, а також призначення завідуючого відділу – історика-архівознавця ¹.

22 квітня 1954 р. наказом директора Інституту історії АН УРСР «з метою систематизації, обліку і збереження рукописних матеріалів» у складі відділу археографії був створений відділ рукописів ². Так було закладено основу Наукового архіву Інституту історії України НАН України. На перших порах на зберігання до відділу рукопису, яким у 1954 р. опікувався м. н. с. О. А. Бевзо, надходили рукописні праці співробітників Інституту. У 1964 р. тимчасово до Інституту повернувся к. і. н. А. З. Барабой (який вже перебував на пенсії), на якого покладалось завдання упорядкування матеріалів рукописного відділу ³. З часом рукописний відділ набув статусу наукового архіву Інституту історії. До нього передавались завершені планові роботи та архівні матеріали до них, зокрема копії архівних документів, виписки з архівних справ, зроблені авторами під час наукових відряджень, або замовлені і оплачені за рахунок Інституту. Завідував архівом к. і. н. О. А. Бевзо ⁴.

До 1979 р. Інститут не мав спеціального приміщення для зберігання архівних матеріалів, вони було розпорошені, зберігались у різних місцях і більшість з них мала незадовільний стан. Через ці обставини багато документів було передано на зберігання до інших установ. Так, зокрема, у 1971 р. до Центрального державного архіву Жовтневої революції УРСР

¹ *НА ІІУ НАНУ*, оп.1, спр.402, арк.113.

² *Там само*, спр.457, арк.34.

³ *Там само*, спр.1213, арк.211.

⁴ *Там само*, арк.344.

(нині – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України) були передані документи відділу історії міст і сіл (140 справ), у 1973 р., в зв'язку з відсутністю умов для зберігання документальних розси-пів, частина особових фондів була передана в депозит Центрального науко-вого архіву АН УРСР, в тому числі документи академіків АН УРСР Д. І. Яворницького, П. А. Тутковського, члена-кореспондента АН УРСР М. Н. Петровського.

В 1979 р. в Інституті було виділене спеціальне приміщення, яке облад-нали металевими стелажми. Після цього робота по впорядкуванню та збе-реженню архівного фонду Інституту значно поживалась, почалась робота над складання описів.

На справи науково-організаційної й управлінської документації було складено опис №1, до якого ввійшли документальні матеріали з 1941 по 1963 роки (1210 справ) та з 1964 по 1979 роки (1383 справи). Далі цей опис було продовжено з 1980 до 1995 рр. (810 справ). До нього ввійшли документи канцелярії, вченого секретаря, наукових відділів, спеціалізо-ваної ради з надання вчених ступенів, редакції «Українського історично-го журналу», бухгалтерії, відділу кадрів, координаційних рад, профспіл-кового комітету.

Так, у розділі «Керівництво» представлено накази директорів Інсти-туту, листування з Президією, Відділенням історії, філософії та права НАН України й іншими установами з питань організації та проведення науково-дослідних робіт, документи про результати перевірки діяльності Інституту. До розділу «Вчений секретар» увійшли протоколи засідань Вченої ради, робочі плани організації й проведення науково-дослідних робіт, річні звіти про науково-дослідну та науково-організаційну діяль-ність інституту, протоколи прийому наукових завершених робіт, звіти про співпрацю із зарубіжними вченими, звіти вчених про наукові відряд-ження за кордон, договори про співробітництво з дослідними інститута-ми і вузами. Здобутки наукових відділів представлено річними звітами про роботу останніх і протоколами засідань. У розділі «Спеціалізована рада по присудженню вчених ступенів» зібрано протоколи й стенограми засідань, відгуки на дисертації.

На особові справи складено опис № 1-л, до якого ввійшли документи з 1942 до 1979 рр., та пізніше опис № 3-ос (1980–1995 рр.) (2155 справ). До цих описів були введені накази директорів Інституту щодо особового скла-ду, особові справи звільнених співробітників, аспірантів, особові рахунки по заробітній платі.

Крім цих двох описів було складено опис № 2 та опис № 3. До опису № 2 підсумкової наукової документації за 1941–1979 рр. (818 справ) та 1980–1992 рр. (81 справа) ввійшли неопубліковані монографії та дисертації співробітників Інституту. Серед авторів – відомі українські історики О. М. Апанович, П. М. Балкувий, С. М. Белоусов, В. О. Голобуцький, В. А. Дя-диченко, О. П. Оглоблин, М. Н. Петровський, Н. Д. Полонська-Василенко, К. І. Стецюк та ін.

До опису № 3 первинної наукової документації (259 справ) було віднесено фотокопії, копії й виписки з різних архівів з окремих тем, які розроблялися Інститутом та не були опубліковані, матеріали Київської науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського при ВУАН (1924–1930 рр.), Науково-дослідного історично-археографічного інституту ВУАН (1934 р.), особові справи вчених Всеукраїнської Академії наук (1920–1927 рр.), фотокопії документів з історії України XVI–XVII ст. з архівів Москви та Львова, виписки з Архіву Південно-Західної Росії, копії документів по темі «Визвольна війна українського народу середини XVII ст.», про діяльність народників в Україні, М. П. Драгоманова, революційні рухи в Україні у 60-х рр. XIX ст., матеріали, що не ввійшли до збірників «Воз'єднання України з Росією», «Отмена крепостного права на Украине» та ін. Серед документів Київської науково-дослідної кафедри історії України – списки її співробітників та аспірантів, їх особові справи, плани роботи, звіти про науково-педагогічну діяльність, протоколи засідань кафедри, кошториси витрат. Документи Науково-дослідного історично-археографічного інституту ВУАН складають копії протоколів засідань та сесій Президії ВУАН, накази дирекції, плани науково-дослідної діяльності, кошториси, штати, матеріали засідань, тематичні плани, звіти про виконання тематичного й видавничого планів, листування з Президією ВУАН та іншими академічними установами, матеріали різноманітних перевірок.

Кожний із названих описів документів постійного зберігання, поряд із загальними ознаками, має свої особливості й відрізняється як побудовою, так і розміщенням документів. Ці особливості відображені у передмовях до кожного опису окремо.

Крім описів справ постійного зберігання, складено історичну довідку про фонд Інституту історії України НАН України, в якій відображено основні напрямки наукових досліджень, показані структурні та кадрові зміни, що сталися за період його існування, та основні досягнення і події у житті установи.

Нині Науковий архів Інституту історії України НАН України діє як самостійний структурний підрозділ. Очолює його науковий співробітник, кандидат історичних наук Любов Федорівна Шепель (з 1980 р.). Науковий архів працює відповідно до Закону України «Про національний архівний фонд і архівні установи», «Положення про Архівний фонд Національної академії наук України», постанов і розпоряджень Президії НАН України, правил та інструкцій Державного комітету архівів України, методичних рекомендацій Інституту архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, статуту Інституту історії України НАН України, наказів директора Інституту та розробленого «Положенням про Науковий архів Інституту історії України НАН України».

Основним завданням Наукового архіву є комплектування його документами зі структурних підрозділів та проведення експертизи цінності документів. Ця робота здійснюється у відповідності з розробленою Зведеною

номенклатурою справ протягом кожного року.

Важливим напрямком у роботі наукового архіву є надання методичної допомоги та здійснення контролю за станом організації діловодства в структурних підрозділах Інституту. Продовжується робота над вдосконаленням системи обліку і науково-довідкового апарату до документів з метою їх подальшого використання в наукових цілях, для забезпечення прав та інтересів громадян. За останні роки зросла кількість дослідників, які звертаються за довідками до наукового архіву.

Стає більш вагомою роль архіву у підготовці науково-документальних публікацій, збірників, довідників, статей з різних історіографічних проблем. На базі матеріалів архіву підготовлена значна частина збірників на пошану відомих українських вчених-істориків – Ю. Ю. Кондуфора, А. В. Санцевича, В. А. Смолія, П. С. Соханя, П. Т. Тронька, Ф. П. Шевченка та ін.

За документами архіву готуються бібліографічні покажчики основних видань інституту. Багато документів з архіву використовується при підготовці біобібліографічної серії «Українські історики», яка здійснюється з 1998 р. відділом історії України другої половини ХХ ст. Вже вишли з друку біобібліографічний довідник «Вчені Інституту історії України» (К., 1996) та 1–3 частини 2-го випуску «Українські історики ХХ ст.» (К., 2001, 2002, 2006). Документи архіву використовуються для написання текстів про істориків – колишніх співробітників Інституту, а також про науководослідні історичні установи та вищі учбові заклади, підбираються фотоілюстрації для широкоформатної «Енциклопедії історії України», видання якої здійснює Інститут історії України, та інших вагомих наукових праць.

Л. Ф. Шепель

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ВЧЕНА РАДА

Інституту історії України АН УРСР постановою Комітету у справах вищої школи при РНК СРСР було надано право присудження наукового ступеня кандидата історичних наук у 1940 р. Того ж року в Інституті почали проходити захисти кандидатських дисертацій. Вони відбувались на засіданнях Вченої ради Інституту, склад якої затверджувався Президією АН УРСР. До початку радянсько-німецької війни в Інституті встигли провести захисти семи кандидатських дисертацій. Докторські дисертації співробітники Інституту захищали в Інституті історії АН СРСР у Москві (М. Н. Петровський, Н. Д. Полонська-Василенко). Під час війни науковці захищали кандидатські дисертації на засіданнях Вченої ради Інституту історії та археології АН УРСР.

У 1944 р. М. Н. Петровський звернувся з листом до Комітету у справах вищої школи при РНК СРСР з проханням відновити роботу Вченої ради по присудженню наукових ступенів та затвердити ухвалений Президією АН УРСР склад Вченої ради. Але лише 9 липня 1945 р. Вищою атестаційною комісією СРСР було надано право відновленому Інституту історії України АН УРСР приймати до захисту кандидатські дисертації та на основі їх захисту надавати науковий ступінь кандидата історичних наук за спеціальностями «Історія України» та «Історія СРСР»¹. У 1954 р. додалася ще спеціальність «Всесвітня історія», пізніше – спеціальність «Історіографія і джерелознавство». У 1966–1972 рр. відбувались захисти за спеціальністю «Археологія».

Наприкінці 1940-х рр. почали друкуватись автореферати дисертацій. З 1968 р. автореферати набули звичного для теперішнього часу вигляду – вказувалось, де виконана робота, прізвища наукового керівника та офіційних опонентів, провідна установа, дата захисту та розсилки, вчений секретар ради.

З 1950-х рр. кваліфікаційна Вчена рада почала функціонувати самостійно, хоча склад робочої та кваліфікаційної Вчених рад співпадав. Лише наприкінці 1960-х рр. була введена посада вченого секретаря кваліфікаційної (спеціалізованої) Вченої ради. З 1968 р. на Вченій раді Інституту почали відбуватись захисти докторських дисертацій (до того часу співробітники Інституту захищались на Вченій раді Відділення суспільних наук АН УРСР).

Вченими секретарями працювали: М. І. Супруненко (1940–1941), Ф. Є. Лось (1945–1948), Г. М. Шевчук (1948–1953), І. С. Слабеев (1953–1954), О. П. Лола (1954–1961), Л. О. Лещенко (1961–1965), М. М. Фролкін (1965–1968), В. О. Горбик (1968–1971), М. М. Фролкін (1971–1977), П. С. Гончарук (1973), Ю. А. Лавров (1978–1980), Ю. А. Пінчук (1980–1995), Н. А. Шип (1995–1998), В. М. Матях (1998–1999). З 1999 р. вченим секретарем спеціалізованої вченої ради є д. і. н. О. І. Гуржій.

¹ НА НУ НАНУ, оп. 1, спр. 123, арк. 3; спр. 71, арк. 14.

Нині Спеціалізована вчена рада працює у такому складі: акад. НАН України, д. і. н. В. А. Смолій (голова ради), д. і. н. Ю. А. Пінчук (заст. голови), д. і. н. О. І. Гуржій (вчений секретар), члени ради: д. і. н. Г. В. Боряк, д. і. н. В. Ф. Верстюк, д. і. н. С. В. Віднянський, д. і. н. В. О. Горбик, чл.-кор. НАН України, д. і. н. В. М. Даниленко, д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко, д. і. н. В. Ф. Колесник, чл.-кор. НАН України, д. і. н. М. Ф. Котляр, д. і. н. О. П. Крижанівський, д. і. н. С. В. Кульчицький, д. і. н. О. Є. Лисенко, акад. НАН України, д. і. н. В. М. Литвин, д. і. н. В. І. Марочко, д. і. н. В. М. Мордвінцев, д. і. н. Р. Я. Пиріг, д. і. н. О. І. Путро, чл.-кор. НАН України, д. і. н. О. П. Реєнт, д. і. н. В. М. Ричка, д. і. н. О. С. Рубльов, д. і. н. П. М. Сас, акад. НАН України, д. і. н. П. Т. Тронько, д. і. н. В. П. Трошинський. Захист кандидатських і докторських дисертацій відбувається за спеціальностями: 07.00.01 – історія України, 07.00.02 – всесвітня історія, 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни (історичні науки).

У 1940–2005 рр. були захищені такі дисертації²:

1940, 17 черв. *Дядиченко Вадим Архипович*, н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Семен Палій».

1940, 28 груд. *Кулик Іван Тихонович*, с. н. с. українського філіалу Ін-ту Маркса–Енгельса–Леніна. Науковий ступінь кандидата історичних наук за сукупністю праць.

1940, 28 груд. *Бистренко Петро Паптелеймонович*, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Перші марксистські організації на Україні».

1941, 1 лют. *Стецюк Катерина Ісаківна*, н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Вплив повстання Степана Разіна на Україну». Наук. кер.: д. і. н. М. Н. Петровський.

1941 *Самофалов Віктор Макарович*, зав. кафедри марксизму-ленінізму Черкаського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Розгром української буржуазно-націоналістичної партії укапівців».

1941 *Сенченко Онисим Сильвестрович*, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Реформа 1861 р. на Україні». Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. П. Оглоблин.

1941 *Жилиська Лариса Володимирівна*. Канд. дис. «Становище і боротьба монастирських посполитих у другій половині XVII і XVIII ст. на Лівобережній Україні». Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. П. Оглоблин.

1942 *Супруненко Микола Іванович*, с. н. с. Ін-ту історії та археології АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба більшовиків України проти денікінщини».

1942, 12 жовт. *Ткаченко Микола Михайлович*, н. с. Ін-ту історії та археології АН УРСР. Канд. дис. «Історично-географічні відомості про шевченкові поселення на Україні».

1945, 26 листоп. *Слуцький Олександр Борисович*, військовослужбовець. Канд. дис. «Боротьба українського народу проти Денікіна та білополяків»³. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., доц. Ю. Я. Білан.

² У переліку наводяться відомості за такою схемою: дата захисту, прізвище, ім'я та по-батькові дисертанта, посада на момент захисту, назва кандидатської (докторської) дисертації, науковий керівник (консультант), офіційні опоненти, провідна установа. В окремих випадках через брак документів деякі відомості встановити не вдалося.

³ Написана у 1938–1941 рр., коли О. Б. Слуцький був науковим співробітником Інституту історії України АН УРСР.

1945, 25 груд. **Руднев Валентин Васильович**, зав. відділу Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. Канд. дис. «Крах білопольської окупації на Україні в 1920 р.». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1946, 19 квіт. **Касименко Олександр Карпович**, редактор журналу ЦК КП(б)У «Партійне життя». Канд. дис. «Панська Польща – плацдарм боротьби Антанти проти Радянської Росії (1918–1919 рр.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1946, 19 черв. **Бутник-Сіверський Борис Степанович**, зав. відділу образотворчого мистецтва Ін-ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Канд. дис. «Умови і форми розселення в капіталістичному Баку». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. О. Ястребов.

1947, 29 січ. **Шерстюк Федір Юхимович**, консультант відділу агітації і пропаганди ЦК КП(б)У. Канд. дис. «Нариси з історії промисловості на Україні у 70–80-х рр. XIX ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. О. Ястребов.

1947, 29 січ. **Бакулін Дмитро Іванович**, зав. кафедри марксизму-ленінізму Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Тактика партії більшовиків у роки століпінської реакції». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. Є. Лось. Вища атестаційна комісія СРСР ухвалила відмінити рішення вченої ради Ін-ту історії України АН УРСР про надання наукового ступеню кандидата історичних наук за «плагіат лекцій акад. О. М. Ярославського та політичні помилки».

1947, 15 лют. **Олійник Леонід Васильович**, зав. кафедри історії України Ніжин. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Повстання полтавського полковника Мартина Пушкаря в 1657–1658 рр.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. П. Крип'якевич, к. і. н. К. І. Стецюк.

1947, 15 лют. **Мишко Дмитро Іванович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Чигиринські походи 1677–78 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. П. Крип'якевич, к. і. н. В. А. Дядиченко, к. і. н. П. А. Лавров.

1947, 1 берез. **Маренко Костянтин Варфоломійович**, зав. кафедри марксизму-ленінізму Київ. держ. консерваторії. Канд. дис. «Соціалістичний світогляд І. Я. Франка». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. П. Крип'якевич, кандидат мистецтвознавства, проф. А. Я. Гозенпуд.

1947, 5 квіт. **Гудзенко Паителеймон Петрович**, начальник Архівного управління МВС УРСР. Канд. дис. «Реставація буржуазно-поміщицького монархізму на Україні в 1918 р.». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. П. А. Лавров.

1947, 5 квіт. **Павлюк Павло Іванович**, заст. директора з наукової роботи Архівного управління МВС УРСР. Канд. дис. «Харківська Червона Гвардія 1917–1918 рр.». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. І. Д. Бойко.

1947, 21 трав. **Ананець Тимофій Петрович**, лектор ЦК КП(б)У. Канд. дис. «Початок революційної діяльності Й. В. Сталіна». Офіц. опон.: член-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. Л. І. Стуруа, к. і. н. А. Михайлов.

1947, 31 жовт. **Удовиченко Петро Платонович**, помічник члена політбюро ЦК КП(б)У Д. З. Мануїльського. Канд. дис. «З історії відносин між Українською СРР та Туреччиною у 1921–1922 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, неофіц. опон.: к. і. н. В. А. Жебокрицький.

1947, 31 жовт. **Савчук Олександр Данилович**, асп. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Розгром французьких інтервентів на півдні України (листопад 1918 – 1919 рр.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. П. І. Павлюк.

1947, 1 листоп. **Шурубалко Василь Кирилович**, начальник відділу ун-тів та педвузів Управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР, викладач Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Студентський рух у Києві напередодні 1905 р.». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. Ф. Є. Лось.

1947, 1 листоп. **Стоян Пилип Кузьмич**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Утворення Української Радянської Соціалістичної Республіки». Офіц. опон.: проф. М. М. Гершонон, к. і. н. П. А. Лавров.

1947, 1 листоп. **Белоусов Сергій Миколайович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «УРСР у боротьбі за завершення будівництва соціалістичного суспільства (1935 – червень 1941)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. екон. н. Д. Ф. Вірник, к. екон. н. А. Ю. Шевченко.

1947, 11 груд. **Вовк Андрій Аврамович**, ст. викладач Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «З історії партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників на території Чернігівської області у Великій Вітчизняній війні (осінь 1941 – весна 1942)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. П. П. Гудзенко, к. і. н. Ф. П. Шевченко, неофіц. опон.: к. і. н. Л. С. Кизя. 18 травня 1956 р. на вимогу ВАК СРСР (А. А. Вовк був звинувачений у підробці документів про вищу освіту та здачу кандидатського мінімуму) проведений повторний захист дисертації.

1947, 11 груд. **Стрельцов Олександр Андрійович**, ректор Ворошиловград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Житомирська область під час німецько-фашистської окупації». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1948, 24 лют. **Кулик Григорій Іванович**, співробітник Міністерства державної безпеки УРСР. Канд. дис. «Українські буржуазні націоналісти – найлютіші вороги трудящих». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1948, 21 квіт. **Слободинська Фаня Лазарівна**, доц. Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Робітничий клас України у період боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. С. М. Белоусов.

1948, 27 квіт. **Чеканюк Андрій Терентійович**, ректор Вищої партійної школи при ЦК КПУ. Канд. дис. «Народне ополчення в обороні Києва». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. П. А. Лавров.

1948, 27 квіт. **Супрун Опаас Йосипович**, зав. кафедри марксизму-ленінізму Київ. технологічного ін-ту силікатів. Канд. дис. «Комсомол і молодь України в партизанському русі у роки Великої Вітчизняної війни». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. М. І. Супруненко.

1948, 17 трав. **Гуржій Іван Олександрович**, асп. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Повстання турбаївців». Наук. кер.: к. і. н. К. Г. Гуслистий. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. К. І. Стешок.

1948, 9 черв. **Варишавчик Марк Якимович**, начальник науково-видавничого відділу Центр. держ. іст. архіву УРСР. Канд. дис. «3-й гвардійський кавалерійський Гродненський Червонопрапорний корпус у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941–1945 рр.)». Офіц. опон.: гвардії генерал-лейтенант В. Крюченкін, д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. Л. М. Іванов.

1948, 15 черв. **Шана Павло Корнилович**, с. н. с. Комісії з історії Вітчизняної війни при АН УРСР. Канд. дис. «Форсування Дніпра і звільнення столиці України – Києва». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. В. Н. Котов.

1948, 15 черв. **Залозний Яків Григорович**, ст. викладач основ марксизму-ленінізму Київ. стоматологічного ін-ту. Канд. дис. «КП(б)У у період боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. О. Б. Слущкий. 9 липня 1949 р. Вища атестаційна комісія СРСР ухвалила відмінити рішення Вченої ради Ін-ту історії України АН УРСР через невідповідність роботи вимогам, що висувалися до дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Невдовзі Я. Г. Залозний помер.

1948, 6 лип. **Слинько Іван Іванович**, с. н. с. Комісії з історії Вітчизняної війни при АН УРСР. Канд. дис. «З'єднання партизанських загонів Сумської області під командуванням С. А. Ковпака (перший рік боротьби)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР,

д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. М. І. Супруненко.

1948, 6 лип. **Клоков Всеволод Іванович**, в. о. зав. сектора персональних героїв Комісії з історії Вітчизняної війни при АН УРСР. Канд. дис. «Дії українських партизан по порушенню роботи залізничних комунікацій в тилу німецько-фашистських загарбників». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. А. А. Вовк.

1948, 6 жовт. **Тимофєєв Олександр Микитович**, консультант Управління пропаганди і агітації при ЦК КП(б)У. Канд. дис. «Рік великого перелому у колгоспному будівництві України». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., доц. П. А. Лавров.

1948, 26 жовт. **Щербина Йосип Тимофійович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий клас України в роки першої сталінської п'ятирічки». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. А. Рубач. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. О. Б. Слуцький.

1949, 9 берез. **Леценко Микола Никифорович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905–1907 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. Є. Лось, неофіційний опонент: к. і. н. К. Г. Гуслистий.

1949, 9 берез. **Киян Катерина Абрамівна**, викладач основ марксизму-ленінізму Харків. інженерно-економічного ін-ту. Канд. дис. «Боротьба трудящих з німецькими окупантами на території Харківської області в 1941–1943 рр.». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. А. А. Вовк, неофіц. опон.: к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1949, 17 трав. **Ясницький Герман Іванович**, ст. викладач історії України Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Робота революційних соціал-демократів серед студентства України в роки реакції (1908–1912)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. Є. Лось, неофіц. опон.: к. і. н. К. Г. Гуслистий, к. і. н. В. А. Дядиченко, к. і. н. Д. І. Бакулін.

1949, 17 черв. **Халєпо Трохим Іванович**, зав. кафедри марксизму-ленінізму Гідромеліоративного ін-ту. Канд. дис. «Боротьба українського народу проти гітлерівської політики поневолення і винищення радянського населення на тимчасово окупованій території (1941–1944)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. М. І. Супруненко.

1949, 21 черв. **Кизя Лука Єгорович**, директор республіканської виставки «Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників». Канд. дис. «Партизанський рух на Рівненщині в роки Великої Вітчизняної війни». Офіц. опон.: д. і. н. В. О. Голобуцький, к. і. н. І. І. Слинько.

1949, 21 черв. **Кузовков Ігнатій Васильович**, заст. директора республіканської виставки «Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників». Канд. дис. «Партизанський рух в Кам'янець-Подільській області у період Великої Вітчизняної війни». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. В. І. Клоков.

1949, 15 лип. **Лисенко Микола Миколайович**, асп. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «До питання про тактику декабристів». Наук. кер.: к. і. н. Ф. О. Ястребов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1949, 15 лип. **Кацельсон Володимир Маркович**, ст. викладач основ марксизму-ленінізму Київ. політех. ін-ту. Канд. дис. «Революційний рух у військах Київського військового округу в період першої російської революції». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. П. А. Лавров.

1949, 16 лип. **Никольников Георгій Львович**, відповід. редактор журналу «Сучасне і майбутнє». Канд. дис. «Відносини між Українською СРР та Румунією у 1917–1921 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. О. К. Касименко.

1949, 16 лип. **Варецький Василь Лавреїтович**, м. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Соціалістичне будівництво народного господарства і культури в західних областях УРСР (вересень 1939 – червень 1941 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. І. Д. Бойко.

1949, 24 верес. **Парасунько Онуфрій Арсенович**, ст. викладач основ марксизму-

ленінізму Київ. заочного юридичного ін-ту. Канд. дис. «Загальний страйк у Кисві у 1903 р.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. П. І. Павлюк.

1949, 24 верес. **Берлінський Давид Юдкович**, н. с. Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР, ст. викладач Вищої партійної школи при ЦК КП(б)У. Канд. дис. «Партизанський рух у північній частині Сумської області та суміжних з нею районах Орловської області у 1941–1942 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. М. І. Супруненко.

1949, 30 верес. **Балковий Петро Миколайович**, м. н. с. Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. Канд. дис. «Винищувальні батальйони України у період оборонних боїв Червоної армії (1941–1942)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. П. П. Гудзенко.

1949, 30 верес. **Литвинов Валентин Кузьмич**, викладач історії середніх віків Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Аграрна реформа на Буковині під час румунської окупації (1921–1926)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1949, 22 жовт. **Шимко-Шмага Павло Васильович**, ст. викладач Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Більшовицькі організації України у боротьбі за скликання III з'їзду РСДРП». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. С. Лось.

1949, 22 жовт. **Шлохвост Павло Савелійович**, м. н. с. Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. Канд. дис. «Більшовицьке підпілля і партизанський рух Чернігівщини у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників (липень – грудень 1941 р.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. О. Б. Слуцький.

1949, 22 листоп. **Пойда Дмитро Паалович**, зав. кафедри історії Вищої партійної школи м. Дніпропетровська. Канд. дис. «Селянський рух на Катеринославщині в період революційної ситуації в Росії кінця 1850-х – початку 1860-х рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. І. Д. Бойко.

1949, 22 листоп. **Борцевський Валентин Якович**, ст. викладач кафедри історії СРСР Дніпропетров. держ. ун-ту. Канд. дис. «Перемога радянської влади на Катеринославщині». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Й. Т. Щербина.

1949, 29 груд. **Компанієць Іван Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Буковина на початку XX ст. (1900–1918)». Наук. кер.: к. і. н. Ф. О. Ястребов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. В. А. Дядиченко.

1949, 29 груд. **Єрмоленко Олександр Федотович**, м. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Українсько-молдавські відносини під час визвольної війни українського народу (1648–1654)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. В. А. Дядиченко.

1950, 14 січ. **Гончаренко Микола Гаврилович**, ст. викладач марксизму-ленінізму Ворошиловград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Ради Донбасу від лютого до жовтня 1917 р.».

1950, 14 січ. **Апанович Олена Михайлівна**, начальник відділу стародавніх актів Центр. держ. іст. архіву УРСР. Канд. дис. «Запорізьке військо, його устрій і бойові дії в складі російської армії під час російсько-турецької війни 1768–1774 рр.». Наук. кер.: д. і. н. К. Г. Гуслистий. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. В. А. Дядиченко.

1950, 15 лют. **Зарецький Іван Іванович**, ст. викладач Вечірнього ун-ту марксизму-ленінізму при Київ. міськкомі КП(б)У. Канд. дис. «Збройна боротьба робітничого класу і трудящого селянства за перемогу радянської влади на Україні (листопад 1917 – січень 1918 рр.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. П. Петровський, к. і. н. О. Б. Слуцький.

1950, 15 лют. **Новопляська Раїса Йосипівна**, викладач основ марксизму-ленінізму Ворошиловград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба трудящих Ворошиловградської області проти німецько-фашистських окупантів (липень 1942 – 1943 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. П. Шевченко. Вища атестаційна комісія СРСР у 1952 р. ухвалила відмінити рішення вченої ради про падання наукового ступеню кандидата історичних наук через «серйозні методологічні помилки дисертації». Наступний захист відбувся 13.11.1954.

1950, 10 берез. **Семенов Іван Дмитрович**, директор Херсон. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба трудящих Херсонщини проти німецько-фашистських загарбників». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. А. А. Вовк.

1950, 14 берез. **Загорський Павло Семенович**, зав. редакційно-видавничого відділу Товариства для поширення політичних і наукових знань УРСР. Канд. дис. «Революційна діяльність Ф. А. Артема (Сергєєва)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН СРСР, д. і. н., проф. Г. М. Панкратова, д. і. н., проф. В. О. Голобуцький.

1950, 4 трав. **Кроник Олександр Львович**, ст. викладач історії СРСР Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Буковина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. П. П. Гудзенко.

1950, 4 трав. **Каган Софія Хрисанівна**, методист Київ. міськвиконкому. Канд. дис. «Селянський рух на Київщині в 1917 році». Наук. кер.: к. і. н. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. У. І. Рядніна.

1950, 10 черв. **Андрєєв Яків Федорович**, в. о. зав. кафедри марксизму-ленінізму Дніпропетров. держ. ун-ту. Канд. дис. «Залізничники Сталінської залізниці в період Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу (1941–1945)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. В. І. Клоков.

1950, 10 черв. **Саєнко Петро Карпович**, ст. викладач основ марксизму-ленінізму Київ. ін-ту кіноінженерів. Канд. дис. «З історії партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників на території Київської області за період Великої Вітчизняної війни (1941 – березень 1944)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1950, 10 лип. **Пшук Іван Опанасович**, викладач історії УРСР Вінницького держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба за встановлення радянської влади в Одесі і роль більшовицького Румчерода». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н., доц. П. К. Стоян.

1950, 10 лип. **Каліниченко Андрій Васильович**, в. о. директора Будинку пропаганди і агітації Київських окружного і міського комітетів КП(б)У. Канд. дис. «Більшовики України в боротьбі проти першої світової імперіалістичної війни». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н., доц. П. А. Лавров.

1950, 30 верес. **Беніков Давид Соломонович**, зав. відділу пропаганди і агітації Київ. райкому КП(б)У. Канд. дис. «Виникнення стханівського руху в Донбасі». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. О. Б. Слущкий.

1950, 21 жовт. **Яворський Георгій Іванович**, асп. кафедри історії СРСР Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Історичні погляди О. С. Пушкіна». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. А. А. Вовк.

1950, 21 жовт. **Олейник Ігнат Кузьмич**, викладач історії СРСР Вищої партійної школи при ЦК КП(б)У. Канд. дис. «Комуністичні суботники на Україні в 1920 році». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. П. П. Гудзенко.

1950, 28 жовт. **Кікалов Григорій Тимофійович**, заст. голови Комітету мистецтв при Раді Міністрів УРСР. Канд. дис. «Здійснення ленінсько-сталінської політики соціалістичної індустріалізації на Україні (1926–1929 рр.)». Офіц. опон.: проф. А. І. Петров, к. і. н. С. М. Белоусов.

1950, 9 груд. **Бутич Іван Лукич**, с. н. с. Архівного управління МВС УРСР. Канд. дис. «Селянські рухи на Слобідській Україні в другій половині XVIII ст.». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. К. І. Стецюк.

1950, 9 груд. **Таран Тетяна Давидівна**, зав. кафедри марксизму-ленінізму Дніпропетров. хіміко-технологічного ін-ту. Канд. дис. «Революція 1905 р. в Катеринославі». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. М. Доній.

1950, 30 груд. **Компан Олена Станіславівна**, м. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Формування робітничого класу в залізорудній і металургійній промисловості

півдня України в 80–90-х рр. XIX ст.». Наук. кер.: к. і. н. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. І. О. Гуржій.

1950, 30 груд. **Яцкевич Євген Антонович**, зав. відділу Історичного музею м. Львова. Канд. дис. «Взаємини Русі і Польщі від IX ст. до 1125 р.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. К. Г. Гуслистий.

1951, 3 лют. **Бондаровська Естер Мойсейівна**, ст. викладач кафедри марксизму-ленінізму Київ. політехнічного ін-ту. Канд. дис. «Суспільно-політичні погляди М. П. Огарьова». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. Н. Петровський, к. і. н. І. О. Гуржій, к. і. н. М. М. Лисенко.

1951, 24 берез. **Михайлюк Олексій Григорович**, асп. кафедри історії СРСР Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Селянський рух на Лівобережній Україні у 1905–1906 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. М. Н. Лещенко.

1951, 28 квіт. **Слуцький Василь Дмитрович**, зав. кафедри Одеської обласної партійної школи. Канд. дис. «Партизанський рух в Одеській області проти німецько-фашистських загарбників в дні Великої Вітчизняної війни». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. П. К. Шапа.

1951, 6 черв. **Докукін Іван Микитович**, ст. викладач основ марксизму-ленінізму Харків. сільськогосподарського ін-ту. Канд. дис. «Розгром збройної інтервенції Антанти на півдні України (листопад 1918 – квітень 1919)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. В. В. Руднев.

1951, 6 черв. **Балясний Ілля Львович**, декан іст. фак-ту Дніпропетров. держ. ун-ту. Канд. дис. «Робітничий рух в Катеринославській губернії в роки революційного підйому (1912–1914 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. О. А. Парасулько.

1951, 16 черв. **Рева Іван Микитович**, редактор видавництва «Радянська школа». Канд. дис. «Селянський рух на Харківщині в революцію 1905–1907 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. М. Н. Лещенко. Рішенням ВАК СРСР науковий ступінь не надано.

1951, 16 черв. **Полухін Леонід Костянтинівич**, м. н. с. Ін-т історії України АН УРСР. Канд. дис. «Формування історичних поглядів М. І. Костомарова». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Л. А. Коваленко.

1951, 28 черв. **Бондаревський Аркадій Васильович**, заст. директора з наукової роботи Центр. держ. іст. архіву УРСР. Канд. дис. «Повітове управління і становище селян в царській Росії (1861–1917 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н., доц. П. А. Лавров.

1951, 28 черв. **Ктитарев Сергій Олександрович**, м. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Кореспонденції ленінської "Іскри" про революційний рух на Україні». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. М. Н. Лещенко.

1951, 28 черв. **Шморзун Петро Михайлович**, асп. кафедри історії СРСР Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Ради робітничих депутатів на Україні у 1905 р.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. П. В. Шимко-Шмага.

1951, 4 лип. **Маруна Петро Юхимович**, ст. викладач Дрогобицького вчительського ін-ту. Канд. дис. «Селянські рухи на Стародубщині 40–70-х рр. XVII ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. В. А. Дядиченко.

1951, 4 лип. **Самойленко Валентина Іванівна**, асп. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Посилення закріпачення селян і класова боротьба на Україні в XV і першій половині XVI ст.». Наук. кер.: к. і. н. К. Г. Гуслистий. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. І. Д. Бойко.

1951, 13 жовт. **Коваль Михайло Климентійович**, ст. викладач Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Успіхи розвитку сільського господарства України на кінець відбудовного періоду (1923–1925 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. П. К. Стоян.

1951, 13 жовт. **Лизогуб Марк Данилович**, ст. викладач Станіславського держ. пед. ін-ту.

Канд. дис. «Станіславщина в період Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. Т. І. Халепо.

1951, 13 листоп. **Алекберлі Мамедкесір Алекбер-заде**, ст. викладач історії країн Сходу Чернівецьк. держ. ун-ту. Канд. дис. «Боротьба українського козацтва проти турецько-татарської агресії в 1600–1621 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. П. Крип'якевич, к. і. н. К. Г. Гуслистий.

1951, 26 листоп. **Березовчук Микола Данилович**, викладач історії та основ марксизму-ленінізму Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Комітети незаможних селян в перший період нової економічної політики (1921–1922 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. О. Б. Слуцький.

1951, 26 листоп. **Ярошенко Андрій Демидович**, начальник відділу Архівного управління МВС УРСР. Канд. дис. «Боротьба трудящих східної Галичини за встановлення Радянської влади в 1920 р.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. В. Л. Варецький.

1952, 11 лют. **Шелех Микола Родіонович**, секретар Дрогобицького обкому КПУ. Канд. дис. «Боротьба трудящих селян Дрогобицької області під керівництвом більшовицької партії за колективізацію сільського господарства». Наук. кер.: к. і. н. В. Л. Варецький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. С. М. Белоусов.

1952, 24 черв. **Письменний Григорій Гаврилович**, начальник відділу військової підготовки Управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР. Канд. дис. «Комітети незаможних селян Київщини під керівництвом більшовицької партії у боротьбі за соціалістичну перебудову сільського господарства у 1926–1929 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. О. Б. Слуцький.

1952, 24 черв. **Ширков Юхим Тихонович**, заст. директора Слов'янського учительського ін-ту. Канд. дис. «Встановлення радянської влади в Донбасі у 1917 р.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. П. К. Стоян.

1952, 18 лип. **Самков Павло Сергійович**, ст. викладач історії України Ворошиловград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Історія Луганського паровозобудівного заводу (1896–1905)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., доц. П. А. Лавров.

1952, 28 жовт. **Федоренко Петро Михайлович**, викладач кафедри марксизму-ленінізму Червонопрапорної Академії зв'язку ім. С. М. Будьонного. Канд. дис. «Заворушення на Білорезькому та Тирлянському заводах в 1813–1816 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. М. І. Марченко.

1952, 24 листоп. **Єсипенко Анатолій Львович**, директор Одеського держ. історико-археологічного музею. Канд. дис. «Колективізація сільського господарства на Одещині (1930–1934 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. В. Л. Варецький.

1953, 17 лют. **Калюєско Наталя Іванівна**, ст. викладач історії народів СРСР і УРСР Вінницького держ. пед. ін-ту ім. М. Островського. Канд. дис. «Формування робітничого класу у цукровій промисловості на Правобережній Україні у другій половині XIX ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. О. С. Компан.

1953, 17 лют. **Карпенко Олександр Юхимович**, вчений секретар Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Канд. дис. «Селянські повстання у Львівському воеводстві у 1932–1933 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. П. Крип'якевич, к. і. н. В. А. Жебокрицький, к. і. н. В. Т. Горбатюк.

1953, 28 лют. **Усенко Віталій Васильович**, консультант відділу науки ЦК КПУ. Канд. дис. «Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на революційний рух в Закарпатській Україні у 1917–1919 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. І. І. Компанієць.

1953, 28 лют. **Доцюв Олександр Платонович**, ст. викладач Київ. автомобільно-дорожнього ін-ту. Канд. дис. «Колгоспне селянство Київщини у боротьбі за відновлення і розвиток суспільного продуктивного скотарства у післявоєнний період». Наук. кер.: к. і. н. С. М. Белоусов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. П. С. Загорський.

1953, 11 квіт. **Пономарьов Олексій Михайлович**, викладач Чернівецьк. держ. ун-ту. Канд. дис. «Промисловість Лівобережної України у другій половині XVIII ст.: Історичний

нарис». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. В. А. Дядиченко.

1953, 4 трав. **Пляшко Галина Андріївна**, ст. викладач Кіровоград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «До історії російсько-англійських відносин у Середній Азії (1856–1877)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. В. Ф. Одинцова.

1953, 4 трав. **Хлякіп Антон Опанасович**, викладач історії народів СРСР Київ. геологорозв'язувального технікуму. Канд. дис. «Історія рейдового з'єднання партизанських загонів Сумської області під командуванням Я. І. Мельника (1941–1944 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. В. І. Клоков.

1953, 4 трав. **Лола Олександр Петрович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба українського народу за возз'єднання України з Росією в роки визвольної війни 1648–1654 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. К. І. Стецюк.

1953, 15 черв. **Кириленко Семен Пимонович**, ст. викладач основ марксизму-ленінізму Київ. держ. консерваторії. Канд. дис. «Пролетаріат Києва у революції 1905 р.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. П. С. Загорський.

1953, 15 черв. **Михайлик Петро Порфирович**, ст. викладач кафедри марксизму-ленінізму Львів. держ. ун-ту ім. І. Я. Франка. Канд. дис. «Революційний рух селян Західної України у 1929–1933 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. В. Л. Варецький.

1953, 24 черв. **Колодяжний Іван Іванович**, ст. викладач історії УРСР Станіславського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Історія будівництва Дніпрогесу ім. В. І. Леніна (1927–1932 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. О. Б. Слуцький.

1953, 24 черв. **Десенко Леонтій Іванович**, ст. викладач Одеського держ. ун-ту. Канд. дис. «Народне ополчення у героїчній обороні Одеси (липень – жовтень 1941 р.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. І. І. Слинько, к. і. н. Т. І. Халепо.

1953, 27 черв. **Першина Заїра Валентинівна**, ст. викладач Одеського держ. ун-ту. Канд. дис. «О. І. Герцен і слов'янське питання». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1953, 27 черв. **Тичина Владислав Євгенович**, ст. викладач кафедри історії СРСР Сумського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба проти німецьких окупантів на Чернігівщині у 1918 р.». Наук. кер.: к. і. н., доц. О. Б. Слуцький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. П. С. Загорський.

1953, 4 лип. **Лось Василь Євдокимович**, ст. інструктор політвідділу по пропаганді та агітації військової частини 40864. Канд. дис. «Роль більшовицьких газет “Вперед” і “Пролетарій” у розвитку революційної боротьби на Україні у 1905 р.». Наук. кер.: к. і. н. Ф. О. Ястребов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. О. Б. Слуцький, к. і. н. П. П. Бистренко.

1953, 4 лип. **Дем'янюк Іван Лук'янович**, редактор відділу суспільних наук, літератури і мистецтва журналу «Наука і життя». Канд. дис. «Преса підпільних партійних організацій і партизанських загонів України у боротьбі проти фашистських загарбників». Наук. кер.: к. і. н. П. М. Балковий. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. І. В. Кузовков.

1953, 26 груд. **Кирса Іван Якович**, доц. кафедри марксизму-ленінізму Херсон. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Відбудова і подальший розвиток сільського господарства Полтавської області (1943–1950 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. А. Рубач. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. І. Слинько.

1953, 26 груд. **Симоненко Рем Георгійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Інтервенціоністська політика американського імперіалізму на Україні в період підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції (квітень 1917 – 1918 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. О. К. Касименко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. В. А. Жебокрицький.

1954, 16 січ. **Гарчев Петро Іванович**, ст. викладач Сумського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба робітників Одеси за встановлення Радянської влади і роль у цій боротьбі профспілок і фабзавкомів». Наук. кер.: к. і. н. А. П. Мелехов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., с. н. с. П. М. Балковий.

1954, 12 лют. **Коваленко Анатолій Пилипович**, ст. викладач Львів. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Революційні події 1848 р. у Львові». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н., с. н. с. В. А. Жебокрицький.

1954, 26 лют. **Погребинський Мордех Беніамінович**, ст. редактор Держполітвидаву УРСР. Канд. дис. «Трудащі Києва і Київської області у обороні столиці Української РСР». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., с. н. с. І. І. Слинько.

1954, 26 лют. **Муравльова Тетяна Миколаївна**, н. с. Київ. держ. іст. музею УРСР. Канд. дис. «Селянський рух Лівобережної і Правобережної України у 70–90-х рр. XVIII ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., с. н. с. К. Г. Гуслистий.

1954, 26 лют. **Слизкий Іван Федорович**, ст. викладач Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Ревкоми і комнезами Подолії у боротьбі за встановлення та зміцнення Радянської влади (1918–1919 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. А. Рубач. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н., с. н. с. О. Б. Слуцький.

1954, 13 берез. **Шевчук Григорій Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба трудящих Радянської України проти Врангеля». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н., доц. К. І. Олійник, к. і. н., с. н. с. І. Т. Кулик.

1954, 27 берез. **Марахов Григорій Іванович**, викладач Київ. будівельного ін-ту. Канд. дис. «Революційний рух у військах Південно-Західного фронту (1914–1917 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., доц. М. М. Гамрецький.

1954, 27 берез. **Шоскін Ісаак Борисович**, ст. викладач Київ. республіканської трирічної партійної школи при ЦК КПУ. Канд. дис. «Радянська преса у боротьбі за встановлення і укріплення Радянської влади на Україні (грудень 1917 – квітень 1918 р.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., с. н. с. П. С. Загорський.

1954, 27 берез. **Арсентьєв Микола Васильович**, ст. викладач Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Підйом матеріального і культурного рівня трудящих Радянської Буковини у IV п'ятиріччі (1946–1950 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н., доц. Т. Чунтулов.

1954, 3 квіт. **Черкаська Євгенія Миколаївна**, зав. читального залу районної бібліотеки ім. Ломоносова, м. Київ. Канд. дис. «Становище кріпосних (поміщицьких) селян та селянський рух у Київській губернії у другій чверті XIX ст. (до інвентарної реформи)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н., доц. П. А. Лавров.

1954, 3 квіт. **Шелудченко Віктор Іванович**, начальник науково-видавничого відділу Архівного управління МВС УРСР. Канд. дис. «Герой громадянської війни О. Я. Пархоменко». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н., с. н. с. В. В. Руднев.

1954, 29 квіт. **Гудимович Федір Мефодійович**, декан філолог. фак-ту Кіровоград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Нариси по історії колективізації на Кіровоградщині (1920–1930 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. А. Рубач. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н., с. н. с. О. Б. Слуцький.

1954, 29 квіт. **Ломов Григорій Іванович**, ректор Львів. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Встановлення і укріплення радянської влади на Західній Україні (1939–1941 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н. І. О. Гуржій, к. і. н., с. н. с. І. І. Компанієць.

1954, 29 трав. **Подпригорщук Микола Володимирович**, директор Дрогобицького держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Підйом матеріального добробуту і культурного рівня робітничого класу західних областей Української РСР у повенний період (на матеріалах Дрогобицької і Львівської областей)». Наук. кер.: к. і. н., доц. О. Б. Слуцький. Офіц. опон.: д. і. н. І. О. Гуржій, к. і. н., с. н. с. І. І. Компанієць.

1954, 29 трав. **Січкач Григорій Васильович**, ст. викладач Станіславського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Формування робітничого класу у кам'яновугільній промисловості Донбасу у другій половині XIX ст.». Наук. кер.: к. і. н., доц. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н., с. н. с. О. А. Парасунько.

1954, 5 черв. **Петерс Ігор Адріанович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історична роль Радянського Союзу у визволенні Чехословаччини від німецько-

фашистських загарбників». Наук. кер.: к. і. н. В. А. Жебокрицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н., с. н. с. В. І. Клоков.

1954, 25 верес. **Шульга Ілля Гаврилович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток товарного виробництва і торгівлі на території Лівобережної України у другій половині XVIII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький. Офіц. опон.: д. і. н. І. О. Гуржій, к. і. н., с. н. с. В. А. Дядиченко.

1954, 23 жовт. **Ганжа Іван Хомич**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Будівництво колективних господарств на Україні у 1920 р.». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. А. Рубач. Офіц. опон.: д. і. н. М. І. Супруненко, к. і. н., с. н. с. О. Б. Слуцький.

1954, 13 листоп. **Вахбейт Зельман Давидович**, викладач марксизму-ленінізму Житомир. сільськогосподарського ін-ту. Канд. дис. «1905 рік на Волині». Офіц. опон.: д. і. н. І. О. Гуржій, к. і. н., с. н. с. М. Н. Лещенко.

1954, 13 листоп. **Новопляська Раїса Йосипівна**, викладач основ марксизму-ленінізму Мелітопольського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба трудящих Ворошиловградської області проти німецько-фашистських окупантів (липень 1942 р. – 1943 р.)». Наук. кер.: д. і. н. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н. І. О. Гуржій, к. і. н., с. н. с. В. І. Клоков. (Попередній захист на ту ж саму тему відбувся 15.02.1950).

1954, 20 листоп. **Поустовський Петро Герасимович**, ст. викладач кафедри марксизму-ленінізму Слов'янського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Культурне будівництво на Буковині за роки Радянської влади (1940–1950 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. І. І. Компанієць. Офіц. опон.: д. і. н. В. О. Голобуцький, к. і. н., с. н. с. О. Б. Слуцький.

1954, 20 листоп. **Левковський Яків Мойсейович**, начальник навчально-методичного відділу управління педвузами Міністерства освіти УРСР. Канд. дис. «Радянське будівництво в українському селі наприкінці відбудовного періоду 1924–1925 рр.». Наук. кер.: к. і. н., доц. О. Б. Слуцький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н., с. н. с. П. К. Стоян. 01.12.1956 Вища атестаційна комісія СРСР відмінила рішення вченої ради Ін-ту історії АН УРСР.

1955, 15 січ. **Шамко Катерина Миколаївна**, асп. Кримської філії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба трудящих Севастополя проти іноземних військових інтервентів і буржуазно-поміщицької білогвардійщини (1918–1920 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Супруненко, к. і. н., с. н. с. І. Т. Кулик.

1955, 26 лют. **Кострица Никифор Юхимович**, ст. викладач марксизму-ленінізму Київ. філії Всесоюзного юридичного заочного ін-ту. Канд. дис. «Соціалістичне будівництво на Україні у 1920 р.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Супруненко, к. і. н., с. н. с. І. Т. Кулик.

1955, 26 лют. **Олійник Ігнатій Прокопович**, викладач основ марксизму-ленінізму Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Піднесення матеріального добробуту і культурного рівня робітничого класу Української РСР в роки другої п'ятирічки (1933–1937 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., с. н. с. П. С. Загорський.

1955, 9 квіт. **Цегельницький Захар Борисович**, викладач основ марксизму-ленінізму Дніпропетров. фармацевтичного ін-ту. Канд. дис. «Боротьба трудящих Дніпропетровщини з гітлерівськими окупантами у 1941–1944 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н., с. н. с. І. Т. Кулик.

1955, 23 квіт. **Кудлай Олександр Степанович**, начальник циклу суспільних наук Вищої офіцерської школи зв'язку. Канд. дис. «Боротьба трудящих Харківщини під керівництвом Комуністичної партії за відбудову промисловості і сільського господарства (1921–1925 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. О. М. Тимофєєв. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. і. н., с. н. с. О. Б. Слуцький.

1955, 21 трав. **Богв Юрій Олексійович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Імперіалістична політика Франції на Балканах напередодні і в період балканських воєн 1912–1913 рр.». Наук. кер.: к. і. н. В. А. Жебокрицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. З. Манфред, к. і. н. Л. А. Коваленко.

1955, 21 трав. **Мацейко Юрій Михайлович**, вчений секретар ради науково-технічної пропаганди і агітації Президії АН УРСР. Канд. дис. «Англо-американське суперництво в

арабських країнах Близького Сходу після Другої світової війни (1946–1952)». Наук. кер.: к. і. н. О. К. Касименко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. Ф. Міллер, к. і. н., с. н. с. О. Д. Война.

1955, 18 черв. **Ткаченко Василь Григорович**, директор Держполітвідату УРСР. Канд. дис. «Розгром іноземних воєнних інтервентів і укріплення Радянської влади на Україні (листопад 1918 – червень 1919 р.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Супруненко, к. і. н., с. н. с. О. Б. Слуцький.

1955, 18 черв. **Онуфрієнко Михайло Якович**, військовослужбовець. Канд. дис. «Червона Гвардія у боротьбі за встановлення Радянської влади на Україні». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Супруненко, к. і. н. Б. Г. Павлюк.

1955, 4 лип. **Колпахч'ян Степан Павлович**, ст. викладач Ворошиловград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Робітничий рух в Донбасі у роки першої світової війни (1914 – лютий 1917)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. А. Рубач. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось, к. і. н., с. н. с. Й. Т. Щербина.

1955, 17 верес. **Шлепаков Арнольд Миколайович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській радянській державі – видатна перемога зовнішньої політики СРСР». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1955, 24 верес. **Данишев Степан Євстафійович**, ст. викладач кафедри історії СРСР Полтав. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба за встановлення радянської влади на Полтавщині (лютий 1917 р. – січень 1918 р.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. П. К. Стоян.

1955, 24 верес. **Іванова Зара Миколаївна**, асп. відділу історії і археології Кримського філіалу АН УРСР. Канд. дис. «Севастополь у відбудовчий період (1921–1925 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, м. н. с. О. В. Івашин.

1955, 19 листоп. **Гранчак Іван Михайлович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба трудящих Чехословаччини проти капіталістичного гніту у період світової економічної кризи 1929–1933 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Д. Л. Похилевич, к. і. н. І. А. Петерс.

1955, 19 листоп. **Сапцевич Анатолій Васильович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Підризна діяльність Ватикану і боротьба трудящих народно-демократичної Польщі проти католицької реакції (1945–1953)». Наук. кер.: к. і. н. В. А. Жебокрицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Д. Л. Похилевич, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1955, 3 груд. **Костриба Петро Михайлович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціалістичні перетворення і розвиток сільського господарства у Закарпатській області (1945–1954 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. А. Рубач. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось, к. і. н. В. Л. Варецький.

1955, 3 груд. **Іохінов Борис Михайлович**, викладач кафедри марксизму-ленінізму Дніпропетров. медичного ін-ту. Канд. дис. «Більшовики м. Катеринослава у період першої російської революції 1905–1907 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. і. н. М. Н. Лещенко.

1956, 7 січ. **Березин Борис Максимович**, викладач кафедри марксизму-ленінізму Тираспільського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Трудячі Бесарабії у боротьбі за возз'єднання з Радянською Батьківщиною у 1918–1920 рр.». Наук. кер.: к. і. н. О. Ф. Єрмоленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. М. А. Мохов.

1956, 11 лют. **Деляуров Костянтин Олександрович**, ст. викладач основ марксизму-ленінізму Київ. ін-ту текстильної і легкої промисловості. Канд. дис. «Нарис з історії парового судноплавства на Дніпрі (1917–1945 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. М. Б. Погребинський, інж. В. В. Присягін.

1956, 11 лют. **Портной Йосип Лазарович**, с. н. с. Одеського історико-краєзнавчого музею. Канд. дис. «Провал антирадянської діяльності АРА на півдні України (грудень 1921 р. – липень 1923 р.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Д. М. Станішевський.

1956, 27 квіт. **Пархомчук Станіслав Максимович**, зав. сектора наукових зв'язків АН

УРСР із зарубіжними організаціями. Канд. дис. «Роль Радянського Союзу у боротьбі румунського народу за звільнення від фашистського ярма і встановлення народно-демократичного ладу у Румунії (1941–1945 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. О. Ф. Єрмоленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. П. І. Смішко.

1956, 18 трав. **Сидоренко Валентина Павлівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Виникнення і розгортання масового соціалістичного змагання на Україні в 1929 р.». Наук. кер.: к. і. н. С. М. Белоусов. Офіц. опон.: д. і. н. М. І. Супруненко, к. і. н., доц. Д. С. Беніков.

1956, 18 трав. **Маркієль Семен Веніамінович**, директор Чернігів. обл. держ. архіву. Канд. дис. «Революційні комітети Чернігівщини у період іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни (1918–1920 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н. М. І. Супруненко, к. і. н. Л. Л. Потарикіна.

1956, 25 трав. **Волчанський Дмитро Михайлович**, викладач основ марксизму-ленінізму Кіровоград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба робітників і селян під керівництвом більшовиків за встановлення Радянської влади на Херсонщині (квітень 1917 р. – січень 1918 р.)». Наук. кер.: д. і. н. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. І. І. Компанієць, к. і. н. П. С. Загорський.

1956, 12 черв. **Штернберг Яків Ісакович**, ст. лаборант Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Визвольна війна в Угорщині у 1703–1711 рр. та російсько-угорські відносини на початку XVIII ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, доц. М. М. Лелекач.

1956, 29 черв. **Кравець Іван Симонович**, викладач історії КПРС у військових училищах Києва і Конотопа. Канд. дис. «Укріплення союзу робітничого класу і селянства у період боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.). (На матеріалах Української РСР)». Наук. кер.: к. і. н., доц. О. Б. Слуцький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. і. н. П. К. Стоян.

1956, 29 черв. **Резникова Шейндель Ельвіна**, ст. лаборант Ін-ту економіки АН УРСР. Канд. дис. «Роль радянського тилу у розвитку партизанського руху на Україні (1941–1944 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. І. І. Слинько.

1956, 12 лип. **Редькіна Ірина Іванівна**, ст. викладач Харків. держ. консерваторії. Канд. дис. «Розвиток народної освіти і політосвітньої роботи в УРСР у роки першої п'ятирічки (1928–1932 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. О. Б. Слуцький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. і. н. П. К. Стоян.

1956 **Калениченко Павло Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Прогресивна польська еміграція в СРСР у роки Другої світової війни». Наук. кер.: к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1957, 29 листоп. **Серпенінов Павло Никифорович**. Канд. дис. «Російська революційна демократія і польський національно-визвольний рух наприкінці 50-х – початку 60-х рр. XIX ст.». Наук. кер.: к. і. н., доц. Л. А. Коваленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. Ф. О. Ястребов.

1957, 29 листоп. **Скляренко Євген Михайлович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий клас України в боротьбі проти австро-німецьких окупантів і гетьманщини (квітень – грудень 1918 р.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. У. І. Рядніна.

1958, 16 трав. **Чернявський Федір Федорович**, ст. викладач Ужгород. партійної школи. Канд. дис. «Початок соціалістичних перетворень в Закарпатті (жовтень 1944 – січень 1946)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. І. І. Слинько.

1958, 27 черв. **Кулинич Іван Маркович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Становище і боротьба робітничого класу Болгарії на початку XX ст. (1908–1912 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. В. А. Жебокрицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. О. Нікітін, к. і. н. А. К. Мартиненко.

1958, 27 черв. **Сарбей Віталій Григорович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історичні погляди О. М. Лазаревського». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. А. Рубач. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. і. н. М. М. Ткаченко.

1958, 2 лип. **Свежинський Петро Володимирович**, викладач Львів. торгівельно-економічного ін-ту. Канд. дис. «Селянський рух в Галичині 1905–1907 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось, к. і. н. М. Н. Лещенко.

1958, 2 лип. **Грабовецький Володимир Васильович**, м. н. с. Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Канд. дис. «Селянський рух в Галицькому Прикарпатті в другій половині XVII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. П. Крип'якевич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. К. І. Стецюк.

1958, 14 листоп. **Голєв Василь Михайлович**, викладач кафедри марксизму-ленінізму Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба за соціалістичну перебудову сільського господарства на Поділлі (1928–1933 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. П. С. Загорський.

1958, 9 груд. **Гриценко Аделіна Павлівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий і селянський рух в Донецькому басейні в роки першої світової імперіалістичної війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. А. Лавров. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось, к. і. н. Ю. Я. Білан.

1958, 23 груд. **Первак Ніна Пилипівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба робітників Донбасу за встановлення Радянської влади (березень 1917 р. – січень 1918 р.)». Наук. кер.: к. і. н. В. В. Руднев. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. І. Б. Шоскін.

1958, 23 груд. **Михайлина Павло Васильович**, викладач Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Міста України у визвольній війні 1648–1654 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. і. н. О. С. Компан.

1958, 30 груд. **Сливка Юрій Юрійович**, м. н. с. Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Канд. дис. «Революційно-визвольна боротьба трудящих Закарпаття в роки світової економічної кризи (1929–1933 рр.)». Наук. кер.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. І. П. Крип'якевич.

1959, 3 лют. **Лекач Микола Михайлович**, доц. кафедри загальної історії Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Проблеми історії Закарпаття феодально-кріпосницької епохи XI–XVIII ст.». Офіц. опон.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. І. П. Крип'якевич, к. і. н. Ф. П. Шевченко.

1959, 28 квіт. **Коваль Віктор Савич**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба в США з питань політики щодо СРСР в роки Великої Вітчизняної війни (липень 1942 р. – червень 1943 р.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко, к. і. н., доц. В. А. Жебокрицький.

1959, 28 квіт. **Фесенко Іван Костянтинівич**, секретар Чернівець. обкому КПУ. Канд. дис. «Боротьба трудящих Чернівецької області за втілення у життя програми КПРС щодо стрімкого піднесення сільського господарства (1953–1958 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. П. К. Стоян. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н. П. С. Загорський

1959, 9 черв. **Рознер Іонас Германович**, ст. лаборант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Яїтче козачтво напередодні селянської війни 1773–1775 рр. під керівництвом О. Пугачова». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. і. н. А. А. Вовк.

1959, 10 листоп. **Приходько Євген Степанович**, викладач кафедри історії СРСР і УРСР Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Соціально-економічний розвиток поміщицького господарства на Правобережній Україні у другій половині XVIII століття». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Д. Л. Похилевич, к. і. н. О. М. Апанович.

1959, 29 груд. **Лещенко Леонід Овдійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Провал американської політики ізоляції Китаю». Офіц. опон.: к. і. н., доц. В. А. Жебокрицький, к. і. н. Г. Н. Цветков, к. і. н. А. Ф. Кізченко.

1959 **Білецький Степан Теодорович**, м. н. с. Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Канд. дис. «Класова боротьба у місті Львові у середині XVII століття». Наук. кер.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. І. П. Крип'якевич.

- 1959 **Гошко Юрій Григорович**, Канд. дис. «Східна Галичина на початку XIX століття (на матеріалах Тернопільщини)».
- 1959 **Залевський Андрій Данилович**, Канд. дис. «Перехід до нової економічної політики на Україні (1921–1922 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький.
- 1960, 26 січ. **Поклад Дмитро Павлович**, викладач історії КПРС у вищих навчальних закладах Київ. військового округу. Канд. дис. «Перші підвалини соціалістичної індустріалізації на Україні (1926–1929 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. О. Б. Слущкий. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. А. Лавров, к. і. н. Г. Д. Діденко.
- 1960, 11 черв. **Немченко Віктор Миколайович**, ст. викладач Одеського держ. ун-ту. Канд. дис. «Селянський рух на півдні України у 1917 р.» Наук. кер.: к. і. н., доц. С. М. Ковбасюк. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. І. Х. Ганжа.
- 1960, 6 лип. **Васюк Леонід Іванович**, асист. кафедри історії КПРС Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Піднесення матеріального добробуту і культурного рівня життя трудящих західних областей УРСР у IV п'ятиріччі (1946–1950 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., с. н. с. В. Л. Варецький.
- 1960, 15 листоп. **Ілько Василь Іванович**, викладач Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Розвиток капіталізму у сільському господарстві Закарпаття у другій половині XIX ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. І. І. Компанієць.
- 1960, 15 листоп. **Курносюв Юрій Олексійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Становище селянства Правобережної України і класова боротьба у 40–50-х роках XIX ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Голобуцький, к. і. н., доц. А. А. Вовк.
- 1961, 28 берез. **Стеблій Феодосій Іванович**, м. н. с. Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гноблення у першій половині XIX ст.». Наук. кер.: к. і. н., доц. Г. Ю. Гербільський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Введенський, к. і. н. А. З. Барабой.
- 1961, 31 трав. **Сергієнко Григорій Якович**, зав. редакції видавництва АН УРСР. Канд. дис. «Народна боротьба на Правобережній Україні за визволення з-під польсько-шляхетського гноблення і за возз'єднання з Росією в кінці XVII і на початку XVIII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко. Офіц. опон.: д. і. н. М. І. Марченко, к. і. н., доц. О. К. Касименко.
- 1961, 6 черв. **Левський Володимир Михайлович**, ст. викладач Вищої партійної школи при ЦК КПУ. Канд. дис. «Провал антинародної політики чехословацької буржуазної еміграції в роки Другої світової війни». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. А. Тарасенко, к. і. н. І. А. Петерс.
- 1961, 6 черв. **Щербина Дмитро Миколайович**, ст. викладач Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Розвиток народної освіти на Буковині». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. і. н. С. М. Белоусов.
- 1961, 19 черв. **Дихан Михайло Дмитрович**, викладач кафедри історії КПРС Одеського держ. ун-ту. Канд. дис. «Участь трудящих болгар і гагаузів півдня Бессарабії у Великій Жовтневій соціалістичній революції і у боротьбі з інтервентами у 1917–1920 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко, к. і. н., доц. В. А. Жебокрицький.
- 1961, 19 черв. **Синица Георгій Васильович**, викладач кафедри історії КПРС Кишинівського держ. ун-ту. Канд. дис. «Діяльність Рад по відбудові народного господарства Молдавської РСР (1921–1925 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Г. Д. Діденко.
- 1961, 6 груд. **Ростикус Роман Петрович**, викладач Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Розвиток і зміцнення вищої школи у західних областях України у повоєнний період (1945–1955 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко, к. і. н. Г. М. Шевчук.
- 1961, 6 груд. **Євтушенко Анатолій Пилипович**, директор музею-заповідника «Києво-Печерська Лавра». Канд. дис. «Суцільна колективізація сільського господарства в степовій частині Української РСР (1929–1933 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. П. К. Стоян. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. І. Х. Ганжа.

1962, 9 січ. **Писаренко Ернест Юхимович**, викладач Херсон. гідромеліоративного технікуму. Канд. дис. «Історія Херсонського суднобудівного заводу ім. Комінтерну (1797–1961 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. О. Введенський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. Ф. О. Ястребов.

1962, 23 січ. **Волковинський Василь Іванович**, ст. викладач історико-філософ. фак-ту Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Радянсько-китайські стосунки та антирадянські підступи міжнародної імперіалістичної реакції у Китаї (1917–1929 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н. В. А. Дядиченко, к. і. н. Л. О. Лещенко.

1962, 23 січ. **Мухіна Зінаїда Іванівна**, ст. викладач кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Становище польських селян у XVI ст. (за матеріалами Малої та Великої Польщі)». Наук. кер.: к. і. н., доц. В. О. Маркіна. Офіц. опон.: д. і. н. Л. В. Разумовська, к. і. н. О. М. Апанович.

1962, 6 черв. **Гайдай Іван Сергійович**, декан загально-наукового фак-ту Львів. держ. ун-ту у м. Луцьку. Канд. дис. «Піднесення культури селянства Української СРР у 1926–1929 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко, к. і. н. Ю. О. Курносів.

1962, 6 черв. **Нагорна Лариса Опанасівна**, заст. головного редактора Політвидаву України. Канд. дис. «Робітничий рух у Херсонській губернії у період нового революційного піднесення 1910–1914 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. А. Лавров. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко, к. і. н., доц. В. І. Стрельський.

1962, 20 черв. **Губенко Гителі Нисонівна**, викладач Сімферопол. держ. ун-ту. Канд. дис. «Революційний рух у Таврійській губернії напередодні і в роки першої російської революції (1900–1907)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. і. н., доц. А. К. Буцик.

1962, 20 черв. **Хланта Олексій Васильович**, ст. викладач Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Класова боротьба трудящих Закарпаття в період тимчасової стабілізації капіталізму (1924–1929 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. М. В. Троян. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. М. Мельникова, к. і. н. Ю. Сливка.

1962, 20 листоп. **Лисовець Олександр Йосипович**, викладач історії КПРС Черкас. професійно-технічного училища № 8. Канд. дис. «Російський царизм і французька буржуазна революція 1789–1794 рр. (за російськими дипломатичними джерелами)». Офіц. опон.: д. і. н. К. І. Стежок, к. і. н. А. З. Барабой.

1962, 20 листоп. **Титаренко Василь Опанасович**, начальник управління бібліотек Міністерства культури УРСР. Канд. дис. «В. І. Ленін про Україну». Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. і. н. В. І. Стрельський. Рішенням Вченої ради Ін-ту історії АН УРСР від 26.03.1963 «за плагіат і переписування» рішення про присудження В. П. Титаренку наукового ступеня кандидата історичних наук було скасовано.

1962, 27 груд. **Сирота Назар Йосипович**, ст. викладач кафедри історії КПРС Чернівців. держ. ун-ту. Канд. дис. «Успіхи культурної революції на Радянській Буковині». Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. і. н. Г. М. Шевчук.

1963, 28 верес. **Мельник Василь Михайлович**, викладач Перечинської середньої школи Закарпат. області. Канд. дис. «Селянський рух в Закарпатті у другій половині XVII і на початку XVIII ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко, к. і. н. М. М. Лелекач.

1963, 28 верес. **Гінзбург Михайло Аврамович**, ст. викладач Київ. ін-ту вдосконалення лікарів. Канд. дис. «Профспілки України у боротьбі за відбудову промисловості (1921–1925 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. П. І. Бакуменко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ф. С. Павлов, к. і. н., доц. П. К. Стоян.

1963, 6 груд. **Чумаченко Василь Петрович**, асист. кафедри історії КПРС Дніпропетров. держ. ун-ту. Канд. дис. «Зростання матеріального добробуту і культурно-технічного рівня робітників металургійної промисловості України в роки першої п'ятирічки 1918–1932 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. С. Павлов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Д. П. Пойда, к. і. н., доц. П. К. Стоян.

1963, 6 груд. **Транзніков Павло Григорович**, ст. викладач Бірського держ. пед. ін-ту (Башкирська АРСР). Канд. дис. «Трудящі Башкирії у боротьбі за піднесення сільського

господарства в 1953–1958 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ф. С. Павлов, к. і. н., доц. О. М. Тимофєєв.

1964, 12 трав. **Коцієвський Олександр Семенович**, зав. відділу Одеського держ. історико-краєзнавчого музею. Канд. дис. «Селяни Південної України наприкінці XVIII – першої третини XIX століть». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Н. Лещенко, к. і. н. А. З. Барабой.

1964, 12 трав. **Симонов Святослав Сергійович**, ст. викладач Дагестанського держ. ун-ту. Канд. дис. «Студентський рух в Київському університеті в XIX ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. О. Введенський. Офіц. опон.: д. і. н. І. І. Шевченко, к. і. н. М. П. Рудько.

1964, 22 верес. **Страхов Георгій Михайлович**, ст. викладач кафедри історії СРСР та історії УРСР Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Селянський рух на Правобережній Україні у другій половині XVIII ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Маркіна, к. і. н. Г. Я. Сергієнко.

1964, 22 верес. **Щербина Павло Федорович**, викладач історії КПРС Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Селянська реформа 1861 року на Поділлі». Наук. кер.: д. і. н. М. Н. Лещенко. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій, д. і. н., проф. М. І. Марченко, к. і. н. А. З. Барабой.

1964, 25 груд. **Абаліхін Борис Сергійович**, викладач Волгоградського держ. пед. ун-ту. Канд. дис. «Бойова співдружність українського та російського народів у Вітчизняній війні 1812 р.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко, к. і. н., доц. А. К. Буцик.

1964, 25 груд. **Бережний Іван Степанович**, зав. відділу Одеського держ. історико-краєзнавчого музею. Канд. дис. «Студентський рух на півдні України наприкінці XIX – на початку XX ст.». Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. і. н. Г. І. Ясницький.

1965, 9 лют. **Озарін Дмитро Агафонович**, викладач історії УРСР Луцького держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «1917 рік на Волині». Офіц. опон.: д. і. н. А. В. Лихолат, к. і. н. Ю. М. Гамрецький.

1965, 9 лют. **Гур'янов Павло Дмитрович**, викладач кафедри марксизму-ленінізму Київ. вищого інженерного училища. Канд. дис. «Червоне козацтво України у боротьбі з іноземною воєнною інтервенцією і внутрішньою контрреволюцією (січень 1918 – листопад 1920 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н. А. В. Лихолат, к. і. н. О. Й. Щусь.

1965, 7 черв. **Бєліський Євген Федорович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Формування залізничного пролетаріату на Україні в другій половині XIX ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. П. М. Шморгун.

1965, 7 черв. **Худяк Раїса Аврамівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Піднесення матеріального добробуту та культурно-технічного рівня робітників вугільної промисловості Донбасу (1951–1955 рр.)». На матеріалах Донецької і Луганської областей». Наук. кер.: к. і. н. С. М. Белоусов. Офіц. опон.: д. і. н. К. К. Шиян, к. і. н., доц. П. І. Бакуменко.

1965, 25 черв. **Рева Іван Микитович**, директор школи с. Тихий Хутір Жашків. р-ну Черкас. області. Канд. дис. «Селянський рух на Лівобережній Україні у 1905–1907 рр.». Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. і. н. Л. В. Олійник.

1965, 29 черв. **Сирцова Світлана Михайлівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий клас України в період зміцнення і розвитку соціалістичного суспільства (1937 рік – червень 1941 року)». Наук. кер.: к. і. н., доц. О. Б. Слуцький. Офіц. опон.: д. і. н. Ф. П. Шевченко, к. і. н. М. О. Буцько.

1965, 29 черв. **Тимченко Жанна Павлівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Участь трудящих жінок у боротьбі за встановлення і зміцнення радянської влади на Україні (1917–1920 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. І. Шевченко, к. і. н., доц. Е. Е. Кастеллі.

1965, 15 груд. **Дмитрієнко Марія Федорівна**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Більшовицька преса України як джерело з історії Великої Жовтня (березень 1917 р. –

січень 1918 р.). Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Д. О. Чугаєв, к. і. н. І. Л. Бутич.

1966, 8 лют. **Підградська Олена Мартилівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН Молдавської РСР. Канд. дис. «Торгові зв'язки Молдавії зі Львовом у XVI – XVII століттях». Наук. кер.: чл.-кор. АН Молдавської РСР Є. М. Руссев. Офіц. опон.: д. і. н. Ф. П. Шевченко, к. і. н. Я. Д. Ісаєвич.

1966, 1 берез. **Волощенко Аза Кирилівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Класова боротьба на Правобережній Україні у період другої революційної ситуації». Наук. кер.: д. і. н. М. Н. Лещенко. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. і. н. А. К. Буцик.

1966, 1 берез. **Місюра Василь Петрович**, викладач кафедри історії КПРС Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Аграрні відносини у буржуазній Чехословаччині (1918–1929 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н. Ф. П. Шевченко, к. і. н. А. Ф. Кізченко.

1966, 22 берез. **Сировацька Наталія Анатоліївна**, викладач Мічуринського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба селян Правобережної України проти феодално-кріпосницького гніту наприкінці XVIII – у першій чверті XIX ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. і. н. І. Л. Бутич.

1966, 21 черв. **Калита Володимир Данилович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність народного секретаріату – першого радянського уряду України (грудень 1917 – квітень 1918 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н. Ф. П. Шевченко, к. і. н. А. А. Вовк.

1966, 21 черв. **Непийвода Федір Миколайович**, ст. викладач кафедри історії КПРС Черкас. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Трудащі Черкащини у боротьбі за розвиток народного господарства у роки семирічкі (1959–1965 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. І. Х. Ганжа. Офіц. опон.: д. і. н. Г. М. Шевчук, к. і. н. Є. П. Талан.

1966, 30 черв. **Бідзиля Василь Іванович**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Латенська культура на території Закарпаття». Офіц. опон.: д. і. н. М. Ю. Смішко, к. і. н. О. М. Лесков.

1966, 30 черв. **Лісевич Іван Тимофійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Співробітництво Радянської України і Румунії в галузі науки і культури (1945–1964)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. С. Дзюбо, к. і. н. С. К. Гутянський.

1966, 10 жовт. **Талочко Петро Петрович**, вчений секретар Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Питання історичної топографії Давнього Києва». Наук. кер.: д. і. н. В. І. Довженко. Офіц. опон.: д. і. н. М. І. Марченко, к. і. н. М. Ю. Брайчевський.

1966, 10 жовт. **Черненко Євгенія Василівна**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Історія скифського оборонного обладунку». Наук. кер.: д. і. н. О. І. Тереножкін. Офіц. опон.: д. і. н. К. Ф. Смирнов, к. і. н. Г. І. Милокова.

1966, 15 листоп. **Русак Анатолій Володимирович**, ст. інженер Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Участь радянських громадян у чеському русі Опору (1941–1945)» (закритий захист). Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н. О. І. Недорезов, к. і. н. І. А. Петерс. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т.

1967, 17 січ. **Марков Полікарп Глібович**, начальник редакційно-видавничого відділу Ін-ту цивільної авіації. Канд. дис. «О. Я. Єфименко – історик України». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н. В. Г. Сарбей.

1967, 17 січ. **Реприщев Федір Семенович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Угорські антифашисти у партизанській боротьбі радянського народу (1941–1945 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н. Ф. П. Шевченко, к. і. н. І. М. Гранчак.

1967, 25 квіт. **Висоцький Сергій Олександрович**, зав. сектора комплектування фондів Софійського музею. Канд. дис. «Давньоруські графіті Софії Київської XI–XIV ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, д. філол. н., проф. А. О. Білецький.

1967, 25 квіт. **Кравченко Надія Михайлівна**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд.

дис. «Косанівський тогильник як джерело для вивчення історії населення Побужжя у першій половині I тисячоліття н. е.». Офіц. опон.: д. і. н. М. Ю. Смішко, к. і. н. М. Ю. Брайчевський.

1967, 12 трав. **Автомонов Павло Федорович**, письменник. Канд. дис. «Бойова взаємодія партизан України з радянськими військами у битві за Дніпро (вересень – грудень 1943 р.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. К. К. Дубина. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Клоков, д. і. н. М. О. Буцько.

1967, 12 трав. **Пелецишин Микола Андрійович**, м. н. с. Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Канд. дис. «Давнє населення Західної Волині у III тисячолітті до нової ери (культура літчастої кераміки)». Наук. кер.: д. і. н. О. П. Черниш. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. С. М. Бібіков, к. і. н. Ю. М. Захарук.

1967, 23 черв. **Вітрук Людмила Дмитрівна**, редактор «Українського історичного журналу». Канд. дис. «Жінки Української РСР у боротьбі за створення фундаменту соціалістичної економіки (1926–1932 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. О. Б. Слущкий. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. І. Бакуменко, к. і. н., доц. Е. Е. Кастеллі.

1967, 23 черв. **Лавров Юрій Павлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Робітники металургійної промисловості України та їх революційна боротьба в 1885–1904 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. В. Є. Спицький.

1967, 4 лип. **Бойко Петро Артемович**, м. н. с. Ін-ту історії АН Молдавської РСР. Канд. дис. «Рух за комуністичне ставлення до праці у сільському господарстві Молдавської РСР (1958–1965 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н. Г. М. Шевчук, к. і. н. Б. К. Візер.

1967, 10 лип. **Єгоров Юрій Євгенович**, начальник відділу преси МЗС УРСР. Канд. дис. «Антирадянська діяльність реакційних сил української еміграції на сучасному етапі (закритий захист)». Офіц. опон.: д. і. н. І. С. Дзюбко, к. і. н. Л. О. Лещенко.

1967, 29 верес. **Тимошук Борис Описимович**, заст. директора Чернівецьк. краєзнавчого музею. Канд. дис. «Північна Буковина IX–XIV ст. за археологічними даними». Наук. кер.: д. і. н. В. Й. Довженок. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. О. Раппопорт, к. і. н. М. Ю. Брайчевський.

1967, 10 жовт. **Кудрицький Анатолій Вікторович**, зав. відділу журналу «Комуніст України». Канд. дис. «Трудящі Радянської України в антифашистському опорі народів Західної Європи (Франція, Бельгія, Італія) 1942–1945 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Семиряга, к. і. н. В. П. Меньшов.

1967, 10 жовт. **Лівець Валентина Андріївна**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий клас США у русі прогресивних сил Америки за мир, за співробітництво з СРСР (1960–1966 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. А. М. Шлепаков. Офіц. опон.: д. і. н. О. А. Макаренко, к. і. н. Г. Н. Цветков.

1967, 14 листоп. **Колосов Юрій Георгійович**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «До історії населення Криму у ранньопалеолітичну епоху (за матеріалами мустьєрської стоянки у грота Шайтан-Коба)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. С. М. Бібіков. Офіц. опон.: д. і. н. О. П. Черниш, к. і. н. Є. О. Векилова.

1967, 14 листоп. **Станко Володимир Никифорович**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Мезоліт Північно-Західного Причорномор'я». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. С. М. Бібіков. Офіц. опон.: д. і. н. В. М. Массон, к. і. н. Є. О. Векилова.

1967, 27 груд. **Білан Василь Трохимович**, науковий редактор редакції «Історії міст і сіл Української РСР» Головної редакції Української Радянської Енциклопедії. Канд. дис. «Недільні школи на Україні (1859–1862 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. І. Марченко. Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. і. н. Г. Я. Сергієнко.

1968, 30 січ. **Висотська Тетяна Миколаївна**, н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Пізнні скіфи у Південно-Західному Криму». Наук. кер.: к. і. н. П. М. Шульц. Офіц. опон.: д. і. н. В. Й. Довженок, к. і. н. І. В. Яценко.

1968, 30 січ. **Повхан Іван Георгійович**, викладач Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Боротьба Угорської Народної Республіки за мир і безпеку в Європі (1945–1962 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. Я. І. Штернберг. Офіц. опон.: д. і. н. М. Ф. Лебович, к. і. н. В. Н. Гулевич.

1968, 27 лют. **Бохан Іван Васильович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність культурно-освітніх установ України щодо комуністичного виховання трудящих (1943–1950)». Наук. кер.: д. і. н., проф. О. К. Касименко. Офіц. опон.: д. і. н. А. В. Лихолат, к. і. н., доц. К. З. Литвин. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького, кафедра історії КПРС.

1968, 27 лют. **Павелко Валентина Устїніана**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Народонаселення Радянської України і Чехословацької Соціалістичної Республіки в галузі культури (1945–1965 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. С. Дзюбо, к. і. н. С. К. Гутянський.

1968, 19 квіт. **Пастух Олексій Федорович**, асист. кафедри історії СРСР і УРСР Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Відміна кріпосництва на Буковині». Офіц. опон.: д. і. н. Ф. П. Шевченко, д. і. н. А. З. Барабой. Пров. установа: Ін-т суспільних наук при Львів. держ. ун-ті, відділ історії.

1968, 19 квіт. **Перковський Арнольд Леонідович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Народонаселення України у XVIII ст.». Наук. кер.: д. і. н. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н. О. С. Компан, к. і. н. В. М. Кабузан. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії Української РСР.

1968, 14 трав. **Горват Ілля Михайлович**, лектор Мукачів. міськкому КПУ. Канд. дис. «Завершення будівництва соціалізму в Угорській Народній Республіці (1957–1962 рр.)». Наук. кер.: в. о. проф. І. В. Марченко. Офіц. опон.: д. і. н. С. М. Пархомчук, к. і. н., доц. В. І. Худанич. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1968, 14 трав. **Забара Ася Демидівна**, асист. кафедри марксизму-ленінізму Полтав. інженерно-будівельного ін-ту. Канд. дис. «Революційна боротьба робітничого класу України за 8-годинний робочий день (березень 1917 р. – січень 1918 р.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. А. Рубач. Офіц. опон.: д. і. н. Й. Т. Щербина, к. і. н. П. В. Замковий. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії УРСР.

1968, 28 трав. **Безтака Петро Мипович**, викладач історії КПРС Кіровоград. держ. пед. ін-ту ім. О. С. Пушкіна. Канд. дис. «Історія Кіровоградського ордена Трудового Червоного Прапора заводу сільськогосподарських машин “Червона зірка” (1874 – червень 1941 р.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, к. і. н. І. Х. Ганжа.

1968, 28 трав. **Пальок Василь Васильович**, викладач Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Становище і боротьба робітничого класу Закарпаття у другій половині XIX – на початку XX ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. Г. Шульга. Офіц. опон.: д. і. н. Ф. П. Шевченко, д. і. н. О. А. Парасунько.

1968, 11 черв. **Комаренко Найна Василівна**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Журнал “Літопис революції”. Історіографічний нарис». Наук. кер.: д. і. н. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Астахов, д. і. н. П. М. Шморгун. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1968, 11 черв. **Кізченко Валентина Іванівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Культурно-освітній рівень робітничого класу України наприкінці XIX – на початку XX ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, к. і. н. В. Г. Сарбей. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії Української РСР.

1968, 21 черв. **Лисенко Василь Гаврилович**, інструктор відділу пропаганди і агітації Черкас. обкому КПУ. Канд. дис. «Зміщення економічного і культурного співробітництва між Молдавською та Українською РСР (1959–1965)». Наук. кер.: чл.-кор. АН СРСР, акад. АН Молдавської РСР, д. і. н., проф. Я. С. Гросул. Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. і. н. В. Ф. Панібудьласка. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова, кафедра історії УРСР.

1968, 2 лип. **Слишко Іван Іванович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Докт. дис. «Перемога колгоспного ладу на Україні (1927–1932 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф.

М. А. Рубач, д. і. н., проф. І. І. Компанієць, д. і. н., проф. В. І. Юрчук. Пров. установа: Ін-т історії партії ЦК КПУ – український філіал Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

1968, 22 листоп. **Дороганич Пилип Денисович**, ст. наук. редактор редакції історії, археології та етнографії Молдавської Радянської Енциклопедії. Канд. дис. «Матеріальний добробут трудящих Молдавської РСР у 1946–1958 рр.». Наук. кер.: к. і. н. Б. К. Візер. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Мохов, к. і. н. Л. В. Олійник. Пров. установа: Ін-т історії партії при ЦК КП Молдавії.

1968, 22 листоп. **Максимов Євген Володимирович**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Історія населення Середнього Придніпров'я на зламі нашої ери». Офіц. опон.: д. і. н. Г. Б. Федоров, д. філол. н. В. П. Петров. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра археології та музеєзнавства.

1968, 3 груд. **Санцевич Анатолій Васильович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Докт. дис. «Проблеми історії України 1945–1965 рр. у радянській історіографії». Офіц. опон.: акад. АН СРСР, д. і. н., проф. І. І. Мінц, д. і. н., проф. М. О. Буцько, д. і. н., проф. І. Л. Шерман. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1968, 27 груд. **Ладівір Іван Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Внесок вчених Академії наук Української РСР у боротьбу радянського народу проти фашистських загарбників (1941–1945 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. І. Бакуменко, к. і. н. С. К. Гутянський. Пров. установа: Ін-т суспільних наук при Львів. держ. ун-ті.

1969, 25 лют. **Пеняк Степан Іванович**, директор Закарпат. краєзнавчого музею. Канд. дис. «Раннеслов'янське і давньоруське населення Верхнього Потисся VI–XIII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. Ю. Смішко. Офіц. опон.: д. і. н. В. Й. Довженок, к. і. н. М. П. Кучера. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т.

1969, 25 лют. **Підпригорюк Яків Володимирович**, ст. викладач Київ. держ. ін-ту культури. Канд. дис. «Робітничий клас України у період першої п'ятирічки (1951–1955 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. Б. П. Ковалевський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Юрчук, к. і. н. А. В. Санцевич. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1969, 6 трав. **Савич Володимир Петрович**, м. н. с. Ін-ту суспільних наук Львів. держ. ун-ту. Канд. дис. «Пам'ятники пізньопалеолітичного населення Південно-Західної Волині». Наук. кер.: д. і. н. О. П. Черниш. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. С. М. Бібіков, к. і. н. М. М. Бондар. Пров. установа: Ін-т археології АН УРСР.

1969, 6 трав. **Ткачова Людмила Іванівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Допомога Червоної армії трудящим Української РСР у відбудові народного господарства в роки Великої Вітчизняної війни». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. П. Гудзенко. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко, к. і. н., доц. М. І. Кравчук. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1969, 27 трав. **Братченко Станіслав Никифорович**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Періодизація пам'яток середньої бронзи басейну нижнього Дону». Наук. кер.: д. і. н., проф. Д. Я. Телегін. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. І. Тереножкін, к. і. н. В. П. Шилов. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра археології та музеєзнавства.

1969, 27 трав. **Лемецук Микола Макарович**, н. с. Вищої партійної школи при ЦК КПУ. Канд. дис. «Антифашистське підпілля у концентраційних таборах у роки другої світової війни. 1939–1945». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Б. С. Тельпуховський, к. і. н. І. В. Кузовков. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1969, 25 черв. **Горішний Павло Андрійович**, н. с. – консультант Секції суспільних наук Президії АН УРСР. Канд. дис. «Україна у науковому співробітництві СРСР з європейськими соціалістичними країнами». Наук. кер.: д. і. н. С. М. Пархомчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. Д. Кундюба, к. і. н. С. К. Гутянський.

1969, 1 лип. **Скляренко Євген Михайлович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Докт. дис. «Робітничий клас України у роки громадянської війни». Офіц. опон.: акад. АН СРСР, д. і. н., проф. І. І. Мінц, д. і. н., проф. Ю. Ю. Кондуфор, д. і. н., проф. І. К. Рибалка. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1969, 29 верес. **Коломієць Ольга Мойсєївна**, вчителька історії Мошинської середньої школи Черкас. області. Канд. дис. «Становище селян і селянський рух на Правобережній Україні на початку ХХ ст. (1900–1904 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н. П. М. Шморгун, к. і. н. Л. В. Олійник. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії СРСР.

1969, 25 листоп. **Кравчук Михайло Ілліч**, зав. кафедри історії КПРС та політекономії Київ. медичного ін-ту. Докт. дис. «Робітничий клас України у боротьбі за вирішення військово-господарських завдань важкої промисловості (1941–1945)» (закритий захист). Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко, д. і. н., проф. Г. Г. Морехіна, д. і. н., проф. Г. Д. Діденко. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1969, 4 груд. **Дишлевий Павло Сазонович**, науковий редактор Головної редакції Української Радянської Енциклопедії. Канд. дис. «Боротьба українського народу проти пограбування та експлуатації України німецько-фашистськими загарбниками (1941–1944 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. К. К. Дубина. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Клоков, к. і. н., доц. А. А. Вовк. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1969, 4 груд. **Драк Микола Мар'янович**, м. н. с. Ін-ту суспільних наук при Львів. держ. ун-ті. Канд. дис. «Рух за комуністичну працю на підприємствах Львівщини (1958–1965 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. О. Б. Слущкий. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. П. Столяренко, к. і. н. В. П. Сидоренко. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1970, 23 січ. **Христенко Лідія Андріївна**, асист. Полтав. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Боротьба трудящих Полтавщини за розвиток народного господарства і культури (1959–1965 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. Г. М. Шевчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. П. Столяренко, к. і. н. І. Х. Ганжа. Пров. установа: Полтав. інженерно-будівельний ін-т.

1970, 23 січ. **Шевченко Сава Мартинович**, директор 46-ї школи робітничої молоді м. Києва. Канд. дис. «Історичні погляди І. Я. Франка». Наук. кер.: к. і. н. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. М. І. Марченко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1970, 28 квіт. **Бураков Анатолій Віссаріонович**, м. н. с. заповідника «Ольвія» Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Козирське городище Ольвійської хори». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н. Л. М. Славін. Офіц. опон.: д. і. н. Д. Б. Шелов, к. і. н. Ф. М. Штительман. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, кафедра стародавньої історії.

1970, 28 квіт. **Цвіркун Петро Павлович**, ст. викладач кафедри марксизму-ленінізму Київ. держ. художнього ін-ту. Канд. дис. «Підготовка і виховання військових кадрів напередодні і в роки Великої Вітчизняної війни (1937–1945 рр.) (На матеріалах військово-навчальних закладів і місцевих партійних організацій України)». Наук. кер.: д. і. н. О. В. Мойсєєв. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. О. С. Грушко. Пров. установа: Київ. вище інженерне авіаційне військове училище, кафедра марксизму-ленінізму.

1970, 29 трав. **Кулинич Іван Маркович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Докт. дис. «Загарбницька політика німецького імперіалізму щодо України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. С. Галкін, д. і. н., проф. В. А. Жебокрицький, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1970, 16 черв. **Гурницький Казимир Іванович**, ст. викладач кафедри загальної історії Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Історичні погляди А. Ю. Кримського». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. М. Гранчак. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н. В. Г. Сарбей. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка, кафедра історії УРСР.

1970, 16 черв. **Хренников Юрій Семенович**, заст. вченого секретаря Ради з координації наукової діяльності Академії наук союзних республік АН СРСР. Канд. дис. «Роль Академії наук Української РСР у науково-технічному прогресі республіки (1959–1968 роки)». Наук. кер.: д. екон. н. Г. М. Добров. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій, к. техн. н. Ю. О. Анісімов. Пров. установа: Ін-т історії природознавства і техніки АН СРСР.

1970, 24 черв. **Черезов Євген Вікентійович**, зав. кафедри стародавнього світу Чернівц. держ. ун-ту. Докт. дис. «Техніка сільського господарства стародавнього Єгипту». Офіц.

опон.: д. і. н. І. С. Кацнельсон, д. і. н., проф. І. Г. Алієв, д. і. н., проф. В. Й. Довженок. Пров. установа: Дагестанський держ. ун-т ім. В. І. Леніна, кафедра загальної історії.

1970, 22 верес. **Панащенко Віра Василівна**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (На ділових матеріалах Лівобережної України)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н. І. Л. Бутич. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1970, 22 верес. **Путро Олексій Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Становище і антифеодальна боротьба козацтва Лівобережної України (друга половина XVIII століття)». Наук. кер.: д. і. н. К. І. Стешок. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Маркіна, к. і. н. І. Л. Бутич. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1970, 10 листоп. **Матійко Микола Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток зварювальної науки і техніки в Українській РСР». Наук. кер.: чл.-кор. АН СРСР, акад. АН УРСР, д. тех. н. К. К. Хренов, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н. О. І. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н. І. І. Слинько, д. і. н., проф. Г. М. Шевчук, д. тех. н. В. В. Підгаєцький. Провідні установи: Ін-т електрозварювання ім. Є. О. Патона АН УРСР, Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії України.

1970, 10 листоп. **Савичев Микола Петрович**, викладач Київ. вищого інженерно-авіаційного військового училища ВПС. Канд. дис. «Аграрне питання у програмних документах декабристів». Наук. кер.: к. і. н. М. М. Лисенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. А. Лавров, к. і. н. В. Г. Сарбей. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії СРСР.

1970, 27 листоп. **Божок Іван Григорович**, керівник лекторської групи Київ. обкому КПУ. Канд. дис. «Участь робітничого класу Української РСР у суспільно-політичному житті республіки (1946–1950)». Наук. кер.: к. і. н. Б. П. Ковалевський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. І. Бакуменко, к. і. н., с. н. с. С. М. Клапчук. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії радянського суспільства.

1970, 27 листоп. **Пачкова Світлана Петрівна**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Господарство населення Подніпров'я наприкінці I тис. до н. е. – на початку I тис. н. е. (за матеріалами зарубинецької культури)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Й. Довженок. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. І. Тереножкін, к. і. н. Є. В. Максимов. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра археології та музеєзнавства.

1970, 15 груд. **Калениченко Павло Михайлович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Докт. дис. «Великий Жовтень і революційна боротьба польських трудящих (1917–1920 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н. І. І. Костоюшко, д. і. н., проф. І. Д. Кундюба, д. і. н. А. Я. Манусевич, д. і. н., проф. А. Г. Шевелев. Пров. установа: Ін-т історії АН Білоруської РСР, сектор історії зарубіжних соціалістичних країн.

1970, 28 груд. **Гамрецький Юрій Маркович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Докт. дис. «Ради робітничих депутатів України у 1917 році». Офіц. опон.: акад. АН СРСР, д. і. н., проф. І. І. Мінц, чл.-кор. АН УРСР Б. М. Бабій, д. і. н., проф. Ю. Ю. Кондуфор. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1971, 15 січ. **Гончарук Петро Степанович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історичні погляди Кирило-Мефодіївців (1846–1847)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Марченко, д. і. н. Г. Я. Сергієнко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1971, 15 січ. **Лукач Бейло Іштванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Зміцнення союзу робітничого класу і селянства в процесі будівництва соціалізму в Угорщині (1957–1965 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. С. Дзюбка, к. і. н. Л. М. Нежинський. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка, кафедра нової і новітньої історії.

1971, 12 лют. **Браницький Володимир Олександрович**, викладач кафедри історії КПРС і філософії Кіровоград. держ. пед. ін-ту ім. О. С. Пушкіна. Канд. дис. «Розвиток вищої педагогічної школи на Україні у роки семирічки (1959–1965 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. Л. А. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. Ю. Кондуфор, к. і. н., с. н. с. М. В. Коваль. Пров. установа: Київ. держ. ін-т культури.

1971, 12 лют. **Левін Володимир Самойлович**, ст. науковий редактор «Радянської Енциклопедії України». Канд. дис. «Революційна і державна діяльність М. М. Майорова». Наук. кер.: к. і. н. Ю. М. Гамрецький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Й. Д. Ремезовський, к. і. н. Ю. В. Бабко. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова, кафедра історії СРСР.

1971, 12 берез. **Васильєв Іван Іванович**, викладач історії Київ. геолого-розвідувального технікуму. Канд. дис. «Шахтарі Підмосков'я в роки Великої Вітчизняної війни». Наук. кер.: д. і. н. І. І. Слинько. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. О. Буцько, к. і. н., доц. Г. О. Куманьов. Пров. установа: Донецький держ. ун-т, кафедра історії КНРС.

1971, 12 берез. **Жученко Іван Якович**, військовослужбовець. Канд. дис. «Звільнення Закарпатської України від німецько-фашистських загарбників (серпень – листопад 1944 р.)». Наук. кер.: д. і. н. О. В. Мойсєєв. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. М. Гранчак, к. і. н., доц. М. А. Мартишевський. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії УРСР.

1971, 6 квіт. **Забарко Борис Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність організації “Міжнародна робітничка допомога” (1924–1929 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. Д. М. Сташевський, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. А. М. Шлепаков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. М. Кривогуз, д. і. н. І. М. Кулинич. Пров. установа: Ін-т марксизму-ленінізму при ЦК КНРС, відділ історії міжнародного комуністичного руху.

1971, 6 квіт. **Комарницький Сергій Іванович**, с. н. с. Чернівецьк. краєзнавчого музею. Канд. дис. «Боротьба трудящих Радянської Буковини проти фашистських окупантів в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н. І. І. Слинько, к. і. н. В. О. Замлинський. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т.

1971, 11 трав. **Артеменко Іван Терентійович**, асист. Кіровоград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Звільнення промислово-економічного району півдня України від німецько-фашистських загарбників (Правобережна Дніпропетровщина і Кіровоградщина. Вересень 1943 – березень 1944 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. О. В. Мойсєєв. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. О. Буцько, к. і. н., доц. О. С. Грушко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії радянського суспільства.

1971, 11 трав. **Павлик Іван Семенович**, ст. викладач кафедри марксизму-ленінізму Горлівського держ. пед. ін-ту іноземних мов. Канд. дис. «Історія міста Горловки (1867–1968 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. О. А. Парасунок. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н., с. н. с. В. М. Зайцев. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1971, 25 трав. **Знаменська Маргарита Василівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність громадських організацій Української РСР по зміцненню дружби і співробітництва з європейськими соціалістичними країнами (1956–1970 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Клоков, к. і. н. В. П. Мартиненко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії зарубіжній соціалістичних країн.

1971, 25 трав. **Смирнов Станіслав Васильович**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Палеоліт Дніпровського Надпоріжжя». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. С. М. Бібіков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. І. Борисковський, к. і. н. С. О. Векилова. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра археології та музєєзнавства.

1971, 18 черв. **Приходнюк Олег Михайлович**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Слов'яни VI – VII ст. н. е. на Поділлі». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Й. Довженок. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. С. М. Бібіков, к. і. н. В. В. Ауліх. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра археології та музєєзнавства.

1971, 18 черв. **Терещенко Юрій Іларіонович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Політична боротьба на виборах до міських дум України у 1917 р.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. І. Компанієць, к. і. н. П. В. Замковий. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії УРСР.

1971, 15 жовт. **Трубайчук Анатолій Федорович**, інструктор Української республіканської ради профспілок. Канд. дис. «Соціальна політика лейбористського уряду в Англії (1964–1970 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. В. С. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н. М. О. Єрофєєв, к. і. н. В. О. Горбик. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1971, 15 жовт. **Циганкова Елла Григорівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історія формоутворення машин (від епохи Відродження до 20-х рр. ХХ ст.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. тех. н. О. М. Боголюбов. Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, д. тех. н., проф. А. Н. Голубенцев, к. тех. н. Л. І. Уварова, д. тех. н., проф. Г. Л. Кальбус. Пров. установа: Ін-т історії техніки і природознавства АН СРСР, сектор історії техніки в СРСР.

1971, 19 листоп. **Ковалевський Борис Павлович**, зав. відділу історії комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Подальше зміцнення союзу робітничого класу і колгоспного селянства в період комуністичного будівництва 1959–1970 рр. (На матеріалах Української РСР)». Офіц. опон.: д. і. н. Д. О. Коваленко, д. і. н., проф. Ю. Ю. Кондуфор, д. і. н., проф. М. І. Шатагін, д. і. н., проф. В. П. Столяренко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1971, 24 груд. **Пруниця Степан Юрійович**, м. н. с. Ужгород. відділу історії європейських соціалістичних країн Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий клас Закарпатської України, його роль і місце в революційно-визвольній боротьбі трудящих (1930–1934)». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. М. Гранчак. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. М. Мельникова, к. і. н., доц. А. Ф. Кізченко. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1971, 24 груд. **Циглик Володимир Миколайович**, м. н. с. Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Канд. дис. «Населення Верхнього Наддніпров'я перших сторіч н. е.». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. Ю. Смішко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Довженок, к. і. н. В. Д. Баран. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра археології та музеєзнавства.

1972, 28 січ. **Пінчук Юрій Анатолійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «М. І. Костомаров як історик України». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржий. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н. Л. В. Олійник. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії УРСР.

1972, 28 січ. **Сидоренко Олена Федорівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Одиниці виміру у торгівлі на Лівобережній Україні XVIII ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко, д. і. н., проф. С. О. Яковлев. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, кафедра історіографії та допоміжних історичних дисциплін.

1972, 18 лют. **Варварцев Микола Миколайович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Українська буржуазно-націоналістична пропаганда на службі антикомунізму (на матеріалах контрреволюційної еміграційної преси і радіо 60-х рр. ХХ ст.)» (закритий захист). Наук. кер.: д. і. н. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. О. Суярко, к. і. н. Л. О. Лещенко. Пров. установа: Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном (Товариство «Україна»).

1972, 29 лют. **Коломіць Петро Єреміївич**, керівник Республіканського відділу науково-медичної інформації Київ. науково-дослідного ін-ту клінічної медицини. Канд. дис. «Питання охорони здоров'я в працях В. І. Леніна». Офіц. опон.: д. і. н. А. В. Санцевич, д. мед. н., проф. Б. М. Потулов, к. і. н. В. Г. Сарбей. Пров. установа: Ін-т історії партії ЦК КПУ – філіал Ін-ту Маркса–Енгельса–Леніна при ЦК КПРС.

1972, 31 берез. **Сарбей Віталій Григорович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Докт. дис. «Основоположники марксизму-ленінізму і доповідна історіографія України». Офіц. опон.: акад. АН СРСР, д. і. н., проф. М. В. Нечкіна, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. М. А. Мохов, д. і. н., проф. П. М. Шморгун. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, кафедра історіографії та допоміжних історичних дисциплін.

1972, 28 квіт. **Попомарьов Олексій Михайлович**, доц. кафедри історії СРСР Чернівц. держ. ун-ту. Докт. дис. «Мануфактурна промисловість України у XVIII столітті (Лівобережна Україна, Слобожанщина, Південь)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. А. Дядиченко, д. і. н., проф. В. О. Маркіна, д. і. н., с. н. с. О. С. Компан. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР, відділ історії.

1972, 15 листоп. **Кучинко Михайло Михайлович**, викладач Волин. держ. ун-ту. Канд. дис. «Населення басейнів Західного Бугу і Сану у IX–XIII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. Ю. Смішко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Довженок, к. і. н. М. П. Кучера. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, іст. фак-т, кафедра археології і музеєзнавства.

1972, 28 листоп. **Слободянюк Олександр Микитович**, голова Рівнен. обкому профспілок робітників культури. Канд. дис. «Зростання ролі профспілок в умовах розвинутого соціалістичного суспільства (1959–1970 рр.) (На матеріалах Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської областей)». Наук. кер.: к. і. н., доц. М. Д. Меньшов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. П. Столяренко, к. і. н. В. П. Сидоренко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького, кафедра історії.

1972, 28 листоп. **Хідекелі Аркадій Володимирович**, заст. головного редактора журналу «Вісник Академії наук Української РСР». Канд. дис. «Преса Радянської України у боротьбі за утворення Союзу РСР на завершальному етапі об'єднаного руху (1922–1924 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. І. Компанієць, к. і. н. В. Ф. Панібудьласка. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького, кафедра історії СРСР.

1972, 8 груд. **Котляр Микола Федорович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Докт. дис. «Грошовий обіг і грошова лічба на території України доби феодалізму (VIII–XVIII ст.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН СРСР, д. і. н., проф. В. Л. Янін, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. В. А. Дядиченко. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка, кафедра історії України.

1973, 28 лют. **Худаніч Василь Іванович**, доц. кафедри теорії соціалізму Ужгород. держ. ун-ту. Докт. дис. «Радянсько-угорське співробітництво у 1945–1965 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. І. Пушкаш, д. і. н., проф. І. М. Гранчак, д. і. н., с. н. с. І. Ф. Євсєєв. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка, кафедра нової і новітньої історії.

1973, 16 квіт. **Немазаній Георгій Федорович**, голов. редактор головної редколегії суспільно-політичної літератури Держ. комітету Ради Міністрів УРСР у справах видавництва, поліграфії та книжкової торгівлі. Канд. дис. «Преса у боротьбі за підвищення суспільно-політичної активності робітничого класу (1966–1970) на матеріалах друкованих видань Української РСР». Наук. кер.: д. і. н. Б. П. Ковалевський. Офіц. опон.: д. і. н. А. В. Санцевич, к. і. н. І. Н. Тетерук. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії радянського суспільства.

1973, 11 трав. **Курносів Юрій Олексійович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Внесок інтелігенції Української РСР у комуністичне будівництво (1959–1970)». Офіц. опон.: д. і. н. В. О. Куманьов, д. і. н., проф. Г. М. Шевчук, д. і. н. А. В. Санцевич, д. і. н. Д. О. Коваленко. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР, відділ історії.

1973, 22 черв. **Ілку Федір Павлович**, директор серед. школи № 3 м. Берегове Закарпат. області. Канд. дис. «Завершальний етап соціалістичних перетворень сільського господарства в Угорській Народній Республіці». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. М. Мельникова, к. і. н. Б. І. Лукач. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка, кафедра нової і новітньої історії.

1973, 22 черв. **Стрілко Андрій Андрійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Українська трудова еміграція в країнах Латинської Америки (кінець XIX – поч. XX ст.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. А. М. Шлепаков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. О. Гоніонський, к. екон. н. М. Й. Лозюк. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН Української РСР.

1973, 5 жовт. **Ботушанський Василь Мефодійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Аграрні відносини на Буковині на початку XX століття (1900–1914 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. М. О. Ліщенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. І. Компанієць, к. і. н., доц. В. М. Курило. Пров. установа: Вінницький держ. пед. ін-т ім. М. О. Островського.

1973, 5 жовт. **Носіков Юрій Васильович**, викладач історії та суспільствознавства Чорнобайської вечірньої серед. школи Херсон. області. Канд. дис. «Боротьба трудящих півдня України за відбудову народного господарства у роки Великої Вітчизняної війни 1943–1945 рр. (На матеріалах Запорізької, Миколаївської, Херсонської областей)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Клюков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. З. Данилюк, к. і. н. І. І. Ладивір. Пров. установа: Ін-т історії партії ЦК КП України – філіал Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

1973, 16 листоп. **Ткаченко Василь Миколайович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Антирадянська діяльність української буржуазної еміграції в США (60-і рр. XX ст.)» (закритий захист). Наук. кер.: акад. АН УРСР А. Д. Скаба. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР.

д. і. н., проф. А. М. Шлепаков, к. і. н. В. О. Замлинський. Пров. установа: Ін-т США і Канади АН СРСР.

1973 **Сохань Павло Степанович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Економічне, науково-технічне та культурне співробітництво СРСР і НРБ та участь у ньому Української РСР (1944–1970 рр.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН СРСР, д. і. н., проф. М. П. Кім, д. і. н. Л. Б. Валєв, д. і. н., проф. В. А. Жебокрицький. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, кафедра нової та новітньої історії.

1974, 1 берез. **Кучер Володимир Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Й. Заліський, к. і. н. В. М. Нем'ятій. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1974, 1 берез. **Торба Алла Василівна**, ст. викладач кафедри історії СРСР і УРСР Ворошиловград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Культурне будівництво в Донбасі в умовах розвинутого соціалістичного суспільства 1959–1970 рр. (на матеріалах Ворошиловградської і Донецької областей)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. Л. А. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н. О. А. Завадська, к. і. н. І. С. Слабєєв. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1974, 29 берез. **Шелест Дмитро Сергійович**, доц. Одеського держ. ун-ту. Докт. дис. «Кількісні та якісні зміни у складі робітничого класу Української РСР у період комуністичного будівництва (1959–1970 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Корнилов, д. і. н., проф. Л. С. Озеров, д. і. н., проф. О. А. Парасунько, д. і. н., проф. М. В. Черненко. Пров. установа: Донецький держ. ун-т, кафедра історії СРСР.

1974, 24 трав. **Малько Олег Олексійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Внесок робітничого класу Української РСР у зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства (1959–1970 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. Б. П. Ковалевський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. П. Гудзенко, к. і. н., доц. І. В. Шульга. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії радянського суспільства.

1974, 24 трав. **Хміль Іван Васильович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Встановлення радянської влади в селах України (березень 1917 р. – березень 1918 р.)». Наук. кер.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. І. Компанієць, к. і. н., доц. Н. І. Миронець. Пров. установа: Вінницький держ. пед. ін-т ім. М. Островського, кафедра історії СРСР.

1974, 11 жовт. **Лихолобова Зоя Григорівна**, доц. кафедри історії СРСР Донецького держ. ун-ту. Докт. дис. «Робітники Донбасу у період соціалістичної реконструкції народного господарства (1926–1937 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. С. Гапоненко, д. і. н., проф. Г. Я. Пономаренко, д. і. н. А. В. Санцевич. Пров. установа: Ін-т історії СРСР АН СРСР.

1974, 25 жовт. **Заремба Сергій Захарович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Хронологія українського літописання другої половини XVII – початку XVIII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. О. І. Каменцева, д. і. н. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, д. і. н. М. Ф. Котляр. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, кафедра історіографії і допоміжних історичних дисциплін.

1974, 25 жовт. **Маркітан Людмила Порфирівна**, с. н. с. Центральної наукової бібліотеки УРСР. Канд. дис. «Кінофотодокументи як джерело з історії будівництва соціалізму на Україні (На матеріалах Центрального державного архіву кінофотофонодокументів УРСР, 1926 – січень 1937 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. А. В. Санцевич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, к. і. н. С. К. Гутянський. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1974, 29 листоп. **Сливка Юрій Юрійович**, с. н. с. Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Докт. дис. «Анексія Східної Галичини і боротьба трудящих західноукраїнських земель проти іноземного поневолення, за возз'єднання з Радянською Україною (1921–1923 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. К. Стоян, д. і. н. І. А. Петерс, д. і. н., проф. І. К. Васюта. Пров. установа: Чернівець. держ. ун-т, кафедра історії СРСР.

1974, 13 груд. **Шенета Макар Терентійович**, зав. кафедри наукового комунізму Чернівець. держ. ун-ту. Докт. дис. «Зростання творчої активності робітничого класу Української РСР на завершальному етапі будівництва соціалізму (1951–1958 рр.)». Офіц.

опон.: д. і. н., проф. М. М. Матвійчук, д. і. н., проф. М. О. Буцько, д. і. н. П. К. Стоян. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР, відділ історії України.

1974 **Грановський Борис Васильович**, канд. дис. «Українська РСР у співробітництві СРСР з НДР в галузі науки і техніки (1960–1970 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Кулинич. Офіц. опон.: д. і. н. І. М. Теодорович, к. і. н. В. Н. Гулевич. Пров. установа: Ін-т історії АН Білоруської РСР.

1975, 24 січ. **Смолий Валерій Андрійович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Возз'єднання Правобережної України з українськими землями у складі Російської держави». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Маркіна, к. і. н. І. С. Слабєв. Пров. установа: Кам'янець-Подільський держ. пед. ін-т ім. В. П. Затонського.

1975, 21 лют. **Юрчук Клара Іванівна**, викладач кафедри історії КІПС Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Поміщицьке промислове підприємництво в Росії у першій половині XIX століття (на матеріалах винокурної промисловості)». Наук. кер.: д. і. н., проф. О. М. Пономарьов. Офіц. опон.: д. і. н. Л. Г. Мельник, к. і. н., с. н. с. О. І. Лугова. Пров. установа: Ін-т економіки АН УРСР.

1975, 28 берез. **Євтух Володимир Борисович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Асиміляційні процеси та їх впливи на культуру української етнічної групи США та Канади (1945–1970 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. п., проф. А. М. Шлепаков, к. і. н. Л. Н. Фурсова. Пров. установа: Ін-т США і Канади АН СРСР.

1975, 28 берез. **Коваль Михайло Васильович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Громадсько-політична діяльність трудящих Української РСР в період Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)». Офіц. опон.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко, д. і. н., проф. А. Ф. Юденков, д. і. н., проф. М. І. Кравчук. Пров. установа: Ін-т історії СРСР АН СРСР.

1975, 23 трав. **Виговський Ігор Іванович**, н. с. – консультант Президії АН УРСР. Канд. дис. «Розпад колоніальної системи імперіалізму в освітленні американської й англійської буржуазної історіографії». Наук. кер.: д. і. н. С. М. Пархомчук. Офіц. опон.: д. і. н. Р. М. Бродський, к. і. н. М. Д. Косухін. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії і права країн Азії, Африки й Латинської Америки.

1975, 23 трав. **Павленко Вікторія Вікторівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Солідарність трудящих Радянської України з революційною боротьбою робітників і селян Болгарії. 1923–1934 рр.». Наук. кер.: д. і. н. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. Й. Чернявський, к. і. н. Л. А. Демиденко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1975, 6 черв. **Хворостяний Ігор Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Неоколоніалістська політика Англії в зоні Перської затоки (60-ті – початок 70-х рр.)». Наук. кер.: к. і. н. Г. Г. Зибіна, д. і. н. С. М. Пархомчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. С. Бруз, к. і. н. Л. І. Медведко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1975, 6 черв. **Коваленко Олександр Миколайович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Зміцнення російсько-українських культурних зв'язків наприкінці XIX – на початку XX ст. (передвижники і Україна)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. А. Г. Шевелєв. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, к. мистецтвознавства Ю. В. Белічко. Пров. установа: Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР.

1975, 30 верес. **Гордієнко Леонід Митрофанович**, консультант – методист Будинку політпросвіти Київ. обкому КПУ. Канд. дис. «Ліквідація безробіття в УСРР (1921–1930 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н. А. В. Санцевич, к. і. н. М. В. Різницька. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, кафедра історії УРСР.

1975, 30 верес. **Кондрацький Адольф Адольфович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Роль робітничого класу в суспільно-політичному житті 1959–1965 рр. (на матеріалах Української РСР)». Наук. кер.: д. і. н. В. С. Петренко. Офіц. опон.: д. і. н. В. О. Романцов, к. і. н. А. М. Гаєвський. Пров. установа: Київ. держ. ін-т культури ім. О. Ю. Корнійчука, кафедра історії СРСР і УРСР.

1975, 26 листоп. **Рубан Анатолій Олексійович**, викладач кафедри історії СРСР і загальної історії Гомельського держ. ун-ту. Канд. дис. «Братерська співдружність білоруського народу з російським та українським в період соціалістичного будівництва (1926–1937 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. Ф. Мужев. Офіц. опон.: д. і. н. І. І. Слинько, к. і. н., доц. І. В. Бохан. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1975, 26 груд. **Комиренко Іван Данилович**, асп. кафедри історії і права країн Азії, Африки й Латинської Америки Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Алжирська трудова еміграція у Франції у період після Другої світової війни (1946–1975 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. В. І. Волковинський. Офіц. опон.: д. і. н. Р. Г. Ланда, к. і. н. М. М. Фролкін. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького, кафедра загальної історії.

1975 **Павленко Микола Ілліч**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «“Переміщені особи” та формування “нової еміграції” (1945–1949 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н. І. М. Кулинич, к. і. н. П. С. Дишлевий. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1976, 12 січ. **Лисенко Микола Миколайович**, зав. відділу Укр. науково-дослідного ін-ту педагогіки. Докт. дис. «Суспільно-політичний рух на Україні у першій чверті XIX ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Федоров, д. і. н., проф. Ф. Є. Лось, д. і. н., проф. І. Г. Шульга. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1976, 21 квіт. **Кульчицький Станіслав Владиславович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Мобілізація фінансових ресурсів для соціалістичної індустріалізації СРСР (1926–1937 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Довгопол, д. і. н. І. І. Коломійченко, д. і. н., проф. М. В. Черненко. Пров. установа: Ін-т історії СРСР АН СРСР.

1976, 17 трав. **Панібудьласка Володимир Федорович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Зміцнення дружби і інтернаціональної єдності народів СРСР в умовах розвинутого соціалізму». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Куліченко, д. і. н., проф. М. О. Буцько, д. і. н., проф. Ф. Я. Горовський, д. і. н., проф. Ю. Ю. Кондуфор. Пров. установа: Ін-т історії СРСР АН СРСР.

1976, 5 лип. **Кувшинов Петро Сергійович**, ст. викладач кафедри історії КПРС, марксистсько-ленінської філософії та наукового комунізму, декан підготовчого відділення Київ. торговельно-економічного ін-ту. Канд. дис. «Боротьба трудящих України за здійснення перших ленінських декретів (листопад 1917 – квітень 1918 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Г. Гончаренко, к. і. н., доц. А. А. Вовк. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького, кафедра історії СРСР та УРСР.

1976, 5 лип. **Лупкін Георгій Мефодійович**, спец. кореспондент газети «Знамя комунізму» (Одеса). Канд. дис. «Бойовий і трудовий подвиг радянських жінок у героїчній епопеї Одеси (1941–1945 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. О. Буцько, к. і. н., с. н. с. Л. І. Ткачова. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії радянського суспільства.

1976, 15 жовт. **Хміль Іван Сергійович**, зав. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Антикомунізм в соціально-економічному і політичному житті США (1945–1975)». Офіц. опон.: д. і. н. Г. А. Трофименко, д. і. н. Р. Г. Симоненко, д. і. н., проф. В. С. Бруз. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії міжнародних відносин і міжнародного права фак-ту міжнародних відносин і міжнародного права.

1976, 28 груд. **Тонuzzi Григорій Миколайович**, м. н. с. Ін-ту історії АН Молдавської РСР. Канд. дис. «Економічна допомога братніх союзних республік сільському господарству Молдавської РСР у 1940–1950 рр.». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н. М. К. Ситник. Пров. установа: Ін-т історії СРСР АН СРСР. Рішенням ВАК СРСР вчений ступінь кандидата історичних наук не надано. Повторний захист відбувся у 1990 р.

1976, 28 груд. **Колесник Віктор Пантелеймонович**, проректор Луцького пед. ін-ту ім. Лесі Українки. Канд. дис. «Розвиток і зміцнення дружнього співробітництва між прикордонними областями Радянського Союзу і воєводствами Польської Народної Республіки (1956–1975 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. П. М. Калениченко. Офіц. опон.: д. і. н. О. М. Швидак, к. і. н. С. М. Антонюк. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР, відділ історії країн соціалізму.

1976 **Карпунов Олексій Васильович**, м. п. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Молодь українського походження США і Канади: Становище і боротьба (1960–1975 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. А. М. Шлепаков, к. і. н. А. А. Шишов. Пров. установа: Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном (Товариство «Україна»).

1977, 15 квіт. **Гура Віктор Костянтинович**, м. п. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціально-політичний розвиток Марокко. 1965–1975». Офіц. опон.: д. і. н. Р. Г. Ланда, к. юрид. н. Я. Г. Плясун. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії і права країн Азії, Африки й Латинської Америки.

1977, 15 квіт. **Елисаветський Стер Якович**, вчитель історії. Канд. дис. «Інтернаціональна солідарність трудячих у французькому опорі у період підготовки і під час антифашистського збройного повстання (1943–1944 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Семиряга, к. і. н. А. В. Кудрицький. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра нової і новітньої історії.

1977, 29 квіт. **Тхор Василь Іванович**, викладач кафедри історії КПРС і наукового комунізму Рівненського держ. пед. ін-ту ім. Д. З. Мануїльського. Канд. дис. «Адміністративно-політичний устрій міст України під владою шляхетської Польщі (друга половина XVII – XVIII ст.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Я. П. Кісь, к. і. н., доц. П. В. Михайлина. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1977, 29 квіт. **Чернявський (Чередниченко) Віктор Петрович**, с. п. с. Ін-ту історії партії при ЦК КПУ – філіалу Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Докт. дис. «Український буржуазний націоналізм – знаряддя антирадянської політики імперіалізму (1921–1975)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ю. Грошев, д. філос. н., проф. В. Ю. Свдокименко, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. А. М. Шлепаков. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1977, 31 трав. **Гуменюк Степан Костянтинович**, начальник Хмельниць. обл. управління з охорони державних таємниць у друкованих виданнях. Канд. дис. «Боротьба трудящих Поділля з внутрішньою контрреволюцією та іноземною інтєрвенцією в роки громадянської війни (1918–1920)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Рубач, к. і. н. П. В. Замковий. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, кафедра історії УРСР.

1977, 31 трав. **Жук Віра Никанорівна**, начальник відділу використання і публікації документів Полтав. обл. держ. архіву. Канд. дис. «Громадськість України у російсько-болгарських відносинах 60–70-х рр. XIX ст.». Наук. кер.: д. і. н. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. К. Мартиненко, к. і. н., с. н. с. А. К. Волощенко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, кафедра нової і новітньої історії.

1977, 31 трав. **Кругляк Борис Абрамович**, вчитель історії середньої школи м. Житомира. Канд. дис. «Розвиток внутрішньої торгівлі на Україні у 60–90-х роках XIX ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. О. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. екон. н. Т. М. Дерев'якін. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії УРСР.

1977, 31 трав. **Проценко Василь Йосипович**, ст. викладач Рівненського культурно-освітнього фак-ту Київ. держ. ін-ту культури. Канд. дис. «Культурно-освітня робота серед робітничого класу Української РСР у період першої п'ятирічки (1928–1932 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Г. М. Шевчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. А. Завальська, к. і. н., доц. І. В. Бохан. Пров. установа: Донецький держ. ун-т, кафедра історії СРСР.

1977, 10 черв. **Брицький Петро Павлович**, викладач Чернігів. держ. ун-ту, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Інтернаціональний характер антифашистського Опору у гітлерівських концтаборах (Бухенвальд, Маутхаузен, Міттельау-Дора)». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Кулинич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Клоков, к. і. н. В. М. Козак. Пров. установа: Ін-т історії АН Білоруської РСР.

1977, 10 черв. **Фітків Тарас Володимирович**, викладач кафедри історії СРСР і УРСР Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Підвищення трудової і політичної активності студентської молоді (1966–1970 рр.) (на матеріалах діяльності студентських загонів

Української РСР». Наук. кер.: д. і. н. О. А. Макаренко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. М. Максименко, к. і. н. А. І. Будницький. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1977, 17 черв. **Віднянський Степан Васильович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Консолідація профспілкового руху у Чехословаччині і підвищення його ролі в суспільно-політичному житті країни (1969–1975 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Ф. Кізченко, к. і. н. В. В. Сухарев. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т, кафедра загальної історії.

1977, 17 черв. **Шип Надія Андріївна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Роль вищих навчальних закладів у розвитку російсько-українських зв'язків у другій половині XVIII ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Т. Белявський, к. і. н., доц. З. І. Хижняк. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії СРСР дожовтневого періоду.

1977, 23 черв. **Кузьєв Василь Антонович**, секретар Новоодеського райкому КПУ. Канд. дис. «Підвищення ефективності шефської допомоги міста селу – найважливіший фактор зміцнення союзу робітничого класу і селянства (на матеріалах Кіровоградської, Миколаївської, Одеської і Херсонської областей Української РСР, 1966–1970 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. М. Ю. Раковський. Офіц. опон.: д. і. н. А. В. Санцевич, к. і. н. І. П. Кожукало. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1977, 23 черв. **Овчаренко Петро Дмитрович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Наукове співробітництво Радянської України з братніми республіками СРСР в умовах розвинутого соціалізму (1959–1975 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. А. Г. Шевелев. Офіц. опон.: д. і. н. В. Ф. Панібудьласка, к. і. н., доц. А. Г. Слюсаренко. Пров. установа: Київ. держ. ін-т культури ім. О. Ю. Корнійчука, кафедра історії СРСР і УРСР.

1977, 21 жовт. **Кондратенко Людмила Вікторівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Радянська історична література про крах планів німецько-фашистських загарбників стосовно промисловості України в роки Великої Вітчизняної війни». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. О. Куманьов, к. і. н., доц. В. М. Нем'ятій. Пров. установа: Ін-т підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київ. держ. ун-ті ім. Т. Г. Шевченка.

1977, 9 груд. **Крюков Анатолій Васильович**, ст. викладач кафедри історії СРСР Івано-Франків. держ. пед. ін-ту ім. В. С. Стефаника. Канд. дис. «І. І. Срезневський як історик». Наук. кер.: д. і. н. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н. В. А. Дьяков, д. і. н., проф. В. І. Стрельський. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1977, 9 груд. **Якименко Микола Андрійович**, асист. кафедри історії Камчатського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Переселенський рух з України в роки столипінської аграрної реформи (1906–1913 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. С. Лось. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. Г. Михайлюк, к. і. н. І. С. Слабеев. Пров. установа: Гомельський держ. ун-т, кафедра історії СРСР і загальної історії.

1978, 23 берез. **Новаков Савелій Захарович**, м. н. с. Ін-ту історії АН Молдавської РСР. Канд. дис. «Укрупнення колгоспів Молдавської РСР (1950–1965 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. К. В. Стратієвський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Ф. Ротару, к. і. н. П. П. Панченко. Пров. установа: Українська сільськогосподарська академія.

1978, 20 квіт. **Різницька Майя Володимирівна**, доц. кафедри наукового комунізму Дніпропетров. інженерно-будівельного ін-ту. Докт. дис. «Радянська історіографія робітничого класу Української РСР періоду соціалістичної реконструкції народного господарства (1926–1937 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. С. Озеров, д. і. н., проф. В. М. Довгопол, д. і. н. А. В. Санцевич. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т, кафедра історіографії та джерелознавства.

1978, 28 верес. **Натикач Петро Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Суспільно-політичний рух на Україні наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.». Наук. кер.: к. і. н., доц. Г. Я. Сергієнко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. В. Грабовецький, к. і. н., доц. П. В. Михайлина. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1978, 28 верес. **Рой Євгеній Євгенович**, референт відділу зовнішніх зв'язків виконкому Київської міської ради народних депутатів. Канд. дис. «Діяльність трудящих України по встановленню інтернаціональних зв'язків із громадськістю зарубіжних споріднених міст (друга половина 50-х – перша половина 70-х рр.)». Наук. кер.: д. і. н. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Ф. Кізченко, к. і. н. П. П. Панченко. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1978, 26 жовт. **Сопоцько Олександр Олександрович**, військовослужбовець, м. Владивосток. Канд. дис. «Вахтові журнали і картографічні матеріали першої половини XVIII ст. як джерело (на прикладі історико-географічного моделювання плавання В. Беринга у 1728–1729 та 1741–1742 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, д. і. н. Л. А. Гольденберг. Офіц. опон.: д. і. н. О. М. Медушевська, к. і. н. Е. Г. Істоміна. Пров. установа: Ін-т історії, археології та етнографії народів Далекого Сходу Далекосхідного центру АН СРСР.

1978, 26 жовт. **Чикаленко Ольга Назарівна**, викладач Київ. держ. ін-ту культури ім. О. Ю. Корнійчука. Канд. дис. «Співробітництво культурно-освітніх закладів СРСР і Німецької Демократичної Республіки у 70-і роки (на матеріалах Української РСР)». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Кулинич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Худанич, к. і. н. Б. В. Грановський. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії європейських соціалістичних країн.

1978, 23 листоп. **Мітряєва Світлана Іванівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Єдині революційні профспілки в Словаччині та їх роль у зміцненні народно-демократичного устрою (1945–1948 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. М. Гранчак, к. і. н., доц. В. В. Сухарєв. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1978, 23 листоп. **Троцицький Володимир Павлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Українські буржуазні націоналісти на службі німецького імперіалізму у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н. Л. О. Нагорна, к. і. н. Л. О. Лещенко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра нової та новітньої історії історичного фак-ту.

1978, 21 груд. **Даниленко Віктор Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Братерське співробітництво Української РСР і Російської Федерації у розвитку освіти і науки (1926–1937 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. П. Гудзенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. М. Шевчук, к. і. н. Г. С. Брега. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1978, 21 груд. **Цвєтков Олександр Глібович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціальні аспекти діяльності сучасних міжнародних корпорацій». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. А. М. Шлепаков. Офіц. опон.: д. і. н. О. О. Фурсенко, к. і. н. К. С. Лузін. Пров. установа: Ін-т міжнародного робітничого руху АН СРСР.

1979, 25 січ. **Григоренко Олександр Петрович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Шефська допомога робітничого класу колгоспному селянству у 1971–1975 рр. (на матеріалах Української РСР)». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. В. Лихолат. Офіц. опон.: д. і. н. А. В. Санцевич, к. і. н. І. П. Кожукало. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького, кафедра історії СРСР та УРСР історичного фак-ту.

1979, 25 січ. **Несук Микола Дмитрович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Протилежність політики держав – членів РЕВ та загального ринку стосовно розвитку країн Африки, що звільнились (кінець 60-х–70-і роки)». Наук. кер.: д. і. н. І. С. Хміль. Офіц. опон.: д. і. н. М. Д. Косухін, к. екон. н. М. Й. Лозюк. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1979, 22 лют. **Гриценко Аделіна Павлівна**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Робітничий клас України у період підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції (березень 1917 – січень 1918 рр.)». Офіц. опон.: акад. АН СРСР, д. і. н., проф. І. І. Мінц, д. і. н., проф. Л. С. Гапоненко, д. і. н., проф. Б. П. Ковалевський, д. і. н., проф. В. І. Стрельський. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького, кафедра історії УРСР.

1979, 22 берез. **Бабич Василь Степанович**, директор Державної республіканської по бібліотеки УРСР ім. КПРС. Канд. дис. «Діяльність масових бібліотек Української РСР по комуністичному вихованню трудящих в умовах розвиненого соціалістичного суспільства (1959–1970)». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. В. Лихолат. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. М. Шевчук, к. і. н. С. К. Гутянський. Пров. установа: Харків. держ. ін-т культури.

1979, 22 берез. **Ідаєтов Володимир Аршидинович**, викладач кафедри історії КПРС і наукового комунізму Херсон. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Політика правлячих кіл Франції стосовно вищої школи у 1968–1976 рр.». Наук. кер.: к. і. н. М. С. Черкасов. Офіц. опон.: д. і. н. В. Г. Сироткін, к. і. н. І. П. Онищук. Пров. установа: Ін-т світової економіки і міжнародних відносин АН СРСР.

1979, 26 квіт. **Гайдай Лідія Іванівна**, асист. кафедри історії СРСР і УРСР Луцького держ. пед. ін-ту ім. Лесі Українки. Канд. дис. «Розвиток капіталізму у сільському господарстві Правобережній Україні (1906–1914 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. екон. н., доц. П. П. Телічук. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1979, 31 трав. **Верстюк Владислав Федорович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Класова боротьба на селі на Лівобережній Україні у 1919 р.». Наук. кер.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Д. Березовчук, к. і. н., доц. А. А. Вовк. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1979, 31 трав. **Нерод Володимир Олександрович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Інтернаціональні зв'язки трудящих Радянської України і Польщі (1929–1933 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. М. Калениченко, к. і. н., доц. В. П. Чугайов. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. П. М. Ольшанський, к. і. н. Б. М. Забарко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1979, 27 верес. **Аббасов Алік Мамедович**, ст. інструктор політвідділу по пропаганді і марксистсько-ленінській освіті Воронізького вищого військового авіаційно-інженерного училища. Канд. дис. «Становлення і розвиток історичного краєзнавства Полтавщини від його зародження до наших днів». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, к. і. н. В. Н. Жук. Пров. установа: Наукова рада з проблеми «Історія історичної науки» при Відділенні історії АН СРСР.

1979, 27 верес. **Мельник Петро Іванович**, викладач кафедри історії СРСР і УРСР Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Участь молоді у відбудові сільського господарства Радянської України у роки Великої Вітчизняної війни (1943–1945 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. М. О. Ліщенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. О. Буцько, к. і. н., с. н. с. В. С. Костенко. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова.

1979, 25 жовт. **Анісімов Юрій Олександрович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Історія вивчення та використання залізорудної бази України». Офіц. опон.: акад. АН УРСР, д. тех. н. Г. М. Малахов, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н. О. А. Парасушко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією, кафедра історії СРСР та УРСР.

1979, 22 листоп. **Буряк Микола Дмитрович**, ст. методист Центрального науково-методичного кабінету культурно-освітньої роботи Міністерства культури УРСР. Канд. дис. «Діяльність клубних установ України по розвитку суспільно-політичної активності трудящих (1971–1977 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. І. В. Бохан. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Куманьов, к. і. н., доц. З. А. Сильченко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1979, 22 листоп. **Зінченко Юрій Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Бойова взаємодія партизанів з частинами Червоної Армії під час визволення Правобережної України в роки Великої Вітчизняної війни». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н. І. І. Слинько, к. і. н., доц. П. М. Костриба. Пров. установа: Ін-т історії партії при ЦК КПУ – філіал Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

1979, 20 груд. **Вовк Лідія Петрівна**, викладач кафедри бібліотекознавства Київ. держ. ін-ту культури ім. О. Ю. Корнійчука. Канд. дис. «Діяльність державних масових бібліотек Української РСР (1945–1961)». Наук. кер.: д. і. н. А. В. Санцевич. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Ю. О. Курносов, к. і. н., с. н. с. В. К. Василенко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1979, 20 груд. **Козюлякко Георгій Костянтинівич**, викладач Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Соціально-економічне становище і класова боротьба в Північній Буковині в останній чверті XVIII – на початку XIX ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. М. Кравець, к. і. н., доц. І. А. Гриценко. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1980, 24 січ. **Аришинова Лариса Дмитрівна**, викладач кафедри історії КПРС Чернівецького держ. ун-ту. Канд. дис. «Суспільно-політична активність колгоспного селянства 1951–1958 рр. (на матеріалах західних областей УРСР)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. В. С. Петренко, к. і. н., доц. П. П. Панченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Д. Березовчук, к. і. н., с. н. с. А. Є. Гаврилук. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1980, 24 січ. **Петров Олександр Вікторович**, викладач кафедри загальної історії Луцького держ. пед. ін-ту ім. Лесі Українки. Канд. дис. «Політичне, економічне і науково-технічне співробітництво Народної Республіки Болгарії і Польської Народної Республіки у 1966–1975 рр.». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. М. Калениченко, к. і. н., доц. В. Й. Голуб. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1980, 21 лют. **Байраківський Анатолій Іванович**, викладач кафедри історії КПРС Київського заочного фак-ту Одеського електротехнічного ін-ту ім. О. С. Попова. Канд. дис. «Суспільно-політичне життя колгоспного селянства на звільненій території України (1943–1945 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. М. В. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Кравчук, к. і. н., доц. В. М. Нем'ятий. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1980, 21 лют. **Швидько Ганна Кирилівна**, ст. викладач Дніпропетровського держ. ун-ту. Канд. дис. «Радянська історіографія соціально-економічного розвитку міст України у XVI–XVIII ст.». Наук. кер.: к. і. н., доц. М. П. Ковальський. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. В. Г. Сарбей, к. і. н., доц. П. В. Михайлина. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1980, 27 берез. **Богачук Сергій Григорович**, зав. архіву Управління справами Ради Міністрів УРСР. Канд. дис. «Співробітництво та взаємодопомога трудящих Російської Федерації та Української РСР у здійсненні соціалістичної індустріалізації (1926–1937 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. П. Гудзенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Панібудьласка, к. і. н. А. М. Зеніна. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1980, 27 берез. **Бакалейко Світлана Володимирівна**, ст. лаборант Київського ін-ту інженерів цивільної авіації. Канд. дис. «Розвиток економічного і науково-технічного співробітництва країн соціалістичної співдружності в галузі сільського господарства (1961–1975 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Ф. Кізченко, к. і. н., доц. Б. І. Лукач. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т.

1980, 17 квіт. **Бураков Юрій Васильович**, вчений секретар Львівського історичного музею. Канд. дис. «Соціалістична індустріалізація Української РСР (1926 – червень 1941) в історичних джерелах». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. А. В. Санцевич, к. і. н. В. П. Сидоренко. Офіц. опон.: д. і. н., доц. М. В. Різницька, д. і. н., проф. М. А. Варшавчик, к. і. н. Є. П. Шаталіна. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т.

1980, 17 квіт. **Кучменко Елеонора Миколаївна**, асист. Київського держ. пед. ін-ту ім. О. М. Горького. Канд. дис. «Будівництво соціалізму у болгарському селі і роль у ньому радянсько-болгарського співробітництва (кінець 50-х – перша половина 70-х років)». Наук. кер.: д. і. н. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. К. Мартиненко, к. і. н. В. В. Павленко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1980, 29 трав. **Коваленко Олександр Борисович**, асист. кафедри історії СРСР і УРСР Чернівецького держ. пед. ін-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «В. Л. Модзалевський як історик та джерелознавець». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. М. П. Ковальський. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1980, 29 трав. **Сиволоб Юрій Володимирович**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Удосконалення форм організації соціалістичного змагання у промисловості УРСР у роки VIII і IX п'ятирічок (1966–1975 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. В. Лихолат. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Л. С. Рогачевська, к. екон. н., доц. І. Я. Терєфера. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1980, 26 черв. **Бухало Гурій Васильович**, зав. відділу історії Рівненського краєзнавчого музею. Канд. дис. «Визвольна війна українського народу 1648–1654 років у сучасній польській історіографії». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. І. С. Слабєєв. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. Т. П. Брянцева. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1980, 26 черв. **Перепелиця Григорій Михайлович**, директор Терезинської серед. школи Білоцерків. р-ну Київ. області. Канд. дис. «Робітничий клас України у боротьбі за укріплення місцевих рад і посилення їх діяльності у 1920–1922 рр.». Наук. кер.: д. і. н. С. М. Склярєнко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. К. Стоян, к. і. н., доц. С. М. Сирцова. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1980, 25 груд. **Каліниченко Олег Миколайович**, військовослужбовець, ст. викладач в/ч 1227. Канд. дис. «Бойова і політична діяльність прикордонних військ на території Української РСР у період Великої Вітчизняної війни». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. М. В. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. Г. Письменний, к. і. н., с. н. с. Д. Ф. Григорович. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1980, 25 груд. **Кривоніс Віктор Методійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Внесок робітничого класу України у завоювання техніко-економічної незалежності СРСР (1926–1937 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. В. Черненко, к. і. н. М. Р. Плющ. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1981, 20 січ. **Чугайов Володимир Петрович**, директор Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Докт. дис. «Революційна боротьба трудящих Польщі і Західної України проти фашизму і війни (1933–1939 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. І. Костюшко, д. і. н., проф. О. М. Мацко, д. і. н., проф. П. М. Калениченко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1981, 29 січ. **Іваницька Ольга Павлівна**, асист. кафедри історії СРСР і УРСР Чернівець. держ. ун-ту, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціалістичне змагання робітників промисловості Української РСР. 1946–1958 рр. (На матеріалах західних областей республіки)». Наук. кер.: д. і. н. В. Ф. Панібудьласка. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Романцов, к. і. н., с. н. с. В. П. Сидоренко. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1981, 29 січ. **Кічий Іван Васильович**, асист. кафедри історії СРСР і УРСР Луцького держ. пед. ін-ту ім. Лесі Українки. Канд. дис. «Боротьба за владу Рад на Правобережній Україні (жовтень 1917 – лютий 1918 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. Ю. М. Гамрецький. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Ю. Ю. Сливка, к. і. н., доц. А. А. Вовк. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1981, 12 лют. **Толочко Петро Петрович**, зав. відділу Ін-ту археології АН УРСР. Докт. дис. «Київ та Київська земля в епоху феодальної роздробленості Давньої Русі (30-і рр. XII – 30-і рр. XIII ст.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН СРСР, д. і. н., проф. В. Л. Янін, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. П. О. Раппопорт. Пров. установа: Москов. держ. пед. ін-т ім. В. І. Леніна.

1981, 26 берез. **Бойченко Іван Костянтинівич**, ст. викладач кафедри історії КПРС і політекономії Харків. держ. ін-ту культури. Канд. дис. «Радянське будівництво 30–70-х рр. на Україні у радянській історіографії». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. Л. Шерман. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. А. В. Санцевич, к. і. н., доц. Я. С. Калакура. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т.

1981, 26 берез. **Волковинський Валерій Миколайович**, с. н. с. Головархіву УРСР, заст. головного редактора журналу «Архіви України». Канд. дис. «Участь трудящих Української РСР у зміцненні Червоної Армії (1921–1925)». Наук. кер.: д. і. н. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Є. Кучер, к. і. н., доц. Д. Д. Пиха. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1981, 16 квіт. **Папченко Петро Паптелійович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Розвиток суспільно-політичного життя села. 1959–1980 (на матеріалах Української РСР)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. Б. Берхін, д. і. н., проф. В. В. Горак, д. і. н., с. н. с. А. В. Санцевич. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1981, 14 трав. **Варварцев Микола Миколайович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Буржуазне “українознавство” на службі імперіалістичної політики і пропаганди (1945–1980)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. Г. Іванченко, д. і. н., проф. А. К. Мартиненко, д. і. н. Л. О. Нагорна. Пров. установа: Ін-т соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

1981, 14 трав. **Вансєв Геннадій Іванович**, доц. Чорноморського вищого військово-морського училища ім. П. С. Нахімова. Докт. дис. «Чорноморський флот у Великій Вітчизняній

війни 1941–1945 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Ачкасов, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. В. І. Клоков, д. і. н., проф., генерал-майор О. М. Вербило. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1981, 25 черв. **Глібов Віктор Вікторович**, заст. зав. відділу студентської, учнівської молоді і піонерів Одеського міськкому ЛКСМУ. Канд. дис. «Американська історіографія проблем молодіжного руху у США (60-і – початок 70-х рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. І. Аппатов. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. І. С. Хміль, к. і. н., с. н. с. О. В. Потехін. Пров. установа: Вища комсомольська школа при ЦК ВЛКСМ.

1981, 25 черв. **Драчук Віктор Семенович**, с. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Докт. дис. «Основні геральдичні системи на території СРСР». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., с. н. с. О. Висоцький, д. і. н., проф. О. І. Кампшца. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1981, 25 черв. **Лях Сергій Романович**, ст. викладач кафедри історії СРСР і УРСР Запорізького держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Формування елементів радянського способу життя у доколгоспному селі Української РСР (1921–1929 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. А. В. Санцевич, к. і. н., доц. І. Х. Ганжа. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1981, 24 верес. **Курило Володимир Михайлович**, заст. міністра освіти УРСР. Докт. дис. «Становище і боротьба трудящих Північної Буковини проти соціального і національного гніту, за возз'єднання з Українською РСР (1917–1940 рр.)». Офіц. опон.: акад. АН СРСР, д. і. н., проф. І. І. Мішч, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. М. Мельникова, д. і. н., проф. О. С. Єсауленко, д. і. н., проф. М. К. Івасюта. Пров. установа: Ін-т слов'язнознавства і балканістики АН СРСР.

1981, 29 жовт. **Михайлина Павло Васильович**, зав. Чернівець. відділу Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Докт. дис. «Становище міського населення України та його участь у визвольній боротьбі українського народу (від Люблінської унії 1569 р. до визвольної війни 1648–1654 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Буганов, д. і. н., проф. Я. П. Кісь, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1981, 26 листоп. **Олефиренко Володимир Володимирович**, зав. відділу журналу «Радянське право». Канд. дис. «Висвітлення у періодичній пресі Української РСР питань правового виховання трудящих (1956–1978 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. А. В. Санцевич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. К. Стоян, к. юрид. н. І. Г. Цесаренко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1981, 26 листоп. **Стовбун Раїса Іванівна**, ст. викладач кафедри історії СРСР Полтав. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Історичні зв'язки України та Молдавії у пореформений період (1861–1900 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. Г. Шульга. Офіц. опон.: д. і. н. М. Н. Лещенко, к. і. н., доц. С. О. Панфілов. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1981, 24 груд. **Ресит Олександр Петрович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий клас рад. інської України на завершальному етапі громадянської війни (1920 р.)». Наук. кер.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. М. Шевчук, к. і. н., с. н. с. В. П. Сидоренко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1981, 24 груд. **Усенко Павло Георгійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Російсько-українсько-польські революційні зв'язки у 50-і – на початку 60-х рр. XIX ст. Діяльність Зигмунта Сераковського». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. І. С. Хміль. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. В. А. Дьяков, к. і. н., с. н. с. В. А. Смолій. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1982, 28 січ. **Мезенцев Володимир Ігорович**, м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Стародавній Чернігів: Генезис та історична топографія міста». Наук. кер.: чл.-кор. АН СРСР, д. і. н., проф. В. Т. Пашуто. Офіц. опон.: чл.-кор. АН СРСР, д. і. н., проф. В. Л. Янін, к. і. н., с. н. с. П. П. Толочко. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР. Після перебування в Норвегії у складі археологічної експедиції АН СРСР (червень – жовтень 1983 р.) не повернувся в СРСР. Рішенням спеціалізованої ради від 27 жовтня 1983 р., що одноставно засудила дії В. І. Мезенцева як «зраду Батьківщини», було ухвалено позбавити його наукового ступеня кандидата історичних наук.

1982, 25 лют. **Горбик В'ячеслав Олександрович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Основні напрямки еволюції буржуазних партій Великої Британії (1945–1979 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. К. Б. Виноградов, д. і. н., проф. В. А. Рижиков, д. і. н. І. С. Хміль. Пров. установа: Ін-т загальної історії АН СРСР.

1982, 25 берез. **Кравченко Володимир Іванович**, ст. викладач Слов'янського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Діяльність місцевих рад Донбасу в умовах розвинутого соціалізму. 1960–1970 рр. (на матеріалах Донецької і Ворошиловградської областей)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. П. П. Панченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. К. Стоян, к. і. н. А. П. Конашевич. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1982, 29 квіт. **Веселова Олександра Михайлівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Підготовка та виховання кваліфікованих кадрів робітничого класу у системі профтехосвіти Української РСР (1966–1970 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. А. В. Санцевич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. П. Гудзенко, к. і. н., с. н. с. І. П. Кожукало. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1982, 29 квіт. **Рибак Іван Васильович**, ст. викладач кафедри історії КПРС і політекономії Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту ім. В. П. Затонського. Канд. дис. «Селянські комітети (товариства) взаємодопомоги Української РСР (1921–1932 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. Д. Березовчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. К. Стоян, к. і. н., с. н. с. Є. П. Талан. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1982, 20 трав. **Барановська Наталія Петрівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Роль преси України у зміцненні дружби народів СРСР. 1966–1975 рр.» Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Ф. Палібудьласка. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Л. О. Нагорна, к. і. н. А. В. Хідекелі. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1982, 20 трав. **Мищенко Валерій Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Співробітництво трудящих Української РСР і Вірменської РСР в галузі культури в умовах розвинутого соціалізму. 1960–1980-і рр.» Наук. кер.: д. філол. н., с. н. с. М. Г. Іщенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. К. С. Худавердян, к. і. н., с. н. с. Г. С. Брега. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1982, 17 черв. **Твердохліб Володимир Юрійович**, доц. кафедри історії КПРС Івано-Франків. ін-ту нафти і газу. Докт. дис. «Солидарність громадськості Країни Рад із західноукраїнськими трудящими у їхній боротьбі за возз'єднання в єдиний радянській країні (1917–1939 рр.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. О. Ю. Карпенко, д. і. н., проф. М. В. Троян. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1982, 1 лип. **Старуцька Наталія Володимирівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Участь інтелігенції України в лекційній пропаганді товариства “Знання” Української РСР (1971–1975 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. Ю. О. Курносів. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. А. В. Санцевич, к. і. н., доц. А. Г. Слюсаренко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1982, 30 верес. **Гурзій Олександр Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток феодалних відносин на Лівобережній Україні у першій половині XVIII століття». Наук. кер.: д. і. н., проф. Г. Я. Сергієнко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. Г. Шульга, к. і. н. І. Л. Бутич. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1982, 30 верес. **Чернега Петро Макарович**, ст. лаборант Київ. держ. пед. ін-ту ім. О. М. Горького. Канд. дис. «Діяльність профспілок на визволеній території України. 1943–1945 рр.» Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. М. В. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Кравчук, к. і. н., доц. В. М. Нем'ятий. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1982, 25 листопа. **Верьовкін Віктор Васильович**, ст. інспектор апарату уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Рівненській області. Канд. дис. «Нагороди за трудові досягнення в СРСР. Історія затвердження орденів, медалей та знаків відзнак та їх значення як історичного джерела (1920 – червень 1941 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. Л. П. Снітко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1982, 25 листопа. **Мартиненко Богдан Анатолійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Канада в міжсоюзних відносинах в роки Другої світової війни (1939–1945)».

Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. В. С. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Л. В. Поздєєва, к. і. н., с. н. с. Л. О. Лещенко. Пров. установа: Москов. держ. ун-т ім. М. В. Ломоносова.

1982, 23 груд. **Альошина Валентина Анатоліївна**, асист. кафедри історії СРСР Одеського держ. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Канд. дис. «Участь зарубіжних інтернаціоналістів у боротьбі за владу Рад на Україні 1917–1920 рр. (історіографія проблеми)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. Ю. Раковський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. М. Калениченко, к. і. н., доц. В. В. Мусієнко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1982, 23 груд. **Овсієнко Олександр Федотович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Крах зубатовщини на Україні (1901–1903 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., доц. П. В. Замковий. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Ф. Вовчик, к. і. н., доц. Б. А. Шарафутдінов. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1983, 27 січ. **Бойко Олена Дмитрівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність органів Радянської влади України по відбудові народного господарства у 1920 році». Наук. кер.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. М. І. Супруненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. М. Шевчук, к. і. н., доц. І. Х. Ганжа. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1983, 27 січ. **Полівець Микола Степанович**, викладач Дніпропетров. ін-ту інженерів залізничного транспорту. Канд. дис. «Утворення та діяльність Рад робітничих і солдатських депутатів Центральної Росії та України у період підготовки соціалістичної революції в сучасній радянській історіографії». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Я. Боршевський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, к. і. н., с. н. с. О. Й. Щусь. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1983, 24 лют. **Демочко Віктор Кузьмич**, асист. Чернівець. філіалу Київ. торгівельно-економічного ін-ту. Канд. дис. «Роль засобів масової інформації у пропаганді ідей дружби народів СРСР і соціалістичного інтернаціоналізму (1971–1975 рр. На матеріалах Української РСР)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. І. М. Маковійчук, к. і. н., доц. М. О. Ліщенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Б. І. Стеля, к. і. н., с. н. с. Г. С. Брега. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1983, 24 лют. **Попик Володимир Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Політична боротьба на Україні навколо виборів до 3 Державної думи». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ф. Є. Лось. Офіц. опон.: д. і. н. Ю. І. Кир'янов, к. і. н., доц. М. В. Демченко. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова.

1983, 31 берез. **Дзюба Олена Миколаївна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Роль освіти у зміцненні зв'язку українського народу з російським і білоруським (друга половина XVI – перша половина XVII ст.)». Наук. кер.: д. і. н. Г. Я. Сергієнко. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. З. І. Хижняк. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1983, 28 квіт. **Даниленко Василь Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Економічне і науково-технічне співробітництво СФРЮ з СРСР та іншими країнами – членами РЕВ (1964–1980)». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н. В. В. Зеленін, к. і. н., доц. М. В. Кірсенко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1983, 28 квіт. **Румянцева Валентина Василівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Територіальні емблеми і герби міст Лівобережної України (дорадянський період)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, к. і. н., доц. М. П. Ковальський. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1983, 19 трав. **Буцко Ольга Володимирівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Мемуари учасників Великої Вітчизняної війни як джерело вивчення виконання Радянським Союзом свого інтернаціонального обов'язку». Наук. кер.: к. і. н., доц. С. Н. Саженюк. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Савцевич, д. і. н., с. н. с. В. О. Замлинський. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1983, 19 трав. **Чайковський Анатолій Степанович**, військовослужбовець. Канд. дис. «Бойова діяльність воїнів-чекістів на території Української РСР (черень 1941 – листопад 1942 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. О. Куманьов, к. і. н., доц. І. Я. Жученко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1983, 23 черв. **Руденко Ніна Миколаївна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Пропагандистська діяльність політорганів Червоної армії серед військ противника на території СРСР, 1941–1944». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Кравчук, к. і. н., доц. А. Ф. Мінгазутдінов. Пров. установа: Ін-т історії партії при ЦК Компартії України – філіал Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

1983, 23 черв. **Шевченко Олена Володимирівна**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Радянсько-болгарське співробітництво в галузі підготовки кадрів спеціалістів (70-і рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Д. Б. Мельцер, к. і. н. М. І. Дизанова. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1983, 27 жовт. **Ткачук Петро Дем'янович**, ст. викладач Луцького держ. пед. ін-ту ім. Лесі Українки. Канд. дис. «Розвиток народної освіти в Українській РСР в роки другої п'ятирічки (1933–1937 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Г. М. Шевчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. М. Моторнюк, к. і. н., с. н. с. Л. А. Шевченко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1983, 27 жовт. **Шабульдо Фелікс Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Землі Південно-Західної Русі у складі Великого князівства Литовського 20–90 років XIV ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н. Я. Д. Ісаєвич, к. і. н. С. О. Беляєв. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1983, 27 жовт. **Плющ Микола Романович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Внесок робітничого класу Української РСР у прискорення науково-технічного прогресу в промисловості (50–70 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. С. Полетаєв, д. і. н., проф. В. О. Романцов, д. і. н., проф. А. В. Санцевич. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1983, 24 листоп. **Данильченко Олександр Петрович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Спорудження Байкало-Амурської магістралі – патріотичний подвиг радянського народу (на прикладі участі трудящих Української РСР)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Романцов, к. і. н., с. п. с. І. М. Маковійчук. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, іст. фак-т.

1983, 24 листоп. **Яковенко Наталія Миколаївна**, викладач Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Палеографія латинського документального письма на Правобережній Україні (друга половина XVI – перша половина XVII ст.)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. В. М. Малов. Офіц. опон.: д. і. н. Я. Д. Ісаєвич, к. і. н. Т. Н. Таценко. Пров. установа: Москов. держ. ун-т ім. М. В. Ломоносова, іст. фак-т.

1983, 29 груд. **Іванцев Іван Денисович**, заст. декана іст. фак-ту, ст. викладач кафедри загальної історії Івано-Франків. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Радянська історіографія соціально-економічного і політичного розвитку Болгарії між світовими війнами». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. Й. Чернявський, к. і. н. Е. М. Кучменко. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1983, 29 груд. **Майборода Олександр Микитович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Критика сучасних буржуазних концепцій етногенезу українського народу». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. І. С. Хміль. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Салов, к. і. н. Г. В. Стрельський. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1984, 23 лют. **Водотика Сергій Григорович**, викладач Укр. заочного політехнічного ін-ту ім. І. З. Соколова. Канд. дис. «Класова структура селянства Української РСР у 20-і роки. Соціально-економічна характеристика». Наук. кер.: д. і. н., с. п. с. С. В. Кульницький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. М. Денисовець, к. і. н., с. н. с. Ж. П. Тимченко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1984, 23 лют. **Олійников Олександр Олексійович**, с. н. с. Київ. філіалу Центрального музею В. І. Леніна. Канд. дис. «Мемуари як джерело вивчення боротьби трудящих проти інтервентів і білогвардійців на Україні (1920 р.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Варшавчик, к. і. н., с. н. с. Ж. П. Тимченко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1984, 29 берез. **Васюк Леонід Іванович**, доц. кафедри історії КПРС Чернівець. держ. ун-ту. Докт. дис. «Революційний рух на Буковині (1900–1920 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф.

А. В. Лихолат, д. і. н., проф. Л. Г. Мельник, д. і. н., проф. М. М. Кравець. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т, кафедра історії СРСР та УРСР.

1984, 26 квіт. **Маковійчук Іван Михайлович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Радянська преса – могутній засіб комуністичного виховання і організації мас в умовах розвинутого соціалізму (На матеріалах Української РСР)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. С. Борисов, д. і. н., проф. А. В. Санцевич, д. і. н., проф. Б. І. Стеля. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1984, 26 квіт. **Павлюченко Олег Васильович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Російсько-сербські суспільно-політичні зв'язки в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. (1888–1903 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. В. Я. Гроус, к. і. н., с. н. с. Д. Ф. Поплико. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1984, 26 квіт. **Білоцька Ольга Альбертівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Радянська історіографія грудневого збройного повстання 1905 року на Україні». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. І. М. Пушкарьова, к. і. н., с. н. с. М. Ф. Дмитрієнко. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1984, 31 трав. **Головко Олександр Борисович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Політичні відносини Росії та Польщі (кінець Х – перша третина ХІІІ ст.)». Наук. кер.: д. і. н. М. Ф. Котляр. Офіц. опон.: д. і. н. П. П. Толочко, к. і. н. Н. І. Щавелева. Пров. установа: Москов. держ. ун-т ім. М. В. Ломоносова.

1984, 31 трав. **Демченко Тамара Павлівна**, асист. кафедри історії СРСР і УРСР Чернігів. держ. пед. ін-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Культурно-освітня діяльність відділень Російського технічного товариства на Україні у 1870–1914 рр.». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. О. І. Лугова. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Г. Я. Сергієнко, к. і. н., доц. Б. А. Шарафутдінов. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова.

1984, 28 черв. **Писарєва Галина Петрівна**, викладач Горлівського пед. ін-ту іноземних мов. Канд. дис. «Розвиток культури у Народній Республіці Болгарії та радянсько-болгарських культурні зв'язки (70-і рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Д. Дихан, к. і. н., доц. Є. П. Бахмат. Пров. установа: Білоруський держ. ун-т ім. В. І. Леніна.

1984, 28 черв. **Смішко Віктор Павлович**, викладач Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Братерська допомога союзних республік у відбудові і подальшому розвитку народного господарства та культури столиці Радянської України – Києва (1943–1950 рр.)». Наук. кер.: акад. АН УРСР, проф. А. Д. Скаба. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. М. В. Коваль, к. і. н., доц. Є. В. Сафонова. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1984, 27 верес. **Клишченко Тетяна Володимирівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Вдосконалення способу життя сільського населення Угорщини в період будівництва розвинутого соціалізму». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. М. Грачак, к. і. н., с. н. с. Б. Й. Желічки. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1984, 27 верес. **Шевченко Віктор Миколайович**, асист. кафедри марксизму-ленінізму Мелітопольського держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Становище селян Лівобережної України та його революційна боротьба напередодні першої російської революції (1900–1904 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. М. Н. Лещенко. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. О. М. Алфімов, к. і. н., с. н. с. О. І. Лугова. Пров. установа: Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка.

1984, 25 жовт. **Голуб Володимир Йосипович**, доц. кафедри міжнародного комуністичного, робітничого і національного руху Вищої партійної школи при ЦК КПУ. Докт. дис. «Зростання ролі робітничого класу Народної Республіки Болгарії в період переходу до будівництва розвинутого соціалізму (60-і роки)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. М. Мельникова, д. і. н., проф. Б. С. Попов, д. і. н., проф. А. І. Черній, д. і. н., проф. А. Ф. Кіщенко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1984, 30 листоп. **Бузало Віктор Йосипович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Ударні комсомольські будови – школа братерського єднання і дружби радянських народів (На матеріалах Української РСР. 1971–1975)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. П. П. Папченко, к. і. н. Т. В. Фініков. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1984, 30 листоп. **Степанович Євгенія Петрівна**, ст. лаборант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Становлення та розвиток вищої спеціальної освіти на Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. О. І. Лугова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. А. Парасуцько, к. і. н., с. н. с. А. К. Волощенко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1984, 28 груд. **Холєвчук Василь Миколайович**, доц. кафедри історії СРСР і УРСР Чернівець. держ. ун-ту. Докт. дис. «Розвиток культури в західних областях Української РСР у 1961–1980 рр.». Офіц. опон.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. П. Т. Тронько, д. і. н., проф. Г. М. Шевчук, д. і. н., проф. Ю. Ю. Сливка. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1985, 25 січ. **Заплатишкова Галина Веніамінівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Інтернаціоналістське і патріотичне виховання молоді Української РСР в роки десятиліт п'ятирічки». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. В. Лихолат. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Панібудь-ласка, к. і. н., с. н. с. Г. С. Брега. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1985, 25 січ. **Яценюк Петро Іванович**, ст. викладач кафедри історії СРСР і УРСР Чернівець. держ. ун-ту. Канд. дис. «Організаційно-виробнича діяльність профспілок Української РСР у роки дев'ятої п'ятирічки. 1971–1975 рр. (на матеріалах промисловості західних областей)». Наук. кер.: д. і. н. П. П. Папченко. Офіц. опон.: д. і. н. С. В. Кульчицький, к. і. н. Ю. В. Сиволоб. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1985, 22 лют. **Казмирчук Григорій Дмитрович**, асист. кафедри історії СРСР дожовтневого періоду Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Перший етап визвольного руху в Росії у дослідженнях істориків Радянської України (1917–1980 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Н. Котов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. і. н., доц. М. П. Савичев. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1985, 22 лют. **Коринний Микола Миколайович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Переяславська земля в X – першій половині XIII ст.». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. Г. Я. Сергієнко. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Я. М. Шапов, к. і. н., с. н. с. М. П. Кучера. Пров. установа: Ін-т історії АН Білоруської РСР.

1985, 22 берез. **Мовчан Ольга Миколаївна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Участь трудящих Української РСР у загальнонародній боротьбі з голодом та його наслідками (1921–1923 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. Ф. Білий, к. і. н., доц. Л. П. Снітко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1985, 22 берез. **Морозов Анатолій Георгійович**, лектор Черкас. райкому КПУ. Канд. дис. «Розвиток сільськогосподарської кооперації на Україні. 1921–1929 рр.». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Д. Березовчук, к. і. н., с. н. с. Є. П. Талан. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова.

1985, 26 квіт. **Клоков Євген Всеволодович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Країни соціалістичної співдружності в боротьбі за мир і безпеку народів (1970–1975 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Ф. Кізченко, к. і. н., доц. В. В. Сухарєв. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1985, 26 квіт. **Торчинський Ігор Миколайович**, зав. навчальної частини курсів підвищення кваліфікації партійних і радянських працівників при Київському обкомі КПУ. Канд. дис. «Участь молоді в керуванні державою в умовах розвинутого соціалізму (на матеріалах Української РСР, 1970–1980 рр.)». Наук. кер.: акад. АН УРСР А. Д. Скаба. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. і. н., с. н. с. Л. М. Гордієнко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1985, 31 трав. **Лукаш Ольга Іванівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Участь Української РСР у сприянні Радянського Союзу країнам, що визволилися, в галузі освіти і науково-технічного розвитку (60–70-і рр.)». Наук. кер.: д. і. н. І. С. Хміль. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. Д. Яблочков, к. і. н. Б. І. Гуменюк. Пров. установа: Ін-т соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

1985, 31 трав. **Франчук Євген Іванович**, ст. викладач Луцького держ. пед. ін-ту ім. Лесі Українки. Канд. дис. «Підвищення культурно-технічного рівня трудящих села Української РСР. 1971–1980 рр.». Наук. кер.: д. філол. н. М. Г. Іщенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Замлинський, к. і. н. В. М. Даниленко. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1985, 14 черв. **Масловський Віталій Іванович**, с. н. с. Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Докт. дис. «Маслова боротьба на селі у західних областях Української РСР у період побудови основ соціалізму (1939–1950 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Замлинський, д. і. н., проф. І. К. Василюта, д. і. н. П. П. Панченко. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1985, 14 черв. **Сухарев Володимир Васильович**, вчений секретар Ін-ту історії партії при ЦК КПУ. Докт. дис. «Структурні зміни і соціальна активність робітничого класу Чехословаччини (1948–1960 рр.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. М. Мельникова, д. і. н., проф. О. І. Недорезов, д. і. н. М. В. Іскров. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1985, 27 верес. **Марочко Василь Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Становлення радянського способу життя в колгоспному селі України (1929–1937 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Д. Березовчук, к. і. н., с. н. с. Є. П. Талан. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1985, 27 верес. **Ричка Володимир Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Формування території Київської землі. IX – перша третина XII ст.». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. М. Ф. Котляр. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. М. Б. Свердлов, к. і. н., с. н. с. С. Р. Кілієвич. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1985, 25 жовт. **Дмитрієнко Марія Федорівна**, с. н. с. Відділу наукової інформації з суспільних наук АН УРСР. Докт. дис. «Більшовицькі листівки України 1917–1920 рр. як історичне джерело». Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Л. М. Пушкарьов, д. і. н., проф. М. А. Варшавчик, д. і. н., проф. А. В. Лихолат. Пров. установа: Москов. держ. ун-т ім. М. В. Ломоносова.

1985, 29 листоп. **Кузьмінська Ольга Дмитрівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Періодична преса Української РСР як історичне джерело для вивчення культурного співробітництва братніх республік. 1971–1975 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Панібудьласка, к. і. н., с. н. с. М. Ф. Дмитрієнко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1985, 29 листоп. **Реприцєв Володимир Федорович**, в. о. вченого секретаря Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Співробітництво СРСР і ПНР в галузі художньої культури (друга половина 50-х – 60-і роки)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. І. Костюшко, к. і. н., доц. В. С. Бабич. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1985, 27 груд. **Смолій Валерій Андрійович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Соціальна свідомість учасників народних рухів на Україні (друга половина XVII – XVIII ст.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Буганов, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. І. Г. Шульга. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1986, 31 січ. **Гунай Нестор Миколайович**, ст. викладач Ворошиловград. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Діяльність трудових колективів щодо підвищення культурно-технічного рівня робітничого класу Української РСР в умовах розвинутого соціалізму, 1971–1980 рр. (на матеріалах Донбасу)». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. В. Лихолат. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. М. Кланчук, к. і. н., с. н. с. В. М. Даниленко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1986, 31 січ. **Стужинська Ніна Іванівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН Білоруської РСР. Канд. дис. «Радянська історіографія Великої Жовтневої соціалістичної революції в Білорусії». Наук. кер.: акад. АН Білоруської РСР, д. і. н. І. М. Ігнатенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. М. Гамрецький, к. і. н., с. н. с. Н. С. Сташкевич. Пров. установа: Білоруський держ. ун-т ім. В. І. Леніна.

1986, 28 лют. **Тодійчук Ольга Веніамінівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Внесок Московського товариства історії і старожитності російських у вивчення історії України». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей, к. і. н., доц. Г. К. Швилько. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1986, 28 лют. **Щербак Віталій Олексійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Народні рухи на Україні в другій чверті XVII ст.». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. Г. Я. Сергієнко. Офіц. опон.: д. і. н. П. В. Михайліна, к. і. н., доц. Ю. А. Мицик. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1986, 28 берез. **Гринчуцький Валерій Іванович**, викладач Хорольського радгоспу-технікуму (Полтав. область). Канд. дис. «Трудаці Української РСР у міжреспубліканському соціалістичному змаганні (1926–1937 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. З. Г. Лихолобова, к. і. н., доц. А. І. Епштейн. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1986, 28 берез. **Павленко Світлана Федорівна**, ст. викладач Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Російські сатиричні журнали періоду імперіалізму як історичне джерело (1900–1917)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. І. Стрельський, д. і. н., проф. В. О. Замлинський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей, к. і. н., доц. В. П. Крижанівський. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1986, 25 квіт. **Кравченко Володимир Васильович**, викладач Харків. держ. ун-ту. Канд. дис. «Д. І. Багалій і його внесок у дослідження вітчизняної історії». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. К. Рибалка. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Н. Котов, к. і. н. Ю. А. Пінчук. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1986, 25 квіт. **Сергійчук Іраїда Миколаївна**. Канд. дис. «Преса Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів як джерело з історії Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні (25 жовтня 1917 – березень 1918 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. Ю. М. Гамрецький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Саневич, к. і. н., доц. Н. І. Миронськ. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1986, 30 трав. **Колтакова Оксана Віленівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Роль культурно-освітніх установ у комуністичному вихованні трудящих в умовах удосконалення соціалізму. 1971–1980 рр. (на матеріалах Української РСР)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. Л. А. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Шевченко, к. і. н., с. н. с. В. Т. Єрмаков, к. і. н., с. н. с. В. М. Даниленко. Пров. установа: Київ. держ. ін-т культури ім. О. Ю. Корнійчука.

1986, 30 травня **Сас Петро Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціально-економічне становище та адміністративний устрій міст України (кінець XV – 60-і рр. XVI ст.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. Г. Я. Сергієнко. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Я. Д. Ісаєвич, к. і. н., доц. Г. К. Швидько. Пров. установа: Ін-т історії АН Білоруської РСР.

1986, 27 черв. **Селезьова Олена Станіславівна**, методист Київ. держ. ін-ту культури ім. О. Ю. Корнійчука. Канд. дис. «Виробнича та суспільно-політична діяльність радянських жінок (на прикладі промисловості УРСР, 1971–1980 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Панібудьласка, к. і. н., с. н. с. Ж. П. Тимченко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1986, 27 черв. **Халін Анатолій Іванович**, директор Запорізького держ. музичного училища. Канд. дис. «Діяльність клубних установ України по здійсненню ленінських принципів організації соціалістичного змагання, 1971–1975». Наук. кер.: к. і. н., доц. Г. І. Ясницький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. М. Шевчук, д. і. н., с. н. с. І. М. Маковійчук. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1986, 3 жовт. **Пінчук Юрій Анатолійович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Роль народних мас у визвольній війні 1648–1654 рр. і возз'єднанні України з Росією (історіографія проблеми)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Буганов, д. і. н., проф. А. В. Саневич, д. і. н. П. В. Михайліца. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1986, 31 жовт. **Гломозда Костянтин Юхимович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Критика сучасних буржуазних концепцій введення християнства в Давньоруській державі». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. С. Хміль. Офіц. опон.: д. і. н. М. Ф. Котляр, к. і. н., с. н. с. В. П. Шушарін. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1986, 31 жовт. **Лазанська Тамара Іванівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Державні селяни Лівобережної України у першій половині XIX ст.». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. О. І. Лугова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. Г. Шульга, к. і. н., с. н. с. О. І. Гуржій. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1986, 28 листоп. **Кучер Володимир Іванович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні в роки Великої Вітчизняної війни.

1941–1944». Офіц. опон.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. П. Т. Тронько, д. і. н., проф. Г. О. Куманьов, д. і. н. Д. Ф. Григорович. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1986, 26 груд. **Ляхович Микола Васильович**, проректор Чернівецьк. держ. ун-ту. Докт. дис. «Боротьба пролетаріату Румунії проти настання капіталу і реакції на життєвий рівень і демократичні права трудящих в роки світової економічної кризи (1929–1933 рр.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР д. і. н., проф. І. М. Мельникова, д. і. н. М. А. Мунтян, д. і. н., проф. Я. М. Копанський. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1987, 30 січ. **Ериандес Рейсес Луїс**, викладач пед. ін-ту ім. Ф. Вареласа (Санта-Кларра, Куба). Канд. дис. «Етапи і особливості розвитку руху портових робітників Куби у 1952–1958 рр.». Наук. кер.: к. і. н., доц. В. В. Пашук. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. І. Ф. Черніков, к. і. н., с. н. с. В. Н. Мартиненко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1987, 30 січ. **Татолі Тетяна Вікторівна**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Російсько-болгарські революційні зв'язки (1900–1914 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. К. Мартиненко, к. і. н., доц. В. П. Чорний. Пров. установа: Харків. держ. ін-т культури.

1987, 27 лют. **Тимченко Сергій Михайлович**, викладач Запорізького держ. ун-ту. Канд. дис. «Розвиток соціальної структури колгоспного селянства Української РСР 1971–1980». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. П. Панченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. Б. Бершін, к. і. н., доц. Г. І. Сургай. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1987, 27 лют. **Юкіш Володимир Володимирович**, ст. викладач кафедри наукового комунізму Львів. сільськогосподарського ін-ту. Канд. дис. «Історіографія дружби і бойової взаємодії радянського і польського народів в роки Великої Вітчизняної війни». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. О. Замлинський. Офіц. опон.: д. і. н. В. М. Нем'ятий, к. і. н., доц. С. М. Антонюк. Пров. установа: Чернігів. держ. ун-т.

1987, 27 берез. **Галенко Олександр Іванович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Документальні публікації з історії соціалістичного будівництва в Українській РСР (1921–1941) як історичне джерело». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Замлинський, к. і. н., с. н. с. Є. П. Шаталіна. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-ліття возз'єднання України з Росією.

1987, 27 берез. **Янковський Олександр Костянтинович**, м. н. с. Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток фізичної науки в Українській РСР у 1917–1928 рр.». Наук. кер.: к. фіз.-мат. н. Ю. О. Храмов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, д. фіз.-мат. н., проф. О. З. Жмудський. Пров. установа: Ін-т історії природознавства та техніки АН СРСР.

1987, 24 квіт. **Алещенко Михайло Іванович**, асист. кафедри історії КПРС Кам'янець-Подільського сільськогосподарського технікуму. Канд. дис. «Комітети незаможних селян у боротьбі за здійснення ленінського плану культурної революції на Україні (1920–1933)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Д. Березовчук, д. і. н., проф. С. М. Сирцова, к. і. н., с. н. с. Л. А. Шевченко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1987, 24 квіт. **Кисіль Світлана Аркадіївна**, викладач історії КПРС Черкас. філіалу Київ. політехнічного ін-ту. Канд. дис. «Російсько-українські зв'язки в галузі освіти у другій половині XVII – першій чверті XVIII ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. А. Гриценко, к. і. н., с. н. с. О. М. Дзюба. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1987, 29 трав. **Гриценко Михайло Васильович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Республіка Куба в ООН: позиція у вирішенні найважливіших міжнародних проблем (60-і роки)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. С. Хміль, к. і. н., доц. В. В. Пашук. Пров. установа: Ін-т соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

1987, 29 трав. **Денисенко Галина Григорівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Трудова активність молоді у відбудові промисловості і міського господарства Української РСР під час Великої Вітчизняної війни (1943–1945 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. М. В. Коваль.

Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Кравчук, к. і. н., доц. О. О. Сушко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1987, 26 черв. **Латуш Олександр Іванович**, асист. кафедри історії СРСР і УРСР Запорізького держ. ун-ту. Канд. дис. «Братерське співробітництво народів СРСР й відродження промисловості Придніпров'я (1943–1950 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, к. і. н., доц. Г. І. Сургай. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1987, 26 черв. **Міхненко Анатолій Михайлович**, інструктор відділу науки і навчальних закладів Донецького міськкому КПУ. Канд. дис. «Відбудова народного господарства Донбасу (1943–1950 рр.) у радянській історіографії 1943–1980 рр.». Наук. кер.: к. і. н., доц. В. Ф. Близнюк. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Ф. Хорошайлов, к. і. н., доц. Г. В. Стрельський. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-ліття воз'єднання України з Росією.

1987, 25 верес. **Касьянов Георгій Володимирович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Інженерно-технічні секції профспілок України у соціалістичному будівництві 1926–1937 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. М. Сирцова, к. і. н., доц. В. М. Шейко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1987, 25 верес. **Полухіна Ольга Миколаївна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Формування класової самосвідомості пролетаріату України (з 70-х рр. XIX ст. – до початку першої російської революції)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. В. Демченко, д. і. н., проф. О. А. Парасунько. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова.

1987, 30 жовт. **Боряк Геннадій Володимирович**, зав. відділу стародавніх актів Центр. держ. іст. архіву УРСР. Канд. дис. «Адміністративно-територіальний устрій українських земель наприкінці XV – середині XVI ст. (Аналіз документальних джерел)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н. Г. Л. Хорошкевич, к. і. н. М. Г. Крикун. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-ліття воз'єднання України з Росією.

1987, 30 жовт. **Савчук Віктор Олексійович**, зав. відділу пропаганди і агітації Кам'янець-Подільського міськкому КПУ. Канд. дис. «Розвиток історичного краєзнавства в Українській РСР (на матеріалах суспільних форм вивчення історії Великої Вітчизняної війни. 1965–1975 рр.)». Наук. кер.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. П. Т. Тронько. Офіц. опон.: д. і. н. М. В. Коваль, к. і. н., доц. А. С. Лисенко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1987, 27 листоп. **Кокін Сергій Анатолійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Формування і розвиток соціалістичної свідомості робітничого класу в період реконструкції народного господарства СРСР (на матеріалах Української РСР, 20–30-і рр.)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. М. Сирцова, к. і. н., с. н. с. В. Й. Бузало. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1987, 27 листоп. **Устименко Володимир Михайлович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність Рад України по зміцненню тилу Червоної Армії в роки громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції». Наук. кер.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. Ю. Ю. Кондуфор. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Солдатенко, к. і. н., доц. І. Х. Гапжа. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1987, 25 груд. **Швидько Ганна Кирилівна**, доц. Дніпропетров. держ. ун-ту. Докт. дис. «Джерела з соціально-економічної історії міст Лівобережної України другої половини XVII – середини XVIII ст.». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. Л. М. Пушкарєв, д. і. н., проф. Л. Г. Мельник. Пров. установа: Москов. держ. ун-т ім. М. В. Ломоносова.

1988, 29 січ. **Филипенко Дмитро Миколайович**, с. н. с. Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Докт. дис. «Боротьба малійського народу за національну незалежність і соціальний прогрес (1854–1985 рр.)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН СРСР, д. екон. н., проф. В. Г. Солодовников, д. і. н. П. І. Манчха, д. і. н., проф. І. С. Хміль. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1988, 26 лют. **Мигрин Григорій Павлович**. Докт. дис. «Розвідувальна діяльність партизан і підпільників України у роки Великої Вітчизняної війни. 1941–1945». Офіц. опон.: акад.

АН УРСР, д. і. н. П. Т. Тронько, д. і. н. В. Н. Андріанов, д. і. н. В. М. Нем'ятий. Пров. установа: Ін-т історії СРСР АН СРСР.

1988, 26 лют. **Новак Володимир Миколайович**, зав. відділу організаційно-партійної роботи Хмельницького обкому КПУ. Канд. дис. «Залізничники Південно-Західної магістралі в роки соціалістичної реконструкції народного господарства (1926–1937 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. М. Скляренко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Романцов, к. і. н. В. Й. Бузало. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1988, 26 лют. **Ялевський Данило Борисович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий клас та буржуазія України в період загальнонаціональної кризи (вересень – жовтень 1917 р.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. А. П. Грищенко. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. І. М. Пушкарьова, к. і. н., с. н. с. Є. П. Шаталіна. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова.

1988, 25 берез. **Мазило Ігор Васильович**, ст. викладач кафедри історії СРСР і УРСР Вінницького держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Залізничники Української РСР у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. В. І. Клоков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. О. Куманьов, к. і. н., доц. П. М. Чернега. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1988, 25 берез. **Низова Людмила Володимирівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток промислової кооперації на Україні у 20-ті роки». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. П. Горшков, к. і. н., доц. Ф. Г. Турченко. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1988, 26 квіт. **Терентьєва Наталія Олексіївна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Економічне, науково-технічне та культурне співробітництво СРСР та Греції (70-і – середина 80-х рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. О. Чубар'ян, к. і. н., доц. М. В. Кірсенко. Пров. установа: Ін-т соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

1988, 27 трав. **Рубльов Олександр Сергійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історичні погляди Ярослава Галаана». Наук. кер.: д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. і. н. І. Г. Патер. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1988, 27 трав. **Хасцький Олександр Петрович**, ст. викладач кафедри історії СРСР і УРСР Николаїв. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Співробітництво Української РСР і Узбецької РСР у післявоєнний період (друга половина 40-х – 50-і роки)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Панібудьласка, к. і. н. П. П. Барановська. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1988, 24 черв. **Терещенко Юрій Іларіонович**, доц. Київ. держ. пед. ін-ту іноземних мов. Докт. дис. «Економічна політика радянської влади на Україні в період громадянської війни 1918–1920». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. Г. Гімпельсон, д. і. н., проф. А. В. Лихолат, д. і. н., проф. І. К. Рибалка. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1988, 30 верес. **Білополий Віктор Васильович**, асист. кафедри наукового комунізму Дніпропетров. інженерно-будівельного ін-ту. Канд. дис. «Робітничий клас у зміцненні економічних основ соціалістичного способу життя (на матеріалах Української РСР, 1971–1980)». Наук. кер.: д. і. н. Ю. В. Сиволюб. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Полурез, к. і. н. А. Є. Скляренко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1988, 30 верес. **Костинська Неоніла Степанівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Становлення і розвиток держ. апарату і діловодства в Українській РСР (1917–1934 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, к. і. н., доц. А. О. Буравченков. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1988, 30 верес. **Мальцева Людмила Григорівна**, асист. кафедри історії СРСР і УРСР Запорізького держ. ун-ту. Канд. дис. «Викладання та вивчення вітчизняної історії в університетах Росії у першій половині XIX століття». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. Р. О. Кирсева, к. і. н. О. В. Тодійчук. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1988, 30 верес. **Тараненко Микола Сергійович**, м. п. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність Румунії в ООН з політичних питань, 1955–1965 рр.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н. М. А. Мунтян, к. і. н., доц. М. М. Білоусов. Пров. установа: Чернігів. держ. ун-т.

1988, 28 жовт. **Босчко Василь Дмитрович**, м. п. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Спільна боротьба українського та молдавського народів проти внутрішньої та зовнішньої контрреволюції (листопад 1917 – червень 1919 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Р. Г. Симошенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Я. М. Копанський, к. і. н., с. н. с. І. В. Хміль. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1988, 28 жовт. **Кривець Наталія Василівна**, м. п. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Внесок молоді у поглиблення економічного та науково-технічного співробітництва СРСР і НДР в умовах соціалістичної економічної інтеграції (1971–1985 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Кулинич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Ф. Кізченко, к. і. н., с. н. с. С. Р. Сухоруков. Пров. установа: Ужгород. держ. ун-т.

1988, 25 листоп. **Турченко Федір Григорович**, с. н. с. Запорізького держ. ун-ту. Докт. дис. «Ліквідація експлуататорських класів на Україні в роки соціалістичної революції і громадянської війни». Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. І. Ф. Курас, д. і. н., проф. А. В. Лихолат, д. і. н., проф. А. С. Кучер. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1988, 30 груд. **Епштейн Аркадій Ісакович**, доц. кафедри історії КППС Харків. авіаційного ін-ту. Докт. дис. «Робітничий клас України в роки першої п'ятирічки». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Романцов, д. і. н., проф. А. В. Санцевич, д. і. н., проф. С. М. Сириова. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1988, 30 груд. **Іванова Людмила Георгіївна**, асп. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Основні напрями у дослідженнях історії Правобережної України XVIII ст. у дожовтневій і соціалістичній історіографії». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. В. В. Крижанівська. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-ліття возз'єднання України з Росією.

1988, 30 груд. **Копилов Сергій Анатолійович**, асист. кафедри загальної історії Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту ім. В. П. Загонського. Канд. дис. «Участь Робітничого молодіжного союзу у зміцненні народно-демократичної влади в Болгарії (1944–1947 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. І. Черній, к. і. н., доц. Е. М. Кучменко. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1989, 27 січ. **Євселевський Лев Ісакович**, доц. кафедри історії КППС і політехномії Кременчуцького філіалу Харків. політех. ін-ту. Докт. дис. «Історія промислових підприємств Української РСР: історіографія проблеми (1917–1987 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Митрофанова, д. і. н., проф. Я. С. Калакура, д. і. н., проф. А. В. Санцевич, д. і. н., проф. В. Ф. Панібудьласка. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1989, 24 лют. **Копоненко Володимир Володимирович**, ст. викладач Полтав. держ. пед. ін-ту ім. В. Г. Короленка. Канд. дис. «Преса НДР про основні проблеми соціалістичного будівництва в Радянському Союзі (70–80-і рр.)». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Кулинич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. М. Алексієвцев, к. і. н., доц. О. Н. Чикаленко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1989, 24 лют. **Михайленко Валерій Іванович**, зав. кафедри нової і новітньої історії Уральського держ. ун-ту ім. О. М. Горького. Докт. дис. «Історія італійського фашизму у вітчизняній історіографії». Офіц. опон.: д. і. н., проф. З. П. Якимович, д. і. н., проф. А. К. Мартиненко, д. і. н. Б. Р. Лопухов, д. і. н., проф. П. Ю. Рахшир. Пров. установа: Москов. держ. ун-т ім. М. В. Ломоносова.

1989, 31 берез. **Литвин Наталія Андріївна**, м. п. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Мемуари як джерело з історії Української РСР 1921–1941 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Варшавчик, к. і. н., доц. Г. В. Стрельський. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1989, 31 берез. **Титов Олександр Іванович**, викладач історії КППС Черкас. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Шляхи розвитку і удосконалення матеріально-технічної бази сільського

господарства Української РСР (1976–1980 рр.)). Наук. кер.: д. і. н., проф. П. П. Панченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Б. П. Ковалевський, к. і. н., доц. Г. І. Сургай. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1989, 31 берез. **Хомчук Оксана Олексіївна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Італійська немарксистська історіографія про соціально-економічні передумови Великої Жовтневої соціалістичної революції (критичний аналіз)». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. С. Хміль. Офіц. опон.: д. і. н. Н. П. Комолова, к. і. н., доц. В. І. Михайленко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1989, 31 берез. **Шкода Костянтин Олександрович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Критика буржуазної історіографії соціально-економічного розвитку Української РСР в 1960–1985 роках». Наук. кер.: д. і. н. М. М. Варварцев. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. екон. н., доц. П. М. Леоненко. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1989, 28 квіт. **Шевченко Леся Антонівна**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Підвищення культурного рівня трудящих Української РСР в 60-і – першу половину 80-х років: Досвід. Проблеми». Офіц. опон.: акад. АН СРСР, д. і. н., проф. М. П. Кім, д. і. н., проф. В. О. Романцов, д. і. н., проф. А. В. Санцевич. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1989, 26 трав. **Москвич Лілія Григорівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «“Современник” та історія України». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. і. н., проф. В. Є. Спицький. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-ліття возз’єднання України з Росією.

1989, 26 трав. **Толочко Олексій Петрович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Структура князівської влади в Південній Русі в середині IX – середині XIII ст.». Наук. кер.: д. і. н. М. Ф. Котляр. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Г. Кузьмін, к. і. н., доц. О. М. Рапов. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН УРСР.

1989, 30 черв. **Будяков Володимир Васильович**, інженер-технолог Ін-ту електроварювання ім. Є. О. Патона АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба народів Анголи, Гвінеї-Бісау і Мозамбік за свободу і незалежність (1961–1975)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Д. Косеухін, д. і. н., Д. М. Филипенко, к. і. н., доц. П. Ф. Кирпенко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1989, 30 черв. **Комаренко Тетяна Олександрівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціалістичне змагання як фактор розвитку дружби і співробітництва народів СРСР (на матеріалах РРФСР і УРСР. 1971–1980 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н. І. М. Маковійчук, к. і. н. Т. В. Фініков. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз’єднання України з Росією.

1989, 29 верес. **Макар Олександр Юрійович**, м. н. с. Чернівець. відділу Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Канд. дис. «Канадська немарксистська історіографія історії української етнічної групи Канади (критичний аналіз)». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. С. Хміль. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. С. Сороко-Цюпа, д. і. н. В. Б. Євтух. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1989, 29 верес. **Нестуля Людмила Анатоліївна**, викладач Полтав. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Роль багатотиражних газет у підвищенні трудової активності робітників підприємств важкої промисловості Української РСР (1981–1985 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Маковійчук. Офіц. опон.: д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко, к. і. н., доц. В. О. Солодько. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1989, 27 жовт. **Даниленко Віктор Михайлович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Робітничий клас у культурному будівництві на Україні (друга половина 20-х – середина 30-х рр.)». Офіц. опон.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. П. Т. Тронько, д. і. н. В. Т. Єрмаков, д. і. н., проф. З. Г. Лихолобова, д. і. н., проф. А. В. Санцевич. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1989, 24 листоп. **Ганжса Оксана Іванівна**, ст. лаборант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Політика по відношенню до кулацтва в українському доколгоспному селі (1921–1927 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Р. Д. Лях, к. і. н., с. н. с. В. Ф. Верстюк. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1989, 24 листоп. **Осташко Тетяна Сергіївна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Створення і діяльність Наркомосу України в роки громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції». Наук. кер.: акад. АН УРСР, д. і. н., проф. Ю. Ю. Кондуфор. Офіц. опон.: д. і. н. Ф. Г. Турченко, к. і. н. В. М. Даниленко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1989, 28 груд. **Мицик Юрій Андрійович**, доц. Дніпропетров. держ. ун-ту. Докт. дис. «Джерела з історії визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. П. Пронштейн, д. і. н., проф. В. Г. Сарбей, д. і. н. Г. Л. Хорошкевич. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1990, 26 січ. **Каминчук Микола Семенович**, військовослужбовець. Канд. дис. «Інтелекція Радянської України та науково-технічне співробітництво з капіталістичними країнами (1976–1985 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ю. О. Курносов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. і. н. О. Г. Цветков. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1990, 26 січ. **Качура Юрій Борисович**, асист. кафедри нової і новітньої історії розвинутих капіталістичних країн іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Югославія у концепціях і зовнішній політиці США у 60-і роки». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. К. Маргиненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. І. Орлик, д. і. н. О. В. Потехін. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова.

1990, 27 берез. **Ковпак Людмила Всеволодівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність Рад народних депутатів Української РСР щодо розв'язання житлової проблеми у 80-і рр.». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Маковійчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Панібудьласка, к. і. н., доц. В. О. Солодько. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького.

1990, 27 берез. **Ткаленко Інна Василівна**, зав. архіву Управління справами Верховної Ради України. Канд. дис. «Документи по виборах до Рад народних депутатів Української РСР 1960–1980-х рр. як історичне джерело». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. О. Замлинський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Варшавчик, к. і. н., доц. В. В. Підгаєцький. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова.

1990, 27 квіт. **Бойко Ярослав Володимирович**, викладач політекономії та історії СРСР Черкас. філіалу Харків. хіміко-механічного технікуму. Канд. дис. «Заселення Південної України у 60–80-х рр. XIX ст.». Наук. кер.: к. і. н. О. І. Лугова. Офіц. опон.: д. і. н. В. М. Кабузан, к. і. н., доц. М. А. Якименко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т імені 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1990, 27 квіт. **Кравчук Олена Анатоліївна**, м. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Підготовка кадрів для аграрного виробництва у системі середньої спеціальної освіти Української РСР (1971–1985 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Маковійчук. Офіц. опон.: д. і. н. Ю. В. Сиволоб, к. і. н. В. С. Чишко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1990, 1 черв. **Гаврилюк Світлана Віталіївна**, асист. кафедри історії СРСР і УРСР Луцького держ. пед. ін-ту ім. Лесі Українки. Канд. дис. «Діяльність преси по вихованню молоді на революційних, бойових та трудових традиціях радянського народу (на матеріалах молодіжної преси Української РСР другої половини 70-х – першої половини 80-х рр.)». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Маковійчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. І. Вартанов, к. і. н., доц. В. К. Демочко. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1990, 1 черв. **Колесник Михайло Павлович**, ст. викладач кафедри загальної історії Чернігів. держ. пед. ін-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Історичне товариство Нестора-літописця, 1872–1931 (Історіографічний нарис)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. П. Ковальський, к. і. н., с. н. с. О. В. Тодійчук. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1990, 29 черв. **Путро Олексій Іванович**, доц. Київ. держ. ін-ту культури. Докт. дис. «Соціально-економічний та політичний розвиток Лівобережної України другої половини XVIII ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Буганов, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. І. Г. Шульга. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1990, 28 верес. **Горак Володимир Сергійович**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Сучасні немарксистські концепції ролі селянства України в революційному процесі

1917–1921 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. І. С. Хміль. Офіц. опон.: д. і. н. В. Л. Савельєв, к. і. н. І. В. Хміль. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1990, 28 верес. **Ткачук Анатолій Петрович**, ст. викладач кафедри історії СРСР Луцького держ. пед. ін-ту ім. Лесі Українки. Канд. дис. «Культурно-технічний рівень індустріальних робітників Української РСР у 70-і – першій половині 80-х років». Наук. кер.: д. і. н. Л. А. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. В. Коваль, к. і. н., доц. М. М. Рогожа. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1990, 26 жовт. **Борисенко Володимир Йосипович**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Шляхи еволюції феодалізму на Лівобережній Україні у другій половині XVII ст. (соціально-економічні проблеми)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. А. Булигін, д. і. н., проф. В. О. Маркіна, д. і. н., проф. О. А. Парасунько. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1990, 30 листоп. **Малишевська Валентина Методіївна**, ст. викладач Чернігів. держ. пед. ін-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині наприкінці XIX – на початку XX ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н. В. О. Горбик, к. і. н., доц. О. Б. Коваленко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1990, 28 груд. **Іваненко Валентин Васильович**, зав. кафедри історії СРСР Дніпропетров. держ. ун-ту. Докт. дис. «Становлення і розвиток інтернаціональних зв'язків робітничого класу Радянської України з трудящими зарубіжних країн у 20–30-ті рр.». Офіц. опон.: д. і. н. І. М. Кулинич, д. і. н., проф. Ю. О. Львунін, д. і. н., проф. В. Ф. Панібудьласка. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1990, 28 груд. **Топузул Григорій Миколайович**, консультант відділу національних відносин ЦК КП Молдови. Канд. дис. «Співробітництво Молдавської РСР з братніми радянськими республіками в галузі сільського господарства (1944–1980 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н. І. С. Зелений, акад. АН Молдавської РСР, д. і. н., проф. А. М. Лазарєв, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1991, 16 січ. **Цестков Олександр Глібович**, с. н. с. Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Докт. дис. «Соціальні суперечності та соціальні програми в США (60–80-ті роки)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. П. Золотухін, д. і. н., проф. І. С. Хміль, д. і. н., проф. К. С. Лузик. Пров. установа: Ін-т міжнародного робітничого руху АН СРСР.

1991, 25 січ. **Хижняк Ігор Антонович**, зав. кафедри загальної історії Київ. держ. пед. ін-ту ім. О. М. Горького. Докт. дис. «Проблеми соціального регулювання сфери культури США 60–80-х років XX ст.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. К. С. Гаджєєв, д. і. н., проф. Р. Ф. Іванов, д. і. н., проф. І. С. Хміль. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1991, 22 лют. **Афонін Юрій Володимирович**, асист. кафедри політичної історії Луганського держ. пед. ін-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Розміщення класових і партійно-політичних сил у Донбасі у період підготовки і проведення соціалістичної революції (березень 1917 р. – березень 1918 р.)». Наук. кер.: д. і. н. Ю. М. Гамрецький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. Г. Гончаренко, к. і. н., доц. І. Х. Гапка. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1991, 22 лют. **Герасименко Неля Олексіївна**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціально-економічна обумовленість земельних мір Лівобережної України у XVIII ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Замлинський, к. і. н. О. Ф. Сидоренко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1991, 29 берез. **Скрипник Петро Ілліч**, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Місце і роль українських революційних демократів у загальноросійському визвольному русі кінця XIX – поч. XX ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. В. Демченко, к. і. н., доц. А. К. Волощенко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1991, 29 берез. **Шевченко Наталія Володимирівна**, ст. викладач кафедри історії СРСР і УРСР Миколаїв. держ. пед. ін-ту ім. В. Г. Белінського. Канд. дис. «Суспільно-політичний рух на Україні у 60–70-і рр. XVIII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. Г. Я. Сергієнко. Офіц. опон.:

д. і. н., проф. В. І. Буганов, к. і. н., с. н. с. О. М. Дзюба. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1991, 26 квіт. **Київ Олександр Іванович**, викладач кафедри історії СРСР і УРСР Кіровоград. держ. пед. ін-ту ім. О. С. Пушкіна. Канд. дис. «Історія України на сторінках російської журнальної історичної періодики другої половини XIX – початку XX століть». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. О. Б. Коваленко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією.

1991, 26 квіт. **Марушкіна Ірина Ігорівна**, викладач кафедри історії і культури Львів. держ. ін-ту фізичної культури. Канд. дис. «Українсько-польські наукові зв'язки останньої третини XIX – початку XX ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. І. Макар, к. і. н., доц. С. М. Антонюк. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. О. М. Горького.

1991, 31 трав. **Кізченко Валентина Іванівна**, с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Культурне обличчя пролетаріату України в період імперіалізму». Офіц. опон.: д. і. н. Ю. І. Кир'янов, чл.-кор. АН УРСР, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. Н. І. Миронець. Пров. установа: Київ. ін-т культури ім. О. Ю. Корнійчука.

1991, 28 черв. **Григор'єва Тетяна Федорівна**, м. н. с. Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Становлення і розвиток краєзнавства на Півдні України (80-і рр. XVIII ст. – 60-і рр. XIX ст.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. і. н., доц. О. Б. Коваленко. Пров. установа: Сімферопольський держ. ун-т ім. М. В. Фрунзе.

1991, 28 черв. **Русина Олена Володимирівна**, м. н. с. Ін-ту історії АН України. Канд. дис. «Сіверська земля: Генезис та історична еволюція у XIV – на початку XVI ст.». Наук. кер.: д. і. н. В. А. Смолій. Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. М. Г. Крикун. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1991, 27 верес. **Тичина Анатолій Костянтинович**, зав. кафедри історії України Ізмаїльського пед. ін-ту. Докт. дис. «Соціально-політичні аспекти управління промисловістю у 20-х – на початку 30-х років: Історичний досвід та уроки (на матеріалах України)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. З. Г. Лихолобова, д. і. н., проф. В. О. Романцов, д. і. н., проф. В. М. Курило. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1991, 25 жовт. **Лях Сергій Романович**, зав. кафедри історії України Запорізького держ. ун-ту. Докт. дис. «Сільськогосподарські робітники Української РСР у 20-і роки». Наук. консультант: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. К. Рибалка, д. і. н., проф. А. В. Санцевич, д. і. н., проф. В. Є. Лобурець. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1991, 29 листоп. **Кравченко Володимир Іванович**, доц. Запорізького держ. ун-ту. Докт. дис. «Ради народних депутатів України у 80-і роки: Досвід. Проблеми. Уроки». Наук. консультант: д. і. н., проф. П. П. Панченко. Офіц. опон.: д. і. н. І. Є. Зеленін, д. і. н., проф. А. В. Санцевич, д. і. н. Ю. В. Сиволоб. Пров. установа: Чернівці. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича.

1991, 29 листоп. **Марусик Тамара Володимирівна**, методист заочного відділу Чернівець. держ. ун-ту ім. Ю. Федьковича. Канд. дис. «Розвиток науки у західних областях України. 1944–1955 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ю. Твердохліб, к. і. н. Л. В. Матвеева. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. М. П. Драгоманова.

1991, 27 груд. **Дитман Ірина Іванівна**, ст. викладач кафедри історії східних слов'ян Полтав. держ. пед. ін-ту ім. В. Г. Короленка. Канд. дис. «Діяльність надзвичайних державних органів боротьби з дитячою безпритульністю в Українській РСР (1919–1932 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. К. Рибалка, к. і. н., доц. Г. І. Сургай. Пров. установа: Запорізький держ. ун-т.

1991, 27 груд. **Чайковський Анатолій Степанович**, с. н. с. Академії МВС СРСР. Докт. дис. «Допомога радянському тилу в організації народної боротьби проти фашистських загарбників на тимчасово окупованій території СРСР. 1941–1944. (на матеріалах Української РСР)». Наук. консультант: д. і. н., проф. В. Ф. Некрасов. Офіц. опон.: д. і. н.,

проф. Г. О. Куманьов, д. і. н., проф. М. В. Коваль, д. і. н. М. І. Макаров. Пров. установа: Військова академія ім. М. В. Фрунзе.

1992, 31 січ. **Гурбик Андрій Олександрович**, м. н. с. Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Сільська община на Україні в XIV – 60-х роках XVI ст. (соціально-економічний та правовий аспекти проблеми)». Наук. кер.: д. і. н. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. І. Путро, к. і. н. Ф. М. Шабульдо. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. М. П. Драгоманова.

1992, 31 січ. **Ковальчук Галина Іванівна**, викладач кафедри загального бібліотекознавства і книгознавства Київ. держ. ін-ту культури. Канд. дис. «Історія розвитку книгознавства в УСРР в 20–30 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ю. О. Курносів, к. філол. н., доц. В. А. Буран. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. і. н. О. С. Рубльов. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії України.

1992, 31 січ. **Неженцев Юрій Іванович**, с. н. с. Науково-дослідного ін-ту педагогіки. Канд. дис. «Діяльність громадських організацій науково-технічної інтелігенції України (20–30-і роки)». Наук. кер.: д. і. н. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: д. і. н. Ю. В. Сиволоб, к. і. н. О. С. Рубльов. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1992, 28 лют. **Пилявець Юрій Григорович**, ст. викладач кафедри загальної історії Вінницького держ. пед. ін-ту ім. М. О. Островського. Канд. дис. «Колгоспи України у відбудовчий період: проблеми і труднощі (1943–1950 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. І. М. Маковійчук. Офіц. опон.: д. і. н. В. І. Кучер, к. і. н. С. М. Тимченко. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т.

1992, 28 лют. **Черченко Юрій Анатолійович**, м. н. с. Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Інтеграційні процеси в західних областях України у 40-і роки». Наук. кер.: д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. І. Масловський, д. і. н., проф. П. П. Панченко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1992, 27 берез. **Шип Надія Андріївна**, с. н. с. Ін-ту історії України АН України. Докт. дис. «Інтелекція на Україні (XIX ст.): Історико-соціологічний нарис». Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. М. В. Демченко, д. і. н., проф. І. К. Рибалка. Пров. установа: Київ. держ. ін-т культури ім. О. Є. Корнійчука.

1992, 24 квіт. **Єкельчик Сергій Олександрович**, м. н. с. Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Сучасна англосовітська історіографія суспільно-політичних рухів і національно-визвольної боротьби на Україні періоду капіталізму». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. і. н., доц. А. К. Волощенко. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1992, 24 квіт. **Салига Лариса Павлівна**, асист. кафедри політичної історії Кримського сільськогосподарського ін-ту ім. М. І. Калініна. Канд. дис. «Х. Г. Раковський і проблеми національно-державного будівництва на Україні. 1918–1923». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. І. Епштейн, к. і. н. В. М. Волковинський. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1992, 29 трав. **Крикун Микола Григорович**, зав. кафедри південних і західних слов'ян Львів. держ. ун-ту ім. І. Я. Франка. Докт. дис. «Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України у XV–XVIII ст. (воєводства і повіти)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н. Г. Л. Хорошкевич, д. і. н., проф. Ю. А. Мицик. Пров. установа: Ін-т суспільних наук АН України.

1992, 26 черв. **Версток Владислав Федорович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН України. Докт. дис. «Махновщина – селянський повстанський рух в Україні в роки громадянської війни (1918–1921)». Офіц. опон.: д. і. н. Ю. І. Терещенко, д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, д. і. н., проф. А. О. Буравченков. Пров. установа: Запорізький держ. ун-т.

1992, 26 черв. **Табачник Дмитро Володимирович**, гол. консультант секретаріату Верховної Ради України. Канд. дис. «Масові репресії проти інтелігенції України у другій половині 30-х – на початку 40-х рр.». Наук. кер.: д. і. н. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. І. Ф. Курас, к. і. н. О. С. Рубльов. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. М. П. Драгоманова.

1992, 25 груд. **Кураєв Олексій Олексійович**, м. н. с. Ін-ту української археографії АН України. Канд. дис. «Культурні зв'язки України і Франції у другій половині XIX – на початку XX ст. (1851–1917 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: д. і. н. Н. А. Шип, к. і. н. А. М. Катренко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ін-т ім. М. П. Драгоманова.

1993, 26 лют. **Запикільняк Леонід Опанасович**, доц. Львів. держ. ун-ту ім. І. Я. Франка. Докт. дис. «Польська історіографія 40–60-х років XX століття (питання організації і методології)». Наук. консультант: д. і. н., проф. В. П. Чугайов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Замлинський, д. і. н., проф. Ю. І. Макар, д. і. н., проф. В. Л. Савельєв. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т.

1993, 2 квіт. **Павлюченко Олег Васильович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН України. Докт. дис. «Україна в російсько-югославських суспільних зв'язках (друга половина XIX – початок XX ст.)». Наук. консультант: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. П. Шевченко, д. і. н., проф. М. І. Турівченко, д. і. н., проф. Ю. І. Макар. Пров. установа: Запорізький держ. ун-т.

1993, 30 квіт. **Горобець Віктор Миколайович**, м. н. с. Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Малоросійська колегія та реформа державного устрою України: 1722–1727 рр.». Наук. кер.: чл.-кор. АН України, д. і. н. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, к. і. н., доц. В. М. Мордвінцев. Пров. установа: Кам'янець-Подільський держ. пед. ін-т ім. В. П. Затонського.

1993, 30 квіт. **Наседкіна Лариса Дмитрівна**, м. н. с. Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Соціально-політичне, економічне й культурне життя грецького населення України. 20-ті – початок 30-х років». Наук. кер.: д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, к. і. н. О. С. Рубльов. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1993, 28 трав. **Багмет Михайло Олександрович**, доц. кафедри історії України та економічної теорії Миколаїв. держ. пед. ін-ту. Докт. дис. «Проблеми формування національної самосвідомості молоді України у 60-і – 80-і рр.: тенденції, деформації, уроки». Офіц. опон.: акад. АН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько, д. і. н., проф. В. Ф. Панібудьласка, д. і. н., проф. О. М. Стоян. Пров. установа: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова.

1993, 25 черв. **Касьянов Георгій Володимирович**, с. н. с. Ін-ту історії України АН України. Докт. дис. «Інтелекція Радянської України 1920-х – 30-х років: соціально-історичний аналіз». Офіц. опон.: д. філос. н., проф. В. І. Онопрієнко, д. і. н., проф. А. В. Санцевич, д. і. н., проф. С. М. Сирцова. Пров. установа: Запорізький держ. ун-т.

1993, 25 черв. **Масненко Віталій Васильович**, викладач кафедри історії України Черкас. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Суспільно-політичні позиції інтелекції України в 1921–1928 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. М. Курило. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Панчук, к. і. н., с. н. с. Г. В. Касьянов. Пров. установа: Запорізький держ. ун-т, кафедра історії України.

1993, 25 черв. **Матях Валентина Миколаївна**, ст. лаборант Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Проблеми історії України XVI–XVIII ст. у висвітленні журналу “Киевская старина”». Наук. кер.: чл.-кор. АН України, д. і. н. В. А. Смолій. Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н. О. В. Тодійчук. Пров. установа: Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.

1993, 24 верес. **Дубровіна Любов Аноріївна**, директор Ін-ту рукопису Національної бібліотеки України АН України. Докт. дис. «Кодикологія та кодикографія як спеціальні дисципліни в дослідженнях історії української рукописної книги». Офіц. опон.: акад. АН України, д. і. н. Я. Д. Ісаєвич, чл.-кор. АН України, д. філол. н., проф. В. В. Німчук, д. і. н., проф. М. П. Ковальський. Пров. установа: Ін-т української археографії АН України.

1993, 29 жовт. **Желтухін Віктор Матвійович**. Докт. дис. «Виробнича діяльність індустріальних робітників України: історичні уроки, проблеми. Друга половина 60-х – перша половина 80-х років». Наук. консультант: д. і. н. М. Р. Плющ. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Я. С. Калакура, д. і. н., проф. В. О. Романцов, д. і. н., проф. А. В. Санцевич. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1993, 26 листоп. **Держалюк Микола Степанович**, с. п. с. Ін-ту історії України АН України. Докт. дис. «Угорська політична еміграція в Європі у міжвоєнний період». Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. І. М. Гранчак, д. і. н. В. Л. Савельєв. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1993, 24 груд. **Ткаченко Василь Миколайович**, зав. відділу Ін-ту історії України АН України. Докт. дис. «Україна і Росія: проблема національного самовизначення (Історіософський аналіз поточного моменту)». Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н. В. Б. Євтух, д. політології, проф. В. В. Маркус, д. і. н. М. Ф. Котляр. Пров. установа: Київ. держ. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1994, 28 січ. **Кругляк Борис Абрамович**, зав. кафедри політології і гуманітарних наук Житомирського філіалу Київ. політех. ін-ту. Докт. дис. «Внутрішня торгівля на Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.». Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. О. О. Кучер, д. і. н., проф. О. Г. Михайлюк. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1994, 25 лют. **Гриневич Владислав Анатолійович**, м. п. с. Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Національні проблеми в Червоній Армії в період визволення України від німецько-фашистських загарбників (грудень 1942 – жовтень 1944 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. В. Коваль. Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. О. О. Сушко. Пров. установа: Ін-т національних відносин і політології АН України.

1994, 25 лют. **Муляр Ірина Юрійвна**, асп. Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Українсько-польські культурні зв'язки в 20–30-х рр. XX ст.». Наук. кер.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. І. М. Мельникова. Офіц. опон.: д. і. н., доц. Л. О. Зашкільняк, к. і. н. В. С. М. Даниленко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1994, 25 берез. **Морозов Анатолій Георгійович**, доц. Черкас. держ. ін-ту. Докт. дис. «Кредитна сільськогосподарська кооперація УРСР в роки непу». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, д. і. н., проф. Ю. А. Горбань, д. і. н., проф. С. Р. Лях. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1994, 29 квіт. **Лобач Катерина Василівна**, асп. Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Історичний досвід регулювання споживчого ринку України в період непу (історико-економічний аспект)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. А. Горбань, к. і. н., доц. С. С. Діброва. Пров. установа: Запорізький держ. ун-т.

1994, 29 квіт. **Яковлева Тетяна Геннадіївна**, референт з іноземних зв'язків а/о «Морепортбізнес» (С.-Петербург, РФ). Канд. дис. «Початковий етап Руїни: Соціально-політичне становище та зовнішня політика України кінця 50-х років XVII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ю. Д. Марголіс. Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. В. С. Степанков. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1994, 27 трав. **Заяць Андрій Євгенович**, в. о. зав. кафедри українознавства Українського поліграфічного ін-ту ім. І. Федоравка. Канд. дис. «Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Ф. Інків. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. П. Ковальський, к. і. н. Г. В. Боряк. Пров. установа: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України.

1994, 27 трав. **Прокончук Віктор Степанович**, зав. Дунаєвського райвідділу народної освіти. Канд. дис. «Розвиток краєзнавства на Поділлі». Наук. кер.: акад. АН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько. Офіц. опон.: чл.-кор. АН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. Л. В. Баженів. Пров. установа: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки.

1994, 24 черв. **Пиріг Руслан Якович**, директор Центр. держ. архіву громадських об'єднань України. Докт. дис. «Життя і діяльність М. С. Грушевського у контексті ідеологічної боротьби в Україні (1920–1930-і рр.)». Офіц. опон.: д. і. н. В. А. Потульницький, д. філос. н. В. І. Онопрієнко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1994, 24 черв. **Яковенко Наталія Миколаївна**, зав. сектора Ін-ту української археографії НАН України, заст. директора Ін-ту східноєвропейських досліджень НАН України. Докт. дис. «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна)». Офіц. опон.: акад. НАН України, д. і. н., проф. Я. Д. Ісасвич, чл.-кор.

НАН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, д. і. н., проф. М. П. Ковальський. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка.

1994, 30 верес. **Потехін Дмитро Васильович**, вчитель історії Семеїзької середньої школи (АР Крим). Канд. дис. «Внесок “Таврійської вченої архівної комісії” і “Таврійського товариства історії, археології та етнографії” у вивчення історії Криму». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: акад. НАН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько, к. і. н., доц. С. З. Заремба. Пров. установа: Сімферопольський держ. ун-т ім. М. В. Фрунзе.

1994, 30 верес. **Прилуцький Віктор Іванович**, асп. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Молодіжні організації в УСРР в умовах становлення тоталітарного режиму (1920–1928 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. І. Епштейн, к. і. н., доц. Г. І. Сургай. Пров. установа: Укр. науково-дослідний ін-т проблем молоді.

1994, 25 листоп. **Ресит Олександр Петрович**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Робітники України в 1917–1920 рр. (Соціально-політичні та економічні зміни)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. І. Терещенко, д. і. н. В. М. Даниленко, д. і. н., проф. А. О. Буравченков. Пров. установа: Запорізький держ. ун-т.

1994, 25 листоп. **Струкевич Олексій Карпович**, асп. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Друга малоросійська колегія: Заснування, компетенція, політико-адміністративний аспект діяльності». Наук. кер.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. С. Степанков, к. і. н., доц. В. М. Мордвінцев. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1994, 23 груд. **Бела Ольга Миколаївна**, зав. каталогу Держ. архіву Київської області. Канд. дис. «Джерела з історії грошового обігу Київщини XVII століття». Наук. кер.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко. Офіц. опон.: д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко, к. і. н., доц. С. З. Заремба. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1994, 23 груд. **Демиденко Тетяна Прокопівна**, ст. викладач кафедри історії України Полтав. держ. пед. ін-ту ім. В. Г. Короленка. Канд. дис. «Українсько-білоруські зв'язки в сфері художньої культури в 70-і роки ХХ ст.». Наук. кер.: д. і. н. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: д. і. н. Л. А. Шевченко, к. і. н. П. Д. Овчаренко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1995, 27 січ. **Кудряченко Андрій Іванович**, с. н. с. Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Докт. дис. «Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини (1970–1991 рр.)». Офіц. опон.: д. і. н. К. А. Марков, д. і. н., проф. Л. Ф. Гайдуков, д. і. н., проф. І. А. Хижняк. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1995, 31 берез. **Жилюк Сергій Іванович**, вчитель історії Кам'янської неповної середньої школи Житомир. району Житомир. області. Канд. дис. «Російська православна церква на Волині (1793–1917)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Санцевич, к. і. н., доц. А. Л. Зінченко. Пров. установа: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки.

1995, 31 берез. **Литвин Володимир Михайлович**, помічник Президента України. Докт. дис. «Політична арена України: Дійові особи та виконавці (Суспільно-політичний розвиток України у другій половині 80-х – першій половині 90-х років)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. І. Ф. Курас, д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, д. і. н., проф. В. Ф. Панібудьласка. Пров. установа: Нац. ін-т стратегічних досліджень.

1995, 28 квіт. **Машикін Олександр Миколайович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Історія зародження та розвитку акціонерних об'єднань в сільськогосподарському машинобудуванні України (XIX – поч. ХХ ст.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н. Б. А. Кругляк, к. і. н. Т. М. Дерев'янкін. Пров. установа: Харків. держ. ун-т.

1995, 28 квіт. **Чухліб Тарас Васильович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Правобережна Україна у сфері геополітичних інтересів країн Східної та Південно-Східної Європи (60-і роки XVII – поч. XVIII ст.)». Наук. кер.: чл.-кор. НАН

України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. С. Степанков, к. і. н., доц. В. В. Крижанівська. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1995, 30 черв. **Франко Андрій Дмитрович**, м. н. с. Львів. відділення Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Канд. дис. «Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка у Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. А. Макаруч. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. Ф. П. Шевченко, к. і. н., доц. С. З. Заремба. Пров. установа: Прикарпатський держ. ун-т ім. В. С. Стефаника.

1995, 22 груд. **Григоренко Олександр Петрович**, доц. Технологічного ун-ту Поділля (м. Хмельницький). Докт. дис. «Участь молоді в сільськогосподарському виробництві України: Проблеми. Уроки (1960–1980-і рр.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. В. Сапцевич, д. і. н., проф. М. М. Карабанов, д. і. н. О. О. Бондарчук. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1995, 22 груд. **Куліньська Сталіна Юхимівна**, ст. викладач кафедри історії України Чернігів. держ. пед. ін-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Київ у другій половині XIX століття». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Горбик, к. і. н., доц. С. З. Заремба. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1995, 22 груд. **Ткаченко Володимир Володимирович**, ст. викладач Чернігів. держ. пед. ін-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині у 20–30-х рр. XX ст.». Наук. кер.: к. і. н., доц. О. Б. Коваленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Горбик, к. і. н., доц. Г. П. Савченко. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

1995 **Падалка Сергій Семенович**, асп. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Сільське господарство України в другій половині 60-х років XX ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. П. Панченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. Р. Лях, к. і. н. В. С. Чижко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1996, 26 січ. **Марочко Василь Іванович**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Українська селянська кооперація: Історико-теоретичний аспект (1861–1929)». Офіц. опон.: д. і. н. В. Ф. Верстюк, д. і. н. В. В. Калініченко, д. і. н. А. Г. Морозов. Пров. установа: Запорізький держ. ун-т.

1996, 26 січ. **Піскун Валентина Миколаївна**, зав. сектора наукової інформації Ін-ту українознавства Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Канд. дис. «Проблеми охорони та використання культурної спадщини в Україні (середина 70-х – початок 90-х років XX ст.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. М. Склярєнко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. В. Демченко, к. і. н. С. І. Кот. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1996, 23 лют. **Савчук Юрій Костянтинович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Міська геральдика Поділля». Наук. кер.: д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко. Офіц. опон.: акад. НАН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько, к. і. н. Г. В. Боряк. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1996, 23 лют. **Чабан Анатолій Юзефович**, зав. кафедри історії України Черкас. держ. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Докт. дис. «Середнє Подніпров'я в історії України з найдавніших часів до середини XVII ст. (геополітичний аспект)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Горбик, д. і. н., проф. Л. Г. Мельник, д. і. н., проф. В. С. Степанков. Пров. установа: Чернігів. держ. пед. ін-т.

1996, 28 берез. **Павленко Вікторія Вікторівна**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Українсько-болгарські взаємини. 1917–1939 рр.». Наук. консультант: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. П. С. Сохань. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. Б. Євтух, д. і. н. В. М. Даниленко, д. і. н. О. В. Павлюченко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1996, 29 берез. **Лебеденко Олександр Михайлович**, в. о. проф. кафедри всесвітньої історії Переяслав-Хмельницького пед. ін-ту ім. Г. Сковороди. Докт. дис. «Анархізм в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. П. Рєєнт, д. і. н., проф. В. Ф. Солдатенко, д. і. н., проф. М. Г. Щербак. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1996, 29 берез. **Гнітько Світлана Петрівна**, вчений секретар Київ. ін-ту «Слов'янський ун-т». Канд. дис. «Інженерно-технічна інтелігенція Донбасу в 1920-ті – на початку 1930-х років». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Я. Галаган. Офіц. опон.: д. і. н. В. М. Даниленко, к. і. н. Т. В. Марусик. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1996, 26 квіт. **Васюта Сергій Іванович**, пров. н. с. Львів. філіалу Ін-ту педагогіки та психології професійної освіти Академії педагогічних наук України. Докт. дис. «Соціально-екологічні проблеми України 70–90-х рр.». Наук. консультанти: д. і. н., проф. С. А. Макарчук, д. екон. н., проф. Ю. Ю. Туниця. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульницький, д. і. н. В. І. Кучер, д. філос. н. В. С. Крисаченко. Пров. установа: Донецький держ. ун-т.

1996, 26 квіт. **Шенель Любов Федорівна**, зав. Наукового архіву Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Роль робітничих факультетів УСРР в підготовці спеціалістів (20-ті рр.)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. Л. І. Ткачова. Наук. консультант: д. і. н., проф. О. П. Реснт. Офіц. опон.: д. і. п., проф. С. В. Кульницький, к. і. н., доц. М. Л. Головки. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1996, 31 трав. **Заремба Сергій Захарович**, директор Центру пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Докт. дис. «Українське пам'яткознавство: Історія, теорія, сучасність». Офіц. опон.: акад. НАН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько, д. і. н., проф. Л. Г. Мельник, д. і. н. В. М. Даниленко. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

1996, 31 трав. **Головки Валерій Олександрович**. Канд. дис. «Дипломатична діяльність Х. Г. Раковського у Великобританії (1923–1925 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Г. Й. Чернявський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульницький, к. і. н. З. І. Алфорова. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1996, 28 черв. **Євсєєнко Ірина Вікторівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки в міжвоєнний період». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. С. В. Віднянський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Даниленко, к. і. н., доц. С. М. Мортук. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

1996, 28 черв. **Станіславський В'ячеслав Володимирович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Політичні відносини Запорізької Січі і Кримського ханства в кінці XVII – на початку XVIII ст.». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. С. Степанков, к. і. н., доц. В. А. Брехуненко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1996, 28 черв. **Шама Олександр Іванович**, асист. кафедри культурології Тернопільського пед. ін-ту. Канд. дис. «Польсько-литовська унія та інкорпорація українських земель до Королівства Польського на Люблінському сеймі 1569 року». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. П. Ковальський, к. і. н., доц. С. А. Леп'як. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1996, 28 черв. **Шевченко Ольга Миколаївна**, асп. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Православна церква в суспільно-політичному житті Лівобережної України (друга половина XVII – перша чверть XVIII ст.)». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. П. Крижанівський, к. і. н., доц. З. І. Хижняк. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1996, 27 верес. **Баженов Лев Васильович**, проф. кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту. Докт. дис. «Становлення і розвиток історичного краєзнавства Правобережної України (кінець XVIII – перші десятиріччя XX ст.)». Наук. консультант: акад. НАН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей, д. і. н., проф. В. М. Кирило, д. і. н., проф. М. М. Кравець. Пров. установа: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки.

1996, 25 жовт. **Волковинський Валерій Миколайович**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Нестор Махно в історії національно-визвольних і соціальних змагань в Україні». Офіц. опон.: д. і. п. В. Ф. Верстюк, д. і. н., проф. А. О. Буравченков, д. і. н., проф. О. В. Кузьмінєць. Пров. установа: Ін-т національних відносин і політології НАН України.

1996, 25 жовт. **Мальченко Олег Євгенович**, археограф Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Канд. дис. «Фортифікаційне будівництво на південно-східному українському порубіжжі (XV – середина XVII ст.)». Наук. кер.: к. і. н. Г. В. Боряк. Офіц. опон.: д. і. н. О. Я. Машук, к. і. н. Т. В. Чухліб. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1996, 29 листоп. **Корольов Віктор Іванович**, зав. кафедри історії та філософії Кримського індустріально-пед. ін-ту. Докт. дис. «Діяльність політичних партій у Криму і Північній Таврії. 1899–1918 рр.». Наук. консультант: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. П. Реснт, д. і. н., проф. В. Ф. Солдатенко, д. і. н., проф. М. Г. Щербак. Пров. установа: Дніпропетров. держ. ун-т.

1996, 27 груд. **Гарань Олексій Васильович**, доц. кафедри політології Національного ун-ту «Києво-Могилянська Академія». Докт. дис. «Становлення та діяльність політичної опозиції в Україні у 1989–1991 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Г. Слюсаренко, д. філос. н., проф., чл.-кор. НАН України М. В. Попович, д. і. н. Г. В. Касьянов. Пров. установа: Ін-т національних відносин та політології НАН України, відділ етнополітології.

1997, 28 лют. **Сидоренко Олена Федорівна**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Українські землі у міжнародній торгівлі (IX – середина XVII ст.)». Наук. консультант: чл.-кор. НАН України, д. і. н. М. Ф. Котляр. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. Г. Мельник, д. і. н., проф. О. І. Путро, д. і. н., проф. В. Й. Борисенко. Пров. установа: Кам'янець-Подільський держ. пед. ін-т ім. В. П. Затонського.

1997, 28 берез. **Віднянський Степан Васильович**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині». Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, д. і. н., проф. І. М. Гранчак, д. і. н. В. П. Трошинський. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

1997, 25 квіт. **Марцинюк Ігор Михайлович**, викладач кафедри українознавства та історії Черкас. інженерно-технологічного ін-ту. Канд. дис. «Концепція історії А. Тойнбі і всевітня історіографія». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. І. Бушин. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей, д. і. н. Л. В. Таран. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1997, 25 квіт. **Проданюк Федір Миколайович**, асист. кафедри українознавства Державної академії легкої промисловості України. Канд. дис. «Внутрішня політика української держави (29 квітня – 14 грудня 1918 року)». Наук. кер.: д. і. н. Р. Я. Пиріг. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Солдатенко, к. і. н. Г. В. Папакін. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1997, 30 трав. **Кручек Олександр Алікович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Культура в УСРР в 1920–1923 рр. як об'єкт державної політики». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, к. і. н., с. н. с. С. А. Кокін. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1997, 30 трав. **Яцишин Михайло Михайлович**, асп. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Канд. дис. «Українсько-німецькі торговлі зв'язки кінця 80-х – 90-і роки ХХ століття». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. П. Колесник, д. і. н., проф. І. М. Кулинич. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Н. Гулевич, к. і. н., доц. Н. С. Папенко. Пров. установа: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України.

1997, 26 черв. **Половець Володимир Михайлович**, доц. кафедри історії слов'ян Чернігів. держ. пед. ін-ту. Докт. дис. «Кооперативний рух в Лівобережній Україні (1861–1917 рр.)». Наук. консультант: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, д. і. н. В. І. Марочко, д. і. н., проф. А. Г. Морозов. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1997, 26 черв. **Петренко Євген Дем'янович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Переселення козаків і селян України на Кубань (1792–1917)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. А. Мицик, к. і. н., с. н. с. С. І. Кот. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1997, 27 черв. **Довжук Ігор Володимирович**, заст. директора Луганського наукового центру ім. В. Даля. Канд. дис. «Промисловий Донбас в історії розвитку економіки України

(2-га половина XIX століття). Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. Г. Мельник, к. і. н. Ю. З. Данилюк. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.

1997, 27 черв. **Жезицький Віктор Йосипович**, вчитель історії Кам'янець-Подільського спеціалізованого пед. ліцею-інтернату. Канд. дис. «Політичні репресії на Поділлі у 20–30-х рр.: загальні тенденції та регіональні особливості». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Курило, к. і. н., доц. В. А. Войналович. Пров. установа: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки.

1997, 27 черв. **Савчук Оксана Вікторівна**, викладач історії України Кам'янець-Подільського училища культури. Канд. дис. «Краснавчий рух в Україні (кінець 50-х – початок 90-х рр. XX ст.)». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей, к. і. н. О. В. Шеремета. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1997, 30 верес. **Головата Наталія Анатоліївна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Землеволодіння та економічна діяльність православної церкви в другій половині XVI – першій половині XVII ст. на Правобережній Україні». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. І. Пуत्रо, к. і. н., доц. В. М. Мордвінцев. Пров. установа: Нац. ун-т «Києво-Могилянська Академія».

1997, 30 верес. **Маньковська Руслана Вікторівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Музейництво в Україні: питання теорії і практики (1917 – червень 1941 рр.)». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Даниленко, д. і. н., проф. В. М. Курило. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1997, 31 жовт. **Бойко Володимир Миколайович**, консультант прес-служби Чернігів. обл. держ. адміністрації. Канд. дис. «Українські політичні партії і блоки у виборчій муніципальній кампанії 1917 року». Наук. кер.: д. і. н. В. Ф. Верстюк. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Буравченко, к. і. н., доц. Б. І. Андрусихин. Пров. установа: Ін-т національних відносин та політології НАН України, відділ етноісторичних досліджень.

1997, 31 жовт. **Кудлай Олександра Борисівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Центральна Рада – Тимчасовий уряд: Боротьба за автономію (березень – жовтень 1917 р.)». Наук. кер.: д. і. н. А. П. Гриценко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. І. Терещенко, к. і. н., с. н. с. В. М. Устименко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра новітньої історії України.

1997, 26 груд. **Крижановська Оксана Олегівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Масонство в Україні у другій половині XVIII – на початку XX ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., доц. С. З. Заремба, к. і. н., доц. М. Т. Лобода. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, кафедра історії України.

1997, 26 груд. **Мартинов Андрій Юрійович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Українсько-німецьке співробітництво у контексті європейської інтеграції (90-і роки XX ст.)». Наук. кер.: д. і. н. С. В. Віднянський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Н. Гулевич, к. і. н. О. М. Горенко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

1998, 27 січ. **Іваницька Ольга Павлівна**, доц. кафедри всесвітньої історії Вінницького держ. пед. ін-ту. Докт. дис. «Франкістська Іспанія. 1939–1975 рр.». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. В. Таран, д. і. н. С. Е. Камінський, д. і. н., проф. М. Г. Щербак. Пров. установа: Чернівець. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича, кафедра всесвітньої історії та політології.

1998, 24 лют. **Зінченко Арсен Леонідович**, с. н. с. Центру пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Докт. дис. «Життя і діяння митрополита Василя Липківського». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Даниленко, д. і. н., проф. Ф. Г. Турченко, д. і. н. Ю. І. Шаповал. Пров. установа: Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», кафедра історії.

1998, 31 берез. **Кадеюк Олександр Степанович**, доц. кафедри історії, соціології, політології Подільської державної аграрно-технічної академії. Докт. дис. «Реформи в агропромисловому комплексі України 90-х років XX ст. (аспекти кадрового і наукового

забезпечення)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, д. і. н., проф. С. М. Тимченко, д. і. н., проф. В. П. Михайлюк. Пров. установа: Національний аграрний ун-т, кафедра історії України.

1998, 28 квіт. **Лаврищук Володимир Іванович**, викладач Київ. ін-ту зв'язку. Канд. дис. «Фашистський окупаційний режим в Західних областях України. 1941–1944 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. В. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н. В. І. Кучер, к. і. н., с. н. с. І. В. Верба. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, кафедра історії слов'янських народів.

1998, 28 квіт. **Мельниченко Василь Миколайович**, заст. декана іст. фак-ту, ст. викладач кафедри історії України Черкас. держ. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Канд. дис. «Економічні зв'язки між Лівобережною і Правобережною Україною у другій половині XVII ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. Ю. Чабан. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. Г. Мельник, к. і. н., доц. С. А. Леп'явко. Пров. установа: Запорізький держ. ун-т, кафедра історії України.

1998, 30 черв. **Лисенко Олександр Васильович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «“Просвіти” у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Г. Сарбей. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. М. Катренко, к. і. н., доц. А. К. Волощенко. Пров. установа: Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, кафедра історії України історичного фак-ту.

1998, 25 верес. **Вегеш Микола Миколайович**, доц. кафедри політології Ужгород. держ. ун-ту. Докт. дис. «Закарпаття в контексті Центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». Наук. консультант: д. і. н., с. н. с. С. В. Віднянський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, д. і. н., проф. В. Ю. Король, д. і. н. В. П. Троцинський. Пров. установа: Чернівець. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича, кафедра історії народів Східної Європи.

1998, 25 верес. **Завальнюк Костянтин Вікторович**, провідний архівіст Держ. архіву Вінницької області. Канд. дис. «Українсько-білоруські торговельні зв'язки (XIX ст.)». Наук. кер.: д. і. н. Н. А. Шип. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, к. і. н., с. н. с. О. І. Гуржій. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра давньої та нової історії України.

1998, 25 вересня **Юркова Оксана Віталіївна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Даниленко, к. і. н. І. Б. Гирич. Пров. установа: Нац. ун-т «Києво-Могилянська Академія», кафедра історії.

1998, 30 жовт. **Сас Петро Михайлович**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Політична культура запорозького козацтва (кінець XVI – перша половина XVII ст.)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, д. і. н., проф. А. М. Катренко, д. і. н., проф. О. І. Путро. Пров. установа: Нац. ун-т «Києво-Могилянська Академія», кафедра історії і політології.

1998, 30 жовт. **Щербак Віталій Олексійович**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Формування козацького стану в Україні (друга половина XV – середина XVII ст.)». Офіц. опон.: акад. НАН України, д. і. н., проф. Я. Д. Ісаєвич, д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, д. і. н., проф. В. С. Степанков. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра давньої та нової історії України.

1998, 27 листоп. **Шилова Алла Василівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Роль світового співтовариства в урегулюванні югославської кризи та участь у цьому процесі України (90-ті роки XX ст.)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. С. В. Віднянський. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. О. М. Майборода, к. і. н., доц. М. С. Каменецький. Пров. установа: Ін-т світової економіки та міжнародних відносин НАН України, відділ європейських та американських досліджень.

1998, 27 листоп. **Лозвий Віталій Станіславович**, зав. відділу новітньої історії Кам'янець-Подільського іст. музею-заповідника. Канд. дис. «Кам'янецька доба Директорії Української Народної Республіки (червень – листопад 1919 року)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. В. Ф. Верстюк. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Н. І. Миронець, к. і. н., с. н. с. І. Л. Гошуляк. Пров. установа: Чернівець. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича, кафедра історії України.

1999, 26 лют. **Ветров Ігор Георгійович**, асист. іст. фак-ту Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Канд. дис. «Економічна експансія “третього рейху” та промисловість України в роки Другої світової війни». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. В. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. В. І. Кучер, к. і. н., проф. А. І. Байраківський. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

1999, 26 лют. **Ганієнко Андрій Анатолійович**, офіцер Управління СБУ в Чернігів. обл. Канд. дис. «Участь земств Лівобережної України в історико-краєзнавчому русі (1870-ті – 1918 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. О. Горбик. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. М. Катренко, к. і. н., доц. Г. В. Стрельський. Пров. установа: Нац. ун-т культури і мистецтва, кафедра історії України.

1999, 28 трав. **Гуржій Олександр Іванович**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Гетьманська влада в українській козацькій державі першої чверті XVIII ст. (на прикладі діяльності І. Скоропадського)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, д. і. н., проф. Ю. А. Мицик, д. і. н., проф. О. І. Путро. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра давньої та нової історії України.

1999, 25 черв. **Потильчак Олександр Валентинович**, ст. викладач кафедри історії слов'янських народів Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Канд. дис. «Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації». Наук. кер.: к. і. н., доц. О. О. Сушко. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. В. І. Кучер, к. і. н., проф. А. І. Байраківський. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

1999, 25 черв. **Сокульський Ариольд Леонідович**, провідний інженер ВАТ «Мотор-Січ». Канд. дис. «Флот Запорозької Січі в XVI – XVIII ст.: структурна організація, технологія та військово мистецтво». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. О. М. Апанович. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. Г. Мельник, к. і. н. П. А. Горішний. Пров. установа: Черкас. держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького, кафедра історії України.

1999, 24 верес. **Бацак Наталія Іванівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Греки північного Приазов'я: Культурно-просвітницький розвиток (кінець XVIII – початок XX ст.)». Наук. кер.: к. і. н. Н. О. Терентьева. Офіц. опон.: чл.-кор НАН України, д. і. н., проф. В. І. Наулко, к. і. н. О. П. Данильченко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

1999, 24 верес. **Лобода Тетяна Михайлівна**, асп. іст. фак-ту Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Канд. дис. «Суспільно-політична та наукова діяльність В. Г. Кравченка (1862–1945)». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. О. Буравченков. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. В. С. Чишко, к. і. н. Ю. О. Калінцев. Пров. установа: Харків. держ. ун-т ім. В. Н. Каразіна, кафедра історії України.

1999, 24 верес. **Рубльова Наталія Степанівна**, м. н. с. Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Канд. дис. «Політика радянської влади щодо Римо-католицької церкви в Україні, 20–30-ті роки XX ст.». Наук. кер.: д. філос. н., проф. М. Ф. Рибачук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. Л. Зінченко, к. і. н. Т. І. Зарецька. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

1999, 24 верес. **Третяк Кирило Олегович**, асист. кафедри етнології та краєзнавства іст. фак-ту Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Канд. дис. «Історія забудови та архітектури Києва наприкінці XIX – початку XX століть». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. Г. Слюсаренко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Даниленко, к. і. н., доц. П. Д. Овчаренко. Пров. установа: Донецький держ. ун-т, кафедра історії України іст. фак-ту.

1999, 29 жовт. **Горват Любов-Ірина Василівна**, асист. кафедри історії України Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Соціально-економічний і політичний розвиток українців Мараморошини (Румунія) в 1918–1945 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. С. Задорожний. Офіц. опон.: д. і. н., с. н. с. С. В. Віднянський, к. і. н. В. В. Марина. Пров. установа: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України.

1999, 29 жовт. **Сварак Степан Дмитрович**, докторант кафедри історії України Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Докт. дис. «Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років XX століття». Наук. консультант: д. і. н., проф. О. В. Кузьмінєць. Офіц. опон.:

д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, д. і. н., проф. М. І. Панчук, д. і. н., проф. В. К. Майборода. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка, кафедра новітньої історії України.

1999, 24 груд. **Лисенко Олександр Євгенович**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Релігійна ситуація в Україні в 1941–1946 рр.». Наук. консультант: д. і. н., проф. М. В. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. М. Колединий, д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, д. і. н. В. І. Кучер. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

2000, 28 січ. **Романько Ірина Іванівна**, ст. викладач кафедри соціально-гуманітарних наук Державної льотної академії України. Канд. дис. «Розвиток театрального мистецтва України в 1917–1920 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. О. П. Ресніт. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Н. І. Миронець, к. і. н., с. н. с. Т. С. Осташко. Пров. установа: Донецький держ. ун-т, кафедра історії України.

2000, 28 січ. **Тур Віктор Григорович**, викладач Кримського фак-ту Ун-ту внутрішніх справ МВС України. Канд. дис. «Православні монастирі Криму у ХІХ – на початку ХХ ст.». Наук. кер.: д. і. н. І. А. Баранов. Офіц. опон.: д. і. н. Г. Ю. Івакін, к. і. н. П. Д. Овчаренко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра давньої та нової історії України.

2000, 25 лют. **Казамлик Світлана Романівна**, вчений секретар Ін-ту українознавства Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Канд. дис. «Культурно-просвітницька діяльність Києво-Печерської лаври в другій половині ХVІІ–ХVІІІ ст.». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. А. Мицик, к. і. н., доц. В. М. Мордвінцев. Пров. установа: Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка, кафедра спеціальних історичних дисциплін.

2000, 25 лют. **Скотнікова Лада Станіславівна**, асп. кафедри історії України Нац. аграрного ун-ту. Канд. дис. «Аграрні відносини в українському селі у 20–30-х роках ХХ століття». Наук. кер.: д. і. н., проф. Г. П. Мигрин. Офіц. опон.: д. і. н., проф. П. П. Папченко, к. і. н., доц. Б. І. Хорошун. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

2000, 31 берез. **Бомбандьорова Ольга Анатоліївна**, ст. викладач кафедри історії України Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Канд. дис. «Підготовка та використання державних трудових резервів України в період Великої Вітчизняної війни». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. В. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н. В. І. Кучер, к. і. н. А. І. Байраківський. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

2000, 31 берез. **Павленко Микола Ілліч**, професор кафедри історії держави та права Нац. академії внутрішніх справ України. Докт. дис. «Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: Ставлення влади та умови перебування (1919–1924 рр.)». Наук. консультант: д. і. н., проф. С. В. Віднянський. Офіц. опон.: д. і. н. Вас. М. Даниленко, д. і. н., проф. М. В. Кірсенко, д. і. н. В. П. Трошинський. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра нової та новітньої історії України.

2000, 28 квіт. **Богатчук Світлана Степанівна**, асист. кафедри історії України Вінницького держ. сільськогосподарського ін-ту. Канд. дис. «Залізничний транспорт України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (соціально-економічний аспект)». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. Н. А. Шип. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький, к. і. н. К. В. Завальнюк. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра давньої та нової історії України.

2000, 28 квіт. **Ясь Олексій Васильович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Державницька традиція в українській зарубіжній історичній науці 1945–1991 рр.». Наук. кер.: д. і. н. Ю. А. Пінчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Колесник, к. і. н., доц. Г. В. Стрельський. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2000, 26 трав. **Місінкевич Леонід Леонідович**, заст. директора Центру підвищення кваліфікації державних службовців Хмельницької обл. держ. адміністрації. Канд. дис. «Національні меншини Поділля в 20–30-ті рр. ХХ ст.». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Курило, к. і. н. Г. Г. Денисенко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2000, 26 трав. **Шапошнікова Наталія Олександрівна**, асп. кафедри історії України Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Продовольче становище в Україні в роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., проф. А. О. Климов. Офіц. опон.: д. і. н. В. М. Волковинський, к. і. н., доц. Ю. О. Калінцев. Пров. установа: Донецький держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, кафедра історії України.

2000, 29 верес. **Власюк Ігор Миколайович**, асп. кафедри історії України Житомир. інженерно-технологічного ін-ту. Канд. дис. «Вплив столипінської аграрної реформи на соціально-економічний розвиток Правобережної України (1906–1914 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Б. А. Кругляк, д. і. н. Н. А. Шип. Офіц. опон.: д. і. н. В. І. Марочко, к. і. н., доц. Л. І. Гайдай. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра давньої та нової історії України.

2000, 27 жовт. **Леп'яко Сергій Анатолійович**, доц. кафедри історії України та археології Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Докт. дис. «Військово-політична діяльність українського козацтва в контексті міжнародних відносин (1561–1595)». Наук. консультант: акад. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, д. і. н., проф. Ю. А. Мицик, д. і. н., проф. О. І. Путро. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2000, 24 листоп. **Малчанов Володимир Борисович**, асп. кафедри історії України Ін-ту підприємництва та сучасних технологій. Канд. дис. «Життєвий рівень міського населення Правобережної України (1900–1914 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Б. А. Кругляк, д. і. н. Н. А. Шип. Офіц. опон.: д. і. н. А. П. Гриценко, к. і. н., доц. О. Ю. Комаренко. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2001, 26 січ. **Муляр Анатолій Миколайович**, вчитель історії та права Хмельницької загальноосвітньої школи № 6. Канд. дис. «Сільське населення Правобережної України кінця XVII – початку XVIII ст.: чисельність, станова стратифікація та економічне становище». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, к. і. н. В. М. Мельниченко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра давньої та нової історії України.

2001, 26 січ. **Симоненко Ігор Михайлович**, м. н. с. Центру пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Канд. дис. «Вчені архівні комісії в Україні: історія, діяльність, здобутки (кінець XIX – початок XX ст.)». Наук. кер.: к. і. н. О. М. Титова. Офіц. опон.: д. і. н. В. С. Чижко, к. і. н. Т. Ф. Григор'єва. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра архівознавства та спеціальних історичних дисциплін.

2001, 22 лют. **Абдуллаєва Маріанна Абдуллаєвна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Православні храми та монастирі Криму як осередки духовного життя грецького населення (кінець XVIII – 30-і роки XX ст.)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. Н. О. Терентьєва. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. І. Наулко, к. і. н. В. А. Войналович. Пров. установа: Львів. нац. ун-т ім. І. Я. Франка, кафедра новітньої історії України.

2001, 23 лют. **Єфіменко Геннадій Григорійович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932–1938)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Панчук, к. і. н. Я. В. Верменич. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

2001, 23 лют. **Катарзіна Тетяна Іванівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Розвиток системи збереження пам'яток історії та культури у Великобританії, США, Канаді (1960–80-і рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. О. Горбик. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Б. М. Гончар, к. і. н., доц. С. В. Толстов. Пров. установа: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, кафедра нової і новітньої історії.

2001, 30 берез. **Газін Володимир Володимирович**, асист. кафедри історії України Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту. Канд. дис. «Гетьманство Павла Тетері: Спроба подолання суспільно-політичної кризи в українській державі (1663–1665 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. С. Степанков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. А. Мицик, к. і. н. В. А. Брехуленко.

Пров. установа: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України, відділ історії середніх віків.

2001, 30 берез. **Швидкий Василь Павлович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Громадсько-політична, культурно-освітня та наукова діяльність О. Г. Лотоцького (1890-і – 1930-і рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. О. П. Ресніт; к. і. н. С. А. Кокін. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2001, 27 квіт. **Водотика Сергій Григорович**, доц. Запорізького юридичного ін-ту. Докт. дис. «Історична наука УСРР 1920-х років: соціополітичні, науково-організаційні та концептуальні основи функціонування». Наук. консультант: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н. В. Ф. Верстюк, д. і. н., проф. М. І. Панчук, д. і. н., проф. Р. Я. Пиріг. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, відділ джерел новітньої історії.

2001, 25 трав. **Савчук Надія Олександрівна**, ст. викладач кафедри теорії та історії Хмельницького ін-ту регіонального управління та права. Канд. дис. «Діяльність уряду Ю. Хмельницького в умовах загострення суспільно-політичної ситуації в Українській державі (1659 – поч. 1663 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. С. Степанков. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Ю. А. Мицик, к. і. н. В. В. Кривошея. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра давньої та нової історії України.

2001, 25 трав. **Шитюк Микола Миколайович**, декан історико-правового факультету МВНУ Одеського нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Докт. дис. «Масові репресії на Півдні УРСР в 20-ті – на початку 50-х років». Наук. консультант: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н. Г. В. Касьянов; д. і. н., проф. В. М. Даниленко, д. і. н., проф. В. І. Сергійчук. Пров. установа: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна.

2001, 28 верес. **Вілкул Тетяна Леонідівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Віче в Давній Русі у другій половині XI – XIII ст.». Наук. кер.: к. і. н. О. П. Толочко. Офіц. опон.: акад. НАН України, д. і. н., проф. Я. Д. Ісаєвич, д. і. н. Г. Ю. Івакін. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра давньої та нової історії України.

2001, 26 жовт. **Фельбаба Михайло Михайлович**, директор Ганичівської загальноосвітньої школи Тячівського району Закарпат. області. Канд. дис. «Історія проекту “Української Радянської Енциклопедії” у контексті політики “українізації” (1927–1934 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. О. С. Рубльов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Даниленко, к. і. н., доц. Г. І. Ковальчук. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

2001, 30 листоп. **Ісаков Павло Миколайович**, начальник відділу соціально-психологічної служби виправної колонії № 66 Сумського обл. управління Держ. департаменту України з питань виконання покарань. Канд. дис. «Селянський повстанський антикомуністичний рух на Лівобережній Україні (березень 1919 – листопад 1921 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. В. Ф. Верстюк. Офіц. опон.: д. і. н. В. М. Волковинський, к. і. н. П. П. Захарченко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2001, 7 груд. **Вовканич Іван Іванович**, доц. кафедри нової та новітньої історії та історіографії Ужгород. національного ун-ту. Докт. дис. «Системні суспільно-політичні перетворення в Чехословаччині (1945–1948 рр.)». Наук. консультант: д. і. н., проф. С. В. Віднянський. Офіц. опон.: д. і. н. Вас. М. Даниленко, д. і. н., проф. М. В. Кірсенко, д. і. н., проф. С. С. Троян. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн.

2002, 25 січ. **Шереток Валерій Миколайович**, асп. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Православна церква Правобережної України у контексті політичних відносин Росії і Речі Посполитої кінця XVII – XVIII ст.». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. П. Крижанівський, к. і. н. Н. В. Шевченко. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2002, 29 берез. **Перкун Віталій Павлович**, асп. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Церковна сфрагістика Правобережної України (1793–1917 рр.)». Наук. кер.:

д. і. н., проф. М. Ф. Дмитрієнко. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. М. Ф. Котляр, к. і. н. І. Я. Сकोчиляс. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2002, 29 берез. **Хойнацька Людмила Михайлівна**. Канд. дис. «Відбудова машинобудівної індустрії України та її соціальні наслідки (1943–1950 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. В. Коваль. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Шевченко, к. і. н., доц. М. Л. Головка. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра новітньої історії України.

2002, 26 квіт. **Горобець Віктор Миколайович**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Проблема легітимації еліти козацької України в зовнішньополітичній діяльності Гетьманату: стосунки з Росією та Річчю Посполитою (1654–1665 рр.)». Наук. консультант: акад. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. П. Крижанівський, д. і. н., проф. В. А. Потульницький, д. і. н., с. н. с. В. О. Щербак. Пров. установа: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна.

2002, 31 трав. **Матювка Микола Петрович**, доц. кафедри нової та новітньої історії і історіографії Ужгород. нац. ун-ту. Докт. дис. «Рух неприєднання в системі міжнародних відносин (60–90-ті роки ХХ ст.)». Наук. консультант: д. і. н., проф. С. В. Віднянський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Б. М. Гончар, д. і. н. Вас. М. Даниленко, д. і. н. Л. О. Лещенко. Пров. установа: Чернівці. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича.

2002, 31 трав. **Непорозжя Ганна Андріївна**, викладач кафедри історії та культури України Переяслав-Хмельницького держ. пед. ін-ту ім. Г. Сковороди. Канд. дис. «Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900–1907 рр.». Наук. кер: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Н. А. Шип; к. і. н. В. І. Попик. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2002, 21 черв. **Пиріг Олександра Андріївна**, доц. кафедри філософії та історії України Київ. торговельно-економічного ін-ту. Докт. дис. «Ринкові відносини періоду непу в Україні: Історичний аспект». Наук. консультант: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. М. Даниленко, д. і. н., проф. А. А. Диланян, д. і. н., проф. В. В. Лантух. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, кафедра української історії та етнополітики.

2002, 21 черв. **Левченко Олександр Дем'янович**. Канд. дис. «Бойова діяльність Армії Української Народної Республіки (листопад 1918 р. – липень 1919 р.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Ф. Солдатенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Буравченков, к. і. н., доц. І. Л. Гошуляк. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, відділ джерел з новітньої історії України.

2002, 27 верес. **Монолатій Іван Сергійович**, доц. кафедри гуманітарних дисциплін Ін-ту управління природними ресурсами навчально-наукового комплексу Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Канд. дис. «Соціально-економічне становище та культурний розвиток німців в Галичині (1772–1923 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ю. І. Терещенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Б. І. Андрусишин, к. і. н., с. н. с. Н. В. Кривець. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2002, 25 жовт. **Степаненко Ганна Володимирівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – поч. ХХ ст.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Н. А. Шип. Офіц. опон.: д. і. н. Г. М. Надтока, к. і. н., доц. С. П. Стельмах. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2002, 25 жовт. **Попок Андрій Андрійович**, начальник Управління у справах української діаспори та міжнародних зв'язків Держ. комітету у справах національностей та міграції. Канд. дис. «Українські поселення на Далекому Сході як історичний та етнокультурний феномен (кінець XIX – ХХ ст.)». Наук. кер.: д. і. н. В. П. Трошинський. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. О. Лещенко, к. і. н. П. Д. Овчаренко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2002, 29 листоп. **Захарова Ірина Володимирівна**, доц. кафедри соціально-гуманітарних наук та документознавства Черкас. ін-ту управління. Канд. дис. «Роль земств у розвитку народної освіти в Україні (1864–1917 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. Г. Морозов. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, к. і. н., доц. Ф. Я. Ступак. Пров. установа: Донецький нац. ун-т, кафедра історії України.

2002, 27 груд. **Масненко Віталій Васильович**, доц. кафедри історії України Черкас. держ. ун-ту. Докт. дис. «Історична думка у процесі розвитку національної свідомості українців (кінець XIX – перша третина XX ст.)». Наук. консультант: д. і. н., проф. О. М. Майборода. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Я. С. Калакура, д. і. н., проф. Р. Я. Пиріг, д. і. н., проф. О. А. Удод. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2003, 31 січ. **Євсєва Тетяна Миколаївна**, м. п. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Російська православна церква в суспільно-політичному житті України 1917–1921 рр.». Наук. кер.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. О. П. Ресніт. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Б. І. Андрусишин, к. і. н. Т. С. Осташко. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2003, 28 берез. **Русак Анатолій Володимирович**, директор науково-комерційної видавничої фірми ЛТД «Храм». Докт. дис. «Участь союзників гітлерівської Німеччини у війні проти СРСР (1941–1945 рр.)». Наук. консультант: д. і. н. О. Є. Лисенко. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. І. Клоков, д. і. н. В. І. Кучер, д. і. н., проф. Л. О. Лешенко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2003, 28 берез. **Янишин Богдан Михайлович**, м. п. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Народовський рух у Галичині як суспільно-політична течія (70–80-і роки XIX ст.)». Наук. кер.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. О. П. Ресніт. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. І. Павко, к. і. н., доц. С. П. Стельмах. Пров. установа: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України.

2003, 25 квіт. **Ткаченко Тетяна Валентинівна**, викладач кафедри давньої та середньовічної історії України Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. Канд. дис. «Громадська та благодійна діяльність Г. П. Галагана». Наук. кер.: д. і. н. Н. О. Щербак. Офіц. опон.: д. і. н. І. В. Верба, к. і. н., доц. Ф. Я. Стулак. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2003, 30 трав. **Сергієнко Тетяна Степанівна**, викладач кафедри нової і новітньої історії та історіографії Ужгород. національного ун-ту. Канд. дис. «Українсько-словацькі відносини: Формування системи міждержавного співробітництва (1990-і роки)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Віднянський. Офіц. опон.: д. і. н. О. М. Майборода, к. і. н., проф. Р. М. Постоловський. Пров. установа: Дипломатична академія України при МЗС України.

2003, 27 черв. **Горбуров Євген Григорович**, помічник голови Миколаїв. держ. адміністрації. Канд. дис. «Рух опору і націоналістичне підпілля на півдні України та в Криму в період окупації. 1941–1944 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. М. Шитюк. Офіц. опон.: д. і. н. В. І. Кучер, д. і. н., проф. В. В. Стецкевич. Пров. установа: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна.

2003, 27 черв. **Черкас Борис Володимирович**, м. п. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханством (1502–1540)». Наук. кер.: акад. НАН України, д. і. н., проф. В. А. Смолій. Офіц. опон.: д. і. н. С. А. Леп'явко, к. і. н. О. І. Галенко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2003, 26 верес. **Коласчук Ольга Анатоліївна**, ст. викладач кафедри всесвітньої історії Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. М. Коцюбинського. Канд. дис. «Преса УСРР в контексті політики українізації (20–30-ті роки XX ст.)». Наук. кер.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: д. і. н. Г. В. Касьянов, к. і. н. С. А. Кокін. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2003, 26 верес. **Рудик Сергій Ярославович**, радник заступника Київ. міського голови, секретар Київ. міської ради. Канд. дис. «Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни: Причини, особливості, наслідки (1945–1953 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ю. І. Макар. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. І. Павленко, к. і. н. П. Д. Овчаренко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2003, 31 жовт. **Пахоменко Сергій Петрович**, ст. викладач кафедри історичних дисциплін Маріупольського гуманітарного ін-ту Донецького нац. ун-ту. Канд. дис.

«Культурний розвиток грецької спільноти України у другій половині ХХ століття». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. Н. О. Терентьєва. Офіц. опон.: д. і. н. М. А. Журба, к. і. н. П. Д. Овчаренко. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2003, 26 груд. **Львошин Ігор Іванович**, доц. кафедри історії Київ. славістичного ун-ту. Докт. дис. «Польське військово-політичне підпілля в Західній Україні (1939–1945 рр.)». Наук. консультант: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. К. Баран, д. і. н., проф. Г. В. Касьянов, д. і. н. Вас. М. Даниленко. Пров. установа: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України.

2004, 26 берез. **Висовень Оксана Іванівна**, викладач кафедри історії і культури Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. Канд. дис. «Інтелігенція в культурно-освітньому розвитку УСРР (1920-ті – початок 1930-х рр.): Історіографія». Наук. кер.: чл.-кор. АПН України, д. і. н., проф. В. П. Коцур. Офіц. опон.: д. і. н., проф. М. А. Журба, к. і. н. Т. Ф. Григор'єва. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2004, 26 берез. **Смольницька Мирослава Костянтинівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871–1920 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Н. А. Шип, к. і. н., доц. Т. А. Стоян. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2004, 30 квіт. **Копоненко Валерій Васильович**, ст. викладач кафедри політології Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Канд. дис. «Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України у повоєний період (1945–1953 рр.)». Наук. кер.: к. і. н., проф. О. Г. Лойко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Т. В. Марусик, к. і. н., доц. О. Г. Бажан. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2004, 30 квіт. **Рабенчук Олег Петрович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Робсельінспекція УСРР як інструмент політики партії більшовиків у сфері культури (1920–1934 рр.)». Наук. кер.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: д. і. н. Г. В. Касьянов, к. і. н. С. А. Кокін. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2004, 28 трав. **Трофімчик Анатолій Вікторович**, асп. Ін-ту східноєвропейських досліджень НАН України. Канд. дис. «Становлення радянської системи освіти в західних областях Білоруської радянської соціалістичної республіки в 1939–1941 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. В. Ф. Верстюк. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. М. Даниленко, к. і. н., доц. А. О. Руккас. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2004, 28 черв. **Андроциук Олександр Володимирович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Адміністративно-територіальні зміни в УРСР: плани, втілення, наслідки (друга половина 40-х – 60-ті роки ХХ ст.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. П. П. Панченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. М. Тимченко, к. і. н., доц. І. М. Романюк. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2004, 25 черв. **Бовгиря Андрій Маркович**, асп. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Пам'ятки історичної думки Гетьманщини у складі рукописних збірників ХVІІІ – початку ХІХ ст.». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ю. А. Пінчук. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Л. А. Дубровіна, к. і. н., доц. Г. В. Стрельський. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2004, 25 черв. **Копцова Майя Вікторівна**, викладач кафедри всесвітньої історії Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. М. Коцюбинського. Канд. дис. «Громадянська війна в Іспанії (1936–1939 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. О. П. Іваницька. Офіц. опон.: д. і. н. Ю. Г. Беловолов, д. і. н., проф. Л. В. Таран. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2004, 24 верес. **Бем Наталія Вікторівна**, асист. кафедри історії, політології та соціальних технологій Нац. авіаційного ун-ту. Канд. дис. «Політичні настрої українського селянства в умовах суцільної колективізації сільського господарства (кінець 1920-х – 1933 рр.)». Наук. кер.: к. і. н. Л. В. Гриневиц. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Р. Я. Пиріг, к. і. н.

С. М. Дровозюк. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2004, 24 верес. **Мовчан Ольга Миколаївна**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (1920-ті рр.)». Наук. консультант: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. М. Даниленко, д. і. н., проф. Б. І. Андрусишин, д. і. н., проф. С. Р. Лях. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2004, 29 жовт. **Зема Валерій Євгенович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Православні полемічні твори у Київській митрополії середини XVI – початку XVII ст.: Зміст та ідеологія». Наук. кер.: д. і. н., проф. Н. М. Яковенко. Офіц. опон.: д. філос. н., проф. М. В. Кашуба, к. і. н. В. Я. Фрис. Пров. установа: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України.

2004, 29 жовт. **Плахоїнін Андрій Гаєрилович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Південноруські провінційні династії XI століття (Ігоровичі та Ростиславичі)». Наук. кер.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. М. Ф. Котляр. Офіц. опон.: д. і. н. А. А. Горський, к. і. н. О. Б. Головка. Пров. установа: Львів. нац. ун-т ім. І. Я. Франка.

2004, 26 листоп. **Терентьєва Олена Олександрівна**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Просвітницька та благодійна діяльність грецьких купців діаспори: на прикладі діяльності родини Зосимів (кінець XVIII – середина XIX ст.)». Наук. кер.: д. і. н. О. І. Гуржій. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. І. Кудряченко, к. і. н. С. П. Пахоменко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2004, 26 листоп. **Ховрич Сергій Миколайович**, викладач кафедри історії фак-ту соціології Нац. технічного ун-ту «КПІ». Канд. дис. «Становлення та розвиток вищої технічної освіти Наддніпрянської України (остання чверть XIX – перші десятиріччя XX ст.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. О. В. Лихолат. Офіц. опон.: д. і. н., проф. Н. А. Шип, к. і. н. В. І. Попик. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

2004, 24 груд. **Дудник Валентина Михайлівна**, ст. викладач кафедри українознавства ДУІКТ Міністерства освіти України. Канд. дис. «Відбудова міського господарства України у 1943–1950 рр.». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. В. Коваль, д. і. н. О. С. Лисенко. Офіц. опон.: д. і. н. В. І. Кучер, к. і. н. О. С. Аргъомов. Пров. установа: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2004, 24 груд. **Дерев'яко Ігор Петрович**, м. н. с. Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Канд. дис. «Українсько-польські відносини 1918–1921 рр.: політичний аспект». Наук. кер.: к. і. н., проф. В. Ф. Салабай. Офіц. опон.: д. і. н., проф. А. О. Буравченков, к. і. н. М. Д. Несук. Пров. установа: Дипломатична академія України при МЗС України.

2005, 28 січ. **Юсова Наталія Миколаївна**, асп. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Генега концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР: 1930-ті – перша половина 1940-х рр.». Наук. кер.: д. і. н., с. н. с. В. М. Ричка. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. О. П. Моця, к. і. н. М. В. Мандрик. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2005, 28 січ. **Ферков Оксана Василівна**, викладач кафедри історії України Ужгород. нац. ун-ту. Канд. дис. «Історія Закарпаття у крайовій угорськомовній історіографії XIX – початку XX століття». Наук. кер.: д. і. н., проф. Д. Д. Данилюк. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Віднянський, к. і. н., доц. М. В. Олашин. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2005, 25 лют. **Блавуца Андрій Васильович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Обіг земельних володінь волинської шляхти у другій половині XVI ст. (на матеріалах Луцьких актових книг 1566–1599 рр.)». Наук. кер.: д. і. н. П. М. Сас. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. О. Щербак, к. і. н., доц. В. О. Воронін. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2005, 25 лют. **Петренко Олександр Степанович**, заст. директора Держ. архіву Вінницької області. Канд. дис. «Панський масток на Східному Поділлі наприкінці XVIII – у

першій третині XIX ст.: соціально-економічні та етно-конфесійні відносини». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. Л. Зінченко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, к. і. н., доц. І. І. Кривошея. Пров. установа: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України.

2005, 25 берез. **Верменич Ярослава Володимирівна**, с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Історична регіоналістика в Україні: теоретико-методологічні проблеми». Наук. консультант: акад. НАН України, д. і. н., проф. П. Т. Тронько. Офіц. опон.: акад. НАН України, д. і. н., проф. І. Ф. Курас, д. і. н., проф. М. Р. Литвин, д. і. н., проф. І. І. Колесник. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2005, 29 квіт. **Крупина Віктор Олександрович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Білий рух в Україні (1917–1920 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. А. О. Буравченков. Офіц. опон.: д. і. н. В. М. Волковинський, к. і. н., доц. Ю. М. Сорока. Пров. установа: Донецький нац. ун-т.

2005, 29 квіт. **Тоїчкін Денис Віталійович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Українська шабля XVII – XVIII ст. як історичне джерело: Витоки, типологія виготовлення та поширення (за матеріалами музейних колекцій України)». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. Ф. Дмитрієнко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. С. В. Черненко, к. і. н. А. М. Зубко. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2005, 27 трав. **Товстоп'ят Людмила Миколаївна**, асп. Черкас. держ. технологічного ун-ту. Канд. дис. «І. Г. Шульга як історик України». Наук. кер.: д. і. н., проф. М. І. Бушин. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Й. Борисенко, д. і. н., проф. І. В. Верба. Пров. установа: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, кафедра історії України.

2005, 24 черв. **Рубльов Олександр Сергійович**, вчений секретар Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939)». Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. В. Боржак, д. і. н. Г. В. Касьянов, д. і. н., проф. С. П. Качараба, д. і. н., проф. М. І. Журба. Пров. установа: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України.

2005, 24 черв. **Нестеренко Вадим Анатолійович**, асист. кафедри історії Сумського держ. ун-ту. Канд. дис. «Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941–1943 рр. (Адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти)». Наук. кер.: д. і. н. О. С. Лисенко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ю. Король, к. і. н., доц. І. Г. Ветров. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2005, 24 черв. **Гейда Ольга Сергіївна**, асист. кафедри історії та археології України Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Канд. дис. «Розвиток церковно-історичного мистецтва на Чернігівщині у другій половині XVII – на початку XX ст.». Наук. кер.: к. і. н., доц. О. Б. Коваленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. О. О. Пестуля, к. і. н., с. н. с. Г. Ф. Григор'єва. Пров. установа: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, кафедра історії України.

2005, 30 верес. **Тамозов Валерій В'ячеславович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. Ю. А. Пінчук. Офіц. опон.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. М. Ф. Котляр, к. і. н., доц. Г. В. Стрельський. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2005, 30 верес. **Малюта Ольга Володимирівна**, асп. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «"Провіта" у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.)». Наук. кер.: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ф. Верстюк, к. і. н. А. А. Кравченко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2005, 28 жовт. **Герасимчук Таміла Федорівна**, ст. викладач кафедри політології та соціології Рівненського держ. гуманітарного ун-ту. Канд. дис. «Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989–2004 рр.)». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Віднянський. Офіц. опон.: д. і. н. О. М. Майборода, к. і. н., с. н. с. С. Б. Кіш. Пров. установа: Дипломатична академія України при МЗС України.

2005, 28 жовт. **Потильчак Олександр Валентинович**, доц. кафедри історії слов'ян і українознавства іст. фак-ту Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Докт. дис. «Радянські режимні установи для військовополонених та інтернованих в УРСР (1939–1954 рр.): організація, дислокація, структура». Наук. консультант: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. В. М. Даниленко. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. Ю. Король, д. і. н. О. Є. Лисенко, д. і. н. А. С. Чайковський. Пров. установа: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича.

2005, 25 листоп. **Толочко Олексій Петрович**, зав. Центру вивчення історії Київської Русі Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «“Історія Російська” Василя Татішева: Джерела та повідомлення». Наук. консультант: чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. М. Ф. Котляр. Офіц. опон.: акад. НАН України, д. і. н., проф. Я. Д. Ісаєвич, чл.-кор. РАН, д. і. н., проф. Б. М. Флоря, д. і. н. І. М. Данилевський. Пров. установа: Дніпропетров. нац. ун-т.

2005, 25 листоп. **Бикова Тетяна Борисівна**, ст. лаборант Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Створення Кримської АСРР». Наук. кер.: д. і. н., проф. С. В. Кульчицький. Офіц. опон.: д. і. н. О. М. Майборода, к. і. н., с. н. с. О. Д. Бойко. Пров. установа: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. фак-т.

2005, 23 груд. **Ващук Дмитро Петрович**, м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Обласні привілеї Волині та Київщини: генеза і функціонування в другій половині XV – першій третині XVI ст.». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. О. В. Русина, Офіц. опон.: д. і. н., проф. Г. В. Боряк, к. і. н., доц. П. М. Кулаковський. Пров. установа: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

2005, 23 груд. **Новікова Світлана Віталіївна**, ст. викладач Маріупольського держ. гуманітарного ун-ту. Канд. дис. «Внесок греків в економічний розвиток Північного Призов'я (друга половина XIX – початок XX ст.)». Наук. кер.: к. і. н., с. н. с. Н. О. Терентьєва. Офіц. опон.: д. і. н., проф. В. П. Трошинський, к. і. н. П. Д. Овчаренко. Пров. установа: Донецький нац. ун-т, іст. фак-т.

Упорядники О. В. Юркова, І. С. Азарх

<http://history.org.ua>

PERSONALIA

ДИРЕКТОРИ ІНСТИТУТУ

1936	Сараджев Аргашес Хоренович
1936–1941	Белоусов Сергій Миколайович
1942–1947	Петровський Микола Неонович
1947–1964	Касименко Олександр Карпович
1964–1967	Дубина Кузьма Кіндратович
1968–1973	Скаба Андрій Данилович
1973–1978	Шевелєв Арнольд Григорович
1978–1993	Кондуфор Юрій Юрійович
з 1993	Смолій Валерій Андрійович

АРТАШЕС ХОРЕНОВИЧ САРАДЖЕВ

Протокольною постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 25 липня 1936 р. (відповідно до опитування, проведеного 21 липня) першим директором щойно створеного на базі Інституту історії ВУАМЛІН Інституту історії України АН УРСР був призначений філософ Арташес Сараджев. Одночасно він посів посаду секретаря Відділу суспільних наук Академії наук¹. Ці призначення «навздогін» були підтверджені на засіданнях Президії АН УРСР від 27 липня та 14 серпня².

Арташес Хоренович Сараджев, вірмен за національністю, народився 11 грудня 1898 р. у м. Ахалцихе Тифліської губернії (нині – Грузія) у родині шевця-кустаря (зазначаючи свій соціальний стан, А. Сараджев писав, що він з «міщан»). Батько, Хорен Мартиросович, незважаючи на те, що у родині було ще п'ятеро синів, спромігся дати Арташесу непогану освіту – у 1910–1918 рр. майбутній філософ навчався у класичній гімназії м. Ахалцихе. Звісно, необхідно було допомагати сім'ї, і з сімнадцяти років Арташес почав займатися репетиторством.

У 1917 р. бурхливі зміни у державному устрої Російської імперії не могли залишити юнака байдужим. Політично активний, він того року вступив до РСДРП(б). У 1919 р. Сараджев став студентом Бакинського університету, але провчився лише рік. Після повернення до рідного міста для підпільної партійної революційної діяльності, він невдовзі був заарештований і у листопаді 1920 – березні 1921 р. перебував в ув'язненні в Ахалцихе, Тбілісі, Кутаїсі. Після встановлення радянської влади в Грузії А. Сараджев працював секретарем, згодом – завідуючим агітаційного відділу Ахалцинського повітового комітету РКП(б).

У 1922 р. Арташес Хоренович знову приїздить до Баку, де до 1926 р. завідував істпартом ЦК КП Азербайджану та одночасно працював директором Музею Революції. За рекомендацією ЦК КП Азербайджану він був направлений на навчання до Інституту червоної професури (ІЧП) в Москві, де обрав філософський відділ. Тоді провідними викладачами філософського відділення ІЧП були його керівники А. М. Деборін та Л. І. Аксельрод, великі лекційні цикли читали випускники ІЧП І. К. Луппол, М. О. Карєв, Я. Е. Стен, А. Я. Троїцький, А. К. Столяров та інші³.

Безпосередніми вчителями молодого науковця стали А. М. Деборін, І. К. Луппол, Я. Е. Стен та М. О. Карєв. Як пізніше (під час допитів в

¹ *Історія Національної академії наук України (1934–1937): Документи і матеріали.* – К., 2003. – С.226–227.

² Там само. – С.446, 448.

³ Див.: *Коган Л. А.* На подступах к советской философии (первые «свердловцы», «соц. академики», «икаписты») // *Вопросы философии.* – 2002. – № 5.

НКВС на початку 1937 р.) згадував сам А. Сараджев про філософські дискусії між «діалектиками» (прибічниками Деборіна) та «механіцистами», що мали місце у другій половині 1920-х рр., Стен і Карев ще наприкінці 1920-х рр. – на початку 1930-х рр. доводили йому, що «лінія партії у філософії неправильна, що саме їх погляди є справжнім марксизмом, що під виглядом боротьби партії проти ідеалізму йде боротьба проти діалектики»⁴. Більше того, вони були впевнені, що наступ партії на «меньшевиствующий ідеалізм» (а саме так – за «недооцінювання» революційного перевороту, що був зроблений марксизмом у філософії, та ленінського етапу розвитку марксизму – згідно постанови ЦК ВКП(б) 1931 р. були названі погляди А. М. Деборіна та його учнів. – Авт.) пов'язаний із політикою насильницького запровадження колгоспів, що країна стоїть перед катастрофою у політичному, економічному та теоретичному відношеннях⁵.

За звичною практикою тих років, слухачі ІЧП одночасно викладали в інших вищих навчальних закладах. Не став винятком і А. Сараджев – його лекції вже з 1927 р. можна було почути в Комуністичному університеті ім. Свердлова, а з 1930 р. – після закінчення курсу навчання – він працював на історично-партійному відділі ІЧП та одночасно завідував кафедрою філософії в університеті ім. Свердлова. Можемо припустити, що фаховий рівень А. Сараджева був досить високим: його статті публікувались в центральній пресі⁶, також він був серед упорядників «Філософських зошитів» В. Леніна, які побачили світ 1931 р. у 12 випуску «Ленинского сборника».

Однак у 1932 р. як «активний дебординець, що в жодному разі не визнає своїх помилок»⁷, рішенням партійного комітету ІЧП філософії А. Х. Сараджев був відсторонений від педагогічної роботи в Інституті червоної професури. Втім, до 1934 р. Сараджев і далі працював в Інституті філософії Комуністичної академії ім. Свердлова, навіть впродовж року виконував обов'язки вченого секретаря інституту.

У травні 1934 р. за пропозицією президента ВУАМЛІН О. П. Дзеніса (теж випускника ІЧП) А. Сараджев був направлений на роботу в Україну, де став спочатку членом президії, а потім вченим секретарем президії ВУАМЛІН.

Арташес Хоренович активно включився в наукову працю в Україні. Вже у 1934 р. він увійшов до складу редакційної колегії органу ВУАМЛІН – журналу «Під марксо-ленінським прапором», в якому опублікував низку своїх статей «Про класові і гносеологічні корені ідеалізму: До 25-річчя

⁴ Див.: *ДА СБУ*, спр.52219 ФП, т.1, арк.16.

⁵ Там само.

⁶ *Сараджев А.* Против поповско-идеалистической реакции // *Правда.* – 1930. – 14 мая.

⁷ *ДА СБУ*, спр.52219 ФП, т.1, арк.56.

«“Матеріалізму і емпіріокритицизму” Леніна»⁸, «“Матеріалізм і емпіріокритицизм” та питання про збіжність теорії пізнання, логіки й діалектики: До 25-річчя «“Матеріалізму і емпіріокритицизму” Леніна»⁹, «Шкідництво класового ворога в галузі філософії»¹⁰, «Про деякі питання теорії пізнання»¹¹, «Ф. Енгельс і матеріалістична діалектика як філософська наука»¹², а також численні науково-популярні статті у газетах «Комуніст» та «Вісті ВУЦВК» та ін. Неодноразово А. Х. Сараджев, як і інші співробітники ВУАМЛІН, читав публічні лекції. Так, приміром, 14 лютого 1935 р. він, пропагуючи філософські знання, виступив на тему «Основні закони матеріалістичної діалектики»¹³.

У 1935 р. А. Х. Сараджев був призначений директором Інституту філософії ВУАМЛІН. Він посів посаду директора у непростий час. В інституті, як і у ВУАМЛІН загалом, була проведена широкомасштабна «чистка». За «зв'язок з троцькістами», «гальмування викриття шкідницьких теорій і практики на філософські ділянці» була виключена з партії та звільнена директор інституту Васильєва. Залишились без роботи та без партквитків (а інколи опинились за ґратами) багато співробітників Інституту філософії. Необхідно було укомплектувати штат, налагодити роботу по рецензуванню так званої «шкідницької» філософської літератури – працю С. Ю. Семківського, В. О. Юринця, Р. С. Левіка та інших філософів, підручника ВУАМЛІН з діалектичного матеріалізму видання 1932 р., читати популярні лекції та лекції для пропагандистів та викладачів суспільних наук, готувати тематичні збірники та тематичні вечори¹⁴ та – найголовніше – «дати велику теоретичну роботу на підставі неодноразових вказівок у роботах і виступах П. П. Постишева – про нову людину, про ставлення нової людини до соціалістичної праці, власності, держави»¹⁵.

А. Х. Сараджев був одним із організаторів та активних учасників першої конференції молодих учених України, що проходила 26–30 березня 1936 р. у Києві (конференція готувалась майже рік – спочатку силами співробітників ВУАМЛІН, згодом підключились ЦК КП(б)У, Раднарком

⁸ Під марксо-ленінським прапором. – 1934. – № 2. – С.60–84.

⁹ Під марксо-ленінським прапором. – 1934. – № 3–4. – С.16–26.

¹⁰ Під марксо-ленінським прапором. – 1934. – № 3–4. – С.67–83 (у співавт. з М. Шовкоплясом).

¹¹ Під марксистсько-ленінським прапором. – 1935. – № 2. – С.82–95.

¹² Під марксистсько-ленінським прапором. – 1935. – № 4. – С.27–40; №6. – С.65–85; 1936. – №4. – С.63–82.

¹³ Комуніст. – 1935. – 14 лютого.

¹⁴ Див.: Наукова хроніка // Під марксо-ленінським прапором. – 1934. – №3–4. – С.116–124.

¹⁵ Див.: Наукова хроніка // Під марксистсько-ленінським прапором. – 1935. – №4. – С.118.

УСРР і зокрема Наркомат освіти УСРР). Тоді на соціально-економічній секції, якою керував президент ВУАМЛІН О. П. Дзеніс, були заслухані 13 доповідей з історії України, філософії, права, економіки¹⁶, в тому числі доповіді істориків К. Г. Гуслистого «Шляхетсько-магнатська диктатура на Україні на початку XVII сторіччя», Т. Т. Скубицького «Боротьба старшинських груп у період селянської війни 1648 і пізніших років на Україні», І. М. Премислера «Будівництво радянської держави на Україні в 1919 році», В. В. Гуристримби «КП(б)У в боротьбі з денікінщиною», що викликали жваве обговорення. Крім делегатів конференції, під час обговорення цих доповідей виступили акад. А. М. Деборін та А. Х. Сараджев¹⁷. За кілька місяців ці історики увійшли до першого складу наукових співробітників Інституту історії України АН УРСР.

Крім того, А. Х. Сараджев взяв активну участь у підготовці двотомного підручника «Історія України», що з 1934 р. готувався силами науковців ВУАМЛІН. Він разом із О. П. Дзенісом, Н. М. Войтинським та В. М. Смольним відповідно до постанови ЦК КП(б)У виступали як редактори і тому, організовували обговорення окремих глав підручника на спільних засіданнях співробітників ВУАМЛІН¹⁸. Брав участь він і у підготовці літературною комісією ВУАМЛІН підручника «Історія української літератури», для чого в складі бригади опрацьовував твори І. Я. Франка та вивчав творчість Т. Г. Шевченка¹⁹.

Наприкінці липня 1936 р., вже після постанови політбюро ЦК КП(б)У про ліквідацію ВУАМЛІН та призначення Сараджева директором Інституту історії України АН УРСР, відбулись засідання президії ВУАМЛІН, на яких надавались наукові ступені докторів та кандидатів наук, звання професорів та доцентів. Тоді на підставі наукового доробку А. Х. Сараджева йому було надано науковий ступінь доктора філософських наук та вчене звання професора без захисту дисертації²⁰.

Документів про фактичне виконання А. Сараджевим обов'язків директора Інституту історії України (з липня–серпня 1936 р.) поки не знайдено, хоча офіційно він перебував на цій посаді до 17 грудня, коли знову ж таки відповідно до постанови політбюро ЦК КП(б)У (хоча опитування було проведено 23 листопада!) директором цієї наукової установи був призначений С. М. Белоусов.

Арташес Хоренович був заарештований 27 грудня 1936 р. у справі міфічних «право-лівацької контрреволюційної організації на Україні» та «контрреволюційної троцькістської (іноді – троцькістсько-зінов'ївської) терористичної організації на Україні», що, по суті, було продовженням

¹⁶ Див.: Наукова хроніка // Під марксистсько-ленінським прапором. – 1936. – №2. – С.130–131.

¹⁷ Дзеніс О. На соціально-економічній секції // Вісті ВУЦВК. – 1936. – 29 березня.

¹⁸ ЦДАВО України, ф.1267, оп.1, спр.5, арк.219–220.

¹⁹ Там само, арк.97–98.

²⁰ ЦДАГО України, ф.1, оп.20, спр.6852, арк.35–39.

процесу у такій же міфічній справі «контрреволюційної троцькістсько-зінов'ївської організації в Ленінграді»²¹. Фактично у цій справі проходили колишні керівники ВУАМЛІН, ІЧП, члени ВУЦВК та ЦК КП(б)У, зокрема Л. А. Гіттель (на момент арешту у вересні 1936 р. – директор ІЧП), О. П. Дзеніс (президент ВУАМЛІН), З. А. Ашраф'ян (директор ІЧП перед Л. А. Гіттелем, на момент арешту – зав. відділу ЦК КП(б)У), Н. М. Войтинський (директор Інституту історії ВУАМЛІН, директор ІЧП після Л. А. Гіттеля, арештований наприкінці грудня 1936 р.) та багато інших.

Через тиждень після арешту А. Х. Сараджев визнав, що вів «антипартийну роботу» і що «був завербований до контрреволюційної організації» О. П. Дзенісом та З. А. Ашраф'яном ще восени 1934 р. А. Сараджев згадував, як під час однієї з приватних бесід О. П. Дзеніс переконував його, що «не можна бути пасивним, коли, зокрема, в Україні загинули у 1932–33 рр. сотні тисяч людей в результаті насильницької колективізації, що є виразом феодалної експлуатації села»²². Власне, сумніви у правильності «лінії партії» були і у самого А. Х. Сараджева, який вважав, що розвиток української національної культури за тих умов був неможливим, адже «всі кращі представники її [культури. – *Авт.*] переслідуються як націоналісти та троцькісти»²³. Більше того, він з «великим озлобленням говорив [...] про те, що керівництво КП(б)У і далі громить науково-теоретичні кадри, що ще залишились в Україні. Особливо озлоблено Сараджев відзивався про Косіора та Балицького»²⁴. Підтримував він думки і про те, що важке становище на селі є результатом неправильної національної політики партії та неправильно проведеної колективізації.

8–10 березня 1937 р. у Москві відбулись закриті судові засідання Військової колегії Верховного суду СРСР, на яких обвинувачених у справі «контрреволюційної троцькістської організації» було засуджено до вищої міри покарання. Втім, ще 27 лютого 1937 р. їх долі були вирішені: на списках осіб, що підлягали суду Військової колегії за 1-ою (розстрільною) категорією, поставили «ЗА» свої підписи Сталін, Молотов та Каганович²⁵. Суд над Арташесом Сараджевим відбувся 10 березня 1937 р.

²¹ За «створення в Ленінграді бойової терористичної організації» та активну участь в «контрреволюційній троцькістсько-зінов'ївській організації» влітку і восени 1936 р. до вищої міри покарання було засуджено багато колишніх «червоних професорів», в тому числі й М. О. Карева – одного з учителів А. Х. Сараджева. Див.: *ДА СБУ*, спр.52219 ФП, т.2, арк.263–264.

²² *ДА СБУ*, спр.52219 ФП, т.1, арк.19.

²³ *Там само*, арк.29.

²⁴ Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. – К., 2001. – С.25.

²⁵ Див.: *Архів Президента РФ*, оп.24, спр.409, арк.5, 10. Оприлюднено: <http://stalin.memo.ru/spiski/pg01005.htm>.

Він тривав 15 хвилин. Того ж дня на території Донського цвинтаря в Москві А. Х. Сараджева було розстріляно²⁶. В ті березневі дні загинули також І. І. Агол, О. П. Дзеніс, Р. С. Левік, С. Ю. Семковський, Я. Е. Стен та багато інших філософів, істориків, партійних діячів. Арташес Хоренович Сараджев був реабілітований у 1955 р.

О. В. Юркова

²⁶ <http://www.ihst.ru/projects/sohist/repress/professors.htm>. У 1956 р. брату А.Х. Сараджева Арменаку Хореновичу була видана довідка про смерть Арташеса Хореновича, де зазначалось, що він був засуджений Військовою колегією Верховного Суду СРСР 10 березня 1937 р. до 10 років позбавлення волі і помер на засланні 11 травня 1939 р.

СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ БЕЛОУСОВ

17 грудня 1936 р. постановою політбюро ЦК КП(б)У директором Інституту історії України АН УРСР був призначений Сергій Миколайович Белоусов, який до того часу працював секретарем Бобринецького райкому КП(б)У Одеської області¹. Це був хоч і карколомний, однак досить типовий у ті часи кар'єрний ріст члена партії з 1920 р., до того ж за освітою – «історика партії», більше того – «червоного професора».

Сергій Миколайович Белоусов народився 6 березня 1897 р. у м. Тула (Росія) у багатодітній родині робітника-зброяря (крім Сергія, у родині було ще восьмеро дітей). Після закінчення початкової школи у 1909 р. він змушений був піти на заробітки – спочатку як учень кустарів – зброярів, а у 1913–1920 рр. працював на Тульському імператора Петра Великого зброярському заводі.

Бурхливе політичне життя підхопило юнака у 1918 р., коли він вступив до ЛКСМ. У лютому 1920 р. його було прийнято до РКП(б). З того часу він повністю присвятив себе комсомольській, партійній та громадській роботі. У 1920 р. був членом президії та секретарем Зареченського райкому РКП(б), з кінця 1920 до 1922 р. – секретарем міському та губкому комсомолу. У 1921 р. брав участь у придушенні Кронштадтського заколоту, про що з гордістю згадував до кінця життя. У 1922 р. на IV Всеросійському з'їзді комсомолу С. М. Белоусова було обрано членом ЦК ВЛКСМ, членом Бюро ЦК та завідуючим військового відділу ЦК (перебував на цих посадах до 1924 р.). Із створенням Уральської області у 1923 р. працював секретарем Уралбюро ЦК комсомолу. Одночасно у 1922 р. він – помічник начальника Главвсеобуча по політичній частині, а у 1923–1924 рр. – помічник начальника Політуправління Реввоенради республіки, а також член президії Центральної ради товариства друзів повітряного флоту СРСР.

У 1924 р. за проханням самого С. Белоусова ЦК ВКП(б) направив молодого комуніста на навчання до Комуністичної Академії при ЦВК СРСР. Після успішного закінчення ним у 1926 р. курсів марксизму, його за рішенням ЦК ВКП(б) було скеровано на партійну роботу до м. Сормово, де у 1926–1929 рр. С. М. Белоусов працював завідуючим оргвідділу та заступником секретаря Сормовського райкому ВКП(б). В цей же час він заявив про себе і як здібний лектор – викладач робітничого факультету Нижньгородського державного університету. У 1929 р. Белоусов піднявся ще на один шабель у партійній кар'єрі – за рішенням бюро Нижньгородського крайкому партії він був направлений до Вотського обкому партії, де у

¹ *Історія Національної академії наук України (1934–1937): Документи і матеріали.* – К., 2003. – С.237.

1929–1930 рр. був секретарем Іжевського заводського райкому і членом Вотського обкому ВКП(б).

Не можемо не відзначити важливу деталь у становленні партійця – він був делегатом XI – XIV з'їздів ВКП(б), делегатом I та II з'їздів Рад СРСР, IX та X з'їзду Рад РСФРР.

1930 рік виявився певною мірою переломним у долі Сергія Миколайовича. Тоді за рішенням ЦК ВКП(б) він у складі 100 керівних партійних робітників був направлений на навчання до Інституту червоної професури до Москви, де оволодівав знаннями в історико-партійному інституті на відділенні партійного будівництва та історії партії. Як і багато інших слухачів ІЧП, він поєднував навчання із викладацькою діяльністю. Зокрема, у 1931 р. С. Белоусов читав курс історії партії у I-му Московському обласному комуністичному університеті, а у 1932 – на початку 1933 рр. керував кафедрою історії партії та партійного будівництва II-го Московського обласного комвузу у Тулі. Наприкінці 1932 року він став «червоним професором» – йому було надано звання професора по кафедрі історії партії.

Після закінчення повного трирічного курсу навчання в Інституті червоної професури постановою ЦК ВКП(б) С. М. Белоусов у лютому голодоморного 1933 року був направлений начальником політуправління Грушковської МТС Одеської області. Як відомо, політвідділи МТС були створені відповідно до рішення січневого (1933 р.) пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) як надзвичайні органи компартії та мали повноваження політичних, господарських і каральних органів. В умовах глобальної кризи сільського господарства, що характеризувалась зруйнуванням основних виробничих сил села та масовою загибеллю селян через депортації та голод, на них покладалась завдання розгортання організаційно-партійної і політико-виховної роботи, забезпечення «безумовного і своєчасного» виконання колгоспами і колгоспниками своїх зобов'язань перед державою (тобто першочергового виконання планів хлібозаготівель) та очищення колгоспів та МТС від «класово ворожих елементів»². Можемо лише здогадуватись, за успішне виконання яких «особливих державних завдань» С. М. Белоусов у 1934 р. був нагороджений орденом Леніна. У листопаді 1934 р. після розформування політвідділів МТС, що виконали поставлене перед ними завдання – «взяли хліб», за рішенням Одеському обкому КП(б)У С. М. Белоусов посів посаду секретаря Бобринецького райкому КП(б)У Одеської області, одночасно до грудня 1936 р. працюючи і як член Одеського обкому КП(б)У.

Наприкінці 1936 р. С. М. Белоусову випало розпочати роботу «на науковому фронті» в якості директора Інституту історії України АН УРСР. Вірогідно, на членів політбюро ЦК КП(б)У справила враження робота «червоного професора» начальником політвідділу МТС, що була певною перевагою організаційних здібностей та вміння наполегливо проводити «лінію

² Див.: Зеленин И. Е. Политотделы МТС – продолжение политики «чрезвычайщины» (1933–1934 гг.) // Отечественная история. – 1992. – №6.

партії» у життя, адже, як писав в одній із автобіографій сам С. М. Белоусов, «коливань, відхилень від лінії партії не було, в антипартійних опозиціях участі не брав»³. Можливо, зіграв свою роль орден Леніна, можливо – особисті якості партійного функціонера, що був готовий забезпечити повний перехід української історичної науки на рейки марксизму-ленінізму. Крім того, до 1936 р. в своєму науковому доробку С. М. Белоусов мав більше 100 статей з питань історії партії, партійного будівництва, що були надруковані в різних центральних, обласних і районних газетах та журналах⁴. Вірогідно, образ «справжнього комуніста» зіграв свою роль і під час призначення Белоусова секретарем партійного комітету АН УРСР (на цій посаді він працював з березня 1937 р. до травня 1938 р.).

Початок директорства С. М. Белоусова припав на трагічний час. Масові репресії не минули й співробітників Інституту, яких і так було небагато. Безглузді звинувачення у «право-лівацькій троцькістській націоналістичній терористичній діяльності» лунали на адресу істориків – співробітників Інституту, які свого часу навчалися в Інституті червоної професури в Москві або в Інституті червоної професури у Харкові, а пізніше працювали у ВУАМЛІНІ та були так чи інакше пов'язані із фігурантами у міфічній справі «контрреволюційної троцькістсько-зінов'ївської організації», що тоді активно розроблялась НКВС СРСР. У 1937 р. в катівнях НКВС загинули перший директор Інституту А. Х. Сараджев, заступник директора інституту старший науковий співробітник Г. Я. Слюсаренко, старші наукові співробітники К. Ф. Гребенкін, В. В. Гуристримба, Т. Т. Скубицький, М. Ф. Трегубенко, причому всі вони крім А. Х. Сараджєва були арештовані вже після початку роботи С. М. Белоусова на посаді директора.

Історіографам добре відома доповідна записка С. М. Белоусова до ЦК КП(б)У про стан став в Інституті історії України від 19 червня 1937 р.⁵, що може бути названа простим словом «донос». Незважаючи на те, що в науково-дослідній установі, перед якою стояло завдання великої ваги – підготовка підручника з історії України, в штаті нараховувалось всього (лише?) вісім вчених, С. М. Белоусов без вагань ставив перед партійним керівництвом питання про можливість і доцільність подальшої роботи п'яти з них – К. Г. Гуслистого, Ф. О. Ястребова, М. Ф. Трегубенка, В. В. Гуристримби та М. Н. Петровського, характеризуючи їх як політично неблагонадійних, та вимагав направити на роботу до інституту 3-х «професорів-комуністів» та організувати «нормальну» аспірантуру з 15 чоловік.

Втім, вже у другій половині 1937 р. штат інституту потроху почав зростати. Були накреслені і грандіозні (як для такої малочисельної науково-

³ НА ІУ НАНУ, оп.1-л, спр.468, арк.22.

⁴ Там само, арк.10.

⁵ Див.: *У лецатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1996. – С.53–56.*

дослідної установи) плани підготовки низки нарисів з історії України, документальних збірників, випусків хронології історії України, ілюстровано-го курсу історії України, монографічних та археографічних видань. Невдовзі ці плани почали втілюватись у життя. Неабияку участь в них приймав і директор.

Дарма, що українською мовою С. М. Белоусов володів, як він сам визнавав, «дуже слабо». Це не завадило йому писати численні статті до збірників, журналів та газет. За нашими, можливо, неповними, підрахунками, у 1937 р. Сергій Миколайович опублікував 9 статей, у 1938 р. – 13, у 1939 – 18, у 1940 р. – 21, а у першій половині 1941 р. – 12 робіт⁶. Його роботи умовно можна поділити на декілька тематичних груп. Так, до першої варто зарахувати статті на історико-партійну тематику, що були приурочені до певної дати, приміром, до річниць появи квітневих тез Леніна або тих чи інших з'їздів чи конференцій РСДРП, лютневої чи жовтневої революції 1917 р. тощо. До другої групи відносяться так звані «звітні» статті про роботу Інституту історії України, про видання Інституту. Нарешті, третя група статей – власне історичні розвідки з певним «політичним натяком» – зокрема, про битву під Пилляцями 1648 р., Полтавську битву 1709 р., війну 1812 року або про «крах австро-німецької окупації України 1918 р.» та ін. З-поміж них виділяється робота «Створимо героїчну історію міст і сіл України», що була розтиражована у багатьох обласних газетах у квітні 1941 р. і де ставилося завдання – звісно, відповідно до постанови ЦК КП(б)У – видати до 25-річниці Жовтневої революції двотомник «Визначні місця України». С. М. Белоусов підкреслював, що «кожне місто, село повинні створити свою історію, зібрати весь матеріал про героїчне минуле, робити його здобутком народних мас...». У статті фактично був накреслений план підготовки цього двотомника: «... ця капітальна праця може бути створена тільки за активною участю широкої радянської громадськості. Величезна роль у підготовці до видання збірника належить редакціям обласних і районних газет. Кожна газета повинна стати центром, куди надходитиме матеріал з історії міст, сіл і т. д. Систематичне вміщення в газеті історичних матеріалів, спогадів старожилів, архівних документів чимало допоможе створенню збірника. Не обмежуючись тільки збиранням матеріалів, обласні і районні радянські організації і преса повинні звернути увагу на збереження історичних пам'яток революційного минулого і давньої культури. Піклування про охорону їх є також одним з найважливіших завдань...»⁷. Крім

⁶ Див.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. – К., 2001. – С.158–159, 160, 165–166, 179–180, 191–192.

⁷ Цит. за: *Білоусов С. М.* Створимо героїчну історію міст і сіл України // Зоря. – Дніпропетровськ, 1941. – 14 травня. – С.3. До речі, цей план був зреалізований в Інституті значно пізніше – вже у 1960–1970-х рр., коли зусиллями саме «широкої радянської громадськості» та вчених Інституту історії АН УРСР було підготовлене 26-титомне ілюстроване видання «Історія міст і сіл Української РСР».

того, Сергій Миколайович був редактором інститутських видань, а також збірників праць «Й. В. Сталіну Академія наук УРСР» (К., 1940), де вміщувались статті академіків АН УРСР, та «Труди молодих учених» (К., 1941), де були опубліковані статті молодих науковців – геологів, хіміків, фізиків, біологів, електрозварювальників і не було жодної статті на суспільствознавчу тематику!

В Києві С. М. Белоусов відновив і свою лекційну діяльність. У 1937 р. він як професор викладав курс історії партії та партійного будівництва на Центральних курсах марксизму-ленінізму при ЦК КП(б)У, а у 1938–1939 рр. – викладав історію партії у вечірньому університеті марксизму-ленінізму при Будинку вчених.

Із початком радянсько-німецької війни С. М. Белоусов записався в народне ополчення, а вже 9 липня 1941 р. був мобілізований до лав Червоної армії. Разом із діючою армією пройшов шлях до Полтави та Сталіно. Був комісаром батальйону, начальником соціально-економічного циклу 2-го Харківського танкового училища, учасником оборони Харкова. У 1942–1946 рр. – військовим комісаром, а після ліквідації інституту військових комісарів – начальником політвідділу, заступником начальника 1-го Туркестанського кулеметного училища у м. Кушка.

Після демобілізації у липні 1946 р. в званні підполковника Сергій Миколайович повернувся до Києва, де був поновлений на роботі в Інституті історії України, але вже як старший науковий співробітник. 1 листопада 1947 р. на засіданні вченої ради інституту він захистив кандидатську дисертацію на тему «Українська Радянська Соціалістична республіка у боротьбі за завершення будівництва соціалістичного суспільства (1935 – червень 1941)». Офіційними опонентами на захисті виступили член-кореспондент АН УРСР, доктор історичних наук, професор М. Н. Петровський та кандидати економічних наук Д. Ф. Вірник та А. Ю. Шевченко. Рішенням ВАК СРСР від 24 липня 1948 р. йому було надано науковий ступінь кандидата історичних наук.

До 1964 р. С. М. Белоусов працював в Інституті: у 1947–1960 рр. був старшим науковим співробітником відділу історії радянського суспільства, у 1960–1964 рр. – відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни. У 1951–1955 рр. він вважався виконуючим обов'язки (бо був кандидатом, а не доктором наук) завідуючого відділу історії радянського суспільства Інституту історії АН УРСР. Одночасно працював за сумісництвом в Інституті підвищення кваліфікації викладачів марксизму-ленінізму при Київському державному університеті.

За повоєнний час з-під пера С. М. Белоусова побачило світ близько 70 наукових праць. Монументальна як на момент видання у 1951 р. монографія «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі» була першим узагальнюючим дослідженням історії возз'єднання українських земель у 1939–1945 рр. та так званих соціалістичних перетворень на західноукраїнських землях за роки радянської влади. Ця праця навіть була перекладена словацькою мовою і видрукувана в Братиславі 1956 р.

Особливу увагу звертав науковець на дослідження історії народного господарства України у 1930-х рр. В радянській історіографії за велике досягнення вважалась розроблена ним періодизація історії народного господарства за роки другої і третьої п'ятирічок. Цю тему продовжила і монографія «Відбудова і розвиток народного господарства та культури Української РСР в четвертій п'ятирічці (1946–1950)» (К., 1953), а завершила робота із промовистою назвою «КПРС – натхненник і організатор комуністичного будівництва на Україні» (К., 1960). С. М. Белоусов був співавтором двотомної «Історії Української РСР», брав участь у підготовці «Української Радянської Енциклопедії», «Большой Советской Энциклопедии», виступив науковим редактором низки монографій, збірників, брошур. Науковець підготував понад 20 кандидатів наук. Був відзначений урядовими нагородами СРСР, УРСР і Туркменської РСР.

Помер Сергій Миколайович Белоусов 2 липня 1985 р. у Києві.

О.В. Юркова

МИКОЛА НЕОНОВИЧ ПЕТРОВСЬКИЙ

Микола Неонович Петровський був третім директором Інституту історії України. Порівняно із своїм попередником (С. М. Белоусовим), який не мав навіть кандидатського ступеня, доктор історичних наук (з 1939 р.), професор Микола Неонович Петровський був знаним і шанованим дослідником історії України.

Народився він 2 (14) листопада 1894 р. у родині священика в с. Кудрівці Сосницького повіту на Чернігівщині, де його батько незадовго перед тим отримав прихід у Різдво-Богородицькій церкві. Микола був другим з шести дітей подружжя Петровських. Як було заведено у священницьких родинах, він розпочав навчання в Чернігівському духовному училищі, а після його закінчення у серпні 1905 р. вступив до однойменної духовної семінарії. Відмінно завершивши повний курс навчання в останній (загальноосвітні й богословські класи), М. Н. Петровський мав широкі можливості зробити дальшу духовну кар'єру. Але він вирішив за краще отримати світську освіту.

У 1915 р. на підставі конкурсу атестатів Микола став «казеннокоштным» студентом історичного відділення одного з відомих освітніх закладів – Ніжинського історично-філологічного інституту князя Безбородька. Серед його учителів варто згадати відомих учених, професорів Г. А. Максимовича та В. Г. Ляскоронського. Саме під керівництвом останнього було на «відмінно» написано кандидатську працю М. Н. Петровського «Польсько-козацькі війни до Богдана Хмельницького». А відмінний атестат і неабиякі здібності дослідника дали підстави конференції професорів Ніжинського інституту в 1919 р. рекомендувати його для прикріплення до Київського університету для підготовки до професорського звання.

Однак не судилося Миколі Неоновичу вчитися у Київському університеті. Спочатку він служив діловодом в одній з тираспольських гімназій, а потім працював на ниві шкільної освіти в рідних краях – у Сновському окрузі й Сосницькому повіті на Чернігівщині. В 1924 р. на запрошення проф. Г. А. Максимовича М. Н. Петровський став викладачем (з 1928 р. – професором) реорганізованого Ніжинського інституту народної освіти, а через рік був затверджений співробітником щойно створеної при останньому Науково-дослідної кафедри історії української культури та мови по секції українсько-російської історії. У 1927–1932 рр. плідно працював він і як редактор 7–12 томів «Записок Ніжинського інституту народної освіти».

Невдовзі молодого дослідника, як і кількох інших ніжинських науковців, залучив до праці в своїй академічній Комісії історії Лівобережної України акад. М. С. Грушевський. Влітку 1927 р. М. Н. Петровський взяв участь у роботі археографічної експедиції співробітників Історичних установ М. С. Грушевського у Москві. Великий обсяг зробленого дослідником, а також працездатність та науковий хист Миколи Неоновича привернули увагу академіка. В свою чергу, М. Н. Петровський також цінував слушні

поради останнього. А наприкінці 1927 р. він за власним бажанням став нештатним співробітником керованої М. С. Грушевським Науково-дослідної кафедри історії України у Києві. Брав участь дослідник і в роботі Комісії для дослідів над новою українською історіографією, якою також опікувався академік. Однак не все було так безхмарно у житті М. Н. Петровського. Зокрема, в історіографічній літературі є згадки про «профілактичне затримання» вченого органами ДПУ УСРР у 1928 р.¹

1920-і рр. – час розквіту таланту Миколи Неоновича. Він багато друкується. Його численні статті, присвячені біографіям окремих діячів України доби Гетьманщини, зокрема Ю. Дуніна-Борковського, І. Богуна, П. Дорошенка, з'являються у «Записках Ніжинського ІНО», часопису «Україна», щорічних «Наукових збірниках», які видавала Історична секція Всеукраїнської Академії наук під головуванням М. С. Грушевського, «Записках Історично-філологічного відділу ВУАН», інших виданнях. Справжньою подією в науковому світі стала поява у 1930 р. ґрунтовної праці вченого «Нариси історії України ХVІІ – початку ХVІІІ століть: Досліди над літописом Самовидця». Копіткий аналіз, старання перевірка кожної сторінки літопису в інтерпретації М. Н. Петровського зробили це історичне джерело ясным і чітким. Більше того, вчений (як, зрештою, й В. О. Романовський та О. П. Оглоблин у той же час) дійшов висновку про те, що автором літопису був Роман Ракушка-Романовський. Він присвятив своєму герою великий нарис². Недарма значно пізніше Л. О. Окиншевич образно назвав Миколу Неоновича саме «дослідником Самовидця»³.

У 1931 р. М. Н. Петровський, сподіваючись на отримання наукового ступеня доктора історії української культури, виступив з доповіддю про літопис Самовидця на засіданні Харківського науково-дослідного інституту української культури ім. акад. Д. І. Багалія. Проте виступ Миколи Неоновича, як і монографія, були немилосердно розкритиковані. Як пізніше писав В. В. Дубровський, «його праця була в найменшій мірі “марксістсько-ленінська”, як того вимагали директиви компартії»⁴. Лайливі рецензії відіграли свою роль. Наукового ступеня, звісно, тоді історик не отримав. Більше того, в грудні 1933 р. професора М. Н. Петровського звільнили з Ніжинського

¹ Див., зокрема: Білокінь С. Петровський Микола Неонович // Вчені Інститут історії України: Біобібліографічний довідник. – Вип.1. – К., 1998. – С.249; Дмитрієнко С. В., Коваленко О. Б. Листи М. Н. Петровського до М. С. Грушевського // Україна і Росія в панорамі століть: Зб. наук. праць на пошану проф. К. М. Ячменіхіна. – Чернівці, 1998. – С.326.

² Див.: Петровський М. Українські діячі ХVІІ віку. II. Роман Ракушка-Романовський // ЗІФВ ВУАН. – Кн.ХХVІ. – К., 1931. – С.181–212.

³ Л. О[киншевич]. Дослідник Самовидця: Пам'яті М. Н. Петровського // Україна: Українознавство і французьке культурне життя. – Париж, 1952. – Ч.7. – С.535–537.

⁴ Див.: Дубровський В. Спогад про проф. д-ра М. Н. Петровського (26.XI.1894 – 20.VII.1951) // Український історик. – 1964. – Ч.2–3. – С.25.

інституту народної освіти, звинувативши у пропаганді «буржуазно-націоналістичної контрреволюційної системи поглядів»⁵.

Однак Микола Неонович не зламався. В 1934 р. він переїхав до Києва й почав працювати у відділі стародруків Всенародної бібліотеки України. В 1935–1936 рр. М. Н. Петровський займався укладанням та редагуванням двох томів бібліографії актово-документального матеріалу з історії України, які, на жаль, надруковані не були⁶. Проте наприкінці 1936 р. разом з іншими науковими працівниками бібліотеки Миколу Неоновича звинуватили в контрреволюційній діяльності й звільнили.

Але довго безробітним учений не залишався. У липні 1936 р. в системі АН УСРР був організований Інститут історії України. І вже з січня 1937 р. Микола Неонович став працювати в ньому старшим науковим співробітником сектора історії України доби феодалізму. Він був одним з найактивніших науковців Інституту. За чотири з половиною роки до війни надрукував близько 80 праць, у тому числі монографію «Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1648–1654)» (К., 1940) як 4-й випуск серійного інститутського проекту «Нариси з історії України». В 1938 р. побачив світ перший випуск упорядкованої дослідником «Хронології історії України», у 1939 р. – 1-й том серійного інститутського документального видання «Історія України в документах і матеріалах» – «Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть», а у 1941 р. – 3-й том з цієї ж серії «Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569–1654 роки)» (останню роботу М. Н. Петровський виконав разом з ленинградським дослідником В. К. Путіловим). Також вчений був одним з авторів та редакторів першого в радянській українській історіографії підручника для вищих учбових закладів «Історія України. Короткий курс», що побачив світ 1940 р. Офіційне визнання дослідник здобув у 1939 р. в Москві, коли після захисту в Інституті історії АН СРСР дисертації, присвяченої історії визвольної війни 1648–1654 рр. і приєднанню України до Росії, здобув науковий ступінь доктора історичних наук.

З середини 1930-х рр. починається другий етап у творчості вченого. М. Н. Петровський і далі вивчав історію Хмельниччини, але змушений був перебудуватися відповідно до вимог свого часу, міняючи спрямування наукових студій. У його працях того періоду можна побачити дві тенденції. З одного боку, це намагання побудувати, згідно з офіційними настановами, схему приєднання України до Росії, а з іншого – показати визначну роль Богдана Хмельницького в українській історії XVII ст. Й якщо намагання мімікрувати, творити штучні схеми, висвітлювати історію визвольної війни

⁵ Див.: Дмитрієнко С. В., Коваленко О. Б. Листи М. Н. Петровського до М. С. Грушевського. – С.326.

⁶ Див.: Дубровіна Л. А., Опущенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1941). – К., 1998. – С.189, 259.

XVII ст. з так званих марксистсько-ленінських методологічних позицій робили праці М. Н. Петровського явно невдалими, то опис подій визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, звертання уваги на нього як на визначного стратега і тактика, а також обережного політика, талановитого організатора всенародної боротьби привели до певного зламу у підходах української радянської історіографії до оцінки особи та діяльності гетьмана. Важливо відмітити, що в праці «Богдан Хмельницький», виданій у Москві 1944 р., науковець звернув увагу на спроби гетьмана возз'єднати всі українські землі в складі неподільної Української держави ⁷.

З початком війни Микола Неонович разом з кількома науковцями Інституту історії України евакуювався до Харкова, а згодом – до Уфи, де спочатку працював старшим науковим співробітником Інституту суспільних наук АН УРСР. За постановою Президії Академії від 12 червня 1942 р., коли було відновлено роботу ряду інститутів Відділу суспільних наук, у тому числі й об'єднаних Інституту історії України та Інституту археології, М. Н. Петровського було призначено директором Інституту історії та археології АН УРСР. Важко тепер сказати, чому керівником невеличкого за чисельністю колективу став безпартійний професор, та ще й під час свого перебування на фронті в складі лекторської бригади ЦК КП(б)У. Зрештою, він був єдиним доктором наук – істориком. Можливо, цьому призначенню сприяла також доповідна записка М. Н. Петровського від 25 лютого 1942 р. на ім'я президента АН УРСР О. О. Богомольця, що була уважно розглянута у ЦК КП(б)У. В написаній перед від'їздом науковця на фронт доповідній йшлося про незадовільну роботу Інституту історії України перед війною. Зокрема, викривалася діяльність М. І. Марченка, який був арештований у першу добу війни як німецький шпигун, О. П. Оглоблина, який залишився в Києві та став під час гітлерівської окупації міста бургомістром, а також колишнього вченого секретаря Інституту, а у 1942 р. – секретаря парткомітету Академії наук М. І. Супруненка ⁸. Але, крім «більшовицької» принциповості, в листі М. Н. Петровського можна знайти й заздрість по відношенню до своїх колег, які «фактично панували у Києві на історичному фронті, і в Інституті історії України Академії наук УРСР, і в університеті...» ⁹. Й справді: О. П. Оглоблин був керівником сектору історії капіталізму Інституту, М. І. Марченко – керівником сектору історії феодалізму (навіть не маючи наукового ступеня), а професор, доктор історичних наук М. Н. Петровський працював лише старшим науковим співробітником! І тільки під час відсутності М. І. Марченка він виконував обов'язки керівника сектору історії феодалізму. Припускаємо, що певну роль у

⁷ Див.: *Смолій В., Степанков В.* Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. – К., 1993. – С.14.

⁸ Див.: *У лецатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2-х ч. – Ч.1.* – К., 1996. – С.98–102.

⁹ Там само. – С.99–100.

цьому відіграло й те, що у біографії вченого було кілька компрометуючих з точки зору радянської влади моментів (зокрема, походження з родини священика, безпартійність, а також кількарічна робота в Історичних установах М. С. Грушевського). Немаловажне значення мало і не дуже приязне ставлення до М. Н. Петровського з боку колег-істориків. Усе це давало можливість компартійним органам тримати вченого на короткому повідку. Цьому, вірогідно, мало сприяти також обрання його 12 лютого 1945 р. членом-кореспондентом АН УРСР.

Активна пропагандистська діяльність, яку вів історик під час війни, продовжувалася і в 1945–1946 рр. Як історик-експерт Микола Неонович був членом делегації УРСР на мирній конференції у Парижі в 1946 р., а також на Асамблеях ООН у Сан-Франциско в 1945 р. та Лондоні у 1946 р.

Зрештою, працював М. Н. Петровський як директор Інституту історії України (а на початку 1944 р. з переїздом АН УРСР до Києва останній знову почав працювати самостійно) недовго – лише п'ять років. У жовтні 1947 р. після сумнозвісної постанови ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» від 29 серпня 1947 р. й статті у журналі «Більшовик України» «До кінця ліквідувати буржуазно-націоналістичні перекручення історії України» історик був знятий з відповідальної директорської посади як такий, що «не забезпечив боротьби з проявами українського буржуазного націоналізму в історичній науці»¹⁰.

Після такого приниження доля відвела Миколі Неоновичу Петровському ще чотири роки життя. В той час він продовжував працювати у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, де з 1944 р. завідував кафедрою історії України, читав лекції, що незмінно подобалися студентам, а також очолював відділ археографії в Інституті історії АН УРСР. Однак постійні нагінки не могли не вкоротити йому віку. М. Н. Петровський помер у Києві на 57-му році життя, 20 липня 1951 р.

Згадуючи про М. Н. Петровського, не можна обійти мовчанням деякі особливості вченого як людини, про які незмінно згадували ті, хто коли-небудь спілкувався з істориком. Перша – це воістину феноменальна пам'ять, яка робила його як фахівця неперевершеним знавцем фактів, подій та явищ. Л. О. Окиншевич навіть писав, що М. Н. Петровський за цією своєю здібністю стояв поруч чи навіть перевершував, здавалося б, недосяжних академіка А. Ю. Кримського і професора М. К. Зерова¹¹.

Друга особливість дослідника пов'язана з його вимовою. Микола Петровський походив з Полісся, де зберігалися старовинні архаїчні діалектологічні особливості, зокрема дифтонг «уо» замість «іі» в закритих складах. Ця особливість у вимові слів «куонь», «вуол», «вуон» тощо (замість «кінь», «віл», «він»), що збереглася у вченого до кінця його життя, незмінно

¹⁰ Там само. – С.222.

¹¹ Л. О[киншевич]. Дослідник Самовидця: Пам'яті М. Н. Петровського. – С.536.

привертала до нього увагу ¹².

Нарешті, не можна замовчати й практицизм історика, що, ймовірно, розвинувся під час його самостійного життя та навчання в Чернігівській духовній семінарії. Вірогідно, саме ця риса його характеру дала можливість аполітичному по суті М. Н. Петровському попри всі численні нагінки вижити у важких умовах радянської дійсності, зайняти відповідальну посаду директора Інституту історії України АН УРСР і залишити по собі пам'ять одного з непересічних дослідників української минувшини.

О. В. Юркова

¹² Див.: Дубровський В. Спогад про проф. д-ра М. Н. Петровського (26.XI.1894 – 20.VII.1951). – С.21.

ОЛЕКСАНДР КАРПОВИЧ КАСИМЕНКО

Вчений та організатор історичної науки Олександр Карпович Касименко (1905–1971) працював директором Інституту історії України 17 років – з 1947 по 1964. До останніх днів життя він займався важливою науковою та науково-організаторською працею, будучи заступником директора Української Радянської Енциклопедії академіка М. П. Бажана і заступником головного редактора 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» академіка П. Т. Тронька. За підготовку цього видання О. К. Касименко в числі інших науковців удостоєний Державної премії СРСР в галузі науки і техніки за 1976 р. (посмертно).

О. К. Касименко народився 23 червня 1905 р. на Полтавщині, біля Золотоноші, в селі Велика Бурімка (нині Чорнобаївський район на Черкащині) в родині селян. Вольовий і допитливий юнак прагнув учитися. У 1921–1922 рр. він здобув середню освіту і поступив на факультет соціального виховання Полтавського інституту народної освіти. Тут багато уваги приділялось вивченню історії.

Перші 13 років трудової діяльності Олександра Карповича пройшли в Полтаві. Тут він пройшов усі шаблі викладацької роботи: з вересня 1926 по лютий 1930 р. працював викладачем Індустріального технікуму, відтоді – штатним викладачем 1-ої категорії з соціально-економічних питань Полтавського сільгоспінституту. Після виділення з нього Інституту технології м'яса (хіміко-технологічного інституту) був призначений завідувачем кафедри нового інституту. Наприкінці серпня 1933 р. він став доцентом кафедри Росії та народів СРСР Педагогічного інституту, а в грудні наступного року – завідувачем названої кафедри. На цій посаді він працював до лютого 1935 р. У Полтаві побачили світ перші наукові праці О. К. Касименка. Так, у 1931–1933 рр. в обласній газеті «Більшовик Полтавщини» був надрукований цикл з восьми його статей «Нариси з історії більшовицьких організацій на Полтавщині в період 1918 – 1919 рр.».

Одночасно трохи більше двох років (1932–1935) він працював редактором газети «Більшовик Полтавщини». Згідно його пізніших свідчень, він в лютому 1935 р. був виключений з партії за «лібералізм, який виявився в недостатній боротьбі проти засмічення апарату редакції». Проте вже в травні рішенням партколегії КПК при ЦК ВКП(б) був поновлений в партії.

З вересня 1935 по серпень 1939 р. О. К. Касименко викладав в установах рангом нижче – у педучилищі та на курсах підготовки вчителів-істориків для середніх шкіл.

Нове призначення завідувати кафедрою Педінституту – цього разу загальної історії – Олександр Карпович одержав восени 1939 р. в Житомирі, де працював до початку війни. В Житомирі, як і всюди, О. К. Касименко працював відповідально й натхненно. Ці його ділові якості знайшли відображення у характеристиці, яку в лютому 1941 р. затвердили партійні збори

Інституту: «Лекції читає на високому теоретичному рівні. Серйозно працює над підвищенням своєї ділової кваліфікації, подав до захисту дисертацію на кандидата наук. Як лектор користується великим авторитетом серед студентів і лектури. Тов. Касименко бере активну участь в громадському житті Інституту».

О. К. Касименко за станом здоров'я (хвороба очей) був знятий з військового обліку. Коли почалася війна, він затримався у Києві. Про це свідчить опублікована ним 28 серпня 1941 р. у республіканській газеті «Радянська освіта» стаття «Розгром німецької армії Вільгельма II у війні 1914–1918 рр.». Перші два роки війни Олександр Карпович з родиною перебував у м. Чкалов (Оренбург). З жовтня 1941 по вересень 1943 р. працював завідуючим відділу Чкаловського райкому ВКП(б), редактором обласної газети.

У Києві О. К. Касименко працював з перших днів його визволення. У жовтні 1943 р. його призначили лектором, а через деякий час – консультантом ЦК КП(б)У. Водночас з перших же днів поновлення діяльності Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка та заснування нового факультету міжнародних відносин він працював старшим викладачем кафедри історії міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР, з 1 вересня 1944 р до лютого 1946 р. за сумісництвом викладав нову історію в Київському педінституті.

Олександр Карпович став помічником наркома закордонних справ УРСР Д. З. Мануїльського у створенні восени 1944 р. факультету міжнародних відносин КДУ (тепер Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка). В квітні 1946 р. успішно захистив в Інституті історії України підготовлену в основному ще перед війною кандидатську дисертацію «Панська Польща – плацдарм боротьби Антанти проти Радянської Росії (1918–1919 рр.)». Керівництвом університетською кафедрою з 1945 по 1951 рік завершилася довголітня робота О. К. Касименка у вищій школі.

Викладаючи в КДУ, О. К. Касименко ділився з студентами практичним досвідом, здобутим на міжнародних конференціях і зустрічах, на яких офіційно представляв Україну. Через брак професійних дипломатів Д. З. Мануїльський залучав до участі у важливих конференціях і зустрічах провідних учених. Серед них і О. К. Касименка, який брав активну участь в роботі Паризької мирної конференції 1946 р., де було укладено мирні договори з державами-сателітами гітлерівської Німеччини, серед них сусідами України. Він представляв Україну в питаннях, що стосувалися Балкан, зокрема в комісії для Болгарії. Олександр Карпович виїжджав і на сесію Економічної комісії ООН в справах Європи.

25 жовтня 1947 р. Олександр Карпович Касименко був призначений директором Інституту історії України АН УРСР. Він очолив провідну наукову історичну установу республіки у надзвичайно важкий для колективу час, через два місяці після постанови ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР».

Спочатку в Інституті під невсипущим оком управління пропаганди й агітації ЦК КП(б)У були зроблені перші кроки на виконання постанови 29 серпня 1947 р. – підготовлено 13 статей з найважливіших, як вважалося, питань історії України та «проект схеми історії України». Було створено авторський колектив «Історії Української РСР». Спочатку йшлося про написання її «Короткого курсу». «Проект схеми» в результаті обговорення самим авторським колективом і тривалого спілкування авторів з провідними ученими Інституту історії АН СРСР в Москві (з 2 грудня 1947 р. по 17 лютого 1948 р.) фактично перетворився на план-проспект. «Історія Української РСР» переростала заплановані обсяги, і О. К. Касименко став готувати ґрунт для двотомного видання. Це робилося в ході багатьох макетувань текстів. Буквально всі куратори – від парткому Академії наук та міськкому партії до відділів ЦК і його перших секретарів М. С. Хрущова та Л. Г. Мельникова – вимагали переробок, нових рецензувань і доопрацювань.

Перший том історії України побачив світ у 1953 році. Його головним редактором був О. К. Касименко, який вклав у цю працю багато творчих, фізичних і душевних сил, свої великі наукові, організаційні й практичні знання.

У цей час наукова структура Інституту збагатилася новими перспективними відділами: всесвітньої історії та міжнародних відносин, історії країн народної демократії, воєнно-історичним, історіографії. Відновив роботу відділ археографії. З розширенням проблематики відбулося перейменування Інституту історії України на Інститут історії. Відповідне рішення Президії АН УРСР затверджено Радою Міністрів УРСР 2 березня 1953 р.

Проводилася послідовна й цілеспрямована робота з планування наукової праці, вирощування молодих та підвищення рівня кадрів вищої кваліфікації. Як тільки був підготовлений текст другого тому «Історії України», О. К. Касименко поставив питання про створення авторам, що вивільнилися, умов для завершення відкладених ними дослідницьких тем. «Основна частина співробітників, яка працювала над другим томом, – говорив Олександр Карпович на партконференції Академії наук 1 листопада 1954 р., – затягла підготовку й роботу над своїми докторськими дисертаціями. Ми розраховували на один строк, а завдання переробки і підготовки нового видання значно відкладає розв'язання питання по написанню докторських дисертацій основними співробітниками нашого Інституту, які працюють над «Історією УРСР». Треба, щоб Президія і парткомітет допомогли нашим працівникам створити умови для написання докторських дисертацій»¹. Цілеспрямована діяльність, доброзичливе ставлення і всебічна підтримка сприяла швидкому зростанню наукових кадрів вищої кваліфікації в Інституті. Вже у 1953 році докторські дисертації захистили провідні наукові

¹ У *лециатах тоталітаризму*: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1996. – С. 171.

співробітники Інституту історії, яким судилося визначати його обличчя в наступні роки. Це – І. О. Гуржій, Ф. Є. Лось та М. І. Супруненко². Якщо в 1956 р. серед його працівників було лише п'ять докторів історичних наук, то в 1962 р. їх кількість подвоїлася³.

Великий внесок О. К. Касименко вніс у наукове забезпечення відзначення 300-річчя «возз'єднання України з Росією». Значною мірою дякуючи його невтомній енергії, науковці Інституту напружено працювали над матеріалами архівів не лише Києва і Львова, Москви та Ленінграда, а й сусідніх країн. Звідти за посередництва Президії АН СРСР та Головного архівного управління СРСР Інститут історії отримав копії цінних документальних матеріалів. Центральний державний архів давніх актів (ЦДАДА) СРСР «надіслав нашому Інституту опис 272 документів періоду Визвольної війни з анотаціями та довідковим матеріалом. Головна дирекція державних архівів Польщі передала мікроплівку з понад 2500 знімками документів польською, латинською, французькою, німецькою та італійською мовами, з Чехословаччини – більше 2000 знімків, надійшли й документальні матеріали з Румунії»⁴. Тоді ж побачило світ спільне російсько-українське видання фундаментального тритомного корпусу документів (обсягом близько 200 друк. арк.), що напередодні 300-річчя було логічним початком і науковим стимулом для цілої зливи праць, присвячених цій вікопомній події. Упорядниками унікального тритомного збірника документів, що побачив світ у Москві, були київські дослідники. Троє з шести членів редколегії археографічного збірника – О. К. Касименко, П. П. Гудзенко і Ф. П. Шевченко представляли Інститут історії АН УРСР⁵.

Наступного року в Москві⁶ й Києві⁷ вийшли друком два змістовні академічні збірники наукових статей, присвячені актуальним проблемам Визвольної війни українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького. В першому представлені статті вчених з України, Росії, Білорусії, Польщі. Автори другого – науковці Інституту історії АН УРСР. Відповідальний редактор і автор передмови – О. К. Касименко. В Києві та Москві побачили світ науково-популярні роботи О. М. Апанович, І. Д. Бойка, В. О. Голобуцького, І. О. Гуржія, К. Г. Гуслистого, В. А. Дядиченка, О. К. Касименка, О. С. Компан, О. П. Лоли, Л. К. Полухіна, К. І. Стецюк, Ф. П. Шевченка та інших членів колективу Інституту⁸.

² Див.: Вісник Академії наук УРСР. – 1954. – № 3. – С.62–64.

³ *Сатцевич А. В., Комаренко Н. В.* Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР, 1936–1986 гг. – К., 1986. – С. 104.

⁴ *Там само.* – С.64–65.

⁵ Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы. В 3-х т. – М., 1953.

⁶ Воссоединение Украины с Россией. 1654 – 1954: Сборник статей. – М., 1954. – 440 с.

⁷ Визвольна війна 1648 – 1654 рр. і возз'єднання України з Росією. – К., 1954. – 338 с.

⁸ *Касименко О. К.* Возз'єднання України з Росією і його історичне значення. – К., 1954. – 132 с.

Наукові співробітники Інституту виступали з доповідями та лекціями на ювілейних урочистостях, які викликали значний інтерес слухачів у різних республіках та містах країни. В 1953 р було прочитано 800 лекцій, присвячених переважно 300-річчю, у 1954 р. – 1186 лекцій та доповідей⁹. У тому ж 1954 р. у зв'язку з входженням Криму до складу України до Інституту історії за рішенням Президії АН УРСР увійшла група історії Кримського філіалу союзної академії.

Творчі зусилля Олександра Карповича були спрямовані на власне дослідження епохи Богдана Хмельницького. О. К. Касименко, добре розуміючи знакове місце обраної ним теми в історії України, її ключове значення для двотомника України, з одного боку, та для орієнтації й згуртування всього колективу, його зрілості, врешті, зняття з нього тавра, накладеного постановою ЦК КП(б)У (серпень 1947 р.), не пішов легшим шляхом. Ми гадаємо, що тут спрацювала й одна з показових рис непересічної особистості О. К. Касименка. Зайнятість повсякденною, неспокійною роботою в Інституті, непереливки обстановки в колективі не сприяли попередньому опублікуванню головних напрямків досліджуваної теми у вигляді широких нарисів, які б, піддаючись вимогливій, але товариській критиці, допомогли досліднику проробити основні проблеми теми, допомагаючи створенню великої монографії «Російсько-українські взаємовідносини 1648 – початку 1651 рр.», що побачила світ 1955 року. Згодом вона була захищена як докторська дисертація. Деякі підготовчі розробки головної теми і сьогодні заслуговують на увагу дослідників. Йдеться, зокрема, про розвідку О. К. Касименка «До питання про місце народження Богдана Хмельницького»¹⁰.

Одним з важливих наслідків відзначення 300-річчя стало введення навчальної дисципліни «Історія України» в шкільну програму. Підручників, зрозуміло, не існувало. Надзвичайно актуальним і корисним став популярний нарис «Історія Української РСР» О. К. Касименка, в якій історичний матеріал викладався живо й образно. Видана українською та російською мовами книга привернула увагу вчителів, найширших кіл читачів. Газета вчителів України характеризувала її як «хороший подарунок вчителів історії, взагалі масовому читачу»¹¹.

Увагу Олександра Карповича продовжували привертати національні проблеми. Тісно пов'язаній з соціально-економічним розвитком українського села та становищем панівних і трудящих верств населення України його виступ на конференції істориків-аграрників у Києві¹². Помітним

⁹ Санцевич А. В., Комаренко Н. В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР, 1936–1986 гг. – С. 69.

¹⁰ Касименко О. К. До питання про місце народження Богдана Хмельницького // Вісник Академії наук УРСР. – 1954. – № 3. – С. 32–39.

¹¹ Радянська освіта. – 1961. – 15 берез.

¹² Касименко О. К. К вопросу о национальном составе дворян-помещиков Левобережной Украины в конце XVIII–XIX вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1960 г. – К., 1961.

внеском у наукову постанову національного питання стала й розвідка О. Касименка «За дальший розвиток слов'язнознавства на Україні»¹³.

У праці, що вийшла до 150-річчя війни 1812 р., він висвітлював боротьбу українського народу проти загарбників. Він не міг полишити й теми Визвольної війни українського народу другої половини XVII ст. та взаємин між Україною та Росією того періоду. Присвячена цьому розвідка була надрукована в науковому збірнику до 70-річчя академіка М. М. Тихомирова¹⁴. В 1959–1960 рр. за редакцією О. К. Касименка побачив світ двотомник «Історія Києва»¹⁵.

О. К. Касименко, як і завжди, брав активну участь у науково-громадській роботі. Він вважав своїм обов'язком поширювати наукові знання. Брав активну участь у роботі республіканського товариства «Знання», був членом його президії, очолюючи науково-методичну секцію з історії.

Та в самому Інституті історії, яким керував О. К. Касименко, його можливості були обмеженими. Рішення про зміну його структури приймалися або під тиском директивних органів, або ними самими. Останні у більшості випадків вважали, що актуальними в історії України є не її героїчне минуле, а сучасна проблематика.

Тому разом з безперечними позитивами (створенням відділів – історіографії та джерелознавства, історії міст і сіл, історії дружби народів СРСР, передачею до Інституту відділів історії природознавства й техніки) в окремих питаннях нерідко «з водою було виплеснуто й дитину». Припинили своє окреме існування відділи історії феодалізму та капіталізму, внаслідок чого на один відділ було покладено вивчення майже тисячолітньої історії України.

Цим аж ніяк не обмежилася прискіплива увага директивних органів до Інституту історії. З кінця 1963 р. в Інституті розпочала працювати комісія ЦК КПУ. Вона цікавилася єдиним – відображенням в діяльності Інституту успіхів «великого десятиліття», яке ідентифікувалося з перебуванням М. С. Хрущова на посаді Першого секретаря ЦК КПРС. Звичайно, головним винуватцем названого вище «упущення» Інституту був проголошений його директор. 20 серпня 1964 р. О. К. Касименко з посади директора був звільнений. Відтоді до самої смерті він працював заступником головного редактора Української Радянської Енциклопедії, де відповідав за наукове забезпечення видання «Історії міст і сіл Української РСР».

Р. Г. Симоенко

¹³ Див.: УІЖ. – 1961. – № 3.

¹⁴ Касименко О. К. Из истории русско-украинских взаимоотношений в 1651 г. // Проблемы общественно-политической истории России и славянских стран: Сб. ст.: К 70-летию акад. М. Н. Тихомирова. – М., 1963. – С.253–259.

¹⁵ Історія Києва: В 2 т. – Т.1. – К., 1959. – 802 с; Т.2. – К., 1960. – 947 с.

КУЗЬМА КІНДРАТОВИЧ ДУБИНА

У вересні 1964 р. директором Інституту історії АН УРСР був призначений фахівець з проблем марксизму-ленінізму та дослідник історії Великої Вітчизняної війни кандидат історичних наук Кузьма Кіндратович Дубина.

Він народився 23 жовтня 1906 р. в родині селянина-бідняка у с. Підгородньому на Катеринославщині (нині це село Новопавлівка Межівського району Дніпропетровської області). Вже у 1924 р. розпочалась його активна суспільно-політична діяльність у рідному селі – він був членом правління комнезаму, сільради, у 1928–1931 рр. перебував на виборних посадах у сільгоспооперації та робітничому кооперативі. У 1931 р. К. К. Дубина вступив до лав ВКП(б) та розпочав навчання у радпартшколі, після закінчення якої у 1933 р. був направлений викладачем історії партії Донецьких обласних партійних курсів.

Одночасно із викладацькою роботою К. К. Дубина здобув вищу освіту (заочно) в Ленінградському інституті журналістики, після закінчення якого у 1936–1937 рр. навчався на відділі підготовки кадрів Інституту червоної професури ВУЦВК. В цей час з'явилась його перша друкована праця – стаття «Боротьба партії проти буржуазних націоналістів» в органі ЦК ЛКСМУ газеті «Комсомолец України»¹.

Здібний журналіст наступні два роки займав поважну та відповідальну посаду заступника голови Радіотелеграфного агентства України (РАТАУ), а потім був призначений завідуючим кафедри марксизму-ленінізму Київського авіаційного інституту, де працював до початку війни. У передвоєнний час К. К. Дубина встиг опублікувати ще одну газетну статтю «Боротьба партії за проведення непу»².

В роки війни К. К. Дубина як відповідальний працівник апарату ЦК КП(б)У займався формуванням та засиланням у тил нацистських окупантів партизанських загонів. Йому самому доводилось неодноразово відвідувати партизанські формування, що діяли на території Пінської, Поліської, Рівненської та Житомирської областей, виступати перед бійцями Червоної армії та партизанами. З-під його пера у роки війни вийшла низка статей та брошур, в яких він таврував загарбників, розповідав про їхні злочини на тимчасово окупованій території, зокрема у Києві³. Його стаття

¹ Дубина К. Борьба партии против буржуазных националистов // Комсомолец Украины. – 1937. – 9, 14, 17, 23 окт.

² Його ж. Борьба партии за проведение непа // Сталинское племя. – 1940. – 8 янв.

³ Див.: Дубина К. Варвары XX столетия // Комуніст. – 1942. – 28 травн., Його ж. Варвары XX века. – Саратов: Укриздат при ЦК КП(б)У, 1942; Його ж. Следы гитлеровских вандалов // Соціалістична Харківщина. – 1943. – 13 лют., Його ж. Растерзанный Киев. – Пенза, 1943; Його ж. Злодеяния немцев в Киеве. – М., 1945 та ін.

«Про звірства німецьких окупантів» була опублікована в ілюстрованому народному календарі на 1943 рік в українському видавництві «Світло» у Буенос-Айресі (Аргентина). Підсумком цієї публіцистичної діяльності стала книга «778 трагических дней Киева», що побачила світ у 1945 р. У 1945–1947 рр. К. К. Дубина як керівник делегацій українських партизан та колишніх в'язнів концтаборів неодноразово виїздив до Польщі, Чехословаччини та Франції, обирався членом виконкому Міжнародної федерації учасників руху Опору.

У 1943–1949 рр. К. К. Дубина працював директором Українського державного видавництва, багато друкувався. В цей час він досліджував не лише історію Великої Вітчизняної війни, а й встановлення радянської влади в Україні. Останній проблемі він присвятив кілька брошур та статей⁴. У 1948–1949 рр. Кузьма Кіндратович навчався в Академії суспільних наук при ЦК КПРС, після закінчення навчання в якій захистив кандидатську дисертацію і був затверджений завідуючим сектору науки і культури Ради міністрів УРСР.

Крім роботи на зазначених посадах, К. К. Дубина зарекомендував себе і як викладач: він викладав у Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького, інших вищих навчальних закладах Києва. А з 1951 р. повністю присвятив себе науково-педагогічній праці: у 1951–1954 рр. завідував кафедрою марксизму-ленінізму Київського інженерно-будівельного інституту, у 1954–1964 рр. працював директором Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, одночасно у 1954–1956 рр. завідував кафедрою марксизму-ленінізму університету.

У 1950-і – на початку 1960-х рр. К. К. Дубина зосередився на тогочасній перспективній тематиці – дослідженні закономірностей соціалістичної революції та марксистсько-ленінського вчення про соціалістичну революцію, присвятивши цим проблемам кілька брошур і газетних статей. Узагальнююча монографія «Ленинская теория социалистической революции и ее всемирно-историческое значение» була опублікована у 1959 р. Визнанням його зростаючого авторитету в українській радянській історіографії стала участь Кузьми Кіндратовича у підготовці «Нарисів історії Комуністичної партії України», що вийшли друком у 1961 та 1964 рр. У 1962 р. була опублікована узагальнююча монографія вченого «В годы тяжелых испытаний: Трудовые и ратные подвиги киевлян в период обороны города. Оккупационный режим гитлеровцев и героическая борьба киевлян под руководством партийной организации против немецко-

⁴ Див.: Дубина К. Учение Ленина–Сталина о перерастании буржуазно-демократической революции в революцию социалистическую // Пропагандист и агитатор. – 1945. – №5; Його ж. Борьба партии против буржуазных националистов за установление Советской власти на Украине // Большевик Украины. – 1937. – №8; Його ж. Борьба за установление Советской власти на Украине. – К., 1948 та ін.

фашистських окупантов», що здобула чимало позитивних відгуків у пресі.

Довголітня науково-педагогічна діяльність і наявність великої кількості друкованих праць дозволили К. К. Дубині у 1962 р. отримати звання професора. А докторську дисертацію він захистив вже як директор Інституту історії АН УРСР у 1966 р. за сукупністю праць з теми «Ленінська теорія соціалістичної революції» (захист відбувся в Інституті історії партії ЦК КПУ).

Очоливши наприкінці 1964 р. колектив Інституту історії АН УРСР, К. К. Дубина багато сил присвятив підготовці до 50-річчя Жовтневої революції. У ювілейному 1967 році Інститут звітував значною кількістю друкованих праць. З-поміж них варто відзначити підготовлені під редакцією та за участю К. К. Дубини науково-популярний нарис «Історія Української РСР», двотомне видання «Історія Української РСР», колективну монографію «Україна в період комуністичного будівництва», тритомник «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.». У 1967 р. він очолив редакцію «Українського історичного журналу». В цей час він працював відповідальним редактором «Радянської енциклопедії історії України», головою правління Українського добровільного товариства охорони пам'яток історії та культури, очолював раду з пропаганди історичних знань республіканського товариства «Знання», секцію суспільних наук Українського товариства дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами, був членом редколегії журналу «Комуніст України», де часто виступав із статтями. Його активна науково-педагогічна (він написав понад 70 праць і підготував 18 кандидатів наук) та громадсько-політична діяльність у 1967 р. була пошанована званням «Заслуженого діяча науки Української РСР»⁵.

Кузьма Кіндратович Дубина очолював Інститут історії АН УРСР лише 3 роки. Він раптово помер 22 вересня 1967 р. Похований на Байковому кладовищі у Києві.

О. В. Юркова

⁵ К. К. Дубина був нагороджений орденами Червоного Прапора, Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак пошани», шістьма медалями СРСР, а також Бойовим Хрестом і двома медалями Чехословаччини.

АНДРІЙ ДАНИЛОВИЧ СКАБА

Академік А. Д. Скаба належить до тих учених і організаторів науки, чий дослідницький шлях не був магістральною лінією його життя. Скоріше це прикметний атрибут партійно-політичної кар'єри, по завершенні якої довелося наукову сферу обирати в якості фахової діяльності.

Народився Андрій Данилович Скаба 12 грудня 1905 р. в с. Хорішки Козельщинського району (тоді – Кобеляцького повіту) Полтавської області у родині селянина-бідняка. У Данила Васильовича і Наталії Федорівни було четверо дітей – три сини і донька. Батьки рано пішли з життя: мати у 1921 р., а батько – 1925 р.¹

З вересня 1920 р. упродовж п'яти літ Андрій навчався у Полтавському педагогічному технікумі, отримав учительський фах і з осені 1925 р. завідував початковою, а потім семирічною сільськими школами на Ізюмщині². У 1930 р. вступає до Харківського педагогічного інституту професійної освіти, а з відновленням 1933 р. у Харкові державного університету переводиться на останній курс економічного факультету. А. Д. Скаба був серед перших 227 випускників відродженого університету і отримав диплом за № 29. Тема його випускної роботи – «Загальна криза капіталізму». Він отримав кваліфікацію – «викладач економічних дисциплін у вишах»³.

Після завершення навчання А. Д. Скабі довелося один рік служити червоноармійцем артилерійського полку, дислокованого у м. Глухові. У 1935 р. він повертається до Харкова, працює викладачем у педінституті та університеті на кафедрі нової історії. За цією ж спеціальністю у 1936–1939 рр. навчався в аспірантурі, але захистити дисертацію про Паризьку мирну конференцію 1919 р. не встиг. У березні 1940 р. молодого комуніста А. Д. Скабу направляють на посаду завідувача кафедри нової історії Львівського університету⁴.

Початок війни застав А. Д. Скабу у Львові. 26 червня 1941 р. він був поранений. Очевидно, це була не німецька куля, бо в одній з біографій він писав, що воював проти «5-ї колони». Далі було лікування у госпіталях Києва та Іжевська. Працював лектором міському партії та викладачем Удмуртського педінституту.

З 1942 р. він на військовій службі: командир батареї запасного полку, офіцер-викладач в артилерійських таборах Тамбова та Житомира. Участь у бойових діях не брав, жодним військовим орденом не нагороджувався. У 1945 р. був удостоєний ордена «Знак Пошани» за підготовку кадрів для фронту⁵.

¹ НА ІУ НАНУ, оп.3-ос, спр.1716, арк.1–3.

² ЦДАГО України, ф.1, оп.62, спр.2076, арк. 27.

³ НА ІУ НАНУ, оп.3-ос, спр.1716, арк.1–3.

⁴ ЦДАГО України, ф. 1, оп.62, спр.2076, арк. 27.

⁵ НА ІУ НАНУ, оп.3-ос, спр.1716, арк.1зв-2.

Після повернення до Харкова капітан А. Д. Скаба у лютому 1946 р. призначається директором Центрального державного архіву Жовтневої революції⁶. Одночасно він працює викладачем кафедри нової історії університету, завершує роботу над кандидатською дисертацією «Паризька мирна конференція та іноземна інтервенція в Країну Рад (січень – червень 1919 р.)». Захист роботи відбувся в Київському університеті у березні 1948 р. Кандидатського диплома з Москви довелося чекати цілий рік⁷.

Та з отриманням ученого ступеня наукова кар'єра А. Д. Скаби починає плавно переростати в партійну. У березні 1949 р. його затверджують редактором обласної газети «Соціалістична Харківщина», обирають членом бюро обкому партії, депутатом міськради.

У лютому 1951 р. А. Д. Скаба підіймається на наступний щабель партійно-номенклатурного шляху. Його затверджують секретарем Харківського обкому Компартії України⁸. На довгі 17 років ідеологічна робота стає його професією, сутністю життєдіяльності. Та визначальною у долі А. Д. Скаби виявилася праця під керівництвом першого секретаря Харківського обкому партії М. В. Підгорного. Ставши другим, а згодом і першим секретарем ЦК КП України, він починає насичувати апарат ЦК, його керівні ланки вихідцями з Харкова. У жовтні 1959 р. А. Д. Скаба очолює ідеологічну службу Компартії України, обіймаючи перед тим кілька місяців посаду міністра вищої освіти. У лютому 1960 р. його обрали кандидатом у члени Президії ЦК КП України⁹. З липня 1963 р. А. Д. Скабі довелося працювати з першим секретарем ЦК КП України П. Ю. Шелестом¹⁰.

Секретарство А. Д. Скаби в ЦК рельєфно ділиться на два відтинки: один припадає на пізню хрущовську «відлигу», а інший на добу раннього брежневизму. Цілком зрозуміло, що головному ідеологові КПУ доводилося діяти в жорсткій системі загальносоюзних координат, в руслі генеральної лінії, політичних директив ЦК КПРС, а фактично в умовах відсутності науково обгрунтованої стратегії суспільного розвитку, впровадження ілюзорних моделей «загальнонародної держави», «стрибка в комунізм», «обгону» Америки тощо.

Постсталінська демократизація та гуманізація суспільства стали базою позитивних зрушень у культурному та духовному житті Української РСР. Було здійснено перехід до обов'язкового 8-річного навчання, розширилися можливості отримання освіти без відриву від виробництва, зросла мережа шкіл-інтернатів. У 1967 р. 82% загальноосвітніх шкіл вели викладання українською мовою. На 100 працюючих припадало 56 осіб з вищою та середньою освітою¹¹.

⁶ ЦДАГО України, ф.1, оп.62, спр.2076, арк.28.

⁷ НА ІУ НАНУ, оп.3-ос, спр.1716, арк.8.

⁸ Державний архів Харківської області, ф.П-2, оп.152, спр.1344, арк.9.

⁹ Радянська Україна. – 1959. – 18 жовтня; 1960. – 20 лютого.

¹⁰ Лозицький В. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки. 1918–1991. – К., 2005. – С. 325–326.

¹¹ Нариси історії Комуністичної партії України. Вид. третє, доп. – К., 1971. – С.643.

Розвивалася матеріальна база культури. Зводилися нові клуби, будинки культури, музеї, архіви. У 1959–1966 рр. були видані багатотомні праці сучасних українських письменників і твори представників національного відродження 1920-х рр. Було широко відзначено в СРСР та за рубежом 150-річчя Т. Г. Шевченка, йому відкрили пам'ятники у Донецьку і Москві. Встановлена Шевченківська премія. Безперечно була в цьому й частка особистої заслуги секретаря ЦК А. Д. Скаби, хоч персоніфікувати її досить складно.

У сучасній українській історіографії і політології утвердилася думка про те, що основним критерієм оцінки керівників УРСР, особливо секретарів ЦК з ідеології виступають їх взаємини з національною, насамперед художньою інтелігенцією.

Архіви зберігають величезну кількість документальних свідчень ідеологічних, світоглядних позицій секретаря ЦК України А. Д. Скаби стосовно української культури та її живих і мертвих носіїв. З його уст зринули оцінки багатьох діячів української культури, витримані в дусі політичних кваліфікацій 1930-х років. М. Вороний, Б. Грінченко, М. Драгоманов, П. Куліш, М. Костомаров «мали ті чи інші націоналістичні помилки і збочення». С. Єфремов – «запеклий ворог і націоналіст», А. Ніковський – «запеклий ворог радянської влади і українського народу», Г. Чупринка – «зрадник і лютий ворог українського народу». У такому ж ключі витримані й характеристики М. Грушевського, Й. Гермайзе, Л. Старицької-Черняхівської та багатьох інших¹².

Останні роки секретарювання А. Д. Скаби – 1965–1967 – були часом напруженої боротьби проти «антирадянських, націоналістичних елементів». Партійні організації творчих спілок, академічних установ, вузів націлювалися на проведення радикальних заходів щодо націоналістичних проявів. Комуністи спілки письменників виключили з КПРС перекладача І. Назаренка, сувору догану отримав І. Драч, на черзі були І. Дзюба та інші. В інституті філософії з партії виключили Є. Пронюка, в інституті мовознавства оголосили догану З. Франко. В. Стуса відрахували з аспірантури інституту літератури, В. Чорновола – звільнили з роботи у редакції газети «Друг читача» і т. д. Та, очевидно, ці заходи були визнані недостатніми. На початку 1966 р. 18 осіб були засуджені до різних термінів ув'язнення – від 8 міс. до 6 років. Серед них Я. Геврич, М. Гринь, І. Гель, М. і Б. Горині, М. Осадчий, В. Мороз, П. Заливаха та інші¹³. У Москві і Києві висловлювалося невдоволення малорішучою, споглядацькою позицією керівництва ідеологічною службою ЦК КП України, лунали звинувачення у потуранні «националистической дряни»¹⁴.

Розуміючи близьке завершення партійної кар'єри, 62-річний А. Д. Скаба опікується плацдармом можливого відступу. Певний вибір у нього був:

¹² ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.5373, арк.1–62.

¹³ Там само, спр.6160, арк.22–24.

¹⁴ Правда – 1965. – 4 грудня; ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.6160, арк.114.

обійняти посаду ректора вузу чи директора академічного інституту. Мабуть, друге видавалося йому більш спокійним і престижним. А. Д. Скаба розумів, що стати директором інституту простіше, якщо спочатку обертися до академії. Це питання треба було вирішити, ще сидючи в секретарському кріслі. Поза сумнівом, його балотування в дійсні члени АН УРСР було погоджено з П. Шелестом. Під А. Д. Скабу була відкрита вакансія по спеціальності «Історія радянського суспільства». Вчена рада Інституту історії АН УРСР активно підтримала висунення кандидатури А. Д. Скаби, кваліфікувавши його як видатного українського радянського історика та громадянсько-політичного діяча, автора понад 70 наукових праць. У грудні 1967 р., оминувши науковий ступінь доктора історичних наук та звання члена-кореспондента АН УРСР, він стає дійсним членом АН УРСР¹⁵. Обрання кандидата наук, партійного працівника академіком на той час було явищем поодиноким, а в даному випадку – методом гідного працевлаштування колишнього високопосадовця. У березні 1968 р. А. Д. Скаба став директором Інституту історії АН УРСР¹⁶.

Протягом п'яти років А. Д. Скаба спрямовував діяльність одного з провідних академічних закладів гуманітарного профілю. На цей час припадає підготовка низки фундаментальних праць з історії України. А. Д. Скаба очолював редакційну колегію тритомної праці «Громадянська війна на Україні». Хоч проблеми історії громадянської війни та іноземної інтервенції були висвітлені в руслі домінуючої в радянській історіографії схеми, однак у науковий обіг було введено широке коло нових документальних джерел. А. Д. Скаба був відповідальним редактором і членом авторського колективу чотиритомної «Радянської енциклопедії історії України». Це було перше синтетичне наукове видання історичного профілю. Слід наголосити, що воно й досі не втратило свого джерелознавчого, фактологічного, інформативного значення.

Під керівництвом А. Д. Скаби було проведено початковий етап підготовки надзвичайно масштабного і складного проекту – багатотомної «Історії Української РСР». У 1969–1970 рр. був складений план-проспект видання та проведено його широке обговорення, сформовані редколегії, авторські колективи томів, велося ґрунтовне виявлення джерел і опрацювання літератури. Проте темпи підготовки видання були визнані повільними, що стало однією з формальних причин звільнення А. Д. Скаби з посади директора. Праця вийшла в світ у 1977–1979 рр., авторському колективу була присуджена Державна премія Української РСР. Ні серед членів головної редакційної колегії, ні тим більше серед лауреатів прізвища Скаби не було. Йому була відведена роль рецензента, чий відгук виконаний в кращих традиціях радянського дифірамбізму.

А. Д. Скаба також долучився до підготовки колективної монографії до

¹⁵ НА ІУ НАНУ, оп.3-ос, спр.1716, арк.10.

¹⁶ Там само, арк.22.

100-річчя В. І. Леніна «Шляхом, осяяним Леніним» (1969) та до монографічних досліджень «Ленінська теоретична спадщина в українській радянській історіографії» (1969), «Розвиток історичної науки в Україні за роки радянської влади» (1973).

Особиста науково-дослідницька робота академіка у цей період була спрямована на розробку ленінської тематики, питань інтернаціоналізму, радянського народу як нової історичної спільноти, міжнародного комуністичного руху, боротьби за мир тощо. У 1971 р. вийшла перша і єдина прижиттєва індивідуальна монографія А. Д. Скаби «Паризька мирна конференція та іноземна інтервенція в Країну Рад (січень – червень 1919 р.)». Це була дещо оновлена кандидатська дисертація 1948 р. Вже після його смерті побачила світ друга монографія «Трудящиеся страны Советов в борьбе за мир. 1917–1920» (1987).

А. Д. Скаба також виступав науковим редактором праць В. Дядиченка, Ф. Лося, В. Сарбея, Д. Сташевського, Б. Ковалевського. Опублікував низку рецензій на книги З. Лихолобової, В. Ковалю, П. Овчаренка, П. Панченка, Ю. Сиволюба та інших. Зрозуміло, що обчислити редакторську працю друкованими аркушами неможливо, як і не слід применшувати її вагомість.

Звіти про роботу інституту за 1968–1973 рр. дозволяють відстежити діяльність А. Д. Скаби на посаді директора інституту: по визначенню тематики та організації наукових досліджень, керівництву кваліфікаційною та робочою вченими радами, аспірантурою тощо. У червні 1971 р. А. Д. Скаба звітував на Президії АН УРСР про роботу інституту, яка дістала схвальну оцінку¹⁷.

А. Д. Скаба брав участь у громадському та академічному житті. Він обирався членом правління товариства «Знання», очолював раду народних університетів, опікувався лекторієм на заводі «Ленінська кузня». Президія АН УРСР доручила йому керівництво Археографічною комісією, Архівною радою. Він також входив до комісії по вивченню походження м. Києва, головував у науковій раді з історії радянського суспільства¹⁸.

У березні 1972 р. загальні збори АН УРСР видали А. Д. Скабі мандат на черговий директорський термін. Однак уже в травні наступного року він був звільнений з посади у зв'язку з погіршенням стану здоров'я і призначений старшим науковим співробітником¹⁹. Не виключено, що це було пов'язано з приходом у ЦК КП України В. Ю. Маланчука.

А. Д. Скабі була призначена персональна пенсія у розмірі 100 крб. Це був мінімум союзної номенклатурної пенсії, який рівнявся третині окладу доцента. Проте він її жодного разу так і не отримав. На межі 1985–1986 рр. колектив інституту пошанував Андрія Даниловича з нагоди його 80-ліття. У серії «Бібліографія вчених Української РСР» вийшов нарис про його

¹⁷ Там само, арк.35-36.

¹⁸ Там само, арк.23-24, 39-41.

¹⁹ Там само, арк.48.

життєвий шлях та творчий доробок. Професор А. В. Санцевич став першим біографом А. Д. Скаби²⁰.

У березні 1986 р. А. Д. Скабу переводять на посаду провідного співробітника-консультанта. Це була його остання посада. 26 червня цього ж року він помер²¹.

Прижиттєві труди А. Д. Скаби були відзначені державними нагородами: орденом Леніна (1965), Трудового Червоного Прапора (1946, 1960, 1971), «Знак пошани» (1945), 8-ма медалями. Обирався він депутатом Верховних рад УРСР та СРСР.

І нарешті, кілька прикінцевих думок. Якщо оглянути постать А. Д. Скаби на тлі ХХ століття, то його прихід у цей світ припадає на першу російську революцію, а відхід у вічність – на початок горбачовської перебудови. Його свідоме життя хронологічно збігається з добою утвердження та функціонування радянської влади, не вдаючись до трактування сутності цієї дефініції.

Природно, саме ця система сформувала світогляд вихідця з полтавської глибинки, визначила його службову кар'єру, винесла на вищі щаблі республіканського партійно-державного істеблішменту. Вона ж розпорядилася його подальшою долею, спрямувавши в академічне середовище в якості дійсного члена Академії наук і директора інституту.

Та все ж підсумкова кваліфікація секретаря ЦК КПУ А. Д. Скаби більше нерозривно пов'язана з оцінкою діяльності П. Ю. Шелеста, статус, світогляд, позиції якого, безумовно, впливали на характер ідеологічної практики в республіці. Можливо, А. Д. Скаба був навіть правішим за патрона у ставленні до націоналістичних проявів, однак він не міг вийти за межі шелестівської любові до «України нашої, радянської». А обидва мали дрейфувати в річищі національної політики КППС, яка з другої половини 1960-х рр. стала явно радикалізуватися.

Що ж до оцінки А. Д. Скаби – академіка, то зрозуміло, що він не був типовим директором інституту, які здебільшого органічно поєднували лідерські позиції у певній галузі знань з блискучими організаторськими здібностями. Радше йому дісталася роль академічного адміністратора, яку він намагався добросовісно вести. Його особистий внесок у розвиток історичної науки може бути визначений досить скромним і неадекватним іпостасі дійсного члена академії. Але історія не знає умовного способу. Сталося як сталося. І Андрій Скаба залишиться в анналах вітчизняної історії ХХ ст.

Р. Я. Пиріг

²⁰ Андрій Данилович Скаба. Вст. ст. и библиограф. ук. А. В. Санцевича. – К., 1985.

²¹ НА ІУ НАНУ, оп.3-ос, спр.1716, арк.78.

АРНОЛЬД ГРИГОРОВИЧ ШЕВЕЛЄВ

Арнольд Григорович Шевелєв народився 28 листопада 1928 р. у с. Балаклея Харківської області в родині робітників. До 1932 р. сім'я проживала у с. Балаклея, в 1932–1934 рр. – у Харкові. 1934 р. родина переїжджає в Київ, 1936 р. Арнольд поступив до школи. 1941 р. батько пішов на фронт, а у 1943 р. загинув під Сталінградом. Хлопчик з мамою й сестрою був евакуйований до м. Уфа (Башкирія), де жив та вчився до 1944 року.

У 1944 р. після повернення з евакуації А. Г. Шевелєв почав навчатися у Чернівецькому вчительському інституті. По закінченні першого курсу його було переведено до Київського держуніверситету (на історичний факультет), який він закінчив у 1948 р. Його рекомендували до аспірантури, в якій молодий історик навчався з 1948 по 1951 рр. У той період Арнольд Григорович одночасно працював у Київському обласному комітеті комсомолу інструктором і завідувачем лекторської групи.

З 1952 р. А. Г. Шевелєв був асистентом, згодом завідувачим кабінету Київського педагогічного інституту, а з 1954 р. по лютий 1959 р. працював асистентом, а потім старшим викладачем у Київському інженерно-будівельному інституті. У 1955 р. Арнольд Григорович захистив кандидатську дисертацію на тему: «Боротьба КПРС за відбудову та розвиток МТС на Україні в 1943–1950 рр.».

У лютому 1959 р. А. Г. Шевелєва переведено до Київського державного університету, де він працював до серпня 1960 р. старшим викладачем, доцентом. З серпня 1960 р. по лютий 1969 р. був у Київському інженерно-будівельному інституті завідувачем кафедри історії КПРС і наукового комунізму.

У 1966 р. Арнольд Григорович захистив докторську дисертацію на тему «Співробітництво соціал-демократії Королівства Польського та Литви з більшовиками в 1900–1910 роках». У дисертації широко використано документи, що зберігалися в архівах не лише СРСР, а й Польщі (зокрема, Головного архіву старовинних актів і воєводських архівів у Варшаві та ін.).

Рішеннями ВАК СРСР від 7 жовтня 1967 р. А. Г. Шевелєву було надано науковий ступінь доктора історичних наук, а від 24 січня 1968 р. його затвердили у вченому званні професора.

За час роботи у вищих навчальних закладах Арнольд Григорович показав себе висококваліфікованим викладачем та науковим працівником, досвідченим вихователем студентської молоді.

Майстерний і висококваліфікований лектор, він багато виступав з лекціями перед населенням, викладачами і студентами. Вчений був одним з ініціаторів застосування технічних засобів у навчальному процесі в гуманітарних науках. Під його керівництвом вийшла серія навчально-методичних посібників з історії для викладачів та студентів вузів.

У лютому 1969 р. А. Г. Шевелєва було обрано секретарем Київського міського комітету КПУ. Працюючи на цій посаді до січня 1972 р., він

здійснив великий обсяг роботи, часто виступав з лекціями і доповідями з питань міжнародної й внутрішньої політики.

В січні 1972 р. вчений повернувся на наукову роботу. Доктора історичних наук, професора А. Г. Шевелєва було призначено заступником директора з наукової роботи Інституту історії АН УРСР, а з грудня 1972 р. одночасно й завідувачем відділу історії дружби народів СРСР. Вчена рада інституту від 7 січня 1972 р. висунула Арнольда Григоровича кандидатом на обрання у члени-кореспонденти АН УРСР, враховуючи його значний внесок в історіографію, у розробку проблем історії України дожовтневого періоду, підготовку наукових кадрів та науково-організаційну роботу.

В березні 1972 р. А. Г. Шевелєва обрано членом-кореспондентом Академії наук УРСР. 4 травня 1973 р. Президія АН УРСР затвердила Арнольда Григоровича виконуючим обов'язки директора Інституту історії АН УРСР. А з 21 березня 1974 р. по 27 травня 1978 р. він працював директором Інституту історії.

А. Г. Шевелєвим опубліковано понад 60 праць, у тому числі монографії: «Співробітництво польських соціал-демократів з більшовиками в 1903–1910 рр.» (К., 1966), «Десятий з'їзд КП(б)У» (К., 1959). Він займався розробкою проблем історіографії України дожовтневого періоду, робітничого і національно-визвольного руху, історії політичних партій періоду Жовтневої революції й ін.

Арнольд Григорович брав дієву участь у створенні ряду фундаментальних наукових колективних праць, будучи одним з авторів таких видань, як перший та другий томи «Радянської енциклопедії історії України» (К., 1969–1970), «Курс лекцій з історії КПРС» (К., 1971) та ін.

Важливе місце в діяльності А. Г. Шевелєва займала науково-організаційна робота. Він був заступником головного редактора багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР». У 1974 р. під його керівництвом розпочалася підготовка до публікації таких фундаментальних видань, як «Історія Української РСР» (у 8-ми томах), «История рабочих Донбасса» (в 2 томах), серії праць про історичні зв'язки та дружбу українського народу з іншими народами.

Арнольд Григорович брав активну участь у громадській роботі. Він був президентом секції Українського товариства дружби та культурних зв'язків із зарубіжними країнами, брав участь у діяльності Комітету з державних премій УРСР, Комітету з охорони пам'ятників історії й культури.

Володіючи кількома іноземними мовами – англійською, французькою, польською, А. Г. Шевелєв неодноразово перебував за кордоном у складі службових делегацій. У 1975 р. А. Г. Шевелєв відвідав США (м. Сан-Франциско) у складі делегації радянських істориків на XIV Міжнародному конгресі історичних наук, у 1977 р. перебував у складі делегації міста Києва під час поїздки до Фінляндії для розвитку дружби й співробітництва з цією країною.

В постанові Президії Академії наук Української РСР від 28 березня

1978 р. зазначалося: «Звільнити з 1 квітня 1978 року члена-кореспондента АН УРСР Шевелева Арнольда Григоровича від обов'язків директора Інституту історії АН УРСР у зв'язку з закінченням строку повноважень та згідно з поданою заявою».

До виходу на пенсію А. Г. Шевелев працював на викладацькій роботі у вищих навчальних закладах. Має державні нагороди – три ордени «Знак пошани», медаль «За доблесну працю». Відзначений Почесною Грамотою Верховної Ради Білорусії.

Л. В. Ковпак

ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ КОНДУФОР

Про Юрія Юрійовича Кондуфора написано небагато. Здебільшого це короткі біографічні довідки про нього як про педагога вищої школи, академіка АН УРСР та директора Інституту історії України АН УРСР у енциклопедичних виданнях. Стислий виклад біографії історика наведений у ювілейному привітанні до його 70-річчя¹. А по раптовій смерті Ю. Ю. Кондуфора його колеги з Інституту історії України НАНУ підготували некролог, де, викладаючи факти життя колишнього директора Інституту, акцентували увагу на видатних організаторських здібностях та людських якостях вченого². Нарешті, у 2004 р. науковці Інституту видали два грубезні томи збірки «Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст.» пам'яті Ю. Ю. Кондуфора, де були вміщені також численні спогади колег про Юрія Юрійовича та його нелегкий життєвий шлях.

Юрій Юрійович Кондуфор народився 30 січня 1922 р. в с. Зубані Глобинського району Полтавської області. Його батько – вчитель Юрій (за паспортом – Георгій) Кондуфор (Кандуфор³) походив із с. Сухорабівки на Полтавщині. У тому селі було багато нащадків грецьких переселенців із тим самим прізвищем, що, як пояснював сам Ю. Ю. Кондуфор Д. М. Гнатюку, грецькою мовою означає «який іде з піснею», «який несе пісню»⁴. Проте батько вченого, про що писав у анкеті, вважав себе українцем. Мати вченого – Олександра Іванівна – народилась в Астрахані (Росія). Вона, як і чоловік, все життя вчителювала у сільських школах.

Оскільки батько перебував на відповідальній низовій радянській роботі, родина Кондуфорів часто переїздила з одного місця до іншого. Тому вступивши у 1929 р. до школи м. Олександрія (тепер Кіровоградської області), Ю. Ю. Кондуфор у 1939 р. закінчив із золотою медаллю десятирічку у м. Попасна Ворошиловградської (нині Луганської) області. Того ж року він став студентом історичного факультету Харківського державного університету ім. О. М. Горького.

Проте заглиблюватися у вивчення історії Ю. Кондуфору довелося недовго. У жовтні 1940 р. з другого курсу університету він був призваний до

¹ Див.: 70-річчя академіка АН України Ю. Ю. Кондуфора // Вісник Академії наук України. – 1992. – № 1. – С. 105–106.

² Кондуфор Юрій Юрійович: [Некролог] // УІЖ. – 1997. – № 2. – С. 154–156.

³ В «Особовому листку відповідального робітника», який 13 березня 1927 р. заповнив Ю. П. Кондуфор як завідуючий культсекції райвиконкому с. Семенівки Кременчуцької округи, зазначено: «Кандуфор Юрко Пилипович». Див.: ЦДАВО України, ф.1, оп.11, спр.1131, арк.3.

⁴ Див. спогади Д. М. Гнатюка // Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст.: Зб. наук. пр., присвяч. пам'яті акад. НАН України Юрія Юрійовича Кондуфора: У 2-х тт. – Т.2. – К., 2004. – С.325.

лав Червоної армії. Служити йому випало далеко від України – у танкових частинах Забайкальського військового округу у Монголії спочатку механіком-водієм, потім командиром танку. Там у грудні 1941 р. Ю. Кондуфора було прийнято кандидатом, а через рік – членом ВКП(б). У серпні – вересні 1945 р. у складі 9-го гвардійського механізованого корпусу 6-ої гвардійської танкової армії Забайкальського фронту сержант Ю. Кондуфор брав участь у воєнних діях проти Японії, про які згадувати не любив.

Дорогами війни довелося пройти й Юрію Пилиповичу Кондуфору, який на фронті перебував з 1941 р., проте у 1943 р. після поранення був демобілізований і повернувся до щойно визволеної Попасної, де знову почав вчителювати. До кінця 1950-х рр. Юрій Пилипович та Олександра Іванівна працювали на посадах директорів шкіл м. Попасна, аж доки після виходу на пенсію не переїхали до сина до Києва. Олександра Іванівна померла у 1969 р., а Юрій Пилипович – у 1977 р.

Одразу ж після демобілізації Ю. Кондуфор у лютому 1946 р. відновив навчання у Харківському університеті. Тоді на історичному факультеті серед студентів та викладачів було чимало фронтовиків, які, так би мовити, «задавали тон» всьому студентському життю. Зокрема, на курсі, де навчався Ю. Кондуфор, їх було більше третини з майже 60 чоловік. А учасники війни завідуючий кафедри історії СРСР і України (з 1945 р.) С. М. Королівський та декан історичного факультету (з 1947 р.) А. Г. Слюсарський користувались особливим авторитетом у студентів. Ці вчені не лише проводили власні наукові дослідження, але й заохочували до наукової роботи здібних та активних студентів, серед яких був і Ю. Кондуфор.

Курс, де навчались Ю. Кондуфор, А. Епштейн, А. Мітряєв, А. Перезовов, Є. Синякіна, М. Фомічова, В. Шило, Б. Шрамко та ін., був, як згадував тодішній помічник декана історичного факультету І. К. Рибалка, «дружний, активний, якийсь бадьорий і веселий»⁵. Студенти наполегливо оволодівали знаннями, 14 з них згодом стали кандидатами, а А. І. Епштейн, Ю. Ю. Кондуфор та Б. А. Шрамко – докторами історичних наук. Ю. Кондуфор навчався на «відмінно», що було відзначено Сталінською стипендією, а у 1949 р. – після завершення університету – дипломом із відзнакою. Того ж року здібний студент та активний комуніст Ю. Кондуфор став аспірантом кафедри основ марксизму-ленінізму. Невдовзі він одружився із Ніною (за паспортом – Радоніною) Семенівною Роговою, із якою прожив все життя, виховав доньку Тетяну.

Ще студентом Ю. Кондуфор зацікавився науковою працею, брав активну участь у роботі Студентського наукового товариства. Першою науковою працею історика стала підготовлена разом із А. Епштейном та В. Шилом та виголошена у 1947 р. на університетській конференції доповідь «Харківська більшовицька група “Вперед”»⁶. Тези виступів на конференції – вперше

⁵ Рибалка І. К. Така наша доля: Сторінки життя мого покоління. – Х., 1999. – С.89–90.

⁶ Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет. – Х., 1955. – С.343–344.

після війни – були опубліковані. Через 7 років, збагативши цю роботу архівним матеріалом та узагальнивши висновки, Ю. Кондуфор опублікував працю під тією ж назвою⁷. Наснаги молодим початківцям, як згадує друг і колега Ю. Кондуфора А. Епштейн, додала і опублікована в харківській газеті «Красное знамя» 30 квітня 1947 р. стаття друзів-студентів «1 мая 1905 г. в Харькове»⁸.

Як і багато молодих істориків того часу, для дипломної роботи, а потім і для кандидатської дисертації він обрав тему, пов'язану із вивченням історії України 1917–1920 рр., тобто періоду революцій, громадянської війни та іноземної інтервенції. У 1948 р. за пропозицією викладача університету І. Л. Шермана та, мабуть, не без впливу директора Центрального державного архіву Жовтневої революції УРСР (ЦДАЖР УРСР) та одночасно завідуючого кафедри нової історії Харківського університету Андрія Даниловича Скаби Ю. Кондуфор зосередився на висвітленні продовольчої політики радянської влади у 1919–1920 рр., зокрема на дослідженні діяльності Української трудової армії. Зважаючи на те, що головою ради Української трудармії був Й. Сталін, досліджувана проблема вважалась актуальною і перспективною. Недарма спільна робота А. Епштейна та Ю. Кондуфора про трудову армію отримала першу премію серед студентських робіт. Втім, як згадував М. Макеєнко, який у той же час навчався на економічному факультеті й товаришував з Ю. Кондуфором, Юрій Юрійович свідомо робив спроби відійти від традиційної схеми написання наукової праці, коли до канонізованих партійних рішень підбирався ілюстративний матеріал. Натомість молодий вчений, захоплений фактологічним матеріалом, зібраним ним у ЦДАЖР УРСР, намагався, наскільки це було можливим на той час, робити висновки, що ґрунтувались на опрацьованому архівному матеріалі, самостійно розбиратися у суті проблеми⁹.

І хоча з позицій сучасного стану історичної науки такі спроби виглядають дещо наївно, треба зважати на ситуацію, що склалась в історичній науці та й взагалі в Україні наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр., коли історикам у численних партійних постановках давались прямі вказівки, які проблеми і як треба вивчати, акцентувалась увага на розкритті всесвітньо-історичного значення Великої жовтневої соціалістичної революції, вирішальної ролі партії більшовиків у розгромі українських націоналістів, а письменники, митці та вчені звинувачувались в націоналізмі.

Тема кандидатської дисертації, яку Ю. Кондуфор достроково захистив 27 червня 1952 р. у Харківському університеті, була сформульована відповідно до ідеологічної ситуації: «Боротьба робітничого класу та біднішого

⁷ Див.: Кондуфор Ю. Ю. Харьковская большевистская группа «Вперед». – Х., 1954. – 51 с.

⁸ Див.: Епштейн А. Юра Кондуфор: дружба довжиною понад півстоліття // Актуальні проблеми... – Т.2. – С.330–335.

⁹ Див.: Макеєнко М. М. В годы студенчества // Там само. – С.338–345.

селянства України за хліб у період іноземної інтервенції та громадянської війни 1919 р.». Науковим керівником історика була завідувач кафедри основ марксизму-ленінізму доц. Ганна Юхимівна Немірова, яка працювала в університеті ще з довоєнного часу. Вона з 1939 р. читала щойно введений курс історії ВКП(б) і, як згадував І. К. Рибалка, її лекції були досить цікавими¹⁰. Першим опонентом на захисті Ю. Кондуфора виступив завідувач кафедри економіки та організації сільськогосподарського виробництва Харківського сільськогосподарського інституту проф. Л. М. Клецький, який досить високо оцінив роботу історика. Рішенням ВАК СРСР від 8 грудня 1952 р. Ю. Ю. Кондуфору був наданий науковий ступінь кандидата історичних наук.

У 1953 р. доопрацьована кандидатська дисертація Ю. Кондуфора була опублікована за редакцією А. Г. Слюсарського як монографія. Але на відміну від титулу дисертації, де одночасно акцентувалась увага на союзі робітничого класу та біднішого селянства та на їх спільній боротьбі за хліб, назва монографії була сформульована досить нейтрально: «Робітничі продовольчі загони на Україні в 1919 р.»¹¹.

В цій роботі дослідник послідовно з точки зору партії більшовиків описав політичну та економічну ситуацію в Україні у 1919 р., продовольчу політику більшовиків в Україні, зокрема введення державної монополії на заготівлю хліба, цукру, солі та чаю, та зосередився на висвітленні організованого радянською владою «походу робітничого класу на село». Він доводив, що похід робітничого класу на село є серйозним вкладом в справу ліквідації протилежності між містом і селом, у справу створення міцного союзу робітничого класу та біднішого селянства, а також є свідченням зміцнення великої дружби між російським і українським народами в процесі боротьби за хліб. В роботі багато місця приділялося Продармії як державному формуванню, що виконувало роль не тільки організатора бідняцько-середняцьких мас села, але й вело боротьбу з бандитизмом та проводило ревізію хлібних надлишків у куркулів.

Звичайно, новітня українська історіографія зовсім по-іншому оцінює як продовольчу політику більшовиків, так і діяльність продзагонів, які конфіскували хліб в українських селян і вивозили його до Росії. Однак, незважаючи на зрозумілу політичну заангажованість цієї роботи, вона містить багатий фактичний матеріал, який може використати і сучасний дослідник.

Одразу після захисту кандидатської дисертації Ю. Кондуфор почав працювати доцентом кафедри марксизму-ленінізму Харківського університету. Проте вже у вересні 1952 р. секретар Харківського обкому КПУ (у 1951–1959 рр.) А. Д. Скаба запропонував йому перейти на партійну роботу. Незважаючи на бажання історика продовжувати викладацьку і наукову

¹⁰ Див.: Рибалка І. К. Така наша доля. – С.18.

¹¹ Кондуфор Ю. Ю. Робітничі продовольчі загони на Україні в 1919 році. – Х., 1953. – 101 с.

діяльність в університеті, він змушений був підкоритися партійній дисципліні. Ю. Кондуфора було призначено керівником лекторської групи, а згодом (з квітня 1953 р.) завідуючим відділу пропаганди та агітації Харківського обкому КПУ. Це призначення відбулося не випадково: ще навчаючись університеті, Ю. Кондуфор був обраний секретарем партбюро історичного факультету, потім членом партійного комітету Харківського університету, а вже як аспірант працював заступником секретаря партійної організації університету. Необхідно підкреслити, що зростання по партійній лінії не було виявом кар'єризму Ю. Кондуфора, просто, як зазначали його сучасники, він був лідером за складом свого характеру, а підлабузництва терпіти не міг.

Перебуваючи на відповідальній партійній роботі, дослідник, проте, не полишав викладання у Харківському університеті. У 1954 р. рішенням ВАК СРСР йому було надано вчене звання доцента по кафедрі марксизму-ленінізму. Продовжував вчений і вивчення історії України, зосередившись на висвітленні історії трьох революцій у Харкові та на Харківщині. У співавторстві із своїм ще студентським другом В. І. Астаховим Ю. Кондуфор у 1950-х рр. друкує цілу серію робіт з цієї проблеми: «Революционные события 1905–1907 гг. в Харькове и губернии» (Х., 1955), «Пролетариат Харькова в борьбе за победу Октября» (Х., 1957), «Пролетариат Харькова в трех революциях» (Х., 1959). Виступає він і як редактор та автор передмов до збірника документів «Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции» (Х., 1956) та збірника спогадів «Харьков в 1917 году. Воспоминания активных участников Великой Октябрьской социалистической революции» (Х., 1957).

Червоною ниткою через всі ці роботи автори проводили думку про те, що робітники та селяни України вели героїчну боротьбу за своє звільнення пліч-о-пліч із робітниками та селянами Росії. Власне, революційні події в Україні, як було прийнято у тогочасній українській історіографії, розглядались через призму подій в Росії і на тлі цих подій. В. Астахов та Ю. Кондуфор не відходили від офіційної більшовицької концепції та схеми періодизації історичного процесу початку 20 століття. Згадані праці були типовими роботами того періоду: громадянська історія ототожнювалась з політичною історією країни, події висвітлювались та оцінювались безальтернативно, під кутом зору виконання чи невиконання постанов більшовицьких організацій регіону, проведених з'їздів та мітингів. Разом з тим роботи були написані доступною мовою, дослідники наводили багатий фактичний архівний матеріал.

У січні 1958 р. Ю. Кондуфора призначили завідуючим відділу науки та культури ЦК КПУ. Працюючи на цій відповідальній посаді десять років, Ю. Кондуфор попри все залишався демократичним керівником, який докладав чималих зусиль, аби в тих умовах уникнути канцелярщини та командно-бюрократичних методів керівництва як по відношенню до організацій та колективів, так і до окремих діячів науки та культури. Звісно, як переконаний комуніст, Ю. Кондуфор не міг та й не намагався йти всупереч лінії

партії. Проте відзначимо, що сучасники Ю. Кондуфора (і не лише його друзі, але й ідеологічні противники) неодноразово висловлювали думку про те, що якби посаду заввідділу науки і культури ЦК КПУ займав би хтось інший, менш толерантний, менш інтелігентний, менш демократичний, не самодостатній, наслідки партійного контролю над українською інтелігенцією навіть в так званий період хрущовської «відлиги» мали б зовсім інший характер і не обмежувались би здебільшого лише доповідними записками та розмовами.

Зрозуміло, не можна однозначно оцінювати діяльність Ю. Кондуфора на цій посаді, тим більше, коли «відлизи» з кінця 1962 р. поклали край «заморозки». З одного боку, Ю. Кондуфор, добре знаючи і люблячи українське мистецтво, наскільки міг, сприяв його розвиткові. З його легкої руки багато діячів науки та культури отримали в ті часи можливість пройти стажування або виїхати на гастролі за кордон, сприяв він наданню українським митцям звань лауреатів різних державних премій та звань «заслужених» та «народних». Серед друзів Ю. Кондуфора не можна не згадати Юрія Гуляєва, Дмитра Гнатюка, Беллу Руденку, Євгенію Мірошниченко, Юрія Тимошенка (Тарапуньку), Олександра Лопухова та багатьох інших.

З другого боку, Ю. Кондуфору як відповідальному працівнику апарату ЦК КПУ доводилося «проробляти» багатьох «шестидесятників», зокрема Івана Дзюбу, Миколу Руденку, Аллу Горську, Віктора Зарецького та ін., «просити» їх написати відповідні до партійних настанов статті, «покаяння» або гостро виступити проти «буржуазних націоналістів» із засудженням своїх «помилко». Інколи, як, приміром, із І. Дзюбою, розмови набували достатньої гостроти¹². Доволі часто приймалися і непопулярні серед української інтелігенції рішення, наполегливо проводилась «роз'яснювальна робота» і т. п. Разом з тим досить показовим є факт, який змушує відмовитись від дещо спрощеного уявлення про Ю. Кондуфора як «апологета комунізму». Через багато років по тому, вже після повернення із США відомий дисидент, колишній голова Української Гельсінської Спілки Микола Руденко завітав до директора Інституту історії України Ю. Кондуфора і подарував йому свою збірку «Поезій», на титульному аркуші якої залишив доволі теплий дарчий напис: «Шановний Юрію Юрійовичу. Вірш «Якщо твої товариші» присвячений Вам, хоч це й не сказано із причин зрозумілих. Незважаючи на складність відносин, у мене завжди до Вас лишалася незмінна симпатія. У книзі «Економічні монологи» є також згадка про Вас – може, трохи критична, але без ненависті. Хай Вам щастить! Микола Руденко. 23.02.92. Київ»¹³.

¹² Дзюба І. З відстані чвертьстоліття. Післяслово (до журнальної публікації 1990 р.) // litopys.narod.ru/idzuba/dz19.htm

¹³ Книга М. Руденка «Поезії», що побачила світ 1991 р. у київському видавництві художньої літератури «Дніпро», із дарчим написом Ю. Ю. Кондуфору зберігається у родинному архіві Тетяни Юрїївни Мельник (Кондуфор).

Вплив Ю. Ю. Кондуфора позначився і на розвитку Академії наук України у першій половині 1960-х рр. Не без його безпосереднього впливу президентом АН УРСР було обрано акад. Б. Є. Патона, який вже більше 40 років перебуває на цьому відповідальному посту.

Перебуваючи у ЦК КПУ на відповідальній посаді, Ю. Кондуфор не полишав наукових досліджень. У 1964 р. у Києві у видавництві «Наукова думка» була опублікована велика монографія вченого «Укрепление союза рабочего класса и крестьянства на Украине в период гражданской войны (в ходе проведения продовольственной политики 1918–1920 гг.)». Ця праця – дослідник і далі вивчав продовольчу політику радянської влади у роки громадянської війни – була поглибленням і фактографічним розширенням його кандидатської роботи. В монографії Ю. Кондуфор акцентував увагу на рішеннях VIII з'їзду РКП(б), III з'їзду КП(б)У та III з'їзду Рад України з продовольчого питання, відстоюючи тезу про те, що продрозкладка була вимушеним заходом, висвітлював процес створення радянських продовольчих органів, їх структуру та задачі, а також докладно описував організацію походу робітничого класу на село та діяльність продзагонів, у додатках наводив кілька сотень прізвищ робітників-продзагонівців. Та найголовнішою думкою, що проходила крізь всі розділи праці, було декларування укріплення союзу робітничого класу та селянства.

У 1965 р. в Академії суспільних наук при ЦК КПРС у Москві Ю. Кондуфор захистив докторську дисертацію «Союз робітничого класу і селянства в період громадянської війни». Науковим консультантом Ю. Ю. Кондуфора був акад. І. І. Мінц. У 1966 р. Вища атестаційна комісія СРСР затвердила Ю. Ю. Кондуфора у науковому ступені доктора історичних наук.

У січні 1968 р. Ю. Кондуфора було звільнено з посади завідуючого відділу ЦК КПУ. Причин, мабуть, було декілька, в тому числі досить незалежна поведінка молодого доктора історичних наук, його гострий язик, критичні оцінки деяких діячів, що викликало певне роздратування першого секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста. Певна самодостатність Ю. Кондуфора спричинила його відмову від подальшої партійної кар'єри та його рішення повернутися до улюбленої справи – викладання у вузі. Такий вчинок був досить незвичним в ті часи і викликав щире здивування і – одночасно – повагу.

Зважаючи на високу кваліфікацію Ю. Кондуфора (а докторів історичних наук у Києві тоді було небагато), вченому запропонували посаду у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка. Ректор університету І. Т. Швець, який добре знав Юрія Юрійовича і надзвичайно його цінував, практично за день вирішив всі питання. Кафедра історії СРСР історичного факультету була розділена на дві частини – дорадянського та радянського періодів; завідуючим новоствореної кафедри історії СРСР радянської періоду призначили Ю. Кондуфора. Аби дотриматись усіх формальностей, швидко оформили документи і вже 7 лютого 1968 р. рішенням ВАК СРСР Ю. Кондуфор був затверджений у вченому званні професора по кафедрі історії КПРС. У січні 1973 р. Ю. Ю. Кондуфор став деканом історичного факультету. І як декан, і як завідуючий кафедрою, і як викладач Юрій Юрійович

незмінно користувався авторитетом серед колеґ-істориків та студентів. Він був чудовим лектором, вмів доступно і цікаво подати матеріал, а також усіяко підтримував аспірантів та викладачів університету у їх наукових пошуках. Лекторський талант вченого мали змогу поцінувати і студенти Загребського, Дебреценського, Лейпцігського та Братиславського університетів, де Ю. Ю. Кондуфор у 1969–1978 рр. читав лекції.

В університеті розкрився талант Ю. Кондуфора і як організатора та керівника авторських колективів численних монографій, що були підготовлені у той час. Зокрема, під керівництвом Ю. Ю. Кондуфора і за його участю силами кафедри історії СРСР радянського періоду були написані другий том видання «Українська РСР в період громадянської війни» (К., 1968), посібник для студентів гуманітарних спеціальностей вузів «Здійснення ленінської програми соціалістичного будівництва в СРСР», монографії «Могутня радянська держава» (К., 1972), «Нариси з історії СРСР (радянський період)», «Гуманізм радянського суспільства» (обидві – К., 1973).

В його особистому доробку з'явилися посібник для студентів вищих навчальних закладів «Великий Жовтень і захист його завоювань» (К., 1971), монографія «Великий Жовтень на Україні» (К., 1977), а також численні статті в провідних наукових журналах. Окремо хочеться згадати без перебільшення знаменитий посібник для вступників до вузів «Історія СРСР», написаний Ю. Ю. Кондуфором у співавторстві з проф. В. Н. Котвим. Вперше він побачив світ українською мовою у 1972 р. і одразу завоював симпатії не лише недавніх школярів, але й студентів. У 1977 р. з'явився переклад посібника на російську мову, а потім із незначними правками і доповненнями він витримав ще три видання (у 1980, 1983 та 1987 рр.). Людям, які не обізнані із перипетіями біографії Ю. Ю. Кондуфора та (або) з його науковим доробком, при згадці прізвища вченого одразу спливає на думку саме цей посібник.

На початку 1978 р. проф. Ю. Ю. Кондуфору випало очолити Інститут історії АН УРСР, який тоді переживав не найкращі часи. На слуху у громадськості була гучна «бібліотечна справа», коли виявились ганебні факти викрадення із фундаментальної бібліотеки інституту дуже цінних книжок. Важкою була й моральна атмосфера в колективі, анонімки були звичним і майже буденним явищем. Найпершою і найбільшою заслугою Ю. Ю. Кондуфора стало те, що він як керівник категорично поклав край практиці доносів і пліток. Нарешті співробітники Інституту почали нормально працювати, не відволікаючись на безглузді обвинувачення та не витрачаючи сил на зведення рахунків.

Як директор Ю. Ю. Кондуфор багато уваги приділяв кадровому питанню. Добре розуміючись на людях, Юрій Юрійович вмів грамотно і, головне, із користю для справи призначати науковців на посади завідуючих відділів, добирати заступників директора. Він залучав до роботи в інституті здібних початківців, сприяв їхньому росту. Співробітникам інституту директор допомагав вирішувати життєві проблеми, підтримував у важкі хвилини, про що сьогодні із вдячністю згадують багато істориків.

Незважаючи на обтяжливі обов'язки директора інституту, завідувача відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни (1985–1993), головного редактору «Українського історичного журналу» (1979–1988), голови Спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій в Інституті історії, члена Бюро Відділення історії, філософії та права НАНУ (1978–1997) Ю. Ю. Кондуфор не покинув вивчення своєї улюбленої проблеми революційних перетворень в Україні. У численних статтях, брошурах, розділах колективних монографій він послідовно пропагував і популяризував ленінську теорію соціалістичної революції, історію Жовтневої революції в Україні, а також рішення чергових партійних з'їздів. Останньою індивідуальною монографією вченого стала робота «Великий Октябрь на Україні» (К., 1986). Планував він написати роботу про Українську Центральну Раду, але не встиг.

Наприкінці 1970-х – у 1980-х рр. вчений багато уваги приділяв науково-організаційній роботі. За його активної участі як головного редактора та співавтора в інституті були підготовлені шеститомний цикл праць про історичні зв'язки українського народу з народами Росії, Білорусії, Молдови (1978–1982), завершено видання восьмитомної «Історії Української РСР» (1977–1979) та опублікований російськомовний десяти томник «История Украинской ССР» (1981–1985), «Історія Києва» у трьох томах, чотирьох книгах (1982–1986), а також багато інших видань. За вагомих особистих внесок у справу створення багатотомної «Історії Української РСР» Ю. Ю. Кондуфор разом з іншими вченими інституту був відзначений Державною премією УРСР в галузі науки і техніки. У 1979 р. вченого було обрано членом-кореспондентом, а у 1985 – академіком АН УРСР.

Ю. Кондуфор все життя брав активну участь у громадсько-політичному житті України. Він був делегатом XXI, XXII, XXIII і XXVI з'їздів КПУ, на яких обирався кандидатом, а на XXVII з'їзді – членом Центрального комітету Компартії України, як делегат брав участь у роботі XXVI і XXVII з'їздів КПРС. Працював він і як депутат Верховної Ради УРСР V, VI та VII скликань.

Знаковим для інституту став 1990 рік. Саме завдяки принциповій позиції акад. Ю. Кондуфора в установі була створена обстановка ідеологічного плюралізму, хоча сам він залишався на старих методологічних позиціях. Науковці інституту, які усвідомлювали можливість і необхідність докорінної ревізії історичного процесу, дістали можливість продуктивно працювати. Було започатковано вивчення принципово нових для української історичної науки тем, зокрема дослідження голодоморів в Україні, політичних репресій 1930-х – початку 1950-х рр., діяльності Української Центральної Ради та Директорії, становлення та еволюції Української держави (до кінця 18 ст.). У листопаді 1990 р. за пропозицією Ю. Ю. Кондуфора науковій установі була повернута назва Інституту історії України АН УРСР. Розпочали діяльність відновлена Археографічна комісія АН УРСР, що стала базою для створення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Всеукраїнська спілка краєзнавців. Вже в незалежній

Україні у 1992 р. Ю. Ю. Кондуфору було присвоєно звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

У грудні 1993 р. Ю. Кондуфор самостійно, без усілякого тиску прийняв рішення залишити посаду директора Інституту і став радником дирекції. Цей крок ще більше підняв авторитет акад. Ю. Кондуфора серед науковців.

Нагла смерть наздогнала вченого 10 січня 1997 р. напередодні його 75-річчя. І хоча пройшло багато років після його смерті, Юрія Юрійовича Кондуфора пам'ятають. Тим, кому випало працювати разом з академіком Ю. Кондуфором, часто із теплотою згадують його, його дотепні висловки, принципи, але доброзичливі вчинки. Без сумніву, він був людиною свого часу, але людиною чесною і талановитою.

О. В. Юркова

ВАЛЕРІЙ АНДРІЙОВИЧ СМОЛІЙ

В науці, як і в будь-якій іншій сфері інтелектуальної діяльності, серед професіоналів високого гатунку виділяються особистості, які перебувають в постійному пошуку нових перспектив для повноцінної реалізації закладеного в них потужного творчого потенціалу. Саме до таких і належить відомий український історик, фахівець у галузі історії України доби середньовіччя і раннього нового часу, академік НАН України, професор Валерій Андрійович Смолій.

Народився він 1 січня 1950 р. в с. Авратин Волочиського району Хмельницької області в родині сільських інтелігентів. Світогляд майбутнього вченого, його людські і моральні якості, його ціннісні орієнтири, нахили, уподобання сформувалися в ранньому дитинстві у дружньому родинному колі, коли у спогадах батька-фронтовика оживали такі близькі трагічні та героїчні будні воєнних сорокових, коли на прикладах односельців виховувалася повага до праці, а зусиллями матері – вчительки місцевої школи – прищеплювалася любов до книги, розвивався потяг до знань, так сильно закладений від природи. Захопленню ж героїкою минувшини, традиціями і духовністю свого народу сприяло, здається, саме довкілля мальовничого історичного Подільського узвишшя – цього своєрідного перетину цивілізацій, де проходили дитячі й юнацькі роки. Трохи згодом це захоплення переросло у професію.

Науковою роботою юнак почав займатися вже під час навчання на першому курсі історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, до якого він вступив у шістнадцятилітньому віці по закінченні із золотою медаллю середньої школи. Творча атмосфера, підтримувана у стінах ушлявленого своїми традиціями навчального закладу такими авторитетами у наукових колах, як професори Л. Коваленко та П. Лаптін, справила значний вплив на формування початкуючого науковця, непересічні дослідницькі здібності якого, нахил до праці з архівними джерелами, здатність до систематизації та узагальнення матеріалу виявилися вже у його перших курсових роботах.

Закінчивши з червоним дипломом вуз, В. Смолій свій трудовий шлях розпочав вчителем історії в сільських школах Житомирщини та Тернопільщини, здобув досвід викладацької роботи на посаді асистента Ніжинського державного педагогічного інституту. З 1972 р. його життя та творча доля міцно пов'язана з центральною установою історичного профілю в Україні – Інститутом історії України (до 1991 р. – Інститут історії) Національної академії наук України.

Професіональні якості аспіранта, а згодом наукового співробітника шліфувалися у спілкуванні з такими визначними представниками української історичної думки другої половини ХХ ст., як К. Гуслистий, В. Дядиченко, В. Голобуцький, Ф. Шевченко, О. Компан, В. Маркіна та інші. Шану та добру пам'ять про них вчений зберігає в своєму серці.

Слід зауважити, що складні для української історичної науки 70-ті роки, коли перспективною для молодого людини вважалася праця в галузі новітньої або партійно-історичної проблематики, а більш віддалені періоди історичного минулого українського народу фактично перебували у статусі *pop grata*, не похитнули початкуючого науковця у його бажанні досліджувати історію України зламу середньовіччя – нового часу. Вже з перших наукових робіт – дипломної, а згодом кандидатської дисертації – в центрі його наукових інтересів перебували проблеми історії козацтва, національно-визвольних змагань українців, українсько-російських та українсько-польських взаємин. Неодноразово звертався науковець і до історії рідного краю. Так, минулому Поділля присвячувалися в різний час його студії більшого чи меншого формату. Невід’ємною складовою місцева історія присутня і в його монографічних дослідженнях.

1975 р. В. Смолій успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Возз’єднання Правобережної України з українськими землями у складі Російської держави», яку підготував під науковим керівництвом члена-кореспондента АН УРСР Ф. П. Шевченка. Пропрацювавши деякий час молодшим науковим співробітником, він у 1979 р. обійняв посаду старшого наукового співробітника відділу історії феодалізму (з 1991 р. цей структурний підрозділ мав назву відділу історії України середніх віків, з 2006 р. – відділ історії України середніх віків і раннього нового часу).

Період утвердження В. Смолія у статусі науковця не можна оцінювати однозначно. З одного боку, перед молодим кандидатом історичних наук, здавалося б, відкривалися широкі творчі горизонти. Дійсно, середина 70-х – середина 80-х рр. позначені його достатньо плідною науковою діяльністю. Варто підкреслити, що протягом лише десяти років ним опубліковано майже 100 наукових праць, серед них 2 монографії та кілька підручників, великі розділи у колективних виданнях. Для того часу такий показник можна вважати рекордним навіть для вчених із значним дослідницьким стажем, тим більше слід враховувати, що йдеться про проблематику національної історії XVII – XVIII ст., яка, відверто кажучи, особливим попитом не користувалася. Отже, працездатність молодого вченого вражаюча. З іншого боку, не слід забувати, що на означений період припадає зосередження наукового потенціалу Інституту на підготовці багатотомних колективних праць, що мало свої плюси і мінуси для розвитку творчої особистості. Безсумнівним плюсом задіяності В. Смолія в україномовному і російськомовному варіантах фундаментальних монографічних видань «Історія Української РСР», «Історія Києва», «История украинской историографии» стало збагачення його досвідом редакційної роботи. З іншого боку, при підготовці таких праць, з наперед визначеною чіткою структурою і концептуальними засадами, відступ від яких практично унеможливлувався, неминуче відбувався процес певного нівелювання індивідуального творчого почерку автора, підпорядкування його власних інтересів праці на замовлення. До честі В. Смолія слід зазначити, що в таких умовах йому вдалося витримати той необхідний баланс, який дозволяв не поступитися власними науковими

принципами і критеріями оцінки свого творчого доробку.

У грудні 1985 р. на спеціалізованій вченій раді при Інституті історії АН УРСР відбувся захист його докторської дисертації, присвяченої досить нетрадиційній для тогочасної української історіографії проблемі – соціальній свідомості учасників народних рухів на Україні в другій половині XVII – XVIII ст. Звичайно, ця праця, як і попередні наукові розробки вченого, виконувалася у межах панівної тоді марксистської парадигми дослідження національного історичного процесу, що не могло накласти на неї свого відбитку. Разом з тим, підняти і розкрити задекларовану проблему навряд чи було б можливим лише в традиціях позитивістського історіописання, без залучення і творчого осмислення напрацьованих світовою історичною думкою нових методологічних підходів до дослідження духовних і психологічних констант минулого, з'ясування думок і прагнень, оцінок сучасності представниками різних соціальних страт українського ранньомодерного соціуму.

Вірність історичному факту, об'єктивність і неупередженість в оцінках минулого, аналітичні здібності у поєднанні з рисами вдумливого і толерантного керівника висвітлили нові грані в діяльності вченого на новому етапі його творчої біографії. З 1986 р., коли В. Смолій очолив відділ історії феодалізму, він успішно поєднує свою наукову роботу з адміністративними обов'язками. Висока планка, яку вчений поставив для себе, успішно спрацьовує і при вибудові ним моделі взаємовідносин між керівником і членами колективу. Дух толерантності, взаємоповаги, високої творчої активності в поєднанні з виконавською відповідальністю, які стають засадами функціонування фактично сформованого ним структурного підрозділу, незабаром виводять останній на пріоритетні позиції в Інституті. По суті, на базі відділу вже на початок 90-х рр. формується новітня державницька школа, він перетворюється в координаційний центр з дослідження українського середньовіччя і раннього нового часу.

Водночас В. Смолій не лише наполегливо працює над удосконаленням власного фахового рівня, наслідком чого стало обрання його у 1992 р. членом-кореспондентом, а у 1995 р. академіком Національної академії наук України, а й багато уваги приділяє вихованню наукових кадрів. Під його керівництвом підготовлено 17 кандидатів і 10 докторів історичних наук, більшість з яких продовжує працювати в Інституті історії України, інші викладають історичні дисципліни у вузах або займаються науковою роботою в інших наукових інституціях. Як викладач досить успішно реалізував себе і В. Смолій. В різний час він прочитав цикл спецкурсів з історії України доби середньовіччя та нового часу у вищих навчальних закладах Києва та Кам'янець-Подільського, на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, брав участь у роботі державних педагогічних комісій, неодноразово очолював комісії по прийому кандидатських іспитів, у середині 90-х рр. стояв на чолі експертної комісії ВАК України, є головою спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій при Інституті історії України НАН України, членом спеціалізованої вченої ради при

Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка.

Здобутий практичний досвід викладання у середніх та вищих навчальних закладах щедро реалізувався науковцем у низці підручників та навчальних посібників. Так, широку популярність здобув вже перший із них, розрахований на 7–8 класи загальноосвітньої школи, що побачив світ у видавництві «Радянська школа» у 1983 р. і був неодноразово перевиданий російською, польською, угорською та молдавською мовами. У кінці 80-х рр. В. Смолій виступив одним із упорядників «Хрестоматії з історії Української РСР», взяв участь у підготовці «Книги для читання з історії Української РСР». Переорієнтація навчальних курсів на поглиблене вивчення національної історії після здобуття Україною незалежності поставила на порядок денний питання про розробку нових навчально-методичних програм, адаптованих до потреб сьогодення, створення нової навчальної літератури, в якій було б враховано останні досягнення вітчизняної історичної думки в розробці багатьох аспектів українського цивілізаційного процесу. Разом з іншими науковцями В. Смолій активно включився у цю роботу. Зокрема, він взяв участь у підготовці «Програми з історії України» для 7–11 класів як звичайних, так і шкіл з поглибленим вивченням історії, а також навчального посібника з історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. для 7–8 класів середніх шкіл (останній перевидавався українською, угорською, румунською та польською мовами), шкільного підручника для 7-го класу «Історія України: давні часи та середньовіччя», виступив ініціатором створення вузівського посібника «Україна: Нове бачення», написав великі розділи та здійснив загальне редагування праці «Історія України: Навчальний посібник», яке витримало три видання.

У 1991 р. В. Смолію пропонується посада заступника директора з наукової роботи. З грудня 1993 р. він очолює Інститут історії України НАН України. Розширення кола адміністративних обов'язків неминуче розширило й горизонти його діяльності як організатора історичної науки в Україні. Він – один із ініціаторів відновлення археографічної роботи. Зокрема, як заступник голови створеної при Інституті історії Археографічної комісії (дещо пізніше її було трансформовано в Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України) виступив одним із ініціаторів проведення у грудні 1988 р. республіканської наради з актуальних питань розвитку вітчизняної археографії, підготував перевидання праць представників старшої генерації українських істориків, зокрема, В. Антоновича, В. Беца, М. Грушевського, О. Єфименко, М. Костомарова, В. Липинського, С. Юшкова, Д. Яворницького, документальних пам'яток з історії середньовічної України (так, під його редакцією у 1992 р. побачили світ праці Гійома Левассера де Боплана «Опис України», Феодосія Софоновича «Хроніка з літописців стародавніх»), взяв участь у підготовці серії корпусних видань архівних документів, у тому числі описово-статистичних джерел Київського та Харківського намісництва (кінець XVIII ст.), документів з історії торгівлі на Україні за доби пізнього середньовіччя, реєстрів документів Коронної канцелярії для українських земель, гетьманських

універсалів другої половини XVII – XVIII ст., Архіву Коша Війська Запорозького, документів з історії українського національно-визвольного руху 1917 р. та Української Центральної Ради, українських голодоморів 30–40-х рр., кримсько-татарського національно-визвольного руху другої половини XX ст., Чорнобильської трагедії тощо.

Вже багато років Валерій Андрійович очолює наукову раду з проблеми «Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду», Українську філію Міжнародного наукового товариства по вивченню XVIII ст., є президентом Національного комітету по вивченню країн Південно-Східної Європи. З 1998 р. він – член Президії Національної академії наук України, з 1997 р. входить до складу Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки.

Як людина широкої ерудиції, яка здатна миттєво реагувати на запити сьогодення й прогнозувати перспективи майбутнього української історичної науки, В. Смолій велику увагу приділяє формуванню сучасної української медієвістичної і новістичної школи, сприяє розширенню предметного поля досліджень в царині новітньої історії України, а також спеціальних історичних дисциплін, активізації джерелознавчих та історіографічних розробок.

Всупереч тим труднощам, які переживала в останнє десятиліття українська наука, йому вдалося зміцнити Інститут кадрово і технічно, розширити науково-дослідницьку проблематику, активізувати координаційну і публікаторську роботу. Основні напрями діяльності очолюваної ним наукової інституції – розробка на сучасному рівні європейської історичної науки таких проблем, як становлення та історична еволюція Української держави; політична культура та проблеми ментальності українського суспільства; українське суспільство в системі європейської та світової цивілізацій; історія міжнародних зв'язків України; Українські національні революції XVII і початку XX ст.; Україна в подіях Другої світової війни; національно-визвольні і культурологічні змагання доби українського Відродження; суспільно-політичні структури та соціально-економічний комплекс підрадянської України; дослідження актуальних проблем української історіографії; публікація археографічної та історіографічної спадщини, тощо.

Він особисто виступив науковим керівником таких науково-дослідних тем, як «Еволюція класово-станової структури в Україні в період феодалізму», «Історія української культури другої половини XVII – XVIII ст.», «Становлення та історична еволюція Української держави», «Політична культура та проблеми ментальності українського суспільства XVI – XVIII ст.», «Ідея державності в суспільній думці та політичній практиці України XVI – XVIII ст.», «Українська козацька держава у геополітичному просторі Центральної, Східної та Південно-Східної Європи (XVII – XVIII ст.)», «Українське суспільство в системі європейської цивілізації (доба середньовіччя і нового часу)», «Тенденції суспільно-духовного розвитку України у другій половині XVII – XVIII ст.: національний та загальноєвропейський аспект», «Українське суспільство доби середньовіччя – початку нового

часу: політичні, соціальні, економічні, правові, міжконфесійні взаємини, соціокультурні уявлення та ціннісні системи», наслідком чого стала поява цілого циклу статей та монографічних видань, якими заповнювалися значні проблемні лакуни в українській історіографії, а національний історичний процес виступив невід'ємною складовою всесвітньої цивілізації в середньовічну та ранньомодерну добу.

З ініціативи В. Смолія з червня 1997 р. зусилля науковців Інституту спрямовуються на підготовку унікального проекту науково-довідкового характеру – багатотомної «Енциклопедії історії України», яка своєрідно підсумовує доробок новітньої української історіографії в галузі практичного й теоретичного осмислення поступу більш ніж тисячолітньої національної історії, представленій в усій сукупності й логічній підпорядкованості подій, персоналій, термінів. На сторінках праці, до роботи над якою залучено, окрім вітчизняного загалу істориків, фахівців з Росії, Польщі, Білорусі, Литви тощо, знайдуть широке представлення всі історичні регіони держави, буде схарактеризовано життя українських діаспор в країнах Європи, Сполучених Штатів та Канади, а також національних меншин в Україні.

Відповідно до нагальних потреб сьогодення історичної науки зазнає реорганізації й структура Інституту. За останнє десятиліття окремі традиційні для попереднього періоду відділи було трансформовано в якісно нові наукові підрозділи, деякі набули іншого тематичного спрямування. В науково-інформаційний центр перетворено бібліотеку Інституту. З 1997 р. при відділі історії України середніх віків діє Науково-дослідний інститут козацтва, розпочалося дослідження античної доби української історії. Останнім часом поширюється практика створення (у межах існуючого структурного поділу) спеціалізованих Центрів, сконцентрованих на дослідженні соціальної історії, давньоруської доби, голодомору 1930-х років, теоретичних і методологічних проблем історичної регіоналістики тощо. Те, що в Інституті панує доброзичлива творча атмосфера, беззаперечно, є заслугою його директора. Постійно тримати руку на пульсі життя колективу, бути генератором творчих ідей, перебувати в курсі наукових інтересів кожного співробітника, перейматися його проблемами – таким є кредо Смолія-адміністратора. Наслідком такої політики стало те, що відтік наукового потенціалу з установи практично зведено до мінімуму. Більше того – до співробітництва з Інститутом постійно залучаються висококваліфіковані фахівці з усіх регіонів України, а його науково-дослідні осередки та філії, підпорядковані дослідженню проблематики загальноукраїнського або локального значення переважно на місцевому матеріалі, сьогодні існують у Дніпропетровську, Запоріжжі, Кам'янці-Подільському, Миколаєві, Одесі, Чернігові, Черкасах. Їх мережа постійно розширюється.

Разом з тим, на яких би адміністративних посадах не перебував В. Смолій, насамперед він залишається вченим, який і сьогодні зберігає вірність уподобаній ще в юнацькі роки дослідницькій проблематиці. Його перу належить понад 800 праць – наукових та науково-популярних статей; передмов до збірок архівних документів та наукових збірників, циклу археографічних

видань, художніх творів на історичну тематику; низки брошур, шкільних та вузівських підручників; ґрунтовних монографій, написаних живою, образною мовою, у яких на широкій джерельній базі з нетрадиційних дослідницьких ракурсів розкриваються закономірності історичного процесу на українських землях на зламі середньовіччя та нового часу. Пріоритетними у його науковій творчості є проблеми історії українського козацтва; національно-визвольних змагань українського народу; формування суспільної свідомості українського соціуму; становлення національного етносу та самобутнього розвитку його культури, перебігу державотворчого процесу в Україні в XVII – XVIII ст.; міждержавних відносин в Центрально-Східній Європі раннього нового часу та місця і ролі в них українського фактору тощо.

Новою якістю в українській історіографії позначені вже його перші монографії «Возз'єднання Правобережної України з Росією» (К., 1978) та «Формування соціальної свідомості народних мас України в ході класової боротьби. Друга половина XVII – XVIII ст.» (К., 1985). Як уже зазначалося, під зовнішньою оболонкою типових для марксистської історіографії вимог автору вдалося розкрити специфіку суспільно-політичних процесів, які відбувалися на українських землях у складі Речі Посполитої; показати близькість духовних і культурно-етнічних традицій лівобережного і правобережного українства, а також схожість умов їхнього існування в різних суспільно-економічних моделях, що впливало на формування у населення практично тотожних соціальних запитів; розкрити як внутрішні причини, так і роль російського фактору у поділах Речі Посполитої наприкінці XVIII ст.

Із молодшої генерації українських істориків кінця 80–90-х рр. минулого століття Валерій Смолій ледь не першим звернувся до вивчення українського державотворчого процесу раннього нового часу й місця та ролі у ньому українського козацтва. Одна за одною з'являються його праці, присвячені проблемам становлення української середньовічної державності, еволюції таких її форм, як Запорозька Січ та Українська держава Богдана Хмельницького; питанням асиміляції українських суспільно-політичних інституцій імперською політичною системою; феномену українського козацтва, його впливу на суспільну свідомість та процеси націотворення.

Саме в царині цієї проблематики його творчі інтереси тісно переплелися з інтересами іншого непересічного українського історика, також подолянина і випускника, а нині професора Кам'янець-Подільського державного університету В. Степанкова. Утворений науковий тандем на зламі 80–90-х рр., коли в українському історіографічному просторі точилися численні дискусії про кризу вітчизняної історичної науки та відчувалася певна методологічна розгубленість, запропонував науковому загалу свою концепцію історії Національно-визвольної війни українського народу¹ (згодом (у другій половині 90-х рр.) її було трансформовано у концепцію

¹ *Смолій В., Степанков В. У пошуках нової концепції історії Визвольної війни українського народу XVII ст. – К., 1992.*

Української національної революції²⁾, якою було не лише рішуче витіснено з української історіографії нав'язаний у 50–80-х рр. ХХ століття стереотип щодо оцінки сутності та основного змісту політичних подій в Україні в другій половині XVII ст., а й надано нової спрямованості пошукам в царині національної історії раннього нового часу. Адже нова концепція недвозначно доводила: національно-визвольна епопея, що точилася на українських землях з кінця 40-х до середини 70-х років XVII ст., не може бути зведеною до спрощеної схеми «загальнонародної боротьби за возз'єднання України з Росією», оскільки вона «започаткувала нову епоху в боротьбі народу за незалежність і створення самостійної держави».

Переглянувши сутність, типологію, хронологічні межі, періодизацію, роль і місце Національно-визвольної війни в українській та європейській історії, науковці запропонували і свою схему розвитку у другій половині XVII – XVIII ст. українсько-російських відносин, згідно з якою акценти з усталеного штампю щодо спільності історичного минулого українського і «єдинокровного» російського народів переміщувалися у площину національної державотворчості, реалізації на практиці основоположних засад програми унезалежнення власної держави. Тим самим докорінно змінювалося трактування цілого комплексу аспектів суспільно-політичного процесу не лише нового, а й новітнього часу.

У цьому контексті заслуговує на увагу ще одна монографія В. Смоля та В. Степанкова «Українська державна ідея: проблеми формування, еволюції, реалізації» (К., 1997), з появою якої українська історіографія збагатилася новою концепцією українського державотворчого процесу раннього нового часу. Вченим вперше вдалося не лише визначити та комплексно висвітлити основні етапи зародження та розвитку в політичній культурі України ідеї державотворення, а й показати її місце в політичній свідомості нації, виявити механізми її практичної реалізації. На підставі ґрунтовної аргументації вони довели, що, навіть незважаючи на втрату власної держави, саме ідея державотворчості в усталеній на кінець XVIII ст. ієрархії цінностей продовжувала залишатися тією політичною та ідеологічною орієнтацією, яка одна була спроможна об'єднати патріотичні почуття найширших верств розколотого і зневіреного українського суспільства.

Ще одним значним внеском у сучасну українську історіографію стала реконструкція творчим союзом двох істориків соціально-політичного портрета однієї із найвизначніших постатей української ранньомодерної історії – гетьмана Богдана Хмельницького³⁾. Без сумніву, монографія, яка витримала два видання (дещо пізніше авторами на її основі було підготовлено

²⁾ Смолий В., Степанков В. Українська національна революція середини XVII ст. – К., 1999; Їх же. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). – К., 1999.

³⁾ Смолий В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. – К., 1993; 2-ге вид., допов., перероб. – К., 1995.

науково-популярний варіант для проекту «Особистість і доба»⁴), стала помітним явищем в новітній українській біографістиці. Постає великого гетьмана постає на її сторінках в усіх іпостасях своєї небуденності – як людини, державотворця, політичного діяча, дипломата, полководця. Основні віхи його життєвого шляху документально запротокольовані. Динамічно, на широкому історичному тлі, розкриваються формування його характеру, становлення і зміни світоглядних орієнтирів, механізми вироблення ним підвалин своєї політичної програми.

Слід зазначити, що створенню такого широкого й багатоаспектного історичного полотна, побудованого навколо життєпису однієї людини, передувала багаторічна зацікавленість В. Смолія жанром історичного портрета. Фактично вчений стояв у витоків відродження в українській історичній науці кінця ХХ століття традиції створення історико-біографічних студій. Зокрема, з-під його пера вийшли яскраві нариси, присвячені суспільно-політичним, військовим і державним діячам ХVI – ХVIII ст., проводирям національно-визвольних виступів та героям козащини*, видатним представникам української історичної думки другої половини ХІХ – ХХ ст. В цьому жанрі історик продовжує працювати й понині.

Чільне місце у науковому доробку вченого посідають методологічні розробки. Умовно їх можна поділити на дві групи. Першу з них становлять теоретичні роздуми автора над станом історичної науки в Україні, шляхами її інтеграції в світовий історіографічний простір, мобілізації творчого потенціалу істориків на вирішення актуальних і важливих наукових проблем, вибудови відносин між науковими і владними інституціями тощо⁵. В студіях, які належать до другої групи, науковець акцентується на ступені дослідження в українській історіографії національного цивілізаційного процесу доби середньовіччя – нового часу, активізації науково-дослідної роботи в галузі української медієвістики, шукає нові підходи до переосмислення деяких знакових для розуміння цивілізаційного поступу України подій і явищ минулого.

Насамперед науковцем залишався В. Смолій і у той час, коли виконував обов'язки віце-прем'єр-міністра з питань гуманітарної політики (1997–1999 рр.), ні на хвилину не знижуючи свого наукового потенціалу, не

⁴ Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: Біографічний нарис. – К., 2002.

* Більшість з них згодом лягли в основу праці «История в жизнеописаниях» (К., 1990), яку було підготовлено разом з доктором історичних наук М. Ф. Котлярем. Її україномовний варіант, значно доповнений, побачив світ у 1994 р.

⁵ Найбільш ґрунтовно погляди автора відображено у статті: Вступаючи у ХХІ століття: деякі теоретично-методологічні аспекти історичних досліджень в Україні // ІІ Міжнародний конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку». Кам'янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р.: У 4-х т. – Т.І. – Кам'янець-Подільський – Нью-Йорк – Острого, 2005.

випускаючи із своїх рук важелів керівництва провідною історичною інституцією країни. Достатньо зауважити, що за ті роки він підготував і видав друком 79 праць різного формату і жанру, у їх числі 5 монографій.

Щедро обдарований як дослідник-аналітик, В. Смолій впевнено виявив себе й на редакційному поприщі. Під його керівництвом і за його безпосередньої участі вийшов ряд колективних праць: «Все про Україну» (К., 1998), «Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001)» (К., 2001), «Уряди України у ХХ столітті: Науково-документальне видання» (К., 2001), «Видатні діячі України минулих століть: Меморіальний альманах» (К., 2001), «Київ: Енциклопедичне видання» (К., 2001), «Нариси з історії дипломатії України» (К., 2001), «Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ–ХХ ст.» (К., 2002), 3-й том фундаментального академічного видання «Історія української культури» (К., 2003), «Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки» (К., 2003), «Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т.» (К., 2004), «Моя Україна» (К., 2004), «Україна – козацька держава. Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах» (К., 2004) та ін.

Він є ініціатором створення п'ятнадцяти томної серії «Україна крізь віки», яка у 2001 р. була відзначена Державною премією України в галузі науки і техніки, серії біографічних нарисів «Особистість і доба». Вчений входить до складу редколегій багатотомної «Історії України–Руси» та 50-томного видання творів академіка М. С. Грушевського, 20-томного зібрання праць академіка Д. І. Яворницького, фундаментальної 5-томної праці «Історія української культури», серій «Історичні романи і повісті» у видавництві «Дніпро» та «Пам'ятки історичної думки» у видавництві «Либідь», є одним із засновників і відповідальним редактором циклу видань серії «Пам'ятки історії України», членом редколегій часописів «Архіви України», «Краєзнавство», «Київська старовина», міжвідомчого наукового збірника «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство» тощо.

В. Смолій виступив відповідальним редактором майже 300 колективних та індивідуальних монографій, добірок документів, перевидань історіографічної спадщини, збірників наукових праць, зокрема, щорічників «Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст.)», «Соціум: Альманах соціальної історії», «Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки», які користуються значним читацьким попитом. Він є головним редактором «Зводу пам'яток історії та культури України» у 28-ми томах, автором та членом редколегій низки праць з краєзнавчої та культурологічної тематики, історії туристичної сфери в Україні, довідкового серійного видання «Хроніка ХХ століття». Під його загальним керівництвом та за безпосередньої участі підготовлено два фундаментальні наукові видання «Історія селянства України» та «Історія українського козацтва» (обидва – К., 2006).

У 1995 р. Валерій Андрійович Смолій став головним науковим редактором «Українського історичного журналу». З його приходом на цю посаду оновлений склад редколегії часопису прикладає максимум зусиль для перетворення цього спеціалізованого академічного видання на трибуну

останніх досягнень національної історіографії. Сьогодні цей періодичний друкований орган став ареною для фахового загартування вже визнаних дослідників, своєрідним пропуском у науку молодого інтелектуального потенціалу. При цьому перед часописом відкрилися реальні можливості скоригувати свою публікаторську діяльність на користь самодостатніх наукових студій як прикладного, так і теоретичного характеру, збереження пропорційності у тематичному та хронологічному охопленні національного історичного процесу, налагодження систематичного інформування читача про основні напрями діяльності вітчизняних і закордонних наукових центрів.

Науковий доробок академіка В. Смолія має високий рейтинг в колах фахівців. За значний особистий вклад у розвиток історичної науки вченого нагороджено «Відзнакою Президента України» (1996), орденами князя Ярослава Мудрого V (1999) та IV (2004) ступенів. У 1998 р. йому присвоєно почесне звання Заслуженого діяча науки і техніки, а у 2001 р. він став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки. За кожною з цих нагород стоять висока внутрішня самодисципліна й самовіддача, сумлінність щодо взятих на себе зобов'язань, підвищене (іноді в ущерб власних наукових інтересів) відчуття відповідальності за ввірений йому колектив. Саме завдяки цим якостям Валерія Андрійовича, а також здатності щедро імплантувати свої ідеї в досягнення учнів і колег, створена ним наукова школа здобуває все ширшого визнання не лише в Україні, а й далеко за її межами.

В. М. Матях

АКАДЕМІКИ НАН УКРАЇНИ

Кондуфор Юрій Юрійович ¹

Крип'якевич Іван Петрович

Мануїльський Дмитро Захарович

Скаба Андрій Данилович

Смолій Валерій Андрійович

Супруненко Микола Іванович

Тронько Петро Тимофійович

Шлепаков Арнольд Миколайович

Штокало Йосип Захарович

¹ Біографічні нариси про Ю. Ю. Кондуфора, А. Д. Скабу, В. А. Смолія вміщені у розділі «Директори Інституту історії України НАН України».

ІВАН ПЕТРОВИЧ КРИП'ЯКЕВИЧ

Один із визначних українських істориків, учень М. С. Грушевського, академік АН УРСР (з 1958 р.) Іван Петрович Крип'якевич у 1940–1941 та 1944–1948 рр. працював в Інституті історії України АН УРСР. Саме ці роки були одними з найбільш драматичних у житті вченого.

Народився Іван Петрович Крип'якевич 25 червня 1886 р. у Львові у священницькій родині. Після закінчення курсу навчання у гімназії він у 1904 р. вступив на філософський факультет Львівського університету, де разом із І. Кревецьким, І. Джиджорою, Ф. Голійчуком, М. Залізником та іншими студентами відвідував лекції М. С. Грушевського, який став його науковим керівником. Як пізніше згадував сам І. П. Крип'якевич, М. С. Грушевський «увів» його, як і інших своїх учнів, до Наукового товариства ім. Шевченка, залучивши до роботи історично-філософської секції. І. П. Крип'якевич став дійсним членом НТШ у 1911 р.

Вже з 1905 р. молодий історик друкував свої праці (здебільшого рецензії та бібліографічні огляди) в «Записках НТШ», а з 1907 р. брав участь в організованих М. С. Грушевським археографічних експедиціях до Кракова, Варшави, Москви. 1907 р. І. П. Крип'якевич був ув'язнений польським урядом за участь у боротьбі за український університет. Того ж року він став одним із активних діячів товариства «Просвіта». У 1908 р. організував «Просвітний кружок», що опікувався читальнями «Просвіти», виступав з доповідями, писав статті для «Календаря Просвіти». Згодом почав писати для газети «Діло», журналів «Літературно-науковий вісник», «Наша школа», «Ukrainische Rundschau», все більше захоплюючись науковою працею. В 1909 р. склав учительський іспит, а у листопаді 1911 р. як докторську дисертацію захистив роботу «Козаччина і Баторієві вольності».

Після річної праці бібліотекарем НТШ (1911–1912), науковець став до викладання у філії Академічної гімназії у Львові, де пропрацював до 1925 р., одночасно викладав в гімназії василіянок, жіночій учительській семінарії Українського педагогічного товариства та інших навчальних закладах, звертаючи особливу увагу учнів на історію і географію України. У 1922–1923 рр. І. П. Крип'якевич викладав в Українському таємному університеті, де читав курси історії України 17–18 століть, історіографії.

За педагогічною працею вчений не полишав наукових студій, друкуючи з року в рік чимало статей та рецензій, а також редагуючи журнали. Так, у 1912–1914 рр. І. П. Крип'якевич редагував журнал «Дзвінок», у 1913–1914 рр. – часопис «Ілюстрована Україна», у 1923 – «Історичний вісник», а у 1924–1937 рр. – «Записки НТШ: Праці Історично-філософської секції».

Головною тематикою наукових студій Івана Петровича з 1910-х рр. була держава Богдана Хмельницького. Низка його статей «З козацької сфрагістики» (1917), «Серби в українському війську» (1919), «Український державний скарб за Богдана Хмельницького» (1920), «Учитель Богдана

Хмельницького» (1922), «До історії українського державного архіву в XVII в.» (1924), зрештою, «Студії над державою Богдана Хмельницького» (1925–1931), що побачили світ у «Записках НТШ», стали певною віхою в українській історіографії.

У 1925 р. І. П. Крип'якевича було переведено з філії Академічної гімназії до польської гімназії ім. Коперника, а згодом до гімназії ім. Щепановського. 11 листопада 1928 р. у роковини польської державності стався інцидент, що коштував вченому посади. Під час урочистостей він демонстративно вийшов із зали після однієї відверто антиукраїнської промови. Як наслідок, його було позбавлено посади у Львові і переведено до маленького містечка Вонгровця у Померанії. Але Іван Петрович, не бажаючи їхати у своєрідне заслання, яке б унеможливило його подальшу наукову працю, зголосив про свою нервову хворобу і на цій підставі отримав відпустку. Дізнавшись про ці обставини, М. С. Грушевський простягнув своєму учню руку допомоги, домігшись затвердження його дійсним членом своєї Науково-дослідної кафедри історії України (з відповідною платнею). Таке рішення було дуже вчасним, бо матеріальна скрута змушувала І. П. Крип'якевича навіть розпродувати свою бібліотеку¹. Зауважимо, що оцінюючи наукові праці Івана Петровича, М. С. Грушевський підкреслював, що науковець «дуже щасливо поєднує при тім працю над вишукуванням нових матеріалів й пильним дослідом уже опублікованого і зведенням осягненого в ширших підсумках. При тім виявляє визначний науково-організаційний хист»². Вірою у талант науковця було й бажання М. С. Грушевського рекомендувати Івана Петровича на академіка ВУАН у 1929 р., хоча тоді з цього нічого й не вийшло³.

Втім, весною 1929 р. І. П. Крип'якевич побував у Києві й Харкові, познайомився з київськими істориками й правниками, зав'язав тісні стосунки з Історичними установами М. С. Грушевського у ВУАН, відтоді почав друкуватись у виданнях ВУАН. Ця співпраця тривала до 1930 р., коли Історичні установи М. С. Грушевського були розгромлені.

За допомогою Р. Смаль-Стоцького І. П. Крип'якевичу вдалось залишитись в Галиччї – впродовж п'яти років він вчителював у гімназії Жовкви, аж доки 1934 р. не повернувся до Львова, де знову став до вчителювання у гімназіях міст., а також брав дієву участь у роботі НТШ. Тут він впродовж 1934–1939 рр. керував Історично-філософічною секцією НТШ, був головою Комісії старої історії України, що досліджувала Галицько-Волинську державу, допомагав в організації Комісії нової історії України, що вивчала

¹ Див. Крип'якевич Р. Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич (За матеріалами неопублікованого листування й мемуарів) // Український історик. – 1991. – № 1–2. – С.28.

² НА ІУ НАНУ, спр.172, № 26 (Особова справа І. П. Крип'якевича), арк.9.

³ Див. Виняр Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941–1943 років // Український історик. – 1990. – № 1–4. – С.165.

історію Галичини ХІХ ст., сприяв роботі джерелознавчої комісії, друкував численні наукові розвідки, редагував праці інших дослідників.

17 вересня 1939 р. частини Червоної армії перейшли кордон Польської держави. Почалася радянізація Західної України, в тому числі ліквідація численних «зайвих» наукових, літературно-мистецьких та культурно-освітніх громадських товариств і установ. У жовтні – першій половині листопада 1939 р. серед членів НТШ жевріла надія на те, що радянська влада зважатиме на заслуги товариства і забезпечить його подальше існування. І. П. Крип'якевич навіть розробив детальний план співпраці з відповідними інститутами АН УРСР. В галузі історії України він запропонував комплексно досліджувати історію Західної України силами наявних у Львові фахівців та одночасно виконувати спільні наукові проекти із Інститутом історії України. Зокрема, він пропонував вивчати історію Галицько-Волинського князівства, економічну і соціальну історію Західної України ХV–ХХ століть, підготувати бібліографію і хронологію Західної України, видати комплекс джерел до української історії, зокрема документи з історії козаччини ХVІІ століття⁴.

Втім, 14 січня 1940 р. НТШ було ліквідоване. В даній ситуації треба віддати належне І. П. Крип'якевичу. Зорієнтувавшись у ситуації, він почав (ще до офіційної ліквідації НТШ) формувати Львівську філію Інституту історії України. Вірогідно, сприяло цьому його особисте знайомство з директором інституту С. М. Белоусовим, який у складі делегації АН УРСР був у Львові у листопаді 1939 р., та попередня домовленість про призначення І. П. Крип'якевича директором львівського відділу. Вже з грудня 1939 р. вчений починає опікуватись питаннями укладання штатів Львівського відділу. У першій декаді січня 1940 р. вченому вдалося також вирішити питання із приміщенням. 1 лютого 1940 р. згідно наказу С. М. Белоусова до Львівського відділу Інституту історії України були зараховані завідуючий відділу І. П. Крип'якевич, старші наукові співробітники О. А. Терлецький, В. І. Герасимчук, Ф. Л. Голійчук, молодші наукові співробітники І. І. Карпинець, О. Й. Пріцак, С. Т. Білецький та бібліотекар Р.-С. Д. Лукань. Науковим секретарем відділу за поданням І. П. Крип'якевича став О. Й. Пріцак⁵.

Співробітники Львівського відділу були відомі й досвідчені науковці. Власне, завдяки кадровій політиці І. П. Крип'якевича в одній науковій інституції стали до праці два покоління галицьких дослідників. Старше покоління істориків, яке сприйняло основні принципи методології наукових

⁴ Див.: Луцький О. Науково-організаційна і педагогічна діяльність І. П. Крип'якевича у вересні 1939 – червні 1941 рр. // *Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність*: 36 наук. праць. – Т.8: *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві*. – Львів, 2001.

⁵ Див.: *Пріцак О. Мій шлях історика* // *Пріцак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського*. – К., Кембридж, 1991. – С.69.

дослідів та пропоновану М. С. Грушевським схему східноєвропейської історії, продовжувало традиції Грушевського як «у характері самого стилю наукової праці..., так і основних напрямних його історіографічної спадщини між колишніми учнями його Школи та істориками молодшого покоління»⁶. Високий професіоналізм галицьких вчених та значний попередній їхній доробок дозволив їм без зволікання розпочати наукову працю в рамках новоствореної інституції. Фактично історики планували поглиблювати ті теми, на вивченні яких вони спеціалізувались у попередні роки, зосереджуючись на історії Західної України. Вже до 1 червня 1940 р. І. П. Крип'якевич, В. І. Герасимчук, О. А. Терлецький та І. І. Карпинець підготували розділ з історії західноукраїнських земель від середини ХІХ ст. до 1917 р. обсягом 3 друкованих аркуші.

Незважаючи на те, що праця Львівського відділу було надзвичайно плідною, а І. П. Крип'якевич з кінця 1939 р. працював професором, завідуючим кафедрою історії України, а згодом і деканом історичного факультету Львівського державного університету, постановою Президії АН УРСР від 20 вересня 1940 р. на підставі відсутності у вченого дипломів професора та доктора наук І. П. Крип'якевича було переведено на посаду заступника завідуючого відділу. Лише у квітні 1941 р. після присудження досліднику наукового ступеня доктора історичних наук без захисту дисертації І. П. Крип'якевича було поновлено на посаді.

Важким періодом життя вченого стала окупація. Втім, він не полишив улюбленої наукової праці, друкуючи статті та книги. Зокрема, саме у 1941 р. кількома накладами побачили світ «Історія України» та «Мала історія України», підписані криптонімом «І. К.», а у 1941–1944 рр. – кілька десятків патріотичних статей, деякі з яких були заборонено цензурою.

Після визволення Львова діяльність Львівського відділу Інституту історії України була поновлена. І. П. Крип'якевич знову очолив цю інституцію, одночасно він відновив свою працю і у Львівському університеті. Однак вже у 1946 р. внаслідок розгорнутої кампанії боротьби із представниками школи М. С. Грушевського, цькування І. П. Крип'якевича у пресі як «ідеологічного ворога» діяльність Львівського відділу була припинена, а літнього вченого змусили переїхати до Києва для роботи старшим науковим співробітником Інституту історії України. Тут він працював над темою «Листи і універсали Б. Хмельницького» до свого звільнення у червні 1948 р. Одночасно у березні 1947 – березні 1948 рр. завідував відділом стародруків Бібліотеки АН УРСР, де упорядковував бібліографію київських друків ХVІІ–ХVІІІ ст.

Після повернення до Львова вчений у 1948–1950 рр. працював старшим науковим співробітником Українського державного музею етнографії

⁶ Дамбровський О. Традиції школи М. Грушевського у Львівському НТШ в 30-х роках // Михайло Грушевський і львівська історична школа: Матеріали конференції 24–25 жовтня 1994 р. у Львові. – Нью-Йорк, Львів, 1995. – С.22–23.

та художнього промислу АН УРСР, потім кілька місяців був без роботи, а після створення Інституту суспільних наук у 1952 р. завідував відділом історії України. З 1953 р. і до виходу на пенсію у 1962 р. був директором цієї установи, редагував збірники «З історії західноукраїнських земель» (вип. 1–5, 1957–1960) та «З історії Української РСР» (вип. 6–8, 1962–1963). За цей час він виховав кілька десятків істориків, які гідно репрезентують українську історичну науку. Нині Інститут українознавства НАН України носить ім'я визначного вченого.

У 1958 р. вченого нарешті було офіційно пошановано: його було обрано академіком АН УРСР, а у 1961 р. надано звання заслуженого діяча науки УРСР. Зрештою, надання І. П. Крип'якевичу посад і звань, як влучно зауважив Я. Д. Ісаєвич, було значною мірою виявом «прагнення замаскувати справжню антиукраїнську суть режиму різними декораційними поступками»⁷, режиму, що постійно стежив за вченим до самої його смерті 21 червня 1967 р. Справді, ніякими званнями й нагородами не виміряти ту величезну наукову спадщину, яку залишив по собі вчений – історик-медієвіст, книгознавець і краєзнавець, фахівець в галузі сфрагістики, археології, дипломатики, нумізматики. В його доробку – майже 900 наукових та науково-популярних студій, багато з яких й досі не втратили свого значення, а деякі перевидаються. І. П. Крип'якевич є яскравим прикладом того, як своєю невтомною працею треба сприяти українській справі, добувати, словами історика, «нашій Україні волю, самостійність та соборність».

О. В. Юркова

⁷ Див.: Ісаєвич Я. Іван Крип'якевич – історик і організатор наукового життя // *Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність*: 36 наук. праць. – Т.8: *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві*. – Львів, 2001. – С.12.

ДМИТРО ЗАХАРОВИЧ МАНУЇЛЬСЬКИЙ

Дмитро Захарович Мануїльський народився у с. Святець Кременецького повіту Волинської губернії (тепер Теофіпольського району Хмельницької обл.) у багатодітній родині волосного писаря Захара Якимовича Мануїльського 21 вересня (3 жовтня за н. ст.) 1883 р. В анкетах у графі «національність» писав «українець»¹, однак в історичній літературі визначається переважно як єврей. Вільно володів російською, українською та французькою мовами, знав також німецьку, англійську та польську, розумів іспанську та італійську².

Після закінчення сільської школи у 1895–1903 рр. навчався у Острозькій гімназії³. Починаючи з третього класу існував на власні кошти, зароблені приватними уроками⁴. З 1901 р., ще під час навчання в гімназії, почав брати участь у гуртках революційної молоді. Невдовзі після вступу в 1903 р. на історико-філологічний факультет Петербурзького університету став членом РСДРП(б). Відтоді, як зазначав сам Мануїльський в 1931 р. в «анкеті для старих більшовиків та ветеранів революції», він став «професіоналом-революціонером»⁵. В 1903–1905 рр. провадив партійну роботу в студентських гуртках Петербурзького університету. В 1905 р. входив до складу агітаторів при Петербурзькому комітеті РСДРП. В листопаді 1905 – березні 1906 рр. за розпорядженням ЦК під партійною кличкою «Мефодій» провадив революційну роботу у Двінську.

З весни 1906 р. під псевдонімом «Хома» здійснював революційну агітацію у Кронштадті. Був одним з керівників збройного повстання, що почалося 20 липня 1906 р. у Кронштадті. Тоді повсталі захопили фортецю Свеаборг, а також ряд дрібних островів. Та невдовзі повстання зазнало поразки, і вже 24 липня 1906 р. Мануїльський був заарештований. Як одному з керівників повстання йому загрожувала смертна кара, однак прямих доказів проти нього не було. Заарештовані учасники повстання на допитах не визнали в ньому розшукуваного поліцією «Хому»⁶. Відтак покарання обмежилося засланням на 3 роки в Архангельську губернію.

Під час перебування у пересильній тюрмі у Вологді Мануїльський виступив одним з ініціаторів листа про незаконне затримання засуджених у цій в'язниці. Лист мав досить широкий розголос, оскільки був надрукований у пресі. Це зумовило зміну терміну і місця покарання – тепер його було

¹ ЦДАГО України, ф.39, оп.4, спр.131, арк.1, 11.

² Там само; Зав'ялов Б. Дмитро Захарович Мануїльський. – К., 1967. – С.266.

³ Суярко Л. О. Дмитро Захарович Мануїльський. – К., 1979. – С.107.

⁴ Зав'ялов Б. Дмитро Захарович Мануїльський. – С.6.

⁵ ЦДАГО України, ф.39, оп.4, спр.131, арк.2.

⁶ Зав'ялов Б. Дмитро Захарович Мануїльський. – С.6.

засуджено до 5 років заслання в Якутській губернії. Його товаришам на волі стало також відомо про спробу міністерства внутрішніх справ переглянути справу Мануїльського та передати її до військового суду. Тому 1 грудня 1906 р. було влаштовано його втечу із в'язниці в корзині з-під книг.

Під псевдонімом «Іонич» більшовицький центр направив Мануїльського для революційної агітації до Києва, де він ввійшов до складу Київського комітету РСДРП. Був одним з керівників військової організації більшовиків, приймав участь у спробі повстання саперів⁷. Однак небезпека нового арешту змусила емігрувати до Франції, куди невдовзі переїхала і його дружина.

Восени 1907 року поступив на юридичний факультет Сорбонського університету в Парижі. За півроку з допомогою дружини вивчив французьку мову, що сприяло успішному закінченню цього навчального закладу в 1910 р. Під час навчання в університеті давав приватні уроки, досконало вивчив також німецьку мову. Після отримання диплому працював робітником на підприємстві. Весь цей час не залишав революційної діяльності, був членом Паризької групи сприяння більшовикам, що стояла на позиції так званих «одзовістів» – тих діячів, які вимагали відізвати з Державної Думи представників РСДРП. Під псевдонімом «Безработний» неодноразово був дописувачем в друкованому виданні цієї групи «Вперед». Наприкінці 1912 – на поч. 1913 р. нелегально відвідував Росію з метою встановлення зв'язків з петербурзькою та московською організаціями більшовиків⁸. В анкеті наукового працівника в 1940-х рр. своє соціальне становище до 1917 р. охарактеризував як «інтелігент» та «партпрофесіонал»⁹.

Під час Першої світової війни Мануїльський співробітничав в газетах «Голос» та «Наше слово», активно критикував російський царизм і взагалі світову війну як імперіалістичну. Брав також участь і профспілковому русі як один з керівників профспілки металістів. В 1915 р. внаслідок переслідувань з боку французької поліції та захворювання на туберкульоз переїхав до Швейцарії. Саме з Швейцарії 17 травня 1917 р. у другому «опломбованому вагоні» прибув до Росії¹⁰. Спочатку був серед так званих «міжрайонців», що намагалися примирити більшовиків та меншовиків, з серпня 1917 р. – більшовик.

Після захоплення влади більшовиками входив до колегії складу Наркомпроду РСФРР, з січня 1918 р. – заступник наркому. Разом з урядом у січні 1918 р. переїхав до Москви.

В травні 1918 р. Мануїльський знову в Україні. Цього разу – в якості заступника голови делегації уряду РСФРР на переговорах з Українською Державою про мир. 12 червня 1918 р. разом з головою делегації Х. Раковським

⁷ ЦДАГО України, ф.39, оп.4, спр.131, арк.6.

⁸ Там само, арк.7.

⁹ Там само, арк.2.

¹⁰ Зав'ялов Б. Дмитро Захарович Мануїльський. – С.72.

він підписав умови прелімінарного миру з урядом Української Держави. Водночас, за свідченням В. Винниченка, вів перемовини з українськими соціал-демократами про підтримку повстанського руху в Україні. Після припинення подальших переговорів з Українською Державою (у зв'язку зі зміною міжнародного становища) на початку жовтня 1918 р. голова делегації Раковський виїхав до Москви, а Мануїльський залишився в Києві для підпільної роботи.

У листопаді 1918 р. після повернення до Москви був направлений Надзвичайним комісаром для переговорів з представниками рад німецьких солдатів, що утворилися на території Білорусії після революції в Німеччині. Предметом перемовин була евакуація солдат та передача військового спорядження та Двінської фортеці більшовикам.

У січні 1919 р. більшовицьке керівництво направило до Парижу місію Червоного Хреста у складі Д. Мануїльського, І. Арманд та Д. Давтяна з метою організації вивезення російського експедиційного корпусу з Франції до Росії. Цей військовий корпус, відряджений на Західний фронт ще за Миколи II, знаходився під сильним впливом більшовицької пропаганди, тому швидке і організоване його вивезення до Росії мало посилити військову міць більшовиків. Однак завдання вдалося виконати лише частково, оскільки делегація більшовиків відразу після висадки в Дюнкерку була фактично взята під домашній арешт. Втім, внаслідок революційної ситуації в самій Франції повністю нейтралізувати роботу цієї комісії французькому уряду не вдалося. Про стан справ у Франції у цей час Мануїльський надрукував декілька статей у «Правді» та журналі «Комуністичний інтернаціонал».

5 червня 1919 р., незабаром після повернення з Франції, В. Ленін підписав Д. Мануїльському мандат на призначення його повноважним представником РСФРР до радянської Угорщини. Однак невдовзі там ситуація змінилася, і місцем його роботи на декілька років стала Україна. З 5 липня до 30 серпня він перебував на посаді голови Політичного комітету оборони Києва¹¹. Один з небагатьох більшовицьких керманічів в Україні, що до останнього залишалися в Україні. Після відступу більшовиків з Києва у вересні – листопаді 1919 р. був особливо уповноваженим УСРР по продовольству в 12 армії. Саме до цього періоду відносяться його сатиричний вислів про більшовицьку владу в Україні, про який згадував Г. Лапчинський: «Кожної весни ми відряджаємо чергову театральну трупу до України, яка, відбувши там гастролі, восени повертається назад в Москву»^{11а}.

В цей час Мануїльський певним чином наблизився до позиції федералістів. Сам факт його участі та головування у несанкціонованій Москвою Гомельській партійній нараді українських комуністів говорить про певне дистанціювання від позиції Кремля. Однак, на відміну від керівного проводу

¹¹ ЦДАГО України, ф.39, оп.4, спр.131, арк.38.

^{11а} Лапчинский Г. Гомельское совещание: Воспоминания // Летопись революции. – 1926. – № 6.

федералістів, Мануїльській категорично заперечував можливість союзу з українським боротьбистами, які, власне, й уособлювали в собі український національний комунізм. Тобто він, фактично, був супротивником усього національно-українського в робітничому та комуністичному русі. А певну самостійність розумів лише як можливість здійснювати діяльність в Україні на власний розсуд. У своєму «Листі до партії», присвяченому перемогам над Денікіним, він зауважував: «Для нас політична форма, в яку віділлються відносини між Росією та Україною, не відіграє жодної ролі. Але оскільки ми, як комуністи, боронимо і будемо боронити якнайтісніший зв'язок працюючих усіх націй, остільки ми не повинні брати на себе жодного починку в справі політичного відокремлення України від Росії. В одному випадкові ми могли б і мушили взяти такий починок: коли б на Україні існувала радянська влада, тим часом як в Росії така влада була б знищена. Тоді б самостійна країна була б гаслом робітничої кляси всього світу так само, як колись незалежна Польща була гаслом першого Інтернаціоналу»¹².

Позицію неприйняття союзу з боротьбистами Мануїльський зайняв і на VII Всеросійській конференції РКП(б), що відбулася в Москві 2–4 грудня 1919 р. Недоцільність такого союзу він пояснював різною світоглядною орієнтацією, підкресливши при цьому: «Невдовзі настане та мить, коли ми побачимо, що українські боротьбисти стануть типовою контрреволюційною партією»¹³. Така позиція, можливо, об'єктивно більш чесна, не сприяла посиленню більшовицького впливу в Україні. Провід ЦК РКП(б) на чолі з В. Леніним це добре розумів. Ця особлива точка зору Мануїльського, солідарним з якою був на той час і Х. Раковський, викликала критичні зауваження Кремля. Обоє їх звинуватили в «самостійності». Однак Мануїльський рішуче відкинув ці звинувачення, оскільки під цим терміном він розумів якраз національно-український рух. У відповідь на це В. Ленін чітко охарактеризував напрямок «самостійності» Мануїльського, наголосивши, що кинуті йому докори зовсім не стосувалися національної складової у розумінні незалежності України¹⁴, тобто вся «самостійність» нашого героя виявлялася у небажанні виконувати вказівки Кремля, які, між іншим, передбачали і більш гнучку систему взаємовідносин з боротьбистами та відмову від практики створення великих радгоспів. Мануїльський підкорився рішенням конференції. Але непримиреним ворогом боротьбистів, як і всього національно українського, він залишився і надалі.

Певні незгоди з Кремлем не завадили подальшій керівній ролі Мануїльського в Україні, тим більше що цей «липовий українець» повністю відповідав ленінському баченню національних комуністів, які, за задумом

¹² Там само, ф.57, оп.2, спр.269, арк.55.

¹³ Национальный момент в вопросах съездов, конференций и пленумов ЦК РКП(б) (к 30-летию партии) // Революция и национальности. – 1933. – №9–10. – С.95.

¹⁴ Там само.

вождя, як представники колись гнобленої нації, мали вимагати повного злиття з пролетаріатом колись гноблячої нації. З 21 листопада 1919 р. по лютий 1920 р. він входив до складу Всеукрревкому. Не залишився він осторонь і від партійного керівництва. З 29 листопада 1919 р. рішенням ЦК РКП(б) Мануїльського було введено до складу Тимчасового бюро ЦК КП(б)У (з 2 грудня – Бюро ЦК КП(б)У), що свідчило про відновлення призупиненої майже 3 місяці тому діяльності ЦК КП(б)У. Після розпуску Кремлем обраного 23 березня 1920 р. на IV Всеукраїнській партконференції керівництва КП(б)У, де Мануїльський не увійшов навіть до складу ЦК, 5 квітня він був призначений одним з 13 членів Тимчасового ЦК КП(б)У. Лише в листопаді 1920 р. знову увійшов до політбюро ЦК КП(б)У, в складі якого залишався до 1923 р.

З 19 лютого 1920 р. Дмитро Захарович очолив одну з найбільш складних ділянок більшовицького керівництва – став наркомом земельних справ. На цій посаді робив максимум можливого для недопущення національної організованості українців. Так, зокрема, Мануїльський категорично виступав проти української селянської кооперації, назвавши її навесні 1920 «українським націоналістичним центром», навколо якого гуртувалася «чумаза українська буржуазія і багаточисельний куркульський прошарок села», і вимагав її ліквідації¹⁵. В цьому ряду стоїть липневе (1921 р.) рішення колегії Наркомзему УСРР на чолі з Д. З. Мануїльським, у якому українцям Сибіру та Поволжя було відмолено «осісти» на українських чорноземах¹⁶ (пізніше на ці вільні землі переселили євреїв). Був також одним із лобістів утворення сумно відомих комнезамів в Україні у травні 1920 р. Перебуваючи у 1921 р. на посаді наркома земельних справ, не зробив, як втім і все політбюро ЦК КП(б)У, жодної спроби зменшити вивіз хліба з України¹⁷.

Водночас із виконанням обов'язків наркомзема Мануїльський займався й іншими справами. У складі делегації від УСРР 8 вересня – 12 жовтня 1920 р. він був делегований на мирні переговори з Польщею. Після розпуску партії боротьбистів брав активну участь у боротьбі з її колишніми членами у лавах КП(б)У. Зміг зарекомендувати себе як знавець національної проблематики, оскільки його дії повністю відповідали сталінським планам в національній політиці. У травні 1921 р. на Всеукраїнській нараді з питань впровадження в життя рішень X з'їзду РКП(б) він зробив доповідь з національного питання, згодом виступив державним обвинувачем на процесі ЦК українських есерів.

Однак найбільш яскраво позиція Мануїльського в національному питанні виявилася під час утворення СРСР. Обійнявши 14 грудня 1921 р. посаду Першого секретаря ЦК КП(б)У (формально залишався на ній до квітня 1923 р.) і редактора газети «Комуніст», він став вірним соратником Сталіна у його планах «автономізації» та усунення від влади Раковського.

¹⁵ ЦДАГО України, ф.1, оп.20, спр.378, арк.1-4.

¹⁶ Там само, ф.27, оп.2, спр.231, арк.75.

¹⁷ Дорошко М. З історії взаємин керівництва УСРР та РСФРР на початку 1920-х рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип.13. – К., 2005. – С.59.

Цікаво, що план «автономізації» Мануїльський відстоював навіть після того, як від нього формально відмовилися в Москві. Це пояснюється тим, генсек РКП(б) використав Мануїльського у боротьбі з непоступливим Х. Раковським в обмін на підвищення у всесоюзній компартійній ієрархії. Вже в 1922 р. Мануїльського було обрано кандидатом в члени ЦК, а з 1923 до 1952 р. він був членом ЦК РКП(б). Непрямим свідченням того, що важливу послугу розколу донедавна єдиної команди ¹⁸ Сталін не забув, є і той факт, що Мануїльський чи не єдиний з тодішнього ЦК КП(б)У ніколи не піддавався репресіям.

Ще займаючи посаду першого секретаря ЦК КП(б)У, Мануїльський бере активну участь в роботі Комінтерну. Так, в жовтні 1922 р він брав участь у з'їзді французької компартії, виступивши там з доповіддю. Згодом Мануїльський повністю зосередився на роботі в Комінтерні. У 1923–28 рр. він був членом Президії Виконкому Комінтерну, а в 1928–1943 – секретарем Виконкому Комінтерну. Однак навіть на цій посаді, здавалося б, мало пов'язаний з Україною, він використовував всі можливості впливу на національну політику в УСРР, тим більше, що другий його опонент в питаннях національної політики – М. Скрипник – залишився працювати в Україні. Так, наприклад, під час розгляду в Комінтерні українського питання Мануїльський звинуватив у націоналістичних помилках М. Скрипника, який намагався збільшити вплив ЦК КП(б)У на КПЗУ та компартію Закарпатської України. Про його пильну вагу до питань національної політики свідчить і листування з тодішнім генсеком ЦП(б)У Л. Кагановичем, де ці питання постійно аналізувалися. Приміром, у листі від 20 червня 1927 р. Мануїльський неприховано радіє з того приводу, що «монополія різних «груп» та колишніх боротьбистів на українізацію знищена. Сама партія тримає курс українізації в своїх руках» ¹⁹.

Якщо в 1927 р. Скрипник ще був життєво необхідний Кремлю, і звинуваченням Мануїльського не дали ходу, то в 1933 р. ситуація змінилася кардинально. В травні Мануїльський очолив чистку Київської партійної організації. Ця чистка була спрямована в основному проти «українських націоналістів». У своєму ж першому виступі серед активу Київської обласної партійної організації Мануїльський наголосив на тому, що члени ВКП(б) знають «тільки одних спеціалістів з національного питання – це наша партія більшовиків, яка розв'язує національне питання за вказівками Леніна і Сталіна, і більше ніхто. І кожного партійця, що забув про це, партія буде бити нещадно» ²⁰. Він прямо звинуватив Скрипника у занадто великій увазі до другорядного у комуністичній доктрині національного питання та в націоналістичних помилках та перекрученнях. Якщо до цього виступу ім'я М. Скрипника, як члена політбюро ЦК КП(б)У, намагалися не згадувати у

¹⁸ Там само. – С.64.

¹⁹ РДАСП, ф.81, оп.3, спр.255, арк.7.

²⁰ Вісті ВУЦВК. – 1933. – 29 травня.

засобах масової інформації в негативному контексті, то після цього про його помилки, а потім і ухил, заговорили у повний голос. Тобто саме Мануїльський віддав «санкцію на Скрипника».

Після розпуску в 1943 р. Комінтерну Мануїльський протягом 1943 – 1944 рр. виконував відповідальну роботу в апараті ЦК ВКП(б) та в Головному Політичному управлінні Радянської армії, працював він заступником завідувача інформаційного відділу ЦК ВКП(б). У липні 1944 р. призначений заступником голови Раднаркому УРСР (з 1946 – Ради міністрів, займав посаду до 1953 р.) і народним комісаром (з 1946 – міністром, до 1952 р.) закордонних справ УРСР. На посаді наркома він замінив відомого драматурга О. Корнійчука. Сталіну в умовах участі української делегації у створенні ООН була потрібна ця абсолютно віддана і досвідчена людина, що мала непересічний хист дипломата й блискучого оратора. Знадобився також і досвід роботи Дмитра Мануїльського в Комінтерні.

Мануїльський очолював українську делегацію на міжнародній конференції у Сан-Франциско у квітні 1945 р., яка оформила створення ООН, та на Паризькій мирній конференції 1946 р. Брав участь у роботі перших сесій Генеральної Асамблеї ООН, на яких виступав з промовами, спрямованими проти діяльності української еміграції. У 1948–1949 рр. обирався Головою Ради Безпеки ООН. Однією з оригінальних ініціатив, оголошених Д. Мануїльським в ООН, була пропозиція задля вирішення арабо-ізраїльського конфлікту переселити палестинських арабів-біженців (більше 500 тис.) до Середньої Азії та створити там автономну або союзну арабську республіку²¹. Вагомим став його внесок і в підготовку українських дипломатичних кадрів – саме з його ініціативи в Київському державному університеті було відкрито факультет міжнародних відносин.

Поряд із дипломатичною діяльністю закордоном Мануїльський активно впроваджував задуми Сталіна в Україні. Ще 31 липня 1944 р. він був обраний до складу політбюро ЦК КП(б)У (був у його складі 1952 р.), де йому було доручено керівництво ідеологічною роботою. Саме Мануїльський в 1945–1946 рр. виступив ініціатором, ідеологом і керівником нової кампанії боротьби проти «українського буржуазного націоналізму», розгорнув широкомасштабну акцію по переслідуванню й цькуванню української інтелігенції, зокрема, найвідоміших тогочасних істориків М. Петровського, І. Крип'якевича, письменників О. Довженка, В. Сосюри, Ю. Яновського, М. Рильського, М. Возняка та ін. Вкрай негативні наслідки для розвитку культури мали ініційовані Д. Мануїльським директиви та постанови ЦК КП(б)У в галузі літератури та мистецтва, спрямовані на знищення національного змісту української культури. Основною засадою творчості мав стати «принцип партійності літератури та мистецтва, що мав сприяти комуністичному вихованню»²².

²¹ Голда Меир – первый посол Израиля в Москве // Лехаим. Июль 2002. Тамуз 5762 – 7 (123); РДАСПІ, ф.17, оп.118, спр.797, арк.102.

²² ЦДАВО України. ф.4669, оп.1, спр.43, арк.9.

Та ще більш згубним для України виявився інший напрямок діяльності Д. Мануїльського. Він був одним із чільних і талановитих творців тих міфів про українське націоналістичне підпілля ОУН–УПА, що й сьогодні заважають консолідації українського суспільства. Наприкінці 1944 р. він очолив ідеологічну роботу в Західній Україні. Саме з подачі Мануїльського в українському суспільстві, причому переважно у східних регіонах України, утвердилося стале словосполучення «українсько-німецькі націоналісти». Його доповідь «Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини» 6 січня 1945 р. на вчительському з'їзді у Львові, що одночасно вийшла брошурою, стала своєрідним «методичним посібником» для ідеологічної боротьби з ОУН–УПА та вагомим чинником розколу українського суспільства. Мабуть, зовсім не випадково в 1972 р. було засновано премію АН УРСР для істориків на честь саме цього партійного пристосуванця та професійного фальсифікатора історії...

Мануїльський, як вже зазначалося, був високоосвіченою людиною. Досить часто він виступав з лекціями, які носили переважно ідеологічний характер. Він мав достатню кількість друкованих праць. Тому цілком закономірним було його прагнення залишити своє ім'я в історичній науці. Рішенням від 29 грудня 1939 р. Вища атестаційна комісія за поданням Вищої партійної школи при ЦК ВКП(б) утвердила Дмитра Захаровича Мануїльського у вченому званні професора та науковому ступені доктора історичних наук без захисту дисертації. Звання професора було присвоєне по кафедрі «історія міжнародних відносин та зовнішня політика СРСР»²³. Оскільки це вже був кінець року, то реально професором та доктором наук він став вже у 1940 р.

Майже 5 років потому, коли він був вже у ранзі міністра закордонних справ, на засіданні вченої ради Інституту історії України АН УРСР 12 грудня 1944 р. розглядалося питання про висунення його кандидатури до дійсних членів Академії наук УРСР. Як зазначається в протоколі засідання, у виступі з нагоди представлення кандидата «проф. Петровський ознайомлює членів вченої ради з біографією, основними етапами роботи на науковою діяльністю Д. З. Мануїльського. В особі Д. З. Мануїльського Академія наук УРСР здобула видатного вченого, діяча української радянської культури, робота якого принесе велику користь розвитку науки і культури на Україні»²⁴. Під час обговорення також висловились доктор історичних наук А. О. Введенський, кандидат історичних наук М. І. Супруненко, кандидат історичних наук В. А. Дядиченко, доктор історичних наук М. А. Рубач, член-кореспондент АН УРСР Л. М. Славін, кандидат історичних наук Ф. Є. Лось²⁵. За рішення «Висунути кандидатуру професора, доктора історичних наук Дмитра Захаровича Мануїльського в дійсні члени Академії наук по історії України» проголосували всі 10

²³ Там само, спр.94, арк.2.

²⁴ Там само, арк.4.

²⁵ Там само.

присутніх членів вченої ради. У рішенні вченої ради було також зазначено: «Доручити М. Н. Петровському та Л. М. Славіну скласти розгорнений письмовий відзив на наукові роботи Д. З. Мануїльського». У цій характеристиці, написаній вченими, наголошувалося: «Доктор історичних наук, професор Дмитро Захарович Мануїльський являється одним з найвидатніших в нашій країні дослідників в галузі марксизму-ленінізму, зокрема ж в галузі національного питання й робітничого руху, історії СРСР і історії України. Перу Д. З. Мануїльського належить кілька десятків друківаних наукових праць, переважна більшість яких присвячена питанням робітничого руху, радянського будівництва, історії СРСР і історії України, а також боротьбі проти фашизму»²⁶. Далі роботи Мануїльського розділяються на три групи. В жодній з них немає праць, присвячених історії України чи питанням національної політики в Україні. Однією з основних переваг праць Мануїльського у записці названо те, що «науково-дослідчі роботи професора Мануїльського написані на базі вчення класиків марксизму-ленінізму, просякненні справжньою любов'ю до справи працюючих, непримиренною ненавистю до ворогів радянського народу проти злішого ворога прогресивного людства – фашизму в усіх його відмінах»²⁷. Водночас не можна заперечити того, що «в своїх наукових роботах тов. Мануїльський вміло притягує дуже численний фактичний матеріал, в тому числі й джерела на різних іноземних мовах, і не менш вміло його використовує. Виклад і висновки т. Мануїльського завжди чіткі й конкретні»²⁸.

Мабуть, щоб згладити певну незручність при рекомендації (історії України у працях Мануїльського, м'яко кажучи, було дуже мало) наприкінці відомі вчені історики зазначають: «Ми переконані, що доктор історичних наук, професор Дмитро Захарович Мануїльський, перебуваючи дійсним членом нашої Академії, принесе їй велику допомогу, як в поширенні дослідчої роботи по відповідним галузям історичної науки, так і в справі організації і налагодження наукової діяльності в галузі філософії, історії права, історії ВКП(б) і КП(б)У, що особливо потрібно Академії наук УРСР». Відтак у лютому 1945 р. Мануїльський став дійсним членом АН УРСР.

Варто зауважити, як своєрідно «віддячив» Мануїльський колективу Інституту – на засіданні політбюро ЦК КП(б)У 29 серпня 1947 р. було прийнято постанову «Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР». В ній, зокрема, суворій критиці було піддано вищезгаданих членів вченої ради Л. М. Славіна, М. І. Супруненка і особливо директора Інституту М. Н. Петровського. Основним було звинувачення в істориків в «помилках та переключеннях

²⁶ Там само, спр.117, арк.1.

²⁷ Там само, арк.3.

²⁸ Там само.

буржуазно-націоналістичного характеру»²⁹. Постанова була підготовлена при безпосередній участі Д. З. Мануїльського, якого науковці не дарма називали «комісаром Академії»³⁰.

Певний час Д. З. Мануїльський перебував у штатному розкладі Інституту історії України АН УРСР. Так, зокрема, в 1945–1948 рр. він обіймав посаду старшого наукового співробітника. Він навіть надрукував в інститутському виданні статтю «Ленін і Сталін про завдання вивчення історії радянського суспільства» (Наукові записки Інституту історії України АН УРСР. – Т.3. – К., 1950. – С.5–17). До самої своєї смерті 22 лютого 1959 року він входив до складу вченої ради Інституту.

Після смерті Д. З. Мануїльського його рідне село було перейменоване на Мануїльське. Однак історична пам'ять поступово повертається до українського народу. Постановою Верховної Ради України від 3 грудня 1991 р. селу, в якому він народився, було повернуто назву Святець.

Г. Г. Єфіменко

²⁹ Національні відносини в Україні у ХХ ст. // Збірник документів та матеріалів. – К. – 1994. – С.291–296.

³⁰ *Зав'ялов Б.* Дмитро Захарович Мануїльський. – К., 1967. – С.203

МИКОЛА ІВАНОВИЧ СУПРУНЕНКО

Микола Іванович Супруненко народився 17 лютого 1900 р. у Полтаві в сім'ї робітника-маляра. У 1912 р. родина переїхала до Катеринослава (нині Дніпропетровськ), де майбутній історик після закінчення початкової школи поступив учнем до приватної міської друкарні, в якій працював до весни 1919 р. У квітні того ж року Микола записався добровольцем до Червоної армії. В жовтні 1919 р. він вступив до комуністичної партії. Тоді ж Реввійськрада 14-ї армії направила його як досвідченого та кваліфікованого спеціаліста у штабну друкарню. В 1920 р. під час війни з Польщею після кількох письмових заяв М. І. Супруненка було направлено політпрацівником у 533-й полк 60-ї дивізії. В липні 1920 р. він дістав серйозне поранення. Тоді ж з невідомих причин зник його партійний квиток. Після майже піврічного лікування в різних шпиталях Микола Іванович повернувся до рідного міста і влаштувався на роботу тепер уже до державної друкарні Катеринослава. 1923 р. його було обрано до правління профспілки друкарів. У відповідь на його неодноразові заяви 1 січня 1925 р. під час ленінського призову М. І. Супруненка поновлено в партії. Весною того ж року, як молодого комуніста, його направляють у сільську місцевість головою райкому профспілки працівників землі й лісу (Всеробітземліс). Енергійна діяльність Миколи Івановича на цій посаді принесла позитивні результати. На окружному V з'їзді Всеробітземлісу наприкінці 1925 р. М. І. Супруненка обирають членом правління окрвідділу союзу, членом президії останнього та його відповідальним секретарем. Профспілкова діяльність Миколи Івановича продовжувалася до 1930 р. В той час М. І. Супруненко брав активну участь у суспільно-політичному житті. Його неодноразово обирали делегатом районної партійної конференції Кайдацького району м. Катеринослава. Він був також делегатом 2-ї (XX) міської партконференції в червні 1931 р., делегатом III Всеукраїнського з'їзду профспілок. Невдовзі його обирають представником у Дніпропетровську міську раду.

Активна суспільно-політична діяльність вимагала від Миколи Івановича підвищення загальноосвітнього і політичного рівня. Навчання у вечірньому робітничому університеті й на вечірньому робфаці мало сприяли цьому. Часті та тривалі відрядження і поїздки в райони округу заважали отриманню систематичних знань. Тому 1930 р. він повертається на роботу у друкарню газети «Зоря» й включається в соціалістичне змагання за звання передовика виробництва. Про цей новий період його життя свідчить грамота, якою був нагороджений М. І. Супруненко. У ній зазначалося: «До других роковин соціалістичного змагання Вас преміюють як кращого ударника, що цілком виконав свої зобов'язання за революційним соціалістичним договором». Незабаром Миколу Івановича як кращого виробничника обирають незвільненим головою завкому. Одночасно він систематично навчається на вечірньому робфаці.

На початку 30-х рр. в Україні було відкрито Інститут червоної професури (за прикладом московського, створеного ще 1921 р.). В його завдання входила підготовка висококваліфікованих кадрів у галузі політекономії,

історії, історії комуністичної партії, філософії, радянського будівництва, права та літератури. В 1931 р. за путівкою Дніпропетровського міськкому партії М. І. Супруненко вступив спочатку на підготовче, а потім – і на основне історичне відділення республіканського Інституту червоної професури в Харкові. Підготовче відділення Микола Іванович закінчив 1933 р. а основне – у 1936 р. вже в Києві, куди було переведено ІЧП в 1934 р. у зв'язку із перенесенням столиці України.

Після успішної здачі випускних іспитів у тому ж році М. І. Супруненко було направлено на роботу науковим співробітником в Інститут історії України Академії наук УСРР, а 10 жовтня 1937 р. його призначено ученим секретарем цієї установи. Особлива роль у житті інституту відіграв 1938 р., коли кількість його співробітників збільшилася вдвічі й при ньому було відкрито аспірантуру. З того часу, як зазначав у своєму звіті вчений секретар М. І. Супруненко, «авторитет та популярність інституту як наукової установи надзвичайно вирости...».

Невдовзі склалося й коло наукових інтересів молодого дослідника. Його зацікавила насамперед громадянська війна 1918–1920 рр. – один із найбільш складних та насичених періодів в історії країни. На весну 1941 р. було закінчено роботу над рукописом, присвяченому боротьбі трудящих республіки проти Денікіна, і рекомендовано його до захисту як кандидатську дисертацію.

Напад фашистської Німеччини перевернув усе життя вченого. 27 червня 1941 р. ЦК ВКП(б) та Раднарком СРСР прийняли постанову «Про порядок вивозу і розміщення людських контингентів і цінного майна». На схід країни потягнулися ешелони поїздів. Більшість інститутів республіканської Академії наук було розміщено в Уфі. У тих умовах структуру Відділення суспільних наук було піддано корінній перебудові. Колишні інститути реорганізовано у відділи економіки, історії й археології, мовознавства, історії літератури і фольклору, художньої літератури та образотворчого мистецтва. Названі відділи склали Інститут суспільних наук. У червні 1942 р. знову відбулася його реорганізація: замість відділів організовано ряд інститутів, у тому числі Інститут історії й археології. В той час М. І. Супруненко як другий секретар парткому Академії наук велику увагу надавав громадським справам, створенню належних умов для роботи українських учених, налагодженню їх побуту.

Працю істориків у період Великої Вітчизняної війни було докорінно перебудовано. Головна увага спрямовувалася насамперед на дослідження героїчних періодів вітчизняної історії, потягу народу до свободи і незалежності та його переконання у неминучості краху й розгрому німецько-фашистських загарбників. Наприкінці 1941 р. в журналі «Українська література» (№ 1/2, листопад-грудень) з цього приводу було опубліковано велику статтю М. І. Супруненка.

У числі 5 «Історичного журналу» за 1942 р., який видавав Інститут історії СРСР, надруковано статтю вченого про боротьбу українських партизанів проти денікінщини та крах німецької окупації в Україні у 1918 р. (передруковано у кн.: Боротьба українського народу проти німецьких загарбників. – Уфа, 1942. – С. 19–28); історичний нарис «Жовтень на Україні» й ін. У 1942 р.

він працює заступником голови Комісії по вивченню історії Великої Вітчизняної війни, публікує статті «Україна напередодні та у Вітчизняній війні проти німецько-фашистських загарбників», «З досвіду піврічної боротьби радянських партизанів проти німецьких окупантів» тощо. Автор порівнює досвід боротьби народних месників у період громадянської війни і в 1941 р., визначає її особливості й нові риси, підкреслюючи, що партизанська тактика має бути позбавленою трафаретності, гнучкою залежно від умов ведення війни з ворогом.

22 серпня 1942 р. Микола Іванович захистив кандидатську дисертацію «Боротьба більшовиків України проти денікінщини», яка отримала високу оцінку Вченої ради під час захисту.

9 травня 1943 р. Раднарком СРСР прийняв спеціальну постанову про переведення Академії наук УРСР з Уфи до Москви. 28 травня для організації переїзду було створено спеціальну комісію у складі О. В. Палладіна, Б. Д. Грозіна та М. І. Супруненка. А вже весною 1944 р. Академія наук УРСР відновила свою роботу у визволеному Києві. Президія АН УРСР винесла подяку групі вчених, у тому числі й Миколі Івановичу, за великий внесок у справу відновлення діяльності установ Академії наук.

За видатні заслуги в розвитку історичної науки та у зв'язку з 25-річчям від дня заснування Академії наук УРСР Президія Верховної ради СРСР указом від 1 жовтня 1944 р. нагородила М. І. Супруненка орденом «Знак пошани», а в ознаменування перемоги над фашистською Німеччиною указом Президії Верховної ради СРСР від 6 липня 1945 р. його було нагороджено медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

В роки війни побачив світ «Нарис історії України» – не зовсім вдала спроба співробітників Інституту історії та археології АН УРСР стисло подати історію українського народу. Згодом «Нариси» було піддано різкій критиці, але в процесі його написання автори (у тому числі й М. І. Супруненко) набували досвіду створення великих колективних праць, що стало їм в нагоді у майбутньому.

Внаслідок багаторічної праці в архівах і бібліотеках Микола Іванович зібрав великий документальний матеріал з історії воєнної інтервенції й громадянської війни. Для його обробки та систематизації необхідний був відповідний час. Тому М. І. Супруненко звертається до Президії АН СРСР з проханням про зарахування до докторської аспірантури Інституту історії Академії наук СРСР. Відповідне рішення було прийняте 5 серпня 1949 р., проте через роботу над другим томом «Історії Української РСР» і III та IV томами «Истории гражданской войны в СССР» термін його прикомандування відкладався. Про це його повідомила Президія АН СРСР.

Результатом проведеної напруженої праці був вихід у 1951 р. книги «Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни (1918–1920 рр.)». Вона стала помітним явищем в історичній науці й зустріла високу оцінку у республіканській та союзній пресі¹. Відомі російські

¹ Див.: *Николай Иванович Супруненко*. – К., 1980. – С.38, посилання 38.

дослідники С. Ф. Найда й І. Т. Овсієнко, підкресливали, що цей «ценный труд... будет с интересом и большой пользой прочитан не только специалистами историками, студентами исторических факультетов, пропагандистами, но и самыми широкими кругами советских читателей. Для более широкого ознакомления советских читателей с этой книгой желательно издать ее и на русском языке»².

23 травня 1953 р. Микола Іванович подав на захист Вченій раді Відділення суспільних наук АН УРСР докторську дисертацію, присвячену розгрома іноземної інтервенції та внутрішньої контрреволюції у роки громадянської війни в Україні. В її основу покладено названу вище книгу, але суттєво розширену і доопрацьовану. Дисертація дістала високу оцінку опонентів, членів Вченої ради, всіх, хто ознайомився з нею. За їх висновками, вона внесла вагомий вклад у розробку важливої й малодослідженої теми. 20 березня 1954 р. Вища атестаційна комісія СРСР присудила Миколі Івановичу вчений ступінь доктора історичних наук. 1 січня 1955 р. його було призначено завідувачем відділу історії радянського суспільства, а 19 березня того ж року йому присуджено вчене звання професора.

Результатом роботи М. І. Супруненка заступником голови Комісії з вивчення історії Великої Вітчизняної війни (він продовжував цю роботу майже до кінця 1945 р.) став вихід у світ праці «Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945 гг.)» (К., 1956). Книга поруч з висловленими зауваженнями та побажаннями отримала позитивну оцінку рецензентів³.

На початку 50-х рр. розпочалися роботи по підготовці двотомної праці «Історія Української РСР». Микола Іванович очолив авторський колектив II-го тому, присвяченого історії радянського періоду, який було видано у 1956 і 1957 рр., доопрацьовано та перевидано в 1967 р. Ця перша узагальнююча праця з історії радянської України отримала позитивну оцінку наукової громадськості. Хоча вона написана з відомих усім партійних позицій, однак іншого на той період чекати і не доводилося. Про це свідчать також рецензії академіків АН УРСР Б. М. Бабія та А. Д. Скаби, членів-кореспондентів С. М. Бібікова й А. Т. Чеканюка, відомих українських істориків С. М. Королівського та І. К. Рибалки тощо⁴.

За видатні заслуги у розробці вітчизняної історії 18 листопада 1958 р. Миколу Івановича було обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

Протягом середини 50-х – початку 60-х рр. в країні розгорнулася відома робота по подоланню культу особи Сталіна і його наслідків. Певні досягнення у цьому плані спостерігаються в узагальнюючій праці М. І. Супруненка «Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920)», виданій у Москві в 1966 р. Як зазначав Микола Іванович у передмові, він «вважав своїм обов'язком перш за все висвітлити

² Вопросы истории. – 1952. – № 4. – С.102

³ Николай Иванович Супруненко. – С.41.

⁴ Там само. – С.18.

позитивний досвід радянської влади в Україні. Але, показуючи успіхи ЦК КП(б)У й українського радянського уряду у галузі соціалістичних перетворень, автор намагався не ухилитися від критичного розгляду дійсних, а не вигаданих помилок та хиб, які мали місце в практичній діяльності керівних партійних і радянських органів України, враховуючи, однак, конкретні обставини й час»⁵. Видання отримало високу оцінку у рецензіях⁶.

В 1957 р. у Москві було створено Наукову раду Академії наук СРСР з комплексної проблеми «Історія Великої Жовтневої соціалістичної революції», яку очолив академік І. І. Мінц. До складу цієї ради було включено і М. І. Супруненко. Одночасно він очолив республіканську Наукову раду «Історія Великої Жовтневої соціалістичної революції й громадянської війни на Україні». Рада провела значну роботу з координації наукових досліджень та об'єднання зусиль учених республіки для вивчення названої проблеми. Рада діяла на базі створеного 2 жовтня 1960 р. відділу історії Жовтневої революції і громадянської війни Інституту історії АН УРСР, який очолив М. І. Супруненко.

Результатом діяльності відділу та Наукової ради було створення ряду великих узагальнюючих праць, зокрема двотомника «Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні» (1967), одностомника «Победа Советской власти на Украине» (1967), збірників статей «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні» (1973), «Борьба за власть Рад на Украине» (1977), «У борьбе за Жовтень» (1981), «Годы борьбы и побед» (1983) та ряду інших колективних й індивідуальних досліджень, в яких Микола Іванович виступав не тільки автором, а і членом редакційних колегій останніх чи їх відповідальним редактором.

Двотомну працю «Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні» в 1969 р. відзначено Державною премією Української РСР у галузі науки й техніки.

В 1967–1970 рр. вийшла у світ тритомна колективна праця «Українська РСР в період громадянської війни 1917–1920», підготовлена Інститутом історії партії при ЦК Компартії України. В її підготовці діяльну участь взяв М. І. Супруненко як член редакційної колегії, один з авторів другого та третього томів і керівник авторського колективу третього тому.

У 1979 р. вийшла друком наступна монографія Миколи Івановича «Борьба трудящих Украины против денікінщины».

Особливо треба відзначити вихід у світ V тому восьмитомної в десяти книгах «Історії Української РСР» (1977) та VI тому 10-томної «Истории Украинской ССР» (1984, російськомовне видання), в яких підбито підсумки історичних досліджень відділу до початку 80-х рр. Микола Іванович виступив членом Головної редколегії всього видання, основним автором, відповідальним редактором і керівником авторського колективу V і VI томів. В їх підготовку він

⁵ Супруненко М. И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920). – М., 1966. – С.10–11.

⁶ Николай Иванович Супруненко. – С.44–45.

вклав багато сил, енергії, уміння й хисту. Обидва томи отримали у свій час високу оцінку наукової громадськості.

Під керівництвом М. І. Супруненка проведено значну археографічну роботу у республіці. За його безпосередньої участі побачили світ збірники документів «Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919–1920)» (1957), «Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (листопад 1918 – серпень 1919)» (1969), «Моряки в боротьбі за владу Советов на Україні (ноябрь 1917–1920 гг.)» (1963), «Гражданская война на Украине. Т.1. Кн.2. Борьба рабочих и крестьян за освобождение от интервентов Антанты и денкинцев. Ноябрь 1918 – апрель 1919» (1967). Він виступав як автор ряду відповідальних статей в енциклопедичних виданнях БСЄ та УРЕ, рецензентом багатьох друкованих праць.

Микола Іванович – член Головної редакційної колегії тритомника у чотирьох книгах «Історія Києва», відповідальний редактор, керівник авторського колективу й автор передмови до першої книги третього тому «Киев социалистический» (1985) та її українського перекладу (1987).

Творчу діяльність М. І. Супруненка відзначено почесною грамотою Всесоюзного товариства «Знання», колективом редакції газети «Правда України», керівництвом Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС у привітанні з нагоди його 70-річчя.

Його наукові праці відомі не тільки в Україні. Як визнаний авторитет і провідний спеціаліст з проблем історії Жовтня й громадянської війни він довгий час був членом історичної секції Комітету з присудження Ленінських та Державних премій СРСР, входив до складу експертної ради Вищої атестаційної комісії. Інститут історії АН СРСР включив його до складу Головної редколегії багатотомної «Истории СССР», в авторський колектив і редколегію VII тому цього видання.

М. І. Супруненко брав активну участь у роботі міжнародних, всесоюзних та республіканських конгресів, симпозіумів, конференцій і сесій у Москві, Ленінграді, Ризі, Тбілісі, Варшаві, Єревані, Києві, Одесі, Ворошиловграді, Дніпропетровську й інших містах та країнах.

Микола Іванович – вмілий вихователь наукових кадрів. Під його керівництвом захищено понад 50 кандидатських і 10 докторських дисертацій, свого часу створено цілу школу дослідників історії Жовтня й громадянської війни в Україні.

Його невтомна праця дістала високу оцінку та визнання партійних і радянських органів. Він нагороджений двома орденами «Знак пошани» (1944, 1954), орденом Трудового Червоного Прапора (1967), рядом медалей. У 1970 р. йому присвоєно звання заслуженого діяча науки УРСР. У тому ж році нагороджено Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР. У 1972 р. його обрали дійсним членом Академії наук УРСР.

11 вересня 1984 р. Микола Іванович пішов з життя. Світла пам'ять про видатного вченого, чуйну, добру й високопорядну людину навіки збережеться в серцях всіх, хто його знав та з ним працював.

ПЕТРО ТИМОФІЙОВИЧ ТРОНЬКО

Сьогодні багато говориться про Україну в європейському і світовому контексті. Авторитет останньої як сучасної держави залежить не лише від ефективності політики, зміцнення економіки, а й від уважного та дбайливого ставлення до її багатой історико-культурної спадщини. Приємно, що із здобуттям Україною незалежності значно посилюється інтерес усіх верств суспільства до першовитоків і джерел своєї історії. В розбудові держави найголовнішими завданнями сьогодні є формування національної свідомості українського народу, його культурно-духовний розвиток. Справжніх патріотів й активних громадян своєї країни можна виростити лише прищеплюючи любов до рідної землі, до вікових традицій народу, до минувшини, зокрема розвиваючи інтерес до історії рідного краю. В руках сучасних істориків і краєзнавців – благородна та відповідальна, важлива для майбутньої України справа відродження історичної пам'яті, збереження зв'язку часів. Поки є небайдужі люди, не перерветься нитка духовності, що єднає минуле, сучасне й майбутнє. Тож і цікаві всім життєві долі ентузіастів-подвижників, які бачили своє покликання у збереженні історико-культурної спадщини, в творенні специфічної аури духовності та самопізнання. Одним із тих, хто присвятив своє життя самовідданої праці на ниві історії й краєзнавства, став борцем проти ерозії історичної, політичної, національної є П. Т. Тронько.

Трударі з діда-прадіда, батьки Петра Тимофійовича заклали у нього шанобливе ставлення до землі, традицій і звичаїв українських хліборобів, чеснот, які формували сільський устрій життя.

Народився майбутній учений 12 липня 1915 р. в родині Тимофія Федоровича та Явдохи Олексіївни Троньків у с. Заброди Богодухівського повіту на Харківщині. У важкі для багатьох 20-ті рр. від тифу помер батько й турботи про родину лягли на матір і старшого сина, який навчався в школі, потім – у технікумі, а влітку випасав громадську худобу, працював на сезонних сільськогосподарських роботах. Наприкінці 1932 р. він став робітником шахти в Донбасі, вступив у профспілку гірників.

Однак незгасаючий потяг до знань брав своє. Після закінчення курсів у 1933 – 1934 рр. П. Тронько викладав суспільствознавство та українську літературу в неповній середній школі с. Кленового, з липня 1934 р. до травня 1935 р. працював помічником директора механізаторських кадрів у с. Кленове Богодухівського району. Згодом став помічником директора Лебединської школи сільськогосподарського учнівства (Харківська обл., нині – Сумська). З вересня 1936 р. до липня 1937 р. Петро Тимофійович – курсант Сіської військової школи морських льотчиків і льотнабів у Краснодарському краї. А до грудня 1937 р. – заступник директора й директор Лебединського дитячого будинку.

За цими досить скупими рядками записів трудової діяльності – нелегкі роки, бо ж і змужніння, й перший досвід самостійного життя, пошук власного місця у ньому не даються людині легко. Молодий, енергійний, ініціативний,

П. Т. Тронько знайшов гідне застосування своїх сил в активній громадській роботі. Ще в с. Кленовому він обирався депутатом сільради, делегатом районного з'їзду рад Богодухівщини, секретарем сільської та заводської (місцевого заводу) комсомольських організацій. Петро Тимофійович брав участь у ліквідації неписьменності, а голодного 1933-го піклувався про односельців, особливо ж учнів, багатьох врятував від голодної смерті. Чуйний до людської біди, завжди сумлінний і працьовитий, П. Т. Тронько був переведений в Лебедин і висунутий на роботу в апарат районного комітету комсомолу, де зайняв посаду завідуючого відділом, а згодом – першого секретаря. В 1937 р. став кандидатом у члени партії, а через півтора роки – членом ВКП (б). На початку 1939 р. комсомольці обрали його секретарем Сумського обкому ЛКСМУ.

У вересні 1939 р. П. Т. Тронько в числі перших відбув у тривале відрядження в західні області, що поверталися в лоно УРСР, взяв участь у роботі Народних Зборів Західної України як депутат від Назовизівського округу (Надвірнянський повіт Станіславського воєводства), які прийняли Декларацію про возз'єднання з УРСР. В жовтні 1939 р. П. Т. Тронько був затверджений ЦК комсомолу уповноваженим по роботі серед молоді західних областей України, а через два місяці – першим секретарем Станіславського обкому ЛКСМУ. Також він був обраний до складу ЦК республіканської спілки молоді, коли представляв як делегат XII з'їзду ЛКСМУ комсомол Станіславщини (1940 р.).

Петро Тимофійович згадує: «В ті роки комсомолом області та його керівними органами здійснювалася багатопланова робота з ліквідації тяжких наслідків соціально-економічного і національного гноблення, залишених у спадщину панською Польщею на західноукраїнських землях, – безробіття, неписьменності й малописьменності серед молоді, антисанітарії та епідемії у містечках і селах. Предметом особливої турботи комсомолу стала організація культурно-освітньої роботи, зокрема на селі, створення українських шкіл та навчальних закладів, піднесення національної мови й культури. Значна увага приділялася висуванню комсомольців і неспілкової молоді на керівні посади в державні органи, громадські об'єднання, виробництво». З майже 7 тис. висуванців на цю роботу 1 122 були люди віком до 25 років. Ще більший відсоток вони становили серед 9,7 тис. осіб, які стали активістами та керівниками кооперативних організацій, господарських установ, професійних спілок.

Комсомол залучав до активного громадського життя десятки тисяч юнаків і дівчат, допомагав здобути освіту тим, для кого у міжвоєнній Польщі це було нездійсненою мрією, організував культурне дозвілля, створював можливості для заняття фізкультурою й спортом. 1940 р. П. Т. Тронько долучився до створення Станіславського вчительського інституту, школи гуцульського мистецтва в Косові, інших фахових навчальних закладів. Як депутат обласної ради від Коломийського сільського виборчого округу, він займався вирішенням широкого кола проблем, яких було так багато у той час в області. До початку війни очолювана ним обласна комсомольська організація зросла до 10 тис. чол. І донині Петро Тимофійович, який вкладав у цю справу всі сили й душу, вважає роботу серед молоді Станіславщини кращим періодом свого життя.

А потім була Велика Вітчизняна... Навіть чверть століття не минуло з часу закінчення I Світової війни, як страшне, приголомшуюче лихо знов увірвалося в життя багатостраждального українського народу. Проте цього разу йшлося про життя чи смерть цілої нації, яку нацисти прагнули перетворити на «унтерменшів» – нижчу расу слуг та підневільних безправних рабів. Тут і стала в пригоді військова спеціальність П. Т. Тронька. З перших днів війни він був у діючій армії. У складі військ Південно-Західного, Сталінградського, Південного й 4-го Українського фронтів Петро Тимофійович пройшов важкими дорогами війни, брав участь в обороні Києва, Харкова та Сталінграда, визволенні Ростова-на-Дону, Донбасу, двічі був контужений.

Не любить він розповідати про власну участь у боях. Тамує й гіркоту втрат побратимів, і біль спогадів про рідну землю, яка ще ніколи до того не була такою спустошеною та змученою. Про героїзм і ратну звиягу доблесного воїна промовляють бойові нагороди, що прикрашають кітель майора авіації у відставці: ордени Червоної Зірки, Вітчизняної війни I ступеня, Б. Хмельницького II та III ступеня, медалі «За бойові заслуги», «За оборону Києва», «За оборону Сталінграда», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «За визволення Києва», «Партизану Великої Вітчизняної війни» I ступеня, «Тридцять років Словацького народного повстання», маршала Г. К. Жукова й ін.

Паралельно з визволенням України від окупантів постало завдання якнайшвидше відбудувати промисловість і сільське господарство республіки, які мали велике значення для зміцнення обороноздатності держави. Фронт, що неухильно просувався на Захід, необхідно було постійно забезпечувати зброєю, технікою, боеприпасами, продуктами харчування. У жовтні 1943 р., за рішенням політичного керівництва країни, П. Т. Тронько в числі інших працівників, що мали довоєнний досвід роботи у державних, партійних, комсомольських органах, був відкликаний з діючої армії й затверджений першим секретарем київських обласного і міського комітетів ЛКСМУ.

Тим часом йшли жорстокі бої за Київ. Німецькі війська, що вже готувалися до свого відступу, планомірно руйнували місто. Петро Тимофійович написав листівку, в якій закликав молодь робити все можливе, щоб перешкодити окупантам дощенту зруйнувати столицю. Надрукована 5-тисячним тиражем, вона була розкидана над Києвом льотчиком Мішустінім, який пізніше став Героєм Радянського Союзу.

До напівзруйнованого, але нескореного Києва П. Т. Тронько вступив вранці 6 листопада 1943 р. разом з маршалом Г. К. Жуковим, М. С. Хрущовим, О. П. Довженком, М. П. Бажаном, Ю. І. Яновським, В. С. Костенком. О 10-й годині побував на Хрещатику, а згодом – біля пам'ятника Кобзареві. Можливо, саме тоді в Петра Тимофійовича почала формуватися думка, що стала провідною на всі наступні роки: зробити так, аби «мати міст руських» не лише піднялася з попелу, а й стала кращою, ніж була до того. А тим часом красень-Київ лежав у руїнах. З 850 тис. мешканців у 1939 р. в місті на час звільнення залишалося тільки 330 тис. Люди жили під психологічним пресом недавніх подій Бабиного Яру, масового вивезення на роботу до рейху, інших

жахливих виявів окупаційного режиму. Комунікації, водопровід, електромережа, антисанітарія, виснаження людей від голоду і холоду вимагали від керівництва республіки невідкладних та дійових заходів. П. Т. Тронько з головою поринув у поточні справи, які вимагали не лише вміння розбиратися в різноманітних проблемах, а й чуйності, уваги і співчуття до мешканців міста, що за більш як два роки війни зазнали безмежних страждань, втратили своїх рідних та близьких, майно й житло.

5 грудня 1943 р. у Театрі опери і балету ім. Т. Г. Шевченка з ініціативи першого секретаря Київського обкому і міськкому ЛКСМУ П. Т. Тронька був проведений перший молодіжний мітинг, на якому пролунав заклик до молоді столиці та Київської області взяти шефство над відбудовою Хрещатика. На початку 1944 р., на відбудову міста прибули 10 тис. чол. молоді (в основному дівчат) із сільської місцевості Київщини. Всі працівники обкому, міськкому, райкомів комсомолу разом з громадянами столиці щотижня у позаробочий час по 4–6 годин працювали на відбудовних роботах. Пліч-о-пліч трудилися школярі й студенти, робітники та вчителі, колгоспники і службовці. Поруч з Петром Тимофійовичем розчищав головну вулицю столиці поет-академік П. Г. Тичина. Як спомин від тієї зустрічі залишився його вірш «О мій дружику, о мій братику, попрацюємо на Хрещатику».

Комсомольці стали також першими й найактивнішими помічниками військових медиків: вони доглядали поранених і хворих солдат, організовували для них концерти, читання газет та книжок, писали під диктовку бійців листи їхнім рідним. Під керівництвом київських обкому й міськкому ЛКСМУ розгорнулася кампанія допомоги вдовам і родинам полеглих воїнів Червоної армії. Особливої турботи потребували діти-сироти, з якими війна обійшлася найбільш жорстоко. Організація дитбудинків вимагала самовідданої праці, повної віддачі сил, щоб сироти були не лише одягнені, взуті, нагодовані, мали дах над головою, а і могли навчатися, здобувати спеціальність.

Досвід київського комсомолу став прикладом для наслідування. На прохання редакції газети «Комсомольська правда» П. Т. Тронько підготував статтю «Рік напруженої праці», що була опублікована в кінці 1944 р. Згодом, вже працюючи заступником Голови Ради Міністрів УРСР, Петро Тимофійович ініціював прийняття рішення про нагородження столичного комсомолу орденом Бойового Червоного Прапора. Він входив також до складу урядової комісії з підготовки заходів для відзначення 30-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

«Звичайно, було б несправедливо, – зауважує П. Т. Тронько, – й проти правди говорити, що вся історія ХХ століття була позначена суспільними катаклізмами та виставляти її лише у чорних фарбах. За радянський період, попри всі негаразди і труднощі, роботящими руками нашого народу був створений потужний промисловий та сільськогосподарський потенціал, значно зріс матеріальний і культурно-освітній рівень наших людей. Україна возз'єднала переважну більшість своїх земель, розвинула високі наукові технології, була серед фундаторів Організації Об'єднаних Націй». Вступ УРСР на правах повноправного члена до останньої сприяв поживленню міжнародних зв'язків

республіки на всіх рівнях. Як член бюро ЦК ЛКСМУ й перший секретар Київських обласної та міської комсомольських організацій, Петро Тимофійович багато зусиль докладав до того, щоб українська молодь заявила про себе на міжнародній арені, налагодила зв'язки із зарубіжними однолітками. В 1945 р. Київ гостинно зустрів першу у повоєнні роки делегацію югославської молоді на чолі з першим секретарем ЦК Соціалістичної спілки молоді С. Комаром. На знак дружби юнаків і дівчат двох столиць делегації було вручено Червоний прапор київського комсомолу для молоді Белграда. В 1945 р. відбулася установча конференція Всесвітньої федерації демократичної молоді у Лондоні, на якій П. Т. Тронько був обраний членом виконкому ВФДМ.

1946 р. – перехід на посаду другого секретаря ЦК ЛКСМУ, де нові масштаби роботи, нові завдання диктували необхідність нетрадиційних підходів, нестандартних рішень. У цьому ж році П. Т. Тронько бере активну участь у роботі XIII з'їзду ЛКСМУ. Поряд з навчанням у Вищій партійній школі ВКП(б) Петро Тимофійович закінчив екстерном у 1948 р. історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Того ж року він був зарахований до аспірантури Академії суспільних наук.

Захоплення наукою, постійний потяг до знань згодом допомогли П. Т. Троньку стати вченим зі світовим ім'ям. Перший науковий бар'єр ним було взято у 1951 р., коли відбувся блискучий захист дисертації на тему «Комсомольське підпілля Радянської України в боротьбі проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни». Незабаром після цього молодий учений очолив відділ науки і вузів Київського обкому партії. За короткий час перебування на цій посаді він встиг багато зробити для налагодження діяльності столичних наукових та академічних установ, побуту вчених, викладачів, студентів. Їх проблеми були добре відомі Петру Тимофійовичу. Адже протягом 1952 – 1953 рр. він читав курс лекцій з історії Другої світової війни в Київському державному університеті. Наступні 8 років П. Т. Тронько працював секретарем Київського обкому КПУ, а протягом 1960 – 1961 рр. – завідувачем відділу пропаганди й агітації ЦК Компартії України. Водночас він проводив значну громадську та наукову роботу, обирався депутатом київських міськради й облради IV–VIII скликань (1953 – 1963 рр.), делегатом XVII–XXIII з'їздів Компартії України, XXII, XXIII і XXV з'їздів КПРС.

Якось Петро Тимофійович зазначив: «Малопродуктивно мазати дьогтем усе, що було у радянські часи – адже мільйони людей жили в певному, беззаперечно, вкрай політизованому та заідеологізованому суспільстві й діяли відповідно до своїх переконань. У тому, що зроблене ними і перейшло нам у спадок, далеко не все заслуговує осуду».

В березні 1961 р. П. Т. Тронька було призначено заступником Голови Ради Міністрів УРСР. Всі 17 років перебування на цій високій посаді він присвятив турботам про розвиток середньої, професійно-технічної, вищої освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури й спорту. Саме на той час припадають справжній сплеск в Україні народної самодіяльної творчості, поява нових форм організації дозвілля, фізичного виховання та оздоровлення трудящих. Глибокою пошаною до світочів української культури, вірою у

невичерпні можливості вітчизняних талантів було позначено заходи з відзначення ювілейних дат, пов'язаних з іменами Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, І. Котляревського, Г. Сковороди та багатьох інших.

Для того, щоб здобутки української культури, промисловості, сільського господарства, спорту стали відомі всьому світу, Петро Тимофійович також докладав власних зусиль. Очолюючи делегації від України на різних міжнародних форумах, він багато зробив для піднесення авторитету республіки в очах зарубіжної громадськості. Так, у 1965 р. П. Т. Тронько очолював урядову делегацію УРСР на XX сесії Генеральної Асамблеї в Нью-Йорку, був керівником делегації на днях культури України у Чехословаччині, а також на Міжнародній виставці «Експо-67» (1967 р.) у Монреалі. В службових і наукових справах він неодноразово виїздив до Данії, Канади, Болгарії, Чехословаччини, Швейцарії, Угорщини, Німецької Демократичної Республіки й інших країн.

Попри таку велику завантаженість, Петро Тимофійович не полишав наукових досліджень. 1968 р. він захистив докторську дисертацію «Український народ у боротьбі проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни». Протягом 50 – 70-х рр. учений написав цілу низку монографій, зокрема «Безсмертя юних», «В боях за Вітчизну (1941 – 1945 рр.)», «Подвиг твоїх батьків», «Народу сила незборима», «Культура – всенародне надбання», «Защищая советскую Родину», десятки брошур та статей. Він був автором, керівником, членом редколегії кількох фундаментальних праць, у тому числі таких, як «Історія Української РСР» у 8-ми томах, 10 книгах, «Історія Києва», «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр.» у 3-х томах, збірник документів «Київщина в роки Великої Вітчизняної війни», 3-томний збірник документів «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.».

Але найбільшою гордістю П. Т. Тронька й водночас цінним скарбом української науки стала унікальна за своїм масштабом та значимістю праця – «Історія міст і сіл Української РСР» у 26-ти томах, «батьком» якої його вважають з повним правом. Згадуючи, як народжувалася ця праця, аналогів якій і донині не існує у світі, Петро Тимофійович зауважує, що далеко не всі спочатку вірили у можливість реалізації такого масштабного й незвичайного проекту. Однак цілеспрямованість, здатність долати перешкоди, а головне – усвідомлення високого громадянського та наукового обов'язку дали можливість П. Т. Троньку довести задум до логічного завершення. Петро Толочко, директор Інституту археології НАН України, ділиться спогадами: «Ця робота викликала величезний інтерес. Сиділи поважні академіки, знані не тільки в країні, а і у всьому світі, й аплодували Петру Тимофійовичу за те, що він створив так званий паспорт України».

Очолити цю справді титанічну справу могла лише людина непересічних якостей. До складу Головної редакційної колегії під головуванням П. Т. Тронька ввійшли провідні вчені республіки – історики, економісти, мистецтвознавці, етнографи, правознавці. Понад 100 тис. авторів, наукових рецензентів, консультантів, бібліографів, редакторів, ілюстраторів, архівістів, пошуковців та просто ентузіастів-краєзнавців доклали своїх зусиль, щоб зібрати й

систематизувати матеріали для кожного з томів. До роботи залучилися ряд міністерств і відомств, видавництво «УРЕ», Архівне управління республіки, Інститут історії партії при ЦК КПУ та Інститут історії АН УРСР, інші інститути секції суспільних наук Академії наук УРСР. Копітка багаторічна робота увінчалася виданням, що стало найбільш повним літописом населених пунктів республіки з найдавніших часів. Уперше всі міста й села України отримали наукову біографію. Підготовка цієї визначної праці дала значний поштовх розвитку краєзнавчого руху в республіці, започаткувала новий напрям у вітчизняній історіографії, стимулювала роботу в галузі пам'яткоохорони. Праця отримала схвальні відгуки не лише вітчизняних наукових установ, засобів масової інформації, громадськості, а й за кордоном, була відзначена Державною премією СРСР.

В квітні 1978 р. П. Т. Тронька обрано академіком АН УРСР, тоді ж – її віце-президентом. Потяг до наукової роботи переміг, і тому він перейшов працювати до Академії наук УРСР. Підготовка багатотомника «Історія міст і сіл Української РСР», вивчення й популяризація історико-культурної спадщини, поява по всіх куточках республіки етнографічних та історичних музеїв стали ознакою розвитку історичного краєзнавства. Очевидною стала нагальна необхідність створення єдиного центру у системі АН УРСР, який міг би на науковій основі організувати історико-краєзнавчі дослідження, а також здійснювати координаційні функції. Враховуючи назрілу потребу в організації науково-методичного забезпечення цієї важливої галузі знань, Президія АН УРСР у березні 1979 р. прийняла постанову про створення в Інституті історії відділу історико-краєзнавчих досліджень. Очолований П. Т. Троньком підрозділ перевидав російською мовою 14 томів «Історії міст і сіл Української РСР».

Велике методологічне значення для подальшої активізації краєзнавчих досліджень мали підготовлені у відділі праці: «Історичне краєзнавство в Українській РСР», «Основні підсумки і подальші завдання історико-краєзнавчих досліджень», «Деякі питання розвитку історичного краєзнавства в Українській РСР» й ін. Співробітники відділу створили кілька колективних праць з історії промислових та сільськогосподарських підприємств республіки, зокрема «Історію заводу “Арсенал” ім. В. І. Леніна», «Історію колгоспу “Здобуток Жовтня”».

Постановою Президії АН УРСР від 4 листопада 1982 р. на відділ покладено наукове забезпечення Зводу пам'яток історії й культури народів СРСР по Українській РСР, складання словників, участь у підготовці й апробація відповідних матеріалів, підготовлених обласними редколегіями. За редакцією Петра Тимофійовича вийшов каталог-довідник «Пам'ятники історії і культури УРСР» обсягом понад 100 друкованих аркушів, а також довідник про пам'ятки Великої Вітчизняної війни «Навічно в пам'яті народній» (60 друк. арк.). Ці праці поклали початок розробці теми «Науково-методичні основи дослідження пам'ятників історії і культури», що закладали підґрунтя для підготовки «Зводу пам'яток історії та культури України». У червні 1999 р. побачила світ перша книга першого тому «Київ» цього унікального видання, а в 2004 р. – друга.

Як депутат Верховної Ради УРСР дев'яти скликань, П. Т. Тронько займався питаннями правового забезпечення охорони історико-культурного й

мовного середовищ у республіці. Він брав безпосередню участь у підготовці законів «Про охорону та використання пам'ятників історії й культури УРСР» (1978 р.) і «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), інших аналогічних законодавчих актів.

Справжнім полігоном наукових дискусій, оприлюднення нових ідей стали загальноукраїнські конференції з історичного краєзнавства, яких з 1980 р. до 2004 р. відбулося вже одинадцять, а також одна всесоюзна. Багато зроблено Петром Тимофійовичем для популяризації історичних знань про рідний край на посаді редактора журналів «Пам'ятки України» (1975 – 1985 рр.) та «Краєзнавство» (з 1992 р. і донині). З 1992 р. він очолив також Головну редколегію багатотомної серії книг «Реабілітовані історією». Повернення доброго імені безвинних жертв тоталітаризму, відновлення історичної правди П. Т. Тронько вважає одним з головних своїх обов'язків.

Як один з найбільш авторитетних учених України Петро Тимофійович багато робить для зміцнення міжнародних наукових зв'язків. За часів Радянського Союзу він був членом бюро Національного комітету істориків СРСР, як голова радянської частини Комісії істориків СРСР–ЧСРР виступав з проблемними доповідями на багатьох міжнародних наукових форумах, зокрема брав участь у постановці й обговоренні проблем слов'янознавства. Очолюваний ним оргкомітет по підготовці та проведенню IX Міжнародного з'їзду славистів (Київ, 1983 р.) залучив до участі в ньому майже 2 тис. учених з 26 держав Європи, Північної Америки, Азії, Австралії. Виконуючи обов'язки президента Міжнародного комітету славистів, Петро Тимофійович координував діяльність наукових інституцій багатьох країн і окремих учених.

Сьогодні, коли у Києві постають з руїн та небуття численні пам'ятки історії й архітектури, лише фахівці пам'ятають, що біля витоків руху за збереження історичної спадщини столиці стояв саме П. Т. Тронько. Ще на посаді заступника Голови Ради Міністрів УРСР він ініціював пропозицію, за якою було прийнято урядове рішення «Про стан і заходи по покращанню охорони пам'яток історії та культури в Києві». Обраний головою правління Українського товариства охорони пам'ятників історії й культури (УТОПІК) на громадських засадах, Петро Тимофійович протягом 22 років спрямовував в єдине русло зусилля тисяч ентузіастів, учених, студентів – усіх, кого не залишала байдужими доля національних історичних надбань. Федорук, голова Державної служби контролю за переміщенням цінностей через державний кордон, академік Національної академії мистецтв, на III з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців зокрема зазначав: «Голова Всеукраїнської спілки краєзнавців Петро Тимофійович Тронько став для мене дорогим ще тоді, коли захищав Хортицю в 70-х роках, коли ми разом з Олесем Гончарем задумували, як повернути цінності Михайлівського Золотоверхого собору та як багато праці було докладено, щоб повернути ці фрески з Москви. Він для мене дорогий і сьогодні, тому що ми й нині стоїмо на захисті Хортиці». Нині академік робить усе, аби урядова постанова, яку він ініціював у 1965 р., набула реальних обрисів і на острові Велика Хортиця, зрештою, було зведено меморіальний комплекс Запорозького козацтва, щоб донести цю славу й звитяжну

сторінку минулого до нащадків, щоб зберегти тонку ниточку безперервності українського родоvodu, історичний еталон та приклад для наслідування наступним поколінням.

У 70-ті роки розгорнулася кампанія по збиранню коштів на реставрацію Золотих воріт – унікальної пам'ятки XI ст. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури виділило 1 млн 600 тис. крб на відтворення перлини давньоруського зодчества. А скільки значних зусиль, часу, коштів, на-решті, потребувало втілення в життя ідеї створення Державного музею народної архітектури та побуту України! І донині один з найбільших музейних комплексів Європи вабить своєю неповторною красою й унікальністю тисячі киян і гостей столиці. Кожен, хто приїздить сюди, поринає у предковічні легенди, втілені в національні побутові форми, пісні, будівлі, ремісничі вироби.

XX ст. в історії українського народу позначене багатьма віхами. Однак найбільш трагічною залишається воєнна доба, яка принесла біду у кожную родину. «Мільйони українців, – зазначав Петро Тимофійович, – здійснили безсмертний подвиг у роки Великої Вітчизняної війни, захищаючи свою землю і все людство від коричневої чуми – фашизму. Спільно з іншими народами вони вибороли величну Перемогу... . Щоб відтворити й залишити в пам'яті нащадків дійсні масштаби війни, участі народу України в останній, понесених гірких втрат та збитків, було вирішено спорудити комплекс “Музей Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”». Петро Тимофійович був одним з керівників цього будівництва, за що отримав Почесну грамоту Президії Верховної Ради УРСР. З фондів УТОПІК на спорудження музею було перераховано 10 млн крб.

22 роки він очолював правління Всеукраїнського товариства охорони пам'яток історії та культури. Що ж до відтворення історичного обличчя столиці, то скільки списів було зламано навколо цього непростого питання! В кожного, хто хоч раз відвідав Києво-Печерську лавру, поряд зі світлими почуттями залишався якийсь сум від того, що її перлину – Успенський собор – зруйновано. У 1987 р. під головуванням П. Т. Тронька відбувся V з'їзд УТОПІК, на якому обговорювалося питання про подальшу долю пам'ятки. Роки напруженої праці, розмови з урядовцями й керівниками міста, врешті-решт, зрушили справу з місця. Разом з видатним письменником О. Гончарем і відомим архітектором О. Силиним Петро Тимофійович у 1994 р. підготував на ім'я Президента України доповідну записку, на підставі якої вийшов указ останнього «Про заходи щодо відтворення пам'яток історії та культури». На виконання цього документа в січні 1996 р. уряд затвердив перелік першочергових заходів по відбудові комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря й Успенського собору. П. Т. Тронько очолив Комісію по відтворенню видатних пам'яток при Президентіві України і Всеукраїнський фонд відтворення історико-архітектурної спадщини ім. О. Гончара. На проведення пошукових, проектних та будівельних робіт, пов'язаних з відродженням Михайлівського Золотоверхого монастиря й Успенського собору, фонд асигнував більш як 1 млн гривень. Сьогодні золотосяйні куполи обох святинь, воскреснувши з попелу та руїн, знову височать над містом на крутих дніпровських схилах, як і багато років тому.

Петро Тимофійович, як справжній патріот столиці, не міг не включитися у справи, які торкалися збереження її багатой історичної спадщини. Невипадково мешканці міста тричі обирали його депутатом Київської міської ради. Коли постало питання про повернення першому вищому навчальному закладу України – Києво-Могилянській академії – її первісного призначення, академік П. Т. Тронько провів переговори з керівництвом Міністерства оборони СРСР та Головного політичного управління Радянської армії про необхідність відселення з цього комплексу Вищого військово-морського політичного училища. А скільки ще великих і малих, непомітних для стороннього ока справ зробив для столиці цей Вчений і Громадянин!

Подвижницька праця Петра Тимофійовича у роки мирного будівництва відзначена численними нагородами, в тому числі орденами Леніна, Жовтневої революції, чотирма орденами Трудового Червоного Прапора, Дружби народів, «За заслуги» III ступеня, Князя Ярослава Мудрого V ступеня, а також багатьма медалями, двома Почесними грамотами Президії Верховної Ради УРСР, Почесними грамотами Президії Верховної Ради Білоруської РСР та Естонської РСР. Він – лауреат Державної премії СРСР у галузі науки і техніки 1976 р., премії Ленінського комсомолу 1984 р., республіканської премії ім. Миколи Островського 1987 р., почесний громадянин Києва, Харкова, Богодухова, Лебедина, Переяслава-Хмельницького, Канева, Кам'янця-Подільського.

Указом Президента України від 7 липня 2000 р. завідувачу відділу Інституту історії України НАНУ, голові Всеукраїнської спілки краєзнавців, доктору історичних наук, академіку НАН України Троньку Петру Тимофійовичу присвоєне звання Герой України з врученням ордена Держави.

Дійсно, П. Т. Тронько, вважаючи, що «... історія нашої країни починається для людини з історії рідного міста, села, звідки вона пішла у життя», став патріархом українського краєзнавства, засновником школи ентузіастів-дослідників рідного краю, легендою української науки. Його життєвий шлях – приклад наслідування для прийдешніх поколінь, а діяльність – своєрідний дороговказ на ті віхи, які й через десятки, сотні років будуть потребувати спільної та копіткої праці науковців, політиків, юристів, освітян, дбайливого ставлення до них та подальшого їх розвитку.

Президент України В. А. Ющенко у виступі на церемонії вручення державних нагород з нагоди Дня Незалежності України у Маріїнському палаці 24 серпня 2005 р. дуже влучно підмітив, що Петро Тимофійович залишає у будь-якій справі, за яку береться, «прекрасний великий слід». «Ви багато зробили для нашої країни, – зазначив Президент. – Я щасливий тим, що, незважаючи на таку різницю у віці, ... я вже багато років поряд з Вами, що ми пройшли з Вами реалізацію багатьох проектів, якими ми гордимся, тому що ми їх робили для України... Я хочу схилити перед Вами голову – спасибі Вам».

АРНОЛЬД МИКОЛАЙОВИЧ ШЛЕПАКОВ

Арнольд Миколайович Шлепаков – історик, політолог, академік Національної академії наук України і Міжнародної Європейської академії, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії АН УРСР ім. Д. З. Мануїльського – народився 16 червня 1930 р. у родині відомого вінницького педагога. У 1947 р. він став студентом факультету міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, який закінчив у 1952 році з відзнакою. Справжнім покликанням Арнольда Миколайовича стала історична наука, якій він присвятив усе своє життя. Ще будучи студентом він почав писати і друкувати свої перші наукові статті.

Починаючи з 1952 року впродовж 26 років творча діяльність вченого була пов'язана з Інститутом історії АН УРСР (нині Інститут історії України НАН України). З 1952 по 1955 роки він навчається в аспірантурі Інституту. У 1955 році, у 25-тирічному віці, під науковим керівництвом кандидата історичних наук О. Д. Войни, А. М. Шлепаков захищає кандидатську дисертацію на тему «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі – видатна перемога зовнішньої політики СРСР». Незабаром він публікує дві наукові праці «Жовтнева революція і піднесення демократичного руху серед української еміграції в США і Канаді» (К., 1957 р.) та «Україна в планах міжнародної реакції напередодні Другої світової війни» (К., 1959 р.).

Арнольд Миколайович за багато років невтомної праці в Інституті історії АН УРСР послідовно пройшов шлях науковця, обіймаючи посади молодшого наукового співробітника, згодом старшого наукового співробітника, у 1969 р. він очолив відділ нової і новітньої історії зарубіжних країн, а у 1971–1974 рр. працював заступником директора інституту.

У 1966 р. А. М. Шлепаков отримав звання доктора історичних наук. У 1969 році він обирається членом-кореспондентом Академії наук УРСР, а в 1982 – академіком АН УРСР. За плідну роботу по підготовці наукових кадрів у галузі всесвітньої історії в 1970 році А. М. Шлепакову було присуджено звання професора.

У кінці 70-х років ХХ ст. у житті А. М. Шлепакова розпочинається новий творчий етап. Будучи талановитим вченим і здібним організатором науки, він виступив одним із ініціаторів створення у 1978 році Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, директором якого був з дня заснування по 1991 рік. З цією академічною установою була тісно пов'язана вся його подальша наукова і громадська діяльність. Арнольд Миколайович доклав чимало зусиль і енергії, щоб керований ним інститут перетворився у значний дослідний центр, що користувався заслуженим авторитетом.

А. М. Шлепаков – людина непересічного таланту. Коло наукових інтересів його було надзвичайно широким. Серед основних його здобутків –

дослідження питань з американістики, міжнародних і міжнаціональних відносин, соціально-економічної історії зарубіжних країн, політології. Йому належить розробка у цій сфері нових напрямів і підходів, а результати цих досліджень дістали міжнародне визнання. Створені ученим наукові напрями досліджень успішно розвиваються його учнями.

Вивчаючи вітчизняні й зарубіжні джерела, Арнольд Миколайович звертається до проблеми української трудової еміграції, зокрема, щодо з'ясування її причин, витоків та становища, а також визначення тенденцій й закономірностей міграційних процесів за кордоном, розробки теми міжнародних відносин України тощо, що стало основним напрямом наукових досліджень вченого. В полі зору А. М. Шлепакова були і проблеми сходознавства. Безперечний вплив на вибір напрямку досліджень мали його наукові відрядження до Польщі (1960), США (1964–1965), а також за програмою соціальних досліджень ЮНЕСКО до Франції та Швейцарії (1966–1967).

Багатий матеріал, зібраний в архівах і бібліотеках України, Росії, Польщі, США, Франції був покладений в основу численних наукових розвідок, присвячених проблемам соціальної історії США й Канади, української трудової еміграції, робітничого руху тощо. У своїх студіях він ефективно поєднував нові досягнення вітчизняної та зарубіжної історіографії із власними оригінальними підходами до розв'язання актуальних проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин ХІХ – ХХ ст. Добре знані в Україні й за кордоном його фундаментальні монографії: «Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» (К., 1960); «Расова і національна дискримінація в США» (К., 1960); «Иммиграция и американский рабочий класс в эпоху империализма» (М., 1966); «Биография статуи Свободы. Исторический очерк» (М., 1969); «США: социальная структура общества и его национальный состав» (К., 1976); «США: «Похищение умов» в прошлом и настоящем» (М., 1983, у співавторстві); «Буржуазные концепции национальных отношений в развитых капиталистических странах» (К., 1988, у співавторстві) та ін.

Під безпосереднім науковим керівництвом та за особистою участю Арнольда Миколайовича було написано цілий ряд колективних праць з історії міжнародного життя у ХХ столітті, проблем науково-технічної політики зарубіжних країн, національних питань тощо, де він був автором розділів, статей, а також головним, відповідальним редактором, або членом редколегії. Це стосується насамперед, таких робіт, як «Всемирная история» (Т.10. – М., 1965); «З історії зарубіжного Сходу» (К., 1972); «Країни Сходу. Історія і сучасність. Збірник статей» (К., 1974); «За освобождение Юга Африки» (К., 1976); «Государственная политика и обострение национальных отношений в странах капитала» (К., 1979); «Социальная структура и социальная политика США. Великобритании, ФРГ, Франции и Канады» (К., 1980); «Пути формирования и источники пополнения рабочего класса развитых капиталистических стран» (К., 1980); «Движение международной солидарности трудящихся. 1924–1932 гг.» (К., 1980); «Национальные меньшинства и иммигранты в современном капиталистическом мире» (К., 1984); «Международная солидарность трудящихся в борьбе против фашизма и угрозы войны 1933–1939» (К.,

1984); «Рабочий класс и национальный вопрос в странах Западной Европы и Северной Америки, 60–80-е гг.» (К., 1985); «Научно-техническая политика зарубежных стран» (В 3-х т. – К., 1987); «Антифашистская солидарность в годы второй мировой войны. 1939–1945» (К., 1987); «Международная солидарность сил мира и прогресса. 1945–1955» (К., 1990); «Українці в зарубіжному світі» (К., 1991); «Зарубежный опыт социально-экономической политики и проблемы внешнеэкономических связей» (К., 1992) та ін.

Це далеко не повний перелік результатів наукової діяльності вченого. Він – автор понад 200 наукових праць, що дістали високу оцінку наукової громадськості у нашій країні й за кордоном.

Відомий український вчений А. М. Шлепаков неодноразово представляв істориків України на багатьох міжнародних наукових форумах, виступаючи на них з проблемними доповідями, зокрема на Міжнародному історичному конгресі (США, 1975 р.), Конгресах з економічної історії (Ленінград, 1970 р. та Будапешт, середина 80-х рр.), Всесвітньому конгресі з питань освіти з метою сприяння роззброєнню під егідою ЮНЕСКО (Париж, 1980 р.), Конгресі Міжнародної Асоціації з вивчення країн Південно-Східної Європи (Белград, 1984 р.), Семінарі ООН з проблем боротьби проти расизму (Женева, 1979 р.).

Він був учасником багатьох міжнародних конференцій, сесій, семінарів, нарад істориків України, що проходили у Києві, на яких були присутні учені Королівського інституту міжнародних відносин Великобританії на чолі з професором Д. Уоттом, президент Філадельфійського інституту зовнішньої політики І. Кітнер (США), професор Д. Стеїрс (Канада), науковці з Японії, Греції, професор Інституту східних і міжнародних досліджень у м. Кельні Б. Кнабе, директор Пекінського інституту сучасних міжнародних відносин КНР професор Лю Секін, декан Вищої школи міжнародних відносин Університету Джавахарлала Неру в Нью-Делі (Індія) професор К. Місра, наукові співробітники Празького інституту орієнталістики (Чехія) та ін.

Арнольд Миколайович неодноразово виїжджав також у дипломатичні відрядження. В 1970–1972 роках він брав участь у складі делегації УРСР на XXV, XXVI і XXVII сесіях Генеральної Асамблеї ООН, 1973 року – очолював делегацію на XXIII сесії Комісії соціального розвитку ООН, у 1978 р. він – експерт на нараді в ЮНЕСКО, виступав у комітетах і комісіях ООН з питань соціально-економічного становища слаборозвинутих країн, палестинської проблеми, близькосхідного врегулювання тощо. Як експерт ЮНЕСКО брав участь у розробці проблеми міграції науково-технічних кадрів. Підготовлена ним підсумкова доповідь з цієї проблеми була опублікована в офіційному документі ЮНЕСКО.

Поряд з плідною науково-дослідницькою роботою академік НАН України А. М. Шлепаков проводив велику науково-організаційну, навчально-педагогічну роботу, постійно займався громадською діяльністю, віддаючи їй чимало часу, сил і енергії. Протягом багатьох років, Арнольд Миколайович працював на посадах академіка-секретаря Відділення економіки й члена Президія АН УРСР. Підтримувати тісний зв'язок з істориками академічних наукових установ та вузів України вченому допомагала його діяльність

як члена багатьох наукових рад, редколегій періодичних наукових видань тощо. Він був головою Наукової ради АН УРСР «Історія міжнародного робітничого і національно-визвольного руху» та республіканської міжвідомчої ради з національних проблем, головою Української асоціації сприяння ООН, членом бюро чотирьох всесоюзних координаційних рад, експертної комісії ВАК з політології, віце-президентом Міжнародного інституту «СРСР – США», керівником Центру міжнародних досліджень Київського міжнародного гуманітарного університету, членом правління товариства «Україна», кількох спеціалізованих вчених рад по захисту кандидатських та докторських дисертацій.

А. М. Шлепаков багато років був головним редактором республіканського міжвідомчого збірника «Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы» – єдиного на той час періодичного видання в Україні, на сторінках якого широко висвітлювалися питання всесвітньої історії та політології, а також автором, членом редакційних колегій кількох періодичних наукових видань – «Українського історичного журналу», «Вісника АН УРСР», міжвідомчого збірника «Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн» та ін.

Велику увагу А. М. Шлепаков приділяв вихованню та навчанню молодого покоління науковців. Арнольд Миколайович щедро віддавав свої знання молоді. Під його науковим керівництвом підготовлено 8 докторів та 16 кандидатів наук.

Він читав курси лекцій на факультеті міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка, в Київському інституті культури, в 1995 році став ректором Української академії зовнішньої торгівлі. Його учні нині успішно працюють у вищих навчальних закладах, провідних наукових і державних установах України, є визнаними фахівцями з проблем міжнародних відносин, історії США та західноєвропейських країн.

Підсумками творчих етапів ученого були відзначення його високими державними нагородами. За багаторічну плідну наукову, науково-організаційну і педагогічну діяльність А. М. Шлепаков нагороджений орденом «Знак пошани» та кількома медалями, йому було присуджено премію ім. Д. З. Мануїльського Академії наук УРСР (1982 р.). У жовтні 1995 р. Указом Президента України академіку Шлепакову Арнольду Миколайовичу присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України». Арнольд Миколайович Шлепаков помер 2 червня 1996 р. у м. Києві.

Н. В. Кривець

ЙОСИП ЗАХАРОВИЧ ШТОКАЛО

Академік АН УРСР, член Міжнародної академії історії науки, заслужений діяч науки України Йосип Захарович Штокало народився 16 листопада 1897 р. в незаможній селянській родині у с. Скоморохи Сокальського району Львівської області. Спочатку він навчався в Сокальській гімназії, згодом – у першій класичній гімназії Катеринослава, де в 1915 р. склав іспити на атестат зрілості. До 1931 р. Й. З. Штокало працював учителем математики у середній школі в Дніпропетровську. У 1927 році він вступив на математичний відділ фізико-математичного факультету Дніпропетровського фізико-хіміко-математичного інституту і після закінчення його в 1931 р. переїхав до Харкова, де працював до 1941 р. викладачем математики у вищих навчальних закладах. У 1934 році Йосип Захарович захистив кандидатську дисертацію на тему «Тиск потоку скінченної ширини на плоску пластинку», в 1938 р. одержав звання доцента.

На початку Великої Вітчизняної війни Й. З. Штокало стає старшим науковим співробітником Інституту математики АН УРСР, який було евакуйовано до Уфи. З цим інститутом у 1943 р. Йосип Захарович переїхав до Москви, де того ж року захистив докторську дисертацію на тему «Симптомичні та символіко-аналітичні методи в розв'язанні лінійних диференціальних рівнянь зі змінними коефіцієнтами».

Невдовзі Й. З. Штокало розпочинає велику педагогічну й науково-організаційну роботу в Києві. З 1946 р. він – професор Київського університету і завідуючий (1944–1951 та 1956–1972 рр.) кафедри диференціальних рівнянь. Поряд з цим Йосип Захарович керував кафедрою вищої математики в Київському технологічному інституті харчової промисловості. З 1942 по 1949 рр. учений працював старшим науковим співробітником, а з 1946 р. – заступником директора Інституту математики АН УРСР. У 1949–1956 рр. Й. З. Штокало – член Президії Академії наук УРСР й голова Президії Львівського філіалу АН Української РСР.

Наукову діяльність Йосипа Захаровича високо оцінили в Академії наук: у 1948 р. його було обрано членом-кореспондентом, а в 1951 р. – академіком АН України. У 1956–1963 рр. Й. З. Штокало – завідувач відділу історії математики Інституту математики АН УРСР, у 1963–1986 рр. – зав. сектору історії природознавства і техніки Інституту історії АН України.

Головні наукові праці вченого відносяться до теорії диференціальних рівнянь та історії математики. Він займався питаннями стійкості й нестійкості розв'язок лінійних диференціальних рівнянь зі змінними і квазіперіодичними коефіцієнтами, узагальнивши символічний метод на випадок цих рівнянь. Йосип Захарович вдало використав праці О. М. Ляпунова, в яких досліджено стійкість розв'язок лінійних диференціальних рівнянь з періодичними коефіцієнтами. Адже такі рівняння шляхом лінійної заміни змінних просто зводяться до лінійних диференціальних рівнянь зі сталими коефіцієнтами. Й. З. Штокало розглядав головним чином лінійні диференціальні рівняння з

коефіцієнтами, мало відмінними від сталих, досліджував загальну систему лінійних диференціальних рівнянь першого порядку, змінні частини коефіцієнтів яких є тригонометричними сумами. При цьому він застосував та розвивав операційні методи. Вчений показав, що такі системи можуть бути зведені асимптотично збіжними процесами до систем зі сталими коефіцієнтами. Користуючись асимптотичними розкладами розв'язок, він побудував розклад за степенями малого параметра детермінантів Гурвіца й одержав критерії стійкості та нестійкості щойно згаданих систем. Скориставшись перетвореннями Лапласа, Йосип Захарович створив метод побудови розв'язок лінійних систем диференціальних рівнянь з обмеженими змінними коефіцієнтами. Для параметричної передаточної функції він знайшов основні співвідношення, вивів формули одержання зображень спеціальних класів функцій і вказав способи наближеної побудови розв'язок цих систем рівнянь. Свої наукові результати вчений виклав у монографіях «Линейные дифференциальные уравнения с переменными коэффициентами» (1960 р.) «Операционные методы и их развитие в теории линейных дифференциальных уравнений с переменными коэффициентами» (1961 р.) та «Операционное исчисление. Обобщения и приложения» (1972 р.).

Й. З. Штокало вніс значний вклад в історію вітчизняної математики, вивив неабиякі здібності організатора історико-наукових досліджень. Під його керівництвом та за безпосередньою участю створено чотиритомну (у п'яти книгах) «Историю отечественной математики» (1966–1970 рр.), «Очерки развития математики в СССР» (1983 р.), «Историю математического образования в СССР» (1975 р.) й ін. Ці книги містять також оригінальні історико-наукові результати, які раніше не висвітлювалися у літературі та для написання яких потрібно було глибоке вивчення архівів. Йосип Захарович чимало зробив для опублікування тритомників праць видатних математиків минулого Г. Ф. Вороного і М. В. Остроградського, які походили з України. В 1958 р. ним опубліковано «Нарис розвитку математики на Україні за 40 років Радянської влади». Й. З. Штокало був відповідальним редактором низки періодичних видань, зокрема «Вісника Київського університету. Серія астрономії, математики та механіки» (з 1958 р.) й «Нарисів з історії природознавства і техніки» (1965–1986 рр.). Він багато років очолював створену Президією Академії наук України спеціальну словникову комісію.

У 1971 р. за підготовку монографії «История отечественной математики» вчений був нагороджений медаллю ім. О. Койре Міжнародної академії історії науки. В 1973 р. його наукові праці були відзначені премією ім. М. М. Крилова АН УРСР. Помер академік Й. З. Штокало 5 січня 1987 р. у Києві.

Т. М. Виврот, Ю. О. Храмов

ЧЛЕНИ-КОРЕСПОНДЕНТИ НАН УКРАЇНИ

Боголюбов Олексій Миколайович

Гуржій Іван Олександрович

Гуслистий Кость Григорович

Даниленко Віктор Михайлович

Добров Геннадій Михайлович

Євтух Володимир Борисович

Клоков Всеволод Іванович

Котляр Микола Федорович

Кучеров Пантелеймон Степанович

Максимейко Микола Олексійович

Мельникова Ірина Миколаївна

Петровський Микола Неонович¹

Реєнт Олександр Петрович

Сохань Павло Степанович

Шевченко Федір Павлович

Юшков Серафим Володимирович

¹ Біографічний нарис про М. Н. Петровського вміщений у розділі «Директори Інституту історії України НАН України».

ОЛЕКСІЙ МИКОЛАЙОВИЧ БОГОЛЮБОВ

Широко відомий в Україні вчений-механік, історик науки, член-кореспондент Національної Академії наук України, доктор технічних наук, професор Олексій Миколайович Боголюбов народився 25 березня 1911 р. у м. Ніжині Чернігівської області. З 17-літнього віку після закінчення школи він працював у господарстві «Утинне» Тимирязєвської сільськогосподарської академії, на заводі «Світло шахтаря», а потім в Українському відділенні Центрального інституту праці у Харкові. В 1931 р., вже володіючи достатніми знаннями, він поступив на механічне відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. В цьому яскраво виявилася традиція талановитої родини Боголюбових, яку заклали батько Олексія Миколайовича – Микола Михайлович – професор Київського університету – та матір Ольга Володимирівна – вчителька музики.

У роки роботи в Українському інституті праці та навчання в університеті великий вплив на О. М. Боголюбова справили професори В. М. Майзель, Б. П. Герасимович, О. І. Сирокомський. Спілкування з відомими вченими збудило у ньому інтерес до природознавства, його історії. Захоплення механікою і технікою привело Олексія Миколайовича в Харківський механіко-машинобудівний інститут, де в 1936–1938 рр. після закінчення університету він продовжив навчання, спеціалізуючись у галузі динаміки машин. У ті ж роки він склав при Математичному інституті Харківського університету кандидатські іспити.

Ще за студентських років О. М. Боголюбов розпочав викладацьку діяльність: читав лекції на різних курсах у Харківському машинобудівному інституті, в навчальному комбінаті Харківського тракторного заводу та заводу «Серп і молот», працював з іспанськими політемігрантами, а з 1937 р. – у Харківському іспанському дитячому будинку завідуючим навчальної частини середньої школи, де викладав також математику й фізику.

З 1945 р. Олексій Миколайович працював на Норильському металургійному комбінаті старшим інженером служби головного механіка будівництва Великої збагачувальної фабрики, заступником головного механіка будівництва, начальником прокатного цеху (1945–1953), а з 1955 по 1962 – співробітником Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти України.

З 1962 р. О. М. Боголюбов працював в системі Академії наук УРСР: в Інституті історії України (сектор історії природознавства і техніки, 1963–1974), Інституті математики (1962, 1974–2004). Одночасно він викладав у Київському інженерно-будівельному інституті (1956–1981), де читав курси теорії машин та механізмів, деталей машин.

Наукове зростання Олексія Миколайовича почалося у 1963 р. після захисту в Інституті механіки АН УРСР кандидатської дисертації з історії механіки машин, а через два роки – докторської дисертації з аналогічної теми. У 1969 р. за поданням академіків В. І. Смирнова, П. С. Александрова, І. І. Артоболевського, дійсних членів Академії наук України А. Д. Коваленка.

Й. З. Штокала його обрали членом-кореспондентом АН УРСР. В 1971 р. він став професором.

Коло інтересів ученого дуже широке: він працював у галузі історії математики й механіки, історії машинобудування, техніки, історії теорії машин, історії теорії роботів, маніпуляторів та крокуючих машин. В останні роки О. М. Боголюбов захоплювався соціальною історією математичного природознавства. Крім цього, він досліджував історію іспанської культури.

Перу Олексія Миколайовича належить близько 500 друкованих праць. Серед них найважливішими є «Історія механіки машин», «Розвиток проблем механіки машин», «Теорія машин і механізмів в історичному розвитку її ідей», «Радянська школа механіки машин», біографічний довідник «Математики, механіки». О. М. Боголюбов – автор, співавтор та редактор низки великих монографічних видань: «Історії вітчизняної математики» (у 4-х т., 5-ти кн.), «Нарисів розвитку математики в СРСР», «Історії математичної освіти в СРСР», «Історії механіки в Росії», серії наукових збірників з історії математичного природознавства.

Велику увагу приділяв Олексій Миколайович аналізу наукової творчості вчених – механіків, математиків, машинознавців. Його праці науково розкривали творчі портрети А. Бетанкура, Ж. -В. Понселе, Р. Гука, Г. Монжа, Л. В. Ассура, Л. С. Лейбензона, М. М. Крилова. Цікаве дослідження написано О. М. Боголюбовим про його вчителя І. І. Артоболевського, де висвітлено внесок останнього у розвиток багатьох проблем механіки машин.

Учений – засновник єдиної в Україні школи з історії математичних наук. Серед його учнів – близько десяти докторів і п'ятдесяти кандидатів наук. Три десятиріччя він керував науковим семінаром з історії математики й механіки Інституту математики НАНУ. У ролі лідера наукової школи особливо яскраво виявився талант Олексія Миколайовича як вченого, педагога та людини.

О. М. Боголюбова було нагороджено почесною медаллю Олександра Койре Міжнародної академії історії науки в Парижі (1979), премією ім. М. М. Крилова АН УРСР (1987). Він – командор ордена «За громадянські заслуги» – від короля Іспанії (1986), почесний доктор Санкт-Петербурзького університету шляхів сполучень (1999).

Олексій Миколайович Боголюбов помер 1 листопада 2004 р. у Києві.

Ю. О. Храмов, С. А. Хорошева

ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ ГУРЖІЙ

Іван Олександрович Гуржій, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Академії наук Української РСР, залишив глибокий і яскравий слід в українській історичній думці другої половини ХХ ст. Він добре знаний у колах суспільствознавців як визначний дослідник соціально-економічної і політичної історії України нового часу, вмілий і принциповий організатор історичної науки в УРСР. Праці вченого користувалися популярністю не лише серед колег-сучасників. До його наукового доробку знову і знову звертаються науковці України й країн ближнього зарубіжжя, дослідники з українознавчих центрів Західної Європи, Канади, Сполучених Штатів Америки, Австралії.

Становлення І. О. Гуржія як вченого відбувалося в складний і неоднозначний для української історичної науки час, коли жорстокий подих Другої світової війни прийшов на зміну кільком хвилям сталінських репресій, які не оминули й академічного середовища; коли так звана хрущовська відлига, яка, здавалося б, відкрила перед українськими істориками ширші можливості для досліджень в царині національного минулого, водночас ознаменувалася вивершенням на початку 50-х рр. нової редакції Переяславського міфу з його ідеологічними постулатами.

Іван Олександрович належав до того покоління науковців, які прийшли до академічних кабінетів прямо з фронтів Великої Вітчизняної війни. На осінь 1945 р., коли він вступив до аспірантури Інституту історії України АН УРСР, це була вже цілком сформована тридцятилітня людина, за плечима якої знаходився нелегкий життєвий досвід знедоленого дитинства (рано залишившись без годувальника (на момент смерті батька, яка сталася 1921 р., майбутньому вченому було лише шість років), родина селянина-бідняка з Черкащини, в якій було п'ятеро дітей, сповна зазнала митарств та злиднів); матеріальних нестатків юнацьких років, коли бажанням здобути вищу освіту доводилося поступатися викладацькій роботі задля утримання рідних (закінчивши короткотермінові педагогічні курси в Черкасах, він з вересня 1932 по серпень 1934 р. працював вчителем Леськівської неповної середньої школи, одночасно навчаючись заочно в Золотоноському педагогічному технікумі; в середині 30-х рр. знову змушений був перервати навчання в Черкаському педінституті й повернутися до викладацької роботи, на цей раз у Врадіївській зразковій середній школі Одеської обл.); бойового загартування Південно-Західним і І-им Білоруським фронтами (закінчивши 1941 р. історичний факультет Одеського державного університету, майбутній вчений з липня 1941 р. і по квітень 1945 р., коли був демобілізований через тяжку контузію, перебував у лавах Червоної армії).

Послужний список науковця після закінчення аспірантури засвідчує його доволі швидке службове зростання. Після захисту у травні 1948 р. кандидатської дисертації І. О. Гуржій вже у вересні посідає посаду старшого наукового співробітника. З січня 1955 р. він очолював відділ історії феодалізму,

а з березня 1958 р. і до кінця життя обіймав посаду заступника директора Інституту історії АН УРСР з наукової роботи. Деякий час за сумісництвом працював завідувачем відділу методики історії Науково-дослідного інституту педагогіки Міністерства освіти УРСР.

Рівно через п'ять років після здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, у травні 1953 р. Іван Олександрович успішно захищає докторську дисертацію, в жовтні 1955 р. здобуває звання професора. У листопаді 1958 р. І. О. Гуржія, враховуючи його значний внесок у розробку та вивчення складних проблем історії України, обирають членом-кореспондентом Академії наук УРСР. З 1961 р. за сумісництвом він був заступником голови Секції суспільних наук, а з жовтня 1963 р. став академіком-секретарем Відділення економіки, історії, філософії та права АН УРСР.

У листопаді 1968 р. через погіршення стану здоров'я Іван Олександрович залишає посаду академіка-секретаря Відділення. У грудні того ж року його призначено завідувачем відділу історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР. Водночас він очолював Наукову раду з історії історичної науки при Секції суспільних наук АН УРСР, впродовж 1960–1964 рр. і в 1971 р. входив до складу експертної комісії ВАК СРСР. Залишався один крок до найвищого визнання наукових заслуг вченого – восени 1971 р. Івана Олександровича Гуржія висунули кандидатом для обрання у дійсні члени Академії наук УРСР. Проте неблаганна смерть внесла свої корективи – 31 жовтня перестало битися серце п'ятидесятишестирічного історика.

Такий передчасний відхід вченого у небуття на злеті творчих можливостей мимоволі змушує задуматися над, здавалося б, благополучним зовнішньо складанням його творчої біографії. Справді, Іван Олександрович, людина непересічних здібностей і вражаючої працездатності (наявність у його творчому доробку шести ґрунтовних монографій, які послідовно й багатоаспектно відтворюють соціально-економічну історію України кінця XVIII–XIX ст., не рахуючи безлічі публікацій меншого формату, думаємо, говорить сама за себе), здобув шану і повагу колег, був належно поцінований державою. Так, на представницькому ювілейному засіданні Вченої ради Інституту історії, яке відбулося 15 вересня 1965 р. в зв'язку з 50-річчям вченого та 20-річчям його наукової та громадської діяльності, у виступах наголошувалося на скрупульозності і високому фаховому рівні дослідницької роботи історика, підкреслювалися глибина і масштабність, широта тематичного й хронологічного діапазонів його наукового доробку, відзначалися його високі людські якості. Це не були звичні ювілейні компліменти. Івана Олександровича шанували й поважали від щирого серця.

З іншого боку, відтворити ідентичний портрет науковця, сповна оцінити його внесок в історичну науку, проникнути в глибини його наукового мислення, його творчої лабораторії можливо лише за умови врахування контексту тієї історіографічної ситуації, в якій відбувалося його становлення й фахове зростання, визначалися ціннісні критерії наукового світогляду. Остання ж в 40–70-х рр. XX ст., як уже зазначалося, була надзвичайно складною.

Погляди вченого формувалися й викристалізовувалися під впливом і в процесі творчого спілкування з такими особистостями в тогочасному інтелектуальному історіографічному середовищі України як І. П. Крип'якевич, Ф. П. Шевченко, В. О. Голубуцький, К. Г. Гуслистий, В. А. Дядиченко; Росії – М. М. Дружинін, О. С. Дружиніна, В. В. Мавродін, Є. М. Жуков, С. О. Шмідт, І. Д. Ковальченко, В. І. Буганов. І. О. Гуржій підтримував також творчі контакти з представниками інших галузей знань – Б. М. Бабієм, М. П. Бажаном, О. І. Білецьким, І. К. Білодідом, С. М. Бібіковим, Я. С. Гросулом, В. Г. Гутирею, О. С. Короїдом, Б. Є. Патонем, Г. С. Писаренком, І. Г. Підоплічком та багатьма іншими.

З іншого боку, посади, які обіймав Іван Олександрович, членство в редколегіях багатьох часописів (зокрема, «Українського історичного журналу» у 1957–1971 рр.) та фундаментальних академічних видань далеко не убезпечували його від ідеологічного й адміністративного тиску, який чинився на науковий загал з партійних і чиновницьких кабінетів, від участі в обговореннях та дискусіях, зміст і направленість яких визначалися зовсім не інтересами пошуків історичної правди.

Без сумніву, І. О. Гуржій був типовим представником української історичної науки перших повоєнних десятиліть, і саме в цьому слід шукати пояснення всіх позитивів й тінювих сторін його наукової творчості. Сформований як історик-марксист, з позицій марксистської методології підходив він до досліджуваних ним історичних подій і явищ. Всім його працям повною мірою притаманний типовий для свого часу набір компонентів, як-то сповідання партійності історичної науки, надмірне цитування класиків панівної світоглядної парадигми, ідеологічна критика своїх попередників, пріоритет класового підходу до історичних подій і явищ, дещо спрощені схеми та оцінки діалектики взаємозв'язку між економікою і політикою тощо.

Типово марксистською була й вироблена ним наукова концепція історичного поступу України в кінці XVIII – XIX ст.

Разом з тим, важливо відзначити й інше. Помітний вплив на формування наукового світогляду І. О. Гуржія справив ще один фактор, а саме тяглість української історіографічної традиції. В особовій справі Івана Олександровича зберігся цікавий документ. Так, у своєму аспірантському звіті про виконання індивідуального плану за перше півріччя 1945–1946 навчального року початкуючий науковець серед опрацьованої за темою дисертації літератури поряд з працями Л. Рубінштейна, М. Державіна, М. Тихомирова, О. Шахматова, Б. Грекова, О. Преснякова, М. Петровського, К. Гуслистого перерахував твори С. Юшкова «Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі», Л. Падалки «Происхождение и значение имени Русь», І. Лінніченка «Черты из истории сословий Галицкой Руси», М. Любавського «Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно», В. Антоновича «Монографии по истории западной и юго-западной России», М. Василенка «Очерки по истории Западной Руси и Украины», М. Грушевського «Очерк истории Киевской земли» та «Історія України–Руси», а також історіографічні студії О. Лазаревського й Д. Багалія.

Добру ознайомленість І. О. Гуржія з доробком української історіографії XIX – початку XX ст. демонструє його наукова полеміка з Д. Бантиш-Каменським, М. Маркевичем, М. Костомаровим, О. Лазаревським, О. Єфименко, Д. Міллером, В. Мякотіним, В. Барвінським та іншими вченими на сторінках монографії «Повстання селян в Турбаях (1789–1793)», яка побачила світ 1950 р.

Іван Олександрович Гуржій зробив вагомий внесок у розвиток історичної науки. Його праці відзначаються широтою й глибиною висвітлення досліджуваних проблем, ґрунтовною джерельною базою. Систематичну пошукову роботу в архівосховищах він почав ще під час навчання в аспірантурі. Вже в своїй кандидатській дисертації, присвяченій, здавалося б, доволі вузькому питанню – історії повстання жителів села Турбаї на Полтавщині, І. О. Гуржій виявив схильність не лише до систематизації фактичного матеріалу, а й вміння заглиблюватися у суть проблеми, робити оригінальні узагальнення і висновки. По суті, своєю розробкою вчений вже наприкінці 50-х рр. продемонстрував можливості практичного застосування методик мікроісторії, коли на прикладі лише одного села йому вдалося показати загальні тенденції зростання соціального визиску, сваволі й насильства царської адміністрації над селянсько-козацькими масами Лівобережної України – колишньої Гетьманщини за умов їх остаточного закріпачення.

Поступово розширюється тематичний діапазон наукових зацікавлень вченого. На початку 50-х рр. на підставі свідчень літописів та польських джерел він підготував велику статтю про галицько-волинського князя, відомого державного діяча і полководця Романа Мстиславича. Водночас побачили світ проблемні студії про походження та еволюцію світоглядних засад релігії. Кілька статей І. О. Гуржій присвятив 50-річчю російської революції 1905–1907 рр. та її відгомону в Україні. 1964 р. було опубліковано брошуру «Тарас Шевченко про героїчне минуле України», в якій зроблено спробу висвітлити історичні погляди Великого Кобзаря. Тоді ж вчений виступив ініціатором підготовки колективної монографії «Історичні погляди Т. Г. Шевченка».

Неодноразово І. О. Гуржій порушував питання про перевидання історіографічної спадщини минулого. До кола його наукових інтересів входили актуальні проблеми української історіографії й джерелознавства, питання методології історичної науки. Вчений очолив підготовку та редагування бібліографічного покажчика «Радянські видання документальних матеріалів з історії України (1917–1968)» (К., 1970), запропонував випускати та виступив першим головним редактором серійного «Українського історико-географічного збірника».

Та найповніше дослідницький таланти Івана Олександровича розкрився в його монографічних працях з соціально-економічної проблематики. Без перебільшення, за масштабністю піднятих проблем, глибиною і багатоаспектністю їх висвітлення українського вченого можна поставити в рівень з найвідомішими в світовій історіографії дослідниками соціально-економічних процесів.

Водночас надання пріоритетності дослідженню саме соціально-економічного зрізу національного історичного процесу нового часу навряд чи пояснюється лише особистими уподобаннями науковця. Очевидно, цей вибір був продиктований, з одного боку, значно обмеженими можливостями для студіювання в царині української політичної історії, з іншого – наявністю в радянському історіографічному просторі другої половини ХХ ст. достатньо потужної школи соціально-економічної історії, представниками якої інтенсивно розроблялися такі сюжетні лінії, як загальні закономірності розвитку економіки Російської імперії¹, історія селянства і сільського господарства Росії і втягнення його в товарно-грошові відносини², формування російського промислового пролетаріату³, розвиток мануфактурного виробництва і промисловості⁴, російської фінансової системи⁵ тощо. Саме в традиціях цих загальних тенденцій і напрацьованих методологічних підходів і визначалося предметне поле наукових зацікавлень українського вченого.

Першу монографію з цього циклу, підготовлену на основі докторської дисертації, – «Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини ХІХ ст.», в якій на широкій джерельній базі розкрито процеси розкладу українського селянства, занепаду поміщицьких господарств, регіональних особливостей їх товаризації, показано діалектику взаємозв'язку між поміщицьким і селянським господарством, розкрито механізми і наслідки використання в сільськогосподарській сфері найманої праці, І. О. Гуржій опублікував у

¹ Очерки экономической истории России первой половины XIX в. – М., 1956; *Клокман Ю. Р.* Социально-экономическая история русского города. Вторая половина XVIII в. – М., 1967; *Яуриский В. К.* Социально-экономическая история России XVII–XIX вв.: Избранные труды. – М., 1973.

² *Дружинин Н. М.* Государственные крестьяне и реформа П. Д. Киселева. – М., 1946; *Рубинштейн Н. Л.* Сельское хозяйство России во второй половине XVIII в. (Историко-экономический очерк). – М., 1957; *Булыгин П. А.* Положение крестьян и товарное производство в России. Вторая половина XVIII в. – М., 1966; *Ковальченко П. Д.* Русское крепостное хозяйство в первой половине XIX в. – М., 1967; *Федоров В. А.* Помещичьи крестьяне центрального промышленного района России конца XVIII – первой половины XIX века. – М., 1974; *Ковальченко П. Д., Милов Л. В.* Всероссийский аграрный рынок. XVIII – начало XX века. Опыт количественного анализа. – М., 1974.

³ Очерки истории российского пролетариата (1861–1917). – М., 1963; *Потолов С. И.* Рабочие Донбасса в XIX в. – М., 1963.

⁴ *Полянский Ф. Я.* Экономический строй мануфактуры в России XVIII века. – М., 1956; *Павленко Н. И.* История металлургии в России XVIII века. Заводы и заводладельцы. – М., 1962; *Исаев Г. С.* Роль текстильной промышленности в генезисе и развитии капитализма в России. 1760–1860. – М., 1970.

⁵ *Троицкий С. М.* Финансовая политика русского абсолютизма в XVIII веке. – М., 1966.

1954 р. В наступні роки побачили світ нові праці науковця: «Зародження робітничого класу України» (К., 1958); «Боротьба селян і робітників України проти феодално-кріпосницького гніту (з кінця 80-х років XVIII ст. до 1861 р.)» (К., 1958); «Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 р.)» (К., 1962); «Україна в системі всеросійського ринку 60–90-х років XIX ст.» (К., 1968), кожна з яких стала логічною ланкою на шляху реконструкції соціально-економічного зрізу українського історичного процесу кінця XVIII – XIX ст.

Коло питань, охоплених цими працями, надзвичайно широке. В них проаналізовано розвиток української промисловості в його закономірностях, динаміці та регіональній специфіці, показано її роль у зростанні товарного виробництва; розглянуто питання про проникнення нових виробничих відносин у сільськогосподарську сферу; відтворено цілісну картину формування та соціально-економічного становища робітничого промислового контингенту; показано соціальні суперечності й вивчено боротьбу робітників і селянства за кращі умови життя, обумовлену визисковим пресингом з боку промисловців та землевласників, місцевих та імперських адміністративних структур.

Другою улюбленою темою, яку науковець розробляв протягом багатьох років, є проблема розвитку української торгівлі, ролі України в промисловому і сільськогосподарському виробництві Російської імперії, а також її внутрішній і зовнішній торгівельній політиці. Всупереч усталеним догмам вченому цілком вдалося довести самодостатність української економічної, торгової та грошово-фінансової бази, оцінити характер перебування України в системі всеросійського ринку як своєрідного ключа до розуміння розвитку продуктивних сил та товарно-грошового обігу імперії. «Україна, що входила до складу Росії, – зазначав, зокрема, Іван Олександрович у своїй останній монографії, – була таким національним районом, який за своїм промисловим розвитком не лише не поступався Центральній Росії, але й займав провідне місце в цілому ряді галузей промисловості всієї країни. Таким чином, Україна подібно Польщі і Прибалтиці, не була в економічному відношенні колонією Росії, хоча царизм в цих національних районах здійснював колоніальну політику, всіляко заторможував розвиток національних культур, переслідував прогресивних культурних діячів, придушував національно-визвольні рухи. Український народ, як і польський, латвійський, литовський і естонський, був позбавлений царизмом державності». Нагадаємо – цей висновок було зроблено в час, коли в українській історіографії безроздільно панували інші концепції історичного розвитку України, які далеко не співпадали з думками І. О. Гуржія.

На жаль, із смертю вченого дослідження цілого напрямку історичної науки, яким являлася економічна історія, було, по суті, перервано. За винятком поодиноких докторських (наприклад, Б. Кругляка) та кандидатських дисертацій останні десятиліття XX ст. не принесли вагомих результатів у вивченні соціально-економічних процесів в Україні.

Безперечно, Іван Олександрович Гуржій був вченим, сформованим своїм часом. У вивченні багатьох питань він виступив першопрохідцем, інші намітив лише пунктирно. Проте місце і значення його творчого доробку для української історичної науки належним чином ще далеко не поціноване. Однак хотілося б застерегти від спрощених підходів до оцінки цієї спадщини. Вона повинна розглядатися комплексно, в нерозривному зв'язку з тогочасною історіографічною ситуацією. В майбутній праці, присвяченій цьому непересічному вченому, нам хотілося б бачити не просто аналіз його наукового доробку, взятого ізольовано, а порівняльне ув'язання його в єдиний контекст поступу історичної думки (особливо в царині дослідження соціально-економічної сфери) не лише в національних, а й загальноєвропейських вимірах, розкриття організаційних та технічних підходів до розв'язання тих чи інших дослідницьких завдань, алгоритмів інтелектуального мислення та засадничих принципів його наукової концепції.

В. А. Смолій

КОСТЬ ГРИГОРОВИЧ ГУСЛИСТИЙ

Кость Григорович Гуслистий – відомий український вчений-історик, дослідник історії України періоду середніх віків та початку нового часу, а також української культури та етнографії. Доктор історичних наук (з 1963 р.), член-кореспондент Академії наук Української РСР (з 1969 р.), заслужений діяч науки Української РСР (з 1968 р.).

Народився Кость Гуслистий 1 жовтня (18 вересня) 1902 р. в м. Олександрівську (тепер – м. Запоріжжя) Катеринославської губернії. У 1917 р. він вступив до Олександрівської вчительської семінарії, обравши для себе, таким чином, педагогічну діяльність як основну на все життя. Із запорізьким краєм пов'язаний початок педагогічної діяльності К. Г. Гуслистого. 1-го серпня 1921 р. він прийшов на роботу до Запорізького дитячого будинку №1.

У грудні 1922 р. Кость Гуслистий переїхав у м. Катеринослав (тепер – м. Дніпропетровськ), де з 23 грудня 1922 року до 9 травня 1923 року працював за спеціальністю (сурдопедагог) учителем-вихователем в Катеринославському дитячому будинку для глухонімих.

У 1923 р. Кость Гуслистий вступив на навчання до Катеринославського (з 1926 р. – Дніпропетровського) інституту народної освіти (тепер – Дніпропетровський національний університет) на історичний факультет. Вирішальне значення для формування світогляду, визначення наукових інтересів К. Г. Гуслистого мали роки навчання в Дніпропетровському інституті народної освіти в 1923–1928 рр.

Ще навчання в Запоріжжі, близьке знайомство з Я. П. Новицьким, зацікавлення історією козацтва визначили і підготували майбутню співпрацю К. Г. Гуслистого з Д. І. Яворницьким (1855–1940), знаменитим українським істориком, археологом, етнографом і фольклористом, академіком Української академії наук. Навколо кафедри українознавства (історії України) Дніпропетровського ІНО, яку очолював Д. І. Яворницький, сформувалась група студентів-ентузіастів (серед них був, зрозуміло, і К. Г. Гуслистий), з якими академік щорічно проводив красноріччі та фольклорно-етнографічні обстеження Катеринославщини, не обмежуючись тільки лекційними заняттями.

Відразу по закінченні Дніпропетровського ІНО, в 1928 р., К. Г. Гуслистий вступив до аспірантури при кафедрі українознавства, яка була утворена з ініціативи самого Д. І. Яворницького ще 1 січня 1921 року.

У 1930–1931 рр. К. Г. Гуслистий навчався в аспірантурі при Харківському науково-дослідному інституті історії української культури, директором якого був у ті роки видатний учений, історик, етнограф, академік Дмитро Іванович Багалій (1857–1932). Переїзд до м. Харкова був спричинений закриттям кафедри українознавства в ДІНО у 1930 р. у зв'язку із згоранням і до того обмеженої політики «українізації».

Закінчивши в 1931 р. аспірантуру, К. Г. Гуслистий залишився для наукової роботи в Харківському інституті української культури ім. Д. І. Багалія. У

1934 р. із січня по квітень був виконуючим обов'язки директора цього інституту.

У 1932 р. у харківському видавництві «Партвидав «Пролетар» вийшла з друку перша наукова праця К. Г. Гуслистого. Це була збірка документів до історії повстання селян в селі Турбаях (1789–1793 рр.).

У 1934–1935 рр. К. Г. Гуслистий працював старшим науковим співробітником, а потім керівником історичного сектору в Науково-дослідному інституті Т. Г. Шевченка (Харків – Київ). Працюючи в цьому інституті, К. Гуслистий заглибився у світ поезії, самобутню філософію і своєрідну історичну концепцію Великого Кобзаря. Помітним явищем в історії української культури і найвищим досягненням НДІ Т. Г. Шевченка стало видання в 1935 р. повного зібрання творів Кобзаря, безпосередню участь в якому брав К. Г. Гуслистий. Діяльність К. Г. Гуслистого в галузі шевченкознавства знайшла високу оцінку спеціалістів.

У 1934–1936 рр. К. Г. Гуслистий працював молодшим науковим співробітником у Всеукраїнській асоціації марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН). Він з головою занурився у наукову роботу, яку проводили вчені Інституту історії ВУАМЛІН.

Одним із основних напрямків стало створення підручника з історії України, над яким працював великий колектив авторів. Першим етапом до складання підручника була широка нарада викладачів-істориків, на якій обговорено проект плану підручника і розглянуто його на Президії ВУАМЛІН.

Розробка курсу історії України для вищих навчальних закладів вимагала серйозної підготовчої роботи. З цією метою в інституті почав діяти науковий семінар, в якому члени авторського колективу разом з досвідченими фахівцями-істориками опрацьовували важливі проблеми історії України.

Майже вся наукова діяльність К. Г. Гуслистого пов'язана з Академією наук України. Із 45 років дослідницької діяльності вченого (1928–1973) найбільш плідотворні 37 років пройшли в академічних установах (1936–1973). Трудова діяльність К. Г. Гуслистого в системі Академії наук УРСР поділяється навпіл між двома установами: з 1936 р. до 1954 р. він працював в Інституті історії України, а з 1954 р. і до кінця життя (1973 р.) – в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського.

Важливим напрямком діяльності Інституту історії України АН УРСР було розгортання роботи із створення синтетичного курсу історії України. Першим етапом на шляху до нього стало видання серії монографічних досліджень «Нариси з історії України». І саме К. Г. Гуслистому (у співавторстві з Ф. О. Ястребовим) судилось стати в 1937 р. автором першого випуску цих нарисів під назвою «Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст.».

Взагалі, підготовка і видання «Нарисів з історії України» наприкінці 30-х років ХХ ст. стали найпомітнішим явищем у науково-культурному житті республіки. Всього передбачалось видати 17 випусків нарисів. Вийшло ж у світ лише 6 монографічних досліджень із цієї серії. Знаменно, що

автором трьох з них був Кость Григорович Гуслистий.

У 1939 р. перший випуск нарисів «Київська Русь...» К. Г. Гуслистого і Ф. О. Ястребова (під загальною редакцією директора Інституту історії України С. М. Белоусова) вийшов у другому виданні. Книга була, як на той час, високої поліграфічної якості, з великою кількістю ілюстрацій, відзначалась живою і емоційною мовою викладу, мала високого рівня науковий апарат, супроводжувалась додатками: хронологією, відомостями про київських князів, списком князів владимиристо-суздальсько-московських і генеалогічними таблицями (в кращому дусі дореволюційної вітчизняної історіографії).

У 1939 р. було опубліковано наступний випуск нарисів. Це була одна з найкращих книг К. Г. Гуслистого – «Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею (з XIV ст. по 1539 р.)». В 1940 р. вийшла ще одна книга нарисів К. Г. Гуслистого – «Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі в другій половині XVI і в першій половині XVII століття (60-і роки XVI – 20-ті роки XVII століття)».

19 серпня 1939 р. рішенням вченої ради Київського державного університету К. Г. Гуслистому було присвоєно науковий ступінь кандидата історичних наук.

В 1940 р. Інститутом історії України АН УРСР було видано «Короткий курс історії України». Ця праця була першим курсом історії України від найдавніших часів до передодня Другої світової війни, що «базувався на марксистсько-ленінській методології». Авторами її були С. М. Белоусов, К. Г. Гуслистий, Ф. Є. Лось, М. І. Супруненко, М. Н. Петровський, Л. М. Славін, Ф. О. Ястребов.

У роки війни К. Г. Гуслистий продовжував працювати в евакуації (м. Уфа), де брав участь у створенні серії історичних праць «Наші великі предки». У 1942 р. він опублікував чотири праці про Данила Галицького та дві про Петра Конашевича-Сагайдачного, у 1943 р. – дві статті про Богдана Хмельницького. Значення праць К. Г. Гуслистого про видатних діячів героїчного минулого українського народу полягало не тільки в піднесенні військово-патріотичного виховання засобами історичної науки, а ще й у спробі подолати «нігілізм» щодо славних традицій української історії, що спостерігався у тогочасній радянській історіографії.

Тоді ж, у роки війни, в м. Уфі у 1943 році історики об'єднаного Інституту історії та археології АН УРСР завершили роботу над першим томом чотиритомного підручника з історії України для вищих навчальних закладів. Автори – К. Гуслистий, М. Петровський, С. Юшков, Л. Славін – висвітлили події з найдавніших часів по 1654 р. включно. Книга використовувалась у роки війни як навчальний посібник та для популяризації історичних знань серед широкої громадськості.

У 1944–1945 рр. К. Г. Гуслистий працював за сумісництвом директором Центрального державного історичного архіву УРСР. Протягом 1947–1949 рр. виконував також обов'язки завідуючого кафедри історії СРСР Київського державного педагогічного інституту.

У другій половині 40-х років ХХ ст. суспільно-політична обстановка в Україні значно погіршилась. Посилився тиск сталінщини на українську інтелігенцію. Ідеологічна ситуація стала нестерпною після того, як ЦК КП(б)У в 1947 р. очолив Л. М. Каганович.

29 серпня 1947 р. було прийнято постанову ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР». Поруч з іншими нищівній критиці були піддані роботи К. Г. Гуслистого за «антимарксистський дух», «грубі політичні помилки», «перекручення буржуазно-націоналістичного характеру», «відродження теорії Антоновича, Грушевського» і тому подібне. 14 листопада 1947 р. К. Г. Гуслистий був звільнений з посади завідуючого відділу феодалізму і переведений на посаду старшого наукового співробітника Інституту.

Постанова 1947 р. надломилася К. Г. Гуслистого як видного вченого-історика. Змінити радикально свої погляди, авторське бачення концепції історії українського народу він вже не міг. Майже 6 років – 1947–1952 рр. для вченого пройшли фактичного безрезультатно. Опубліковано було лише 6 невеликих газетних статей.

У 1954 р. К. Г. Гуслистий через особистий конфлікт з директором Інституту історії О. К. Касименком без власної згоди був переведений на роботу до Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. У новому для себе закладі К. Г. Гуслистий займався створенням фундаментальної монографії «Українці».

У лютому 1962 р. К. Г. Гуслистий захистив у Київському державному педінституті докторську дисертацію «Питання історії України і етнічного розвитку українського народу (період феодалізму)». Рішенням ВАК СРСР від 7 грудня 1963 р. йому було присуджено науковий ступінь доктора історичних наук, а 3-го березня 1965 р. він був затверджений у вченому званні професора. На загальних зборах Академії наук Української РСР 26 грудня 1969 р. К. Г. Гуслистого було обрано членом-кореспондентом АН УРСР за спеціальністю «Етнографія».

Важливим аспектом наукової і громадської діяльності К. Г. Гуслистого була його участь у створенні краєзнавчих та етнографічних музеїв. При роботі над монографією «Українці» Гуслистий відчував недостатній розвиток в Україні краєзнавчих досліджень, а тому закликав до організації експедицій із збирання польових матеріалів. Результатом діяльності К. Г. Гуслистого, поряд з іншими вченими і громадськими діячами, було утворення відомого музею народної архітектури та побуту в с. Пирогово під Києвом.

Помер Кость Григорович Гуслистий 21 лютого 1973 р. на 71-му році життя. Похований у м. Києві на Байковому кладовищі.

Життя і діяльність К. Г. Гуслистого наочно демонструють негативний вплив суспільно-політичного становища в державі періоду тоталітаризму на духовне життя суспільства, згубну політику сталінізму у відношенні до наукової інтелігенції і національно-культурних рухів того часу. К. Г. Гуслистий відноситься якраз до того покоління українських істориків, яким довелось створювати так звану марксистську історіографію і праці яких не

могли бути позбавленими ідеологічних догм і штампів в угоду політичного режиму, що існував.

Будучи носієм складних, інколи суперечливих суспільно-політичних поглядів, учений був неоднозначним у своїх науково-історичних висновках і оцінках тих чи інших історичних подій і явищ. Теоретичним фундаментом наукових праць К. Г. Гуслистого був марксизм, але при цьому вчений зважав на значення робіт В. Б. Антоновича, М. С. Грушевського, Д. І. Багалія у висвітленні історії України і «формально» відкидаючи їх наукову спадщину, перебував під впливом деяких положень їх концепцій.

К. Г. Гуслистий помітно відрізнявся від представників тогочасної офіційної історіографії різноманітною проблематикою досліджень, оригінальністю висновків, аргументованістю і логікою, широкою джерельною базою робіт. Праці вченого – це синтетичні дослідження, в яких одночасно знаходилися відбиток різні напрямки історичної і суміжних з нею наук.

Будучи визначним спеціалістом в галузі історії, етнографії і археології, К. Г. Гуслистий створив ряд праць, які є свого роду новими відкриттями на межі наук (історії і етнографії), особливо в галузі вивчення проблем походження українського народу та його етнічного розвитку.

Науковий аналіз біографії вченого, його історичної спадщини дозволяють визначити місце К. Г. Гуслистого у вітчизняному історіографічному процесі як визначного спеціаліста з історії України періоду середніх віків і початку нового часу, що упродовж тривалого періоду – 30–60-х рр. ХХ-го сторіччя – був одним із найавторитетніших учених-істориків. Новизною відзначались його праці, що стосувались проблем соціально-економічного розвитку України XIV–XVII ст., взаємовідносин України з Литвою і Польщею в цей період, козацько-селянських повстань кінця XVI ст. – 30-х рр. XVII ст., запорозького козацтва, етногенезу українського народу та ін.

Більшість науково-історичних праць К. Г. Гуслистого відзначаються вірогідністю зображення подій і явищ історії, були адекватними тогочасному стану історичної науки. Таким чином, праці К. Г. Гуслистого, його історико-наукова спадщина, були важливим історіографічним фактором у розвитку української історичної науки після праць М. С. Грушевського та його школи і були спробою створення системного викладу вірогідних знань про історію українського народу в межах тієї суспільно-політичної системи, що була панівною в Україні в 1930–60-х рр.

К. Г. Гуслистий значно розширив джерельну базу наукових досліджень з історії України, ввів до наукового обігу новий комплекс історичних документальних джерел. Зробивши вагомий внесок у розробку багатьох питань історії України, вчений своїми працями створив певну основу для подальших досліджень в галузі української медієвістики. Він дав науковий імпульс для подальших розробок означених проблем вітчизняної історії такими вченими, як І. О. Гуржій, В. О. Голобуцький, О. М. Апанович, Ф. П. Шевченко, Д. І. Мишко та ін.

До історичних праць, наукового надбання і суспільно-політичної

позиції К. Г. Гуслистого як громадянина слід ставитися максимально об'єктивно, уникати упереджених однозначних і безапеляційних оцінок, несправедливих звинувачень, навішування лжеполітичних ярликів. Треба вміти в його творах відділити вульгарну заполітизованіють від справжньої науки. Взагалі немає сенсу вимагати від нього, як і від людей того покоління, того, чого він не міг створити в силу тогочасної дійсності.

О. А. Удод

ВІКТОР МИХАЙЛОВИЧ ДАНИЛЕНКО

Віктор Михайлович Даниленко – відомий український історик, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки, лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАН України, автор і відповідальний редактор численних наукових праць. В Україні та за її межами він добре знаний як фахівець із соціально-політичної історії та історії української культури ХХ ст., зокрема історії інтелігенції, селянства, освіти, науки, церкви, «українізації», міжетнічних та міжнародних взаємин, біографістики.

Народився Віктор Михайлович Даниленко 25 листопада 1949 р. на Київщині, у мальовничому селі Карапиші, що розташоване в Миронівському районі за 120 кілометрів на південний захід від Києва. Батьки його – колгоспники, які працювали в колгоспі з перших місяців його заснування у 1930 році і аж до виходу на пенсію. Батько, Даниленко Михайло Федотович, 1910 р. народження – учасник радянсько-фінської і Великої Вітчизняної воєн. У серпні 1941 р. під час оборони Києва був поранений, згодом разом із госпіталем попав у оточення. Потім були поневіряння на окупованій німцями території, полон, концтабір, праця на німецького бюргера. Під час невдалої втечі вдруге був поранений. По звільненні з Німеччини повернувся додому, знову працював у колгоспі. Помер 1971 р. Мати – Даниленко Одарка Демидівна, 1916 р. народження, походила з більш «багатої» селянської родини, яку врятувало від розкуркулення тільки те, що хата була вкрита, як і в більшості селян, соломою, а не тернітом, чи чимось іншим. До виходу на пенсію в 70-ті роки також працювала в колгоспі. Померла 2005 р.

У сім'ї Даниленків було п'ятеро дітей. Старші працювали в колгоспі, згодом – на шахтах та будовах Донбасу, на залізниці. З п'ятерох вищу освіту одержали тільки двоє молодших – Віктор та Василь, і то тільки тому, що старші, зокрема сестра Віра, змогли підтримати їх матеріально.

По закінченні Карапишівської 8-річної школи в 1965 р. (а в селі тоді діяли чотири окремі повноцінні школи – середня, дві 8-річні і початкова) Віктор Даниленко, не вагаючись у виборі життєвого шляху, поступив у педагогічне училище, що знаходилось у стародавньому українському містечку Ржишів, що на Київщині, розташоване на високому правому березі Дніпра, неподалік від знаменитої Іван-гори.

Син – учитель – це було найзаповітнішою мрією батьків, обоє яких мали освіту в межах дворічної і однорічної школи ліквідації неписьменності. Тому вся увага була зосереджена на навчанні сина. За умов тогочасних доходів рядових колгоспників це було нелегко.

Навчання в педагогічному училищі промайнуло швидко. Було надзвичайно цікаво. Особливо захопила історія, хоча вона подавалася скупо і схематично. Але була ще жива історія – люди, спогади, розповіді, були краєзнавці і краєзнавчі пошуки, була історія міст і сіл України...

Закінчивши педагогічне училище з відзнакою, Віктор Даниленко, як учитель початкових класів, отримав направлення на роботу в початкову малокомплектну школу одного з сіл Рокитнівського району нинішньої Рівненської області, хоча були направлення і в Казахстан, і на південь України. Разом з направленням, він, як власник «червоного» диплому, одержав також право на вступ до вищого навчального закладу на стаціонарну форму навчання. Цим правом Віктор Даниленко і скористався, поступивши тоді ж, у 1969 р. на щойно відкритий історико-педагогічний факультет Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького.

Навчання в столичному педагогічному вузі захоплювало. Назавжди пам'ятними залишилися глибокі, цікаві лекції доцентів Миколи Федоровича Александри, Валентини Іванівни Самійленко, Галини Олександрівни Цвікальської, Григорія Васильовича Січкаря, Лідії Валентинівни Таран, Сави Мартиновича Шевченка, професорів Миколи Даниловича Березовчука, Миколи Дмитровича Ярмаченка. А ще було наукове студентське товариство. Перемоги на конкурсах і олімпіадах, студентські наукові конференції, участь у походах, екскурсіях, експедиціях. Було комсомольськомолодіжне життя, адже Віктор Даниленко ніколи не цурався громадської роботи: в педагогічному училищі він був комсоргом, головою профкому педагогічного училища, в інституті – секретарем комсомольської організації факультету, а на останньому, п'ятому курсі працював звільненим секретарем комітету комсомолу інституту.

Інтерес до історії країни, зокрема історії України, історії освіти програмував постійний пошук, поглиблював контакти і зв'язки з відомими вченими-педагогами України Дмитром Федоровичем Ніколенком, Миколою Дмитровичем Березовчуком, Андрієм Степановичем Литвиновим, Миколою Миновичем Мироновим. Завдяки їм В. Даниленко підготував наукові розвідки, що неодноразово відзначалися на республіканському рівні. За відмінні успіхи в навчанні і активну громадську роботу Віктор Даниленко впродовж чотирьох років одержував іменну стипендію імені Карла Маркса, що майже в чотири рази була більшою від звичайної. Це давало йому можливість і самому навчатись, і навіть частково допомагати молодшому братові Василеві, який у 1971 р. також став студентом історико-педагогічного факультету цього ж педагогічного вузу.

Глибокий інтерес до науки, матеріально-фінансові труднощі життя і навчання очевидно впливали на формування у В. Даниленка таких якостей, як наполегливість і цілеспрямованість, бажання завжди підтримувати тих, хто прагне нових знань, розуміння людей, душевність, загострене відчуття несправедливості і людського болю. Навчання і співпраця з педагогами інституту виробили навички дослідника, давали знання з методики історичного дослідження. Особливо приваблювала історико-педагогічна тематика.

Остаточний життєвий вибір Віктор Даниленко зробив восени 1974 р., по закінченні інституту, під час праці в комітеті комсомолу, коли прочитав оголошення про прийом в аспірантуру Інституту історії АН УРСР. Правда, так просто піти з комсомольської роботи в аспірантуру тоді було нелегко. З

розумінням поставилися до проблеми і допомогли одержати дозвіл на вступ до аспірантури секретар парткому інституту професор Борис Олександрович Лобовик та проректор доцент Євген Васильович Коршак.

Вступ до аспірантури не був легкий. Комісія в складі професорів М. А. Рубача, А. В. Лихолата, А. В. Санцевича, Ф. Є. Лося, Я. Ю. Пашка та ін. була вимогливою і принциповою. Та після доволі цікавої дискусії абітурієнта з професором Михайлом Абрамовичем Рубачем щодо нової економічної політики в Україні (20-ті роки ХХ ст.), яка закінчилася на користь майбутнього науковця, комісія поставила йому високу оцінку за відповідь із спеціальності.

Абітурієнт успішно склав інші іспити і вступив до аспірантури у тодішній відділ історії соціалістичного будівництва, яким завідував доктор історичних наук, професор Пантелеймон Петрович Гудзенко, а згодом – доктор історичних наук, професор Станіслав Владиславович Кульчицький. Нового аспіранта дирекція мала намір рекомендувати на навчання до Москви в Інститут історії СРСР Академії наук СРСР до професора Михайла Івановича Куліченка. Однак він відмовився, вирішивши залишитись у Києві і працювати під керівництвом професора П. П. Гудзенка. У відділі тоді працювали досвідчені науковці професори Іван Іванович Слинько, Пилип Кузьмич Стоян, старші наукові співробітники Євгенія Платонівна Шаталіна, Ніна Іванівна Ткач, Людмила Іванівна Ткачова, Валентина Вікторівна Ніколаєва та інші. Вони допомогли молодому аспіранту з вибором теми, сприяли його адаптації до умов роботи наукового відділу академічного інституту.

Після активного громадського життя для аспіранта була незвична академічна тиша, незвичний робочий режим та індивідуальна праця в науковій бібліотеці й архіві. Тому В. Даниленко, крім роботи над дисертацією, включається в громадське життя Інституту. Невдовзі його обирають секретарем комсомольської організації. З того часу і понині він не стоїть осторонь громадських справ.

В. М. Даниленку щастило на Вчителів. З особливою теплотою він завжди говорить про професора Пантелеймона Петровича Гудзенка. Віктор Михайлович любить розповідати, як обирав тему кандидатської дисертації. І хоча завжди тяжів до вивчення історії міжнаціональних стосунків, приніс науковому керівникові близько п'яти десятків можливих тем. На що професор П. П. Гудзенко, перечитавши більше половини, посміхнувся і сказав: «Залиште ж і дітям роботу...». Зупинилися на темі взаємозв'язків України і Росії у 20–30-ті роки ХХ ст. у сфері освіти і науки. Науковий керівник і як професіонал, і як людина залишив глибокий слід у науковій долі В. М. Даниленка.

Навчався в аспірантурі В. Даниленко із захопленням, особливо цікаво було йому працювати в архівах. Правда бентежило, як розповідає, що в партійному архіві Інституту історії партії при ЦК Компартії України багато шматків із сторінок загального зошита ревниві охоронці державних таємниць вирізали. Таких зошитів, що були піддані «хірургічному» втручанням,

з десятків... І не було там зовсім ніякої «крамоли», адже йшлося в матеріалах про ліквідацію неписьменності, здійснення всеобучу в Україні і Росії, розвиток вищої освіти і науки. Однак око цензора було пильним і недремним.

Навчання в аспірантурі, праця в бібліотеках України і Росії в 1977 р. були перервані необхідністю виконати свій громадський обов'язок як військовозобов'язаному. Протягом року В. Даниленко перебував на військовій службі як рядовий, оскільки педагогічний вуз не мав військової кафедри. Служба в одній з військових частин м. Львова дала можливість не тільки загартувати волю і характер, а й познайомитися з визначними пам'ятниками древнього українського міста, попрацювати в науковій бібліотеці ім. В. Стефаника.

Після завершення служби в армії В. Даниленко продовжив навчання в аспірантурі. В 1978 р. він закінчив навчання, підготувавши кандидатську дисертацію «Братерське співробітництво Української РСР і Російської Федерації у розвитку освіти і науки (1926–1937 рр.)». Того ж року дисертація була захищена на Спеціалізованій вченій раді при Інституті історії АН УРСР. Віктор Михайлович Даниленко став працювати молодшим науковим співробітником відділу історії соціалістичного будівництва (нині – відділ історії України 20–30-х рр. ХХ ст.). У 70–80-і роки ХХ ст. в Інституті особлива увага приділялася виконанню великих проектів. В. Даниленко брав участь у підготовці 6-го тому «Історії Української РСР» і її російського аналогу, 3-го тому «Історії Києва», московського багатотомного академічного видання «История рабочего класса СССР». Він виконував і науково-допоміжну роботу (підбирав ілюстраційний матеріал в архівах і музеях), і виступав як автор текстів.

У 1982 р. у видавництві «Наукова думка» була опублікована монографія В. М. Даниленка «Сотрудничество УССР и РСФСР в области образования и науки в период построения социализма». Він продовжував розробляти питання історії культури українського народу, соціальної історії. Писав статті, розділи до колективних монографій. У 1986 р. вийшла його нова монографія «Рабочий класс и культурная революция на Украине», що була покладена в основу докторської дисертації, яку успішно захистив у 1990 р. Того ж року В. М. Даниленко очолив сектор історії інтелігенції об'єднаного відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва. Відділ почав досліджувати соціальну структуру Української РСР, в руслі реалізації високопартійного завдання по підготовці 7-томного видання, присвяченого формуванню єдиного радянського народу. На початку 1990-х років ідея, зрозуміло, втратила будь-який сенс і про підготовку масштабної праці швидко забули. З проекту лише історія інтелігенції України була написана, завдяки активності професора Ю. О. Курносова, та й то у варіанті, дуже далекому від первісного задуму, але наближеному до об'єктивної дійсності.

У 1991 р., відповідаючи на вимоги часу, сектор історії інтелігенції був реорганізований у відділ історії культури українського народу. Очолив його В. М. Даниленко. Він же був рекомендований дирекцією як відповідальний

секретар до складу Головної редколегії 5-томної «Історії української культури» – масштабного проекту, розпочатого на початку 90-х років і, на жаль, до сьогодні не завершеного із-за відсутності необхідного фінансування.

У 80-і роки ХХ ст. розширилось коло наукових інтересів вченого. Він активно досліджує національну політику в Україні в 20–30-ті рр. ХХ ст., проблеми коренізації, зокрема так званої українізації, репресій, історії інтелігенції, освіти, науки, актуальні питання соціальної історії України. З 1988 р. він входить до складу редколегії інформаційного бюлетеня «Проблеми історії України: факти, судження, пошуки» – першого неформального видання Інституту історії АН УРСР, започаткованого з ініціативи заступника директора І. М. Хворостяного і покликаного давати відповіді на гострі питання історії, які тривалий час порушувалися або замовчувалися, публікувати розробки з малодосліджених тем, матеріали дискусій, факти про життя та діяльність діячів минулого. Періодичний інформаційний бюлетень, а згодом започатковані в Інституті «Історичні зошити» відіграли важливу роль в оновленні методології історичних досліджень, об'єктивізації історичних знань.

У першій половині 90-х рр. ХХ ст. за участю В. М. Даниленка виходить ряд колективних праць, зокрема «Нариси історії української інтелігенції» у 3-х книгах (К., 1994), «Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки» (К., 1991), «Сталінізм і українська інтелігенція» (К., 1991), «Історія України: нове бачення» (В 2-х т. – К., 1995). Об'єктивізм та історична правда у висвітленні складних історичних процесів та явищ, «білих плям» історії України взагалі і духовного життя українства зокрема, викликали значний інтерес до наукових розробок вченого, його праці стали суттєвим внеском в розвиток вітчизняної історичної науки. Вони знаходили відгук не тільки в Україні, а й за її межами. Зокрема, в рецензії Джона С. Решетара – молодшого, професора Сіетльського університету (США) [Журнал українських студій. – 1993, т.18, ч.1.–2. – С.256–261] був зроблений всебічний аналіз і дана позитивна оцінка монографії В. М. Даниленка, Г. В. Касьянова, С. В. Кульчицького «Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки» (К., 1991).

1996 р. указом Президента України за плідну наукову діяльність, вагомий внесок у дослідження історико-культурної спадщини України Віктору Михайловичу Даниленку присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

У 1990-і роки дослідницький інтерес В. М. Даниленка поширюється на повоєнний період історії України, історію незалежної України. Він бере участь у підготовці фундаментальних презентативних видань, таких як «Все про Україну» у 2-х томах (К., 1997), «Київ: Енциклопедичне видання» (К., 2001), «Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ – ХХ ст. Історичні нариси» (К., 2002), «Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки» (К., 2003).

У 1999 р. у Видавничому Домі «Альтернативи» була опублікована монографія В. К. Барана і В. М. Даниленка «Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.)», т. 13-й 15-томного видання «Україна крізь віки». Том присвячений повоєнним десятиріччям в історії України – періоду

суперечливому й складному, що передував виборенню незалежності. У 2001 р. авторський колектив 15-томника на чолі з його головним редактором та автором творчого задуму академіком В. А. Смолієм був відзначений Державною премією України в галузі науки і техніки.

Становлення України як незалежної держави, основні проблеми розвитку української культури в нових історичних умовах ґрунтовно висвітлено В. М. Даниленком у колективній монографії «Україна: утвердження незалежної держави. 1991–2001». У співавторстві з В. А. Гриневичем, С. В. Кульчицьким і О. Є. Лисенком він підготував другий том тритомного видання «Україна і Росія в історичній ретроспективі. Радянський проект для України» (К., 2004). У ній автори з'ясовують, чому комуністична революція в Російській імперії принесла Україні величезні людські втрати, показують спільні риси і відмінності між царською і радянською імперіями в організації централізованого контролю над регіонами. У розділі В. М. Даниленка відтворюється процес «інтернаціоналізації» радянської України у другій половині ХХ ст., аналізуються його причини та наслідки.

Значний вклад вносить В. М. Даниленко у розвиток української біографістики, опрацьовуючи її методологію та методику, розробляючи в конкретно-історичному плані її важливі напрямки. З його ініціативи започатковано масштабний проект «Українські історики» – серія біобібліографічних видань, присвячених історії української історичної науки в особах. На 2006 р. опубліковано три випуски і підготовлено до друку два наступні. В. М. Даниленко активно працює з колективом фахівців над підготовкою Українського Біографічного Словника, започаткованого професором В. С. Чишком, ініціатором і організатором Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. Він опублікував десятки праць з біографістики, в тому числі монографії «Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність. 1859–1938» (Київ-Чернівці, 1999) у співавторстві з професором Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича В. О. Добржанським. У ній висвітлюється життя та діяльність відомого українського культурного й громадського діяча, педагога, вченого-славіста, одного з фундаторів Української Академії наук С. Смаль-Стоцького, професора Чернівецького університету, який зробив вагомий внесок у розвиток української філології, літературознавства, історії. Праця В. М. Даниленка і О. В. Добржанського була відзначена премією ім. М. С. Грушевського Національної академії наук України.

У 2000 р. В. М. Даниленко спільно з доцентом Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова А. Л. Кравченко опублікував монографію «Володимир Дурдуківський – педагог, критик, громадський діяч. 1974–1938». У ній розкривається педагогічна та громадсько-політична діяльність видатного українського педагога, ім'я якого цілком заслуговує того, щоб бути поставленим в один ряд з іменами К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Нові підходи у висвітленні соціальних процесів, суспільно-політичного і культурного життя України, її провідників, діячів і звичайних людей, оригінальні розвідки, висновки і узагальнення – важливі достоїнства праць В. М. Даниленка. Закономірним результатом його

творчої праці, наукових здобутків стало обрання у травні 2003 р. членом–кореспондентом Національної академії наук України.

Значне місце у науковій і громадській роботі вченого займає його науково-організаційна складова. Він входить до складу Національного комітету істориків. Протягом 1993–1999 рр. працював у Бюро Міжнародної асоціації українців як її вчений секретар. Входив до складу спеціалізованих рад по захисту дисертацій при Інституті історії України НАН України, а також у різний час, до спецрад Київського національного університету культури і мистецтв, Академії підготовки керівних кадрів культури, Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

В. М. Даниленко багато працює як редактор. Він є відповідальним редактором інститутського часопису «Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика», входить до складу редколегії «Українського історичного журналу», журналів «Людина і політика», «Пам'ять століть», «Наукових записок» Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, щорічника «Україна дипломатична». Тривалий час він очолював робочу координаційну групу Головної редколегії 5-томної «Історії української культури». Входить до складу Головної редколегії видання. Працює і в складі редколегії «Енциклопедії історії України», інших важливих фундаментальних видань.

Велику увагу приділяє В. М. Даниленко підготовці молоді наукової зміни. Протягом роботи в Інституті історії України НАН України ним підготовлено 25 докторів і кандидатів історичних наук. У 1998–2000 рр. він працював у складі Експертної комісії ВАК України з історичних наук.

Поряд з науковою та науково-організаційною, В. М. Даниленко веде і науково-педагогічну роботу. У 1995 р. він одержав вчене звання професора. Фактично з того часу вже понад десять років працює професором кафедри історії України Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, а з вересня 2005 р. очолює кафедру історії та етнополітики. Одночасно веде спецкурси на історичному факультеті Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Неодноразово очолював Державні екзаменаційні комісії у вузах України, працював у складі акредитаційних комісій. Тривалий час В. М. Даниленко працює у складі науково-методичної комісії з історії Міністерства освіти і науки. Є автором і співавтором більше десяти посібників з історії для учнів, абітурієнтів, студентів та вчителів. Його праці широко використовуються в навчальному процесі.

У житті і науковій творчості В. М. Даниленко завжди керувався принципом – суспільне, громадське, колективне – передусім. Йому в усьому притаманна активна громадянська позиція. Впродовж більш як тридцятирічного перебування в Інституті історії України НАН України він очолював комсомольську, партійну, а з 1991 р. і донині – профспілкову організацію. Скрізь і всюди він прагне працювати творчо, діяти активно в інтересах колективу. Вміння вкласти у творчість енергію розуму, душі і серця – характерна ознака життя і діяльності авторитетного, знаного і шанованого вченого.

ГЕННАДІЙ МИХАЙЛОВИЧ ДОБРОВ

Г. М. Добров – відомий український учений у галузі наукознавства та історії науки, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, засновник і перший керівник Центру досліджень науково-технічного потенціалу й історії науки НАНУ та наукознавчої школи в Україні.

Народився Геннадій Михайлович 1929 р. в м. Артемівську Донецької області. У 1950 р. він закінчив механічний факультет Київського політехнічного інституту, а 1953 р. – аспірантуру по спеціальності «Історія науки і техніки» Інституту теплоенергетики АН УРСР, захистивши того ж року кандидатську дисертацію з історії вітчизняних вугледобувних комбайнів.

Розпочавши наукову діяльність як історик техніки, Г. М. Добров досяг на цьому шляху значних успіхів. Його перша монографія «Історія радянських вугледобувних комбайнів», підготовлена на основі дисертаційного дослідження й опублікована 1958 р., дістала схвальну оцінку істориків науки і техніки. У ній вперше в контексті історії зарубіжного комбайнобудування розглянуто основні етапи розвитку вітчизняних вугледобувних машин, починаючи від створення перших зразків останніх та до тогочасних високопродуктивних їх конструкцій, подано класифікацію гірничих комбайнів, а також наведено міркування щодо перспектив подальшого конструювання цих засобів техніки. У монографії було використано значну кількість літературних й архівних джерел і патентів, що дало можливість виявити низку забутих та маловідомих праць і результатів досліджень з історії комбайнів, зокрема вітчизняних.

Вже на цьому початковому етапі наукової роботи (по закінченні аспірантури він залишився в тому ж інституті молодшим науковим співробітником) Геннадій Михайлович у повному обсязі виявив такі характерні риси своєї вдачі й діяльності, як відповідальність, велика працездатність, широка ерудиція, доброзичливість, творчий підхід до вирішення різноманітних проблем, талант дослідника і талант спілкування з людьми, що тяжіли до нього. Останнє, мабуть, відіграло неабияку роль у його переході 1955 р. на комсомольську роботу, а в подальшому вже в науковому середовищі сприяло згуртуванню навколо нього колективу однодумців-дослідників для розв'язання широкого кола проблем нового, тільки народжуваного тоді напряму науки в Україні – наукознавства. У 1955–1958 рр. Г. М. Добров працював другим, а у 1958–1961 рр. – першим секретарем Київського обкому ЛКСМУ.

В 1961 р. він повертається до Академії наук України, з якою пов'язане все його подальше життя. У 1961–1963 рр. Геннадій Михайлович – старший науковий співробітник Інституту теплоенергетики, в 1963–1964 рр. – Інституту історії, а у 1964–1968 рр. – завідувач відділу історії техніки в останньому.

Розгортання із середини 50-х рр. науково-технічної революції поставило перед істориками науки й техніки та наукознавцями принципово нові

завдання. Вони вимагали розробки сучасних методологічних і методичних засад історії науки, зміни підходів до проведення науково-історичних досліджень, розширення їх джерелознавчої бази. Почуття нового, притаманне Г. М. Доброву, сприяло тому, що він став ініціатором істотного оновлення інструментарію цих досліджень, залучивши до історико-наукового аналізу науки й техніки математичні та машинні методи, зокрема можливості електронних обчислювальних машин, що тільки з'являлися в Україні. Й якщо 1964 р. у Геннадія Михайловича проходить ще під знаком історії гірничих комбайнів та «ідеологічних проблем» історії науки і техніки, то, починаючи з 1965 р. він повністю переключається на вирішення згаданих вище завдань. Внаслідок цього з'являється низка його праць з проблем організації науки й використання кількісних методів аналізу в історичних дослідженнях, для переробки історико-наукової інформації.

На думку Г. М. Доброва, застосування машинних методів в історико-наукових дослідженнях мало на меті одержання результатів, які могли б використовуватися для прогнозування шляхів розвитку науки і техніки, виявлення точок росту й потенціалу нових напрямів останніх, якісних та кількісних оцінок діяльності наукових кадрів тощо. Саме тоді було започатковано (1966 р.) фундаментальну ідею Геннадія Михайловича щодо органічного поєднання історико-наукового і наукознавчого досліджень. Цей цикл піонерських пошуків Г. М. Доброва та його перших учнів і співробітників Л. П. Смирнова, В. М. Клименюка й Є. І. Левіна дістав завершення та узагальнення у монографіях «Машинные методы переработки историко-научной информации» (1969 р.) і «Машинные методы анализа информации об опыте научно-технического развития» (1972 р.), в яких запропоновано конкретні методи використання обчислювальної техніки для обробки згаданих даних.

Непересічне значення у ті роки мала фундаментальна монографія Геннадія Михайловича «Наука про науку. Вступ до загального наукознавства», яка фактично започаткувала цей напрям досліджень в Україні. У ній вперше висунуто й обґрунтовано концепцію наукознавства як комплексної науки, результати якої мають широко використовуватися в економіці, організації, плануванні останньої та управлінні нею, сформульовано програму наукознавчих досліджень, що включала ряд важливих проблем. Розглянуті питання дістали всебічне дослідження в наступні роки й були висвітлені у низці його власних та колективних монографій. Серед них, зокрема, «Актуальные проблемы науковедения» (1968), «Потенциал науки» (1969), «Наука о науке. Введение в общее науковедение» (1970, 2-е вид.), «Организация науки» (1970), «Управління наукою» (1971).

В 1968–1986 рр. Г. М. Добров очолював наукознавчі підрозділи у ряді академічних установ – Інститутах математики й кібернетики, а також Ради по вивченню продуктивних сил України. Зокрема в 1971–1976 рр. та у 1979–1984 рр. учений був заступником директора Інституту кібернетики, а в 1969–1971 рр. і 1984–1986 рр. – голови Ради по вивченню продуктивних сил України (у 1976–1979 рр. він – головний дослідник Міжнародного інституту прикладного аналізу в Австрії). У 1968 р. Геннадію Михайловичу

присвоєно ступінь доктора економічних наук, а 1970 р. – звання професора. З 1981 р. він став завідуючим кафедри Київського інституту народного господарства.

В ті роки поглиблюється вивчення раніше розглядуваних наукознавчих проблем, порушуються й нові, наприклад, питання наукової політики, принципів і технології програмно-цільового управління наукою, економіки, організації та планування НДДКР, формування пільгових науково-технічних програм, оцінки нових технологій, питання пріоритетів й інновацій тощо.

Тісне поєднання історико-технічних і наукознавчих досліджень яскраво проявилось в капітальній двотомній монографії «Історія технічного розвитку вугільної промисловості Донбасу», одним з керівників авторського колективу якої був Г. М. Добров. У ній було узагальнено науково-технічний досвід розвитку цієї галузі, розкрито взаємозв'язок окремих її складових, намічено перспективи науково-технічного прогресу регіону. Вона дістала високу оцінку наукової й технічної громадськості.

Проте обґрунтування концептуальної єдності наукознавства та історії науки діставали відображення не тільки в його особистих або колективних працях, у яких запропонований ним підхід давав можливість вивчення минулого і сьогодення останньої й побудови прогнозів відносно дальшого її розвитку з одночасним розширенням можливостей перевірки історичних реконструкцій. Як ніхто з українських учених, він дуже гостро переживав роз'єднаність наукознавства та істориків науки і живив конкретних кроків до «наведення мостів» між цими двома напрямками. Ця ідеологія Геннадія Михайловича, активна позиція щодо практичної інституціоналізації цієї єдності, врешті-решт, привели до створення 1986 р. Центру досліджень науково-технічного потенціалу й історії науки, який Г. М. Добров очолював до кінця своїх днів та який нині по праву має його ім'я.

В Центрі дослідження з цих двох наук Геннадієм Михайловичем було створено їх нові напрями. Так, він ініціював дослідження з історії заснування АН України. Під його керівництвом було проаналізовано значний масив архівних документів і матеріалів та публікацій про перші роки діяльності Академії, наслідком чого стали розробка нової концепції її ранньої історії, по-новому розставлено акценти у висвітленні ряду історичних подій, виявлено низку «білих плям» і «фігур замовчування». Було вжито певних кроків щодо відновлення історичної правди й справедливості у відношенні до багатьох діячів української науки, безпідставно забутих або навмисно викреслених з її історії.

Резюмуючи внесок Г. М. Добра у науку, можна сказати, що він був одним із засновників наукознавства в колишньому Радянському Союзі, який до того ж по-новаторському розширив проблематику історії природознавства і техніки та збагатив арсенал методів аналізу, соціально-економічної оцінки й прогнозування розвитку науки, обґрунтувавши концепцію системних досліджень досвіду останнього Геннадій Михайлович розвинув теорію науково-технічного потенціалу методів вимірювання, теорію та практику його прогнозування, перших у СРСР розпочав роботи з наукометрії.

Одержані Г. М. Добровим пріоритетні результати дістали широке визнання як у нашій країні, так і за кордоном. Він був автором понад 300 наукових праць, у тому числі 10 індивідуальних монографій. Серед них «Наука про науку» та «Прогнозування науки й техніки», перевидані у восьми зарубіжних країнах. Не можна не сказати ще про одну його працю, що залишилася у рукопису, відому в колі науковців як «капутологія» – зведення «правил» і «парадоксів» для управлінців.

Важливою рисою наукової роботи Геннадія Михайловича була його діяльність по зміцненню авторитету вітчизняної науки за кордоном. Він працював у ряді міжнародних організацій як експерт ЮНЕСКО й РНВ з питань наукової політики, представляв вітчизняну науку на численних міжнародних форумах, як керівник робочої групи України брав участь у проєктах ЮНЕСКО «Ефективність наукових груп» та «Соціальні оцінки нових технологій у країнах, що розвиваються».

Г. М. Добров поєднував наукову і науково-організаційну роботу з громадською, був членом різних товариств, комісій, наукових рад та редакційних колегій видань, зокрема, головним редактором міжнародного журналу «Наукометрія», який видавався в Будапешті.

І не випадково, що творча, організаторська активність Геннадія Михайловича, поєднана з його якостями вченого й людини, зробили його лідером наукового колективу, притягальним центром для молодих дослідників. Це, врешті-решт, і привело до створення ним наукознавчої школи, яка активно розвивала теоретико-методологічні основи та прикладні методи вдосконалення й перебудови соціально-економічного механізму науки і до якої належать 10 докторів та понад 50 кандидатів наук. А очолюваний Г. М. Добровим Центр успішно виконував функції головної організації з проблем прогнозування, розвитку й розміщення науково-технічного потенціалу такої галузі народного господарства, як наука і наукове обслуговування.

Ще у 1965 р. Геннадій Михайлович був обраний членом-кореспондентом Міжнародної академії історії науки, в 1972 р. – членом Всесвітньої академії гуманітарних та природничих наук, а 1988 р. – членом-кореспондентом НАН України. Проте тяжка хвороба забирала його сили й зменшувала творчу активність. 4 січня 1989 р. він помер.

Ю. О. Храмов

ВОЛОДИМИР БОРИСОВИЧ ЄВТУХ

Володимир Борисович Євтух – відомий український історик, соціолог, педагог, дипломат, фахівець з всесвітньої історії, дослідник національних та політичних проблем країн Західної Європи і Північної Америки, історії й сучасного стану української еміграції, міжетнічної взаємодії та етнополітичного менеджменту у поліетнічних суспільствах, міжетнічної інтеграції, етнопсихологічних аспектів розвитку української нації, етнонаціональної структури українського суспільства, міграції та ін. Автор близько 300 праць, серед них – 8 індивідуальних монографій, 25 колективних монографій, підручників, навчальних посібників, 50 публікацій у зарубіжних виданнях. Доктор історичних наук, професор зі спеціальності «Теорія та історія соціології», член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України. Вільно володіє німецькою, англійською, італійською, французькою і новогрецькою мовами.

Народився В. Б. Євтух 14 липня 1948 р. у селищі міського типу Зарічне Заріченського району Рівненської області у багатодітній селянській родині. Після закінчення середньої школи 1966 р. приїхав до Києва і вступив до Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка на відділення перекладачів факультету романо-германської філології. Паралельно відвідує лекції на історичному й філософському факультетах. У той же час він працює перекладачем із закордонними туристичними групами, прагнучи найбільш повно та з користю для суспільства використати свої ґрунтовні знання, а також використовуючи можливість користуватися іноземною літературою. Набутий життєвий досвід В. Б. Євтух вдало вперше поєднав вже у своїй дипломній праці «Естетичне виховання у теоретичних розробках Західної Німеччини». Дослідження студента-дипломника стало надбанням широкого загалу: його ідеї було викладено в брошурах і матеріалах конференцій молодих учених.

Після закінчення Київського університету у 1971 р. Володимир Євтух вступив до аспірантури відділу зарубіжної історіографії Інституту історії АН УРСР, де 1975 р. під керівництвом доктора історичних наук, професора Р. Г. Симоненка захистив дисертаційне дослідження «Асиміляційні процеси та їх вплив на культуру українських етнічних груп США і Канади (1945–1970)». Після завершення терміну навчання перспективного дослідника було зараховано на посаду молодшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР, де він працював до 1978 р. За цей час він підготував і опублікував близько 20 розділів у колективних монографіях, брошур, статей у наукових виданнях.

Реорганізація наукових установ призвела до утворення нових закладів у системі Академії наук, зокрема виокремлення з Інституту історії АН УРСР Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. У цьому інституті В. Б. Євтух з 1978 р. до 1990 р. пройшов шлях від молодшого до провідного наукового співробітника. За цей час ним було

опубліковано близько 60 праць у наукових виданнях України, Росії та Німеччини. У цьому ж інституті у 1989 р. Володимир Борисович захистив докторську дисертацію за темою «Сучасні буржуазні концепції етносоціального розвитку США та Канади (критичний аналіз)». Одночасно, у 1978–2000 рр. він періодично читає лекції у Київському державному (згодом національному) університеті ім. Тараса Шевченка на факультеті міжнародних відносин і міжнародного права, історичному факультеті та факультеті соціології та психології.

З утворенням у 1990 р. у складі Інституту історії АН УРСР Центру національних відносин АН УРСР доктор історичних наук Володимир Євтух був призначений завідувачем відділу етнополітики і прогнозування. У 1991 р. очолив Центр етносоціологічних і етнополітичних досліджень Інституту соціології АН УРСР, яким керував до 2001 р. включно. Водночас, протягом 1991–1995 рр. він працював заступником директора Інституту з міжнародних зв'язків.

На початку 1990-их рр. В. Б. Євтух став одним із ініціаторів підготовки і видання «Енциклопедії української діаспори» (ЕУД) – галузевого енциклопедичного видання, яке хоч і виглядало подібним до інших галузевих енциклопедій, що виходили на той час («Українська літературна енциклопедія», «Географічна енциклопедія України» тощо), генетично та ідеологічно виходило з «Енциклопедії українознавства» (ЕУ). Хоча на сторінках ЕУ й була певною мірою відображена діяльність української діаспори, вона все ж потребувала докладнішого висвітлення, яке можна було зробити лише в окремому довідковому виданні. Таким виданням і стала «Енциклопедія української діаспори». Працюючи заступником головного редактора Головної редакції «Енциклопедії української діаспори», Володимир Євтух доклав значних зусиль для того, щоб 1995 р. було видано Т. 4 (Австралія - Азія - Африка) «Енциклопедії української діаспори» (книги виходять не в порядку нумерації, а відповідно до готовності матеріалів).

Для комплексного і всебічного дослідження різних аспектів історії та сучасного життя українців за кордоном спільними зусиллями Володимира Борисовича та редакції «Енциклопедії української діаспори» (США) на чолі з професором Василем Маркусем започатковано спеціалізоване наукове видання під назвою «Українська діаспора». Перший номер вийшов у 1992 р. Всього було видано 10 чисел збірника, матеріали яких висвітлювали життя і діяльність українців практично у всіх країнах їхнього поселення.

3 грудня 1995 р. до грудня 1997 р. В. Б. Євтух очолював Міністерство у справах національностей та міграції, у серпні 1996 р., у зв'язку з реорганізацією центральних органів виконавчої влади – Державний комітет у справах національностей та міграції. Цей період позначився поживленням роботи Держкомнаціміграції в усіх ділянках етнополітики, зокрема й у сфері співробітництва з українською діаспорою. З цією метою за ініціативою В. Б. Євтуха вперше в системі органів центральної виконавчої влади було утворено спеціальний підрозділ – Управління у справах української діаспори.

В. Б. Євтух доклав багато зусиль до формування етнонаціональної політики у незалежній Україні. Під його керівництвом ще 1991 року був розроблений Закон України «Про національні меншини в Україні», котрий міжнародними експертами визнаний як один з найбільш фахових. Згодом був підготовлений законопроект «Концепція державної етнополітики України» та «Про мови в Україні».

Попри велику завантаженість, Володимир Євтух завжди брав активну участь у громадському житті країни – був головою науково-методичної комісії по роботі з іноземними громадянами при Правлінні товариства «Знання» Української РСР (1989–1991); членом правління українського відділення товариства СРСР – Канада; головою комісії із зарубіжних зв'язків Республіканської асоціації українознавців (1992–1993); членом дорадчої Ради Європейського форуму міграційних досліджень у Німеччині (1992–1998); Президентом Республіканської асоціації українознавців (1993–1996); членом відбіркового комітету Фонду Макартурів у США (1995–1997); членом Ради з питань мовної політики при Президентові України (1996–1997) тощо.

Професор В. Б. Євтух інтенсивно співпрацює з зарубіжними вченими: він читає лекції в університетах США, Німеччини; його праці публікують зарубіжні фахові видання; він – один з найбільш цитованих українських суспільствознавців у зарубіжних країнах, зокрема в Німеччині, Польщі, США; він бере активну участь у міжнародних та національних наукових конференціях, симпозіумах, круглих столах; неодноразово входив до консультативних рад, відбіркових комітетів міжнародних установ, які фінансують наукові дослідження.

Впродовж п'ятнадцяти останніх років Володимир Борисович читав лекції на запрошення в Гейдельбергському, Дюссельдорфському, Мюнхенському, Рурському, Трірському університетах, університеті м. Констанц, Колегіумі Схід-Захід (Німеччина), Нью-Йоркському міському університеті, університетах Мінесоти, Айови, Центрі міжнародної безпеки та контролю за роззброєнням Стенфордського університету (США), університеті м. Касабланки (Марокко), Варшавському та Белостоцькому університетах (Польща).

У грудні 1997 р. Указом Президента України він був призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Італійській Республіці (31.12.1997 – 11.12.1999), в Республіці Мальта (15.07.1998 – 12.12.1999, за сумісництвом). Він – перший посол України в Республіці Сан-Марино (18.12.1998 – 11.12.1999, за сумісництвом).

Визнанням діяльності В. Б. Євтуха серед зарубіжних офіційних кіл та громадськості стало нагородження його Пам'ятною медаллю з нагоди VIII-ої річниці Понтифікату Павла II (Ватикан), Грамотою Італійського відділення ЮНІСЕФ, відзнакою регіонального відділення Олімпійського комітету Італії. Він був обраний почесним громадянином штату Місьюнес (Аргентина, 1997), міст Апостолес (Аргентина, 1997) та Помеція (Італія, 1999).

З листопада 2001 р. В. Б. Євтух – декан факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, з

червня 2003 р. – завідувач кафедри загальної соціології факультету соціології та психології цього ж університету. Володимир Борисович поєднує викладацьку роботу з науковою. Саме він започаткував новий напрямок у соціології й розробив концепцію етносоціологічних досліджень в Україні; ввів у навчальні плани підготовки соціологів в Україні нову дисципліну «Етносоціологія»; безпосередньо під його керівництвом йде робота щодо формування термінологічного апарату етносоціології.

Поштовхом до виникнення цієї дисципліни, яке розпочалося з 70–80-их рр. ХХ ст. майже одночасно на колишньому радянському просторі, в Європі й США, стали особливості етнонаціонального розвитку поліетнічних країн, зокрема зростання ролі етнічного фактору у їхньому суспільному житті й відчутне загострення стосунків між етнічною більшістю та меншинами (а подеколи й між самими меншинами), яке час від часу переростало у міжетнічні конфлікти.

Власне сама наука етносоціологія виокремилася із середовища соціогуманітарних наук завдяки великому масиву емпіричного матеріалу зі сфери міжетнічних відносин, який потребував методів та методик аналізу й побудови спеціальних теорій, у рамках яких можна було б адекватно інтерпретувати закономірності й особливості виникнення та розвитку специфічних соціумів (етнічних спільнот), структурні зв'язки у рамках цих соціумів та відносини між їхніми окремими структурними елементами, а також стосунків цих соціумів з іншими видами соціальних груп. Це, у свою чергу, вимагає вироблення понятійно-термінологічного апарату, який би зміг найбільш точно відтворити сутність явища. В Україні робота над ним розпочалася з середини 1990-их рр., передусім у Центрі етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України. Базовими у цьому відношенні були етнологія, етнографія та етнолінгвістика. Першим помітним кроком у цьому напрямку можна вважати появу першої частини «Етнічного довідника (Терміни та поняття)», створеного згаданим Центром етносоціологічних та етнополітичних досліджень та Міністерством у справах національностей та міграції у 1997 р. Наступним важливим кроком стало видання у 2003 р. авторським колективом на чолі з В. Євтухом навчального посібника «Етносоціологія: терміни та поняття». Нині курс «Етносоціологія» викладається у кількох вищих навчальних закладах України.

До політичних та наукових досягнень В. Б. Євтуха, крім названих вище, слід додати ще й такі: започаткування нового напрямку в соціології й розробка концепції етносоціологічних досліджень в Україні; розробка наукової концепції етнонаціональної структури українського суспільства; формування концепції структури українського етносу; формування термінологічного апарату етносоціології; започаткування наукової школи з проблеми «світова та регіональна етнодинаміка». Кожен із цих напрямів заслуговує детального аналізу, кожен із них практично відкриває нові можливості трактування вагомих соціальних явищ.

Так, пропонуючи своє бачення етнонаціональної структури українського суспільства, вчений виходить з того, що ця структура – різновид

соціальної структури і є функціонально та ієрархічно організованою множиною спільнот і груп, об'єднаних насамперед за етнічною ознакою. За даними останнього Всеукраїнського перепису населення на території України мешкають представники понад 130 етносів. При цьому, Конституція України в етнонаціональній структурі українського суспільства виокремлює українську націю, корінні народи та національні меншини. Виходячи з норм міжнародного права та практики їх застосування, В. Б. Євтух разом з іншими вченими вважає, що термін «корінні народи» безпідставно потрапив до основного закону України, оскільки він не є визначеним і за традиційним сприйняттям корінних народів у міжнародній практиці не може бути застосованим в українському контексті. Певні розбіжності між законодавством України та міжнародним правом спостерігаються у розумінні терміну «національна меншина». На відміну від багатьох європейських поліетнічних країн нормативно-правова база нашої держави дає можливість зараховувати до меншин представників практично усіх етносів, які нині проживають в Україні. До того ж з часом їхня кількість може невпинно зростати. Дискусії останніх років, аналіз реалізації прав національних меншин в інших поліетнічних державах спонукає до більш чіткого визначення критеріїв, за якими представників тих чи інших етносів України можна було б зараховувати до національних меншин. Зокрема йдеться про їх кількісний склад та тривалість проживання на даній території.

Виходячи з цього, дослідники на чолі з В. Б. Євтухом пропонують елементи етнонаціональної структури визначати таким чином: український етнос (українська етнонація); етнічні групи – серед них з невизначеним статусом (корінні народи/національні меншини) та національні меншини; представники окремих етносів. До етнічних груп з невизначеним статусом слід віднести гагаузів, караїмів, кримських татар та кримчаків. До національних меншин, виходячи з вище викладеного, є підстави зарахувати такі етнічні групи населення: росіяни, білоруси, молдовани, болгары, угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени, греки, татари, рома, азербайджанці, грузини, німці, литовці, словаки, чехи, естонці. Інших громадян України неукраїнського походження пропонується класифікувати як представників етносів, поділяючи на групи представників етносів і окремих представників етносів.

Фаховість професора В. Б. Євтуха знаходить визнання у міжнародних організаціях – він є експертом Ради Європи з питань національних меншин та освітніх проблем, його обрано незалежним експертом Комітету ООН з перетворювання пустель з метою організації та проведення соціологічних досліджень з проблематики у різних країнах світу.

Значну роботу Володимир Борисович Євтух здійснює у формуванні корпусу дослідників з проблем соціології та підготовки фахівців соціологів як декан факультету соціології та психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри загальної соціології; голова науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки України з напрямку «соціологія»; член експертної ради з гуманітарних, соціальних

наук Державної акредитаційної комісії Міністерства освіти та науки України; член спеціалізованої вченої ради з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата, доктора соціологічних наук та голова експертної ради ВАК України з філософських, політичних та соціологічних наук, головний редактор серії «Соціологія. Психологія. Педагогіка» «Вісника Київського національного університету імені Тараса Шевченка»; заступник головного редактора «Енциклопедії української діаспори»; редактор часопису «Українська Діаспора»; член редколегії періодичних видань з соціології та психології.

Наукові досягнення та науково-організаційна діяльність В. Б. Євтуха визнана науковою спільнотою та громадськістю України, що зафіксовано в офіційних та фахових виданнях, а також у відзнаках: у 1992 році обраний членом-кореспондентом НАН України; у 1997 році нагороджений Орденом Української православної церкви Нестора Літописця; у 1998 році йому було надано звання «Заслужений діяч науки і техніки України»; у 2001 році – вчене звання професора за спеціальністю «теорія та історія соціології»; у 2004 році нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня; у 2004 році отримав премію імені Тараса Шевченка Київського національного університету імені Тараса Шевченка; у 2005 році отримав премію НАН України ім. М.С. Грушевського за видатні наукові праці в галузі історичної україністики та соціології.

О. О. Ковальчук, А. А. Попок

ВСЕВОЛОД ІВАНОВИЧ КЛОКОВ

Рік народження В. І. Клокова (а він побачив світ 25 червня 1917 р.) – випав буремний, революційний.

Починав Всеволод Іванович, як мільйони його ровесників – вихідців з трудових сімей, від верстата у рідному Усть-Катаві (нині Челябінської області). Закінчивши Уральський залізничний робітфак в Уфі 1934 р., він вступив до Томського інституту інженерів залізничного транспорту на факультет інженерів паровозного господарства.

Нахил юнака на освіту здавалося б, визначив його долю – по закінченні вузу йому було запропоновано викладацьку роботу. Однак війна – тоді йшла «фінська» – сплутала всі плани: піддаючись загальному пориву тодішньої молоді – вступити до збройних сил, у березні 1940 р., відмовившись від броні, Всеволод Іванович змінює кафедру на навчальний артилерійський полігон. Після прискореної підготовки в окремому протитанковому батальйоні він у званні старшого сержанта був направлений на посаду командира гармати в авіадесантну частину, що дислокувалася у прикордонній смузі на півночі Білорусії.

На «вростання» в службу часу вже не залишалося. Перший бій довелося прийняти вранці 22 червня 1941 р. А потім – гіркої пам'яті нерівні й криваві бої за прорив з оточення під Мінськом, Могилевом, Гомелем і відхід на схід. Чимало оточенців потрапили у полон до гітлерівців. Але старшому сержанту В. Клокову пощастило: очолювана ним група оточенців, оминувши ворожі пастки, вийшла в партизанські ліси на межі Білорусії та України. Знання й досвід військовослужбовців був неоціненний для новостворених партизанських формувань.

На початку серпня 1941 р., згідно з рішенням партійного керівництва Чернігівської області, Всеволод Іванович разом з групою червоноармійців увійшов до складу обласного партизанського загону під командуванням М. М. Попудренка (з березня 1943 р. – Чернігівсько-Волинське з'єднання під командуванням О. Ф. Федорова). Не думав молодий інженер, що його технічні знання знадобляться не для будівництва і ремонту потягів, а для їх знищення та виведення з ладу. Однак довелося це робити, на ходу освоюючи небезпечну кваліфікацію мінера-підричника.

На квітень 1944 р. (час розформування з'єднання) підготовлена й керована В. І. Клоковим диверсійна група пустила під укіс 96 залізничних ешелонів з ворожою технікою та живою силою, причому 6 з них було на особистому рахунку командира. Німецькі тилові комунікації систематично й на тривалий час виводилися з ладу на стратегічно важливих ділянках залізниць Брест – Пінськ, Ковель – Сарни, Ковель – Ровно, що полегшувало наступ радянських військ на цій ділянці фронту.

Відкликаний у розпорядження Українського штабу партизанського руху, В. І. Клоков брав участь у складанні звіту про свою бойову діяльність у з'єднанні. А після цього командування УШПР призначає його комісаром

організаторської чехословацької групи, що готувалась до висадки у тил ворога. Незадовго до вильоту на бойове завдання Всеволод Іванович одружився на уродженці Ленінграда – Гертруді Євгенівні, батьки якої загинули в блокадному місті. Учасниця бойових дій, Гертруда Євгенівна стала другом й соратником на все життя, допомагаючи чоловікові у подоланні нелегких щаблів наукової кар'єри.

В ніч на 28 серпня 1944 р. група десантувалася на територію Словаччини, де В. І. Клоков стає начальником штабу Словацького партизанського з'єднання ім. Яна Жижки під командуванням Теодора Поли, а потім, аж до виходу у радянський тил 2 травня 1945 р., – комісаром партизанської бригади ім. Суворова.

Війна для Всеволода Івановича закінчилася в травні 1945 р. Як спомин про неї на все життя залишаться наслідки поранень, контузій та обморожень, біль у серці за полеглих бойових побратимів... Розмірковуючи над факторами, які визначили його долю, В. І. Клоков згадував: «У далекі передвоєнні роки моєї юності нашу сім'ю рятував від голодної смерті товариш батька, старий більшовик Козлов. У пам'яті не збереглося ім'я цієї людини, яка настояла на тому, щоб я одержав вищу освіту, а потім пропала безвісти, як і двоє братів батька, в беріївських гулагах. Пощастило мені й у роки війни на зустрічі з О. Ф. Федоровим та колишнім іспанським інтербригадівцем, полковником І. Г. Стариновим, який не лише посвятив мене в таємниці міннопідтривної справи, а й значною мірою визначив моє майбутнє як історика».

Славний бойовий шлях відважного партизана В. І. Клокова відзначено урядовими нагородами, зокрема медаллю «Партизану Вітчизняної війни I ст.» 2 травня 1945 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР за подвиги, виявлені при виконанні бойових завдань командування в боротьбі проти гітлерівських загарбників у тилу противника, та за особливі заслуги у розвитку партизанського руху в Україні Всеволоду Івановичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Він став також кавалером ряду іноземних почесних відзнак: Військового хреста Чехословацької республіки 1939 р., Ордена Словацького народного повстання I ст., словацького ордену Червоної Зірки. Груди учасника європейського руху Опору прикрасили також Гарібальдійська зірка III ст. (Італія), медалі «Чехословацького партизана», «За Дуклю» (ЧССР), «Борця – антифашиста» (НДР).

Вже в наші дні В. І. Клокова удостоєно Почесною відзнакою Президента України. Цими нагородами відзначено не тільки ратні заслуги Всеволода Івановича у боях за Україну, а й трудова звитяга його на ниві науки в повоєнний час.

Тема війни заволоділа В. І. Клоковим на довгі десятиріччя і після її завершення. З нею було пов'язано його наукову, творчу діяльність, громадську роботу.

А в науковій сфері Всеволодом Івановичем зроблено не менше, ніж у ратних справах. Інженер за освітою, В. І. Клоков став істориком-дослідником. Почалося з того, що він взяв участь у складанні звіту про бойову діяльність українських партизанів у ворожому тилу. Після цього – нове призначення – завідуючий відділу персоналій Героїв Радянського Союзу Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР.

Створена на початку 1943 р. нова наукова інституція – Комісія з історії Великої Вітчизняної війни – розгорнула велику роботу по вивченню воєнної епохи, подвигу народу в боротьбі проти нацизму і фашизму. Працюючи у не легких умовах, її працівники зібрали безцінний документальний матеріал, що склав основу архівного фонду, до якого й понині звертаються історики війни.

Робота в Комісії, пов'язана із записами спогадів сотень активних учасників бойових дій та мирних жителів України, що постраждали від нацистів, учасників відбудовної епопеї, збиранням і обробкою різноманітних документів, прислужилися Всеволоду Івановичу при підготовці й написанні ним кандидатської дисертації. Після її успішного захисту в 1948 р. В. І. Клокова було призначено завідувачем відділу використання документальних матеріалів Архівного Управління МВС УРСР та – за сумісництвом – старшим науковим співробітником Інституту історії України АН УРСР.

Підготовка кандидатської дисертації стала великою школою у становленні Всеволода Івановича як історика. Це був важливий етап для формування його методологічних та світоглядних орієнтирів, накопичення джерельної бази для подальших теоретичних узагальнень. Саме в той час В. І. Клокову довелося працювати пліч-о-пліч з Ф. П. Шевченком, майбутнім членом-кореспондентом АН України, який, за словами вченого, відіграв вирішальну роль у його еволюції з інженера-залізничника в історика. «Все відбулось так, – згадував Всеволод Іванович. – Якось у травні 1945 р. я одержав листа від колишнього заступника начальника Українського штабу партизанського руху І. Г. Старинова з проханням написати цикл лекцій про диверсійну діяльність партизанів України на залізничних комунікаціях фашистських окупантів для кафедри тилу Академії МВС СРСР, якою він завідував. Набравшись мужності, я сів за роботу – добре, що архіви Українського штабу партизанського руху були під рукою. Вийшло сторінок 150–200. А на серці тривожно – засміють там, у Москві, провінційного писака. Вирішив попросити свого колегу по Комісії Федора Павловича, тоді вже кандидата наук, переглянути текст і виснести вердикт – чи варто надсилати його Старинову? Через деякий час отримав свій рукопис, покреслений червоним, чорним, зеленим олівцем з побажанням: нічого тобі рватися в свій Томський залізничний інститут. Виправ, доповни текст, складай кандидатський мінімум (мову та філософію я склав, готуючись від'їжджати до Томська), а спеціальність сам краще нас знаєш. Так у 1949 р. перетворився я з інженера паровозного господарства в науковця-історика».

З жовтня 1951 р. доля В. І. Клокова нерозривно пов'язана з Інститутом історії АН УРСР, де він невдовзі став старшим науковим співробітником і членом Вченої ради. Саме тут повною мірою розкрились такі його особисті риси, як працелюбність, наукова принциповість та об'єктивність, вміння працювати у творчому колективі й перейматися його проблемами.

Кінець 40-х – початок 50-х рр. став для української історіографії періодом збирання сил, виходу на новітню, перспективну проблематику, освоєння нових документальних пластів. Пріоритетне місце в історичній науці посіла тематика, пов'язана з історією Другої світової війни. Одне з провідних місць

в її розробці посідає Всеволод Іванович. Результатом напруженої праці групи науковців Інституту В. І. Клокова, І. І. Слинька, І. Т. Кулика стала перша узагальнююча праця з історії партизанського руху на території республіки під час нацистської окупації «Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни» (К., 1967). Написана з нових позицій, на багатьох джерелах, вона дала поштовх для дальшої поглибленої розробки цієї теми в радянській історіографії.

Наступне захоплення дослідника – тема європейського руху Опору. У 1961 р. побачила світ перша капітальна монографія Всеволода Івановича з даної проблеми – «Боротьба народів славянських стран против фашистских поработителей (1939–1945 гг.)», яку у наступному році він успішно захистив як докторську дисертацію. По суті, вказана праця була першою ластівкою в історіографії того часу з цієї проблематики.

В умовах деєсталінізації у радянському суспільстві та появи ознак «відлиги» в історичних дослідженнях з'являється цілком назріла тенденція до розгортання наукового пошуку із залученням нової літератури і документальних джерел у найбільш спотворених фальсифікаціями періодах нашої історії, зокрема Другої світової війни. Результатом цих зусиль стають багатотомні фундаментальні праці. У 1962 р. в Москві виходить 4-й том першої узагальнюючої праці з історії війни – 6-томної «Истории Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 гг.», для якої В. І. Клоковим були написані розділи, присвячені діям радянських громадян у європейському русі Опору.

Подібна широкомасштабна дослідницька робота розгорнулася й під час створення тритомної історії УРСР періоду Великої Вітчизняної війни, головною метою якої було розкриття внеску українського народу у перемогу над гітлеризмом. Серед майже півсотні провідних науковців, залучених до написання цієї праці, подібних до якої в республіці ще не створювалося, перебував і доктор історичних наук В. І. Клоков. Участь у тритомнику (в якості автора і заступника керівника авторського колективу третього тому) виявилась неабияким творчим випробуванням для Всеволода Івановича, як і для інших творців видання. Довелося опрацювати під аналітичним кутом зору величезну кількість архівних джерел з історії партизанського руху й участі українців в європейському русі Опору. Створювана протягом багатьох років унікальна праця, що вийшла у світ великим тиражем і двома виданнями – українською та російською мовами, – здобула схвалення читацьких мас. Вона була відзначена Державною премією УРСР у галузі науки й техніки 1970 р. Серед восьми членів авторського колективу, удостоєних цієї високої нагороди, був і В. І. Клоков.

На тривалий час для дослідника партизанська тематика залишається пріоритетною. Боротьбі партизанів в Україні та бойовій співдружності з борцями руху Опору присвячено написані ним розділи, що увійшли до колективної монографії «Советские партизаны. Из истории партизанского движения в годы Великой Отечественной войны» (М., 1963).

Всеволод Іванович став відповідальним редактором, організатором і співавтором капітальної колективної праці «Міжнародна солідарність у боротьбі

проти фашизму. 1933–1945» (К., 1970), в якій уперше цілеспрямовано досліджувався інтернаціональний характер боротьби проти нацизму. Проблематика участі антифашистів українського походження у русі Опору Польщі, Чехословаччини, Угорщини й інших країн Європи надовго заволодіває науковцем, який разом зі своїми однодумцями та учнями створює цикл праць, де ґрунтовно висвітлюються ці питання.

Відмітна риса професора В. І. Клокова як дослідника – потяг до глобальних проблем історичного процесу. І тому не було випадковим його звернення до виявлення закономірностей перемоги над гітлерівською Німеччиною. Наслідком цих зусиль стала його монографія «Всемирно-исторический подвиг» (К., 1973), переведена згодом кількома іноземними мовами. Це була відповідь на спроби деяких зарубіжних істориків применшити й спотворити вирішальну роль радянського, і в тому числі українського, народу у розгромі нацизму. Питання збройної боротьби партизанів та підпільників подавалися в контексті інших подій і явищ воєнного часу. Особливістю даного дослідження було й те, що В. І. Клоков з'ясував детермінованість політичних, соціально-економічних, військових факторів, їх реальний вплив на хід усєї війни, її наслідки. В цій роботі Всеволоду Івановичу допомогли часті поїздки та зустрічі з учасниками європейського руху Опору, участь у міжнародних наукових конференціях у Москві, Болгарії, Італії, Німеччині, Чехословаччині та інших країнах, а також виконання обов'язків члена редколегії міжнародного журналу «Зошити Опору».

Водночас В. І. Клоков продовжує осмислення своєї коронної теми – історії партизанського руху в Україні. Виникає ідея створити першу в своєму роді узагальнюючу історіографічну працю, присвячену боротьбі українського народу у тилу агресора, на окупованій території. Так з'явився нарис «Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине. 1941–1944».

Дослідницький хист і досвід В. І. Клокова стали в нагоді, коли у московських наукових центрах було розпочато підготовку багатотомної «Історії Другої світової війни». Протягом 1973–1982 рр. вийшло 12 томів цього видання. В 7-му томі, присвяченому завершенню корінного перелому у Великій Вітчизняній війні, Всеволод Іванович виступив як член редколегії, а також автор розділів про участь радянських людей в русі Опору зарубіжних країн.

Загальноновизнаним є внесок В. І. Клокова у створення узагальнюючих праць з історії. Активну участь він узяв як автор та керівник редколегії сьомого тому багатотомної історії України, присвяченого періоду Другої світової війни. В той насичений плідною науковою працею період В. І. Клоков знаходить можливість для викладацької діяльності, читаючи курс лекцій студентам Київського державного інституту інженерів цивільної авіації, ставши професором кафедри історії КПРС у 1965 р.

Як голова Ради з проблеми «Історія міжнародного робітничого і національно-визвольного руху» вчений проводить велику роботу по організації й координації досліджень у республіці. В 1963 р. Всеволод Іванович очолив відділ нової та новітньої історії Інституту історії АН УРСР, а

з 1969 до 1988 рр. він – керівник відділу історії Великої Вітчизняної війни цього інституту.

70–80-ті рр. стали періодом появи найбільшої кількості мемуарних творів, що вийшли з-під пера колишніх воєначальників і полководців радянських збройних сил, партизанів та підпільників. Допомога в міру своїх сил бойовим соратникам у цій потрібній справі й Всеволод Іванович. А потім за порадою свого партизанського командира, двічі Героя Радянського Союзу генерал-майора О. Ф. Федорова і сам сів за спогади, що вийшли в 1981 р. під назвою «Ковельський узел». У передмові до цих мемуарів О. Ф. Федоров писав: «Думається мені, що книга Всеволода Івановича Клокова, в минулому відважного аса міннопідривної справи, а нині відомого радянського історика, викличе законний інтерес у радянських читачів та багатьох наших зарубіжних друзів, які знають його по спільній боротьбі проти фашистських загарбників на території України, РРФСР і Білорусії, а в останній рік війни – й на території братньої Чехословаччини». І дійсно, видання викликало зацікавлення, жваве обговорення не лише у наукових колах, серед учасників війни, а й широких кіл громадськості.

В 1986 р. вийшло ще одне видання мемуарного характеру, присвячене Словацькому народному повстанню, – «Партизани Словацьких гір», у якому знаходимо багато імен та портретів бойових побратимів Всеволода Івановича, яскраво описаних епізодів, пов'язаних з боротьбою словацьких, українських, російських партизанів проти нацизму.

80-ті рр. були найбільш продуктивними у творчій біографії В. І. Клокова. Він – активний автор Української Радянської Енциклопедії, брав участь й у підготовці колективних праць «Великая победа советского народа, 1941–1945» (К., 1976), «Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине, 1941–1944» (К., 1985) та ін.

90-ті рр. стали новим етапом у науковій діяльності В. І. Клокова. Подолання ідеологічних догматів і застарілих схем дозволило вченому вийти на якісно новий – аналітико-теоретичний рівень осмислення проблем історії війни. Свідченням цього стала поява двох видань, що своїм новаторським спрямуванням суттєво відрізнялись від попередніх – «Вынужденное признание» (К., 1991) та «О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине» (К., 1994). У названих книгах автор висловлював ряд думок та положень, які відкривали нові горизонти в дослідженні питань, пов'язаних з міжнародною ситуацією, що складалася під впливом перемог радянських військ у 1943–1945 рр., а також проблем еволюції стратегії й тактики дій радянських партизанів протягом війни.

Творча спадщина вченого не обмежувалася вітчизняними виданнями. За кордоном на 30 мовах світу опубліковано десятки його книг, статей, виступів на міжнародних наукових конференціях. Доробок В. І. Клокова становить більш як 200 наукових праць. За кожною – напружена щоденна праця, наполегливий пошук відповідей на складні запитання, поставлені історією і життям.

Саме таким – активним та дисциплінованим, щедрим на нові ідеї, постійно готовим надати допомогу знали Всеволода Івановича його учні й ті,

кому він широю порадою, теплим словом сприяв у сходженні крутими стежками наукового пошуку. Серед учнів та послідовників В. І. Клокова – доктори історичних наук В. І. Кучер, В. М. Нем'ятин, А. С. Чайковський, А. В. Русак, кандидати історичних наук І. В. Мазило, О. В. Буцко, А. І. Івашук, С. Я. Єлисаветський, Л. В. Кондратенко, А. В. Кудрицький, Ю. І. Зінченко, Н. М. Руденко й ін.

25 липня 1977 р. за значний внесок у розвиток історичної науки і підготовку наукових кадрів професору В. І. Клокову Указом Президії Верховної Ради УРСР присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки й техніки Української РСР. Наступного року його обрали членом-кореспондентом АН УРСР.

Портрет ученого буде неповним без згадки про його громадську роботу. Діяльна натура не могла лишатись осторонь важливих суспільних процесів. Тривалий час Всеволод Іванович входив до складу Історичної комісії Міжнародного федерації бійців Опору, президії Українського республіканського комітету захисту миру, Радянського Комітету ветеранів війни. Плідно працював і в історичній секції Товариства по розповсюдженню політичних і наукових знань. Як член президії Українського відділення Товариства радянсько-чехословацької дружби сприяв налагодженню стосунків між обома народами у складні для них часи.

Досвід, науковий авторитет В. І. Клокова був використаний під час вирішення складних соціальних, політичних, міжнародних питань вищими законодавчими органами влади. Всеволод Іванович як заступник голови Комісії в справах колишніх партизанів при Президії Верховної Ради України багато робив для розв'язання проблем соціально-побутового влаштування ветеранів війни, їх лікування й оздоровлення, пенсійного забезпечення. Саме йому випала честь стати першим головою Української ради ветеранів війни, праці та Збройних сил. І цю свою місію він виконував з честю.

Протягом 1988–1992 рр. В. І. Клоков представляв Україну у Верховній Раді СРСР останнього скликання. Його знання, предметне розуміння складних міжнародних проблем були використані в ході роботи Комісії по вивченню історії передвоєнних відносин СРСР з Німеччиною. Відомо, який позитивний резонанс у світі мали результати роботи комісії та рішення, ухвалені на основі її рекомендацій.

Нагороди, одержані у мирний період, важать не менше, ніж бойові. Його наукову й громадську діяльність відзначено орденами Дружби народів і Жовтневої революції, Почесними Грамотами Президії Верховної Ради Української РСР та Президії Верховної Ради Узбецької РСР, бронзовою медаллю ВДНГ СРСР. Міжнародне визнання плідної праці В. І. Клокова знайшло вияв у нагородженні його Дукельською пам'ятною медаллю «ЧССР», ювілейною медаллю «100-ліття народження Георгія Димитрова» (НРБ), золотою медаллю ім. Я. Пуркіне (ЧССР), Всеволод Іванович був почесним громадянином міст Угровець і Мартін, що в Словаччині.

В. І. Клоков відійшов у Вічність 11 жовтня 2004 р. Похований на Байковому цвинтарі.

МИКОЛА ФЕДОРОВИЧ КОТЛЯР

Серед українських медієвістів останньої третини ХХ ст. Микола Федорович Котляр є чи не найбільш відомим науковцем. Його роботи знані далеко поза межами України, адже його книги і статті виходять в багатьох країнах світу, він є членом багатьох міжнародних наукових організацій. Широка наукова, викладацька, науково-популяризаторська діяльність М. Ф. Котляра увінчалися обранням його у 1995 р. членом-кореспондентом Національної академії наук України.

Микола Федорович Котляр народився 4 липня 1932 р. на Поділлі у м. Кам'янець-Подільський, у дитинстві разом із сім'єю багато переїздив по Україні, поки не потрапив до Києва. Саме тут в 1950 р. він поступив на щойно відкритий факультет міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Але круті повороти внутрішньої політики КПРС стали причиною тимчасового закриття цього факультету, тому М. Ф. Котляр 1956 р. закінчив навчання вже на історичному факультеті. В 1956–1960-х рр. він працював на посаді консультанта з питань історії відділу бібліографії Центральної наукової бібліотеки АН УРСР.

Пошуки свого місця в науці привели його до Ленінграду, де в 1960 р. він вступив до аспірантури відділу нумізматика Державного Ермітажу. І зараз з теплою у серці він згадує роки, проведені у цьому чарівному місті, самою історією призначеному бути столицею художників, поетів та ... істориків. Микола Федорович став учнем видатного російського нумізмата і незвичайної людини Івана Георгієвича Спаського, який навчав кропіткій праці з джерелами, не дозволяв іти найлегшим шляхом. Довгі місяці у сховищах Ермітажу Микола Федорович переглядав тисячі монет (колекція Ермітажу є чи не найбільшою в світі). По закінченні аспірантури для завершення дисертації його на рік залишили в Ермітажі на посаді наукового співробітника відділу нумізматика. Результатом наполегливої праці стала кандидатська дисертація, захищена в Інституті історії АН СРСР в 1965 р.: «Галицька Русь 14–15 ст. (історико-нумізматичне дослідження)». І саме нумізматика на багато років посіла головне місце серед наукових інтересів М. Ф. Котляра.

Як добре не складалася наукова кар'єра у Ленінграді, але все ж тягнуло Миколу Федоровича до Києва. В 1965 р. він декілька місяців пропрацював науковим редактором видавництва «Наукова думка», а одразу після захисту в червні 1965 р. кандидатської дисертації став співробітником Інституту історії України АН УРСР, в якому працює вже понад 41 рік. За довгі роки М. Ф. Котляр працював у багатьох відділах Інституту – відділі історіографії, джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін, зарубіжної історіографії, середньовічної історії України; у 1982–1996 рр. очолював сектор історії Київської Русі.

Саме в Інституті історії України він підготував та захистив у 1972 р. докторську дисертацію «Грошовий обіг України доби феодалізму», яка стала продовженням його кандидатської дисертації. Як це не дивно зараз виглядає,

але до М. Ф. Котляра грошовий обіг на території України в середні віки та ранній новий час залишався terra incognita для вітчизняних медієвістів. Саме праці Миколи Федоровича заклали основи школи українських нумізматів. Адже він ніколи не дозволяв собі працювати без підґрунтя джерел, – в основі його робіт не загальні теоретичні настанови, а власноруч складені каталоги знахідок монет на території України. До речі, саме ця, здавалося б «чорна», допоміжна робота викликала надзвичайне зацікавлення в зарубіжних нумізматів, – наприкінці 1970-х ці каталоги були видані у Польщі (Знахідки монет на території України 14–17, 18 ст. – Краків, Варшава, Гданськ, 1976–1977, польською мовою). Це видання, а також книги «Галицька Русь 14–15 ст. (історико-нумізматичне дослідження)» (К., 1981), «Грошовий обіг на території України доби феодалізму» (К., 1971), «Нариси обігу і лічби монет на Україні 14–18 ст.» (К., 1981) принесли йому світове визнання, – М. Ф. Котляра було обрано іноземним членом Польського археологічного і нумізматичного товариства, членом Нумізматичної комісії АН СРСР, а в 1991–1993 рр. він був стипендіатом Національного історичного музею Швеції. Вже в 90-ті рр. у Швеції вийшла його книга «Давньоруські монетні гривни» (Стокгольм, 1995, англійською мовою), яку у скороченому вигляді було передруковано і в Росії. Учнями Миколи Федоровича були декілька відомих українських нумізматів серед яких особливо хотілося б згадати Г. Козубовського та Р. Шуста.

Займаючись історією обігу грошей, Микола Федорович не міг не зачепити питань історичної метрології. Під його керівництвом кандидатську роботу, присвячену історії української метрології, та докторську дисертацію, присвячену історії торгівлі в середньовічній Україні, захистила Олена Федорівна Сидоренко.

Але поступово Миколу Федоровича все більше почала цікавити історія Давньої Русі. Спочатку це були питання історіографії, потім історичної географії, політичної історії. Ще в роки роботи над кандидатською дисертацією він дослідив історію Галицької Русі 14–15 ст. Мабуть, саме тому він і повернувся до вивчення минулого цього історичного регіону України в давньоруську добу. Першою його ґрунтовною монографією на цю тему стало дослідження з історичної географії цього регіону: «Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси 9–13 ст.» (К., 1985). Від географії він звернувся до письмових джерел, – довгі роки Микола Федорович присвятив вивченню найвизначнішої пам'ятки історичної думки та літератури Східної Європи Галицько-Волинського літопису. Першим етапом цієї роботи стала монографія «Галицько-Волинський літопис» (К., 1993), яка одразу ж стала справжнім букіністичним раритетом. В 2002 р. у видавництві «Наукова думка» вийшло підготовлене ним видання Галицько-Волинського літопису за Хлебніковським списком з історичним коментарем, а 2005 р. його доопрацьована і перекладена російською мовою версія побачило світ й у С.-Петербурзі. За цю роботу у 2003 р. він був удостоєний премії ім. М. І. Костомарова НАН України.

М. Ф. Котляр не просто розвинув ідеї своїх попередників, – О. О. Шахматова, М. С. Грушевського, В. Т. Пашута, Л. В. Черепніна. Він переконливо

довів, що ця пам'ятка, – скоріше не літопис, а збірка повістей, лише пізніше об'єднана у збірку, упорядковану за зовнішніми ознаками літопису. В центрі цієї пам'ятки – постать збирача земель Галичини та Волині, людини надзвичайних державницьких талантів Данила Романовича Галицького. Ця надзвичайна особистість по-справжньому захопила Миколу Федоровича, – йому він присвятив дві книги «Данило Галицький» (К., 1979; К., 2001). В 1998 р. в серії «Україна крізь віки» вийшла книга М. Ф. Котляра «Галицько-Волинська Русь», у якій він узагальнив свої 35-річні дослідження історії цього державного утворення. За цю працю він у складі авторського колективу серії отримав Державну премію України в галузі науки і техніки за 2001 рік.

Здавалося б, можна було б зупинитись на досягнутому. Та не така людина Микола Федорович. Адже, дослідивши історію двох давньоруських земель, він звернувся до питання історії давньоруської державності. Саме державності, адже його попередників цікавила історія саме держави, а не еволюція поглядів на устрій держави та втілення їх у розвитку державних інститутів. Вихід монографії «Древнерусская государственность» (СПб., 1998) став справжньою подією в науковому світі. Тільки за 2002 рр. побачили світ його монографії «Історія Давньоруської державності» (К., 2002), «Історія дипломатії Південно-Західної Русі» (К., 2002), а на черзі ще нові книги.

В Україні навколо Миколи Федоровича склалася ціла наукова школа. Серед його учнів – О. Головка, В. Ричка, В. Стависький, О. Толочко, які вже давно самі посіли чільне місце в українській медієвістиці. Загалом же серед його учнів 8 кандидатів та 4 доктори наук.

Взагалі, навіть дивно, що у своїх наукових пошуках Микола Федорович знаходив час і для викладацької роботи. Ще на початку наукової кар'єри він викладав у Київському педагогічному інституті, Київському філіалі Львівського поліграфічного інституту імені І. Федорова. Зараз він є професором двох університетів – Національного Львівського університету імені Івана Франка та Міжнародного Славістичного університету (м. Київ). Його неодноразово запрошували з лекціями до університетів Варшави, Кракова, Венеції, Падуї, Стокгольму, Упсали та ін.

Серед монографій М. Ф. Котляра багато і науково-популярних книг. Здавалося б, маститий науковець не повинен був би писати популярні книжки, але Микола Федорович справедливо вважає, що написання наукових книжок для масового читача справа чи не найскладніша і найвідповідальніша, тому це треба робити на вінець наукової кар'єри. Тому й не дивно, що написані ним популярні книжки зберігаються не тільки у бібліотеках любителів історії, але й трапляються на столах науковців. Адже за популярною формою криється величезна історична ерудиція, оригінальні спостереження і нові знахідки. Серед найбільш цікавих варто згадати книги «Кладискательство и нумизматика» (К., 1974), «Древняя Русь в летописных преданиях и легендах» (К., 1986), «Киев древний и современный» (К., 1982, у співавторстві), «Русь язичницька» (К., 1995), «Полководці Давньої Русі» (К., 1996), «Історія України в особах: Давньоруська держава» (К., 1996), «Полководці Давньої Русі» (К., 2005) та ін.

Книги, наукові статті М. Ф. Котляра побачили світ у Росії, Білорусі, Великобританії, Польщі, Італії, Бельгії, Канаді, Швеції. А численні популярні статті, інтерв'ю обійшли всю планету, несучі читачам всього світу історію України. Статті Миколи Федоровича часто можна зустріти і на шпальтах українських газет та журналів. Нерідким гостем він є і на радіо та телебаченні. Активну участь він бере в громадському і політичному житті країни, є членом авторського колективу одного з проєктів герба м. Києва.

Микола Федорович знаходить час і для науково-організаційної діяльності. В різні часи він був членом Нумізматичної комісії АН СРСР, Українського комітету славістів, є віце-президентом Асоціації візантиністів України. Багато працює він і у періодичних наукових виданнях, зокрема є членом редколегій «Українського історичного журналу», «Архівів України», а в останні роки активно співпрацює з журналом «Київська старовина». Він є членом редколегії «Енциклопедії історії України», «Энциклопедии Древней Руси» (Москва).

Як учений із світовим ім'ям Микола Федорович неодноразово брав участь у міжнародних наукових конгресах (Всесвітній конгрес економічної історії – Ленінград, 1970; Конгрес візантиністів – Москва, 1991; Слов'янський конгрес – Київ, 1983, Софія, 1988, Конгреси українців – 1990 – 2005) та багатьох інших престижних міжнародних наукових конференціях. Він є співорганізатором щорічної міжнародної наукової конференції «Восточная Европа в древности и средневековье. Пашутинские чтения» (Москва).

За багаторічну плідну наукову роботу в 1996 р. Миколу Федоровича Котляра було удостоєно звання заслуженого діяча науки і техніки України.

На порозі свого сімдесятип'ятиріччя Микола Федорович є людиною надзвичайно активною. Його дуже важко зустріти в Києві, – він часто виступає на захистах дисертацій по всій Україні та в Росії, працює в бібліотеках та архівах Москви, Петербургу, Варшави, Кракова, Венеції, виступає на багатьох міжнародних наукових конференціях. Його творчий доробок складає майже 450 наукових та науково-популярних праць, серед яких 36 монографій, а свої черги чекають нові і нові книги, втілюються нові і нові задуми.

А. Г. Плахонін

ПАНТЕЛЕЙМОН СТЕПАНОВИЧ КУЧЕРОВ

Пантелеймон Степанович Кучеров – вчений у галузі гірничої механіки, кандидат технічних наук (1937), член-кореспондент АН УРСР (1939), автор понад 50 наукових праць з теорії різання вугілля, розрахунку конструкцій електромеханічних і електропневматичних вибійних молотків та врубових машин тощо. Під його керівництвом було запроваджено роботи по створенню вітчизняних вугледобувних комбайнів. Низка наукових розвідок вченого присвячена історії гірничої справи України.

Пантелеймон Степанович Кучеров народився 9 серпня 1902 року в робітничій сім'ї в станиці Казанській (тепер Верхньодонського району Ростовської області). Тринадцятирічним юнаком він розпочав свою трудову діяльність і освоїв кілька робітничих спеціальностей на шахтах Донбасу, а потім поступив на гірничо-механічний факультет Донецького гірничого (тепер політехнічного) інституту. В 1926 році Пантелеймон Кучеров вступив до лав Комуністичної партії і швидко висунувся у лідери партійної організації навчального закладу.

Після здобуття вищої освіти в 1928 році і закінчення в 1933 році аспірантури П. С. Кучеров працював викладачем в Донецькому гірничому інституті і одночасно завідував відділом виробничо-технічної пропаганди Донецького обкому партії, був головою президії Сталінського (Донецького) обкому профспілки працівників Вищої партійної школи. Цим, на наш погляд, і пояснюється швидкий кар'єрний ріст П. С. Кучерова: без захисту дисертації в 1937 році йому було надано вчений ступінь кандидата технічних наук, незабаром призначено завідувачем кафедри гірничих машин Донецького гірничого інституту, в 1939 році обрано членом-кореспондентом Академії наук Української РСР.

У середині 30-х років ХХ ст., після встановлення вибійником О. Г. Стахановим на шахті «Центральна – Ірміне» в Донбасі рекорду видобутку вугілля вибійним молотком, в Україні набув значного поширення потужний стахановський рух. Робітники різних галузей промисловості і трудівники сільського господарства, а надто шахтарі, за прикладом Олексія Стаханова розпочали змагання за досягнення найвищих показників продуктивності праці. Відповідно до запитів практики щодо збільшення видобутку вугілля в Донбасі вчені-гірники активізували дослідження, спрямовані на розроблення нової та на модернізацію діючої гірничої техніки. Для оснащення шахтарів новими знаряддями виробництва Пантелеймон Степанович приступив до розрахунків електромеханічних і електропневматичних вибійних молотків, досліджував процес різання вугілля врубовими машинами.

Врубові машини призначаються для утворення врубу, тобто глибокої щілини у товщі вугільного пласта з метою полегшення й прискорення подальшого відбивання вугілля. Врубові машини, що застосовувалися тоді в гірничому виробництві, мали більш досконалі конструкції електродвигунів і передаточних механізмів порівняно зі старими їхніми зразками. Інакше

стояла справа з конструкцією різального ланцюга, яка, за винятком деяких незначних новацій, залишалася незмінною. П. С. Кучеров звернув увагу на те, що в той час, як у металообробній промисловості при обробці металів різної твердості застосовувалися пили з різним насиченням зубців, на гірничих підприємствах вважалося недоцільним зменшувати відстань кільця різального ланцюга залежно від міцності вугілля, оскільки це начебто погіршувало режим роботи машини, спричиняючи зростання навантаження. На основі проведення науково-дослідних робіт П. С. Кучеров винайшов технічне вирішення проблеми підвищення виробності праці машиністів врубових машин. У статті «Основи теорії резання угля цепними врубовими машинами» (1939) П. С. Кучеров навів аналітичне рівняння для розрахунку найефективнішого режиму роботи врубової машини. Він запропонував визначити, зокрема, глибину входження зубців у вугільний масив, що залежала від оптимального співвідношення показників швидкості подачі та різання, а також від кількості різальних зубців у ланцюзі. Вчений зазначив, що оскільки зі збільшенням кількості зубців у ланцюзі довжина секції зменшується, то можливо значно підвищити швидкість подачі, а отже й виробність врубової машини, за рахунок збільшення кількості зубців, звісно, у межах, допустимих потужністю її електродвигуна.

В 1944 році П. С. Кучерова було призначено завідувачем відділу гірничих машин і механізмів Інституту гірничої механіки АН УРСР. Впродовж 1945 – 1958 років він обіймав посаду директора цієї установи.

В 1944 році П. С. Кучеров опублікував посібник для гірничих спеціалістів середньої ланки «Машинист тяжелой врубовой машины», в якому описав важкі врубові машини типу лонгволл, призначені для експлуатації в довгих очисних забоях. Конструкції таких машин склалися з подавальної частини, яка мала барабан для намотування тягового каната, двигуна, редуктора, виконавчого механізму з різальним ланцюгом – баром. У 40-х роках на шахтах Донбасу застосовувалися різні види важких врубових машин типу лонгволл, але всі вони мали подібну будову, тому Пантелеймон Степанович докладно охарактеризував конструкцію і принципи роботи двох найпоширеніших тоді модифікацій машин цього типу. Посібник П. С. Кучерова став настільною книжкою багатьох машиністів важких врубових машин і сприяв підвищенню їхньої кваліфікації.

П. С. Кучеров не лише вивчав устаткування для видобутку вугілля з метою його вдосконалення, а й досліджував механізм руйнування гірських порід під дією навантаження. У статті «Вплив фактора часу на деформацію гірських порід» (1956) він зазначив, що фактор часу відіграє істотну роль у процесі деформації реальних твердих тіл під впливом тривало діючих навантажень. Цей вплив виявляється у тим більшій мірі, чим більша в'язкість тіла. При цьому деформація тіла з часом починає швидко зростати і, нарешті, призводить до розриву його суцільності. Вчений стверджував, що таке саме явище спостерігається і під час розробки родовищ корисних копалин і часто-густо приводить масиви гірських порід до стану повзучості.

Вплив фактора часу на деформацію гірських порід неможливо було

описати математично на основі теорії пружності, яка оперує ідеально пружним твердим тілом. Тому П. С. Кучеров вирішив скористатися для цієї мети теорією реології. В результаті численних лабораторних експериментів і математичних розрахунків Пантелеймон Степанович дійшов висновку про те, що деформація гірських порід під дією навантаження зі сталою величиною збільшується з часом відповідно до закону кубічної параболи. Він зробив застереження, що така закономірність збільшення деформації пружно-в'язких твердих тіл матиме місце не в усіх випадках їх навантаження, а лише за тієї обов'язкової умови, що діюче навантаження більше за поверхневу енергію одиниці об'єму тіла, що зазнає деформації.

У 1958 році Пантелеймон Степанович перейшов на роботу до Інституту історії АН УРСР, де до 1966 року працював старшим науковим співробітником сектора історії техніки і природознавства. На цій посаді вчений продовжив розпочате раніше опрацювання проблем інтенсифікації роботи вугледобувних машин.

У статті «Аналітичне визначення залежності сили тяги каната ланцюгових вугледобувних машин від швидкості подачі та різання» (1960) він розглянув низку аналітичних формул для математичного опису залежності сили тяги каната від швидкості подачі та різання, запропонованих різними вченими і дійшов висновку, що всі вони формально, суперечливо і неточно описують цю залежність і зовсім не пояснюють її природу. Вчений ретельно вивчив це питання, свої теоретичні розрахунки перевірів експериментально і одержав формулу для визначення сили подачі різця на масив вугілля, з якої виходило, що вона залежить від таких величин: коефіцієнта тертя металу різця по вугіллю, коефіцієнта форми підшви різця, коефіцієнта поперечної деформації вугілля, модуля пружності вугілля, коефіцієнта пружної недосконалості, радіуса округлення різця, ступеня притуплення різця, швидкості різання.

Розрахункова формула, виведена П. С. Кучеровим аналітично, добре погоджувалася з даними шахтних досліджень і могла використовуватися гірничими інженерами в практичній роботі.

Механізм руйнування вугілля і гірничих порід під час їхнього відокремлення від суцільного масиву різальним інструментом до середини 60-х років ще не підлягав всебічному теоретичному і експериментальному дослідженню. Думки вчених з приводу цього явища розходилися. Одні спеціалісти вважали, що руйнування відбувається під дією граничних дотичних напруг шляхом зрушення елемента, котрий підлягає відокремленню, інші доводили, що руйнування вугілля або породи спричиняють граничні розтягувальні напруги шляхом відриву. У статті «К вопросу о механизме разрушения угля резцом» (1965) П. С. Кучеров розглянув цю проблему для умов «вільного різання», тобто, коли ширина зрізу менша за ширину різця. Він аналітично описав процес зрушення елемента стружки відносно масиву вугілля під час відриву і побудував критеріальний графік виду руйнування матеріалу різцем при куті тертя елемента стружки по масиву (вугілля по вугіллю) у 20 градусів. На практиці частіше мали справу не з вільним, а з блокованим різанням викопного вугілля і гірських порід, при якому поверхні розділення мали складнішу

форму. Висновки П. С. Кучерова стосувалися окремого випадку, але в першому наближенні їх можна було поширити і на блоковане різання.

П. С. Кучеров не випадково став на роботу в сектор історії техніки і природознавства Інституту історії АН УРСР. Його завжди приваблювала історія гірничої справи. Пантелеймон Степанович як автор і відповідальний редактор брав активну участь у підготовці колективної монографії «Бурьє угли УССР» (1947), в 1957 році він написав главу «Розвиток гірничої науки на Україні за 40 років радянської влади» для колективної монографії «Розвиток науки в Українській РСР за 40 років». У 1964 році спільно з В. Д. Гаврилюком Пантелеймон Степанович Кучеров опублікував книжку «Андрій Овер'янович Василенко: 1891 – 1963» про життя, наукову і громадську діяльність відомого вченого в галузі машинобудування і сільськогосподарської механіки, організатора науки в Україні, академіка АН УРСР.

Пантелеймон Степанович, як заступник голови редакційної колегії двотомної монографії «История технического развития угольной промышленности Донбасса» (1969), доклав багато зусиль задля виходу в світ цього ґрунтового видання. Разом з головою редколегії академіком О. Н. Щербанем він провів величезну організаційну роботу з укомплектування авторського колективу, який нараховував понад 150 вчених, відповідальних спеціалістів Міністерства вугільної промисловості УРСР, фахівців з відомчих і конструкторських інститутів, викладачів вищих навчальних закладів і т. ін. Пантелеймон Степанович брав участь у складанні докладного проспекту для майбутньої монографії і здійснював контроль за її підготовкою. Двотомник загальним обсягом близько 100 авторських аркушів, що охоплював період від стародавніх поселенців донецьких степів, першовідкривачів підземних багатств Донбасу та виникнення перших вугільних шахт до новітніх досягнень гірничої технічної наукової думки і будівництва великих шахт з потужним устаткуванням став. фактично, стислою, суто науковою і водночас зрозумілою широкому колу читачів енциклопедією гірничої справи Донбасу. Це була остання колективна монографія, у підготовці до видання якої брав участь П. С. Кучеров. З початку 70-х років вчений почав хворіти, поступово відходити від справ і 25 червня 1973 року пішов з життя.

Науковий доробок члена-кореспондента АН УРСР П. С. Кучерова не становить вагомого внеску у формування наукових підвалин гірничої механіки. Вчений не створив ані ґрунтовних узагальнюючих наукових праць, ані змістовних підручників. Його публікації стосувалися окремих, актуальних для свого часу технічних проблем і швидко втратили своє значення. Разом з тим, наукова діяльність П. С. Кучерова безперечно сприяла вдосконаленню робочих процесів вугледобувних машин, а також впровадженню в гірниче виробництво прогресивної техніки.

Т. О. Щербань

МИКОЛА ОЛЕКСІЙОВИЧ МАКСИМЕЙКО

Лише два тижні – з 1 квітня до дня смерті 14 квітня 1941 р. – працював старшим науковим співробітником Інституту історії України АН УРСР історик права, член-кореспондент АН УРСР Микола Олексійович Максимейко¹. І хоча фактично за цей час вчений нічого не встиг зробити, він заслуговує на тепле слово пошани і добру згадку.

Народився Микола Олексійович Максимейко 5 червня 1870 р. у с. Бацмани Роменського повіту Полтавської губернії² (нині с. Волошнівка Роменського району Сумської області). Середню освіту здобував у Прилуцькій гімназії та в Колегії Павла Галагана у Києві. Разом з ним у Колегії навчались Агатангел Кримський та Іоаникій Малиновський. З останнім Микола Максимейко продовжував студіювати науки на юридичному факультеті Київського університету св. Володимира, який успішно закінчив у 1892 р. Вже у роки навчання М. О. Максимейко, підготувавши випускний твір «Про кримінальне право Литовського Статуту в зв'язку з розвитком російського кримінального права взагалі», що був відзначений золотою медаллю, визначився із тематикою своїх подальших наукових студій. Його становлення як вченого відбувалось не без впливу відомих київських професорів М. Ф. Владимирського-Буданова та А. В. Романовича-Славатинського, за рекомендаціями яких М. О. Максимейко залишили при Київському університеті стипендіатом для підготовки до професорського звання по кафедрі історії російського права. З-під пера молодого дослідника, що вивчав політичний устрій та право Литовсько-Руської держави, в цей час з'являється праця про джерела кримінальних законів Литовського Статуту³, що була високо оцінена.

Після складання магістерського іспиту М. О. Максимейко у 1897 р. був призначений приват-доцентом кафедри російського права юридичного факультету Харківського університету. З цього часу життя вченого було пов'язане із Харковом. Там того ж року він став членом Харківського історично-філологічного товариства, а у 1900 р. – Харківського юридичного товариства. Там у 1902 р. побачила світ його велика монографія «Сеймы

¹ Див.: *Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали.* – К., 2003. – С.540. Дані про те, що вчений працював в Інституті у 1940–1941 рр., як це стверджує його біограф О. Ф. Скакун, не знаходять документального підтвердження. Див.: *Скакун О. Ф. М. О. Максимейко – історик: До 100-річчя від дня народження // УІЖ.* – 1970. – №7; *Його жс. М. О. Максимейко як історик права // Проблеми правознавства.* – Вип.21. – К., 1972; *Його жс. Максимейко Микола Олексійович // Юридична енциклопедія.* – Т.3. – К., 2003.

² *Наука и научные работники СРСР. Ч. VI. Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда.* – Л., 1928. – С.236–237.

³ *Максимейко Н. Источники уголовных законов Литовского Статута.* – К., 1894.

Литовско-Русского государства до Люблинской унии 1569 г.»), яка посіла чільне місце в історіографії завдяки ретельному дослідженню діяльності, компетенції та складу окремих князівств Литовсько-Руської держави XV–XVI ст.⁴

Після захисту магістерської дисертації М. О. Максимейко у 1902 р. посів посаду екстраординарного професора кафедри історії російського права, а після кількомісячного наукового відрядження до Німеччини у 1903–1904 рр., де він збирав матеріали для докторської дисертації, знову повернувся до педагогічної роботи в Харківському університеті. У 1914 р. Микола Олексійович захистив докторську дисертацію «Довід критичного дослідження Руської Правди» і здобув звання доктора історії права. Викладання в університеті М. О. Максимейко продовжував до ліквідації юридичного факультету університету у 1920 р.

Переживши буремні революційні роки, вчений на початку 1920-х рр. посів посаду вченого консультанта кодифікаційного відділу Народного комісаріату юстиції, де працював до 1924 р. Продовжував він і педагогічну діяльність: викладав на правовому відділенні при Інституті народного господарства, а у 1924–1926 рр. був професором Харківського геодезичного та землевпорядного інституту.

У 1925 р. М. О. Максимейко включився в роботу Всеукраїнської академії наук, став членом Комісії для вивчення історії західньо-руського і українського права, яка працювала під керівництвом акад. М. П. Василенка⁵. Наприкінці 1925 р. дослідника обрали членом-кореспондентом ВУАН. З 1926 р. він очолював секцію історії українського права Науково-дослідного інституту української культури ім. акад. Д. І. Багалія, що активно працювала у Харкові. У 1934 р. після ліквідації Комісії та Інституту М. О. Максимейко повністю зосередився на педагогічній діяльності, викладав на історичному факультеті Харківського державного університету.

Ще у 1900-і рр. Микола Олексійович захопився дослідженням «Руської Правди», присвятивши ретельному вивченню цього кодексу законів давньоруського права майже 40 років! Можемо припустити, що поштовхом до зміни тематики дослідження стало знаходження ним ще у 1898 р. Московської редакції «Руської Правди». Основну увагу дослідник зосередив на аналізі структури, авторства та основних правових інститутів «Руської Правди»⁶. І сьогодні дослідники уважно вивчають його численні праці «Русская Правда и литовско-русское право» (Сборник статей по истории права, посвященный М. Ф. Владимирскому-Буданову. – К., 1904); «Мнимые архаизмы уголовного права Русской Правды» (СПб., 1905); «Русская

⁴ Скакун О. Ф. М. О. Максимейко – історик... – С.119.

⁵ Див.: *Історія Національної академії наук України. 1924–1928. Документи і матеріали.* – К., 1998. – С.187–188; 255–256; 382.

⁶ Див.: Скакун О. Ф. Максимейко Микола Олексійович // *Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т.3.* – К., 2001. – С.558.

правда и обычное право Литовско-Русского государства до издания Статута» (Труды XII археологического съезда. – М., 1905); «Опыт критического исследования Русской Правды» (Вып.1. – Харьков, 1914; матеріали для другого випуску праці були втрачені у 1917 р.); «Система Руської Правди в її поширеній редакції» (Праці комісії для виучування історії західньо-руського та українського права. – Вип.2. – К., 1926); «Закупы Русской Правды» (Наукові записки науково-дослідної кафедри історії української культури. – Вип.6. – Харків, 1927); «Про смердів Руської Правди» (Праці комісії для виучування історії західньо-руського та українського права. – Вип.3. – К., 1927); «Інтерполяції в текстові поширеної Руської Правди» (Праці комісії для виучування історії західньо-руського та українського права. – Вип.6. – К., 1929).

Можливо, саме через зацікавлення М. О. Максимейком дослідженням «Руської Правди» його запросили до Інституту історії України, незважаючи на те, що він постійно мешкав у Харкові. Власне, подібна ситуація була і з іншим членом-кореспондентом АН УРСР, старшим науковим співробітником Інституту С. В. Юшковим, який постійно проживав в Москві.

На жаль, прислужитися Інституту історії України своїми знаннями Микола Олексійович Максимейко не встиг... Його особистий архів, що знаходиться на зберіганні в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві, чекає своїх дослідників.

О. В. Юркова

ІРИНА МИКОЛАЇВНА МЕЛЬНИКОВА

Ірина Миколаївна Мельникова – відома українська вчена, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України. З її ім'ям пов'язаний розвиток наукових досліджень з таких проблем історіографії ХХ ст., як історія та міжнародне становище країн Центральної й Південно-Східної Європи, зв'язки і співробітництво України з державами цього регіону. Вченій притаманне натхненне служіння обраній справі, глибокі новаторські дослідження у галузі всесвітньої історії, постійне піклування про своїх численних учнів та послідовників, їх творче зростання.

І. М. Мельникова народилася 24 жовтня 1918 р. в м. Мена, що на Чернігівщині. У 1940 р. з відзнакою закінчила історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Тоді ж вона успішно склала іспити до аспірантури на кафедрі історії України істфаку КДУ.

Війна перервала її творчі плани й задуми, змусила з сім'єю евакуюватися до Чикмента, в Казахстан. Там, у Південно-Казахстанському вчительському інституті в 1941–1942 рр. Ірина Миколаївна працювала старшим викладачем історії СРСР. У 1942–1944 рр. вона продовжила навчання в аспірантурі об'єднаного Українського державного університету у м. Кзил-Орда, а в 1945 р. – у Київському державному університеті.

У 1946 р. на Вченій раді істфаку КДУ І. М. Мельникова з успіхом захистила кандидатську дисертацію «Політика російського уряду щодо України в 1725–1740 рр.», виявивши при цьому вміння глибоко аналізувати документальний матеріал, надзвичайну працездатність і потяг до знань.

У 1947–1959 рр. Ірина Миколаївна працювала старшим науковим співробітником в Інституті слов'янознавства АН СРСР у Москві, була першим ученим секретарем в історії цієї установи. Тоді ж у коло своїх наукових інтересів вона включила Закарпатську Україну, підготувала серію глибоких аналітичних статей з історії останньої періоду революції 1848 р., національно-визвольної боротьби українців краю у 1919–1924 рр. тощо. Її ґрунтовні дослідження з цієї тематики було опубліковано в «Учених записках Інститута славянознавства АН СРСР», а новаторську статтю «Закарпатська Україна у Революції 1848 р.» (обсягом 5 др. арк.) можна вважати монографічним дослідженням, в якому, зокрема, вчена переконливо довела, що Закарпаття – невід'ємна частина українських земель. Основні положення та висновки статті не втратили актуального і наукового значення й нині. Започаткувавши принципово нову тему, яка раніше не була предметом дослідження, І. М. Мельникова підготувала серію аналітичних статей, розпочала подальше, більш широке та поглиблене вивчення історичного минулого Закарпаття.

У 1948–1949 рр. за сумісництвом Ірина Миколаївна читала спецкурс з історії України на кафедрі історії СРСР історичного факультету Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова. З 50-х рр. талановита вчена поглиблено вивчає історію Чехословаччини 20–30-х рр., зокрема становище й розвиток Закарпатської України в її складі. Внаслідок копіткої праці

нею було підготовлено три розділи (обсягом 9 др. арк.) до фундаментальної праці «Історія Чехословаччини» (Т.3), де вона вперше висвітлила історію Закарпаття. Її подальші творчі розвідки з теми були опубліковані в «Ученых записках Института славяноведения» (т. III, IV за 1951 р., т. VI за 1952 р., т. XVI за 1958 р. і т. XVIII за 1960 р.), в інших історичних журналах, а також у празькому та братиславському наукових часописах.

У 1957 р. І. М. Мельникова перейшла на роботу до Інституту історії АН УРСР, продовжуючи до 1959 р. працювати за сумісництвом в Інституті слов'янознавства АН СРСР. Відтоді й до цього часу творча та громадська діяльність Ірини Миколаївни тісно пов'язана з Інститутом історії АН УРСР, де вона працювала старшим науковим співробітником, завідуючою відділу, а з 1988 р. – головним науковим співробітником. І всі ці роки вона постійний член Вченої ради цієї установи.

У 1962 р. І. М. Мельникова на Вченій раді Відділення суспільних наук АН УРСР успішно захистила докторську дисертацію на тему «Класова боротьба в Чехословаччині у період тимчасової часткової стабілізації капіталізму (1924–1929 рр.)», матеріали якої стали основою фундаментальної монографії «Класова боротьба в Чехословаччині у 1924–1929 рр.» (обсягом 20 др. арк.). Спираючись на численні архівні джерела, в тому числі й зарубіжні, вона ретельно дослідила внутрішню та зовнішню політику Чехословаччини, дала розгорнуту характеристику численним політичним партіям того часу. Поставлені нею питання є актуальними і нині.

Будучи принциповою й об'єктивною вченою з широким науковим світоглядом, здібним організатором історичної науки Ірина Миколаївна цілком закономірно з 1965 по 1988 рр. очолювала відділ історії зарубіжних країн та міжнародних зв'язків УРСР, який і досі після перейменування у відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин є одним з провідних в Інституті історії України НАНУ.

Під керівництвом І. М. Мельникової велася комплексна науково-теоретична розробка важливих напрямів вітчизняної та загальної історіографії – історії зарубіжних країн, зв'язків і співробітництва УРСР та країн Центральної й Південно-Східної Європи, зовнішньополітичної діяльності України. Їй вдалося фактично створити в Україні школу фахівців з історії та міжнародних відносин країн Центральної й Південно-Східної Європи. Під керівництвом Ірини Миколаївни підготовлено понад 30 кандидатських праць. Вона була опонентом, консультантом і щирим порадником багатьох докторантів, написала десятки кваліфікованих відгуків на наукові дослідження.

За плідну роботу по підготовці кадрів у галузі загальної історії в 1967 р. І. М. Мельниковій було присуджено звання професора, а у 1973 р. її, як талановитого вченого й здібного організатора науки, обрано членом-кореспондентом Академії наук УРСР.

Ірина Миколаївна – авторитетна, визнана вчена з проблем історії зарубіжних країн та міжнародних відносин України. Цій проблематиці присвячено близько 200 її наукових праць. Серед них понад 30 монографій і колективних видань, де вона була автором розділів, статей, нарисів, а також

головним, відповідальним редактором або членом редколегії. Під її керівництвом у відділі створюються колективні, індивідуальні монографії, в тому числі із залученням істориків з вузів Києва, Ужгорода, Чернігова тощо. Саме за пропозицією І. М. Мельникової вперше в Україні розпочалося вивчення історії й діяльності масових громадських організацій – спілок і товариств дружби та культурного співробітництва з СРСР і УРСР у Болгарії, Німеччині, Польщі, Румунії, Угорщині, Чехословаччині та Югославії, історії даного політичного руху в цих й інших зарубіжних країнах.

Водночас Ірина Миколаївна працювала над своєю улюбленою темою – історією Чехословаччини. У 1983 р. вона опублікувала фундаментальну статтю «Неєдли та Україна», написану на нових зарубіжних документальних джерелах. Її наукові праці дістали також належну оцінку й за рубежом – публікувалися в Празі, Братиславі, Пряшеві.

Науково-організаційний талант І. М. Мельникової був спрямований на зміцнення позицій учених-істориків України на міжнародній арені. З 70-х та до початку 90-х рр. вона – заступник голови Комісії істориків СРСР і Чехословаччини, виступає на її засіданнях з науковими доповідями. Ірина Миколаївна неодноразово представляла істориків України на багатьох наукових форумах, зокрема на VII–X Міжнародних з'їздах славістів.

Багато уваги І. М. Мельникова приділяла розвитку міжнародних наукових зв'язків ще з кінця 40-х рр., коли розпочалася співпраця науковців Інституту історії України та академічних установ Польщі й Словаччини. За її ініціативою і участю в 70–80-х рр. на основі двосторонніх договорів, а потім багатостороннього співробітництва між Інститутом історії України та науковими закладами історичного профілю академії наук Болгарії, Польщі, Чехословаччини, інших країн здійснювалися творчі контакти. Так, за пропозицією Ірини Миколаївни до плану багатостороннього співробітництва Академії наук УРСР і східноєвропейських держав на 1981–1985 рр. було включено тему «Історичні зв'язки України з країнами Центральної й Південно-Східної Європи», у виконанні якої разом з українськими брали участь болгарські, угорські, німецькі, польські та чехословацькі науковці.

Протягом 60–90-х рр. вчена систематично виступала з ґрунтовними доповідями на багатьох міжвузівських конференціях, сесіях, семінарах, нарадах істориків України.

З 1967 р. і до кінця 80-х рр. І. М. Мельникова очолювала Наукову координаційну раду АН УРСР з питань історії європейських соціалістичних країн, створену на базі керованого нею відділу, й плідно співпрацювала з істориками академічних наукових установ та вузів республіки. Ірина Миколаївна разом з провідними вченими – членами Ради подавала конкретну методичну, консультативну допомогу фахівцям, викладачам вузів, аспірантам і студентам у створенні творчих авторських колективів. За її ініціативою на базі Ужгородського, Львівського, Чернігівського університетів й Інституту суспільних наук у Львові проводилися виїзні пленарні засідання Ради. За проблематикою, розробленою останньою, було опубліковано літописи українсько-болгарських, українсько-польських, українсько-угорських, українсько-кубинських і

українсько-чехословацьких відносин, підготовлено численні монографії, захищено кандидатські та докторські дисертації.

І. М. Мельникова багато років була автором, членом редколегії й відповідальною за випуск щорічного збірника Інституту «Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн», а з 1991 р. є членом редколегії збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки».

Багато енергії та знань Ірина Миколаївна віддавала громадській діяльності, особливо в таких галузях суспільного життя, як міжнаціональні й міжнародні відносини, розвиток дружніх зв'язків і співробітництва України та зарубіжних держав. Вона була членом правління товариства «Знання» України, головою Науково-методичної ради з пропаганди історичних знань. З її ініціативи в областях України проводилися «Дні науки».

Понад двадцять років вчена працювала членом правління і заступником голови правління Українського товариства дружби з Чехословаччиною. Її кваліфіковані доповіді, виступи перед широкою аудиторією відзначалися глибиною знань, образним словом.

90-ті рр. – новий творчий етап у житті члена-кореспондента НАНУ І. М. Мельникової, коли свій багатий науковий потенціал вона спрямувала на дослідження найактуальніших питань міжнародних зв'язків України, народження й розбудови незалежної держави. Зокрема, у 1995 р. вона надрукувала концептуальну статтю, в якій дослідила процес вироблення основ самостійного зовнішньополітичного курсу України, що відповідає національним інтересам та є одним з центральних завдань у розбудові суверенної, демократичної держави. А в 2001 р. до 10-річчя незалежності України під науковим керівництвом Ірини Миколаївни виходить оригінальна праця – анотована історична хроніка «Україна і Європа (1990–2000 рр.)» (у двох частинах). В ній подано системно-інформаційний аналіз процесу становлення й розвитку міжнародних відносин України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи (част. I) і державами-членами Європейського союзу (част. II).

Плідна й багатогранна наукова та громадська діяльність Ірини Миколаївни одержали високу оцінку. Її нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора (1967), Дружби народів (1978), Жовтневої революції (1986), а також Почесною Грамотою і Грамотою Президії АН України. За внесок у співробітництво істориків України й Чехословаччини, зміцнення дружби між українським та чеським і словацьким народами вчену відзначено золотою медаллю ім. Я. Пуркіне Брнеського університету, медаллю ім. З. Неєдли, медаллю ім. Штура Словацької АН. Її нагороджено також почесним знаком Всесоюзного товариства «Знання» «За активну роботу», Знаком Міністерства освіти «Відмінник освіти України», почесним знаком Союзу радянських товариств дружби «За вклад у справу дружби», почесним знаком I-го ст. Союзу чехословацько-радянської дружби. У 2002 р. І. М. Мельникової Указом Президента України присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки».

ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ РЕЄНТ

Олександр Петрович Реєнт народився у с. Дяківці Літинського району Вінницької області у родині Петра Йосиповича та Ірини Трифонівни. Початкову та середню освіту Олександр здобув у сільській середній школі в Дяківцях, що мала добрі традиції. Сюди не раз приїздив на зустрічі із школярами видатний земляк – письменник Михайло Стельмах, автор відомих творів української літератури «Правда і кривда», «Кров людська – не водиця», «Гуси-лебеді летять».

Проте й історичне минуле Дяківців, які беруть свій початок у XIII ст., створювало тремтливу ауру безперервності часів, нерозривного зв'язку минулого і сучасного. Саме у молоді роки в Олександра з'явилася стійка жага до нових знань про рідний край та буття всього українського народу. Тому у виборі не сумнівався – в Київському державному університеті ім. Т. Шевченка його вабив історичний факультет. Та не вдалося відразу після школи юнакові потрапити до престижного столичного вузу: дві спроби 1966 й 1967 рр. (отримував усі «четвірки» і не проходив за конкурсом) закінчувалися невдачами. Однак це не спинило цілеспрямованого абітурієнта, адже він був переконаний, що власними зусиллями та наполегливістю досягне визначеної мети. Тому, працюючи столяром Київміськкомунбуду, Олександр займався у бібліотеках, відвідував підготовчі курси в університеті.

Але третю спробу довелося відкласти на два роки – настав час служити в армії. Після проходження навчального курсу він залишився в одній із частин ракетних військ стратегічного призначення Білоруського військового округу. За відмінну службу у Збройних силах старшина Олександр Реєнт отримав першу свою відзнаку – медаль «За військову доблесть».

Повернувшись до Києва, юнак подав документи до Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова) на історико-педагогічний факультет і вже восени потрапив до числа першокурсників. З часом у студента Олександра Реєнта викристалізувалися два пріоритети: навчання та громадська робота. На той час на історико-педагогічному факультеті підібрався сильний професорсько-викладацький колектив: декан Г. В. Січкара, заступник декана І. Х. Ганжа, професори та доценти М. Д. Березовчук, П. І. Бакуменко, О. П. Гош, Г. А. Джеджула, Л. Д. Денисяко, О. Д. Кардаш, Н. М. Кравченко, В. Ю. Ніколаєнко, М. Ф. Олександра, О. Ф. Павелко, Л. М. Проколієнко, В. Г. Рокитко, В. І. Самійленко, Г. В. Стрельський, Л. В. Таран, А. Ф. Трубайчук, Г. О. Цвікальська, І. С. Черненко та ін. Високий професійний рівень і можливість вони поєднували з довірою та повагою до студентів, значна частина яких вже мала певний життєвий досвід, армійський і виробничий стаж. Олександр Реєнту, який добре знав студентство, довірили очолити інститутську групу молоді, яка виїжджала на педагогічну практику до Німецької Демократичної Республіки. Громадська робота зблизила його з іншими активістами вузу – В. І. Гончаровим, М. Л. Головком, В. М. Даниленком,

І. І. Дроботом, В. А. Зінченком, Н. С. Ковальовою, О. І. Красною, Н. О. Козак, М. В. Левченком, Н. В. Конєвою, В. Г. Олійником, О. С. Падалкою, В. О. Рибчуком, В. М. Скубієнко, В. С. Чижком, Т. П. Чупак, Л. М. Ширяєвою, В. Г. Щабельською. Ініціативна та творча позиція громадських організацій інституту дозволяла реалізувати потенціал кожного студента. Та одним з найбільш популярних напрямів громадської роботи у вузі стала організація студентських будівельних загонів. Влітку 1971 р. Олександр випробував свої сили як рядовий член такого загону. Наступні три роки очолюваний ним загін «Славутич» працював у радгоспі «Буревісник» Наурзумського району, Кустанайської області (Казахська РСР).

Виконуючи обов'язки заступника, а з 1974 р. – секретаря комітету комсомолу КДПІ ім. О. М. Горького, Олександр Петрович намагався активізувати та урізноманітнити громадську діяльність студентів, спрямувати її у творче русло. Саме завдяки ентузіазму останніх, які відпрацювали десятки тисяч людино-годин на будівництві по вул. Тургенівській, виросла 16-поверхова споруда гуманітарного корпусу інституту.

Свою виразну громадську позицію студенти педінституту продемонстрували у щорічних виїздах до с. Раски Малинського району на Житомирщині, а також і в ході кампанії за збереження пам'яток історії та культури України, беручи участь у грошових зборах на реставрацію Золотих воріт.

Посада секретаря комітету комсомолу вимагала мобільності, комунікабельності, вміння приймати правильні рішення. За словами О. Реєнта, він вчився діловим якостям у керівників інституту: багаторічного ректора, академіка М. І. Шкіля, а також лідерів громадських організацій О. П. Гоша, О. В. Кокойла, М. В. Левченка, Б. О. Лобовика, О. Г. Мороза, І. І. Шкурка та інших. В 1976–1978 рр. О. Реєнт обирався до складу бюро РК ЛКСМУ Радянського району м. Києва.

У 1975 р. скінчився курс навчання на історико-педагогічному факультеті. Олександр Петрович отримав значок ЦК ВЛКСМ «За відмінне навчання», разом із великою групою київських активістів був сфотографований біля Прапора Перемоги у Москві, а також одержав рекомендацію до аспірантури. Особливу роль у науковій орієнтації майбутнього вченого відіграв заступник декана, а згодом декан історико-педагогічного факультету, кандидат історичних наук, доцент Іван Хомич Ганжа.

У листопаді 1977 р. О. П. Реєнт був зарахований до аспірантури Інституту історії АН УРСР з відривом від виробництва. 7 лютого 1978 р. вчена рада Інституту затвердила тему його дисертаційного дослідження – «Робітничий клас України у 1920 р.». Науковим керівником було призначено академіка М. І. Супруненка. «Микола Іванович, – згадує Олександр Петрович, – мав незаперечний авторитет серед колег і аспірантів. Спілкування з академіком Супруненком вважаю справжньою науковою школою, яка формувала мене як ученого-дослідника». 15 листопада 1980 р. О. П. Реєнта було затверджено на посаді молодшого наукового співробітника відділу історії Жовтневої революції й громадянської війни. А вже через рік відбувся успішний захист кандидатської дисертації. 3 травня 1984 р. Олександр Петрович – старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР (на конкурсній основі).

У березні 1985 р. Бюро відділення історії, філософії та права АН УРСР створило відділ громадянської війни й іноземної інтервенції, до складу якого ввійшов і О. П. Реєнт. Молодий перспективний учений поринув у напружену наукову роботу, виконував обов'язки вченого секретаря відділу, відповідального секретаря колективної монографії «Антинародна імперіалістична інтервенція на Україні», готував доповідні записки для Бюро відділення історії, філософії та права АН УРСР, партійних і державних органів. Результатом багаторічного наукового пошуку став вихід у 1984 р. його першої монографії «Робочий клас Советской України на завершающем етапе Гражданской войны (1920 г.)». У 1989 р. побачила світ документальна повість «Бесстрашный бронепоезд», написана О. Реєнтом за спогадами учасника громадянської війни Г. А. Печенка. Напруженою, але водночас цікавою виявилася робота над енциклопедичним довідником «Великий Октябрь и гражданская война на Украине», до якого Олександр Петрович підготував більше 20 статей, а також над шостим томом «Истории Украинской ССР» (1989 р.).

Паралельно з інтенсивною науковою діяльністю О. П. Реєнт виконував безліч громадських доручень як член методичної ради Київського обласного товариства «Знання», член експертної комісії з пам'яток Республіканського товариства охорони пам'ятників історії та культури, голова народного контролю інституту, член партійного бюро інституту, секретар партійної організації відділу.

Наукова і громадська зрілість Олександра Петровича припадає на 90-ті роки. Можливості, що відкрилися з початком перебудови, вчений використав для поглибленого вивчення джерельної бази періоду 1917–1920-х років. При нагоді стало його дворічне стажування (1990–1991 рр.) в Інституті історії СРСР АН СРСР у Москві. Копітка робота в архівах, Державній бібліотеці СРСР ім. В. І. Леніна, Інституті наукової інформації супроводжувалася активним спілкуванням з провідними російськими вченими з досліджуваної проблематики Ю. Г. Гімпельсоном, В. П. Дмитрієнком, І. І. Мінцем, Т. В. Осиповою, В. Д. Полікарповим, І. І. Розгоном та ін. Результатом цього відрядження стала підготовка до друку монографії «Робітничий клас України. 1917–1920-ті рр. (Соціально-економічні зміни)», виданої 1992 р., а також брошур «Робітництво в Україні і Центральна Рада» (1993), «Більшовизм і українська революція 1917–1920 рр. Спроба визначення характеру і динаміки соціальних процесів» (1994), «3'їзд поневолених народів (8–15 вересня 1917 р.)» (1994, у співавторстві). Водночас велася підготовка докторської дисертації «Робітники України в 1917–1920 рр. (Соціально-політичні та економічні зміни)», успішний захист якої відбувся наприкінці 1994 р. Монографічний варіант дисертаційного дослідження вийшов друком у 1996 р.

Водночас із заглибленням у складну діалектику суспільно-політичних й економічних процесів в Україні періоду 1917–1920 рр. розширюється творчий діапазон, коло наукових інтересів ученого. Так, з'являються праці «Україна: на межі цивілізацій (історико-політологічні розвідки)» (1995, у співавторстві), «Україна: проблеми самоорганізації (Начерки новітньої доби)» (1996, у співавторстві), «Українська національна ідея і християнство» (1997, у співавторстві), статті з проблем формування

самосвідомості українського народу, історії релігії й церкви, історичного краєзнавства. У грудні 1996 р. О. П. Реєнта обрано заступником голови Співки краєзнавців України, а вже наступного року як член редколегії він брав участь у підготовці до друку двох цікавих видань – «ІІ з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців. Матеріали та документи» (1997), а також «VIII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура» (Наукові доповіді та повідомлення)» (1997, у 2-х частинах). На останній конференції Олександр Петрович виступив з доповіддю, в якій проаналізував сучасний етап розвитку вітчизняного краєзнавства. Вона дала імпульс для плідної дискусії й вироблення відповідних теоретичних рекомендацій та практичних кроків.

Своєрідним підсумковим акордом багатолітніх наукових зусиль О. П. Реєнта став вихід двох монографій: «Українська революція і робітництво» (1996) та «Українські визвольні змагання (поч. ХХ ст. – 1921 рік). Події на східних теренах національної території» [Див.: «У робітнях історичної науки» (К., 1999. – С. 7–272)].

Прагнення осмислити уроки минулого і перспективи вітчизняної історичної науки спонукало Олександра Петровича звернутися до української історіографії кінця 80–90-х рр., а також до аналізу методологічних та загальнотеоретичних проблем сучасної історії. Предметом його критичного розгляду стали праці співробітників Інституту історії України НАН України за означене десятиріччя (Історичні зошити. – К., 1997, у співавторстві).

За цикл праць з проблем історії й культури України О. П. Реєнта удостоєно премії Президії НАН України ім. М. І. Костомарова за 1997 рік. Протягом 1998–1999 рр. з'являються кілька його статей, присвячених стану сучасної історичної науки, кризовим явищам і досягненням перехідної доби, внеску українських суспільствознавців у світову науку. Ці публікації викликали неоднозначні оцінки та жваву полеміку серед фахівців, порушили ряд питань, які рано чи пізно будуть вирішені науковцями.

Новий етап у житті Олександра Петровича розпочався у квітні 1994 р., коли його було призначено виконуючим обов'язки заступника директора Інституту історії України НАН України з наукової роботи. 10 липня 1996 р. Президія НАН України затвердила О. П. Реєнта на цій посаді. 1994 р. науковець став також заступником головного редактора «Українського історичного журналу».

Виконання адміністративних функцій вимагало нового рівня вимог до себе, розпорядливості, вдумливого підходу до кожного питання, яке доводилося вирішувати. У тому, що «дебют» на новій посаді пройшов успішно, Олександр Петрович завдячує усім членам Вченої Ради Інституту історії України, керівництву інституту в особі директора, академіка НАН України В. А. Смоля, голови профкому інституту, члена-кореспондента НАН України В. М. Даниленка. Головне своє завдання на новій посаді О. П. Реєнт вбачав у реалізації стратегічної наукової й суспільної діяльності Інституту історії України, виробленої дирекцією та схваленої Президією НАН України. Предметом його особливих турбот стали активізація роботи

«Українського історичного журналу», оновлення матеріальної бази комп'ютерно-виробничого відділу відповідно до сучасних вимог, а також комп'ютеризація всіх підрозділів інституту, організація доступу до глобальної інформаційної мережі. Водночас не залишилися без належної уваги проблеми бібліотеки, поліграфічної дільниці і комплекс поточних справ, можливо, менш помітних, але важливих і необхідних для життєдіяльності наукової установи.

З 19 травня 1999 року коло обов'язків Олександра Петровича розширилося: його було призначено завідувачем відділу історії України XIX – початку XX ст. О. П. Реєнт поставив за мету осучаснити форми та методи роботи відділу, вивести його на нову проблематику. Вже перший збірник наукових праць «Проблеми історії України XIX – початку XX століття» (К., 2000) засвідчив, що співробітники відділу визначилися в перспективних напрямках наукового пошуку та виявили готовність і вміння вирішувати складні завдання. Теоретичні засади досліджуваних питань й обґрунтування нових підходів до них викладено О. П. Реєнтом у заголовній статті збірника «Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: стан і перспективи наукової розробки». Рецензуючи перші чотири номери видання, Ю. І. Терещенко і С. Л. Гнатюк звернули увагу на «добре продуману проблемно-тематичну структуру збірника, яка, до того ж, постійно, від випуску до випуску, вдосконалюється й розширюється, так само як і кількість представлених статей і повідомлень»¹.

Наступним кроком у дослідженні неосвоєних тематичних ніш стала розробка вченим проблем Першої світової війни, над якими відділ працював протягом 2001–2003 років. До 90-річчя початку Першої світової війни разом з О. В. Сердюком О. П. Реєнт опублікував фундаментальну монографію «Перша світова війна і Україна» (2004), яка стала підсумком кількарічних наукових досліджень вчених. Книга відразу стала раритетом, адже в Україні протягом тривалого періоду не виходили праці, присвячені цьому доленосному, рубіжному періоду нашого минулого.

Інтенсивно працює О. П. Реєнт і на ниві атестації наукових і педагогічних кадрів. У грудні 1997 року президія всеукраїнської атестаційної комісії України призначила Олександра Петровича головою експертної ради ВАК з історичних наук. Протягом чотирьох років його кваліфіковану експертну оцінку отримали сотні кандидатських та докторських дисертацій. Рішенням Вченої ради Інституту історії України НАН України від 23 квітня 1998 року доктору історичних наук О. П. Реєнту присвоєно вчене звання професора зі спеціальності «Історія України». У вересні 2001 року він став почесним професором Ізмаїльського державного педагогічного інституту.

Незважаючи на постійну працю в академічній установі та багаторічні дослідження проблем фундаментальної науки, О. П. Реєнт ніколи не був «кабінетним» ученим. У 70–90-ті рр. він викладав історичні дисципліни студентам «альма-матер» – КДПІ ім. О. М. Горького, а також Київського державного інституту театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого, курсантам

¹ Див.: УІЖ. – 2003. – № 4. – С.146.

Вищої школи міліції МВС СРСР, Київського державного лінгвістичного університету. Значний педагогічний та викладацький досвід науковця було використано для підготовки програми досліджень історії митної справи в Україні (для академії митної служби), типової програми кандидатського іспиту зі спеціальності «07.00.01 – історія України». Він є автором навчальних посібників з історії України для 9 і 10 класів загальноосвітньої школи, а також ряду вузівських підручників.

Протягом кількох останніх років Олександр Петрович очолює журі секції «Історичне краєзнавство» всеукраїнських конкурсів-захистів науково-дослідницьких праць учнів-членів Малої Академії наук України, а також допомагає в організації студентських олімпіад з історії та методики її викладання, за що був нагороджений Почесною грамотою Міністерства освіти України й отримав подяку міністра.

Дбайливо плекає О. П. Реєнт майбутні кадри, опікуючись молодими науковцями, які досліджують проблематику історії України періоду ХІХ – початку ХХ ст. Докторанти, аспіранти і пошуковці нині працюють під керівництвом О. П. Реєнта у різних містах України. Працями високого рівня свою приналежність до наукової школи О. П. Реєнта засвідчують відомі в Україні та далеко за її межами доктори історичних наук Б. І. Андрусишин, І. В. Довжук, О. Є. Лисенко, А. І. Павко, А. М. Міхненко; 12 кандидатів історичних наук, поміж яких такі молоді вчені як Н. І. Загребельна, В. А. Зінченко, Т. М. Євсєєва, І. А. Коляда, Т. М. Курінна, І. І. Романько, С. Б. Скорченко, Л. Ф. Шепель, Б. М. Янишин та інші. Саме в цих особистостях історична школа члена-кореспондента НАН України О. П. Реєнта знайшла не лише гідних adeptів та інтерпретаторів, а перш за все талановитих педагогів, краєзнавців, здатних на самостійну наукову працю з досить високим евристичним потенціалом.

О. П. Реєнт постійно перебуває у пошуку нових форм реалізації власних творчих задумів. У 2001 р. він ініціював підготовку фундаментального узагальнюючого видання «Нариси історії професійних спілок України». Протягом двох років очолюваний О. П. Реєнтом авторський колектив опрацьовував джерельну базу в архівах України, Росії, Польщі та здійснював широку публічну і наукову апробацію результатів наукового дослідження. Книга стала навчальним посібником для студентів, які вивчають соціогуманітарний курс дисциплін.

Ще одним результатом плідної праці ученого став ініційований ним науково-методологічний проект «Україна Соборна», який дістав підтримку широкого наукового загалу. У проекті, присвяченому 15-річчю незалежності України, поряд з Інститутом історії України НАН України задіяні Донецький національний університет, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди», Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. Його метою задекларовано об'єднання зусиль академічних вчених та професорсько-викладацького складу кількох вузів країни для проведення спільних досліджень і наукових конференцій (щорічно, по чергово у кожному навчальному закладі), підвищення теоретичного рівня молодих фахівців з історії, етнополітології, релігієзнавства тощо, видавничої

діяльності, підготовки методичної літератури, узагальнюючих праць, культурно-освітньої роботи.

Ще до початку роботи Першої міжнародної наукової конференції «Галичина – Наддніпрянина – Донеччина: духовна вісь України» (Івано-Франківськ, червень, 2003 р.) побачив світ збірник статей «Україна Соборна», відповідальним редактором якого виступив О. П. Реєнт. І конференція, і збірник викликали широкий резонанс у країні.

У травні 2005 р. на базі ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди» відбулась Друга міжнародна наукова конференція «Соборність України: історична спадщина і виклики часу», а в грудні того ж року у Черкаському національному університеті ім. Богдана Хмельницького – третій науковий форум цієї серії під назвою «Соборна Україна: історична ретроспектива». Результатом роботи оргкомітету, до складу якого входив О. П. Реєнт, стала підготовка трьох випусків збірника «Україна Соборна», готується до друку четвертий.

В ході конференцій О. П. Реєнт виступив з низкою доповідей, в яких розглянуто методологічні аспекти осягнення феномену соборності України, а також проблем, які постають у процесі практичної реалізації національно-державницької ідеї. Саме ці доповіді і лягли в основу монографії «Україна соборна» (Київ, 2006 р.).

Політичні події в Україні 2004–2006 рр. продемонстрували, що історики здатні передбачувати, передчувати хід подій і відповідати на виклики часу власними науковими розробками. Це й стало визначальним чинником успіху проекту.

Вже кілька років поспіль в якості першого заступника голови Спілки краєзнавців України О. П. Реєнт сприяє розвитку краєзнавства і регіональної історії України, бере активну участь у проведенні наукових форумів з цієї проблематики. Інтерес до цієї галузі в ученого розкрився завдяки підтримці патріарха історичного краєзнавства, академіка НАН України, Героя України, голови Спілки краєзнавців України Петра Тимофійовича Тронька.

Розробляючи питання методології історичної науки, О. П. Реєнт широко популяризує сучасні історичні знання не лише шляхом публікацій, а й у ході консультацій, методсеінарів, круглих столів. Він брав участь у проведенні таких наукових заходів у Києві, Львові, Одесі, Харкові, Донецьку, Маріуполі, Черкасах, Івано-Франківську, Переяславі-Хмельницькому, Ізмаїлі, Дніпропетровську, Луганську, Вінниці, Кам'янці-Подільському та інших містах України.

Неодноразово Олександр Петрович був активним учасником міжнародних конференцій, що проходили у провідних вузах і наукових центрах зарубіжжя: в Афінах, Братиславі, Варшаві, Москві, Празі, Стокгольмі тощо.

Прагнення популяризувати сучасні історичні знання також знайшло своє втілення у сприянні створенню і становленню кафедри методології та методики викладання історичних дисциплін за всебічної підтримки ректора ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди», доктора історичних наук, члена-кореспондента Академії педагогічних наук України В. П. Коцура, яка за найактивнішої участі Інституту історії України НАН України поступово перетворилася на

осередок науково-методичної роботи у вузі. З ініціативи кафедралів перед викладачами, аспірантами, магістрами і студентами виступили з доповідями академіки НАН України В. А. Смолій, П. Т. Тронько, член-кореспондент НАН України В. М. Даниленко, доктори історичних наук С. В. Кульчицький, І. І. Колесник, О. Є. Лисенко, В. І. Марочко, Я. В. Верменич та інші провідні науковці Інституту історії України НАН України.

Повсякденну напружену працю Олександра Петровича гідно відзначено науковою громадськістю й державними органами. Наказом міністра освіти від 20 вересня 1996 року «За вагомий внесок у підготовку підручників, навчальних посібників та програм з історії України» О. П. Реєнта нагороджено знаком «Відмінник народної освіти». 16 вересня 1997 року вищовказ Президента України про присвоєння Олександрові Петровичу звання «Заслужений діяч науки і техніки України» «за вагомий внесок у розвиток краєзнавства, збереження національної історико-культурної спадщини». 7 квітня 2000 року Олександра Петровича обрано членом-кореспондентом НАН України, що є високою оцінкою його творчих та організаторських здібностей. 2001 року він разом з іншими членами авторського колективу став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки за 10-й том серії «Україна крізь віки» «Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.» (1999, у співавторстві).

Наразі серед найважливіших завдань – підготовка матеріалів та організація виходу багатотомної «Енциклопедії історії України», видання ряду періодичних збірників наукових праць і журналів (у тому числі й зарубіжних), членом редколегій яких він є. Їх перелік зайняв би кілька сторінок, та все ж кілька періодичних видань варто назвати. Серед них – «Український історичний журнал», «Історичний журнал», «Віхи історії», «Вісник Академії праці та соціальних відносин», «Сіверянський вісник», «Історія України», «Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.», «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика».

О. П. Реєнт долучився також до підготовки науково-документального видання «Київ у дні нацистської навали (До визволення Києва від гітлерівських загарбників)» (2003), який став помітним явищем у вітчизняній археографії.

Певного часу від Олександра Петровича вимагає й участь у роботі Вченої ради та Спеціалізованої вченої ради Інституту історії України НАН України.

Справжньою відрадою для Олександра Петровича є дві його доньки – Наталка й Олена. Затишне родинне життя разом з дружиною Валентиною Іванівною дає розраду в нелегкі хвилини, впливає нові сили. заряджає впевненістю у завтрашньому дні.

По всіх своїх рідних, близьких та друзях звіряє він правильність обраного шляху й потрібність справ, до яких долучається. Може, тому здається невичерпною його віра в людей, в їх неосяжний творчий потенціал, здатність власними силами будувати своє майбутнє.

О. Є. Лисенко, Г. В. Степаненко

ПАВЛО СТЕПАНОВИЧ СОХАНЬ

Український історик–славіст, археограф, джерелознавець, член-кореспондент Національної академії наук України, доктор історичних наук, професор, лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки, лауреат премії АН УРСР ім. Д. З. Мануїльського, лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАНУ Павло Степанович Сохань народився 18 листопада 1926 у с. Новоіванівка Білопільського району Сумської області в селянській родині. Звичайну течію його життя перервала Друга світова війна. У 1943 р., коли Павлу Степановичу виповнилося сімнадцять років, він пішов захищати Батьківщину від фашистських окупантів.

Після закінчення в 1953 р. Харківського державного педагогічного інституту ім. Г. Сковороди П. С. Сохань почав працювати у цьому закладі. З 1956 р. викладав історію у вузах Харкова.

В 1961 р. Павло Степанович вступив до аспірантури Інституту історії АН України, з яким багато років було пов'язане його творче життя. У 1963 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему «Полум'яний революціонер. Життя та революційна діяльність Георгія Димитрова», яку підготував під керівництвом відомого українського вченого Ф. П. Шевченка. Перші монографії П. С. Соханя, опубліковані ще в 60-х рр. «Пламенный революционер. Жизнь и революционная деятельность Георгия Димитрова» (К., 1962) та «Вогонь вічної дружби» (К., 1966), були пов'язані з дослідженнями проблем історії Народної Республіки Болгарії, розвитку українсько-болгарських зв'язків тощо.

У 1964–1974 рр. П. С. Сохань працював на посаді старшого наукового співробітника інституту. В 1973 р. він захистив докторську дисертацію на тему «Економічне, науково-технічне й культурне співробітництво СРСР і НРБ та участь у ньому Української РСР. 1944–1970 рр.». В 1974–1991 рр. Павло Степанович був заступником директора Інституту історії АН УРСР і у 1988–1991 рр. водночас очолював відділ історії міжнародних зв'язків України. 1985 р. його було обрано членом-кореспондентом Академії наук УРСР.

П. С. Сохань – відомий учений як в Україні, так й у міжнародних наукових колах. Основне місце в його творчості посідають дослідження з актуальних проблем історії держав Центрально-Східної Європи, зокрема Болгарії, міжнародних відносин та зв'язків України. В останній період Павло Степанович інтенсивно розробляє питання української археографії та джерелознавства. У творчому доробку вченого понад 300 наукових праць з цих проблем. Серед них – монографії та колективні праці «Очерки истории украинско-болгарских связей» (К., 1976); «Георгій Димитров і Україна» (К., 1982), «Украина во взаимосвязях славянских народов» (К., 1983, у співавт.), «Народная Республика Болгария в содружестве стран социализма» (К., 1984), «Украинская ССР в научно-техническом сотрудничестве стран социализма. 1945–1970» (К., 1988 у співавт.), «Про стан і основні

напрями діяльності Археографічної комісії АН УРСР в світлі сучасних вимог перебудови» (Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. – К., 1988), «М. С. Грушевський – археограф та джерелознавець» (Вісник АН України. – 1992. – № 1), «М. С. Грушевський і Academia» (К., 1993, у співавт.), «Археографічна робота в Україні: проблеми і перспективи» (Вісник АН України. – 1993) й ін. П. С. Сохань брав також участь як автор і заступник головного редактора у підготовці багатотомних видань «Історія України», «Історія Києва» та деяких інших колективних наукових праць. Дослідження вченого є значним внеском в історичну науку. Вони одержали загальне визнання й високу оцінку як в Україні, так і за її межами. Чимало праць Павла Степановича опубліковано болгарською, сербською, чеською та іншими мовами. Він учасник багатьох міжнародних наукових з'їздів, конференцій і симпозіумів з історії.

П. С. Сохань бере активну участь у відродженні археографії в Україні. У 1987 р. вчений очолив відновлену Археографічну комісію АН УРСР. А з 1991 р. став директором новоствореного Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ.

Очолюючи інститут протягом 15 років Павло Степанович багато зробив для розвитку цих двох дисциплін як важливого напрямку історичної науки. Під його керівництвом як головного редактора й за його безпосередньої участі в інституті вийшли з друку «Історія України–Руси» М. С. Грушевського в одинадцяти томах, дванадцяти книгах, тритомник «Кирило-Мефодіївське товариство. Документи і матеріали», «Історія запорозьких козаків» Д. І. Яворницького, описи Київського й Харківського намісництва, три томи «Українського археографічного щорічника», багатотомне видання Архіву коша Війська Запорозького, «Літопис УПА. Нова серія», «Альбоми де Ля Фліза» у двох томах, «Требник Петра Могили», «Литовська (Волинська) метрика» та багато інших оригінальних видань.

Керований П. С. Соханем інститут дістав міжнародне визнання. Він активно співпрацює в науково-видавничій сфері з відповідними центрами Росії, США, Канади, Франції, Болгарії, Польщі, Чехії, Словаччини.

Вчений успішно поєднує наукову діяльність з вихованням наукових кадрів. Ним створено українську школу з проблем всесвітньої історії, історіографії й джерелознавства. Під безпосереднім керівництвом Павла Степановича підготовлено близько 50 докторів і кандидатів наук, які працюють в різних містах держави. Серед його учнів – завідувачі кафедр, декани інститутів та університетів. Ця плідна діяльність продовжується й понині.

П. С. Сохань постійно займається громадською діяльністю і проводить велику науково-організаційну роботу. Протягом багатьох років він є заступником голови Українського комітету Міжнародної асоціації по вивченню та поширенню слов'янських культур при ЮНЕСКО й Українського комітету славістів. Понад 20 років вчений працював заступником голови правління Українського відділення радянсько-болгарської дружби. 1991 р. Павло Степанович був обраний також президентом Товариства «Україна-Болгарія». Протягом 15 років він працював заступником

головного редактора міжвідомчого збірника «Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн», а нині є членом редакційних колегій міжвідомчого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки» (заснований 1991 р.), періодичного видання «Український історичний журнал» та інших академічних друкованих органів.

За багаторічну сумлінну діяльність та за внесок у вітчизняну науку П. С. Соханя було нагороджено орденами Вітчизняної війни II ступеня, «Знак пошани», Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, болгарським орденом Кирила і Мефодія I-го ступеня, багатьма медалями.

Павло Степанович – лауреат Державної премії України (1980), премії АН УРСР ім. Д. З. Мануїльського (1976), премії НАНУ ім. М. С. Грушевського (1993). У 1986 р. його було обрано почесним членом Болгарського філологічного товариства, а в 1995 р. – дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові. У 1997 р. Указом Президента України йому було присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

С. В. Віднянський

ФЕДІР ПАВЛОВИЧ ШЕВЧЕНКО

Федір Павлович Шевченко... При згадці цього імені в пам'яті не одного покоління вчених-гуманітаріїв (насамперед істориків) постає світлий образ людини надзвичайної обдарованості, енциклопедичних знань, безмежної доброти і душевної щедрості.

Справді, сьогодні в Україні навряд чи знайдеться хоч один дослідник-медієвіст, архівіст, археограф, фахівець в галузі спеціальних історичних дисциплін, становлення якого як вченого відбувалося до середини 90-х років ХХ століття, хто б більшою чи меншою мірою не відчув на собі турботливу увагу цієї непересічної людини. Це ж стосується й більшості тих науковців, які сферою своєї діяльності обрали інші хронологічні періоди історії, інші галузі знань – археологію, етнографію, історичну лінгвістику тощо. Для одних він був науковим керівником чи офіційним опонентом при захисті кандидатських або докторських дисертацій, для других відповідальним редактором наукових монографій, для деякого – викладачем та головою державних екзаменаційних комісій, для інших – директором чи завідувачем академічного наукового підрозділу. Для всіх же без винятку – добрим дорадником, відкритим для спілкування співбесідником, який щедро обдаровував співрозмовників знаннями й ідеями, нарешті – колегою, працювати поряд з яким вважали за шастя як люди, близькі йому за віком, такі молодь, щотільки входила в науку.

Творча і життєва долі Федора Павловича склалися в цілому так, як і у більшості його співгромадян-сучасників. Обдарований юнак з далекого подільського села (народився Ф. П. Шевченко 24 серпня 1914 р. у с. Дунаївці на Хмельниччині), він пройшов шлях від колгоспника, згодом – робітника на київській взуттєвій фабриці через вечірній робфак до студента Московського історико-архівного інституту. Здобутий у 1937 р. диплом фахівця-історика та аспірантура, яку закінчив перед Великою Вітчизняною війною, стали для нього перепусткою у велику науку. Впевнено і рішуче вступив молодий дослідник на широку магістраль наукової творчості. Більше ніж за піввіку праці в царині української історії були незначні і великі успіхи, злети і падіння. Однак жодного разу за всі ці роки вчений не схибив з обраного шляху, ніколи і ні в чому, незважаючи на реалії життя і тиск обставин, не погрішив у своїх працях проти історичної істини.

Де б не довелося йому працювати – будь-то архівні установи України, Росії, Узбекистану, науково-видавничий відділ Архівного управління УРСР, кафедра архівознавства Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, академічні інститути (з 1949 р. Ф. П. Шевченко пов'язав своє життя з Інститутом історії України, працюючи тут на посадах завідувача відділами та сектором, заступника директора, старшого наукового та головного наукового співробітника, а у 1968–1972 рр. очолював Інститут археології) чи апарат Президії НАН України, він виявляв себе висококваліфікованим фахівцем, сумлінним і вимогливим у виконанні своїх посадових обов'язків.

Як вчений Федір Павлович Шевченко працював у надзвичайно широкому

хронологічному і тематичному діапазонах історичної проблематики. У його науковому доробку (в цілому з-під пера історика вийшло друком майже 700 публікацій) знаходимо розвідки з історії Скіфії, археологічні нотатки, студії з історико-географічного становища українських земель за доби середньовіччя і нового часу, соціально-економічної, політичної та духовної історії, історичних зв'язків українського народу із слов'янським світом, ролі народних мас в історії, становища українських земель у складі Австро-Угорщини, участі населення Буковини у визвольних змаганнях ХІХ – початку ХХ ст., історії першої світової війни, участі українців та представників інших слов'янських народів в національно-визвольній боротьбі іспанського народу 1936–1939 рр., партизанському русі в Україні у роки Великої Вітчизняної війни, політики німецької окупаційної влади на українсько-білоруських територіях; низку портретів історичних постатей, видатних діячів культури та науки сучасності; праці з краєзнавства, джерелознавства; археографічні та історіографічні дослідження; історико-географічні студії тощо.

Однак головною, найбільш близькою для нього на всіх етапах наукової діяльності залишалася проблематика, пов'язана з добою Гетьманщини та Національно-визвольною війною українського народу ХVІІ ст. Героїчні епізоди з далекого минулого були тією зброєю, яку використовував Ф. П. Шевченко фактично на початку своєї наукової діяльності у циклі радіопередач для населення окупованої України у роки Великої Вітчизняної війни, тим самим підтримуючи його віру у неминучість перемоги над ворогом. Цій проблематиці була присвячена його кандидатська дисертація, успішно захищена 1939 р. У різний час науковцем піднімалися і розроблялися питання дипломатичних відносин володаря Української козацької держави з урядами європейських країн; участі різних національних етносів в українському козацькому війську, їхнього посередництва у розвитку політичних, економічних та культурних зв'язків Запорожжя й Лівобережної України з оточуючими державами у другій половині ХVІІ–ХVІІІ ст.; гайдамацького руху та міжнародного резонансу, викликаного великим повстанням 1768–1769 рр. в Правобережній Україні; формування історичних поглядів Богдана Хмельницького; еволюції соціальної ієрархії українського суспільства в роки Національно-визвольної війни та багатьох інших. Прикметно, що останньою працею, яка вийшла друком за життя Федора Павловича, стала його стаття «Історичне минуле у сприйнятті Богдана Хмельницького» у науковому збірнику, присвяченому 400-літтю від дня народження Великого гетьмана.

Добі Національної української революції присвячена й фундаментальна монографія Ф. П. Шевченка «Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині ХVІІ ст.» (К., 1959). Грунтована на значній джерельній базі, ця праця і понині може слугувати зразком комплексного підходу до розв'язання проблеми, ретельності у доборі фактів, глибини теоретичних узагальнень. Широкий загальноісторичний контекст, присутній в монографії, дозволив автору прослідкувати всю сукупність українсько-російських взаємин на тлі політичних та соціально-економічних зрушень, що відбувалися в Україні у ході Національно-визвольної війни.

Загалом високим теоретичним рівнем позначена переважна більшість наукової спадщини Ф. П. Шевченка. Згадаємо хоча б такі його статті на сторінках «Українського історичного журналу» та інших видань, як «Про створення «Вступу до історичної науки», «Дискусія – неодмінна умова розвитку історичної науки», «Про суд історії», «Обшир наукового орієнтиру» тощо, в яких порушувався цілий ряд проблем методичного та методологічного характеру, наголошувалося на необхідності позбутися у науковій праці таких негативів, як суб'єктивізм, прожектерство, скороспілість висновків, натомість поставити в епіцентр наукової творчості такі критерії, як виваженість, повага до джерела, розгляд тих чи інших явищ у всій складності та багатоаспектності. Важливим, на думку вченого, було також відродити діяльність різних історіографічних шкіл, оскільки лише таким чином історичну науку можна було спрямувати у русло справжнього пізнання історичної істини.

Як акт не лише наукової, а й до певної міри громадянської мужності можна розцінити звернення Ф. П. Шевченка 1966 р. до наукової спадщини та політичної діяльності академіка М. С. Грушевського. на згадку самого імені якого протягом досить тривалого часу пануючою ідеологією було накладене своєрідне табу. Грунтуючись переважно на документах, які не мали поширення в науковому обігу, український вчений виступив проти однобічного, упередженого підходу до праць видатного попередника, спробував аргументовано розглянути мотиви його еміграції у 1919 р. та повернення на батьківщину 1924 р.

Іншою важливою стороною творчості Ф. П. Шевченка став широкий загальноцивілізаційний контекст, крізь призму якого сприймалися й трактувалися перипетії національної історії. Україна в Європі, Україна в континентальній системі політичних, економічних, культурних взаємовпливів – таким є лейтмотив більшості його історичних студій.

Близкучий дослідник, Ф. П. Шевченко не менш талановито виявив себе в іпостасях археографа, якому належать не лише упорядкування та наукове редагування таких ґрунтовних збірників документів, як «Листи з фашистської каторги» (К., 1947); «Селянський рух на Буковині в 40-х рр. XIX ст.» (К., 1949); «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939–1949)» (К., 1949); «Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы в трех томах» (М., 1953); «Документи Богдана Хмельницького (1648–1657)» (К., 1961); «Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні» (К., 1963); «Суспільно-політичний рух на Україні в 1856–1862 рр.» (К., 1963); «Каталог документів з історії Києва XV–XIX ст.» (К., 1982); «Реєстр Війська Запорозького 1649 р.» (К., 1995), а й тексти передмов до них; теоретика-історіографа; фахівця в галузі джерелознавства, архівознавства, картографії, історичної географії тощо, з-під пера якого вийшли статті «Місце та роль архівознавства серед інших спеціальних історичних дисциплін», «Про структуру та список карт історичного атласу України», «О составлении III тома Национального атласа УССР «История украинского народа и Украинской ССР», «До питання про роль інформації в розвитку історичної науки», «Місце історичного краєзнавства в історіографії України» та

ін.; головного редактора та члена редколегії «Українського історичного журналу», члена редколегій «Вісника Академії наук Української РСР», часопису «Пам'ятки України», міжвідомчого тематичного збірника «Питання історії народів СРСР»; наукового редактора колективних та індивідуальних монографій; фундатора і відповідального редактора щорічників «Історіографічні дослідження в Українській РСР», «Середні віки на Україні», «Українського історико-географічного збірника», серійного видання «Історичні дослідження», традицію випуску яких сьогодні продовжують його учні і послідовники.

Як організатор науки доктор історичних наук, а з 1969 р. член-кореспондент НАН України Ф. П. Шевченко входив до складу вченої та спеціалізованої вченої рад Інституту історії України НАН України, республіканської наукової ради з історії, Наукової ради з історіографії та джерелознавства при Відділенні історії АН СРСР, наукової ради Головархіву УРСР тощо. Школу вченого пройшли близько 60 кандидатів та 7 докторів історичних наук. Ф. П. Шевченко виступив ініціатором пошвавлення в Україні цілої наукової галузі – спеціальних історичних дисциплін, очоливши створені в структурі Інституту історії України відповідні наукові підрозділи та виховавши цілу плеяду спеціалістів.

Не має жодного сумніву щодо того, що творчий доробок та життєвий шлях такої неординарної особистості й науковця від Бога, яким був Шевченко, потребують свого неупередженого, ретельного вивчення. Сподіваємося, що такий життєпис, науково виважений, незабаром буде створено. Федір Павлович прожив нелегке життя, в якому було все – прості людські радості й незгоди, перемоги й поразки, закоханість у справу і відчай від неможливості повною мірою втілити вимріяне.

Як відомо, історія не має зворотного ходу, тому навряд чи доцільно дискутувати навколо того, як би склалася життєва та творча доля Ф. П. Шевченка, май він можливість пройти свій земний шлях в іншому хронологічному вимірі чи інших суспільно-політичних реаліях. Він був людиною свого часу, своєї епохи, в чомусь ідучи у її руслі, в чомусь відстаючи, а в чомусь піднявшись над нею. Як і в кожній людині, закладені в ньому потенційні можливості, очевидно, не в усьому були реалізовані повноцінно, не завжди адекватно були оцінені і його творчі здобутки. Проте людина розумна, спокійна, зважена, Федір Павлович зміг реально сприймати дійсність, піднімаючись над буденними проблемами і образами. Своїми людськими якостями, своєю фаховістю він здобув щире визнання та добру пам'ять.

На жаль, 1 листопада 1995 р. обірвалося життя Федора Павловича Шевченка. Вже понад 10 років цієї непересічної людини і вченого немає поряд з нами. Немає фізично. Виплекані ж ним творчі проекти та ідеї сьогодні, в нових історичних реаліях, продовжують своє віртуальне буття. Вони мають здатність матеріалізуватися у нових наукових розробках, створених його колегами і учнями, представниками новітньої генерації українських істориків, вихованих на творчій спадщині Вчителя.

СЕРАФИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ ЮШКОВ

Серафим Володимирович Юшков народився 4 квітня 1888 р. в с. Трофімовщина Пензенської губернії (нині – Мордовія).

1906 р. після закінчення класичної гімназії вступив до Петербурзького університету на юридичний та історично-філологічний факультети і у 1912 р. закінчив їх. Ще у студентські роки він виявив неабиякі здібності до наукової роботи. Юнак відвідував багаті петербурзькі архівосховища, де тривалий час вивчав оригінали унікальних писемних пам'яток часів Київської Русі. Вже тоді Серафим Юшков підготував монографічне дослідження, присвячене питанням правового становища сільської церкви на півночі Росії. Праця молодого вченого викликала науковий інтерес і невдовзі була надрукована в одному з джерелознавчих часописів (Летопись занятий имп. Археографической комиссии за 1913 г. – СПб., вып. 23), а також вийшла окремим виданням¹. Ця публікація була прихильно зустрінута науковою громадськістю. Очевидно, саме тому С. В. Юшков був залишений в університеті для підготовки до професорського звання. Молодий учений успішно пройшов стажування й, склавши магістерські іспити, 1916 р. був допущений до читання лекцій як приват-доцент Петербурзького університету.

Після 1917 р. Серафим Володимирович працював на викладацькій роботі в ряді вузів країни. 1918 р. його було запрошено до Саратова для читання курсу лекцій. Вже у лютому того ж року вчена рада місцевого університету обрала С. В. Юшкова професором кафедри історії російського права. Невдовзі вчений був обраний також професором саратовських інститутів народної освіти та народного господарства. З 1921 р. він – ректор Саратовського ІНО, а після того, як цей інститут було об'єднано з університетом, – декан факультету суспільних наук. 1926 р. С. В. Юшков повернувся до Ленінграда, на роботу в університет. На початку 30-х рр. учений працював на кафедрі історії народів СРСР Узбецької педагогічної академії в Самарканді, Дагестанському й Свердловському педагогічних, а також у Свердловському юридичному інститутах. З 1938 р. Серафим Володимирович Юшков – співробітник Всесоюзного інституту юридичних наук у Москві, де очолив (1939) сектор історії держави і права. Водночас він працював в Інституті історії АН СРСР та Московському державному університеті. Працюючи в столиці, С. В. Юшков одночасно брав участь у роботі науково-дослідних установ Академії наук УРСР. Зокрема він співробітничав з Археографічною комісією ВУАН та Інститутом історії України АН УРСР. За внесок у розвиток науки 1939 р. його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР². Протягом 1943–1944 рр. учений працював

¹ Див.: Юшков С. В. Очерки из истории приходской жизни на севере России в XV–XVII в. – СПб., 1913. – 134 с.

² Науковий ступінь доктора історичних наук С. В. Юшкову було присуджено 1935 р. рішенням Вченої ради Свердловського педагогічного інституту без захисту дисертації.

старшим науковим співробітником Інституту історії і археології АН УРСР, 1944–1950 рр. – Інституту історії АН УРСР³. На Україні побачили світ чимало історичних і джерелознавчих досліджень науковця (у видавництвах республіки в різний час з'явилося близько десяти праць Серафима Володимировича). Він взяв також участь у написанні фундаментальних колективних монографій, зокрема 1943 р. вийшов з друку за його участю перший том «Історії України»⁴. На Україні С. В. Юшков заприятелював та підтримував пізніше дружні стосунки з такими відомими вченими республіки, як А. Ю. Кримський, К. Г. Гуслистий, В. М. Корецький, А. О. Введенський. Творчі зв'язки з Україною він підтримував до останніх днів свого життя.

В 40-і рр., з утворенням Академії наук Казахської РСР, С. В. Юшков був обраний її дійсним членом, удостоєний почесного звання заслуженого діяча науки РРФСР, а 1944 р. нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Велика й різноманітна творча спадщина Серафима Володимировича. З його ім'ям тісно пов'язаний початок глибокого й систематичного дослідження проблем генезису феодалізму на Русі. Ще у 20-х рр. він опублікував кілька статей, присвячених природі інститутів останнього в Давньоруській державі, зокрема питанням формування феодально-залежного населення⁵. Солідна археографічна та мовна підготовка дала можливість С. В. Юшкову переглянути загальновізантані положення і схеми, які домінували у працях В. Й. Ключевського, О. Є. Преснякова, В. І. Сергеевича, М. Ф. Владимирського-Буданова. Так, Серафим Володимирович вніс значні корективи в тлумачення питання про смердів у Київській Русі. На відміну від своїх попередників, що трактували правове становище останніх за аналогією з правом Московської держави⁶, вчений на великому порівняльно-історичному матеріалі показав, що вони у Давньоруській державі були в XI–XIII ст. однією з особливих груп залежного населення, що суттєво відрізнялася від рабів. Віддаючи належне висновкам ученого, зауважимо, що новітня вітчизняна історіографія пододала односторонній підхід у трактуванні смердів тільки як феодально-залежного населення Русі. Дослідження вчених пізніших років визначили статус частини смердів як вільних людей⁷, що становили основну масу останніх.

1925 р. з'явилася узагальнююча розвідка С. В. Юшкова, присвячена

³ *Історія Академії наук Української РСР*. – К., 1967. – Кн. 2. – С.671–672.

⁴ *Історія України* / Під ред. проф. М. Н. Петровського. – Т.1. – Уфа, 1943. – 330 с.

⁵ *Юшков С. В.* О прикладниках: К истории феодальных институтов в Древней Руси // Научное приложение к журналу «Культура». – Саратов, 1922. – №2. – С.6–16; *Його ж.* К вопросу о смердах // Уч. зап. Саратов. ун-та. – 1923. – Т.1, вып. 4. – С.46–82.

⁶ *Юшков С. В.* К вопросу о смердах. – С.47.

⁷ Див.: *Рыбаков Б. А.* Смерды // История СССР. – 1979. – № 1. – С.41–58; № 2. – С.36–75; *Свердлов М. Б.* Генезис и структура феодального общества в Древней Руси. – Л., 1983. – С.138–146.

дослідженню проблеми генезису феодалізму в Давньоруській державі ⁸. У цій праці вчений доводив, що виникнення феодальних відносин слід пов'язувати з соціально-економічним розвитком ранньосередньовічної Русі XI–XIII ст., тоді як всі попередники Серафима Володимировича шукали корені феодалізму в так званому «удільному періоді» (XIV–XV ст.) вітчизняної історії. Розкриваючи процеси феодалізації давньоруського суспільства, вчений показав становлення та розвиток великого землеволодіння, віднісши його початки до XI ст. й більш раннього часу. У взаємозв'язку з формуванням князівського, боярського і церковного землеволодіння дослідник показав шляхи утворення феодально-залежного населення в Давньоруській державі. С. В. Юшков розглянув також проблему виникнення таких інститутів, як васалітет, імунітет, патронат тощо.

Постановка та розв'язання цих проблем були новим для того часу. Пріоритет Серафима Володимировича у вивченні генезису феодалізму в Київській Русі безсумнівний. Праці вченого справили помітний вплив на подальший розвиток історичної думки, спонукавши наукову громадськість до поглибленого вивчення проблем феодалізму. Так, слідом за С. В. Юшковим дослідженням соціально-економічного ладу Давньоруської держави зайнявся Б. Д. Греков. 1932 р. він виголосив доповідь «Рабство і феодалізм у Давній Русі» ⁹, що викликала жваву дискусію. 1933 р. з'явилася його невелика стаття, присвячена витокам феодалізму в Давньоруській державі ¹⁰. В статті вчений однозначно характеризує суспільство останньої як феодальне. Більш детальному обґрунтуванню цієї точки зору присвятив свою розвідку Б. Д. Греков ¹¹. Його позиція була співзвучною ідеям Серафима Володимировича, які він висловив на початку 20-х рр. Незважаючи на те, що погляди обох учених на трактування ряду принципів питань історії Київської Русі збігалися не в усьому, все ж вони були одностайними щодо визначення землеробства як основи господарства східних слов'ян, у питаннях формування феодального землеволодіння й виникнення різних форм соціальної експлуатації тощо. Все це об'єктивно сприяло утвердженню в радянській історіографії погляду на Київську Русь як на державу з розвинутими феодальними відносинами.

⁸ Юшков С. В. Феодальные отношения в Киевской Руси // Уч. зап. Саратов. ун-та. – 1925. – Т. 3. – Вып. 4. – С. 1–108.

⁹ Доповідь була опублікована тільки 1934 р. Див.: Греков Б. Д. Рабство и феодализм в Древней Руси // Изв. Гос. Академии материальной культуры. – М., Л., 1934. – Вып. 86. – С. 5–66 (Далі – ИГАИМК).

¹⁰ Греков Б. Д. Начальный период в истории феодализма // Вестник Академии наук СССР. – 1933. – № 7. – С. 13–18.

¹¹ Греков Б. Д. Очерки по истории феодализма в России. Система господства и подчинения в феодальной деревне // ИГАИМК. – 1934. – Вып. 72. – С. 25–159.

Віддаючи належне раннім працям Серафима Володимировича, насамперед оригінальній постановці й розв'язанню ним проблем феодального розвитку ранньосередньовічної Давньоруської держави, водночас не можна з позицій сьогодення не відзначити певну обмеженість його теоретичних узагальнень і висновків. Свідомо, чи не свідомо він опинився, втім, як і більшість інших тогочасних науковців, у полоні жорстких настанов радянського офіціозу в науці. Чого тільки варта публікація в «Правде» від 27 січня 1936 р. «Замечаний по поводу конспекта по истории СССР» Й. В. Сталіна, А. О. Жданова і С. М. Кірова, де відзначалося, що «у конспекті скидані в одну купу феодалізм та дофеодальний період, коли селяни не були ще закріпачені»¹². Ця стаття спонукала учених обґрунтувати в історії Київської Русі два етапи: перший – дофеодальний, «коли селяни ще не були закріпачені», й другий – феодальний, коли кріпацтво перетворилося в основу суспільних відносин. Не уникнув захоплення цією схемою і С. В. Юшков. У своїх наступних працях він послідовно доводив закономірність існування дофеодальних варварських держав. Цю проблему він розглядав на матеріалах не тільки Київської Русі IX–X ст., а й проводив порівняльно-історичний аналіз суспільного устрою англо-саксонських королівств VI–IX ст. та Монгольської імперії¹³. На думку вченого, виникнення варварських дофеодальних держав як проміжної форми на шляху до зрілої феодальної державності було закономірним наслідком розкладу первіснообщинного ладу. Державний устрій останніх характеризувався більшою досконалістю, ніж організація суспільства на рівні воєнної демократії. Для них було характерним, на думку Серафима Володимировича, існування трьох соціально-економічних укладів – первіснообщинного, рабовласницького та феодального.

Помітним явищем в історіографії Давньоруської держави кінця 30-х рр. стала фундаментальна монографія Серафима Володимировича «Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі». Вона була видана майже одночасно українською й російською мовами¹⁴. У цій праці вчений своєрідно підсумував результати своїх багаторічних досліджень над проблемою генезису феодалізму у Київській державі. Структура монографії відповідає прийнятій С. В. Юшковим схемі поділу давньоруського суспільства на дофеодальний та феодальний періоди. На

¹² К изучению истории. – М., 1946. – 21 с.

¹³ Див.: Юшков С. В. К вопросу о дофеодальном «варварском» государстве // Вопросы истории. – 1946. – №7. – С.45–65; Його ж. Про державний устрій Київської Русі (Перехід від варварської держави до феодалізму) // Наук. зап. Ін-ту історії і археології України. – 1946. – Кн. 2. – С.107–117; Його ж. К вопросу о дофеодальном («варварском») государстве // Уч. труды Всесоюзн. ин-та юрид. наук. – 1947. – Вып.10. – С.37–87.

¹⁴ Юшков С. В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. – К., 1939. – 210 с.; Його ж. Очерки по истории феодализма в Киевской Руси. – М., Л., 1939. – 254 с.

думку дослідника, вододілом між ними виступав 1054 р., коли помер Ярослав Мудрий. Характеризуючи епоху IX–X ст. як дофеодалний етап в історії Русі, Серафим Володимирович наголошував на тому, що то був час, коли «починають з'являтися, особливо з половини X ст., наростки феодальних відносин»¹⁵. Саме тоді, як вважав учений, розпочався процес розкладу сільської общини і виділення з її середовища двох антагоністичних класів – рабів та рабовласників.

Простежуючи витоки і шляхи формаційного розвитку Київської Русі, вчений великого значення надавав дослідженню системи поземельних відносин, що визначалася ним як основна ланка в процесі виникнення і початкового розвитку феодалізму у Давньоруській державі. На рівні досягнень сучасного йому джерелознавства дослідник проаналізував процес виникнення та організаційні форми феодального землеволодіння, простежив шляхи його формування й розміри. Чи не вперше в історіографії проблеми він поставив і зробив спробу розв'язати питання про роль князівського домену¹⁶. На думку науковця, розвиток останнього становив один з основних моментів процесу феодалізації Київської Русі. С. В. Юшков суттєво доповнив новими аргументами висловлювані ним раніше положення про перетворення давньоруської данини в феодальну ренту. Цей процес був тривалий та неоднозначний. На думку Серафима Володимировича, він полягав у поступовому перетворенні племінних територій, обкладених даниною, на особисті володіння феодалів; в ускладненні способів збирання данини панівною верхівкою Давньоруської держави, урізноманітненні й диференціації складу останньої; у передачі великокнязівською адміністрацією права на збирання її з підвладного населення окремим вельможам чи установам, наприклад церкві¹⁷.

Вагомим внеском С. В. Юшкова в історичну науку є те, що він у комплексі розглянув державні інститути Київської Русі. Вчений показав зміст князівської влади, її походження і характер, розкрив соціальну суть віча, зробив спробу дослідити питання князівські з'їзди та організацію управління державою¹⁸. Це дало йому змогу глибоко й всебічно охарактеризувати основні риси суспільно-політичного устрою Київської Русі. Звичайно, подальший розвиток науки вніс свої корективи у трактування вказаних проблем¹⁹, однак запропоновані Серафимом Володимировичем шляхи їх розв'язання не втратили своєї актуальності. Це стосується, зокрема, вирішення питань про виникнення та еволюцію таких суспільних інститутів, як

¹⁵ Юшков С. В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. – С.35.

¹⁶ Там само. – С.36–41.

¹⁷ Там само. – С.71.

¹⁸ Там само. – С.138–198.

¹⁹ Пауцто В. Т. Черты политического строя Древней Руси // Новосельцев А. П., Пауцто В. Т., Черетини Л. В. и др. Древнерусское государство и его международное значение. – М., 1965. – С.11–76.

васалітет, міністеріалітет та імунітет.

В творчому доробку С. В. Юшкова великий інтерес викликає запропонований ним у низці публікацій варіант розв'язання питання про походження Русі²⁰, досі не поцінований належним чином. Піддаючи критиці концепцію варязького походження Давньоруської держави і не приймаючи доказів антинорманістів, що ототожнювали Русь з дніпровськими полянами, вчений дійшов висновку про те, що перше, ніж ця назва стала вживатися в етнічному значенні, вона означала особливу соціальну групу, що стояла над слов'янами. *«Бувши особливою соціальною групою, яка стояла над рядовим слов'янством, руси й панували над ними. Руси разом з тим були організаторами перших держав, які виникли на території східного слов'янства... ці соціальні групи, що говорили особливою, більш розвинутою, ніж слов'янські паріччя мовою, що мали вищу культуру, яка розвивалася під значним арабським і візантійським впливом, наскільки різко почали відрізнятися від маси обципників, яка їх оточувала і платила їм дань і перебувала під їхньою владою, що виникла потреба в особливій назві цих груп. Так виникла назва Русь, що, як відомо, особливо закріпилася за тією групою, яка осіла в Києві, в місті, що раніше було центром землі полян. Можливо, що ця назва не є слов'янською. Можливо, що ця назва означала професійних воїнів, купців, городян»²¹.*

Помер С. В. Юшков 14 серпня 1952 р. у підмосковному Малоярославці, де його і було поховано.

В. М. Ричка

²⁰ Юшков С. В. К вопросу о происхождении русского государства // Уч. записки Моск. юрид. ин-та. – 1940. – Вып.2. – С.37–59; *Його ж.* До питання про походження Русі // Наук. записки Ін-ту мовознавства АН УРСР. – 1941. – Т.1. – С.137–156.

²¹ Юшков С. В. До питання про походження Русі. – С.153.

НАУКОВІ СПІВРОБІТНИКИ: БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ

АБДУЛЛАЄВА Маріанна Абдуласвіна (15.08.1972, м. Тихорецьк Краснодарського краю, Росія) – дослідниця українсько-грецьких відносин.

1995 закінчила Кубанський держ. ун-т. 1993–95 навчалась в Кримському ін-ті підвищення кваліфікації вчителів, 1997–98 – в Афіньському ун-ті (Греція). 1996–99 – аспірантка, 1999–2002 – м. н. с. відділу «Кабінет українсько-грецьких відносин НАН України» Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Православні храми та монастирі Криму як осередки духовного життя грецького населення (кінець XVIII – 30-ті роки XX ст.)» (2001, наук. кер. – к. і. н. Н. О. Терентьєва). Одночасно з 1997 – викладач, заст. директора Керченської філії Таврійського ін-ту підприємництва та права.

Тв.: Духовно-релігійне життя греків Криму наприкінці XVIII – на поч. XX ст. – К., 2000; Грецькі громади в Криму у 1917 – 1938 рр.: етноконфесійний аспект. – К., 2001.

АНДРОЩУК Олександр Володимирович (01.01.1974, с. Горбівці Літинсько-го р-ну Вінницької обл.) – дослідник історії України другої половини XX ст.

1997 закінчив іст. фак-т Вінницького держ. пед. ін-ту. 1997–2000 – учитель історії та правознавства загальноосвітньої школи на Вінниччині. 2000–2003 – аспірант, з 2003 – м. н. с., н. с. відділу новітньої історії та політики Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Адміністративно-територіальні зміни в УРСР: плани, втілення, наслідки (друга половина 40-х – 60-і роки XX ст.)» (2004, наук. кер. – д. і. н. П. П. Панченко).

Тв.: Політика перейменувань об'єктів адміністративно-територіального поділу в УРСР в 40–60-ті роки XX ст.: мета, механізм реалізації, наслідки // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 22–23. – К., 2003; Реорганізація сільських адміністративно-територіальних одиниць в УРСР: мотиви, засоби реалізації, наслідки (друга половина 40-х – 60-ті роки XX ст.) // Український історичний збірник. – 2003. – Вип. 6. – К., 2004; Перейменування об'єктів адміністративно-територіального поділу Криму як репресивний та пропагандистський засіб державної політики (друга половина XX ст.) // Крим в історичних реаліях України: Мат. наук. конф. «Крим в історичних реаліях України: До 50-річчя входження Криму до складу УРСР». – К., 2004; Демографія українського села XVI–XXI ст. крізь призму історико-краєзнавчого дослідження // Краєзнавство. – 2005. – № 1–4.

АНІСІМОВ Юрій Олександрович (28.12.1918, м. Белий, Смоленської губ., Росія – 16.07.1985, м. Київ) – дослідник історії науки і техніки.

У 1940-х рр. працював у Ленінград. геологічному управлінні. Потім – курсант Ленінград. артилер. уч-ща. Учасник Великої Вітч. війни, інвалід. 1948 закінчив Ленінград. гірничий ін-т. 1948–51 – аспірант Ленінград. техн. ін-ту по кафедрі «історія техніки». 1951–53 – гол. інж., с. н. с., 1953–63 – зав. відділу історії техніки АН УРСР. Канд. дис. «Основні етапи розвитку техніки буріння нафтових свердловин в дореволюційній Росії» (наук. кер. – акад. АН УРСР В. В. Данилевський). 1963–83 – зав. відділу, с. н. с. відділу історії техніки сектора історії техніки та природознавства Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Історія вивчення і використання залізорудної бази України (1861–1917 рр.)» (1980). Досліджував історію розвитку гірничої справи та геологічних досліджень, техніки розвідки корисних копалин, використання мінеральних ресурсів для розвитку продуктивних сил, питання науково-технічного прогресу та його зв'язок із соціально-економічним розвитком. Опублікував понад 100 праць.

Тв.: Геолог Леонід Іванович Лутугін. – К., 1959 (у співавт.); Феодосій Николаевич Чернышев. 1856–1917. – М., 1985; Розвиток металургії в Українській РСР. – К., 1972 (у співавт.); Історія машиностроєння в Українській ССР. – К., 1957 (у співавт.); Багатства надр України. – К., 1968 (у співавт.); Історія технічного розвитку угольної

промышленности Донбасса. – В 2 т. – К., 1969 (у співавт.); *Научно-технический прогресс в Украинской ССР.* – К., 1971 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

АПАНОВИЧ Олена Михайлівна (09.09.1919, м. Мелекес, Самарськ. обл., Росія – 20.02.2000, м. Київ) – дослідниця історії України середніх віків. Лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1994), лауреат Фондації Омеляна і Тетяни Антоновичів (США, 1995).

1941 закінчила фак-т рос. мови і літ-ри Харків. пед. ін-ту. 1942–44 – інструктор Башкирського радіокомітету, 1944–50 – с. н. с. Центр. держ. іст. архіву УРСР. Канд. дис. «Участь запорозького козацтва в російсько-турецькій війні 1708–1774 рр.» (1950, наук. кер. – д. і. н. К. Г. Гуслистый). 1951–57 – м. н. с., 1957–72 – с. н. с. відділу феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. 1972 звільнена «за пропаганду буржуазно-націоналістичних ідей і дружні взаємини з репресованими дисидентами» (формально – внаслідок бюджетного скорочення «неперспективної тематики»). 1972–86 – с. н. с. ЦНБ АН УРСР. 1995–2000 – с. н. с. відділу історії України середніх віків Ін-ту історії України НАН України. Досліджувала історію України XVI–XVIII ст., зокрема історію козацтва, Запорізької Січі, життя і творчість В. І. Вернадського, питання книгознавства, історії рукописної книги XVI–XVIII ст.

Тв.: *По місцях боїв Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.* – К., 1954; *Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії 50–70 рр. ХІІІ ст.* – К., 1960; *Боротьба українського народу проти соціального і національного гноблення ХІІ–ХІІІ ст. в творчості Т. Шевченка // Історичні погляди Т. Г. Шевченка: Зб. наук. праць.* – К., 1964; *Матеріали українських архівів про економічні зв'язки України з країнами Сходу в ХІІ–ХІІІ ст. // Архіви України.* – 1966. – № 4; *Відображення суспільно-політичних поглядів українського народу проти соціального і національного гноблення в історичних піснях ХІІІ ст. // УІЖ.* – 1968. – № 5; *Збройні сили України першої половини ХІІІ ст.* – К., 1969; *Історія Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР.* – К., 1979 (у співавт.); *Рукописная светская книга XVIII в. на Украине.* – К., 1983; *Искусство в жизни и творчестве В. И. Вернадского // Научное и социальное значение деятельности В. И. Вернадского.* – Л., 1989; *Розповіді про запорізьких козаків.* – К., 1991; *Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі.* – К., 1993; *В. П. Вернадський. Жизнь и деятельность на Украине.* – К., 1994 (у співавт.); *Українсько-російський договір 1654 р.: Міфи і реальність.* – К., 1994.

Літ.: *ЕоУ.* – Vol. 1. – 1984; *Під знаком Кліо: На пошану Олени Апанович.* – Дніпропетровськ, 1995; *Історія українського середньовіччя: козацька доба. Зб. наук. праць на пошану історика лауреата Державної премії ім. Т. Г. Шевченка Олени Михайлівни Апанович.* – К., 1995; *Берегиня козацької історії: Бібліографічний покажчик творів О. М. Апанович.* – Запоріжжя, 1996; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Дмитрієнко М. Ф. 80-річчя від дня народження О. М. Апанович // УІЖ.* – 1999. – № 5; *Олена Михайлівна Апанович: Біобібліографічний покажчик (До 80-річчя від дня народження і 55-річчя наукової діяльності).* – К., 1999; *Шевченківські лауреати. 1962–2001: Енциклопед. довідник.* – К., 2001; *Українські архівісти: Біобібліографічний довідник: У 3 вип.* – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002; *EIV.* – Т. 1. – К., 2003.

АСАТУРОВ Сергій Костянтинович (11.11.1955, с. Оноп, Кіровського р-ну Сахалінської обл., Росія) – дослідник новітньої історії східноєвропейських країн, НДР, трансформаційних процесів в східнонімецьких землях.

1973–78 навчався на фак-ті міжнарод. відносин Київ. держ. ун-ту. 1978–82 – стажист-дослідник, 1982–89 – м. н. с., 1989–91 – н. с. відділу міжнарод. відносин соц. країн, 1991–92 – н. с. відділу міжнарод. відносин Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Німецька Демократична Республіка в політичному, економічному і науково-технічному співробітництві країн соціалістичного співтовариства (1971–1985)» (1989, наук. кер. – д. і. н., проф. І. М. Кулинич). З 2001 – доц., зав. кафедри міжнародних відносин, з 2004 – зав. кафедри міжнародної інформації Київ. слав'ястичного ун-ту.

Тв.: *Участь Німецької Демократичної Республіки в реалізації комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції // Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн.* – Вип. 9. – К., 1983; *Історія України: дослідження та інтерпретації // Філософська і соціологічна думка.* – 1992. – №4; *Інформаційні особливості перехідного періоду у Чеській республіці //*

Університет: Історико-філософський журнал. – 2005. – Січень-лютий; Інформаційний принцип у формуванні політичного середовища Франції // Університет: Історико-філософський журнал. – 2005. – Травень-червень; Трансформаційний період у Чехії: інформаційний аспект // Вісник Київського славистичного університету. – 2005. – №23; Португалія і ЄС: інформаційна складова проблеми адаптації // Університет: Історико-філософський журнал. – 2005. – Вересень-жовтень; Політичні технології інформаційного суспільства (на прикладі ФРН) // Політика і час. – 2005. – № 9–10.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

БАБІЙ Тетяна Петрівна (24.06.1919, м. Умань, Черкас. обл.) – дослідниця історії природознавства.

1947 закінчила біологічний фак-т Київ. держ. ун-ту; 1947–73 працювала в Ін-ті біохімії АН УРСР, потім в Ін-ті молекулярної біології і генетики АН УРСР. Канд. дис. «Деякі дані про обмін білків, нуклеїнових кислот та інших фосфоромістких з'єднань у сідалищному нерві тварин» (1960, наук. ст. – к. біол. н.). Автор понад 40 наук. праць з біології. 1973–79 – с. н. с. відділу історії природознавства Ін-ту історії АН УРСР. За період роботи в Ін-ті брала участь у підготовці колект. 3-томної монографії «Развитие биологии на Украине» (К., 1985), була автором і членом редколегії збірників «Нариси з історії природознавства і техніки».

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

БАЖАН Олег Григорович (06.10.1968, м. Пирятин Полтав. обл.) – дослідник історії української діаспори, суспільно-політичного життя в Україні в другій половині 1940–1980-і рр., проблем утвердження і функціонування командно-адміністративної системи в СРСР. «Відмінник освіти України» (1997).

1985–92 (з перервою: 1987–89 служив у лавах Радянської армії) – навчався на іст. фак-ті Полтав. держ. пед. ін-ту. 1992–94 – асистент кафедри історії України Полтав. держ. пед. ін-ту. 1994–97 – аспірант, з 1997 – н. с., с. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Опозиційний рух в Україні (друга половина 1950-х – 1980-ті рр.)» (1996, наук. кер. – к. і. н. Ю. З. Данилюк). Заст. голов. ред. ж-лу «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ» та часопису «Краєзнавство».

Тв.: Кримські татари 1994–1994 рр.: Статті. Документи. Свідчення очевидців. – К., 1995 (упоряд., у співавт.); Збережемо твою славу: Громадський рух за увічнення історії українського козацтва в другій половині 50-х–80-х рр. ХХ ст.: Зб. док. та матеріалів. – К., 1997 (кер. групи упоряд.); Операція «Фреїтлік»: Зб. док. і матеріалів. – К., 1998 (у співавт.); Тершистим шляхом до храму: Олесь Гончар в суспільно-політичному житті України 60–80-х рр. ХХ ст.: Зб. док. та матеріалів. – К., 1999 (упоряд., у співавт.); Пам'ять Биківні: Документи та матеріали. – К., 2000 (упоряд., у співавт.); Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті роки). – К., 2000 (у співавт.); Випробування вірою: боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-ті рр. – К., 2000 (у співавт.); Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 1980-ті рр. ХХ ст.). – К., 2000 (у співавт.); Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ–ХХ ст.: Історичні нариси. – К., 2002 (у співавт.); Історія України: Посіб. для вступ. до вищ. навч. закл. – Ч.3: З 1914 р. до наших днів. – К., 2003 (у співавт.); На скрижляях історії: З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки. Кн. 1 з серії «Україна-Канада: історія та сучасність». – К., 2003 (упоряд., у співавт.); Кримські татари: шлях до повернення. Кримсько-татарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х років) очима радянських спецслужб: Зб. док. та матеріалів: У 2 ч. – К., 2004 (упоряд., у співавт.); Історія України: Навч. посіб. – К., 2005 (у співавт.); Україна. Хроніка ХХ ст. – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

БАЛАБУШЕВИЧ Тетяна Аркадіївна (21.10.1945, м. Київ) – дослідниця економічної історії України ХVІ–ХVІІІ ст., історичної географії, наукової бібліографії історії.

1967 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1967–68 викладала історію в сільській школі на Київщині, 1968–69 – консультант, ред. УТОПІК. 1972–75 – аспірантка кафедри історії середніх віків іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Магнатське

господарство Львівської землі Речі Посполитої 30-х – першої пол. 70-х рр. XVIII ст.» (1975, наук. кер. – д. і. н. В. О. Маркіна). 1972–75 – м. н. с. ЦНБ АН УРСР; 1975–77 – ст. викладач Чернігів. пед. ін-ту. 1977–92 – н. с., с. н. с. сектора спец. іст. дисциплін Ін-ту історії АН УРСР. З 1993 – доц. кафедри історії Нац. ун-ту «Києво-Могилянська Академія».

Тв.: *Балканістика в Українській ССР: Бібліоогр. указатель.* – К., 1983 (у співавт.); *Територіальний поділ праці в ремеслах і промислах України у ХІІ–ХІІІ ст. (Географічний фактор в історичному процесі).* – К., 1990; *Територія і межі правобережних козацьких полків (Проблеми історичної географії).* – К., 1992; *Аграрна історія Галичини середовища ХІІІ ст.* – К., 1993.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

БАЛКОВИЙ Петро Миколайович (24.06.1904, с. Знаменівка Новомосков. повіту Катеринослав. губ., нині Новомосков. р-ну Дніпропетров. обл. – помер у м. Київ) – дослідник історії Великої Вітчизняної війни.

1915 закінчив земську школу, 1919 – Новомосков. вище початкове училище. Під час громадянської війни перебував у червоних партизанах. У 1920-і рр. працював на виборних посадах у радянських та кооперативних установах. 1926–28 – у лавах Червоної армії. 1928–31 – на парт. роботі. 1935 закінчив Ком. ун-т ім. Артема (м. Харків). 1935–36 – аспірант Ін-ту історії ВУАМЛІН. 1936–40 – лектор, зав. відділу музею В. І. Леніна у м. Києві. Учасник Великої Вітчизняної війни. Брав участь в обороні Сталінграду. Нагороджений орденом «Червоної Зірки», медалями «За оборону Сталінграду» і «За перемогу над Німеччиною». 1946–50 – м. н. с., с. н. с. Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. Канд. дис. «Винищувальні батальйони України в період оборонних боїв Червоної Армії (червень 1941 – липень 1942 рр.)» (1949). 1950–52 – с. н. с. воєнно-історичного відділу, 1952–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–64 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: *Народне ополчення Радянської України.* – К., 1961; *Війна без флангів. Партизансько-повстанська боротьба українського народу проти білозарядців та інтервентів в 1918–1920 рр.* – К., 1966; *Українська РСР у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.* – К., 1967 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

БАРАБОЙ Абрам Зіновійович (05.02.1902, с. Томашпіль Ямпільського повіту Подільської губ. (нині Вінницької обл.) – 15.04.1983, м. Київ) – дослідник історії України XVII–XX ст.

З 1915 працював на сірниковій фабриці в Одесі. 1918 склав екстерном іспити за 8 кл. загальноосвіт. школи. З 1919 викладав історію в школах і технікумах. 1936 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту і вступив до аспірантури по каф. історії України. Канд. дис. «Причини приєднання України до Росії у 1654 р.» (1939). 1938–41 – доц. каф. історії СРСР Київ. держ. ун-ту. У 1941–46 – в Червоній армії: офіцер-політпрацівник, викладач танкового училища. У 1946–47 – зав. каф-ри історії СРСР Омського пед. ін-ту. З 1947 викладав історію СРСР, історію КПРС, основи марксизму-ленінізму у вузах Києва. 1953–54 – м. н. с., 1954–59 – с. н. с. відділу археографії, 1959–62 – с. н. с. відділу допоміжних історичних дисциплін Ін-ту історії АН УРСР. З 1962 – на пенсії. Докт. дис. «Правобережна Україна у передреформений період: Нариси соціально-економічного розвитку, селянського і різночинного революційного руху» (1966, захист в Ін-ті історії АН СРСР).

Досліджував історію визвольної війни укр. народу 1648–1657 рр., революційний рух селян і різночинної інтелігенції 40–60-х рр. ХІХ ст. на Правобережній Україні. Оpubлікував понад 30 наук. статей у збірн., журн., близько 50 ст. в УРЕ. Брав участь у підготовці 2-томної «Історії Української РСР»; документ. зб. «3 історії утворення комнезамів на Україні» (К., 1958); «Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919–1920 рр.)» (К., 1957); «Отмена крепостного права на Украине» (К., 1961) на ін.

Тв.: *К вопросу о причинах присоединения Украины к России в 1654 г. // Историк-марксист.* – 1939. – № 2; *Історія СРСР: Метод. посібник для студентів-заочників іст. фак-в ун-тів і пед. ін-тів.* – К., 1940; 1941; *Історія СРСР: Методичні вказівки для студентів-заочників пед. шкіл.* – К., 1940; *Правобережная Украина в 1648 г. // Исторические записки.* –

1950. – Т. 34; Харьковско-київське таїное революційное общество 1856–1860 гг. // *Исторические записки*. – 1955. – Т. 52; *Селянський антикріпосницький рух у Київській губернії у 1855 р.* // *Вісник АН УРСР*. – 1957. – № 4; *Розшарування і початок розкладу селянства Правобережної України в першій половині XIX ст.* // *ВІДЖ*. – 1960. – № 4; *Революції і реформи в суспільному розвитку*. – К., 1970.

Літ.: В. П. 70-річчя А. З. Барабоя // *ВІДЖ*. – 1972. – № 4; [Некролог] // *ВІДЖ*. – 1983. – № 7; *РЕІУ*. – Т. 1. – К., 1969; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник*. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

БАРАНОВСЬКА Наталія Петрівна (15.07.1948, м. Махачкала, Дагестан, Росія) – дослідниця новітньої історії України. Лауреат премії ім. М. І. Костомарова НАН України (2002), нагороджена Почесною відзнакою Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (2006).

1973 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1967–75 – лаборант, м. н. с., 1975–84 – н. с., з 1984 – с. н. с. відділу, який з роками міняв назву: історії комуністичного будівництва (до 1973), історії соціалістичного будівництва (до 1980), історії розвинутого соціалізму (до 1991) та сучасної історії України, з 2002 – с. н. с. відділу новітньої історії та політики Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Роль преси України у зміцненні дружби народів СРСР. 1966–1975 рр.» (1982, наук. кер. – д. і. н. В. Ф. Панібудьласка). Докт. дис. «Чорнобиль в новітній історії України: влада і суспільство» (2006, наук. консульт. – д. і. н. Г. В. Касьянов).

Досліджує суспільно-політичний та економічний стан України, її місце в інтеграційних народногосподарських процесах після Другої світової війни, Чорнобильську трагедію в долі України. Головний упорядник збірників: «Чорнобиль: проблеми здоров'я населення: Зб. докум. і матеріалів» (К., 1995); «Чорнобильська трагедія: Зб. докум. і матеріалів» (К., 1996).

Тв.: *Печать Советской Украины – пропагандист дружбы народов СССР*. – К., 1983; *Україна – Чорнобиль – світ: чорнобильська проблема у міжнародному вимірі 1986 – 1999 рр.* – К., 1999; *Об'єкт «Укріття»: Проблеми, події, люди*. – К., 2000; *Україна: Утвердження незалежної держави (1991–2001)*. – К., 2001 (у співавт.); *Уряди України у XX ст.* – К., 2001 (у співавт.); *Соціальні та економічні наслідки Чорнобильської катастрофи*. – К., 2001; *Чорнобильська катастрофа в публікаціях*. – К., 2004.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Яблуневий цвіт і гілка полину: Чорнобиль у житті і творчості історика Наталії Барановської // Надзвичайна ситуація*. – 2001. – № 3.

БАСАРА-ТИЛІЩАК Галина Богданівна (01.04.1977, м. Березани Тернопільської обл.) – дослідниця історії Української революції 1917–1921 рр.

1999 закінчила іст. фак-т Тернопільського держ. пед. ун-ту. 1999–2002 – аспірантка Центру українознавства Київ. нац. ун-ту. З 2003 – м. н. с., н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Українське провінційне місто як політичне та соціокультурне явище у добу національно-демократичної революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.)» (2003, наук. кер. – к. і. н. В. М. Пісун).

Тв.: *Соціокультурний феномен українського провінційного міста доби Центральної Ради // Українознавство – 2002: Календар-щорічник*. – К., 2001; *Українець versus малорос: проблеми національної ідентичності на світанку Української революції // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Українознавство*. – Вип. 7. – К., 2003; *Українське національне відродження у політичному та соціокультурному просторі провінційного міста революційної доби // Українознавство – 2004: Календар-щорічник*. – К., 2003; *Україна: Хроніка XX століття. Рік 1918. Довідкове видання*. – К., 2005 (у співавт.); *Україна: Хроніка XX століття. Рік 1919. Довідкове видання*. – К., 2005 (у співавт.); *Україна: Хроніка XX століття. Рік 1920. Довідкове видання*. – К., 2005 (у співавт.); *Директорія, Рада Народних Міністрів УНР. 1918 – 1920. Документи і матеріали*. – К., 2006 (упоряд., у співавт.).

БАЦАК Костянтин Юрійович (03.07.1971, смт. Володарка Київ. обл.) – дослідник всесвітньої історії.

1993 закінчив іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. 1993–94 працював на кафедрі

історії слов'янських народів Укр. держ. пед. ун-ту. 1994–97 – аспірант, 1997–99 – м. н. с. відділу всесвітньої історії та міжнарод. відносин Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Італійська еміграція в Україні у 80-х рр. XVIII – першій третині XIX ст.: джерела та шляхи формування, міжнародні зв'язки» (1999, наук. кер. – д. і. н. М. М. Варварчев, захист в Ін-ті укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського). 1999–2001 – на адміністративній та викладацькій роботі в Міжрегіональній Академії управління персоналом. З 2001 – ректор Ун-ту сучасних знань. Автор понад 20 науково-методичних та наукових праць, виданих в Україні та за кордоном.

Тв.: *Інтеграція італійців в економічне та культурне життя Південної України (80-ті роки XVIII – початок 30-х років XIX ст.) // Україна в європейських міжнародних відносинах. – К., 1998; La partecipazione degli italiani alla colonizzazione dell'Ucraina meridionale (anni '80 del XVIII secolo – anni '30 del XIX secolo) // Slavica. – 1998. – № 2; Італійська імміграція в контексті історичних, етнополітичних та господарсько-колонізаційних процесів на українських землях (ост. третина XVIII – початок XIX ст.) // Український історичний збірник 2000. – К., 2000; Італійська еміграція в Україні наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст. Витоки. Формування. Діяльність. – К., 2004; Le icone ucraine in stile barocco // Slavica. – 2004. – № 2.*

БАЦАК Наталія Іванівна (29.05.1971, м. Лисичанськ Луганської обл.) – дослідниця історії грецьких громад України, проблем національної духовної культури грецької діаспори, її ролі в соціокультурному й економічному розвитку України XIX – XX ст.

1993 закінчила Київ. держ. пед. ін-т. 1994–97 – аспірантка, 1997–2000 – м. н. с., 2000–2004 – н. с., з 2005 – с. н. с. відділу «Кабінет українсько-грецьких відносин НАН України» Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Греки Північного Приазов'я: культурно-просвітницький розвиток (кінець XVIII – початок XX ст.)» (1999, наук. кер. – к. і. н. Н. О. Терентьева).

Тв.: *Культурно-освітній розвиток грецької громади Північного Приазов'я (XVIII – XIX ст.) – К., 1998; Історія північноприазовської грецької громади кінця XVIII – початку XX ст. в архівах України // Україна – Греція: Архіва та книжкова спадщина греків України: Наук. зб. – К., 1998; Культурно-просвітительські заклади та громадські організації греків Північного Приазов'я. – К., 1999; Грецький етнос в Криму до переселення в Північне Приазов'я (1778–1779 рр.): Проблема збереження автентичності нації // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1999. – Вип. 8; Протоієрей Серафим Серафимов // Подвижники і меценати: Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст. Історико-біографічні нариси. – К., 2001; Греки Криму: проблема обох переселень (з історії міграційних рухів XVIII–XX ст.) // Крим в історичних реаліях України. – К., 2004 (у співавт.).*

БЕВЗО Олександр Арефійович (21.08.1901, с. Маркуші Бердичівського р-ну Житомир. обл. – 24.11.1981, м. Київ) – дослідник історії України середніх віків.

1925–29 навчався на фак-ті профосвіти Київ. ін-ту народної освіти, одержав кваліфікацію викладача історико-економічних наук. 1947–59 – м. н. с. відділу археографії, 1959–63 – м. н. с. відділу допоміжних історичних дисциплін, 1963–67 – м. н. с. відділу історії міст і сіл УРСР, одночасно з 1963 – керівник наукового архіву Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Львівський літопис і Острозький літописець» (1962, наук. кер. – к. і. н. А. З. Барабой).

Основна проблематика досліджень стосувалась питань історії феодалізму, джерелознавства. Автор багатьох статей в УРЕ, упорядник ряду колективних праць, зокрема «Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы» (У 3-х тт. – М., 1953).

Тв.: *Словарь малоупотребительных и непонятных слов и выражений в кн.: «Воссоединение Украины с Россией». Т. 2, Т. 3. – М., 1953; Про правила друкування історичних документів, писаних українською мовою в XVI–XVIII ст. // Вісник АН УРСР. – 1958. – № 2; «Львівський літопис» і «Острозький літописець» як джерело для вивчення історії України в II пол. XVI – I пол. XVII ст. // Наукові записки Інституту історії АН УРСР. – 1960. – Т. 13; «Львівський літопис» і «Острозький літописець»: Джерелознавче дослідження. – К., 1970. 2-е вид. – К., 1971.*

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

БЕЛІНСЬКИЙ Євген Федорович (02.02.1924, м. Котовськ Одеської обл.) – дослідник історії України XIX ст.

1952 закінчив іст. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. 1952–55 викладав історію у Велико-Бичківській середній школі Рахівського р-ну Закарпат. обл. 1955–58 – аспірант, 1958–63 – м. н. с. відділу історії капіталізму, 1963–70 – м. н. с. відділу історіографії та джерелознавства Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Формування залізничного пролетаріату на Україні в другій пол. XIX ст.» (1963).

Тв.: 3 історії формування залізничного пролетаріату на Україні в другій половині XIX ст. 3 історії соціально-економічного розвитку та класової боротьби на Україні // *Наук. записки Інституту історії України. Т. 13* – К., 1960; *В Полтавських залізничних майстернях // Книга для читання з історії Української РСР.* – К., 1961; *Залізничне будівництво на Україні в епоху промислового капіталізму // Нариси історії соціально-економічного розвитку України в дожовтневий період.* – К., 1963.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

БЕЛОУСОВ (БІЛОУСОВ) Сергій Миколайович (06.03.1897, м. Тула, Росія – 02.07.1985, м. Київ) – дослідник історії радянської України, комуністичної партії.

Після закінчення 1909 початкової школи працював учнем у кустарній зброярській майстерні, друкарні, у 1913–20 – на Тульському зброярському заводі. З 1920 – на комсомольській, партійній та громадській роботі. 1921 брав участь у придушенні Кронштадтського заколоту. 1924–26 – навчався на курсах марксизму Ком. Академії при ЦВК СРСР. 1930–33 навчався в Історико-партійному ін-ті Ін-ту червоної професури при ВЦВК СРСР у Москві. Одночасно у 1926–29 – викладач робітничого фак-ту Нижньогород. держ. ун-ту, у 1931 – викладач історії партії у І Москов. обл. ком. ун-ті, у 1932–33 керував кафедрою історії партії та партійного будівництва II-го Москов. обл. комвузу у Тулі. 1932 надано звання професора по кафедрі історії партії. 1933 постановою ЦК ВКП(б) направлений начальником політуправління Грушковської МТС Одеської області. За успішне виконання державних завдань нагороджений орденом Леніна (1934). 1934–36 – відповідальний секретар Бобринецького райкому КП(б)У Одеської області.

У грудні 1936 – червні 1941 – директор Ін-ту історії України АН УРСР. 1937–39 – член Київського міськкому КП(б)У, секретар парторганізації АН УРСР. З початком війни мобілізований. Був комісаром батальйону, начальником соціально-економічного циклу II-го Харків. танкового училища, комісаром, начальником політвідділу I-го Туркестанського кулеметного училища (м. Кушка). 1946 демобілізований у званні підполковника. 1946–51 – с. н. с. відділу історії радянського періоду Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Українська Радянська Соціалістична республіка у боротьбі за завершення будівництва соціалістичного суспільства (1935 – червень 1941)» (1947). Піддавався критиці. В атестаційній характеристиці за 1947 вказувалося: «В своїй минулій роботі в Ін-ті історії України тов. Белоусов як директор і редактор видань Ін-ту допустив ряд політичних помилок, на що було вказано в постанові ЦК КП(б)У від 29.08.1947 р. «Про політичні помилки і незадовільну роботу Ін-ту історії України АН УРСР». 1951–55 – в. о. зав. відділу історії радянського періоду, 1955–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–64 – с. н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни Ін-ту історії АН УРСР. Одночасно працював за сумісн. в Ін-ті підвищення кваліфікації викладачів марксизму-ленінізму при Київ. держ. ун-ті.

Автор понад 70 наукових праць. Один з ініціаторів і співавторів «Історії Української РСР» в 2 т. Брав участь у підготовці УРЕ, БСЕ, виступав наук. ред. ряду монографій, збірників, брошур. Підготував понад 20 кандидатів наук. Відзначений урядовими нагородами СРСР, УРСР і Туркменської РСР.

Тв.: *Боротьба українського народу проти панської Польщі.* – К., 1940; *Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі.* – К., 1951 (1956 перевидана у Братиславі); *Відбудова і розвиток народного господарства та культури Української РСР в четвертій п'ятирічці (1946–1950).* – К., 1953; *КПРС – патхенник і організатор комуністичного будівництва на Україні.* – К., 1960.

Літ.: *Стоян П. К. Сергій Миколайович Белоусов: До 70-річчя з дня народження // УІЖ.* – 1967. – № 5; *П. С. 75-річчя С. М. Белоусова // УІЖ.* – 1972. – № 6; *Відозначення 80-річчя С. М. Белоусова // УІЖ.* – 1977. – № 5; *У леїцатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): 36. док. і матеріалів: У*

2 ч. – К., 1996; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АІІ УРСР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова.* – К., 2001.

БЕЛЯКЕВИЧ (БІЛЯКЕВИЧ) Іван Іванович (03.07.1905, м. Херсон – 09.07.1984, м. Львів) – дослідник новітньої історії країн Азії та Африки, участі полків у Першій світовій війні та революції 1917 р.

1919 закінчив Перше вище початкове училище м. Одеси. 1924–27 – навчався на економ. фак-ті Одеського ін-ту нар. гос-ва. 1920–21 – секретар Одеського портового комітету комсомолу, 1921–23 – працював у особливому відділі ВЧК–ГПУ м. Одеси. 1924–30 – на комсомольській роботі в Одеському порту. 1930–35 – викладав в Одеському ін-ті інженерів водного господарства, 1935–41 – в Одеському пед. ін-ті. 1944–48 – ректор, 1950–52 – декан іст. фак-ту, 1948–61 – зав. кафедри історії нового та новітнього часу, 1961–78 – доц. цієї кафедри Львів. держ. ун-ту. Достовірних даних про захист канд. та докт. дисертацій немає. 1945–46 – с. н. с. Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР (за сумісн.). Працював над темою «Західноукраїнське питання на Версальській конференції». Відзначився як завзятий борець протн історичної школи М. С. Грушевського.

Тв.: Економічний стан сучасного Іраку // Східний світ. – 1929. – № 3: Сільське господарство Північної Маньчжурії // Східний світ. – 1930. – № 10: Турція і попытки Германиї избавитися от русского фронта в период первой мировой войны // Труды Восточно-Сибирского государственного университета. – Т. 2. – Иркутск, 1944; Отношение Лиги наций и США к нападению Японии на Китай и оккупации Маньчжурии в 1931 году // Наукові записки Львівського університету. – Т. 17. Серія історична. – Вип. 4. – Львів, 1949; Пз истории участия польских рабочих и солдат в России в подготовке Великой Октябрьской социалистической революции. – Львов, 1957; Польські інтернаціоналісти в боротьбі проти корніловського закомату // УІЖ. – 1968. – № 5: Антивоснні виступи в І-й польській стрілецькій дивізії на Південно-Західному фронті влітку 1917 р. // Українське слов'янознавство. – Вип. 1. – Львів, 1970; До питання про чисельність поляків у складі російської армії під час першої світової війни // Вісник Львівського університету. – Серія історична. Вип. 7. – Львів, 1971.

Літ.: Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів // Михайло Грушевський і українська історична наука. – Львів, 1999; Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000). – Львів, 2000; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів, 2001.

БИКОВА Тетяна Борисівна (26.03.1971, м. Київ) – дослідниця історії Криму першої третини ХХ ст.

1995 закінчила іст. фак-т Київ. нац. ун-ту (заочне відділення). 1988–2005 – ст. лаборант, аспірантка, з 2005 – м. н. с., н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Створення Кримської АСРР» (2005, наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький).

Тв.: Етапи створення Кримської АСРР // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 4. – К., 1998; Масовий терор в період утвердження радянської влади в Криму (1918–1921 рр.) // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2001. – № 2; Уряди Криму. 1917–1921 // Уряди України у ХХ ст. – К., 2001; Червоний терор в Криму // Нариси з історії політичного терору і тероризму в Україні (ХІХ–ХХ ст.). – К., 2002; Політичне та соціально-економічне становище в Криму (від середини ХVІІІ ст. до 1917 р.) // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Вип. 6. – К., 2003; Крим у геополітичних планах партії більшовиків (1917 – 1921 рр.) // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 9. – К., 2003. Створення Кримської АСРР (1921 р.) // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 11. – К., 2004; Курс більшовиків на світову революцію та кримські реалії // Історичне спадко Крима. – 2004. – № 8; Коротка історія Радянської Соціалістичної Республіки Тавриди (1918 р.) // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 12. – К., 2004; Організація Кримської Соціалістичної Радянської Республіки у 1919 р. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип. 13. – К., 2005.

БИСТРЕНКО Петро Пантелеймонович (12.1900, с. Веприк Гадяцького повіту Полтав. губ. – після 1980, м. Київ) – дослідник історії України 20 ст., археограф.

1918–19 – у лавах Червоної армії. 1920–28 – на різних виборних посадах (голова сільради, Комітету незаможних селян та ін.). 1928–29 навчався у Полтав. рад. партшколі, 1930–32 – на партійній та викладацькій роботі в с. Зачепилівка Харків. обл. та м. Краснограді. 1932–35 навчався на соц.-економ. фак-ті Укр. ін-ту ком. освіти у Харкові, 1935–38 – в Ін-ті історії Ін-ту червоної професури при ВЦВК СРСР у Москві. 1938–39 викладав на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту, де одночасно закінчив курс аспірантури. 1939–41 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Перші марксистські організації на Україні» (1940). У липні 1941 мобілізований, був старшим викладачем, начальником соціально-економічного циклу воєнних училищ у Харкові, Ташкенті, Кірові, Свердловську. 1946–54 – с. н. с. Ін-ту історії партії ЦК КПУ – філіалу Ін-ту Маркса–Енгельса–Леніна–Сталіна при ЦК КПСС. 1954–63 – с. н. с. відділу археографії, відділу допоміжних іст. дисциплін Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: *З історії поширення марксизму і створення перших соціал-демократичних організацій на Україні (кінець XIX ст.).* – К., 1958.

Лит.: *У леґацах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): 36. док. і матеріалів: У 2 ч.* – К., 1996.

БІЛЕЦЬКИЙ Степан Теодорович (14.08.1904, м. Львів – 04.08.1989, м. Львів) – дослідник середньовічної історії, історичної географії та картографії України, джерелознавець. Член НТШ (1937).

1925–34 навчався на гуманістичному та математично-природознавчому факах Львів. ун-ту ім. Яна Казимира. Магістерська дис. «Взаємини Данила Романовича з Польщею і Литвою. 1205–1264 рр.» (1934). 1934–37 – безробітний. 1937–38 – працівник Ревізійного союзу українських кооперативів. 1940–41, 1944–46 – м. н. с. Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР. Працював над темою «Територіальний поділ Галицько-Волинської держави XIII–XIV ст.». 1941–44 – архіваріус Львів. обл. архіву. 1946–49 – художник, м. н. с. Етнографічного музею АН УРСР. 1949–51 – с. н. с. Львів. іст. музею. 1951–69 – м. н. с. відділу історії України Ін-ту суспільних наук АН УРСР. Канд. дис. «Класова боротьба у місті Львові у середині XVII ст.» (1959, захист в Ін-ті історії АН УРСР).

Тв.: *Ярослав Осмомисл, князь Галицький // Літопис Червоної Калини. – 1937: Боротьба плебей і селян м. Львова проти міського патриціату напередодні Визвольної війни 1648–1654 рр. // Віковична дружба народів-братів. – Львів. 1954; Нариси історії Львова. – Львів, 1956 (у співавторстві); Боротьба львівських міщан проти засилля шляхти в першій половині XVII ст. // З історії західноукраїнських земель. – Вип. 1. – К., 1957; Розвиток ремесла і промислів у місті Львові в середині XVII ст. // З історії західноукраїнських земель. – Вип. 2. – К., 1957; Соціальна структура населення Львова в середині XVII ст. // З історії західноукраїнських земель. – Вип. 4. – К., 1960; Боротьба підмайстрів з майстрами у Львові в середині XVII ст. // З історії західноукраїнських земель. – Вип. 5. – К., 1960.*

Лит.: *Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів, 2001; Українські архівісти: Біобібліографічний довідник: у 3 вип. – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002.*

БЛИК Порфирій Антонович (09.11.1900, с. Бересточа Лубенського повіту Полтав. губ. – 22.02.1951) – дослідник історії України початку 20 ст.

1915–19 – навчався у Лубенській вчительській семінарії. 1919–26 працював бібліотекарем, учителем у школах на Полтавщині та у Харкові. 1923–27 навчався в Харків. ін-ті нар. освіти, 1926–28 – в семінарі підвищеного типу Н. Ю. Мірзи-Авак'янц. Одночасно з 1927 – помічник вченого архівіста Харків. крайового іст. архіву, технічний секретар Центр. перевіркової комісії при Центр. Архів. управлінні УСРР. 1928–31 – аспірант Харків. науково-дослідної кафедрі історії укр. культури ім. акад. Д. І. Багалія. 1930–32 – вчений секретар Археографічної комісії Центр. Архів. управління УСРР. 1938–41 – с. н. с. сектора історії України періоду капіталізму Ін-ту історії України АН УРСР. Готував монографічне дослідження «Україна в роки імперіалістичної війни і друга буржуазно-демократична революція». У 1941–43 рр. перебував в окупованому Києві, у 1942 – співробітник Музею-архіву переходної доби м. Києва. У повоєнний час звинувачений у «співпраці з німцями під час окупації». Репресований. Помер у Карагандинському таборі.

Тв.: *Причини першої світової імперіалістичної війни // Пролетарська правда. – 1938. – 26 липня; Як українські націоналісти знущались з пам'яті поета // Пролетарська*

правда. – 1938. – 3 жовтня; До 18 річниці розгрому Врангеля // *Пролетарська правда*. – 1938. – 21 жовтня; Селянські повстання на Україні на початку ХХ сторіччя // *Пролетарська правда*. – 1939. – 24 травня; Первый съезд волсполкомов Украины // *Советская Украина*. – 1939. – 30 мая; Дні мобілізації 1914 року на Київщині // *Пролетарська правда*. – 1939. – 4 серпня; Двадцятиріччя звільнення Києва від денікінців // *Вісті*. – 1939. – 16 зруня; Розвиток української культури на початку ХХ ст.: Україна в період першої імперіалістичної війни і другої російської буржуазно-демократичної революції (1914–1917) // *Історія України. Короткий курс*. – К., 1940.

Літ.: У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): 36. док. і матеріалів: У 2 ч. – К., 1996; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова. – К., 2001.

БЛОКІНЬ Сергій Іванович (01.07.1948, м. Київ) – історик, джерелознавець, дослідник історії української аристократії, культури, Церкви, більшовицьких репресій. Голова Київського наук. т-ва ім. Петра Могили (1990). Дійсн. чл. Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, 2005; член-кор. – 2001) та член-пошукач (член-соревнователь) Російсько-американської академічної групи у США. Лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка (2002).

1971 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1971–74 навчався в аспірантурі філол. фак-ту Москов. держ. ун-ту. Канд. дис. «Предмет і завдання літературознавчого джерелознавства» (1978, наук. кер. – д. філол. н. О. І. Овчаренко, наук. ступінь – к. філол. н). 1989–96 – с. н. с., з 1996 – пров. н. с. відділу історії української культури, з 2002 – пров. н. с., з 2005 – гол. н. с. відділу історії України другої половини ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України, керівник Центру культурологічних студій Ін-ту. Докт. дис. «Масовий терор як засіб державного управління в СРСР, 1917–1941 рр.: Джерелознавче дослідження» (2000).

Автор понад 1300 публікацій з історії України. Праці про укр. істориків (М. Грушевський, В. Модзалевський), мистців (Г. Нарбут, М. Бойчук, П. Ковжун, Л. Лозовський, С. Налепінська-Бойчук), письменників (Л. Старицька-Черняхівська, М. Зеров), мистецтвознавців (С. Таранушенко, Ф. Ернст, Є. Спаська), діячів Православної Церкви (митр. Василь Липківський, Патріарх Володимир Романюк), а також з питань джерелознавства та історіографії, книгознавства. Ініціатор серії «Хто є хто в Україні?» (з 1994). Автор і наук. консультант енциклоп. видань (Київ, Москва, Торонто) та наук.-популярн. фільмів. Видав спомини М. Грушевського (1988–89), низку праць С. Єфремова, В. Леніна.

Тв.: *Закоханій у вроду слів: М. Зеров – доля і книги*. – К., 1990; *Іванна Синенка-Іваницька*. – К., 1997; *Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917–1941 рр.: Джерелознавче дослідження*. – К., 1999; *Механізм большевицького насилія: Конспект дослідження*. – К., 2000; *Музей України: Збірка П. Потоцького: Доба, середовище, загибель*. – К., 2002; *На зламах епохи: Спогади історика*. – Біла Церква, 2006; *Нові студії з історії большевизму*. – К., 2006.

Літ.: Кузьменко О., Побожій С. *Праці С. Білокопя про Георгія Нарбута // Народний літець: Тези доп. та повідомл. до наук. конф., присв. 100-річчю з дня нар. Г. Нарбута*. – Суми, 1986; Кузьменко О. Д. *Сергій Білокінь: Бібліогр. покажчик*. – К., 1989; *Митці України: Енци. довідник*. – К., 1992; *Мистецтво України: Енциклопедія. Том 1: А-В*. – К., 1995; *Мистецтво України: Біогр. довідник*. – К., 1997; *Хто є хто в Україні*. – К., 1997; Гирич І. *Оборонець і дослідник національної культурної спадщини // Пам'ятки України*. – 1998. – Ч. 3–4 (120–121); *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *ЕІУ*. – Т. 1: А – В. – К., 2003; *Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; *ЕСУ*. – Т. 2: Б – Біо. – К., 2003; *Хто є хто в Україні?* – К., 2004; Швидкий В. П. *«Масовий терор» С. Білокопя і новітні праці з історії голодомору: Текстологічні спостереження // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Збірник статей*. – Вип. 7. – К., 2004; *Топачевський Андрій. Не тільки як трагедія // Київ*. – 2005. – № 6.

БІЛОУС Наталія Олексіївна (24.05.1972, м. Свердловськ (нині – Катеринбург), Росія) – фахівець з проблем соціальної історії України раннього нового часу, історичної урбаністики, дослідниця історії міського самоврядування XV–XVII ст., соціогеографії міст, соціально-правових відносин в містах, світогляду і ціннісних орієнтирів

мішан та інших проблеми соціальної історії Волині й Наддніпрянщини.

1989–90 – архівіст Центр. держ. іст. архіву України у м. Києві. 1990–96 – навчалась на іст. фак-ті Київ. нац. ун-ту (заочне відділення). 1990–99 – археограф відділу пам'яток княжої і козацької доби Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. 1999–2000 – консультант постійної депутатської комісії з питань самоврядування, засобів масової інформації та зв'язків з об'єднаннями громадян Київської міської ради. 2000–2003 – аспірантка іст. фак-ту Київ. нац. ун-ту. Канд. дис. «Київський магістрат XVI – першої половини XVII ст. Організація та юрисдикція» (2003, наук. кер. – д. і. н. В. М. Мордвінцев). 2003–2004 – м. н. с., з 2004 – н. с. Центру досліджень проблем соціальної історії України відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Проходила стажування у Варшавському університеті, Ягеллонському університеті м. Краків, Люблінському університеті ім. Марії Кюрі-Склодовської.

Тв.: Розвиток самоврядування в Житомирі в XVI – першій половині XVII ст. // *Київська старовина*. – 2001. – № 3: Київські війти XVI – першої половини XVII ст. // *Київська старовина*. – 2002. – № 3: Київський магістрат XVI – першої половини XVII ст.: організація та структура влади // *Соціум*. – Вип. 2. – К., 2003: Особливості самоврядування Києва на мажоритарному праві XVI – першої половини XVII ст. // «Істину встановлює суд історії»: Зб. наук. праць на пошану Ф. П. Шевченка: У 2 т. – Т. 2. – К., 2004: Функції та основи напрямки діяльності Київського магістрату XVI – першої половини XVII ст. // *ВІСН*. – 2005. – № 5: Магістрат і юридики в Києві в XVI – першій половині XVII ст. (соціально-правові взаємини в листі) // *Соціум*. – Вип. 5. – К., 2005: Миський уряд Олика на початку XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзівілли в історії Волині та України*. Вип. 18. – Луцьк, 2006: «Вірність» і «зрада» у світосприйнятті лицарства Київщини та Волині у XVI – першій половині XVII ст. // *Соціум*: Спец. випуск: «Вірність» – «зрада» в уявленнях і практиках середньовіччя і раннього нового часу. – К., 2006.

БІЛОЦЬКА Ольга Альбертівна (03.11.1954, м. Київ) – дослідниця історії та історіографії революційного руху в Україні.

1975 закінчила Вінницький держ. пед. ін-т. 1975–76 – асистент каф. історії СРСР і УРСР Чернігів. пед. ін-ту. 1976–79 – аспірантка, 1979–86 – м. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Радянська історіографія грудневого збройного повстання 1905 р. на Україні» (1984, наук. кер. – д. і. н., проф. В. Г. Сарбей). Нині проживає в Австралії.

Тв.: Грудневе збройне повстання 1905 р. на Україні в мемуарній літературі // *ВІСН*. – 1981. – № 1: Советская историография декабрьского вооруженного восстания 1905 г. на Украине. – К., 1987.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

БЛАНУЦА Андрій Васильович (01.04.1979, смт. Костянтинівка Арбузинсько-го р-ну Миколаїв. обл.) – дослідник історії України XV – першої половини XVII ст.

2001 закінчив іст.-правозн. фак-т Ніжин. держ. пед. ун-ту. 2001 – асистент кафедри історії України та правознавства Ніжин. держ. пед. ун-ту. 2001–2004 – аспірант, з 2004 – м. н. с., н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Обіг земельних володінь волинської шляхти у другій половині XVI ст. (на матеріалах Луцьких актових книг 1566–1599 рр.)» (2004, наук. кер. – д. і. н. П. М. Сас).

Тв.: Соціально-станова зумовленість шляхетських найздів на Волині у другій половині XVI ст. // *ВІСН*. – 2003. – № 4: Правові основи шляхетського землеволодіння за Другим Литовським Статутом 1566 р. // *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. – К., 2003. – Вип. 3: Цінові аспекти обігу земельних володінь волинської шляхти (за матеріалами Луцьких актових книг 1566–1599 рр.) // *Український історичний збірник*. – Вип. 7. – К., 2004: Земельні контракти волинської шляхти в другій половині XVI ст. // *ВІСН*. – 2005. – № 6: Норма про «trzeciżni» в Першому Литовському Статуті та її реценція до кінця XVI століття // *Pirmasis Lietuvos Statutas: straipsnių rinkinys – Vilnius*. 2005: Матеріали до реєстру земельних контрактів волинської шляхти (друга половина XVI ст.). – К., 2005.

БОВГИРЯ Андрій Маркович (04.06.1976, с. Біле Дубровицького р-ну Рівнен. обл.) – дослідник української історіографії XVIII ст.

1998 закінчив іст. фак-т Рівнен. держ. пед. ін-ту, 1998–2001 – вчитель історії на Рівненщині. 2001–2004 – аспірант, з 2004 – н. с. відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Пам'ятки історичної думки Гетьманщини у складі українських рукописних збірників XVIII – поч. XIX ст.» (2004, наук. кер. – д. і. н. Ю. А. Пінчук).

Тв.: «*История о козаках запорожских*» Семена Мишецького в історичній думці другої половини XVIII ст. // *Історіографічні дослідження в Україні. Зб. наук. праць на пошану доктора історичних наук, професора Р. Г. Симоненка. – Вип. 11. – К., 2002*; «*Чернігівський літопис*» четвертої редакції: структура та авторство твору // *Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства. – Т. 8. – Ч. 1. – К., Камі зянець-Подільський, 2002*; «*Літопис Граб'янки*»: питання першооснови // *УІЖ. – 2003. – № 4*; *Рукописні збірники Василя Лохимовського «Припасы к малороссийской истории»* // *Рукописна та книжкова спадщина України. – Т. VIII. – К., 2003*; «*Літопис Граб'янки*» та «*История о действиях презельной брани*» в українських рукописних збірниках XVIII ст. // *Історичний журнал. – 2003. – № 4–5*; *Новгород-Сіверський літопис* – пам'ятка української історіографії другої половини XVIII ст. // *Сіверянський літопис. – 2003. – № 4–5*; «*Короткий опис Малоросії*» (1340–1734) у рукописних списках XVIII ст. // *Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 14. – К., 2004*; Українська рукописна археографія XVIII ст.: документальні матеріали у складі рукописних збірок // *Історичний журнал. – К., 2004. – № 6–7*; *Маргінальні записи українських рукописних збірок XVIII ст. // Україна в Центрально-Східній Європі – Вип. 4. – К., 2004*; *Рукописний збірник Максима Плиски 1763 року // «Істину встановлює суд історії»*: Зб. наук. праць на пошану Ф. П. Шевченка: У 2 т. – Т. 2. – К., 2004; *До питання реконструкції «Достовірного руського літопису»* // *УІЖ. – 2005. – № 6*; «*Козацькі літописи*» в науковій спадщині Михайла Максимовича // *Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 16. – К., 2005*.

БОГОЛЮБОВ Олексій Миколайович (25.03.1911, м. Ніжин Чернігів. обл. – 01.11.2004, м. Київ) – математик, історик науки і техніки. Чл.-кор. АН УРСР (1969). Засновник єдиної в Україні школи з історії математичних наук. Нагороджений медаллю ім. Олександра Койре Міжнародної академії історії науки в Парижі (1979), премією ім. М. М. Крилова АН УРСР (1987). Командор ордена «За громадянські заслуги» – від короля Іспанії (1986), почесний доктор Санкт-Петербурзького університету шляхів сполучень (1999).

1931–36 навчався на фіз.-мат. фак-ті Харків. держ. ун-ту, 1936–38 – в Харків. механіко-машинобудівному ін-ті. Одночасно викладав в Харків. механіко-машинобудівному ін-ті, навчальному комбінаті Харків. тракторного з-ду, Харків. іспанському дитячому домі. 1945–53 – ст. інженер служби головного механіка будівництва Великої збагачувальної фабрики, заст. головного механіка будівництва, начальник прокатного цеху Норильського металургійного комбінату. 1955–62 – в Міністерстві вищої та середньої спеціальної освіти України. 1956–71 – доц., 1971–81 – проф. Київ. інженерно-будівельного ін-ту. 1962–63 – м. н. с., с. н. с. Ін-ту математики АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток теорії механізмів та машин у працях вчених XVIII – першої половини XIX століття» (1963). 1963–75 – с. н. с. сектора історії техніки і природознавства Ін-ту історії АН УРСР. Док. дис. «Історія механіки машин» (1965). 1975 перейшов на роботу до Ін-ту математики АН УРСР. Досліджував питання історії математики і механіки, загальні проблеми історії науки і техніки. Написав цикл науково-історичних праць з історії культурних зв'язків між Іспанією і Росією. Оpubлікував бл. 500 праць.

Тв.: *История механики машин. – К., 1964*; *Развитие проблем механики машин. – К., 1967*; *Августин Бетанкур. Научно-биографический очерк. – М., 1968*; *История Академии наук Украинской РСР. – К., 1967* (у співавт.); *Научно-технический прогресс в Украинской ССР. – К., 1967* (у співавт.); *Механика в СССР за 50 лет. – М., 1967* (у співавт.); *История отечественной математики. В 4-х т., 5 кн. – К., 1967–1970* (у співавт.).

Літ.: Ю. Л. Члені-кореспонденти АН УРСР, обрані в грудні 1969 р.: О. М. Боголюбов, К. Г. Гуслистий, Ф. П. Шевченко, А. М. Шлепаков // *УІЖ. – 1970. – № 3*; УРЕ. – Т. 1. – К., 1977; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. Вип. 1. – К., 1998; *Національна академія наук України. Персональний склад. 1918–2003. – К., 2003*; *Київ: Біографічний словник. – К., 2004*.

БОЄВ Юрій Олексійович (29.04.1928, м. Дербент, Дагестан – 14.07.2002, м. Київ) – дослідник проблем сходознавства та міжнародних відносин, зокрема нової та новітньої історії країн Близького Сходу, Балканських країн, Туреччини, внутрішньої та зовнішньої політики Франції. Академік Міжнародної Слов'янської Академії наук (1997). Заслужений діяч науки і техніки України.

1949 закінчив фак-т міжнарод. відносин Київ. держ. ун-ту. 1949–54 навчався в аспірантурі Київ. пед. ін-ту. 1954 перейшов до аспірантури Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Імперіалістична політика Франції на Балканах напередодні і в період балканських війн 1912–1913 років» (1955, наук. кер. – к. і. н. В. А. Жебокрицький). Працював вчений секретарем Президії АН УРСР. 1956–63 – м. н. с., с. н. с. відділу загальної історії і міжнарод. відносин, 1963–67 – с. н. с. відділу нової і новітньої історії зарубіжних країн Ін-ту історії АН УРСР. Док. дис. «Експансія Франції на Близькому Сході (1889–1914 рр.)» (1967). Професор (1970). З 1967 – на викладацькій роботі: доц., проф. Київ. мед. ін-ту, Вищої парт. школи при ЦК КПУ, Київ. держ. ун-ту. 1982–89 – зав. кафедри всевітньої історії Київ. пед. ін-ту. Голова асоціації пед. вузів СНД з проблем всевітньої історії. Опублікував понад 120 праць. Підготував 3 докторів та 10 кандидатів наук. Один з фундаторів Міжнародної Слов'янської Академії наук, вчений секретар академії.

Тв.: Політика Франції на Балканах напередодні першої світової війни. – К., 1958: Традиційні зв'язки народів СРСР та Франції. – К., 1960 (у співавт.); Близький Схід в зовнішній політиці Франції 1898–1914 рр. Нариси історії дипломатичної боротьби Франції за Близький Схід. – К., 1964; Паризька Комунa та сучасність. – К., 1971: Історичне значення Паризької Комуни. – К., 1971: Атакуючий клас. – К., 1977: Актуальні проблеми світового революційного процесу. – К., 1978: СРСР – Франція. – К., 1979: Критика буржуазних концепцій політики держав на Близькому Сході. – К., 1979; Мілітаризм та екологія. – К., 1989: Історія моралі. – К., 1992.

Літ.: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972: Историк-слависты СССР: Библиографический словарь-справочник. – М., 1981: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; [Некролог] // УІЖ. – 2003. – № 2.

БОЄЧКО Василь Дмитрович (24.10.1955, с. Нивра Борщевського р-ну Тернопільської обл.) – дослідник історії України, міжнародних відносин, питань національних взаємин, історії українсько-молдавських зв'язків та співробітництва.

1979 закінчив іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. 1979–81 – вчитель історії, 1981–84 – організатор позакласної роботи в середній школі м. Києва. 1984–87 – аспірант, 1987–92 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії дружби народів СРСР, історії і теорії міжнаціональних відносин Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Спільна боротьба українського та молдавського народів проти внутрішньої та зовнішньої контрреволюції (жовтень 1917 – червень 1919)» (1988, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко). З 1992 – перший секретар, зав. відділу політичного планування управління політичного аналізу і планування МЗС України; 1994–99 – радник з політичних питань Посольства України в Румунії; 1999–2000 – заст. керівника секретаріату МЗС України; 2000–2001 – заст. начальника третього територіального управління МЗС України; 2001–2005 – генеральний консул України в Сучаві (Румунія); з 2006 – начальник управління з питань закордонного українства МЗС України.

Тв.: Формування державних кордонів України. 1917–1940. – К., 1991 (у співавт); Спільна боротьба трудящих України, Росії і Молдови проти австро-німецьких та румунських окупантів (лютий – листопад 1918р.) // Наука і суспільство. – 1990. – № 1.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

БОЙКО Іван Давидович (30.09.1899, с. Володькова Дівиця Ніжин. повіту Чернігів. губ. (нині с. Червоні Партизани Носівського р-ну Чернігів. обл.) – 05.06.1971, м. Київ) – дослідник історії України середніх віків.

Після закінчення іст.-екон. фак-ту Ніжин. ін-ту нар. освіти (1923) працював учителем в школі. 1929–30 – аспірант Науково-дослідної кафедри історії України у Києві, 1930–32 – Харків. ін-ту укр. культури ім. акад. Д. І. Багалія. 1931–35 – вчений архівіст, с. н. с. Центр. іст. архіву (Харків), викладав у Харків. держ. ун-ті. Канд. дис. «Польське повстання 1863 р. на Україні» (1940). В роки Великої Вітчизняної війни працював зав. каф-ри історії СРСР та історії України в Об'єднаному

укр. держ. ун-ті в м. Кзил-Орда (Казахстан) та зав. каф-ри історії України в Харків. держ. ун-ті. 1945–48 – зав. навчальної частини Респ. парт. школи при ЦК КПУ, про-реktor з наук.-вид. частини та зав. каф-ри історії СРСР Вищої парт. школи при ЦК КПУ. 1947–48 – в. о. зав. відділу історії феодалізму, 1948–52, 1956–63 – с. н. с. відділу феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. Член делегації радянських істориків на X Міжнародному конгресі історичних наук у Римі (1955). З 1963 – на пенсії. Докт. «Селянство України в другій половині XVI – першій половині XVII ст.» (1964). 1966–71 – с. н. с. – консультант відділу етнографії Ін-ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Нагороджений двома орденами Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак Пошани», медалями.

Тв.: *Переяславська рада та її історичне значення.* – К., 1954; *Триста років возз'єднання України з Росією.* – К., 1953; *Селянство України в другій половині XV – першій половині XVII ст.* – К., 1963.

Літ.: *Учені вузів Української РСР.* – К., 1968; *РЕІУ.* – Т. 1. – К., 1969; [Некролог] // *УІЖ.* – 1971. – № 8; *ЕoU.* – Vol. 1. – 1984; *У леццатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): 36. док. і матеріалів: У 2 ч.* – К., 1996; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *ЕІУ.* – Т. 1. – К., 2003.

БОЙКО Олена Дмитрівна (08.11.1951, с. Бобрік-Гора Донського р-ну Тульської обл., Росія) – дослідниця історії Української революції, історії м. Києва, історичної картографії, біографістики, археографії України ХХ ст.

1974 закінчила іст. фак-т. Київ. держ. ун-ту. З 1974 – в Ін-ті історії України НАН України, з 1990 – с. н. с., з 2004 – пров. н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Канд. дис. «Боротьба органів радянської влади України з розрухою народного господарства у 1920 р.» (1983, наук. кер. – акад. АН УРСР М. І. Спрунуненко). З 2004 – с. н. с. – консультант Нац. музею історії України (за сумісн.).

Тв.: *Боротьба органів диктатури пролетаріату за зміцнення соціалістичного ладу на Україні.* – К., 1987; *Великий Октябрь.* Атлас. – М., 1987; *История Украинской ССР: В 10-ти т.* – Т. 6. – К., 1984 (у співавт.); *Українська інтелігенція і революція: общее і особенное // Украина в 1917–1921 гг.* – К., 1991; *Українська інтелігенція в пошуках шляхів національного самовизначення (1917–1920 рр.).* – К., 1992; *Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.).* – Кн. 1. – К., 1993 (у співавт.); *Українська Центральна Рада: 36. документи і матеріалів. У 2 ч.* – К., 1996–1997 (упоряд., автор приміток до документів); *Утворення єдиного національного фронту українських політичних сил у 1918 р.* // *УІЖ.* – 1997. – № 6; *Український Національний союз і організація протигетьманського повстання // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* – К., 2002; *Перша українсько-більшовицька війна // Політичний терор і тероризм в Україні.* – К., 2002; *Київ. Історична енциклопедія. 1917–2000 (електронна).* – 3 MEDIA, 2002. – www.3.media.kiev.ua. (редактор-упоряд., співавт.); *Початок громадянської війни у Києві (жовтень 1917 – січень 1918 рр.).* // Київ і кияни: Матеріали щорічної наук. конференції. – Вип. 3. – К., 2003; *Політичне протистояння Української Центральної Ради і більшовиків (жовтень – грудень 1917 р.)* // *УІЖ.* – 2003. – № 4; *Події Української революції (1917–1921 рр.) в сучасній науково-довідковій літературі // Історичний журнал.* – 2003. – № 6; *Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 р.: Документи і матеріали.* – К., 2003 (член редколегії, упоряд., автор приміток); *Український національний союз, його роль в перебігу Української революції // Історичний журнал.* – 2004. – № 5; *Україна: Хроніка ХХ ст.* – 1919 рік. – К., 2005; *Директорія УНР, Рада Народних Міністрів (1918–1920 рр.): Документи і матеріали. У 2 ч.* – К., 2006 (член редколегії, упоряд., автор приміток).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

БОНДАРЕНКО Іван Миколайович (08.06.1918, с. Старі Петрівці Києво-Святошин. р-ну Київ. обл.) – дослідник радянського періоду історії України.

Учасник Великої Вітчизняної війни. 1943–44 навчався у Вищій розвідшколі Генерального штабу Радянської армії, 1944–45 – на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту (переведений у зв'язку із хворобою). 1946–47, 1955–58 навчався в аспірантурі Київ. держ. ун-ту (заочно). 1955–60 – помічник міністра вищої та середньої спеціальної освіти УРСР. 1960–66 – н. с. – консультант Президії АН УРСР, потім вчений

секретар відділу економіки, історії, філософії та права АН УРСР. Канд. дис. «Київські більшовики напередодні та в період першої російської революції 1905–1907 рр.» (1959). Одночасно з 1962 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства (досліджував проблему «Україна в період розгорнутого будівництва комунізму в СРСР»), у 1968–71 – с. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Київська соціал-демократична організація між I та III з'їздами РСДРП. – К., 1957 (у співавт.); Большевики Киева в первой русской революции 1905–1907 гг. – К., 1960.

Лит.: ЕУ. – Т. 1. – 1955; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

БОНДАРЧУК Петро Миколайович (09.07.1967, с. Чернятка Бершадського р-ну Вінницької обл.) – дослідник проблем історії української культури, профспілкового руху, релігійних процесів в Україні.

1989–94 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1995–98 – аспірант, 1998–2000 – м. н. с., 2000–02 – н. с. відділу історії культури українського народу, з 2002 – с. н. с. відділу історії України другої половини ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Профспілки УСРР як об'єкт та суб'єкт політики українізації (1920-ті рр.)» (2000, наук. кер. – д. і. н. В. М. Даниленко).

Тв.: Національно-культурна політика більшовиків в Україні на початку 1920-х років. – К., 1998; Українізаційні процеси у профспілковому русі УСРР (20-ті роки ХХ ст.). – К., 1999; Політика українізації і профспілки УСРР (1920-і рр.). – К., 2002; Політика коренізації в радянській Україні (1920–1930-і рр.). – К., 2003 (упоряд., у співавт.); Релігійність населення України (середина 1940-х – середина 1980-х років): Теоретичні проблеми та загальна характеристика // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вип. 8. – К., 2005; Релігійна поведінка православних віруючих в Україні (середина 1940-х – середина 1980-х рр.) // Україна ХХ століття: Культура, ідеологія, політика. – Вип. 9. – К., 2005.

Лит.: Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004.

БОРИСЕНКО Володимир Йосипович (22.11.1942, с. Фезунка Гоголівського р-ну Полтав. обл.) – дослідник історії України середніх віків і нового часу.

1969 закінчив іст. фак-т, 1974 – аспірантуру Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Сільська початкова освіта на Лівобережній Україні в 60–90-х роках ХІХ ст.» (1976). 1974–80 – м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. 1980–83 – зав. редакції іст. л-ри вид-ва «Наука думка». 1983–90 – с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Шляхи еволюції феодалізму на Лівобережній Україні в другій половині ХVІІ ст.» (1990). З 1990 – зав. каф. історії України Київ. нац. пед. ун-ту. Проф. (1993).

Тв.: Борьба демократических сил за народную освіту на Україні в другій половині ХІХ ст. – К., 1980; Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині ХVІІ ст. – К., 1986; Нариси історії України. – К., 1993; Україна козацька. – К., 1993 (у співавт.); Курс української історії: Посібник для вузів. – К., 1996, 1998 (у співавт.); Еволюція соціальної структури населення Гетьманщини. – К., 1997 (у співавт.); Комплекс навчально-методичних матеріалів з історії України ХVІІІ ст. для студентів історичного факультету. – К., 1998 (у співавт.); Комплекс навчально-методичних матеріалів з історії України ХVІІІ ст. для студентів історичного факультету. – К., 2001 (у співавт.).

Лит.: Колодєзєва С. П., Шиловаєва В. С. Захист докторських дисертацій В. П. Борисенком і В. Ю. Королем [1990 р.] // УІЖ. – 1991. – № 2; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

БОРЯК Геннадій Володимирович (15.12.1956, м. Київ) – історик-архівіст, археограф, джерелознавець. Член Укр. біографічного товариства (1998), Укр. іст. товариства (1995), Спілки архівістів України (1991). Лауреат премії імені Василя Веретеника (2000).

1978 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1978–88 – м. н. с., н. с. відділу публікацій, зав. відділу стародавніх актів Центр. держ. іст. архіву УРСР. 1978–82 – аспірант Ін-ту історії України АН УРСР (без відриву від виробництва). Канд. дис. «Адміністративно-територіальний устрій українських земель у кінці ХV – перші

половині XVI ст.: Аналіз джерел» (1987, наук. кер. – чл.–кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко). 1988–90 – н. с. відділу історії феодалізму, 1990–91 – с. н. с., помічник Голови Археографічної комісії АН УРСР Ін-ту історії АН УРСР, один із ініціаторів її відродження. Брав участь у підготовці зб. док-тів: «Каталог документів з історії Києва XV–XIX ст.» (К., 1982); «Селянський рух на Україні (1826–1846)» (К., 1985); «Селянський рух на Україні (1850–1861)» (К., 1988); «Федор Павлович Шевченко: Библиография» (К., 1989, співупоряд.). Перебував на науковому стажуванні в Українському науковому інституті Гарвардського ун-ту (грудень 1989 – січень 1990, листопад – грудень 1993), Бременському ун-ті (листопад 1993). У липні 1990 брав участь у IV Всесвітньому конгресі славистичних студій у Великобританії. 1991–2000 – заст. директора Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Докт. дис. «Камеральна археографія і археографічна україніка: теорія і методика актуалізації архівної документальної спадщини» (1996). Проф. (2002). 2000–2002 – заст. голови Державного комітету архівів України. 2002–2006 – голова, з вересня 2006 – перший заст. голови Державного комітету архівів України. Доклав багато зусиль до інформатизації архівної справи в Україні, створення галузевого Центру новітніх технологій, репрезентації архівної інформації в світовій мережі Інтернет. Керівник галузевої програми «Архівні зібрання України» (з 2000), в межах якої розпочато видання оновлених архівних довідників, півтвічників по архівах.

Член Українсько-німецької Комісії з реституції культурних цінностей, Міжурядової українсько-польської комісії з проблем повернення втрачених і переміщених культурних цінностей (з 2001), Міжнародної історичної комісії Фонду ФРН «Пам'ять. Відповідальність. Майбутнє» (з 2000). Керівник Міжвідомчої науково-аналітичної Комісії з проблеми «нацистського золота» при Українському національному фонді «Взаєморозуміння та примирення». У складі урядової делегації України брав участь у Міжнародній конференції з проблем нацистських активів періоду Голокосту (1998, Вашингтон). Заст. голови. редактора «Українського археографічного щорічника» (з 1993), наук.-практ. ж-лу «Архіви України» (з 1993, з 2002 – гол. редактор), міжвідомчого наук. збірника «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство» (з 1999), член редколегії часописів «Пам'ятки України» (1993–1995), «Бібліотечний вісник» (з 1996), «Сіверянський літопис», наукового щорічника «Студії з архівної справи та документознавства» (з 1996); серій видань «Рукописна та книжкова спадщина України» (з 1993), «Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела» (з 1997). Співавтор і науковий редактор низки електронних бібліографічних довідників.

Тв.: *Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: Вишищення архівів, бібліотек, музеїв.* – К., 1991; 2-е вид. – Львів, 1992 (у співавт.); *Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи.* – К., 1995; *Accumulation of «Nazi Gold» on the occupied territory of Ukraine during World War II.* Washington, 1998. – *Washington Conference on Holocaust-Era Assets. November 30 – December 3, 1998* (у співавт.); *«Нацистське золото» з України: У пошуках архівних свідчень.* Вип. 1 – 2. – К., 2000 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

БОТУШАНСЬКИЙ Василь Мефодійович (31.12.1935, с. Оселівка Кельменецького р-ну Чернівецької обл.) – дослідник аграрної історії України, зокрема економічного і суспільно-політичного життя Буковини XIX – XX ст., українсько-молдавських економічних взаємозв'язків 40–80-х рр. XX ст.

1961 закінчив Чернівецький держ. ун-т. Працював учителем історії і директором школи; перебував на партійній роботі. 1967 вступив до аспірантури на кафедру історії СРСР та УРСР Чернівецького ун-ту. 1969 перевівся до заочної аспірантури і працював викладачем історії СРСР та УРСР Чернівецького ун-ту. 1969–76 – м. н. с., 1976–78 – с. н. с. відділу історії і конкретних соціальних досліджень Ін-ту історії АН УРСР (м. Чернівці). Канд. дис. «Аграрні відносини на Буковині на початку XX ст. (1900–1914 рр.)» (1973, наук. кер. – к. і. н. М. О. Ліщенко). З 1978 – ст. викладач, доцент, зав. кафедри історії народів Східної Європи, зав. кафедри історії України Чернівецького ун-ту. Докт. дис. «Сільське господарство Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.)» (1997).

Тв.: *Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в період імперіалізму (1900–1914 рр.)*. – К., 1971; *Нариси з історії Північної Буковини*. – К., 1980 (у співавт.); *Нерушимля дружба українського і молдавського народів в період соціалізму*. – К., 1980 (у співавт.); *Буковина у дипломатичній боротьбі за тяжнення Румунії у війну на боці австронімецького блоку (1914–1916 рр.)* // *Питання історії України: Збірник наукових статей*. – Т. 3. – Чернівці, 1999; *Буковинська діаспора та її зв'язки з рідним краєм* // *Буковинський журнал*. – 1999. – Ч. 1–2: *Сільське господарство Буковини (друга половина XIX – поч. XX ст.)*. – Чернівці, 2000; *Німецькомовна преса Буковини про деякі аспекти національно-культурного життя буковинських українців (друга половина XIX – початок XX ст.)* // *Питання історії України: Зб. наук. ст.* – Т. 4. – Чернівці, 2000; *Шлях за десять років. 1999–2000 (До 10-річчя заснування кафедри історії України Чернівецького національного університету)* // *Там само: З історії селянських поземельних товариств Хотинського повіту Бессарабії в кінці XIX – на початку XX ст.* // *Там само (у співавт.)*; *Історичний факультет Чернівецького держуніверситету (До 60-річчя відкриття)* // *Там само (у співавт.)*; *Приєднання Буковини до Австрії (До 225-річчя події)* // *Там само (у співавт.)*; *Піонери буковинської заоканської еміграції* // *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб. наук. ст.* – Т. 8. – Чернівці, 2001.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

БРАГІНЕЦЬ Андрій Степанович (01.12.1903, с. Малі Канівці Чернобаївського р-ну Полтав. обл. – 27.04.1963, м. Львів) – філософ, дослідник історії філософських і наукових ідей в Україні XVIII–XIX ст.

1934 закінчив іст. фак-т Харків. держ. ун-ту. 1934–37 – аспірант, 1937–39 – ст. викладач, зав. каф-ри діалектичного та іст. матеріалізму Харків. держ. ун-ту. 1939–41 – зав. каф-ри філософії, декан іст. фак-ту Львів. держ. ун-ту. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1946 – с. н. с. Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР. 1946–63 – зав. каф-ри філософії, проректор з навчальної і наукової роботи Львів. держ. ун-ту. Доктор філософ. наук.

Тв.: *Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка*. – Львів, 1956; *Нариси історії філософії (домарксистський період)*. – Львів, 1967.

Літ.: *Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, праці, історія*. – Львів, 2001.

БРАЙЧЕВСЬКИЙ Михайло Юліанович (06.09.1924, м. Київ – 23.10.2001, м. Київ) – історик, археолог, історіософ, дослідник історії слов'янських народів. Дійсний член УВАН. Лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАН України (1997) та Фондації Омеляна і Тетяни Антоновичів (США, 1992).

1948 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1948–60 – м. н. с., н. с., 1970–72 – с. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Римська монета на території України» (1955, захист в Ін-ті історії матеріальної культури АН СРСР, Москва). 1960–68 – с. н. с. відділу історії феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. 1968 та 1972 звільнений з академічних Ін-тів історії та археології за громадську діяльність та поширення самвидавом статті «Приєднання чи возз'єднання?», написаної навесні 1966 для УІЖУ. Протягом 1972–78 не працював за фахом. Йому було заборонено друкуватися, а на його праці не можна було давати поклики. У 1990-і рр. – пров. н. с. відділу давньоруської археології Ін-ту археології АН УРСР. Докт. дис. «Східні слов'яни в I тис. н. е.» (1989, захист в Ін-ті археології АН УРСР). Досліджував археологію та історію слов'янських народів, зокрема питання антського періоду в історії східних слов'ян, розселення слов'ян на візантійських землях, виробничі взаємини східних слов'ян в період переходу від первіснообщинного ладу до феодалізму. Висвітлював проблеми відносин між Україною та Росією в контексті Переяславської угоди 1654 р., виникнення Києва, утвердження християнства. Автор бл. 500 наук. праць. Архів зберігається в Ін-ті рукопису Нац. біб-ки України ім. В. І. Вернадського.

Тв.: *Римські монети на території України*. – К., 1959; *Коли і як вишик Київ*. – К., 1963; *Біла джерел слов'янської державності*. – К., 1964; *Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції*. – К., 1966; *Утвердження слов'янства на Русі*. – К., 1988; *Скарби знайдені і не знайдені*. – К., 1992; *Конспект історії України*. – К., 1994; *Вступ*

до історичної науки. – К., 1995; *Антський період в історії східних слов'ян*. – К., 1952; *К истории расселения славян на византийских землях*. – М., 1961; *Культурное воздействие античного Причерноморья на племена восточноевропейской лесостепи от конца галлыштата до римского периода*. – Варшава, 1969; *Производственные отношения у восточных славян в период перехода от первобытнообщинного строя к феодализму*. – М., 1969; *Машинный библиографический поиск в области археологии Украины*. – К., 1963; *Історіографія історичного поступу*. – Нью-Йорк, Торонто, К., Львів, Мюнхен, 1994; *Вибрані твори: Іст.-археол. студії; Публіцистика*. – Нью-Йорк, К., 1999.

Літ.: *ЕоU*. – Vol. 1. – 1984; *Ісаєвич Я. Д. «Приєднання чи возз'єднання» М. Браїчевського – переломна подія в українській історіографії // Старожитності Русі-України*. – К., 1994; *Ісаєвич Я. Д. М. Браїчевський і його концепція історії України // Український історик*. – 1994. – Т. XXXI.; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; *EIV*. – Т. 1. – К., 2003.

БРЕГА Галина Степанівна (15.04.1935, с. Хутір Славутського р-ну Хмельницької обл.) – дослідниця проблем історії культури та науки ХХ ст., історії міжнародних відносин. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1984).

1958 закінчила іст.-філ. фак-т Луцького пед. ін-ту. 1958–60 – викладач історії в технікумі (м. Рівно). 1960–66 – інструктор, секретар, перший секретар Рівненського ОК ЛКСМУ, 1966–70 – заст. зав. відділу шкільної молоді ЦК ВЛКСМ (Москва). 1970–73 – навчалася в аспірантурі Академії суспільних наук при ЦК КПРС (Москва). Канд. дис. «Співробітництво радянських республік в галузі науки в роки першої п'ятирічки» (1973, наук. кер. – акад. АН СРСР М. П. Кім). 1973–75 – інструктор відділу науки та навчальних закладів ЦК Компартії України. 1975–81 – м. н. с., 1981–2000 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, відділу історії української культури Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Сотрудничество советских республик в области науки в годы первой пятилетки*. – К., 1978; *Сотрудничество ученых советских республик в создании материально-технической базы социализма*. – К., 1984; *Нерушимая дружба украинского и молдавского народов в период социализма*. – К., 1980 (у спіавт.); *Дружба и братство русского и украинского народов*. – Кн. 2. – К., 1982 (у спіавт.); *Интеллигенция Советской Украины (некоторые вопросы историографии и методологии)*. – К., 1988 (у спіавт.); *Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.)*: У 3-х кн. – К., 1994 (у спіавт.).

Літ.: *Вісник АН УРСР*. – 1985 – № 5; № 10; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *EIV*. – Т. 1. – К., 2003.

БУДНИЦЬКИЙ Анатолій Іванович (01.01.1938, смт. Севастьянівка Хрестинівського р-ну Черкас. обл.) – дослідник історії України ХХ ст.

1960 закінчив Київ. держ. ун-т. Перебував на комсомольській роботі у Свердловській обл. (Росія), в Україні. 1968–73 – с. н. с. кафедри історії радянського суспільства Київ. держ. ун-ту, 1973–74 – м. н. с. відділу дружби народів Ін-ту історії АН УРСР, з 1974 – заст. дир. Ін-ту історії АН УРСР із загальних питань. Канд. дис. «Револьюційні, бойові та трудові традиції радянського народу та їх роль в ідейно-політичному вихованні молоді» (1976). 1977 переведений на роботу до Ужгород. відділу Ін-ту історії АН УРСР, який з жовтня 1978 увійшов до складу новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Досліджував історію радянського суспільства, проблеми виховання молоді.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

БУДЯКОВ Володимир Васильович (15.08.1940, с. Смолка Новоград-Волинського р-ну Житомир. обл.) – дослідник історії національно-визвольних рухів, всесвітньої історії, а також історії електростанцій.

1964 закінчив іст.-філос. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1964–65 – асистент кафедри марксизму-ленінізму Ніжин. пед. ін-ту. 1965–71 – ст. лаборант підготовчого відділення фак-ту для інозем. громадян, 1971–73 – ст. лаборант кафедри нової і новітньої історії іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1973–77 – м. н. с. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба народів Анголи, Гвінеї-Бісау і Мозамбік за свободу і незалежність (1961–1975)» (1989). Досліджував

питання історії Африки, зокрема історію визвольного руху в колоніальних і залежних країнах, боротьбу народів Африки за ліквідацію наслідків колоніалізму.

Тв.: Гвінея-Бісау: національно-визвольна революція та шляхи становлення незалежної держави // Історичні дослідження. – Вип. 1. – К., 1975: Боротьба народу Мозамбіку за свободу і незалежність // ВДЖ. – 1975. – № 8: До 25-річчя проголошення Індії Республікою // ВДЖ. – 1975. – № 1.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

БУЗАЛО Віктор Йосипович (23.10.1952, с. Катеринівка Лозовського р-ну Харків. обл.) – дослідник історії України ХХ ст., проблем міжнаціональних відносин, геральдики, національної та державної символіки, укр. військ. відзнак, традицій укр. війська. Лауреат Державної премії в галузі науки і техніки (1999), заслужений діяч науки і техніки України (2002).

1975 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976–79 – стажист-дослідник, 1979–90 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії дружби народів СРСР, 1990–92 – с. н. с. сектора історичної географії й картографії відділу української історіографії та допоміжних історичних дисциплін Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Ударні комсомольські будови – школа братерського єднання і дружби радянських народів (На матеріалах Української РСР. 1971–1975)» (1984, наук. кер. – д. і. н., проф. Р. Г. Симоненко, д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко). З 1993 працює в Управлінні державних нагород та геральдики Адміністрації Президента України. З 2000 – заст. керівника Управління, зав. відділу підготовки матеріалів з питань нагородження. Державний службовець III рангу.

Тв.: Ударные комсомольские стройки – школа интернационализма советской молодежи. – К., 1986: Дружба и братство русского и украинского народов. – Т. 2. – К., 1982 (у співавт.); Информоведение – исторические дисциплины. – К., 1990: Нагорды Украины: Історія, факти, документи: У 3-х т. – К., 1996.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

БУЦКО Ольга Володимирівна (07.06.1951, м. Москва) – дослідниця історії України періоду Другої світової війни.

1974 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. Працювала асист. на підготовчому відділенні, навчалася в аспірантурі Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Мемуари учасників Великої Вітчизняної війни як джерело вивчення виконання Радянським Союзом свого інтернаціонального обов'язку» (1983, наук. кер. – к. і. н. С. Н. Саженок). З 1988 – с. н. с. відділу історії України періоду Другої світової війни Ін-ту історії України НАН України. Досліджує питання взаємин радянських воїнів з населенням Південно-Західної Європи, репатріацію українських громадян з фашистської неволі.

Тв.: Мемуары участников Великой Отечественной войны: вопросы интернационализма. – К., 1986: Взаимовідносини радянських воїнів з населенням країн Центральної та Південно-Східної Європи (1944–1945 рр.). – К., 1990: Взаимоотношения советских воинов с населением Польши. 1944–1945. – К., 1991: Ставлення до Червоної армії населення визволених країн Європи (1944–1945) // ВДЖ. – 1995. – № 3: Украина – Польша: Миграционные процессы 40-х годов. – К., 1997: Військовополітичній СРСР (1941–1945 рр.) // ВДЖ. – 2000. – № 5: Українсько-польське переселення 1944–1946 рр. // ВДЖ. – 2005. – № 2.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ВАКУЛИЧ Володимир Михайлович (26.11.1958, с. Велимче Ратнівського р-ну Волин. обл.) – журналіст, дослідник новітньої історії України, проблем політології. Заслужений журналіст України (2003).

1982 закінчив фак-т журналістики Львів. держ. ун-ту. 1982–90 – кореспондент, зав. відділу газети «Кіровоградська правда». 1990–95 – редактор газети «Вечірня газета». 1995–96 – гол. спеціаліст, зав. сектора прес-служби Кабінету Міністрів України, 1996–97 – помічник, 1997–99 – керівник служби віце-прем'єр-міністра з гуманітарних питань. 1999–2000 – голов. спеціаліст відділу науки Кабінету Міністрів України. 2000–2004 – помічник голови Адміністрації Президента України.

Канд. дис. (2002, наук. ст. – к. політол. н.). З 2005 – с. н. с. відділу новітньої історії і політики Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Політико-історичний вимір європейської традиції. – Кіровоград, 2000: Відносини «США – ЄС» і перспективи поширення інтеграційного процесу в Європі. – Кіровоград, 2000; Загальне й особливе в американській і західноєвропейській концепціях європейської інтеграції // Дослідження світової політики. – Вип. 17. – К., 2001; Україна у спільній стратегії Єврозою // Дослідження світової політики. – Вип. 18. – К., 2001.

ВАРЕЦЬКИЙ Василь Леонтійович (1913, с. Софіївка Миколаїв. р-ну Одеської обл. – ?) – дослідник історії Західної України першої половини ХХ ст.

1930–33 навчався в Одес. пед. технікумі, 1933–36 викладав історію у школах Одеської обл. 1936–40 навчався в Одеському пед. ін-ті, одночасно – голова обл. бюро пролетарського студентства, інспектор, директор метод. кабінету, зав. сектору Одес. обл. відділу нар. освіти. 1940–41 навчався у Вищій парт. школі ЦК ВКП(б), 1941–42 – інструктор Омського обкому ВКП(б), 1942 воював на Воронізькому фронті. Після важкого поранення у 1943–44 продовжив навчання у Вищій парт. школі при ЦК ВКП(б). 1945–46 – зав. сектору ЦК КП(б)У, 1946–47 – зав. відділу ЦК КП(б)У по західним областям УРСР, 1947–48 – помічник секретаря ЦК КП(б)У Л. М. Кагановича. 1948–51 – м. н. с., 1951–59 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціалістичне будівництво народного господарства і культури в західних областях УРСР (вересень 1939 – червень 1941 рр.)» (1949).

Тв.: Соціалістичне будівництво в західних областях УРСР. – К., 1946; Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР (в довоєнний період). – К., 1960.

ВАРВАРЦЕВ Микола Миколайович (25.09.1929, м. Київ) – дослідник історії міжнародних відносин, зарубіжної історіографії України й української еміграції. Лауреат премії журн. «Україна» (1964). Заслужений діяч науки і техніки України (2004). Нагороджений італійським державним орденом «За заслуги перед Італійською Республікою» (2002).

1952 закінчив відділення журналістики філол. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1953–68 працював у редакції газ. «Вечірній Київ». Канд. дис. «Українська емігрантська преса, 1950–1970-і рр.» (1972). Докт. дис. «Зарубіжні центри українознавства у післявоєнний період» (1981). З 1968 – м. н. с., с. н. с., гол. н. с., з 1996 – гол. н. с. відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин України Ін-ту історії України НАН України. Очолював делегацію України на 28-й сесії Комісії соціального розвитку ООН (Відень, 1983).

Автор близько 300 наукових досліджень, у т. ч. 25 індивідуальних та колективних монографій та 400 науково-популярних і публіцистичних праць, опублікованих в Україні, Росії, Болгарії, Польщі, Італії, Словаччині, США, Австралії. Перекладав ряд іст. студій з італійської. Започаткував в історіографії напрям італістики з проблем українсько-італійських суспільно-політичних і культурних взаємин 18–20 ст. Член редколегії щорічника «Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки», відповід. редактор збірників праць та індивід. монографій. Виступав на міжнародних конгресах славистів у Києві (1983) та Братиславі (1993), міжнарод. конгресах з історії італійського Рісорджименто в Пізі (1996), Терамо (1998), Генуї (2004). Читав лекції у Флорентійському університеті.

Тв.: Свята нашого часу. – К., 1962 (у співавт.); Україна в російсько-італійських об'єктивних та культурних зв'язках (1-я половина ХІХ в.). – К., 1986; Італіїці в Україні (ХІХ ст.). Біографічний словник діячів культури. – К., 1994; Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.). – К., 1994. – Кн. 1 (у співавт.); Поширення ідей Мадзіні в Україні в ХІХ ст. – Піза, 1996 (італ. мовою); Україна й Італія у наукових, освітніх та літературних взаєминах (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). Документи, епістолярій, матеріали. – К., 2000; Італіїці в культурному просторі України (кінець ХVІІІ – 20-ті рр. ХХ ст.). – К., 2000; Італіїці та італійська культура в Україні. Gli italiani e la cultura in Ucraina. The Italians and the Italian Culture in Ukraine. – К., 2005; Джузеппе Мадзіні, мадзінизм і Україна. – К., 2006.

Лит.: Il mazzinianesimo nel mondo. 1° seminario internazionale. – Pisa, 1996; «Відкриття Італії» через Україну // Вісник НАН України. – 1997. – № 3-4; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Слово про

вченого // *Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки*. – Вип. 8. – К., 1999; *Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ВАСИЛЬЄВ Валерій Юрійович (04.09.1961, м. Узин Узинського району Київ. обл.) – дослідник політичної історії України ХХ ст., російсько-українських відносин. «Відмінник освіти України» (2002).

1978–82 – навчався у Вінницькому держ. пед. ін-ті, 1983–86 – асистент кафедр історії КПРС Вінницького держ. пед. ін-ту, 1986–89 – аспірант Київ. держ. ун-ту, 1989–98 – доц. каф-ри політології Вінницького держ. пед. ін-ту, 1998–2000 – доц. каф-ри гуманітарних наук Вінницького держ. мед. ун-ту. З 2001 – с. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Партійне керівництво діяльністю профспілок щодо поліпшення умов праці та побуту робітничого класу України (1933–1937 рр.)» (1989, наук. кер. – д. і. н. В. П. Шевчук).

Тв.: *Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.)*. – Вінниця, 1997 (у співавт.); *Політичні репресії на Поділлі (20–30-ті рр. ХХ ст.)*. – Вінниця, 1999 (у співавт.); *Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова та Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932–1933 рр.* – Київ, 2001 (у співавт.); *Le systeme d'information de la GPU: la situation politique en Ukraine dans les annees 1920 rapportee a Kaganovč // Cashiers du Monde Ruse. N 42/2-4. avril-decembre 2001: Vinnitsa Oblast // Centre-Local Relations in the Stalinist State. 1948–1941.* – Hampshire: Palgrave Macmillan, 2002; *Еспейкский вопрос: поуски ответа. Документы 1919–1926 гг.* – Вінниця, 2003 (у співавт.); *The Ukrainan Politburo, 1934–1937 // The Nature of Stalin's Dictatorship. The Politburo, 1924–1953.* – Hampshire: Palgrave Macmillan, 2004; *Zwischen Politisierung und Historisierung Der Holodomor in der ukrainischen Historiographie // Osteuropa. 54. Jg., 12/2004; Коммунистическая власть против религии Моисея: Документы 1920–1937 и 1945–1953 гг.* – Вінниця, 2005 (у співавт.); *Terra incognita: Les interpretations actuelles de histoire de l'Ukraine // Transitions. Les Usages du Passe Dans La Conctruction Nationale. Vol. XLIV/2. Fevrier 2005; Україна в політиці радянського керівництва напередодні Другої світової війни // УІЖ. – 2005. – № 2.*

ВАЗУК Дмитро Петрович (22.08.1978, м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл.) – дослідник історія Центральної та Південно-Східної Європи ХІV – першої половини ХVІ ст.

1995–2000 навчався на іст. фак-ті Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту (з 1996 – ун-ту), 2000–2001 – вчитель історії у Кам'янець-Подільському навч.-виховн. комплексі № 16. 2001–2004 – аспірант Ін-ту історії України НАН України. З 2004 – м. н. с., з 2006 – н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Обласні привілеї Волині та Київщини: генеза і функціонування в другій половині ХV – першій третині ХVІ ст.» (2005, наук. кер. – к. і. н. О. В. Русина).

Тв.: *Обласні привілеї Київщини та Волині: проблема походження, датування та характеру (ХV – поч. ХVІ ст.) // УІЖ. – 2004. – № 1; Voluinės žemes privilegijos (XV a. II puse – XVI a. pradžia): datavimo ir protografo problema // Lietuvos istorijos metrašis. – 2003/1. – Vilnius, 2004; Вплив обласних привілеїв Київщини та Волині на формування Першого Литовського Стату-ту // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст.). – Вип. 4. – К., 2004; Судовий процес та його функціонування в Київській землі в другій половині ХV – першій третині ХVІ ст. (Аналіз статей уставних земських грамот) // Український історичний збірник (2004). – Вип. 7. – К., 2004; Судова діяльність «старостів» на Волині та «воєводи» на Київщині в кінці ХV – першій третині ХVІ ст. // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст.). – Вип. 5. – К., 2005.*

ВВЕДЕНСЬКИЙ Андрій Олександрович (21.07.1891, м. Перм, Росія – 13 (14?).09.1965, м. Київ) – дослідник історії Росії та України ХV–ХVІІІ ст., допоміжних іст. дисциплін.

1912 закінчив Пермську класичну гімназію, 1920 – фак-т суспільних наук Петроград. ун-ту. Там само навчався в аспірантурі, 1921 захистив канд. дис. з історії давньоруської адвокатури (опубл.: *Русский исторический журнал*. – 1921. – № 7). У 1920–30-х рр. викладав у вузах Ленінграда, Вологди, Вітебська. 1938–41 – зав. каф-ри історії народів СРСР Київ. держ. ун-ту, 1941–43 – Уральського ун-ту

(м. Свердловськ), 1943–44 – Об'єднаного укр. ун-ту в м. Кзил-Орда. Докт. дис. «Очерки по истории Строгановых в XVI–XVII вв.» (1943). З 1944 – зав. каф. історії СРСР, з 1951 – проф. каф. архівознавства і допоміжних іст. дисциплін Київ. держ. ун-ту. Розробив і читав спеціальні курси з палеографії, метрології, дипломатики, іст. хронології та історії архівної справи в зарубіжних країнах. 1952–56 – с. н. с. відділу історії феодалізму Ін-ті історії АН УРСР (за сумісн.). З 1944 – член Вченої ради Ін-ту. Підготував близько 100 кандидатів і докторів наук.

Автор понад 150 наук. праць. Досліджував вотчинне феод. гос-во, історію техніки виробництва, питання дипломатики і джерелознавства.

Тв.: Торговий дом XVI–XVII століть. – Ленинград, 1924; Иван Грозный. – К., 1946; Дом Строгановых в XVI–XVII століттях. – М., 1962; Лекції по документальному історичному дослідженню історії СССР (Дипломатика). – К., 1963; Допоміжні історичні дисципліни. – К., 1963 (у співавт.).

Літ.: [Некролог] // ВДЖ. – 1965. – № 11; РЕІУ. – Т. 1. – К., 1969; У лецатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. – К., 1996; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські архівісти: Біобібліографічний довідник: У 3 вип. – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002; Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; ЕІУ. – Т. 1. – К., 2003; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення. – К., 2004.

ВЕЛЬЯМІНОВА Зоя Романівна (01.08.1926, с. Помощное Новосибірської обл., Росія) – історик науки і техніки.

1948 закінчила іст. фак. Київ. пед. ін-ту. 1948–51 – аспірантка каф. історії СРСР та УРСР Київ. пед. ін-ту. 1952–54 – викладач історії СРСР Станіславського педагогічного ін-ту. 1958–59 – лаб. кабінету соц.-економ. наук Вищої парт. школи при ЦК КПУ. 1959–62 – ст. лаборант каф. історії КПРС, з 1962 – каф. диференційних рівнянь мех.-мат. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1968–76 – інж. відділу історії природознавства, м. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії України АН УРСР. Одна з авторів колект. праць: «История отечественной математики» (В 2-х т. – К., 1966, 1967), «История математического образования в СССР» (К., 1970), «Научно-технический прогресс в Украинской ССР 1961–1970» (К., 1971), «История химической технологии на Украине» (К., 1973).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ВЕРМЕНИЧ Ярослава Володимирівна (01.05.1967, м. Київ) – дослідниця проблем історичної регіоналістики України, історії та культури України ХХ ст., теорії та методології історичних досліджень.

1988 закінчила бібліотечний фак-т Київ. держ. ін-ту культури. 1993 – аспірантура Київ. держ. пед. ін-ту іноземних мов по каф. історії України. Канд. дис. «Здійснення українізації у 20–30-х роках: політичні і культурні аспекти проблеми» (1993, наук. кер. – д. і. н. Ю. І. Терещенко). 1993–95 – н. с., 1995–2005 – с. н. с., з 2005 – пров. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Історична регіоналістика в Україні: теоретико-методологічні проблеми» (2005, науковий консультант – акад. НАН України П. Т. Тронько). 2000–2001 – відзначена стипендією Президента України для молодих учених. З жовтня 2002 – секретар, з жовтня 2006 – член експертної ради з іст. наук ВАК України. З 2006 – керівник Центру теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики Ін-ту історії України НАН України.

Автор понад 100 наукових праць. Нагороджена Грамотою Верховної Ради України (2005).

Тв.: Політика коренізації в Україні (20–30-і роки): Досвід і уроки: Теоретичні проблеми вітчизняної історії, історіографії та джерелознавства. – К., 1993 (у співавт.); Початки національної історичної науки: Київські центри регіональних досліджень у 50–70-х рр. ХІХ ст. – К., 1997; Роль М. С. Грушевського у становленні системи регіонально-історичних досліджень в Україні // ВДЖ. – 1998. – № 2; Фундатор української сенеалогії (В. Л. Модзалевський) // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 9. – К., 1999; Історична регіоналістика в Україні: спроба концептуального аналізу. – К., 2001; Вплив процесів українізації 20–30-х рр.

на стан української національної свідомості // Схід і Захід України: Проблеми єднання: Нук. записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень. – Вип. 13. – К., 2001: Історична регіоналістика в Україні // УІЖ. – 2001. – № 6; 2002. – № 2; Поняття «регіональна історіографія» в сучасному українознавстві: зміст, структура, дослідницькі методи // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 6. – К., 2002; Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К., 2003; «Українізація» 1920–1930-х років: передумови, здобутки, уроки. – К., 2003 (у співавт.); Регіон у понятійно-термінологічній системі історичної регіоналістики // Історико-географічні дослідження в Україні. – Ч. 6. – К., 2003; Історичний вимір регіональної науки: світовий і вітчизняний досвід // Історичний журнал. – 2003. – № 4–5; Концептуалізація історичної регіоналістики в системі соціокультурного знання // Україна соборна. Зб. наук. ст. – Вип. 1. – К., 2004; Теоретико-методологічні проблеми історичної урбаністики // УІЖ. – 2004. – № 3; Національна політика більшовиків і опозиції: підгрунтя маневрів насколо українізації 20–30-х рр. XX ст. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 31. – К., 2005; Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації // УІЖ. – 2005. – № 4; Регіоналістика як міждисциплінарний науковий напрям: український контекст // Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вип. 9. – К., 2005; Конструювання ідентичностей: роль інтелектуальної еліти України у творенні моделей регіонального розвитку // Ейдос. – Вип. 1. – К., 2006; Районські моделі адміністративно-територіального устрою України (1917–1932 рр.) // Історичний журнал. – 2006. – № 1.

Літ.: Вчені Інституту історії України. Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 3. – К., 2006.

ВЕРСТЮК Владислав Федорович (03.08.1949, смт. Гостомель Ірпінської міськради Київ. обл.) – дослідник історії України XX ст. Лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАН України (1995). Заслужений діяч науки і техніки України (2001). Професор (2002).

1975 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1974–75 – вчитель історії середніх шкіл. 1975–83 – аспірант, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Класова боротьба на селі на Лівобережній Україні у 1919 р.» (1979, наук. кер. – акад. АН УРСР М. І. Супруненко). 1983–86 – зав. редакції іст. літератури вид-ва «Наукова думка». З 1986 – с. н. с., пров. н. с., зав. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України. 1997–2005 – одночасно зав. директора Ін-ту східноєвропейських досліджень НАН України. Докт. дис. «Махновщина – селянський повстанський рух в Україні в роки громадянської війни (1918–1921)» (1992).

Тв.: *Боротьба трудячого селянства України за зміцнення влади Рада*. – К., 1984; *Камбри Пестор Махно*. – К., 1989; *Пестор Іванович Махно: Воспоминания, материалы и док.* – К., 1991; *Махновщина: селянський повстанський рух на Україні (1918–1921)*. – К., 1991; *Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довід.* – К., 1995, 2005 (у співавт.); *М. С. Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності*. – К., 1996 (у співавт.); *Українська Центральна Рада: Павч. посібн.* – К., 1997; *Українська Центральна Рада: Док. і матеріали в 2-х томах*. – К., 1996–1997 (кер. колективу упорядників); *Діячі Української Центральної Ради. Біогр. довідн.* – К., 1998 (у співавт.); *Історія України: Пове ба чечия: Павч. посібн.* – К., 1995–96, 2-е вид., доопрац. – К., 2000; *Україна: Утвердження незалежної держави (1991–2001)*. – К., 2001 (у співавт.); *Уряди України у XX ст.: Науково-документальне видання*. – К., 2001 (у співавт.); *Політична історія України XX століття: У 6 т. – Т. 2. Революції в Україні: Політико-державні моделі та реалії (1917–1920)*. – К., 2003 (у співавт.); *Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 р.: Док. і матеріали*. – К., 2003 (кер. кол. упорядників); *Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3 т. – Т. 1: Українські проекти в Російській імперії*. – К., 2004 (у співавт.); *Історія українського селянства: Нариси: В 2 т. – Т. 1*. – К., 2006 (у співавт.); *Директорія Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали*. – К., 2006 (кер. кол. упорядників).

Літ.: Вчені Інституту історії України. Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ВЕСЕЛОВА (ПОГОРЕЛЬЦЕВА) Олександра Михайлівна (17.08.1939, с. Колотилівка Красноярузького р-ну Білгородської обл.) – дослідниця історії України

XX ст. Спеціалізується на вивченні сталінщини та українського суспільства, голодів 1932–1933 та 1946–1947 рр. в Україні, діяльності ОУН і УПА. Заслужений працівник культури України (2005).

1965 закінчила Київ. держ. ун-т. До цього закінчила Дніпропетровське пед. училище, працювала в школі. 1965–70 працювала в Київ. держ. ун-ті та Президії АН УРСР. З 1970 – м. н. с., з 1984 – с. н. с. відділу сучасної історії України, з 1998 – с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Підготовка та виховання кваліфікованих кадрів робітничого класу в системі профтехосвіти УРСР (1966–1970 рр.)» (1982, наук. кер. – д. і. н. А. В. Санцевич).

Тв.: Молодая смена рабочего класса: Подготовка рабочих кадров в системе профтехобразования УССР (1966–1970 гг.). – К., 1983; Историография истории Украинской ССР. – К., 1986 (у співавт.); Развитие социально-классовой структуры населения Украинской ССР (60–80-е годы). – К., 1988 (у співавт.); Украина незалежна: Час випробувань, сподівань. – К., 1993 (у співавт.); Голод в Україні 1946–1947: Документи і матеріали. – К., Нью-Йорк, 1996 (гол. упоряд., чл. редкол.); Національне примирення чи конфронтація?: Зб. док. – К., 1999 (автор-упоряд.); Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу. – 2-е вид., допов. – К., Нью-Йорк, 2000 (у співавт.); Історія України ХХ – початку ХХІ століття. – К., 2004 (у співавт.); Редактор та відповідальна за випуск 10 збірників документів, свідчень очевидців голодоморів 30-х і 40-х рр. ХХ ст. й матеріалів наукових конференцій: Голод-геоцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків. – К., Нью-Йорк, 2000; Голодомори в підрядківській Україні. – К., Львів, Нью-Йорк, 2003; Геоцид українського народу: історична пам'ять та політико-правова оцінка. – К., Нью-Йорк, 2003 та ін.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вид. 1. – К., 1998.

ВИБРОТ Тереса Мар'янівна (19.06.1943, м. Городенка Ів.-Франків. обл.) – дослідниця історії науки.

1965 закінчила фіз.-мат. фак-т Чернівецького держ. ун-ту. 1966–68 – інж., ст. інж. відділу обчислювальних методів і програмування Донецького обчисл. центру АН УРСР. 1968–72 – аспірантка, 1972–73 – ст. інж. Ін-ту математики АН УРСР. 1973–86 – ст. інж., м. н. с., н. с. відділу історії природознавства Ін-ту історії АН УРСР. З 1986 – н. с., с. н. с. відділення історії науки Центру досліджень науково-техніч. потенціалу та історії науки НАН України. Канд. дис. «Структура графов некоторых классов и плоскостные представления» (наук. кер. – М. П. Хоменко, наук. ст. – к. фіз.-мат. н.). Досліджує теорію графів та історію математики.

Тв.: Взаимное проникновение идей теории матриц и теории графов в его историческом развитии. I: Проблемы истории математики и механики. – К., 1977; II: Вопросы истории математического естествознания. – К., 1979; III: Из истории развития физико-математических наук. – К., 1981; Обзор фундаментальных исследований по теории графов в Академии наук УССР // Исторические традиции и опыт развития отечественной науки и техники. – К., 1988; Віхи розвитку теорії і факторизації графів // Віхи розвитку математичного природознавства. – К., 1994; Розвиток теорії факторизації графів в Інституті математики НАН України // Інститут математики: Париси розвитку. – К., 1997.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вид. 1. – К., 1998.

ВИГОВСЬКИЙ Ігор Іванович (03.09.1931, м. Красноармійськ Донецької обл.) – дослідник проблем всевітньої історії, міжнародних відносин.

1954 закінчив відділення міжнародних відносин іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1955–61 – екскурсовод екскурсійної бази, зав. відділу Жовтневого райкому комсомолу м. Києва, відпов. секр. редколегії жур-лу «Автоматическая сварка» і референт-перекладач Ін-ту електростроювання АН УРСР, м. н. с. НДІ п/с 20, ст. інспектор навчальної частини Київ. держ. ун-ту, референт Тов-ва культурних зв'язків з українцями за кордоном. 1961–64 – перекладач у військовій частині. Після демобілізації працював у Держкомітеті з координації науково-дослідних робіт при Раді Міністрів УРСР, редактором у вид-ві «Політвидав України», інспектором відділу зовнішніх зв'язків Міністерства сільського господарства УРСР, референтом науково-організаційного відділу Президії АН УРСР.

1971–73 – м. н. с., 1976–92 – с. н. с. відділу історії країн зарубіжного Сходу, історіографії та історичних зв'язків України з зарубіжними країнами, історії феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. 1973–76 – в Президії АН УРСР. Канд. дис. «Розпад колоніальної системи імперіалізму в висвітленні американської та англійської історіографії» (1975). З 1992 на пенсії.

Тв.: Апологети колоніалізму (Критика буржуазних концепцій распаду колоніальної системи імперіалізму). – К., 1974.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ВИРСЬКИЙ Дмитро Станіславович (16.10.1972, м. Кременчук Полтав. обл.) – дослідник проблем української історіографії та ранньомодерної історії України.

1998 закінчив іст. фак-т Дніпропетров. держ. ун-ту. 1998–2001 – лаборант, асистент, ст. викл., доц. каф. соц.-політ. наук, доц. каф. українознавства, заст. декана юрид. фак-ту Кременчуцького держ. політехнічного ун-ту. З 2001 – с. н. с. відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України. Заочно закінчив аспірантуру при іст. фак-ті Дніпропетров. нац. ун-ту. Канд. дис. «Ст. Оріховський-Роксолан як історик та політичний мислитель» (2000, наук. кер. – д. і. н. І. І. Колесник).

Тв.: С. Оріховський-Роксолан як історик та політичний мислитель. – К., Кременчук, 2001; Кременчук: історія 1571–2001. – Кременчук, 2002; «Україне місто»: Кременчук від заснування до 1764 р. – К., 2004; «Зем'янин» Псевдооріховського як пам'ятка консервативної суспільно-політичної думки України // УІЖ. – 2000. – № 5; «Дискурс про козаків» (характеристики українського козацтва в річесполітській історіографії останньої третини XVI – середини XVII ст.). – К., 2005.

Літ.: Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 3. – К., 2006.

ВИВЧАРИК Михайло Миколайович (09.04.1941, м. Косів Ів.-Франків. обл. – 07.12.2003, м. Київ) – дослідник проблем політології та історії України XX ст.

1967 закінчив іст. фак-т Івано-Франків. пед. ін-ту. 1966–70 – вчитель на Івано-Франківщині. 1972–74 – навчався на фак-ті журналістики Вищої парт. школи при ЦК КПУ. 1970–75 – на журналістській роботі, 1975–85 – ст. референт – лектор респуб. т-ва «Знання». 1985–86 – н. с. відділу історії науки і техніки, 1986–2003 – с. н. с. відділу сучасної історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Діяльність Комуністичної партії України по інтернаціональному вихованню трудящих села в умовах розвинутого соціалізму (1971–1975 рр.)» (1982, наук. кер. – д. і. н. М. В. Коваль, захист у Вищій парт. школі при ЦК КПУ). Докт. дис. «Етнополітичні процеси в українському селі» (1994, наук. ст. – д. політології, захист в Ін-ті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України). Опублікував понад 250 праць.

Тв.: Колоситься нива дружби. – К., 1989; На принципах дружби і співробітництва. – Львів, 1989 (у співавт.); Національна ідея в контексті розбудови незалежної держави // Розбудова держави. – 1993. – № 14; Етнополітичні процеси в Україні // Розбудова держави. – 1994. – № 5; По шляху до консолідації нації // Розбудова держави. – 1996. – № 2; Українське село: Етнонаціональний вимір (70-ті – середина 90-х рр.). – К., 1998; Україна в етнонаціональному вимірі. – К., 1999 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004.

ВИДНЯНСЬКИЙ Степан Васильович (27.03.1951, м. Ужгород) – дослідник всесвітньої історії, міжнародних відносин, зовнішньої політики України і історії Закарпаття. Лауреат премії для молодих учених АН УРСР (1981), премії НАН України за кращу наукову працю з історії боротьби за незалежність України та розбудови української державності (2001). Заслужений діяч науки і техніки України (2001). Почесний доктор Ужгород. нац. ун-ту (2005).

1973 закінчив іст. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. 1973–76 – аспірант, 1976–80 – м. н. с., 1980–91 – с. н. с., з 1991 – зав. відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Ін-ту історії України НАН України. 1994–96 – зав. каф., декан фак-ту міжнар. відносин Київського ін-ту «Слов'янський ун-т», з 2003 – проф. Дипломатичної

академії України при МЗС України, з 2005 – зав. кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції Ужгород. нац. ун-ту та проф. Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв (за сумісн.). Канд. дис. «Консолідація профспілкового руху в Чехословаччині та підвищення його ролі в суспільно-політичному житті країни (1969–1975 рр.)» (1977, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова). Докт. дис. «Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині» (1997).

Член Укр. комітету славістів, Укр. нац. комітету по вивченню країн Південно-Східної Європи, Міжнародн. асоціації вчених ім. Т. Г. Масарика, укр. част. Комісії історії України і Болгарії, голова укр. част. Комісії істориків України і Словаччини, голова правління Дослідницько-інформаційного центру «Міжслов'янська ініціатива».

Тв.: Консолидация профсоюзного движения в Чехословакии. 1969–1975. – К., 1979; Породненные социалистическим интернационализмом: Дружественные связи и сотрудничество породненных областей и городов УССР и братских стран социализма / АН УССР. – К., 1980 (у співавт.); Украина во взаимосвязях славянских народов. – К., 1983 (у співавт.); Сотрудничество общественных организаций стран социализма. – К., 1983 (у співавт.); ЧССР: Внезие на хода социализму. – К., 1985 (у співавт.); Интернациональное сближение рабочего класса стран социалистического содружества. – К., 1989; Украинско-чехословацкие интернациональные связи. – К., 1989 (у співавт.); Культурные и общественные связи Украины со странами Европы. – К., 1990 (у співавт.); Історія країн Центральної та Південно-Східної Європи. Посібник. – К., 1993 (у співавт.); Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.). – К., 1994; Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз. – К., 1996 (у співавт.); Україна в європейських міжнародних відносинах. – К., 1998 (у співавт.); Т. Г. Масарик і нова Європа. – К., 1998 (у співавт.); Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939). – К., Ужгород, 1998 (у співавт.); 3 історії міжнародних зв'язків України: наука, освіта (XIX – 30-ті роки XX ст.): Док. і матеріали. – К., 1999 (у співавт.); Всесвітня історія. Новітня історія. Навч. посібник для II класу. – К., 2001; Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – К., 2001 (у співавт.); Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів. – Львів, 2001 (у співавт.); Всесвітня історія. Новітня історія, 1939–2003: Навч. посіб. – Вид. 2-ге, переробл. – К., 2003; Українська дипломатична енциклопедія: У 2 ч. – К., 2004 (у співавт.); Зовнішня політика України в умовах глобалізації (1991–2003 рр.): Анот. іст. хроніка міжнародних відносин. – К., 2004 (у співавт.); Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у розв'язанні найважливіших міжнародних проблем. – К., 2006 (у співавт.).

Літ.: Історики-славісти СССР. Библиограф. слов.-справ. – М., 1981; Вчені Інституту історії України: Біобіограф. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Веґеш М. М., Горват Л. В. Українська історична наука в середині XIX – на початку XXI століття. – Ужгород, 2000; Пагірця В., Роглев Х. Закарпатці в Києві. – К., 2000; Степану Віднянському – 50 // Carpatica – Карпатика. Вип. 10. Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в XIX – XX ст. – Ужгород, 2001; Слово про вченого // Міжнародні зв'язки України і наукові пошуки і знахідки. – Вип. 10. – К., 2001; Українські історики XX ст.: Бібліограф. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; Наукова еліта Закарпаття: Доктори наук, професори Ужгородського національного університету. – Ужгород, 2005; Енциклопедія сучасної України. – Т. 4. – К., 2005; Під покровительством музи Кіло: Історичному факультету Ужгородському національного університету – 60 років. – Ужгород, 2005.

ВІЛКУЛ Тетяна Леонідівна (12.01.1969, м. Ірпінь Київ. обл.) – дослідниця історії України середніх віків.

1992 закінчила Київ. держ. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 1992–95 – археограф, 1995–97 – аспірантка Ін-ту укр. археографії НАН України, 1997–98 – аспірантка, 1998–2002 – м. н. с., з 2002 – н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Віче в Давній Русі у другій половині XI – XIII ст.» (2001, наук. кер. – к. і. н. О. П. Толочко).

Тв.: Новгородцы и русские князья в летописании XII века // Russia Mediaevalis, t.X.I (München, 2001); Новгородская первая летопись и Начальная свод // Palaeoslavica. vol.11 (Cambridge, Massachusetts, 2003); Летописные «бояре» и «чернь» на вече (XII–XIII вв.) // Средневековая Русь. – М., 2004. – № 5; О происхождении общего текста Ипатьевской и Лаврентьевской летописи за XII в. (предварительные заметки) // Palaeoslavica, vol. 13 (Cambridge, Massachusetts, 2005), no. 1.

ВИТРУК Людмила Дмитрівна (02.02.1932, м. Київ) – дослідниця історії України ХХ ст., зокрема суспільно-політичного життя трудящих УРСР, в т. ч. громадсько-політичної діяльності жінок України в 20–30-х рр. ХХ ст., соціального становища трудящих УРСР (60–80-і рр.).

1955 закінчила філол. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1955–58 – бібліотекар Респ. б-ки БРСР (Мінськ). 1958–64 – бібліограф б-ки Ін-ту історії АН УРСР, 1964–68 – літ. ред. УІЖу. Канд. дис. «Жінки Української РСР в боротьбі за створення фундаменту соціалістичної економіки (1926–1932 рр.)» (1967). 1968–74 – м. н. с., 1976–89 – с. н. с. відділу історії комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. 1989 виїхала за межі України.

Тв.: Жінки-трудівниці в період соціалістичної індустріалізації (на матеріалах промисловості Української РСР. 1926–1932 рр.). – К., 1973; Улучшение социально-бытовых условий жизни трудящихся УССР (60–80-е годы). – К., 1986.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ВИТРУЧЕНКО Олександр Никифорович (04.01.1940, с. Аврамівка Черкас. обл.) – дослідник проблем всевітньої історії.

1967 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1967–68 – м. н. с. Держ. архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей» (Київ). 1968–71 навчався в аспірантурі Ін-ту історії АН УРСР. Наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР А. М. Шлепаков. 1971–76 – м. н. с. відділу нової та новітньої історії країн Західної Європи і Америки Ін-ту історії АН УРСР. Вивчав історію руху антифашистської солідарності з СРСР в країнах Латинської Америки в роки Другої світової війни. Опублікував наукові та науково-популярні статті на цю тему.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ВОЙНА Олексій Дорофійович (псевдоніми: Войтенко О. Д., Олексеєнко, Дорошенко, Дніпровський, Волошук, Тесленко О. Д., Гриценко, Снятенко; 07.11.1907, м. Бар Кам'янець-Подільської губ. – 23.09.1957, м. Київ) – дослідник проблем загальної історії та міжнародних відносин.

Працював чорноробом, візником, молотобойцем, котельником, навчався на робіт. фак-ті Одеського сільськогосп. ін-ту. 1930–34 навчався в Москов. ін-ті нар. гос-ва. 1934–35 працював у Народному комісаріаті харчової промисловості СРСР, 1935–36 навчався в аспірантурі ін-ту ім. Г. В. Плеханова, 1936–38 в Ін-ті по підготовці дипломатичних і консульських працівників НКЗС СРСР. З 1936 по 1952 обіймав різні посади в системі МЗС СРСР: 1938–41 працював у посольстві СРСР в Швеції, в 1941–43 – у посольстві СРСР в Англії. 1944 відряджений до УРСР, де почав працювати у щойно створеному Міністерстві закордонних справ. Як офіційний представник УРСР брав участь у роботі Паризької мирної конференції, в перших сесіях Генеральної Асамблеї ООН. Канд. дис. «Захист Індонезійської республіки радянськими делегатами в Раді Безпеки» (1949). 1951–52 – радник посольства СРСР в Англії. З серпня 1952 і до кінця життя – зав. відділу загальної історії та міжнародних відносин Ін-ту історії АН УРСР, який фактично і створив. Нагороджений медалями. Автор понад 70 наукових та науково-популярних праць.

Тв.: Войтенко А. Д. Американский империализм во главе мировой реакции. – М., 1947; Тесленко А. Д. Обнищание трудящихся масс капиталистических стран. – М., 1950; Войтенко А. Д. Борьба индонезийского народа за свою независимость. – К., 1950; Успешное экономическое и культурное сотрудничество стран демократического лагеря. – М., 1954; Тесленко А. Д. Политические партии и общественные организации Индонезийской республики // Большевик Украины. – 1948. – № 3; Войтенко О. Д. Украина в борьбе за свободу и независимость Индонезии // Витчизна. – 1949. – № 1.

Літ.: ЕУ. – Словникова частина. – Т. 1. – 1955; Пам'яті Олексія Дорофійовича Войни: [Некролог] // ВІЖ. – 1957. – № 2; У легиатах тоталітаризму: Перше десятиліття Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. – К., 1996; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ВОЙЦЕХІВСЬКА Ірина Ніцелівна (18.01.1954, м. Київ) – джерелознавець, дослідниця історіографії історії України, спеціальних історичних дисциплін. Лауреат премії журналу «Пам'ять століть» (1997). Нагороджена медаллю 2000-ліття Різдва Христового.

1977 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1977 – ст. лаборант, викладач каф. архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, з 2001 – проф. каф-ри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київ. нац. ун-ту. Викладає геральдику, фалеристику, палеографію, біографістику та ін. спеціальні історичні дисципліни. Одночасно з 2000 – пров. н. с., з 2006 – с. н. с. відділу спец. іст. дисциплін Ін-ту історії України НАН України (за сумісн.). Канд. дис. «Газети “Комуніст” і “Советская Украина” періоду Великої Вітчизняної війни як джерело вивчення боротьби трудящих проти німецько-фашистських загарбників» (1988). Докт. дис. «Історичне джерелознавство у творчості В. С. Іконникова» (2000). Автор бл. 200 наук. публікацій з проблем історичного джерелознавства, історіографії і спец. історичних дисциплін. Заст. гол. редактора часопису «Пам'ять століть», щорічного альманаху «Історичний календар», член редкол. наук. щорічника «Україна дипломатична», «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики» та ін. Вчений секретар Наук. іст. тов-ва Нестора-Літописця.

Тв.: Спеціальные исторические дисциплины: Учебн. пособие. – К., 1992 (у співавт.); Історія України в особах XIX–XX ст. – К., 1995 (у співавт.); Академік Володимир Іконников: життєпис та бібліографія. – К., 1998; Епістологія. Короткий історичний нарис. – К., 1998; Джерелознавство історії України. Довідник. – К., 1998 (у співавт.); Володимир Іконников: джерелознавчі студії. – К., 1999; Історичне джерелознавство: Підруч. – К., 2002 (у співавт.).

Літ.: Жінки – вчені Києва. – К., 2003; Українські архівісти: Біобібліографічний довідник: У 3 вип. – Вип. 3: 1970–1990-ті рр. – К., 2003; Історичний факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: минуле й сьогодення. – К., 2004; Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 3. – К., 2006.

ВОЛКОВИНСЬКИЙ Валерій Миколайович (15.06.1948, м. Тараша Київ. обл. – 28.06.2006, м. Київ) – дослідник історії України XIX–XX ст., архівознавець, археограф. Лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАН України (1995). «Отличник архивного дела СССР» (1986). Нагороджений дипломом Голов. архів. управління при Раді Міністрів УРСР за краші наук. праці й метод. розробки в галузі архівознавства, документознавства та археографії (1987).

1971 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1971–75 – с. н. с. відділу публікації документів Центр. держ. архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР. З 1975 – с. н. с. наук.-видавн. відділу Головархіву УРСР. 1979–90 – чл. колегії Головархіву УРСР, заст. гол. ред. журналу «Архіви України», з 1988 – нач. відділу використання й публікації документів. Брав участь у підготовці до видання 20 збірників документів та матеріалів, за що був нагороджений медаллю ВДНГ СРСР (1985). 1990–95 – заст. гол. редактора «УІЖ». 1996–2006 – гол. ред. тижневика «Історія України». 1990–91 – с. н. с. Ін-ту історії партії при ЦК КПУ. 1991–96 – с. н. с., 1996–2006 – пров. н. с. відділу історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Участь трудящих Української РСР в зміщенні Червоної Армії (1921–1925)» (наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький). Докт. дис. «Нестор Махно в історії національно-визвольних і соціальних змагань в Україні» (1996).

Тв.: М. В. Фрунзе на Україні. – К., 1985; Павел Петрович Пустышев. – К., 1987; Армия і народ. 20–30-і роки. – К., 1990; Християн Раковський: Політ. портрет. – К., 1990 (у співавт.); Махно і его крах. – М., 1991; Батько Махно. – К., 1992; Нестор Махно: легенди і дійсність. – К., 1994; Історія України в особах XIX–XX ст. – К., 1995 (у співавт.); Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: Історичні нариси. – К., 2002 (у співавт.); Революційний тероризм в Російській імперії і Україна (друга половина XIX ст. – початок XX ст.). – К., 2006.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; [Некролог] // УІЖ. – 2006. – № 4.

ВОЛОШИНОВ Леонід Іванович (04.07.1921, м. Сімферополь) – дослідник історії Криму та історії України радянського часу.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений медалями «За оборону Сталінграда» (1943), «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні». 1950 закінчив географ. фак-т Кримського пед. ін-ту (м. Сімферополь). 1956–61 – м. н. с. Кримської групи Ін-ту історії АН УРСР. К. і. н. (1961).

Тв.: Октябрь в Крыму и Северной Таврии. – Симферополь, 1960 (у співавт.); Исторические памятники и памятные места революционной борьбы в Крыму (1917–1920) // Известия Крымского отдела Географического общества СССР. – Вып. 5. – Симферополь, 1958.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історичні». – Вип. 1. – К., 1998.

ВОЛОЩЕНКО Аза Кирилівна (28.12.1938, м. Чорнобай Черкас. обл.) – дослідниця історії України XIX ст.

1960 закінчила іст.-філос. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1960–61 – ст. лаборант, зав. кабінету Черкас. пед. ін-ту. 1962–65 – аспірантка, 1965–73 – м. н. с., 1973–85 – с. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Класова боротьба на Правобережній Україні в період революційної ситуації (1879–1881)» (1962, наук. кер. – д. і. н. М. Н. Лещенко). 1985–92 – доцент каф. історії і теорії культури, з 1992 – доц., проф. каф. історії України Київ. ін-ту культури, Київ. славістичного ун-ту.

Тв.: Нариси з історії суспільно-політичного руху в Україні в 70-х – на поч. 80-х рр. XIX ст. – К., 1974.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історичні». – Вип. 1. – К., 1998.

ВОЛЯНИК Василь Климентійович (15.05.1938, с. Печирна Лановецького р-ну Тернопільської обл.) – археолог, дослідник пам'яток історії та культури України.

1968 закінчив іст. фак-т Львів. держ. ун-ту. Одночасно 1966–70 – н. с. та директор Кременецького краєзнавчого музею. 1970–73 – аспірант, 1973–79 – м. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. 1979 в Ін-ті археології АН УРСР захистив канд. дис. 1979–81 – н. с. – консультант Президії АН УРСР, 1981–83 – с. н. с. відділу наукової інформації Ін-ту математики АН УРСР. 1983–86 – с. н. с. відділу наукового забезпечення підготовки томів «Зводу пам'яток УРСР», 1986–88 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії АН УРСР. Досліджував археологічні пам'ятки України, зокрема пам'ятки Черняхівської культури.

Тв.: Могилильник Черняхівської культури у верхів'ях р. Горинь // Археологія. – 1974. – Т. 13; Пам'ятки Черняхівської культури на Волині // Археологія. – 1979. – Т. 29; Археологические памятники Харьковской области // Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР. – Вып. 2. – К., 1984; Город Переяславль X–XIII вв. // Типовые статьи о памятниках истории и культуры, археологии, градостроительства и архитектуры. – К., 1985.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історичні». – Вип. 1. – К., 1998.

ВРОНСЬКА Тамара Василівна (17.07.1955, м. Київ) – дослідниця історії України періоду Другої світової війни.

1979 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1975–93 – лаборант, м. н. с., н. с., з 1993 – с. н. с. відділу історії України періоду Другої світової війни Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Суспільно-політичне життя молоді України на визволеній території у роки Великої Вітчизняної війни, 1943–1945 рр.» (1989, наук. кер. – д. і. н. М. В. Коваль). Основна проблематика досліджень: життя та побут населення України в роки війни, українська еміграція у міжвоєнний період і роки Другої світової війни, історія національних і радянських спецслужб, правосуддя УРСР.

Тв.: Молодь України – фронту і тилу, 1943–1945 рр. – К., 1992 (у співавт.); В умовах війни: життя та побут населення міст України, 1943–1945 рр. – К., 1995; Українські громади зарубіжжя в роки Другої світової війни. Акції допомоги народу України. – К., 1997 (у співавт.); Політичний терор і тероризм в Україні. – К., 2002 (у співавт.); На сторожі незалежності держави. 10 років Служби безпеки України. – К., 2002 (у співавт.); Спецслужба держави без території: люди, події, факти. – К., 2003 (у співавт.); Визвольні змагання очима контррозвідника (документальна спадщина Миколи Чеботарьова). – К., 2003 (упоряд., у співавт.); Голод в Україні 1932–1933 років. – К., 2003 (у співавт.); Київ у дні нацистської

навали: *За документами радянських спецслужб: До 60-річчя визволення України від гітлерівських загарбників: Зб. док. та матеріалів.* – К., Львів, 2003 (упоряд. у співавт.); *Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника.* – К., 2004 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ГАВРИЛЮК Лариса Олексіївна (04.11.1953, смт. Івано-Франкове Львів. обл.) – дослідниця історії науки і техніки, краєзнавець.

1976 закінчила фізичний фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976–81 – інженер, математик-програміст Головного обчислювального центру Мін-ва освіти УРСР. 1981–87 – с. н. с. Київ. відділення наук.-досл. ін-ту зв'язку (КВНДІЗ). 1986–89 – аспірантка Центру досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки АН УРСР. Канд. дис. «Становлення технічних науково-дослідних установ Української РСР. 1917–1941» (1992, наук. кер. – д. філос. н. В. І. Онопрієнко). З 1990 – м. н. с., н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Технічні науково-дослідні установи УРСР у 1917–1928 рр. // УІЖ.* – 1988. – № 3; *Науково-дослідні інститути Наркомату важкої промисловості на Україні. 1928–1937 // УІЖ.* – 1989. – № 10; *Вивчення та збереження пам'яток виробничої діяльності та техніки // Історико-культурна спадщина України: Проблеми дослідження та збереження.* – К., 1998; *Пам'ятки Києва: Путівник.* – К., 1998 (у співавт.); *Звід пам'яток історії та культури України. Київ: Енциклопед. видання.* – Кн. 1, Ч. 1. – К., 1999; Кн. 1, Ч. 2. – К., 2004 (у співавт.); *Становлення українських музеїв природничого профілю (др. пол. 19 – поч. 20 ст.) // Історія української науки на межі тисячоліть.* – Вип. 3. – К., 2000; *Природничі музеї університетів України (19 – поч. 20 ст.) // Історія української науки на межі тисячоліть.* – Вип. 4. – К., 2001; *Пам'ятки історії повітроплавання і космонавтики // Людина і космос. 2002.* – К., 2003; *Видатні діячі науки і культури Києва в краєзнавчому русі України: Біографічний довідник: В 2 ч.* – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ГАЄВСЬКИЙ Андрій Миколайович (13.12.1921, х. Нова Гребля Радомишльського р-ну Житомир. обл. – 21.12.1977, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст.

Учасник Великої Вітчизняної війни. 1946–50 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1951 закінчив Вищу парт. школу при ЦК КПУ. 1951–62 – на парт. роботі в апараті ЦК КПУ та в Житомир. обкомі партії. Канд. дис. «Марксистсько-ленінське виховання комуністів в післявоєнний період (1945–1956)» (1956). 1962–64 – заст. голов. редактора журналу «Комуніст України». 1964–69 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР та одночасно заст. відпов. редактора УІЖу. 1969–77 – заст. начальника Київ. вищої школи МВС СРСР ім. Ф. Е. Дзержинського по політико-виховній роботі. Нагороджений орденами Вітчизняної війни I та II ступенів, Червоної Зірки і Трудового Червоного Прапора, багатьма медалями.

Тв.: *Зміцнення Волинської губернской організації на основі рішень X з'їзду РКП(б).* – К., 1963.

Літ.: [Некролог] // *УІЖ.* – 1978. – № 2; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ГАЛЕНКО Олександр Іванович (21.06.1960, м. Дніпродзержинськ Дніпропетров. обл.) – історик, тюрколог, джерелознавець.

1977–82 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1982–85 – аспірант, 1985–88 – м. н. с., 1988–90 – н. с. відділу джерелознавства і допоміжних іст. дисциплін, 1990–91 – н. с. відділу історії феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Документальні публікації з історії соціалістичного будівництва в Українській РСР (1921–1941) як історичне джерело» (1987, наук. кер. – д. і. н. А. В. Санцевич). 1991–95 – зав. сектора східних джерел Ін-ту української археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Брав участь у створенні Ін-ту сходознавства ім. А. Кримського НАН України, в якому 1991–95 – с. н. с., 1995–96 – зав. відділу «Україна і Схід», уч. секретар; 1996–98 – заст. директора з наукової роботи і через відсутність директора (іноз. член НАН України О. Прицак) фактичний керівник інституту, 1998–99 – в. о. директора. 1996–2000 – член редколегії журналу

«Східний світ», засновник і перший голов. редактор журналу «Сходознавство», засновник щорічних сходознавчих читань А. Кримського. 2000–2005 – с. н. с., 2005–2006 – пров. н. с. відділу національних меншин Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, де досліджував історію Кримської АРСР та кримськотатарського національного руху, 2006 повернувся до Ін-ту історії України НАН України для організації досліджень історії південної України у середньовіччя та ранню модерну добу, зав. Тюркологічного центру відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. З 1990 спеціалізується з історії Кримського ханату та Османських володінь на території України, українсько-турецьких відносин, досліджує історію міжнародної роботи гвілві Східної Європи. З 1992 викладає історію Кримського ханату, Османської імперії та степових держав Євразії у Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» (доц. каф-ри історії).

Тв.: Документальні публікації з історії Української РСР: Теорія та джерелознавчий аналіз. – К., 1991; Дипломатія Кримського Ханату (середина XV ст. – 1783) // Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001; Козацькі чорноморські походи у морській історії Кя-тиба Челебі «Дар Великих мужів у Воюванні морів» // Marra Mundi: Зб. наук. праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Львів, К., Нью-Йорк, 1996 (у співавт.); Іналджик Г. Османська імперія: Класична доба. 1300–1600. – К., 1998 (переклад); Соро-міцька історія // Критика. – 2003. – № 9 (71): Wine production, commerce and consumption in the Ottoman Crimea // Journal of Economic and Social History of the Orient. – Vol. 47 (2004); Три України, два Крима і одна історія – всевітня // Крим в історичних реаліях України. – К., 2004; Крим в етнополітичному вимірі. – К., 2005 (у співавт.); Елітні вершини Ассирії і початки рабоворівлі у Східній Європі // Східний світ. – 2005. – № 1.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історич-ки». – Вип. 1. – К., 1998.

ГАМРЕЦЬКИЙ Юрій Маркович (01.01.1930, м. Шепетівка Хмельницької обл. – 28.01.2003, м. Сан-Франциско, США) – дослідник історії революції 1917 р. і громадянської війни.

1948–53 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1953–57 – учитель історії в сільських школах Тернопільської обл., директор школи Києво-Святошин. району Київ. обл. 1957–60 – аспірант, 1960–66 – м. н. с., 1966–85 – с. н. с., 1985–86 – зав. сектора, 1986–92 – гол. н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Радянська історіографія Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні» (1963, наук. кер. – д. і. н. М. А. Рубач). Докт. дис. «Ради робітничих депутатів України в 1917 р.» (1970). У 1968 як стипендіат ЮНЕСКО перебував у ФРН, Австрії та Франції. 1992 вийшов на пенсію і виїхав за межі України.

Брав участь у таких колективних роботах, як багатотомна «Історія України» (Т. 6. – К., 1977, 1984; укр. та рос. мовами); «Историография истории Украинской ССР» (К., 1986); «Великий Жовтень і Україна» (К., 1987); «Историография Великой Октябрьской социалистической революции на Украине» (К., 1987).

Тв.: Ради України в 1917 р. Липень–грудень 1917 р. – К., 1974 (у співавт.); В. І. Ленін і перемога Жовтневої революції на Україні. – К., 1967 (у співавт.); Ради робітничих депута-тів України в 1917 році (період оволоддя). – К., 1966; Триумфальное шествие Советской власти на Украине. – К., 1987 (у співавт.).

Лит.: А. М. Захист докторської дисертації Ю. М. Гамрецьким // ВДК. – 1971. / № 3: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історички». – Вип. 1. – К., 1998; Кондратенко Л. В., Перишина Т. С. [Некролог] // ВДК. – 2003. – № 3.

ГАНЖА Іван Хомич (02.12.1925, м. Донецьк – 02.10.2002, м. Київ) – дослідник історії України XX ст., проблем колгоспного селянства. Нагороджений медаллю ім. А. С. Макаренка (1983).

1942–45 – на фронтах Великої Вітчизняної війни. 1951 закінчив іст. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. 1951–54 навчався в аспірантурі Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Колгоспне будівництво на Україні» (1954, наук. кер. – д. і. н., проф. М. А. Рубач). 1954–59 – м. н. с. відділу археографії, 1960–68 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. 1968–71 – викладач, доц., в. о. зав. кафедри історії та архівознавства Київ. держ. ін-ту культури, 1971–91 – доц. кафедри історії СРСР та УРСР, заст. декана, декан іст. фак-ту Київ.

пед. ін-ту. Досліджував проблеми колгоспного будівництва в Україні, земельну політику радянської влади в Україні.

Тв.: 3 історії боротьби за встановлення Радянської влади на Україні. – К., 1957; Очерки истории коллективизации сельского хозяйства союзных республик. – М., 1963; Перші колгоспні господарства на Україні (1917–1920 рр.). – К., 1966; Історія селянства Української РСР. – Т. 2. – К., 1967 (у співавт.); Шляхом, оксяним Ленінізм. – К., 1969 (у співавт.); Історія колективізації сільського господарства Української РСР: У 3-х тт. – К., 1962–1971 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004; Кармазіна М. Уклін учителю // Історичний журнал. – 2006. – № 5.

ГАНЖА Оксана Іванівна (13.04.1957, м. Київ) – дослідниця історії України 20–30-х рр. ХХ ст.

1979 закінчила іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. З 1979 в Ін-ті історії АН УРСР: ст. лаборант, м. н. с., н. с., з 1996 – с. н. с., вчений секретар відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Канд. дис. «Політика по відношенню до куркульства в українському доколгоспному селі» (1990, наук. кер. – д. і. н., проф. С. В. Кульчицький). Досліджує проблеми становлення державних кордонів України, українського села періоду непу. З 1998 – член Робочої групи з підготовки багатотомної «Енциклопедії історії України».

Тв.: Формування державних кордонів України. – К., 1991 (у співавт.); Селянський рух на Україні при переході до непу: бандитизм чи повстанство? // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 2. – К., 1992; Проблема державних кордонів України. – К., 1992; Кордони України: історична перспектива та сучасний стан. – К., 1994 (у співавт.); Опір утворенню тоталітарного режиму в українському селі в роки непу // II Міжнародний конгрес українців. – Львів, 1994; Селянський опір становленню тоталітарного режиму в УРСР. – К., 1996; Українське селянство і держава в період «Великого перелому» // Матеріали Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії. – К., 1997; Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927). – К., 2000; Антиселянські дії більшовицького режиму // Політичний терор і тероризм в Україні. – К., 2002.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГАПУСЕНКО Іван Максимович (21.08.1924, с. Шишаки Шишацького р-ну Полтав. обл.) – дослідник історії України доби середньовіччя.

1954 закінчив іст. фак-т Харків. держ. ун-ту. 1945–47 служив в Радянській армії, після чого працював в колгоспі, вчився в ун-ті, викладав історію в школах Херсон. та Полтав. обл. 1958–61 – аспірант, 1961–81 – м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба Київської Русі за Північне узбережжя Чорного моря» (1963, наук. кер. – акад. АН УРСР І. П. Крип'якевич). Одночасно у 1970–72 працював в Ін-ті театралного мистецтва, а також в ЦНБ АН УРСР. Досліджував історію Київської Русі, проблеми Визвольної війни укр. народу 1648–1654 рр., життя й творчість акад. АН УРСР Д. І. Яворницького.

Тв.: Боротьба східних слов'ян за вихід до Чорного моря. – К., 1966; Визвольна війна українського народу 1648–1654 рр. та воз'єднання України з Росією в українській історіографії // ВІЖ. – 1968. – № 12; Дмитро Іванович Яворницький. – К., 1969; Д. І. Яворницький як історик // ВІЖ. – 1980. – № 12.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Викладачі, співробітники та студенти історичного факультету Харківського національного університету – учасники Великої Вітчизняної війни. – Х., 2006.

ГАРАНЬ Олексій Васильович (17.06.1959, м. Київ) – політолог, дослідник історії України ХХ – ХХІ ст., зокрема загальних проблем стосунків у трикутнику ЄС – Україна – Росія, впливу внутрішніх чинників на стосунки України з ЄС, порівняльної політології України та європейських країн (вибори, партії, стосунки гілок влади).

1976–81 навчався на фак-ті міжнародних відносин та міжнародного права, 1981–84 – в аспірантурі Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Американо-французькі стосунки в зв'язку з курсом Франції на розрядку» (1985, наук. кер. – доц. В. П. Меньшов).

1985–91 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу зарубіжної історіографії Ін-ту історії України АН України. 1991–92 – декан-організатор фак-ту суспільних наук, 1993–98 – доц. кафедри політології Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». 1993–96 – керівник центру політичного аналізу газети «День». Докт. дис. «Становлення та діяльність політичної опозиції в Україні у 1989–1991 рр.» (1996). З 1998 – проф. кафедри політології Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія».

Чл. Громадської ради експертів із внутрішньополітичних питань (з 2000); директор Центру досліджень нац. безпеки; директор Школи політичної аналітики. Регіональний віце-президент по Україні, Білорусі, Молдові Фонду «Євразія».

Тв.: *Трансатлантичні дебати: поворот Західної Європи к разрядке і позиція США. – К., 1990; Убити дракона: З історії Руху та нових партій України. – К., 1993; Україна багатопартійна: програмні документи нових партій. – К., 1991 (упоряд. і автор передмови); Disintegration of the Soviet Union and the US position on the independence of Ukraine. – 1995; Становлення владних структур в Україні (1991–1996). – К., 1997 (співавт.); Українські ліси: між лєнінізмом і соціал-демократією. – К., 2000 (у співавт.); More than Neighbours. The Enlarged EU and Ukraine: New Relations. – Warsaw, Kyiv, 2004 (у співавт.); Ukraine // Nations in Transit, 2004; Democratization in East Central Europe and Eurasia / ed. by A. Motyl, and A. Schmetzer. – New York, 2004; More than Neighbours. A search for new paradigm of relations between the EU and Ukraine // Enlarged EU Enlarged Neighbourhood. Perspectives of the European Neighbourhood Policy. – Peter Lang AG, European Academic Publishers, Bern, 2005 (у співавт.).*

Лім.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ГЕДЬО Анна Володимирівна (17.04.1971, с. Куйбишево Володарського р-ну Донецької обл.) – дослідниця історії грецьких громад України середини XVII–XIX ст.

1994 закінчила іст. фак-т Донецького нац. ун-ту. З 1997 – ст. викладач Маріупольського держ. гуманітарного ун-ту, 1998–1999 – стипендіат благодійного фонду ім. Олександра Онасіса (Греція), 1999–2002 – проректор з міжнародних зв'язків Маріупольського держ. гуманітарного ун-ту, 2002–2005 – докторант кафедри історії України Донецького нац. ун-ту. З 1999 – с. н. с. відділу «Кабінет українсько-грецьких відносин» Ін-ту історії України НАН України (за сумісн.). Канд. дис. «Греки Північного Приазов'я (1778 – 1875 рр.)» (1997, наук. кер. – д. і. н. В. О. Пірко). Докт. дис. «Соціальний статус і розвиток господарства грецьких громад України середини XVII–XIX ст.: Джерелознавчий аспект» (2006).

Тв.: *Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.). – К., 2001; Переселення греків з Криму до Приазов'я // ВІЖ. – 2001. – № 1; Подвижники і меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII – XIX ст. Историко-біографічні нариси. – К., 2001 (у співавт.); Правовий статус греків України за гетьманськими універсалами (друга половина XVII – середина XVIII ст.) // Вісник Донецького університету. – 2003. – № 1; Деяельность И. Каподистрии в свете внешней политики Российской империи первой четверти XIX в. // Новый часовой: Русский военно-исторический журнал. – С.-Пб. – 2004. – № 15–16; Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст. – К., 2005; Соціальний статус та розвиток господарства грецьких громад України XVII–XIX ст.: Джерелознавчий аспект. – Донецьк, 2006.*

ГЕРАСИМЕНКО Неля Олексіївна (08.12.1948, м. Чернігів) – дослідниця спеціальних історичних дисциплін та історії України доби середньовіччя.

1971 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1971–74 – с. н. с. Центр. держ. архіву Жовт. революції, 1974–78 – зав. кабінету історії КПРС Київ. ін-ту харчової промисловості. З 1978 працює в Ін-ті історії АН УРСР. З 1990 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Соціально-економічна обумовленість земельних мір Лівобережної України у XVIII ст.» (1991, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко).

Тв.: *Спеціальні історичні дисципліни: Уч. посібник. – К., 1992 (у співавт.); Історія України в особах. IX–XVIII ст. – К., 1993 (у співавт.); Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. – К., 1994 (у співавт.); Історична спадщина у світлі сучасних досліджень: Величко, Маркович, Маркевич, Костомаров, Яворський. – К., 1995 (у співавт.); Міри земельних площ Лівобережної України (друга половина XVII–XVIII ст.). – К., 1998; Історичні події на Україні 1657–1659 рр. (гетьманство І. Виговського) у висвітленні С. Величка. – К., 1999; Історія Межигір'я. – К., 2005.*

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГЕРАСИМОВА Галина Петрівна (16.09.1935, ст. Биково Раменського р-ну Москов. обл., РФ) – літературознавець, перекладач, бібліограф, дослідниця історії культури укр. народу. Нагороджена двома медалями.

1957 закінчила ром.-герм. відділення філол. фак-ту Київ. держ. ун-ту. Володіє англ., ісп., польс., угор. мовами. 1957–58 – викл. англ. мови в середній школі, 1959–88 – бібліот. працівник (ЦНБ АН УРСР, Ін-т історії партії при ЦК КПУ, Київ. Ін-т нар. гос-ва, Ін-т ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР), 1988–91 – н. с. відділу літ-ри соц. країн Європи Ін-ту літ-ри ім. Т. Г. Шевченка, секретар Респ. комітету МАІРСК. Канд. дис. «Історія Росії у зображенні Мора Йокаї. Достовірність і фантазія» (1991, наук. кер. – д. філол. н. П. М. Лизанець, наук. ступінь – к. філол. н.). 1991–2003 – н. с. робочої групи відділу історії культури укр. народу, відділу історії України другої половини ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України.

Автор понад 300 статей до «Енциклопедії історії України», «Енциклопедії сучасної України», «Української літературної енциклопедії», «Шевченківської енциклопедії», до збірників «Українські історики ХХ ст.» (Вип. 1, 2. – К., 2003, 2004) та ін. довідкових видань, а також перекладу роману Ласло Дюрко «Тень смерти» (М., 1991). Автор бібліографічних покажчиків (разом з І. П. Мегелю) «Угорська література в Україні» та «Українська література в Угорщині» до 4 і 5 тт. видання «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті» (К., 1991, 1994), до колект. праць «Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ–ХХ ст.» (К., 2002), «Україна і Росія в історичній ретроспективі» (У 3 т. – К., 2004), «Історія українського селянства» (У 2 ч. – К., 2006). До вид-ва В. Падяка подано рукопис монографії «Історія Росії та України в зображенні Мора Йокаї». Подано до друку бібліограф. покажчик «Історія України в журналі “Визвольний шлях” (1948–серпень 1991 рр.)».

Тв.: П. Тичина і Угорщина // Слово і час. – 1991. – № 1; Актуальні проблеми української культури // Слово і час. – 1993. – № 3 (у співавт.); Україна в колі історичних зацікавлень М. Йокаї // Проблеми розвитку художньої культури. – К., 1994; Образ гетьмана І. Мазепи в світовій музиці // Художня культура. Проблеми, перспективи. – К., 1995; Образ гетьмана Мазепи в європейських літературах ХVІІ–ХVІІІ ст. // Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури: Х Всеукр. славістична конф. – Чернівці, 1996; Історія України, українського народу та його культури у працях учених діаспори (за матеріалами журналу «Визвольний шлях», Лондон, 1948–1993) // Українська преса за межами України. – К., 1996; Педагогічна діяльність Ганни Берло (1959–1942) // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – Вип. 4. – К., 2001; Українське наукове товариство і меценатство (1907–1921 рр.) // Там само. – Вип. 5. – К., 2001; Ганна Берло і київські науковці кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Там само. – Вип. 6. – К., 2002; «Подальша доля невідомо...»: До біографії Прокопа Понятенка // Там само. – Вип. 7. – К., 2004.

Лит.: Біобіографічний указатель (Хунгарологи Арменії, Грузії, Росії, України, Естонії). – Ужгород, 1997; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГЕРАСИМЧУК (ГАРАСИМЧУК) Василь Іванович (10.01.1880, с. Ільковичі нині Сокальського р-ну Львів. обл. – 01.09.1944, м. Львів) – дослідник історії української козаччини, археограф. Учень М. С. Грушевського. Член НТШ (1903).

1900–04 – вчився на філософічному фак-ті Львів. ун-ту. 1904–05 – служив у австрійському війську. 1905–06 – працював в Археографічній експедиції НТШ у Кракові, Варшаві, Петербурзі над збиранням документів до історії Руїни 1657–1667. 1906–14 викладав в гімназіях Станіслава, Перемишля, львівській жіночій учительській семінарії, працював над підготовкою документів з історії козаччини (видані не були). Докт. дис. «Іван Виговський і Юрій Хмельницький» (1912). Під час Першої світової війни знаходився при війську. З 1919 на педагогічній роботі: спочатку професор Львів. укр. ун-ту, з 1920 – викладав в гімназії м. Стрия. 1925–30 співпрацює з Історичними установами М. С. Грушевського у ВУАН: з 1925 член Комісії для вивчення історії Західної України, з 1927 – дійсний член Археографічної комісії, з 1928 – дійсний член Науково-дослідної кафедри історії

України у Києві. З 1929 – дійсний член Історичної секції ВУАН. 1927–29 працював в археографічній експедиції, повторно збирав і копіював загублені акти до 1651–1665 рр., готував їх до друку. Однак 1931 друк був припинений, збірка документів удруге загубилася. Її невелика частина була видрукувана 1994 р. під назвою «Матеріали до історії козаччини XVII віку».

На початку 1930-х переїхав до Львова, де викладав у гімназії. 1940–1941 – с. н. с. Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР, досліджував початки державності на західноукраїнських землях до X ст., боротьбу українського народу проти експансії Польщі, Криму і Туреччини у 1660–1700 рр. й політичне життя в Західній Україні у 1850–1914 рр. Під час німецької окупації 1941–44 – співробітник укр. видавництва. Рукописи зберігаються у ЦДІА України у м. Львові.

Тв.: *Виговський і Юрій Хмельницький // Записки ІІТШ. – Т. 59–60. – Львів, 1904; Виговщина і Гадацький трактат // Записки ІІТШ. – Т. 87–89. – Львів, 1909; Чуднівська кампанія // Записки ІІТШ. – Т. 113–114. – Львів, 1912; Михайло Грушевський як історіограф України // Записки ІІТШ. – Т. 133. – Львів, 1922; Смерть Івана Виговського // Юв. збірник на пошану акад. М. С. Грушевського. – Т. 1. – К., 1928; До питання про «Статті» Б. Хмельницького // Записки ІІТШ. – Т. 100. – Львів, 1930.*

Літ.: *Ев. – Словникова частина. – Т. 1. – 1955; ЕоУ. – Vol. II. – 1988; Василь Гарасимчук: Життя і творчість (1880–1944). Львівські історичні праці. – Вип. 1. – Львів, 1994; Федорук Я. Василь Гарасимчук: його життя і відносини з Михайлом Грушевським // Український історик. – 1996. – № 1–4; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів, 2001; ЕУ. – Т. 2. – К., 2004.*

ГІРИЧ Ігор Борисович (23.09.1962, м. Київ) – фахівець з проблем історії культури та політичної думки, джерелознавства, передусім епістолології, історіографії, зокрема грушевськознавства, липинськознавства, киевознавства. Чл.-кор. УВАН (США, з 1998), дійсний член НТШ (2005).

1987 закінчив вечірнє відділення іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1979–89 – охоронець фондів, м. н. с., н. с., с. н. с. відділу публікації та використання документів ЦДІА України у м. Києві. 1983–85 служив у лавах рад. армії. 1989–91 – н. с. Археограф. комісії при Ін-ті історії АН УРСР. З 1991 – н. с., з 1996 – с. н. с., з 2002 – зав. відділу джерел з історії України XIX – поч. XX ст., зав. сектора грушевськознавства Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. 1992–95 – гол. ред. іст. часопису «Старожитності». Канд. дис. «Архів М. Грушевського як джерело для вивчення діяльності визначних постатей українського руху (М. Грушевський, С. Єфремов, В. Липинський, М. Василенко)» (1995). З 1991 – член Укр. іст. тов-ва, секретар його київського осередку. З 1996 – заст. гол. редактора журналу «Укр. історик», зав. редакції іст. літератури у вид-ві пед. літ-ри «Генеза». 1999–2001 – в. о. гол. ред. вид-ва «Генеза». 2001–2002 – директор вид-ва Львів. богословської академії (нині – Укр. католицький ун-т). З 2001 – відповід. секретар редколегії 50-томного видання творів М. С. Грушевського, відповід. секретар редколегії 25-титомного видання спадщини В. Липинського. Член редколегії журналів «Пам'ять століть», «Генеза», «Пам'ятки України», «Молода нація», «Україна модерна», «Історія в школах України», «Українсько-археографічного щорічника».

Тв.: *До історії топографії Печерської частини Києва (за матеріалами Київської інженерної команди) // Проблеми історичної географії України. – К., 1991; До історії ВУАН: М. Грушевський і А. Кримський // Укр. археогр. щорічник. – Вип. 1. – К., 1992 (у співавт.); Листування М. Грушевського до О. Грушевського // Український історик. – 1991–1992. – Т. 110–115; Архів М. Грушевського // Київська старовина. – 1992. – № 1; М. Грушевський та В. Антонович: творчі контакти та суспільно-політичні погляди // Академія пам'яті проф. В. Антоновича. – Вип. 1. – К., 1994; М. Грушевський і С. Єфремов на тлі суспільно-політичного життя кін. XIX – 20-х рр. XX ст. // Український історик. – 1996. – Т. 128–131; Між російським і українським берегами: В. І. Вернадський і національне питання в світлі щоденника 1917–1921 рр. // Марра Мунді. – Львів, 1996; Щоденник М. Грушевського, 1904–1910 рр. // Київська старовина. – 1995. – № 1; Епістолярна спадщина М. Грушевського: Показчик до фонду № 1235 у ЦДІА України у м. Києві. – К., 1996; Організація М. Грушевським археографічної роботи у львівський період життя і діяльності (1894–1914 рр.) // ВДЖ. – 1997. – № 1; Київські ідеї і українська справа // Пам'ять століть. – 1998. – № 3;*

Державницький напрям і народницька школа в українській історіографії (на тлі стосунків М. Грушевського і В. Липинського) // Михайло Грушевський і українська історична наука. – Львів, 1999; Видання україномовних епістолярних джерел кін. XIX – сер. XX ст.: Методичні рекомендації. – К., 2000 (у співавт.); М. Грушевський і М. Василенко: До історії творчих контактів // Укр. археогр. щорічник. – Том 3/4. – К., 1999; «Народництво» та «державництво» в українській історіографії: проблема змістовного наповнення поняття // Молода нація. – Ч. 4. – К., 2000; Листи В. Липинського до М. Грушевського: Передмова, тексти, коментарі // Листування Михайла Грушевського. Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства. – Т. 2. – К., 2001; Політична публіцистика М. Грушевського // Грушевський М. С. Твори. У 50-ти т. – Т. 1. – Львів, 2002; Публіцистика М. Грушевського на сторінках «Літературно-Наукового Вісника» у 1907–1914 рр. // Там само. – Т. 2. – Львів, 2005 (у співавт.); Щоденник М. Грушевського за 1910 р. // Український Історик. – 2002. – Ч. 1/4 (152–155) (у співавт.); У тілі В. Липинського (А. Жук як політичний мислитель і дослідник історії визвольного руху) // Молода нація. – 2002. – № 3 (24); Листи В. Липинського до О. Барвінського, М. Вороного, Б. Грінченка, М. Грушевського, В. Доманицького, Д. Донцова, частково В. Дорошенка і А. Жука [підготовка тексту, коментарі] // Липинський В. Листування. – Т. 1. – К., Філадельфія, 2003; Архів А. Жука як джерело для дослідження українського суспільно-політичного життя поч. XX ст. // До джерел. – Зб. наук. праць на пошану О. Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Львів, 2005; М. Грушевський і церква // Український церковний історичний журнал. – 2002. – № 1 (2); М. Грушевський та І. Франко: До історії взаємин // УІЖ. – 2006. – № 5.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип. – Вип. 3: 1970–1990-ті рр. – К., 2003; ЕСУ. – Т. 5. – К., 2006.

ГЛОМОЗДА Костянтин Юхимович (03.05.1958, м. Київ) – дослідник історії України доби середньовіччя, історії XX ст.

1979 закінчив іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. 1979–80 – учитель історії середньої школи, 1980–82 – методист у Палаці піонерів і школярів (м. Київ). 1982–85 – аспірант, 1985–92 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історіографії та історичних зв'язків України з зарубіжними країнами Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Критика сучасних буржуазних концепцій введення християнства в Давньоруській державі» (1986, наук. кер. – д. і. н. І. С. Хміль). З 1992 – с. н. с. Ін-ту археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, доц. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія».

Тв.: «Крещение Руси» в концепциях современной буржуазной историографии (критический анализ). – К., 1988, чл. редколлегии та співавтор коментарів до видання «Павло Скоропадський. Спогади» (К., Філадельфія, 1995).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПЛУГОВСЬКИЙ Анатолій Миколайович (27.08.1926, с. Нова Олексіївка Софіївського р-ну Чернівецької обл.) – дослідник проблем всесвітньої історії.

1951 закінчив іст. фак-т Москов. держ. ун-ту. 1953–57 – аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС. 1957–67 – зав. ідеологічного відділу Чернівецького обкому КПУ. 1967–74 – ст. викладач Чернівецького мед. ін-ту. 1974–78 – в. о. с. н. с., м. н. с. Чернівецького відділення Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Из истории румынских коммунистических организаций и интернациональных частей на территории Советской России (1918–1920) // Новая и новейшая история. – 1957. – № 3; До питання про історіографію Буковини // УІЖ. – 1967. – № 7; Боротьба трудящих Північної Буковини проти окупації краю буржуазно-поміщицькою Румунією в 1920 р. // Минуле і сучасне Північної Буковини. – Вип. 2. – К., 1973.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГНИП Павло Іванович (18.03.1902, с. Жабенці Ориненського р-ну Хмельницьк. обл. – 12.04.1970, м. Київ) – дослідник історії науки і техніки України.

1924–29 навчався на механічному фак-ті Київ. політех. ін-ту. Після його закінчення працював викладачем у Кам'янець-Подільському та Київ. сільськогосп. ін-тах. 1963–66 – с. н. с. сектора історії природознавства і техніки Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історія розвитку газогенераторів» (1949, наук. кер. – акад. В. В. Данилевський, наук. ступінь – к. тех. н.).

Тв.: Розвиток газифікації України. Історико-технічний нарис. – К., 1963, Нариси з історії природознавства і техніки. – К., 1950–1970 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГОВОРОВА Раїса Павлівна (21.12.1904, м. Сквиря Київ. обл. – 09.1970) – дослідниця історії науки і техніки.

1931 закінчила Київ. хіміко-технол. ін-т. Канд. дис. на наук. ступінь к. тех. н. (1956). 1963–67 – с. н. с. відділу історії техніки сектора історії техніки та природознавства Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Каталітична стабілізація бензину // Збірник Інституту теплоенергетики АН УРСР. – Т. 18. – К., 1958; Одержання моторних палив з смоли напівкоксування бурого вугілля України // Труды I Всесоюзного Совеціанія по комплексному енерготехнологическому использованию топлива. – К., 1958; Історія АН УРСР. – К., 1967 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГОЛІЙЧУК Федір Якович (17.04.1879, с. Перевозець нині Калуського р-ну Івано-Франків. обл. – 1949, м. Львів) – дослідник історії колонізації галицького Підкарпаття в XVI–XVII ст., суспільних і економічних відносин в Галицькій землі у XV ст., історії козаччини XVIII ст. Учень М. С. Грушевського.

1907 закінчив Львів. ун-т. Викладав у гімназіях Львова, н. с. історично-філософ. секції НТШ. 1940–41, 1944–46 – с. н. с. Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР. Працював над темою «Політика Австрії супроти галицьких українців в 1860–1870 рр.». Після розформування відділу – на пенсії.

Тв.: Пилип Орлик у Галичині // Науковий збірник, присвячений М. Грушевському. Львів, 1906; Хмельницький і Сокальські Бернардини // ЗНТШ. – Т. 71. – Львів, 1906; Лист Мазети до гетьмана коронного Ієроніма Любомирського з 1703 р. // ЗНТШ. – Т. 75. – Львів, 1907; Петро Дорошенко і Крехівські василіяни // ЗНТШ. – Т. 76. – Львів, 1907.

Літ.: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, праці/івники. – Львів, 2001.

ГОЛОБУЦЬКИЙ Володимир Олексійович (15(28).07.1903, с. Великий Бір Суразького пов. Чернігів. губ., нині Брянської обл., РФ – 21.01.1993, м. Київ) – історик укр. козацтва, фахівець з економічної історії України, лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1980).

1930 закінчив іст.-екон. відділення пед. фак-ту Північнокавказького держ. ун-ту в Ростові-на-Дону. 1930–34 – викладач у школах і технікумах м. Грозного. 1934–37 – аспірант, викладач пед. ін-ту ім. О. І. Герцена в Ленінграді. 1937–40 – доц. і зав. кафедри історії народів СРСР Краснодар. пед. ін-ту. Канд. дис. «Дипломатичні зносини Московського уряду з Богданом Хмельницьким до Земського Собору 19 лютого 1651 р.» (1938, захист в Ленінград. пед. ін-ті, наук. кер. – акад. АН СРСР Б. Д. Греков). 1940–42 – доц. Ленінград. пед. ін-ту. 1942–1943 – викладач у пед. училищі с. Аксубаєво Аксубаєвського р-ну Татарської АРСР. У 1943–47 – зав. каф. історії СРСР Казанського держ. ун-ту. 1947–49 – зав. каф., декан іст. фак-ту Чернівецького держ. ун-ту. Докт. дис. «Чорноморське козацтво: Нарис соціальної історії» (Ленінград. держ. ун-т, 1947). Професор (1949). 1947–49 – с. н. с., 1949–50 – зав. відділу історії народів СРСР, 1951 – зав. відділу історіографії та фондів, 1951–54 – с. н. с. відділу археографії, 1954–58 – с. н. с. відділу історії феодалізму, 1958–61 – зав. відділу історії феодалізму, 1974–79 – с. н. с. – консультант відділу дружин народів Ін-ту історії АН УРСР. 1951–53 – зав. каф. історії СРСР Київ. пед. ін-ту. 1961–71 – зав. кафедри історії нар. гос-ва Київ. ін-ту нар. гос-ва. 1972–84 – с. н. с. – консультант Ін-ту економіки АН УРСР. Брав участь у роботі 11-го Міжнародного конгресу істориків (Стокгольм, 1960). Нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора (1960).

Тв.: Богдан Хмельницький – великий син українського народу. – К., 1954; Воссоединение Украины с Россией. – М., 1954 (у співавт.); Освободительная война украинского народа под руководством Б. Хмельницкого (1648–1654 гг.). – М., 1954; Росія і визвольна війна українського народу 1648–1654 рр. – К., 1954; Запорожжє в XVIII в. // Очерки истории СССР. Период феодализма. Россия во II-й пол. XVIII в. / Под ред. А. И. Барановича и др. –

М., 1956; Черноморское казачество. – К., 1956; Запорожское казачество. – К., 1957; Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775 рр. – К., 1961; Дипломатическая история Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. – К., 1962; Гомін, гомін по діброві: Іст. розповіді. – Вид. 2. – К., 1968; Економічна історія Української РСР: Державний період. – К., 1970; Економічна історія СССР. – М., 1978 (у співавт.); Історія Української РСР: У 8-и т. 10 кн. – Т. 1., Кн. 2. – К., 1979 (у співавт.); Історія Української ССР. В 10 т. – Т. II. – К., 1982 (у співавт.); Історія народного господарства Української РСР: В 3-х т., 4-х кн. – Т. I – К., 1983. (у співавт.); Запорозьке козацтво. – К., 1994; Запорізька Січ в останні часи свого існування. (1734–1775 рр.) – Дніпропетровськ, 2004.

Літ.: Крупницький Б. Українська історична наука під советами. 1920–1950. – Мюнхен, 1957; Оглоблин О. Думки про сучасну українську советську історіографію. – Нью-Йорк, 1963; Голобуцький В. А. Страницы из моих воспоминаний // Историю СССР. – 1966. – № 3; Учені вузів УРСР. – К., 1968; РЕУ. – Т. 1. – К., 1969; БСЭ. 3-е изд. – М., 1972. – Т. 7; УРЕ–2, Т. III – 1979; ЕоУ. – Vol. II. – 1988; Подвижник // Літературна газета. – 1993. – 4 берез.; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Джерелознавство історії України. Довідник. – К., 1998; Довідник з історії України. А–Я. – К., 2002; Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К., Запоріжжя, 2002; Горак В. Знавець козацької доби (Володимир Голобуцький) // Історичний журнал. – 2003. – № 4–5; Мороз В. Подвиг громадянина і вченого // Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування (1734 – 1775 рр.). – Дніпропетровськ, 2004; ЕІУ – К., 2004. – Т. 2; Михайлина П., Федорук А. Видатний український історик ХХ століття (до 100-річчя від дня народження В. О. Голобуцького) // Буковинський журнал. – 2005. – № 1; Юсов С. Кристалізація наукових пріоритетів В. Голобуцького та її перші наслідки в контексті інтелектуальної біографії вченого // Український історичний збірник. Вип. 8. – К., 2005; Йо-го ж. Наукова і педагогічна діяльність В. Голобуцького в роки Великої Вітчизняної війни та повоєнний період // УІЖ. – 2006. – № 2; Володимир Олексійович Голобуцький (1903 – 1993 рр.): Біобібліографія / Автор-укладач Юсов С. – К., 2006.

ГОЛОВКО Володимир Вікторович (29.08.1975, м. Дніпропетровськ) – дослідник питань теорії та історії історичної науки, проблем модернізації українського суспільства, національної ідентичності.

1997 закінчив іст. фак-т Дніпропетров. держ. ун-ту. 1998–2002 – н. с. Дніпропетров. філіалу Нац. ін-ту стратегічних досліджень. Канд. дис. «Криза сучасної української історичної науки: проблеми теорії та історіографії» (2000, наук. кер. – д. і. н. І. І. Колесник). З 2002 – н. с., с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. 2004 нагороджений Почесною грамотою Президії НАН України за монографію «Історіографія кризи історичної науки. Український аспект» (К., 2003).

Тв.: Історіографія кризи історичної науки. Український аспект. – К., 2003. Ідентичність як метафора: шлях від психоаналізу до історіографії // УІЖ. – 2002. – № 3; Голод в Україні 1932–1933 рр.: причини та наслідки. – К., 2003 (у співавт.); Модернізація як метанаратив української історії // Проблеми історії України: Факти, судження, коментарі. – Вип. 9. – К., 2004; «Археологія кризи історичної науки»: «Сам як ініцій» // Ейдос. – 2005. – № 1.

Літ.: Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004.

ГОЛОВКО Олександр Борисович (22.10.1952, м. Харків) – дослідник історії Київської Русі.

1975 закінчив іст. фак-т Харків. держ. ун-ту. 1975–78 – учитель середніх шкіл м. Харкова. 1978–80 – ст. лаборант каф-ри філософії Харків. авіаційного ін-ту. 1980–83 – аспірант, 1983–95 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін і відділу історії України середніх віків Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Політичні відносини Русі і Польщі (Х – перша третина ХІІІ ст.)» (1984, наук. кер. – д. і. н. М. Ф. Котляр). 1995–98 – редактор відділу політики всеукраїнської щотижневої газети «Регіон», 1998–2002 – помічник-консультант народного депутата України; з 2002 – гол. консультант депутатської фракції у Верховній Раді України. Докт. дис. «Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи (ІХ – перша половина ХІІІ ст.)» (2006).

Тв.: Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети

XIII вв. – К., 1988; Запровадження християнства на Русі. – К., 1988 (у співавт.); Запорожці. – К., 1993 (у співавт.); Русь у міжнародному житті Європи IX – X ст. – К., 1994; Князь Роман Мстиславич та його доба: Нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. – К., 2001; Формування державних утворень у Східній Європі в IX – першій половині XIII ст. // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Вип. 4. – К., 2004; Держава Романовичів та Золота Орда (40–50-ті рр. XIII ст.) // ВІЖ. – 2004. – № 6; Зустріч цивілізацій в середині XIII ст.: Держава Романовичів між католицьким Заходом і монгольським Сходом // Східний світ. – 2006. – № 1: Проблеми дослідження історичних попередників українського козацтва // Історія українського козацтва. Нариси V 2 ч. – Т. 1. – К., 2006.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГОНЧАРУК Петро Степанович (08.04.1932, с. Малі Лисовці Київ. обл.) – дослідник історії України XIX ст.

1956 закінчив іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. 1956–61 – учитель історії середніх шкіл Київ. і Вінницької областей, 1961 – директор Рокухівської середньої школи Вінницької обл. 1961–62 – голова колгоспу ім. 40-річчя Жовтня на Вінниччині. 1963–68 – на профспілковій роботі, 1965–68 – відповід. секретар Укр. республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ. 1969–70 – аспірант, 1970–74 – м. н. с. відділу історіографії та джерелознавства, учений секретар Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історичні погляди кирило-мефодіївців» (1971, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко). Досліджував питання історії суспільно-політичної думки в Україні XIX ст. Опублікував ряд статей, присвячених діяльності членів Кирило-Мефодіївського товариства.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГОРАК Володимир Сергійович (01.02.1961, м. Київ) – дослідник історії громадянської війни та складних і дискусійних явищ світової історії.

1983 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1983–84 – асистент кафедри історії КПРС Київ. торговельно-економічного ін-ту. З 1985 – перекладач, м. н. с., н. с., с. н. с. відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Сучасні немарксистські концепції ролі українського селянства в революційному процесі 1917–1921 рр.» (1990, наук. кер. – д. і. н. І. С. Хміль).

Тв.: До питання про соціально-класову суть анархо-махновщини. – К., 1988; Махновщина. – К., 1988; До питання про розстановку політичних сил на Україні в 1917–1920 рр. – К., 1988 (у співавт.); Директорія. – К., 1993; Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918 – серпень 1919 рр.): Іст. дослідження. – Фастів, 1998; Был ли Нестор Махно анархистом? – К., 1998; До питання про історіографічну цінність праці В.К. Винниченка «Відродження нації». – К., 2000; Андрій Яковлів. – К., 2003; Знавець козацької доби (Володимир Голубуцький) // Історичний журнал. – 2003. – № 4–5; Иван Мазепа выходит на связь. Агент «его царского величества» в стане шведского короля. – К., 2005; Літопис Української революції. Праця П. О. Христюка «Замітки і матеріали до історії Української революції: Історіографічний аналіз». – К., 2006; Боротьба двох отаманів. Володимир Оскілько проти Симона Петлюри. – К., 2006; Ратні дороги отамана Зеленого. – К., 2006; Життя і смерть «поліцейського прокуратора». – К., 2006; Женская рука с браунингом. Стреляла ли в Ленина Фанни Каплан? – К., 2006; Удар кинжалом в селе Покровском. История одного из покушений на Григория Распутина. – К., 2006.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГОРБАТЮК Володимир Тимофійович (27.07.1912, с. Віла-Ярузька, нині Чернівецького р-ну Вінницької обл. – 1953, м. Львів) – дослідник історії України XIX ст.

Закінчив сільськогосподарську профшколу (1929), навчався в Одеському ін-ті соціального виховання (1930–33), на курсах підготовки та перепідготовки викладачів суспільних наук вузів і технікумів при ЦК КП(б)У (1933), іст. фак-ті Одес. держ. ун-ту (1934–36), який закінчив з відзнакою. 1937–40 – доц., в. о. зав. кафедри історії України Одес. держ. ун-ту. Одночасно у 1936–39 навчався в аспірантурі

Одес. держ. ун-ту, у 1938–39 під керівництвом с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР О. П. Оглоблина. 1940 призваний на військову службу на лекторську роботу. З початком війни у липні 1941 під час боїв під Мінськом потрапив до полону, перебував у мінському таборі для військовополонених. Після вдалої втечі повернувся до рідного села, де керував підпільною більшовицькою групою. З липня 1944 – доц., в. о. зав. кафедри історії України, декан іст. фак-ту Одеського держ. ун-ту. З листопаду 1944 – доц., в. о. зав. кафедри історії України, декан іст. фак-ту Львів. держ. ун-ту, одночасно у 1945–46 – с. н. с. Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР. Працював над темою «Ленінська “Іскра” і боротьба за соціал-демократичну партію на Україні». Канд. дис. «Розвиток капіталізму в землеробстві і буржуазний розклад селянства на Україні в другій половині XIX ст.» (1951). 1952–53 – зав. відділу історії України Ін-ту суспільних наук АН УРСР у м. Львові. Відзначився як ініціатор та активний учасник ідеологічних кампаній проти львівської школи М. С. Грушевського.

Літ.: Дашкевич Я. *Боротьба з Грушевським та його львівською школою за радянських часів* // *Український історик*. – 1996. – Т. 1–4, *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*. – Львів, 2000; *Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники*. – Львів, 2001.

ГОРБИК В'ячеслав Олександрович (31.07.1936, м. Мурманськ, Росія) – дослідник загальної історії, історії України XX ст., історичного краєзнавства. Заслужений працівник культури України (1993).

1959 закінчив іст.-філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1959–61 – ст. лаборант, 1961–64 – аспірант, 1964 – м. н. с., учений секретар ін-ту, с. н. с., з 1983 – зав. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Політика консерваторів щодо робітничого класу Англії (1959–1964)» (1965, наук. кер. – д. і. н. І. М. Мельникова). Докт. дис. «Основні напрямки еволюції буржуазних партій Великої Британії (1945–1979 рр.)» (1982). Професор (1992).

Розробляє проблеми історич. краєзнавства, в т. ч. пам'яткознавства. Як заст. голови Головної редколегії 28-томного енциклопед. видання «Зводу пам'яток історії і культури України» координує роботу місцевих редколегій і багаточисельного авторського колективу. Автор біля 300 наук. праць.

Тв.: *Правлячий клас і робітничий рух в Англії (1959–1964)*. – К., 1968; *Смог над Альбіоном: Проблеми зовнішньої та внутрішньої політики сучасної Англії*. – К., 1969; *Політичні туники торі*. – К., 1973; *Антиробітничка політика консерваторів та становище трудящих в післявоєнній Англії*. – К., 1974; *Консервативна та ліберальна партія в політичній системі післявоєнної Англії*. – К., 1977; *Британія: Суперечності і проблеми*. – К., 1980; *Культура і наука Чернігівщини дожовтневого і радянського часу в пам'ятках. Матеріали до «Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР» Чернігівська область*. – К., 1986 (у співавт.); *Історичне краєзнавство в УРСР*. – К., 1988 (у співавт.); *Пам'ятники України: проблеми збереження і дослідження*. – К., 1994 (у співавт.); *До питання про історичне районування України* // *УІЖ*. – 1995. – № 1, 2 (у співавт.); *Історико-культурна спадщина України: Проблеми дослідження та збереження*. – К., 1998 (відпов. ред., у співавт.); *Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури*. – К., 1999 (відпов. ред., у співавт.); *Київ: Енцикл. видання*. – К., 2001 (у співавт.); *Київ: Енцикл. видання*. – Кн. 1, Ч. 1. – К., 1999; Кн. 1, Ч. 2. – К., 2005 (упоряд., у співавт.); *Воєнна історія України в пам'ятках*. – К., 2003 (у співавт.); *Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біогр. довід.* : У 2 ч. – К., 2005 (відпов. ред., у співавт.); *Пам'ятки історії та культури України. Каталог-довідник. Зошит 1*. – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Пінчук Ю. А. *Захист докторської дисертації В. О. Горбиком* // *УІЖ*. – 1982. – № 6; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник*. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

ГОРЕНКО Олег Миколайович (01.08.1957, м. Дніпропетровськ) – дослідник всесвітньої історії та міжнародних відносин XX ст., зовнішньої політики та проблем європейської інтеграції України.

1979–82 – перекладач німецької мови у НДР; 1982–90 – штатний лектор-міжнародник Правління тов-ва «Знання України»; 1990–91 – зав. відділу Ін-ту наук-техніч. та економ. інформації Мінекономіки України; 1991–94 – викладач іст. факту Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка; 1994–95 – заст. нач. управління міжнародного економ. і науково-технічного співробітництва МЗС України; 1995–1996 – нач. відділу міжнародних зв'язків АТ «Градобанк»; 1997–98 – гол. консулт., зав. відділу духовного розвитку Управління гуманітарної політики Адміністрації Президента України; 1998–2000 – 1-й секретар Посольства України у ФРН; 2000 – зав. відділу аналізу та прогнозування розвитку освіти, науки, охорони здоров'я Управління з гуманітарних питань Адміністрації Президента України. З 2001 – с. н. с. відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Досвід реалізації соціально-політичної стратегії НДР (1970–1985 рр.)» (1989, наук. кер. – проф. І. М. Кулинич).

Тв.: Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна. – К., 2002: Зовнішня політика України в умовах глобалізації: Анот. іст. хроніка міжнародних відносин (1991–2003). – К., 2004 (у співавт.); Соціальні горизонти європейського єднання і Україна: концептуальні підходи та політична практика. – К., 2006.

ГОРЛАЧ Микола Іванович (21.04.1923, с. Григорівка Дмитрівського р-ну Чернігів. обл.) – дослідник історії профспілкового руху в Україні.

Учасник Великої Вітчизняної війни, нагороджений двома медалями «За бойові заслуги». Після навчання 1947–53 на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту перебував на партійній, редакторській та профспілковій роботі. З вересня 1960 – відп. секретар редакції УІЖу. 1962–64 – м. н. с. відділу історії соціалістичного та комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Профспілки Радянської України в період наступу соціалізму по всьому фронту (1928–1932)» (1962).

Тв.: Профспілки Радянської України в боротьбі за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.) // УІЖ. – 1960. – № 1; Розвиток творчої ініціативи робітничого класу України в період наступу соціалізму по всьому фронту // УІЖ. – 1960. – № 6.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГОРОБЕЦЬ Віктор Миколайович (01.07.1964, с. Бичева Любарського р-ну Житомир. обл.) – дослідник середньовічної та ранньомодерної історії України.

1990 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1997–98 стажувався в Ягеллонському та Варшавському університетах (Польща). 1990–92 – стажист-дослідник, з 1992 – м. н. с., н. с., с. н. с., пров. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу, зав. центру досліджень проблем соціальної історії Ін-ту історії України НАН України. Одночасно з 2003 – проф. кафедри історії Росії Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Канд. дис. «Малоросійська колегія та реформи державного устрою України: 1722–1727 рр.» (1993, наук. кер. – акад. НАН України В. А. Смолій). Докт. лис. «Проблема легітиматії еліти козацької України в зовнішньополітичній діяльності Гетьманату: стосунки з Російською державою та Річчю Посполитою (1654–1665)» (2002). Відповід. ред. альманаху соціальної історії «Соціум». 1997–98 – відзначений Стипендією Президента України. Лауреат IV Міжнародного конкурсу наукових проектів Московського міжнародного наукового фонду та фонду Форда (США) (1998).

Тв.: Від союзу до інкорпорації: українсько-російські відносини другої пол. XVII – першої чверті XVIII ст. – К., 1995: Білорусь козацька. Полковник Іван Нечай та українські змагання за Південно-Східну Білорусь (1655–1659). – К., 1998: Приєднання Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра I. – К., 1998; Історія України в особах: Козаччина. – К., 2000 (у співавт.); Політичний устрій українських земель другої пол. XVII–XVIII століть: Гетьманщина, Запоріжжя, Слобожанщина, Правобережна Україна (спроба структурно-функціонального аналізу). – К., 2000; Еліта козацької України в пошуках політичної легітиматії: стосунки з Москвою та Варшавою, 1654–1655. – К., 2001; Незнайомо Кліо: Українська історія в таємницях і курйозах XV–XVIII ст. – К., 2002 (у співавт.); Українські проекти в Російській імперії / Україна і Росія в історичній ретроспективі. – Т. 1. – К., 2004 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле і сьогодення. – К., 2004.

ГОРШКОВ Володимир Павлович (19.11.1926, с. Єрмолаївка Думнічеського р-ну Смоленської обл., Росія – 07.07.2002, м. Київ) – дослідник історії партій і соціальних рухів, історії КПРС. Заслужений працівник вищої школи УРСР (1987).

1943 мобілізований до Червоної армії. Брав участь у війні проти Японії. 1946 демобілізований. 1947 закінчив 10 класів середньої школи в м. Узин Київ. обл. 1948–53 навчалася на іст. фак-ті та 1953–56 – в аспірантурі по кафедрі історії КПРС Київ. держ. ун-ту. 1957–59 – лектор Київ. філіалу Центр. музею В. І. Леніна. Канд. дис. «Боротьба КП(б)У за єдність своїх лав в період відновлення народного господарства (1921–1923 рр.)» (1960, наук. кер. – к. і. н. О. А. Бородін). 1959–60 – м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. З 1960 – в. о. доц., з 1962 – доц. кафедри історії КПРС, з 1973 – про-реktor з навчальної роботи, з 1976 – проф. кафедри історії КПРС гуманітарних фак-тів, 1980–90 – зав. кафедри історії КПРС, з 1990 – проф. кафедри соціально-політичної історії, 1991–96 – проф. кафедри політичної історії для гуманітарних фак-тів Київ. держ. ун-ту. Докт. дис. «Здійснення ленінських принципів партійного будівництва на Україні (1921–1925 рр.)» (1975). Нагороджений орденами Великої Вітчизняної війни II ст., Дружби народів, медалями. Автор бл. 100 публікацій.

Тв.: Х з'їзд РКП(б). – К., 1971; Єдиним шляхом в єдиних лавах. – К., 1972; Ленінські принципи партійного будівництва на Україні. – К., 1974.

Літ.: Навроцький М. О. Захист докторської дисертації В. П. Горшковим // УІЖ. – 1975. – № 9; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004; Історичний факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: минуле і сьогодення (1834–2004 рр.). – К., 2004.

ГОРЯКІНА (САМОСВАТ) Вікторія Сергіївна (24.01.1927, м. Новозибков Брянської обл., Росія) – дослідниця історії Криму.

1951 закінчила іст. фак-т Московського держ. ун-ту. 1950–53 навчалась в аспірантурі Московського держ. ун-ту, там само захистила канд. дис. «Робітничий рух у Петербурзькій губернії у період революційної ситуації 1879–1881» (1953). 1954–56 – м. н. с. Кримського філіалу АН УРСР. 1956–63 працювала у кримській групі Ін-ту історії АН УРСР: 1956–62 – м. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1962–63 – с. н. с. відділу історії капіталізму, досоціалістичних формацій. Досліджувала історію революційного руху, проблеми індустріалізації та колективізації в Криму.

Тв.: Ленинская «Искра» в Таврической губернии. – Крымиздат, 1959; К истории рабочего движения в Таврии (1912–1914) // УІЖ. – 1962. – № 12.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГРАНЧАК Іван Михайлович (07.10.1927, с. Нове Давидково Мукачівського р-ну Закарпат. обл. – 13.01.2000, м. Ужгород) – дослідник новітньої історії Чехо-Словаччини та Угорщини, а також історії Закарпаття. Акад. Міжнародної Слов'янської академії наук (1998), громад. діяч. Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (1997).

1952 закінчив іст. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. 1952–55 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба трудящих Чехословаччини проти капіталістичного гніту у період світової економічної кризи 1929–1933 рр.» (1955). 1955–59 – ст. викладач, 1959–61 – доц., 1961–69 – зав. кафедри загальної історії Ужгород. держ. ун-ту. Докт. дис. «Робітничий клас Угорщини і його боротьба проти білого терору та фашистського режиму в другій половині 1919–1925 рр.» (1967). Проф. (1969). Одночасно 1969–70 – зав. відділу історії європейських соціалістичних країн Ін-ту історії України АН УРСР (у м. Ужгород). З 1971 – знову зав. кафедри загальної історії, одночасно у 1980–81 – декан іст. фак-ту, а 1981–85 – прореktor з навчальної роботи Ужгород. держ. ун-ту. З 1996 – зав. каф. історії й сусп. дисциплін Ужгород. ін-ту інформатики, економіки та права, а також дир. Закарпат. регіонального центру соц.-екон. і гуманітарних досліджень НАН України.

Автор понад 500 наук., наук.-метод., наук.-популярних та публіцист. праць. Співавтор підручника «Історія південних і західних слов'ян» (К., 1966, 1987) та метод. посібників для вчителів. Створив в Ужгород. держ. ун-ті школу дослідників новітньої історії Чехо-Словаччини й Угорщини. Під його керівництвом написано і

захищено більш як 20 канд. і докт. дис. Розробив (у співавт.) комплексну систему управління якістю підготовки спеціалістів у вузі.

Тв.: *Олекса Борканюк – полум'яний борець за визволення трудящих Закарпаття.* – К., 1956; *Очерки новой и новейшей истории Венгрии.* – М., 1963 (у співавт.); *Робітничий рух Угорщини. 1919–1925.* – Львів, 1968; *История Венгрии.* – М., 1972. – Т. II (у співавт.); *Місто над Ужем: Історичний нарис.* – Ужгород, 1973 (у співавт.); *Шляхом до щастя: Нариси історії Закарпаття.* – Ужгород, 1973 (у співавт.); *Бела Кун – видаючийся діятель венгерського і міжнародного революційного руху.* – М., 1975 (у співавт.); *Робітничий рух горде ім'я.* – Ужгород, 1976 (у співавт.); *Город над Ужем: Исторический очерк.* – Ужгород, 1984 (у співавт.); *Чехословакия в социалистическом содружестве.* – К., 1984 (у співавт.); *Закарпаття в сім'ї народів СРСР: До 40-річчя возз'єднання Закарпаття з УРСР.* – К., 1985; *Нариси історії Закарпаття. Т. I–II* – Ужгород, 1993–1995 (у співавт.); *Осередок освіти, науки, культури: Ужгородському державному університету – 50 років.* – Ужгород, 1995 (у співавт.).

Літ.: *Маркович І. М. Захист докторської дисертації І. М. Гранчаком // УІЖ.* – 1968. – № 2; *РЕУ.* – Т. 1. – К., 1969; *Историки-слависты СССР: Библиограф. словарь-справочник.* – М., 1981; *Професор Іван Гранчак: (До 70-річчя від дня народження): [Зб. ст. та бібліографія].* – Ужгород, 1997; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *[Некролог] // УІЖ.* – 2000. – № 3; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ГРЕБЕНКІН Костянтин Федорович (30.05.1902, ст. Барановичі Мінської губернії – 13.07.1937, м. Київ) – дослідник історії України початку ХХ ст., історії партії.

До 1919 працював у Донбасі на металургійних заводах. 1920 перебував у лавах Червоної армії. Член ВКП(б) з 1920. У 1920-х рр. навчався та працював. 1932 закінчив Ін-т червоної професури у Москві. 1933–36 – с. н. с. Ін-ту історії ВУАМЛПН, заст. редактора журналу «Історик-більшовик» (1934). Брав участь у підготовці курсу «Історія України». 1936–37 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Арештований 04.04.1937 і звинувачений в участі у «контрреволюційній право-лівацькій троцькістській терористичній організації». За вироком Військової колегії Верховного суду СРСР розстріляний. Реабілітований 1958.

Тв.: *В Наук[ово]-д[ослідному] Інституті історії ВУАМЛПН'у // Під марксо-ленінським прапором.* – 1934. – № 1; *На поводи у класового ворога // Історик-більшовик.* – 1934. – № 1; *Матеріали до історії селянських революційних рухів на Чигиринщині (1875–1879 рр.).* – Б/м, 1934 (редактор); *Історичне значення III з'їзду РСДРП (більшовиків) (1905 рік – 25 (12) квітня – 1935 рік) // Комуніст.* – 1935. – 24 квітня.

Літ.: *Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова.* – К., 2001.

ГРИГОР'ЄВА Тетяна Федорівна (15.08.1939, с. Стайки Кагарлицького р-ну Київ. обл.) – історик-архівіст, дослідник проблем історичного краєзнавства, пам'яткознавства, реабілітації і увічнення жертв політичних репресій в Україні 1917–1991 рр. «Відмінник освіти України» (1997). Нагороджена Почесними Грамотами НАН України (до 50-річчя МАН «Дослідник», 2003; до 80-річчя Всеукраїнської краєзнавчої спілки, Почесною Грамотою Верховної Ради України (2003).

1967–72 навчалася на історико-архівному фак-ті Московського історико-архівного ін-ту, після закінчення якого працювала в Київ. наук.-досл. ін-ті теорії, історії та перспективних проблем радянської архітектури. З 1980 – м. н. с., н. с., 1993–2001 – с. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Становлення і розвиток краєзнавства на Півдні України (80-і рр. XVIII ст. – 60-і рр. XIX ст.)» (1991, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей). З 2001 – с. н. с. відділу по розробці архівів ВУЧК–ДПУ–НКВС–КДБ при Головнім редколегії наук.-док. серії книг «Реабілітовані історією». Автор понад 160 праць.

Тв.: *Пам'ятки історії і культури Української ССР: Каталог-справочник.* – К., 1987 (у співавт.); *Изучение, охрана и сооружение памятников истории и культуры в Крыму как одно из направлений краеведческих исследований.* – К., 1989; *Историко-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження.* – К., 1998 (у співавт.); *Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури.* – Ч. 1. – К.,

1999 (у співавт.); Краєзнавці України: Довідник. – Т. 1. – К., 2003 (у співавт.); Звід пам'яток історії та культури України: Енцикл. вид. у 28 томах. Том «Київ». – Кн. 1, Ч. 1. – К., 1999; Кн. 1, Ч. II. – К., 2004 (у співавт.); Історико-культурна спадщина України: Зб. док. – К., 1995; За сценарієм ДПУ. – К., 2005.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (сучасні дослідники рідного краю): Довід. – Т. 1. – К., Кам'янець – Подільський, 2003.

ГРИНЕВИЧ Владислав Анатолійович (10.08.1959, м. Київ) – дослідник етнічної історії, історичної антропології, історії України періоду Другої світової війни.

1986 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1988–90 – аспірант, 1990–97 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії України періоду Другої світової війни Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Національні проблеми в Червоній Армії в період визволення України від німецько-фашистських загарбників 1943–1944 рр.» (1994, наук. кер. – д. і. н. М. В. Коваль). З 1997 – с. н. с. Ін-ту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Науковий редактор і упорядник «Енциклопедії єврейського життя в Україні».

Тв.: *Історія українського війська. – Львів, 1996 (у співавт.); Jewish Studies in Ukraine. 1991–1999 // The Jews of the Soviet Union in Transition. – № 4 (19). – Jerusalem, 2000 (in Hebrew); Політична історія України ХХ ст.: У 6 т. – Т. 4: Україна у Другій світовій війні (1939–1945). – К., 2003 (у співавт.); Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3 т. – Т. 2: Радянський проект для України. – К., 2004 (у співавт.); Реакція українського суспільства на радянсько-німецьке зближення і початок Другої світової війни // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 14. – К., 2005; Зміни Радянської зовнішньої політики, «визвольні походи» Червоної армії 1939–1940 рр. в оцінках населення УРСР // Сторінки воєнної історії України. – Вип. 9. – Ч. 1. – К., 2005; Історія Другої світової війни у сучасній історіографії та політичній боротьбі // Український гуманітарний огляд. – Вип. 11. – Критика, 2005; Gespaltene Erinnerung. Der Zweite Weltkrieg im ukrainischen Gedenken // Osteuropa. – № 55 Jahrgang. Heft 4–6. April–Juni 2005; Military Conscriptions of the Ukrainians for the Red Army Carried Out during the Last Period of the Soviet-German War // Latvijas Kara Muzeja Gadagramata. – № 11. – Rīga, 2005 (in Latvian); Мім війни і війна мімів // Критика. – 2005. – № 5; Расколота память: Вторая мировая война в историческом сознании украинского общества // Память о войне 60 лет спустя: Россия. Германия. Европа. – М., 2005; Нариси з історії та культури євреїв України. – К., 2005 (у співавт.).*

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Бібліографія праць співробітників інституту 1991–2001 рр. / Гол. ред. І. Курас. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2002.

ГРИНЕВИЧ Людмила Володимирівна (02.02.1962, м. Київ) – дослідниця військово-історичної антропології, національної політики та міжетнічних взаємин в Україні у першій третині ХХ ст.

1986 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. Працювала в Центр. держ. архіві вищих органів держ. влади УРСР, ряді музеїв м. Києва. З 1991 – інженер-дослідник, м. н. с., н. с. відділу української історіографії, з 1996 – с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. З 1998 – член Робочої групи з розроблення пропозицій для підготовки історичного висновку щодо діяльності ОУН–УПА Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН–УПА. Канд. дис. «Військове будівництво в УСРР у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.: національний аспект» (1995, наук. кер. – д. і. н. Ю. А. Пінчук). Науковий редактор і упорядник «Енциклопедії єврейського життя в Україні».

Тв.: *Військове будівництво в Радянській Україні. 1917 – поч. 30-х рр. // Історія українського війська. – Львів, 1996; Історія ОУН–УПА на тлі політичної боротьби в сучасній Україні // Протистояння. Звернення, заяви, листи громадських організацій, політичних партій, громадян України до Комісії з вивчення діяльності ОУН–УПА. 1996–1998 рр. – К., 1999; Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945–1998 рр.). – К., 1999 (у співавт.); Національне військове питання в діяльності Союзу євреїв-воїнів КВО (липень 1917 – січень 1918 рр.). – К., 2001 (у співавт.); Слідча справа М. А. Муравйова: Документована історія. – К., 2001 (у співавт.); Військове будівництво у ХХ столітті: історичний нарис, події, портрети. – К., 2001 (у співавт.); День РСЧА в контексті історичних міфотворень*

радянської доби // *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки.* – Вип. 5. – К., 2001; *Морально-психологічний аспект державного терору // Політичний терор і тероризм в Україні.* – К., 2002; *Методи хлібозаготівель 1928/29 р. по-сталінському: «Надзвичайні заходи» 1928 р. та особовий склад УВО: Участь військ ДПУ та РСЧА в антиселянських акціях 1930 р.; Виявлення національної ідентичності українського селянства в роки колективізації; Соціальні почуття та політичні настрої червоноармії в роки голодомору // Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки.* – К., 2003; *Політична історія України ХХ століття.* – К., 2003. – Т. 3. (у співавт.); *Політика українізації і Червона армія // «Українізація» 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки.* – К., 2003; *Сталінська «революція згори» та голод 1933 р. як фактори політизації української спільноти // УІЖ.* – 2003. – № 5; *Державні гімни як символи політичної влади і боротьби в Україні (перша половина ХХ ст.) // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки.* – Вип. 9. – К., 2003; *«Тест на політичну доляність»: суспільно-політичні настрої населення УСРР в умовах «воєнної тривоги» 1927 року // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки.* – Вип. 13. – К., 2005; *Нариси з історії та культури євреїв України.* – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГРИЦЕНКО Аделіна Павлівна (10.06.1930, м. Київ) – дослідниця історії української революції і громадянської війни в Україні. Нагороджена медаллю ім. А. С. Макаренка (1986).

1953 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1953–56 – аспірантка кафедри історії України Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Робітничий і селянський рух в Донецькому басейні в роки першої світової імперіалістичної війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.)» (1958, наук. кер. – д. і. н., проф. П. А. Лавров). 1957–58 – ст. лаборант. 1958–60 – м. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–65 – м. н. с., 1965–86 – с. н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни, 1986–99 – пров. н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Робітничий клас України в період підготовки та проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції (березень 1917 – січень 1918 рр.)» (1977).

1980–89 – член міжвідомчої Ради Президії АН УРСР та Міністерства освіти «Наука – народній освіті». 1980–89 – голова Печерської районної організації товариства охорони пам'яток історії та культури та член Президії Київської міської організації цього т-ва.

Тв.: *Робітничі фортеці соціалістичної революції: Фабзавкоми України в період підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції. Березень 1917 – січень 1918 рр.* – К., 1965; *Історія робітничого класу Української РСР.* – Т. 2. – К., 1967 (у співавт.); *Історія міст і сіл Київська область.* – К., 1971 (у співавт.); *Робітничий клас України в Жовтневій революції.* – К., 1975; *Історія Української РСР.* – Т. 5. – К., 1977 (у співавт.); *Очерки истории профессиональных союзов УССР.* – К., 1983 (у співавт.); *История Украинской ССР.* – Т. 6. – К., 1984 (у співавт.); *История Киева.* – Т. 3. – Кн. 1. – К., 1985 (у співавт.); *Історія Києва.* – Т. 3. – Кн. 1. – К., 1987 (у співавт.); *Українські робітники на шляху творення національної держави. (I Всеукраїнський робітничий з'їзд 11–14 (24–27) липня 1917).* – К., 1992; *Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 – поч. 1919 рр.).* – К., 1993; *Політичні сили у боротьбі за владу в Україні: Рік 1919-й.* – К., 1996; *Політичні сили в боротьбі за владу в Україні: Рік 1920-й.* – К., 1997; *Діяльність українських організацій на теренах Росії за доби Української Центральної Ради.* – К., 1999; *Уряди України ХХ століття.* – К., 2001 (у співавт., автор нарисів про прем'єрів УНР В. Чехівського, С. Остапенка, Б. Мартоса, І. Мазену, В. Прокоповича, А. Левицького); *Політичний терор і тероризм в Україні.* – К., 2002 (у співавт.); *Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: Док. і матеріали.* – К., 2003 (у співавт., упоряд.); *Україна. Хроніка ХХ століття. Рік 1918.* – К., 2005 (у співавт., з О. П. Щусь); *Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (1918–1920): Док. і матеріали: В 2 т.* – Т. 1. – К., 2006 (упоряд., у співавт.).

Літ.: *Бойко О. Д. Захист докторської дисертації А. П. Гриценко // УІЖ.* – 1979. – № 4; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ГРИЦЕНКО Михайло Васильович (22.11.1941, с. Волосів Андрушівського р-ну Житомир. обл.) – дослідник історії міжнародних відносин.

1969 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1969–72 навчався в аспірантурі, потім – на парт. роботі. 1981–96 – н. с. відділу історії міжнар. зв'язків України, відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Куба в ООН: позиція з найважливіших міжнар. проблем (1959–1965)» (1985, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова). З 1996 – на викладацькій роботі. Нині – зав. кафедри історії України Нац. академії Держ. податкової служби України (м. Ірпінь).

Тв.: Літопис найважливіших подій радянсько-кубинської дружби і співробітництва. 1959–1985 рр. – К., 1987; Діяльність товариств дружби з СРСР в країнах соціалістичної співдружності. – К., 1987 (у співавт.); Розбудова національних збройних сил та проблема роззброєння в Україні // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 4. – К., 1993; Відносини України з державами – республіками колишнього Союзу // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 5. – К., 1995.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ГУДЗЕНКО Паителеймон Петрович (09.08.1907, с. Дернове нині Тростянецького р-ну Сумського обл. – 10.08.1994, м. Київ) – історик-архівист, археограф, дослідник історії України ХХ ст. Заслужений діяч науки і техніки УРСР (1977). Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1980).

1931 закінчив іст. фак-т Харків. ін-ту професійної освіти, 1934 – історико-архівну аспірантуру. 1930–48 – на науково-адміністративній роботі в архівних органах УРСР: с. н. с., зав. відділу, заст. начальника Архівного управління НКВС УРСР, 1943–48 – начальник Архівного управління МВС УРСР. Під час Великої Вітчизняної війни перебував в складі оперативної групи НКВС УРСР на Південному, Сталінградському, Воронежському і Першому Українському фронтах, що займалась виявленням та вивченням трофейних архівів. Канд. дис. «Реставрація буржуазно-поміщицького монархізму на Україні 1918 р.» (1947). 1948–50 – с. н. с., зав. відділу фондів, заст. голови з наук. роботи Комісії з історії Вітчизняної війни при АН УРСР. 1950–51, 1955–59 – с. н. с. відділу археографії, 1951–1955 – зав. відділу археографії, одночасно у 1950–52 – вчений секретар Відділення суспільних наук АН УРСР, 1959–60 – зав. відділу допоміжних історичних дисциплін, 1960–64 – зав. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, 1964–77 – зав. відділу соціалістичного будівництва, одночасно у 1967–71 – заст. дир. ін-ту з наукової роботи, 1977–81 – с. н. с. – консультант Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Соціалістична націоналізація промисловості в Українській РСР. 1917–1920 рр.» (1966). Проф. (1969). Автор праць з історії України новітнього періоду та археографії, відп. ред. і член редколегії ряду фундаментальних праць з історії України.

Тв.: Робітничий клас України в боротьбі за соціалістичну націоналізацію промисловості. – К., 1957; Соціалістична націоналізація промисловості в Українській РСР. 1917–1920 рр. – К., 1965; Українська РСР в період громадянської війни 1917–1920 рр. – Т. 2. – К., 1968 (у співавт.); Трудові почини робітничого класу, 1921–1937: На матеріалах Української РСР. – К., 1980 (у співавт.).

Лит.: РЕІУ. – Т. 1. – К., 1969; [Некролог] // ВДЖ. – 1995. – № 1; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип. – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; ЕІУ. – Т. 2. – К., 2004.

ГУЛЕВИЧ Віктор Наумович (24.11.1921, м. Київ) – дослідник історії міжнародних відносин, європейської та всесвітньої історії, політичних і соціально-економічних проблем Німеччини нового і новітнього часу, один з фундаторів укр. германістики.

Учасник бойових дій під час радянсько-фінської та Другої світової війн. Нагороджений орденами Вітчизняної війни I ст., Червоної Зірки, багатьма медалями. 1947–52 навчався на фак-ті міжнародних відносин Київ. держ. ун-ту, 1952–55 навчався в аспірантурі Київ. держ. ун-ту, після закінчення якої перебував на викладацькій роботі. Канд. дис. «Російсько-німецькі відносини в період російсько-японської війни і першої російської революції (1904–1907)» (1956, наук. кер. – к. і. н. В. А. Жебко-рицький). 1956–59 – зав. викладач Київ. держ. ун-ту. 1959–64 – зав. відділу всесвітньої

історії УРЕ АН УРСР. 1964–78 – с. н. с. відділу нової і новітньої історії зарубіжних країн Ін-ту історії АН УРСР. 1978 переведений до новоствореного Ін-ту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР (з 1991 – Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України), де працював с. н. с., а з 1986 – пров. н. с. Докт. дис. «Боротьба миролюбних сил ФРН проти мілітаризму та реваншизму (1955–1969)» (1981, захист в Київ. держ. ун-ті). Професор (1991). Автор бл. 200 публікацій.

Тв.: *Миролюбні сили ФРН у боротьбі проти мілітаризму та реваншизму. 1955–1966 рр.* – К., 1968; *Під впливом ідей Великого Жовтя 1917–1924.* – К., 1969; *Міжнародна солідарність у боротьбі проти фашизму. 1933–1945.* – К., 1970; *Хто надихає і підтримує неонацизм у ФРН.* – К., 1971; *У боротьбі проти загрози неонацизму в ФРН. 1965–1971.* – К., 1972; *Класи і політичні партії ФРН.* – К., 1975; *Пути формирования и источники пополнения рабочего класса развитых капиталистических стран.* – К., 1980; *Социальная природа буржуазных партий в современном капиталистическом мире.* – К., 1980; *Социальная структура и социальная политика США, Великобритания, ФРГ, Франции и Канады.* – К., 1980; *Социально-экономическая и политическая дискриминация трудящихся в капиталистическом мире.* – К., 1980; *Массовое движение солидарности: традиции и современность.* – К., 1983; *Международная солидарность трудящихся против фашизма и угроз войны. 1933–1939.* – К., 1984; *Дискриминация в мире капитала.* – К., 1985 (англ. мовою); *Укрепление социалистического содружества и политика западных держав.* – К., 1985; *Антифашистская солидарность в годы II мировой войны. 1939–1945.* – К., 1987; *Революционные антивоенные традиции в германском рабочем движении: Страницы истории.* – К., 1988; *Международная солидарность сил мира и прогресса. 1945–1955.* – К., 1990; *Витрати й долі німецьких переселенців // Віче.* – 1996. – № 10.

Літ.: *Проблемы истории Германского государства в трудах В. И. Гулевича и С. И. Власова // Вопросы германской истории. Историки и их труды.* – Днепропетровск, 1996; *Комуніст України.* – 1969. – № 10; 1972. – № 10; *УІЖ.* – 1969. – № 7; 1972. – № 11; 1976. – № 6; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 3. – К., 2006.

ГУРА Віктор Костянтинович (20.05.1950, м. Київ) – дослідник всесвітньої історії, зокрема історії Африки, Близького Сходу, історії національних меншин в Україні.

1967–72 – навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1972–78 – стажист-дослідник, м. н. с. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціально-політичний розвиток Марокко. 1965–1975» (1977). 1978 перейшов до Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Докт. дис. «Сіоністські партії на Україні: витоки, еволюція, діяльність (1897–1934 рр.)». (1991). Професор. Нині – зав. відділу Азії і Африки Ін-ту світової економіки та міжнародних відносин НАН України.

Тв.: *Марокко: проблеми зайнятості і соціального забезпечення трудящих // Історичні дослідження.* – Вип. 2. – К., 1976; *Африканські країни соціалістичної орієнтації: проблеми, перспективи.* – К., 1981; *Проблеми і пути развития освободившихся стран Африки.* – К., 1981 (у співавторстві).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ГУРБИК Андрій Олександрович (20.07.1963, с. Звенячин Чернівецької обл.) – історик-медієвіст, дослідник історії України середніх віків та нового часу, зокрема проблем звичаєво-правової культури в Україні XV–XVII ст.; військово-політичних аспектів Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.; ранньої історії українського козацтва та Запорозької Січі. Лауреат премії ім. М. С. Грушевського для молодих вчених Президії НАН України (1999).

1985 закінчив іст. фак-т Чернігів. пед. ін-ту. 1985–89 – учитель історії та права, заст. директора Княжицької середньої школи (Київ. обл.). 1989–91 – аспірант Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Сільська община на Україні в XIV – 60-х роках XVI ст. (соціально-економічний та правовий аспекти проблеми)» (1992, наук. кер. – акад. НАН України В. А. Смолій). 1991–92 – м. н. с., 1992–96 – н. с., з 1996 – с. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту

історії України НАН України. Автор більше 150 наукових праць, опублікованих в Україні та за кордоном, статей в багатотомній «Енциклопедії історії України». З 2003 – доц. каф. етнології Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка (за сумісн.).

Тв.: *Проблеми української історичної медієвістики.* – К., 1990 (у співавт.); *Доба Богдана Хмельницького.* – К., 1995 (у співавт.); *Аграрна реформа в Україні XVI ст.* – К., 1997; *Еволюція соціально-територіальних спільнот в середньовічній Україні (волость, двориче, село, сярбринна спілка).* – К., 1998; *Козацькі Січі (Нариси з історії українського козацтва XVI–XIX ст.).* – К., Запоріжжя, 1998 (у співавт.); *Національно-Визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військово мистецтво.* – К., 1998 (у співавт.); *Полководці Війська Запорозького: Історичні портрети.* – Кн. 1, 2. – К., 1998, 2004 (у співавт.); *Wspólnota wiejska na Ukrainie w XIV–XVIII w. Ewolucja podstawowych form społeczno-terytorialnych // Przegląd Historyczny, 1999, t.XC, z.1: Reforma włóczna na Ukrainie w XVI wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, 1999, t. LIX; Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості.* – К., 2001 (у співавт.); *Pierwsza Sicz Zaporoska na Tomokówce // Kwartalnik Historyczny. Rocznik XIX, 2002, 3; Історія української культури: У 5 т. – Т. 3.* – К., 2003 (у співавт.); *Історія українського селянства. Нариси в 2 т. – Т. 1.* – К., 2006; *Історія українського козацтва: Нариси в 2 т. – Т. 1.* – К., 2006 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобіогр. довід. / Серія «Українські історико-літ.».* – Вип. 1. – К., 1998.

ГУРЖІЙ Іван Олександрович (15.09.1915, с. Худяки, тепер Черкас. р-ну Черкас. обл. – 31.10.1971, м. Київ) – дослідник історії України XVIII–XIX ст., джерелознавець, чл.-кор. АН УРСР (1958).

1932–34 після закінчення короткотермінових пед. курсів вчителював у Черкас. та Одеській обл., 1934–36 навчався на мовно-літ. фак-ті Черкас. і Полтав. пед. ін-тів. 1941 закінчив іст. фак-т Одеського держ. ун-ту. Учасник Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. 1945–48 – аспірант Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Повстання турбаївців (1789–1794 рр.)» (1948, наук. кер. – к. і. н., доц. К. Г. Гуслястий). 1948 – м. н. с., 1948–55 – с. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст.» (1953). Проф. (1955). 1955–58 – зав. відділу історії феодалізму, з 1958 – заст. дир. Ін-ту історії АН УРСР з наукової роботи. 1953–55 за сумісн. – зав. відділу методики історії Наук.-дослід. ін-ту педагогіки УРСР. 1961–63 – заст. голови Відділу сусп. наук АН УРСР, потім акад.-секретар Відділу економіки, історії, філософії та права, член Президії АН УРСР (до 1968). 1969–71 – зав. відділу історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР. Працював у складі Нац. комітету істориків СРСР.

Автор близько 300 наук. праць, в яких висвітлюються соціальні рухи, розклад феод.-кріпосн. системи, розвиток промисловості, сільського господарства, торгівлі, зародження робітничого класу. Підготував 30 кандидатів і 8 докторів наук, був членом Експертної комісії ВАК СРСР.

Тв.: *Повстання селян в Турбах (1789–1793).* – К., 1950; *Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України I пол. XIX ст.* – К., 1954; *Зародження робітничого класу України (кінець XVIII – пол. XIX ст.).* – К., 1958; *Боротьба селян і робітників України проти феодально-кріпосницького гніту (з кінця 80-х років XVIII ст. до 1861 р.).* – К., 1958; *Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 року).* – К., 1962; *Україна в системі всеросійського ринку 60–90-х років XIX ст.* – К., 1968; *Видатні радянські історики.* – К., 1969 (у співавт.); *Фрідріх Енгельс про Україну.* – К., 1970.

Літ.: *Санцевич А. В. 50-річчя члена-кореспондента АН УРСР І. О. Гуржія // УІЖ.* – 1965. – № 11; *РЕІУ.* – Т. 1. – К., 1969; *Костюк С. П., Грабовецький В. В. Іван Олександрович Гуржій: Бібліогр. покажч.* – Львів, 1965; *[Некролог] // УІЖ.* – 1971. – № 12; *Іван Олександрович Гуржій: Бібліографія вчених Української РСР.* – К., 1974; *Санцевич А. В., Федоренко В. Г. 60-річчя з дня народження І. О. Гуржія // УІЖ.* – 1975. – № 8; *Історія та історіографія України: Зб. наук. праць. Присвячується пам'яті члена-кореспондента АН УРСР Івана Олександровича Гуржія.* – К., 1985; *ЕоУ.* – Vol. II. – 1988; *Чухліб Т. В. Вшанування пам'яті І. О. Гуржія [Інститут історії України НАН України, 1995 р.] // УІЖ.* – 1996. – № 1; *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. праць та спогадів. № 2. Пам'яті видатного вченого-історика члена-кореспондента Національної*

академії наук України Івана Александровича Гуржія. – К., 1998; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; *ЕІУ*. – Т. 2. – К., 2004.

ГУРЖІЙ Олександр Іванович (02.02.1955, м. Київ) – дослідник середньовічної історії України, історіограф і джерелознавець. Син чл.-кор. АН УРСР І. О. Гуржія. Лауреат премії для молодих учених АН УРСР (1986). Лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАН України (1999). У зв'язку з 10 річницею Незалежності України (2001) відзначений грамотою голови київської міської державної адміністрації («За вагомий особистий внесок у створення духовних і матеріальних цінностей та досягнення високої майстерності у професійній діяльності»). Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2003), орденами Святого Рівноапостольного кн. Володимира Великого III ст. (2003) і Святого Архистратига Михаїла (2003).

1977 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1977–79 – стажист-дослідник, 1979–86 – м. н. с., 1986–99 – с. н. с., з 1999 – пров. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Розвиток феодалних відносин на Лівобережній Україні в першій половині XVIII ст.» (1982, наук. кер. – д. і. н. Г. Я. Сергієнко). Докт. дис. «Гетьманська влада в Українській козацькій державі першої чверті XVIII ст. (на прикладі діяльності І. Скоропадського)» (1999). З 2001 – директор Всеукраїнської громадської організації «Український інститут воєнної історії».

Автор понад 300 праць. Досліджує переважно питання історії соціально-економічного розвитку й політичного становища України у другій половині XVII–XVIII ст. Висвітлював історіографічний доробок Д. М. Бантиша-Каменського, М. С. Грушевського, П. С. Єфименка, Д. І. Яворницького, Д. І. Багалія, багатьох сучасних вітчизняних і зарубіжних учених. Здійснив або взяв участь у перевиданні праць низки істориків. Є одним із ініціаторів випуску багатотомної серії «Історія України в прозових творах та документах» (особисто упорядкував 4 томи, три з них побачили світ у 1993–96). Брав участь у підготовці й публікації збірок документів: «Описи Київського намісництва 70–80 років XVIII ст.»; «Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.»; «Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.» та ін. Член редколегій багатьох видань, зокрема періодичних: «УІЖ», «Історичні зошити» (Ін-т історії України НАН України), «Середньовічна Україна», збірки наук. праць «Воєнна історія», «Український правничий альманах», «Вісник Черкаського університету ім. Б. Хмельницького. Серія історичні науки» та ін. Один з авторів численних підручників та навчальних посібників з історії України.

Тв.: Еволюція феодалних отношений на Левобережной Украине в первой половине XVIII в. – К., 1986; Як і коли почала формуватися українська нація. – К., 1991 (у співавт.); Українська козацька держава в другій половині XVII ст.: територіальні межі та населення. – К., 1992; Еволюція соціальної структури селянства Лівобережної та Слобідської України (друга половина XVII–XVIII ст.). – К., 1994; Право в Українській козацькій державі (друга половина XVII–XVIII ст.). – К., 1994; Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кр. рдони, населення, право. – К., 1996; Гетьман Іван Скоропадський. – К., 1998; Гетьманська Україна. – К., 1999 (у співавт.); Ліквідація козацької державності // Історія України. Навч. посібник. 2-е вид. – К., 2000 (у співавт.); Світоглядні засади селянства та міщанства // Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: Нариси з історії ментальності та національної свідомості. – К., 2001; Воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного. – К., 2002 (у співавт.); Етнологічні осередки України в 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Нарис діяльності. – К., 2004 (у співавт.); Особливості організації управління та зв'язку в роки Великої Вітчизняної війни. – К., 2004 (у співавт.); Деякі проблеми становлення купецького стану в Україні. – К., 2004; Іван Скоропадський. – К., 2004; Гетьман Петро Конашевич – Сагайдачний. – К., 2004; «Український історичний журнал» та проблеми вітчизняної медієвістики в другій половині ХХ ст. – К., 2004 (у співавт.); Узагальнення досвіду проведення миротворчих операцій в другій половині ХХ ст. – К., 2004 (у співавт.) та ін.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Сапцевич А. Інститут історії України НАН України. Історіографічний нарис (до 60-річчя установи). – К., 1998; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ГУРИСТРИМБА Василь Васильович (1899, с. Волоське Катеринослав. губернії – 25.10.1937, м. Київ) – дослідник історії України початку ХХ ст., історії партії.

Член ВКП(б) з 1925. 1934 закінчив відділення історії народів СРСР Ін-ту червоної професури при ВЦВК СРСР у Москві. 1934–36 – с. н. с., вчений секретар Ін-ту історії ВУАМЛІН. 1935 захистив канд. дис. У квітні 1936 брав участь у конференції молодих учених УСРР, де виступив із доповіддю «КП(б)У в боротьбі з денікінщиною». 1936–37 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УСРР. Одночасно 1936–37 працював у Партвидаві при ЦК КП(б)У у відділі по виданню творів В. І. Леніна, готував коментарі до українського видання творів В. І. Леніна. Брав участь у підготовці підручника «Історія України» (не опубл.). Арештований 05.09.1937 і звинувачений в участі в «контрреволюційній троцькістській терористичній антирадянській націоналістичній організації». За вироком Військової колегії Верховного суду СРСР розстріляний. Реабілітований у 1960.

Тв.: Про роботу Інституту історії УАМЛІН // Під марксистсько-ленінським прапором. – 1935. – № 4; Другий похід Антанти [Оброблений матеріал до розділів підготовленого до друку III-го тому курсу з історії України] // Під марксистсько-ленінським прапором. – 1935. – № 6.

Лит.: Дзеніс О. На соціально-економічній секції // Вісті. – 1936. – 29 березня; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УСРР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова. – К., 2001.

ГУСЛИСТИЙ Кость Григорович (1.10 (18.11).1902, м. Олександрівськ (нині Запоріжжя) Катеринослав. губ. – 21.02.1973, м. Київ) – дослідник історії України середніх віків, укр. культури та етнографії. Чл.-кор. АН УСРР (1969). Заслужений діяч науки УСРР (1968).

1928 закінчив Дніпропетров. ін-т народної освіти. Аспірант Дніпропетров. кафедри українознавства (1928–30, кер. – акад. Д. І. Яворницький) та Харків. наук.-досл. кафедри історії укр. культури ім. акад. Д. І. Багалія (1930–31, кер. – акад. Д. І. Багалій). 1931–34 – н. с. Наук.-досл. ін-ту історії укр. культури, 1934 – т. в. о. директора цього ін-ту. Одночасно 1932–34 – доц. кафедри історії СРСР Всеукр. Комуніст. сільськогосп. ун-ту ім. Артема, 1932–33 – доц. кафедри історії України Харків. держ. ун-ту, 1934–45 – с. н. с., керівник іст. сектора Наук.-досл. ін-ту Тараса Шевченка. 1934–36 – м. н. с. Ін-ту історії ВУАМЛІН. У квітні 1936 брав участь в роботі Конференції молодих вчених УСРР, де виступив з доповіддю «Шляхетсько-магнатська диктатура на Україні в першій половині XVII ст.». У липні 1936 Президія ВУАМЛІН без захисту дисертації присудила наук. ступінь к. і. н. та звання доцента.

1936–41 – с. н. с. сектора історії України доби феодалізму Ін-ту історії України АН УСРР. Одночасно доц., в. о. проф. кафедри історії СРСР Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. захистив в Київ. держ. ун-ті (1939). Під час війни перебував в евакуації. 1941–44 – с. н. с. Ін-ту історії і археології АН УСРР. 1944–45 – с. н. с., 1945–47 – зав. відділу, 1947–54 – с. н. с. відділу історії феодалізму Ін-ту історії АН УСРР. 1944–45 – директор ЦДІА УСРР. 1944–52 – доц. Київ. держ. пед. ін-ту. 1954–71 – заст. директора з наукової роботи та зав. відділу етнографії Ін-ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УСРР. Докт. дис. «Питання історії України та етнічного розвитку українського народу (період феодалізму)» (1963, за сукупністю праць, захист в Київ. держ. ун-ті). 1966–71 – член президії і заст. голови Респ. правління УТОПІК.

Один з основних авторів першого тому двотомної праці «Історія Української РСР» (1953, 1955, 1967, 1969). Керував підготовкою колект. монографії «Українці» (у скороч. вигляді опубліковано в I томі «Народи європейської частини СРСР» серії «Народи мира» / М., 1964 /). Член редколегії УРЕ, «Історії українського мистецтва», «Історії міст і сіл УСРР. Київська область» та ін. Співавтор видань «Історія України: Короткий курс» (К., 1940), «Нариси історії України» (Уфа, 1942, 1943).

Тв.: Постаєння селян в селі Турбах: Зб. док. – Харків, 1932 (упоряд.); Нариси з історії України. – Вип. 1. Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст. – К., 1937 (у співавт.); Вип. 2. Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею (з XIV ст. по 1539 р.). – К., 1939; Вип. 3. Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі. – К., 1941; Історико-етнічний розвиток українського народу в другій половині XVII – першій половині XIX ст. // Народна творчість та етнографія. – 1961. – № 3; К вопросу об этногенезе и начальном этапе этнического развития украинской народности // VII Междунар.

конгрес антропології и етнографіч. наук. – М., 1964; До питання про утворення української нації. – К., 1967.

Лит.: Круницький Б. Українська історична наука під советами, 1920–1950. – Мюнхен, 1957; Рильський М. Слово про історика // Веч. Київ. – 1958 – 27 жовт.: РЕІV. – Т. 1. – К., 1969; Ю. Л. Члени кореспонденти АН УРСР, обрані в грудні 1969 р.: О. М. Боголюбов, К. Г. Гуслистий, Ф. П. Шевченко, А. М. Шлепаков // УДЖ. – 1970. – № 3; [Некролог] // УДЖ. – 1973. – № 5; К. Г. Гуслистий: Біобібліогр. покажчик. – К., 1972; ЕоU. – Vol. II. – 1988; У лециатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. – К., 1996; Удод О. А. Кость Гуслистий – історик України. – К., 1998; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип. – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; ЕІV. – Т. 2. – К., 2004; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні. – К., 2004.

ГУТЯНСЬКИЙ Степан Корнійович (01.08.1916, с. Губарівка нині Богодухівського р-ну Харків. обл. – 04.06.1979, м. Київ) – дослідник історії культури України, заслужений працівник культури Української РСР. Нагороджений орденом «Знак Пошани» та багатьма медалями.

1938–45 навчався на заочн. відділенні іст. фак-ту Житомир. пед. ін-ту (із першою). Учасник Великої Вітчизняної війни. 1943–47 – служив у лавах НКВД. 1955–58 – аспірант, 1958 – м. н. с. групи історіографії, 1959 – м. н. с. відділу археографії, 1959–63 – м. н. с. відділу допоміжних історичних дисциплін, 1963–79 – с. н. с. відділу історіографії та джерелознавства Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Культурне будівництво на Україні в роки громадянської війни. 1919–1920 рр.» (1961). 1969–79 – директор ЦНБ АН УРСР. Автор понад 60 наук. праць про становлення, зміцнення і розвиток укр. культури.

Тв.: Здійснення ленінських принципів народної освіти на Україні. – К., 1960; В. І. Ленін і культурне будівництво на Україні. 1917–1920. – К., 1965; Розвиток історичної науки на Україні за роки радянської влади. – К., 1973 (у співавт.); Історія Центральної научної бібліотеки Академії наук УРСР. – К., 1979 (у співавт.); 3 історії книги на Україні. – К., 1978 (відповід. ред.).

Лит.: [Некролог] // УДЖ. – 1979. – № 8; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; ЕІV. – Т. 2. – К., 2004.

ДАНИЛЕНКО Василь Михайлович (04.04.1954, с. Карапиші Миронівського р-ну Київ. обл.) – дослідник питань всесвітньої історії, зовнішньої політики та міжнародних відносин східноєвропейських країн. Лауреат премії для молодих учених АН УРСР (1987).

1971–76 навчався на іст.-пед. фак-ті Київ. держ. пед. ін-ту. Працював учителем історії в школі с. Велика Димерка на Київщині. 1977–82 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР, служив в армії. Канд. дис. «Економічне й науково-технічне співробітництво Югославії з країнами-членами РЕВ (1964–1980)» (1983, наук. кер. – д. і. н. П. С. Сохань). 1982–91 – м. н. с., н. с., с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. 1991–96 – зав. сектора слов'янських джерел, учений секретар ін-ту, 1995–96 – в. о. заст. директора з наукової роботи, 1996–2001 – зав. відділу, пров. н. с. відділу вивчення і публікації зарубіжних джерел з історії України Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Докт. дис. «Україна в наукових та науково-технічних зв'язках східноєвропейських країн (1950–80-і рр.)» (1995). З 2001 – гол. н. с. Держ. архіву Служби безпеки України. Член Укр. нац. комітету по вивченню країн Південно-Східної Європи.

Тв.: Співробітництво Югославії з країнами-членами РЕВ. – К., 1987; Українська РСР в науково-технічному співробітництві з країнами соціалізму. 1945–1970 рр. – К., 1988; Ім славу дала Україна. – К., 1989; Україна в міжнародних науково-технічних зв'язках. – К., 1993; Всесвітня історія. 1918–1945. – Ч. 1. – К., 1996. – Ч. 2. – К., 1997; Всесвітня історія ХХ століття. – К., 1999; Нова історія. Кінець 18 – початок 20 ст. – К., 2000 (у співавт.).

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські

історики. – Вип. 1. – К., 1998: *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ДАНИЛЕНКО Віктор Михайлович (25.11.1949, с. Карапиші Миронівського р-ну Київ. обл.) – дослідник історії України ХХ ст. Заслужений діяч науки і техніки України (1996), лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАН України (1999), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2001). Чл.-кор. НАН України (2003).

1969 закінчив Ржищівське пед. уч-ще, 1974 – іст.-пед. фак-т Київ. пед. ін-ту. 1974–78 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР, служив в армії (1976–77). З 1978 – м. н. с., с. н. с., 1990–2002 – зав. відділу історії культури укр. народу, з 2002 – зав. відділу історії України другої пол. 20 ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Братерське співробітництво Української РСР і Російської Федерації у розвитку освіти і науки (1926–1937 рр.)» (1978, наук. кер. – д. і. н. П. П. Гудзенко). Докт. дис. «Робітничий клас в культурному будівництві на Україні (друга половина 20-х – середина 30-х років)» (1990). Професор (1995).

Підготував до захисту 20 кандидатів іст. наук. Спеціалізується переважно на соціальної і політ. історії та історії укр. культури 20 ст., зокрема історії інтелігенції, освіти, науки, церкви, «українізації», міжнар. культ. взаємин, біографістиці. Брав участь у підготовці багатотомних видань «Історія Української РСР», «Історія Києва», «Історія робочого класу ССРСР», «Нариси історії української інтелігенції», «Все про Україну», «Україна кризь віки», «Історія української культури» та ін. Автор понад 200 наук. праць, у т. ч. бл. 30 індивідуальних і колективних монографій, 10 підручників і посібників. 1993–99 – чл. Бюро та вчений секретар Міжнародної асоціації українців, 1998–2000 – член Експертної ради ВАК України з іст. наук, від 1996 – наук.-методичної комісії Міністерства освіти і науки з історії. Входить до складу редколегій низки колективних праць та періодичних фахових видань. Поряд із науковою веде пед. роботу: проф. каф-ри історії України Київ. нац. пед. ун-ту.

Тв.: Сотрудничество УССР и РСФСР в области образования и науки в период построения социализма. – К., 1981; Рабочий класс и культурная революция на Украине. – К., 1986; Сталинизм на Украине: 20–30-е годы. – К., 1991 (у співавт.); Академик Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність. 1859–1938 рр. – К., Чернівці, 1996 (у співавт.); Історія України: Нове бачення: У 2 ч. – Т. 2. – К., 1996 (у співавт.); Україна в умовах системної кризи (1946–1980 рр.). – К., 1997 (у співавт.); Володимир Дурдуківський – педагог, критик, громадський діяч (1874–1938). – К., 2000 (у співавт.); Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – К., 2001 (у співавт.); Політичний терор і тероризм в Україні: ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси. – К., 2002 (у співавт.); «Українізація» 1920–30-х років: перемови, здобутки, уроки. – К., 2003 (у співавт.); Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки. – К., 2003 (у співавт.); Історія українського селянства. Нариси: У 2 ч. – Т. 2. – К., 2006 (у співавт.).

Літ.: Колодєзєва С. П. Захист докторської дисертації В. М. Даниленко // ВІЖ. – 1990. – № 2: Хто є хто в Україні: Біогр. довід. – К., 1997; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Імена України: Біографічний щорічник–2001. – К., 2002; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; Краснавіці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003; ЕІУ. – Т. 2 – К., 2004.

ДАНИЛЬЧЕНКО Олександр Петрович (20.05.1951, м. Берислав Херсонської обл.) – дослідник історії міжнародних відносин. Член Укр. іст. товариства (1991), Всеукр. тов-ва краєзнавців (1991).

1978 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту, 1999 – Дипломатичну академію України при МЗС України. 1978–79 – асистент каф-ри історії КПРС іст. фак-ту Запорізького держ. пед. ін-ту. 1979–82 – аспірант, 1982–93 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії дружби народів Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Спорудження Байкало-Амурської магістралі – патріотичний подвиг радянського народу (На прикладі участі трудящих Української РСР)» (1983, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко). З 1993 – на дипломатичній роботі: 1993–96 – перший секретар, зав. відділу аналізу проблем СНД МЗС України. 1996–97 – польовий асистент спеціального представника ОБСЄ Місії ОБСЄ з Нагірного Карабаху. 1997–99 – слухач Дипломатичної

академії України при МЗС України. 2000–2003 – Постійний повноважний представник України при координаційних інститутах СНД. З 2003 – радник-посланник Посольства України в Республіці Білорусь. Дипломатичний ранг – радник I класу.

Тв.: *Сооружение Байкало-Амурской магистрали – патриотический подвиг советского народа (На примере участия трудящихся Украинской ССР).* – К., 1985; *Етнічні групи Півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. ХХ ст.* – К., 1993; *Сталінські репресії проти болгарського населення України // Болгарське населення Півдня України: Дослідження і документи.* – Запоріжжя, 1993; *Південь України: повернення в майбутнє // Віче.* – 1995. – № 1; *Україна і СНД // Дипломатія сучасної України.* – К., 1997.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ДАНИЛЮК Юрій Зіновійович (17.07.1958, м. Київ – 04.08.2005, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст., історичного краєзнавства, пам'яткознавства. Заслужений працівник культури України (1993).

1980 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1980 – стажист-дослідник, м. н. с., н. с., с. н. с., пров. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Розвиток громадських форм історичного краєзнавства в 1960–1980-х рр.» (1991, наук. кер. – акад. АН України П. Т. Тронько). 1992 Кабінетом Міністрів України затверджений заст. Голови Головної редколегії наук.-документ. серії книг «Реабілітовані історією», керівником Центру з розробки архівів колишніх радянських спецслужб НАН України. Голов. ред. ж-лу «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ», член редколегій ряду наукових періодичних видань. В 1991 на I установчому з'їзді обраний заст. Голови правління Всеукраїнської спілки краєзнавців.

Тв.: *Пам'ятники історії і культури Української РСР.* – К., 1987 (у співавт.); *Історичне краєзнавство в Українській РСР.* – К., 1989 (у співавт.); *Досвід і проблеми охорони пам'яток історії та культури в Українській РСР.* – К., 1989 (у співавт.); *Репресоване краєзнавство.* – К., 1992 (у співавт.); *Реабілітовані історією.* – К., 1992 (у співавт.); *З любов'ю до України.* – К., 1995; *Кримські татари 1944–1994.* – К., 1995 (у співавт.); *Кримські татари, 1944–1994 рр.: Статті. Документи. Свідчення очевидців.* – К., 1995 (співупоряд.); *Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-і рр.).* – К., 1996 (у співавт.); *Операція «Фронтік».* – К., 1998 (співупоряд.); *Тришестим іляхом до храму: Олень Гончар в суспільно-політичному житті України 60–80-х рр. ХХ ст.: Зб. док. та матеріалів.* – К., 1999 (співупоряд.); *Випробування вірою. Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-ті рр.* – К., 2000 (у співавт.); *Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті роки).* – К., 2000 (у співавт.); *Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.).* – К., 2000 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ДЕМИДЕНКО Лариса Антонівна (09.03.1937, м. Київ – 1983, м. Київ) – дослідниця історії Болгарії.

1959 закінчила іст. фак-т Москов. держ. ун-ту. Працювала в Ін-ті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Канд. дис. «Культура та побут болгарського населення в УРСР» (1967). 1969–72 – м. н. с. відділу зарубіжної історіографії Ін-ту історії АН УРСР. Член правління Укр. відділення Товариства радянсько-болгарської дружби, член редакційної комісії Секції суспільних наук Укр. товариства дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами. 1972–83 – на викладацькій роботі.

Тв.: *Культура и быт болгарского населения УССР (На материалах колхозов болгарского района Одесской области).* – К., 1970.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ДЕМКІВСЬКИЙ Анатолій Васильович (25.07.1936, с. Мазепинці Білоцерківського р-ну Київ. обл.) – дослідник економічної історії України.

1966 закінчив Вищу парт. школу при ЦК КПУ, 1968 – економ. фак-т Київ.

держ. ун-ту, 1972 – аспірантуру по кафедрі політ. економії Київ. держ. ун-ту. 1972–76 – м. н. с. відділу зарубіжної історіографії Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Критика буржуазно-націоналістичних фальсифікацій економічної основи соціалізму» (1974, наук. ст. – к. екон. н.). 1976 перейшов на викладацьку роботу. Нині – проф. кафедри фінансів Академії муніципального управління.

Тв.: Критика буржуазно-націоналістичних фальсифікацій розвитку економіки Радянської України // Критика сучасних буржуазних та опортуністичних теорій у курсі політичної економії соціалізму. – К., 1974; Сучасний вексельний обіг: Навч. посіб. – К., 1996; Вексельна справа. – К., 2003; Гроші та кредит: Навч. посіб. – К., 2003.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ДЕНИСЕНКО Галина Григорівна (25.07.1951, м. Коростень Житомир. обл.) – історик-краєзнавець.

1973 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. Працювала вчителем історії та англ. мови в середній школі, зав. сектора Музею історії Великої Вітчизняної війни, з 1979 – в Ін-ті історії АН УРСР. Канд. дис. «Трудова активність молоді у відбудові промисловості і міського господарства Української РСР під час Великої Вітчизняної війни (1943–1945 рр.)» (1986, наук. кер. – д. і. н. М. В. Коваль). З 1987 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. Є одним із авторів розробки методичних засад підготовки «Зводу пам'яток історії та культури України», член редколегії томів «Зводу» по Київській обл., м. Севастополь, Автономній Республіці Крим, один з авторів проекту Державного Реєстру нерухомої культурної спадщини України. Займається науково-педагогічною діяльністю, доц. кафедри історії Нац. ун-ту «Киево-Могилянська Академія».

Тв.: Трудовой подвиг молодежи: Из истории восстановления народного хозяйства Украинской ССР. – К., 1989; История завода «Арсенал» им. В. И. Ленина. – К., 1986 (у співавт.); Памятники истории и культуры Украинской ССР. – К., 1987 (у співавт.); Материалы к «Своду памятников народов СССР по Украинской ССР». Запорожская область. – К., 1990 (у співавт.); Материалы к «Своду памятников народов СССР по Украинской ССР». Житомирская область. – К., 1991 (у співавт.); Пам'ятки України: Проблеми збереження і дослідження. – К., 1994 (у співавт.); Історико-культурна спадщина України: Проблеми дослідження та збереження. – К., 1998 (у співавт.); Слава українського козацтва. – Мельбурн, К., 1999 (у співавт.); Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури. – К., 1999 (у співавт.); Книга пам'яті України. Безсмертя 1941–1945. – К., 2000 (у співавт.); Звід пам'яток історії та культури України. Київ. – К., 1999, 2004 (у співавт.); Воєнна історія України в пам'ятках. – К., 2003 (у співавт.); Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України. – К., 2005 (у співавт.); Пам'ятки історії та культури України. Дослідження та збереження. – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

ДЕПЕНЧУК Лариса Петрівна (15.06.1952, м. Київ) – дослідниця історії філософії.

1974 закінчила філос. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1974–75 – аспірантка каф-ри філос. Дніпропетр. держ. ун-ту, 1975–77 – Київ. держ. ун-ту. 1978–80 – редактор відділу літератури з філософії та права вид-ва «Наукова думка» АН УРСР. Канд. дис. «Становлення теоретичного знання і рівні його систематизації» (1979, наук. кер. – д. філос. н., проф. І. В. Бичко; наук. ст. – к. філос. н.). 1980–86 – м. н. с., н. с. відділу історії природознавства і техніки Ін-ту історії АН УРСР. 1986–92 – с. н. с. Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки НАН України, з 1992 – с. н. с. Ін-ту філософії НАН України.

Тв.: Преемственность в развитии естествознания. – К., 1988; Богдан Кістяківський. – К., 1995; Полонська-Василенко Н. Д. Українська Академія наук (Нариси історії). – К., 1993 (підготовка до перевидання, коментарі); Кістяківський Б. Вибране. – К., 1996 (упоряд.); Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова. – К., 1999 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ДЕРЖАЛЮК Микола Степанович (11.02.1951, с. Капустинці Володарського р-ну Київ. обл.) – дослідник всесвітньої історії, історії Угорщини, міжнародного становища України.

1973 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту і був зарахований до аспірантури кафедри історії зарубіжних соціалістичних країн Європи (наук. кер. – д. і. н. К. О. Дзеджула). 1974–78 навчався в аспірантурі Ін-ту історії партії ЦК УРСР в Будапешті. 1978 в Академії наук Угорщини захистив канд. дис. «Роль угорської комуністичної еміграції, яка проживала у Радянському Союзі, в Великій Вітчизняній війні» (наук. кер. – д. і. н. Іштван Пінтер). 1979–83 – м. н. с. відділу історії та міжнародних відносин соціалістичних країн, 1989–93 – с. н. с., 1993–2001 – пров. н. с. відділу міжнародних зв'язків, відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Ін-ту історії України НАН України. 1983–89 – відповідальний працівник Президії АН УРСР і ЦК ЛКСМ України. Докт. дис. «Угорська політична еміграція в Європі у міжвоєнний період» (1993). З червня 1996 – на державній та дипломатичній службі: помічник, радник Прем'єр-міністра України, керівник протоколу Прем'єр-міністра України, радник Посольства України в Угорщині.

Тв.: Угорська воєнна енциклопедія. – Будапешт, 1978 (угорською мовою, 30 статей); Коли хазяїн народ. – К., 1984; Венгерские интернационалисты в Великой Отечественной войне. – К., 1985; Угорські демократи проти тоталітаризму (20–30-і рр.). – К., 1993; Трагедія соціалістическої ідеї. – К., 1993; Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр. – К., 1998; Лайош Кошут і національно-визвольна війна угорського народу 1848–1849 рр. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Зб. наук. праць – Вип. 6. – К., 1997; Україна в концепціях і доктринах Угорщини // Українська державність у ХХ столітті. – К., 1996; Українсько-російські відносини у 1917–1922 рр. // Пам'ять століть. – 2000. – № 5.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Хто є хто в Україні. – К., 1999; К., 2000; Діак І. В. Хто захистить наш народ і державу? – К., 2000; Його ж. Українське відродження чи нова русифікація? – К., 2000; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ДЗИРА Ярослав Іванович (02.05.1931, с. Трушевичі Старосамбірського р-ну Львів. обл.) – історик-джерелознавець, історіограф, літературознавець, мовознавець, перекладач. Акад. Києво-Могилянсько-Мазепинської академії (Канада, 1991), член Спілки письменників України (1991), заст. голови Укр. іст. тов-ва (США, Нью-Йорк).

1948–52 вчителював. 1947 був виключений з 10 кл., а 1949 звільнений з учительської роботи за звинуваченням в українському буржуазному націоналізмі, працював у райфінвідділі. 1952 закінчив Дрогобицький учител. ін-т, 1958 – філол. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1958–61 – аспірант Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. 1962–72 – м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Літопис Самійла Величка і творчість Т. Шевченка» (1968, наук. кер. – акад. АН УРСР О. І. Білецький, захист в Одеському держ. ун-ті ім. І. І. Мечникова, наук. ст. – к. філол. н.). 1972 звільнений з роботи «за пропаганду буржуазно-націоналістичних ідей і дружні взаємини з репресованими дисидентами» (офіційно – за скороченням штатів). Протягом 17 років йому було фактично заборонено друкуватися, а іншим посилатися на його праці. 11 років не працював. 1983–91 працював учителем вечірньої школи. 1995 Постановою Бюро Президії НАН України від 26.12.1994 поновлений на роботі в Ін-ті історії України НАН України на посаді с. н. с. відділу спеціальних історичних дисциплін із анулюванням перерви у стажі роботи (працював до 2006). Член редколегій часописів «Розбудова держави» й «Український історик», Науково-методичної ради репресованих, володар Почесного диплома Американського біографічного інституту (1999). Його біографію занесено до довідника «Життя славетних» та видання «Who's Who» (США). Автор понад 330 публікацій. Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (2005).

Тв.: Літопис Самовидця. – К., 1971; Диктант для цілого народу. – К., 1989; Найдорожчий скарб. – К., 1990; Гетьмани України. – К., 1991; Іван Виговський як реформатор українського правосуддя та основоположник національної діалектології. – К., 1996; Михайло Грушевський та козацьке літописання. – Нью-Йорк, Торонто, 1993; Чия ж насправді «Історія русів» // Слово просвіти. – 1996. – № 6; Авторпортрет нації. – К., 1997.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. – Число 8–9: 36. наук. праць на пошану відом. вчен., іст.-українознавця, акад. Української Моголянсько-Мазепинської Академії наук (м. Оттава, Канада) Ярослава Івановича Дзири: У 2 ч. – К., 2002; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ДЗЮБА Олена Миколаївна (29.04.1945, с. Небилиця Київської обл.) – дослідниця історії України середніх віків.

1969 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1969–70 – н. с. Центр. держ. архіву-музею літератури та мистецтва України. 1970–75 – перекладач відділу зарубіжної історіографії, 1975–85 – м. н. с. відділу історії феодалізму, 1985–91 – с. н. с. сектора історичних зв'язків України з зарубіжними країнами, з 1997 – с. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Роль освіти у зміцненні зв'язків українського народу з російським і білоруським (друга половина XVI – перша половина XVII ст.)» (1983, наук. кер. – д. і. н. Г. Я. Сергієнко). 1991–97 – зав. сектора Ін-ту укр. археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Досліджує проблеми історії освіти, зокрема братських шкіл, Києво-Моголянської академії, книжних зібрань XVII–XVIII ст. Підготувала й видала ряд невідомих пам'яток з історії української культури («Буквар Тимофія Вербицького» 1627 р.; невідомий уривок «Перестороги»; «Х. Хегельмаєр. Повідомлення про стан ученості у Києві в Російській Україні» (пер. з німецької мови). Автор текстів з історії освіти та бібліотек у виданні «Історія української культури (друга половина XVII–XVIII ст.)» (Т. 3).

Тв.: Просвещеніе на Україні (вторая пол. XVI – первая пол. XVII вв.). – К., 1987; Статисти братських шкіл (Пам'ятки братських шкіл). – К., 1988; Історія України в особах: Литовсько-польська доба. – К., 1997 (у співавт.); Літотис найважливіших подій культурного життя в Україні (X – середина XVII ст.): Посіб.-довідник. – К., 1998. (у співавт.); Україна від найдавніших часів до сьогодення: Хронологічний довід. – К., 1990, 1995, 2005 (у співавт.); Історія української культури: У 5 т. – Т. 3. – К., 2003 (у співавт.).

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ДИДЕНКО Григорій Дем'янович (03.12.1911, м. Бахмач, нині Чернігів. обл. – ?) – дослідник історії України ХХ ст.

1928–30 – працював на залізниці і вчився на вечірньому робітфаці. 1934 закінчив іст. фак-т Ніжин. пед. ін-ту, 1942 – Вищу парт. школу, 1949 – Академію суспільних наук при ЦК ВКП(б). Канд. дис. (1949). 1933–36 і 1952–57 викладав у вузах України. 1939–51 – на звільненій парт. роботі, 1951–54 – директор Ін-ту історії партії при ЦК КПУ, 1954–56 – заст. головного вченого секретаря Президії АН УРСР. 1957–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–65 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Робітничий клас України в роки відбудови народного господарства (1921–1925 рр.)» (1963). З 1965 – зав. кафедри марксизму-ленінізму Київ. торг.-економ. ін-ту.

Тв.: Зміцнення Радянської влади на селі після перемоги Жовтневої революції (1918). – К., 1957; Робочий клас України в годы восстановления народного хозяйства (1921–1925). – К., 1962.

Лит.: РЕИУ. – Т. 2. – К., 1970; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ДМИТРИЄНКО Марія Федорівна (псевд.: Данка Мар'яненко; 19.03.1935, м. Таганрог Ростовської обл., РФ) – фахівець із спеціальних історичних дисциплін, джерелознавець, дослідниця проблем середньовіччя та історії етнонаціон. спільнот. Заслужений діяч науки та техніки України (1995). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки за цикл праць «Українська фалеристика і боністика» (1999). Акад. Міжнар. слов'янської академії наук (1998), чл. Нац. спілки журналістів України (1962).

1958 закінчила іст.-філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1958–63 – ред. Держполітвидаву УРСР та журналу «Наука і життя». 1963–65 – аспірантка Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Більшовицька преса України 1917–1918 рр. як історичне джерело»

(1965, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. О. Гуржій). Док. дис. «Листівки більшовицьких організацій України як історичне джерело. 1917–1920 рр.» (1985). 1965–72 – м. н. с., с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. 1973–78 – м. н. с. ЦНБ АН УРСР. 1978–86 – с. н. с. відділу наук. інформації із суспільних наук АН УРСР. 1986–94 – с. н. с., пров. н. с., зав. сектора іст. географії і картографії, 1994–2006 – зав. відділу спец. іст. дисциплін, з 2006 – с. н. с. відділу укр. історіографії та спец. іст. дисциплін Ін-ту історії України НАН України. 1992–98 – член Головної ради Всеукраїнського т-ва «Просвіта»; 1992 – член-засновник, член Головної ради Всеукр. жіночого т-ва ім. О. Теліги; 1992–99 – член комісії Верховної Ради України з питань заснувань держ. нагород.

Автор понад 500 наук. статей, рецензій, розвідок, з них 30 – наук. монографій (видані на дев'яти мовах); відповід. редактор заснованих нею у відділі спецдисциплін збірок наукових праць «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики», «Історико-географічні дослідження в Україні» (1994, 1995), член редкол. «Українського історичного журналу» та багатомов. «Енциклопедії історії України», член Комісії державних нагород та геральдики при Президенті України (1994–2005); член Комісії НБУ з питань дизайну нац. валюти (2004–2005) та комісії НБУ з питань карбування ювілей. та пам'ятних монет (з 1997). Нагороджена Орденом княгині Ольги II і III ст. (1998, 2004). Професор (2001).

Тв.: *Веласкес. – М., 1965; Тбілісі. 1973 (грузин. мовою); Більшовицька преса України як історичне джерело. – К., 1967; 2-е вид. – Л., М., 1979; Лайош Гастро. – М., 1971; Командарм. – Будапешт. 1972 (угорськ. мовою); Свет революционного века: [Юрий Коцюбинский]. – М., 1985; Советская Украина. – М., 1972 (англ., исп., франц., нім. мовами); Украинцы в семье братских народов. – Тбилиси, 1971 (грузин. мовою); Листівки більшовицьких організацій України 1917–1920 рр. як історичне джерело. – К., 1983; Специальные исторические дисциплины. Учеб. пособие. – К., 1992 (у співавт.); Короткий нарис миської геральдики Поділля. – М., 1985 (у співавт.); Грощі в Україні. Факти і документи. – К., 1998 (керівник авт. колективу, у співавт.); Все про Україну: У 2 ч. – К., 1998 (у співавт.); Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріал. карти. – К., 2000 (кер. авт. колективу, у співавт.); Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини. – К., 2004 (у співавт.).*

Лит.: Пінчук Ю. А. *Захист докторської дисертації М. Ф. Дмитрієнко // ВІЖ. – 1986. – № 3; Маркітан Л. Жінка. Історик. Журналіст // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. праць на пошану д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 1997. – Число 2; Вчені Інституту історії України: Бібліограф. довідник / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998; Джерелознавство історії України. Довідник. – К., 1998; Українські історики ХХ ст.: Бібліограф. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю). Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003; Жінки України: Бібліограф. енциклопед. словник. – К., 2001; Жінки – вчені Києва. – К., 2003; Кияни: Бібліограф. словник. – К., 2004; Хто є хто в Україні – К., 2004.*

ДМИТРУК Володимир Іванович (10.01.1976, с. Хороша Липовецького р-ну Вінницької обл.) – дослідник історії України та міжнародних відносин другої пол. ХХ ст., краєзнавець.

1993–98 – навчався у Вінницькому держ. пед. ун-ті. 1998–2001 – аспірант, 2001–2002 – м. н. с., 2002–2004 – н. с., з 2004 – с. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Реакція українського суспільства на події 1968 року в Чехословаччині: громадська думка, форми протесту, позиція владних структур» (2002, наук. кер. – к. і. н. Ю. З. Данилюк). З 2003 – член правління Всеукр. спілки краєзнавців.

Тв.: *Перший секретар ЦК КПУ П. Ю. Шелест в чехословацьких подіях 1968 року // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вып. 12. – К., 2001; Документи державного архівного фонду України про події 1968 року в Чехословаччині та реакцію українського суспільства // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вып. 13. – К., 2001; Комплексна програма розвитку краєзнавства на період до 2001 р. та перспективи її реалізації на Вінниччині // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 9. – К., 2003; Україна не мовчала: Реакція українського суспільства на події 1968 року в Чехословаччині. – К., 2004; III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29–30 жовтня 2003 р.): Мат. та док. – К., 2004 (упоряд., у співавт.).*

Лит.: *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К.,*

Кам'янець-Подільський, 2003; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 3. – К., 2006.

ДОБРОВ Геннадій Михайлович (09.03.1929, м. Бахмут, нині Артемівськ, Донецької обл. – 04.01.1989, м. Київ) – дослідник проблем наукознавства, історії науки і техніки. Чл.-кор. АН УРСР (1988), чл.-кор. Міжнародної академії історії наук (Париж) (1965), акад. Міжнародної академії гуманітарних і природничих наук (1978).

1950 закінчив механіко-машинобудівний фак-т Київ. політех. ін-ту. 1950–53 – аспірант Ін-ту теплоенергетики АН УРСР. Канд. дис. «Першість СРСР у створенні вугледобувних комбайнів» (1953, наук. кер. – д. тех. н. с. В. Шухардін). 1953–55 – н. с. Ін-ту теплоенергетики АН УРСР; 1955–61 – секретар Київ. обкому ЛКСМУ. 1963–64 – с. н. с., 1964–70 – зав. відділу історії техніки сектора історії техніки та природознавства Ін-ту історії АН УРСР. 1967 в Ін-ті економіки АН УРСР захистив докт. дисертацію по монографії «Наука о науке. Введение в общее науковедение» (1966, наук. ст. – д. екон. н.). 1971–76 – заст. директора Ін-ту кібернетики АН УРСР; 1976–83 – керівник наукового напрямку у Міжнародному ін-ті системного аналізу; 1984–86 – заст. директора Ради по вивченню виробничих сил АН УРСР; 1986–89 – керівник Центру досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки АН УРСР (нині – Центр ім. Г. М. Доброва). Основна проблематика досліджень – наукознавство, історія науки і техніки. Автор понад 500 праць. Нагороджений орденом «Знак Пошани», орденом НДР «Червонын прапор праці» I ст., медалями СРСР.

Тв.: Наука о науке. Введение в общее науковедение. – К., 1966, 1970, 1989; *Век великих надежд: судьбы научно-технического прогресса ХХ ст.* – К., 1964 (у співавт.); *Потенциал науки.* – К., 1969 (у співавт.); *Управление наукою.* – К., 1971; *Прогнозирование науки и техники.* – М., 1977; *Научно-технический потенциал.* – К., 1987; *Новий погляд на історію заснування Академії наук України // Вісник АН УРСР.* – 1989. – № 4.

Літ.: РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; *Геннадій Михайлович Добров (1929–1989): Библиографический указатель.* – К., 1990; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ДОНІК Олександр Миколайович (04.08.1969, м. Ромни Сумської обл.) – дослідник історії України ХІХ – початку ХХ ст., зокрема добродійності та підприємництва, громадських рухів у роки Першої світової війни.

1994 закінчив іст. фак-т Сумського держ. пед. ін-ту ім. А. С. Макаренка, 2000 – аспірантуру Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка (кафедра давньої та нової історії України). Канд. дис. «Добродійна та культурно-освітня діяльність родини Терещенків в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» (2001, наук. кер. – д. і. н. Л. Г. Мельник, захист в Київ. нац. ун-ті ім. Т. Шевченка). З 2000 – м. н. с., н. с., з 2004 – с. н. с. відділу історії України ХІХ – початку ХХ ст. Ін-ту історії України. З квітня 2004 – заст. гол. наукового редактора «Українського історичного журналу».

Тв.: Підприємці Терещенки // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Вип. 44. – 1999; *Просвітницька діяльність родини Терещенків в Україні // Етнічна історія народів Європи.* – Вип. 4. – К., 2000; *Освітня діяльність родини Терещенків у контексті духовної спадщини українського народу // Наукові записки: Т. 18: Ювілейний випуск, присвячений 385-річчю Києво-Могилянської академії.* – К., 2000; *Терещенки-меценати та їхній внесок у культурну спадщину України // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* – Вип. 2. – К., 2001; *Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим і цивільному населенню в Україні у роки Першої світової війни (1914–1918) // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* – Вип. 4. – К., 2002; *Соціокультурний вимір підприємництва в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* – Вип. 6. – К., 2003; *Родина Терещенків в історії добродійності.* – К., 2004; *Соціальний статус купецької верстви в підросійській Україні наприкінці ХІІІ – у ХІХ ст. // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* – Вип. 8. – К., 2004; *Громадська опіка воїнів у Волинській губернії під час Першої світової війни // Бердичів дрезвині і вічно молодий: Наук. зб. «Велика Волинь». Праці Житомирського наук.-краснзнавчого товариства дослідників Волині: Т. 32.* – Житомир, 2005; *Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* – Вип. 9. – К., 2005; *Благодійність в Україні (ХІХ – початок ХХ ст.) // УІЖ.* – 2005. – № 4.

ДОРОШКО Микола Савович (09.10.1962, с. Цвітне Олександрівського р-ну Кіровоград. обл.) – дослідник історії України 20–30-х років ХХ ст., історії української дипломатії.

1979–84 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту; 1984–86 – служив в армії. 1986–88 – асистент каф. історії КПРС Кіровоград. пед. ін-ту; 1988–91 – аспірант каф. політичної історії Київ. держ. ун-ту. 1991–98 – н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України; 1998–2001 – помічник-консультант народного депутата України ВР України; з 2001 – доц. каф. країнознавства Ін-ту міжнародних відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Канд. дис. «Формування керівних господарських кадрів промисловості в Українській РСР (1926–1932 рр.)» (1990, наук. кер. – д. і. н. В. Ф. Колесник). Докт. дис. «Партійно-радянська номенклатура УРСР у 1920–1930-ті рр.» (2004).

Тв.: Формування в Україні більшовицько-партійно-державної номенклатури в 20-ті роки // УІЖ. – 1993. – № 9; Компартійно-державна номенклатура в Україні у 1920-х рр.: механізм формування. кількісний та якісний склад // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2003. – Вип. 8; Георгій Лапчинський: від професійного революціонера до націонал-ухильника // Київська старовина. – 2003. – № 4; Компартійно-державна номенклатура УРСР у 20–30-ті роки ХХ століття: соціоісторичний аналіз. – К., 2004.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 3. – К., 2006.

ДУБИК Марина Григорівна (10.08.1970, м. Тольятті Самарської обл., РФ) – дослідниця історії Другої світової війни, зокрема політики окупантів в економічній та культурній сферах, системи концтаборів Третього рейху та в окупованій Україні, німецької історіографії стосовно окупаційних режимів.

1987–92 – навчалась на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1992–93 – археограф, 1993–1996 – аспірантка, 1997–99 – м. н. с. Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. 1996 отримала стипендію Брендського ун-ту на перебування у Німеччині з метою проведення наукового дослідження з дисертаційної теми. Канд. дис. «Архівна справа в окупованій Україні (1941–1944)» (1997, наук. кер. – к. і. н. О. В. Долинський). 1999–2000 – зав. науково-аналітичної комісії з вирішення питань жертв нацизму Укр. нац. фонду «Взаєморозуміння і примирення» при Кабінеті Міністрів України. З 2000 – с. н. с. відділу історії України періоду Другої світової війни Ін-ту історії України НАН України, з 2003 – вчений секретар відділу. З 2004 – член Інтернаціонального Комітету Маутхаузена, який має метою боротьбу проти проявів неонацизму, збереження пам'яті про жертви концтаборів.

Тв.: «Нацистське золото» в Україні: у пошуках архівних свідчень. – К., 1999, 2000 (у співавт.); Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941–1944). – К., 2000 (упоряд.); Архівна справа в Україні під час Другої світової війни // Історія архівної справи. – К., 2002.

ДУБИНА Кузьма Кіндратович (23.10.1906, с. Підгороднє, нині с. Новопавлівка Межівського р-ну Дніпропетров. обл. – 22.09.1967, м. Київ) – дослідник історії України періоду Великої Вітчизняної війни. Засл. діяч науки УРСР (1967).

1936 закінчив Ленінград. ін-т журналістики (заочно), 1936–37 навчався на відділі підготовки кадрів Ін-ту червоної професури при ВУЦВК. 1937–39 – заст. голови РАТАУ. 1939–41 – зав. каф. марксизму-ленінізму. Київ. авіац. ін-ту. 1941–43 – відпод. працівник апарату, лектор ЦК КП(б)У. 1943–49 – дир. Укрдержвидаву. Канд. дис. захистив в Академії сусп. наук при ЦК ВКП(б) (1949). 1951–56 – викладав у вузах Києва. 1956–64 – директор Ін-ту підвищення кваліфікації викладачів сусп. наук при Київ. ун-ті. 1964–67 – директор Ін-ту історії АН УРСР. Був головою Вченої ради Ін-ту, членом вчених рад Київ. держ. ун-ту та Ін-ту іст. партії при ЦК КПУ, голов. ред. УІЖу (1967), відп. ред. «Радянської енциклопедії історії України», членом редколегії ж-лу «Комуніст України». Очолював правління Укр. добровільного товариства охорони пам'ятників історії та культури. За сукупністю робіт по темі «Ленінська теорія соціалістичної революції» захистив докт. дис. (1966, захист в Ін-ті історії партії ЦК КПУ). Підготував 18 канд. іст. наук. Нагороджений орденами Червоного Прапора, Трудового Червоного Прапора, «Знак пошани», шістьма

медалями СРСР, а також Бойовим Хрестом і двома медалями Чехословаччини. Редактор і співавт. праць: Історія Української РСР (в 2-х т.). – К., 1967; Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.: В 3-х т. – К., 1967–1969.

Тв.: 778 трагічних днів Києва. – К., 1945; Ленінська теорія соціалістичної революції і її всесвітньо-історичне значення. – К., 1959; В годы тяжелых испытаний: Трудовые и ратные подвиги киевлян в период обороны города. Оккупационный режим гитлеровцев и героическая борьба киевлян под руководством партийной организации против немецко-фашистских оккупантов. – К., 1962; Немеркнущий подвиг: Захист українським народом завоювань Жовтня в роки Великої Вітчизняної війни. – К., 1963; Історія Української РСР (наук.-попул. нарис). – К., 1967 (у співавт.); Нариси історії Комуністичної партії України. – К., 1961; 1964 (у співавт.).

Літ.: До 60-річчя з дня народження К. К. Дубиши // УІЖ. – 1966. – № 10; РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; ЕоУ. – Vol. 1. – 1984; До 60-річчя з дня народження К. К. Дубиши // УІЖ. – 1966. – № 10; Гудзенко Л. М., Шелох Т. М. Бібліографія наукових і науково-популярних праць К. К. Дубиши // УІЖ. – 1966. – № 10; [Некролог] // Робіт. газета. – 1967. – 24 вересня; [Некролог] // УІЖ. – 1967. – № 10; [Некролог] // Вопросы истории. – 1968. – № 2; Бібліографія наукових і науково-популярних праць К. К. Дубиши // УІЖ. – 1996. – № 10; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ДЯДИЧЕНКО Вадим Архипович (17(30).05.1909, м. Чернігів – 24.08.1973, м. Київ) – дослідник суспільно-політичної історії Лівобережної України XVII–XVIII ст.

1929 закінчив соц.-екон. відділ Чернігів. ін-ту соц. виховання. 1929–35 – доц. іст. фак-ту Миколаїв. пед. ін-ту. 1935–36 – асистент Ін-ту історії ВУАМЛІН. 1936–38 – аспірант, 1938–40 – н. с., 1940–41 – с. н. с. сектора історії феодалізму Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Семен Палій» (1940). 1941–44 – с. н. с. Інституту історії і археології України АН УРСР. 1944–48, 1955–61 – с. н. с. відділу історії феодалізму, 1948–55 – в. о. зав. відділу історії феодалізму, 1961–73 – зав. відділу історії феодалізму (в т. ч. 1963–66 – зав. відділу історії досоціалістичних формацій) Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – поч. XVIII ст.» (1960). Проф. (1962). За сумісн. – доц. (1935–41, 1944–59), проф. (з 1962) Київ. держ. ун-ту. Брав участь у написанні колективних праць: «Нарис історії України» (Уфа, 1942); «Історія УРСР» (В 2-х т. – К., 1953, 1955); «Визвольна війна 1648–1654 рр. і возз'єднання України з Росією» (К., 1954); «Очерки истории исторической науки в СССР» (Т. 1. – М., 1955); «250 років Полтавської битви» (К, 1959); «Розвиток історичної науки в Українській РСР» (К., 1970). Співавтор шкільних підручників з історії УРСР.

Тв.: Семен Палій. – Уфа, 1942; Мазепа – зрадник українського народу. – К., 1946; Розгром шведських загарбників на початку XVIII ст. – К., 1950; Критика буржуазно-націоналістичної фальсифікації історії України кінця XVII – першої чверті XVIII ст. // Наукові записки Інституту історії АН УРСР. – Кн. 6. – К., 1954; Боротьба українського народу за возз'єднання України з Росією. – К., 1954 (у співавт.); Антифеодальні повстання в Росії і на Україні в XVII–XVIII ст. – К., 1954; Суд і судочинство на Лівобережній Україні в кінці XVII – на поч. XVIII ст. // Вісник АН УРСР. – 1958. – № 8; Полтавська битва. – К., 1962; Допоміжні історичні дисципліни: Короткий курс. – К., 1963 (у співавт.); Розвиток історичної науки в Українській РСР. – К., 1970 (у співавт.); Нариси з історії СРСР: Епоха феодалізму. – К., 1971.

Літ.: ЕУ. – Словникова частина. – Т. 2. – 1957; Дубровський В. Найновіша советська концепція історії України // Укр. збірник. – Кн. 6. – Мюнхен, 1956; Ослобни Ол. Думки про сучасну українську советську історіографію. – Нью-Йорк, 1963; Гордієнко Б., Захарчишина П. Обговорення короткого курсу посібника «Допоміжні історичні дисципліни» // Наук.-інформ. бюл. АУ УРСР. – 1964. – № 4; Вчені вузів УРСР. – К., 1968; РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; [Некролог] // УІЖ. – 1973. – № 9; ЕоУ. – Vol. 1. – 1984; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні. – К., 2004.

ДЯТЛЕНКО Микола Дмитрович (26.11.1914, с. Куличка Сумської обл. – ?) – дослідник історії України періоду Другої світової війни.

Учасник Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Нагороджений двома орденами Червоного Прапора, орденом Червоної Зірки та 7 медалями. 1946 закінчив

філол. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1946–50 працював у МЗС УРСР, 1950–51 – зав. відділу ж-лу «Україна», 1951–52 – ред. ж-лу «Більшовик України». 1955 закінчив Академію суспільних наук при ЦК КПРС, де спеціалізувався в галузі історії міжнародних відносин і світового робітничого та національно-визвольного руху. Канд. дис. «Боротьба СРСР проти використання Сполученими Штатами Америки ООН як засобу агресії проти Китаю та Кореї (1950–1953 рр.)» (1955). 1955–59 – ред. ж-лу «Комуніст України», зав. ред. «УРЕ», 1959–64 – на творчій роботі (літератор-перекладач). 1964–74 – с. н. с. відділів історії зарубіжних країн Сходу, нової та новітньої історії, Великої Вітчизняної війни Ін-ту історії АН УРСР. З 1974 на творчій роботі.

Тв.: Україна і Близький та Середній Схід. – К., 1968 (у співавт.), Міжнародна солідарність в боротьбі проти фашизму. 1933–1945 рр. – К., 1970 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЄВСЕЄНКО Ірина Вікторівна (17.07.1962, м. Київ) – дослідниця історії українсько-чесько-словацьких відносин.

1989 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1980 – ст. лаборант, аспірантка, м. н. с., 1996–2001 – н. с. відділу історії міжнародних зв'язків України (з 1996 – відділ всесвітньої історії та міжнародних відносин) Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки в міжвоєнний період» (1996, наук. кер. – к. і. н. С. В. Віднянський). Досліджує історію Чехословаччини, міжнародних зв'язків України (гол. чином – України з Чехословаччиною).

Тв.: Україна – Чехо-Словачина: шляхи культурних взаємин міжвоєнної доби // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. – Вип. 2. – К., 1992: Діяльність української і чехословацької репатріаційної місії. 1921–1922 рр. // Україна в європейських міжнародних відносинах. – К., 1998: Становлення українсько-чехословацьких відносин (1917–1922 рр.) // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. – Вип. 8. – К., 1999: Співробітництво Т. Г. Масарика з Центральною Радою // Хроніка 2000. – К., 1999. – Вип. 29: Україна в радянсько-чехословацьких відносинах: політичний і економічний аспекти (1923–1934 рр.) // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. – Вип. 9. – К., 2000: Україна і Європа (1990–2000 рр.): Анот. іст. хроніка. – Ч. 1: Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. – К., 2001 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЄВСЕЄВ Іван Федорович (22.02.1912, с. Старий Салтів нині Вовчанського р-ну Харків. обл. – 07.07.1973, м. Київ) – дослідник історії східноєвропейських країн.

1928–33 працював робітником на підприємствах Харкова. 1933 за півтисячю комітету комсомолу Харків. електромеханічного з-ду відряджений на навчання до Харків. юрид. ін-ту, який закінчив 1937. 1937–54 працював в урядових установах: Наркоматі юстиції, Президії Верховної Ради УРСР, Раді Міністрів УРСР, де займав посади помічника Голови РНК УРСР, помічника першого заст. Голови Ради Міністрів УРСР, радника заст. Голови Ради Міністрів УРСР. Учасник Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Канд. дис. «Народні комітети Закарпатської України» (1951, наук. ст. – к. юрид. н.). 1954–63 – с. н. с. відділу історії країн народної демократії, 1963–73 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Співробітництво Української РСР і Польської Народної Республіки (1944–1960 рр.)» (1966). Автор понад 50 наук. праць. Нагороджений орденом Вітчизняної війни II ст., орденом «Знак пошани», медалями.

Тв.: Народні комітети Закарпатської області – органи господарственої влади (1944–1945). – М., 1954: Непорушна дружба народів соціалістичних держав – втілення ідей Великого Жовтня. – К., 1957: Сотрудничество Украинской ССР и Польской Народной Республики (1944–1960). – К., 1962.

Літ.: РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; [Некролог] // УІЖ. – 1973. – № 9: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЄВСЕЄВА Тетяна Миколаївна (06.09.1970, смт. Вільшанка Кіровоград. обл.) – дослідниця історії Церкви в Україні першої третини ХХ ст.

1992 закінчила іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. 1996–99 – аспірантка,

1999–2002 – стажист–дослідник, 2002–2005 – м. н. с., н. с., з 2005 – с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Російська православна церква в суспільно-політичному житті України 1917–1921 рр.» (2003, наук. кер. – член-кор. НАН України О. П. Реєнт).

Тв.: Традиції екуменізму в політиці міністерства сповідань уряду Директорії УНР 1919–1921 рр. // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 5. – К., 1999; Зародження християнської демократії у структурі Російської православної церкви в 1917–1921 рр. (загальний та український аспект) // ВІЖ. – 2001. – № 1; Борьба министерства сповідань уряду Директорії за визнання Української церкви у всерославному та всехристиянському контексті // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 6. – К., 2002; Вище церковне управління і Українська держава 1917–1921 рр.; Конфлікт «націоналізмів» у православному полі // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 9. – К., 2003; Безбожжя п'ятиріччя // Голод 1932–33 рр. в Україні: Причини і наслідки. – К., 2003; Релігійна складова національної ідеї: Українська та православна ідентичність як історичний чинник формування української нації // Український соціум. – К., 2005; Російська православна церква в Україні 1917–1921 рр.: Конфлікт національних ідентичностей у православному полі. – К., 2005.

ЄВТУХ Володимир Борисович (14.07.1948, смт Зарічне Заріченського р-ну Рівнен. обл.) – історик, соціолог, дипломат, педагог, дослідник країн Західної Європи й Північної Америки, міжетнічних відносин, етносоціології. Чл.-кор. НАН України (1992), заслужений діяч науки і техніки України (1998).

1966–71 навчався в Київському держ. ун-ті на відділі перекладачів фак-ту ром.-герм. філології, відвідував лекції на іст. та філос. фак-тах. 1971–74 – аспірант, 1974–78 – м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Асиміляційні процеси та їх вплив на культуру української етнічної групи США і Канади (1945–1970)» (1975, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко). 1978–90 – с. н. с., пров. н. с. Ін-ту соціально-економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Докт. дис. «Сучасні буржуазні концепції етносоціального розвитку США і Канади (критичний аналіз)» (1989). 1990–91 – зав. відділу етнополітики й прогнозування Центру нац. відносин АН УРСР Ін-ту історії АН УРСР, 1991–95 – кер. Центру етносоціологічних та етнополіт. досліджень, заст. дир. з міжнар. зв'язків Ін-ту соціології НАН України. 1995–97 – міністр, голова Держ. к-ту в справах національностей та міграції, 1997–2000 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Італ. Республіці, на Мальті (за сумісн.), в Сан-Маріно (за сумісн.). З 2001 – декан фак-ту соціології та психології Київ. нац. ун-ту. Має дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного посланника України 2-го класу (1999).

Нагороджений орденом Нестора-Літописця УПЦ КП (1997). Почесний громадянин провінції Місйонес та м. Апостолес (Аргентина, 1997). Автор понад 350 наук. праць.

Тв.: Українські етнічні групи США і Канади: Соціально-економічний аспект. – К., 1980; Імміграція і національні відносини в історії Канади // Проблеми історіографії Канади. – М., 1981; Історіографія національних відносин в США і Канаді (60–70-е роки). – К., 1982; Ідеологія національних движеній в політичних країнах капіталу. / Робочий клас і національний вопрос в странах Западной Европы и Северной Америки. – К., 1985; Концепція етносоціального розвитку США і Канади: типологія, традиції, еволюція. – К., 1991; Зберігаючи українську самобутність. – К., 1992 (у співавт.); Немці в Україні: статус, етнічність, міграційні установки: по результатам соціологічного дослідження. – К., 1993 (у співавт.); Українці в Канаді. – К., 1993 (у співавт.); Німці в Україні (1920-ті – 1990-ті роки). – К., 1994 (у співавт.); Про національну ідею, етнічні меншини, міграції. – К., 2000; Проблеми етнонаціонального розвитку: світовий та український контекст. – К., 2002; Етнонаціональна структура українського суспільства: Довідник. – К., 2004 (у співавт.); Закордонне українство: Навч. посіб. – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Хто є хто в українській політиці. – К., 1998; Хто є хто в Україні. – К., 2001; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів. 2003; ЕІУ. – Т. 3. – К., 2005.

ЄВТУШЕНКО Анатолій Пилипович (16.01.1910, с. Спасова Новгородківського р-ну Кіровоград. обл. – ?) – історик, музеєзнавець, дослідник історії України радянського періоду.

1933 закінчив Кіровоград. ін-т соціального виховання. 1938–39 навчався у Київ. пед. ін-ті. 1938–40 – лектор, зав. сектора пропаганди і агітації Київ. обкому КП(б)У. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1946–51 – член пропагандистської групи, консультант відділу пропаганди ЦК КП(б)У. 1951–53, 1959–62 – директор Києво-Печерського держ. іст. заповідника, 1953–59 – директор Держ. іст. музею. Канд. дис. «Суцільна колективізація сільського господарства у степовій частині Української РСР (1929–1933 рр.)» (1961, наук. кер. – к. і. н. П. К. Стоян). 1962–72 – м. н. с. відділу історії капіталізму, історії досоціалістичних формацій, історії комуністичного і соціалістичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. З 1972 на пенсії.

Тв.: Радгости: Шлях становлення і розвитку (1917–1980): На матеріалах Української РСР. – К., 1982 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЕКЕЛЬЧИК Сергій Олександрович (13.11.1966, м. Київ) – дослідник історії українського національного руху та української культури XIX–XX ст.

1989 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1989–95 – стажист-дослідник, м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Сучасна англомовна історіографія суспільно-політичних рухів і національно-визвольної боротьби на Україні періоду капіталізму» (1992, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей). 1995–2000 – докторант Альбертського ун-ту (Канада). 2000–2001 – викладач Мічиганського ун-ту (США), 2001–2004 – асистент, з 2004 – доцент Вікторійського ун-ту (Канада). Дисертація доктора філософії (в ділянці історії) (PhD in History) «Історія, культура та ідентичність у період розвитку сталінізму: Радянська Україна, 1938–1953» («History, Culture, and Identity under High Stalinism: Soviet Ukraine, 1938–1953») (2000, наук. кер. – проф. Іван-Павло Химка).

Тв.: Пробудження нації: До концепції історії українського національного руху другої половини XIX ст. – Мельбурн: Відділ славістики Університету ім. Монаша, 1994; Diktat and Dialogue in Stalinist Culture: Staging Patriotic Historical Opera in Soviet Ukraine (1936–1954) // Slavic Review, vol. 59, no. 3 (Fall 2000); Stalin's Empire of Memory: Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination. – Toronto: University of Toronto Press, 2004.

ЕРМОЛЕНКО Олександр Федорович (14.08.1920, смт. Бугаївка Луганської обл.) – дослідник історії українсько-молдавських зв'язків.

1942 закінчив іст.-філ. фак-т Середньоазіатського ун-ту (м. Ташкент). 1944–48 – аспірант Центр. держ. іст. архіву УРСР. 1947–50 – м. н. с. відділу міжнародних відносин, 1950–52 – с. н. с. воєнно-історичного відділу, 1952–57 – с. н. с. відділу історії країн народної демократії Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Українсько-молдавські відносини під час визвольної війни українського народу (1648–1654 рр.)» (1949). Досліджував історію українсько-молдавських зв'язків, проблеми розвитку української культури.

Тв.: Відносини України з Молдавією періоду визвольної війни українського народу // Наукові записки Інституту історії АН УРСР. – Т. 4. – К., 1952; Зв'язки України і Молдавії під час визвольної війни українського народу // Вісник АН УРСР. – 1953. – № 10; Розвиток української культури на поч. XX ст. // Історія Української РСР. – К., 1953; Богдан Хмельницький – видатний державний діяч і полководець // Вітчизна. – 1954. – № 3.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЄФІМЕНКО Геннадій Григорійович (25.01.1971, смт. Марківка Луганської обл.) – дослідник історії національних та економічних проблем 1920-х – 30-х років.

1989–94 навчався на іст. фак-ті Луганського держ. пед. ін-ту ім. Т. Г. Шевченка Східноукраїнського держ. ун-ту ім. В. Даля. 1993–97 – вчитель історії середньої школи. 1997–2000 – аспірант, 2000–2001 – м. н. с., 2001–2002 – н. с., з 2002 – с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932–1938)» (2001, наук. кер. – д. і. н., проф. С. В. Кульчицький).

Тв.: Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України 1932–1938 (освіта та наука). – К., 2000; Радянська модернізація 1920–1930-х рр. (До постановки проблеми у світлі аналізу досліджень сучасних російських істориків) // ВІСН. – 2002. – № 5; Всесоюзний

перелив населення 1937 р. в Україні: документи та матеріали. – К., 2003 (упоряд., авт. вступ. ст.); *Голод 1932–33 років в Україні: причини та наслідки.* – К., 2003 (у співавт.); *Політика коренізації в радянській Україні (1920–1930-ті роки): Науково-допоміжний біобібліографічний покажчик.* – К., 2003 (співупоряд. та співавт. вступ. ст.); *Сталінська національна політика серед українців Росії в 1930-ті рр.: Правило чи виняток? // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий зб. наук. праць.* – Вип. 11. – К., 2004; *Економічні аспекти національної політики Кремля щодо радянської України (1918–1919) // УДЖ.* – 2006. – № 1.

Літ.: Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики» Вип. 3. – К., 2006.

ЖЕБОКРИЦЬКИЙ Віктор Андрійович (02.05.1906, с. Животівська Гребля, нині с. Чапаєвка Таращан. р-ну Київ. обл. – 29.03.1975, м. Київ) – дослідник все-світньої історії, балканіст.

1921 закінчив семирічку. 1931 закінчив робітфак. 1931–34 – навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту, потім – в аспірантурі по кафедрі нової історії. Канд. дис. «Політика Німеччини на Балканах в 1912 році» (1940). 1941 – доц., заст. декана іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту.

Влітку 1941 вступив добровольцем до лав Червоної армії. Розпочав службу в діючій армії, потім призначений на викладацьку роботу у військово-навчальних закладах. З 1945 викладав в Київ. держ. ун-ті, 1950–52 – зав. кафедри нової історії, 1952–62 – зав. кафедри історії міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР, 1962–75 – проф. кафедри нової історії і міжнародних відносин. Одночасно 1948–51 викладав у Вищій парт. школі при ЦК КПУ, 1949–53 – в заочній Вищій парт. школі при ЦК КПРС. 1962 за праці про Болгарію напередодні і в період Балканських воєн 1912–1913 рр. надано науковий ступінь д. і. н. Одночасно 1947–49 – с. н. с., 1949–55 – с. н. с. відділу історії країн народної демократії Ін-ту історії АН УРСР (за сумісн.).

Автор більше 150 наукових праць з історії І Інтернаціоналу, Паризької Комуні, революційних подій 1917 р. в Росії та слов'янських країн, історії України. Опублікував серію біографічних нарисів про Г. Димитрова, Д. Благоева, А. Бебеля, Дж. Гарібальді. Центральне місце в його наукових дослідженнях займали питання історії Болгарії, національно-визвольного руху на Балканах. Під керівництвом та за його безпосередньою участю було видано перший в Україні підручник «Історія південних та західних слов'ян». Підготував понад 20 кандидатів наук. Нагороджений орденом «Знак Пошани», болгарським «Орденом Кирила і Мефодія» І ступеня, медаллю «За перемогу над Німеччиною».

Тв.: Болгария накануне Балканских войн 1912–1913 гг. – К., 1960; *Болгария во время Балканских войн 1912–1913 гг.* – К., 1961; *История південних і західних слов'ян.* – К., 1966 (у співавт.); *Оновлена Болгарія.* – К., 1975.

Літ.: Боев Ю. О., Кізенко А. Ф., Петерс І. А. Віктор Андрійович Жебокрицький: До 60-річчя з дня народження // УДЖ. – 1966. – № 4; *Учені вузів Української РСР.* – К., 1968; *РЕІУ.* – Т. 2. – К., 1970; *[Некролог] // УДЖ.* – 1975. – № 6; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення.* – К., 2004.

ЗАБАРКО Борис Михайлович (18.11.1935, с. Калінінське Херсонської обл.) – дослідник всесвітньої історії. Лауреат премії ім. Д. З. Мануїльського АН УРСР (1982).

1958 закінчив іст. фак-т Чернівецького держ. ун-ту. 1958–62 працював вчителем, завучем школи, 1962–66 – у Чернівецькому держ. ун-ті. 1966–78 – аспірант, м. н. с., с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність організації “Міжнародна робітнича допомога” (1924–1929 рр.)» (1971, наук. кер. – д. і. н. Д. М. Сташевський, чл.-кор. АН УРСР А. М. Шлепаков). 1978–90 – пров. н. с. Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, з 1990 – пров. н. с. відділу Америки та Європи Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

Тв.: Классовая борьба и международная рабочая помощь. Из истории международной пролетарской солидарности. 1924–1929. – К., 1974; *Международная рабочая помощь в антифашистском движении.* – К., 1993; *Международная солидарность трудящихся.*

1917–1923. – К., 1978 (у співавт.); *Движение международной солидарности. 1929–1933.* – К., 1980 (у співавт.); *Международная солидарность трудящихся в борьбе против фашизма и угрозы войны (1933–1939).* – К., 1984 (у співавт.); *Антифашистская солидарность во время второй мировой войны. 1939–1945.* – К., 1987 (у співавт.); *Підпад рейхстагу: правда і міфи* – К., 1990; *Международная рабочая помощь в антифашистском движении.* – К., 1993.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЗАГАЙНИЙ Микола Вікторович (8.03.1928, с. Березань (нині смт.) Київ. обл.) – дослідник історії України ХХ ст.

1953 закінчив іст. фак-т Чернівецького держ. ун-ту. 1954–57 – аспірант, 1957–69 – викладач, доц. кафедри історії КПРС Чернівецького держ. ун-ту. Канд. дис. «Роль політвідділів МТС у боротьбі за політичне і організаційно-господарське зміцнення колгоспів західних областей УРСР (1949–1953)» (1963). 1969–74 – с. н. с. Чернівецького відділу Ін-ту історії АН УРСР. З 1974 – на виклад. роботі у Чернівецькому мед. ін-ті.

Тв.: *Борьба политвідділів МТС за підвищення партійного керівництва колгоспним виробництвом західних областей України (1950–1953)* // *Наукові записки Чернівецького державного університету: Зб. праць аспірантів.* – Чернівці, 1958; *Борьба политотделов МТС за внедрение передового опыта в сельском хозяйстве западных областей УССР (1950–1953)* // *Черновицкий государственный университет. Научный ежегодник за 1958 г.* – Черновцы, 1959; *Борьба партийных организаций западных областей УССР за повышение благосостояния колхозников (1950–1953)* // *Черновицкий государственный университет. Научный ежегодник за 1960 г.* – Чернівці, 1961.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЗАГОРСЬКИЙ (до 1942 – НЕМЦЕВ) Павло Семенович (28.06.1909, с. Кайдаки Катеринослав. повіту Катеринослав. губ. – ?, м. Київ) – дослідник історії радянської України 20–30-х рр. ХХ століття.

Після смерті батьків у 1919 виховувався у дит. будинку. 1923–25 – навчався у школі батрацької молоді, а після її закінчення працював трактористом у комуні «Маяк». 1926–28 навчався в окружній рад. парт. школі, 1928–31 – у Дніпропетров. ін-ті народної освіти. 1931–35 – директор і викладач Товчанського сільськогосподарського технікуму, редактор районної газети, служив у Червоній армії. 1935–38 викладав у Харків. пед. ін-ті та навчався в аспірантурі. 1938–41 – штатний лектор Харків. обкому КП(б)У. Редактор газ. «Вісті ВУЦВК» (1938–41). Учасник Великої Вітчизняної війни. Після демобілізації у 1948 – лектор, зав. редакційно-видавничим відділу Тов-ва для поширення політичних і наукових знань УРСР, продовжив навчання в аспірантурі Київ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Революційна діяльність Ф. А. Артема (Сергеєва)» (1950). 1951–59 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства Ін-ту історії АН УРСР. 1950–55 за сумісн. працювання в Ін-ті підвищення кваліфікації викладачів сусп. наук Київ. держ. ун-ту. Підготував 15 кандидатів наук. Нагороджений медалями «За перемогу над Німеччиною» і «30 років Радянської армії». Опублікував понад 40 праць.

Тв.: *Коммуна «Маяк».* – Харків, 1930; *Революційна діяльність Артема (Ф. А. Сергеєва).* – К., 1951, 1957; *Борьба за реконструкцію народного господарства України (1930–1934).* – К., 1957 (у співавт.); *Нариси історії комітетів незалежних селян.* – К., 1960 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЗАЙЦЕВ Володимир Миколайович (08.07.1913, м. Чернігів – 1977, м. Київ) – дослідник історії країн Сходу.

Навчався в технікумі річного транспорту, працював матросом і помічником капітана пароплава на Дніпрі. 1934–39 навчався на іст. фак-ті, 1939–41 – аспірант кафедри новітньої історії Київ. держ. ун-ту. Учасник Великої Вітчизняної війни. Канд. дис. «Турція у роки Першої світової війни (1914–1918 рр.)» (1947). 1947–58 – викладав історію країн зарубіжного Сходу в Київ. держ. ун-ті та Житомир. держ. пед. ін-ті. 1958–63 – ст. наук. редактор «Української радянської енциклопедії». 1963–75 –

с. н. с. відділів історії міст і сіл УРСР, багатотомної «Історії Української РСР», історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Під його керівництвом написані томи багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» по Житомирській, Кіровоградській, Ровенській і Чернівецькій областям.

Тв.: Народи Африки в боротьбі за свободу и независимость. – К., 1959; Рабіндранат Тагор. – К., 1962; Україна кінця XVI – першої половини XVII ст. в описах і мемуарах іноземців // УІЖ. – 1966. – № 8. Здійснилася науково-методичну та науково-організаційну роботу при написанні та підготовці до видання 26-томної праці «Історія міст і сіл Української РСР», за що був нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Літ.: [Некролог] // УІЖ. – 1978. – № 1; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЗАМКОВИЙ Петро Володимирович (15. (25?) 02.1928, с. Малий Кашин (шнин) Макарівського р-ну Київ. обл. – 11.11.1989, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст., архівіст, археограф.

У роки Великої Вітчизняної війни працював слюсарем депо ст. Курорт Борове Акмолінського обл. (Казахстан), паровозному депо у Києві. 1947–52 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1952–60 працював в Архівному управлінні МВС УРСР. 1960–67 – охоронець фондів, с. н. с. Ін-ту історії партії при ЦК КП України. Канд. дис. «Боротьба більшовиків України за здійснення ленінського гасла про робітничий контроль над виробництвом у період переростання буржуазно-демократичної революції в революцію соціалістичну (березень 1917 р.)» (1964, наук. кер. – к. і. н. П. І. Павлюк). 1967–71 – ст. викладач, доцент каф-ри історії Київ. ін-ту культури. 1971–86 – с. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. 1986–89 – зав. відділу архівних фондів ЦНБ АН УРСР. За роботу над багатотомною «Історією Української РСР» відзначений Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Тв.: Большевистские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти (ноябрь 1917 – апрель 1918). – К., 1962; У полум'ї революції: Робітничий клас України в трьох російських революціях. – К., 1987 (у співавт.); Більшовики – організатори відсічі паступові буржуазії на робітничий клас України в липні – жовтні 1917 р. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. Вип. 2. – К., 1976; Більшовики України – організатори робітничого контролю над виробництвом в 1917 р. // УІЖ. 1963. № 5. З'їзд підготовки Жовтня // Комуніст України. – 1967. – № 7; 3 історії «селянської республіки» на Сумщині // УІЖ. – 1985. – № 12.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип. – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002.

ЗАРЕМБА Сергій Захарович (псевдонім: Копистеринський, 23.01.1947, с. Підбереззя Горохівського р-ну Волин. обл. – 27.01.2003, м. Київ) – дослідник історії України доби середньовіччя, краєзнавець, пам'яткознавець. Член Українського комітету Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць – ICOMOS. Заслужений діяч науки і техніки України (1997).

1969 закінчив іст. фак-т Одеського держ. ун-ту. 1969 – методист бюро пропаганди при правлінні Одеської обласної організації Укр. тов-ва охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК). 1969–70 – служба в армії. 1970–71 – консультант правління Одеської обл. організації Укр. тов-ва охорони пам'яток історії та культури. 1971–74 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Хронологія українського літописання другої половини XVII – початку XVIII ст.» (1974, наук. кер. – д. і. н. О. І. Каменцева, д. і. н. В. Г. Сарбей). 1974–79 – м. н. с. відділів історії феодалізму, джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін. 1979–86 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії АН УРСР. Досліджував історію українського літописання, питання історичного краєзнавства. Один з організаторів Всеукраїнських наукових конференцій з історичного краєзнавства (з 1980). 1986–90 – доц. кафедри історії Київ. інженерно-будівельного ін-ту. З 1990 – заст. голови УТОПІК. 1991–2003 – директор Центра пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Докт. дис. «Українське пам'яткознавство: Історія, теорія, сучасність» (1996). Член редколегії часописів «Київська старовина», «Вісник УТОПІК», періодичних збірок наукових праць «Нові дослідження пам'яток козацької доби в

Україні» (Вип. 1–11), «Проблеми архівознавства і джерелознавства», головний редактор збірки наукових статей «Праці Центру пам'яткознавства» (Вип. 1–5).

Тв.: *Пам'ятники історії та культури Української ССР: Каталог-справочник.* – К., 1987 (у співавт.); *Куликівська битва 1380 р. та її історичне значення.* – К., 1980; *Хронологія українського літописання (друга половина XVII – початок XVIII ст.).* – К., 1987; *Українське пам'яткознавство. Історія, теорія, сучасність.* – К., 1995; *Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис.* – К., 1998; *Нариси з історії українського пам'яткознавства.* – К., 2002.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *[Некролог] // ВІЖ.* – 2003. – № 2: *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник.* – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

ЗАРЕЦЬКА (ЄРЕМЕНКО) Таїсія Іванівна (19.12.1952, м. Йонава, Литва) – дослідниця історії українсько-польських стосунків та польської національної меншини в Україні.

1975 закінчила Пермський держ. ун-т. 1975–84 працювала в школі, Київ, держ. ун-ті, Київ, ін-ті народного гос-ва. 1984–87 – аспірантка, 1987–2003 – м. н. с., с. н. с. відділу історії міжнар. зв'язків України, з 2003 – с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Діяльність товариства польсько-радянської дружби та його зв'язки з громадськістю СРСР у 1970–1980-х рр.» (1988, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова). З 1995 – відповід. секретар Всеукр. тов-ва «Україна-Польща» (голова – Богдан Горинь). Президент Центру українсько-польських студій. Опублікувала понад 50 праць. Провела за власною концепцією низку резонансних у Києві наук. конференцій, в т. ч. конференцію – меморіал «Вшанування пам'яті Симона Петлюри» (1996); круглий стіл, присвячений «80-й річниці українсько-польського союзу «Петлюра – Пілсудський»; конференцію «Роль паризької “Культури” в становленні українсько-польського взаєморозуміння» та ін. Автор довготермінового проекту за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження» «Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє». Стипендистка Каси підтримки науки імені Юзефа М'яновського, Фондації «Чехо-Словацько-Польська Солідарність», Фондації Стефана Баторія, Паризької Фондації підтримки розвитку польської незалежної літератури (Фондація Єжи Гедройця), Фондації культури Родина Прушинських та інших.

Тв.: *Польська національна меншина в Україні в 20–30-і рр. XX ст.* – К., 1994.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЗАПЛАТНИКОВА Галина Веніамінівна (07.07.1952, м. Луганськ) – дослідниця історії України XX ст., проблем виховання молоді.

1975 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976–77 – стажист-дослідник відділу історії дружби народів СРСР, 1980–83 – аспірантка, 1983–87 – м. н. с., 1987–89 – н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. 1977–80 – на комсомольській роботі. Канд. дис. «Інтернаціоналістське і патріотичне виховання молоді Української РСР в роки десятиї п'ятиріччя» (1985, наук. кер. – д. і. н. А. В. Лихолат).

Тв.: *Соціалістическая інтернаціоналізація общественной життя и вопросы интернационального воспитания молодежи // Вопросы научного коммунизма.* – Вип. 52. – К., 1982; *Патріотичне і інтернаціональне виховання молоді УРСР на будовах комунізму (1976–1980 рр.) // ВІЖ.* – 1983. – № 5.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЗАПЛОТИНСЬКА Олена Олександрівна (26.07.1979, м. Погребище Вінницької обл.) – дослідниця історії України другої половини XX ст.

2001 закінчила іст. фак-т Вінницького держ. пед. ун-ту. 2001–2005 – аспірантка Ін-ту історії України НАН України. 2001–2004 – пров. бібліограф наукової бібліотеки, 2004–2005 – м. н. с., з 2005 – н. с. відділу новітньої історії та політики Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Інтелектуальний неконформізм в Україні в 60–70-х роках XX століття (Історико-культурний аспект)» (2006, наук. кер. – д. і. н. Г. В. Касьянов).

Тв.: *Українське шістдесятництво: визначення дефініцій та історіографія проблеми // Український історичний збірник 2002. – Вип. 5. – К., 2003; Літературно-мистецьке життя України в дзеркалі партійної політики 1960-х років // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – Вип. 8. – К., 2005; Літературно-мистецький простір 1970-х: Політика партії та інтелектуальний нонконформізм // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – Вип. 9. – К., 2005; «Формалізм чи новаторство?» Інтелектуальний нонконформізм в офіційному дискурсі 1960–1970-х рр. в Україні // *УІЖ*. – 2006. – № 1.*

ЗАШКІЛЬНЯК Леонід Опанасович (25.08.1949, м. Львів) – дослідник всесвітньої історії, польської історіографії ХІХ–ХХ ст., українсько-польських стосунків у ХІХ–ХХ ст., методологічних проблем історичної науки, спадщини М. С. Грушевського.

1966–71 – навчався на іст. фак-ті Львів. держ. ун-ту. 1971–74 – аспірант каф. історії півд. і зах. слов'ян, 1974–76 – асистент, 1976–78 – ст. викладач, доц., 1988–91 – докторант, 1991–95 – доц. каф. історії слов'янських країн, 1995–97 – проф. тієї ж каф. Львів. держ. ун-ту. З 1997 – зав. каф. історії слов'янських країн Львів. держ. ун-ту. Канд. дис. «Боротьба Польської робітничої партії проти реакції за встановлення і зміцнення народно-демократичного устрою (1944–1948 рр.)» (1975, наук. кер. – доц. І. І. Беляєвич). Докт. дис. «Польська історіографія після Другої світової війни (проблеми організації і методології)» (1993). З 2003 – одночасно пров. н. с. відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Историография истории южных и западных славян. – М., 1987 (у співавт.); Историография нового времени стран Европы и Африки. – М., 1990 (у співавт.); Польська історіографія після Другої світової війни: Проблеми національної історії (40–60-ті роки). – К., 1992; Вступ до методології історії. – Львів, 1996; Формирование и развитие исторической науки в Польше. – Львов, 1996; М. Грушевський і Галичина (до переїзду до Львова 1894 р.) // *Укр. історик*. – 1996. – № 1–4; Українсько-польські стосунки у ХХ ст.: Традиції і сучасність // *Проблеми слов'янознавства*. – Вип. 49. – Львів, 1996; Українсько-Польське порозуміння 1935 р. (за матеріалами архіву Я. С. Лося) // *Проблеми слов'янознавства*. – Вип. 48. – Львів, 1996; Теорія інформації і історія: нова методологія чи ще один метод? // *Філософські пошуки*. Вип. 1–2. – Львів, 1997; Історична спадщина М. Грушевського в контексті східноєвропейської історіографії початку ХХ ст. // *Вісник Львівського університету. Сер. історична*. Вип. 32. – Львів, 1997; *Методологія історії від давнини до сучасності*. – Львів, 1999; *Історія Центрально-Східної Європи: Посіб. для студентів іст. і гуман. фак-тів*. – Львів, 2001 (у співавт.); *Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів*. – Львів, 2002 (у співавт.); *Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: Здобутки і проблеми*. – Львів, 2004 (редакт., у співавт.).*

Літ.: *Историко-слависты СССР. Библиографический словарь-справочник*. М., 1981; *Львівський державний університет імені Івана Франка: Довідник*. – Львів, 1998; *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*. – Львів, 2000; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід.* / *Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ЗАХАРОВА Галина Миколаївна (13.03.1936, м. Гомель, Білорусь) – дослідниця історії міжнаціональних зв'язків.

1970 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976–79 навчалася аспірантурі АН Молдавської РСР. Канд. дис. «Сучасні українсько-молдавські міжетнічні зв'язки (етносоціологічне дослідження на матеріалах сільського населення національно-змішаних районів південного заходу УРСР і півночі МРСР)» (1980, наук. кер. – д. і. н. В. С. Зеленчук). 1984–93 – н. с. відділів дружби народів, історії культури українського народу Ін-ту історії України АН України.

Тв.: *Современные украинско-молдавские межэтнические связи (этноязыковые аспекты)*. – К., 1985; *Процессы этнокультурного сближения народов СССР*. – Кишинев, 1975; *Украинско-молдавские этнокультурные взаимосвязи в период социализма*. – Кишинев, 1980; *Об этноязыковых контактах населения севера Молдавии и юго-западной Украины*. – Кишинев, 1981; *Советский народ – новая интернациональная общность людей*. – Кишинев, 1987; *Рабочий класс – интернационалист*. – К., 1988.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / *Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

ЗАХАРЧУК Борис Іванович (02.04.1955, м. Київ) – дослідник історії України 20–30-х рр. ХХ ст., дипломат.

1977 закінчив іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. 1977–80 – вчитель історії в школах м. Києва, 1980–87 – ст. лаборант каф. загальної історії, стажист-дослідник, асистент кафедри методики викладання історії, суспільствознавства і права Київ. пед. ін-ту. 1987–94 – м. н. с., н. с. відділу соціалістичного будівництва, відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Провідна роль робітничого класу України у суспільно-політичному житті УРСР (1938 – червень 1941 рр.)» (1988, наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький). З 1994 на дипломатичній роботі, працював заст. Постійного представника України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. 30.03.2006 указом Президента України В. Ющенко призначений послом у Ліванській Республіці.

Тв.: Формування державних кордонів України: історична ретроспектива і сучасний стан. – К., 1994 (у співавт.).

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЗЕМА Валерій Євгенович (20.04.1973, м. Пологи Запорізької обл.) – дослідник історії України середніх віків.

1995 закінчив іст. фак-т Запорізького держ. ун-ту. 1995–97 – аспірант Ін-ту укр. археології НАН України, 1997–99 – аспірант Ін-ту східноєвропейських досліджень НАН України. 1999–2000 – м. н. с., з 2004 – н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. У 2002–2003 навчався в Європейському колегіумі польських і українських університетів (м. Люблін, Польща). Канд. дис. «Православні полемічні твори у Київській митрополії середини XVI – початку XVII ст.: Зміст та ідеологія» (2004, наук. кер. – д. і. н. Н. М. Яковенко).

Тв.: Полеміко-догматичні збірки XVI – початку XVII ст. // УІЖ. – 2001. – № 4: Між апокрифом та історією (Флорентійська унія в православній полеміці) // «А се єго сребро...»: Зб. праць на пошану чл.-кор. НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя. – К., 2002: Флорентійська унія та автокефалізація церкви // УІЖ. – 2003. – № 1: Есхатологічні мотиви в проповідях на м'ясопуст (XVI – перша половина XVII ст.) // Соціум. – 2004. – Вип. 4.

ЗЕНІНА Алла Миколаївна (03.10.1930, с. Лучиньч Копайгородського нині Мурованокуріловецького р-ну Вінницької обл. – 23.06.1988, м. Київ) – дослідниця історії міжнаціональних зв'язків України ХХ ст. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1984).

1953 закінчила іст. фак-т Харків. держ. ун-ту, 1953–56 навчалася в аспірантурі цього ун-ту. З 1956 – на виклад. роботі: викл. каф. історії КПРС Харків. держ. ун-ту, з 1958 – Південносахалінського ун-ту марксизму-ленінізму, 1960–66 – викл., 1966–72 – ст. викл. каф. історії КПРС Харків. держ. ун-ту. Канд. дис. «Діяльність Харківської партійної організації по підвищенню активності профспілок на виробництві (1956–1961 рр.)» (1970). 1973–76 – м. н. с. відділу проблем історії народів СРСР, 1976–85 – с. н. с. відділу історії дружби народів СРСР Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Великий советський народ. – К., 1976 (у співавт.): История Украинской ССР. – К., 1979 (у співавт.); Дружба и братство украинского и русского народов. – Ки. П. – К., 1982 (у співавт.); Нерушимая дружба украинского и белорусского народов. – К., 1978 (у співавт.); Нерушимая дружба украинского и молдавского народов в период социализма. – К., 1980 (у співавт.); Боевое содружество советских партизан в годы Великой Отечественной войны 1941–1944. – К., 1985.

Лит.: Вісті АН УРСР. – 1983. – № 9; Вісті АН УРСР. 1985. – № 5; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; ЕІУ. – Т. 3. – К., 2006.

ЗИБІНА Ганна Григорівна (03.02.1929, м. Новогеоргіївськ, нині Кіровоград. обл.) – дослідниця історії зарубіжного Сходу.

1945–50 навчалася на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1959–63 – аспірантка, 1963–64 – м. н. с. відділу нової і новітньої історії, 1964–72 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. 1961–62 проходила

стажування в Ін-ті народів Азії АН СРСР. Канд. дис. «Політика Англії після Другої світової війни. 1945–1959 рр.» (1963, наук. кер. – д. і. н. В. А. Жебокрицький). Працюючи в Ін-ті, читала курс лекцій з історії арабських країн для студентів іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. Володіє араб. і англ. мовами. За відрядженням Ін-ту у 1965–67 навчалася на спеціалізованому фак-ті східних мов при Моск. держ. ун-ті. 1969 вивчала матеріали в архівах і бібліотеках Сирії, Лівану та Йорданії. 1972 перейшла на роботу до Київ. держ. ун-ту.

Тв.: *Шлях Іраку до незалежності.* – К., 1969; *Арабський Схід: боротьба проти імперіалізму.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЗИНЧЕНКО Юрій Іванович (18.12.1946, м. Новосибірськ, РФ) – дослідник історії Другої світової війни.

1972 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1972–73 – служив у Радянській армії. 1974–88 – аспірант, м. н. с., с. н. с. відділу історії Великої Вітчизняної війни Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Бойова взаємодія партизанів з частинами Червоної Армії під час визволення Правобережної України в роки Великої Вітчизняної війни» (1979, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР В. І. Клоков). З 1988 – с. н. с. Ін-ту політичних і етнопольових досліджень НАН України.

Тв.: *Народная война в тылу немецко-фашистских захватчиков на Украине в годы Великой Отечественной войны.* – К., 1985 (у співавт.); *Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны.* – К., 1988 (у співавт.); *Національні відносини в Україні у ХХ ст.* – К., 1994 (у співавт.); *Боевое взаимодействие партизан с частями Красной Армии на Украине 1941–1944.* – К., 1982; *Советы депутатов трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны.* – К., 1988; *Кримські татари: історичний нарис.* – К., 1996.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЗЛЕНКО Валентина Андріївна (14.07.1936, м. Київ) – дослідниця проблем американістики.

1953–58 навчалася на іст.-філософ. фак-ті Київ. держ. ун-ту. Працювала на редакторській роботі.

1964–78 – аспірантка, м. н. с., с. н. с. відділу нової і новітньої історії Ін-ту історії АН УРСР. 1978 разом з відділом переведена до новоствореного Ін-ту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Канд. дис. «Роль робітничого класу США в русі демократичних сил Америки за мир і демократію (1960–1964 рр.)» (наук. кер. – акад. АН УРСР А. М. Шлепаков). Докт. дис. «Основні проблеми та напрями діяльності профспілок США в соціально-політичному житті США (1960–1970 рр.)» (1990).

Тв.: *США: Природа и проявления внутренних противоречий.* – К., 1989 (у співавт.); *Научно-техническая политика зарубежных стран.* – Т. 2. – К., 1987 (у співавт.); *Интернационализация противоречий капиталистической системы хозяйства.* – К., 1990 (у співавт.); *Историография профсоюзного движения США.* – М., 1983 (у співавт.); *Профсоюзы в американском обществе.* – К., 1981; *Американські профспілки і зовнішня політика США.* – К., 1969; *Война во Вьетнаме и внутривполитическая борьба в США.* – К., 1972; *Профсоюзы США и социальная политика правительства.* – К., 1975; *ООН у системі міжнародних відносин: Історичний досвід і перспективи.* – К., 1995.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЗНАМЕНСЬКА Маргарита Василівна (30.10.1935, м. Коростень Житомир. обл.) – дослідниця історії Балканських країн та міжнародної діяльності громад. організацій України.

Закінчила іст. фак-т Москов. ун-ту. 1959–65 – ст. референт Укр. т-ва дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами. 1965–68 – аспірантка, 1968–2001 – м. н. с., с. н. с. відділу історії міжнародних зв'язків Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Діяльність громадських організацій Української РСР по зміцненню дружби і співробітництва з європейськими соціалістичними країнами (1956–1970 рр.)» (1971, наук. кер. – д. і. н. І. М. Мельникова).

Тв.: Дружба мільйонів. – К., 1974.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЗОСИМОВИЧ Ірина Дмитрівна (20.04.1937, м. Київ) – дослідниця історії науки і техніки. Дійсний член Міжнародного астрономічного союзу (Париж, з 1986).

1959 закінчила фізич. фак-т Київ. держ. ун-ту, там само навчалася в аспірантурі. Канд. дис. «Дослідження стійкості корпускулярного поля Сонця по геомагнітним і кометним даних» (1971, наук. кер. – проф. С. К. Всехсвятський, наук. ст. – к. фіз.-мат. н.). Працювала лаборантом, м. н. с. у Київ. держ. ун-ті, м. н. с. Ін-ту фізіології АН УРСР, с. н. с. та викладачем фізики Київ. держ. ун-ту, м. н. с. в Ін-ті кібернетики АН УРСР. 1976–86 – м. н. с., с. н. с. відділу історії природознавства Ін-ту історії АН УРСР. З 1986 працює в Центрі досліджень науково-технічного потенціалу історії науки НАН України. Має 2 урядові нагороди.

Тв.: Геомагнитная активность и устойчивость корпускулярного поля Солнца. – М., 1982: Очерки истории отечественной астрономии. – К., 1992 (у співавт.); Астрономічні дослідження на Україні // Нариси з історії природознавства і техніки. – К., 1979; История открытия и исследования спутников и кольца Юпитера // Там само. – К., 1985; Древнейшие памятники астрономической культуры на территории Киевской Руси. – К., 1990.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЗОТИКОВ Олексій Львович (24.02.1960, м. Київ) – джерелознавець, історіограф.

1982 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1982–84 – інструктор організаціїного відділу Республіканського правління Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. 1984–86 – м. н. с. відділу інформації, публікації і використання документів Центр. держ. іст. архіву УРСР, 1986 – педагог-вихователь. 1987–88 – м. н. с. відділу історії дружби народів Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Каталог старопечатных и рукописных книг ЦГИА УССР. – К., 1987 (упоряд.); Опис Київського намісництва. – К., 1987 (упоряд., у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ІВАНЕНКО Оксана Анатоліївна (02.10.1978, м. Київ) – дослідниця українсько-французьких відносин, історії науки, освіти, мистецтва XIX ст.

2000 закінчила іст. фак-т Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, магістр історії. 2000–2003 – аспірантка Київ. нац. ун-ту. Канд. дис. «Культурні взаємини Франції та України наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття» (2004, наук. кер. – д. і. н. Б. М. Гончар). 2004–2005 – викладач, ст. викладач кафедри міжнарод. відносин Ін-ту славістики і міжнародних відносин Київ. славістичного ун-ту. З 2005 – н. с. відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Діяльність французьких учених у Харківському університеті на початку XIX ст. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія. – 2003. – Вип. 66; Політичні та економічні передумови активізації співробітництва Франції і України в культурній сфері (кінець XVIII – початок XIX ст.) // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2003. – Вип. 4; Зв'язки Університету Святого Володимира з Францією у першій половині XIX століття // Університет. – 2005. – № 1.

ІВАНИЦЬКИЙ Михайло Наумович (18.11.1918, с. Порохань Середино-Будського р-ну Сумської обл.) – дослідник історії міжнародних відносин.

1946 закінчив іст. фак-т Львів. держ. ун-ту. 1946–48 навчався на фак-ті міжнарод. відносин Вищої парт. школи при ЦК КП(б)У. 1948–51 – ст. викладач кафедри марксизму-ленінізму та заст. директора із заочного навчання Київ. ін-ту іноземних мов. 1951–54 – консультант в апараті ЦК КПУ. Одночасно 1952–53 навчався на річних курсах дисертантів при Академії сусп. наук при ЦК КПРС. Канд. дис. «Боротьба Радянського Союзу проти закабалення колишніх італійських колоній у Африці американськими, англійськими, французькими імпералістами (1945–1950 рр.)» (1953). 1954–59 – заст. голови правління Укр. т-ва культурного зв'язку із закордоном.

1959–63 – с. н. с. відділу загальної історії та міжнародних відносин, 1963 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн Ін-ту історії АН УРСР. Досліджував питання історії культурних зв'язків України і країн Східної Європи, Монголії; питання історії колишніх італійських колоній.

Тв.: Путь к независимости. Из истории решения вопроса о судьбе бывших итальянских колоний (1945–1950). – К., 1962; Монгольская Народная Республика. – К., 1961.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ІВАНОВ Леонід Михайлович (08.01.1909 – 10.01.1972, м. Москва) – дослідник соціально-економічної історії України та Росії XIX – поч. XX ст.

1929–1932 навчався на іст.-екон. фак-ті Ярославського пед. ін-ту. 1932–33 – викладав у радпартшколі м. Іванова. 1933–36 – аспірант Держ. іст. музею у Москві, 1936–37 – екскурсовод Музею революції в Москві. З 1937 – м. н. с. Ін-ту історії АН СРСР. Канд. дис. «Державні селяни Московської губернії і реформа Кисельова» (1939). Учасник Великої Вітчизняної війни. Після важкого поранення на Калінінському фронті демобілізований. 1943–46 – вчений секретар Ін-ту історії АН СРСР, 1946–48 – заст. директора по науковій частині Ін-ту історії України АН УРСР, одночасно н. с. Ін-ту історії АН СРСР. Досліджував історію України, зокрема історію землеводіння в Україні напередодні 1905 р. З 1950 – кер. сектора історії Росії періоду капіталізму, с. н. с. Ін-ту історії АН СРСР (Москва). Докт. дис. «Революція 1905–1907 рр. на Україні» (1956). Одночасно викладав на іст. фак-ті Москов. держ. ун-ту.

Брав участь як редактор і автор у роботах: «Революция 1905–1907 гг. в России: Док. и материалы» (М., 1955–1965, 18 томів); «Всероссийская политическая стачка в октябре 1905 года» (Ч.1–2. – М., Л., 1955); «История СССР: Учеб. для вузов» (Т. II. – М., 1959, 1965), «Крестьянское движение в России в 1861–1869: Сб. док.» (М., 1964); «Большевистская печать и рабочий класс России в годы революционного подъема 1910–1914: Сб. статей» (М., 1965); «Общественное движение в пореформенной России: Сб. статей» (М., 1965); «Рабочий класс и рабочее движение в России. 1861–1917: Сб. статей» (М., 1966); «В. И. Ленин о социальной структуре и политическом строе капиталистической России: Сб. статей» (М., 1970); «Проблемы социально-экономической истории России: Сб. статей» (М., 1971); «История рабочего класса России. 1861–1900» (М., 1972).

Тв.: Из истории украинской прессы 1905–1907 гг. // Извещения АН СРСР. Серия истории и философии. – Т. III, № 2. – М., 1946; Революция 1905–1907 гг. на Украине // Революция 1905–1907 гг. в национальных районах России. – М., 1949; Пролетарият – решающая сила укрепления дружбы украинского и русского народов // Славяне. – № 5: Советская борьба украинского и русского пролетариата в конце XIX – начале XX в. // Вопросы истории. – 1954. – № 5; Октябрьская политическая стачка на Украине // Исторические записки. – Т. 54; Подъем массового движения горнозаводских рабочих Донбасса летом 1906 г. // Из истории рабочего класса и революционного движения. – М., 1958; Распределение землевладения на Украине накануне революции 1905–1907 гг. // Исторические записки. – Т. 60. – М., 1957; О капиталистической и отработочной системах в сельском хозяйстве помещиков на Украине в конце XIX века // Вопросы истории сельского хозяйства, крестьянства и революционного движения в России. – М., 1961.

Літ.: Тарновский К. Н. Памяти Леонида Михайловича Иванова (8 января 1909 – 10 января 1972) // Исторические записки. – Т. 90. – М., 1972; [Некролог] // ВІЖ. – 1972. – № 3; ЕоУ. – Vol. II. – 1988; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ІВАНОВА Людмила Георгіївна (03.04.1960, м. Київ) – історіограф, дослідниця історії України XVII–XIX ст.

Закінчила Київ. держ. ун-т. З 1982 – стажист-дослідник, м. н. с., аспірантка, н. с., с. н. с. відділу історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Головні напрями у дослідженні історії Правобережної України XVIII ст. в дожовтневій та радянській історіографії» (1988, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей). З 1998 – доц. кафедри історії України Київ. нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова.

Тв.: Деякі питання соціально-економічного становища селян Правобережної України

у XVIII ст. в дожовтневій історичній літературі // УІЖ. – 1987. – № 8; Проблема антифеодальної боротьби селян Правобережної України у XVIII ст. в наукових дослідженнях 20–30-х рр. // УІЖ. – 1990. – № 1; Роль інтелігенції України у формуванні етносоціальної свідомості у 30–40-і роки XIX ст. // УІЖ. – 1991. – № 8; Нариси з історії українського національного руху. – К., 1994 (у співавт.); Громадівський рух в 60-х рр. XIX ст. – К., 1999; Суспільно-політичний рух 60-х рр. XIX ст. в Україні. – К., 2000; Державницька ідея в громадському русі 60-х років XIX ст. // Україна в XX столітті: Уроки, проблеми, перспективи. – К., 2001; Українсько-польські взаємини в 50–60-х рр. XIX ст.: політичний аспект проблеми // Українська національна ідея. – К., 2002.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ІГНАТЧЕНКО Григорій Іванович (27.04.1940, с. Матяшівка Полтав. обл.) – дослідник історії укр. еміграції в Північній Америці та зарубіжної історіографії.

1968 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1968–74 – стажист-дослідник, м. н. с. відділу зарубіжної історіографії Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Прогресивні сили української еміграції в США і Канаді в боротьбі за мир, демократію і соціалізм (60-і роки XX ст.)» (1979).

Тв.: «Пекинська карта» українських буржуазних націоналістів.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ІЛКУ Федір Павлович (06.09.1930, с. Буча Берегівського р-ну Закарпатської обл.) – дослідник новітньої історії Угорщини.

1960 закінчив філол. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. 1951–73 – на парт.-радянській роботі, директор школи в м. Береговому. 1973–78 – м. н. с., с. н. с. Ужгород. відділу Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Завершальний етап соціалістичних перетворень сільського господарства в Угорській Народній Республіці» (1973). 1978 переведений разом із відділом до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Досліджував питання радянсько-угорського співробітництва, соціальних змін в Угорщині.

Тв.: Боротьба Угорської соціалістичної робітничої партії за зміцнення соціалістичного сектора в сільському господарстві (1957–1958) // УІЖ. – 1972. – № 7.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ІЩЕНКО Микола Григорович (23.12.1926, с. Лузанівка Черкас. обл.) – дослідник історії України XX ст. Учасник Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Нагороджений 6 бойовими медалями. Український письменник, член Спілки письменників СРСР (1960). Лауреат премії ім. Ярослава Галана (1972). 1976–81 – член правління СПУ. Депутат Верховної Ради УРСР 9-го скликання (1975–80). Нагороджений орденом Жовтневої революції, двома орденами Трудового Червоного Прапора, Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

1953 закінчив іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. 1950–52 – слухач журналістського відділення Центр. комсомол. школи при ЦК ВЛКСМ (Москва). 1952 – заст. ред. газ. «Красноярський комсомолец». 1952–58 – літ. працівник, зав. відділу, відповід. секретар газ. «Молодь України». 1958–59 – ред. бюлетеню відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ «На допомогу редакторам газети». 1959–62 – інструктор, зав. сектора преси відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ. 1962–73 – ред. газ. «Сільські вісті». 1973–78 – зав. відділу культури ЦК КПУ. 1978–85 – с. н. с. відділу історії комуністичного будівництва, 1985–86 – с. н. с. сектора історії культури Ін-ту історії АН УРСР. З 1986 – на творчій роботі. Канд. дис. «Засоби відображення в радянській журналістиці науки і праці» (1966). Докт. дис. «Ідеологічні, психологічні та виробничі аспекти відображення сучасника в радянській журналістиці» (1976, наук. ст. – д. філол. н.). Опублікував бл. 200 наукових та науково-популярних праць.

Тв.: Від імені мільйонів. – К., 1969; Людина і слово. – К., 1972; Головний герой сучасності. – К., 1972.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КАЛЕНИЧЕНКО Павло Михайлович (17.03.1923, с. Андріївка нині Широківського р-ну Дніпропетров. обл. – 30.06.1983, м. Київ) – дослідник історії Польщі, українсько-польських відносин.

Навчався на фіз.-мат. фак-ті Львівського ун-ту (1940–41). Учасник Великої Вітчизняної війни 1941–45 рр. 1949 закінчив міжнар. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1949–54 – літ. працівник міжнародного відділу, зав. відділу редакції газети «Радянська Україна». Водночас навчався в аспірантурі відділу іст. країн народної демократії Ін-ту історії АН України. 1954–57 – м. н. с., 1957–63 – с. н. с. відділу історії країн народної демократії, 1963–68 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1968–69 – зав. відділу заруб. історіографії, 1972–73 – зав. відділу історіографії і джерелознавства, 1973–81 – зав. відділу джерелознавства та допоміжних іст. дисциплін, 1981–83 – с. н. с. – консультант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Прогресивна польська еміграція в СРСР в роки другої світової війни» (1956, наук. кер. – к. і. н. Ф. П. Шевченко). Докт. дис. «Великий Жовтень і революційна боротьба польських трудящих (1917–1920 рр.)» (1970). Проф. (1978). 1957–62 – заст. відп. редактора, у 1972–76 – гол. ред. УІЖу, член редколегії міжвідомчого республік. зб. «Питання нової та новітньої історії» (з 1965), науково-реферативного бюлетеня «Зарубіжні видання про Україну» (з 1968). 1967–76 одночасно працював на кафедрі історії європейських соціалістичних країн Київ. держ. ун-ту. З 1958 – член правління, з 1969 – заст. голови Укр. відділення тов-ва рад.-польської дружби.

Автор понад 250 наук. праць. Брав участь у підготовці колективних праць, в тому числі 3-томника «Вінок дружби», багатотомної «Історії Української РСР», «Атласу історії України» та ін. Підготував понад 10 докторів та кандидатів наук. Нагороджений трьома медалями СРСР за участь у Великій Вітчизняній війні, медаллю «За доблесну працю» та нагородами уряду Польщі: «Братерство по зброї», «1000-річчя Польської держави». Удостоєний почесного звання «Заслужений діяч польської культури».

Тв.: *Польська прогресивна еміграція в СРСР в роки другої світової війни* – К., 1957; *Молоде покоління Польщі*. – К., 1960; *1000-ліття Польської держави*. – К., 1966; *Участь польських трудящих в Жовтневій революції і громадянській війні в Україні*. – Варшава, 1969 (польською мовою); *Співробітництво Радянської України та Народної Польщі (1944–1969 рр.)* – К., 1969; *Великий Жовтень і революційний рух у Польщі (листопад 1917 – жовтень 1919 рр.)*. – К., 1971; *Брати по класу – брати по зброї: Участь польських інтернаціоналістів у боротьбі за владу Рад на Україні, 1917–1920 рр.* – К., 1973; *Границя дружби і миру: О советско-польском приграничном сотрудничестве, 1956–1979*. – Львів, 1980 (у співавт.).

Літ.: Кравченко В. В. *Захист докторської дисертації П. М. Калениченком* // УІЖ. – 1971. – № 2: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; [Некролог] // УІЖ. – 1983. – № 3; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *До 75-річчя від дня народження доктора історичних наук П. М. Калениченка (1923–1983)* // УІЖ. – 1998. – № 5; *Історіографічні дослідження в Україні*. – Вип. 13: У 2 ч. *Україна–Польща: історія і сучасність: Зб. наук. праць і спогадів про Павла Михайловича Калениченка (1923–1983)*. – К., 2003.

КАЛИТА Володимир Данилович (02.08.1937, с. Таловая Таловського р-ну Воронежської обл., РФ) – дослідник історії України ХХ ст.

1955–60 навчався на іст.-філос. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1960–62 – м. н. с. відділу допоміжних історичних дисциплін, 1962–65 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Діяльність народного секретаріату – першого радянського уряду України (грудень 1917 – квітень 1918 рр.)» (1966, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР М. І. Супруненко). 1965–70 – м. н. с. відділів історії соціалістичного будівництва, історії Жовтневої революції та громадянської війни Ін-ту історії АН УРСР. 1970 перейшов на викладацьку роботу. Автор понад 70 праць.

Тв.: *Соціалістический образ жизни*. – М., 1980 (у співавт.); *Воспитательная работа физкультурных и спортивных организаций*. – К., 1983 (у співавт.). Укладач «Літопису комуністичного будівництва» за 1959–1961 і 1962 рр.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КАРПИНЕЦЬ Іван Іванович (26.12.1898, м. Рудки, нині Львівської обл. – 17.11.1954, м. Львів) – історик, музеєзнавець. Учень І. П. Крип'якевича.

1918–20 – стрілець Української Галицької Армії. 1921–23 навчався у Львів. таємному ун-ті, 1923–25 – на філософ. фак-ті Львів. ун-ту. Дис. «Проблема міст Галичини від 1772 р.» (1932, доктор філософії). З 1932 – учитель української та німецької мови у приватних школах Львова. З 1936 працював у бібліотеці НТШ, член історико-філософ. секції НТШ. У 1937–39 – хранитель фондів Музею НТШ. Брав участь у впорядкуванні архіву УГА ЗОУНР та організації відділу історично-воєнних пам'яток при Музеї НТШ. 1940–41 – м. н. с., 1944–46 – с. н. с. Львівського відділу Ін-ту історії України АН УРСР. Після ліквідації відділу переведений на роботу до Києва до Ін-ту історії України АН УРСР, але через хворобу невдовзі відрахований. 1942 працював хранителем фондів Державного архіву м. Львова. Викладач німецької мови у Львівському зооветеринарному (1948–50) та Львівському торгово-економічному (1950–54) ін-тах.

Тв.: Історія 8-ої Галицької бригади (давнішої «Групи Рудки» або «Групи Гофмана») // Літопис Червоної Калини. – 1932–1935. Галицькі залізні гупи та їх продукція в рр. 1772–1848 // ЗНТШ. – Т. 154. – Львів, 1937.

Літ.: ЕУ. – Словникова частина. – Т. 3. – 1959; Домбровський О. Іван Карпинець – наш призабутий історик (1899–1954) // Український історик. – 1997. № 1–4; Стеблій Ф. Іван Карпинець (1898–1954). – Львів, 1999; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, праці. – Львів, 2001.

КАРПОВ Іван Корнійович (1.03.1917, с. Давидово Калузької обл., РФ) – дослідник історії Великої Вітчизняної війни, генерал-майор у відставці.

З жовтня 1939 по 1975 – у лавах Збройних Сил СРСР, учасник Великої Вітчизняної війни, нагороджений орденами Червоного Прапора, Вітчизняної війни II ступеня, Червоної Зірки, медалями. 1949 закінчив загальновійськовий фак-т Військово-Політичної Академії ім. Леніна у Москві. 1976–80 – м. н. с. відділу історії Великої Вітчизняної війни Ін-ту історії АН УРСР. Був консультантом по картах та схемах періоду Великої Вітчизняної війни для VII т. «Історії Української ССР» (К., 1978), упорядником та автором наук. коментарів тритомної зб. док-в «Українська ССР в Великій Отчественной войне 1941–1945 гг.» (К., 1980); «Карпаты»: 1941–1946. Документальніе военно-исторические очерки» (Ужгород, 1995).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КАРТУНОВ Олексій Васильович (30.03.1940, с. Новороманівка Ставропольського краю, РФ) – дослідник проблем етнополітології, історії етніч. груп в США та Канаді.

1967 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1967–69 – н. с. – консультант відділу наук. зв'язків із зарубіжними організаціями Президії АН УРСР. 1969–72 – аспірант, 1972–77 – м. н. с. відділу зарубіжної історіографії Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Молодь українського походження США і Канади: Становище і боротьба (1960–1975 рр.)» (1976, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко). З 1977 – на викладацькій роботі.

Тв.: Этнонациональные отношения в политической жизни общества. – К., 1991; Основы политологии. Курс лекций. – Донецьк, 1993; Основы этнополитологии (у співавт.) («Політологічні читання»). 1994–1996.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КАСИМЕНКО Олександр Карпович (23.06.1905, с. Великі Буримівці, нині Чорнобаївського р-ну Черкас. обл. – 13.01.1971, м. Київ) – дослідник історії України середніх віків. Лауреат Державної премії СРСР за участь у створенні «Історії міст і сіл Української РСР» у 26 т. (1976, посмертно).

1926 закінчив гуманітарний фак-т Полтав. ін-ту народної освіти. До 1941 викладав у вузах і технікумах Полтави і Житомира, 1941–46 на звільненій партійній роботі, редактор журналу ЦК КП(б)У «Партійне життя». 1945–51 – зав. кафедри історії міжнародних відносин Київ. держ. ун-ту. 1947–64 – директор Інституту історії АН УРСР, одночасно 1957–63 – зав. відділу загальної історії та міжнародних відносин, 1964 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва

Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Панська Польща – плацдарм боротьби Антанти проти Радянської Росії (1918–1919 рр.)» (1946). Докт. дис. «Російсько-українські взаємовідносини 1648 – початку 1651 рр.» (1955). Професор (1961). 1964–71 – заст. гол. редактора «УРЕ». Автор праць з історії України, історичних зв'язків українського і російського народів.

Тв.: *Возз'єднання України з Росією і його історичне значення.* – К., 1954; *Російсько-українські взаємовідносини 1648 – початку 1651 рр.* – К., 1955.

Літ.: *ЕУ.* – *Словникова частина.* – Т. 3. – 1959; *РЕІУ.* – Т. 2. – К., 1970; *Лещенко М. П., Симоненко Р. Г.* 70-річчя з дня народження *О. К. Касименка // ВДЖ.* – 1975. – № 8; *[Некролог] // ВДЖ.* – 1971. – № 3; *ЕОУ.* – *Vol. II.* – 1988; *Скляренко Є. М. Життя, віддане науці // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вып. 2.* – К., 1997; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – *Вып. 1.* – К., 1998; *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник.* – *Т. 1.* – К., Кам'янець-Подільський, 2003; *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле і сьогодні.* – К., 2004.

КАСЬЯНОВ Георгій Володимирович (20.04.1961, м. Челябінськ, РФ) – дослідник історії України XIX–XX ст.

1983 закінчив іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. 1983–86 навчався в аспірантурі Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Інженерно-технічні секції профспілок України в соціалістичному будівництві 1926–1937 рр.» (1987, наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький). З 1986 – м. н. с., с. н. с., пров. н. с. відділу історії культури українського народу ХХ ст., з 2003 – зав. відділу новітньої історії та політики Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Інтелігенція Радянської України 1920-х – 1930-х років: Соціально-історичний аналіз» (1993).

Тв.: *Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-і роки).* – К., 1991 (у співавт.); *Сталінізм на Україні: 20–30-і роки.* – К., 1991 (у співавт.); *Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля.* – К., Едмонтон, 1992; *Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть. Соціально-політичний портрет.* – К., 1993; *Нариси історії української інтелігенції: У 3 т.* – К., 1994 (у співавт.); *Пезгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х роках.* – К., 1995; *Історія України: Підручник.* – Хельсінкі, 1996 (фінською мовою, у співавт.); *Теорії нації та націоналізму.* – К., 1999; *Історія України* – К., 2002 (у співавт.); *До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): Аналіт. огляд.* – К., 2003; *Організація українських націоналістів і українська повстанська армія.* – К., 2005 (у співавт.).

Переклади: *Субтельний О. Україна Історія.* – К., 1994 (у співавт.); *Шпорлюк Р. Комунізм та націоналізм.* – К., 1998; *Шпорлюк Р. Імперія та нації.* – К., 2002; *Геллер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм.* – К., 2003;

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – *Вып. 1.* – К., 1998; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – *Вып. 2: У 2 ч. – Ч. 1.* – К., Львів, 2003.

КАТАРГІНА Тетяна Іванівна (03.09.1960, м. Київ) – історик-краєзнавець, дослідниця проблем захисту та збереження культурної спадщини в Україні та в країнах Європи і Америки.

1977–82 навчалася на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1982–2004 – стажист-дослідник, м. н. с., аспірантка, н. с., з 2004 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Розвиток системи збереження пам'яток історії та культури у Великобританії, США, Канаді (1960–80-і рр.)» (2001, наук. кер. – д. і. н. В. О. Горбик). Член Робочої групи Головної редколегії багатотомного видання «Зводу пам'яток історії та культури України». Брала участь в організації та проведенні багатьох республіканських та міжнародних історико-краєзнавчих конференцій.

Тв.: *Памятники истории и культуры Запорожской области. Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР по Украинской ССР.* – *Вып. 7.* – К., 1990 (у співавт.); *Материалы к Своду памятников истории и культуры Украины.* – *Вып. 9.* – К., 1991 (у співавт.); *Зарубіжний досвід збереження пам'яток історії та культури і його використання в Україні // Київська старовина.* – 1996. – № 4/5; *Історико-культурна спадщина України: Проблеми дослідження та збереження.* – К., 1998 (у співавт.); *Пам'ятки діячам науки та культури національних меншин України. Каталог-довідник.* – К., 1998 (у співавт.);

Використання пам'яток історії та культури у процесі викладання спекурсів з краєзнавства (зарубіжний досвід) // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 6. – К., 1999; Інтеграція пам'яток історії та культури в структуру індустрії туризму // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 17. – К., Донецьк, 2001; Збереження культурної спадщини у Великій Британії, США, Канаді (історія і сучасність). – К., 2003; Збереження пам'яток історії Другої світової війни на теренах зарубіжних країн // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 26. – К., 2004; Культурна спадщина України на теренах зарубіжних країн: проблеми дослідження і збереження // Фундаментальні орієнтири науки. – К., 2005; Пам'ятки історії та культури України. Каталог-довідник. – Зошит 1. – К., 2005 (у спіавт.).

Літ.: Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

КИЗЯ Лука Єгорович (21.02.1912, с. Жихове, нині Середино-Будського р-ну Сумської обл. – 29.12.1974, м. Київ) – дослідник історії Великої Вітчизняної війни, історії партизанського руху під час війни. Нагороджений орденами Червоного Прапора, Трудового Червоного прапора, Богдана Хмельницького I ст., медалями, а також орденами Польської Народної Республіки та Чехословацької Соціалістичної Республіки.

1940 закінчив Чернігів. учит. ін-т, 1940–41 – директор середньої школи на Сумщині. Учасник Великої Вітчизняної війни: 1942–44 – комісар партизанського загону, потім з'єднання партизанських загонів і член штабу партизанського руху Рівненської обл., секретар Середино-Будського підпільного райкому, секретар Рівненського обкому КП(б)У. 1944–51 – директор республіканської виставки «Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників». 1948 закінчив Київ. пед. ін-т. Канд. дис. «Партизанський рух на Рівненщині в роки Великої Вітчизняної війни» (1949). 1951–56 – голова правління Укр. т-ва культ. зв'язків з закордоном, доц. іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1956–59 і 1964–67 – заст. міністра вищої і середньої спеціальної освіти, 1961–64 – постійний представник Української РСР при ООН. 1959–61, 1967–74 – с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Основні питання партизанського руху на Україні у період Великої Вітчизняної війни (1941–1945)» (1966).

Тв.: Народні месники: З історії партизанського руху на Рівненщині. – Львів, 1960: Правди не затьмарити. Проти буржуазної фальсифікації історії партизанського руху. – К., 1965; Основные вопросы партизанского движения на Украине в период Великой Отечественной войны (1941–1945). – К., 1966.

Літ.: РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; В. С. Відзначення 60-річчя Л. С. Кизи // ВІЖ. – 1972. – № 5; [Некролог] // ВІЖ. – 1975. – № 3; ЕоУ. – Vol. II. – 1988; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КИЗЧЕНКО Валентина Іванівна (5.09.1935, м. Київ) – дослідниця історії робітничого класу, інтелігенції України, культури українського народу.

1958 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1958–65 – н. с. Київ. держ. іст. музею. 1965–68 – аспірантка, 1968–73 – м. н. с., 1973–92 – с. н. с., 1992–2003 – пров. н. с. відділу історії капіталізму (згодом відділу історії України XIX – початку XX ст.) Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Культурно-освітній рівень робітничого класу України наприкінці XIX – на початку XX ст.» (1968, наук. кер. – д. і. н. Ф. Є. Лось). Докт. дис. «Культурне обличчя пролетаріату України в період імперіалізму» (1991). Брала участь у написанні колективних багатотомних видань Ін-ту: «Історія Української РСР»; «Исторические корни дружбы и единения украинского и белорусского народов»; «История рабочего класса Донбасса»; «История Киева» та багатьох інших.

Тв.: Культурно-освітній рівень робітничого класу України напередодні революції 1905–1907 рр. – К., 1972; Первая российская революция и культурный процесс на Украине. – К., 1984; Культурный облик пролетариата Украины в период империализма. – К., 1990.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КИСТЕРСЬКА Людмила Данилівна (28.04.1947, м. Київ) – дослідниця історії науки і техніки.

1970 закінчила радіофізичний фак-т Київ. держ. ун-ту. 1970–77 – інженер

обчислювальної лабораторії, ст. інженер, с. н. с. каф. технічної кібернетики Київ. політехнічного ін-ту. Канд. дис. «Розробка і дослідження методів та апаратури для підвищення точності і завадостійкості систем автоматичного прямування електронного пучка по стіку при електронно-променевому зварюванні» (1976 - наук. ст. - к. тех. н.). 1977–82 працювала в лінгвістичному відділі Європейського відділення ООН (Женева, Швейцарія). 1982–85 – с. н. с., в. о. зав. сектора відділу формування цільових комплексних програм спільних робіт установ АН УРСР і Мінгазпрому УРСР при Київ. філії Всесоюзного наук.-досл. ін-ту з переробки та транспортування природного газу. 1985–86 – с. н. с. відділу історії природознавства і техніки Ін-ту історії АН УРСР. 1986 перейшла на роботу до Ін-ту надтвердих матеріалів АН УРСР.

Тв.: Евгений Оскарович Патон. – К., 1988 (у співавт.): Загублені президенти (з історії Академії наук України). – К., 1991 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КЛИНЧЕНКО Тетяна Володимирівна (21.06.1951, м. Київ) – дослідниця історії міжнародних зв'язків України.

1968–73 навчалася на укр. відділенні філолог. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1973 – редактор редакції літ-ри з хімії, хімічної технології у Київ. вид-ві «Вища школа».

З 1978 – ст. лаборант, м. н. с. відділу історії міжнародних відносин соц. країн Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Вдосконалення способу життя сільського населення Угорщини в період будівництва розвинутого соціалізму» (1984, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова). З 1986 – н. с., с. н. с. відділу історії міжнародних зв'язків України Ін-ту історії АН УРСР, з 1991 – с. н. с. відділу етнополітики та прогнозування Ін-ту історії АН УРСР. 1991 перейшла на роботу до Ін-ту соціології АН УРСР. Нині – пров. н. с. відділу етнополітології Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, доц. кафедри політології Нац. ун-ту «Києво-Могилянська Академія».

Тв.: Венгерское село: экономика, быт, культура (60–80-е годы). – К., 1989. Украинька пісня в Башкортостані // Українська діаспора. Вип. 9. – К., 1996; Моїна політика в Україні у дзеркалі громадянського дискурсу // Сучасна Україна. Ін-т Кеннана. – 2001; Україна між Сходом і Заходом // Проблеми міграції. – К., 2001. – Т. 6. – Ч. 4.

Літ.: Центр етнопольітичних та етнополітичних досліджень. Бюлетень. – 1994. – № 1: 1995. – № 2: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КЛОКОВ Всеволод Іванович (25.06.1917, м. Усть-Катава Челябінської обл., РФ – 11.10.2004, м. Київ) – дослідник історії Другої світової війни. Герой Радянського Союзу (1945), чл.-кор. АН УРСР (1978), заслужений діяч науки УРСР (1977), лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1970). Нагороджений орденом Леніна, багатьма орденами та медалями СРСР; Золотою медаллю ім. Я. Пуркіне (ЧССР, 1977); Почесною відзнакою Президента України, Відзнакою Президента України II ступеня.

1939 закінчив фак-т інженерів паровозного господарства Томського електромеханічного ін-ту інженерів залізничного транспорту. 1936–40 – асистент каф-ри опору матеріалів. Учасник Великої Вітчизняної війни, воював в партизанських з'єднаннях О. Ф. Федорова та на території Словаччини. 1945–49 – зав. сектора персоналії Героїв Радянського Союзу Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. Канд. дис. «Дії партизан України по порушенню роботи залізничних комунікацій в тилу німецько-фашистських загарбників» (1948). 1949–50 – зав. відділу використання документальних матеріалів Архівного управління МВС УРСР. 1950–52 – с. н. с. військово-історичного відділу, 1952–55 – с. н. с. відділу історії радянського періоду, 1955–63 – с. н. с. відділу історії країн народної демократії, 1963–69 – зав. відділу загальної історії та міжнародних відносин, відділу нової і новітньої історії зарубіжних країн. 1969–88 – зав. відділу історії Великої Вітчизняної війни, 1988–2004 – гол. н. с. відділу історії України періоду Другої світової війни Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Боротьба народів слов'янських країн проти німецько-фашистських загарбників» (1962). Опублікував понад 400 праць.

Тв.: Борьба народов славянских стран против фашистских поработителей

(1939–1945 гг.) – К., 1961; Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945 гг.): У 3-х т. – К., 1967–1969 (у співавт., відзначена Державною премією УРСР в галузі науки і техніки); Всемирно-исторический подвиг. – К., 1975; Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине, 1941–1944: Историкографический очерк. – К., 1978; Ковельский узел. – К., 1981 Действия партизан Украины на железнодорожных коммуникациях в тылу фашистских войск. 1941–1944. – К., 1984; Народная борьба в тылу немецких завоевателей на Украине (историкографический очерк). – К., 1985. Партизаны Словацких гор. – К., 1986; Вынужденное признание: Рост международного авторитета Советского Союза в результате побед в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. – К., 1991; О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине (1941–1944). – К., 1994.

Літ.: Чехословацкая историческая энциклопедия. – Прага, 1962; Руденко Н. М. Відзначення 50-річчя В. І. Клокова // ВІЖ. – 1967. – № 8; РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; Видавництва В. І. Клокова з нагоди його ювілею // ВІЖ. – 1977. – № 9; Історія Академії наук Української ССР. – К., 1979; ЕоУ. – Vol. II. – 1988; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; [Некролог] // ВІЖ. – 2004. – № 6.

КЛОКОВ Євген Всеволодович (21.10.1946, м. Київ) – дослідник історії міжнародних зв'язків. Син В. І. Клокова.

1973 закінчив фак-т міжнародних відносин і міжнародного права Київ. держ. ун-ту. 1973–79 – редактор, ст. редактор Політвидаву України. 1979–82 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Країни соціалістичної співдружності в боротьбі за мир і безпеку народів (1970–1975 рр.)» (1985, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова). 1982–96 – м. н. с., н. с. відділу історії міжнародних зв'язків України Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Деятельность обществ дружбы с СССР в странах социалистического содружества. – К., 1987; Позиція України в ООН з найважливіших проблем сучасності // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 5. – К., 1994.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КОВАЛЕВСЬКА Ольга Олегівна (13.07.1972, м. Донецьк) – дослідниця проблем української біоісторіографії та візуальної історії.

1994 закінчила іст. фак-т Донецького держ. ун-ту. 1994–97 – аспірантка кафедри історії України Донецького держ. ун-ту. Канд. дис. «І. С. Мазепа в історіографії XVIII – XX ст.» (1997, наук. кер. – д. і. н. Р. Д. Лях). 1997–2002 – викладач, ст. викладач, доц. кафедри українознавства Донецького ін-ту внутрішніх справ МВС України; викл. і в. о. зав. кафедри правознавства; ст. викладач, доцент кафедри історії України Відкритого міжнародного ун-ту розвитку людини «Україна». З 2002 – н. с. відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Гетьман Іван Мазепа: проблема «зради» та «анафемування» в українській та російській історіографії // Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 7. – К., 1999; Огляд історичної літератури XVIII–XIX ст. в аспекті висвітлення постаті гетьмана І. С. Мазепи // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Пам'яті відомого вченого-історика, д-ра іст. наук, проф. А. В. Санцевича. – К., 1999; Історія держави та права зарубіжних країн.: Навч. посіб. для дистанц. навчання. – К., 2003; Діяльність М. Біляшевського на посаді завідуючого архівом фінансового управління при Варшавській казенній палаті Царства Польського // Історичний журнал. – 2004. – № 10–11; М. Біляшевський та О. Сфименко: до питання наукової співпраці // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 14. – К., 2004; Образ Мазепи в творчості Олександра Орловського та Вацлава Павлішака // Український альманах. – Варшава, 2005; До питання про непомічене // Сіверянський літопис. – 2005. – № 4–5; Роль М. Біляшевського у справі збереження портретів Михайла та Марії Максимовичів // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 16: Михайло Максимович і українська історична наука. – К., 2005.

КОВАЛЕВСЬКИЙ Борис Павлович (07.08.1922, с. Кропивна Клімівського р-ну Брянської обл., Росія – 1995, м. Київ) – дослідник історії СРСР та України радянського періоду.

1940 закінчив пед. уч-ще, працював вчителем неповної середньої школи.

Учасник Великої Вітчизняної війни. 1950 закінчив іст. фак-т Дніпропетров. держ. ун-ту. 1954–58 – аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС. Канд. дис. «Зміцнення союзу робітничого класу і селянства в перший період боротьби за крутий підйом сільського господарства (1953–1957)». 1958–64 – зав. сектора відділу науки і культури ЦК КПУ. 1964–67 – заст. Голови комітету по друку при Раді міністрів УРСР, начальник Головліту. 1967–73 – зав. відділу історії комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Подальше зміцнення союзу робітничого класу і колгоспного селянства в період комуністичного будівництва 1959–1970 рр. (На матеріалах Української РСР)» (1971). З 1973 – заст. міністра вищої та середньої спеціальної освіти УРСР, потім – директор ЦНБ АН УРСР, зав. кафедри Київ. автодорожного ін-ту.

Тв.: *Пережитки капіталізму в свідомості людей та шляхи їх подолання.* – К., 1960 (у співавт.); *Комунізм і класи.* – К., 1965; *Укрепление союза рабочего класса и колхозного крестьянства в период строительства коммунизма. 1959–1970.* – К., 1972; *Творчі щасливої долі.* – К., 1981.

Літ.: Халаїм Н. П. *Захист докторської дисертації Б. П. Ковалевським* // *УІЖ.* – 1971. – № 12; [Некролог] // *УІЖ.* – 1995. – № 1; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр довід.* / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998; Ковальчук Г. *Керівники ВБУ – НБУВ (1918–1998)* // *Бібліотечний Вісник.* – 1998. – № 5.

КОВАЛЕНКО Леонід Антонович (12.03.1907, с. Ступичне нині Катеринопільського р-ну Черкас. обл. – 22.06.1985, м. Кам'янець-Подільський) – дослідник проблем нової історії зарубіжних країн, історіографії.

До 1926 працював у сільському господарстві, з 1926 – бібліотекар, зав. клубу, співробітник газети «Радянська нива» (м. Біла Церква). 1930–31 навчався на робітфаці в Білій Церкві, 1931–36 – на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. Одночасно працював учителем історії в школах і технікумах Києва. 1939–41 і 1944–45 – аспірант Київ. держ. ун-ту. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1944 після тяжкого поранення демобілізований. Канд. дис. «Французька буржуазна революція кінця XVIII ст. і Україна» (1945). 1945–47 – с. н. с., 1951–54 – с. н. с. відділу історіографії і фондів Ін-ту історії АН УРСР. 1947–56 – зав. каф. загальної історії Житомир. пед. ін-ту, 1956–61 – доц. каф. загальної історії Ужгород. держ. ун-ту. 1961–63 – доц., 1963–84 – зав., 1984–85 – проф. кафедри загальної історії Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту. Докт. дис. «Демократичні течії в історіографії України XIX ст.» (1965). Професор (1966).

Тв.: *Про присідання Правобережної України до Росії* // *Наук. записки Житомир. пед. ін-ту.* – 1950. – Т. 1: *Исторические взгляды революционера-демократа Т. Г. Шевченко* // *Вопросы истории.* – 1951. – № 1; *Житомир. Историчний нарис.* – Житомир, 1951; *Події визвольної війни українського народу і боротьба за воз'єднання України на Східній Волині* // *Наукові записки Житомир. пед. ін-ту.* – 1955. – Т. 2: *Историчні погляди Івана Франка* // *Наукові записки Ін-ту історії АН УРСР.* – 1956. – Т. 8: *Очерки истории исторической науки в СССР.* – Т. 1–3. – М., 1955–1963 (у співавт.); *Велика французька буржуазна революція і громадсько-політичні рухи на Україні в кінці XVIII ст.* – К., 1973; *Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції.* – К., 1983.

Літ.: *Винокур І. С., Степанко О. Д. 60-річчя професора Л. А. Коваленка* // *УІЖ.* – 1967. – № 5; *Историко-славянцы СССР: Библиографический справочник.* – Харьков, 1969; *РЕІУ.* – Т. 2. – К., 1970; [Некролог] // *Прапор Жовтня.* – 1985. – 25 черв.; [Некролог] // *УІЖ.* – 1985. – № 9; *Кукурудзьяк М. Г. Науково-педагогічна діяльність професора Кам'янець-Подільського педагогічного інституту Л. А. Коваленка* // *Тези доповідей 12-ої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції.* – Вінниця, 1993; *На пошану професора Леоніда Антоновича Коваленка (до 90-річчя від дня народження)* // *Историч. дослідження.* – Кам'янець-Подільський, 1997; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

КОВАЛЕНКО Олександр Миколайович (31.0.1941, с. Радіонівка Якимівського р-ну Запорізької обл.) – дослідник історії міжнародних культурних зв'язків ХХ ст.

1966 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1967–72 – редактор УІЖу. 1972–75 – аспірант, 1975–77 – м. н. с., в. о. с. н. с. відділу історії дружби народів СРСР Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Зміцнення російсько-українських культурних зв'язків наприкінці XIX – на початку ХХ ст. (передвижники і Україна)» (1975, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР А. Г. Шевлев).

Тв.: *На порозі події // Прапор. – 1967. – № 2; Перші народні пересувні виставки на Україні (1904–1906 рр.) // ВІЖ. – 1968. – № 10; Передвижники і революційний рух в Росії // Образотворче мистецтво. – 1973. – № 5; Суспільно-політичні погляди передвижників // ВІЖ. – 1973. – № 10.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

КОВАЛЬ Віктор Савович (10.06.1925, м. Київ) – дослідник історії Другої світової війни, української проблематики у міжнародних відносинах (1939–1945), національно-визвольної боротьби ОУН–УПА.

1949 закінчив фак-т міжнародних відносин Київ. держ. ун-ту. 1949–57 – викладав у школі. 1957–58 – бібліограф відділу загальної історії, 1958–63 – м. н. с., с. н. с. відділу загальної історії і міжнародних відносин, 1963–99 – с. н. с. відділів нової та новітньої історії зарубіжних країн, спец. іст. дисциплін Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. захистив в Ін-ті історії АН УРСР по монографії «Боротьба в США з питань політики щодо СРСР в роки Великої Вітчизняної війни (липень 1942 р. – червень 1943 р.)» (1959).

Сфера наукових досліджень – Друга світова війна. Напрями: 1) політика і стратегія США; 2) Україна у міжнарод. відносинах; 3) політика і стратегія Німеччини; 4) національно-визвольна боротьба ОУН–УПА. Перші три напрями досліджень представлені в працях вченого в радянський період його творчості. В них іноді висловлювалися нетрадиційні для рад. історіографії погляди й судження. В одній із праць (1963) вказав, що укр. уряд Я. Стецька був створений у 1941 всупереч волі німців. В 1979 вперше у своїй монографії згадав про протокол до рад.-німецького пакту про ненапад. В праці «США во второй мировой войне» (К., 1976) доводив, що США не чекали взаємного виснаження сторін у німецько-рад. війні, як це твердила рад. іст. наука. У червні 1991 підготував для Верховної Ради УССР довідку про ОУН і УПА, в якій показав, що бійці УПА вели визвольну боротьбу.

Брав участь у колективних працях «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу, 1941–1945 рр.» (Т. 1–3. – К., 1967); «Україна і зарубіжний світ» (К., 1970); «Історія Української РСР» (У 8 т., 10 кн. – Т. 7. – К., 1977, співавтор); «История Украинской ССР» (В 10 т. – Т. 8. – К., 1984, заст. відповід. ред., співавтор); «Международная солидарность в борьбе против фашизма» (В 4 т. – Т. 2. – К., 1986).

Тв.: *Правда о заговоре против Гитлера 20 июля 1944 г. – К., 1960; В роки фашистської навали: Україна в міжнародних відносинах у період Великої Вітчизняної війни. – К., 1963; Они хотели украсть у нас победу: Очерки внешней политики США во второй мировой войне, 1939 – 17.1.1943. – К., 1964; Міжнародний імперіалізм в Україні, 1941–1945. – К., 1966; Подвиг народний: Україна у Великій Вітчизняній війні. – К., 1970; США во второй мировой войне: некоторые проблемы внешней политики, 1939–1941. – К., 1976; Возз'єднання західноукраїнських земель та міжнародні відносини, 1939–1941. – К., 1979; «Барбаросса»: исто-рия и история селччайшего преступления империализма. – К., 1982; Изд. 2-е. – К., 1989; Политика и стратегия США во второй мировой войне: Проблема парирования угрозы из Европы до перелом в войне. – К., 1987; Радянсько-німецький пакт. – К., 1989; Довкола радянсько-польської війни 1939 року. – К., 1991; Путь к Бабылу яру Германский антисемитизм: история, теория, политика. – К., 1991; Політична історія України ХХ ст. У 6 т. Т. 4: Україна у Другій світовій війні (1939–1945). – К., 2003 (у співавтор.)*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.*

КОВАЛЬ Михайло Васильович (11.06.1933, м. Київ – 15.09.2001, м. Київ) – дослідник історії України періоду Другої світової війни. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1970), заслужений діяч науки і техніки України (1996). Нагороджений Почесною Грамотою Президії АН УРСР (1983). Член Спільки журналістів України.

1957 закінчив іст.-філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1957–61 – редактор видавництва АН УРСР. 1961–2001 – м. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, с. н. с., зав. відділу історії України періоду Другої світової війни. Одночасно 1972–88 – заст. голов. редактора, 1988–94 – головний

редактор УІЖу. Канд. дис. «Українська культура у період Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)» (1964). Докт. дис. «Громадсько-політична діяльність трудящих України у період Великої Вітчизняної війни» (1975). Професор (1989). Опублікував близько 400 праць. Ініціатор видання період. видання «Сторінки воєнної історії України». Одночасно викладав в Київ. держ. пед. ін-ті. Підготував 15 кандидатів та кількох докторів наук.

Тв.: Боротьба населення України проти фашистського рабства. – К., 1979; Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): Спроба сучасного концептуального бачення. – К., 1994; Україна: 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії. – К., 1995; Історія України: Підручник для 10–11 класів. – К., 1992 (у співавт.); Початок німецької агресії та прикордонні бої на території України в світлі нових документів. Сторінки історії України ХХ ст. – К., 1992; Визволення України від нацистських окупантів: погляд через півстоліття // Україна у Другій світовій війні. Уроки історії та сучасність. – К., 1995; Україна у Другій світовій та Великій Вітчизняній війнах (1939–1945). Спроба сучасного концептуального бачення. – К., 1999; Друга світова війна і Україна (1939–1945 рр.). Історіософські нотатки. – К., 1999; Україна у Другій світовій та Великій Вітчизняній війнах. – К., 2000

Літ.: Вітчизна. – 1995. – № 5; Перишина Т. С. Захист докторської дисертації М. В. Ковалем // УІЖ. – 1975. – № 6; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; [Некролог] // УІЖ. – 2001. – № 6; Денисенко Г., Суценько В., Шмарьова Т. Лицарі науки // Дзеркало тижня. – 2003. – № 21 (446).

КОВАЛЬ Михайло Климентійович (5.09.1913, с. Гнідин Бориспільського р-ну Київ. обл. – ?, м. Київ) – дослідник історії селянства, історіографії.

1938 закінчив Київ. пед. ін-т. 1938–56 – викладач Київ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Успіхи розвитку сільського господарства України на кінець відбудовного періоду (1923–1925 рр.)» (1952). 1956–60 – ст. викладач історії СРСР Київ. держ. ун-ту. 1960–70 – м. н. с. відділів історії радянського суспільства, історії соціалістичного і комуністичного будівництва, історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР.

Тв.: КНС в боротьбі за зміцнення радянської влади на Україні. – К., 1952; Здійснення ленінського декрету про землю на Україні в 1917–1920 рр. – К., 1953; Зміцнення союзу робітничого класу і селянства на Україні на кінець відбудовного періоду (1923–1925). – К., 1954; Історична наука і формування світогляду людини. – К., 1963; Видатний історик-марксист і державний діяч М. М. Покровський // УІЖ. – 1963. – № 4.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КОВАЛЬЧУК Олена Олександрівна (16.01.1953, м. Київ) – дослідниця історії української діаспори США і Канади та східної діаспори, історії української культури, біографістики.

1972–78 навчалася на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ті. 1973–78 – ст. лаборант відділу зарубіжної історіографії Ін-ту історії АН УРСР, 1978–85 – відділу зарубіжних ідеологічних течій Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Канд. дис. «Українська прогресивна громадськість США і Канади у боротьбі за мир, демократію і соціальний прогрес (кінець 40-х – поч. 1980-х рр.)» (1985, наук. кер. – д. і. н. В. П. Чернявський, захист в Ужгород. держ. ун-ті). 1985–91 – м. н. с., с. н. с., с. н. с. відділу історії народів СРСР, 1991–1993 – с. н. с. відділу етнополітики і прогнозування Ін-ту соціології АН УРСР. 1996–2005 – с. н. с., з 2005 – пров. н. с. відділу історії культури українського народу (з 2002 – відділ історії України другої половини ХХ ст.) Ін-ту історії України НАН України Автор бл. 80 наукових праць.

Тв.: Проти сил війни і реакції. – Ужгород, 1985; Першотравневе знамено: До 100-річчя Дня Міжнародної солідарності трудящих – К., 1988 (у співавт.); Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків – К., 1990, укр. м., К., 1991, англ. м. (у співавт.); Зберігаючи українську самобутність. – К., 1992 (у співавт.); Українці в Канаді (К., 1993, у співавт.); Українці. Історико-етнографічна монографія. Книга 1. – Опішні, 1999 (у співавт.); Українці. – М., 2000 (у співавт.); Національно-культурний розвиток українців в СРСР поза УСРР в контексті політики коренізації (20-ті – поч. 30-х рр. ХХ ст.) // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вип. 5. – К., 2001; «Українізація» 1920–30-х років: Передумови, здобутки, уроки – К., 2003 (у співавт.); Українці на теренах Російської імперії і піднесення їх національно-

культурного руху на початок ХХ ст. // *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. – Вип. 7. – К., 2004; *Збереження і збагачення культурної спадщини українцями США (перша половина ХХ ст.)* // *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. – Вип. 9. – К., 2005; *Україна: Хроніка подій ХХ ст.: Довідкове видання. Роки 1986–1990*. – К., 2006.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КОВПАК Людмила Всеволодівна (22.03.1960, м. Нарофомінськ Москов. обл., РФ) – дослідниця історії соціального розвитку України другої половини ХХ ст.

1982 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1983–84 – вчителька середньої школи м. Києва, 1984–90 – лаборант, 1990–96 – н. с. відділу сучасної історії України, 1996–2002 – с. н. с. відділу сучасної історії України, з 2002 – с. н. с. відділу новітньої історії та політики Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Діяльність Рад народних депутатів Української РСР щодо розв'язання житлової проблеми у 80-і рр.» (1990, наук. кер. – д. і. н. І. М. Маковійчук).

Тв.: *Україна 90-х : шлях до незалежності*. – К., 1991 (у співавт.); *Сучасне українське село: Проблеми, пошуки*. – К., 1991 (у співавт.); *Рівень життя населення України (перша пол. 90-х рр.)*; *Критерії дослідження та показники // Україна ХХ ст.: минуле і сьогодення*. – К., Донецьк, 1995; *Природоохоронна політика // Україна: Утвердження незалежної держави (1991–2001)*. – К., 2001 (у співавт.); *Соціальні аспекти охорони природи в Україні (1991–2001) // Українське суспільство. Друга половина ХХ століття. Історія та сучасність*. – К., 2002; *Нарис історії України ХХ століття*. – К., 2002 (у співавт.); *Соціально-економічні умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.)*. – К., 2003.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КОКІН Сергій Анатолійович (30.08.1959, с. Нексікан Сусуманського р-ну Магаданської обл., РФ) – дослідник історії України 20–30-х рр. ХХ ст.

1981 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1981–96 – стажист-дослідник, м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України, 1996–97 – офіцер-співробітник, 1997–98 – заст. нач. відділення, 1998–2001 – гол. н. с., з 2001 – заст. нач. Держ. архіву СБУ. З 2006 (одночасно) – с. н. с. відділу з розробки архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ при Головній редколегії наук.-докум. серії книг «Реабілітовані історією». Канд. дис. «Формування і розвиток соціалістичної свідомості робітничого класу в період реконструкції народного господарства СРСР (на матеріалах Української РСР, 20–30-і рр.)» (1987, наук. кер. – к. і. н. В. М. Даниленко).

Тв.: *Хроніка соціалістического строительства на Украине. 1921–1925 гг.* – К., 1989 (у співавт.); *Ліквідація більшовиками правесервіської і меншовицької опозиції в Україні 1920–1924 рр.* – К., 1993 (у співавт.); *Боротьба КП(б)У з політичною опозицією на початку 20-х років*. – К., 1992; *Політичні репресії проти есерів і меншовиків в Україні 1920 р.* – К., 1994; *Остаточне встановлення радянської влади – початок формування більшовицького тоталітарного режиму в Україні (кінець 1919–1920 рр.)*. – Львів, 1994; *Всесвітня історія. Хронологія основних подій*. – К., 1997 (у співавт.); *Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах державного архіву СБУ. Вип. 1: Анотований покажчик документів з фонду друкованих видань (1944–1953)*. – К., 2000; *Короткий історичний словник*. – Запоріжжя, 2001 (у співавт.); *Київ у дні нацистської навали: За документами радянських спецслужб: До 60-річчя визволення України від гітлерівських загарбників: Зб. док. та матеріалів*. – К., Львів, 2003 (упоряд., у співавт.); *Остання адреса. Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937–1938 роках: В 2-х т. – 2-ге вид., доопрац. і доп.* – К., 2003 (упоряд., у співавт.); *Мітрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944 рр.)*; *Науково-документ. видання*. – К., 2004 (упоряд., у співавт.); *Кто убили генерал Руднева? Тайна гибели партизанского комиссара // В мире спецслужб: Журнал для профессионалов и интересующихся историей*. – 2004. – № 2; *Поляки і українці між двома тоталітарними системами 1942–1945: Науково-документ. видання серії «Польща та Україна в тридцятих – сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб»*. – Варшава, К., 2005. – Т. 4. – В 2 ч. (упоряд., у співавт.); *Волин, Полісся. Поділля: УПА та запліля 1944–1946: Документи і матеріали. Літопис УПА. Нова серія*. – Т. 8. – К., Торонто, 2006 (упоряд., у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КОЛЕСНИК Ірина Іванівна (02.06.1952, м. Дніпропетровськ) – фахівець з теорії та історії історичної науки, російської та української історіографії XVIII – XIX ст., наукознавства та культурології. Акад. Української Академії історичних наук (1999).

1974 закінчила іст. фак-т Дніпропетровського держ. ун-ту. 1974–77 – аспірантка кафедри історіографії та джерелознавства іст. фак-ту Дніпропетров. держ. ун-ту. 1978–80 – викладач кафедри історії КПРС, 1980–82 – викладач, 1982–92 – доц., з 1992 – проф. кафедри історіографії та джерелознавства Дніпропетров. держ. ун-ту. Канд. дис. «Полеміка навколо “Істории России с древнейших времен” С. М. Соловйова в російській дореволюційній історіографії» (1979, наук. кер. – к. і. н. В. І. Шевцов, захист в Москов. держ. історико-архівному ін-ті). Докт. дис. «Зародження та розвиток історіографічних знань в Росії (кінець XVIII – початок XIX ст.)» (1991, захист в Російському державному гуманітарному ун-ті, м. Москва). Професор (1999). 2000–2004, з 2006 – член Експертної ради з історичних наук ВАК України. Член спеціалізованої вченої ради по захисту докт. дис. при Дніпропетров. нац. ун-ті. 2002–2006 – радник Голови Верховної Ради України. Одночасно з 2002 – пров. н. с. відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України. З 2005 – відп. редактор альманаху теорії та історії історичної науки «Ейдос».

Тв.: *История русской историографии XVIII – первой половины XIX в. – Днепропетровск, 1987; Когда зародились историографические знания в России? Пути исследования проблемы // История СССР. – 1989. – № 4; Развитие историографической мысли в России XVIII – первой половины XIX в. – Днепропетровск, 1990; Историографическая мысль в России: от Татищева до Карамзина. – Днепропетровск, 1993; Дидактичний образ української історіографії (Нотатки на полях підручника) // Джерелознавчі та історіографічні проблеми історії України. Теорія та методи: Міжсез. зб. наук. праць – Дніпропетровськ, 1995; Українська історіографія в контексті національного відродження в Україні: спроба періодизації // Історія і теорія історичної науки та освіти: Харківський історіографічний зб. – Вип. 1. – Харків, 1995; Философия и культурология: пути обновления историографии // Россия в XX веке: судьбы исторической науки. – М., 1996; Курс української історіографії в вищій школі: Нова модель викладання // Дніпропетровський історико-археографічний зб. – Вип. 1. – Дніпропетровськ, 1997; Historiography of History: Modern Instruments and Tendencies in Study // XX-th International Congress of History of Science. Book of abstracts Scientific Sections – Liege, 1997; Українська історіографія (XVIII – початок XX ст.). – К., 2000; Историческая наука и историческое искусствознание в конце XX в.: Методологический аспект // Категориальный аппарат историчной науки: Харківський історіографічний збірник. – Вип. 4. – Харків, 2000; Методология історії чи історія методології: Метафори історіографічного дискурсу // Український гуманітарний огляд – Вип. 5. – К., 2001; Українська культура та історіографія: Історія ментальностей // УІЖ. – 2002. – № 1; Федір Шевченко: Інтелектуальна генеалогія українського радянського історика // УІЖ. – 2005. – № 5; «Державницька школа» в російській історіографії: Час переоцінки // States, Societies, Cultures: East and West: Essays in Honor of Jaroslav Pelenski. – New York, 2004; Українська історіографія в полі інтелектуальної історії: Modern or Postmodern? // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки. – Вип. 1. – К., 2005.*

Літ.: *Говорять випускники університету. – Дніпропетровськ, 1993; Історія і теорія історичної науки та освіти: Харківський історіографічний зб. – Вип. 1. – Харків, 1995; Наука та наукознавство. – 1996. – № 3–4; Вопросы истории. – 1997. – № 4; Професори Дніпропетровського національного університету: Біографічний довідник. – Дніпропетровськ, 2003; Наукові записки НАУКМА. – Т. 41: Історичні науки. – К., 2005.*

КОЛИБАНОВА Каміла Володимирівна (13.11.1958, м. Луцьк) – дослідниця історії українсько-південнослов'янських культурних зв'язків.

1982 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1982–2000 – аспірантка, н. с., с. н. с. відділу історичного краєзнавства Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Культурні і суспільні зв'язки України з Сербією у XVIII ст.» (1989, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко).

Тв.: *Українсько-сербські культурні зв'язки XVIII ст. – К., 1993.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

КОМАРЕНКО Найна Василівна (17.11.1933, м. Харків) – дослідниця проблем української історіографії. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1984).

1952–58 навчалася на іст. фак-ті Харків. держ. ун-ту. Працювала викладачем історії, перебувала на комсомольській роботі: у 1959–62 обиралася секретарем Харків. міськкому комсомолу, членом бюро міськкому та членом обкому комсомолу. 1962–65 – ст. редактор УДЖу, 1965–68 – аспірантка, 1968–72 – м. н. с. відділу історіографії та джерелознавства, 1972–73 – м. н. с. відділу багатотомної історії УРСР, 1973–81 – с. н. с. відділу історії дружби народів, 1981–85 – с. н. с. відділу джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін, 1985–89 – с. н. с. сектора історії інтелігенції Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Журнал “Літопис революції”. Історіографічний нарис» (1968, наук. кер. – д. і. н. Ф. П. Шевченко).

Тв.: *Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади* – К., 1973 (у співавт.); *Великий советський народ*. – К., 1976 (у співавт.); *Исторические корни дружбы и единения украинского и белорусского народов*. – К., 1978 (у співавт.); *Исторические корни связей и дружбы украинского и молдавского народов*. – К., 1980 (у співавт.); *Нерушимая дружба украинского и молдавского народов в период социализма*. – К., 1980 (у співавт.); *Дружба и братство русского и украинского народов*. – К., 1982. – Т. 1, 2 (у співавт.); *Интеллигенция Советской Украины (некоторые вопросы историографии и методология исследования)*. – К., 1988 (у співавт.); *Журнал «Літопис революції». Історіографічний нарис*. – К., 1970; *Установи історичної науки в Українській РСР. 1917–1937*. – К., 1973; *Дружба и сотрудничество народов СССР. Украинская советская историография*. – К., 1984 (у співавт.); *Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР*. – К., 1986 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КОМАРЕНКО Тетяна Олександрівна (12.11.1948, м. Київ) – дослідниця зв'язків України зі слов'янськими народами в ХХ ст.

1966–71 навчалася на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1971–73 – архіваріус, науково-допоміжник співробітник Ін-ту історії партії при ЦК КПУ. 1973–94 – м. н. с., с. н. с. відділу історії дружби народів СРСР, відділу теорії і історії національних відносин, 1994–2003 – с. н. с. відділу історії культури українського народу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Соціалістичне змагання як фактор розвитку дружби і співробітництва народів СРСР (на матеріалах РРФСР і УРСР. 1971–1980 рр.)» (1989, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко).

Тв.: *Формирование и развитие советского народа – новой исторической общности людей: Библиогр. указатель*. – К., 1978 (у співавт.); *«Теорія боротьби двох культур» і шляхи розв'язання національного питання в Україні // Проблеми історії України*. – 1995. № 3. *Вірмени в Україні // Українська діаспора*. – 1995. – № 4; *Влада і літературно-мистецька інтелігенція радянської України: 20-ті роки ХХ ст.* – К., 1999 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КОМАРНИЦЬКИЙ Сергій Іванович (7.11.1936, м. Хотин нині Чернівецької обл.) – дослідник історії Буковини періоду Другої світової війни.

1959 закінчив іст. фак-т Чернівецького держ. ун-ту. 1959–60 – працював у школі, 1960–71 – в Чернівецькому краєзнавчому музеї. 1963–67 навчався в заочній аспірантурі Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба трудящих Радянської Буковини проти фашистських окупантів в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» (1970, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР М. І. Супруненко). 1971–74 – м. н. с. відділу історії Північної Буковини (Чернівці) Ін-ту історії АН УРСР. 1975 перейшов на викладацьку роботу.

Тв.: *Боротьба проти фашистських окупантів на Буковині в 1941–1944рр. // УІЖ*. – 1965. – № 8; *Роль прогресивної преси в революційному вихованні трудящих Північної Буковини (20–30-і роки ХХ ст.) // УІЖ*. – 1967. – № 6; *Вклад трудящих Радянської Буковини в перемогу над фашистською Німеччиною // УІЖ*. – 1970. – № 7.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КОМΠΑН Олена Станіславівна (19.03.1916, м. Єнакієве нині Донецької обл. – 17.07.1986, м. Київ) – дослідниця середньовічної історії України, історіософ. Дружина письменника І. Ю. Сенченка.

1934 вступила до Польського пед. ін-ту, а після його ліквідації продовжила

навчання на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту (закінчила у 1939). 1939–40 – ст. методист Київ. дитячої екскурсійно-туристської станції. 1940–41 – наук. працівник Чернівецького обл. іст. музею. Під час війни евакуювалась до Ферганськ. обл. 1944–47 – зав. відділу історії XIX ст. Київ. держ. іст. музею. 1947–50 – аспірантка, 1950–55 – м. н. с. відділу історіографії та фондів, 1955–56 – м. н. с., 1956–72 – с. н. с. відділу історії феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Формування робітничого класу залізничної та металургійної промисловості Півдня України 80–90 рр. XIX ст.» (1950, наук. кер. – к. і. н. Ф. Є. Лось). Докт. дис. «Міста України в другій половині XVII ст.» (1964). Брала участь у русі шестидесятників. Активно працювала в УТОПІК, де зайняла активну громадянську позицію. 12.09.1972 звільнена «за пропаганду буржуазно-націоналістичних ідей і дружні взаємини з репресованими дисидентами» (формально – внаслідок бюджетного скорочення «неперспективної тематики»). Протягом довгих років діяла заборона на її виступи в пресі.

Тв.: Вплив визвольної війни українського народу на розвиток антифеодалного руху в Польщі. – К., 1954; Участь міського населення у визвольній війні українського народу. 1648–1654 рр. – К., 1954; Перша збірка українських приказок // Вітчизна. – 1958. – № 12; До питання про заселеність України в XVII ст. // ВІЖ. – 1960. – № 1; Устим Кармалюк: Іст.-біогр. парис. – К., 1960 (у співавт.); Міста України в другій половині XVII ст. – К., 1963; Єдність світового історичного процесу. – К., 1966; Ономастика як допоміжна історична дисципліна // Історичні джерела та їх використання. – Вип. 2. – К., 1966; Порівняльно-історичний метод і всевітньо-історичний аспект дослідження пізнього феодалізму // ВІЖ. – 1966. – № 1; Український Ренесанс: Роздуми історика // Літ. Україна. – 1967. – 17 жовт.; Культурна спадщина в світлі марксистсько-ленінської теорії. – К., 1970. Проблеми українського середньовіччя // Середні віки на Україні. – Вип. 1. – К., 1971.

Літ.: РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; ЕоУ. – Vol. II. – 1988; Наше слово. – Варшава. – 1967. 8 січ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Число 4. – Ч. I–II: Пам'яті докт. іст. наук О. С. Компан. – К., 2000; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003; Ясь О. Історичні погляди Олени Компан (До 90-річчя від дня народження) // ВІЖ. – 2006. – № 4.

КОМПАНИЕЦЬ Іван Іванович (23.03.1921, м. Єлисаветград (нині Кіровоград) – 15.11.1975, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст. Заслужений діяч науки УРСР. Лауреат Державної премії СРСР в галузі науки і техніки за участь у підготовці «Історії міст і сіл Української РСР» (1976, померло).

1938–1945 навчався на іст. фак-ті Одеського держ. ун-ту (з перервою). Учасник Великої Вітчизняної війни. 1945–46 – комсорг ЦК ВЛКСМ Одеського ун-ту. 1946–49 – аспірант Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Буковина на початку ХХ ст. (1900–1918)» (1949, наук. кер. – к. і. н. Ф. О. Ястребов). 1949–51 – м. н. с., 1951–61 – с. н. с. відділу історії країн народної демократії, 1963–66 – с. н. с. відділу досоціалістичних формацій, 1967–72 – с. н. с. відділу історії капіталізму, 1972–74 – с. н. с. відділу історії дружби народів СРСР. Докт. дис. «Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 роки)» (1962, захист в Ленінград. держ. ун-ті). Професор (1962). 1959–75 одночасно працював у Гол. редакції УРЕ (зав. редакції історії СРСР і УРСР, археології та етнографії, з 1967 – заст. гол. ред. УРЕ). Заст. голови Головної редакції «Радянської енциклопедії історії України» та 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР». 1975 – зав. каф. історії України Київ. держ. ун-ту. Досліджував історію України, зокрема західноукраїнських земель, проблеми пролетарського інтернаціоналізму та дружби народів СРСР. Опублікував бл. 200 праць.

Тв.: Боротьба за Радянську владу на Буковині. – К., 1950; Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917–1918). – К., 1957; Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 рр.). – К., 1960; Ленін та інтернаціональна єдність українських і російських трудящих у трьох революціях. – К., 1970.

Літ.: Відзначення 50-річчя І. І. Компанія // ВІЖ. – 1971. – № 6; РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; [Некролог] // ВІЖ. – 1976. – № 1; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

КОНДРАТЕНКО Людмила Вікторівна (30.09.1948, м. Київ) – дослідниця історії України періоду Другої світової війни.

1966–71 навчалась на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1971–72 – вчителька історії у середній школі м. Києва. 1972–81 – аспірантка, м. н. с., н. с., 1982–2003 – с. н. с. відділу історії України періоду Другої світової війни Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Радянська історична література про крах планів німецько-фашистських загарбників стосовно промисловості України в роки Великої Вітчизняної війни». (1977, наук. кер. – д. і. н. В. І. Клоков).

Тв.: *Крах економічних планів німецько-фашистських захватчиків на Україні в годы Великой Отечественной войны.* – К., 1980; *Портреты советских участников Словацкого национального восстания.* – Братислава, 1985 (у співавт.); *Українська ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза: Хроника событий.* – К., 1985 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

КОНДРАЦЬКИЙ Адольф Адольфович (17.05.1934, м. Харків) – дослідник історії України другої пол. ХХ ст.

1958 закінчив іст.-філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1958–64 – ст. бібліограф Держ. республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС, 1964–66 – ред. історич. літератури вид-ва «Наукова думка». 1966–78 – м. н. с. відділу історії міст і сіл УРСР, 1978–96 – с. н. с. відділу сучасної історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Роль робітничого класу в суспільно-політичному житті 1959–1965 рр. (на матеріалах Української РСР)» (1975, наук. кер. – д. і. н. В. С. Петренко). Одночасно викладав історію України у вузах Києва.

Нині – провід. спеціаліст Служби комісії з питань поновлення прав реабілітованих Київ. міської ради. Голова Київ. Товариства політ'язнів та жертв репресій. Заснував і випускає альманах «Часопис київського політрепресанства», бере активну участь у діяльності Київ. міського товариства ім. Адама Міцкевича та редакції газети «Дзєнік Кійовски».

Тв.: *Суспільно-політична активність робітничого класу Української РСР в умовах розвинутого соціалізму.* – К., 1978; *Спортивний клуб «Наука».* – К., 1978; *История рабочих Донбасса.* – Т. 2. – К., 1981 (у співавт.); *Матеріали Всеукраїнської конференції сумної пам'яті великого терору 1937 року «Злочин без кари»* – К., 1998 (упоряд., у співавт.); *Часопис Київського політрепресанства (коротка історія Київського товариства політ'язнів та жертв репресій 1988–1998 рр.)* – К., 1998.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Син «ворога народу» // Хреціатик.* – 2004. – 2 червня.

КОНДУФОР Юрій Юрійович (30.01.1922, с. Зубані Глобинського р-ну Полтав. обл. – 10.01.1997, м. Київ) – історик, компартійний діяч. Академік АН УРСР (1985, член-кореспондент з 1979), заслужений діяч науки України (1992). Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1980).

1939–1940, 1946–1949 навчався на іст. фак-ті Харків. держ. ун-ту. 1940–1946 служив в танкових частинах Забайкальського військового округу у Монголії, брав участь у боях з Квантунською армією. 1949–52 – аспірант, 1952 – доц. кафедри марксизму-ленінізму Харків. держ. ун-ту. Канд. дис. «Боротьба робітничого класу і біднішого селянства України за хліб у період іноземної воєнної інтервенції в громадянської війни. 1919 рік» (1952, наук. кер. – к. і. н. Г. Ю. Немірова). Одночасно з 1952 – керівник лекторської групи, зав. відділу пропаганди та агітації Харків. об-кому КПУ, 1958–1968 – зав. відділу науки та культури ЦК КПУ. Докт. дис. «Союз робітничого класу і селянства в період громадянської війни» (1965, наук. консультант – акад. АН СРСР І. І. Мінц, захист в Академії суспільних наук при ЦК КПРС). 1968–1978 – зав. кафедри історії радянського суспільства, одночасно з 1973 – декан іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. Професор (1968).

1978–93 – директор Ін-ту історії України НАН України, з 1994 – радник дирекції. Одночасно 1985–1993 – зав. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни, 1979–1988 – голов. редактор «УІЖ». На початку 1990-х сприяв створенню в Ін-ті історії України об'єднаного ідеологічного плюралізму та можливості дослідження принципово нових тем, хоча сам залишився в старих методологічних позиціях. Підготував 3 докторів і 15 кандидатів наук.

Делегат XXI, XXII, XXIII і XXVI з'їздів КПУ, на яких обирався кандидатом, а на XXVII з'їзді – членом ЦК КПУ, делегат XXVI і XXVII з'їздів КПРС. Депутат Верховної Ради УРСР V, VI та VII скликань.

Опублікував понад 250 праць, в яких досліджував і популяризував т. зв. ленінську теорію соціалістичної революції, історію Жовтневої революції в Україні, а також рішення чергових партійних з'їздів. Брав участь у колективних працях, у т. ч. «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні» (К., 1973); «Великое содружество народов – братьев. К 60-летию образования Союза ССР» (К., 1982); «Історія Української РСР. Короткий нарис» (К., 1981; рос. мовою, К., 1983); «Социалистическое строительство на Украине в годы гражданской войны» (К., 1986); «Великий Жовтень і Україна» (К., 1987) та ін. Очолював авторські колективи видань «Українська РСР в період громадянської війни. 1917–1920» (К, 1968, Т. 2); «Могутня радянська держава» (К., 1972); «Нерушимая дружба украинского и белорусского народов в период социализма» (К, 1978) та ін. Головний редактор «Історії Української РСР» (У 8 т., 10 кн., К., 1977–1979, Державна премія УРСР в галузі науки і техніки, 1980), «Истории Украинской ССР» (В 10 т., К., 1981–1985), «Історії Києва» (в 3 т., 4 кн., К., 1986–1987), циклу праць з історії історичних зв'язків і дружби українського, російського, білоруського і молдавського народів з 6-ти томів (К., 1978–1982, Державна премія УРСР в галузі науки і техніки, 1984), «Истории рабочих Донбасса» (в 2 т., К., 1981).

Тв.: Робітничі продовольчі загоны на Україні в 1919 році. – Х., 1953; Революционные события 1905–1907 гг. в Харькове и губернии. – Х., 1955 (у співавт.); Пролетариат Харькова в борьбе за победу Октября. – Х., 1957 (у співавт.); Пролетариат Харькова у третьої революції. – Х., 1959 (у співавт.); Укрепление союза рабочего класса и крестьянства на Украине в период гражданской войны в ходе проведения продовольственной политики 1918–1920 гг. – К., 1964; Великий Октябрь і защита его завоеваний. – К., 1971; История СССР: Поступающим в вузы. – К., 1977, 1980, 1983, 1987, 1988 (у співавт.); Великий Октябрь на Украине. – К., 1986.

Лит.: Учені вузів Української РСР. – К., 1968; Історія Академії наук Української РСР. – К., 1982; [Некролог] // УІЖ. – 1997. – № 2; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні. – К., 2004; Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст.: Зб. наук. праць, присвячений пам'яті акад. НАН України Юрія Юрійовича Кондуфора: В 2 т. – К., 2004.

КОНОВЕЦЬ (ФЕДОРЕНКО) Олександр Федорович (5.05.1947, с. Коропець Бучанського р-ну Тернопільської обл.) – дослідник історії науки і техніки. Член Спілки журналістів України (1983).

1971 закінчив Київ. політех. ін-т, 1980 (заочно) фак-т журналістики Київ. держ. ун-ту. 1971–77 – інж. на Київ. машинобудівному з-ді ім. Артема, у тресті Укрсільгосптехніка, політех. ін-ті та ін. установах. З 1977 на журналістській роботі, в т. ч. в газ. «Київська правда». Канд. дис. «Функціонально-структурні особливості сучасної радянської наукової публіцистики» (1984, наук. кер. – проф. Д. М. Прилюк). 1985–86 – м. н. с. відділу історії природознавства і техніки Ін-ту історії АН УРСР. З 1986 – н. с., с. н. с. Центру досліджень наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України. З 1995 – голова Комісії з історії науки і техніки НТШ. Докт. дис. «Науково-просвітницька преса України ХІХ – першої третини ХХ ст. Історія. Теорія. Практика» (1994).

Тв.: Просвітницький рух в Україні ХІХ – першої третини ХХ ст. – К., 1992; Популяризація науки в Україні: історія і сучасність. – К., 1992 (у співавт.); Периодическая печать как источник историко-научных исследований (к проблеме реконструкции «образа науки» // Науковедение и информатика. – Вып. 37. – К., 1992.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

КОНСТАНТИНОВ Володимир Олександрович (25.07.1941, м. Ачинськ Красноярського краю, РФ) – дослідник історії науки і техніки.

1906 закінчив хім.-техн. фак-т Київ. політех. ін-ту. 1966–67 – технолог Янгієрського комб. залізо-бет. виробів; 1967–70 – ст. інж. Ін-ту проблем матеріалознавства АН УРСР; 1970–72 – ст. інж. Київ. заводу скловиробів. 1972–84 – м. н. с.

відділу історії техніки Ін-ту історії АН УРСР, одночасно 1972–75 – аспірант Ін-ту. Канд. дис. «Розвиток техніки і технології виробництва скла в Українській РСР (На прикладі виготовлення листового скла)» (1982, наук. кер. – д. хім. н. М. М. Кружицький, наук. звання – к. тех. н.). 1986–93 – н. с. НВО «Будматеріали», з 1993 – с. н. с. Центру пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК.

Тв.: Памятники научно-технического прогресса в УССР. – К., 1986; Подол древний и современный. – К., 1989; Развитие химической технологии на Украине. – Т. 1. – К., 1976 (у співавт.); Развитие металлургии в Украинской ССР. – К., 1980 (у співавт.); Неорганическое материаловедение в СССР (история, современное состояние, перспективы развития). – К., 1983 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КОРИННИЙ Микола Миколайович (05.04.1946, с. Каленна Київ. обл.) – дослідник історії України середніх віків.

1973 закінчив іст. фак-т. Київ. держ. ун-ту. 1973–74 – ст. методист, 1974–77 – учений секретар бюро пропаганди Республіканського правління Укр. тов-ва охорони пам'яток і культури.

1977–80 – аспірант, 1980–82 – м. н. с. відділу історії феодалізму, 1982–86 – м. н. с., н. с. сектора історії Київської Русі Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Переяславська земля в X – першій половині XIII ст.» (1985, наук. кер. – д. і. н. Г. Я. Сергієнко). 1986–92 – зав. ред. іст. літ-ри вид-ва «Наукова думка» АН УРСР.

Тв.: Переяславська земля X – первая половина XIII века. – К., 1992; Пам'ятки історії та культури Київської Русі. – К., 1982; Бесценные сокровища народа. – К., 1983 (у співавт.); Принятия христианства правящей верхушкой Киевской Руси. – К., 1988.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КОРДУБА Мирон Михайлович (02.03.1876, с. Острів, нині Тернопільського р-ну Тернопільської обл. – 02.05.1947, м. Львів) – дослідник проблем історичної географії, топоніміки, історії міжнародних зв'язків України XVII ст., суспільно-політичної історії Галицько-Волинського князівства. Дійсний чл. НТШ (1903). Учень М. С. Грушевського.

1893 закінчив Академічну гімназію у Львові. Навчався у Львівському (1893–95) і Віденському (1895–98) ун-тах. Доктор філософії. Дис. «Суспільні верстви та політичні партії в Галицьким князівстві XIII ст.» (1898). У 1900–18 працював учителем гімназії у Чернівцях, Львові та Холмі. 1920–25 – співорганізатор, проф. всесвітньої історії, декан філософ. фак-ту Львів. таємного ун-ту, 1929–39 – проф. Варшавського ун-ту. 1940–41 – вчитель укр. гімназії у Холмі, 1941–44 – вчитель гімназій у Львові, працівник бібліотеки НТШ. 1944–46 – проф. кафедри історії України, зав. кафедри південних та західних слов'ян Львів. держ. ун-ту. 1944–46 – с. н. с. Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР. Працював над темою «Історія Галицько-Волинської держави в XIV ст.», упорядковував «Бібліографію історії України». Як представник історичної школи М. С. Грушевського піддавався моральному терору.

Тв.: Модавське-Польська границя на Покуття по смерті Стефана Великого (1906); Венецьке посольство до Хмельницького (1907); Західне пограниччя Галицької держави між Карпатами та долини Сяном (1925); Що кажуть нам назви осель (1938); зб. документів «Акти до Хмельниччини» (1911); автор фундаментальної (понад 55 тис. назв) «Бібліографії історії України» (у співавт.).

Літ.: ЕУ. – Словникова частина. – Т. 3. – 1959; Пісковий С. М. (Дашкевич Я.) М. Кордуба та його «Бібліографія історії України» // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – 1963. – № 6: РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; ЕоУ. – Vol. II. – 1988; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів, 2001; Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939). – К., 2004.

КОТ Сергій Іванович (22.10.1958, м. Київ) – історик, краєзнавець, дослідник теоретичних і практичних проблем збереження історико-культурної спадщини,

історії становлення пам'яток охоронної справи в Україні, питань повернення та реституції культурних цінностей.

1980 закінчив іст.-педагог. фак-т Київ. держ. пед. ін-т. 1980–85 – ст. інженер, 1985–91 – м. н. с., 1991–93 – н. с., з 1993 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень, з 1999 – керівник неструктурної групи «Центр досліджень проблем повернення та реституції культурних цінностей» Ін-ту історії України НАН України. 1992–96 – відповід. секретар Головної редколегії «Зводу пам'яток історії та культури України». 1996–2000 – доц. Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв. Канд. дис. «Охорона пам'яток історії та культури в Українській РСР (1943 – поч. 60-х рр.)» (1990, наук. кер. – акад. НАН України П. Т. Тронько).

Член редколегій журналів «Пам'ятки України», «Розбудова держави». Учасник міжурядових переговорів з питань повернення в Україну культурних цінностей. Автор базового варіанту Закону України «Про ввезення, вивезення та повернення культурних цінностей» (1999), член робочої групи з підготовки Закону України «Про охорону культурної спадщини» (2000).

Тв.: Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог – справочник. – К., 1987 (у співавт.); Историчне краєзнавство в Українській РСР. – К., 1989 (у співавт.); Охорона, збереження та використання пам'яток історії та культури в Українській РСР. – Ч. III (1945 – поч. 60-х рр.). – К., 1989; Українські культурні цінності в Росії: Перша спроба повернення (1917–1918): Зб. док. – К., 1996 (у співавт.); Українці в світі: Книга-альбом. – К., Мельбурн, 1995 (у співавт.); Українські культурні цінності в Росії: Проблема повернення в контексті історії та права. – К., 1996; Волинський краєзнавчий музей: Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: Архіви, бібліотеки, музеї. – Вип. 1. – К., Бремен, 1996 (у співавт.); Історико-культурна спадщина України: Проблеми дослідження та збереження. – К., 1998 (у співавт.); Слава українського козацтва: Книга-альбом. – Мельбурн, 1999 (у співавт.); Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури: В 2 ч. – К., 1999 (у співавт.); Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біографічний довідник: В 2 ч. – К., 2005 (у співавт.); Ланселот Лютон. Українське питання. – К., 2006 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

КОТЛЯР Микола Федорович (04.07.1932, м. Кам'янець-Подільський) – дослідник історії України середніх віків, джерелознавець, нумізмат. Член-кор. НАН України (1995), заслужений діяч науки і техніки України (1996), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2001), лауреат премії ім. М. І. Костомарова НАН України (2003).

1956 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1961–63 – аспірант Держ. Ермітажу (м. Ленінград). Канд. дис. «Галицька Русь XIV–XV ст. (історично-нумізматичне дослідження)» (1965, наук. кер. – д. і. н. І. Г. Спаський, захист в Ін-ті історії АН СРСР). З 1965 – в Ін-ті історії АН УРСР. Докт. дис. «Грошовий обіг і грошова лічба на території України доби феодалізму (VIII–XVIII ст.)» (1972). З 1982 – зав. сектора історії Київської Русі, з 1995 – гол. н. с. відділу історії середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К., 1971; Знахідки монет на території України XII–XIII ст. – Варшава, Краків, Гданськ, 1977; Данило Галицький. – К., 1979; Грошовий обіг та лічба монет XII–XVIII ст. на Україні. – К., 1975; Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XII–XVIII ст. – К., 1981; Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах. – К., 1986; Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси X–XIII вв. – К., 1985; Полководці Давньої Русі. – К., 1991; Галицько-Волинський літопис XIII ст. – К., 1993; Давньоруські монетні гривні. – Стокгольм, 1995 (англ. мовою.); Русь язичницька: Біля витоків східнослов'янської цивілізації. – К., 1995; Історія України в особах: Давньоруська держава. – К., 1996; Галицько-Волинська Русь. – К., 1998; Древнерусская государственность. – СПб., 1998; Як і чому настала удільна роздробленість на Русі (XII–XIII ст.). – К., 1998; Данило Галицький. – К., 2001; Історія давньоруської державності. – К., 2002; Данило Галицький. – К., 2002; Історія дипломатії Південно-Західної Русі. – К., 2002; Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар. – К., 2002 (ред.); Дипломатія Южної Русі. – СПб., 2003; Военне мистецтво Давньої Русі. – К., 2005.

Літ.: Вісник Національного банку України. – 1995. – № 4; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998: «А се єго сребро...»: Зб. праць на пошану чл.-кор. НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя. – К., 2002; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

КОХАНОВА Людмила Леонтіївна (26.02.1923, м. Єльня Смолен. обл., РФ) – дослідниця історії науки.

1947 закінчила плодоовочевий фак-т відділення виноградарства Московської сільськогосподарської академії ім. К. Тимирязєва. 1950–53 – аспірантка Ботанічного саду АН УРСР. Канд. дис. «Біологічні особливості сортів винограду, перспективних для культури на півночі УРСР» (1954, наук. ст. – к. біол. н.). 1964–69 – консультант науково-організаційного відділу Президії АН УРСР. 1969–85 – с. н. с. відділу історії природознавства Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: *Підешні рослини крокують на північ.* – К., 1967 (у співавт.); *Биологи: Справочник.* – К., 1980 (у співавт.); *Развитие биологии на Украине.* – К., 1984.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КОЦЕВАЛОВ (КАЦЕВАЛОВ) Андрій Степанович (22.10.1892, м. Харків – 20.02.1960, м. Нью-Йорк, США) – дослідник античних написів Північного Причорномор'я. Доктор історичних (1926) та філологічних (1940) наук. Проф. (1940).

1917 закінчив з відзнакою класичне відділення іст.-філол. фак-ту Харків. ун-ту, залишений проф. стипендіатом. Магістер. дис. (1922). 1921–30 – н. с. Харків. наук.-досл. каф. історії європейської культури, 1930–33 – зав. секції епіграфіки Ін-ту історії матеріальної культури ВУАН, 1933 – н. с. Укр. наук.-досл. ін-ту історії культури. Докт. дис. «Матеріальна культура грецьких колоній північного узбережжя Чорного моря» (1926). 1935–41 – н. с. Ін-ту археології АН УРСР, 1937–41 – проф. класичної філології Харків. ун-ту, 1941 – н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. 1943 виїхав до Німеччини. З 1952 – у США. Проф. УВУ, дійсний чл. і кер. секції античної історії УВАН у США та НТШ у США. Архів (зокрема рукопис «Підручника давньогрецької мови») зберігається в УВАН.

Тв.: *Тезиси к диссертации А. С. Коцевалова «Материальная культура греческих колоний северного побережья Черного моря»* // Східний Схід. – 1927. – № 1; *Деякі дані про науку і літературу в грецьких колоніях північного узбережжя Чорного моря* // Східний Схід. – 1928. – № 5; *Нариси з історії економічного життя грецьких колоній на північному узбережжі Чорного моря* // Збірник заходознавства: Історія, економіка, література, лінгвістика. – К., 1929; *Syntaxis inscriptionum antiquarum coloniarum Graecarum Ponti Euxini.* – Б. м., 1935; *Эпиграфические памятники из ольвийских раскопок в Ольвии в 1935 и 1936 гг.* // Ольвия. – К., 1940. Т. 1. *Побут скитів за Страбонам* // Чорноморський зб. – Одеса, 1944. – Кн. 5; *Античная история и культура Северного Причерноморья в советском научном исследовании.* – Мюнхен, 1955; *Borysthenes-Borysthenites and Tanais-Tanaites* // *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States.* – New York, 1959. – Vol. 7, № 1/2.

Літ.: ЕУ. – Словникова частина. – Т. 3. – 1959; *Домбровский А. Сорокалетие научной деятельности проф. А. С. Коцевалова* // *Вестник по изучению СССР.* – 1959. – № 2; Проф. А. Коцевалов // *Віра й культура* (Вінніпег). – 1960. – № 6; *Dombrovsky A. Andriy Kotsevalov* // *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States.* – New York, 1961. – Vol. 8, № 1/2; ЗИТШ. – Т. 173 (1962); ЕоУ. – Vol. II. – 1988; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КРАВЧУК Олена Анатоліївна (11.07.1960, м. Донецьк) – дослідниця історії культури України.

1982 закінчила фак-т журналістики Київ. держ. ун-ту. 1986–88 – аспірантка, 1989–92 – м. н. с., н. с. відділу історії селянства Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Підготовка кадрів для аграрного виробництва у системі середньої спеціальної освіти Української РСР (1971–1985 рр.)» (1990, наук. кер. – д. і. н. І. М. Маковійчук).

Тв.: *Функціонування засобів масової інформації в системі економічних відносин суспільства.* – К., 1994; *Масова інформація в умовах національного відродження.* – К., 1994.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

КРИВЕЦЬ Наталія Василівна (14.01.1951, с. Райківщина Яготинського р-ну Київ. обл.) – дослідниця історії міжнародних відносин.

1973 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1974–82 – лаборант, 1982–86 – аспірантка, 1989–96 – н. с., з 1996 – с. н. с. відділу історії міжнародних зв'язків України, нині – відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Внесок молоді у поглиблення економічного та науково-технічного співробітництва СРСР і НДР в умовах соціалістичної економічної інтеграції (1971–1985 рр.)» (1988, наук. кер. – д. і. н. І. М. Кулинич).

Тв.: *Нариси з історії німецьких колоній в Україні. – К., 1995 (у співавт.); Національно-культурне життя німецького населення в Україні у 20–30-і рр. // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. – Вип. 4. – К., 1993; Життя німецького населення в Україні між двома війнами // Вісник НАН України. – 1995. – № 9, 10; До питання про становлення українсько-німецьких торговельних зв'язків (20-ті роки ХХ ст.) // Україна в європейських міжнародних відносинах. – К., 1998; З історії міжнародних зв'язків України: Наука, освіта (XIX – 30-ті роки ХХ ст.): Документи і матеріали. – К., 1999 (у співавт.); Дипломатичне представництво УНР в Німеччині (1919–1922 рр.) // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. – Вип. 11. – К., 2002; Українсько-німецькі взаємини наприкінці Першої світової війни // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. – Вип. 13. – К., 2004.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

КРИВОНІС Віктор Методійович (12.03.1948, с. Ківшовата Тарашанського р-ну Київ. обл.) – дослідник історії України 20–30-х рр. ХХ ст.

1974 закінчив іст. фак-т Київського пед. ін-ту. До навчання в пед. ін-ті працював механізатором в колгоспі, служив в армії, працював учителем історії середньої школи. 1974–76 – стажист-дослідник, 1976–77 – м. н. с., 1977–80 – аспірант, 1980–82 – м. н. с. відділу історії соціалістичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий клас важкої промисловості УРСР в боротьбі радянського народу за техніко-економічну незалежність країни (1926–1937 рр.)» (1980, наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький). З 1982 – ст. викладач, доц. Укр. академії внутрішніх справ.

Тв.: *Вклад рабочего класса Украины в завоевание технико-экономической независимости СССР (1926–1937). – К., 1982.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

КРИЖАНОВСЬКА Оксана Олегівна (01.01.1972, м. Київ) – дослідниця історії таємних товариств, масонства, релігійознавства.

1994 закінчила іст. фак-т Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. 1994–97 – аспірантка, 1997–2000 – м. н. с., н. с., з 2002 – с. н. с. відділу історії України ХІХ – початку ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Масонство в Україні у другій половині ХVІІІ – на початку ХХ ст.» (1997, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей).

Тв.: *Історія масонства в Україні: Інформ. довід. слов. – К., 1997; Тасмні організації в громадсько-політичному житті України (масонський рух у ХVІІІ – на початку ХХ ст.): Навч. посіб. – К., 1998; Києво-Флорієвський (Вознесенський) жіночий монастир в документах та матеріалах ХVІ – на початку ХХ ст. – К., 2001; Історія середніх віків. Вступ до історії західноєвропейського середньовіччя: Курс лекцій. – К., 2004, 2006 (у співавт.).*

КРИП'ЯКЕВИЧ Іван Петрович (псевд.: Vialor, Іван Петренко, 25.06.1886, м. Львів – 21.04.1967, м. Львів) – історик-медієвіст, книго- і краєзнавець, фахівець в галузі сфрагістики, археології, дипломатики, нумізматики. Дійсн. чл. НТШ (1911). Акад. АН УРСР (1958). Заслужений діяч науки УРСР (1961). Учень М. С. Грушевського.

1909 закінчив філософський фак-т Львів. ун-ту. Д-р філософії (1911). Учителював у гімназіях Львова (1912–28, 1934–39) та Жовкви (1929–34). Керував історико-філос. секцією НТШ (1934–39). Редагував журнали «Дзвінок» (1912–14), «Ілюстрована Україна» (1913–14), «Історичний вісник» (1923), «Записки НТШ: Праці Історико-філос. секції» (1924–37). Проф. і зав. кафедри історії України, декан іст. фак-ту Львів. ун-ту (1939–41, 1944–46), одночасно зав. Львів. відділу Ін-ту

історії України АН УРСР (1940–41, 1944–46). 12.09.1946 – 18.06.1948 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР (примусово переведений до Києва). Одночасно 1947–48 – зав. відділу стародруків ЦНБ АН УРСР. Працював над темою «Листи і універсали Б. Хмельницького». Д. і. н. (1941, honoris causa), проф. (1941). 1948–50 – с. н. с. Укр. держ. музею етнографії та худ. промислу АН УРСР у Львові. Зав. відділу історії України (1952, 1953–59), директор (1953–62) Ін-ту суспільних наук АН УРСР у Львові. 1962 вийшов на пенсію. Редагував зб. «З історії західноукраїнських земель» (Вип. 1–5, 1957–1960) та «З історії Української РСР» (Вип. 6–8, 1962–1963). Член правління Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном, депутат Львівських міської та обласної Рад депутатів трудящих.

Тв.: *Матеріали до історії української козаччини*. – Т. 1 // *Жерела до історії України-Руси*. – Т. VIII. – Львів, 1908; *Козаччина в політичних комбінаціях 1620–1630 рр.* // ЗНТШ. – Т. 117/118. – Львів, 1914; *Археографічні праці Миколи Костомарова* // ЗНТШ. – Т. 126/127. – Львів, 1918; *Український державний скарб за Богдана Хмельницького* // ЗНТШ. – Т. 130. – Львів, 1920; *До історії українського Державного Архіву в XVII в.* // ЗНТШ. – Т. 134/135. – Львів, 1924; *Мемуари українців XVI–XVII ст.* // *Стара Україна*. – 1924. – Ч. 9/10; *Нарис історії українського ловецтва до кінця XVIII в.* – Львів, 1925; *Студії над державою Богдана Хмельницького* // ЗНТШ. – Т. 138/140, 144/145, 147, 151. – Львів, 1925–1931; *Середньовічні монастирі в Галичині // Записки Чину Св. Василія Великого*. – Т. 2. – Вип. 1/2. – Жовква, 1926; *3 історії Гуцульщини*. – Львів, 1929; *Історичні проходи по Львові*. – Львів, 1932; *Велика історія України*. – Львів, 1935 (у співавт.); *Історія українського війська*. – Львів, 1936 (у співавт.); *Історія української культури*. – Львів, 1937 (у співавт.); *Князь Ярослав Осмомисл*. – Львів, 1937; *Богдан Хмельницький*. – К., 1954; *Бібліографія історії України в дожовтневий період* // *ВІДЖ*. – 1958. – № 5; *Стан і завдання української сфрагістики* // *ВІДЖ*. – 1959. – № 1; *Документи Богдана Хмельницького*. – К., 1961 (у співавт.); *Джерела з історії Галичини періоду феодалізму, до 1772 р.* – К., 1962; *Літописи XVI–XVIII ст. в Галичині // Історичні джерела та їх використання*. – Вип. 1. – К., 1964.

Літ.: *ЕУ*. – *Словникова частина*. – Т. 3. – 1959; *Гравовецький В. Наукові праці акад. І. П. Крип'якевича з архівознавства і допоміжних історичних дисциплін* // *Наук.-інф. бюл. АУ УРСР*. – 1961. – № 6; *І. П. Крип'якевич: Бібліогр. покажчик*. – Львів, 1966; *Івасюта М. К. Іван Петрович Крип'якевич: До 80-річчя з дня народження* // *ВІДЖ*. – 1966. – № 6; *Стеблій Ф. І. 80-річчя академіка І. П. Крип'якевича* // *ВІДЖ*. – 1966. – № 9; [Некролог] // *ВІДЖ*. – 1967. – № 6; *Гуржій І. О., Петренко В. С. Видатні радянські історики*. – К., 1969; *Трусевич С. М. 90-річчя з дня народження академіка АН УРСР І. П. Крип'якевича* // *ВІДЖ*. – 1976. – № 9; *ЕоУ*. – Vol. II. – 1988; *Дашкевич Я. Іван Крип'якевич – історик України* // *Крип'якевич І. П. Історія України*. – Львів, 1990; *Гаєрилов Б. М. Відзначення ювілею акад. АН УРСР І. П. Крип'якевича [м. Івано-Франківськ]* // *ВІДЖ*. – 1991. – № 5; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Т. 8: *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві*. – Львів, 2001; *Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип.* – Вип. 2: *1940–1960-ті рр.* – К., 2002; *Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939)*. – К., 2004.

КРОНИК (КРОНИК) Олександр Львович (01.06.1901, м. Вільно Віленської губ., нині Вільнюс, Литва – ?) – дослідник історії Буковини.

Закінчив Військову школу ім. ВЦВК (Москва, Кремль, 1927), Вищу школу НКВС (Москва, 1935), Військову академію РККА ім. Фрунзе (1939). 1919–47 в лавах Червоної Армії пройшов шлях від солдата до генерала. Нагороджений 8 орденами: орденом Червоної Зірки, орденом Леніна (1945), орденом Кутузова, 3-ма медалями. 1947–50 – ст. викладач іст. СРСР Чернівецького держ. ун-ту. 1950 закінчив річну аспірантуру при Ін-ті історії України АН УРСР. Канд. дис. «Буковина в роки Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)» (1950). 1950–52 – с. н. с. військово-історичного відділу, 1952–53 – с. н. с. відділу історії феодалізму Ін-ту історії України АН УРСР. 1958 – зав. секції воєнних наук Київ. товариства по розповсюдженню політичних і наукових знань. Досліджував питання військової історії. Опублікував ряд статей з історії Буковини.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КРУПИНА Віктор Олександрович (03.01.1978, смт. Козелець Чернігів.

обл.) – дослідник політичної та соціальної історії України другої половини ХХ ст. Білого руху в Україні.

1995–2000 – навчався на іст. фак-ті Київ. нац. ун-ті ім. Тараса Шевченка. 2000–2003 – аспірант іст. фак-ту Київ. нац. ун-ту. Канд. дис. «Білий рух в Україні (1917 – 1920 рр.)» (2005, наук. кер. – д. і. н. А. О. Буравченков). З 2003 – м. н. с., н. с., вчений секретар відділу історії України другої половини ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Українська революція в оцінці командування Збройних сил Півдня Росії (лютий 1919 – березень 1920 рр.)* // *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика.* – Вип. 6. – К., 2002; *Українсько-кубанські відносини в умовах громадянської війни в Росії (1918 р.)* // *Наукові записки: Зб. наук. ст. Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова.* – № 49. – 2002; *Основні напрямки внутрішньої політики Добровольчої армії в Україні (червень–листопад 1919 року)* // *Вісник Академії праці та соціальних відносин Федерації профспілок України.* – № 4. – К., 2003; «Білі» сили як чинник активізації політичної боротьби в Українській Державі (1918 р.) // *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика.* – Вип. 7. – К., 2004; *Політичні настрої населення України перших повоєнних років (1945 – 1948)* // *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика.* – Вип. 8. – К., 2005; *Виборчі кампанії в УРСР 1946 – 1947 та політичні настрої населення* // *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика.* – Вип. 9. – К., 2005; *Україна: Хроніка ХХ ст. Роки 1961 – 1975: V 2-х ч.* – К., 2005 (упоряд., у співавт.).

КРУЧЕК Олександр Алікович (30.08.1961, м. Гайсин Вінницької обл.) – дослідник проблем історії культури України ХХ ст.

1983 закінчив іст. фак-т Ленінград. держ. ун-ту. 1984–90 – ст. лаборант, асистент каф. історії КПРС Київ. автомобільно-дорожнього ін-ту, 1990–91 – викладач суспільних дисциплін Ірпінського індустріального технікуму. 1991–96 – співробітник координаційної групи по підготовці «Історії української культури» в 5-ти томах Ін-ту історії України НАН України. 1996–98 – м. н. с. відділу історії культури українського народу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Культура в УСРР в 1920–1923 рр. як об'єкт державної політики» (1997, наук. кер. – д. і. н. В. М. Даниленко).

Тв.: *Становлення державної політики УСРР в галузі національної культури (1920–1923).* – К., 1996.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

КТИТАРЕВ Сергій Олександрович (23.09.1903, м. Вінниця – ?) – дослідник історії революційного руху початку ХХ ст.

1925 закінчив Вінницький ін-т народної освіти. 1937–40 навчався, 1946–47 викладав в Київ. пед. ін-ті. 1947–50 – с. н. с., зав. відділу Київ. філіалу Центрального музею В. І. Леніна. 1950–52 – м. н. с. відділу історії радянського періоду, 1952–55 – с. н. с. відділу історіографії і фондів, 1955–64 – с. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Кореспонденції ленінської «Іскри» про революційний рух на Україні» (1951). Опублікував бл. 40 праць.

Тв.: *Перша російська революція та її історичне значення* // *Наук. записки Інституту історії АН УРСР.* – 1955. – Вип. 6; *Ленінська «Искра» і піднесення революційного руху на Україні.* – К., 1959.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

КУБАЛЬСЬКИЙ Олег Нарцизович (21.12.1967, м. Коростень Житомир. обл.) – дослідник новітньої історії України.

1990 закінчив хімічний фак-т Київ. держ. ун-ту. 1993–97 – аспірант, 1997–98 – н. с. філософ. фак-ту Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. (1997, наук. ст. – к. філос. н.). 1999–2001 – н. с. відділу сучасної історії України Ін-ту історії України НАН України. Нині – уч. секретар Відділення історії, філософії та права НАН України.

Тв.: *Соціально-духовні функції науки в умовах тоталітарної радянської держави, 30–80-ті рр. ХХ ст.* // *Українське суспільство: Друга половина ХХ ст.: Іст. та суцасність: Зб. наук.-попул. ст.* – К., 2002.

КУДЛАЙ Олександр Степанович (11.10.1903, с. Грунь Сумської обл. – 1980, м. Київ) – дослідник історії України 20–50-х рр. ХХ ст.

1925 закінчив Полтав. пед. технікум, 1933 – іст.-екон. фак-т Сумського пед. ін-ту (екстерном). 1933–36 навчався в Ін-ті червоної професури на заочно-філософському відділенні. 1941 закінчив ад'юнктуру Військово-політичної академії ім. В. І. Леніна у Москві. Учасник Великої Вітчизняної війни: начальник політвідділу 377 стрілкової дивізії, комісар 372-ї стрілкової дивізії. Був тяжко поранений. До 1957 перебував в рядах Збройних Сил СРСР (начальник циклу суспільних наук Вищої офіцерської школи зв'язку, начальник політуправління військового округу). Нагороджений орденами Бойового Червоного Прапора, Вітчизняної війни I ст., Червоної Зірки, 5 медалями. Канд. дис. «Боротьба трудящих Харківщини під керівництвом Комуністичної партії за відбудову промисловості і сільського господарства (1921–1925 рр.)» (1955, наук. кер. – к. і. н. О. М. Тимофеев). 1958–59 – с. н. с. Ін-ту історії партії при ЦК КПУ, 1959–60 – м. н. с., с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–67 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. З 1967 – зав. кафедри марксизму-ленінізму Київ. держ. художнього ін-ту. Докт. дис. «Робітничий клас України в боротьбі за відбудову і розвиток промисловості (1945–1955 рр.)» (1967).

Тв.: *Боротьба трудящих Харківщини за відбудову господарства (1921–1925 рр.)*. – Харків, 1961; *Від комуністичних суботників до бригад комуністичної праці*. – К., 1962; *Робітничий клас Української РСР у боротьбі за відбудову і розвиток промисловості в післявоєнний період (1945–1950)*. – К., 1965. Один з упорядників збірника «Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов и конференций» (К., 1958).

Літ.: [Некролог] // *ВДЖ*. – 1980. – № 8; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КУДЛАЙ Олександра Борисівна (28.11.1966, м. Київ) – дослідниця історії Української революції 1917–1921 рр.

1991 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1991–94 – аспірантка, з 1994 – м. н. с., н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Центральна Рада – Тимчасовий уряд: боротьба за автономію (березень – жовтень 1917 р.)» (1997, наук. кер. – д. і. н. А. П. Гриценко).

Тв.: *Не допускайте зміни у Статуті Секретаріату // Віче*. – 1995. – № 12; *Боротьба навколо прийняття «Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріату Тимчасового уряду на Україні» на VI сесії Української Центральної Ради // ВДЖ*. – 1997. – № 5; *Переговори Центральної Ради і представників Тимчасового уряду (28–30 червня 1917 р.) // ВДЖ*. – 1999. – № 6; *Законотвора діяльність народного міністерства судових справ УЦР*. – К., 2002; *Діяльність Народного міністерства внутрішніх справ УНР // ВДЖ*. – 2005. – № 2.

КУЗНЕЦОВ Володимир Іванович (06.1886, м. Плес Іванівської обл., Росія – ?) – дослідник історії науки і техніки.

1906–13 навчався на хіміч. відділенні Харків. технологіч. ін-ту. 1936 в Ін-ті хімічної технології присуджений науковий ступінь кандидата хімічних наук без захисту дисертації. Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений орденом Леніна, медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.». 1963 – н. с. відділу історії техніки Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: *Перспектива химической переработки бурых углей*. – К., 1946; *К вопросу о комплексе использования бурых углей одного из месторождений Украинской ССР // Труды по проблеме комплексного использования бурых углей и торфа УССР*. – Т. 1. – К., 1951.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

КУЗЬМИ(И)НСЬКА Ольга Дмитрівна (22.03.1944, с. Озерне Білоцерківського р-ну Київ. обл.) – дослідниця історичного краєзнавства, джерелознавець.

1962–68 навчалася на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. З 1961 – лаборант, м. н. с., н. с., 1990–2001 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Періодична преса Української РСР як історичне джерело вивчення культурного співробітництва братніх республік. 1971–1975 рр.» (1986, наук. кер. – д. і. н. А. В. Санцевич).

Тв.: *Культурне співробітництво Української РСР з братніми республіками (джерелознавчий аналіз періодичної преси УРСР: 1971–1975 рр.)*. – К., 1988; *Історія колгоспу «Здобуток Жовтня» Тальнівського району Черкаської обл.* – К., 1986 (у співавт.); *Літотис*

комуністичного будівництва. Хроніка важливіших подій на Україні. 1971–1975. – К., 1977; (у співавт.); Каталог-довідник «Пам'ятки історії та культури УРСР». – К., 1987 (у співавт.); Актуальні проблеми підготовки зводу пам'яток історії та культури. – К., 1993 (у співавт.); Актуальна історико-культурна спадщина і сучасність. – К., 1994 (у співавт.); Розвиток історичного краєзнавства в Україні другої пол. XIX – поч. XX ст. – К., 1995 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

КУК Василь Степанович (псевд. Юрко Леміш, Василь Коваль та ін.; 02.01.1913, с. Красне Золочівського пов., нині – Буський р-н Тернопільської обл.) – політ. та військ. діяч, історик, дослідник історії укр. культури XVIII ст. та аграрної історії поч. XX ст., політик. історії Зах. України 1918–1941 рр.

Член «Пласту» (з 1925), «Просвіти» та «Соколу» (з 1928), ОУН (з 1929). Навчався на юрид. фак-ті Люблінського ун-ту в Польщі (з 1932), але 1934 був заарештований. З травня 1938 до початку війни перебував на нелегальному становищі. Закінчив військово-школу ОУН у Кракові (1941). У серпні 1941 арештований гестапо, втік. З 1942 служив в УПА, 1944 кооптований член Укр. гол. визвольної ради, командир групи УПА–Південь (1944–49), 1947 на пропозицію Голови Проводу ОУН Р. Шухевича обраний його заступником, після його загибелі став Головою Проводу, Головним командиром УПА в ранзі полковника та Головою Генерального секретаріату УГВР. 1950–54 керував національно-визвольною боротьбою в Україні. 23.05.1954 захоплений спецвідділом КГБ у полон. На підставі постанови Верховної Ради СРСР від 21.07.1960 звільнений з ув'язнення. 1961–69 – н. с., с. н. с. Центр. держ. іст. архіву УРСР у м. Києві. 1964 закінчив повний курс іст.-філос. фак-ту Київ. держ. ун-ту, 1969–72 – в. о. с. н. с. відділу історіографії та джерелознавства Ін-ту історії АН УРСР. Підготував канд. дис. «Роль Селянського поземельного банку у проведенні аграрної столипінської реформи на Україні», але до захисту не був допущений. Працював над темою «Українське національне питання і українські політичні партії та організації на західних українських землях, 1918–1941» (1971 тему знято, оскільки вчений не мав дозволу для роботи над спецфондами архівів). Разом з Я. Дзирою з січня 1972 почав готувати до друку літопис Г. Граб'янки. У червні 1972 звільнений з роботи (за офіційною версією – не пройшов по конкурсу, фактично за перший розділ монографії «Марксизм-ленізм про українське національне питання»). 1972–86 працював товарознавцем у пром. об'єднанні «Побутреклама». 1993–95 – н. с. Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Нагороджений Золотим хрестом заслуги від Президії бувших воєнків українців у Великій Британії (1994) та ін. Володіє пол., англ., нім., лат., грец., старослов'янською та рос. мовами.

Тв.: Пашині буряки (про конспірацію; підпільне вид., 1938, під псевд. Лука Лемішка); Про що говорять нам державний бюджет СССР на 1945–1946 рр. (підпільне вид., 1944, під псевд. Василь Лиманич. Передрук: Літопис УПА, Т. 16. Торонто, 1987); Нові дані про Артема Ведельського–Веделя // Укр. музикознавство. – Вип. 5. – К., 1969; М. П. Ділецький та його музична спадщина // Наша культура. – Варшава. – 1969. – № 6; Харківські школи – Колегія та Додаткові класи // УІЖ. – 1970. – № 7; А. Л. Ведель. Лекція. – К.: УТОПІК, 1971; Про аутентичність рукописної збірки А. Веделя // Муз. спадщина. – Т. 2. – К., 1996.

Літ.: ЕоУ. – Vol. II. – 1988; Содоль Петро. Українська Повстанча армія, 1943–1949: Довідник. – Нью-Йорк, 1994; Коланчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет Української визвольної змагання. – Львів, 1995; Коротка автобіографія Василя Кука – полк. УПА Ковалю. – К., 1996; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські архівісти: Біобібліогр. довід. / У 3 вип. – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002.

КУКУРУДЗЯК Микола Григорович (01.03.1938, с. Острівчани, нині Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. – 21.06.1999, м. Кам'янець-Подільський) – дослідник історії Правобережної України та Буковини другої пол. XIX – поч. XX ст. Заслужений працівник освіти України.

1956 закінчив Кам'янець-Подільський культурно-освітній технікум. 1956–58 – завідував сільським клубом. 1958–61 – служив в лавах збройних сил СРСР. 1961–66

навчався на іст. фак-ті Чернівецького держ. ун-ту. 1966–68 – учителював, 1968–71 навчався в аспірантурі по кафедрі історії СРСР і УРСР Чернівецького держ. ун-ту. 1972–74 – м. н. с. відділу історії Північної Буковини Ін-ту історії АН УРСР у Чернівцях. Канд. дис. «Розвиток промисловості і формування робітничого класу на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст.» (1973, наук. кер. – Г. Д. Габ). З 1974 – ст. викладач, доц., проф., зав. кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту. Докт. дис. «Робітничий клас Північної Буковини у другій половині XIX – на початку XX ст.» (1987). Професор (1988). Автор більше 150 наук. праць.

Тв.: *Прочищення іноземного капіталу в економіку Буковини (кінець XIX – поч. XX ст.) // УДЖ. – 1972. – № 2; Характеристика промислових робітників Буковини кінця XIX – поч. XX ст. // До питання історії народів СРСР. – Вип. 13. – 1972; Робітничий рух на Північній Буковині наприкінці XIX – на поч. XX ст. – Львів, 1982; Історико-краєзнавчий нарис села Кременчуки. Красилівський р-н, Хмельницька обл. – Поділля, 1995; Місіонери доброчинності і милосердя. – Кам'янець-Подільський, 1994.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; [Некролог] // УДЖ. – 1999. – № 6.*

КУЛИК Іван Тихонович (13.11.1902, с. Привільне, нині Привільнянського р-ну Миколаїв. обл. – ?) – дослідник історії України періоду громадянської війни і Великої Вітчизняної війни.

До 1918 працював по найму і робітником на заводі «Наваль». 1918–21 – партизан та червоногвардієць на фронтах громадянської війни, 1921 – комісар райполітбюро Всеросійської надзвичайної комісії, 1922–29 – на звільненій комсомольській і профспілковій роботі. 1929–33 навчався на іст. фак-ті Дніпропетров. ін-ту народної освіти, 1934–37 – на історико-партійному відділі Ін-ту червоної професури при ВУЦВК. 1937–41 – с. н. с. Інституту історії партії при ЦК КП(б)У. 1940 за сукупністю праць присвоєний науковий ступінь к. і. н. Учасник Великої Вітчизняної війни, політпрацівник. 1945–50 – с. н. с. Ін-ту історії партії при ЦК ВКП(б) та Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. 1950–52 – с. н. с. воєнно-історичного відділу, 1952–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–63 – с. н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни Ін-ту історії АН УРСР. Оpubлікував понад 100 наукових праць.

Тв.: *Провал підступних планів іноземного імперіалізму проти Радянської України. – К., 1953; Київ в роки Жовтневої революції та громадянської війни. – К., 1957; Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. – К., 1957 (у співавт.).*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

КУЛИНИЧ (КУЛІНИЧ, КУЛІНІЧ) Іван Маркович (15.08.1924, с. Грушківка Кам'янського р-ну Черкас. обл. – 28.09.2002, м. Київ) – дослідник історії міжнар. відносин. Лауреат премії ім. Д. З. Мануїльського АН УРСР (1976), заслужений діяч науки УРСР (1984).

1953 закінчив іст. фак-т Львів. держ. ун-ту. 1953–57 – аспірант, 1957–58 – м. н. с. відділу загальної історії, 1958–63 – м. н. с., с. н. с. відділу історії країн народної демократії, 1963–2002 – с. н. с., гол. н. с. відділів нової та новітньої історії зарубіжних країн, історії міжнародних зв'язків України, всесвітньої історії і міжнар. відносин Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Становище і боротьба робітничого класу Болгарії на початку XX ст. (1907–1912 рр.)» (1958, наук. кер. – д. і. н. В. А. Жебокрицький). Докт. дис. «Загарбницька політика німецького імперіалізму щодо України наприкінці XIX – на початку XX ст.» (1970). Автор понад 350 наук. праць. Нагороджений 3 орденами і 15 медалями.

Тв.: *Економічне співробітництво УРСР з країнами соціалізму. – К., 1962; Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900–1914). – К., 1963; Економічні та культурні зв'язки УРСР і НДР. – К., 1966; Українсько-німецькі історичні зв'язки. – К., 1969; Перша на німецькій землі. – К., 1974; Траса братерського співробітництва. – К., 1980; Київ і міста-побратими. – К., 1981; Нариси з історії німецьких колоній в Україні. – К., 1995 (у співавт.); Економічні та культурні зв'язки Української РСР з Німецькою Демократичною Республікою (1949–1965). – К., 1996.*

Літ.: *Стрілко А. А. Захист докторської дисертації І. М. Куліничем // УДЖ. – 1970. – № 9;*

РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; Шевченківський словник. – Т. 1. – К., 1977; Историческа българистика в чужбина 1944–1980. Библиографский справочник. – София, 1983; Румянцева В. В. Видавання члена-кореспондента АН УРСР Ф. П. Шевченка, доктора історичних наук І. М. Кулиничча, доктора історичних наук, професора А. В. Санцевича у зв'язку з їх ювілеями // *ВДЖ*. – 1984. – № 11; Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 5: На пошану Івана Марковича Кулиничча у зв'язку з його 70-річчям. – К., 1995; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; [Некролог] // *ВДЖ*. – 2003. – № 1; Міжнародні зв'язки України: Наук. пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 13: Пам'яті д-ра іст. наук, проф. Івана Марковича Кулиничча. – К., 2004.

КУЛЬЧИЦЬКИЙ Станіслав Владиславович (10.01.1937, м. Одеса) – дослідник історії України другої половини XIX – XX ст. Заслужений діяч науки і техніки України (1996), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2001), лауреат премії Освітньої фундації ім. Петра Яцика (1995, 2000). Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (2001). «Відміник народної освіти» (1983, 1984).

1959 закінчив іст. фак-т Одеського держ. ун-ту. 1958–60 – н. с., с. н. с. Одеського обл. держ. архіву. 1960–63 – аспірант, 1963–72 – м. н. с., с. н. с. Ін-ту економіки АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток залізничного транспорту дореволюційної України» (1963, наук. керівник – проф. Д. Ф. Вірник, наук. ст. – к. екон. н.). З 1972 – в Ін-ті історії України НАН України: с. н. с., зав. відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. (з 1977 по т/ч), заст. директора з наукової роботи (1977–79; з 1990 по т/ч). Докт. дис. «Мобілізація фінансових ресурсів для соціалістичної індустріалізації СРСР (1926–1937 рр.)» (1976). З 1988 по т/ч – член редколегії УІЖУ. З 1997 по т/ч – заступ. Головного редактора «Енциклопедії історії України». З жовтня 2005 – заступ. Голови Науково-видавничої ради НАН України. Одночасно у 1983–88 та з 1998 по т/ч – заступ. академіка-секретаря Відділення історії, філософії та права НАН України, у 1990–93 – член бюро Відділення. 1991–2000 – голова Спільки архівістів України. 1988–91 – член Експертної ради з історичних наук ВАК СРСР. 2000–2004 – голова Експертної ради ВАК України з історичних наук. Відп. ред. міжвід. зб. наук. праць «Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки» (з 1994).

Автор та редактор 1,2 тис. наукових праць, в тому числі автор 45 монографій, підручників та довідників. Підготував 28 кандидатів та 16 докторів наук.

Тв.: Государственный архив Одесской области: Путеводитель. – Одеса, 1961 (у співавт.); Економічний розвиток Радянської України. 1917–1970. – К., 1970 (у співавт.); Внутренние ресурсы социалистической индустриализации. 1926–1937. – К., 1979; Трудові пошки робітничого класу 1921–1937 (на матеріалах Української РСР). – К., 1980 (у співавт.); Історія Української РСР. Матеріали до підручника для 9–10 класів середньої школи. – К., 1988 (у співавт.); Християн Раковський. Політичний портрет. – К., 1990 (у співавт.); Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. – К., 1991 (у співавт.); Ціна «великого перелому». – К., 1991; Історія України. Матеріали до підручника оля 10–11 класів середньої школи: У 2-х ч. – К., 1993 (у співавт., перевидання у 1994 укр., рос. та угор. мовами, у 1995 румун. мовою); Комунізм в Україні: Перше десятиріччя (1919–1928). – К., 1996; Україна між двома війнами (1921–1938 рр.). – К., 1999; Україна на злам історичних епох: Державотворчий процес 1985–1999. – К., 2000 (у співавт.); Історія України: Підруч. для 11 кл. середньої школи. – К., 2000 (у співавт.); Історія Національної академії наук України. 1918–1998. – К., 2000 (у співавт.); Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні. – К., 2001; Нотатки про українські революції. – К., 2001; Новітня історія України (1900–2000): Підруч. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К., 2002 (у співавт.); Історичне місце української радянської державності. – К., 2002; Історія України: Навч. посіб. – К., 2003 (у співавт.); Демографічні наслідки голодомору 1933 р. в Україні. – К., 2003; Російська революція 1917 року: новий погляд. – К., 2003; Новітня історія України (1914–1939): Підруч. – К., 2003 (у співавт.); Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3 т. – Т. 2: Радянський проект для України. – К., 2004 (у співавт.); Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3 т. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес. – К., 2004 (у співавт.); Україна і Росія: переваги і небезпеки «особливих відносин». Роздуми історика. – К., 2004; National-Building in the Independent Ukraine. – Kyiv: New York, 2003; Володимир Винниченко. – К., 2005 (у співавт.); Голод 1932 – 1933 рр. в Україні як геноцид = Голод 1932 – 1933 в Украине как геноцид. –

К., 2005; *Новітня історія України (1939 – 2001): Підруч.* – К., 2005; *Українська революція 2004 року.* – К., 2005.

Літ.: Л. Т. *Захист докторської дисертації С. В. Кульчицьким // УІЖ.* – 1976. – № 6; *Станіслав Кульчицький: Матеріали до біографії.* – К., 1997; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвид. зб. наук. праць – Вип. 6: На пошану Станіслава Владиславовича Кульчицького: З нагоди його 45-річчя наук. діяльності та 65-річчя від дня народж.* – К., 2002; *Станіслав Кульчицький: Бібліогр. покажч.* – К., 2002; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; *Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип. – Вип. 3: 1970–1990-ті рр.* – К., 2003.

КУРГАН Неллі Павлівна (13.04.1930, м. Кам'янець-Подільський) – дослідниця історії науки і техніки.

1955 закінчила хіміч. фак-т Київ. держ. ун-ту. Працювала ст. лаборантом в Ін-ті лісу АН УРСР, Ін-ті загальної та неорганічної хімії АН УРСР. 1964 закінчила аспірантуру в Ін-ті хімії високомолекулярних сполук АН УРСР, де захистила канд. дис. «Фотохімічна парафазна прищеплена полімеризація вінілових мономерів на поліамідних волокнах» (1965, наук. ст. – к. хім. н). 1967–69 – н. с.-консультант апарату Президії АН УРСР. 1970–86 – с. н. с. відділу історії природознавства сектора історії природознавства та техніки Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: *Развитие химической технологии на Украине: У 2-х т.* – К., 1976 (у співавт.), *Развитие органической химии на Украине.* – К., 1979; *Развитие аналитической химии на Украине.* – К., 1981 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

КУРНОСОВ Юрій Олексійович (29.03.1924, м. Конотоп Сумської обл. – 03.09.1996, м. Київ) – дослідник історії України ХІХ–ХХ ст., зокрема соціальних питань історії України, її культури.

Учасник Великої Вітчизняної війни. 1946–51 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1951–55 – вч. секр. Держ. іст. музею УРСР, 1955–57 – редактор Видавництва АН УРСР. 1957–60 – редактор-організатор УІЖу, 1960–65 – м. н. с. відділів феодалізму та історії соціалістичного і комуністичного будівництва, 1965–85 – с. н. с. відділів історії міст і сіл УРСР та історії ком. будівництва, 1985–90 – зав. сектора інтелігенції відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, 1990–96 – пров. н. с. – консультант відділу історії культури укр. народу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Становище селянства Правобережної України і класова боротьба в 40–50 рр. ХІХ ст.» (1960, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. О. Гуржий). За наукове дослідження «Внесок інтелігенції Української РСР у комуністичне будівництво (1959–1970)» Вченою радою Ін-ту історії АН УРСР надано вченій ступінь д. і. н. (1973).

Опублікував понад 170 наук. праць. Здійснював науково-методичну та науково-організаційну роботу при написанні та підготовці до видання 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» (укр. і рос. мовами). Брав участь у колективних працях, в т. ч. багатотомній «Історії Української РСР», «Історії Києва» та ін. Один з авторів п'ятьох видань підручника «Історія України» для учнів 10–11 класів середніх шкіл (К., 1989–1995). Нагороджений орденом Вітчизняної війни II ст., медалями, Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР.

Тв.: *У навчанні та праці. Підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР.* – К., 1964 (у співавт.); *Роль інтелігенції України в комуністичному вихованні трудящих. 1959–1965.* – К. 1968; *Інтелігенція Української РСР і науково-технічний прогрес. 1959–1970.* – К., 1975; *Інакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.).* – К., 1994.

Літ.: *Воїцехівський А. А. Захист докторської дисертації Ю. О. Курносом // УІЖ.* – 1973. – № 7; *[Некролог] // УІЖ.* – 1997. – № 1; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

КУЧЕР Володимир Іванович (05.04.1939, с. Зінці Полтав. р-ну Полтав. обл.) – дослідник історії національно-визвольної боротьби українського народу, соціально-політичної історії, історії України міжвоєнного та воєнного періоду, біографістики.

1968 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1968–89 – стажист-дослідник, м. н. с., с. н. с., пров. н. с. відділу історії Великої Вітчизняної війни Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Партизанські краї та зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.)» (1973, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР В. І. Клоков). Докт. дис. «Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. 1941–1944» (1986). 1989–91 – зав. проблемної групи з історії Великої Вітчизняної війни Ін-ту історії АН УРСР. З 1991 – пров. н. с., гол. н. с. Ін-ту нац. відносин і політології НАН України (нині – Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України).

Брав участь у підготовці багатомних видань: «Історія Української РСР». – Т. 7 (К., 1977); «Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине 1941–1944» (К., 1985); «Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945: Документы и материалы в 3-х т.» (Т. 1, 2. – К., 1989); «Політична історія України ХХ століття» (У 6-ти томах. – Т.3: Україна у Другій світовій війні. 1939–1945. – К., 2003). Автор більше 200 наук. праць, у т. ч. понад 20 інд. і кол. монографій. Чл. редколегії «УДЖ» та «Історичного журналу».

Тв.: *Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944)*. – К., 1974; *Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні 1941–1944*. – К., 1983; *Українська ССР в Великій Оте́чественній війні Советського Союзу: Хроніка событий*. – К., 1985 (у співавт.); *Становитися гордо Героєм*. – К., 1985 (у співавт.); *Непокоренная земля Киевская*. – К., 1985 (у співавт.); *Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны*. – К., 1988 (у співавт.); *Історія, економіка, політика, ідеологія*. Кн. 3. *Україна у Другій світовій війні*. – К., 1997 (у співавт.); *ОУН – УПА в боротьбі за незалежну Україну*. – К., 1997; *Україна у Другій світовій війні: Навч. посібн.* – К., 1998 (у співавт.); *Український народ у Другій світовій війні: Навч. посібн.* – К., 1998 (у співавт.); *ОУН – УПА і українське питання: погляд із сьогодення*. – К., 1998 (у співавт.); *Пошуки шляхів до визволення України*. – К., 1999 (у співавт.); *Галичина у Другій світовій війні (1939–1945 рр.) – Івано-Франківськ, 2001 (у співавт.); Україна у Другій світовій війні (1939–1945): Посібн. для вчителя*. – К., 2004 (у співавт.); *Всесвітня історія. Новітній період: Підручн. для ІІ класу загальноосвітніх закладів*. – К., 2004 (у співавт.); *За Україну, за її волю. Нариси про борців за українську справу*. – К., 2005 (у співавт.); *Українці проти нацизму: політичний вимір*. – Запоріжжя, 2005.

Літ.: Пінчук Ю. А. *Захист докторської дисертації В. І. Кучеров // УДЖ*. – 1987. – № 3: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 3. – К., 2006.

КУЧЕРОВ Пантелеймон Степанович (01.08.1902, ст. Казанська, нині Верхньодонського р-ну Ростовської обл., Росія – 25.06.1973, м. Київ) – дослідник історії науки і техніки. Чл.-кор. АН УРСР (1939). Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, медаллю.

1915 почав працювати на шахтах Донбасу. 1928 закінчив гірничо-механічний фак-т Сталінського гірничого ін-ту. 1929–33 – аспірант, 1933–44 – викладач, зав. каф. гірничих машин Сталінського гірничого ін-ту. Одночасно зав. відділу виробничо-техніч. пропаганди Донецького обкому КП(б)У, відп. секр. обл. бюро Спілки наукових працівників, голова президії Сталінського обкому профспілки працівників вищої школи. 1937 ВАКом СРСР присвоєний наук. ст. к. тех. н. без захисту дисертації. 1944–58 – зав. відділу гірничих машин і механізмів, заст. дир., директор Ін-ту гірничої механіки АН УРСР, зав. відділу гірничих машин та механізмів. 1963–66 – с. н. с. відділу історії техніки сектора історії техніки і природознавства Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: *Прогресс советской техники угледобычи // Известия АН УССР*. – 1950. – № 7; *Развитие горной науки на Украине за 40 лет Советской власти*. – К., 1957; *Достижения горной науки в УССР // Известия АН УССР*. – 1957. – № 9; *Бурные угли УССР*. – К., 1947 (у співавт.); *История технического развития угольной промышленности Донбасса: В 2-х т.* – К., 1969 (у співавт.).

Літ.: ЕУ. – *Словникова частина*. – Т. 4. – 1962; *Історія Академії наук Української РСР*. – Кн. 2. – К., 1967; *Історія Академії наук Української ССР*. – К., 1979; *ЕоУ*. – *Тол. II*. – 1988; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЛАВРОВ Павло Арсенійович (12.07.1903, с. Радовці, нині Деражнянського р-ну Хмельницької обл. – 01.06.1973, м. Київ) – дослідник історії України поч. ХХ ст. 1923–24 навчався в Кам'янець-Подільській радпартшколі. 1924–26 – секретар сільського осередку у с. Заньковці, зав. відділу пропаганди Деражнянського райкому ЛКСМУ. 1926–27 – навчався на робітничому факультеті Кам'янець-Подільського сільськогосподарського ін-ту, 1927–28 – на робіт. фак-ті Київ. ін-ту народ. освіти, 1929–33 – на фак-ті соціально-економ. відносин Київ. ін-ту проф. освіти. 1933–38 – аспірант кафедри історії України Київ. держ. ун-ту. Одночасно 1934–38 – викладач, ст. викладач, 1939–41 – декан іст. фак-ту, зав. кафедри історії УРСР Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Селянський рух на Поділлі під проводом Устима Кармелюка» (1939). 1941–46 – у лавах Червоної Армії, викладач соціально-економічного циклу у військових навчальних закладах. 1946–49 – доц., 1949–73 – зав. каф-ри іст. України Київ. держ. ун-ту. 1946–47 – с. н. с., 1947–51 – зав. відділу історії рад. періоду Ін-ту історії України АН УРСР (за сумісн.). Докт. дис. «Робітничий рух на Україні в роки нового революційного піднесення (1910–1914)» (1956).

Автор понад 150 наук. праць з історії робітничого класу, селянства, більшовицьких організацій на Україні. Нагороджений двома орденами «Знак пошани», медалями.

Тв.: Рабочее движение на Украине в 1913–1914 гг. – К., 1957; Украинская советская историография о рабочем движении на Украине в 1912–1914 гг. – М., 1962; Рабочее движение на Украине в период нового революционного подъема. – К., 1966.

Літ.: ЕУ. – Словникова частина. – Т. 4. – 1962; Вовк А. А. Шістдесятиріччя П. А. Лаврова // УІЖ. – 1964. – № 1; РЕІУ. – Т. 2. – К., 1970; [Некролог] // УІЖ. – 1973. – № 6; ЕоУ. – Vol. III. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення. – К., 2004.

ЛАВРОВ Юрій Павлович (29.04.1932, м. Київ – 29.08.2000, м. Київ) – дослідник соціально-економічної історії України кінця ХІХ – поч. ХХ ст., українського національного руху. Син історика П. А. Лаврова.

1956 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1956–58 викладав історію у середній школі на Київщині. 1958–61 – ст. лаборант, 1961–69 – м. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. 1969–71 – вчений секретар Відділення економіки, історії, філософії і права АН УРСР. 1971–2000 – с. н. с. відділу історії України кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Робітники металургійної промисловості України і їх революційна боротьба в 1885–1904 рр.» (1967, наук. кер. – д. і. н. Ф. Є. Лось). Автор понад 60 наук. праць.

Тв.: 3 історії революційного робітничого руху на Україні на початку ХХ ст. // 3 історії суспільно-економічного розвитку та класової боротьби на Україні (ХVІ – поч. ХХ ст.). – К., 1963; Іноземні капіталовкладення у металургійну промисловість Півдня України (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) // УІЖ. – 1964. – № 3; Склад робітників металургійної промисловості України наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. // УІЖ. – 1965. – № 7; Металурги України в авангарді революційної боротьби. – К., 1970; Розміщення металургійної промисловості на Україні у 70–90-х роках ХІХ ст. // Український історично-географічний збірник. – Вип. 2. – К., 1972; 80-річчя Київського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» // УІЖ. – 1977. – № 3; Антинародна діяльність з їзду гірничопромисловців Півдня Росії в період революції // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. – Вип. 9. – К., 1983; Ставлення гірничопромислової буржуазії Півдня Росії до робітничих законів царського уряду 1886 та 1892 років // УІЖ. – 1984. – № 8; Загальний страйк на Півдні Росії і гірничопромислова буржуазія // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. – Вип. 13. – К., 1987; Організації робочих і сьездів горнопромисленників Юга Росії // Робітничий клас України в общероссийском революційно-освободительном движении. – К., 1988.

Літ.: Вісник АН УРСР. – 1970. – № 8; Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 4; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; [Некролог] // УІЖ. – 2000. – № 6.

ЛАДИВІР Іван Іванович (05.01.1936, с. Бехтершине Великобагачанського р-ну Полтав. обл. – 25.03.2003, м. Київ) – дослідник історії України періоду Другої світової війни.

1960 закінчив іст.-філос. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1965–68 – аспірант,

1968–71 – м. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Внесок вчених Академії наук Української РСР у боротьбу радянського народу проти фашистських загарбників (1941–1945 рр.)» (1968, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко). Останнє місце роботи – вчений секретар Відділення історії, філософії і права Президії НАН України.

Тв.: Вклад вчених Академії наук Української РСР в перемогу над фашистською Німеччиною, 1941–1945 рр. – К., 1970; Вклад вчених АН УРСР у зміцнення економіки і розвиток культури братніх республік у роки Великої Вітчизняної війни // Вісник АН УРСР. – 1970. – № 5: Вклад вчених АН Української РСР у перемогу над фашистською Німеччиною // Вісник АН УРСР. – 1975. – № 4.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЛАДИВИР Олександр Іванович (03.07.1964, м. Київ) – дослідник новітньої загальної історії.

1986 закінчив фак-т міжнародних відносин і міжнародного права Київ. держ. ун-ту. 1986–93 – стажист-дослідник, м. н. с., н. с. відділу зарубіжної історіографії і проблем ідеологічної боротьби, відділу історіософії Ін-ту історії України АН України. Канд. дис. «Поставляння озброєння у країни, що розвиваються, як інструмент зовнішньої політики США (1981–1988 рр.)» (1990, захист в Київ. держ. ун-ті). З 1993 – с. н. с. Ін-ту східноєвропейських досліджень НАН України.

ЛАЗАНСЬКА Тамара Іванівна (10.07.1945, с. Велике Козятинського р-ну Вінницької обл.) – дослідниця соц.-екон. розвитку України та робітничого руху середини ХІХ – поч. ХХ ст.

1974 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1967–75 – ст. лаборант, 1975–87 – м. н. с., 1987–89 – н. с., 1989–2002 – с. н. с. відділу історії України ХІХ – поч. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Державні селяни Лівобережної України у першій половині ХІХ ст.» (1986, наук. кер. – к. і. н. О. І. Лугова).

Тв.: Історія Києва: У 3 т. – Т. 2. – К., 1982 (у співавт.); Історія Української ССР: В 10 т. – Т. 4. – К., 1983 (відповід. секретар тому, у співавт.); Государственные крестьяне Украины в период кризиса феодально-крепостнической системы. – К., 1989; Хроника революционного рабочего движения на Украине (1900–1917). – К., 1987 (у співавт.); Хроника рабочего движения на Украине (1861–1899). – К., 1991 (у співавт.); Українське питання в Російській імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): В 3 ч. – Ч. 1. – К., 1999 (у співавт.); Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики ХІХ ст.). – К., 1999.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЛАЧКО Олександр Федорович (18.04.1913, м. Полтава – ?) – дослідник історії міжнародних відносин.

1938 закінчив іст. фак-т Киргизького пед. ін-ту (м. Фрунзе). 1940–41 навчався на фак-ті загальної історії і міжнародних відносин Вищого військ.-педагог. ін-ту Черв. армії (м. Калінін, РСФРР). 1947–51 навчався в аспірантурі Киргизького філіалу АН СРСР. Захистив канд. дис. 1951–53 – доц., 1955–58 – зав. кафедри історії СРСР Киргизького ун-ту. 1953–55, 1958–61 – заст. директора Ін-ту історії партії при ЦК КП Киргизії. 1961–63 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, керівник Кримської групи Ін-ту історії АН УРСР.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЛЕШЕНКО Леонід Овдійович (02.06.1931, с. Городниця Уманського р-ну Черкаської обл.) – дослідник нової та новітньої історії зарубіжних країн.

1954 закінчив фак-т міжнародних відносин Київ. держ. ун-ту. 1954–57 – аспірант, 1957–61 – м. н. с. відділу загальної історії та міжнародних відносин, 1961–65 – учений секретар ін-ту, 1965–78 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Провал американської політики ізоляції Китаю» (1959). У 1974–75 – стипендіат ЮНЕСКО, працював в архівах США, Канади, Великої Британії. 1978 разом із відділом нової та новітньої історії зарубіжних країн Ін-ту історії переведений до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних

проблем зарубіжних країн АН УРСР, де до 1991 очолював відділ. Докт. дис. «Фермерський рух у Канаді 1900–1939 рр.» (1985). Професор (1991). 1991–92 – пров. н. с. Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин АН України (реорганізованого з Ін-ту соц. і економ. проблем зарубіжних країн); 1992–93 – проф. Ін-ту міжнародних відносин Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка; 1993–1996 – радник-посланник Посольства України в КНР; з 1997 – гол. н. с. Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАН України і водночас з 1999 – проф. кафедри зовнішньої політики і міжнародного права Дипломатичної академії при МЗС України. З 2003 – гол. н. с. відділу Азії і Африки Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Член Президії тов-ва «Знання».

Тв.: Провал американської політики ізоляції Китаю. – К., 1959; 3 руїн війни до тривкого миру. УРСР на міжнародній арені в період становлення світової соціалістичної системи (1945–1949 рр.). – К., 1963; Україна на міжнародній арені (1945–1949 рр.). – К., 1969; СРСР і Канада в антигітлерівській коаліції. Демократичні сили Канади у боротьбі проти фашизму, за союз і бойове співробітництво з СРСР (1941–1945 рр.). – К., 1973; Ленінська програма миру в дії. – К., 1977 (у співавт.); Розрядка і класова боротьба. – К., 1978; Європейська безпека: проблеми і перспективи. – К., 1981; Канада – наш сусід і партнер. – К., 1990.

Лит.: ЕоУ. – Vol. III. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ЛЕЩЕНКО Микола Никифорович (11.02.1911, с. Бурчак Михайлівського р-ну Запорізької обл. – 09.02.1991, м. Київ) – дослідник історії України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1980). Нагороджений орденом Червоної Зірки, Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Закінчив іст. фак-т Одеськ. ун-ту. З 1933 служив в Червоній армії на різних посадах: курсантом, командиром танку, викл. історії СРСР, основ марксизму-ленінізму, в гарнізонній партшколі при політвідділі спецвійськ Київ. гарнізону. 1939–41 навчався у Військово-політичній академії ім. Леніна (заочно). Учасник Великої Вітчизняної війни, інвалід. 1945–49 – викладач основ марксизму-ленінізму Київ. держ. ун-ту. 1949–51 – с. н. с. відділу історії капіталізму, 1951–53 – зав. відділу історіографії та фондів, 1953–55 – зав. відділу історіографії, 1955–75 – с. н. с. відділу історії капіталізму, 1975–84 – в. о. зав. відділу історії дружби народів, 1984–86 – с. н. с. – консультант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905–1907 рр.» (1949). Докт. дис. «Селянський рух в Україні в зв'язку з проведенням реформи 1861 р.» (1960).

Опублікував бл. 300 праць. Брав участь у підготовці колективних багатотомних праць «Історія Української РСР» (Т. 1. – К., 1967); «Історія селянства Української РСР» (Т. 1. – К., 1967). За роботу «Історія Української ССР» (Т. 3. – К., 1978; Т. 4. – К., 1978) удостоєний Державної премії УРСР.

Тв.: Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905–1907 рр. – К., 1955; Селянський рух на Україні в роки першої російської революції. – К., 1956; Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года (60-е гг. XIX ст.). – К., 1959; Класова боротьба в українському селі на початку ХХ ст. – К., 1968; Класова боротьба в українському селі в епоху монополістичного капіталізму (60–90-ті роки ХІХ ст.). – К., 1970; Українське село в революції 1905–1907 рр. – К., 1977.

Лит.: РЕІУ. – Т. 3. – К., 1971; ЕоУ. – Vol. III. – 1993; Олійник Л. В., Бузало В. Й. Вишування доктора історичних наук М. Н. Лещенка з нагоди його 70-річчя // УІЖ. – 1981. – № 4; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ЛИСЕНКО Василь Гаврилович (15.09.1932, м. Таганрог Ростовської обл., Росія – 06.03.1975, м. Київ, похований у Черкасах) – дослідник історії міжнародних відносин.

1956 закінчив іст. фак-т Кишинів. ун-ту (Молдова). 1956–58 – директор Романської семіричної школи Ришканського р-ну Молдавської РСР. 1958–61 – працівник Черкаського обкому ЛКСМУ, 1961–63 – консультант-методист, 1963–69 – інструктор відділу пропаганди і агітації Черкаського обкому КПУ. Канд. дис.

«Зміцнення економічного та культурного співробітництва між Молдавською і Українською РСР (1959–1965 рр.)» (1968). 1969–73 – м. н. с. відділу історії комуністичного будівництва, 1973–75 – с. н. с. відділу проблем історії народів СРСР (з 1973 – історії дружби народів СРСР) Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: В єдиної семье к єдиної цели. – Кишинев, 1971; Чуття єдиної родини. – Дніпропетровськ, 1968 (у спіавт.); Героїчна сторінка в літописі Великої Вітчизняної війни. – Черкаси, 1968 (у спіавт.); Славна перемога. – Черкаси, 1968 (у спіавт.); Мости братерства: До 30-річчя утворення Молдавської РСР. – К., 1970.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліограф. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЛИСЕНКО Микола Миколайович (03.11.1914, с. Харски Лохвицького п-ту Полтав. губ., нині Чорнухинського р-ну Полтав. обл. – 02.01.1995, м. Київ) – дослідник історії України XIX ст., фахівець у галузі історії освіти в Україні, методики викладання історії.

1921–32 навчався в 7-річній трудовій школі і Чорнухинському сільськогосподарському технікумі. 1932–35 працював агрономом в Україні та Росії. 1935–40 навчався на іст. фак-ті Харків. держ. ун-ту, 1937–40 за сумісн. викладав історію СРСР. По закінченню ун-ту працював учителем історії на Ворошиловградщині. Учасник Великої Вітчизняної війни (в армії з 1940). 1945 вступив до аспірантури Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «До питань тактики декабристів» (1949, наук. керівник – к. і. н. Ф. О. Ястребов). 1949–51 – м. н. с., 1951–54 – с. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії України АН УРСР. 1954–55 – заст. дир. з наук, роботи Київ. іст. музею. З 1955 і до кінця життя – в Укр. наук.-досл. ін-ті педагогіки: зав. відділу методики історії, провідний н. с. – консультант. Докт. дис. «Суспільно-політичний рух на Україні в першій чверті XIX ст.» (1975).

Тв.: Повстання декабристів на Україні. – К., 1952; Декабристський рух на Україні. – К., 1954; Повстання Чернігівського полку (з історії декабристського руху на Україні). – К., 1956; Методика використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії СРСР. – К., 1961; Киев: Путеводитель-справочник. – К., 1964 (у спіавт.); Методика викладання історії Української РСР: У 2 ч. – К., 1970–1971, вид. 2-е, переробл. і доп. – К., 1985; Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення історії. – К., 1976; Історія України (з прадавніх часів до 1917 року): В 2-х т. – Дніпропетровськ, 1994 (у спіавт.).

Літ.: Г. П. Захист докторської дисертації М. М. Лисенком // ВІЖ. – 1976. – № 4; Вчені Інституту історії України: Біобібліограф. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЛИСЕНКО Олександр Васильович (27.09.1962, м. Київ) – дослідник історії України XIX – поч. XX ст.

1987 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1987 – стажист-дослідник, м. н. с., н. с. відділу історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «“Просвіти” у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.)» (1998, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей).

Тв.: Просвіти Наддніпрянської України у дожовтневий період. – К., 1990; Виникнення і діяльність українських «Просвіт» // Нариси з історії українського національного руху. – К., 1994; Українське питання в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.). – Т. 2. – К., 1999 (у спіавт.); Роль преси у формуванні української національної ідеї // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2000. – № 1; Формування ідеології прагматичного українства на початку XX ст. // Там само. – К., 2001. – № 2; Вплив Першої світової війни на хід модернізації української нації // Там само. – К., 2002. – № 4; Боротьба українських «Просвіт» та кооперативів проти експансії російського капіталу в Україну. // Там само. – К., 2004. – № 8; Причини непорозуміння між західними та східними українцями // Там само. – К., 2005. – № 10.

ЛИСЕНКО Олександр Євгенович (27.06.1955, смт. Катеринопіль Черкаської обл.) – дослідник історії України періоду Другої світової війни та історії церкви. Лауреат премії ім. М. І. Костомарова НАН України (1998).

1978 закінчив іст.-пед. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. Працював учителем-організатором виховної роботи у школі, викладачем Київ. держ. музич. уч-ща ім. Глієра. 1984–87 навчався на заочному відділенні аспірантури Київ. держ. пед. ін-ту.

Канд. дис. «Роль робітничого класу України у створенні та зміцненні органів державної влади (1919–1920)» (1992, наук. кер. – к. і. н. І. Х. Ганжа). 1990–92 – м. н. с., 1992–95 – н. с., 1995–2000 – с. н. с., з 2000 – зав. відділу історії України періоду Другої світової війни Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Релігійна ситуація в Україні в 1941–1946 рр.» (1999, наук. консультант – д. і. н. М. В. Коваль). Професор (2005).

Тв.: Українська національна ідея і християнство. – К., 1997 (у співавт.); Українські громади зарубіжжя в роки Другої світової війни. Акції допомоги народу України. – К., 1997 (у співавт.); Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни. – К., 1997 (у співавт.); Церковне життя в Україні, 1943–1946. – К., 1998; Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія: Бібліогр. покажч. публ. 1998–2002. – К., 2002 (у співавт.); Політичний терор і тероризм в Україні. – К., 2002 (у співавт.); Бойові дії авіації в роки Великої Вітчизняної війни. – К., 2003 (у співавт.); Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії: Бібліогр. покажч. – К., Івано-Франківськ, 2003 (у співавт.); Особливості організації управління та зв'язку в роки Великої Вітчизняної війни. – К., 2004 (у співавт.); Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3 т. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2: Радянський проект для України (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ЛИХОЛАТ Андрій Васильович (12.12.1914, с. Россоховатка Катеринопільського р-ну Черкаської обл. – 16.12.1993, м. Київ) – дослідник історії України XX ст., історії СРСР. Заслужений діяч науки УРСР (1984), лауреат премії ім. Д. З. Мануїльського АН УРСР (1978), лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1980).

1940 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. До цього працював зоотехніком в Київ. обл. 1940–42 навчався у Вищій парт. школі при ЦК ВКП(б), 1942–57 – керівник пропаганд. групи в Управлінні пропаганди, консультант, зав. сектора суспільних наук відділу науки і вузів ЦК ВКП(б). Канд. дис. «Боротьба українського народу під керівництвом більшовицької партії проти петлюрівської Директорії» (1947). 1957–61 – зав. сектора Ін-ту історії партії при ЦК КПУ – філіалі ІМЛ при ЦК КПРС. 1961–93 – с. н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни, зав. відділу історії ком. будівництва, пров. н. с. відділу сучасної історії України Ін-ту історії України АН України. Докт. дис. (1963). Підготував 15 кандидатів і 5 докторів наук. Нагороджений орденом Вітчизняної війни, медалями, грамотою ЦВК СРСР. Оpubлікував понад 230 праць, з них понад 20 монографій.

Тв.: Здійснення ленінської національної політики на Україні (1917–1920). – К., 1967; Под ленинским знаменем дружбы народов: Единство действий трудящихся Украины и России в борьбе за победу и укрепление Советской власти. – М., 1970; В единой семье народов. – М., 1979 (у співавт.); Содружество народов СССР в борьбе за построение социализма. – М., 1976; Национализм – враг трудящихся. Анализ исторического опыта борьбы с национализмом. – М., 1986.

Літ.: РЕІУ. – Т. 3. – К., 1971; УІЖ. – 1971. – № 8; Радянська Україна. – 1978. – 28 квіт.: Шевченко Л. А. Присудження А. В. Лихолату премії ім. Д. З. Мануїльського // УІЖ. – 1978. – № 5; Радянська Україна. – 1979. – 27 квіт.: Маковійчук І. М. Вшанування доктора історичних наук професора А. В. Лихолата у зв'язку з його 70-річчям // УІЖ. – 1985. – № 2; ЕoU. – Vol. III. – 1993; [Некролог] // УІЖ. – 1994. – № 2/3; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЛИСЕВИЧ Іван Тимофійович (12.12.1928, с. Янгенці Деражнянського р-ну Хмельницької обл. – 30.09.2003, м. Київ) – дослідник історії міжнар. відносин та історії Польщі.

1953 закінчив іст.-філол. фак-т Львів. держ. пед. ін-ту. 1951–63 – на пед. роботі. З 1963 – аспірант, с. н. с. відділів загальної історії і міжнародних відносин, історії міжнародних зв'язків України, всесвітньої історії і міжнар. відносин Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Українсько-румунські культурні зв'язки 1944–1964 рр.» (1966, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова).

Тв.: Культурне будівництво у народній Польщі 1944–1948. – К., 1986; Традиції

духовного взаємозбагачення слов'янських народів, їх значення для сучасності // *Історія, культура, фольклор та етнографія слов'янських народів*. – К., 1988; *В заціпці двоглавого орла*. – К., 1993; *Українсько-польське культурне співробітництво в 70-х роках ХХ ст. // Міжнародні зв'язки України: Наук. пошуки і знахідки*. – Вип. 4. – К., 1993; *Родом з України*. – К., 1995; *До питання про українсько-польський союз 1920 р. // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки*. – Вип. 7. – К., 1998; *У відблиску польських багнетів: Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень – червень 1920 р.)*. – К., 2002.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

ЛИХОВИЙ Ігор Дмитрович (12.06.1957, с. Врублівка Романівського р-ну Житомир. обл.) – музеєзнавець, краєзнавець, державний діяч. Заслужений працівник культури України (1997). Член Національної спілки журналістів України.

1974–79 – навчався в Одеському політех. ін-ті, 1993–2003 – в Ін-ті підвищення кваліфікації працівників культури і мистецтв України. 1979–85 – працював інженером на Канівському електромех. заводі, 1985–87 – інструктор, зав. відділу Канівського міськкому КПУ. 1987–89 – перший заступник голови Канівського міськвиконкому з питань розвитку культури та спорту, освіти, туризму, зарубіжних зв'язків та роботи комунальних служб. 1987–2002 – депутат Канівської міськради, 1990–94 – депутат Черкас. облради. 1989–2005 – директор Канівського держ. музею-заповідника Т. Г. Шевченка, ген. директор Шевченківського нац. заповідника. 2004–2005 – н. с. Ін-ту історії України НАН України. Травень 2005 – жовтень 2006 – міністр культури і туризму України.

Дійсний член Міжнародної Ради з питань пам'яток та визначних місць (ICOMOS); Член правління Укр. фонду культури; Член Ради товариства міжнародних зв'язків «Україна–Світ»; Член Головної ради Укр. тово-охорони пам'яток історії та культури. Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (2000).

Тв.: *Видання творів Тараса Шевченка у фондах Шевченківського національного заповідника: Каталог*. – К., 2004 (автор проекту і передмови).

Літ.: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=44077083.

ЛОЛА Олександр Петрович (25.07.1912, с. Мотовилівка Київ. обл. – 06.1974, м. Київ) – дослідник історії України середніх віків.

1941 закінчив іст. фак-т Житомир. держ. пед. ін-ту. Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений двома орденами Вітчизняної війни, орденом Червоної Зірки та 7 медалями. 1946–48 – інспектор шкіл відділу народної освіти Київ. обл. 1948–51 – аспірант, 1951–54 – м. н. с. відділу історії феодалізму, 1954–61 – учений секретар ін-ту, 1961–65 – с. н. с. відділу історії феодалізму, 1965–72 – с. н. с. відділу історії міст і сіл Української РСР Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба українського народу за воз'єднання України з Росією в роки визвольної війни 1648–1654 рр.» (1953). Оpubлікував близько 60 праць.

Тв.: *Зв'язки України з Росією напередодні і під час визвольної війни 1648–1654 рр.* – К., 1954; *Максим Кривоніс: Короткий історичний нарис*. – К., 1957; *Гайдамацький рух на Правобережній Україні 20–60 рр. ХVІІІ ст.* – К., 1965; *Колівищина*. – К., 1968 (у співавт.). *Один із авторів колективних праць: Історія міст і сіл Української РСР: Харківська область* (К., 1967), *Полтавська область* (К., 1968).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

ЛОСЬ Федір Євдокимович (19.06.1908, с. Півнівщина Городнянського повіту Чернігів. губ. – 21.06.1980, м. Київ) – дослідник історії України кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1980). Заслужений діяч науки УРСР (1969).

1931 закінчив Чернігів. ін-т соціального виховання. До 1933 викладав історію у середній школі та підтехнікумі. 1933–34 – служив на флоті у Севастополі. 1935–36 – аспірант Ін-ту історії ВУАМЛІН. 1936–38 – аспірант, 1938–40 – м. н. с., 1940–1941 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Століпінська аграрна реформа на Україні» (1940, наук. кер. – д. і. н., проф. О. П. Оглоблин). 1941–44 – с. н. с. Ін-ту історії та археології АН УРСР. 1946–48 – вчений секретар, 1946–48 – зав. відділу історії СРСР, 1948–58 – заст. директора з наукової роботи,

1944–45, 1958–63, 1966–78 – зав. відділу історії капіталізму, 1963–66 – с. н. с. відділу історії досоціалістичних формацій, 1978–80 – с. н. с. – консультант відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Робітничий клас України та його революційна боротьба на початку ХХ ст. (1900–1907)» (1953, наук. консульт. – чл.-кор. АН СРСР, д. і. н. Г. М. Панкратова). Одночасно 1946–49 – зав. кафедри Київ. держ. пед. ін-ту, 1949–66 – викладач Ін-ту підвищення кваліфікації при Київ. держ. ун-ті, 1966–71 – зав. кафедри Київ. ін-ту культури. Підготував 50 канд. наук. Автор близько 200 наук. праць.

Тв.: *Нариси з історії України. Вип. XI. Україна в роки столітньої реакції.* – К., 1944; *Революція 1905–1907 рр. на Україні.* – К., 1955; *Формирование рабочего класса на Украине и его революционная борьба в конце XIX и в начале XX вв.* – К., 1955; *Робітничий клас України в 1907–1913 рр.* – К., 1962; *Нариси з історії СРСР (епоха капіталізму).* – К., 1972; *Класова боротьба в українському селі. 1907–1914.* – К., 1976 (у співавт.).

Лит.: *ЕУ.* – *Словникова частина.* – Т. 4. – 1962; *РЕІУ.* – Т. 3. – К., 1971; *ЕоУ.* – *Іол.* III. – 1993; *Волощенко А. К. 60-річчя професора Ф. С. Лося // УІЖ.* – 1968. – № 9; *[Некролог] // УІЖ.* – 1980. – № 9; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення.* – К., 2004.

ЛУГОВА Олена Іллівна (20.07.1928, м. Київ) – дослідниця історії України другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст., краєзнавець.

1949 закінчила іст. фак-т Київ. ун-ту. 1949–50 викладала історію в педучилищі в м. Корсунь-Шевченківській. 1950–52 – м. н. с. воєнно-історичного відділу, 1952–53 – м. н. с. відділу археографії, 1953–65 – м. н. с. відділу історії капіталізму, 1965–66 – с. н. с. відділу історії досоціалістичних формацій, 1966–75 – відділу історії капіталізму, 1975–81 – с. н. с. відділу історії міст і сіл УРСР, 1981–89 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Сільськогосподарський пролетаріат півдня України в другій половині ХІХ ст.» (1961, наук. кер. – д. і. н. Ф. С. Лось). За статтю «Про становище України в період капіталізму» (1967) піддавалась різкій критиці з боку ЦК КПУ та зазнавала гонінь в Ін-ті, впродовж п'яти років їй фактично було заборонено друкуватись. З 1991 – викладач, зав. науково-редакційного відділу Ін-ту туризму Федерації профспілок України, наук. редактор збірника «Туристично-краєзнавчі дослідження».

В складі редколегії брала участь у підготовці до друку колективної монографії «Історія робочого класу України» (Т. 1. – К., 1971), зб. док. «Воссоединение Украины с Россией» (К., 1953), зб. «Революция 1905 года на Украине» (К., 1955). Одна з авторів томів «История городов и сел. Киевская область» (К., 1971); багатотомної «История Украины» (Т. 3. – К., 1971).

Тв.: *Сільськогосподарський пролетаріат Півдня України в період капіталізму.* – К., 1965; *Про становище України в період капіталізму // УІЖ.* – 1967. – № 3; *Революційна боротьба трудящих України в 1905–1907 рр.* – К., 1980 (у співавт.); *Зародження робітничого класу на Україні. Середина ХVІІІ ст. – 1861 р.:* зб. док. і матеріалів. – К., 1982 (автор передмови, ст. упоряд.).

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник.* – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

ЛУКАНЬ Степан-Роман Дмитрович (17.09.1907, с. Старуня Надвірнянського повіту на Станіславщині, нині Івано-Франківської обл. – 13.11.1943, м. Львів) – дослідник історії Церкви, українського друкарства.

Навчався у державній гімназії в Станіславі. Закінчив гімназію у Львові, філософські студії у Добромилі та богословські у Жовкві. 1933 висвячений священником Чину св. Василя Великого, побував у монастирях Бучача, Крехова та ін. 1934–43 – архіваріус Центр. василіанського архіву в монастирі св. Онуфрія у Львові та редактор «Записок ЧСВВ» і «Альманаху слов'янських богословів», зав. Центр. василіанського біб-ки у Львові. Після встановлення радянської влади у Західній Україні і далі був священником василіанського монастиря св. Онуфрія у Львові. Лютий – вересень 1940 – бібліотекар Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР, звільнений з посади через черничий стан. У роки німецької окупації повернувся до монастиря. Трагічно загинув.

Досліджував історію міст і сіл України та Білорусії, їх монастирів та церков, готував бібліографічні покажчики з історії, релігії, літератури, освіти, книгодрукування в Україні.

Літ.: *ЕУ. – Словникова частина. – Т. 4. – 1962; Кришталович У. Листи Івана Йосафата Скрутеня до Романа Луканя // Україна модерна. – Ч. 1. – Львів, 1996; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів, 2001.*

ЛУКАЧ Бейло Іштванович (21.12.1939, с. Мочола Берегівського р-ну Закарпат. обл. – 06.03.1998, м. Київ) – дослідник історії Угорщини і міжнародних відносин.

1959–64 навчався на іст. фак-ті Ужгород. держ. ун-ту. 1965–66 – ст. економіст планової комісії Ужгород. райвиконкому, 1966 – референт Закарпат. обл. організації тов-ва «Знання». 1966–69 – аспірант, 1969–72 – м. н. с. відділу історії зарубіжних соціалістичних країн Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Зміцнення союзу робітничого класу і селянства в процесі будівництва соціалізму в Угорщині (1957–1965 рр.)» (1971, наук. кер. – д. і. н. І. М. Мельникова). 1972–73, 1975–95 – доц. кафедри історії, 73–75 – декан фак-ту культурно-освітньої роботи, 1995–98 – проф., зав. кафедри музеєзнавства та охорони пам'яток Київ. держ. ін-ту культури. Одночасно з 1994 викладав в Нац. ун-ті «Києво-Могилянська Академія», з 1996 – в Дипломатичній академії України при МЗС України.

Тв.: *Історія Угорщини в працях українських радянських істориків (1945–1967 рр.) // ВУЖ. – 1969. – № 4; Зміцнення союзу робітничого класу з селянством на завершальному етапі будівництва основ соціалізму в Угорщині (1959–1962 рр.) // З історії зарубіжних соціалістичних країн. – К., 1971; Союз рабочего класса и крестьянства в социалистической Венгрии (1957–1970). – К., 1974; Укрепление союза рабочего класса и крестьянства в Венгрии (1963–1970 гг.) // Из истории социалистического строительства в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. – М., 1979; Деякі питання розвитку угорської промисловості в 1948–1955 рр. // 36. наук. праць Київського державного інституту культури. – Вип. 2. – К., 1994; Історія Угорщини в працях українських істориків (1945–1994) // Питання історії культури України. – К., 1995; Українсько-угорські відносини наприкінці ІХ – у середині ХІІІ століть // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 1. – К., 1998.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Пагірця В., Розлев Х. Закарпатці в Києві. – К., 2000.*

ЛУКАШ Ольга Іванівна (05.06.1952, м. П'ятигорськ Ставропольського краю, РФ) – дослідниця історії міжнародних зв'язків України.

1971–76 навчалася на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1970–71 – екскурсовод Музею історії військ КВО м. Києва. 1978–79 – стажист-дослідник, 1978–79 – ст. лаборант, 1979–86 – м. н. с. відділу історіографії та історичних зв'язків України із зарубіжними країнами, 1986–92 – н. с., с. н. с. відділу історіографії і історичних зв'язків України з зарубіжними країнами (згодом – зарубіжної історіографії і проблем ідеологічної боротьби) Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Участь Української РСР у сприянні Радянського Союзу країнам, що визволилися, в галузі освіти і науково-технічного розвитку (60–70-і рр.)» (1985, наук. кер. – д. і. н. І. С. Хміль). З 1992 працює в Ін-ті світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

Тв.: *Украинская ССР в связях Советского Союза со странами, которые развиваются (60–80-е гг.). – К., 1990.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ЛУКІН Всеволод Петрович (27.02.1931, м. Лубни Полтав. обл.) – дослідник історії Великої Вітчизняної війни, архівіст.

1954 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1954–66 – м. н. с. сектора партійних архівів Ін-ту партії при ЦК КПУ – філіалі Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. 1966–69 навчався в аспірантурі на каф. історії КПРС Київ. політех. ін-ту. 1969–70 – ст. інспектор науково-видавничого відділу Архівного управління при Раді Міністрів УРСР і одночасно – відп. секретар ж-лу «Архіви України». 1970–76 – м. н. с. відділу історії Великої Вітчизняної війни Ін-ту історії АН УРСР. 1976 переведений на роботу до апарату Президії АН УРСР.

Тв.: *Листівки підпільних організацій і партізанів України періоду Великої Вітчизняної*

війни: Зб. док. – К., 1969 (упорядник, у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історико-»*. – Вип. 1. – К., 1998.

ЛЮТМАН Адам Францович (1908, м. Львів – 1942) – дослідник історії Галичини XIX ст.

Закінчив Львівський ун-т. Магістерська дис. «Суспільно-економічні погляди польського протестантизму у XVI ст.» (1931). 1940–41 – м. н. с. Львів, відділу Ін-ту історії України АН УРСР. Брав участь у підготовці розділу про західноукраїнську землю у другій половині XIX ст. для 4-томної «Історії України». Загинув у нацистському концтаборі. Рукописи зберігаються у Відділі рукописів Львів. наук. бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.

Літ.: *Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, праці, вісники*. – Львів, 2001.

МАЙБОРОДА Олександр Микитович (06.09.1945, смт. Шевченкове Смілянського р-ну Черкаської обл.) – дослідник проблем всесвітньої історії, етнополітичних, національних рухів.

1962–67 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. Працював на комсомольській роботі, в Міністерстві закордонних справ України. 1975–79 – ст. інженер сектору наукової інформації Президії АН УРСР. 1979–86 – м. н. с. відділу історіографії та історичних зв'язків України із зарубіжними країнами, 1986–90 – с. н. с., 1990–94 – пров. н. с., 1994–96 – зав. відділу довідкових видань Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Критика сучасних буржуазних концепцій етногенезу українського народу» (1983, наук. кер. – д. і. н. І. С. Хміль). Докт. дис. «Теорія етнополітики в західному суспільствознавстві: структура і принципи дослідження» (1994). Професор. З 1996 – зав. відділу етнополітології, з 2006 – заст. директора з наукової роботи Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Тв.: *Критика буржуазних концепцій етногенезу українського народу*. – К., 1987; *Теорія етнополітики в західному суспільствознавстві*. – К., 1993; *Православ'я в історії Росії*. – М., 1987; *Національна політика як суспільне явище*. – К., 1990; *Про підходи до розв'язання національного питання в Україні за умов багатопартійності // Україна ХХ ст.: проблеми національного відродження*. – К., 1993; *Новітня історія після Другої світової війни: Навч. посіб. для середніх шкіл*. – К., 1995; *Новітня історія. Період після Другої світової війни. Навч. посіб. для 11 кл. Вид. 2-е*. – К., 1997; *Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією*. – К., 2000 (у співавт.); *Політична історія України ХХ ст.: У 6 т.* – Т. 6: *Від тоталітаризму до демократії (1945–2002)*. – К., 2003 (у співавт.); *Актуальні питання етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду*. – К., 2004 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історико-»*. – Вип. 1. – К., 1998.

МАЙДАН Іван Григорович (02.12.1935, с. Заудайка Ічнянського р-ну Чернів. обл.) – дослідник новітньої історії Переднього Сходу.

1964 закінчив Ін-т східних мов при Москов. держ. ун-ті. 1964–67 – ст. референт (інспектор) Управління зовнішніх зв'язків Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, 1967–70 – перекладач з перської мови, згодом економіст Апарату економірадика посольства СРСР у Кабулі (Афганістан). Після повернення з-за кордону в 1970 працював в МЗС УРСР у відділі преси. 1971–73 навчався в аспірантурі Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Зовнішня політика Афганістану після II світової війни (1945–1973)» (1974). 1973–75 – асистент, ст. викладач кафедри історії міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР Київ. держ. ун-ту. 1975–77 – ст. економіст Апарату радника з економічних питань Посольства СРСР в Ірані. 1978 – с. н. с. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. Досліджував історію взаємовідносин Афганістану з країнами світової соц. системи, зовнішньої політики Афганістану після Другої світової війни. Наприкінці 1978 переведений до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. 1983–86 – радник Посольства СРСР в Афганістані. 1990–92 – доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Київ.

держ. ун-ту. 1992–96 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Іран. З грудня 1996 – проректор Дипломатичної академії України при МЗС України, а також – доц. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія».

Тв.: 50-річчя заключення радянсько-афганського договору про дружбу // *УІЖ*. – 1971. – № 2; Основные направления социально-экономических преобразований в Демократической Республике Афганистан. – К., 1980; Вклад Украинской ССР в развитие сотрудничества между Советским Союзом и Афганистаном // *СССР и страны Ближнего и Среднего Востока. История и экономика*. – М., 1984; Проблемы социальной базы Апрельской революции и политики национального примирения в Афганистане. – К., 1988; Українсько-іранські відносини і ООН (1992–2000 рр.) // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. – Вип. 3. – К., 2000; Інститути державної влади в Ісламській Республіці Іран (УРІ) // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. – Вип. 5. – К., 2001.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

МАКАРЕНКО Олександр Андрійович (22.04.1920, м. Алупка, нині АР Крим – ?) – дослідник історії міжнародних відносин України ХХ ст., міжнародного робітничого руху. Лауреат премії АН УРСР ім. Д. З. Мануїльського (1982).

Почав працювати креслярем конструкторського бюро з-ду «Червоний екскаватор» (м. Київ). Навчався в Київ. авіаційному ін-ті, Казанському авіаційному ін-ті, на партійних курсах в Новосибірську. 1943–45 – на комсомольській роботі, директор Чернівецького обл. Будинку нар. творчості. 1945–46 навчався на міжнарод. фак-ті Київ. держ. ун-ту, 1946–50 – на іст. фак-ті Чернівецького держ. ун-ту. 1954 закінчив Академію суспільних наук при ЦК КПРС. 1954 захистив канд. дис. 1954–58 – на партійній роботі. 1958–63 – с. н. с. відділу загальної історії та міжнародних відносин, 1963–64, з 1969 – с. н. с. відділу нової і новітньої історії Ін-ту історії АН УРСР, вчений секретар Бюро Відділення суспільних наук АН УРСР (за сумісн.). 1964–69 – зав. відділу пролетарського інтернаціоналізму Ін-ту філософії АН УРСР. Д. і. н. (1965).

Тв.: *Мировой пролетариат – Стране Советов. Движение зарубежного рабочего класса в защиту и помощь Советской стране. 1921–1923 гг.* – К., 1963; *Міжнародні відносини і Радянська Україна (1924–1929)*. – К., 1963; *Преодолевая происки мировой реакции // Украинская ССР в международных отношениях. 1924–1929 гг.* – К., 1964; *Провал імперіалістичних намірів щодо України (1924–1929 рр.)*. – К., 1967; *Строительство коммунизма и проблемы сближения социалистических наций*. – К., 1969; *Україна і зарубіжний світ*. – К., 1970 (у співавт.); *Єдність інтернаціональних і національних інтересів трудящих*. – К., 1971 (у співавт.); *Могучая сила пролетарской солидарности: Поддержка зарубежным пролетариатом Советской страны в 1921–1925 гг.* – М., 1976; *Рух солідарності зарубіжних трудящих проти загрози нової антирадянської інтервенції (1924–1929)* // *УІЖ*. – 1978. – № 7.

Літ.: *РЕІУ*. – Т. 3. – К., 1971; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МАКОВИЙЧУК Іван Михайлович (17.10.1930, с. Новоселиця Літинського р-ну Вінницької обл. – 17.10.1991, м. Київ) – дослідник історії України другої пол. ХХ ст.

1951 закінчив Вінницьке пед. училище, працював вчителем, журналістом в районній та обласній газетах Вінницької обл. 1962 закінчив Заочну вищу партійну школу при ЦК КПРС (Москва), перебував на партійній роботі. Канд. дис. «Ленінська тема у партійно-радянській пресі України (1966–1970 рр.)» (1971). 1975–86 – с. н. с. відділу історії комуністичного будівництва, 1986–91 – зав. сектора селянства відділу соціалістичного і комуністичного будівництва, 1991 – зав. відділу сучасної історії Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Радянська преса – могутній засіб комуністичного виховання і організації мас в умовах розвинутого соціалізму (На матеріалах Української РСР)» (1984). Підготував 8 кандидатів наук.

Тв.: *Поэзия героизма. Про відродження ратних і трудових подвигів радянського народу в сучасній українській поезії*. – К., 1967; *Преса Радянської України в умовах розвинутого соціалізму*. – К., 1978; *Братерство і однання культур*. – К., 1981; *Советская печать – могучее средство организации и воспитания масс (На материалах Украинской ССР. 1960–1980)*. – К., 1982; *Перебудова і гласність: Роль засобів масової інформації і пропаганди в перебудові життя радянського суспільства*. – К., 1988; *Голод на Україні у 1946–1947 роках* // *УІЖ*. – 1990. – № 8.

Літ.: Пінчук Ю. А. *Захист докторської дисертації І. М. Маковійчуком* // *УІЖ*. – 1985. – № 7; [Некролог] // *УІЖ*. – 1992. – № 1; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / *Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

МАКСИМЕЙКО Микола Олексійович (05(17).06.1870, с. Бацмани Роменського повіту Полтав. губ., нині с. Волошнівка Роменського р-ну Сумської обл. – 14.04.1941, м. Харків) – юрист, дослідник історії права Київ. Русі, Росії, України, Литви. Член Харків. іст.-філол. тов-ва (1897), Харків. юрид. тов-ва (1900). Чл.-кор. АН УРСР (1925).

1892 закінчив юрид. фак-т Київ. ун-ту Св. Володимира. З 1897 – приват-доцент, з 1903 – екстраординарний проф., 1905–20 – проф., зав. кафедри історії російського права юридич. фак-ту Харків. ун-ту. Доктор історії права (1914). 1920–24 – вчений консультант кодифікаційного відділу Народного Комісаріату юстиції, проф. правового відділення при Ін-ті народного господарства. 1924–26 – проф. Геодезичного та землевпорядного ін-ту (Харків). 1926–34 – очолював секцію історії укр. права Наук.-досл. ін-ту укр. культури ім. акад. Д. І. Багалія; 1925–34 – чл. Комісії для вивчення історії західньо-руського і українського права ВУАН. У 1930-і рр. викладав на іст. фак-ті Харків. держ. ун-ту. 1–14 квітня 1941 р. – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР.

Праці присвячені історії права, історії західньо-руського та українського права, історії земельних відносин та землевпорядкування. Зробив значний внесок в дослідження «Руської Правди».

Тв.: *Сейми Литовско-Русского государства до Люблинской унии 1569 г.* – Харьков, 1902; *Русская Правда и литовско-русское право* // *Сборник статей по истории права, посвященный М. Ф. Владимирскому-Буданову*. – К., 1904; *Русская правда и обычное право Литовско-Русского государства до издания Статута* // *Труды XII археологического съезда*. – М., 1905; *Опыт критического исследования Русской Правды*. – Вып. 1. – Харьков, 1914; *Система Руської Правди в її поширеній редакції* // *Праці комісії для вивчення історії західньо-руського та українського права*. – Вип. 2. – К., 1926; *Закупи Руської Правди* // *Наукові записки науково-дослідної кафедри історії української культури*. – Вип. 6. – Харків, 1927; *Про смердів «Руської Правди»* // *Праці комісії для вивчення історії західньо-руського та українського права*. – Вип. 3. – К., 1927; *Інтерполяції в текстовій поширеній Руської Правди* // *Праці комісії для вивчення історії західньо-руського та українського права*. – Вип. 6. – К., 1929.

Літ.: *Наука и научные работники СРСР. Ч. VI. Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда*. – Л., 1928; *ЕУ*. – *Словникова частина*. – Т. 4. – 1962; Скажун О. Ф. М. О. Максимейко – історик: *До 100-річчя від дня народження* // *УІЖ*. – 1970. – № 7; *ЕоУ*. – *Vol. III*. – 1993; *Національна академія наук України. Персональний склад. 1918–2003*. – К., 2003.

МАКСИМЧУК Кирило Васильович – дослідник історії України початку ХХ ст. Після закінчення у 1937 Ін-ту червоної професури при ВУЦВК працював викладачем Вищої школи пропагандистів при ЦК КП(б)У. У квітні 1939 – вересні 1940 – с. н. с. сектора історії України частів капіталізму та імперіалізму Ін-ту історії України АН УРСР. 20.09.1940 – 15.04.1941 – зав. Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР, одночасно – другий заст. голови бюро Відділу суспільних наук у Львові, у квітні – червні 1941 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР у Києві. Готував один із випусків «Нарисів з історії України» на тему «Україна в роки російсько-японської війни і перша буржуазно-демократична революція (1904–1907 рр.)». Разом із К. Г. Гуслистом готував збірник документів «Україна під владою Литви і боротьба з Польщею» багатотомного проекту «Історія України в документах і матеріалах». Загинув на фронті під час Великої Вітчизняної війни.

Тв.: *Російсько-японська війна* // *Пролетарська правда*. – 1939. – 10 лют.; *Україна в першій російській буржуазно-демократичній революції (1905–1907)* // *Історія України. Короткий курс. Розділ IX*. – К., 1940; *Січнево-лютийві стачки в революції 1905–1907 років* // *Більшовик України*. – 1940. – № 2; *Січнево-лютийві стачки 1905 р. на Україні* // *Пролетарська правда*. – 1940. – 11 лют.

Літ.: *Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941*. – К., 2001; *Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники*. – Львів, 2001.

МАНУЇЛЬСЬКИЙ Дмитро Захарович (21.09 (03.10).1883, с. Святець Кременецького повіту Волин. губернії, нині Теофіпольського р-ну Хмельницької обл. – 22.02.1959, м. Київ) – партійний та державний діяч. Акад. АН УРСР (1945).

1895–1903 навчався у Острозькій гімназії, 1903–06 – на іст.-філол. фак-ті Петербурзького ун-ту. Один із керівників Кронштадтського, потім Свеаборзького збройних повстань 1906 р., після поразки яких заарештований і засуджений до 5 років заслання в Якутській губ., однак невдовзі втік із в'язниці. 1907 – член київського комітету РДСРП. 1907 емігрував до Франції. 1907–10 навчався на юридич. фак-ті Сорбонського ун-ту. 1912–13 нелегально працював у Москві та Петербурзі, потім знову емігрував, проживав у Франції та Швейцарії. У травні 1917 повернувся до Росії, до серпня примикав до «міжрайоців». З грудня 1917 – член колегії Наркомпроду РРФСР, з 1918 – член Тимчасового Бюро ЦК КП(б)У, член Всеукрревкому, 1920–21 – член мирної делегації на переговорах з Польщею, 1920–21 – нарком земельних справ УСРР. 1920–23 – член політбюро ЦК КП(б)У, перший секретар ЦК КП(б)У, редактор газети «Комуніст». 1923–52 – член ЦК РКП(б). З 1922 працював в Комінтерні: 1923–28 – член президії виконкому Комінтерну, 1928–43 – секретар виконкому Комінтерну, Голова делегації ВКП(б) в Комінтерні. 1943–44 працював у ЦК ВКП(б) і Гол. політ. управління Радянської армії. У липні 1944 призначений заст. голови Раднаркому УРСР (з 1946 – Ради міністрів, займав посаду до 1953) і народним комісаром (з 1946 – міністром, до 1952) закордонних справ УРСР. Очолював українську делегацію на міжнародній конференції у Сан-Франциско у квітні 1945, яка оформила створення ООН, та на Паризькій мирній конференції 1946. Брав участь у роботі перших сесій Генеральної Асамблеї ООН, на яких виступав з промовами, спрямованими проти діяльності української еміграції. 1948–49 – Голова Ради Безпеки ООН. 1944–52 – член політбюро ЦК КП(б)У. З його ініціативи в Київ. держ. ун-ті відкрито фак-т міжнародних відносин та розгорнуто широкомасштабну кампанію боротьби проти «українського буржуазного націоналізму».

Проф., д. і. н. (1939, без захисту дисертації). 1945–48 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР, 1953–59 – член вченої ради Ін-ту. 1972 засновано премію Премію ім. Д. З. Мануїльського АН УРСР. Автор праць з питань стратегії і тактики міжнарод. робітничого і комуністичного руху. Нагороджений 3 орденами Леніна та ін. нагородами.

Тв.: Ленін і Сталін про завдання вивчення історії радянського суспільства // Наукові записки Інституту історії України АН УРСР. – Т. 3. – К., 1950.

Літ.: ЕУ. – Словникова частина. – Т. 4. – 1962; Зав'язов Б. М. Дмитро Захарович Мануїльський. – К., 1967; РЕУ. – Т. 3. – К., 1971; Суржак Л. О. Дмитро Захарович Мануїльський. – К., 1979; Антолюк Д. І. Д. З. Мануїльський як історик: До 100-річчя з дня народження // ВДЖ. – 1983. – № 10; ЕоУ. – Vol. III. – 1993.

МАНЬКОВСЬКА Руслана Вікторівна (25.02.1965, с. Халаїдово Монастирищенського р-ну Черкаської обл.) – дослідниця проблем українського музейництва, пам'яткознавства, краєзнавства, туристичної справи, культурології.

1987 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1987–93 – с. н. с. Меморіального комплексу «Музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.». 1993–97 – інженер, 1997–2000 – н. с., з 2000 – с. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Музейництво в Україні: питання теорії і практики (1917 – червень 1941 рр.)» (1997, наук. кер. – акад. НАН України П. Т. Тронько). З 2003 – відповід. секретар Всеукр. спілки краєзнавців. З 2000 – наук. кер. секції «Історичне краєзнавство» Малої академії наук. З 2003 – доц. Київ. держ. ун-ту інформаційно-комунікаційних технологій, Міжрегіональної академії управління персоналом.

Тв.: Музейництво в Україні (1917–1941 рр.). – К., 2000; Музеї України в інформаційно-мультимедійній просторі: досвід та перспективи // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 11. – К., 2000; Туристичні маршрути Півдня України // Устойчивое развитие туризма на Черноморском побережье: Сб. материалов симпозиума. – Одесса, 2000; Музейники в ландшафтах тоталітаризму // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Вип. 13. – К., 2001; Краєзнавство: Навч. програма. – К., 2002; Краєзнавчі дослідження в музеях України // Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи. Наук. зб. – К., 2003; Розвиток музейної справи в Україні // Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ ст. – К., 2004; Культурологія: Навч. програма та метод. рекомендації. – К., 2005.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – К., 2003; Краєзнавці України (сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець – Подільський, 2003.

МАРАХОВ Григорій Іванович (18.08.1918, с. Кевсала, нині Іпатівського р-ну Ставропольського краю, Росія – ?) – дослідник нової та новітньої історії України, суспільно-політичних рухів 19–20 ст. та польсько-українських зв'язків.

1941 закінчив іст. фак-т Краснодар. держ. пед. ін-ту. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1945–46 – викладач історії КПРС Київ. держ. пед. ін-ту; 1946–58 викладав в Київ. будів. ін-ті. Канд. дис. «Революційний рух в військах Південно-Західного фронту (1914–1917 рр.)» (1954). 1958–59 – с. н. с. відділу археографії, 1959–63 – с. н. с. відділу історії країн народної демократії Ін-ту історії АН УРСР. 1963–70 – зав. кафедри марксизму-ленінізму Укр. поліграфічного ін-ту. З 1970 – викладач Ін-ту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київ. держ. ун-ті. Докт. дис. «Польське повстання 1863 р. на Правобережній Україні» (1965, захист в Ленінград. держ. ун-ті). Проф. (1967).

Тв.: Андрій Красовський – борець проти кріпосництва і самодержавства. – К., 1961; *Общественно-политическое движение на Украине: Сб. док.: В 2 т.* – К., 1963–64 (кер. колективу упоряд.); *Польское восстание 1863 г. на Правобережной Украине.* – К., 1967; *Социально-политическая борьба на Украине в 20–40-е годы XIX в.* – К., 1979; *Социально-политическая борьба на Украине в 50–60-е годы XIX в.* – К., 1981; *Киевский университет в революционно-демократическом движении.* – К., 1984.

Літ.: РЕІУ. – Т. 3. – К., 1971; *Сосновик С. О. Вшанування професора Г. І. Марахова з нагоди його 60-річчя // ВДЖ.* – 1978. – № 11; *ЕоУ.* – Vol. III. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МАРКІТАН Людмила Порфирівна (23.10.1933, м. Харків) – дослідниця історії культури України, джерелознавець. Член Всеукраїнського жіночого товариства ім. О. Теліги.

1957 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1957–72 – м. н. с., с. н. с. Центр. держ. архіву кінофотофонодокументів УРСР, 1973–80, 1987–91 – с. н. с. ЦНБ АН УРСР, 1980–87 – працювала у відділі наук. інформації з суспільних наук АН УРСР. 1972 закінчила заочну аспірантуру Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Кінофотодокументи як джерело з історії будівництва соціалізму на Україні (На матеріалах Центрального державного архіву кінофотофонодокументів УРСР, 1926 – січень 1937 рр.)» (1974, наук. кер. – д. і. н. А. В. Санцевич). 1994–2004 – с. н. с. відділу спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Кинофотодокументы как источник по изучению памятников истории культуры.* – К., 1987; *Вспомогательные исторические дисциплины. Историография и теория.* – К., 1988 (у спіавт.); *Специальные исторические дисциплины: Учеб. пособие.* – К., 1992 (у спіавт.); *Східна (Кримська) війна 1853–1856 рр. та увчнення пам'яті її героїв у фотокінодокументах // ВДЖ.* – 2004. – № 6.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

МАРКОВА Олена Євгенівна (03.03.1936, м. Київ) – дослідниця історичної географії, картографії. Нагороджена дипломом I ступ. Географ. тов-ва РАН.

1959 закінчила Москов. ін-т інженерів геодезії, аерофотознімання і картографії. З 1959 працювала на картографічній фаб-ці, в Київ. ун-ті, п/скринці 172, РВПС України, в секторі географії АН УРСР, ВАН. Навчалася в аспірантурі Москов. ін-ту інж. геодезії, аерофотознімання і картографії. Канд. дис. «Транспортна мережа України та її картографування» (1973, наук. кер. – проф. А. І. Преображенський, наук. ст. – к. тех. н.). 1964–2000 – ст. інженер, провід. інженер, с. н. с., пров. н. с. відділу спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Картографічні дослідження проблеми охорони природи.* – К., 1978 (у спіавт.); *Атлас природних умовий і естественних ресурсів УССР.* – К., 1978 (у спіавт.); *Атлас Молдавії.* – К., 1980 (у спіавт.); *Розвиток історичної картографії України: довід, проблеми перспективи.* – К., 1993; *Людські втрати України у ХХ ст.: історико-картографічний аспект.* – К., 1993; *Атлас історії України. Ч. I і II.* – К., 1987, 1993 (у спіавт.); *Шкільні карти України.* – К., 1995.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник.* – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

МАРОЧКО Василь Іванович (05.02.1956, с. В.Чернігівка Овруцького р-ну Житомир. обл.) – дослідник історії кооперативного руху в Україні другої половини XIX – першої третини XX ст., аграрних відносин, голоду-геноциду 1932–1933 рр. та масових політичних репресій в Україні. Заслужений діяч науки і техніки України (2005). Один з фундаторів та очільників Асоціації дослідників голодоморів в Україні.

1981 закінчив іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. 1981–95 – аспірант, м. н. с., н. с., с. н. с., з 1995 – пров. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. XX ст., з 2002 – керівник Центру дослідження геноциду українського народу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Становлення радянського способу життя в колгоспному селі України (1929–1937 рр.)» (1985, наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький). Докт. дис. «Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.)» (1996).

Тв.: *Хроника социалистического строительства в УССР. 1921–1925.* – К., 1988 (у співавт.); *Становление основ социалистического уклада жизни в украинской деревне. 1917–1937.* – К., 1988 (у співавт.); *Голодомор в Україні 1932–1933: причини і наслідки.* – К., 1994; *Українська селянська кооперація: Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.).* – К., 1995; *Голодомори в Україні: 1921–1923 – 1932–1933 – 1946–1947: Злочини проти народу.* – К., 2000 (у співавт.); *Сільськогосподарський союз нащадків голландських виходців в Україні (1921–1927): Зб. док. і мат.* – К., 2000; *Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941).* – К., 2003 (у співавт.); *Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки.* – К., 2003 (кер. авт. колективу, у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

МАРТИНЕНКО Богдан Анатолійович (27.12.1955, м. Київ – 07.03.2003, м. Київ) – дослідник історії Другої світової війни та міжнародних відносин цього періоду.

1973–78 – навчався на фак-ті міжнарод. відносин та міжнарод. права Київ. держ. ун-ту. 1978–81 – аспірант, 1981–92 – м. н. с. відділу історії Великої Вітчизняної війни, с. н. с. відділу зарубіжної історіографії і проблем ідеологічної боротьби Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Канада в міжсоюзних відносинах в роки Другої світової війни (1939–1945)» (1982, наук. кер. – к. і. н. В. С. Коваль).

Тв.: *Канада во второй мировой войне. Формирование «Североатлантического треугольника» 1939–1941.* – К., 1986; *Історія застерігає.* – К., 1986, (у співавт.); *Нацистские военные преступления в США и других странах НАТО.* – К., 1988.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МАРТИНЕНКО Володимир Никифорович (06.10.1923, с. Горбулів Черняхівського р-ну Житомир. обл. – 18.04.1988, м. Київ) – дослідник загальної історії, історії міжнародних відносин, дипломат.

1940 після закінчення середньої школи вступив до Київ. авіаційного ін-ту. З початком війни – на фронті. Брав участь в обороні Києва, визволенні України, в Берлінській операції. Після демобілізації навчався на фак-ті міжнарод. відносин Київ. держ. ун-ту, який закінчив у 1951. Працював в Укр. тов-ві дружби і культурного зв'язку з закордоном, на партійній роботі. 1961–64 навчався в Академії суспільних наук при ЦК КПРС, де захистив канд. дис. (1964). З 1965 працював у Посольстві СРСР у Канаді, заст. міністра закорд. справ УРСР. 1973–79 – постійний представник УРСР при ООН, 1980–84 – міністр закордонних справ УРСР у ранзі Надзвичайного і Повноважного посла. 1984–88 – с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. 1981–85 – член ЦК КПУ. Обирався депутатом Верховної Ради УРСР 10-го скликання, делегат XXVI з'їзду КПРС та XXVI з'їзду КПУ. Нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, Великої Вітчизняної війни II ст., Червоної Зірки, Дружби народів, Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР, медалями.

Брав участь як член редколегії у підготовці зб. док. і мат-лів «Українська РСР на міжнародній арені (1971–1975 рр.)» (К., 1981); довідника «Українська РСР у міжнародних організаціях» (К., 1984).

Тв.: Канада в лабетах американських монополій. – К., 1964.

Літ.: [Некролог] // УДЖ. – 1988. – № 8: ЕоУ. – Vol. III. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

МАРТИНОВ Андрій Юрійович (29.10.1969, м. Київ) – дослідник всесвітньої історії та міжнародних відносин.

1994 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1994–97 – аспірант, з 1997 – н. с., с. н. с. відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Українсько-німецьке співробітництво у контексті європейської інтеграції (90-і рр. ХХ ст.)» (1997, наук. кер. – д. і. н. С. В. Віднянський).

Тв.: Українсько-німецьке співробітництво у контексті європейської інтеграції (90-ті роки ХХ ст.). – К., 2000; Велика розтока: Глобальні проблеми сучасності (соц.-іст. аналіз). – К., 2002 (у співавт.); Соціал-демократична партія у політичній історії Німеччини ХХ століття / Серія «Сучасна думка». – Кн. 21. – К., 2003; Історична соціологія (циклічна парадигма). – К., 2004.

МАРТЬЯНОВ Костянтин Федорович (12.03.1936, м. Одеса) – дослідник історії України ХХ ст., зокрема придунайських земель.

1959 закінчив іст. фак-т Одеського держ. ун-ту. 1959–60 – вихователь і вчитель школи-інтернату. 1960–62 – н. с., зав. відділу Одеського держ. історико-краєзнавчого музею. 1962–63 – лаборант відділу допоміжних іст. дисциплін. 1963–69 – м. н. с. відділу історіографії та джерелознавства Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: До 40-річчя татарбунарського повстання // УДЖ. – 1964. – № 5; Українська РСР на міжнародній арені // УДЖ. – 1968. – № 4; Боротьба трудящих українських і придунайських земель за соціальне і національне визволення // УДЖ. – 1968. – № 5; Музей бойової слави // УДЖ. – 1968. – № 1.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

МАРЧЕНКО Михайло Іванович (19.09.1902, с. Гатне нині Києво-Святошин. р-ну Київ. обл. – 22.01.1983, м. Київ, похований у с. Гатне) – дослідник історії України XVII–XIX ст.

1918 закінчив двокласну земську школу. Секретар ревкому і комбіву с. Гатного (1919); зав. сільбуду Боярської сільгоспрофшколи (1920–1923). До 1926 служив у РСЧА. Очолював споживчу кооперацію с. Гатного (1926–1928); сільгоспкомуну ім. Г. Петровського (с. Гостомель Київ. округи; 1928–1930); був головою сільради с. Ново-Петрівське Київ. обл. (1930–1932). 1932–34 навчався на іст. відділенні. 1934–1937 – аспірант Ін-ту червоної професури при ВУЦВК. 28.08.1937 Секретаріатом ЦК КП(б)У направлений на роботу до Ін-ту історії України АН УРСР зав. сектору феодальної доби. Одночасно працював зав. кафедрою історії Київ. пед. ін-ту. Був секретарем парторганізації Ін-ту історії України, депутатом Київ. міськради (1937–1939). Мобілізований з початком Другої світової війни, з 7.09.1939 – ст. інструктор відділу пропаганди Політуправління Київ. особливого військового округу. 16.10.1939 політбюро ЦК КП(б)У призначений ректором Львів. ун-ту. Канд. дис. «Боротьба Росії й Польщі за Україну у перше десятиліття після приєднання України до Росії, 1654–1664 рр.» (1940, захист в Київ. держ. ун-ті). З посади ректора звільнений оргбюро ЦК КП(б)У 23.08.1940 як такий, що «не справляється» з обов'язками (рішення затверджене ЦК ВКП(б) 06.11.1940). Повернувся до Києва на посаду зав. сектора феодальної доби Ін-ту історії України АН УРСР. 23.06.1941 заарештований НКГБ УРСР як «активний український націоналіст», 08.07.1941 етапований з Києва, утримувався у в'язницях у Томську, Маріїнську, Новосибірську. У листопаді–грудні 1941 у Томській тюрмі № 3 прочитав для в'язнів кілька лекцій. Звільнений за браком доказів 12.02.1944, працював у Новосибірському пед. ін-ті, викладав історію СРСР на курсах підвищення кваліфікації вчителів та у військовому училищі. З 1945 викладав у Київ. пед. ін-ті, де 1956 на партзборах висловив зі спогадами про перебування у ГУЛАГу, висловивши думку, що «українська культура за роки радянської влади розвивалася менше, ніж в дореволюційні роки,

що зараз немає майже українських шкіл і ми маємо факти, коли в школах діти не можуть навчатися українською мовою». Після ліквідації 1956 іст. фак-ту Київ. пед. ін-ту до кінця життя – проф. іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. Докт. дис. «Українська історіографія (з давніших часів до середини XIX ст.)» (1960, захист у Ленінград. держ. ун-ті). Професор (1962).

Наукові праці переважно з укр. історіографії та історії вітчизняної культури. Як людина незалежних поглядів зазнавав утисків влади. Дід відомого правозахисника В. В. Марченка (1947–1984).

Тв.: До питання розвитку феодалних відносин на Україні в рр. 1650–1660 // *Записки історичного та філологічного факультетів Львівського держуніверситету ім. І. Франка*. Т. 1. – Львів, 1940; *Боротьба Росії і Польщі за Україну (1654–1664 рр.)*. – К., 1941; *Історичне минуле українського народу в творчості Т. Г. Шевченка*. – К., 1957; *Видатний історик України О. М. Лазаревський*. – К., 1958 (у співавт.); *Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.)*. – К., 1959; *Історія української культури: З найдавніших часів до середини XVII ст.* – К., 1961.

Лит.: *ЕУ.* – *Словникова частина*. – Т. 4. – 1962; *Вшар Л.* [Рец. на:] *Марченко М. І. Українська історіографія з давніх часів до середини XIX ст.* – К., 1959 // *Український історик*. – 1965. – № 3–4; *РЕІУ.* – Т. 3. – К., 1971; *Сургай Г. І.* Відзначення 70-річчя М. І. Марченка // *УІЖ.* – 1973. – № 1; [Некрольба // *УІЖ.* – 1983. – № 3; *Помер проф. Михайло Марченко // Нові дні (Торонто)*. – 1983. – Квітень, № 398; *Марченко В.* *Запацаена Клію: Його ж. Відкритий лист до діда, історика М. Марченка // Марченко В.* *Творчість і життя*. – К., 2001; *Михайло Марченко (1902–1983): Патріот, репресований історик // Зона: Часпис Всеукраїнського товариства політ'язнів і репресованих*. – К., 1993. – № 4; *Рубльов О. С., Черченко Ю. А.* *Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-ті рр. XX ст.)*. – К., 1994; *У лецатах тоталітаризму: Перше двадцятіріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.)*; 3б. док. і матеріалів: *У 2-х ч.* – К., 1996. *Ч. I–II:* Рубльов О. С. *Маловідомі сторінки біографії українського історика: М. І. Марченко // УІЖ.* – 1996. – № 1; *Михайло Марченко: Документи / Публ. О. С. Рубльова // УІЖ.* – 1996. – № 1–3; *Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР (1936–1941 рр.) / Упоряд. О. В. Юркова.* – К., 2001; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле і сьогодні.* – К., 2004.

МАТВЄЄВА Леся Василівна (12.07.1930, с. Харківці Пирятинського р-ну Полтав. обл.) – дослідниця історії науки і техніки.

1955 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. Працювала викладачем історії у середній школі м. Києва, н. с. Центр. іст. архіву УРСР, в Ін-ті економіки АН УРСР. 1966 закінчила аспірантуру. Канд. дис. «Розвиток будівництва як галузі народного господарства». 1970–86 – с. н. с. відділу історії техніки Ін-ту історії АН УРСР. 1986–91 – с. н. с. Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР. З 1991 – с. н. с., заст. директора, з 1999 – директор Ін-ту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Докт. дис. «Національна академія наук України: етапи розвитку та доля вчених» (1996).

Тв.: *Соціально-економічні умови соціалістичної революції на Україні*. – К., 1987; *Розвиток металургії в Українській ССР*. – К., 1980 (у співавт.); *Розвиток строительної науки і техніки в Українській ССР*. – К., 1985 (у співавт.); *М. П. Василенко*. – К., 1992 (у співавт.); *Історія Академії наук України*. – К., 1993 (у співавт.); *О. Ю. Шлидт*. – М., 1993 (у співавт.); *А. Ю. Кримський – неодмінний секретар Всеукраїнської академії наук. Вибране листування*. – К., 1997 (упоряд., у співавт.); *Юліан Кулаковський*. – К., 2002; *Париси з історії Всеукраїнської академії наук*. – К., 2003.

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

МАТІЙКО Микола Михайлович (16.06.1914, с. Івки Богуслав. р-ну Київ. обл. – 13.03.1990, м. Київ) – дослідник історії техніки.

1931–41 – журналіст газет Київщини. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1946–47 – вчитель фізики в школі, 1947–63 – ред. Держтехвидав УРСР, ст. ред. та редактор вид-ва «Радянська школа». 1952 закінчив фіз.-мат. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. 1963–82 – ст. інженер, м. н. с., с. н. с. відділу історії техніки сектора історії техніки та природознавства Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток

зварювальної науки і техніки в Українській РСР» (1970, наук. кер. – чл.-кор. АН СРСР, акад. АН УРСР К. К. Хренов, чл.-кор. АН УРСР І. О. Гуржій).

Тв.: Развитие дуговой электросварки в СССР. – М.-Л., 1960; Развитие дуговой электросварки на Украине. – К., 1960 (у співавт.); Евгений Оскарович Патон. – К., 1961 (у співавт.); Вклад ученых в науку об электричестве. – К., 1977 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МАТЯХ Валентина Миколаївна (10.02.1951, м. Київ) – дослідниця історії України раннього нового часу, історіограф.

1978 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1986–88 – ст. бібліограф, 1988–93 – ст. лаборант, 1993–98 – н. с., з 1998 – с. н. с. відділу історії середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Проблеми історії України XVI–XVIII ст. у висвітленні журналу “Киевская старина”» (1993, наук. кер. – чл.-кор. НАН України В. А. Смолій).

Автор бл. 100 наук. праць. Коло наукових інтересів становлять питання історіографічних інтерпретацій українського державотворчого процесу другої половини XVII–XVIII ст., розбудови Української козацької держави, традицій національно-визвольних змагань українців, дослідження ментальності та національної свідомості українського середньовічного суспільства, культурних процесів на теренах України тощо. Член редколегій та відповідальний секретар понад 20 наук. праць, зокрема: «Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку» (Вип. 4–7), «Середньовічна Україна» (Вип. 1–2), «Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)» (Вип. 1–5), Т. 3-го п'яти томного фундаментального видання «Історія української культури», «Історія українського козацтва: Нариси у 2-х т.» та ін.

Тв.: Медієвістика в Україні другої половини XIX – початку XX ст.: Криза чи прогрес? – К., 1996; Коліївщина очима істориків (ретроспективний огляд) // Середньовічна Україна. – Вип. 2. – К., 1997; Медієвістика на сторінках «Українського історичного журналу» // ВДЖ. – 1997. – № 4; Система ціннісних орієнтацій: ментально-свідомісні виміри // Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: Нариси з історії ментальності та національної свідомості. – К., 2001; Європейський історіографічний процес та становлення української медієвістики // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). – Вип. 2. – К., 2002; Дослідження українського історичного процесу раннього нового часу в світлі повітряних історіографічних тенденцій // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Вип. 5. – К., 2005.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МАЦЕЙКО Юрій Михайлович (20.10.1928, м. Бердичів Житомир. обл.) – дослідник історії міжнародних відносин, сходознавець. Лауреат премії ім. Д. З. Мануїльського АН УРСР (1975).

1951 закінчив фак-т міжнар. відносин Київ. держ. ун-ту. 1951–54 – аспірант Інституту історії АН УРСР. Канд. дис. «Англо-американське суперництво в арабських країнах Близького Сходу (1946–1952 рр.)» (1955, наук. кер. – к. і. н. О. К. Касименко). 1954–56 – лектор Ради наукової пропаганди АН УРСР, Тов-ва по розповсюдженню політ. і наук. знань. 1956–61 – другий секретар, перший секретар, помічник міністра МЗС УРСР. 1957–77 працював в постпредстві УРСР при ООН (США), брав участь в XI–XXXI сесіях Генеральної Асамблеї ООН. 1978 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії країн Західної Європи та Америки Ін-ту історії АН УРСР. Того самого року переведений до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Докт. дис. «ООН: соціально-економічні перетворення в країнах, що розвиваються».

Тв.: ООН и системы международных отношений. – К., 1955; У боротьбі за ліквідацію колоніалізму: Зовнішньополітична боротьба Радянського Союзу за остаточної ліквідації колоніалізму та участь у ній Української РСР. – К., 1974 (у співавт., премія ім. Д. З. Мануїльського); В боротьбі с колоніалізмом. – К., 1983; ООН і соціально-економічні перетворення в країнах, що розвиваються. – К., 1984; Развивающиеся страны: проблемы ограничения деятельности транснациональных корпораций. – К., 1989; Про зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Рух неприєднання сьогодні // Політика і час. – 1995. – № 3:

Оновлення миротворчості ООН – загальна вимога часу // Дипломатична академія України. Науковий вісник. – К., 2000. – Вип. 3; Глобалізація і Безпека Розвитку – К., 2001 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліопр. довід. / Серія «Українські історички». – Вип. 1. – К., 1998.

МАШКІН Олександр Миколайович (02.08.1961, м. Алмата, Казахстан) – дослідник економічної історії України XIX – початку XX ст.

1984 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1984 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії України XIX – початку XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Історія зародження та розвитку акціонерних об'єднань в сільськогосподарському машинобудуванні України (XIX – поч. XX ст.)» (1995, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей).

Тв.: *Дворянське підприємництво як фактор формування буржуазних елементів в машинобудуванні дореформеної України // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. Міжвид. зб. – Вип. 16. – К., 1990; Економічна боротьба робітників сільськогосподарського машинобудування України у 1905–1907 рр. // Первая російська революція 1905–1907 гг. в свете нового исторического мышления. – Т. 2. – К., 1990; Німецьке підприємництво у харчосмаковій промисловості України (70–80-ті роки XIX ст.) // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 9. – К., 1999; Французи в Східній Наддніпрянщині та їх участь у промислово-воєнному краю напередодні Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 1. – К., 2000; Легітимістський рух на Східній Наддніпрянщині в лютому–жовтні 1917 р.: нариси української радянської історіографії // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 4. – К., 2002; Демократичний терор на східному Подніпров'ї та в Криму у лютому – березні 1917 р. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 5. – К., 2003; Дві ідеї, два світи: боротьба між прибічниками російського самодержавства та націонал-демократами на теренах України в роки Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 9. – К., 2005.*

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліопр. довід. / Серія «Українські історички». – Вип. 1. – К., 1998.

МЕЖЕНКО (справжнє прізвище ІВАНОВ) Юрій Олексійович (06(18).04.1892, м. Харків – 24.11.1969, м. Київ) – книгознавець, бібліограф, історик культури, літературознавець.

1917 закінчив філол. фак-т Москов. ун-ту. 1918 – співроб. бібліотечно-архівного відділу Мін-ва нар. освіти, 1919 – зав. справами (директор) Гол. Книжкової палати. Член комітету для заснування та голова Ради бібліотекарів (перший директор) (1920–22), ст. бібліотекар (1922) Всенародної бібліотеки України. 1922–31 – директор Укр. наук. ін-ту книгознавства. Редагував журнал «Бібліологічні вісті» (1923–1931) та «Труди» УНІКУ (Т. 1–4; 1926–1930). Як один з провідних фахівців укр. книгознавства зазнав переслідувань, внаслідок чого виїхав до Росії. 1934–45 – гол. бібліотекар Держ. публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедрина в Ленінграді. 1945–48 – дир. Бібліотеки АН УРСР. Керував підготовкою «Репертуару укр. книги, 1798–1914 рр.». 1946–48 – в. о. зав. відділу археографії Ін-ту історії України АН УРСР (за сумісн.). Після повторних переслідувань виїхав до Ленінграда. 1950 вийшов на пенсію. 1960–62 – зав. ред. бібліографії Гол. редакції УРЕ в Києві. Протягом 1911–1969 зібрав колекцію «Шевченкіани» (понад 15 тис. од.).

Тв.: *Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація. – К., 1919; Творчість індивідуума і колектив // Музагет. – 1919. – № 1/3; Бібліотечна техніка. – К., 1921 (на обл. 1922); Європа чи Просвіта // Життя й революція. – 1925. – № 5; Перспективи розвитку великих і наукових бібліотек на Україні // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 2; Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 4; Актуальні питання української бібліографії // Життя й революція. – 1927. – № 9; Українська книжка часів Великої революції. – К., 1928 (відбитка з вид.: Життя й революція. – 1927. – № 10–12); Чужомовне письменство в українських перекладах: Бібліопр. покажчик // Життя й революція. – 1929. – № 4–8; До питання про виявлення динаміки літературного процесу бібліографічним методом // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 2; Русская техническая периодика, 1800–1916 гг. – М.–Л., 1955.*

Літ.: *ЕУ. – Словникова частина. – Т. 4. – 1962; ЕоУ. – Vol. III. – 1993; Королевич П. Ф. Український бібліограф Ю. О. Меженко: Біобібліопр. нарис. – К., 1993; Юрій Олексійович Меженко: Матеріали до біографії. – К., 1994; Вчені Інституту історії України: Біобібліопр. довід. / Серія «Українські історички». – Вип. 1. – К., 1998.*

МЕЗЕНЦЕВ Володимир Ігорович (27.09.1953, м. Київ) – історик-археолог, музеєзнавець.

1975 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту, працював в Ін-ті археології АН УРСР. Досліджував історію давньоруського періоду, зокрема топографію стародавнього Чернігова. Брав участь в археологічних експедиціях. Канд. дис. «Стародавній Чернігів. Генезис та історична топографія міста» (1981, наук. кер. – чл.-кор. АН СРСР В. Т. Пашуто). 1982–83 – м. н. с. відділу джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін (сектор історії Київської Русі) Ін-ту історії АН УРСР. Після перебування в Норвегії у складі археологічної експедиції АН СРСР (червень – жовтень 1983 р.) не повернувся в СРСР. Рішенням Вченої ради від 27 жовтня 1983 р., що одноставно засудила дії В. І. Мезенцева як «зраду Батьківщини», ухвалено позбавити його наукового ступеня кандидата історичних наук. 1984–87 перебував на пост-докторських студіях у Гарвардському ун-ті у Бостоні (США), у 1988–89 – в ун-ті Торонто (Канада). З 1987 – н. с., проф. Понтифікального ін-ту середньовічних досліджень (Торонто, Канада).

Тв.: *Розкопки кургану доби бронзи біля селища Перецитино на річці Орелі // Вісн. Київ. ун-ту. – 1976; Работы Поросской экспедиции // Археологические открытия. 1976 г. – М., 1977; Природно-географические особенности местоположения древнего Чернигова // Некоторые вопросы археологии Украины. – К., 1977; До питання про генезис давнього Чернігова // ВІЖ. – 1980. – № 1: The Masonry Churches of Medieval Chernihiv // Harvard Ukrainian Studies. Vol. X, № 1/2, Cambridge, Mass., 1986; The territorial and demographic development of medieval Kiev and other major cities of Rus': a comparative analysis based on recent archaeological research. – Columbus, OH: Ohio State University Press, 1989.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Мезенцева Г. Дослідники археології України: Енциклопедичний словник-довідник. – Чернігів, 1997.*

МЕЛЬНИКОВА Ірина Миколаївна (24.10.1918, м. Мена Чернігів. обл.) – дослідниці загальної історії ХХ ст. (європейські країни), міжнародних відносин, зовнішньої політики і міжнар. зв'язків України. Чл.-кор. АН УРСР (1973). Лауреат премії АН УРСР ім. Д. З. Мануїльського (1976). «Відмінник освіти України» (1996). Заслужений діяч науки і техніки України (2002).

1940 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1940–41 і 1942–45 – аспірантка Київ. держ. ун-ту і Об'єдн. укр. держ. ун-ту. Канд. дис. «Політика російського уряду по відношенню до України в 1725–1740 рр.» (1946, наук. кер. – д. і. н., проф. А. О. Введенський). 1947–57 – працювала в Ін-ті слов'янознавства АН СРСР. 1957–63 – с. н. с. відділу історії країн народної демократії, 1963–65 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1965–88 – зав. відділу історії міжнар. відносин соц. країн, з 1988 – гол. н. с. відділу історії міжнар. зв'язків України, з 1996 – гол. н. с. відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Класова боротьба в Чехословаччині в період тимчасової часткової стабілізації капіталізму (1924–1929 рр.)» (1961). Нагороджена орденами Трудового Червоного Прапора, Дружби народів і Жовтневої революції.

Тв.: *История Чехословакии. – М., 1960 (у співавт.); Классовая борьба в Чехословакии в 1924–1929 гг. – М., 1962; Украинская ССР и зарубежные социалистические страны. – К., 1965 (у співавт.); Зарубіжні інтернаціоналісти в рядах борців за владу Рад на Україні. – К., 1967 (у співавт.); Великий Жовтень і міжнародний робітничий та національно-визвольний рух. – Львів, 1967 (у співавт.); Інтернаціональна сила лєнінських ідей. – К., 1970 (у співавт.); На магістралях дружби і братерства. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами (1966–1970 рр.). – К., 1974 (у співавт.); За дружбу з країною Великого Жовтня. Діяльність товариств дружби з СРСР в європейських соціалістичних країнах. – К. 1977 (у співавт.); Деятельность обществ дружбы с СССР в странах социалистического содружества. – К., 1987 (у співавт.); 3 історії зарубіжних соціалістичних країн. – К., 1971 (у співавт.); Породинные социалистическим інтернаціоналізмом. Дружественные связи и сотрудничество породненных областей и городов УССР и братских стран социализма. – К., 1980 (у співавт.); Сотрудничество общественных организаций стран социализма. – К., 1983 (у співавт.); Укрепление братской дружбы и сотрудничества стран социалистического содружества. – К., 1987 (у співавт.); Українсько-чехословацькі інтернаціональні свята. – К., 1989 (у співавт.); Україна і Європа (1990–2000 рр.): Анон. іст. хроніка: В 2 ч. – К., 2001 (у співавт.); Зовнішня*

політика України в умовах глобалізації: Анот. іст. хроніка. – К., 2004 (у співавт.).

Літ.: В. К. Відзначення ювілею професора І. М. Мельникової // *УІЖ*. – 1969. – № 1; Хміль І. В. Нове поповнення АН УРСР (І. М. Мельникова і В. І. Юрчук) // *УІЖ*. – 1974. – № 3; Кулинич І. М., Віднянський С. В. Видавництва чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникової з нагоди її ювілею // *УІЖ*. – 1978. – № 12; РЕІУ. – Т. 3. – К., 1971; *Историко-слависты СССР. Биобиблиографический словарь-справочник*. – М., 1981; *ЕоУ*. – Vol. III. – 1993; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Сосенко І. В. Видавництва члена-кореспондента НАН України І. М. Мельникової з нагоди її ювілею* [м. Київ, 1998 р.] // *УІЖ*. – 1999. – № 1; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; *Слово про вченого. Ірина Миколаївна Мельникова // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки*. – Вип. 12: Міжвідом. зб. наук. праць на пошану члена-кореспондента ЦАІІ України І. М. Мельникової. – К., 2003.

МИРОНОВ Вадим Віталійович (08.07.1928, м. Кролевець Сумської обл.) – історик-краєзнавець, етнограф.

1953 закінчив іст. фак-т Чернівецького держ. ун-ту. 1953–58 – дир. обл. краєзнавчого музею у м. Білгород-Дністровський. 1958–61 – аспірант Ін-ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Канд. дис. «Культура і побут гірників Криворіжжя в період розгорнутого будівництва комунізму» (1964). 1961–79 – м. н. с., с. н. с. відділу етнографії Ін-ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. 1979–82 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: *Культура і побут гірників Радянської України*. – К., 1965; *Культура і побут українського народу: Науч. посіб.* – К., 1977 (у співавт.); *Український костюм*. – К., 1977.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МИХАЙЛИНА Павло Васильович (25.01.1923, с. Винятинці Заліщицького р-ну Тернопільської обл.) – дослідник проблем соціально-економічної та суспільно-політичної історії України XVI–XVII ст.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений орденами Вітчизняної війни II ст., «За мужність», медалями «За відвагу», «За визволення Варшави», «За взяття Берліну», «За перемогу над Німеччиною» та ін. Після закінчення місцевої семирічки навчався у Заліщицькій гімназії, 1945–1947 – на іст. фак-ті Чернівецького учител. ін-ту, 1947–1951 – на іст. фак-ті Чернівецького держ. ун-ту. Одночасно – н. с. Чернівецького обл. краєзнавчого музею, згодом – вчений секретар, зав. відділу. 1951–54 – аспірант кафедри історії СРСР та УРСР Чернівецького держ. ун-ту. 1954–60 – працював у відділі пропаганди і агітації Чернівецького обкому КПУ. Канд. дис. «Міста України у Визвольній війні 1648–1654 рр.» (1958, наук. кер. – д. і. н., проф. В. О. Голобуцький). З 1960 – викладач, з 1963 – доц. кафедри історії СРСР і УРСР Чернівецького держ. ун-ту. 1969–78 – зав. Чернівецького відділу Ін-ту історії АН УРСР. 1978 переведений до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. 1978–88 – зав. Чернівецького відділу Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Докт. дис. «Становище міського населення України та його участь у визвольній боротьбі українського народу (від Люблінської унії 1569 р. до визвольної війни 1648–1654 рр.)» (1981). Під час роботи в Ін-ті історії АН УРСР опублікував майже 100 наук. праць. Професор (1988).

Ініціатор створення окремої кафедри історії України у Чернівецькому держ. ун-ті, яку очолив у 1990. Брав участь як відповідальний редактор та співавтор у колективних працях «Нариси з історії Північної Буковини» (К., 1980), багатотомних «Історії Української РСР» у 8 т., «Истории Украинской ССР» в 10 т., «Історії міст і сіл України. Чернівецька область»; монографіях «Исторические корни связей и дружбы украинского и молдавского народов» (К., 1980) та «Неспроможність буржуазних і буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії Радянської Буковини» (К., 1987); «Українській Радянській Енциклопедії».

Тв.: *Участь міського населення України у визвольній боротьбі українського народу проти польсько-чилягетського поневолення, за возз'єднання з Росією (кінець ХІІ ст.)*. – Чернівці, 1969; *З історії соціально-економічного життя українських міст (кінець ХІІ – перша*

половина XVII ст.) // *УІЖ*. – 1969. – № 11; *Висвітлення історії північної Буковини XV–XVI ст. на сторінках слов'яно-молдавських літописів* // *Архів України*. – 1969. – № 4; *До питання про становище міст в умовах іноземного поневолення в кінці XVI – першій половині XVII ст.* – Чернівці, 1971; *Міста України у період феодалізму*. – К., 1975; *Визвольна боротьба трудового населення міст України (1569–1654 рр.)*. – К., 1975; *Становище міського населення України і його участь у визвольній боротьбі українського народу (від Люблінської унії 1569 до визвольної війни 1648–1654)*. – К., 1981; *Міста України – центри ремісничого виробництва (друга половина XVI – перша половина XVII ст.)* // *Питання історії України: Зб. наукових статей*. – Вип. 1. – Чернівці, 1997; *Герой України – Северин Наливайко* // *Буковинський журнал*. – 1997. – Ч. 1; *Історики України: ювілейний збірник на пошану академіка Володимира Гرابовецького*. – Івано-Франківськ: *Нова зоря*, 1998 (член редколегії); *До питання про національний склад міського населення України* // *Питання історії України: Зб. наукових статей*. – Чернівці, 2000. – Т. 4.

Літ.: Чернівецький державний університет: 100 років ЧДУ. – Львів, 1975; Калищченко С. Б. *Захист докторської дисертації П. В. Михайлиною* // *УІЖ*. – 1982. – № 1; *Академія наук Української ССР: 1982*. – К., 1983; *Розвиток науки в західних областях Української РСР за роки радянської влади. 1939–1989*. – К., 1990; *Баженов Л. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст. Історіографія. Бібліографія. Матеріали*. – Кам'янець-Подільський, 1993; *Чернівецький університет. 1875–1995. Сторінки історії*. – Чернівці, 1995; *Михайлина П. В. Бібліографічний покажчик (до 75-тиріччя від дня народження)*. – Чернівці, 1998; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича: Імена славних сучасників*. – К., 2005.

МИШКО Дмитро Іванович (09.11.1907, с. Карпилівка, нині Лубенського р-ну Полтав. обл. – 1977, м. Київ) – дослідник історії України середніх віків.

До 1930 працював в сільському гос-ві. 1930–32 навчався в Ніжин. пед. технікумі, у 1933–37 – на економ. фак-ті Лубенського пед. ін-ту, іст. фак-ті Полтав. пед. ін-ту та на іст. фак-т Харків. держ. ун-ту. 1938–41 – аспірант Ін-ту історії України АН УРСР. 1941 мобілізований до лав Червоної армії, восени 1941 направлений до Ферганської області Узбецької РСР, де працював викладачем у школі. 1943–44 – с. н. с. Інституту історії і археології АН УРСР (м. Уфа, м. Москва), 1944–73 – с. н. с. відділу історії феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Чигиринські походи 1677–78 рр.» (1947). Докт. дис. «Соціально-економічні умови формування української народності» (1964). Брав участь у написанні колективних праць з історії України та СРСР, підготовці 26-томної «Історії міст і сіл України». Автор понад 100 наук. і наук.-популяр. праць.

Тв.: Київ. – К., 1954; *Іван Богун*. – К., 1956; *Українсько-російські зв'язки в XIV–XVI ст.* – К., 1959; *Северин Наливайко*. – К., 1962; *Соціально-економічні умови формування української народності: Становище селян і антифеодальні рухи на Україні в XV – першій половині XVI ст.* – К., 1963; *Ювеналій Дмитрович Мельников*. – К., 1970 (у співств.).

Літ.: РЕІУ. – Т. 3. – К., 1971; ЕоУ. – Vol. III. – 1993; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

МИТРАЄВА Світлана Іванівна (15.04.1949, м. Самбір Львів. обл.) – дослідниця історії міжнародних відносин, етнополітики, регіональних аспектів національної безпеки. Зарубіжний член східного відділення Угорської академії наук. Заслужений діяч науки і техніки України (2005).

1967–73 навчалася на іст. фак-ті Ужгород. держ. ун-ту. 1970–73 – ст. лаборант Ужгород. відділу Ін-ту історії АН УРСР. 1974–77 – аспірантка, 1977–78 – м. н. с. відділу історії та міжнародних відносин. соц. країн Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Єдині революційні профспілки в Словаччині та їх роль у зміцненні народно-демократичного устрою (1945–1948 рр.)» (1978, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова). 1978–86 – н. с., вчений секретар Ужгород. відділу Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. 1986–91 – на партійній роботі. 1991–97 – директор економічного ліцею, заст. директора, виконавчий директор Карпатського філіалу Міжнародного ін-ту менеджменту (м. Київ). 1997–99 – заст. начальника управління освіти і науки Закарпатської облдержадміністрації. З 2000 – заст. директора, директор Закарпатського філіалу Нац. ін-ту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента України. Президент Фонду «Європейський дім» (Ужгород).

Доктор філософії (Міжнародна кадрова академія, 1996). 2000 стажувалася на вищих курсах з питань політики безпеки країн Центральної Європи (Інститут стратегічних та оборонних досліджень, Стокгольм, Швеція). Нагороджена орденом княгині Ольги III ст., медаллю «80 років Національній академії наук України», срібною медаллю Фонду ім. Золтана Бая (Угорщина). Автор понад 70 наукових праць (в тому числі 2-х монографій), опублікованих в Україні, Росії, Угорщині, Словаччині.

Тв.: 3 історії профспілкового руху в Словаччині (1944–1946 рр.) // УІЖ. – 1977. – № 8; Першотравневе знамено: До 100-річчя Дня міжнародної солідарності трудящих. – К., 1988 (у співавт.); Формування стратегії національної консолідації як фактор національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2001. – № 1–2.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МІЩЕНКО Валерій Михайлович (6.09.1952, м. Салехард Тюменської обл., Росія) – дослідник історії міжнаціональних взаємовідносин та історії селянства.

1976 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1976 – стажист-дослідник відділу історії розвинутого соціалізму (згодом – сучасної історії) Ін-ту історії АН УРСР. 1978–81 – аспірант, 1981–85 – м. н. с., 1985–89 – с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Співробітництво трудящих Української РСР і Вірменської РСР в галузі культури в умовах розвинутого соціалізму. 1960–1980-і рр.» (1982, наук. кер. – д. філол. н. М. Г. Іщенко).

Тв.: Развитие культурного сотрудничества трудящихся Украины и Армении. – К., 1985.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МОВЧАН Ольга Миколаївна (21.03.1955, м. Москва, РФ) – фахівець з історії України 20–30-х рр. XX ст., зокрема історії голоду 1921–1923 в Україні та історії профспілкового руху в УРСР у 20-х рр. XX ст.

1972–77 навчалася на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1977–80 – стажист-дослідник відділу історії соц. будівництва, 1980–86 – м. н. с., 1986–89 – н. с., 1989–2004 – с. н. с., з 2004 – пров. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Участь трудящих Української РСР у загальнонародній боротьбі з голодом і його наслідками (1921–1923 рр.)» (1985, наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький). Докт. дис. «Українські профспілки у компартійно-радянській системі влади (1920-ті рр.)» (2004).

Тв.: Трудящиеся УССР в борьбе с продовольственным кризисом при переходе к нэпу. – К., 1988; Хроника социалистического строительства в УССР. 1921–1925 гг. – К., 1989 (у співавт.); Крымская ССР в 20–30-е годы. – К., 1990 (у співавт.); Ліквідація більшовицької правесервіської і меншовицької опозиції в Україні в 1920–1924 рр. – К., 1993 (у співавт.); Голод 1921–1923 рр. в Україні: 36. док. і мат. – К., 1993 (у співавт.); Українські профспілки і радянська держава. 20-ті рр. – К., 1999; Голодомори в Україні. 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. – К., 2000 (у співавт.); Нариси історії профспілок України. – К., 2003 (у співавт.); Голод 1932–1933 рр. в Україні: причини і наслідки. – К., 2003 (у співавт.); Українські профспілки у компартійно-радянській системі влади. 1920-ті рр. – К., 2004.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 3. – К., 2006.

МОЙСЄЄВ Олег Володимирович (24.07.1922, м. Астрахань, РФ) – дослідник історії Великої Вітчизняної війни.

1941 закінчив військово-авіаційну школу пілотів. Учасник Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу (1946). Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни I ст., орденом Червоної Зірки, 9 бойовими медалями. 1952 закінчив Військово-політичну академію (Москва). До 1957 перебував на військовій службі, 1958–59 – на викладацькій роботі. 1959–61 навчався в аспірантурі по кафедрі історії КПРС Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Ідейно-політична робота Комуністичної партії по вихованню масового героїзму радянських воїнів при форсуванні Дніпра і визволенні Києва в 1943 р.» (1961). 1961–65 – м. н. с., 1965–70 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Визволення Радянської

України від німецько-фашистських загарбників (1943–1944 рр.)» (1969). 1970 перейшов на викладацьку роботу до Київ. художнього ін-ту, а згодом переїхав до Москви.
Тв.: Велика битва на Дніпрі: Ідейно-політическа работа в войсках в период боев за Днепр и Киев. – К., 1963; Герой безсмертні. – К., 1968.

Літ.: Руденко Н. М. Захист докторської дисертації О. В. Мойсєєвим // УІЖ. – 1968. – № 8; РЕІУ. – Т. 3. – К., 1971; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МОЛОДЧИКОВ Олександр Володимирович (17.08.1919, м. Київ – 11.10.1997, м. Київ) – дослідник історичної географії та картографії, книгознавства.

1938–41 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту, а з серпня 1941 – на іст.-філолог. фак-ті Саратовського ун-ту, з березня 1942 – у Воєнному ін-ті іноземних мов Червоної армії (курси перекладачів). У грудні 1942 був відряджений до Москви у розпорядження Українського штабу партизанського руху (УШПР). 1943 направлений у тил ворога, був заст. командира партизанського загону у з'єднанні О. Сабурова. З 1944 – перекладач УШПР. Нагороджений орденом Червоної Зірки, медалями «Партизану Вітчизняної війни I ступеня», «За відвагу» та ін. 1945–51 – співробітник МВС–МДБ УРСР. 1951–66 працював в Державній публічній бібліотеці АН УРСР, де вступив до аспірантури і закінчив її у 1954. Канд. дис. «Радянська книга в культурній революції на Україні (1917–1925 рр.)» (1962). 1966–68 – вчений секретар Відділу економіки, історії, філософії і права АН УРСР. 1969–84 – с. н. с. відділу історіографії та джерелознавства Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Советская книга в культурной революции на Украине. – К., 1961; Українська радянська книга (1917–1964). – К., 1964. Книга і преса. – К., 1974 (вид. 1 і 2); Книгодрукування на Україні. 1574–1974. – К., 1974 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МОЛЧАНОВ Володимир Борисович (31.01.1968, с. Тетерівка Житомир. р-ну Житомир. обл.) – дослідник історії України XIX – поч. XX ст.

1987 закінчив Житомир. технікум механічної обробки деревини. 1987–89 – перебував на строковій службі в лавах Радянської армії. 1989–95 – навчався на заочному відділенні іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту, працював на ВАТ «Житомирдрев». 1995–2005 – асистент, ст. викладач, доцент Ін-ту підприємництва та сучасних технологій (м. Житомир), Житомир. держ. ун-ту, Нац. держ. податкової академії (Житомир. фак-т), Європейського українсько-фінського інституту менеджменту і бізнесу (відокремлений підрозділ у м. Житомирі), Міжрегіональної академії управління персоналом (відділення в м. Житомирі), Нац. технічного ун-ту «КПІ» (відділення у м. Житомирі), Держ. академії статистики, обліку та аудиту. Одночасно 1995–99 навчався в аспірантурі Житомир. інженерно-технолог. ін-ту. Канд. дис. «Життєвий рівень населення Правобережної України (1900–1914 рр.)» (2000, наук. кер. – д. і. н. Б. А. Кругляк, д. і. н. Н. А. Шип). З 2004 – н. с. відділу історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Основи економічної теорії: Курс лекцій. – Житомир, 2000 (у співавт.); Історія економічних вчень: Навч. посіб. – Житомир, 2001 (у співавт.); Економічна історія: Курс лекцій. – Житомир, 2005; Життєвий рівень міського населення Правобережної України (1900 – 1914 рр.). – К., 2005; Історія українського селянства: У 2 ч. – Т. 1. – К., 2006 (у співавт.).

МОЛЧАНОВ Михайло Олександрович (23.04.1961, м. Рівне) – дослідник проблем історичного матеріалізму.

1982 закінчив філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1982–85 – асистент кафедри наукового комунізму Донецького політех. ін-ту, 1985–86 – асистент кафедри наукового атеїзму, етики та естетики Рівненського держ. пед. ін-ту. 1986–89 – аспірант Ін-ту філософії АН УРСР (відділ іст. матеріалізму). Канд. дис. «Методологічна роль історичного матеріалізму в дослідженні ідеологічних відносин» (1989, наук. ст. – к. філософ. н.). 1990–91 – н. с. Ін-ту історії АН УРСР, з 1991 – н. с. Центру етносоціологічних та етнополітичних досліджень Ін-ту соціології НАН України.

Тв.: Біля витоків соціологічної думки в Україні. – К., 1996 (у співавт.).
Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

МОСКВИЧ Лія Григорівна (23.09.1936, м. Дебальцеве Донецької обл.) – дослідниця історії України кінця ХІХ – поч. ХХ ст.

1960 закінчила іст.-філол. фак-т Ростовського держ. ун-ту (РФ). 1960–63 – вчителька історії в середній школі (Київ). 1963–96 – ст. лаборант відділу історіографії та джерелознавства, н. с. відділу історії України ХІХ – початку ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «“Современник” та історія України» (1989, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей).

Тв.: *Литовские статуты в украинской советской историографии // Первый Литовский статут 1529 г. – Вильнюс, 1982; История Киева: В 3-х т. – Т. 2. – К., 1984 (у співавт.); Хроника революционного рабочего движения на Украине. 1900–1917. – К., 1987 (у співавт.); Хроника рабочего движения на Украине. 1861–1899. – К., 1991 (у співавт.); Академик УАН Орест Иванович Левецкий (1848–1922 гг.): Життєпис, бібліографія його праць і праць про нього. – К., 1998 (у співавт.); «Українське питання» в Російській імперії (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.). – В 3-х ч. – К., 1999 (у співавт.).*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

МОЦЯ Олександр Петрович (30.05.1950, с. Літки Броварського р-ну Київ. обл.) – дослідник історії та археології епохи Київської Русі. Чл.-кор. НАН України (2003). Лауреат премії ім. М. І. Костомарова (1996). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2000).

1967–72 навчався на іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976–79 – лаборант Археологічного музею Ін-ту зоології АН УРСР, одночасно навчався в аспірантурі Ін-ту археології АН УРСР. З 1979 – н. с., зав. сектора, з 1996 – зав. відділу давньоруської й середньовічної археології Ін-ту археології НАН України. Професор. Канд. дис. «Населення Середнього Подніпров'я ІХ – ХІІІ ст.» (1980, наук. кер. – д. і. н. М. П. Кучера). Докт. дис. «Південноруські землі в ІХ – ХІІІ ст. (за даними погребальних пам'ятників)» (1991). 2004–2005 – пров. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України.

Автор бл. 260 наук. праць з історії та археології епохи Київської Русі. Кандидатська й докторська дисертації присвячені населенню південноруських земель ІХ–ХІІІ ст. Займається проблемами історії давньоруського села, етнічним складом населення південноруських земель, еволюцією поховального обряду та світогляду тогочасного люду (язичництво, християнство, «двовір'я»). Веде спецкурси в кількох вузах України (Національний університет «Києво-Могилянська Академія» та ін.). Керує археологічними експедиціями (Новгород-Сіверський, Шестовиця, Батурин та ін.).

Тв.: *Население Среднего Поднепровья IX–XIII вв. – К., 1987; Населения південноруських земель IX–XIII ст. – К., 1993; Боги созданы людьми. – К., 1989 (у співавт.); Київська Русь: від язичества до християнства. – К., 1996 (у співавт.).*

Літ.: *Моця Олександр Петрович. Біобібліографічний покажчик. – Чернігів, 2000; Мезенцева Г. Дослідники археології України. – Чернігів, 1997; Лауреати державних, обласних та міських премій України в галузі культури та мистецтва у 1999 р. – К., 2000; Докт. дис. «Південноруські землі в ІХ – ХІІІ ст. (за даними поховальних пам'яток)» // Археологія. – 1993. – № 1: Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.*

МУКОВСЬКИЙ Іван Тимофійович (16.10.1936, с. Рождественка Новомиколайівського р-ну Запорізької обл.) – дослідник історії Другої світової війни. Лауреат премії ім. М. І. Костомарова НАН України (1998). Акад. Академії наук Вищої школи України.

1955–79 – на військовій службі. 1971 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту, 1973–77 – навчався в аспірантурі Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Партійно-політична робота у військах Південно-Західного фронту на початку Великої Вітчизняної війни (червень–грудень 1941 р.)» (1978). 1979–89 – викладач, ст. викладач Київ. вишого техн. інж. уч-ща. 1989–90 – доц. каф-ри історії СРСР радянського періоду Київ. держ. ун-ту. 1990–95 – м. н. с., с. н. с. відділу історії України періоду Другої світової війни Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. (1991). Професор. Нині – с. н. с. кафедри історії війн і військового мистецтва Нац. академії оборони України.

Заст. голови Головн. ред. колегії багатотомної «Безсмертя: Книги пам'яті України. 1941–1945» (К., 2000).

Тв.: Звитяга і жертвовність. Українці на фронтах Другої світової війни. – К., 1996 (у співавт.); Український геополітичний фактор в часи Другої світової війни // Трибуна. – 1999. – № 5–6 (у співавт.); Україна – центральний плацдарм бойових дій 1941–1944 рр. // Історія в школі. – 2000. – № 5–6; Військові втрати українського народу у Великій Вітчизняній війні // Трибуна. – 2000. – №7–8; Українська Повстанська Армія та збройні формування ОУН у Другій світовій війні // Воєнна історія. – 2002. – № 5–6 (у співавт.).

НАБЕРУХІН Аркадій Ісайович (08.09.1937, м. Ізяслав Хмельницької обл. – 25.05.1998 пропав безвісті в м. Еліста Калмицької АРСР, РФ) – дослідник історії Калмикії та історії України 30–40-х рр. ХХ ст. Заслужений діяч науки Калмикії (1987).

1960 закінчив Москов. іст.-архівний ін-т. 1960–64 працював в архівних установах м. Еліста Калмицької АРСР. 1966–70, 1975–92 – зав. відділу, заст. директора Калмицького ін-ту суспільних наук, 1970–75 – в. о. доц. Калмицького держ. ун-ту. Канд. дис. «Жовтнева революція і громадянська війна в Калмикії. 1917–1920 рр.» (1970, захист в Ін-ті історії СРСР АН СРСР). 1993–98 – с. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. У січні 1997 – травні 1998 працював в Калмикії над підготовкою видання «Калмыкия с древнейших времен до наших дней».

Тв.: Очерки истории Калмыцкой АССР: эпоха социализма. – М., 1970 (у співавт.); Крах национально-буржуазного реформизма в Калмыкии (1917 – 1920 гг.) // Вопросы истории. – 1973. – № 6 (у співавт.); Установление и упрочение советской власти в Калмыкии. 1918–1919. – Элиста. 1973; Советская Калмыкия в составе СССР. – Элиста. 1983 (у співавт.); Калмыкия в трех российских революциях. – Элиста, 1987; 1944 рік: детатаризація Криму // Кримські татари: 1944–1994. – К., 1995; Михайло Маркович Кіллерог // Зневажаємо Кліо. – К., 2005.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. оовід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Кутюва Н., Яковенко Л. Уже два місяця продовжуються пошуки українського ученого. без весті пропавшого в Калмыкии // Факты. – 1998. – 30 июля.

НАГАЙЧУК Віктор Іванович (23.07.1946, м. Чортків Тернопільської обл.) – дослідник історії країн Близького Сходу, дипломат.

1964–69 навчався на фак-ті іноземних мов Київ. держ. ун-ту. 1969–72 – військовий перекладач Міністерства оборони СРСР в АР Єгипет. 1972–78 – м. н. с. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Політика США щодо Єгипту в період адміністрації Дж. Кеннеді і Л. Джонсона (1961–1968)» (1983). Досліджував питання політичного і соціально-економічного розвитку Єгипту після червеної революції 1952 р., політики США на Близькому Сході, співробітництва Радянського Союзу з арабськими країнами. 1978–83 – с. н. с. Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. 1983–90 – редактор англомовного журналу «Хроніка ООН» департаменту суспільної інформації Секретаріату ООН, Нью-Йорк. 1990–92 – керівник прес-центру, 1992–93 – зав. відділу Близького і Середнього Сходу та Африки Міністерства закордонних справ України. 1993–96 – радник-посланник, Тимчасовий повірений у справах України, 1996–97 – Надзвичайний і Повноважний Посол України у АР Єгипет. Ніці – Надзвичайний і Повноважний посол України в Хашимітському королівстві Йорданія. Доктор історичних наук. Автор наукових і публіцистичних праць з історії Єгипту, міжнародних відносин.

Тв.: Арабський Схід на шляхах антиімперіалістичної боротьби і соціального прогресу. – К., 1976; Ставка на розкол. – К., 1982; Політика США щодо Єгипту (50–60-і роки). – К., 1982.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. оовід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

НАДІНСЬКИЙ Павло Наумович (03.12.1894, м. Уфа, РФ – 25.09.1962, м. Сімферополь) – дослідник історії Криму.

Учасник громадянської війни. Навчався на партійно-політичних курсах Ком. академії ім. Я. Свердлова у Москві. З 1922 – на парт. і держ. роботі, 1931–33 – секретар Кримського обласного комітету ВКП(б), 1933–35 – перший секретар Сімферопольського міськкому ВКП(б). Незважаючи на ампутацію обох ніг (1935), а

згодом обох рук займався науково-дослідницькою роботою. Один із активних організаторів Відділу історії і археології Кримського філіалу АН СРСР. 1948–54 – м. н. с., с. н. с. сектора історії Кримської науково-дослідної бази АН СРСР, 1954–56 – с. н. с. групи історії відділу історії та археології Кримського філіалу АН УРСР. 1951 за сукупністю наукових праць вченою радою Інституту історії АН СРСР надано науковий ступінь к. і. н. У відповідності з постановою Президії АН УРСР від 20.04.1956 «Про організацію Кримського філіалу АН УРСР і створення групи історії в м. Сімферополі» наказом по Ін-ту історії АН УРСР від 30 липня 1956 зараховано с. н. с. Кримської групи Інституту історії АН УРСР і призначено її керівником (працював до 1958). У зв'язку із загостренням хвороби своєю заявою на ім'я директора ін-ту попросив звільнити його від виконання службових обов'язків з 16 листопада 1960 р. Опублікував близько 50 праць.

Тв.: *Страницы из жизни крымского комсомола. – Симферополь, 1938; Суворов в Крыму. – Симферополь, 1947; Л. Н. Толстой в Крыму. – Симферополь, 1948; Очерки по истории Крыма. – Ч. 1–2, Симферополь, 1951–1957.*

Літ.: *Новиков І. А. Славний шлях комуніста-історика // УІЖ. – 1961. – № 2; [Некролог] // УІЖ. – 1962. – № 2; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

НАЙМАН Олександр Якович (09.02.1945, м. Свердловськ, РФ) – дослідник загальної історії, арабо-ізраїльських відносин, історії і культури євреїв України.

1968 закінчив Київ. інженерно-будівельний ін-т. До 1992 працював у проектно-конструкторських організаціях, має 5 винаходів та 12 статей за фахом. 1992–93 працював у Раді національностей Народного Руху України, зав. відділу міжнародних відносин. 1993–94 – м. н. с. Ін-ту історії України НАН України. З 1994 працював в Ін-ті політичних і етнопонаціональних досліджень НАН України, нині – в Академії історії та культури євреїв України ім. Ш. Дубнова.

Тв.: *Антисемітизм – кому это выгодно? – К., 1991; Евреи Украины. Краткий очерк истории. – Ч. I. – К., 1993; Ч. II. – К., 1995 (у співавт.); Юдофобия современных антиукраинских сил в Украине. – М., 1996; Европейські партії та об'єднання України (1917–1925). – К., 1998; Юдофобия против Украины. – Львов, 1998 (у співавт.); Юдофобия против Украины (старі забобони і модерні вигадки). – 2-ге вид. – К., 2000 (у співавт.); На захист демократичних надбань в Україні: Проти розпалювання юдофобії: (По матеріалах судових процесів) – К., Б. в., 2004 (у співавт.); Нариси з історії та культури євреїв України. – К., 2005 (у співавт.).*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

НАТИКАЧ Петро Іванович (14.06.1947, с. Росава Миронівського р-ну Київ. обл.) – дослідник історії України, краєзнавець.

1973 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1974–77 – аспірант, 1977–78 – м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Суспільно-політичний рух на Україні наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.» (1978, наук. кер. – к. і. н. Г. Я. Сергієнко). З 1978 – викладає в Житомир. держ. пед. ін-ті, з 2001 – доц., зав. кафедри історії України, 2001–2004 – декан іст. фак-ту Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка.

Тв.: *3 історії суспільно-політичного руху на Україні в кінці XVI – першій половині XVII століття // УІЖ. – 1978. – № 3; Житлове будівництво в сільській місцевості України. 1960–1980 // Вісник Технологічного університету Поділля. – 1999. – № 3 (у співавт.); Краї в історичній літературі // Поліський двосвіт: Література рідного краю: Житомирщина. – Ч. I. – Житомир: Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2000 (у співавт.).*

НЄДЕЛІН Олексій Іванович (10.03.1903, с. Рябінкі Єлецького р-ну Орловської обл., Росія – ?) – дослідник військової та політичної історії.

1929 закінчив іст.-літерат. фак-т Кримського пед. ін-ту (м. Сімферополь). У 1933–34 – аспірант Москов. пед. ін-ту. З 1934 – на пед. роботі в м. Горькому: викладав в комвузі, у вищій сільгоспшколі, пед. ін-ті. 1942–46 – зав. кафедри марксизму-ленінізму індустр.-будів. ін-ту. У 1946–52 викладав і завідував кафедрою історії СРСР в обласних партійних школах, спочатку у м. Горькому, а потім у м. Сімферополі. Канд. дис. «Утворення та зміцнення Радянської влади у Нижньому

Новгороді» (1947). 1952–54 – с. н. с. сектора історії Кримської науково-дослідної бази АН СРСР, 1954–56 – с. н. с. групи історії відділу історії та археології Кримського філіалу АН УРСР. 1956–58 – с. н. с., 1958–61 – керівник Кримської групи Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Великий русский полководец Суворов // Горьковский коммунист, 1940; Швейцарский поход Суворова // Горьковский коммунист, 1941; Александр Суворов // Горьковский коммунист, 1942; Гвардия. – Горький, 1942; Дмитрий Пожарский // Науч. труды Горьковского пединститута, 1944.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

НЕРОД Володимир Олександрович (03.06.1933, с. Рясне Краснопільського району Сумської обл. – 03.01.1999, м. Київ) – дослідник спеціальних історичних дисциплін, джерелознавець.

1956 закінчив фак-т журналістики Київ. держ. ун-ту. Працював літ. працівником київських газет «Робітничая трибуна», «Комсомольська ГЕС», «Вечірній Київ», редактором відділу ж-лу «Наука і життя», заст. гол. редактору УІЖУ. С. н. с. відділу укр. історіографії Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Інтернаціональні зв'язки трудящих Радянської України і Польщі (1929–1933 рр.)» (1979, наук. кер. – д. і. н. П. М. Калениченко, к. і. н. В. П. Чугайов).

Тв.: Интернациональные связи трудящихся Украинской ССР и Польши (1929–1933). – К., 1983; Літопис комуністичного будівництва. Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1963–1970). – К., 1986 (у співавт.); Вспомогательные исторические дисциплины: историография и теория. – К., 1988 (у співавт.); Історична спадщина у світлі сучасних досліджень. – К., 1995 (у співавт.); Історія у вимірах статистики: Огляд статистичних публікацій в Україні 1919–1990. – К., 1998.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

НЕСУК Микола Дмитрович (27.05.1949, м. Батурин Чернігів. обл.) – дослідник історії країн Африки та Близького Сходу.

Закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1973–78 – стажист-дослідник, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Протилежність політики держав – членів РЕВ та загального ринку стосовно розвитку країн Африки, що звільнились (кінець 60-х–70-і роки)» (1979, наук. кер. – д. і. н. І. С. Хміль). Нині – вчений секретар Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

Тв.: Проблемы и пути развития освободившихся стран Африки. – К., 1982; Израиль: ставка на войну. – К., 1983; Про тероризм справжній і вигаданий. – Львів, 1987; Трагедія позбавлених батьківщини. – К., 1989.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

НИЗОВА Людмила Володимирівна (16.04.1951, м. Київ) – дослідниця історії України 20–30-х рр. ХХ ст.

1975 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976–79 працювала в Ін-ті цивільної авіації на каф. історії КПРС. 1982–88 – ст. лаборант, 1988–89 – м. н. с., 1989–2003 – н. с., з 2004 – с. н. с. відділу історії України 20–30 рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Розвиток промислової кооперації на Україні у 20-ті роки» (1989, наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький).

Тв.: Промислова кооперація 20–30 років в Україні. – К., 1994; Одержавлення кустарно-ремісничої промисловості в УРСР (20–30-ті рр.). – К., 2001; Промислова кооперація Радянської України в добу НЕПу. – К., 2003; Промислова кооперація на Україні в 20–30-ті роки (з історії українського малого бізнесу). – К., 2006; Інтеграція дрібного власника в радянську систему. – К., 2006.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

НИКОЛАСВА Валентина Вікторівна (10.09.1927, м. Якутськ Якут. автоном. республіки, нині Республіка Саха, РФ) – дослідниця історії Якутії та суспільно-політичного життя в Україні 20–30-х рр. ХХ ст.

1949 закінчила іст. фак-т Якутського пед. ін-ту, 1953 – аспірантуру Ін-ту історії АН СРСР. Канд. дис. «Колективізація південних районів Якутії» (1954). 1953–69 працювала в Ін-ті мови, літератури та історії Якутського філіалу Сибірського відділення АН СРСР, 1959–65 – зав. сектора історії. 1969–73 – м. н. с., 1973–86 – с. н. с. відділу історії соціалістичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Брала участь у написанні колективних праць: «Історія Української РСР» (Т. 6. – К., 1977); «История Украинской ССР» (Т. 7. – К., 1984); «История Киева» (Т. 3. – Кн. 1. – К., 1985) та ін.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

НОВИКОВ Іван Архипович (25.01.1907, с. Старий-Кленськ Раненбурзького повіту Рязанської губернії, Росія – ?) – дослідник міжнаціональних зв'язків в СРСР.

1950 закінчив іст. фак-т Москов. пед. ін-ту. Служив у лавах Радянської армії. Канд. дис. «Боротьба КПРС за подальше зміцнення дружби народів в період проведення нової Конституції і завершення будівництва соціалізму в передвоєнні роки (1935 – червень 1941 рр.)» (1958). 1960–61 – с. н. с., з 1961 – керівник Кримської групи Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Дружба народов СССР – источник могущества Советского государства и его Вооруженных Сил. – М., 1959.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ОВСІЄНКО Олександр Федорович (30.04.1953, м. Поліське Київ. обл.) – дослідник історії України початку ХХ ст.

1975 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту, потім – аспірантуру Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Крах зубатовщини на Україні (1901–1903 рр.)» (1982, наук. кер. – к. і. н. П. В. Замковий). 1981–86 – м. н. с., 1986–87 – н. с., 1987–2003 – с. н. с. відділу історії України кінця ХІХ – початку ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Мемориалы славы Приднепровья. – К., 1983; Крах зубатовщини на Україні. – К., 1987; Ленінська «Искра» на Україні: До 90-річчя з дня виходу першого номера газети. – К., 1990; Профсоюзное движение рабочих и буржуазия на Украине в период первой российской революции // Рабочий класс Украины в общероссийском революционно-освободительном движении. – К., 1988; Жандармско-полицейские органы на Украине на початку ХХ ст. та основні напрямки їх діяльності // Вісник Київ. ун-ту. – 1992. – № 5; Хроника рабочего движения на Украине (1861–1899). – К., 1991 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ОВЧАРЕНКО Петро Дмитрович (11.07.1946, с. Караванівка Полтав. обл.) – дослідник суспільно-політичних процесів новітньої історії України, історії української науки ХХ ст.; етнологічної політики, етнології та міжнаціональних відносин в Україні у другій пол. ХХ ст.

1973 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1973–76 – аспірант, 1976–78 – м. н. с. відділу історії комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Наукове співробітництво Радянської України з братніми республіками СРСР в умовах розвинутого соціалізму (1959–1975 рр.)» (1977, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР А. Г. Шевелєв). 1978–83 – н. с. – консультант Президії АН УРСР. 1983–91 – с. н. с. сектора, згодом відділу історії культури українського народу Ін-ту історії АН УРСР. 1991–94 – зав. відділу джерел з історії науки Ін-ту української археографії НАН України. 1994–96 – с. н. с. відділу історії культури українського народу Ін-ту історії України НАН України. 1996 – нач. управління етнологічних процесів в Україні та у справах української діаспори Міністерства України у справах національностей та міграції. 1996–99 – нач. управління етнологічних процесів та у справах національних меншин Держкомітету України у справах національностей та міграції. 1999–2000 – державний експерт Апарату Ради національної безпеки і оборони України. З 2000 – в Апараті Верховної Ради України – заст. зав. Секретаріату Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. 1996–99 – член Української частини Підкомісії з гуманітарних питань Українсько-Російської змішаної комісії по співробітництву, Двосторонньої

Українсько-Словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури, експерт змішаної Українсько-Угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин та Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. З 1994 – член Міжнародної консультативної ради журн. «Політична думка» (заснований 1993). З 1999 – член ради громадської організації «Центр сучасного суспільствознавства» (м. Київ).

Один з авторів колективних робіт: *Історія Української РСР*. – Т. 8. – Кн. 2. – К., 1979; *Історія робочих Донбасса*. – Т. 2. – К., 1981; *Історія Києва*. – Т. 3. – К., 1987; *Історія Академії наук України, 1918–1923 рр.*: Зб. док. і матеріалів. – К., 1993.

Тв.: *Участие Украинской ССР в научном сотрудничестве братских союзных республик (1959–1975 гг.)*. – К., 1982; *Учені Києва – народному господарству*. – К., 1982 (у співавт.); *3 літопису життя українців у Польщі // Українська діаспора, Київ–Чикаго*. – 1997. – № 10; *Циганський етнос на карті України // Відкритий світ. Open World*. – К., 1998. – № 2; *Законодавче забезпечення прав національних меншин в Україні // Соціальний захист в національних громадах України. Збірник наук. праць*. – К., 1998.

Літ.: *Хто є хто в Україні*. – К., 1997; *Офіційна Україна сьогодні*. – К., 1997; *Вчені Інституту історії України. Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ОГЛОБЛИН (ОГЛОБЛІН) Олександр Петрович (псевд.: Олесь Мезько [за прізвиськом батька] 06.12.(24.11.)1899, м. Київ – 16.02.1992, м. Лудлов, Мас., США, похований в м. Спрінгфілд, Мас., США) – дослідник суспільно-політичної та економічної історії кінця XVII – поч. XIX ст., історіограф.

Мати вченого належала до старшинсько-шляхетського роду Лашкевичів. Закінчив III Київську чоловічу гімназію (1917, з золотою медаллю) та іст.-філол. факт-т Київ. ун-ту св. Володимира (1919). 1919–21 – викладав у київ. школах. 1921–22 – доц., 1922–33 – проф. Вищого ін-ту нар. освіти, де завідував каф. історії України. 1921–22 – проф. Київ. археол. ін-ту та 1927–30 – проф. Київ. ін-ту нар. гос-ва. Після публічного захисту в Одесі дисертації «Передкапіталістична фабрика на Україні» першим з укр. істориків удостоєний наукового ступеня доктора історії української культури (1926). 1926–34 – дійсний член Харків. наук.-досл. каф. історії укр. культури ім. акад. Д. І. Багалія та Одеської наук.-досл. каф. історії України. 1930–31 – заарештований органами ДПУ УСРР. Після ув'язнення і т. зв. дискусії (1931), метою якої була дискредитація вченого, працював заст. дир. Всеукр. іст. музею (1931–32) та директором Всеукр. Центр. архіву стародавніх актів (1932–34). 1934 – с. н. с. Історично-археографічного ін-ту ВУАН, 1935–37 – с. н. с. Ін-ту історії матеріальної культури АН УРСР. 1937–41 – с. н. с., зав. сектора історії України доби капіталізму Ін-ту історії України АН УРСР, 1937–41 – проф. іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1938–40 – зав. каф. історії України Одеського держ. ун-ту. Наук. ступінь д-ра іст. наук одержав 1941 у Москві без захисту дис.

У вересні – жовтні 1941 – голова Київської міської управи. 1942 – організатор і директор Музею-архіву переходової доби в Києві. 1943 переїхав до Львова, а влітку 1944 – до Праги. 1944–45 – проф. Укр. Вільного ун-ту в Празі, у 1946–51 – у Мюнхені. Проф. Богословської пед. академії УАПЦ (1946), дійсн. чл. НТШ (1947) та УВАН (1948). З 1951 у США. Голова іст. секції (1951), Президент (1970) і почесний Президент (1987) УВАН у США. Дійсний член Інтернац. Вільної Академії наук в Парижі (1953). Голова Укр. генеалогічного і геральдичного т-ва (1963). Голова (1965), почесний голова (1981) Укр. іст. т-ва, член редколегії його друк. органу «Укр. історик». Проф.-гість Гарвардського ун-ту (1968–70). З кінця 1940-х рр. редагував іст. відділ «Енциклопедії українознавства». За його редакцією і з його вступною статтею видано «Історію русів» (Нью-Йорк, 1956).

Тв.: *Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетьманщине*. – К., 1925; *Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика*. – К., 1925; *Ескізи з історії повстання Петра Іваненка (Петрика)*. – К., 1930; *Українсько-московська угода 1654*. – Нью-Йорк, Торонто, 1954; *Люди Старої України*. – Мюнхен, 1959; *Гетьман Іван Мазепа і його доба*. – Нью-Йорк, Париж, Торонто, 1960; *Думки про сучасну українську советську історіографію*. – Нью-Йорк, 1963; *Ukrainian Historiography. 1917–1956 // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* – Vol. V–VI. – 1957 (перевидано із перекладом укр. мовою: *Українська історіографія. 1917–1956*. – К., 2003).

Лит.: Сарбей В. Г. Пан Оглоблин в ролі фальсифікатора української історіографії // УІЖ. – 1960. – № 5; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 5. – 1966; Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина. – Нью-Йорк, 1977; Боїко Ю. Проф. д-р О. П. Оглоблин як історик духовно-політичного розвитку козацької України // Укр. історик (Мюнхен, Нью-Йорк, Торонто). – 1975. – Ч.1–2; Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин (1899–1992): Біографічна студія. – Нью-Йорк, Торонто, Київ, 1994; Винар Л. Олександр Оглоблин як дослідник гетьмана Івана Мазепи і його доби // Укр. історик. – 1989. – Ч.4; Верба І. Гетьман історичної науки. Життя і діяльність О. П. Оглоблина в Україні // Старожитності (Київ). – 1993. – Ч.14–19; 1994. – Ч.1–2; ЕоУ. – Vol. III. – 1993; Верба І. В. О. П. Оглоблин // УІЖ. – 1995. – № 5, 6; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998; Верба І. Олександр Оглоблин: життя і праця в Україні. – К., 1999; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле і сьогодні. – К., 2004.

ОЛІЙНИК Леонід Васильович (17.11.1910, с. Савинки Чернігів. обл. – ?) – дослідник історії України середніх віків, історик-красзнавець.

1930–33 навчався в Чернігів. ін-ті народної освіти (не закінчив). 1933 вступив до аспірантури Харків. ін-ту укр. культури, але в зв'язку з його ліквідацією в 1934 був звільнений від навчання. 1934–59 викладав історію в педучилищі та пед. ін-тах (1941–1944 – в евакуації), в т. ч. 1948–56 – зав. каф. історії України Ніжин. пед. ін-ту. 1940–41, 1945–47 – аспірант Ін-ту історії України АН УРСР (без відвіру від виробництва). Канд. дис. «Повстання полтавського полковника Мартина Пушкаря (1657–1658 рр.)» (1947, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР М. Н. Петровський). 1959 на підставі того, що не мав документу про закінчену вищу освіту, був позбавлений наукового ступеня кандидата історичних наук.

1960 закінчив іст. фак. Луган. пед. ін-ту. 1964 ВАК СРСР на основі рішення Об'єднаної ради суспільних наук АН УРСР після повторного захисту надав науковий ступінь к. і. н. за роботу «Спільна боротьба українського та російського народів проти польсько-шляхетської агресії (1654–1667 рр.)». 1960–64 – редактор-організатор УІЖу, 1964–73 – м. н. с., с. н. с. відділу історії міст і сіл Української РСР, 1973–74 – с. н. с. відділу історії феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. Опублікував бл. 50 праць.

Тв.: Селянський рух на Чернігівщині в 1905–1907 рр. – К., 1959; Украинская ССР в созвездии братских республик Советского Союза. – К., 1972; В Радянськiм Союзi ти щастя знайшла. – К., 1972.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

ОНОПРИЄНКО Валентин Іванович (02.04.1939, м. Алдан, Якутія-Саха, РФ) – дослідник історії, методології та соціології науки.

1962 закінчив геолог. фак-т Москов. держ. ун-ту. 1962–63 – н. с. Ін-ту геології Карельського філіалу АН СРСР (Петрозаводськ). 1963–64 – аспірант каф. філософії природничих наук Москов. держ. ун-ту. 1964–75 – викл. каф. філософії Київ. політехн. ін-ту. Канд. дис. «Циклічність розвитку геологічних систем» (1974, наук. кер. – к. філос. н. Е. О. Куражковська). 1975–86 – с. н. с., 1986 – пров. н. с. сектора історії природознавства і техніки Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Методологічний аналіз часового аспекту геологічного дослідження» (1980, захист в Ін-ті філософії та права АН Білорус. РСР, наук. ст. – д. філос. н.). 1986 перейшов до Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР.

Тв.: Геологічний календар. – К., 1977; Социальные, геологические и методологические проблемы геологических наук. – К., 1979 (у співавт.); Природа геологического исследования. – К., 1981; Развитие учения о времени в геологии. – К., 1982 (у співавт.); Методология и понятийный базис геохронологии. – К., 1984; Минералогия: Прошлое, настоящее, будущее. – К., 1985; Методология геологической науки. – К., 1985; Феодосий Николаевич Чернышев. – М., 1985; Основы геологической картографии. – Новосибирск, 1987 (у співавт.); Евгений Оскарович Патон. – К., 1988 (у співавт.); Становление высшего технического образования на Украине. – К., 1990; Репресована наука України. – К., 1990; Николай Иванович Андрусов. – М., 1990; Володимир Іванович Лучицький. – К., 1991; Історія Академії наук України: 1918–1993. – К., 1994 (у співавт.); Геннадій Данилович Романовський. – М., 1995; Історія української науки. – К., 1998; Українське наукове товариство: 1907–1921 роки. – К., 1998 (у співавт.);

Флоренские. – М., 2000; *Методологические вопросы науковедения.* – К., 2001 (у співавт.); Борис Борисович Голицын. – М., 2002; Александр Сергеевич Поваренных. – М., 2004; Владимир Иванович Лучицкий. – М., 2004.

Літ.: Коновец А. Ф. *Исторические аспекты минералогии* // Геол. журнал. – 1986. – №5; Пилипчук О. Я. *Талановитий дослідник природи України* // Вісник АН УРСР. – 1988. – № 6; Бокотей В. *Сторінки історії науки в біографії* // Вісник НАН України. – 1993. – № 3; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Продайвода Г. *Наукові пріоритети українського академіка* // Вісник НАН України. – 2005. – № 11.

ОСТАШКО Тетяна Сергіївна (16.05.1960, м. Київ) – дослідниця історії визвольних змагань в Україні 1917–1923 рр., історії культури, української біографістики та українського консервативно-монархічного руху.

1984 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1981 – ст. лаборант, н. с., с. н. с., з 2005 – пров. н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Створення і діяльність Наркомосу України в роки громадянської війни та іноземної військової інтервенції» (1989, наук. кер. – акад. АН УРСР Ю. Ю. Кондуфор).

Тв.: *Діячі Української Центральної ради: Біографічний довідник.* – К., 1998 (у співавт.); *3 історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної ради* // ВДЖ. – 1998. – № 3; *Український патріот з династії Габсбургів.* – К., 1999 (у співавт.); *Український козацький рух в еміграції (1919–1939)* // Український консервативний і гетьманський рух: Історія, ідеологія, політика: Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – Вип. 4. – К., 2000; *В. Липинський – ідеолог українського монархічного руху* // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – Вип. 5. – К., 2001; *В. Липинський і П. Скоропадський: причини і наслідки конфлікту* // Вячеслав Липинський в історії України. – К., 2002; *Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника.* – К., 2004 (у співавт.); *Галаган Микола. З моїх споминів (1880-ті – 1920-ті рр.): Докум.-худож. вид.* – К., 2005 (упоряд., у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАВЕЛКО Валентина Устимівна (01.11.1922, с. Поташня Канівського р-ну Черкаської обл. – 2004, м. Київ) – дослідниця історії Чехословаччини, країн Східної Європи та міжнародних відносин.

Після закінчення в 1940 середньої школи навчалася на курсах підготовки учителів для західних областей України. Працювала вчителькою у с. Манево Солотвинського р-ну Станіславської (нині Івано-Франківської) обл. 1941–44 працювала на залізниці, а після закінчення у 1945 спец. курсів при МЗС СРСР – у МЗС УРСР, представництві СРСР в ООН. 1948 – ст. лаборант Ін-ту історії України АН УРСР. 1949–55 – навчалася на іст. фак-ті Київ. держ. пед. ін-ту. 1956–59 – стенографістка, ст. лаборант відділу історії країн народної демократії, відділу археографії, 1959–73 – м. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1973–82 – с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Співробітництво Радянської України і Чехословацької Соціалістичної республіки в галузі культури (1945–1965 рр.)» (1968, наук. кер. – д. і. н. І. М. Мельникова).

Тв.: *Дружба народів – дружба культур (Українська РСР в радянсько-чехословацькому культурному співтоваристві. 1945–1970 рр.* – К., 1973; *Вклад УРСР у наукове і культурне співробітництво Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами.* – К., 1970 (у співавт.); *На магістралях дружби і братерства. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами. 1966–1970 рр.* – К., 1974 (у співавт.); *За дружбу со страной Великого Октября. Деятельность обществ дружбы с СССР в европейских социалистических странах.* – К., 1977 (у співавт.).

Літ.: *Историки-слависты СССР: Библиографический словарь-справочник.* – М., 1981; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАВЛЕНКО Вікторія Вікторівна (26.02.1944, с. Кожухівка Васильківського р-ну Київ. обл.) – дослідниця історії міжнародних відносин.

1967 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1963 – ст. лаборант, м. н. с.,

с. н. с., 1996–2000 – пров. н. с. відділу історії міжнародних зв'язків України Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Солидарність трудящих Радянської України з революційною боротьбою робітників і селян Болгарії. 1923–1934 рр.» (1975, наук. кер. – д. і. н. П. С. Сохань). Докт. дис. «Українсько-болгарські взаємини. 1917–1939 рр.» (1996). З 2002 – проф. кафедри гуманітарних дисциплін Київ. нац. ун-ту внутрішніх справ України.

Тв.: Солидарность трудящихся Украинской ССР с революционной борьбой рабочих и крестьян Болгарии. 1923–1934 гг. – К., 1977; Летопись важнейших событий советско-болгарских отношений дружбы и сотрудничества. 1944–1980. – К., 1981 (у співавт.); Приносът на Украинската ССР в съветско-българските културни връзки в 20-те–30-те години // Пътница на дружбата. – София, К., 1989; Участь Української РСР у радянсько-болгарському співробітництві. – К., 1985; Українці в Болгарії // Українці в світі. – Торонто, 1994 (у співавт., англ. мовою); Українсько-болгарські взаємини. 1917–1939 рр. – К., 1996; Проблеми військовополонених, інтернованих та біженців у міждержавних відносинах України та Болгарії (1918 – 1926 рр.) // Міжнародні зв'язки України: Наук. пошуки і знахідки. – Вип. 13. – К., 2004 (у співавт.).

Літ.: Историки-слависты СССР: Библиографический словарь-справочник. – М., 1981; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАВЛЕНКО Микола Іллч (28.02.1942, с. Чапаєвка Таращанського р-ну Київ. обл.) – дослідник всесвітньої історії та зарубіжної історіографії.

1969 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1969 – в Ін-ті історії АН УРСР, з 1977 – в Київ. нац. ун-ті внутрішніх справ України, полковник, зав. кафедри юрид. фак-ту. Канд. дис. «“Переміщені особи” та формування “нової еміграції” (1945–1949 рр.)» (1975, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко). Докт. дис. «Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: Ставлення влади та умови перебування (1919–1924 рр.)» (2000).

Тв.: Біженці та переміщені особи в політиці імперіалістичних держав. – К., 1979; 1 Травня – день міжнародної солідарності трудящих. – К., 1982; Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: Ставлення влади та умови перебування (1919–1924 рр.). – К., 1999; Українська Галицька Армія в умовах інтернування на теренах Чехословаччини (1919–1923 рр.). – К., 1999; Українські військові формування на теренах Румунії (1919–1923 рр.). – К., 1999.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАВЛЮК Павло Іванович (05.11.1909, с. Велика Дорога Ніжинського повіту Чернігівської губ., нині Лосинівського р-ну Чернігів. обл. – 16.10.1992, м. Київ) – історик-архівіст, дослідник історії громадянської війни в Україні.

1927–29 навчався у Мринському пед. технікумі, 1929–32 – Ніжин. ін-ті соц. освіти, 1932–33 – Харків. ін-ті пед. проф. освіти. 1933–36 – аспірант Центр. архів. управління УСРР у м. Харкові. Одночасно 1934–41 – асистент, ст. викладач Харків. пед. ін-ту по каф. історії СРСР і України. З 1934 – м. н. с., з 1936 – с. н. с. Центр. іст. архіву. Ред. «Науково-інформаційного бюлетеня» Архівного управління УРСР. 1939–43 – заст. директора з наукової роботи. З 1943 і до закінчення війни очолював роботу прифронтових оперативних груп. Після війни працював заст. начальника з наукової роботи Архівного управління МВС УРСР. Канд. дис. «Харківська Червона Гвардія 1917–1918 рр.» (1947). 1950–54 – с. н. с. відділу археографії Ін-ту історії АН УРСР (за сумісн.). 1954–76 – заст. директора Ін-ту історії партії при ЦК КПУ (він же – зав. партархіву). Редактор та упорядник ряду довідників, збірників документів і матеріалів, в т. ч.: «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939–1949 рр.)» (К., 1949); «Воссоединение Украины с Россией» (В 3-х т. – М., 1953); «Коммунистическая партия – вдохновитель и организатор объединительного движения украинского народа за образование СССР» (К., 1972). Склав ряд методичних посібників з архівознавства. Член редколегії журналу «Комуніст України». Нагороджений орденами і медалями СРСР, Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Тв.: Харківська Червона гвардія (лютий 1917 р. – березень 1918 р.). – Х., 1948; Нариси історії Комуністичної партії України. – К., 1961 (у співавт.).

Літ.: Відзначення 60-річчя П. І. Павлюка // УІЖ. – 1970. – № 1; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип. – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002.

ПАВЛЮЧЕНКО Олег Васильович (29.08.1953, м. Добропілля Донецької обл.) – дослідник історії міжнародних відносин, дипломат.

1978 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1978–93 – стажист-дослідник, м. н. с., н. с., с. н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Російсько-сербські суспільно-політичні зв'язки в кінці XIX – на початку XX ст. (1888–1903 рр.)» (1984, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР П. С. Сохань). Докт. дис. «Україна в російсько-югославських суспільних зв'язках (друга половина XIX – початок XX ст.)» (1993). З 1994 – пров. н. с. Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. З вересня 1994 – в МЗС України, працював радником Посольства України в Союзній Республіці Югославія. Нині – зав. відділу Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

Тв.: Россия и Сербия 1888–1903 гг. (дипломатические отношения, общественные связи). – К., 1987; Украина в российско-югославских суспільних зв'язках (друга половина XIX – початок XX ст.). – К., 1992; Російсько-сербські відносини після падіння династії Обреновичів (1903–1907 рр.): Іст. дос. – К., 1989; Україна в житті П. Карача. – К., 1993.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАДАЛКА Сергій Семенович (17.03.1964, с. Озеряни, Варвинського району, Чернігів. обл.) – дослідник нової і новітньої історії України.

1981 р. закінчив іст. фак-т Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту. 1981–92 – вчитель історії загальноосвітньої школи Києво-Святошинського району Київ. обл. 1992–2002 – аспірант, н. с., с. н. с. відділу сучасної історії України, з 2002 – с. н. с., пров. н. с. відділу новітньої історії та політики Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Сільське господарство України в другій половині 60-х років XX ст.» (1995, наук. кер. – д. і. н. П. П. Панченко). Докт. дис. «Аграрна політика в Україні: формування, шляхи реалізації та соціально-економічні наслідки (друга половина 60-х – 80-ті роки XX ст.)» (2005, захист в Донецькому нац. ун-ті).

Тв.: Соціальний та демографічний стан сучасного українського села. – К., 1998 (у співавт.); Україна в етнічному вимірі. – К., 1999 (у співавт.); Україна. Державотворення XX століття. – К., 1997; Хрестоматія з новітньої історії України. 1917–1945 рр.: Навч. посіб. для 10 кл. загальноосвіт. шкіл. – К., 1998; Вищі органи державної влади України XX ст. – К., 1996; Україна 60–90-х років XX століття. Державність в історичній площині тоталітаризму, незалежності. – К., 2000; Хрестоматія з новітньої історії України. 1945–1998 рр.: Навч. посіб. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К., 2000; Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60–80-ті роки XX ст.). – К., 2003.

ПАЛІЄНКО Володимир Іванович (12.09.1958, м. Київ – 05.05.2002, м. Київ) – дослідник історії міжнаціональних відносин, польської людності в Україні.

1985 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. Навчання в ун-ті поєднував з працею спочатку в Центр. держ. архіві вищих органів влади України, а потім на виробничому об'єднанні «Квант». 1985–88 навчався в аспірантурі Київ. інженерно-будівельного ін-ту. 1989–94 – н. с. відділу міжнаціональних відносин, 1994–96 – відділу довідкових видань, 1996–2002 – відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Співробітництво України з союзними республіками в галузі будівельного виробництва (Досвід суспільно-політичних організацій 1971–1985 рр.)» (1991, наук. кер. – д. і. н. В. Ф. Панібудьласка, захист в Київ. держ. ун-ті).

Тв.: Пам'ятні дати в історії України: Історико-хронологічний довідник. 1995 рік. – К., 1995; Пам'ятні дати в історії України: Історико-хронологічний довідник. 1996 рік. – К., 1996; Розселення польської людності в Правобережній Україні // Відродження. – 1994. – № 12; Польська людність Лівобережної України // Відродження. – 1995. – № 1; Поляки в Україні // Старожиттості. – 1994. – № 5.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАНАШЕНКО Віра Василівна (5.02.1936, м. Васильків Київ. обл.) – дослідниця історії України XVII–XVIII ст., зокрема палеографії, політ.-адм. устрою укр. земель, історії козацтва, боротьби проти зовнішніх ворогів, структури соціальної еліти суспільства, освіти, культури. Нагороджена Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, медалями.

1959 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1953–59 – зав. бібліотеки с. Кожухівка Васильківського р-ну. 1959–67 – ст. бібліотекар, зав. відділу рідкісних книг Держ. іст. б-ки УРСР. 1967–70 – аспірантка, 1970–99 – н. с., с. н. с. відділу історії України середніх віків Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (На ділових матеріалах Лівобережної України)». (1970, наук. кер. – д. і. н. В. А. Дядиченко). Автор понад 200 праць.

Тв.: *Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст.* – К., 1974; *Проблеми палеографії і кодикології в ССРСР.* – М., 1974 (у співавт.); *Історія Української РСР: У 8-ми т.* – Т. 2. – К., 1979 (чл. редкол., відп. секрет., у співавт.); *Соціальна еліта Гетьманщини.* – К., 1995; *Дружба і братство руського і українського народів.* – Кн. 1. – К., 1982 (у співавт.); *Історія Української ССР: В 10-ти т.* – Т. 2. – К., 1982. Т. 3. – К., 1983 (у співавт.); *Історія Києва.* – Т. 2. – К., 1983 (рос. мовою); К., 1986 (укр. мовою) (у співавт.); *Зібрання творів І. Я. Франка у 50-ти т.* – Т. 46. – Кн. 2. – К., 1986 (упоряд.); *Історіографія Української ССР.* – К., 1986 (у співавт.); *Вспомогательные исторические дисциплины: Историкография, теория.* – К., 1988 (у співавт.); *Українська народність: Нариси соціально-економічної і етнополітичної історії.* – К., 1994 (у співавт.); *Історія України: Курс лекцій для вузів.* – К., 1991 (у співавт.); *Володарі гетьманської булави.* – К., 1994, 1995 (у співавт.); *Полкове управління в Україні (середина XVII – XVIII ст.).* – К., 1997; *Полководці Війська Запорізького.* – Кн. 1. – К., 1998 (у співавт.); *Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.: Політика, ідеологія, військове мистецтво.* – К., 1998; *Україна – козацька держава.* – К., 2004 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ПАНІБУДЬЛАСКА Володимир Федорович (14.07.1929, с. Петриківка Дніпропетров. обл.) – дослідник історії міжнаціональних відносин. Лауреат Держ. премії УРСР в галузі науки і техніки (1984).

1954 закінчив іст. фак-т Дніпропетров. держ. ун-ту. 1958–61 – аспірант кафедри історії КПРС Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Комуністична партія – організатор і керівник комсомолу України. 1919–1920 рр.» (1961, наук. кер. – Й. Д. Ремезовський). Після захисту працював м. н. с., с. н. с. Ін-ту історії партії при ЦК КПУ. 1964–77 – м. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, с. н. с. відділу історії комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Зміцнення дружби і інтернаціональної єдності народів СРСР в умовах розвинутого соціалізму» (1976). З 1977 – зав. кафедри історії КПРС і наукового комунізму Київ. інжен.-буд. ін-ту. Після переходу на викладацьку роботу продовжував займатися науково-дослідною діяльністю. Підготував понад 20 канд. наук.

Тв.: *Дружба і співробітництво українського народу з братніми народами СРСР. 1959–1965 рр.* – К., 1967; *Інтернаціоналістська єдність радянської молоді.* – К., 1978; *В єдиной семье народов.* – М., 1979 (у співавт.); *Сила великої дружби.* – К., 1982; *Ленінська політика інтернаціоналізму.* – К., 1986 (у співавт.); *Ленінська національна політика у дії.* – К., 1987.

Літ.: *Плюц М. Р. Захист докторської дисертації В. Ф. Панібудьласкою // ВІЖ.* – 1976. – № 9; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ПАНЧЕНКО Петро Пантелеймонович (16.10.1928, с. Мгар Лубенського р-ну Полтав. обл.) – дослідник аграрної історії, суспільно-політичних процесів новітньої історії України.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Має 11 урядових нагород, у т. ч. ордени Трудового Червоного Прапора та «Знак пошани», відзначений Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, Почесним Знаком цивільної оборони СРСР, Дипломом Українського педагогічного тов-ва.

1956 закінчив іст. фак-т Львів. держ. ун-ту. Перебував на журналістській роботі, в молодіжному русі, в органах місцевої влади на Львівщині. Канд. дис. «Ідеологічна

діяльність партійних організацій України на селі в роки семирічки (1959–1965 рр.)» (1971, наук. кер. – к. і. н. А. З. Падалка). 1972–74 працював у вузах м. Києва. 1974–84 – с. н. с., 1984–86 – зав. відділу історії техніки, 1986–91 – гол. н. с., 1991–2001 – зав. відділу сучасної історії України Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Розвиток суспільно-політичного життя села (1959–1980 рр.)» (1980).

Тв.: Про впровадження елементів наукової організації праці в роботу. – К., 1970: Творчі пошуки. – Львів, 1971; Научные основы развития общественно-политической жизни села. – К., 1979; Развитие сельского хозяйства Украинской ССР. 1959–1980. – К., 1980; Развитие общественно-политической жизни современного села УССР. 1960–1984. – К., 1985; Украинское село на пути научно-технического прогресса: достижения и просчеты (60–80-е годы). – К., 1989; Новітня історія України. Ч.2 (1945–1995): Підручник для 11 кл. загальноосвітніх шкіл. – К., 1995 (укр. та рос. мовами, у співавт.).

Літ.: Пінчук Ю. А. Захист докторської дисертації П. П. Панченком // УІЖ. – 1981. – № 6: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАНЧУК Май Іванович (01.05.1937, с. Попільня Житомир. обл.) – дослідник історії національно-визвольних рухів в Україні, національних відносин.

1960 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту, згодом – аспірантуру. До 1965 – на комсомольській роботі, викладав історію в Київ. технологічному ін-ті харчової промисловості; с. н. с. Ін-ту історії партії при ЦК КПУ. Канд. дис. «Партійні організації залізничного транспорту України в роки Великої Вітчизняної війни» (1968, наук. кер. – д. і. н. І. І. Шевченко). Докт. дис. «Ідейно-організаційне зміцнення КПЗУ і посилення її керівної ролі у боротьбі трудящих західноукраїнських земель за соціальне і національне звільнення, за возз'єднання з Радянською Україною» (1983). 1991 – гол. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. 1991–96 – заст. директора, з 1996 – гол. н. с., зав. відділу національних меншин Ін-ту політичних і етнопонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. З 2005 – голова Експертної ради ВАК України з історичних наук.

Тв.: Білі плями «героїчного літопису». – К., 1987: В авангарді боротьби за возз'єднання. – К., 1989: Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Зб. док. і матеріалів. – К., 1994 (кер. авт. колективу, у співавт.); Національні меншини України в 20–30-х рр. ХХ ст.: Історико-картографічний атлас. – К., 1996 (кер. авт. колективу, у співавт.); Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. – К., 2000 (кер. авт. колективу, у співавт.); Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. – К., 2001 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАРАСУНЬКО Онуфрій Арсенович (12.06.1913, с. Озаринці, нині Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. – 13.07.1992, м. Київ) – дослідник історії України другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Заслужений діяч науки УРСР (1981).

1930 закінчив Могилів-Подільський пед. технікум, працював вчителем у сільських школах на Вінниччині. 1940 закінчив юрид. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1940–41 – проректор Чернівецького держ. ун-ту. Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений орденом Червоної Зірки, Вітчизняної війни І ст., медалями. 1946–48 – заст. декана юрид. фак-ту Київ. держ. ун-ту, 1948–49 – ст. викладач основ марксизму-ленінізму Київ. заочного юрид. ін-ту. Канд. дис. «Загальний страйк у Києві у 1903 році» (1949). 1949–63, 1967–71 – с. н. с. відділу історії капіталізму, 1963–67 – зав. відділу історії міст і сіл УРСР Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. захистив за монографією «Положення і боротьба робочого класу України (60–90-е гг. ХІХ в.)» (1963). Професор (1966). 1971–1992 – зав. кафедри історії СРСР Київ. держ. ін-ту культури. Автор більше 100 наук. праць.

Тв.: Массовая политическая забастовка в Киеве в 1903 г. – К., 1953: Положение и борьба рабочего класса Украины (60–90-е годы XIX в.). – К., 1963.

Літ.: РЕУ. – Т. 3. – К., 1971; [Некролог] // УІЖ. – 1992. – № 10/11; ЕоУ. – Vol. III. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАРХОМЧУК Станіслав Максимович (30.11.1925, с. Човнова, нині Володарсько-Волинського р-ну Житомир. обл. – 02.07.1975, м. Київ) – дослідник історії Румунії, міжнародних відносин, національно-визвольних рухів афро-азіатських країн. Лауреат премії ім. Д. З. Мануїльського АН УРСР (1975).

В роки Великої Вітчизняної війни був бійцем партизанського загону ім. Чапаєва, що діяв на Волині. 1949 закінчив фак-т міжнародних відносин Київ. держ. ун-ту. 1951–53 – слухач Вищої дипломатичної школи МЗС СРСР. Працював у Раді Міністрів УРСР, в Укр. тов-ві дружби і культурних зв'язків із закордоном, зав. сектора наукових зв'язків АН УРСР з зарубіжними організаціями. 1957–63 – с. н. с. відділу історії країн народної демократії, 1963–70 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1970–75 – зав. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. 1963–65 – одночасно радник Європейського відділення ООН. Канд. дис. «Роль Радянського Союзу у боротьбі румунського народу за звільнення від фашистського ярма і встановлення народно-демократичного ладу у Румунії (1941–1945 рр.)» (1956, наук. кер. – к. і. н. О. Ф. Єрмоленко). Докт. дис. «Революційна боротьба румунських трудящих за розвиток країни по демократичному шляху, за мир і дружні відносини з СРСР» (1965). Проф. (1971). Наукову діяльність поєднував з викладацькою роботою у вузах Києва. Був заст. голови правління Укр. відділення тов-ва радянсько-румунської дружби. Удостоєний п'яти урядових нагород.

Тв.: *Румунський народ у боротьбі за соціалізм.* – К., 1959; *Народження нової Румунії.* – К., 1961; *Великий Жовтень і революційне піднесення в Румунії.* – К., 1967; *У боротьбі за ліквідацію колоніалізму: Зовнішньополітична боротьба Радянського Союзу за остаточну ліквідацію колоніалізму та участь у ній Української РСР.* – К., 1974 (у співавт., премія ім. Д. З. Мануїльського).

Літ.: РЕІУ. – Т. 3. – К., 1971; [Некролог] // *ВІЖ.* – 1975. – № 8: *Хворостяний І. М.* – Несук М. Д. 50-річчя з дня народження С. М. Пархомчука // *ВІЖ.* – 1976. – № 2: *ЕоУ.* – Vol. 3. – 1993. *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ПАХОМЕНКО Сергій Павлович (23.05.1973, м. Маріуполь) – дослідник національно-культурних процесів в середовищі грецької діаспори України в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., україно-грецьких відносин на сучасному етапі.

1996 закінчив Маріупольський гуманітарний ін-т за спеціальністю історик, викладач історії та новогрецької мови. 1996–97 – асистент, 1998–2003 – ст. викладач кафедри історичних дисциплін Маріупольського гуманітарного ін-ту, з 2004 – доц. кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного гуманітарного ун-ту. 1997–2000 – аспірант (заочної форми навчання) Ін-ту історії України НАН України. З 2005 – н. с. відділу «Кабінет україно-грецьких відносин НАН України» Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Культурний розвиток грецької спільноти України у другій половині ХХ ст.» (2003, наук. кер. – к. і. н. Н. О. Терентьєва).

Тв.: *Організаційне становлення грецьких громад України наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр.* // *Наукові записки: Зб. наук. ст. Національного пед. університету імені М. П. Драгоманова.* – Випуск XLIX (49). – К., 2002; *Заходи Донецького обкому КПУ щодо національно-культурного розвитку грецької спільноти Приазов'я у роки перебування // Схід.* – 2003. – № 4(54). – Квітень-травень: *Особенности деятельности национально-культурных обществ греков Украины // Греция и славянский мир: Сб. науч. статей.* – Вип. 1. – Симферополь. 2002.

ПАШКО Яків Юхимович (10.10.1907, м. Кременчук Полтав. губ. – 1984, м. Київ) – дослідник історії Великої Вітчизняної війни.

1927 закінчив школу ФЗУ в м. Кременчуці і до 1931 був на комсомольській роботі. 1931–32 прослухав 2 курси Ком. ун-ту ім. Артема в Харкові, 1933–37 навчався на іст. фак-ті Ін-ту червоної професури при ВУЦВК. 1937–39 – с. н. с. музею В. І. Леніна в м. Києві. 1939–41, 1945–57 – на партійній роботі. Учасник Великої Вітчизняної війни, брав участь в обороні Києва. 1957–68 – гол. ред. ж-лу. «Комуніст України». Канд. дис. захистив в Академії суспільних наук при ЦК КПРС (1951). 1968–81 – с. н. с. відділу історії соціалістичного будівництва, 1981–84 – с. н. с. відділу історії Великої Вітчизняної війни Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: *Місто-герой на Дніпрі.* – К., 1969; *Историческая победа в битве за Днепр и Киев.* – К., 1973.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПАШКОВА Галина Терентіївна (22.10.1928, с. Буца Ірпінського р-ну Київ. обл.) – історик-краєзнавець, етнограф.

Під час Великої Вітчизняної війни брала участь в роботі Київського підпілля. Нагороджена медалями «Партизану Вітчизняної війни» I ст., «За оборону Києва», «30 років Перемоги в Великій Вітчизняній війні 1941–1945». 1966 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. З 1957 працювала в системі Академії наук УРСР: до 1971 у Президії АН УРСР, 1971–80 – м. н. с. Ін-ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Канд. дис. «Етнокультурні зв'язки українців і білорусів Полісся» (1978). 1980–84 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії АН УРСР. Брала участь у підготовці матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури».

Тв.: Етнокультурні зв'язки українців і білорусів Полісся. – К., 1978. Советские праздники и обряды в коммунистическом воспитании трудящихся. – К., 1978 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПЕЛЕСЬКО Адріана Володимирівна (28.03.1980, м. Київ) – дослідниця нової та новітньої історії Греції.

2002 закінчила іст. фак-т Київ. нац. ун-ту (кафедра історії стародавнього світу та середніх віків). 2002–2005 – аспірантка, з 2005 – м. н. с., вчений секретар відділу «Кабінет українсько-грецьких відносин НАН України» Ін-ту історії України НАН України. З 2006 – доц. кафедри історії та філософії Міжнародного Соломонового університету (за сумісн.). Канд. дис. «Становлення незалежної грецької держави: 1797–1844 рр.» (2006, наук. кер. – к. і. н. Н. О. Терентьєва). Стипендіат Афіняського університету ім. Іоанна Каподистрії (Греція, м. Афіни, 2000).

Тв.: Греція як конституційна держава у 60–70-ті роки XIX ст. // Від духовних джерел Візантії до сучасної України. – К., 2003: Греко-болгарський церковний конфлікт (сер. XIX ст.) // Вісник Київського Національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Сер. Історія. – Вип. 74–76. – К., 2004; Роль церкви та просвітників у підготовці грецької національно-визвольної революції 1821 р. // Етнічна історія народів Європи: 36. наук. праць – Вип. 19. – К., 2005; Республіка Семи З'єднаних Островів – перше незалежне утворення на території грецьких земель (1797–1807 рр.) // Вісник Київського славістичного університету. – Вип. 21. – К., 2005; Від духовних джерел Візантії до сучасної України. – К., 2005 (у співавт.); Греція: етапи становлення державності // Хронос. – 2005. – № 3; Родина Інсіланті // Терентьєва Н. О. Тамне грецьке товариство «Філікі Етерія». – К., 2005 (у співавт.).

ПЕРВАК Ніна Пилипівна (1919, с. Кринка Полтав. обл.) – дослідниця історії України періоду громадянської війни.

1948 закінчила Київ. пед. ін-т. 1948–51 – аспірантка, 1951–52 – м. н. с. відділу археології, 1952–54 – м. н. с. відділу історії радянського періоду, 1954–58 – бібліограф, 1958–59 – м. н. с. відділу археології, 1959–63 м. н. с. відділу допоміжних історичних дисциплін Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба робітників Донбасу за встановлення Радянської влади (березень 1917 р. – січень 1918 р.)» (1958, наук. кер. – к. і. н. В. В. Руднев).

Тв.: Октябрьские дни в Донбассе (Рабочие Донбасса в борьбе за установление Советской власти на Украине). – Сталино, 1957.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПЕРКОВСЬКИЙ Арнольд Леонідович (16.01.1932, с. Северинівка Жмеринського р-ну Вінницької обл. – 27.09.2005, м. Київ) – дослідник історичної географії України, демограф.

1963 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1963–67 – аспірант, 1965–69 – м. н. с. відділу історіографії та джерелознавства Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Народонаселення України в XVIII ст.» (1968, наук. кер. – д. і. н. Ф. П. Шевченко). 1969–96 – м. н. с., н. с., с. н. с. Ін-ту економіки АН УРСР, 1996–98 – с. н. с. Ін-ту психології Академії пед. наук України, за сумісництвом ст. консультант Нац. ін-ту стратегічних досліджень (1996). З 1998 – на пенсії. Як демограф зробив значний

внесок в опрацювання проблеми іст. законів народонаселення, вивчав історію демографії в Україні. Як спеціаліст у царині іст. демографії досліджував питання демографічних криз і катастроф в Україні, поєднуючи дескриптивний опис із суттєвими теоретичними узагальненнями. Останнім часом зосереджував увагу на опрацюванні питань геополітики та проблеми формування нац. і територ. еліт України та Росії XIX–XX ст.

Тв.: *К вопросу о законе народонаселения докапиталистических формаций // Демографические тетради. – Вып. 4–5. – К., 1972; Zum System der Bevölkerungsgesetze in den vorkapitalistischen Gesellschaftsformationen // Sonderdruck aus: Beiträge zur Demographie – Bevölkerungstheorie und Bevölkerungs politik. Berlin, 1981; Про демографічні втрати України у 30-х роках // Вісник Міжнародної асоціації українців. – № 3. – К., 1991; Про чисельність населення м. Києва на початку XVIII ст.: Джерела до історичної демографії України // Укр. археографічний щорічник: Нова серія. Вип. 1. – К., 1992; Population of the Ukraine // Encyclopedia of Ukraine. – Vol. IV. Toronto: Buffalo, London, 1994 (у співавт.); Источники по национальному составу населения Украины в 1939–1944 гг. // Людские потери СССР в период Второй мировой войны: Сб. статей. – СПб., 1995; Розвиток демографічної думки в Україні (до 1921 р.) // Укр. історик. – 1995. – № 1–4 (124–127); Екстремальні ситуації і демографічні катастрофи в Україні (1920–1930) // Пам'ять століть. – 1997. – № 5.*

Літ.: *Демографический энциклопедический словарь. – М., 1985; Народонаселение: Энци. словарь. – М., 1994; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Галузинская В. Академические портреты или три очерка современной науки. Научно-худ. книга. – К., 1991; Горская Н. А. Историческая демография России эпохи феодализма: Итоги и проблемы изучения. М., 1994; Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студ. гуманіт. і суспільн. фак-тів вищих навч. закладів. – К., 1997; Білокінь С. І. На змахах епохи: Спогади історика. – Біла Церква, 2005.*

ПЕРКУН Віталій Павлович (12.10.1976, м. Немирів Вінницької обл.) – дослідник спеціальних історичних дисциплін.

1998 закінчив іст. фак-т Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. 1998 – бібліограф Вінницької обл. універсальної наук. бібліотеки ім. К. Тімірязєва. 1998–2001 – аспірант, з 2001 – м. н. с., н. с. відділу спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Церковна сфрагістика Правобережної України (1793–1917 рр.)» (2002, наук. кер. – д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко). 1999 та 2003–2004 перебував на науковому стажуванні в Інституті історії Польської АН та Варшавському ун-ті.

Тв.: *Костельні печатки: Брацлавський, Вінницький, Могилівський деканати (1800–1916 рр.). За матеріалами Державного архіву Вінницької області: Каталог – К., Вінниця, 1998; «...І печаткою стверджую»: 3 історії печаток католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII–XX ст.). – К., 2002.*

ПЕРШИНА Тамара Степанівна (04.03.1950, м. Бердичів Житомир. обл.) – дослідниця історії України періоду Другої світової війни.

1974 закінчила Київ. держ. ун-т. Працювала с. н. с., зав. відділу музею історії Великої Вітчизняної війни. Канд. дис. «Фашистський геноцид на Україні. 1941–1944» (1985, наук. кер. – д. і. н. М. В. Коваль, захист в Одеському держ. ун-ті). З 1990 – с. н. с. відділу історії України періоду Другої світової війни Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Фашистский геноцид на Украине. 1941–1944. – К., 1985; Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза: Хроника событий. – К., 1985; Історія застерігає: Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх пособників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни. – К., 1986; До питання про забезпечення керівними кадрами народного господарства України (1943–1945 рр.) // УІЖ. – 1995. – № 3; Господарська номенклатура в Україні: 1943–1945 рр. – К., 1997; Механізм функціонування командно-адміністративної системи в умовах війни // Сторінки воєнної історії України. – Вип. 5. – К., 2001; Допомога союзних республік в збереженні ресурсів сільського господарства України під час Великої Вітчизняної війни (деякі аспекти проблеми) // Сторінки воєнної історії України. – Вип. 7. – К., 2003.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ПЕТЕРС Ігор Андріанович (21.09.1923, м. Кременчук Полтав. обл. – 13.03.1990, м. Київ) – дослідник новітньої історії східноєвропейських країн, зокрема Чехословаччини.

1942–44 навчався в ін-ті інженерів залізничного транспорту (м. Тбілісі), 1944–49 – на фак-ті міжнарод. відносин Київ. держ. ун-ту. 1949–52 – аспірант, 1952–53 – м. н. с. відділу загальної історії, 1953–63 – м. н. с., с. н. с. відділу історії країн народної демократії, 1963–78 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історична роль Радянського Союзу у визволенні Чехословаччини від німецько-фашистських загарбників» (1954, наук. кер. – к. і. н. В. А. Жебокрицький). Докт. дис. «Чехословацько-радянські відносини 1918–1938 рр.» (1968, захист в Київ. держ. ун-ті). 1978 переведений до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

Тв.: *Спіддружність чехословацького і радянського народів у боротьбі проти фашизму в роки другої світової війни.* – К., 1959; *Чехословацько-советские отношения (1918–1934).* – К., 1965; *СССР. Чехословакия, европейская политика накануне Мюнхена.* – К., 1971; *Внешняя политика Чехословакии (1945–1960 гг.).* – К., 1976; *Мир социализма и мировой революционный процесс.* – К., 1987; *Страницы пролетарской солидарности: Поддержка чехоски и словацкими трудящимися дела социалистического строительства в СССР (1926–1932).* – К., 1980.

Літ.: В. К. *Захист докторської дисертації І. А. Петерсом // УІЖ.* – 1968. – № 8; *РЕІУ.* – Т. 3. – К., 1971.; *ЕоU.* – Vol. 3. – 1993; *Историки-слависты СССР. Библиографический словарь-справочник.* – М., 1981; *[Некролог] // УІЖ.* – 1990. – № 8; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ПЕТРЕНКО Василь Сергійович (псевдонім В. Сергійенко; 14.01.1925, х. Палагівка (нині – с. Петренки) Гоголівського р-ну Полтав. обл. – 18.01.1975, там само) – дослідник історії селянства України радянського періоду, історіографії та методики викладання історії.

Учасник Великої Вітчизняної війни. 1946–48 – вихователь і викладач у школі ФЗН м. Муромо Владимирської обл., Росія. 1949–59 – учитель історії та директор ряду шкіл на Полтавині. 1953 закінчив іст. фак-т Полтав. держ. пед. ін-ту (заочно). 1959–62 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Зростання культурно-технічного рівня колгоспного селянства Української РСР (1953–1961)» (1963, наук. кер. – к. і. н. І. І. Слюнько). 1962–63 – м. н. с., 1963–64 – м. н. с. відділу історії міст і сіл УРСР, 1964–65 – м. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, 1965–75 – с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Колгоспне селянство Української РСР в 1951–1970 рр. (Зміни в складі, умовах праці і житті)» (1972, захист у Львів. держ. ун-ті). Проводив не тільки наукову, а й науково-методичну роботу. Брав участь у створенні багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР», «Історії селянства Української РСР» (Т. 2. – К., 1967).

Тв.: *Історико-краєзнавча робота в школі: Метод. посібник.* – К., 1962; *Зростання культурно-технічного рівня колгоспного селянства України (1953–1961 рр.).* – К., 1964; *Позакласна робота з історії: Метод. посіб.* – К., 1966; *Видатні радянські історики.* – К., 1969 (у співавт.); *Киевские самолетостроители.* – К., 1970 (у співавт.); *Село на шляхах піднесення. Зміни в складі, умовах праці і житті колгоспного селянства Української РСР (1951–1959 рр.).* – К., 1970; *Методика позакласної роботи з історії.* – К., 1973.

Літ.: *[Некролог] // УІЖ.* – 1975. – № 3; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ПЕТРЕНКО Євген Дем'янович (05.04.1950, м. Кримськ Краснодарського краю, Росія) – дослідник історії українців Кубані.

1976 закінчив іст. фак-т Кубанського держ. ун-ту. 1990 – м. н. с. відділу соціологічних досліджень Центру національних відносин АН УРСР. 1990–96 – інженер-дослідник, 1996–98 – м. н. с., 1998–2003 – н. с. відділу історії України XIX – початку XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Переселення козаків і селян України на Кубань (1792–1917)» (1997, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей). З 2003 – доц., заст. директора Українського Військово-Козацького ін-ту ім. Великого князя Святослава при МАУП.

З 1989 брав активну участь у відродженні сучасного Українського козацтва. 1991 обраний першим крайовим отаманом Козацького Товариства Київщини.

14.10.1991–14.10.1994 – перший Головний отаман Українського козацтва (заступник Гетьмана Українського Козацтва В. М. Чорновола). З 25.08.2001 як Головний отаман очолює Всеукраїнську козацьку організацію «Звичаєва Громада Українських Козаків» (об'єднання козаків–рідновірів України).

Тв.: *Як проходило переселення українців на Кубань // Історія України в запитаннях та відповідях. – Вип. 3. – К., 1991; Українське козацтво і Кубань // Київська старовина. – 1993. – № 1; Переселенський рух з України на Кубань (друга половина XIX – початок XX ст.). – К., 1997; Переселення українських козаків на Кубань у першій половині XIX ст. // Історія України. – К., 1997; Переселення козацьких формувань з України на Північний Кавказ (1792–1866 рр.) // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку. – Миколаїв, Одеса, К., 1999. – Ч. II: Боротьба російських військ і козацтва з горцями Закубання і Туреччини у 1768–1791 рр. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2000; Передмова до кн: Польовий Р. Кубанська Україна. – К., 2002.*

Літ.: Берлизов А. Дорога честі: Роман. Избр. произв. – Краснодар, 1995; Польовий Р. Кубанська Україна. – К., 2002; Козацька рада // Часопис Азово-чорноморського козацького війська. – 2004. – № 2 (5); 2005. – № 1 (6).

ПЕТРОВ Валентин Іванович (08.01.1931, м. Нижній Новгород, РФ) – дослідник історії громадянської війни в Україні.

1948–53 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1953–56 – аспірант кафедри історії КПРС іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1956–60 – редактор Вид-ва АН УРСР. Канд. дис. «Питання партійного будівництва в Україні після розгрому Денікіна (листопад 1919 – квітень 1920)» (1960). 1960 – м. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–61 – м. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. 1961 перейшов до Ін-ту історії партії ЦК КП України – філіалу Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

Тв.: *Партійное строительство на Украине после разгрома Деникина (листопад 1919 – квітень 1920).* – К., 1958.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ПЕТРОВСЬКИЙ Микола Неонович (14 (02).11.1894, с. Кудрівки Сосницького повіту Чернігів. губ. – 20.07.1951, м. Київ) – історик-медієвіст, археограф, дослідник історії України XVII–XVIII ст. Чл.-кор. АН УРСР (1945).

Закінчив Чернігів. дух. семінарію (1915) та іст. відділення Іст.-філол. ін-ту кн. Безбородька в Ніжині (1919). Канд. твір «Польсько-козацькі війни до Богдана Хмельницького» (1919, наук. кер. – Г. А. Максимович, В. Г. Ляскоронський). 1919–23 – вчителював у школах Чернігівщини. 1924–28 – викладач історії, 1928–33 – проф. Ніжин. ін-ту нар. освіти. 1925–26 – н. с., 1926–33 – керівник іст. секції Наук.-досл. кафедри історії культури і мови при Ніжин. ін-ті нар. освіти. 1928–30 – н. с. Наук.-досл. кафедри історії України при ВУАН. 1928 арештований «за націоналістичну діяльність». 1934–36 – н. с. рукописного відділу і відділу стародруків Всенародної бібліотеки України. 1937–41 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. 1939 захистив докторську дисертацію в Ін-ті історії АН СРСР. Проф. (1928, 1939). 1941–42 – с. н. с. Ін-ту суспільних наук АН УРСР, 1942–1944 – директор Ін-ту історії та археології АН УРСР, 1944–47 – директор, 1947–51 – зав. відділу археографії Ін-ту історії України АН УРСР.

Одночасно з 1944 – зав. кафедри історії України Київ. держ. ун-ту. Консультант МЗС УРСР. Член делегації УРСР на Асамблеях ООН у Сан-Франциско (1945) та Лондоні (1946), а також на мирній конференції в Парижі (1946). Працював у Всеслов'янському комітеті. Розпочав серію статей «Українські діячі XVII ст.» (1929–31). Упорядкував хрестоматію «Історія України в документах і матеріалах» (Т. 1. – К., 1939; вид. 2. – К., 1946, у співавт.). Співавтор, співредактор колективних праць «Історія України: короткий курс» (К., 1940) та «Нарис історії України» (Уфа, 1942). Нагороджений орденом «Трудового Червоного Прапора» (1944), медалями.

Тв.: *До історії м. Ніжина // Записки Ніжинського НПО. – Кн. 1. – Ніжин, 1925; До питання про певність відомостей літопису Самовидця й про автора літопису // Там само. – Кн. 6. – 1926; Три Поповичі // Там само. – Кн. 7. – 1927; До історії Руїни // Там само. – Кн. 8. – 1928; До історії полкового устрою Гетьманщини // Там само. – Кн. 9. – 1929; Псевдодіяриуши Самійла*

Зорки // ЗІФВ ВУАН. – Кн. 17. – К., 1928; Нариси історії України XVII – початку XVIII ст. – Х., 1930; Хронологія історії України. – Вип. 1. – К., 1938; Военное прошлое украинского народа. – М., 1939; Визвольна війна українського народу проти шляхетської Польщі і приєднання України до Росії. Нариси з історії України. – Вип. IV. – К., 1939; Богдан Хмельницький. – Саратов, 1942; М., 1944; Іван Богун. – Саратов, 1942; Максим Кривонос. – К., 1944.

Літ.: Крупницький Б. Богдан Хмельницький і советська історіографія // Укр. збірник. – Кн. 3. – Мюнхен, 1955; Його ж. Українська історична наука під советами, 1920–1950. – Мюнхен, 1957; Гуржій І. О., Петренко В. С. Видатні радянські історики. – К., 1969; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 6. – 1970; РЕІУ. – Т. 3. – К., 1971; Олійник Л. В. Український радянський історик М. Н. Петровський: До 70-річчя з дня народження // УІЖ. – 1964. – № 5; Історія АН УРСР. – Кн. 2. – К., 1967; ЕУ. – V.3. – 1993; Дубровський В. Спогад про проф. д-ра М. Н. Петровського // Укр. історик. – 1964. – № 2/3; Стецюк К. І. Український радянський історик М. Н. Петровський: До 90-річчя з дня народження // УІЖ. – 1984. – № 11; Іванова Т. Є. Збори в Інституті історії АН УРСР, присвячені 90-річчю з дня народження М. Н. Петровського (Київ, 1984 р.) // УІЖ. – № 2. – 1985. – № 2; ЕоУ. – Vol. IV. – 1993; Дмитрієнко С. Студентські роки Миколи Петровського // Сіверянський літопис. – 1995. – № 4; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення. – К., 2004; Удод О. А., Шевченко А. Ю. Микола Неонівич Петровський (1894–1951): Життя і творчий шлях історика. – К., 2005.

ПЕТУХОВ Микола Якович (12.12.1923, с. Ханженково Донецької обл. – ?, Київ) – дослідник-краєзнавець, член Спілки журналістів України.

1941–43 – на підпільній роботі в Донбасі в умовах гітлерівської окупації; кер. підпільної комс.-молодіж. організації. 1943–48 – на комсомольській роботі в Макіївці, Амвросіївці, Єнакієво Донецької обл. 1948–50 – навчався у Центр. комсомол. школі при ЦК ВЛКСМ (Москва) і на філософ. фак-ті Москов. держ. ун-ті, 1957–61 – аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС (Москва). З 1961 – референт Управління справами Ради міністрів УРСР, зав. відділу преси та інформації Укр. т-ва дружиби і культ. зв'язків з зарубіжними країнами, наук. ред., ст. наук. редактор Головної редакції УРЕ, помічник голови Головної редакційної колегії «Історії міст і сіл Української РСР»; відп. секретар Укр. т-ва любителів книги. 1981–83, 1987, 1989–91 – м. н. с., інженер, н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Нагороджений урядовими нагородами: Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1975), орденом Вітчизняної війни II ступеня (1985), медалями.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПИРИГ Руслан Якович (30.06.1941, с. Супротивна Балка Новосанжарського р-ну Полтав. обл.) – дослідник політичної історії України, національної біографістики, архівознавець, джерелознавець, історіограф. Академік Української академії історичних наук (1999). Лауреат премії ім. В. Веретеннікова (2000). Заслужений діяч науки і техніки України (2001).

1970 закінчив іст. фак-т Харків. держ. ун-ту. 1973–76 – аспірант, 1976–77 – ст. викладач, декан з навчання іноземних студентів Харків. держ. ун-ту. 1977–89 – в апараті ЦК КП України: інструктор, консультант, зав. сектора. 1989–91 – заст. директора Ін-ту історії партії при ЦК КП України, зав. архіву ЦК КП України, 1991–97 – директор Центр. держ. архіву громадських об'єднань України, голова Ради директорів Центральних державних архівів України. 1998–2000 – начальник Головного архівного управління України. 2000–2002 – Голова Державного комітету архівів України. З 2002 – гол. н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України. 1976 у Харків. ун-ті захистив канд. дис. з питань партійного будівництва в Україні (1918–1919). Наук. кер. – Ю. В. Шиловцев. Докт. дис. «Життя і діяльність М. С. Грушевського у контексті ідеологічної боротьби в Україні (1920–1930-ті рр.)» (1994).

1998–2002 – гол. редактор ж-лу «Архіви України». Член Асоціації дослідників голоду-геноциду 1932–1933 рр. в Україні, Укр. іст. товариства. Один із розробників Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи». Брав участь у підготовці ряду збірників документів, в т. ч.: «Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів» (К., 1990), «У лещатах тоталітаризму:

перше двадцятиріччя Інституту історії НАН України (1936–1956 pp.): Зб. документів і матеріалів: У 2 ч.» (Ч. II. – К., 1996), «Михайло Грушевський: між історією та політикою (1920–1930-ті роки): Зб. документів і матеріалів» (К., 1997).

Тв.: Маршрутами історії. – К., 1990 (у співавт.); Сторінки історії Компартії України: запитання і відповіді. – К., 1990; Сторінки історії України ХХ ст. Посібник. – К., 1992 (у співавт.); Життя Михайла Грушевського: Останнє десятиліття (1924–1934). – К., 1993; М. С. Грушевський: Коротка хроніка життя і діяльності. – К., 1996 (у співавт.); Українська революція і державність (1917–1920). – К., 1998 (у співавт.); Архівне будівництво в Україні: проблеми наукового забезпечення // Актуальні проблеми розвитку архівної справи в Україні: Доп. та повід. наук. конф. 15–16 березня 1995 р. – К., 1996; Архивы Компартии Украины: проблемы интеграции в систему государственной архивной службы // Архивы бывших коммунистических партий в странах Восточной и Центральной Европы: Сб. материалов междунар. конф. – Варшава, 1996; Короткий термінологічний словник для студентів, що вивчають курс «Зарубіжна культура». – К., 1995; Лекції з курсу «Зарубіжна культура» для студентів заочної форми навчання. – К., 1998; Архівознавство. Пірунчак для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів. – К., 1998; III з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України, 1–6 берез. 1919 р.: Стеногр. звіт. – К., 2002 (упоряд.).

Літ.: Хто є хто в Україні. – К., 1997; Нові імена. Український біографічний вісник. – К., 1998. – № 5; Офіційна Україна сьогодні. – К., 2000; Золота книга ділової еліти України: У 4 т. – Т. 1. – К., 2000; Робоча зустріч Президента України з Головою Держкомархіву України // Вісн. Держ. комітету арх. України. – 2000. – Вип. 3; Пиріг Руслан. Біобібліографічний покажчик: До 60-річчя від дня народження. – К., 2001; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип. – Вип. 3: 1970–1990-ті pp. – К., 2003.

ПІНЧУК Юрій Анатолійович (03.11.1937, м. Київ) – дослідник проблем історіографії та джерелознавства України, зокрема життя та творчої спадщини М. І. Костомарова, Т. Г. Шевченка, М. С. Грушевського, І. Я. Франка, Д. І. Дорошенка. Лауреат премії ім. М. І. Костомарова НАН України (1993), заслужений діяч науки і техніки України (1997). «Відмінник освіти України» (1996).

1965 закінчив іст.-філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1968–71 – аспірант, 1972–73 – м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР, 1973–79 – нач. сектора сусп. наук Президії АН УРСР, 1979–86 – с. н. с., 1986–88 – пров. н. с., 1988–90 – зав. сектора іст. географії і картографії, 1990–2006 – зав. відділу укр. історіографії, з 2006 – с. н. с. відділу української історіографії та спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «М. І. Костомаров як історик України» (1972, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. О. Гуржій). Докт. дис. «Роль народних мас у Визвольній війні 1648–1654 pp. і ввоз'єднанні України з Росією (історіографія проблеми)» (1986). Професор (2001).

Відповід. редактор відновленого у 1997 збірника «Історіографічні дослідження в Україні», заступ. голов. редактора «Історичного журналу», член редколегії багатомовної «Енциклопедії історії України». 2002 започаткував періодичні Костомарівські читання, створення енциклопедичного видання про творчий і життєвий шлях М. Костомарова.

Тв.: Дожовтнева і радянська історіографія про М. І. Костомарова // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – Вип. 4. – К., 1971; Исторические взгляды Н. И. Костомарова: Критический очерк. – К., 1984; Роль народных масс в Освободительной войне 1648–1654 гг. и воссоединении Украины с Россией. – К., 1986; Иван Франко. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 47. Историчні праці (1898–1913). – К., 1986 (упоряд., у співавт.); Микола Костомаров. Спогад про двох малярів // Літ. Україна. – 1989. – 11 травня (перекл. з рос., перевидання); Микола Іванович Костомаров, 1817–1885. – К., 1992.; М. Грушевський. З публіцистичних писань Костомарова // УІЖ. – 1992. – № 4 (підготовка до друку, примітки); Історична спадщина у світлі сучасних досліджень. – К., 1995 (у співавт.); Дмитро Дорошенко та його твір «Огляд української історіографії» // Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії. – К., 1996 (у співавт.); Слов'янство і Україна в концепції кирило-мефодіївця Миколи Костомарова // Румунсько-українські відносини: Історія і сучасність. – Сату Марє (Румунія), 1999; Микола Іванович Костомаров (1817–1885): Матеріали до бібліогр. – Запоріжжя; Чернівці, 2002 (відп. ред.); З історії шевченкознавства: до 190-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка // Історичний журнал. – 2000. – № 1/2; Мемуари про Миколу Костомарова графині Катерини Юнге, Надії Білозерської, Аліни Костомарової: Історіографічні

нарис з додатком спогадів Олександри Куліш, Віри Мордовцевої та статті Ольги Багалій. – К., 2005; Микола Костомаров: Віхи життя і творчості: Енцикл. довід. – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Антонович М. [Рец. на кн.:] Ю. А. Пінчук. *Исторические взгляды Н. И. Костомарова (Критический очерк)*. – К., 1984 // *Укр. історик*. – 1986. – № 1/2; Ганжа О. І. *Захист докторської дисертації Ю. А. Пінчуком* // *УІЖ*. – 1987. – № 1; Прутак Т. М. *Mykola Kostomarov: A Biography. – Toronto, Buffalo, London, 1996; Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 8: На пошану докт. іст. наук Юрія Анатолійовича Пінчука*. – К., 1998; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; Ясь О. В. *Вшанування доктора історичних наук Ю. А. Пінчука в зв'язку з його 60-річчям* [Інститут історії України НАН України, 1997 р.] // *УІЖ*. – 1998. – № 3; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ПІСКОВА Елла Миколаївна (21.05.1939, м. Київ) – історик, музеєзнавець, пам'яткознавець, мистецтвознавець.

1961 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка (з відзнакою). 1961–85 – працювала в Київ. музеї західного та східного мистецтва (нині – Музей мистецтв ім. Б. та В. Ханенків), пройшовши шлях від екскурсовода до заст. директора з наукової роботи. Автор і ведуча бл. 25 телепередач, присвячених музейному зібранню, шедеврам світового мистецтва. 1972–76 навчалась у заочній аспірантурі при кафедрі естетики Київ. держ. ун-ту, з 1976 – кандидат філософ. наук (наук. кер. – проф. Л. Т. Левчук). 1985–2005 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. Одночасно 1985–89 очолювала Тов-во охорони пам'яток історії та культури Печерського р-ну м. Києва.

Автор бл. 150 наукових праць та публікацій. Основними напрямками наукових досліджень є історія музейної справи, теоретичні проблеми пам'яткознавства, українська біографістика, підготовка «Зводу пам'яток історії та культури України». Брала участь у розробці концептуальних засад цього видання, автор розділів і науковий редактор «Методичних рекомендацій до підготовки Зводу» (К., 1992). Працювала у складі неструктурних груп з підготовки томів по Чернігівській та Житомирській областях. Член редколегії тому «Київ» й редакційно-художньої ради Головної редакції Зводу. Автор бл. 100 статей цього видання (опублікованих і прийнятих до друку). Науковий редактор (упорядник, співупоряд.) і автор статей зб. наук. праць: «Пам'ятки історії та культури Житомирської області» (К., 1991), «Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури» (К., 1999, ч. 1–2), «Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України» (К., 2005, ч. 1–2), «Музеї України ХІХ – початку ХХ століть» (К., 2005).

Тв.: *Київський музей західного та східного мистецтва: Путівник*. – К.: 1971 (у співавт.); *Роль музеїв у розвитку історичного краєзнавства // Історичне краєзнавство в УРСР*. – К., 1989; *Матеріали про історико-культурну спадщину в музеях України // Історико-культурна спадщина і сучасність*. – К., 1998; *Сучасна класифікація пам'яток історії // Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник*. – К., 2005 (у співавт.); *Специфіка і основні напрями формування музейної мережі України в ХІХ – на початку ХХ століть // Музеї України ХІХ – початку ХХ століть*. – К., 2005.

ПЛАХОНІН Андрій Гаврилович (01.09.1972, м. Київ) – історик, фахівець у галузі історії Давньої Русі, європейського середньовіччя, історичної генеалогії, географії, сфрагістики, хронології.

1991–96 – навчався на іст. фак-ті Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. 1993–95 – голова Ради молодих вчених іст. фак-ту; 1994–1996 – голова Ради студентів та аспірантів ун-ту. 1996–99 – аспірант, 1999–2004 – м. н. с., з 2005 – н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. З 1998 – співробітник Робочої групи Ін-ту по підготовці «Енциклопедії історії України». 1999–2002 – відп. секретар «Українського іст. збірника». 2001–02 – асистент каф. історії України Київ. нац. лінгвістичного ун-ту. Канд. дис. «Південноруські провінційні династії ХІ століття (Ігоревичі та Ростиславичі)» (2004, наук. кер. – чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляр). 2000–01 – стипендіат Президії НАН України для молодих вчених. Автор бл. 50 наук. праць.

Тв.: *Маловідомі сторінки польсько-руських відносин останньої чверті Х ст. // Київська старовина*. – К., 1997. – № 3/4; *Мстислав. Ігорів онук (кілька зауважень на полях*

«Хождения игумена Данила») // Там само. – 1999 – № 5; Східна Волинь у зовнішній політиці Давньоруської держави (X – перша половина XI ст.) // УІЖ – 2000. – № 4; Всеволодко Городенський: Василь Татищев та джерела до вивчення генеалогії Рюриковичів // Записки НТШ. – Т. ССXL. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 2000; Історія Центрально-Східної Європи: Посібн. для студентів іст. і гуманіт. фак-тів ун-тів. – Львів, 2001 (у спіавт.); Митрополит Севастиан между Болгарией и Русью // Становление славянского мира и Византия в эпоху раннего средневековья. Сборник тезисов. – М., 2001; Галицько-Волинський літопис. Дослідження, текст, коментар. – К., 2002 (у спіавт.); Потомство Владимира Ярославича и Волинь // Вестник Удмуртского университета. – 2003. Серия «История»; «Сего не бывало в Руськой земли: вплив візантійського права та пережитки кровної помсти в князівському середовищі // Социум: Альманах соціальної історії. – Вып. 2/2. – К., 2003; Перша волинська криза (1084–1087) // Україна в Центрально-Східній Європі. – К., 2003. – Вып. 3; «История Российская» В. Н. Татищева и исследование генеалогии Рюриковичей // Средневековая Русь. – Вып. 4. – М., 2004; Галицько-Волинская летопись. Текст. Комментарий. Исследование. – СПб., 2005 (у спіавт.).

Літ.: Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 3. – К., 2006.

ПЛЮЩ Микола Романович (05.03.1929, с. Свидовець Бобровицького р-ну Чернігів. обл.) – дослідник проблем історії України другої половини ХХ ст., науково-технічного прогресу, історії робітничого класу, розвитку промислового виробництва. Член Укр. тов-ва істориків України, академік Української академії історичних наук.

1952 закінчив іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. Працював учителем історії, зав. кабінету Київ. міськ. ін-ту підвищення кваліфікації учителів. 1964–67 навчався в аспірантурі Київ. держ. пед. ін-ту. 1967–73 – м. н. с., 1973–85 – с. н. с., 1985–2001 – пр. н. с. відділу сучасної історії України Ін-ту історії України НАН. Канд. дис. «Підвищення трудової і політичної активності робітничого класу УРСР (1926–1929 рр.)» (1969, наук. кер. – Г. П. Коройд, захист в Київ. держ. ун-ті). Докт. дис. «Внесок робітничого класу Української РСР у прискорення науково-технічного прогресу в промисловості (50–70 рр.)» (1983). 2001–2003 – проф. Нац. академії архітектури та будівництва. З 2003 – проф. іст. фак-ту Київ. нац. пед. ін-ту ім. М. П. Драгоманова, кафедри методики викладання історії і права Київ. міського пед. ун-ту ім. Б. Грінченка.

Брав участь у підготовці колективних праць: «Історія Української РСР» (Т. 8, Кн. 1, 2. – К., 1979; відповід. секретар редколегії); «История Украинской ССР» (Т. 9, 10. – К., 1985); «История рабочих Донбасса» (Т. 2, Кн. 2. – К., 1982); «История Киева» (Т. 3, Кн. 1, 2. – К., 1985, 1986); «Энциклопедия истории Украины» (Т. 1–2. – К., 2004–2005).

Тв.: Вітчизні пошук молодих. – К., 1972; Технічна творчість робітничого класу Української РСР (1959–1970 рр.). – К., 1973; Вклад робітничого класу УРСР у прискорення науково-технічного прогресу в промисловості (50–70-і рр.). – К., 1981; Робітничий клас – провідна сила радянського суспільства. – К., 1985 (у спіавт.); Україна 90-х р.: шлях до незалежності. – К., 1992 (у спіавт.); Україна незалежна: час випробувань, сподівань. – К., 1993 (у спіавт.); Україна незалежна, сторінки історії. – К., Донецьк, 1995 (у спіавт.); Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії. – К., 1997 (у спіавт.); Київ. – К., 2001 (у спіавт.); Промисловість України у 80–90-ті роки: Люди, проблеми, уроки. – К., 2002; Історія України ХХ – поч. ХХІ століття: Навч. посібник. – К., 2004 (у спіавт.).

Літ.: Пінчук Ю. А. Захист докторської дисертації М. Р. Плющем // УІЖ. – 1984. – № 1; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ПОДКУР Роман Юрійович (24.08.1970, смт. Ємільчино Ємільчинського р-ну Житомир. обл.) – дослідник історії радянських спецслужб, політичної історії ХХ ст. «Відмінник освіти України» (1997).

1987–92 – навчався у Вінницькому держ. пед. ін-ті. 1992–96 – архівіст, с. н. с. Держ. архіву Вінницької обл., 1994–96 – асистент каф. української та зарубіжної культури Вінницького держ. пед. ін-ту (за сумісн.). 1996–99 – аспірант, з 1999 – н. с., с. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України

НАН України. Канд. дис. «Документи радянських спецслужб як джерело вивчення політичних, соціально-економічних та культурних процесів в Україні (20–30-ті рр. ХХ ст.)» (1999, наук. кер. – к. і. н. Ю. З. Данилюк).

Тв.: *Голод 1932–1933, 1946–1947. Вінницька область: Док. і мат.* – Вінниця, 1998 (упоряд., у співавт.); *Операція «Френтік»*. – К., 1998 (у співавт.); *Політичні репресії на Поділлі. 20–30-ті рр. ХХ ст.* – Вінниця, 1999 (у співавт.); *Заповідомлення радянських спецслужб*. – К., 2000; *Єврейський вопрос: поиски ответа: Документи 1919–1926 гг.* – Вінниця, 2001 (у співавт.); ДПУ у 1922–1934 рр.: портрет на тлі епохи // *3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. – 2003. – № 1; *ВЧК–ГПУ–НКВД в партійно-державній структурі управління РСР // Історія України: Маловідомі імена, події, факти.* – Вип. 20–21. – К., 2002; *Політичні репресії в історіографії другої половини 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.* // *Там само*. – Вип. 28. – К., 2004.

Лит.: *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 3. – К., 2006.

ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО Наталія Дмитрівна (31.01 (13.02).1884, м. Харків – 08.06.1973, м. Дормштадт, похована у м. Новий Ульм, Німеччина) – дослідниця історії України XVIII ст., історіограф, археограф. Учениця М. В. Довнар-Запольського.

Батько – один із фундаторів Військово-історичного т-ва в Києві артилерійський генерал Д. П. Меньшов. 1900 закінчила Києво-Фундуклеївську жіночу гімназію, 1911 – іст.-філол. відділення Вищих жіночих курсів (Київ), 1913 – іст.-філол. фак-т Київ. ун-ту Св. Володимира. 1912–15 – асистент по кафедрі російської історії та кафедрі методики, з 1916 – викладач Вищих жіночих курсів, з 1916 – приват-доцент Київ. ун-ту, де завідувала археологічним музеєм. Дійсний член Київ. т-ва охорони пам'яток старовини та мистецтва (1911), Іст. т-ва Нестора-літописця (1912), Таврійської ученої архівної комісії (1916). 1917–20 – викладала на Вищих жіночих курсах А. В. Жекуліної. Одна із фундаторів та вчений секретар Київ. археологічного ін-ту (1917–24), де читала курс археології Росії та України, вела семінарські заняття. 1918–20 – завідувала музеєм старожитностей Університету. 1921–23 – викладач і директор київської трудової школи № 56. 1925–27 – архівний реєстратор і помічник ученого архівіста Київ. центр. архіву давніх актів. 1926 була учасницею I Всеукраїнського з'їзду архівістів України. 1927–31 – проф. Київ. худ. ін-ту. 1924–33 – н. с. різних кафедр і комісій ВУАН; з 1929 – член Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України; 1929–34 – вчений секретар Комісії для вивчення соціально-економічної історії України XVIII–XIX ст.; 1930–34 – дійсний член Археографічної комісії ВУАН. 1934–38 – н. с. рукописного відділу Всенародної бібліотеки України. 1938–1941 – с. н. с. сектора історії України доби феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Нариси з історії заселення Південної України у середині XVIII століття (1734–1775)» (1940, захист в Ін-ті історії АН РСР). Одночасно 1940–41 – проф. Київ. держ. ун-ту.

З початком чимецької окупації Києва 20 жовтня 1941 очолила Археологічний інститут, а з грудня того ж року і Київ. Центр. Архів Давніх Актів (з травня 1942 на правах відділу Головного історичного архіву). 1942 – співробітник Музею-архіву переходової доби м. Києва. У вересні 1943 виїхала спочатку до Львова, а потім на еміграцію. Проф. (1944), декан філософ. фак-ту (1966) Укр. Вільного ун-ту, проф. Укр. Православної Академії в Мюнхені (1946). Дійсний член Укр. іст.-філол. т-ва у Празі (1943), Церковно-археогр. комісії у Львові (1944, з 1946 – у Мюнхені), НТШ (1947), УВАН (1948), Міжнародної Вільної Академії наук у Парижі (1952).

Тв.: *Культурно-історичний атлас по русской истории*. – Т. 1–3. – К., 1913; *Теорія III Риму в Росії протягом XVIII та XIX стол.* – Мюнхен, 1951 (на обкл. 1952); *Українська Академія наук*. – Ч. 1, 2. – Мюнхен, 1955–1958. вид.2. – К., 1993; *Процес «Центра дій» 1924 р.* – Мюнхен, 1956; *Заселення Південної України в XVIII ст.* – Мюнхен, 1960; *Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків // ЗНТШ*. – Т. 173. – 1962; *Дві концепції історії України і Росії*. – Мюнхен, 1964; *Історичні підвалини УАПЦ*. – Мюнхен, 1964; вид.2, *ідентичне: Рим, 1964; Запоріжжя XVIII століття та його спадщина*. – Т. 1, 2. – Мюнхен, 1965–1967; *Видатні жінки України*. – Мюнхен, 1969; *Історія України*. – Т. 1, 2. – Мюнхен, 1972–1976; вид.2. – К., 1992.

Лит.: *ЕУ*. – *Словникова частина*. – Т. 6. – 1970; Герус-Тарнавецька І. *Наталія Полонська*. – *Вісник*. 1974; *ЕоU*. – *Vol. IV*. – 1993; Ульяновський В. І. *Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко-Морзун: Сторінками життялиця // Полонська-Василенко Н. Історія України: У*

2-х т. – Т. 1. – К., 1995; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Верба І. Життя і творчість Н. Д. Полонської-Василенко.* – К., 2000; *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення.* – К., 2004.

ПОЛУХІН Леонід Костянтинович (30.10.1914, с. Мотовилівка Васильківського р-ну Київ. обл. – 24.01.1963, м. Київ) – дослідник проблем історіографії.

Після закінчення трудової школи в 1929 навчався на фабзавучі київського з-ду «Більшовик», згодом працював токарем. У 1934–39 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1939–41 – аспірант Ін-ту історії України АН УРСР (наук. кер. – д. і. н. О. П. Оглоблин). Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня і 3 медалями. 1946 повернувся до навчання в аспірантурі. По її закінченні у 1948–50 працював ст. інспектором Управління вищої школи при Раді Міністрів УРСР. 1950 – м. н. с. відділу історіографії і фондів, 1955–59 – с. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Формування історичних поглядів М. І. Костомарова» (1951). Автор досліджень про історичні погляди М. І. Костомарова, І. Я. Франка, О. М. Лазаревського, про героїв Визвольної війни українського народу 1648–1657 рр. М. Кривоноса, Д. Нечая, І. Богуна. В останні роки життя багато уваги приділяв розробці і написанню нарисів історії історичної науки в Україні першої половини XIX ст.

Тв.: Формування історичних поглядів М. І. Костомарова. – К., 1959; *М. Кривонос, Д. Нечай, І. Богуна – народні герої освободительної війни 1648–1654 гг.* – К., 1954; *М. Кривонос – герой освободительної війни українського народу 1648–1654 гг.* – К., 1952; *Исторические взгляды Ивана Франко.* – К., 1956; *Выдающийся историк Украины О. М. Лазаревский.* – К., 1958.

Лит.: [Некролог] // УІЖ. – 1963. – № 2: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПОЛУХІНА Ольга Миколаївна (15.04.1955, м. Миколаїв) – дослідниця історії України кінця XIX – поч. XX ст.

1977 закінчила іст. фак-т Сімферопольського держ. ун-ту. 1977–80 – викладач кафедри СРСР і УРСР Миколаїв. пед. ін-ту. 1980 направлена в цільову аспірантуру Ін-ту історії АН УРСР. 1985–88 – м. н. с., 1988–89 – н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Формування класової самосвідомості пролетаріату України (з 70-х рр. XIX ст. – до початку першої російської революції)» (1987, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей). 1989 переведена у розпорядження Управління народної освіти Миколаїв. облвиконкому.

Тв.: Робітничий клас – провідна сила радянського суспільства. – К., 1985 (у співавт.).

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПОНОМАРЕНКО Лідія Автопівна (псевд. Лідія Величко, 16.02.1922, с-ще Артема, нині в межах м. Алчевська Луганської обл.) – історик, дослідниця іст. топоніміки Києва, іст. картографії, історії картографо-геодезичних робіт в Україні.

1946 закінчила Москов. ін-т інженерів геодезії, аерофотозйомки й картографії. 1950–53 – інженер-маркшейдер шахти м. Новошахтинська Ростов. обл., 1953–59 – викладач Кадіївського гірничого технікуму, 1959–61 – інженер НДС Київ. держ. ун-ту, 1962–68 – інженер-геодезист, 1968–70 – н. с. Укр. наук.-досл. ін-ту науково-технічної інформації. 1970–82 – ст. інженер Ін-ту історії АН УРСР, н. с. Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Почесний член УТОПІК.

Тв.: Їх іменами названі вулиці Печерського району м. Києва. – К., 1968 (у співавт.); *Проблема водоснабження в Українській ССР.* – К., 1969 (у співавт.); *Їх іменами названі вулиці Києва.* – К., 1977 (у співавт.); *Картографічне пам'яткознавство // Праці Центру пам'яткознавства.* – К., 1992; *Офіційні описи губерній XVIII – першої пол. XIX ст. // Рукописна та книжкова спадщина України.* – Вип. 1. – К., 1993; *Історична топонімія Києва // Питання історичної ономастики України.* – К., 1994; *Вулиці Києва: Довідник.* – К., 1995 (у співавт.).

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

ПОПЕЛЬНИЦЬКА Олена Олексіївна (07.01.1965, м. Київ) – фахівець з історичної топографії середньовічних міст України.

1990 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1982–87 – архівіст Центр. держ. архіву-музею літератури і мистецтва УРСР, 1987–93 – м. н. с. Держ. іст. музею УРСР, 1993–95 – зав. експозиційного відділу Музею гетьманства у Києві, 1995–2001 – м. н. с., с. н. с., зав. сектора Нац. музею історії України, з 2001 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України. З 1999 – пошукач Ін-ту археології НАН України. Канд. дис. «Київський Поділ XVII–XVIII ст.» (2002, наук. кер. – д. і. н. Г. Ю. Івакін, захист в Ін-ті археології НАН України).

Тв.: Історична топографія київського Подолу XVII – початку XIX. – К., 2003.

ПОПИК Володимир Іванович (24.06.1952, м. Полтава) – дослідник суспільно-політичного руху в Україні кінця XIX – поч. XX ст.

1973 закінчив іст. фак-т Полтав. держ. пед. ін-ту. 1973–77 – аспірант, 1977–83 – м. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Політична боротьба на Україні навколо виборів до 3 Державної думи» (1983, наук. кер. – д. і. н. Ф. Є. Лось). З 1982 – н. с., с. н. с.–консультант, заст. начальника сектора суспільних наук науково-організаційного відділу Президії НАН України. З 2003 – в. о. директора Ін-ту біографічних досліджень НБУ ім. В. І. Вернадського, с. н. с. Центру пам'яткознавства НАН України і УТОPIK (за сумісн.).

Тв.: Революційна боротьба трудящих України в 1905–1907 рр. – К., 1980 (у співавт.); Політическа боротьба на Украине вокруг выборов в 3 Государственную думу. – К., 1989; Історико-культурне середовище: роздуми над проблемою // Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 1. – К., 1992; Проблеми формування електронного українського архіву // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 12. – К., 2004.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПОТЕХІН Олександр Володимирович (21.06.1949, м. Одеса) – дослідник історії робітничого, зокрема молодіжного руху в США, дипломат.

1972 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1972–75 – аспірант, 1975–78 – м. н. с. відділу нової та новітньої історії країн Зах. Європи і Америки Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Американська молодь, її соціальне становище і боротьба за соціальні права (1930–1960 рр.)» (1975, наук. кер. – акад. АН УРСР А. М. Шлепаков). 1978 перейшов до Ін-ту соціальних і економічних проблем заруб. країн АН УРСР. Доктор історичних наук, професор. 1992–2000 – засновник і директор Центру мира, конверсії та конфліктних ситуацій, нині – член ради Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України. 2000–2005 – радник з політичних питань посольства України в США.

Тв.: Соціальні аспекти становища американської молоді в умовах ПТР. – К., 1975; К вопросу о месте молодежи в социальной структуре американского общества. – М., 1975; Становище робітничої молоді сучасної Америки. – К., 1978.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПРЕМИСЛЕР Ілля Михайлович (25.11.1904, м. Жмеринка, нині Вінницької обл. – 01.07.1969, м. Київ) – історик, архівіст, музеєзнавець.

Закінчив чотирикласне міське училище та іст. фак-т Харків. ін-ту нар. освіти. 1917–27 – робітник на залізниці, трамвайному заводі, зав. клубу, шкільний вчитель. 1927 – позаштатний архівіст Центр. архіву революції у Харкові. З листопада 1927 по листопад 1928 перебував у лавах Червоної армії. З 1928 – вчений архівіст Центр. архіву революції, з 1931 – референт сектора агітації, пропаганди та археографії Центр. архівного управління УСРР. Одночасно – н. с. відділу друкованих видань Центр. архіву революції. 1935 за рішенням ЦК КП(б)У переведений до Києва для роботи с. н. с. в Ін-т історії ВУАМЛІН, а у 1936 після ліквідації ВУАМЛІН – до Ін-ту історії України АН УРСР. У квітні 1936 брав участь в роботі Конференції молодих вчених УСРР, де виступив з доповіддю «Українська Соціалістична Радянська Республіка в 1919 р.» 1939 захистив кандидатську дисертацію. 1940 перейшов на роботу до Ін-ту історії партії при ЦК КП(б)У.

З початком війни у липні 1941 пішов добровольцем на фронт. Потрапив в оточення і був взятий у полон. Перебував у Дарницькому концтаборі у Києві, після звільнення з якого залишив Київ, перейшов лінію фронту і приєднався до діючих частин Червоної Армії. Війну закінчив на Ельбі. Демобілізований 1946 р. в званні капітана. Нагороджений орденом Червоної Зірки та медалями. Після повернення до Києва працював в Ін-ті педагогіки, а у 1953–64 – с. н. с. Держ. музею історії України у науково-методичному відділі, згодом у відділі історії України періоду Великої Жовтневої соціалістичної революції, громадянської війни та побудови соціалізму.

Автор близько 30 наукових монографій та статей. Упорядник докум. збірок: «Хронологія історії України (1861–1917 рр.). – Вип. 2. 1861–1917» (К., 1940); «Червона гвардія на Україні. 1917–1918: Документи» (К., 1937; друге видання – К., 1939).

Тв.: Перший похід Антанти і боротьба за відновлення Радянської України // Під марксистсько-ленінським прапором. – 1935. – № 6; До історії німецької окупації на Україні в 1918 році // Під марксистсько-ленінським прапором. – 1936. – № 3; Визвольна війна українського народу проти німецьких окупантів у 1918 році // Більшовик України. – 1937. – № 4–5; Київ у Жовтні 1917 року // Соціалістичний Київ. – 1937. – № 10; З історії революційного Луганська. – К., 1940; Оборона Луганська. – М., 1940; Революційна боротьба проти польського панування в Західній Україні (1920–1939 роки) // Західна Україна: Збірник. – К., 1940; Українська Радянська Соціалістична Республіка: Короткий історичний нарис. – К., 1940; Ленінська «Іскра» на Україні. – К., 1950; Революційний рух на Україні на початку ХХ ст. (1900–1903 рр.). – К., 1958.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПРИЛЕПШЕВА Юлія Анатоліївна (05.03.1971, с. Сеймчан Среднеканського р-ну Магадан. обл., Росія) – дослідниця історії України, архівіст, археограф.

1996 закінчила іст. фак-т Київ. держ. пед. ун-ту ім. М. Драгоманова. 1998–2001 навчалась в Укр. академії держ. управління. 1994–95 – ст. інспектор відділу організації, координації та методики архівної справи Головархіву України, 1997–2001 – пров. спеціаліст, 2001–2003 – гол. спеціаліст, з 2004 – зав. сектора Держкомархіву України. Одночасно з 2003 – н. с. відділу історії України ХІХ – поч. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Кандидат історичних наук (2003).

Тв.: Документальні видання архівних установ, присвячені громадським діячам, представникам науки та культури України // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжсвід. зб. наук. праць. – Вип. 1: Архів і особа. – К., 1999; Документальні видання архівних установ з історії України ХІТ – початку ХХ ст. // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжсвід. зб. наук. праць. – Вип. 3: Джерелознавчі дисципліни. – К., 2001; Археографічна діяльність архівних установ. Розділ: Архівне будівництво в УРСР (1945–1991 рр.) // Нариси історії архівної справи в Україні: Навч. посіб. – К., 2002.

ПРИЛУЦЬКИЙ Віктор Іванович (09.05.1961, м. Полтава) – дослідник історії України 20–30-х рр. ХХ ст.

1984 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1984–86 – строкова служба в лавах Радянської армії. 1987–91 – н. с., с. н. с. Музею історії комсомолу України. 1991–94 – аспірант Ін-ту історії України. Канд. дис. «Молодіжні організації в УСРР в умовах становлення тоталітарного режиму (1920–1928 рр.)» (1994, наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький). З 1994 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Небільшовицькі молодіжні об'єднання в УСРР в 1920-і роки. – К., 1993; Молодь УСРР в період утвердження тоталітарної системи (1928–1933 рр.). – К., 1999; Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920–1939). – К., 2001.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПРИЦАК Омелян Йосипович (07.04.1919, с. Лука, нині с. Озерна Самбірського р-ну Львів. обл. – 29.05.2006, м. Бостон, США) – фахівець в галузі сходознавства, мовознавець. Іноземний член НАН України (1990).

1940 закінчив іст. фак-т Львівського ун-ту. 1940 – м. н. с., вик. обов'язки наук. секретаря Львів. відділу Ін-ту історії України АН УРСР; аспірант Ін-ту мовознавства АН УРСР (наук. кер. – акад АН УРСР А. Ю. Кримський). Навчався у Берлінському (1943–1945) та Геттінгенському (1946–1948) ун-тах. Докт. дис. «Караханідські студії» (1948, наук. кер. – проф. Геттінгенського ун-ту Ганс Гейнріх Шедер). 1951 – габілітувався на доцента історії Євразії та алтайської філології в Геттінгенському ун-ті; 1952 – працював в Гамбургському ун-ті, де у 1957 став професором з названих фахів. З 1961 працював у США, де керував кафедрами у Вашингтонському (до 1964) і Гарвардському (1964–1989) ун-тах. Президент Міжнародного товариства по вивченню мов, культури та історії угро-фінських та алтайських народів. Редактор багатьох наукових часописів. Висунув і зреалізував концепцію створення трьох українознавчих кафедр – історії літератури і мовознавства, створив Український науковий ін-т при Гарвардському ун-ті і був його директором (до 1989). 1991–99 – директор Ін-ту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Автор понад 800 праць, серед яких багатотомні «Походження Русі» і «Походження хозар». Наукові праці стосуються історії середньовічної Азії, України, Східної Європи, алтайської, тюркської та слов'янської філології.

Тв.: «*The Origin of Rus*», «*Old Scandinavian*», *Sources other than the Sagas*. – Cambridge, Mass 1: 926. (1981); *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century (with Norman Golb)*. – London. 166 (1982); *Studies in Medieval Eurasian History*. – London. 376 (1981); *The Slavs and the Avars. Gli Slavi occidentali e meridionali nell'alto medioevo*. III.1. *Seettimiana di studio del Centro Italiano di studi sull'alto medioevo*. Spoleto. 353–435 (1983); *The Aistinctive Features of the «Pax Nomadica»*, *Settimana die studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo*. М. ХХХІ. *Popoli delle steppe: Unni, Avari, Ungari*. Spoleto. 749–780 (1988); *На зорі християнства на Русі: Зустріч Сходу із Заходом*. ВАНУ. *Зустріч* 10: 74–91 (1990).

Лит.: ЕУ. – *Словникова частина*. – Т. 6. – 1970; «*Adelphotos*» (*Harvard Ukrainian Studies*, 1991); *Adelphotos: Atribute to Omelian Pritsak by his students*. Ed. Frank E. Sysyn. IUS. 1990 (1991), 14 (3/4); Прицак О. Мій шлях історика // Прицак О. *Історіософія та історіографія Михайла Грушевського*. – К., Келбридж. 1991 (передрук: Вісник НАН України. – 1992. – № 3); ЕоУ. – Vol. IV. – 1993; *Маєвський О., Доценко А., Біленький С. Життя в історії*. Омеляну Прицаку – 75 // *Літературна Україна*. – 1994. – 19 трав.; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники*. – Львів, 2001; [Некролог] // *УІЖ*. – 2006. – № 4.

ПРУНИЦЯ Стенан Юрійович (09.01.1924, с. Велятино Хустського р-ну Закарпат. обл.) – дослідник історії Закарпаття та міжнародного комуністичного і робітничого руху.

Учасник Великої Вітчизняної війни, нагороджений орденами та медалями за участь у бойових діях, Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. 1951 закінчив іст. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. Працював н. с. Ужгород. обл. держ. архіву та на партійній роботі. 1953–56 – аспірант кафедри історії СРСР Ужгород. держ. ун-ту. Канд. дис. «Робітничий клас Закарпатської України, його роль і місце в революційно-визвольній боротьбі трудящих (1930–1934)» (1971, наук. кер. – д. і. н. І. М. Гранчак). Працював відпов. секретарем тому «Закарпатська область» з циклу праць «Історія міст і сіл УРСР». 1970–78 – м. н. с., с. н. с. відділу історії європейських соціалістичних країн Ін-ту історії АН УРСР в м. Ужгороді. 1978 перейшов до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

Тв.: *Соціалістична Чехословаччина*. – К., 1976 (у співавт.); *Боротьба за перемогу ідей пролетарського інтернаціоналізму в чехословацькому робітничому русі 1917–1938 рр.* – К., 1974 (у співавт.).

Лит.: *Историки-слависты СССР. Библиографический словарь-справочник*. – М., 1981; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

ПРЯХІН Юрій Дмитрович (31.08.1933, м. Владивосток, РФ) – дослідник історії Великої Вітчизняної війни та укр.-грецьких іст. взаємозв'язків. Має 13 урядових нагород.

1956 закінчив Тихоокеанське вище військово-морське училище, 1968 – військово-морський фак-т Військово-політичної Академії ім. Леніна та 1973 – аспірантуру (там само). В 1971–73 – ад'юнкт ВПА, 1973–84 – ст. викл. Вишого військ.-морського інж. училища (Ленінград) та Військово-морської Академії ім. адм. флоту СРСР М. Г. Кузнецова, 1984–91 – нач. каф. Київ. вишого військ.-морськ. політ. училища. Канд. дис. «Виховна робота у Військово-морському флоті в III період Великої Вітчизняної війни» (наук. кер. – д. і. н. Ф. І. Татаринів). Докт. дис. «Діяльність політичних управлінь флотів в роки Великої Вітчизняної війни» (1988). 1993–96 – пров. н. с. відділу історії укр.-грецьких відносин Ін-ту історії України НАН України. Автор наук. праць з проблем військової та військово-морської історії, теорії та практики військово-морського будівництва в сучасних умовах, підготовки екіпажів кораблів до бойових дій на досвіді Великої Вітчизняної війни.

Тв.: Корпус чужестранних единоверцев: политика, образование, судьба // Відродження. – 1994. – № 2; Греческое национальное образование в Украине // Відродження. – 1993. – № 7; Поселение в Приазовье греческих волонтеров-участников Крымской / Восточной войны 1853–1856 гг. // Довід. Афіни. 16–20 жовт. 1995 р. – К., 1995; Греческое население Феодосии (конец XVIII – XIX вв.) // Україна–Греція: історія та сучасність. – К., 1995.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПУТРО Олексій Іванович (02.07.1940, м. Київ) – дослідник історії та історіографії України середніх віків. Заслужений працівник освіти України.

1964 закінчив іст.-філос. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1964 – вихователь школи-інтернату у м. Києві, 1964–65 – служив в Радянській армії. 1965–66 – н. с. Держ. іст. музею УРСР. 1966 – інспектор Мін-ва культури УРСР. 1966–69 – аспірант. 1969–72, 1973–75 – м. н. с., с. н. с. відділу історії феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Становище і антифеодальна боротьба козацтва Лівобережної України (друга половина XVIII століття)» (1970, наук. кер. – д. і. н. К. І. Стецюк). 1972–93 – ст. викладач, доц., проф., зав. кафедри, декан фак-ту Київ. держ. ін-ту культури, 1993–98 – директор Ін-ту архівознавства Нац. бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, з 1999 – проф., зав. кафедри суспільних наук Держ. академії керівних кадрів культури і мистецтв України. Докт. дис. «Соціально-економічний та політичний розвиток Лівобережної України II половини XVIII ст.» (1990).

Тв.: Славний рід Ханенків (до питання про джерела і авторство «Історії русів») // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: Мат. 2-х Всеукр. читань. – Черкаси, 1992; Розвиток книгодрукування в Україні в XVIII ст. // Питання історії культури України. – К., 1995; Лівобережна Україна в складі Російської держави II половини XVIII ст. – К., 1988, Сергій Єфремов. Шоденники. 1923–1929. – К., 1997 (гол. упорядник); Гетьман України Кирило Розумовський: нові штрихи до соціально-політичного портрета // ВІЖ. – 2002. – № 5.

Лит.: Колодязєва С. П. Захист докторської дисертації О. І. Путром // ВІЖ. – 1990. – № 10; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ПУЧКО Олексій Аркадійович (06.09.1932, м. Харків) – дослідник історії техніки.

1955 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1955–58 – учитель історії Россошанської середньої школи (Вінницька обл.). 1959 – експкурсовод Головного павільйону Виставки передового досвіду в народному господарстві УРСР. 1959–73 працював в апараті Президії АН УРСР: 1959–62 – ст. інспектор, 1962–70 – н. с.–консультант, 1970–73 – уч. секретар відділу наукових зв'язків із зарубіжними організаціями. 1967–70 – аспірант Ін-ту економіки АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток верстатобудівної промисловості на Україні в довоєнний період (1917–1940 рр.)» (1971, н. ст. – к. екон. н.). 1973–75 – с. н. с. відділу історії техніки Ін-ту історії АН УРСР. 1973 перейшов на викладацьку роботу до Київ. ін-ту нар. господарства.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

РАБЕНЧУК Олег Петрович (30.10.1972, с. Калинівка Вінницької обл.) – дослідник історії України ХХ ст.

1993–98 – навчався на іст. фак-ті Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. 1998–2002 – аспірант Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Робсельінспекція УСРР як інструмент політики партії більшовиків у сфері культури (1920–1934 рр.)» (2004, наук. кер. – чл.-кор. НАН України В. М. Даниленко). З 2004 – м. н. с., н. с. відділу історії України другої половини ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Контроль діяльності ВУФКУ Робсельінспекцією УСРР (20-ті рр ХХ ст.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип. 3. – Вінниця, 2001; Робсельінспекція як інструмент політики українізації (20–30-і рр. ХХ ст.) // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вип. 5. – К., 2001; Робсельінспекція як засіб впливу на розвиток української культури в 20–30 рр. ХХ ст.: Сфера книговидання // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вип. 6. – К., 2001; Робсельінспекція як засіб впливу на діяльність культурноосвітніх закладів на селі (20-ті – початок 30-х рр. ХХ ст.) // Український селянин. – Вип. 6. – Черкаси, 2002; Морально-психологічний стан та реакція населення України на голод 1946–1947 рр. // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вип. 9. – К., 2005.

РЕЄНТ Олександр Петрович (10.05.1949, с. Дяківці Літинського р-ну Вінницької обл.) – дослідник історії України ХІХ – ХХ ст. Чл.-кор. НАН України (2000). «Відмінник освіти України» (1996), заслужений діяч науки і техніки України (1997), лауреат премії ім. М. І. Костомарова НАН України (1997), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2001). Член Нац. спілки журналістів України (з 2005).

1975 закінчив іст.-пед. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. До 1977 – на комсомольській роботі у цьому ж ін-ті. З 1977 – аспірант, м. н. с., с. н. с., з 1994 – заст. дир. з наук. роботи, з 1999 – зав. відділу історії України ХІХ – поч. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Робітничий клас радянської України на завершальному етапі громадянської війни (1920 р.)» (1981, наук. кер. – акад. АН УРСР М. І. Супруненко). Докт. дис. «Робітники України в 1917–1920 рр. (Соціально-політичні та економічні зміни)» (1994). Професор (1998).

Заст. гол. ред. «Українського історичного журналу» (з 1994); перший заст. Гол. правління Всеукраїнської спілки краєзнавців (з 2003); чл. Держ. атестац. колегії Міністерства освіти і науки України (з 2004); гол. ред. колегії «Книга Пам'яті України» (з 2006). Підготував 18 канд. і докт. іст. наук. Опублікував понад 400 праць, серед них 24 монографії і ряд брошур.

Тв.: Робочий клас советської України на завершальном етапе гражданской войны (1920). – К., 1984; Бесстрашный бронепоезд. – Харьков, 1989; Робочий клас України. 1917–1920 (социально-экономические изменения). – К., 1992; Робітництво України і Центральної Рада. – К., 1993; Більшовизм і українська революція (спроба визначення характеру і динаміки соціальних процесів). – К., 1994; З'їзд поневолених народів. – К., 1994 (у співавт.); Україна: на межі цивілізації (історико-політологічні розвідки). – К., 1995 (у співавт.); Україна: проблеми самоорганізації (Начерки новітньої доби). – К., 1996 (у співавт.); Українська революція і робітництво. Соціально-політичні та економічні зміни 1917–1920 рр. – К., 1996; Українсько-російські переговори в Москві (січень – лютий 1919 р.); Зб. документів. – К., 1996 (у співавт.); Огляд видань Інституту історії України НАН України за останні 10-річчя. Історичні зошити. – К., 1997 (у співавт.); Українська національна ідея і християнство. – К., 1997 (у співавт.); Українське наукове товариство. 1907–1921 роки. – К., 1998 (у співавт.); У робітних історичній науки. – К., 1999; Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. – К., 1999 (у співавт.); Нариси з історії української революції. – К., 2000; Історія України. Навч. посіб. для 9-го кл. – К., 2000 (у співавт.); Нариси історії професійних спілок України. – К., 2002 (кер. авт. кол.); Павло Скоропадський. – К., 2003; Україна в імперську добу (ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 2003; Перша світова війна і Україна. – К., 2004 (у співавт.); Україна між світовими війнами (1914–1939): Події. Люди. Документи: Нариси історії. Навч. посіб. – К., 2004 (у співавт.); Перечитуючи написане. – К., 2005; Історія України. Навчальний посібник для 9-го класу. – К., 2005; Україна соборна. Наукові розвідки і рецензії. – К., 2006.

Літ.: Лисенко О. Є. Захист докторської дисертації О. П. Реєнтом // ВІЖ. – 1995. – № 1; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». –

Вип. 1. – К., 1998; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник.* – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003; *Член-кореспондент НАН України Олександр Петрович Ресніт: Біобібліогр. покажч.* – К., 2005; *Член-кореспондент НАН України Олександр Петрович Ресніт: Біобібліогр. покажч.* – К., 2006; *Лисенко О. Є. Життєвий і творчий шлях Олександра Петровича Ресніти // Історія України.* – 2006. – № 17 (465).

РЕПРИНЦЕВ Володимир Федорович (04.07.1950, с. Андрушівка Житомир. обл.) – дослідник всесвітньої історії та українсько-польських відносин в ХХ ст.

1968–73 навчався на іст. фак-ті Дніпропетров. держ. ун-ту. 1973–76 – аспірант Москов. держ. ун-ту. З 1977 – в Ін-ті історії України НАН України: лаборант, м. н. с., учений секретар ін-ту, докторант відділу регіональних проблем історії України. Канд. дис. «Співробітництво СРСР і ПНР в галузі художньої культури (друга половина 50-х – 60-і роки)» (1985, наук. кер. – чл.-кор. НАН України П. С. Сохань). З 1996 – помічник Віце-прем'єр-міністра України з питань гуманітарної політики, зав. відділу аналізу та прогнозування розвитку освіти, науки і охорони здоров'я Головного управління з питань внутрішньої політики Адміністрації Президента України. З 2000 – керівник Управління державних нагород та геральдики, відповідальний секретар Комісії державних нагород та геральдики при Президентові України. Державний службовець III рангу.

Тв.: Істория Украинской ССР. Хронологический справочник. – К., 1990 (у співавт.); *Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідн.* – К., 1995, 2005 (у співавт.); *Участь Української РСР у радянсько-польському співробітництві в галузі культури. 1945–1970 рр. // УІЖ.* – 1983. – № 8; *Україна в польських зовнішньополітичних концепціях і документах ХХ ст. // Політична думка.* – 1995. – № 2–3; *Міф Різуна // Газета виборча.* – 1995. – 9 жовт. (польськ. мовою); *Репресії проти поляків в Україні у 30-і роки // 3 архів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ.* – 1995. – № 1/2 (у співавт.); *Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз.* – К., 1996 (у співавт., укр., рос. і англ. мовами); *Россия – Украина: история взаимоотношений.* – К., 1997 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник.* – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

РИМАРЕНКО Юрій Іванович (09.05.1929, Богуслав Київ. обл. – 10.09.2006, м. Київ) – філософ, історик, дослідник теорії та історії етносу, міжетнічних відносин, етнополітології. Засл. діяч науки і техніки УРСР (1979), лауреат Республіканської премії ім. Ярослава Галана (1972), Держ. премії України ім. Т. Г. Шевченка (1985), премії ім. М. Вавілова АН СРСР (1991), премії ім. М. П. Василенка НАН України (1997). Акад. Укр. академії політичних наук (1993), акад. Міжнародної академії інформатики (1996). Нагороджений Орденом України «За заслуги» III ст. (1999), Почесною відзнакою Держкомнауки і технологій України, почесними Грамотами Президії НАН України (1999) та АПН України (1999). Лауреат Всеукраїнського конкурсу юрид. літ-ри (1-а премія, 1998).

1952 закінчив юрид. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1963–66 – навчався в аспірантурі по кафедрі історії КПРС Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Діяльність КП(б)У з виховання трудящих в дусі пролетарського інтернаціоналізму і непримиренності до буржуазного націоналізму. 1921–1922 рр.» (1967, наук. кер. – д. і. н. В. П. Горшков, наук. ст. – к. і. н.). 1966–70 – м. н. с. відділу пролетарського інтернаціоналізму Ін-ту філософії АН УРСР. 1970–72 – с. н. с. відділу зарубіжної історіографії, 1972–75 – відділу багатотомної «Історії Української РСР», 1975–77 – відділу історії дружби народів СРСР Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Буржуазний націоналізм та його «теорія нації?»» (1975, наук. ст. – д. філос. н.). 1977–92 – проректор з наукової роботи Київської вищої школи МВС СРСР (нині – Нац. акад. внутр. справ). З 1992 – гол. н. с. відділу історико-політолог. досліджень Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Голова експертної комісії з політології Міносвіти України, член експертної комісії Міністерства юстиції України.

Автор понад 850 публікацій у галузі етнофілософії, теорії нац.-дем. будівництва, прав людини й нації, націософії, зокрема 98 монографій (38 – індивід.).

Відп. ред., кер. авт. кол., співавт.: «Етнополітологія. Енциклопедичний словник» (1977), «Енциклопедія регіоналізму» (1977) та ін. Започаткував новий напрямок наук. досліджень – етностержавознавство, розробив концепцію, метод. засади, понятійно-термінол. інструментарій.

Тв.: *Великий советський народ*. – К., 1976 (у спіавт.); *Перебудова міжнаціональних відносин*. – К., 1991; *Міжєтнічні відносини в термінах і визначеннях*. – К., 1992 (у спіавт.); *Національний розвій України: проблеми, перспективи*. – К., 1995; *Національне буття у контексті державотворення*. – К., 1996; *Абетка етнополітолога: В 2 т.* – К., 1996 (відп. ред., кер. авт. кол., у спіавт.); *Мала енциклопедія етностержавництва*. – К., 1996 (відп. ред., кер. авт. кол., у спіавт.); *Етнонаціональний вимір України*. – К., 1997 (відп. ред., кер. авт. кол., у спіавт.); *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний вимір. (Термінологічний інструментарій, концептуальні підходи)*. – К., 1998 (відп. ред., кер. авт. кол., у спіавт.); *Національно-державне будівництво. Концептуальні підходи, сучасна наукова література*. – К., 1999 (відп. ред., кер. авт. кол., у спіавт.).

Літ.: *Хто є хто в Україні*. – К., 1997; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Кресіна І. О., Мироненко О. М., Юрій Іванович Римаренко. Інформ вид.* – К., 1999; *Шевченківські лауреати. 1962–2001: Енциклопед. довідник*. – К., 2001.

РИЧКА Володимир Михайлович (10.10.1955, селище Чорнобай Черкас. обл.) – дослідник історії, політичної культури та ідеології укр. середньовіччя. Член Нац. спілки журналістів України, дійсний член Укр. іст. тов-ва (1995) та Тов-ва дослідників Центрально-Східної Європи (1999). Лауреат премії для молодих вчених АН УРСР (1989).

1972–77 – навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1977–78 – н. с. Київ. держ. іст. музею. 1978–81 – м. н. с., 1981–88 – н. с., 1988–98 – с. н. с., з 1998 – пров. н. с. відділу історії середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Формування території Київської землі. IX – перша третина XII ст.» (1985, наук. кер. – д. і. н. М. Ф. Котляр). Докт. дис. «Церква в соціально-політичній структурі Київської Русі» (1998, захист в Ін-ті філософії НАН України). Брав участь у роботі багатьох міжнародних наукових конгресів і симпозиумів (у Німеччині, Ірландії, Польщі, Італії, Ізраїлі, Великобританії й ін.). Стажувався в Інституті історії Польської Академії наук (Варшава) за грантової підтримки Фондації Стефана Баторія (1994); *Maison des Sciences l'Homme – Fondation Reconne d'Utilite Publique*: Франція (2003); в *Pontificio Istituto per gli studi Orientali* (Рим, Італія) за грантової підтримки *American Council of Learned Societies* (2004); в Ін-ті східно-європейської історії Віденського ун-ту (2006). З 2002 – співредактор альманаху середньовічної історії й археології Східної Європи «RUTHENICA».

Тв.: *Формирование территории Киевской земли (IX – первая треть XII в.)*. – К., 1988; *За літописним рядком: Історичні оповіді про Київську Русь*. – К., 1991; *The mystery of the Grave of Ivan Mazera // The Ukrainian Review*. – London. – 1994. – Vol. XXI, № 3; *Київська Русь: проблема етнокультурного розвитку (конфесійний аспект)*. – К., 1994; *Кіжув в українській демонології // Swiatowit*. – Warszawa. – 1995. – Т. XL; *Київська Русь: від язичництва до християнства*. – К., 1996 (у спіавт.); *L'Ukraine l'Orient et arabe dans le debut du XVIII-e siecle // Studies on Voltaire and the Eighteenth Century*. – Oxford, 1997. – Vol. 346–348; *Церква Київської Русі (соціальний та етнокультурний аспект)*. – К., 1997; *Середньовічна Українська держава в історичній схемі Михайла Грушевського та концептуальних вимірах історіографії: проблеми і перспективи // ROSSICA: научные исследования по русистике, украинистике и белорусистике*. – Прага, 1997. – № 2; «Бог среди него...» (Почему Киев называют «матерью городов русских»?) // *Родина: Российский исторический иллюстрированный журнал*. – 1999. – № 8; *Illustrissimus dominus Mazera (Une figure legendaire dans l'art et la litterature de l'epoque) // L'Est Europeen: Revue d'Actualite et d'Histoire*. – Paris. – № 255. – 1999; *Kiev nel dialogo di interciviltazione tra l'Oriente cristiano e l'Occidente cristiano (II meta del X – XI secolo) // L'eta di Kiev e la sua eredita nell' in contro con l'Occidente: Atti del Convegno Vicenza, 11 – 13 aprile 2002 / a cura di Gabriele De Rosa e Francesca Lomastro*. – Roma, 2003; *Княгиня Ольга*. – К., 2004; «Київ – Другий Єрусалим» (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі). – К., 2005; *Киево-Руські студії*. – Ніжшн, 2005.

Літ.: *Наука і культура: Україна. Щорічник*. – К., 1987. – Вип. 21; *Український історик*. – 1997, vol. XXXIV; *American Biographical Institute: Man of the Year 1999*; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998;

Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

РОЗНЕР Іонас Германович (25.02.1924, м. Чернівці – 25.03.1980, м. Київ) – дослідник історії козацтва та екон. і політ. історії України та Росії XVI–XIX ст.

Учасник Великої Вітчизняної війни. До 1947 – військовий перекладач, володів близько 10 європейськими мовами. 1947 вступив до Чернівецького держ. ун-ту, 1951 закінчив іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. 1951–59 – учитель історії в школах Києва. 1959–63 – ст. лаборант, м. н. с. відділу історії феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Яїцьке козацтво напередодні селянської війни 1773–1775 рр. під керівництвом О. Пугачова» (1959, наук. кер. – д. і. н. В. О. Голобуцький). 1963–69 – доц. Київ. ін-ту нар. гос-ва, 1969–80 – с. н. с. Ін-ту економіки АН УРСР. Д. і. н. (1969).

Тв.: *Северин Наливайко, руководитель крестьянско-казацкого восстания 1594–1596 гг. на Украине. – М., 1961; Экономический розвиток Росії в XVIII ст. – К., 1966; Ялик перед бурей. – М., 1966; Казачество в крестьянской войне 1773–1775 гг. – Львов, 1966.*

Літ.: РЕИВ. – Т. 4. – К., 1972; [Некролог] // УІЖ. – 1980. – № 6; ЕоУ. – У. 4. – 1993; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

РОМАНЕЦЬ Олекса Стратонович (02.04.1921, с. Великий Молокший Рибницького р-ну, Молдова) – дослідник історії культури Буковини та укр.-молд. культурних зв'язків.

1940 закінчив шкільне відділення Балтського молдавського пед. училища. Учасник Великої Вітчизняної війни, член підпільної організації, заарештований румунською поліцією. Після визволення окупованої території перебував у лавах Червоної армії у складі 2-го, потім 3-го Українських фронтів. Звільнений з військової служби після важкого поранення як інвалід. Нагороджений 4 медалями, орденом «Слави» 3 ступеня. 1949 закінчив філолог. фак-т Чернівецького держ. ун-ту. З 1949 – ст. лаборант, начальник навчальної частини, викладач, з 1964 – ст. викладач кафедри історії укр. літ-ри Чернівецького держ. ун-ту. Канд. дис. захистив в Ін-ті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (1972, наук. ст. – к. філол. н.). 1971–78 – с. н. с. Чернівецького відділу Ін-ту історії АН УРСР. Досліджував історію культури Північної Буковини, російсько-українсько-молдавських культурних відносин. З 1978 разом із відділом перейшов до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

Тв.: *Источник братства. Богдан П. Хашдеу и восточноукраинские связи. – Львов, 1971; История городов и сел. Украинской СССР. Черновицкая обл. – К., 1969 (у співавт.); Северная Буковина, ее прошлое и настоящее. – Ужгород, 1969 (у співавт.); Источник нашей силы. – Ужгород, 1974 (у співавт.); Прошлое и настоящее Северной Буковины. – Ужгород. – Вып. 1. – 1972; Вып. 2. – 1973 (відп. секр., у співавт.); Перушицкая дружба украинского и молдавского народов в период социализма. – К., 1980 (у співавт.).*

РОМАНЦОВ Володимир Омелянович (16.09.1928, м. Костянтинівка Донецької обл.) – дослідник історії робітничого класу та демографічних процесів в Україні XVIII–XX ст. Заслужений працівник народної освіти України (1999).

1943 призваний до лав Радянської армії, 1943–46 – учень артспецшколи, 1946–60 – курсант, капітан артилерії. 1949–54 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту, 1960–63 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Шахтарі Донбасу в боротьбі за виконання завдань семирічного плану розвитку народного господарства (1959–1961 рр.)» (1963, наук. кер. – к. і. н. П. П. Гудзенко). 1963–67 – заст. головного вченого секретаря Президії АН УРСР, одночасно – м. н. с., с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. З 1967 викладає у вузах Києва: Ін-ті харчової промисловості, 1975–80 – у Вищій школі МВС СРСР, з 1980 – в Київ. держ. ун-ті технологій і дизайну. Нині – проф. Київ. Славистичного ун-ту. Докт. дис. «Кількісні та якісні зміни в складі робітничого класу України. 1945–1970 рр.» (1973). Проф. (1976).

Тв.: *Робітничий клас України 1946–1970 рр. – К., 1972; Провідна сила радянського суспільства. – К., 1972; Промышленность и рабочий класс УССР. 1951–1959 гг. – К., 1984; Промышленность и рабочий класс УССР. 1959–1965. – К., 1985; Україна в 20-х – на початку 90-х років ХХ ст. – К., 1992. Украинський етнос: на одвічних землях та за їхніми межами (XVII–XX ст.). – К., 1998.*

Лит.: Бердута М. З. *Захист докторської дисертації В. О. Романцовим* // УІЖ. – 1973. – № 2: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998: *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

РУБАЧ Михайло Абрамович (20(08).11.1899, с. Чернеча Слобода Роменськ. пов. Полтав. губ., нині Буринського р-ну Сумськ. обл. – 17.01.1980, м. Київ) – фахівець з аграрних відносин 1917–1920 рр., підготовки й проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1969).

Закінчив середню школу в Катеринославі. Член КПРС з квітня 1917 до 1935 та з червня 1945. Брав участь у громадянській війні. 1920–23 – комісар з особливих доручень на залізниці. 1923–24 – зав. іст.-партійного відділу ЦК КП(б)У та редактор ж-лу «Літопис революції». 1924–27 навчався на іст. відділенні Ін-ту червоної професури в Москві. Одночасно 1925–27 – зав. кафедри історії Росії пед. ін-ту ім. К. Лібкнехта. 1928–33 – зав. кафедри Ін-ту марксизму-ленінізму в Харкові, директор Ін-ту історії партії при ЦК КП(б)У, зав. Центр. Архівним управлінням. Як уповноважений ЦК КП(б)У брав участь у кампаніях по колективізації та хлібозаготівлі. Виступив, ще за їхнього життя, проти М. Грушевського та М. Яворського. 1933–35 – с. н. с. Ін-ту історії Ком. академії в Москві. 1935–36 ув'язнений. 1936–37 працював у Москві над докт. дис. «Нариси з історії аграрної революції 1917 року на Україні» (захистив в Ін-ті сусп. наук АН УРСР 03.11.1943). Проф. (1945).

1942–44 – с. н. с. Інституту історії й археології АН УРСР (м. Уфа, м. Москва). 1944–48 – с. н. с., 1946–47 – зав. відділу історії рад. суспільства, 1947–55 – с. н. с. відділу історії радянського періоду, 1955–59 – зав. відділу археографії, 1959–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–74 – с. н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни, с. н. с.-консультант Ін-ту історії АН УРСР. За сумісн. у 1962–70 працював у Київ. держ. ун-ті та Ін-ті підвищення кваліфікації викладачів сусп. наук при Київ. держ. ун-ті. Співавтор колективної праці «Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні» (У 2-х тт. – К., 1967). Ред. видань: «III Всеукраїнський з'їзд Рад: Стенографічний звіт» (1933); «Рабочее движение на Украине в годы нового революционного подъема, 1910–1914 гг.» (К., 1959); «Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни, листопад 1918 – серпень 1919» (К., 1962); «Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни. 1919–1920» (К., 1957).

Тв.: *Апологет куркульської гегемонії* // *Студент революції.* – 1929. – № 20–23; *Буржуазно-куркульська ідеологія під машкарою демократії трудового народу* // *Червоний шлях.* – 1932. – № 5–8, 11, 12; *Реакційна суть націоналістичних «теорій» безкласовості та «єдиного потоку».* – К., 1955; *Очерки по истории революционного преобразования аграрных отношений на Украине в период проведения Октябрьской революции.* – К., 1957; *Победа Советской власти на Украине.* – М., 1967 (у співавт.).

Лит.: *Учені вузів Української РСР.* – К., 1968; *ЕУ.* – *Словникова частина.* – Т. 7. – 1970; *РЕІУ.* – Т. 4. – К., 1972; *Правда України.* – 1969. – 25 зруд.: 1970. – 4 січ.: Терещенко Ю. І. *Відзначення 70-річчя професора М. А. Рубача* // УІЖ. – 1970. – № 2: [Некролог] // УІЖ. – 1980. – № 3; *ЕоУ.* – Vol. IV. – 1993; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Михайло Рубач: архівіст, історик, педагог.* – К., 2000; *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні.* – К., 2004.

РУБЛЬОВ Олександр Сергійович (31.05.1957, м. Київ) – дослідник історії України першої пол. ХХ ст. «Відмінник освіти України» (1996). Лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАН України за цикл праць з проблем методології і методики історичної україністики (1997). Заслужений працівник культури України (2004).

1979 з відзнакою закінчив іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. 1979–83 – ст. лаборант. 1983–88 – м. н. с., 1988–90 – н. с., 1990–91 – с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історичні погляди Ярослава Галана» (1988, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко). 1991–96 – зав. відділу джерел новітньої історії України Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. 1994–96 (за сумісн.) – с. н. с. комп'ютерно-видавничого відділу Ін-ту історії України НАН України. З 1996 – вчений секретар Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. захистив за монографією

«Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939)» (2005). З 2005 – гол. редактор ж-лу «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ».

Тв.: Ярослав Галан – борець за правду і справедливість // *ВІЖ*. – 1990. – № 2, 3; Репресоване краєзнавство: 20–30-і рр. – К., 1991 (у співавт.); Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції (20–40-і роки XX ст.) // *ВІЖ*. – 1991. – № 1–7; Михайло Козоріс: Доля інтелігента // Український археографічний щорічник. – К., 1992, Вип. 2; Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції. 20–50-і рр. XX ст. – К., 1994 (у співавт.); Маловідомі сторінки біографії українського історика: М. І. Марченко // *ВІЖ*. – 1996. – № 1–3; Михайло Грушевський: Перший рік у Радянській Україні (спроба реконструкції) // *ВІЖ*. – 1996. – № 5, 6; Інститут історії України НАН України: перше двадцятиріччя (1936–1956) // *ВІЖ*. – 1996. – № 6 (у співавт.); У лецатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. – К., 1996 (упоряд.); Шляхами на Соловки: Радянське десятиріччя Михайла Лозинського // *ВІЖ*. – 1997. – №№ 4–6; 1998. – № 1; Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. – К., 1999 (у співавт.); Історія України. Навч. посіб. для 11–20 кл. – К., 2000 (у співавт.); Нариси історії професійних спілок України. – К., 2004 (у співавт.); Повіття історії України (1939–2003): Навч. посіб. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. – Вид. 2-ге, доопрацьов. – К., 2003; Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К., 2004; Зневажена Кліо. – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України НАН України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1 – К., 1998; Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

РУДА Світлана Петрівна (27.11.1936, м. Київ) – історик науки.

1958 закінчила біолог. фак-т Київ. держ. ун-ту, там само навчалась в аспірантурі. Канд. дис. «Мінливість *Candida albicans*» (1967, наук. кер. – проф. М. М. Ротмістров, наук. ст. – к. біол. н.). 1967–69 – співробітник Президії АН УРСР. 1970–78 працювала в Ін-ті мікробіології та вірусології АН УРСР, 1978–86 – с. н. с. відділу історії природознавства Ін-ту історії АН УРСР. Нині – пров. н. с. Центру досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України. Докт. дис. «Становлення мікробіологічної науки в Україні: гносеологічні та інституціональні аспекти» (2001, наук. конс. – д. ф.-м. н. Ю. О. Храмов, наук. ст. – д. і. н.). Професор (2005, спеціальність – історія науки і техніки).

Тв.: Роль біології в розвитку атеїстических вглядів. – К., 1985; Рання історія АН України. 1918–1921. – К., 1993 (у співавт.); Нариси з історії мікробіології в Україні (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 2000; Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918–1998. – К., 2000 (у співавт.); Владимир Константинович Высокоч. 1854–1912. – М., 2004.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

РУДЕНКО Ніна Миколаївна (27.04.1941, с. Блоставиця Бородянського р-ну Київ. обл.) – дослідниця історії України періоду Другої світової війни.

1958–61 – зав. сільської бібліотеки на Київщині. З 1961 – бібліотекар та зав. канцелярії Ін-ту історії АН УРСР. 1967 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. В Ін-ті історії АН УРСР працювала на посадах: ст. лаборант, м. н. с., н. с., 1984–2001 – с. н. с. відділу історії України періоду Другої світової війни. Канд. дис. «Пропагандистська діяльність політorganів Червоної армії серед військ противника на території СРСР, 1941–1944» (1983, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР В. І. Клоков).

Тв.: Слово правди в боротьбі з фашизмом: пропагандистська діяльність політorganів Червоної Армії серед військ противника на території СРСР. 1941–1944. – К., 1980; Українська ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза: хроника событий. – К., 1985 (у співавт.); Армія фашистського агресора: обличчя ворога // *ВІЖ*. – 1991. – № 6; Агітація серед угруповання німецьких військ на о-ві Хортуція (листопад–грудень 1943 р.) // *ВІЖ*. – 1992. – № 5; Участь українців і вихідців з України в антифашистській боротьбі молдавського народу // *ВІЖ*. – 1995. – № 3; Українці і виходці з України – учасники партизанського руху в Білорусії (червень 1941 – липень 1944 рр.). – К., 1997; Армія фашистського агресора: від перемог до поразок 1941–1945 рр. Морально-психологічний аспект. – К., 1997 (у співавт.).

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

РУДИЙ Григорій Якович (18.01.1950, с. Немерче Мурованокуріловецького р-ну Вінницької обл.) – історик-джерелознавець.

1967–72 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. Після одержання диплома – на викладацькій та громадській роботі. 1993–94 – інженер, з 1994 – м. н. с., с. н. с. відділу регіональних проблем історії України, з 2005 – пров. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Періодична преса – джерело вивчення національно-культурної політики Української держави 1918 р.» (1995, наук. кер. – д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко). Докт. дис. «Періодика України як об'єкт джерелознавчого дослідження української культури (1917–1920 рр.)» (2004).

Тв.: У дзеркалі преси. Висвітлення розвитку освіти і науки в газетній періодиці Української держави. – К., 1995; Преса Української Держави. 1918: Питання освіти, науки, культури. – К., 1996; Преса України: Газети 1917–1920 рр. Бібліографічний покажчик. – К., 1997; Газетна періодика – джерело вивчення проблем української культури. 1917–1920 рр. – К., 2000.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

РУДНЄВ Валентин Васильович (06.07.1890, хутір Мартиновський Дурновської станиці області Війська Донського – 07.1967) – дослідник історії України першої половини ХХ ст.

Середню освіту здобув в духовній семінарії і духовному училищі в м. Новочеркаську. 1908–12 навчався на іст.-філол. фак-ті Харків. ун-ту. До 1923 – на пед. роботі в середніх навчальних закладах. 1923–35 – зав. роб. кооперацією при цукровому з-ді. 1935–38 на різних посадах в держ. органах Харкова та Києва. 1939–42 – с. н. с. Архівного управління НКВД УРСР. 1942–45 – директор школи в с. Усть-Утське Курганської обл. З вересня 1945 – зав. відділу Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. Канд. дис. «Крах білопольської окупації на Україні в 1920 р.» (1945). 1950–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–63 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Автор понад 30 наук. праць. Підготував і подав до захисту докт. дис. «Утворення української соціалістичної нації», яку внаслідок критичних зауважень, а згодом переведення на пенсію, не встиг захистити.

Тв.: Крестьянское движение в начале XX в. – М., 1929; Крах білопольської окупації на Україні в 1920 р. – К., 1955; Революція 1905–1907 рр. на Україні: Збірник документів. – К., 1948 (у співавт.).

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

РУМЯНЦЕВА Валентина Василівна (17.11.1947, м. Київ) – історик-джерелознавець.

1970 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1970–73 – н. с. Державного історичного музею УРСР, 1973–75 – ред.-організатор видавничого відділу тов-ва «Знання» УРСР, 1975–79 – ред. УІЖу. 1979–86 – м. н. с., 1986–87 – н. с. 1987–88 – с. н. с. відділу джерелознавства і допоміжних історичних дисциплін Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Територіальні емблеми і герби міст Лівобережної України (дорадянський період)» (1983, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко). Автор понад 25 праць. Виїхала за межі України.

Тв.: Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. – К., 1986.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

РУСИНА Олена Володимирівна (25.12.1960, м. Київ) – дослідниця проблем української історії доби литовської політичної зверхності (XIV – XVI ст.). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2001).

1986 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту, 1990 – аспірантуру Ін-ту історії АН

УРСР. З 1990 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Сіверська земля: Генезис та історична еволюція у XIV – на початку XVI ст.» (1991, наук. кер. – д. і. н. В. А. Смолій). Автор і упорядник бл. 170 наукових і науково-популярних праць. Брала участь у підготовці новітніх курсів історії України та низки навчальних посібників.

Тв.: Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998; Україна під татарами і Литвою. – К., 1998; Незнайоме Кію. – К., 2002 (у співавт.); Студії з історії Києва та Київської землі. – К., 2005.

РУТЕНКО Анатолій Олександрович (30.07.1911, м. Київ – ?) – дослідник історії техніки.

1935–40 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1945–48 – аспірант Москов. держ. ун-ту. 1947–48 – нач. відділу викладачів суспільних наук УВШ УРСР, 1948–50 – нач. каф. Київ. автодорожнього ін-ту, 1950–53 – зав. каф. Львів. пед. ін-ту, 1953–56 – доц. Київ. сільськогосподарської академії, 1953–54 – доц. Київ. фінансово-економ. ін-ту. 1948 захистив канд. дис. (к. і. н.). 1954–80 – консультант Президії АН УРСР, одночасно 1960–63 – с. н. с. відділу історії техніки Ін-ту теплоенергетики АН УРСР, 1963–64 – с. н. с. відділу історії техніки сектора історії техніки і природознавства Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Страницы летописи Донецкой. – К., 1963 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

САБОВ Василь Васильович (12.03.1931, с. Зубівка Закарпат. обл.) – дослідник історії Закарпаття.

1951 закінчив Мукачівське пед. училище, 1961 – іст. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. Перебував на парт. роботі в Ужгор. міськкомі КПУ. З 1965 – в Закарпат. обл. організації тов-ва «Знання», з 1972 – відповід. секретар її правління. Канд. дис. «Діяльність Закарпатської партійної організації по посиленню політичної роботи на селі в світлі рішень XXIII з'їзду КПРС (1966–1970)» (1975). 1976–78 – м. н. с. Ужгород. відділу Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: На чолі мас. Політична робота партійної організації Закарпаття на селі. – К., 1972; Пропагандистські дружини і єднання. – К., 1986 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

САВЧУК Юрій Костянтинович (25.03.1965, с. Вербовець Вінницької обл.) – фахівець у галузі спеціальних історичних дисциплін, зокрема геральдики та вексиллогії. Лауреат стипендії для молодих вчених Президії НАН України (1995).

1988 з відзнакою закінчив іст. фак-т Вінницького держ. пед. ін-ту. 1988–90 – працював сільським учителем. 1990–91 – н. с. Вінницького обл. краєзнавчого музею, 1991–92 – методист Кабінету українознавства Вінницького політех. ін-ту. 1992–95 – аспірант, 1996–2003 – н. с., с. н. с. відділу спец. іст. дисциплін, з 2003 – докторант Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Міська геральдика Поділля» (1996, наук. кер. – д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко). 2001–2002 – зав. сектора Управління державних нагород та геральдики Адміністрації Президента України. Співавтор проекту Великого Державного Герба України. Автор концепції масштабної міжнародної виставки «Гетьманські клейноди та особисті речі Богдана Хмельницького у колекція музеїв Європи». Співавтор сценарію документального фільму «Штандарт Богдана» (2004). Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (2004).

Тв.: Міська геральдика Поділля. – Вінниця, 1995; Герби міст України. – К., 2001 (у співавт.); Гетьманські клейноди та особисті речі Богдана Хмельницького у колекція музеїв Європи (пошук, знахідки, атрибуція). – К., 2006.

САНЦЕВИЧ Анатолій Васильович (23.06.1924, с. Кострома Крюківського р-ну Полтав. губ., нині в складі м. Кременчука – 15.03.1996, м. Київ) – історіограф, джерелознавець, дослідник методики і методології вивчення історії. Лауреат премії ім. Д. З. Мануйльського АН УРСР (1984). Нагороджений медаллю ім. А. С. Макаренка Міністерства освіти України.

1952 закінчив фак-т міжнар. відносин Київ. держ. ун-ту. 1952–55 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Підривна діяльність Ватикану і боротьба трудящих народно-демократичної Польщі проти католицької реакції (1945–1953)» (1955, наук. кер. – к. і. н. В. А. Жебокрицький). 1955–61 – с. н. с. Ін-ту педагогіки УРСР, 1961–96 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, зав. відділу, заст. директора, пров. н. с. відділу укр. історіографії Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Проблеми історії України 1945–1965 рр. у радянській історіографії» (1968). Автор бл. 500 наук. праць.

Тв.: *Вивчення питань робітничого руху на уроках історії.* – К., 1959; *Проблеми історії України післявоєнного періоду в радянській історіографії.* – К., 1967; *Джерелознавство з історії України післявоєнного періоду (1945–1970).* – К., 1972; *Джерелознавство з історії України (1917–1941).* – К., 1981; *Методика исторического исследования.* – К., 1984; *М. І. Яворський: Нарис життя та творчості.* – К., 1995; *Українська радянська історіографія (1945–1982).* – К., 1984; *Сучасність очима історика.* – К., 1971; *Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. 1936–1986 гг.* – К., 1986; *Видатний історик України М. Є. Слабченко.* – К., 1993.

Лит.: *Л. М. Захист докторської дисертації А. В. Санцевичем // ВІЖ.* – 1969. – № 2; *РЕІУ.* – Т. 4. – К., 1972; *Історики-слависти ССРСР: Библиографический словарь.* – М., 1981; *Румянцева В. В. Визначення члена-кореспондента АН УРСР Ф. П. Шевченка, доктора історичних наук І. М. Кулінича, доктора історичних наук, професора А. В. Санцевича у зв'язку з їх ювілеями // ВІЖ.* – 1984. – № 11; *Бабій Б. М. Санцевич Анатолій Васильович // Вісник АН УРСР.* – 1984. – № 7; *Сарбей В. Г. Історіографічні дослідження на Україні за 70 років Радянської влади // ВІЖ.* – 1987. – № 1; *ЕоУ.* – Vol. IV. – 1993; *Анатолій Санцевич. Матеріали до біографії.* – К., 1996; *[Некролог] // ВІЖ.* – 1996. – № 3; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

САРАДЖЕВ Арташес Хоренович (11.12.1898, м. Ахалцихе Тифліської губ., Грузія – 10.03.1937, м. Москва) – партійний діяч, філософ. Перший директор Ін-ту історії України АН УРСР.

1910–15 навчався в класичній гімназії м. Ахалцихе. З 1915 займався приватною викладацькою практикою. 1917 став членом РСДРП(б). 1919 вступив до Бакинського ун-ту. Незабаром повернувся в рідне місто для підпільної рев. діяльності. В листопаді 1920 за більшовицьку діяльність заарештований. Звільнений в березні 1921 після приходу до Грузії Червоної армії. З встановленням Рад. влади в Грузії працював секретарем, зав. агітаційного відділу Ахалцихинського повітового парткому. З 1922 – зав. істпарту ЦК Компартії Азербайджану, одночасно – директор Музею революції в Баку. 1926–30 навчався на філософ. відділенні Ін-ту червоної професури в Москві. Після закінчення ІЧП працював зав. кафедри філософії Іст.-філософ. ін-ту ім. Свердлова у Москві. Після захисту канд. дисертації у 1933–34 – вчений секретар Ін-ту філософії АН СРСР.

З утворенням в УСРР Всеукр. асоціації марксистсько-ленінських інститутів і з метою їх зміцнення в Москві в Україні був направлений ряд вчених, в т. ч. О. П. Дзеніс, З. А. Ашраф'ян, Н. М. Войтинський. У травні 1934 на пропозицію президента ВУАМЛІН О. П. Дзеніса в Україну переведений А. Х. Сараджев. Працював директором Ін-ту філософії в Харкові, одночасно входив до складу редколегії органу ВУАМЛІН «Під марксистсько-ленінським прапором». З реорганізацією в 1936 ВУАМЛІН призначений директором Ін-ту історії АН УРСР. 27.12.1936 заарештований як «активний учасник правотроцькістської терористичної організації». 10.03.1937 трійкою Військової Колегії Верховного Суду СРСР засуджений до розстрілу з конфіскацією особистого майна. Реабілітований 1955.

Тв.: *Против поповско-идеалистической реакции // Правда.* – 1930. – 14 мая; *Про класові і гносеологічні корені ідеалізму: До 25-річчя «Матеріалізму і емпіріокритицизму» Леніна // Під марксо-ленінським прапором.* – 1934. – № 2; *«Матеріалізм і емпіріокритицизм» та питання про збіжність теорії пізнання, логіки й діалектики: До 25-річчя «Матеріалізму і емпіріокритицизму» Леніна // Під марксо-ленінським прапором.* – 1934. – № 3–4; *Шкідництво класового ворога в залузі філософії // Під марксо-ленінським прапором.* – 1934. – № 3–4 (у співавт.); *Про деякі питання теорії пізнання // Під марксистсько-ленінським прапором.* – 1935. – № 2; *Ф. Енгельс і матеріалістична діалектика як філософська наука // Під марксистсько-ленінським прапором.* – 1935. – № 4, 6; 1936. – № 4.

Лит.: *У листах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України*

НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1996; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова. – К., 2001.

САРБЕЙ Віталій Григорович (псевдонім: В. Григоренко, 30.01.1928, с. Янчекрак Василівського р-ну Запоріж. обл. – 22.04.1999, м. Київ) – дослідник історії України XIX – поч. XX ст., історіограф, джерелознавець. Заслужений діяч науки і техніки України (1996). Нагороджений Почесною Грамотою Верховної Ради УРСР, медаллю ім. А. С. Макаренка.

Навчався на іст. фак-ті Середньоазіатського ун-ту (Ташкент, 1946–48) та іст. фак-ті Харків. держ. ун-ту (1948–51). 1951–53 вчителював у сільських школах Підбузького р-ну Дрогобицької обл. 1953–56 – аспірант, 1957–61 – м. н. с., 1961–79 – с. н. с. відділу історії капіталізму, 1979–99 – зав. відділу історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Історичні погляди О. М. Лазаревського» (1958, наук. кер. – д. і. н. М. А. Рубач). Докт. дис. «Основоложники марксизму-ленінізму і доживтнева історіографія України» (1972). Автор бл. 1000 наук. праць.

Тв.: *Історичні погляди О. М. Лазаревського*. – К., 1961; *В. І. Ленін і доживтнева спадщина історіографії України*. – К., 1972; *Історія України в доживтневій більшовицькій пресі*. – К., 1986; *Історія України XIX – поч. XX ст.: Підруч. для 9 кл. середніх шкіл*. – К., 1994; *2-е вид., доп. і виправ.* – К., 1996; *До вироблення концепції базатотомної «Історії українського народу» (роздуми і пропозиції)*. – К., 1994; *Самодержавна Росія в історичній концепції Сталіна*. – К., 1990; *Очерки по методологии и историографии истории Украины (период капитализма)*. – К., 1989.

Лит.: *Погорельцева О. М. Захист докторської дисертації В. Г. Сарбеєм // УІЖ*. – 1972. – № 6; *Волощенко А. К. 50-річчя В. Г. Сарбея // УІЖ*. – 1978. – № 6; *Овсієнко О. Ф. Вшанування доктора історичних наук В. Г. Сарбея у зв'язку з його 60-річчям // УІЖ*. – 1988. – № 5; *Крижанівська О. О. Вшанування доктора історичних наук В. Г. Сарбея у зв'язку з його 70-річчям [Інститут історії України НАН України] // УІЖ*. – 1998. – № 4; *ЕоU*. – Vol. IV. – 1993; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *[Некролог] // УІЖ*. – 1999. – № 5; *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник*. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

САС Петро Михайлович (20.07.1955, с. Ладижанські Хутори Гайсинського р-ну Вінницької обл.) – дослідник історії України XVI–XVIII ст., зокрема історії українських міст XVI ст., історичної думки в Україні XVII–XVIII ст., воєнної історії першої пол. XVII ст., історії запорозького козацтва, політичної культури XVII–XVIII ст.

1977 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1977–80 – учитель середньої школи м. Києва. З 1980 – м. н. с., с. н. с., пров. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Соціально-економічне становище та адміністративний устрій міст України (кінець XV – 60-і рр. XVI ст.)» (1986, наук. кер. – д. і. н. Г. Я. Сергієнко). Докт. дис. «Політична культура запорозького козацтва (кінець 16 – перша половина 17 ст.)» (1999).

Тв.: *Феодалные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в.* – К., 1989; *Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.)*. – К., 1998; *Ціннісні орієнтації запорозького козацтва до Визвольної війни: «права», «свободи», «вольності» // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військове мистецтво*. – К., 1998; *Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.): Навч. посіб.* – К., 1998; *Нафетові правники // Родина*. – 1999. – № 8; *Історія України XVI–XVIII століття: Навч. посіб.* – Львів, 2001; *Політична культура суспільства: Історична думка // Історія української культури: У 5 т.* – Т. 2. – К., 2001; *Військові канцеляристи: Козаки // Історія української культури: У 5 т.* – Т. 3. – К., 2003; *Посольство Війська Запорозького до московського царя Михайла Федоровича // УІЖ*. – 2003. – № 4, 2004. – № 1; *Політико-правові засади воєнної служби запорозьців та грошова винагорода їм за участь у Хотинській війні 1621 р.* // *УІЖ*. – 2005. – № 6.

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Ричка В. У вимірі політики та культури // Сучасність*. – 1999. – № 4; *Philp Longworth. Ukraine: History and Nationality // The Slavonic and East European Review*. Vol. 78, Number 1, January 2000; *Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

СЕРГЄЄВ Володимир Володимирович (01.05.1964, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст.

1987 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1987–89 працював на каф-рі політичної історії України Київ. держ. ун-ту. 1989–92 – аспірант, 1992–93 – стажист-дослідник, 1993–97 – н. с. відділу сучасної історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Діяльність Наркомзему України в 1921–1927 рр.» (1993, наук. кер. – д. і. н. П. П. Панченко).

Тв.: *Україна незалежна: час випробувань, сподівань.* – К., 1993 (у співавт.); *Україна. Нарис історії. Друга половина ХХ ст. (суспільно-політичний аспект).* – К., 1995 (у співавт.); *Взаємодіяльність Наркомзему України з акціонерними товариствами // Україна. Короткі нариси з проблем історії.* – К., 1992; *Діяльність Наркомзему України в 20-рр.: До історіографії проблеми // Україна ХХ ст.: Минуле і сьогодні.* – К., Донецьк, 1995.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліограф. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

СЕНЧЕНКО Описим Сильвестрович (1905 – ?) – дослідник історії України ХІХ ст.

1932 закінчив аспірантуру Харків. наук.-досл. ін-ту укр. культури ім. акад. Д. І. Багалія. 1935–36 – м. н. с. Ін-ту історії ВУАМЛІН. 1939–41 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Реформа 1861 р. на Україні» (1941). Під час війни залишився в окупованому Києві. 1945 – працював в Держ. історико-культурному музею-заповіднику «Києво-Печерська Лавра».

Літ.: *Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова.* – К., 2001.

СЕРГІЄНКО Григорій Якович (06.04.1925, с. Воронинці Полтав. обл.) – дослідник історії козацтва, суспільно-політичного руху в Україні ХІХ ст., проблем шевченкознавства. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1980).

Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений двома орденами та 14 медалями. 1954 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1954–57 навчався в аспірантурі по кафедрі історії України Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Народна боротьба на Правобережній Україні за визволення з-під польсько-шляхетського гніту і за возз'єднання з Росією в кінці ХVІІ і на початку ХVІІІ ст.» (1961, наук. кер. – д. і. н. В. А. Дядиченко). Докт. дис. «Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів (друга черга ХІХ ст.)» (1974). Проф. (1986). 1958–61 – нач. відділу Гол. архівного управління при Раді Міністрів УРСР. 1961–62 – зав. ред. вид-ва АН УРСР. 1962–63 – н. с. – консультант Президії АН УРСР. 1963–66 – с. н. с. відділу історії міст і сіл УРСР, відділу досоціалістичних формацій, 1966–75 – с. н. с., 1975–86 – зав. відділу історії феодалізму, 1986–98 – пров. н. с. – консультант відділу історії України середніх віків Ін-ту історії України НАН України. Опублікував бл. 300 праць.

Тв.: *Визвольний рух на Правобережній Україні в кінці ХVІІ і на початку ХVІІІ ст.* – К., 1963; *Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів. 1826–1850.* – К., 1971; *Декабристи та їх революційні традиції на Україні.* – К., 1975; *Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство.* – К., 1983; *Декабристи і Шевченко.* – К., 1980, 1983; *Шевченко і Київ.* – К., 1987.

Літ.: *Мироненко Н. І. Захист докторської дисертації Г. Я. Сергієнком // ВІЖ.* – 1974. – № 6; *Андрійченко В. А. Вшанування доктора історичних наук Г. Я. Сергієнка у зв'язку з його 60-річчям // ВІЖ.* – 1985. – № 6; *ЕоU.* – Vol. IV. – 1993; *Григорій Якович Сергієнко. Матеріали до біографії.* – К., 1995; *Вчені Інституту історії України: Біобібліограф. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

СЕРЕБРЯКОВ Григорій Іванович (02.11.1922, с. Петропольє Матвійово-Курганського р-ну Ростовської обл., Росія) – краєзнавець, дослідник військової історії.

Учасник Великої Вітчизняної війни, нагороджений орденом Вітчизняної війни ІІ ст., двома орденами Червоної Зірки, орденом «За службу Батьківщині у Збройних силах СРСР» і 25 медалями. 1950–54 навчався у Вищому військовому пед. ін-ті. 1964–68 перебував у ад'юнктурі військово-політичної академії ім. В. І. Леніна. Канд. дис. «Робота політвідділу загальновійськової армії в операціях сучасної війни» (1968, наук. кер. – д. і. н. М. М. Тимофійович). З серпня 1941 до січня 1980

перебував на військовій службі у Радянській армії. 1980–93 – с. н. с. відділу іст. краєзнавства та відділу Зводу пам'яток історії та культури України Ін-ту історії України НАН України, 1993–96 – відділу АН України по розробці архівів ВУЧК–ДПУ–НКВС при головній редколегії наук.-докум. серії книг «Реабілітовані історією».

Тв.: Краснознаменный Киевский. История и боевой путь Киевского военного округа. Очерки истории. 1919–1979. – К., 1979 (у співавт.); История завода «Арсенал» им. В. И. Ленина. – К., 1986 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СИКОРА Веніамін Дмитрович (01.01.1940, с. Посадов Томашевського р-ну Люблінського воєводства, Польща) – дослідник економічних теорій виробництва.

Навчався у Львів. ун-ті. 1965–66 – зав. кабінету кафедри історії КПРС і політ-економії Львів. мед. ін-ту, 1968–69 – викладач кафедри політ-економії Донецького політех. ін-ту, 1966–69 – аспірант кафедри політ-економії економ. фак-ту Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Критика трактовок капіталістичного і соціалістичного засобів виробництва у буржуазних теоріях “індустріального суспільства”» (1968, наук. ст. – к. екон. н.). 1969–70 – с. н. с. відділу зарубіжної історіографії Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Соціально-інституціональний напрямок в сучасній буржуазній політичній економіці (критичний аналіз)» (1985, наук. ст. – д. екон. н.).

Тв.: Антиортодоксальные экономические теории. Критический анализ. – К., 1983: Глобализация технологии и национальные системы инноваций. – К., 1995 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СИДОРА Богдан Йосипович (04.10.1932, м. Чернівці) – дослідник історії Буковини.

1962 закінчив географ. фак-т Чернівецького держ. ун-ту. 1962–69 – с. н. с. Чернівецького обл. держ. архіву. 1970 закінчив аспірантуру Київ. держ. ун-ту. 1969–77 – м. н. с. відділу історії Північної Буковини Ін-ту історії АН УРСР (м. Чернівці). Працював над темою «Соціально-економічний розвиток і політичне становище Північної Буковини (кін. XVIII – поч. XIX ст.)». Опублікував бл. 50 наук. статей.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СИДОРЕНКО Валентина Павлівна (21.01.1920, смт. Шевченкове Смілянського р-ну Черкас. обл.) – історіограф і джерелознавець, дослідниця історії робітничого класу України.

Учасниця Великої Вітчизняної війни. 1942–43 – літ. працівник Головліту УРСР 40-ї армії Воронежського фронту. 1944 закінчила іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. 1945–46 – політредактор Головліту УРСР. 1946–50 – м. н. с. відділу історії капіталізму, 1951–58 – м. н. с. відділу історії радянського періоду, 1958–61 – м. н. с. відділів археографії, допоміжних історичних дисциплін, 1961–63 – с. н. с. відділу допоміжних історичних дисциплін, 1963–85 – с. н. с. відділів історіографії та джерелознавства, історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Виникнення і розгортання масового соціалістичного змагання на Україні в 1929 р.» (1956, наук. кер. – к. і. н. С. М. Белоусов). Автор понад 70 праць. Нагороджена орденом Вітчизняної війни II ст., 6 медалями.

Тв.: Андрій Іванов. – К., 1957; Профсоюзы Украины после победы Великою Октября. – М., 1961 (у співавт.); Шляхом великого почину. – К., 1965; Преса як джерело з історії робітничого класу України в період соціалістичного будівництва (1921–1941 рр.). – К., 1975; Літопис комуністичного будівництва. Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1971–1975). – К., 1977 (у співавт.); Літопис комуністичного будівництва. Хроніка важливіших подій в Українській ССР за годы десятой пятилетки. – К., 1981 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СИДОРЕНКО Олена Федорівна (27.04.1940, м. Київ) – дослідниця історії України середніх віків, джерелознавець.

1962 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1968–71 – аспірантка, 1971–78 – м. н. с., 1978–98 – с. н. с. відділу історії середніх віків Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Одиниці виміру у торгівлі на Лівобережній Україні XVIII ст.» (1972, наук. кер. – д. і. н., чл.-кор. НАН України Ф. П. Шевченко). Докт. дис. «Українські землі у міжнародній торгівлі (IX – середина XVII ст.)» (1997). Автор понад 60 праць.

Тв.: Історична метрологія Лівобережної України XVIII ст. – К., 1975; Метрологія України. – К., 1974; Українські землі у міжнародній торгівлі (IX – середина XVII ст.). – К., 1992.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліограф. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СИМОНЕНКО Рем Георгійович (28.06.1928, м. Київ) – дослідник історії між-нар. відносин, лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1984), заслужений діяч науки України (1988).

1950 закінчив фак-т міжнар. відносин Київ. держ. ун-ту. 1950–53 – аспірант, 1953–57 – м. н. с. відділу загальної історії та міжнародних відносин, 1957–63 – с. н. с. відділу загальної історії і міжнародних відносин, 1963–69 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1969–1994 – зав. відділу історії дружби народів, 1994–2006 – гол. н. с. відділу укр. історіографії Ін-ту історії України НАН України. Професор (1981). Канд. дис. «Інтервенціоністська політика американського імперіалізму на Україні в період підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції (квітень 1917 – 1918 рр.)» (1953, наук. кер. – к. і. н. О. К. Касименко). Докт. дис. «Іноземна інтервенція на Україні та її провал (листопад 1918 – березень 1921 рр.)» (1967).

Автор понад 350 наук. праць, в т. ч. 14 монографій. Співавтор циклу робіт з історії зв'язків і співробітництва укр. народу з рос., білор., і молд. народами, колективних монографій «Україна і зарубіжний світ» (К., 1970); «Історія України: Нове бачення» (Т. 2. – К., 1996; 2-е вид. – К., 2000), «Уряди України у XX столітті» (К., 2001), «Політична історія України XX ст.» (Т. 5. – К., 2003), навчального посібника «Історія України» (3 видання, 1997–2002). Є засновником наукової школи дослідників історії міжнаціональних відносин, підготував понад 20 кандидатів і докторів наук.

Тв.: Імперіалістична політика США щодо України у 1917–1918 рр. – К., 1957; Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху в країнах Америки. – К., 1957; Імперіалістична політика Антанти і США щодо України в 1919 році (Паризька мирна конференція і антирадянська інтервенція на Україні). – К., 1962; Українська РСР у боротьбі проти імперіалістичної агресії (1919–1920). – К., 1963; Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II пол. 1919 – березень 1921 рр.). – К., 1965; Історичні зв'язки слов'янських народів. – К., 1968 (у співавт.); Государственная политика и обострение национальных отношений в странах капитала. – К., 1979 (у співавт.); Буржуазний націоналізм – знаряддя ворогів соціального прогресу і міжнародної розрядки. – К., 1979 (відпов. ред.); Велике содружество народів-братів. – К., 1982 (у співавт.); Генуезька конференція, советская Россия и английская дипломатия. – М., 1982; Первый антисоветский договор империалистов. – М., 1987; Рабочий класс в развитии дружбы народов СССР. – К., 1988 (отв. ред.); Брест: Двобій війни й миру. – К., 1988; Революція у народів Росції: Полеміка з западними істориками. – М., 1989 (у збірнику наукових статей); Американские летчики на Украине. – М., 1992; Вітчизніві гілки України: Північна Буковина і Південна Бессарабія. – К., 1992; До концепції багатомної «Історії українського народу» (Міжнаціональні і міжнародні аспекти). – К., 1993; Сестри великої перемоги. Кримська (Яланська) і Берлінська (Потсдамська) конференції та Україна. – К., 1995; Міжнародне становлення України. Пошуки і проблеми. Цикл статей. – К., 1995, 1996; Кирило-Методіївське...? Україно-Слов'янське...? – К., 1996; Українсько-російські переговори в Москві (січень – лютий 1919 р.); Зб. документів. – К., 1996 (у співавт.); Национально-культурная автономия на Украине в 1917–1918 гг. – М., 1997; Нариси історії виконавчої влади в Україні. 1917 – квітень 1918 р. – К., 2000; Про геополітичний фактор в історії України // УІЖ. – 2002. – № 3, 6; Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 15. – К., 2005; Прихід Гітлера до влади і наростання загрози німецької агресії проти України // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 29. – К., 2005; Про відповідність історичній дійсності деяких новітніх течій зображення Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. // Сторінки деякої історії України. – Вип. 9. – Ч. 1. – К., 2006.

Лит.: С. Н. Захист докторської дисертації Р. Г. Симоненком // УІЖ. – 1967. – № 7: РЕУ. – Т. 4. – К., 1972; ЕоУ. – V. 5. – 1993; Мешин В. І. Правдою, совістю, наукою уповноважений: Штрихи до портрета професора, доктора історичних наук Р. Г. Симоненка // Трибуна лектора. – 1988. – № 6; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.; Черніков І. Піввіку науковій праці в Інституті історії України: Слово про Рема Георгійовича Симоненка // Історіографічні дослідження в Україні. Збірник наукових праць на пошану вченого-історика, доктора історичних наук, професора Р. Г. Симоненка. – Вып. 11 – К., 2002; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні. – К., 2004.

СИРЦОВА Світлана Михайлівна (23.10.1935, с. Ново-Шепеліч Черніобильського р-ну Київ. обл. – 25.12.1997, м. Київ) – дослідниця історії України ХХ ст.

1958 закінчила іст.-філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1959–63 – ст. лаборант, 1963–71 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. З 1971 – доц. кафедри історії СРСР, 1990–98 – зав. каф. історії та архівознавства Київ. держ. ін-ту культури. Канд. дис. «Робітничий клас України в період зміцнення і розвитку соціалістичного суспільства (1937 рік – червень 1941 року)» (1965, наук. кер. – д. і. н. О. Б. Слущкий). Докт. дис. «Робітничий клас України на завершальному етапі соціалістичної індустріалізації» (1982, захист в Київ. держ. ун-ті). Проф. (1985). Автор понад 100 наук. праць.

Тв.: За покликком великої мети. – К., 1966; Робітничий клас України на завершальному етапі соціалістичної індустріалізації. – К., 1979; Молодь і труд. – К., 1980.

Лит.: [Некролог] // УІЖ. – 1998. – № 2; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

СКАБА Андрій Данилович (29.11 (12.12).1905, с. Хорошки Кобеляцького повіту, нині Козельщинського р-ну Полтав. обл. – 26.06.1986, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст., нової і новітньої історії. Акад. АН УРСР (1967).

1925 закінчив Полтавський пед. технікум, 1934 – іст. фак-т Харків. ун-ту. 1925–30, 1933–34 – на пед. роботі, 1934–35 – служба в Червоній Армії. 1935–40 – викладач нової і новітньої історії Харків. держ. ун-ту, одночасно з 1936 навчався в аспірантурі. 1940–41 – зав. кафедри нової історії Львівського держ. ун-ту, 1941–42 – викл. нової історії в Удмуртському пед. ін-ті. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1946–49 – директор Цент. держ. архіву Жовтневої революції і соц. будівництва УРСР (м. Харків) і одночасно зав. кафедри Харків. держ. ун-ту. Канд. дис. «Паризька мирна конференція та іноземна інтервенція в Країну Рад (січень – червень 1919 р.)» (1948). 1949–59 – на журналістській та партійній роботі, 1959 – міністр вищої освіти УРСР, 1959–68 – секретар ЦК КПУ, 1968 – Голова ради з організації комплектування та використання документальних матеріалів АН УРСР. 1968–73 – директор Ін-ту історії АН УРСР, 1973–75 – с. н. с. відділу історії розвитку соціалізму Ін-ту історії АН УРСР. У 1975 – голова комісії по збиранню архівних матеріалів АН УРСР. Нагороджений орденами «Знак Пошани» (1945); Трудового Червоного Прапора (1946, 1960, 1971); орденом Леніна (1965), медалями. Обирався депутатом Верхов. Ради УРСР та СРСР.

Тв.: Парижская мирная конференция и иностранная интервенция в Стране Советов, январь-июнь 1919 г. – К., 1971; Шлях, осяяний Леніним. – К., 1969 (у співавт.); Духовний розквіт українського народу. – К., 1972 (у співавт.); История рабочих Донбасса. – К., 1981 (у співавт.).

Лит.: Гуржій І. О., Петренко В. С. Видатні радянські історики. – К., 1969; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 8. – 1976; Маковійчук І. М. Вшанування А. Д. Скаби з нагоди його ювілею // УІЖ. – 1976. – № 3; Шевченко Л. А. Вшанування академіка АН УРСР А. Д. Скарби з нагоди його 75-річчя // УІЖ. – 1981. – № 2; Андрій Данилович Скаба: Бібіографія. – К., 1985; [Некролог] // УІЖ. – 1986. – № 9; ЕоУ. – Vol. IV. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

СКЛЯРЕНКО Євген Михайлович (20.01.1924, с. Байцури Борисівського р-ну Курської (нині Белгородської обл.), Росія) – дослідник історії робітничого класу України. Заслужений працівник культури України (1993).

Під час Другої світової війни служив у Радянській Армії (1942–46), брав

участь в боях з фашистськими загарбниками на Воронезькому, І Українському фронтах, у визволенні Вороніжчини, Курщини, Сумщини, Чернігівщини, Київщини (1943–44). В листопаді 1943 за виявлену мужність і відвагу під час форсування Дніпра і визволення Києва нагороджений орденом Червоного Прапора. В січні 1944 був тяжко поранений. Демобілізований з армії в листопаді 1946.

1951 закінчив іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. Працював на комсомольській роботі: секретар комітету комсомолу вузу, інструктор, заст. зав. відділу пропаганди та агітації ЦК ЛКСМУ, перший секретар Київського обкому комсомолу. 1953–57 – аспірант, 1957–60 – м. н. с., с. н. с. відділу історії радянської суспільства, 1960–2006 – с. н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни, зав. відділу, пров. н. с. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Робітничий клас України в боротьбі проти австро-німецьких окупантів і гетьманщини (квітень – грудень 1918 р.)» (1957, наук. кер. – д. і. н., проф. М. І. Супруненко). Докт. дис. «Робітничий клас України в роки громадянської війни» (1969). Проф. (1978).

Підготував 15 кандидатів наук. Поряд з науково-дослідницькою роботою займався викладацькою: читав курси з історії в Київ. держ. пед. ін-ті, Київ. політех. ін-ті, Київ. держ. ін-ті культури. Нагороджений орденами Червоного Прапора (1943), Вітчизняної війни І ст. (1985), «За заслуги» ІІІ ст. (1999), Богдана Хмельницького ІІІ ст. (1999). Почесний проф. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка.

Тв.: Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні: Бібліогр. покажч. – Х., 1957 (у співавт.); Робітничий клас України в боротьбі за владу рад. – К., 1957; Утворення Комуністичної партії України та її керівництво боротьбою трудящих проти австро-німецьких окупантів у 1918 р. – К., 1958; Боротьба трудящих України проти німецько-австрійських окупантів і гетьманщини в 1918 році. – К., 1960; Робітничий клас України в роки громадянської війни (1918–1920 рр.): Нариси. – К., 1966; Люди і годы заводу «Большевик». 1882–1982. – К., 1982 (у співавт.); Нариси історії профспілкового руху на Україні, 1917–1920. – К., 1974; Стахановці. – К., 1984; История фабрик и заводов Украинской ССР: Историография проблемы. – К., 1986; История завода «Арсенал». – К., 1986 (у співавт.); Репресоване краєзнавство (20–30 рр.). – К., 1991 (у співавт.).

Літ.: Г. П. Захист докторської дисертації Є. М. Скляренком // УДЖ. – 1969. – № 11; РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; Данилюк Ю. З. Вшанування доктора історичних наук Є. М. Скляренка з нагоди його 60-річчя // УДЖ. – 1984. – № 4; ЕоУ. – Vol. 11. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998; Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36 ст. – Вып. 4; Життя триває... / На пошану о-ра іст. наук Євгена Михайловича Скляренка. – К., 1999; Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 2. У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003; Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36 ст. – Вып. 25; З переможною правдою життя: 36. наук. праць на пошану Євгена Михайловича Скляренка. – К., 2004.

СКРЖИНЬСКА Марина Володимирівна (23.08.1939, м. Ленінград) – дослідниця історії та культури Давньої Греції й античних держав Північного Причорномор'я.

1961 закінчила класичне відділення філолог. фак-ту Ленінград. держ. ун-ту. Канд. дис. «Новелістична традиція про тиранію в Греції VII–VI ст. до н. е.» (1968, наук. кер. – д. і. н. А. І. Доватур, захист в Ленінград. держ. ун-ті). 1968–72 – викладач давньогрецької й латинської мов в Ленінград. держ. ун-ті й мед. ін-ті. 1972–2005 – с. н. с., пров. н. с. Ін-ту археології НАН України. Докт. дис. «Античні писемні джерела VII–IV ст. до н. е. про Північне Причорномор'я» (1992, захист в Ін-ті історії РАН, С.-Петербург). з 2005 – с. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Автор більше 140 наукових і науково-популярних праць, з них 5 монографій.

Тв.: Северное Причерноморье в описании Плиния Старшего. – К., 1977; Древнегреческий фольклор и литература о Северном Причерноморье. – К., 1991; Скифия глазами эллинов. – СПб., 1998; Будни и праздники Ольвии. – СПб., 2000; Быт ольвиополитов VI–I вв. до н. э. // Ольвия. Античное государство в Северном Причерноморье. – К., 1999; Побут. Фольклор, музика, театр. Художні ремесла // Історія української культури. – Т. 1. – К., 2004 (у співавт.); Посвящения боспорян в элевсинские таинства // Северное Причерноморье в античное время. – К., 2002; Ольвиополиты и боспоряне в Афинах // Вестник древней истории. – 2002. – № 2; Наряды граждан античных городов Северного Причерноморья //

Вестник древней истории. – 2003. – № 4; Повседневная жизнь херсонеситов // Херсонес Таврический в середине I в. до н. э. – VI в. н. э. – Харьков, 2004; Античні свята у Північно-Західній Причорномор'ї // Україна в Центрально-Східній Європі. – Т. 5. – К., 2005.

Літ.: До 60-річчя Марини Володимирівни Скржинської // Археологія. – К., 1999. – № 3.

СКРИПНИК Петро Ілліч (24.02.1952, м. Київ) – дослідник історії України кінця XIX – початку XX ст.

1976 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. Працював у ЦНБ АН УРСР ім. В. І. Вернадського. З 1989 – м. н. с., н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Місце і роль українських революційних демократів у загальноросійському визвольному русі кінця XIX – поч. XX ст.» (1991, наук. кер. – д. і. н. В. Г. Сарбей).

Тв.: Пам'ятки України: проблеми збереження і дослідження. – К., 1994 (у співавт.); До питання про історичне районування України // ВІСН. – 1995. – № 1; Пам'ятки діячам науки та культури національних меншин України. – К., 1998 (у співавт.); Історико-культурна спадщина України: Проблеми дослідження та збереження. – К., 1998 (у співавт.); Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біографічний довідник: У 2 ч. – Ч. 1, 2. – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

СКУБИЦЬКИЙ Трохим Тимофійович (16.09.1901, с. Сурьсько-Михайлівка Катеринослав. губ., нині Дніпропетров. обл. – 03.09.1937, м. Київ) – дослідник історії України XVII – початку XX ст.

Навчався в Олександрійській учительській гімназії. Закінчив соц.-екон. відділ Катеринослав. ін-ту народ. освіти. 1926–29 – аспірант іст. секції Катеринослав. наук.-досл. кафедри українознавства Д. І. Яворницького. 1929–30 – аспірант секції з історії пролетаріату СРСР Ін-ту історії при Ком. Академії у Москві. 1930–31 – н. с. іст. відділу Укр. ін-ту марксизму-ленінізму, 1931–36 – с. н. с. Ін-ту історії ВУАМЛІН. У квітні 1936 брав участь в роботі конференції молодих вчених УСРР, де виступив з доповіддю «Боротьба старшинських груп і закріпачення селянства в 60 рр. XVII сторіччя». В липні 1936 Президія ВУАМЛІН без захисту дисертації присудила наук. ступінь кандидата історичних наук та звання професора. Член колективу істориків по написанню підручника з історії України. 1936–37 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Арештований 12.06.1937 і за звинуваченням у приналежності до «контрреволюційної троцькістської націоналістичної терористичної організації» розстріляний. Реабілітований 1958.

Тв.: Рец. на кн.: Яворський М. Історія України в стислому нарисі. – ДВУ, 1929 // Історик-марксист. – 1929. – Т. 12; Классовая борьба в украинской исторической литературе // Историк-марксист. – 1930. – № 17; Проти фашистської теорії «самостійності» і «соборності» України // Історик-більшовик. – К., 1934. – № 1; Проти платформі контролю революційного блоку уламків націоналістів і троцькістів у підручнику історії України: [Рец. на кн.: Історія України. 1932] // Під марксо-ленінським прапором. – 1935. – № 3; До історії селянської війни 1647–1658 рр. // Під марксистсько-ленінським прапором. – 1936. – № 4.

Літ.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова. – К., 2001.

СЛАБЄВ Ігор Семенович (27.06.1923, м. Київ – 12.02.1989, м. Київ) – дослідник соціально-економічного розвитку України XVIII – першої пол. XIX ст., краєзнавець. Заслужений працівник культури УРСР (1975), лауреат Державної премії СРСР в галузі науки і техніки за участь у підготовці 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» (1976).

1941–45 працював чорноробом в шахтах Сталінської (нині Донецької) обл., закінчив Омське військово-училище, служив в Червоній армії. Учасник Великої Вітчизняної війни, інвалід 3 групи. 1950 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1950–51 – кер. лектор. групи ЦК ЛКСМ України. 1951–52 – м. н. с. воєнно-історичного відділу, 1952–54 – м. н. с. відділу історії радянського періоду, 1954–62 – м. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. 1953–54 – в. о. вченого секретаря ін-ту. Канд. дис. «Торгово-транспортний (чумацький) промисел та його

роль в соціально-економічному розвитку України XVIII – першої половини XIX ст.» (1961, наук. кер. – д. і. н. І. О. Гуржій, захист в Київ. держ. ун-ті). 1962–63 – учений секретар Бюро відділу суспільних наук АН УРСР. 1963–67 – с. н. с., 1967–79 – зав. відділу історії міст і сіл, одночасно 1974–77 – заст. дир. Ін-ту з наукової роботи, 1979–86 – с. н. с. відділу історії дружби народів Ін-ту історії АН УРСР. Досліджував питання історії первісного нагромадження капіталу в Україні, виконував значну наук.-організаційну та наук.-допоміжну роботу. Автор понад 50 праць. Нагороджений орденами Вітчизняної війни 1 та 2 ступенів, медалями, Почесною Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР.

Тв.: *Із історії первісного нагромадження капіталу на Україні (чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України XVIII – першої половини XIX ст. – К., 1964.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.*

СЛАВІН Лазар Мойсейович (11.07.1906, м. Вітебськ, Беларусь – 30.11.1971, м. Київ) – археолог. Член-кор. АН УРСР (1939). Лауреат Державної премії Української РСР в галузі науки і техніки (1977, посмертно).

1928 закінчив Ленінград. держ. ун-т. 1929–38 – працював в Ін-ті історії матеріальної культури ім. Марра АН СРСР. К. і. н. за сукупністю наукових та експедиційних праць, без захисту (1938). 1939–41 – заст. директора, директор Ін-ту археології АН УРСР. 1941–44 – с. н. с. Ін-ту історії та археології АН УРСР (Уфа, Москва). Одночасно 1939–44 – вчений секретар Відділу суспільних наук АН УРСР. 1944–45 – директор, 1946–49 – заст. директора, 1970–71 – зав. відділу античної археології Ін-ту археології АН УРСР. 1944–70 – зав. кафедри археології та музеєзнавства Київ. держ. ун-ту. 1936–70 – очолював археол. експедиції в Ольвію. 1950–53 – директор Ольвійського заповідника. 1947–70 – відповід. редактор «Вісника Київського університету. Серія археологія». Автор понад 100 наук. праць з історії і культури Ольвії, античних пам'яток Північного Причорномор'я, стародавньої історії та археології України.

Тв.: *Ольвія. – К., 1938; Древний город Ольвия. – К., 1951; Археологічне вивчення рідного краю. – К., 1960; Здесь был город Ольвия. – К., 1967.*

Літ.: *Учені вузів Української РСР. – К., 1968; РЕИУ. – Т. 4. – К., 1972; ЕУ. – Т. 8. – 1976; 60 років Інституту археології НАН України. – К., 1994; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні. – К., 2004.*

СЛИНЬКО Іван Іванович (25.11.1902, с. Васильківка, тепер смт. Дніпропетров. обл. – 27.11.1994, м. Київ) – дослідник історії селянства України та історії Великої Вітчизняної війни. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1970).

З 14 років працював в сільському господарстві, на залізниці, в шахті. 1923–26 служив в Червоній армії. 1928–30 навчався у вечірній рад. парт. школі, 1930–34 – у Дніпропетров. металург. ін-ті (останні два роки навчався без відриву від виробництва). Працював техніком, інженером з-ду ім. Петровського. З 1938 – на партійно-пропагандистській роботі. Учасник Великої Вітчизняної війни, брав участь у визволенні України, Польщі, Чехословаччини. 1946–50 – с. н. с., зав. воєнно-партизанського відділу, голова Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР. Канд. дис. «З'єднання партизанських загонів Сумської області під командуванням С. А. Ковпака (перший рік боротьби)» (1948).

1950–52 – зав. воєнно-історичного відділу, 1952–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–74 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Перемога колгоспного ладу на Україні (1927–1932 рр.)» (1968). Нагороджений орденом Червоної Зірки, медалями.

Тв.: *Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. – К., 1957 (у співавт.); Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927–1932 рр.). – К., 1961; Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945 гг.): У 3-х т. – К., 1967–1969 (у співавт., відзначена Державною премією УРСР в галузі науки і техніки); Підпілля і партизанський рух на Україні на завершальному етапі визволення. 1944 р. – К., 1970.*

Літ.: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 8. – 1976; ЕоУ. – Vol. IV. – 1993; Стоян П.К. Вишукання доктора історичних наук Л. І. Слинська у зв'язку з його 80-річчям // УІЖ. – 1983. – № 1; [Некролог] // УІЖ. – 1995. – № 1; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СЛУЦЬКИЙ Олександр Борисович (20.06.1915, м. Київ – 09.06.1967, м. Київ) – дослідник історії робітничого класу України.

1931–35 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1935–38 – вчитель, директор середньої школи у Києві, інспектор Наркомпросу УРСР. 1938–41 – н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Одночасно викладав основи марксизму на Вищих технічних курсах, у Технологічному ін-ті, Ін-ті підвищення кваліфікації вчителів. Учасник Великої Вітчизняної війни, брав участь у боях у складі Південно-Західного, Сталінградського, 2 і 3 Українських фронтів, а також Південної групи окупаційних військ. Канд. дис. «Боротьба українського народу проти Денікіна та білополяків» (1945). 1946–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–67 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Робітничий клас України в боротьбі за створення фундаменту соціалістичної економіки (1926–1932 рр.)» (1965). Науково-дослідну роботу поєднував з викладацькою у вузах. Нагороджений орденом Вітчизняної війни I ст., 10 бойовими медалями.

Тв.: *Перемога політики соціалістичної індустріалізації на Україні. – К., 1955; Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.). – К., 1957; Третій з'їзд КП(б)У. – К., 1958; Профсоюзи України після перемоги Великої Октябрю. – М., 1961 (у співавторстві); Робочий клас України в боротьбі за створення фундаменту соціалістичної економіки (1926–1932 гг.). – К., 1963.*

Літ.: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; [Некролог] // УІЖ. – 1967. – № 7; ЕоУ. – Vol. IV. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СЛЮСАРЕНКО Григорій Якович (??.10.1904, с. Глинське Роменського повіту Полтавської губернії, нині Сумської області – 18.11.1937, м. Київ) – дослідник історії України початку ХХ ст., історії партії.

З 1920 – член ЛКСМ, з 1924 – член ВКП(б). 1924–29 навчався (із перервою) на соц.-екон. відділі фак-ту профосвіти Дніпропетров. ін-ту народ. освіти. 1929–30 – викладач Дніпропетров. ін-ту народ. освіти. 1930–33 – навчався в Ін-ті червоної професури у Москві, одночасно 1932–33 – н. с. Ін-ту історії Комкакадемії. 1934–35 – начальник політвідділу радгоспу «Комсомолец» Юр'ївського району Дніпропетров. обл. З осені 1935 – с. н. с. Ін-ту історії ВУАМЛІН, після ліквідації ВУАМЛІН з серпня 1936 – с. н. с. та заст. директора Ін-ту історії України АН УРСР (фактично з 1936 – в. о. директора Ін-ту). Одночасно у 1935–37 викладав в Ін-ті червоної професури у Києві. Брав участь у підготовці коментарів до українського видання творів В. І. Леніна. Арештований 24.09.1937, звинувачений у участі у «антирадянській фашистсько-націоналістичній диверсійній терористичній організації». За вироком Військової колегії Верховного суду СРСР розстріляний. Реабілітований 1958.

Тв.: Рец.: «Літопис Револуції». Журнал истпарта КП(б)У, № 1–2, 3, 4 за 1931 г. // Историк-марксист. – 1932. – Т. 3.

Літ.: Фролов І. В. О работе Института истории за первое полугодие 1932 г.: Из доклада ученого секретаря Института на заседании бюро президиума Комкакадемии 13 июля 1932 г. // Историк-марксист. – 1932. – Т. 3; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова. – К., 2001.

СМІШКО Віктор Павлович (24.07.1949, м. Київ) – дослідник міжнародного співробітництва, краєзнавець.

1971–77 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1977–78 – вчитель історії та суспільствознавства в середній школі м. Києва, 1978–83 – асистент, викладач каф. історії СРСР і УРСР та каф. суспільствознавства та права Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Братська допомога союзних республік у відбудові і подальшому розвитку народного господарства та культури столиці Радянської України – Києва (1943–1950 рр.)» (1984, наук. кер. – акад. А. Д. Скаба). 1986–91 – н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії АН УРСР. 1991 переведений на роботу до Укр. фонду культури.

Тв.: *Возрождение Киева (Трудовое содружество народов СССР в восстановлении столицы Украины. 1943–1950)*. – К., 1990.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

СМОЛІЙ Валерій Андрійович (01.01.1950, с. Авратин Волочиського р-ну Хмельницької обл.) – фахівець у галузі історії України доби середньовіччя та раннього нового часу. Академік НАН України (1995), проф. (1999). Заслужений діяч науки і техніки України (1998). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2001), премії для молодих учених АН УРСР (1978). Нагороджений «Відзнакою Президента України» (1996), орденом Ярослава Мудрого V (1999) та IV (2004) ступенів.

1970 з відзнакою закінчив іст. фак-т Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту. Два роки перебував на викладачській роботі. 1972–75 – аспірант, 1975–79 – м. н. с., 1979–86 – с. н. с., з 1986 – зав. відділу історії феодалізму (з 1991 – відділ історії України середніх віків, з 2006 – відділ історії України середніх віків і раннього нового часу), 1991–93 – заст. директора з наукової роботи, з грудня 1993 – директор Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Возз'єднання Правобережної України з українськими землями у складі Російської держави» (1975, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко). Докт. дис. «Соціальна свідомість учасників народних рухів на Україні (друга половина XVII – XVIII ст.)» (1985). 1997–1999 – віце-прем'єр-міністр України з питань гуманітарної політики. Член Президії НАН України (з 1998). Член Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки (1997).

Один з ініціаторів відновлення археографічної роботи в Україні. Засновник сучасної медієвістичної та новістичної школи. Очолює наукову раду з проблеми «Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду», Українську філію Міжнародного наукового товариства по вивченню XVIII ст., президент Національного комітету по вивченню країн Південно-Східної Європи, голова ради з питань вивчення наукової спадщини та політичної діяльності академіка М. Грушевського.

Автор бл. 800 наук. праць, зокрема низки шкільних та вузівських підручників, ряду монографій, у яких на основі широкої джерельної бази розкриваються закономірності історичного процесу на українських землях на злами середньовіччя та нового часу. Пріоритетами у науковій діяльності вченого виступають проблеми історії українського козацтва; національно-визвольних змагань українського народу; формування суспільної свідомості українського соціуму; становлення національного етносу та самобутнього розвитку його культури; перебігу державотворчого процесу в Україні в XVII–XVIII ст.; міждержавних відносин в Центрально-Східній Європі раннього нового часу та місця і ролі у них українського фактору, тощо. Чільне місце у його науковому доробку посідають методологічні розробки.

Як автор та член редколегій неодноразово брав участь у фундаментальних колективних працях, виступив ініціатором створення п'ятнадцяти томної серії «Україна крізь віки», що у 2001 відзначена Державною премією України в галузі науки і техніки; підготовки багатотомної «Енциклопедії історії України», серії біографічних нарисів «Особистість і доба». Під його керівництвом (автор та член редколегій) вийшов ряд колективних праць: «Все про Україну» (К., 1998), «Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001)» (К., 2001), «Уряди України у ХХ столітті: науково-документальне видання» (К., 2001), «Відатні діячі України минулих століть: Меморіальний альманах» (К., 2001), «Київ: Енциклопедичне видання» (К., 2001), «Нариси з історії дипломатії України» (К., 2001), «Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.» (К., 2002), 3-й том фундаментального академічного видання «Історія української культури» (К., 2003), «Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки» (К., 2003), «Україна і Росія в історіографічній ретроспективі: Нариси в 3 т.» (К., 2004), «Україна – козацька держава. Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах» (К., 2004), «Історія українського селянства: Нариси У 2 ч.» (К., 2006), «Історія українського козацтва: Нариси У 2 ч.» (К., 2006).

Головний редактор «Українського історичного журналу» (з 1995); член редколегії 50-томного видання творів М. С. Грушевського, 5-томної «Історії української культури», часописів «Красзнавство», «Архіви України», «Київська старовина», міжвідомчого наукового збірника «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство», головний редактор «Зводу пам'яток історії та культури України» (у 28 т.), один із засновників і відповідальний редактор циклу видань серії «Пам'ятки історії України».

Виступив відповідальним редактором близько 300 колективних та індивідуальних монографій, добірок документів, перевидань історіографічної спадщини, збірників наукових праць.

Тв.: Возз'єднання Правобережної України з Росією. – К., 1978; Формування соціальної свідомості народних мас України в ході класової боротьби (друга половина XVII–XVIII ст.). – К., 1986; Як і коли почала формуватися українська нація. – К., 1991; У пошуках нової концепції Визвольної війни українського народу XVII ст. – К., 1992; Правобережна Україна у другій половині XVII–XVIII ст.: проблема державотворення. – К., 1993; Історія в життєписах. – К., 1994; Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет. – К., 1993; 2-е вид., перероб. і доп. – К., 1995; Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1997; Українська національна революція середньої XVII століття: проблеми, пошуки, рішення. – К., 1999; Україна XX століття: У 2 кн. – К., 2002; Богдан Хмельницький: Біографічний нарис. – К., 2002; Україна. Поступ історії. – К., 2003; Моя Україна. – К., 2004 та ін.

Літ.: Партинок М. О., Підтиченко В. І. Свідомість народних мас – предмет дослідження // Філософська думка. – 1985. – № 5; Пінчук Ю. А. Захист докторської дисертації В. А. Смоляем // УІЖ. – 1986. – № 4; Історіографія історії УССР. – К., 1986; В Національній академії наук України // Демократична Україна. – 1995. – 20 квіт.; Нове поповнення Академії: Обрані на загальних зборах Національної академії наук 14 квітня 1995 р. // Вісник НАН України. – 1995. – № 7–8; Вчені Інституту історії України НАН України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998; 50-річний ювілей академіка В. А. Смоляя // Вісник НАН України. – 2000. – № 1; Кам'янець-Подільський університет в особах. – Т. 1. – К., 2003; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні. – К., 2004; Академік Валерій Смолій / Серія «Видатні постаті Кам'янець-Подільського університету». – Кам'янець-Подільський, 2006; Методом творчого осмислення // Шапов І. Вчені України: 100 видатних імен. – К., 2006.

СМОЛЬНИЦЬКА Мирослава Костянтинівна (10.06.1978, с. Кийлів Бориспільського р-ну Київ. обл.) – дослідниця питань історії культури України другої половини XIX – поч. XX ст.

2000 закінчила іст. фак-т Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. 2000–2003 – аспірантка, 2003–04 – м. н. с., з 2004 – н. с. відділу історії України другої половини XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871–1920 рр.)» (2004, наук. кер. – чл.-кор. НАН України В. М. Даниленко).

Тв.: Колегія Павла Галагана: маловідомі сторінки історії // Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вып. 5. – К., 2001; Колегія Павла Галагана в українському національному русі XIX – поч. XX ст. // Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вып. 6. – К., 2002; Григорій Галаган: портрет особистості на тлі доби // Український історичний збірник–2002. – Вып. 5. – К., 2003; Просвітницька діяльність колегії Павла Галагана в кінці XIX – на початку XX століття // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вып. 6. – К., 2003; Колегія Павла Галагана як осередок духовно-мистецького життя суспільства (1871–1920 рр.) // Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вып. 8. – К., 2005; Україна: Хроніка XX ст.: Роки 1946 – 1960: Довід. вид.: У 2 ч. – К., 2005 (упоряд., у співавт.).

СОЙКО Іван Павлович (1912 – ?) – історик.

1945–46 – м. н. с. Львівського відділу Ін-ту історії України АН УРСР. Працював над темою «Запровадження церковної унії в західноукраїнських землях у 17–18 ст.».

Літ.: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів, 2001.

СОКУРЕНКО Володимир Федорович (05.03.1925, с. Марфівка Долинського р-ну Кіровоград. обл. – 07.11.1992, м. Київ) – дослідник історії компартії України, краєзнавець. Заслужений працівник культури УРСР (1969).

1952 закінчив фак-т міжнар. відносин Київ. держ. ун-ту. 1956–59 навчався в аспірантурі Київ. держ. ун-ту. 1959–69 – на партійній роботі. З 1975 – персональний пенсіонер союзного значення. Кандидат історичних наук (1962). 1981–83 – в. о. с. н. с. відділу іст.-краєзнавчих досліджень, 1983–92 – с. н. с. відділу науково-забезпечення томів «Зводу праць історії та культури» Ін-ту історії АН УРСР.

Брав участь у підготовці колективної монографії «Історія колгоспу “Здобуток Жовтня” Тальнівського району Черкаської області». Автор бл. 100 наук. статей.

Тв.: Большевистская организация Харькова во главе стачечного движения в 1912 г. // Научные записки КДУ. – Т. ХІІІ. – Вып. VІІІ. – К., 1959; Борьба большевиков Харькова за победу ленинской тактики на выборах в II Государственный Думу // УДЖ. – 1960. – № 2; Политически обеспечивать экономическую реформу // Блокнот агитатора. – 1966. – № 19.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

СОЛОГУБ Володимир Степанович (30.07.1927, с. Полове Львів. обл. – 11.05.1983, м. Львів) – дослідник історії математики і математичної фізики.

1951 закінчив фіз.-мат. фак-т. Львів. держ. ун-ту. 1951–59 – на пед. роботі. 1959–62 – аспірант, 1962–63 – м. н. с. Ін-ту математики АН УРСР у відділі історії математики. 1963 – ст. інженер – керівник групи історії математики, 1963–65 – м. н. с., 1965–81 – с. н. с. відділу історії природознавства сектора історії техніки та природознавства Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток методів розв’язання рівняння Лапласа у XVIII і XIX століттях» (1964, наук. ст. – к. фіз.-мат. н.). Досліджував діяльність вітчизняних математиків Д. О. Граве, С. В. Ковалевської, О. М. Ляпунова, В. А. Стеклова, М. В. Остроградського. 1981–83 працював в Ін-ті прикладних проблем механіки і математики АН УРСР (м. Львів).

Тв.: Развитие теории эллиптических уравнений в XVIII и XIX столетиях. – К., 1975; История отечественной математики: В 4 т. – К., 1966–1970 (у співавт.); История математического образования в СССР. – К., 1975 (у співавт.); Нариси з історії техніки і природознавства. – К., 1965, 1967, 1970, 1971, 1972, 1974, 1975 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

СОЛОМАТИН Микола Миколайович (24.03.1932, м. Дніпродзержинськ Дніпропетров. обл. – 17.12.1995, м. Київ) – дослідник т. зв. проблем ідеологічного боротьби та антикомунізму.

1956 закінчив іст.-філос. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1956–65 – кореспондент, редактор, відповід., голов. редактор Держ. комітету Ради Міністрів УРСР по телебаченню і радіомовленню. Одночасно закінчив Київ. пед. ін-т іноземних мов. 1965–68 – аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС (Москва). Канд. дис. «Сучасні американські теорії свободи буржуазної преси на службі антикомунізму» (1968). 1968–71, 1975–78 – с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР, консультант відділу інформації та зарубіжних зв’язків ЦК Компартії України, 1971–75 – ст. викладач Вищої парт. школи при ЦК КПУ. 1978 разом із відділом переведений до новоствореного Ін-ту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

Тв.: Трубадури антикомунізму. – К., 1971; Актуальні проблеми ідеологічної боротьби в світі рішенні ХХVІ з’їзду КПРС. – К., 1983; Антикомунізм у націоналістичних шатах. – К., 1983; Війна в ефірі. – К., 1986; Западная политология в Восточной Европе. – К., 1991.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вып. 1. – К., 1998.

СОХАНЬ Павло Степанович (18.11.1926, с. Новоіванівка Білопільського р-ну Сумської обл.) – фахівець з історії міжнародних зв’язків, археографії та джерелознавства. Чл.-кор. НАН України (1985). Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1980), премії ім. Д. З. Мануїльського АН УРСР (1976). Нагороджений Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1976), орденом «Знак пошани», болгарськими нагородами: орденом Кирила і Мефодія I ст. та 5 медалями. 1986 обраний почесним членом Болгарського. філологічного тов-ва.

1953 закінчив Харків. держ. пед. ін-т. 1952–56 – лаборант, викладач, зав. навчальної частини цього ін-ту. З 1956 викладав історію у харківських вузах. 1961–64 – аспірант, м. н. с., 1964–74 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1974–91 – заст. директора, зав. відділу історії міжнародних зв’язків Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Життя та революційна діяльність Георгія Дмитрова» (1963, наук. кер. – к. і. н. Ф. П. Шевченко). Докт. дис. «Економічне, науково-технічне та

культурне співробітництво СРСР і НРБ та участь в ньому Української РСР (1944–1970 рр.)» (1973). Професор (1981). З 1968 – член Комісії істориків СРСР – Болгарія, заст. голови Українського комітету Міжнародної асоціації по вивченню і поширенню слов'янських культур при ЮНЕСКО, заст. голови Укр. комітету славістів. Понад 20 років працював заст. Голови правління Укр. відділення радянсько-болгарської дружби. 1991 обраний Президентом Товариства «Україна–Болгарія». Один з ініціаторів відродження археографічної роботи в Україні. З відновленням у 1987 Археографічної комісії АН УРСР очолив її діяльність. З 1991 – директор новоствореного Ін-ту археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Опублікував понад 300 праць.

Тв.: Пламенный революционер. Жизнь и революционная деятельность Георгия Димитрова. – К., 1962; Вогонь вічної дружби. – К., 1966; Очерки истории украинско-болгарских связей. – К., 1976; Георгій Димитров в Україні. – К., 1982; Народная Республика Болгария в содружестве стран социализма. – К., 1984; М. С. Грушевський і Аcaademia: Ідея, змагання, діяльність. – К., 1993 (у співавт.).

Лит.: В. К. Захист докторської дисертації П. С. Соханем // УІЖ. – 1973. – № 6; Історики-славісти СССР. Биобиблиографический словарь-справочник. – М., 1981: 50-річчя П. С. Соханя // УІЖ. – 1977. – № 1; Павло Степанович Сохань (До 70-річчя від дня народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності). – К., 1996; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип. – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002.

СПИЦЬКА Оксана Василівна (22.12.1949, м. Київ) – сходознавець.

1971 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту, 1971–74 навчалась в аспірантурі Ін-ту сходознавства АН СРСР (Москва). 1975–78 – м. н. с. відділу зарубіжної історіографії Ін-ту історії України АН УРСР. 1978–1982 – м. н. с. Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Канд. дис. «Йорданія в міжнародних відносинах на Близькому Сході. 1922–1967» (1981, наук. кер. – к. і. н. Є. О. Лебедев, захист в Київ. держ. ун-ті).

Тв.: Иордания в международных отношениях на Ближнем Востоке. 1956–1967 гг. – К., 1981.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СТАВНЮК Віктор Володимирович (10.11.1956, с. Жван Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл.) – дослідник історії Стародавньої Греції.

1982 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1982–84 – асистент, 1988–93 – ст. викладач, доц. кафедри загальної історії іст. фак-ту Полтав. держ. пед. ін-ту, 1984–87 – аспірант кафедри історії стародавнього світу іст. фак-ту Моск. держ. ун-ту. Канд. дис. (1988). З 1993 – доц. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Київ. нац. ун-ту. Одночасно з 1996 – с. н. с. відділу «Кабінет українсько-грецьких відносин» Ін-ту історії України НАН України. Член Всеросійського товариства антикознавців (Росія). Докт. дис. «Становлення та еволюція афінського поліса (від занепаду Ахейської цивілізації до реформи Ефіальта і Перікла)» (2006, захист в Київ. нац. ун-ті ім. Тараса Шевченка).

Тв.: Фемістокл і Афіни: діяльність Фемістокла в контексті еволюції афінського поліса. – К., 2004; Становлення афінського полісу. – К., 2005.

СТАНІСЛАВСЬКИЙ В'ячеслав Володимирович (16.06.1968, м. Кам'янець-Подільський) – дослідник історії України XVII–XVIII ст., зокрема Запорозької Січі та Гетьманщини в міжнародних взаєминах.

1992 закінчив іст. фак-т Кам'янець-Подільського держ. пед. ін-ту. 1992–95 – аспірант, з 1995 – м. н. с., н. с., с. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Політичні відносини Запорозької Січі і Кримського ханства в кінці XVII – на початку XVIII ст.» (1996, наук. кер. – акад. НАН України В. А. Смолій). Автор бл. 100 наук. праць.

Тв.: З епістолярної спадщини Івана Мазети: Зб. докум. – К., 1996 (упоряд.); Листи Івана Мазети: Зб. докум. – Т. 1. – К., 2002 (упоряд.); Запорозька Січ та Річ Посполита: 1686–1699. – К., 2004.

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

СТАРУНСЬКА Наталія Володимирівна (09.06.1952, м. Дніпропетровськ – 08.09.1996, м. Київ) – дослідниця просвітницької діяльності інтелігенції в 70-х рр. XX ст.

1975 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976 – стажист-дослідник, 1976–80 – аспірантка, з 1980 – м. н. с., н. с. відділу історії комуністичного будівництва, відділу історії розвинутого соціалізму Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Участь інтелігенції України в лекційній пропаганді товариства «Знання» УРСР (1971–1975 рр.)» (1982, наук. кер. – д. і. н. Ю. О. Курносов).

Тв.: *Пропаганда передового опыта на промышленных предприятиях УССР // Рабочий класс СССР в условиях развитого социализма: Материалы Всесоюзного симпозиума. 28–30 марта 1979 г., г. Киев. – Ч. 3. – К., 1980; Лекційна пропаганда тов. «Знання» УРСР (1970–1975 рр.) // УІЖ. – 1981. – № 1.*

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

СТАРЧЕНКО Наталія Петрівна (12.05.1961, с. Цвітне Олександрівського р-ну Кіровоград. обл.) – дослідниця історії України середніх віків.

1991 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1991–92 – с. н. с. Держ. іст.-археол. заповідника «Стародавній Київ». З 1992 – пров. археограф Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Одночасно з 2002 – н. с. відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. іст. наук.

Тв.: *Адам Кисіль: між двома історіографічними концепціями // В'ячеслав Литинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – К., Філадельфія, 1994. – Т. 1; Децю про становище жінки в шляхетському соціумі (Волинь кінця XVI – середини XVII ст.) // Генеза: Спеціальний випуск. Філософські, історичні та політологічні студії. – К., 1999; Правова ситуація на Волині у XVI ст. // Київська старовина. – 1999. – № 5; Шлюбна стратегія одві і кілька проблем навколо неї (шляхетська Волинь кінця XVI ст.) // Київська старовина. – 2000. – № 6, 2001. – № 1–4.*

СТАШЕВСЬКИЙ Дмитро Миколайович (02.08.1924, м. Київ – 04.05.1969, м. Київ) – дослідник загальної історії та історії міжнародних відносин.

1949 закінчив фак-т міжнарод. відносин Київ. держ. ун-ту. 1949–52 – аспірант Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Провал експансіоністських планів США по відношенню до Радянської Росії у 1921–1922 рр.» (1952). 1953–57 – м. н. с., 1957–63 – с. н. с. відділу загальної історії і міжнародних відносин, 1963–69 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. (1966).

Тв.: *Провал антардакської політики міжнародного імперіалізму (1917–1924 рр.). – К., 1957; Експансія США в Європі під виглядом «допомоги» (1919–1923). – К., 1960; Інтервенція под видом помощи (польською мовою, 1964); Прогрессивные силы США в борьбе за признание Советского государства. 1917–1933. – К., 1969.*

Лит.: *РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; [Некролог] // УІЖ. – 1969. – № 7; Санцевич А. В. До 50-річчя з дня народження історика Д. М. Сташевського // УІЖ. – 1974. – № 7; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

СТАШЕВСЬКИЙ Євген Дмитрович (21.08.1884, м. Зіньків Летичівського повіту Кам'янець-Подільської губ. – 26.07.1938, м. Київ) – фахівець з російської історії, економічної історії Росії, України, Західної Європи, зокрема історії податків та податкової політики. Учень М. В. Довнар-Запольського.

1903 закінчив Тульську гімназію. 1903–08 – навчався на іст.-філол. та юрид. фак-тах Київ. ун-ту Св. Володимира. Був залишений на кафедрі російської історії для підготовки до професорського звання. Відбув учене відрадження (1909–11), склав магістерський іспит (1912) і був обраний приват-доцентом Київ. ун-ту та Київ. вищих жіночих курсів, доц. Київ. комерційного ін-ту. Магістерська дис. «Нариси з історії царювання Михайла Федоровича. Ч. I: Московське суспільство і держава перед Смоленською війною» (1913). З 1914 – екстраординарний проф. Київ. комерційного ін-ту, з 1915 – проф. Київ. ун-ту Св. Володимира та

Київських вищих жіночих курсів. 1917 звільнений з Київ. ун-ту. 1919 надрукував докт. дис. «Смоленська війна 1632–1634 рр. Організація і стан Московської армії» і був зрівняний у правах з докторами університетів, одержав звання ординарного професора.

1918 обраний до складу Ін-ту по вивченню економічної кон'юнктури України УАН, брав участь у роботі й очолював (1919) Близькохідний ін-т. 1920 – приват-доц. Новоросійського ун-ту в Одесі. З 1920 – у Києві – проф., зав. кафедри, декан Ін-ту народного господарства, Ін-ту зовнішніх зносин, Київ. землевпорядкувального технікуму. 1921–23 – одночасно проф. та зав. кафедр ін-ту нар. освіти та сільськогосп. ін-ту у Кам'янці-Подільському. Працював у Комісії народного господарства ВУАН, очолював створений ним Музей сільськогосподарської промисловості Цукротресту. З 1934 – на пенсії. 1937–38 – с. н. с. – консультант Ін-ту історії України АН УРСР. Органами ВУЧК–НКВС УСРР арештовувався у липні 1919 (засуджений до страти із переведенням згодом до категорії заручників, потім звільнений) та 1930 (в зв'язку з арештами у справі СВУ, згодом звільнений). 12 червня 1938 втретє ув'язнений УДБ НКВС УРСР, загинув пів час допиту.

Тв.: Опыт изучения тицсовых книг Московского государства XVI в. – Вып. I: Московский уезд. – К., 1907; Землевание Московского дворянства в первой половине XVII в. – М., 1911; К истории колонизации Юга: Великий боярин Иван Никитич Романов и его слободы в Елецком уезде. – М., 1913; Очерки по истории царствования Михаила Федоровича. – Ч. I: Московское общество и государство от начала царствования Михаила Федоровича до эпохи Смоленской войны. – К., 1913; Смоленская война 1632–1634 гг.: Организация и состояние Московской армии. – К., 1919; Сільськогосподарський ринок Правобережної України за передерформеної доби. – К., 1929; История докантиалистической ренты на Правобережной Украине в XVIII – первой половине XIX в. – М., 1968.

Літ.: ЕУ. – Словникова частина. – Т. 8. – 1976; ЕоУ. – Vol. V. – 1993; Михальченко С. И. Киевская школа в российской историографии. – М., Брянск, 1997; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. I. – К., 1998; Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. – Кн. I. – К., 2000; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення. – К., 2004.

СТЕПАНЕНКО Ганна Володимирівна (17.07.1975, м. Дніпропетровськ) – дослідниця історії православного духовенства, православної церкви XIX–XX ст.

1998 закінчила іст. фак-т Дніпропетров. нац. ун-ту. 1998–2001 – аспірантка, з 2001 – н. с. відділу історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – поч. XX ст.)» (2002, наук. кер. – д. і. н. Н. А. Шип).

Тв.: Імперська політика щодо участі українського православного духовенства у справі народної освіти (XIX – поч. XX ст.) // Історія релігій в Україні: Праці XI-ї Міжнарод. наук. конференції (Львів, 16–19 травня 2001 р.). – Кн. I. – Львів, 2001; Національно-культурницька діяльність вихованців православних духовних семінарій в Україні (друга половина XIX ст. – початок XX ст.) // Історія релігій в Україні: Праці XII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–24 травня 2002 р.). – Кн. I. – Львів, 2002; Благотворительность православной церкви в Украине в период Первой мировой войны // Проблемы истории Украины (XIX – поч. XX ст.). – Вип. IV. – К., 2002; «Православие парафримальне духовенство на українських землях Російської імперії в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.)» // УІЖ. – 2004. – № 5.

Літ.: Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004.

СТЕПАНОВИЧ Євгенія Петрівна (25.08.1946, м. Чернівці – 2005, м. Київ) – дослідниця історії освіти на Україні, укр. історіографіст.

1969 закінчила Київ. держ. пед. ін-т. З 1969 – ст. лаборант, м. н. с., з 1986 – н. с., 1990–95 – с. н. с. відділу джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін, 1995–2000 – с. н. с. відділу укр. історіографії Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Становлення та розвиток вищої спеціальної освіти на Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.» (1984, наук. кер. – к. і. н. О. І. Лугова).

Тв.: Высшая специальная школа на Украине (конец XIX – начало XX в.). – К., 1991.
Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СТЕЦЮК Катерина Ісаківна (23.11.1905, с. Шпитьки Київ. обл. – 04.08.2002, м. Київ) – дослідниця історії України середніх віків. Заслужений діяч науки УРСР (1967).

1928 закінчила фак. профосвіти Київ. ін-ту народної освіти. 1928–29 – виклала у трудовій школі м. Сквирки Київ. обл., 1929–31 – в Київ. автомобільному технікумі, 1931–39 – Київ. залізничному технікумі. Одночасно у 1936–41 – викладач історії народів СРСР Київ. пед. ін-ту. 1932–35 навчалася в аспірантурі по кафедрі історії народів СРСР Київ. держ. ун-ту. 1938–41 – н. с. сектора історії України періоду феодалізму Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Вплив повстання Степана Разіна на Україну» (1941, наук. кер. – д. і. н. М. Н. Петровський). Учасниця Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. В 1941–42 – політрук евакуаційного шпиталю (м. Горький). Нагороджена 3 бойовими медалями. 1942–44 – с. н. с. Інституту історії і археології АН УРСР (у м. Уфа та Москва), 1944–70 – с. н. с., 1970–74 – с. н. с. – консультант відділу історії феодалізму Інституту історії АН УРСР. Докт. дис. «Народні рухи на Лівобережній та Слобідській Україні в 50–70-х роках XVII ст.» (1960).

Тв.: Вплив повстання Степана Разіна на Україну (з історії спільної боротьби російського і українського народів проти феодально-кріпосницького гніту). – К., 1947; Утворення класів і держави у східних слов'ян. – К., 1948; Виховання дружба українського і російського народів. – К., 1950; Боротьба українського народу за возз'єднання України з Росією. – К., 1954 (у співавт.); Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 1650–1670-х роках XVII ст. – К., 1960.

Лит.: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 8. – 1976; Заремба С. З. Вшанування К. І. Стецюк з нагоди її ювілею // ВІЖ. – 1976. – № 3; Сидоренко В. П. Вшанування заслуженого діяча науки УРСР, доктора історичних наук К. І. Стецюк з нагоди її ювілею // ВІЖ. – 1981. – № 1; Гуржій О. І., Іванова Т. С. Вшанування доктора історичних наук К. І. Стецюк у зв'язку з її ювілеєм // ВІЖ. – 1986. – № 3; ЕоU. – Vol. V. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Краснявці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

СТОЯН Пилип Кузьмич (27.11.1904, ст. Долинська, нині місто Кіровоград. обл. – 30.06.1995, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст.

1921–26 працював робітником цегельного з-ду, головою робітничого кооперативу, зав. робіт. клубом. 1927–29 – секретар райкому комсомолу. 1931–32 навчався в Ком. ун-ті ім. Артема у м. Харкові, після його ліквідації – в Ін-ті червоної професури при ВУЦВК (закінчив в 1937). 1937–40 – викладач Київ. держ. ун-ту. 1940–43 на звільненій парт. роботі. 1943–44 – с. н. с. Ін-ту історії та археології АН УРСР (у м. Уфі та Москві). 1944–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–74 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Утворення Української Радянської Соціалістичної Республіки» (1947). Докт. дис. «Радянське будівництво в Українській РСР (1921–1925 рр.)» (1965). Науково-дослідну роботу поєднував з викладанням у вузах.

Тв.: Встановлення і зміцнення радянської влади на Україні. – К., 1954; Нариси історії комітетів незаможних селян. – К., 1960 (у співавт.); Советское строительство в Украинской ССР (1921–1925 гг.). – К., 1965.

Лит.: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; [Некролог] // ВІЖ. – 1996. – № 2; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СТРІЛКО Андрій Андрійович (16.09.1944, с. Переяслівка Чернігів. обл. – 11.2.2000, м. Київ) – дослідник соц.-політ. історії країн Лат. Америки та слов'янської еміграції.

1969 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1969–71 – стажист-дослідник, 1971–78 – м. н. с. відділу нової та новітньої історії країн Зах. Європи і Америки Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Українська трудова еміграція в країнах Латинської

Америци (кінець XIX – поч. XX ст.)» (1973). З 1978 – в Ін-ті соц. і економ. проблем заруб. країн АН УРСР.

Тв.: Первые иммигранты – украинцы на латиноамериканском континенте. – М., 1972; Антифашистское движение иммигрантов-славян. – М., 1975; Славянские группы в странах Южной Америки. – М., 1978.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СУТЛОБИН Сергій Іванович (16.11.1961, м. Одеса) – дослідник історії Канади, соціолог.

1984 закінчив фак-т міжнар. відносин та міжнар. права Київ. держ. ун-ту. Працював в Ін-ті електрозварювання ім. Є. О. Патона, навчався в аспірантурі Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР (1985–87). З 1987 – м. н. с. Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. 1990–91 – н. с. відділу етнополітики та прогнозування Центру національних відносин АН УРСР при Ін-ті історії АН УРСР. 1991 разом з відділом переведений до Ін-ту соціології АН УРСР. Канд. дис. «Етнічний фактор у формуванні громадської думки Канади з питань зовнішньої політики» (1988).

Тв.: Концепція етнополітичних досліджень в Україні. – К., 1992 (у співавт.); Немцы в Украине: статус, этничность, миграционные установки (по результатам социологического исследования). – К., 1993 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

СУПРУНЕНКО Микола Іванович (17.02.1900, м. Полтава – 11.09.1984, м. Київ) – дослідник історії України XX ст. Акад. АН УРСР (1972). Заслужений діяч науки УРСР (1968). Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки за двотомну монографію «Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні» (1969).

1912–19, 1921–24, 1930–31 – працівник однієї з друкарень Катеринослава. 1919–20 перебував у лавах Червоної армії. 1925–30 – на профспілковій роботі. 1930 закінчив вечірній робітфак. 1933 закінчив підготовчий дворічний курс Ін-ту червоної професури при ЦВК УРСР у Харкові, а у 1937 – іст. відділення цього Ін-ту. 1937–41 – вчений секретар Ін-ту історії України АН УРСР. 1941–43 – с. н. с. Ін-ту історії та археології АН УРСР (Уфа – Москва). Канд. дис. «Боротьба більшовиків України проти денікінщини» (1942).

У 1944–54 – с. н. с. відділу історії радянського періоду Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадської війни (1918–1920 рр.)» (1953). Проф. (1955). 1955–60 – зав. відділу історії радянського суспільства, 1960–84 – зав. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни Ін-ту історії АН УРСР. Досліджував історію громадянської війни в Україні, питання історії КПРС, події Великої Вітчизняної війни. Опублікував понад 170 наукових праць. Народжений двома орденами «Знак Пошани» (1944, 1954), орденом Трудового Червоного Прапора (1967), медалями, Почесною Грамотою, Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1970).

Тв.: Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні. – К., 1948; Комуністична партія – натхненник і керівник боротьби українського народу за створення і зміцнення Української Радянської держави. – К., 1953; Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945 гг.). – К., 1956; Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920). – М., 1966; Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні: В 2-х т. – К., 1967; Боротьба трудящих України проти денікінщини. – К., 1979.

Літ.: Гуржій І. О., Петренко В. С. Видатні радянські історики. – К., 1969; Гамрецький Ю. М. 70-річчя М. І. Супруненка // УІДЖ. – 1970. – № 2; П. С. Нове поповнення АН УРСР: М. І. Супруненко, А. Г. Шевелєв // УІДЖ. – 1972. – № 5; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 8. – 1976; Гамрецький Ю. М. Академік АН УРСР М. І. Супруненко: До 80-річчя з дня народження // УІДЖ. – 1980. – № 1; Николай Иванович Супруненко. – К., 1980; [Некролог] // УІДЖ. – 1984. – № 11; ЕоУ. – Vol. V. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ТАБАЧНИК Дмитро Володимирович (псевд. Д. Глібов, Т. Дмитренко; 26.11.1963, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст., політик, державний діяч. Чл. Нац. спілки журналістів України (1986). Дійсний член Укр. академії правничих наук (2000). Лауреат премії Спілки журналістів України «Золоте перо» (1989), республіканської премії ім. М. Островського (1991). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1999). Заслужений діяч науки та техніки України (2002). Дипломат ранг – Надзв. і Повн. Посол (2004). Нагороджений орденами Богдана Хмельницького III ст. (1999); князя Ярослава Мудрого V ст. (2003), багатьма медалями СРСР, України та зарубіж. країн.

1986 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1985–86 – літературний оглядач газети «Київський університет» (1985–86). 1986–89 – аспірант, 1989–90 – м. н. с. відділу теорії і історії міжнаціональних відносин Ін-ту історії АН УРСР. 1991–92 – ст. консультант, гол. консультант при секретаріаті Верховної Ради України. 1992–94 – керівник Прес-служби Кабінету Міністрів України, прес-секретар уряду України, начальник Головного управління інформації, преси та зв'язків з громадськістю Кабінету Міністрів України, 1993–94 – перший заст. голови Держ. комітету України у справах видавництва, поліграфії та книгорозповсюдження. Липень 1994 – грудень 1996 – голова Адміністрації Президента України, вересень 1997 – травень 1998 – радник Президента України; 1995–99 – проф. Академії держ. управління, 1997–98 – гол. наук. співробітник Ін-ту нац. відносин і політології НАН України. 1998–2002, 2002–2003 – народний депутат України. Листопад 2002 – лютий 2005 – віце-прем'єр-міністр України з гуманітарних питань. 2003–05 – проф. Ін-ту міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. З 2005 – директор Нац. експертного ін-ту НАН України. З 04.2006 – депутат Верховної Ради АР Крим. З серпня 2006 – віце-прем'єр-міністр України з гуманітарних питань.

Канд. дис. «Масові репресії проти інтелігенції України у другій половині 30-х – на початку 40-х років» (1993, наук. кер. – д. і. н. В. М. Даниленко). Докт. дис. «Феномен тоталітарно-репресивного суспільства в Україні (кінець 20-х – 50-ї роки)» (1995, захист в Ін-ті національних відносин та політології НАН України). Професор (1997). Чл. редколегій журналів: «Національна безпека», «Воєнна історія», «Губернатор», «Політика і час», «Український часопис міжнародного права», «Президент», «Пам'ятки України»; президент т-ва «Україна–Іспанія» (з 1993).

Автор (співавт.) понад 400 наук. праць, в т. ч.: «За стандартними звинуваченнями» (К., 1990), «Чорні роки історії» (К., 1990), «Олексій Кириченко: штрихи до політичного портрету» (К., 1991), «Останній з могокан застою» (К., 1992), «Масові репресії в Україні» (К., 1992), «Репресоване відродження» (К., 1993), «Україна на порозі ХХІ століття» (К., 1995), «Україна на шляху в світ» (К., 1996), «Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду» (К., 1996), «Нагороди України: Історія, факти, документи» (К., 1996, в 3 т.), «Україна і 21 століття: історико-політологічні аспекти» (1998, угорською мовою), «Україна: третій шанс» (К., 2002), «Памятники русской истории и культуры в Украине XVII–XXI вв.» (2003), «Україна: проблеми самоорганізації» (2003, в 2 т.), «Міжнаціональні відносини і нашої зльві менишини України» (К., 2004), «Історія української дипломатії в особах» (К., 2004), «Міжнаціональні відносини в Україні: стан, тенденції, перспективи» (К., 2004), «Технологічні парки: світовий та український досвід» (К., 2004), «Україна – діагноза: можливість економічної співпраці. Довідник» (К., 2004, в 2 т.), «Українська військова символіка» (К., 2004), «Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини» (К., 2004), «Українська дипломатична енциклопедія» (В 2 т.: 2004–5), «Італійці та італійська культура в Україні» (2005), «Шляхи інноваційного розвитку України» (2005), розділі в численних колективних монографіях, публікації з питань політичної та військ. історії України, політичної персоналістики.

Літ.: *Хто є хто в Україні. Т. 2.* – К., 1998; *Вчені Інституту історії України: Біобібліограф. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ТАЛАН Євдокія Полікарпівна (27.01.1918, с. Перервенці Дрابعького р-ну Черкас. обл.) – дослідниця історії селянства та суспільно-політичного життя в Україні новітнього часу.

1944 закінчила іст. фак-т Середньоазіатського ун-ту (м. Ташкент). 1944–45 – викладач історії СРСР Харків. пед. ін-ту, 1945–47 – м. н. с. сектора історії партії

Укр. філіалу ІМЕЛ при ЦК ВКП(б), 1950–53 – викладач каф. марксизму-ленінізму Київ. ін-ту іноз. мов. 1953–58 навчалася в аспірантурі при каф. історії КПРС Київ. держ. ун-ту, 1959–60 – асистент каф. історії КПРС Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Боротьба КП(б) України за зміцнення сільських партійних організацій в 1925–1927 рр.» (1959, наук. кер. – к. і. н. І. І. Шевченко). 1960 – м. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–65 – м. н. с., 1965–79 – с. н. с. відділу соціалістичного і комуністичного будівництва, 1979–85 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії АН УРСР. Автор бл. 100 наук. праць.

Тв.: Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1951–1958 рр.). – К., 1966; Світлий шлях колгоспного селянства. – К., 1980 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

ТАРАНЕНКО Микола Сергійович (27.01.1957, м. Київ) – дослідник історії Румунії новітнього часу.

1979 закінчив фак-т міжнар. відносин та міжнарод. права Київ. держ. ун-ту. 1979–82 – стажист-дослідник, 1981–89 – м. н. с., 1989 – н. с. відділу історії та теорії міжнародних відносин соціалістичних країн Ін-ту історії АН УРСР. 1982–84 – служив в Радянській армії. Канд. дис. «Діяльність Румунії в ООН з політичних питань, 1955–1965 рр.» (1988, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова). Нині очолює торговельно-економічну місію України в Румунії.

Тв.: Деякі питання будівництва соціалізму в Румунії у радянській історіографії // Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн. – 1983. – Вип. 9: Участь Української РСР у боротьбі Радянського Союзу за прийняття до ООН Болгарії, Румунії та Угорщини // УІЖ. – 1987. – № 2: Внесок Румунії у боротьбу соціалістичних країн в ООН за право країн на суверенний розвиток, проти колоніалізму й расизму (1955–1965 рр.) // УІЖ. – 1988. – № 6.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ТЕРЕНТЬЄВА Наталія Олексіївна (02.05.1947, м. Ленінград) – дослідниця українсько-грецьких зв'язків.

1972 закінчила фак-т романо-германської філології Київ. держ. ун-ту. 1969–78 – перекладач з англ. мови в Київ. відділенні ВАТ «Інтурист», 1978–80 – у Держ. комітеті по зовнішньоекономічних зв'язках (Республіка Ірак). З 1981 – м. н. с., н. с., с. н. с., з 1993 – зав. відділу «Кабінет українсько-грецьких відносин» Ін-ту історії України НАН України. Віце-президент Укр. нац. Комітету по вивченню країн Півд.-Схід. Європи, чл. Рос. т-ва по вивченню XVIII ст., на громадських засадах – президент т-ва «Україна – Греція», чл. Нац. географ. т-ва (США). Канд. дис. «Економічне, науково-технічне та культурне співробітництво СРСР та Греції (70-і – середина 80-х рр.)» (1988, наук. кер. – чл.-кор. НАН України П. С. Сохань). Була стипендіатом Ін-ту балканських досліджень (м. Салоніки, 1990), Мін-ва нац. економіки Греції (1997), Афіньського ун-ту ім. І. Каподістрії (1998), доброчинного фонду «Олександр Онасіс» (1999).

Тв.: Політичні, суспільні та культурні зв'язки між народами СРСР та Греції. – М., 1989 (у співавт.); Теорія та історія світової культури. – К., 1991 (у співавт.); Греко-радянські зв'язки: економіка, наука, культура. 1924–1991. – К., 1992; Греко-советские взаимоотношения: экономика, наука, культура (1924–1991). – К., 1993; Греко-російсько-українська єдність: 1000-річчя розвитку. – Донецьк, 1993 (у співавт.); Елінізм в Україні. – Афіни, 1996 (грецькою мовою); Украина – Греция: штрихи к портрету экономического сотрудничества. – К., 1998 (у співавт.); Греки в Украине: Экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.). – К., 1999; Торгово-економічні зв'язки України і Греції: Історичні традиції та сьогодення. – К., 2005 (у співавт.); Таємне грецьке товариство «Філікі Етерія»: Організаційний та політико-ідеологічний центр підготовки грецької революції 1821–1829 рр. – К., 2005.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ТЕРЕЩЕНКО Юрій Іларіонович (14.04.1939, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст. Академік Української академії історичних наук (1999).

1963–76 – ст. лаборант, м. н. с., 1976–87 – с. н. с. відділу Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Політична боротьба на виборах до міських дум України у 1917 р.» (1971, наук. кер. – акад. АН УРСР М. І. Супруненко). Докт. дис. «Економічна політика радянської влади на Україні в період громадянської війни 1918–1920» (1988). З 1987 працює у Київ. держ. лінгвістичному ун-ті (до 1994 – Київ. держ. пед. ін-т іноземних мов), де з 1991 очолює кафедру історії України та зарубіжних країн. Гол. редактор періодичного збірника наук. праць «Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія» (з 1997).

Тв.: Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції. – К., 1974; Великий Октябрь и становление социалистической экономики на Украине: Очерк истории экономической политики (1917–1920). – К., 1986; Історія України. – Кн. 1: Від найдавніших часів до 1917 р. – К., 1995 (у співавт.); Історія України від найдавніших часів до утвердження незалежної держави. Навч. посібник. – К., 1993 (у співавт.); Україна і європейський світ: нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. – К., 1996 (у співавт.); В'ячеслав Литвинський. З епістолярної спадщини. – К., 1996 (у співавт.); Український патріот з династії Габсбургів. – К., 1999 (у співавт.); Причинки до історії галицького консерватизму // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. – К., 2000 (гол. ред. зб.).

Літ.: Пінчук Ю. А. Захист докторської дисертації Ю. І. Терещенком // ВІЖ. – 1988. – № 10; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ТЕРЛЕЦЬКИЙ Омелян Антонович (03.12.1873, с. Крамарівка Ярославського повіту в Галичині, нині Польща – 13.02.1958, м. Львів) – дослідник аграрної історії і національного руху в Галичині у ХІХ ст. Дійсний член НТШ (1921). Учень М. С. Грушевського.

1896 закінчив філол. фак-т Львів. ун-ту. 1898 витримав держ. іспит з історії та географії і одержав від Мін-ва освіти Австрії звання проф., яке пізніше було визнано польською владою. 1898–39 викладав у гімназіях Тернополя, Чорткова та Львова. Під час Першої світової війни – співробітник Союзу Визволення України в таборах полонених в Німеччині. 1940–41 – ст. викладач і зав. кафедри історії середніх віків, 1944–48 – доц. кафедри історії східних і західних слов'ян Львів. держ. ун-ту. Одночасно 1940–41, 1944–1946 – с. н. с. Львівського відділу Ін-ту історії України АН УРСР. Працював над темою «Головна Руська Рада 1848–1851 рр.». З 1947 працював у львівській групі Ін-ту археології АН УРСР. 1950 надано науковий ступінь к. і. н. без захисту дисертації. 1951–52 працював у відділі історії України Ін-ту суспільних наук АН УРСР у м. Львові.

Тв.: Політичні події в Галицькій Русі в р. 1340 після смерті Болеслава-Юрія II // ЗНТШ. – Т. 12. – Львів, 1896; Козаки в Білій Русі 1654–1656 рр. // ЗНТШ. – Т. 14. – Львів, 1896; Історія української громади в Раштаді. 1915–1918. – 1919; Історія української державності: В 2-х т. – Львів, 1923–1924; Україна заборомом культури й цивілізації перед степовиками. – Львів, 1930; Гетьманська Україна і Запорізька Січ. – Львів, 1935; Історія учительської громади. – Львів, 1935; Взаємозносини східних і західних слов'ян до половини ХІІІ ст. – Львів, 1949.

Літ.: ЕУ. – Словникова частина. – Т. 8. – 1976; ЕоУ. – Vol. V. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000). – Львів, 2000; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України: Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів, 2001.

ТИМОЩУК Борис Описимович (07.04.1919, с. Лука Житомирського р-ну Житомир. обл.) – дослідник давньої історії східних слов'ян, історії Буковини, археолог, краєзнавець.

1937 закінчив трирічні курси Житомирського пед. ін-ту, після чого Наркоматом освіти УРСР був направлений на вчител. роботу до сільської школи. 1939 заочно закінчив іст. фак-т Одеського пед. ін-ту. 1939–41 служив в армії. Учасник радянсько-фінської та Великої Вітчизняної війни. 1943 потрапив до полону.

1943–45 – у концтаборах «Майданек» і «Флосенбург». Звільнився з концтабору під час повстання 1945. 1946 – зав. археологічного відділу Бердичівського краєзнавчого музею, 1947–68 – зав. відділу, заст. дир. Чернівецького краєзнавчого музею. Канд. дис. «Північна Буковина IX–XIV ст. за археологічними даними» (1967, наук. кер. – д. і. н. В. Й. Довженок). з 1968 – ст. викл., доц., проф. кафедри історії СРСР та УРСР Чернівецького держ. ун-ту. 1970–78 – с. н. с. відділу історії Півн. Буковини та конкретних соціальних досліджень Ін-ту історії АН УРСР (в м. Чернівці). 1978 переведений до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Докт. дис. «Общинний устрій східних слов'ян VI–X ст. (за археологічними даними Південної Буковини)» (1983, захист в Ін-ті археології АН СРСР). З 1983 – пров. н. с. сектора слов'яно-руської археології Ін-ту археології АН СРСР. В Москві під час горбачовської перебудови став одним з організаторів українського культурно-го т-ва «Славутич» й Українського історичного клубу.

З кін. 40-х рр. проводив систематичне вивчення археологічних пам'яток Чернівецької й сусідніх обл. З 1968 і до початку 1980-х рр. очолював археологічні експедиції Чернівецького держ. ун-ту, під час яких були відкриті понад тисячу археологічних пам'яток, в т. ч. – давньоруське літописне місто Василів на р. Дністер. Основні напрямки досліджень стосуються проблему слов'яно-руської археології, обчинного устрою східних слов'ян, економічної, соціальної та політичної еволюції східнослов'янського суспільства (VI–XIII ст.), становлення східнослов'янської державності тощо. Автор понад 170 наук. і 20 наук.-популярних праць.

Тв.: *Північна Буковина, її минуле і сучасне. – Ужгород, 1969 (у спіавт.); Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Чернівецька область. – К., 1969 (у спіавт.); Дорогами предків. – Ужгород, 1966; Північна Буковина: Земля слов'янська. – Ужгород, 1969; Археологічні пам'ятки Чернівецької області. – Чернівці, 1970; Радянська Буковина. Довідник-путівник. – Ужгород, 1970; Хотин. Путівник. – Ужгород, 1972; Зустріч з легендою. – Ужгород, 1974; Слов'янські гради Північної Буковини. – Ужгород, 1975; Слов'яни Північної Буковини в I–IX ст. – К., 1976; Давньоруська Буковина (X – перша пол. XIV ст.). – К., 1982; Кодьин – славянские поселения I–VIII вв. н. э. на р. Прут. – М., 1984 (у спіавт.); Восточнославянская община VI–X вв. н. э. – М., 1990. Языческие святилища древних славян. – М., 1993 (у спіавт.); Восточные славяне: от общины к городам. – М., 1995; Східні слов'яни VII–X ст.: полюддя, язичництво, початки держави. – Чернівці, 1999.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Б. О. Тимощук: Бібліографічний покажчик (до 80-річчя від дня народження). – Чернівці, 1999; Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.*

ТИМОФІЄНКО Володимир Іванович (05.02.1941, м. Одеса) – історик–архітектурознавець. Почесний доктор Наук.-досл. ін-ту теорії та історії архітектури і мистецтва (1998).

1965 закінчив Ін-т живопису, скульптури і архітектури ім. І. Рєпіна Академії мистецтв СРСР. 1963–65 – н. с. Одеської держ. картинної галереї. 1965–68 – аспірант Ленінград. інженерно-будівельного ін-ту. Канд. дис. «Архітектурно-містобудівний розвиток Одеси з кінця XVIII ст. до 1917 р.» (1968, наук. ст. – к. мистецтвознавства). 1968–72 – асистент, ст. викладач, доц. Воронізького інженерно-будівельного ін-ту, 1972–74 – зав. кафедри історії мистецтв Одеського держ. пед. ін-ту ім. К. Ушинського, 1974–84 – м. н. с., н. с., с. н. с. сектора історії архітектури Наук.-досл. ін-ту теорії, історії і перспективних проблем радянської архітектури (Київ). 1984–87 – с. н. с., пров. н. с., керівник групи з підготовки «Зводу пам'ятників історії та культури» відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії АН УРСР. З 1987 – с. н. с., пров. н. с. Ін-ту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Одночасно – проф. кафедри основ архітектури і архітектурного проектування Київ. нац. ун-ту будівництва і архітектури. Наук. редактор щорічника «Архітектурна спадщина України» (з 1994). Доктор мистецтвознавства (1993).

Тв.: *Методические рекомендации для подготовки Свода памятников истории и культуры по Украинской ССР. – К., 1981; Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. – К., 1984; Одесса: Архитектурно-исторический очерк. – К., 1983, 1984; Одеса: Архитектура. Пам'ятки: Альбом. – К., 1984; Формирование градостроительной культуры Юга Украины. – К., 1986; Українська садиба архітектура другої половини XVIII – першої третини*

XIX ст. – К., 1993; *Брами, огорожі й ворота у забудові південних міст.* – К., 1994; *Енциклопедія архітектурної спадщини України: Тематичний словник.* – К., 1995; *Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть: Біографічний довідник.* – К., 1999; *Нариси всесвітньої історії архітектури.* – Т. 1. – Кн. 1. – К., 2000; *Исторический центр города Одессы: Обзор истории развития.* – Одесса, 2001; *Давня Америка: Розвиток архітектури і монументального мистецтва.* – К., 2002; *История украинської архітектури.* – К., 2003; *Давня Америка: Розвиток архітектури і монументального мистецтва.* – К., 2004.

ТИМЧЕНКО Жанна Павлівна (25.10.1935, с. Семенівка, нині – смт., райцентр Полтав. обл. – 31.07.1986, загинула під час катастрофи на теплоході «Адмирал Нахимов») – дослідниця історії України періоду 1917–1920 рр.

1958 закінчила іст.-філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1958–61 – ст. лаборант відділу історії радянського суспільства, 1961–69 – м. н. с., 1969–86 – с. н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Участь трудящих жінок у боротьбі за встановлення і зміцнення радянської влади на Україні (1917–1920 рр.)» (1965, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР М. І. Супруненко). Автор понад 40 праць.

Тв.: Трудящі жінки в боротьбі за владу Рад на Україні (1917–1920 рр.). – К., 1966; *Ради України в 1917 р.* – К., 1974 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ТИЩЕНКО Вадим Григорович (21.10.1934, м. Харків) – дослідник історії техніки.

1956 закінчив металург. фак-т Київ. політех. ін-ту. 1956–58 – інженер Ін-ту металокераміки та спецсталив АН УРСР, 1958–59 – працював на з-ді «Червоний екскаватор», 1959–62 – в Ін-ті автоматики Держплану УРСР. 1962–65 – аспірант Ін-ту проблем лиття АН УРСР. Канд. дис. «Дослідження способів безконтактного вимірювання температури розплавленого чавуну та шлаку» (1966, наук. ст. – к. тех. н.). 1965–66 – інженер, м. н. с. Ін-ту проблем лиття АН УРСР, 1966–69 – с. н. с. Укр. філіалу Всесоюз. наук.-дослід. ін-ту склопластиків та скловолокна. 1969–84 – с. н. с. відділу історії техніки Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Пирометрия жидких металлов (методы и приборы для измерения и автоматического регулирования температуры жидких металлов). – К., 1964; *Контроль и регулирование некоторых тепловых процессов в литейном производстве.* – К., 1967; *Научно-технический прогресс в Украинской ССР. 1961–1970.* – К., 1971 (у співавт.); *Развитие металлургии Украинской ССР.* – К., 1976 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ТКАЧ (КУХАРЧУК) Ніна Іванівна (03.12.1926, с. Васильєво Потуржинсько-го р-ну Люблінського воєводства, Польща) – дослідниця історії України ХХ ст. Племянниця Н. П. Хрушова (Кухарчук).

1951 закінчила юрид. фак-т Київ. держ. ун-ту, 1951–54 – аспірантка каф-ри історії КПРС Київ. держ. ун-ту. 1958–61 – редактор УІЖУ, 1961–73 – м. н. с. відділу соціалістичного і комуністичного будівництва, 1973–81 – с. н. с. відділу соціалістичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба партійних організацій України за дальший розвиток і зміцнення колгоспного ладу в період соціалістичної реконструкції народного господарства і перемоги соціалізму в СРСР (1933–1937 рр.)» (1963). Досліджувала історію колгоспного будівництва в Україні в рад. період, зв'язки укр. народу з іншими народами.

Тв.: За ленінським кооперативним планом. – К., 1970; *У праці зміцнюється дружба.* – К., 1966; *Організаційно-господарське зміцнення колгоспів України в період перемоги соціалізму (1934–1938 рр.) // УІЖ.* – 1961. – № 3; *Діяльність партійних організацій України по розгортанню масово-політичної роботи серед колгоспного селянства (1934–1937 рр.) // УІЖ.* – 1962. – № 4; *Боротьба партійних організацій України за піднесення колгоспного виробництва в період між XVII і XVIII з'їздами ВКП(б) (1934–1938 рр.) // З історії соціалістичного і комуністичного будівництва на Україні.* – К., 1963.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ТКАЧЕНКО Василь Миколайович (01.01.1944, м. Брусилів Житомир. обл.) – дослідник зарубіжної історіографії, історіософ, політолог. Академік Академії політичних наук України, академік Міжнародної кадрової академії, чл.-кор. АПН України, лауреат Міжнародної премії ім. Г. С. Сковороди (1997), лауреат премії НАН України ім. М. І. Костомарова (2006); державний службовець 2-го рангу (2004).

1968 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1968–71 – аспірант, 1972–73 – м. н. с. Інституту історії АН УРСР. Канд. дис. «Антирадянська діяльність української буржуазно-націоналістичної еміграції в США (60-і рр. XX ст.)» (1973, наук. кер. – акад. АН УРСР А. Д. Скаба). 1973–74 – наук. співробітник-консультант Президії АН України; 1974–79 – ст. викладач фак-ту міжнародних відносин і міжнародного права Київ. держ. ун-ту. 1979–90 – с. н. с. відділу історіографії та історичних зв'язків України із зарубіжними країнами, відділу зарубіжної історіографії, 1990–93 – зав. відділу історіософії України Ін-ту історії України АН України. Докт. дис. «Україна і Росія: проблема національного самовизначення (Історіософський аналіз поточного моменту)» (1993).

1993–94 – ст. консультант прогнозно-аналітичної служби Адміністрації Президента України; 1994 – проректор з наукової роботи та зовнішніх зв'язків Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту; 1994–95 – заст. керівника центру комп'ютеризованих інформаційних систем Секретаріату Верховної Ради України; 1995–96 – головний наук. консультант науково-експертного відділу Секретаріату Верховної Ради України; 1996 – головний консультант Служби з питань гуманітарної політики Адміністрації Президента України; одночасно – пров. н. с. Ін-ту історії України НАН України. 1996–97 – зав. відділу загальних проблем гуманітарного розвитку Служби з питань гуманітарної політики Адміністрації Президента України; 1997–98 – зав. відділу суспільно-політичного аналізу Адміністрації Президента України; 1998–2001 – радник Посольства України в Республіці Білорусь; 2001–2003 – перший секретар Посольства України в Республіці Молдова; 2003–2005 – перший заст. Міністра освіти і науки України; 2005 – зав. відділу міжнародних зв'язків Академії педагогічних наук України; радник Президії Академії педагогічних наук України; з 2005 – директор Інституту вищої освіти АПН України. Автор (співавтор) понад 120 публікацій, зокрема 11 монографій.

Тв.: В чужій далекій стороні. – К., 1975 (у співавт.); Україна і Росія: Проблеми національного самовизначення (Історіософський аналіз поточного моменту). – К., 1993: Україна: історіософія самоорганізації. – К., 1994; Україна: проблеми самоорганізації (начерки поштових доби). – К., 1995 (у співавт.); Україна на межі цивілізації (історико-політологічні розвідки). – К., 1995 (у співавт.); Україна: альтернативи поступу (Критика історичного досвіду). – К., 1996 (у співавт.); Україна в контексті глобалізму. – К., 1998 (у співавт.); Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. – К., 1998 (у співавт.); Україна: проблеми самоорганізації. – Т. 1: Критика історичного досвіду. – К., 2003 (у співавт.); Україна: проблеми самоорганізації. Т. 2: Десятиліття суспільної трансформації. – К., 2003 (у співавт.)

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ТКАЧЕНКО Микола Михайлович (псевдонім: Микола Михайленко, 23.12.1892 (ст. ст.), м. Тальне, нині Черкаської обл. – 07.11.1965, м. Київ) – дослідник соціально-економічної історії України XVII–XVIII ст., археограф, архівіст, джерелознавець, літературознавець. Знав німецьку, французьку, російську, польську, латинську та грецьку мови.

Закінчив Другу чоловічу гімназію у м. Києві (1911) та іст.-філол. фак-т Ун-ту св. Володимира (1916). Наукову працю розпочав під керівництвом проф. В. Ю. Данилевича по темі: «Київська сотня Переяславського полку за Рум'янцевською ревізією». З 1918 – в Історично-географічній комісії, Історичній секції Укр. наук. тов-ва у Києві, Всеукраїнському археологічному комітеті, Комісії Степової України, Археографічній комісії (у 1931–33 її керівничий) ВУАН. Асистент кафедри історії України і бібліотекар Київ. ін-ту народної освіти. 1924–27 – аспірант, 1927–30 – н. с. Наук.-досл. кафедри історії України у Києві М. С. Грушевського. Промоційна праця «Закріпачення селян на Лівобережжі в XVII–XVIII ст.» (1927, наук. кер. – проф. О. С. Грушевський). 1928 заарештований органами ДПУ УСРР, але в тому ж році звільнений. 1933 звільнений з ВУАН «як класовий ворог». У 1930-х – викладач

географії київської середньої школи, з 1939 за сумісн. працював в Ін-ті української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. 1942–44 – н. с. Ін-ту історії та археології АН УРСР у м. Уфі (Башкирія). Канд. дис. «Історично-географічні відомості про місця перебування Т. Г. Шевченка на Україні» (1942). 1944–47 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. 1947–52 – с. н. с. Ін-ту історії та теорії архітектури, 1952–63 – с. н. с. Ін-ту літератури АН УРСР. З 1963 на пенсії. Докт. дис. «Начерки з історії селян на Лівобережній Україні» (1964).

Тв.: *Про Київські стародруки XVII і початку XVIII ст. (1616–1721 рр.) // Бібліологічні вісті. – 1924. – Ч. 1–3 (підпис – М. Михайленко); Наукове розроблення Румяницької ревізії // Україна. – 1924. – Кн. 3; м. Остер в XVII–XVIII вв.: За Румяницькою ревізією та іншими матеріалами // ЗІФВ ВУАН. – Кн. VI. – К., 1925; Канівська дослідн. Переяславського полку за Рум'яницькою ревізією: Студія з економічного та соціального питання Полтавського Подіпроя // ЗІФВ ВУАН. – Кн. VII–VIII. – К., 1926; Список праць О. М. Лазаревського та праць про нього: [З передовою та покажчиками] // Український Археологічний збірник. – Т. 2. – К., 1927; Гуманізм в XVI–XVII вв. // ЗІФВ ВУАН. – Кн. XI. – К., 1927; З нової історіографії Чернигова // Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. – К., 1928; Археологічні студії Володимира Антоновича // Український Археологічний Збірник. – Т. III. – К., 1930; Нариси з історії селян на Лівобережній Україні в XVII–XVII вв. – Т. I, Вип. 1. – К., 1931; Іван Франко – видатний дослідн. шеяченківської спадщини // Дніпро. – 1956. – № 9; Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – К., 1961 (у співавт.); Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: В 6-ти т. – Т. 3: Драматичні твори, Повісті. – К., 1963 (упоряд.).*

Літ.: [Некролог] // УДК. – 1965. – № 12; РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 9. – 1980; ЕоУ. – Vol. V. – 1993; Білокінь С. І. Київська школа акад. М. С. Грушевського // УДК. – 1996. – № 5; 1999. – № 5; Юркова О. В. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930 рр.). – К., 1999; Матія І. Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років. – К., 2000; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Причинок до листування двох учнів Михайла Грушевського. Листи І. П. Крип'якевича до М. М. Ткаченка (1955–1964 рр.) / Публ. О. Юркової, О. Федірко // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – Львів, 2001.

ТКАЧОВА Людмила Іванівна (15.12.1935, с. Мачухи Полтав. р-ну, Полтав. обл.) – дослідниця історії України 20–30-х рр. ХХ ст.

1958 закінчила іст.-філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1961–63 – бібліотекар, 1963–73 – ст. лаборант, м. н. с., 1973–2000 – с. н. с. відділів історії соціалістично-ї комуністичного будівництва, історії соціалістичного будівництва, історії української культури Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Допомога Червоної Армії трудящим України у відбудові народного господарства в роки Великої Вітчизняної війни» (1969, наук. кер. – д. і. н. П. П. Гудзенко). Брала участь у підготовці колективних монографій «Очерки социально-классовой структуры УССР. 1917–1937» (К., 1987), «Интеллигенция Советской Украины. Некоторые вопросы историографии» (К., 1988) та ін. Одна з авторів і член редколегії багатотомних «Історії Української РСР» (т. 6, 7. – К., 1977), «Истории Украинской ССР» (т. 7, 8. – К., 1984), «Истории Киева» (т. 3, кн. 1. – К., 1985).

Тв.: *Радянська Армія – українському народові. – К., 1971; Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму. – К., 1985; Держава і українська інтелігенція (деякі проблеми взаємовідносин у 20-х – на початку 30-х рр.). – К., 1990 (у співавт.); Нариси історії української інтелігенції (перша пол. ХХ ст.). – Кн. 2, 3. – К., 1994 (у співавт.).*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ТОДІЙЧУК Ольга Веніамінівна (05.02.1954, м. Дрогобич Львівської обл.) – історик-джерелознавець, дослідниця спеціальних історичних дисциплін.

1976 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976–78 – стажист-дослідник відділу історії дружби народів СРСР, 1978–83 – аспірантка, 1983–86 – м. н. с., 1986–89 – н. с., 1989–90 – с. н. с. відділу джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Вклад Московського товариства історії та старожитності російських у вивчення історії України» (1986, наук.

кер. – чл.-кор. АН УРСР д. і. н. Ф. П. Шевченко). 1990–91 – с. н. с. групи Археографічної комісії АН України. 1991–2002 – с. н. с., з 2002 – пров. н. с. відділу джерел з історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

Тв.: *Україна XVI–XVIII вв. в трудах Общества истории и древностей российских.* – К., 1989; *Перший видавець «Ресстру Війська Запорозького 1649 р.»* (до археографічної діяльності О. М. Бодяківського) // *Академія пам'яті професора Володимира Антоновича 16–18 березня 1993 р.: Доп. і матеріали.* – К., 1994; *Ресстр Війська Запорозького 1649 р.: Транслітерація тексту.* – К., 1995 (гол. упоряд., у співавт.); *Листи М. С. Грушевського до Є. Х. Чикаленка* // *Архівознавство, археографія, джерелознавство: Міжвід. зб. наук. праць.* – Вип. 4: *Студії на пошану Руслана Пирого.* – К., 2004; *М. Грушевський. Твори в 50-томах. Т. 1. Серія суспільно-політичні твори. 1894–1907.* – Львів, 2002 (упоряд., у співавт.)

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ТОЇЧКІН Денис Віталійович (22.06.1968, м. Київ) – дослідник спеціальних історичних дисциплін.

1995 закінчив іст. фак-т Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. 1998–2002 – аспірант, 2002–05 – м. н. с., з 2005 – н. с. відділу спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Українська шабля XVII – XVIII ст. як історичне джерело: Витоки, типологія, виготовлення та поширення (за матеріалами музейних колекцій України)» (2005, наук. кер. – д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко).

Тв.: *Козацька шабля XVII–XVIII ст.: історико-зброєзнавче дослідження.* – К., 2005.

ТОЛОЧКО Олексій Петрович (07.06.1963, м. Київ) – дослідник історії Київської Русі, української історіографії XVII ст. Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2001).

1985 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1985–87 – стажист-дослідник. 1987–90 – м. н. с., 1990–91 – н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Структура князівської влади в Південній Русі в сер. IX – сер. XIII ст.» (1989, наук. кер. – д. і. н. М. Ф. Котляр). З 1991 – зав. відділу Пам'яток української історіографії Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. З 1997 – с. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу; з 2002 – зав. Центру вивчення історії Київської Русі Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. захистив за монографією «История Российской» Василя Татищева: *Источники и известия*» (2005).

Тв.: *Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология.* – К., 1992; *Русь: держава і образ держави.* – К., 1994; *Дві не зовсім академічні дискусії: Винниченко, Багалій, Грушевський* // *Археографічний щорічник.* – Т. 2. – К., 1993; *Русь: держава і образ держави.* – К., 1994; *Roman Mstyslavich's Constitutional Project of 1203: Authentic Document or Falsification?* // *Harvard Ukrainian Studies, vol. XI/III, n. 3–4* (Cambridge, Mass., 1994); *Український переклад «Хроніки...» Мацея Стрийковського з колекції О. Лазаревського та історіографічні пам'ятки XII ст. (Український хронограф і «Синопсис») // ЗІПШ. – Т. ССXXVI: *Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.* – Львів, 1996; *Київська Русь.* – К., 1998 (у співавт.); *Kievan Rus' around the Year 1000 // Europe around the Year 1000 / Ed. by Przemyslaw Urbanczyk.* – Warsaw: Wyd. DiG, 2001; *Mapping the Lost Capital: Historical Topography of Kiev as an Antiquarian Project // Eighteenth-Century Studies, vol. 35, no 1* (Fall 2001); *Leo Kishka's Annales sancti Nestoris and Tatishchev's Chronicles // Paleoslavica, vol. X, no 2* (Cambridge, Mass., 2002); *Gdzie i kiedy narodzila sie legenda o Kronikarzu Nestorze? // Zeszyty naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Rok. XLV, nr 1–2* (177–178) (Lublin, 2002); *Problems of Religious Legitimization of the Rurikids of Rus // Monotheistic Kingship. The Medieval Variants, ed. by Aziz Al-Azmeh and Janos M. Bak* (Budapest, 2004); *Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3 т.* – Т. 1: *Українські проекти в Російській імперії.* – К., 2004. (у співавт.); *Прирусовки зверей к мшицаторам Радзивилловской летописи и проблема происхождения рукописи // Ruthenica.* – Т. 4. – К., 2005; *Происхождение хронологии Ипатьевского списка Галицко-Волынской летописи // Paleoslavica, vol. 13, no 1* (Cambridge, Mass., 2005); *«История Российской» Василя Татищева: Источники и известия.* – М., К., 2005.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ТОМОЗОВ (ТОМАЗОВ) Валерій В'ячеславович (27.02.1968, м. Магдебург, Німеччина) – дослідник проблем генеалогії та етнічної історії. Лауреат премії для молодих учених НАН України (2004). За професійні досягнення відзначений подяками Міністерства культури і мистецтв України (2001), Київського міського голови (2004) та Посольства України в Грецькій Республіці (2001, 2003, 2004).

1986–91 – навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1991–94 – аспірант, 1994–2005 – м. н. с., з 2006 – с. н. с. відділу спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Генеалогія козацько-старшинських родів: Історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.)» (2005, наук. кер. – д. і. н. Ю. А. Пінчук). 1998–99 – стипендіат Фонду державних стипендій Грецької Республіки, 2004 – стипендіат–дослідник Міністерства освіти та релігійних культів Грецької Республіки.

Голова Укр. генеалогічного тов-ва (з 1996), член «Русского генеалогического общества» у Санкт-Петербурзі (з 1995), «Историко-Родословного общества в Москве» (з 1995), член Ради і секретар Київ. наук. історико-філологічного тов-ва Андрія Білецького (з 1996), член Президії Київ. відділення Тов-ва Данте Аліг'єрі (з 2001), голова іст. секції Київ. тов-ва охорони пам'яток історії і культури (з 2005), член експертної ради при Нац. банку України (з 2006). Член редколегії «Записок історико-філологічного товариства Андрія Білецького», член редакційної ради часопису «Дворянский календарь» (Санкт-Петербург), гол. редактор «Записок Українського генеалогічного товариства».

Тв.: Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти. – К., 2000 (у співавт.); Україна. Віхи історії. – К., 2001 (у співавт.); Родовід: Науково-метод. посібник. – К., 2001; Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.). – К., 2006.

ТРЕГУБЕНКО Микола Федорович (29.10.1902, м. Мена Чернігів. губ. – 26.10.1937, м. Київ) – дослідник історії України початку ХХ ст.

1915–24 – працював слюсарем. 1924–26 перебував у лавах Червоної Армії. Член ВКП(б) з 1925. Закінчив Харків. парт. школу, навчався у Харків. ін-ті ком. освіти, з третього курсу якого був відряджений до Ін-ту червоної професури історії у Москві (закінчив 1934). 1934–36 – с. н. с. Ін-ту історії ВУАМЛІН, після ліквідації якого з липня 1936 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. У квітні 1936 брав участь в роботі Конференції молодих вчених УСРР, де виступив з доповіддю «Про збройне повстання в 1905 році на Україні». Брав участь у підготовці приміток до українського видання творів В. І. Леніна. Арештований 24.09.1937 і звинувачений в участі у «антирадянській українській націоналістичній терористичній організації». За вироком Військової колегії Верховного суду СРСР розстріляний. Реабілітований у 1958.

Тв.: До питання про грудневе збройне повстання 1905 року на Україні // Під марксистсько-ленінським прапором. – 1936. – № 2.

Літ.: У лецатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): 36 док. і матеріалів: У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1996; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова. – К., 2001.

ТРОНЬКО Петро Тимофійович (12.07.1915, с. Заброди Богодухівського р-ну Харків. обл.) – фахівець з проблем історичного краєзнавства та історико-культурної спадщини України, засновник сучасної школи істориків-краєзнавців, дослідник історії України періоду Великої Вітчизняної війни. Держ. і громад. діяч. Акад. НАН України (1978), перший віце-президент Всеукраїнської академії історичних наук (1999), заслужений діяч науки і техніки України (1990), Лауреат Держ. премії СРСР в галузі науки та техніки (1976), Премії Ленінського комсомолу (1984), Республіканської премії ім. М. Островського (1987).

Учасник Великої Вітчизняної війни. Депутат Верховної Ради УРСР 9-ти скликань (1947–1951, 1960–1985). Нагороджений орденами і медалями Союзу РСР, України та Росії, серед них – орденом Червоної Зірки (1943), Леніна (1961), Трудового Червоного Прапора (1958, 1965, 1971, 1973), Дружби народів (1975), Вітчизняної війни I ст. (1985), Жовтневої революції (1985), За заслуги III ст. (1995), Богдана Хмельницького II і III ст. (1997), орденом Держави за присвоєнням звання

Героя України (2000); орденом князя Ярослава Мудрого V ст. (2005), почесними грамотами Української (1975, 1981), Естонської (1974) та Білоруської (1975) РСР.

З 1932 працював робітником на шахті у м. Дзержинську, учителем, поміч. директора по вих. роботі, заст. дир. в навч. установах (Харк. обл.), заст. дир., дир. Лебединського дит. будинку, комсомольським працівником. 1939 обирався депутатом Народних Зборів Зах. України. 1939–41 – перший секретар Станіславського обкому ЛКСМУ. Під час Великої Вітчизняної війни був на політ. роботі у діючій армії кількох фронтів. 1943–47 – перший секретар Київ. обкому і міськкому комсомолу, другий секретар ЦК ЛКСМУ. 1948 закінчив (екстерном) Київ. держ. ун-т. 1948–51 – в аспірантурі Академії суспільних наук при ЦК ВКП(б). Канд. дис. «Комсомольське підпілля України в боротьбі проти гітлерівських загарбників в роки Великої Вітчизняної війни» (1951, наук. кер. – д. і. н. Л. С. Гапоненко). 1951–61 – на партійній роботі. 1961–78 – заст. Голови Ради Міністрів УРСР. Працюючи на цій держ. роботі понад 17 років, займався розвитком освіти України всіх рівнів, розвитком культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, охорони історико-культурної спадщини. Роботу в парт. і держ. органах поєднував з науковою діяльністю. Був одним із ініціаторів створення та Головою Правління Укр. т-ва охорони пам'ятників історії та культури (1967–88), ініціатором створення Музею народ. архітектури і побуту в Пирогово (Київ) та Національно-культурного заповідника козацької слави на о. Хортиця. Докт. дис. «Боротьба трудящих Радянської України проти гітлерівських загарбників в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)» (1968, захист на спец. вченій раді з іст. наук при Академії суспільних наук при ЦК КПРС).

1978–79 – віце-президент АН УРСР. З 1980 – зав. відділу регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України. З 1986 – віце-президент Міжнар. комітету славістів. З 1990 – Голова Правління Всеукр. спілки краєзнавців. В умовах незалежної України широко розгорнув координацію діяльності по охороні та відтворенню видатних пам'яток історії та культури. Радник Президента України з питань історико-культурної спадщини (1996), голова Комісії по відтворенню видатних пам'яток історії та культури при Президентові України (1996), голова Благодійного фонду по відтворенню видатних пам'яток історико-культурної спадщини ім. Олеса Гончара (1996).

В наукових працях радянського часу висвітлював багатогранні процеси історії радянського суспільства, культурного будівництва, розвитку й зміцнення дружби народів. Займався дослідженням проблем історії Великої Вітчизняної війни, історичного краєзнавства, пам'яткознавства, останніми займається й нині. Одним з важливих аспектів наукової і організаційної діяльності було керівництво (з 1965) підготовкою і створенням «Історії міст і сіл УРСР» в 26-ти томах (нині – керує підготовкою нового видання). З 1982 координує підготовку томів Зводу пам'яток історії і культури народів СРСР по Українській РСР (після 1991 – «Звод пам'яток історії та культури України»). Автор, упорядник, головний або відповідальний редактор багатьох колективних монографій, збірників документів, зокрема: Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. 1941–1945 гг.: В 3-х т. – К., 1967–1969; История Украинской ССР. – Т. 7. – К., 1978; История Киева. – Т. 2, Кн. 3. – К., 1982; Репресоване краєзнавство (20–30-і роки). – К., 1991, Нагороди України: Історія, факти, документи: У 3-х т. – К., 1996 та ін. З 1992 – голова Головної редколегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», гол. ред. ж-лу «Краєзнавство», чл. редакційної ради й головної ради ж-лів «Пам'ятки України», «3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КДБ». Автор понад 600 праць, у т. ч. 17 монографій.

Тв.: Безсмертя юних. – К., 1957; В боях за Вітчизну (1940–1945 рр.). – К., 1958; Народоу сила незборима. – К., 1968; Подвиг твоих отцов. – М., 1970; Защищая Советскую Родину. – М., 1979; Летопись дружбы и братства. – К., 1981; Безсмертний подвиг. – К., 1985; Розповідь про безсмертний подвиг. – К., 1987 (у співавт.); Увічнена історія України. – К., 1992 (у співавт.); Краєзнавство у відродженні духовності та культури. Досвід, проблеми, перспективи. – К., 1994; Навічно в пам'яті народній. – К., 1995; Історичне краєзнавство: крок в нове тисячоліття. – К., 2000; Задаємо всіх поіменно. – К., 2001; Історія міст і сіл в контексті регіональних досліджень. – К., 2001; Українське краєзнавство в ХХ столітті. – К., 2002; Всеукраїнська спілка краєзнавців: До 75-річчя діяльності // ВІЖ. – 2002. – № 4; Краєзнавство України: Здобутки і проблеми. – К., 2003; В. В. Щербцький (1918–1990) //

УДЖ. – 2003. – № 1; *Молодість, опалена вогнем. – 2-е вид.* – К., 2004; *Красназавчий рух в Україні: Шляхи подальшого розвитку* // УДЖ. – 2004. – № 2; *Внесок народу України в перемогу над німецько-фашистськими загарбниками* // *Красназавство.* – 2005. – № 1–4.

Літ.: Бондар Т. Д. *Захист докторської дисертації П. Т. Троцьком* // УДЖ. – 1968. – № 12; *Історія Академії наук Української ССР.* – К., 1979; УРЕ. – Т. 2. – К., 1984; РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; ЕУ. – *Словникова частина.* – Т. 9. – 1980; *З любов'ю до України.* – К., 1995; *Хто є хто в Україні.* – К., 1997; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / *Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; Удод Л. П. Т. Троцько. *Портрет на тлі епохи.* – Дніпропетровськ, 2000; П. Т. Троцько: *Біобібліографічний покажчик.* – К., 2000; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід.* / *Серія «Українські історики».* – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003; *Красназавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник.* – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003.

ТРОЩИНСЬКИЙ Володимир Павлович (17.06.1951, с. Рогізна Сквирського р-ну Київ. обл.) – дослідник історії укр. еміграції й укр. діаспори, політ. течій укр. зарубіжжя, етнополітичних процесів та міжнаціональних відносин в Україні. Лауреат Держ. премії України в галузі науки та техніки (2001), премії НАН України ім. М. С. Грушевського (2005). Кавалер Ордена «За заслуги» III ст. (2003).

1968–73 – навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1973–78 – стажист-дослідник, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Українські буржуазні націоналісти на службі німецького імперіалізму у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)» (1978, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко). 1978–91 – м. н. с., с. н. с., пров. н. с., зав. сектора Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. 1991–96 – зав. сектора, зав. відділу Ін-ту соціології НАН України. Докт. дис. «Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище» (1994). 1996–2000 – перший заст. міністра, перший заст. Голови Державного комітету України у справах національностей та міграції. З 2000 – проф. кафедри соціальної і гуманітарної політики, 2001–2002 – декан денного факультету, з 2002 – декан факультету вищих керівних кадрів Нац. Академії державного управління при Президентові України. Автор бл. 150 друк. праць у вітчизняних і зарубіжних виданнях. Заст. гол. редактора «Енциклопедії української діаспори», член редакційної колегії ж-лу «Українська діаспора».

Та: *Зловісне обличчя неонацизму.* – Братислава, 1987; *Українці в зарубіжному світі.* – К., 1991 (у спіавт.); *Зберігаючи українську самобутність.* – К., 1992 (у спіавт.); *Перша конференція української еміграції в Празі і створення Української Головної Еміграційної Ради (червень 1929)* // *Українська діаспора.* – 1992. – Ч. 1; *Український Соціологічний Інститут у Празі: організація і наукова праця (1924–1932)* // *Українська діаспора.* – 1992. – Ч. 2; *Державна етнополітика України: історичні витоки та засади формування в сучасних умовах* // *Етнополітична ситуація в Україні: спроби наукової інтерпретації.* – К., 1993; *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище.* – К., 1994; *Витоки та історична доля міжвоєнної української політичної еміграції в Європі* // *Українська діаспора.* – 1994. – Ч. 4–5; *Український Вільний Університет крізь призму історичного аналізу* // *Українська діаспора.* – 1995. – № 7; *Україна. Історико-етнографічна монографія.* – Кн. 1. – Опішче, 1999 (у спіавт.); *Українці в світі.* – К., 1999 (у спіавт.); *Гуманітарна політика в Україні: Навч. посіб.* – К., 2002 (у спіавт.); *Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті: Навч. посіб.* – К., 2003 (у спіавт.); *Етнологія: терміни та поняття: Навч. посіб.* – К., 2003 (у спіавт.); *Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії.* – К., 2003 (у спіавт.); *Етніоціональна структура українського суспільства: Довідник* – К., 2004 (у спіавт.); *Закордонне українство: Навч. посіб.* – К., 2005 (у спіавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / *Серія «Українські історики»* – Вип. 1. – К., 1998; *Хто є хто в Україні.* – К., 1999; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід.* / *Серія «Українські історики».* – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ТУРЧЕНКО Яків Іванович (02.04.1904, с. Жуки Глобинського р-ну Полтав. обл. – ?) – дослідник історії природознавства.

1934 закінчив Харків. інж.-пед. ін-т. 1934–37 – працював в Ін-ті прикладної фіз. хімії (м. Харків); 1937–39 – н. с. Центр. наук.-досл. лабораторії Укрхімтресту (м. Харків); 1939–41 – головний хімік, гол. інженер з-ду «Більшовик» (м. Харків). Учасник Великої Вітчизняної війни. 1941–44 – помічник командира окремого

батальйону хімічного захисту на фронті. Нагороджений орденом Червоної Зірки, медалями. 1944–47 – нач. відділу наук.-досл. роботи Управління вищої школи при Раді Міністрів УРСР; 1945–48 – доц. Київ. автдорозжнього ін-ту; 1948–56 – заст. директора Київ. технологічного ін-ту легкої промисловості. 1951–53 – докторант Ін-ту історії природознавства АН СРСР (м. Москва); 1948–61 – зав. кафедри загальної та неорганічної хімії, 1961–65 – проф. тієї ж кафедри Київ. технологічно-го ін-ту легкої промисловості. Д. хім. н. (1963). 1965–72 – с. н. с., консультант відділу історії природознавства Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: «Серная кислота» (1935); «Основные пути развития общей неорганической и физической химии на Украине до 1917 г.» (1955); «И. И. Бекетов» (1954).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

УДОД Олександр Андрійович (10.05.1957, с. Тарасівка Пологівського р-ну Запорізької обл.) – спеціаліст в галузі укр. історіографії, історії історичної науки та освіти в Україні 1920–30-х рр., дослідник методологічних проблем історичної науки: аксіологічного (ціннісного) підходу, історії повсякденності, психоісторичного підходу.

1974–78 навчався на іст. фак-ті Запорізького держ. пед. ін-ту, 1978–92: вчитель історії, директор школи, зав. райвно; 1992–98 – нач. Дніпропетров. обл. управління освіти, заст. голови облдержадміністрації з політико-правових питань. 1991–94 навчався в аспірантурі Дніпропетров. держ. ун-ту. Канд. дис. «К. Г. Гуслистий – історик України» (1994, наук. кер. – д. і. н. М. П. Ковальський). 1998–2000 – докторант Дніпропетров. нац. ун-ту. Докт. дис. «Роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу (1920–1930-ті рр.)» (2000). 1993–2001 – доцент, проф. кафедри російської історії Дніпропетров. нац. ун-ту. З 2001 – гол. редактор вид-ва «Генеза». 2003–2004 – директор Ін-ту навчальної літератури Мін-ва освіти і науки України. 2002–2006 – пров. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст., з 2006 – зав. відділу української історіографії та спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Очищення правдою: Відома і невідома Україна в об'єктиві історії ХХ сторіччя*. – К., 1993 (у співавт.); *Нариси історії Росії з найдавніших часів до сьогодення*. – Дніпропетровськ, 1997 (у співавт.); *Кость Гуслистий – історик України*. – К., 1998; *Політична наука у категоріях, поняттях, схемах та діаграмах*. – К., 1998 (у співавт.); *Управління школою*. – Дніпропетровськ, 1998 (у співавт.); *Методичное пособие по истории древнего мира*. – Дніпропетровськ, 1998 (у співавт.); *Історія і духовність*. – К., 1999; *Історія в дзеркалі аксіології: Роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу в 1920–1930-х роках*. – К., 2000; *Історія осягнення духовності*. – К., 2001; *Україна: філософія історії*. – К., 2003; *Микола Неонович Петровський (1894–1951): Життя і творчий шлях історика*. – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Чабан М. Долю народу визначає національний характер // *Зоря*. – Дніпропетровськ, 2000. – 13 червня; Мицик Ю. Рецензійний огляд // *Український археографічний щорічник*. – Вип. 5–6. – К., 2001; Професори Дніпропетровського національного університету. – Дніпропетровськ, 2003; *Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004; *Запорізький національний університет: Ювілейна книга*. – Запоріжжя, 2006.

УЛЬЯНОВСЬКИЙ Василь Іринархович (06.08.1958, м. Тарногське Тарногського р-ну Вологодської обл., Росія) – фахівець зі східноєвропейського пізнього середньовіччя, історії Церкви, науки та культури, історіографії та джерелознавства. Лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАН України (1993), премії ім. А. Снявського (1992), Альбертського ун-ту (1995).

1980 закінчив іст. фак-т. Київ. держ. пед. ін-ту. 1981–84 – аспірант каф. історії СРСР та УРСР Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Соціальна та внутрішньополітична боротьба в російській державі на першому етапі селянської війни (1603–1606 рр.)» (1985, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Скринников, захист в Ленінград. держ. пед. ун-ті). 1984–86 – вихователь Мостищенської школи-інтернату Макарівського р-ну Київ. обл. 1986–89 – с. н. с. – методист Республ. Будинку наук. атеїзму. 1990–91 – с. н. с. Археографічної комісії Ін-ту історії АН УРСР. З 1989 – с. н. с., з 1995 – пров. н. с. Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського

НАН України. Докт. дис. «Росія на початку Смуту: нова концепція» (1995, захист в Ін-ті української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України). З 1989 – викладач, з 1990 – доц., з 1996 – проф. кафедри давньої та нової історії України Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Автор бл. 200 наукових і навчальних публікацій.

Тв.: М. С. Грушевський і Аcaademia. – К., 1993 (у співавт.); Российские самозванцы: Лжедмитрий I. – К., 1993; Россия в начале Смуты: Очерки социально-политической истории и источниковедения. – Ч. 1–2. – К., 1993; Історія Церкви та релігійної думки в Україні: сер. 15 – кн. 16 ст. – Кн. 1–2. – К., 1994; Володимир Антонович: образ на тлі епохи. – К., 1997 (у співавт.); Церква в Українській державі 1917–1920 рр. – Кн. 1–2. – К., 1997; «Русское дело в Северо-Западном крае» через призму історії магнатських архівів Сапєг та Радзивіллів у ХІХ ст. – К., 1998; Члени-засновники Національної академії наук України: Зб. нарисів. – К., 1998 (у співавт.). Співупорядник видавн.: 3 іменем Святого Володимира, Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників. – К., 1994. – Кн. 1–2; Alma Mater. Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920. Матеріали, документи, спогади. – К., 2000–2003. – Кн. 1–2.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле і сьогодення. – К., 2004.

УСЕНКО Павло Георгійович (27.12.1945, м. Харків) – дослідник історії України, Росії та Польщі ХVІІІ–ХХ ст. Лауреат премії газ. «Комсомольське знамя» (1989), премії «Золоте перо» Нац. спілки журналістів України (2003).

Закінчив філолог. фак-т (1962) та фак-т журналістики (1971) Київ. держ. ун-ту. 1971–73, 1977–79 – ред. Укр. телебачення і радіо. 1973–74 – заст. зав. відділу Київ. міськкому ЛКСМУ. На гром. засадах – голова Федерації шашок УРСР (1977–90) та президент Нац. федерації шашок України (1992–94). 1977 закінчив аспірантуру Київ. держ. ун-ту (фак-т журналістики). Канд. дис. «Російсько-українсько-польські революційні зв'язки у 50-і – на початку 60-х рр. ХІХ ст. Діяльність Зигмунта Сераковського» (1981, наук. кер. – д. і. н. І. С. Хміль). З 1979 – м. н. с., с. н. с. відділу історії України ХІХ – поч. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Идеиное единство русских, украинских и польских революционеров-демократов (50–60-е гг. XIX в.). – К., 1985; Натхненний Сигзмунд. – Львів, 1990; Культурные и общественные связи Украины со странами Европы. – К., 1990 (у співавт.); Україна і Польща в період феодалізму. – К., 1991 (у співавт.); І наші Тадей Косцюшко: Світоч волі на маршієсі українистики. – К., 2000; Чи був Михайло Грушевський президентом України? (Від історії національних катастроф – до катастрофи національної історії). – К., 2003.

Літ.: Знакомые лица // Комсомольское знамя. – 1990. – 1 янв.; Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст. – Кам'янець-Подільський, 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

УСТИМЕНКО Володимир Михайлович (01.08.1957, с. Устимівка Васильків. р-ну Київ. обл.) – дослідник проблем вітчизняної історії періоду Української революції 1917–1920 рр. (питання державного, військового будівництва, етнонаціональна політика) та сучасної етнополітичної історії України (регіональна національна політика, національні меншини в період незалежної України).

1983 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1983–86 – аспірант, 1986–94 – м. н. с., н. с. відділу історії революції та громадянської війни Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Діяльність Рад України по зміцненню тилу Червоної Армії в роки громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції» (1987, наук. кер. – акад. АН УРСР Ю. Ю. Кондуфор). 1994–2004 – с. н. с. Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. З 2006 – с. н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: Ради – організатори трудящих мас України на боротьбу проти контрреволюційних виступів у 1919 р. // ВДК. – 1987. – № 2; Центральна Рада // Сторінки історії Української РСР: Факти, проблеми, люди: Посіб. для вчителів. – К., 1990; Передмова // Збірник пам'яті Симона Петлюри. – К., 1992; С. Петлюра: «... Я вірю і певний, що Україна як держава буде» // Віче. – 1995. – № 2; Проблеми державного устрою в програмах українських національних партій 1900–1917 рр. // Ін-т політичних і етнополіт. досліджень: Наук. зап. – Вип. 2. – К., 1997; Національно-персональна автономія: теорія, історія, практика // Ін-т

політичних і етнонац. досліджень: *Наук. зап. – Вип. 5. – К., 1998: Концепція радянської державності і її більшовицька адаптація щодо України // Українська революція і державність у 1917–1920 рр. – К., 1998; Державний устрій: Яким вбачався він українським партіям? // Віче. – 1998. – № 6; С. В. Петлюра про зовнішню політику Директорії // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Зб. наук. праць – Фастів, 1999; Національні меншини в період української національно-демократичної революції // Національні меншини України у ХХ столітті. Політико-правовий аспект. – К., 2000; Етнополітичні процеси: стан та особливості їх прояву в регіональному розрізі // Ін-т політичних і етнонац. досліджень: *Наук. зап. – Вип. 19. – К., 2002; Національні рухи в Криму у пошуках політичних орієнтирів (Історіографія питання) // Ін-т політичних і етнонац. досліджень: *Наук. зап. – Вип. 23. – К., 2003; Етнополітичний аспект кримськотатарської проблеми // Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство. – К., 2004.***

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Бібліографія праць співробітників Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. 1991–2001 рр. – К., 2002.*

ФЕДОРОВА Лариса Данилівна (23.01.1951, с. Чкалове Кокчетавської обл., Казахстан) – історик, краєзнавець, пам'яткознавець, музеєзнавець.

1974 закінчила іст. фак-т Саратовського держ. ун-ту ім. М. Г. Чернишевського. Викладала у школах Росії, України. 1981–93 – н. с., зав. відділу, заст. директора з наукової роботи Музею історії міста Києва. 1991 виступила ініціатором створення першого в Україні історико-меморіального музею М. Грушевського, встановлення меморіальної дошки М. Грушевському на вул. Володимирській, 35 у Києві; побудувала на основі особисто зібраних для меморіального музею колекцій першу в Україні виставку, присвячену М. Грушевському, – «Мета, зміст і щастя життя...». З 1993 – н. с., з 1998 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Становлення і розвиток музеїв історії міст України (ХІХ–ХХ століття)» (1994, наук. кер. – к. і. н. Ю. А. Омельченко).

Має понад 250 публікацій. Основним напрямком наукової праці є підготовка енциклопедичного видання – тому «Київ» «Зводу пам'яток історії та культури України» (1999 видано 1-шу частину, 2004 – 2-гу частину 1-ї книги тому). Співупорядник тому і автор 124 статей про пам'ятки історії, відповід. секретар Голов. ред. колегії «Зводу пам'яток історії та культури України», член редакційно-художньої ради Головної редакції «Зводу пам'яток історії та культури України» при вид-ві «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. Брала участь у розробці концептуальних засад і структури тому, які є базовими і для томів, присвячених іншим регіонам України. Досліджує питання історії України та Києва, краєзнавства, пам'яткознавства, музеєзнавства, української біографістики тощо. Співупоряд., укладач приміток і додатків збірника «К. П. Василенко. Статті. Спогади. Листування» (В 2 ч. – К., 2002). Автор сценаріїв більш як 20 документальних фільмів з історії Києва та України, знятих на Київській кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка, Укртелефільмі, в Українській кінематоці (1990-і рр.).

Тв.: *Київ. Поділ. Поділ...: Фотоальбом. – К., 1994 (автор тексту і упоряд.); Київ. Столиця України та її визначні місця. – К., 1999 (автор тексту й упоряд.); Київське воєнно-історичне товариство в пам'яткоохоронному і краєзнавчому русі Наддніпрянської України початку 20 ст. – К., 2005; Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України. Біографічний довідник: У 2 ч. – К., 2005 (у співавт.).*

ФЕДОСОВА Світлана Андріянівна (22.12.1939, м. Київ) – дослідниця історії техніки.

1965 закінчила механіко-математичний фак-т Київ. держ. ун-ту. 1965–72 – викладач Київ. інж-буд. ін-ту. 1972–75 – аспірант, 1975–80 – м. н. с., 1980–86 – н. с. відділу історії природознавства і техніки Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Виникнення та розвиток графічних методів механіки машин» (1982, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР О. М. Боголюбов, наук. ст. – к. тех. н.). З 1986 працює в Центрі досліджень науково-технічного потенціалу й історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України.

Тв.: *Развитие математических методов исследования механизмов. – К., 1987; Развитие механики в России. – К., 1989 (у співавт.); Про деякі аспекти розвитку в Україні експериментальної динаміки машин. – К., 1995 (у співавт.).*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ФИЛИПЕНКО Дмитро Миколайович (07.11.1926, м. Кременчук Полтав. обл.) – дослідник новітньої історії країн Близького та Середнього Сходу.

1953 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1959–62 – аспірант, 1962–65 – м. н. с. відділу історії країн зарубіжного Сходу, 1965–67 – м. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1970–74 – с. н. с. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Турецько-французькі відносини в період національно-визвольної війни Туреччини 1918–1922 рр.» (1964, наук. кер. – д. і. н. О. К. Касименко). 1967–70 – на виклад. роботі в Республіці Малі (Вища національна школа, Бамако). З 1974 – на дипломатичній роботі. Докт. дис. «Боротьба малійського народу за національну незалежність і соціальний прогрес (1854–1985 рр.)» (1988, захист в Ін-ті історії АН УРСР). Опублікував понад 30 праць.

Тв.: Друзі і вороги революційної Туреччини (1918–1922). – К., 1968; *Україна і Близький та Середній Схід.* – К., 1968 (у співавт.); *Разбитые окопы. Из истории антиколониальной борьбы малийского народа.* – К., 1974.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ФРОЛКІН Микола Михайлович (29.05.1930, с. Сергієво Венювського р-ну Тульської обл., Росія) – дослідник новітньої історії Алжиру і Франції.

1953 закінчив фак-т міжнарод. відносин Київ. держ. ун-ту. У 1961 – зав. відділу УІЖУ. 1963–65 – аспірант, м. н. с. відділу історії країн Сходу Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Алжирське селянство у національно-визвольній революції (1954–1962)» (1965). 1965–68 – вчений секретар, н. с. відділу нової та новітньої історії Ін-ту історії АН УРСР. 1971–77 – вчений секретар спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій. 1978 переведений до Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Докт. дис. «Трудова імміграція у Франції у новітній час. 1920 – середина 70-х рр.» (1982).

Тв.: Шляхом боротьби і перемог. До десятиріччя алжирської революції. – К., 1964; *Крестьянство в алжирской революции (1954–1962).* – К., 1967; *Паризька Комуна і Україна.* – К., 1971; *Трудовая иммиграция во Франции в новейшее время.* – К., 1975; *В лицах социально-экономических противоречий.* – К., 1983; *Рабы XX века: Трудящиеся-иммигранты в странах капитала.* – К., 1987.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ХАЛЕПО Трохим Іванович (1903, с. Решетки Стародубського повіту Чернігів. губ. – ?) – дослідник історії України періоду Другої світової війни, історії міжнародного робітничого руху.

1927–31 – навчався в Мінському комвузі. 1931–33 – інструктор ЦК КП(б) Білорусії. 1933–35 – навчався в Ін-ті кадрів Ін-ту червоної професури при ВУЦВК. 1935–37 – аспірант Ін-ту історії Ін-ту червоної професури при ВУЦВК. 1937–39 – м. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. 1939–41 – лектор ЦК КП(б)У. Учасник Великої Вітчизняної війни. У липні – вересні 1941 – лектор Політуправління Південно-Західного фронту, попов в оточення у районі Пирятина Полтав. обл. У 1941–43 – командир партизанського загону Орловського південного з'єднання у Брянських лісах. З 1944 – зав. каф. марксизму-ленінізму Київ. гідромеліоративного ін-ту. Одночасно 1946–50 – с. н. с. Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба українського народу проти гітлерівської політики поневолення і винищення радянського населення на тимчасово окупованій території (1941–1944)» (1949). У 1960-і рр. – доц. Ін-ту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київ. держ. ун-ті.

Тв.: 14 лет Октябрьской революции в Белоруссии. – Минск, 1931; *Народный фронт в Югославии // Сучасне і майбутнє.* – 1945. – № 9; *Современное положение Греции.* – К., 1946; *Рабочее движение в странах развитого капитализма на современном этапе.* – К., 1969.

Літ.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941 / Упоряд. О. В. Юркова. – К., 2001.

ХАЛУС Петро Іванович (13.06.1927, с. Великі Лучки Мукачевського р-ну Закарпатської обл.) – дослідник історичних зв'язків України та Угорщини.

1951 закінчив іст. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. 1951–53 – викладач історії в

середній школі. 1956 закінчив аспірантуру Львів. держ. ун-ту по кафедрі історії СРСР. Канд. дис. «Боротьба трудящих мас Закарпаття проти фашизму за возз'єднання з Радянською Україною в 1939–1945 рр.» (1959, наук. кер. – к. і. н. В. К. Осечинський). 1956–63 – дир. середньої школи; 1963–69 – доц. каф. історії КПРС і наук. комунізму Дрогобицького пед. ін-ту. 1969–78 – с. н. с. відділу європейських соц. країн Ужгород. відділу Ін-ту історії АН УРСР. 1978 у складі Ужгородського відділу перейшов до Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

Тв.: *В боях за волю (Боротьба трудящих Закарпаття проти іноземних поневолювачів за возз'єднання з Радянською Україною. 1939–1944 рр.). – Ужгород, 1959; Історичні зв'язки трудящих СРСР і Угорщини в період 1917–1938 рр. – К., 1977; Украинская ССР в советско-венгерском сотрудничестве. – К., 1972 (у співавт.); Радянсько-угорські політичні, економічні та культурні зв'язки напередодні Великої Вітчизняної війни // Культура і побут населення Українських Карпат: Мат. респ. наук. конф. – Ужгород, 1972.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ХВЕДЧЕНЯ Сергій Борисович (13.09.1954, м. Київ) – дослідник історичної географії, пам'яткознавства і краєзнавства.

1981 закінчив географ. фак-т Київ. держ. ун-ту. Працював викл. у Київ. держ. ун-ті. Канд. дис. «Застосування картографічного методу для вивчення і збереження пам'яток історії та культури на прикладі підземних лабіринтів Києво-Печерського державного історико-культурного заповідника» (1989, наук. кер. – А. Г. Григоренко, захист в Ін-ті географії АН УРСР, наук. ст. – к. географ. н.). З 1993 – с. н. с. відділу спеціальних історичних дисциплін Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Києво-Печерська лабра: печери, легенди, кладви. – К., 1999; Таємниці лаверських святинь. – К., 2004; Тайни Києво-Печерської Лаври: Печери и кладви: К 2000-летию Рождества Христова и 950-летию Києво-Печерської Лаври. – 2-е изд. – К., 2004; Илья Муромец – святой богатырь. – К., 2005.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ХВОРОСТЯНИЙ Ігор Михайлович (03.04.1945, м. Владивосток, РФ – 02.12.2000, м. Нью-Йорк, США, похований у Києві) – дослідник історії міжнародних відносин, дипломат.

1968 закінчив фак-т іноземних мов (відділ перекладачів) Київ. держ. ун-ту. Знав англійську, французьку, арабську мови. 1968–70 служив в Радянській армії (Народно-Демократична Республіка Ємен, військовий перекладач). 1970–71 – референт відділу культури Укр. тов-ва дружи і культурного зв'язку з зарубіжними країнами. 1971–74 – аспірант, 1974–77 – м. н. с. відділу історії зарубіжного Сходу, 1977–83 – вчений секретар ін-ту, 1983–85 – с. н. с. відділу історіографії та історичних зв'язків України з зарубіжними країнами, 1985–89 – зав. сектора проблем ідеологічної боротьби, 1989–90 – зав. відділу зарубіжної історіографії, одночасно 1983–90 – заст. директора з наукової роботи Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «(Нео)колоніалістська політика Англії в зоні Перської затоки (60-ті – початок 70-х рр.)» (1975, наук. кер. – к. і. н. Г. Г. Зибіна, д. і. н. С. М. Пархомчук). З 1990 – кер. Центру АН УРСР по вивченню проблем міжнаціональних відносин. З 1990 – на дипломатичній роботі: член наукової ради МЗС України, експерт ООН з палестинського питання, директор відділу Центру ООН проти апартеїду.

Тв.: *Персидский залив: Политика, нефть, доллары. – К., 1983; Небезпечний тягар. – К., 1986; За мир без оружия. Участие Украинской ССР в борьбе СССР в ООН за разоружение, 1945–1987 гг. – К., 1988; Разум против безумия в ядерный век. – Симферополь, 1989; Вклад Украинской ССР в борьбу за мир и разоружение. – К., 1989.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; [Некролог] // УІЖ. – 2001. – № 3.*

ХЛАНТА Олексій Васильович (27.09.1930, с. Копашнево, нині – Хустського р-ну Закарпат. обл. – 06.11.2004, м. Ужгород) – дослідник історії Закарпаття, Карпатської України, держав Центральної і Південно-Східної Європи.

1955 закінчив іст. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. 1955–58 навчався в аспірантурі Ужгород. держ. ун-ту. 1961–69 – ст. викладач, доц. Ужгор. держ. ун-ту. Канд. дис.

«Класова боротьба трудящих Закарпаття в період тимчасової відносної стабілізації капіталізму (1924–1929 рр.)» (1962, наук. кер. – к. і. н. М. В. Троян). 1969–70 – с. н. с., 1970–75 – зав. Ужгород. відділу історії європейських соц. країн. 1975–85 – зав. кафедри, доц. Ужгород. держ. ун-ту, згодом вчений секретар Закарпат. ін-ту ім. А. Волошина МАУП, секретар обл. ред. колегії загальнодержавного видання «Реабілітовані історією». Опублікував понад 100 праць. Брав активну участь у підготовці видання «Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область».

Тв.: *Боротьба за перемогу ідей пролетарського інтернаціоналізму в чехословацькому робітничому русі 1918–1938 рр.* – К., 1974 (у співавт.); *Українська РСР в радянсько-угорському співробітництві.* – К., 1966 (у співавт.); *Ідеї пролетарського інтернаціоналізму – джерело дружби і співробітництва соціалістичних країн.* – К., 1967 (у співавт.); *Нариси історії Закарпатської обласної партійної організації.* – Ужгород, 1968 (у співавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Делеган М. Пішов із життя відомий вчений: [Некролог] // Студії з архівної справи та документознавства.* – Т. 13. – К., 2004.

ХМІЛЬ Іван Васильович (17.02.1941, с. Запруддя Рокитнянського р-ну Київ. обл.) – дослідник історії Української революції 1917–1921 рр.

1959–60 навчався в Гарбузинському училищі механізації сільського гос-ва Черкаської обл., працював комбайнером, трактористом. 1960–63 – служив в армії (капітан запасу). 1963–68 навчався на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. 1968–71 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Встановлення радянської влади в селах України (березень 1917 р. – березень 1918 р.)» (1974, наук. кер. – акад. АН УРСР М. І. Супруненко). 1971–73 – м. н. с., 1973–77 – вчений секретар, 1977–2005 – с. н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України. Автор понад 200 наук. праць. Брав участь у колективних працях «Історія Української ССР» (Т. 6. – К., 1984), «Історія Києва» (Т. 3, Кн. 1. – К., 1985), «Історія Києва» (Т. 3, Кн. 1. – К., 1987), «Районы партизанского движения на Украине в годы гражданской войны: Атлас: Великий Октябрь» (М., 1987), «Український національно-визвольний рух березень–листопад 1917 року: Док. і матеріали» (К., 2003).

Тв.: *Трудяще селянство України в боротьбі за владу Рад.* – К., 1977; *Аграрные преобразования на Украине 1917–1920 гг.* – К., 1990; *Перший Всеукраїнський селянський з'їзд (28 травня – 2 червня 1917 р.).* – К., 1992; *На шляху відродження української державності (Український Національний Конгрес – з'їзд 6–8 квітня 1917 р.).* – К., 1994; *Аграрна революція в Україні: Березень 1917 – квітень 1918 рр.* – К., 2000; *Під гаслом комуні (Аграрна політика РКП(б) у 1919 році).* – К., 2002.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ХМІЛЬ Іван Сергійович (16.10.1923, с. Старі Шепеличі Чорнобильського р-ну Київ. обл. – 06.02.2003, м. Київ) – дослідник історії міжнародних відносин і національно-визвольного руху після Другої світової війни, української дипломатії. Заслужений діяч науки УРСР (1982).

Учасник Великої Вітчизняної війни, офіцер-ракетник, нагородженні бойовими орденами Олександра Невського, Вітчизняної війни I та II ступеня, медалями «За оборону Сталінграда» та ін.

1951 закінчив фак-т міжнародних відносин Київ. держ. ун-ту, після чого до 1956 працював журналістом редакції газети «Радянська Україна». 1956–60 – аспірант Академії суспільних наук при ЦК КППС. Канд. дис. «Зовнішньополітична діяльність Української РСР за утвердження Радянської влади (1917–1920 рр.)» (1960, наук. кер. – І. М. Земський, В. М. Кулаков). 1960–65 – гол. редактор вид-ва АН УРСР, заступ. головного вченого секретаря Президії АН УРСР, уч. секретар Секції суспільних наук АН УРСР. Одночасно з 1963 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії, 1964 – в. о. зав. відділу історії країн Сходу Ін-ту історії АН УРСР. 1965–71 – співробітник Секретаріату ООН. 1976–78 – зав. відділу країн зарубіж. Сходу, 1978–89 – зав. відділу зарубіж. історіографії, з 1990 – пров. н. с.-консультант відділу укр. революції та громад. війни Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Антикомунізм в соціально-економічному і політичному житті США (1945–1975)» (1976). Член делегацій України на 28-й (1973), 36-й (1981) і 38-й (1983) сесіях Генеральної

Асамблеї ООН, представник України на XVII сесії Соціальної комісії ООН (1982) і представник України в Комісії ООН по правах людини (1983–85).

Тв.: Дипломатична діяльність Української РСР (1917–1920). – К., 1962; Антикомунізм у соціально-економічному і політичному житті США. – К., 1975 (у співавт.); За освоєння Юга Африки. – К., 1976; Историография истории Украинской ССР. – К., 1986 (укр.), 1987 (рос.) (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історич.» – Вип. 1. – К., 1998.

ХОМЧУК Оксана Олексіївна (02.05.1962, м. Київ) – дослідниця української історіографії.

1984 закінчила іст. фак. Київ. держ. ун-ту. 1984–85 завідувала Ленінським залом Київ. міського палацу піонерів і школярів ім. М. Островського. 1986–89 – аспірантка, 1989–90 – м. н. с., н. с. відділу зарубіжної історіографії, 1991–94 – с. н. с. відділу зарубіжної україністики, 1994–97 – с. н. с. відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Італійська немарксистська історіографія про соціально-економічні передумови Великої Жовтневої соціалістичної революції (критичний аналіз)» (1989, наук. кер. – д. і. н. І. С. Хміль). Нині проживає в США.

Тв.: Деякі питання марксистської критики буржуазної історіографії Великого Жовтня // ВІЖ. – 1987. – № 9 (у співавт.); Современная итальянская немарксистская историография Великого Октября // Молодежь и актуальные проблемы исторической науки. – К., 1988.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історич.» – Вип. 1. – К., 1998.

ХОРОШЕВА Світлана Андріївна (22.12.1939, м. Київ) – дослідниця історії науки і техніки.

1965 закінчила мех.-мат. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1965–72 – викладач Київ. інж.-будів. ін-ту. 1972–75 – аспірантка, 1975–80 – м. н. с., 1980–86 – н. с. відділу історії природознавства і техніки Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Виникнення та розвиток графічних методів механіки машин» (1982, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР О. М. Боголюбов, наук. ст. – к. тех. н.). З 1986 – с. н. с. Центру досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки НАН України.

Тв.: Очерки развития математики в СССР. – К., 1983 (у співавт.); Развитие математических методов исследования механизмов. – К., 1987 (у співавт.); Развитие механики в России. – К., 1989 (у співавт.); Сергей Николаевич Кожевников. – М., 1998 (у співавт.); Природознание в Украине до початку XX ст. – К., 2001 (у співавт.); Развитие общей механики в России и Украине в 20-е – 80-е годы XX века. (відповід. секр.).

ХУДЯК Райса Аврамівна (05.09.1931, с. Хітці Полтав. обл.) – дослідниця історії соц.-економ. розвитку України новітнього часу.

1951 закінчила Гадяцьке пед. училище. 1951–52 – вчителька укр. мови у Веприцькій сер. школі Полтав. обл. 1956 закінчила іст. фак-т Харків. пед. ін-ту. 1956–59 – учителька історії в середніх школах Харків. та Полтав. областей. 1959–62 – аспірантка, 1962–80 – м. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, 1980–86 – відділу історії розвинутого соціалізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Піднесення матеріального добробуту та культурно-технічного рівня робітників вугільної промисловості Донбасу (1951–1955 рр.). На матеріаліх Донецької і Луганської областей» (1965, наук. кер. – к. і. н. С. М. Белоусов). Досліджувала питання охорони здоров'я трудящих та охорони природи. Опублікувала бл. 60 праць.

Тв.: Охрана здоров'я трудящихся Украинской РСР (1946–1958 рр.) // Историчні дослідження. Вітчизняна історія. Вип. 4. – К., 1978, Вклад трудящих Украинской РСР в охорону навколишнього середовища // ВІЖ. – 1985. – № 1.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історич.» – Вип. 1. – К., 1998.

ЦВЕТКОВ Олександр Глібович (31.10.1950, м. Київ) – дослідник історії міжнародних відносин, дипломат.

1973 закінчив фак-т міжнародних відносин і міжнародного права Київ. держ. ун-ту. 1973–78 – стажист-дослідник, м. н. с. відділу нової і новітньої історії країн

Західної Європи і Америки Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Соціальні аспекти діяльності сучасних міжнародних корпорацій» (1978, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР А. М. Шлепаков). 1978 переведений до Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, де працював с. н. с. Докт. дис. «Соціальні суперечності та соціальні програми в США (60–80-ті роки)» (1991, захист в Ін-ті історії України АН України). З 1990-х рр. на дипломатичній роботі: член Комісії по справах ЮНЕСКО в Україні, заст. директора політичного департаменту МЗС України. Нині – Генеральний консул України в Единбурзі (Велика Британія).

Тв.: Майбутис людства будеться сьогодні. – К., 1981 (у співавт., укр. і рос. мовами). Транснаціональні корпорації: соціальна діяльність и експлуатація трудящихся. – К., 1982 (у співавт.); США: реалии соціальної жизни. – К., 1990.

Літ.: Коломєєва С. П. Захист докторської дисертації О. Г. Цветковим та І. А. Хижняком // ВІЖ. – 1991. – № 9: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЦИГАНКОВА. Елла Григорівна (02.06.1934, м. Белгород, РФ) – дослідниця історії науки.

1957 закінчила фак-т бібліотекознавства та бібліографії Харків. бібліотечного ін-ту. 1964–86 – с. н. с. відділу історії природознавства Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Історія формоутворення машин (від епохи Відродження до 20-х рр. ХХ ст.)» (1971, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР О. М. Боголюбов). Нині – с. н. с. Ін-ту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

Тв.: У истоков дизайна. – М., 1976: История математического образования в СССР. – К., 1975 (у співавт.); История механики в России. – К., 1987 (у співавт.); История Академії наук України 1918–1993. – К., 1994 (у співавт.); А. Ю. Кримський. – К., 1997 (у співавт.); Орієнтальне мистецтво в Україні в 20–30 рр. ХХ ст. В. М. Зуммер (1885–1970). – К., 2005 (у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЧЕКАЛЕНКО (ВАСИЛЬЄВА) Людмила Дмитрівна (22.06.1950, м. Ташкент, Узбекистан) – дослідниця проблем міжнародних відносин.

1972 закінчила Київ. держ. ун-т. Аспірантка Київ. держ. ун-ту по кафедрі нової та новітньої історії. 1972–76 – м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Радянсько-польське співробітництво в галузі науки і вищої освіти. На матеріалах Української РСР (1945–1975)» (1977, наук. кер. – д. і. н. П. М. Калениченко). 1976–78 – м. н. с., н. с. Відділу наукової інформації АН УРСР, 1980–94 – с. н. с. Ін-ту соціальних і економічних проблем АН УРСР (з 1991 – Ін-т світової економіки і міжнародних відносин), 1994–98 – ст. консультант Управління зовнішньої політики Адміністрації Президента України, 1999–2002 – перший секретар І класу Посольства України в Росії, 2003–2006 – державний експерт Нац. ін-ту проблем міжнародної безпеки Ради національної безпеки та оборони України.

Тв.: Радянсько-польське співробітництво в галузі науки і вищої освіти. На матеріалах Української РСР (1945–1970). – К., 1981: Соціальна політика уряду ПНР (1944–1985 рр.). – К., 1986; Польські кризи. – К., 1991; Україна: економічні і соціально-політичні перетворення. – Варшава, 1983 (польськ. мовою); Уроки польських кризисов. – К., 1993; Історія країн Центрально-Східної Європи. – К., 1993 (у співавт.); Українці в зарубіжному світі. – К., 1992 (у співавт.); Міграції і міграція. – К., 1994 (у співавт.); Україна в міжнародних відносинах (1945–1996 рр.). – К., 1998; Зовнішня політика і безпека України. – К., 2004.

Літ.: Историки-слависты СССР. Библиографический словарь-справочник. – М., 1981; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЧЕРКАС Борис Володимирович (09.03.1976, м. Київ) – дослідник історії міжнародних відносин країн Центрально-Східної Європи та геополітичного становища України у XIV – XVII ст. Відзначений стипендією Президента України (2004–2006).

1993–98 – навчався на іст. фак-ті Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. 1998–2001 – аспірант, 2001–2003 – м. н. с., з 2003 – н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис.

«Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханством (1502–1540 рр.)» (2003, наук. кер. – акад. НАН України В. А. Смолій). Закінчив Міжнародну школу гуманітарних наук Східної і Центральної Європи при Варшавському університеті (березень 2004).

Тв.: Остафій Дашкович – черкаський і кав'язький староста ХVІ ст. // УІЖ. – 2002. – № 1: Україна в політичному просторостанні Великого князівства Литовського з Московською державою і Кримом у 20-х – 30-х рр. ХVІ ст. // Україна та Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин. – К., 2003: Ордінська політика Великого князівства Литовського в епоху Першого Литовського Статуту // Pirmasis Lietuvos Statutas: straipsnių rinkinys / sudarė Irena Valikonųė ir Lirija Steponavičienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, reziumė lietuviųk; Козацьке військо до середини ХVІІ ст. // Історія українського козацтва. – К., 2006.

ЧЕРКАСЬКА Євгенія Миколаївна (1909 – ?) – дослідниця історії селянського руху в Україні у ХІХ ст.

1935 закінчила Черкаський пед. ін-т. 1936–41 – асистент, м. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. 1941–44 – викладач середніх шкіл на Півн. Кавказі (м. Моздок) та в Грузинській РСР. 1944–50 – с. н. с., зав. відділу Центр. держ. іст. архіву України у м. Києві. З 1951 – зав. читального залу районної бібліотеки ім. М. Лермонтова м. Києва. Канд. дис. «Становище кріпосних (поміщицьких) селян і селянський рух у Київській губернії у другій чверті ХІХ ст. (до інвентарної реформи)» (1954).

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЧЕРНЕГА Петро Макарович (10.12.1945, с. Терешки Сквирського р-ну Київ. обл.) – фахівець у галузі суспільно-політичної і економічної історії українського народу періоду Другої світової війни. Нагороджений почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2005).

Трудову діяльність розпочав 1962, навчаючись у технічному училищі № 4 у Білій Церкві. Після закінчення навчання працював слюсарем автотранспортної контори на будівництві Київ. гідроелектростанції. 1964–67 – служба в армії у групі радянських військ на території Нім. Дем. Рес-ки. 1968–74 – слюсар, звільнений секретар комітету комсомолу в Автотранспортному підприємстві № 1 «Головків'ївм'яскбуду». 1976 закінчив з відзнакою іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1974–79 – нач. відділу кадрів, м. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. 1979–81 – механік відділу технічного контролю Автотранспортного підприємства № 1. Канд. дис. «Діяльність профспілок на визволеній території Української РСР в 1943–1945 рр.» (1982, наук. кер. – д. і. н. М. В. Коваль). 1982 – ст. лаб. каф. історії СРСР Київ. держ. пед. ін-ту. 1983–93 – доц. каф-ри історії КПРС (з 1987 – каф. історії) Київ. політех. ін-ту. З 1993 – доц., з 1994 – зав. каф. історії слов'ян і українознавства Нац. пед. ін-ту імені М. Драгоманова. Докт. дис. «Внесок робітників України у зміцнення воєнно-економічної могутності СРСР в роки Другої світової війни 1939–1945 рр.» (2005). Професор (2003). Автор понад 70 наукових праць, у т. ч. 3 монографій, 7 навч. посібників.

Тв.: Стахановці в Великій Отчественній війні. – К., 1985: Профсоюзи Української ССР в гоdy Великої Отчественній війни (1941–1945 гг.) – К., 1987: Посібник з історії для вступників до вищих навчальних закладів, учнів середніх шкіл, ліцеїв та гімназій. – Харків, 1994 (у співавт.); Посібник з історії для учнів середніх шкіл, ліцеїв, гімназій та вищих навчальних закладів. Част. перша. Історія України. – К., 1995 (у співавт.); Общественно-политическая и патриотическая деятельность трудящихся Прикарпатья // Карпаты, 1941–1945. Документальные военно-исторические очерки. – Ужгород, 1995; Важкий шлях до перемоги // Вісник Національної академії наук України. – 1995. – № 5–6: 50-річчя перемоги над фашизмом. Україна і Друга світова війна. Матеріали на допомогу викладачам та вчителям. – К., 1995 (у співавт.); Внесок українського народу в перемогу над фашистськими загарбниками // Історія слов'янських народів: актуальні проблеми дослідження. – Вип. 6: Слов'янські народи в Другій світовій війні. – К., 2000; Український народ в Другій світовій війні: новий погляд на проблему // Історія в школі. – 2000. – № 5–6; Нормування і оплата праці промислових робітників України в роки Другої світової війни // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2004. – № 3; Технічна творчість промислових робітників України в роки Другої світової війни. // Пам'ять століть. – 2004. – № 6: Вклад робітників України у зміцнення воєнно-економічної могутності СРСР в роки Другої світової війни. – К., 2004;

Використання змагальних форм організації праці на українських підприємствах напередодні і під час Другої світової війни // ВІЖ – 2005. – № 1; Радянська профспілкорова система в Україні у період Другої світової війни // Генеза – 2005. – № 1 (10); Виробнича діяльність і матеріально-побутове становище робітників України в роки Другої світової війни. – К., 2006.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; «Не висиха душі кришниця ...» // Освіта. – 2006. – 11–18 січня.

ЧЕРНЕНКО Іван Сергійович (31.05.1919, м. Полтава – помер у м. Київ) – дослідник історії міжнар. комуністичного і робіт. руху, бібліотекознавець.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений двома орденами Червоної Зірки та вісьма медалями. 1954 закінчив іст. фак-т Одеського пед. ін-ту. 1946–48 – комсорг ЦК ЛКСМУ Київ. пед. ін-ту фізкультури. З 1948 – на керівній політико-виховній та ідеологічній роботі, в т. ч. 1957–61 – лектор Київ. міськкому КПУ, 1961–64 – лектор ідеологічного відділу ЦК КПУ. 1964–69 – директор ЦНБ АН УРСР. 1969–72 – с. н. с. відділу історії міст і сіл Української РСР Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба марксистсько-ленінських партій за зміцнення єдності і згуртованості світового комуністичного руху (1956–1962 рр.)» (1971). 1972 перейшов на викладацьку роботу.

Тв.: Історія Академії Української РСР: У 2-х кн. – К., 1967; Комуністичні і робітничі партії світу. Довідник. 2-е переробл. і допов. вид. – К., 1968; XXIV съезд КПСС и актуальные проблемы теории научного коммунизма. – К., 1972.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЧЕРНИКОВ Ігор Федорович (01.01.1931, с. Піски Лохвицького р-ну Полтав. обл.) – дослідник історії Туреччини, українсько-турецьких взаємин, міжнародних відносин на Близькому Сході, проблем орієнталістики. Лауреат премії ім. Д. З. Мануїльського АН УРСР (1975).

1954 закінчив фак-т міжнародних відносин Київ. держ. ун-ту. 1954–57 – вчитель історії середньої школи м. Києва. 1957–60 – аспірант, 1960–63 – м. н. с. відділу загальної історії і міжнародних відносин, 1963–64 – м. н. с., с. н. с. відділу нової і новітньої історії зарубіжних країн, 1964–78 – с. н. с. відділу історії країн зарубіжного Сходу Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Радянсько-турецькі відносини 1923–1935 рр.» (1962, наук. кер. – д. і. н., проф. А. П. Ковалівський). 1978 переведений до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн (з 1992 – Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України). 1978–92 – зав. відділу історії країн, що розвиваються, 1993–2000 – голов. м. н. с. Ін-ту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Докт. дис. «Радянсько-турецькі відносини у 1934–1972 рр.» (1985). Автор понад 170 наук. праць.

Тв.: Радянсько-турецькі відносини в 1923–1935 рр. – К., 1962; Турецька республіка в 50–60-ті роки ХХ ст.: З історії зовнішньої політики. – К., 1967; Україна і Близький та Середній Схід. – К., 1968 (у спіавт.); У боротьбі за ліквідацію колоніалізму. Зовнішньополітична боротьба Радянського Союзу за остаточної ліквідації колоніалізму та участь у ній Української РСР. – К., 1974 (у спіавт., премія ім. Д. З. Мануїльського); В інтересах мира і добрососідства (О советско-турецких отношениях в 1935–1970 гг.). – К., 1977; История отечественного востоковедения. – М., 1990 (у спіавт.); Об исследованиях А. Е. Крымского по торговле (20-е гг.) // Восток. – Москва. 1992. – № 1; З глибини століть. Про миротворчу тенденцію у взаєминах України і Туреччини в контексті історії // Політика і час. – 1994. – № 7: К вопросу о светском характере Турецкой Республики и активизации в ней исламского фундаментализма // Очерки политического и социально-экономического развития стран Востока. – К., 1998; М. К. Ататюрк – великий будівничий республіканської Туреччини // Східний світ. – 2001. – № 2.

Літ.: Про присудження премії ім. Д. З. Мануїльського // Вісник АН УРСР. – 1975. – № 6; Милибанд С. Д. Библиографический словарь отечественных востоковедов с 1917 г. – Вып. 2. – Кн. 2. – М., 1995; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004; Східний світ – 2006 – № 1.

ЧЕРНУХІН Євген Костянтинович (25.09.1953, м. Мурманськ, РФ) – дослідник історії Греції, грецьких рукописів у книжкових зібраннях Києва, кодикології.

1982 закінчив філолог. фак-т Київ. держ. ун-ту. Володіє англійською, новогрецькою, французькою, польською, латинською мовами. 1986–89 – оператор теплової мережі кіностудії художніх фільмів ім. О. П. Довженка. 1989–92 – редактор відділу рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України. 1993 – м. н. с. Ін-ту укр. археографії АН України. 1993–99 – м. н. с., н. с. відділу «Кабінет українсько-грецьких відносин» Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Грецькі рукописи IV – XX ст. у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: кодикологічне дослідження» (1999, наук. ст. – к. філол. н., захист в Нац. біб-ці України ім. В. І. Вернадського). З 1999 – доц. кафедри елліністики Київ. нац. ун-ту.

Тв.: *Грецький Схід і Україна: листи грецького духовенства ХІІІ ст. у фондах Інституту рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України.* – К., 1994 (передл. і перекл.); *Грецькі рукописи у збірниках Києва: Каталог* – К., Вашингтон, 2000 (упоряд.); *Грецька рукописна спадщина в Києві: Історіографія та огляд матеріалів ІІ – ХХ ст.* – К., 2002.

ЧЕРЧЕНКО Юрій Анатолійович (06.12.1956, м. Київ) – дослідник історії українського національно-визвольного руху 20-х – 40-х рр. ХХ ст. Лауреат премії ім. М. С. Грушевського НАН України (1997).

1978 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1984–92 – м. н. с. відділу історії міжнаціональних відносин в СРСР Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Інтеграційні процеси в західних областях України у 40-і роки» (1992, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко). З 1992 – с. н. с. відділу джерел новітньої історії України Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Один з упорядників української серії «Літопису УПА».

Тв.: *Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції (20-і – 50-і рр. ХХ ст.).* – К., 1994 (у спіавт.); *Літопис УПА. Нова серія: Зб. док. – Т. 1.* – К., 1996; *Т. 3.* – К., 2001 (упоряд., у спіавт.); *Документи і матеріали з історії ОУН. – Т. 7.* – К., 2002; *Т. 1.* – К., 2005 (упоряд., у спіавт.).

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЧИРКО Богдан Володимирович (01.02.1954, м. Київ) – дослідник національних меншин в Україні, політолог.

1976 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976–92 – викладач, доц. Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Боротьба КПУ за здійснення рішень ХІІ з'їзду з національного питання (1923–1927 рр.)» (1983, наук. кер. – д. і. н. Я. М. Серішев). 1994–95 – с. н. с. відділу «Кабінет українсько-грецьких відносин» Ін-ту історії України НАН України. З 1995 – с. н. с. відділу нац. меншин Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, одночасно – доц. Київ. славістичного ун-ту.

Тв.: *Пімці в Україні. 20–30-ті рр. ХХ ст.* – К., 1994; *Пімці в Україні (1920–1990 рр.).* К., 1994 (у спіавт.); *Сталінський етноцид в Україні (20–30-ті роки) // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ.* – 1994. – № 2; *Національні меншини в Україні. 1920–30-ті роки: Історико-картографічний атлас.* – К., 1996 (у спіавт.); *Національні меншини в Україні в ХХ ст. Політико-правовий аспект.* – К., 2000.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЧИШКО Віталій Сергійович (05.07.1951, с. Орвяниця Дубровицького р-ну Рівнен. обл. – 01.02.2003, м. Київ) – дослідник історії укр. інтелігенції, нац. біографістики, аграрної історії. Лауреат премії ім. М. І. Костомарова НАН України (1997). Президент Укр. біографічного тов-ва.

1978 закінчив іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. Навчався в аспірантурі Київ. держ. пед. ін-ту. Канд. дис. «Підготовка кадрів спеціалістів для сільського господарства української РСР в умовах розвинутого соціалізму (1966–1970)» (1984, наук. кер. – к. і. н. І. Х. Ганжа). Працював м. н. с., с. н. с. Ін-ту історії АН УРСР. 1986–90 – вчений секретар, з 1990 – керівник Сектора суспільних наук Президії НАН України, з 1999 – учений секретар Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України. 1996–2003 – директор Ін-ту біографічних досліджень НБУ ім. В. І. Вернадського. Докт. дис. «Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія» (1997). Професор (1999).

Тв.: *Українське село на шляхах науково-технічного прогресу: досягнення і прорахунки (60–80-і роки)*. – К., 1989; *Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України*. – К., 1996; *Розвиток соціально-класової структури населення Української РСР (60–80-і роки)*. – К., 1988; *Історія Академії наук України (1918–1993)*. – К., 1994 (у співавт.); *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. – К., 1993; *Роль інтелігенції Української РСР у прискоренні науково-технічного прогресу*. – Софія, 1990; *Український біографічний словник: проект концепції // УІЖ*. – 1993. – № 11, 12; *Створення Українського біографічного словника як загальнонаціональна проблема: методологічні засади*. – К., 1994; *Відтворення історії України в портретах її видатних діячів*. – Львів, Цвікау, Париж, 1995.

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Віталій Сергійович Чижко: Біобібліогр.* – До 50-річчя. – К., 2001.

ЧУХЛІБ Тарас Васильович (20.08.1966, с. Ольшаниця Київ. обл.) – дослідник історії України XVII–XVIII ст., зокрема історії укр. козацтва та міжнародного становища України ранньомодерної доби. Лауреат премії ім. М. Грушевського НТШ в США (2003), премії ім. М. Максимовича (2006).

1991 закінчив іст. фак-т Київ. пед. ін-ту. 1991–94 – аспірант, 1994–2005 – м. н. с., с. н. с., з 2005 – пров. н. с. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Правобережна Україна у сфері геополітичних інтересів країн Східної та Південно-Східної Європи (60-і роки XVII – поч. XVIII ст.)» (1995, наук. кер. – акад. НАН України В. А. Смолій). 1993 стажувався в Ін-ті історії Варшавського ун-ту (Польща). 1996–98 брав участь у Міжнар. школі гуманітарних досліджень Центрально-Східної Європи (Варшава, Львів, Краків). З 1994 – голова Ради молодих вчених при Ін-ті історії України НАН України. З 1998 – директор Наук.-досл. ін-ту козацтва. Заст. відповід. редактора наук. щорічників «Український історичний збірник» та «Україна в Центрально-Східній Європі». Чл. правління Укр. ін-ту воєнної історії та спеціалізованої вченої ради при Національній академії оборони України. Чл. Ради Українського козацтва при Президентові України.

Тв.: *Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.)*. – К., 1996; *Гетьманська Україна*. – К., 1999 (у співавт.); *Незнайома Кліо: Українська історія в таємницях і курйозах XV–XVIII ст.* – К., 2002 (у співавт.); *Гетьмани і монархи: Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр.* – К., Нью-Йорк, 2003; *Переяслав 1654 року та проблема міжнародного утвердження Українського гетьманату*. – К., 2003; *Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713)*. – К., 2004; *Гетьмани і монархи: Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр.* – Вид. 2-ге, доопрац. – К., 2005.

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998; *Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 3. – К., 2006.

ШАБУЛЬДО Фелікс Михайлович (21.04.1941, м. Улан-Уде, РФ) – джерелознавець, археограф, дослідник історії Великого князівства Литовського, історії України середніх віків.

1968 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1968–70 – редактор УІЖ. 1973–75 – м. н. с., 1979–86 – с. н. с. відділу джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін, 1986–92 – с. н. с. відділу історії міжнародних зв'язків України Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Землі Південно-Західної Русі у складі Великого князівства Литовського 20–90 років XIV ст.» (1983, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко). 1991–93 – зав. сектора нарративних джерел, 1993–95 – зав. відділу пам'яток княжої і козацької доби, 1995–96 – докторант Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. 1997–2001 – с. н. с. відділу історії України середніх віків Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: *Землі Юго-Західної Русі в составе Великого княжества Литовського*. – К., 1987; *Синьоводська проблема: Можливий спосіб її розв'язання*. – К., 1998; *Синьоводська проблема у повітних дослідженнях: Зб. ст.* – К., 2005 (ред., у співавт.).

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

ШАМКО Катерина Миколаївна (17.11.1918, с. Липовець Долгоруківського р-ну Липецької обл., РФ) – дослідниця історії Криму.

1951 закінчила іст. фак-т Кримського пед. ін-ту (м. Сімферополь). 1951–54 – аспірантка Кримського філіалу АН СРСР. Канд. дис. «Боротьба трудящих Севастополя проти іноземних військових інтервентів і буржуазно-поміщицької білогвардійщини (1918–1920 рр.)» (1955). 1955–56 – м. н. с. групи історії відділу історії та археології Кримського філіалу АН УРСР, 1956–65 – м. н. с., с. н. с. Кримської групи Ін-ту історії АН УРСР.

Тв.: Героическая борьба трудящихся Украины и Крыма против иностранных военных интервентов. – Одесса, 1957; История города-героя Севастополя. – К., 1958 (у співавт.); Партизанское движение в Крыму 1941–1944. – Симферополь, 1959; Партизанское подполье в Крыму в годы Великой Отечественной войны // ВДЖ. – 1960. – № 5; Восхождение к подвигу. – Симферополь, 1982 (у співавт.); Все для фронта, все для победы. – Симферополь, 1985 (у співавт.).

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШАНДРА Валентина Степанівна (20.07.1952, с. Бубнівська Слобідка Золотоніського р-ну Черкаської обл.) – дослідниця історії України XIX ст., археограф, архівознавець.

1974 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1974–90 – н. с. Центр. держ. іст. архіву України. Канд. дис. «Організація і функціонування діловодної служби Управління Київського навчального округу (1832–1917)» (1988, наук. кер. – Б. Г. Литвак, захист у Всесоюзному наук.-досл. ін-ті документознавства і архівної справи, м. Москва). 1990–91 – н. с. групи Археографічної комісії Ін-ту історії АН УРСР. 1991–2002 – зав. відділу джерел з історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Докт. дис. «Інститут генерал-губернаторства в Україні XIX – початку XX ст.: Структура, функції, архіви канцелярій» (2001). З 2002 – пров. н. с. відділу історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України НАН України.

Упорядник археографічних видань: «Селянський рух на Україні. 1826–1849 рр.: 36. док. і мат.» (К., 1985); «Робітничий рух на Україні. 1861–1884 рр.: 36. док. і мат.» (К., 1984); «Селянський рух на Україні. 1850–1861 рр.: 36. док. і мат.» (К., 1988); «Робітничий рух на Україні. 1885–1894 рр.: 36. док. і мат.» (К., 1990); «Кістяківський О. Ф. Щоденник» (Т. 1–2. – К., 1994–1995).

Тв.: Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. в російському законодавстві: Джерелознавчий аналітичний огляд. – К., 1998; Київське генерал-губернаторство (1832–1914): Історія створення та діяльності, архівний комплекс і його інформативний потенціал. – К., 1999; Малоросійське генерал-губернаторство, 1802–1856: Функції, структура, архів. – К., 2001; Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст. – К., 2005.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШАПА Павло Корнилович (1904, с. Бутенки Кобеляцького повіту Полтав. губ. – ?) – дослідник історії Другої світової війни.

1926–30 навчався на іст. та літер. фак-тах Київ. ін-ту нар. освіти. 1929–41 – викладач на державних курсах української мови, Геологорозвідувального технікуму, індустріального робітфаку у м. Києві. Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений орденами Червоної Зірки та Вітчизняної війни. 1945–50 – с. н. с. Комісії по історії Вітчизняної війни при АН УРСР. Канд. дис. «Форсування Дніпра і звільнення столиці України – Києва» (1948). 1950–51 – с. н. с. воєнно-історичного відділу Ін-ту історії України АН УРСР. 1952 звільнений з Ін-ту в зв'язку з відкликом його в розпорядження ЦК КП(б)У.

ШАРПАТИЙ Віктор Григорович (30.07.1958, с. Клочків Чернігів. обл.) – дослідник історії укр. культури першої половини XX ст.

1980 закінчив іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. 1980–89 викладав історію у середніх школах. 1989–92 – аспірант, 1992–96 – н. с. відділу історії культури українського народу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Діяльність

М. О. Скрипника на чолі Наркомату освіти радянської України (1927–1933 рр.)» (1994, наук. кер. – д. і. н. В. М. Даниленко). З 2003 – доц. кафедри історії України Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова.

Тв.: *Формування системи соціального забезпечення в УСРР (1919–1922 рр.): організаційна структура та функції.* – К., 2004; *Функціонування системи соціального забезпечення в УСРР. 1921 – перша половина 1930-х років: Історичний аспект.* – К., 2005.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ШАТАЛІНА Євгенія Платонівна (28.08.1926, ст. Булachelівка, нині – ст. Шевченкова Шевченків. р-ну Харків. обл.) – дослідниця історії України 20–30 рр. ХХ ст., архівознавець, археограф. Заслужений працівник культури (1970).

1949 закінчила іст. фак-т Харків. держ. ун-ту. 1949–50 – лаборант Харків. держ. ун-ту, 1950–74 – с. н. с. Центр. держ. архіву Жовтневої революції УРСР. Навчалася в аспірантурі Харків. держ. ун-ту, де захистила канд. дис. «Радянська археографія громадянської війни та іноземної військової інтервенції на Україні (1920–1941 рр.)» (1973, наук. кер. – д. і. н. І. Л. Шерман). 1974–2000 – с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії АН УРСР. Автор більше 150 праць з історії робітничого класу, селянства, колективізації, розвитку культури; джерелознавства, археографії, архівознавства, спец. іст. дисциплін.

Тв.: *История гражданской войны и интервенции на Украине в советских документальных публикациях 20–30-х годов.* – К., 1982; *История Украинской ССР: В 10 т. – Т. 7.* – К., 1985 (у співавт.); *История Киева: У 3 т. – Т. 3, Кн. 1.* – К., 1987 (у співавт.); *Развитие социальной структуры рабочего класса Украинской ССР (30-е годы).* – К., 1988; *Очерки развития социально-классовой структуры УССР 1917–1937.* – К., 1987 (у співавт.); *Стаповище дітей на Україні у 1931–1933 рр.: Докум. розповідь.* – К., 1989 (у співавт.); 33-й: *Голод: Народна книга-меморіал.* – К., 1991 (упоряд., у співавт.); *Новые страницы в истории Донбасса. – Донецк, 1992: Коллективизация и голод на Украине. 1929–1933: 36. док. і матеріал. – К., 1992 (упоряд.); Экспроприация селянських господарств в Україні у 1929–1932 рр. // УІЖ. – 1992. – № 3–4, 6–8; Чорнобиль: Проблеми здоров'я населення: 36. док. і матеріалі: У 2 ч. – К., 1995 (упоряд., у співавт.); Чорнобильська трагедія: Док. і матеріали. – К., 1996 (упоряд., у співавт.); Українська Центральна Рада: Док. і матеріали: У 2 ч. – К., 1996–97 (упоряд., у співавт.).*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998; *Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип.* – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002.

ШВИДКИЙ Василь Павлович (26.11.1963, м. Звенигородка Черкаської обл.) – дослідник історії українських національно-визвольних змагань та української культури кінця ХІХ – першої третини ХХ століття, проблем соціальної історії України другої половини ХХ століття.

1991 закінчив іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. 1991–97 – зав. сектора, аспірант Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (наук. кер. – академік НАН України О. Й. Прицак). 1998–2001 – м. н. с., 2001–2003 – н. с., з 2003 – с. н. с. відділу історії культури українського народу (з 2002 – відділ історії України другої половини ХХ століття) Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Громадсько-політична, культурно-освітня та наукова діяльність О. Г. Лотоцького (1890-і – 1930-і рр.)» (2001, наук. кер. – д. і. н. В. М. Даниленко). Член Робочої групи по підготовці 5-томної «Історії української культури», член редколегії (відповід. секретар) збірника наукових праць «Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика» (К.: Ін-т історії України НАН України, вип. 3–7, 1999 – 2004 рр.). Досліджує історію українських визвольних рухів, становлення та розвиток політичної і науково-культурної діяльності української еміграції 1920 – 1930-х рр., повсякденне життя і соціально-моральні проблеми та особливості повоєнного періоду. Автор наукових праць з історії України кінця ХІХ – першої третини ХХ століття та біографістики; з проблем особливостей і динаміки виявів асоціальної поведінки в українському суспільстві другої половини ХХ століття.

Тв.: *Київська доба О. Г. Лотоцького (1892–1900 рр.): культурно-освітня та політична діяльність // Наукові записки: Історичні науки. Випуск спеціальний.* – К., 1999; *Громадсько-політична діяльність О. Лотоцького в Петербурзі (початок ХХ ст.) // Український*

історичний збірник–2000. – К., 2000; Діяльність О. Г. Лотоцького у вирішенні проблем української церкви (1917 – 1919 рр.) // *Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. праць* – К., 2000. – Вип. 4; О. Г. Лотоцький–Білоусенко як дитячий письменник // *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. – Вип. 4. – К., 2000; Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890 – 1939-ті рр.). – К., 2002; Олександр Лотоцький (1870 – 1939): Біобібліографічний покажчик [Вступна стаття] // *Молода нація: Альманах*. – К., 2003. – № 1 (26); *Список праць О. Лотоцького 1889 – 2001 рр. // Там само (упоряд., у співавт.)*; «Пролетарши всех стран, соединяйтесь!», або роздуми про їхні статевно-ідеологічні проблеми, спричинені «Дванадцятьма статевими заповідями революційного пролетаріату» // *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. – Вип. 8. – К., 2005; *Посольство Олександра Лотоцького та його заходи щодо визнання незалежності української церкви (Константинополь, 1918 – 1920 роки) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. – Вип. 14. – К., 2005; Соціальні відхилення як чинник структурних змін українського соціуму другої половини ХХ століття // *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. – Вип. 9. – К., 2005.

Літ.: Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004.

ШЕВЕЛЄВ Арнольд Григорович (28.11.1928, с. Балаклея, нині Харків. обл.) – дослідник історії доревол. Росії, Укр. та Польщі, міжнародного робіт. і нац.-визвол. рухів. Чл.-кор. АН УРСР (1972).

1948 закінчив Київ. держ. ун-т. 1948–49 – на комсомольській роботі в Київ. обкомі ЛКСМУ. 1951 закінчив аспірантуру при Київ. держ. ун-ті. 1952–53 – асистент, зав. кабінету марксизму-ленінізму Київ. пед. ін-ту; 1954–59, 1960–69 – асистент, ст. виклад., зав. каф-ри історії КПРС та наук. комунізму, секретар парткому Київ. інж.-будів. ін-ту; 1959–60 – ст. виклад., доц. Київ. ун-ту. Канд. дис. «Боротьба КПРС за відновлення і розвиток МТС на Україні в 1943–1950 рр.» (1955). Докт. дис. «Співробітництво польських соціал-демократів і більшовиків у 1900–1910 рр.» (1967). Проф. (1968). 1969–72 – секретар Київ. міськкому КПУ. 1972–73 – заст. директора, 1973–78 – директор Ін-ту історії АН УРСР. З 1978 викладав у вищих навчальних закладах.

Тв.: *Братское сотрудничество польских социал-демократов с большевиками в 1903–1910 гг.* – К., 1966; *Десятый съезд КП(б)У*. – К., 1959.

Літ.: П. С. Нове поповнення АН УРСР: М. І. Супруненко, А. Г. Шевелєв // *УІЖ*. – 1972. – № 5; *ЕУ*. – *Словникова частина*. – Т. 10. – 1984; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШЕВЧЕНКО Лариса Вячеславівна (31.03.1940, м. Миколаїв) – дослідниця пам'яток історії та культури України ХІХ – ХХ ст.

1962 закінчила іст.-філос. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1962–64 – н. с. Київ. держ. міського архіву (Держархів м. Києва), 1964–72 – бібліотекар, ст. бібліограф, ст. редактор наук. бібліотеки Київ. держ. ун-ту. 1972–75 – навчалась в аспірантурі на каф. педагогіки Київ. держ. ун-ту, де підготувала канд. дис. «Педагогічні погляди М. І. Пирогова в галузі вищої освіти» (наук. кер. – д. пед. н., проф. М. М. Грищенко), але не захистила в зв'язку із захистом дисертації на аналогічну тему в Москві. 1975–79 – зав. кабінету Київ. держ. пед. ін-ту, 1979–2001 – м. н. с. відділів історико-краєзнавчих досліджень, регіональних проблем історії України Ін-ту історії України НАН України, з 2001 – м. н. с. відділу по розробці архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ при Головній редколегії наук.-док. серії книг «Реабілітовані історією». Автор більше 130 історико-краєзнавчих праць.

Тв.: *Увековечение подвига советского народа в Великой Отечественной войне в памятниках*. – К., 1990 (у співавт.); М. І. Пирогов в Україні: тематичні дослідження. – К., 1998; *Доля керівників Київського університету в 30-і роки ХХ ст. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти*. – Вип. 20–21. – К., 2003; *Звід пам'яток історії та культури України*. – Т. 1. – К., 2002; Т. 2. – К., 2004 (чл. автор. колективу); «В порядку красного террора...» // *Історія України: Маловідомі імена, події, факти*. – Вип. 27. – К., 2005; *Реабілітовані історією. Київська область*. – Кн. 1. – К., 2004 (чл. автор. колективу).

Літ.: *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідн.* – Т. 1. – К.: Кам'янець-Подільський, 2003.

ШЕВЧЕНКО Леся Антонівна (23.09.1931, м. Київ) – дослідниця новітньої історії України, культурного будівництва в Україні.

1954 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1955–58 – аспірантка Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «Боротьба Комуністичної партії України за зміцнення сільських рад республіки в період суцільної колективізації сільського господарства (1930–1932 рр.)» (1958, наук. кер. – к. і. н. О. А. Бородин). 1959–60 – м. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1963–65 – м. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, з 1965 – с. н. с., 1989–99 – пров. н. с. відділу сучасної історії України Ін-ту історії України НАН України. Докт. дис. «Підвищення культурного рівня трудящих Української РСР в 60-і – першу половину 80 років: Досвід. Проблеми» (1989). Підготувала 4 кандидатів наук. Опублікувала понад 150 праць. Автор і член редколегій численних колект. праць, в т. ч. «Розвиток української культури за роки радянської влади» (К., 1967); «Історія Української РСР» (укр. мовою у 8 т., рос. мовою у 10 т.); «Історія Києва» (Т. 3, Кн. 1, 2. – К., 1985–1986), статей до «Енциклопедії історії України».

Тв.: Розвиток української радянської культури в 1959–1965 рр. – К., 1967; Дружба братніх культур: Культурне співробітництво українського народу з братніми народами СРСР, 1946–1958. – К., 1971; Повышение культурного уровня трудящихся в условиях развития социализма (На материалах УССР). – К., 1985; Проблеми духовного відродження народу // Україна. Короткі нариси з історії. – К., 1992; Роль духовної спадщини в утвердженні національної самосвідомості народу України // Україна XX ст.: минуле і сьогодення. – К., Донецьк, 1995; Нарис історії України ХХ століття. – К., 2002 (у співавт.).

Літ.: Колодєзєва С. П. Захист докторської дисертації Л. А. Шевченко // УІЖ. – 1989. – № 10; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШЕВЧЕНКО Олена Володимирівна (18.07.1956, м. Случьк Мінської обл., Білорусь) – дослідниця історії укр.-болгар. співробітництва, новітньої історії Болгарії. Лауреат Премії для молодих вчених НАН України (2004).

1979 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1979–82 – аспірантка Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Радянсько-болгарське співробітництво в галузі підготовки кадрів спеціалістів (70-і рр.)» (1983, наук. кер. – д. і. н. П. С. Сохань). 1982–86 – м. н. с., 1986–91 – н. с. відділу історії і міжнародних відносин зарубіжних соц. країн Ін-ту історії АН УРСР. У 1991 перейшла на роботу до Ін-ту української археографії АН України. Нині – асист. Ін-ту міжнародних відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШЕВЧЕНКО Ольга Миколаївна (12.03.1969, м. Київ) – дослідниця історії України середніх віків.

1990 закінчила іст. фак-т Київ. держ. пед. ін-т. 1990–96 – аспірантка, 1996–97 – м. н. с., н. с. відділу історії України середніх віків Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Православна церква в суспільно-політичному житті Лівобережної України (друга половина XVII – перша чверть XVIII ст.)» (1996, наук. кер. – акад. НАН України В. А. Смолій).

Тв.: Україна і Росія у світлі релігійно-культурних взаємин другої половини XVII – XVIII ст. // УІЖ. – 1996. – № 1; Про підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату наприкінці XVII ст. // УІЖ. – 1994. – № 1.

ШЕВЧЕНКО Федір Павлович (24.08.1914, с. Дунаївці Новошицького повіту Подільської губ., нині – місто Хмельницької обл. – 01.11.1995, м. Київ) – фахівець з історії України з найдавніших часів до кінця 20 ст., історіограф, джерелознавець. Чл.-кор. АН УРСР (1969). Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1984).

1937 закінчив Москов. іст.-архівний ін-т, 1937–40 навчався в аспірантурі і викладав в цьому ін-ті. 1940–41 – дир. Чернівецького обл. держ. архіву НКВС УРСР. 1941–42 – дир. Краснодарського крайового держ. архіву НКВС РСФРР. 1942–43 – нач. наук.-вид. відділу Архівного управління НКВС Узбецької РСР у м. Ташкент. Канд. дис. «Руські воєводи в Україні у другій половині XVII ст.» (1943, захист в Ін-ті історії АН СРСР у Москві). 1945–49 – заст. голови Комісії з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР. 1949–60 – с. н. с., зав. відділу історії країн народної

демократії, 1960–63 – зав. відділу допоміжних історичних дисциплін, 1963–68 – зав. відділу історіографії та джерелознавства, 1964–67 – заст. дир., 1982–87 – зав. сектора іст. географії і картографії, 1987–95 – голов. н. с. Ін-ту історії України НАН України. 1968–72 – дир. Ін-ту археології АН УРСР. Одночасно 1944–45 – зав. кафедри архівознавства і допоміжних історичних дисциплін Київ. держ. ун-ту, 1945–50 – доц. цієї кафедри. 1950–52 – вчений секретар Президії АН УРСР, 1957–72 – голов. редактор УІЖу. Докт. дис. за монографією «Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.» (1963). Проф. (1968).

Член редколегій «Вісника АН УРСР», «Пам'яток України», «Київської старовини». Член головних редколегій окремих томів «Історії міст і сіл Української РСР», 8-митомної «Історії Української РСР», 10-томної «Истории Украинской ССР» та ін. Підготував 7 док. і понад 50 канд. наук. Нагороджений орденом «Знак пошани», багатьма медалями. Опублікував понад 600 праць.

Тв.: *Історичне значення віковоїної дружби українського та російського народів.* – К., 1951 (перевидана 1953 і 1954 укр. та рос. мовами); *Лук'ян Кобилиця: 3 історії антифеодальної боротьби селянства Буковини в першій половині XIX ст.* – К., 1958; *Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVIII ст.* – К., 1959; *Роль Кисса в міжслов'янських зв'язках у XVII–XVIII ст.* – К., 1963; *Чому Михайло Грушевський повернувся на Радаїнську Україну?* // УІЖ. – 1966. – № 11.

Літ.: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; Румянцева В. В. *Вшанування члена-кореспондента АН УРСР Ф. П. Шевченка, доктора історичних наук І. М. Кулишча, доктора історичних наук, професора А. В. Сапегича у зв'язку з їх ювілеями* // УІЖ. – 1984. – № 11; Борзяк Г. В., Герасименко П. А., Тодійчук О. В. *Федор Павлович Шевченко. Бібліографія.* – К., 1989; ЕУ. – V. 4. – 1993; [Некролог] // УІЖ. – 1996. – № 1; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; *Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр.: На пошану видатного вченого-історика, чл.-кор. НАНУ, д-ра іст. наук, проф. Федора Павловича Шевченка.* – К., 1998; *Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 7: Пам'яті чл.-кор. НАН України Федора Павловича Шевченка.* – К., 1999; *Українські архівісти: Біобібліогр. довід.*: У 3 вип. – Вип. 2: 1940–1960-ті рр. – К., 2002; *Апанович О. М. Федір Павлович Шевченко: Історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, людина: Спогади та історіографічний аналіз.* – К., 2000; *Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник.* – Т. 1. – К., Кам'янець-Подільський, 2003; *Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення.* – К., 2004; *«Істину встановлює суд історії»: Зб. на пошану Федора Павловича Шевченка: У 2 т.* – К., 2004.

ШЕВЧУК Григорій Михайлович (08.02.1916, с. Красногірці, нині Попільнянського р-ну Житомир. обл. – ?, м. Київ) – дослідник історії України ХХ ст.

До 1934 працював в колгоспі та на з-ді «Ленінська кузня» (Київ). 1938 закінчив іст. фак-т Київ. пед. ін-ту, працював у школі, 1939–40 – служив в радянській армії. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1946–51 – м. н. с. відділу радянського періоду, 1951–52 – м. н. с. відділу загальної історії та історії міжнародних відносин, 1952–56 – м. н. с. відділу історії країн народної демократії, 1956–60 – с. н. с. відділу історії радянського суспільства, 1960–65 – с. н. с. відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва, 1965–67 – зав. відділу історії комуністичного будівництва Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Боротьба трудящих Радянської України проти Врангеля» (1954). Докт. дис. «Культурне будівництво на Україні в 1921–1925 рр.» (1966). З 1968 – зав. каф-ри Київ. ін-ту культури. Досліджував історію громадянської війни і культурного будівництва на Україні.

Тв.: *Боротьба трудящих Радаїнської України проти контрреволюції на Півдні в 1920 р.* – К., 1956; *Розгром іноземних інтервентів на Півдні України і в Криму (листопад 1918 – квітень 1919 р.).* – К., 1959; *Червоне козацтво.* – К., 1961 (у співавт.); *Культурне будівництво на Україні у 1921–1925 роках.* – К., 1963; *Культурна політика України.* – Париж, 1981 (англ., франц. мовами); *Культура як суспільне явище.* – К., 1985.

Літ.: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 10. – 1984; ЕУ. – V. 4. – 1993; Проценко В. П. *Вшанування Г. М. Шевчука з нагоди його ювілею* // УІЖ. – 1976. – № 4; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШЕКЕРА Іван Михайлович (01.10.1929, м. Ніжин Чернігів. обл. – 199?, м. Київ) – дослідник історії України середніх віків.

1943–46 навчався в Ніжин. технікумі механізації сільського господарства. 1951 закінчив Ніжин. держ. пед. ін-т. 1951–52 – інспектор шкіл Цуманського районного відділу нар. освіти Волин. обл., 1952–54 – директор середньої школи в с. Сильно Цуманського р-ну Волин. обл., 1954 – інспектор шкіл Артемівського міського відділу нар. освіти Сталінської (нині Донецької) обл. 1954–57 – аспірант, 1958–63 – м. н. с., 1963–66, 1968–69 – с. н. с. відділу міст і сіл УРСР, 1969–89 – с. н. с. відділу феодалізму Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Посилення закріпачення селян і антифеодальні виступи на Правобережній Україні в другій половині XVI ст.» (1961, наук. кер. – д. і. н. В. О. Голобуцький). Брав участь у підготовці 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР». Член авторського кол-ву багатотомної «Історії Української РСР», двотомної «Історії селянства Української РСР» (К., 1967).

Тв.: Міжнародні зв'язки Київської Русі. З історії зовнішньої політики Русі в період утворення і зміцнення Древньоруської держави в VII–X ст. – К., 1963; Київська Русь XI ст. у міжнародних відносинах. – К., 1967.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШЕПЕЛЬ Любов Федорівна (08.01.1954, с. Черевки Яготин. р-ну Київ. обл.) – дослідниця історії культури українського народу 1920 – 1930-х рр. XX ст., проблем соціальної історії України другої половини XX ст.

У 1969 – 1973 рр. навчалася в Переяслав-Хмельницькому пед. училищі; 1973 – 1978 – на іст. фак-ті Київ. держ. ун-ту. З 1979 – зав. наук. архіву, н. с. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Роль робітничих факультетів УСРР в підготовці спеціалістів (20-ті рр.)» (1996, наук. кер. – к. і. н. Л. І. Ткачова). З 2000 – н. с. відділу історії культури українського народу, з 2002 – відділу історії України другої половини XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Досліджує питання повсякденного життя післявоєнного суспільства України, зокрема соціально-медичні проблеми. Бере участь у розробці нормативно-методичних документів з архівної справи та діловодства, які готуються Інститутом архівознавства НБУВ, з 2003 – член Експертно-перевірочної комісії НАН України. Відповідальний секретар і упорядник видавничого проекту біобібліографічних довідників «Історики України XX ст.» (К., 2004, вип. 2, ч. 2; К., 2006, вип. 2, ч. 3). Брала участь у підготовці колективних робіт: «История Украинской ССР» (Т. 9. – К., 1985); «История Киева» (Т. 3, кн. 2. – К., 1986) та ін.

Тв.: Рабочие факультеты – важнейший путь формирования кадров социалистической интеллигенции на Украине // Актуальные вопросы исторической науки: Сб. материалов. – К., 1982; Проблема підготовки кадрів спеціалістів в УСРР з робітників і селян (20-ті рр.). – К., 1995; Проблема спеціалістів в контексті соціально-економічної ситуації УСРР на початку 1920-х рр. // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. – Вип. 6. – К., 2002; Матеріали Наукового архіву Інституту історії України НАН України про наукову і громадську діяльність Федора Павловича Шевченка // «Істину встановлює суд історії»: Зб. на пошану Федора Павловича Шевченка: У 2 т. – Т. 1: Джерела. – К., 2004.

Лит.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довідн. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШЕРСТЮК Федір Юхимович (19.04.1904, с. Грицаківці нині Сумського р-ну Сумської обл. – ?) – дослідник історії народних рухів України XVIII–XIX ст. та історії комуністичної партії.

Закінчив Сумський пед. ін-т (1931) та Ін-т червоної професури при ВУЦВК (1936). Викладав історію СРСР у Сумському пед. ін-ті (1931–33) та Ін-ті червоної професури при ВУЦВК (1936–37). Республіканській школі пропагандистів при ЦК КП(б)У (1937–38). 1938–41 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР, 1942–44 – с. н. с., вчений секретар Ін-ту історії і археології АН УРСР. 1945–49 – консультант відділу агітації і пропаганди ЦК КП(б)У. Канд. дис. «Нариси з історії промисловості на Україні у 70–80-х рр. XIX ст.» (1947). З 1949 – с. н. с. Ін-ту історії партії при ЦК КПУ. Докт. дис. «Партійне будівництво на Україні у 1926–1929 рр.» (1965).

Тв.: Устим Кармалюк. – М., 1943; Олександр Пархоменко. – К., 1944; Становище робітничого класу і робітничий рух на Україні в другій половині XIX ст. – К., 1948; Партійне

будівництво на Україні в 1926–1929 рр. – К., 1960.

Літ.: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; ЕУ. – Слобникова частина. – Т. 10. – 1984; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШИП Надія Андріївна (20.10.1945, м. Антрацит Луганської обл.) – дослідниця історії України XIX–XX ст.

1966 закінчила іст. фак-т Луганського пед. ін-ту. Викладала історію і суспільствознавство в середній школі, працювала на комсомольській роботі. 1969–79 – н. с. Ін-ту історії АН УРСР, 1979–84 – зав. ред. історії вид-ва «Радянська школа». 1984–92 – с. н. с., 1992–98 – пров. н. с. відділу історії України кінця XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. 1995–98 – вчений секретар спеціалізованої ради із захисту дисертацій при Ін-ті. Канд. дис. «Роль вищих навчальних закладів у розвитку російсько-українських зв'язків у другій половині XVIII ст.» (1977, наук. кер. – чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко). Докт. дис. «Інтелігенція на Україні (XIX ст.): Історико-соціологічний нарис» (1992). З 1998 – зав. каф. сусп. наук Укр. акад. зовнішньої торгівлі.

Тв.: Русско-українское культурное сотрудничество в XVIII – первой половине XIX в. – К., 1988; Интеллигенция на Украине (XIX в.). – К., 1991; Культурно-національне питання на Україні в другій половині XIX ст. // ВІДЖ. – 1991. – № 3; Нариси з історії українського національного руху. – К., 1994 (у співавт.); Церковно-православний рух в Україні поч. XX ст. – К., 1995; «Українське питання» в Російській імперії (кінець XIX – поч. XX ст.). – Ч. 2–3. – К., 1999; Київська духовна академія – центр вищої духовної освіти Наддніпрянської України (XIX – поч. XX ст.) // ВІДЖ. – 1999. – № 2; Видавнича і просвітницька діяльність Київської духовної академії // Київська старовина. – 1999. – № 3; Етимологія і семантика терміна «Русь». – К., 2002; Суспільно-політичне і духовне життя українців у складі Російської імперії (XIX ст.). Нариси для самостійного опрацювання студентами. – К., 2004; Російсько-українська бюрократія в історичному вимірі // Україна: Пошуки оптимальної моделі бюрократії. Матеріали засідання Дискусійного клубу – К., 2005; Навчально-методичний комплекс дисципліни «Історія України». – К., 2005.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські історики XX ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ШКОДА Костянтин Олександрович (13.11.1961, м. Запоріжжя) – дослідник зарубіжної україністики.

1982 закінчив іст. фак-т Запорізького держ. пед. ін-ту. 1982–87 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР (в т. ч. 2 роки служив в Радянській армії). 1987–91 – м. н. с., н. с. відділу зарубіжної україністики Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Критика буржуазної історіографії соціально-економічного розвитку Української РСР в 1960–1985 роках» (1989, наук. кер. – д. і. н. М. М. Варварцев).

Тв.: Неспроможність буржуазних інтерпретацій проблем соціально-економічного розвитку СРСР на сучасному етапі // Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн: Респ. мжввід. зб. – К., 1987.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШЛЕПАКОВ Арнольд Миколайович (16.06.1930, м. Вінниця – 02.06.1996, м. Київ) – фахівець з всесвітньої історії. Акад. НАН України (1982). Лауреат премії ім. Д. З. Мануїльського АН УРСР (1982). Засл. діяч науки і техніки України (1995).

1952 закінчив фак-т міжн. відносин Київ. держ. ун-ту. 1952–55 – аспірант Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Воз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі – видатна перемога зовнішньої політики СРСР» (1955). 1955–63 – м. н. с., с. н. с. відділу загальної історії і міжнародних відносин, 1963 – с. н. с. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1971–78 – зав. відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1971–74 – заст. дир. Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. (1966), проф. (1970). 1978–92 – дир. Ін-ту соціал. і економ. проблем зарубіжних країн АН України, 1982–88 одночасно академік-секретар Відділення економіки АН УРСР. Президент Укр. асоціації сприяння ООН, кер. Центру міжнар. досліджень Київ. міжнар. гуманітарного ун-ту. 1995–96 – ректор Укр. академії зовнішньої торгівлі.

Гол. редактор та автор розділів колективних праць: «Всемирная история» (т. X. – М., 1965; т. XII. – М., 1979); «Міжнародна солідарність в робітничому русі і антифашистській боротьбі народів Європи в 1933–1945 рр.» (К., 1970); «История рабочего движения в США в новейшее время» (М., 1970, 1971); «Национальные проблемы Канады» (М., 1972), «Буржуазные концепции национальных отношений в развитых капиталистических странах» (К., 1988) та ін. Нагороджений орденом «Знак пошани» та медалями. Брав участь в складі делегації УРСР в 25, 26, 27 сесіях Генерал. Асамблеї ООН, очолював делегацію на 23 сесії Комісії соціального розвитку ООН (1973).

Тв.: *Украинская трудовая иммиграция в США и Канаде (конец XIX – нач. XX вв.). – К., 1960; Иммиграция и американский рабочий класс в эпоху империализма. – К., 1966; Биография статуи Свободы. Исторический очерк. – М., 1969; США: социальная структура общества и его национальный состав. – К., 1976; США: «похищение умов» в прошлом и настоящем. – М., 1983.*

Літ.: Ю. Л. Члени-кореспонденти АН УРСР, обрали в грудні 1969 р.: О. М. Боголюбов, К. Г. Гуслистий, Ф. П. Шевченко, А. М. Шлепаков // УІЖ. – 1970. – № 3; РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; *История Академии наук Украинской ССР. – К., 1979; Забарко Б. М. Вишнубавиця А. М. Шлепакова з нагоди його ювілею // УІЖ. – 1980. – № 8; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 10. – 1984; УРЕ. – Т. 12. – К., 1985; [Некролог] // УІЖ. – 1996. – № 5; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ШМАНЬКО Георгій Іванович (09.06.1927, с. Копіновці Мукачівського р-ну Закарпатської обл.) – дослідник історії Угорщини новітнього часу.

1954 закінчив іст. фак-т Ужгород. держ. ун-ту. 1960 – закінчив Вищу партійну школу при ЦК КПРС у Москві. 1948–75 – на партійній роботі, з 1969 – секретар Ужгород. обкому КПУ. Канд. дис. «Боротьба Угорської соціалістичної партії за відворення комсомолу та залучення молоді до будівництва соціалізму в Угорщині (1956–1960)» (1969). 1975–78 – зав. Ужгород. відділення Ін-ту історії АН УРСР. 1978 переведений до новоствореного Ін-ту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР.

Тв.: *Молодь нової Угорщини. – К., 1967; Рабочий класс народной Венгрии. Повышение культурно-технического уровня в период строительства социализма. – К., 1982; Дружба между людьми – дружба между народами. – Ужгород, 1984.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ШМЕЛЬОВ Віктор Григорович (22.04.1943, с. Катеринівка Куйбиш. р-ну Татарської АРСР, РФ – 1993, м. Київ) – музеєзнавець, етнограф.

1967 закінчив іст. фак-т Кив. держ. ун-ту. 1967–70 – с. н. с. наук.-метод. відділу охорони пам'яток історії та культури Мін-ва культури УРСР. 1970–76 – заст. дир. з наук. роботи Музею народної архітектури й побуту УРСР Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. 1977 закінчив аспірантуру у відділі етнографії Ін-ту місцевознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Канд. дис. (1978). 1977–80 – м. н. с. відділу історії дружби народів СРСР Ін-ту історії АН УРСР. 1980 переведений на роботу до Голов. Архів. управління при Кабінеті Міністрів УРСР.

Тв.: *Музей под открытым небом: Очерки истории возникновения и развития. – К., 1983.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.*

ШТОКАЛО Йосип Захарович (04 (16).11.1897, с. Скоморохи Сокальського р-ну Львів. обл. – 05.01.1987, м. Київ) – дослідник історії вітчизняної математики. Чл.-кор. АН УРСР (1948), акад. АН УРСР (1951), заслужений діяч науки УРСР (1968), чл.-кор. Міжнародної академії історії наук (1965), почесний акад. Міжнар. академії історії наук (1978). Лауреат премії ім. М. М. Крилова АН УРСР (1973). За підготовку цотиритомної монографії «История отечественной математики» нагороджений медаллю ім. О. Койре Міжнародної академії історії науки (1971).

1915–1931 працював учителем математики в школах, ФЗУ, технікумі Дніпропетров. обл. та м. Дніпропетровська. 1931 закінчив Дніпропетров. фіз.-хім.-матем. ін-т (нині – ун-т). 1935 – аспірантуру наук.-дослід. Ін-ту математики і механіки при Харків. ун-ті. 1935 захистив канд. дис. Одночасно 1931–41 – асистент, доц. по

кафедри математики вузів м. Харкова. 1942–46 – с. н. с., вчений секретар Ін-ту математики АН УРСР. 1943 захистив докт. дис. 1946–49 – зав. відділу, заст. директора Ін-ту математики АН УРСР. Одночасно 1944–51, 1956–72 – проф., зав. каф. Київ. держ. ун-ту. 1949–56 – чл. Президії АН УРСР, уповноважений Президії АН УРСР у Львові, Голова Львів. філіалу АН УРСР, 1956–63 – зав. відділу історії математики Ін-ту математики АН УРСР, 1963–86 – зав. сектора історії техніки та природознавства, зав. відділу історії природознавства Ін-ту історії АН УРСР, 1957–67 – голова Термінологічної комісії при Президії АН УРСР. Досліджував теорію диференціальних рівнянь, операційне числення, історію розвитку вітчизняної математики.

Тв.: Нарис розвитку математики на Україні за 40 років Радянської влади. – К., 1958; История отечественной математики: В 4-х т., 5 кн. – К., 1967–1970; История математического образования в СССР. – К., 1975.

Літ.: Бельй Б. Н. Йосиф Захарович Штокало // Математика в школі. – 1972. – № 6; Митропольський Ю. А. Штокало Йосип Захарович // Вісник АН УРСР. – 1973. – № 6; Українська математична бібліографія. – К., 1963; Історія Академії наук УРСР. – Т. 2. – К., 1967; Анісімов Ю. О., Боголюбов О. М. Йосип Захарович Штокало (До 70-річчя з дня народження) // УІЖ. – 1967. – № 11; Анісімов Ю. О., Матвеева Л. В., Солозуб В. С. Вшанування академіка АН УРСР Й. З. Штокала з нагоди його ювілею // УІЖ. – 1978. – № 1; Хренов К. К., Анісімов Ю. О. Обрання Й. З. Штокала почесним академіком Міжнародної Академії історії наук // УІЖ. – 1978. – № 9; Коханова Л. Л., Трефілова Л. М. Вшанування академіка АН УРСР Й. З. Штокала з нагоди його 85-річчя // УІЖ. – 1983. – № 2; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ШУБА Олексій Васильович (15.10.1950, с. Бакулівка Миргородського р-ну Полтав. обл.) – дослідник філософських проблем релігії.

1969 закінчив Лохвицьке пед. училище. 1978 закінчив філософ. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1978–80 – ст. лаборант, викладач філософ. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1980–83 – м. н. с. Ін-ту філософії АН УРСР, 1983–88 – заст. дир. по наук.-методич. роботі Республ. будинку наук. атеїзму, 1988–90 – доц. філософ. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1981 захистив канд. дис. (наук. ст. – к. філос. н.). 1990–91 – с. н. с. відділу сучасної національної історії і прогнозування, відділу історії і теорії національних відносин, відділу соціологічних досліджень Центру міжнаціональних відносин Ін-ту історії АН УРСР. 1991 перейшов до Ін-ту соціології АН УРСР. Докт. дис. «Релігія в етніонаціональному розвитку України (політологічний аналіз)» (1999, наук. ст. – д. політол. н.). Професор. Працював зав. сектору Адміністрації Президента України. Нині – заст. зав. відділу апарату Верховної Ради України.

Тв.: Критика реакционной сущности клерикального национализма. – К., 1983 (у спів-авт.); Интернациональные и атеистические традиции рабочего класса. – К., 1984 (у спів-авт.); Православие и национальные отношения: Проблемы взаимодействия этноса и религии. – К., 1992.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЩЕРБАК Віталій Олексійович (21.04.1954, с. Матяшівка, Обухівського р-ну Київ. обл.) – дослідник історії України середніх віків і нового часу.

1976 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1976–79 – н. с. Музею народної архітектури та побуту України. 1979–99 – м. н. с., с. н. с., пров. н. с. відділу історії України середніх віків Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Народні рухи на Україні в другій чверті XVII ст.» (1986, наук. кер. – д. і. н. Г. Я. Сергієнко). Докт. дис. «Формування козацького стану в Україні (друга половина XV – середина XVII ст.)» (1998). З вересня 1999 – проф. кафедри історії, зав. кафедри, декан гуманітарного фак-ту Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія».

Тв.: До питання про еволюцію класово-станової структури феодального суспільства України в XVI – першій половині XVII ст. // УІЖ. – 1987. – № 2; Антифеодальні рухи на Україні напередодні визвольної війни 1648–1654 рр. – К., 1989; Козацтво в класово-становій структурі українського суспільства (друга половина XVI – середина XVII ст.) // УІЖ. – 1991. – № 11; Джерела формування українського козацтва // УІЖ. – 1994. – № 2–3; Формування козацького землеволодіння // Середньовічна Україна. – К., 1994. – Вип. 1; Нова влада // Неопалима купина. – 1995. – № 5; Запорозька Січ як фактор консолідації українського

козацтва // *УІЖ*. – 1995. – № 5: *Утвердження козацького стану в Україні (XVI – перша половина XVII ст.)* // *Богдан Хмельницький та його доба*. – К., 1996: *Формування козацького стану в Україні (друга половина XV – середина XVII ст.)*. – К., 1997: *Ресурсові козаки на державній службі // Середньовічна Україна*. – К., 1997. – Вип. 2: *Козацька верхівка другої половини XVI – середини XVII ст. // Київська старовина*. – 1997. – № 5: *Особовці та етнічний склад заporожців і ресстрових // Наукові записки НАУКМА*. – К., 1998. – Т. 3: *Базавлуцька Січ (1593–1638) // Козацькі Січі*. – К., Запоріжжя, 1998: *Динаміка зростання чисельності українського козацтва до середини XVII ст. // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.: політика, ідеологія, військове мистецтво*. – К., 1998: *Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст.* – К., 2000.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЩЕРБАК Олександр Іванович (16.09.1951, м. Обухів Київ. обл.) – соціолог. 1974 закінчив юрид. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1974–77 – аспірант, 1977–81 – м. н. с. Ін-ту держави і права АН УРСР. Захистив канд. дис. (наук. ст. – к. юрид. н.). 1981–90 – с. н. с., з 1990 – зав. відділу соціологічних досліджень Центру національних відносин АН УРСР, 1990–91 – гол. н. с. Археографічної комісії АН УРСР. Ін-ту історії АН УРСР. 1991 перейшов до Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

Тв.: Правовая ответственность должностных лиц аппарата управления. – К., 1980: *Правовые средства укрепления дисциплины и ответственности хозяйственных кадров на современном этапе*. – К., 1981: *Дисциплина и відповідальність у державному управлінні*. – К., 1981: *Социальный механизм юридической ответственности должностных лиц*. – К., 1986.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЩЕРБИНА Йосип Тимофійович (16.11.1913, с. Артюхівці, нині Роменського р-ну Сумського обл.) – дослідник історії робітничого руху та більшовицьких організацій в Україні.

1939 закінчив іст. фак-т Харків. ун-ту, в 1939–41 там само навчався в аспірантурі. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1946–48 – аспірант Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Робітничий клас України в роки першої сталінської п'ятирічки» (1948, наук. кер. – д. і. н. М. А. Рубач). 1948–49 – м. н. с. відділу радянського періоду, 1951–53 – вчений секретар ін-ту, 1953–68 – с. н. с. відділу історії капіталізму Ін-ту історії АН УРСР. Докт. дис. «Робітничий клас України та його революційна боротьба в 1914–1917 рр.» (1965). З 1968 – зав. кафедри марксизму-ленінізму Київ. ін-ту культури. Нагороджений орденом Червоної Зірки та ін. нагородами.

Тв.: Непорушний союз соціалістичних націй. – К., 1954: *Робітничий клас України та його революційна боротьба у 1914–1917 роках*. – К., 1963.

Літ.: РЕІУ. – Т. 4. – К., 1972; *ЕУ*. – Словникова частина. – Т. 10. – 1984; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

ЩУСЬ Оксана Йосипівна (17.07.1931, м. Харків) – дослідниця історії України 1917–1920 рр. Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1969).

1955 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1955–58 – аспірантка Київ. держ. ун-ту. Канд. дис. «КПРС – організатор і керівник Українського фронту (1918–1919 рр.)» (1962, наук. кер. – доц. І. А. Зозуля). 1959 – викладач Київ. консерваторії ім. П. І. Чайковського. 1959–60 – ст. лаборант, 1960–63 – м. н. с. відділу допоміжних історичних дисциплін, 1963–68 – м. н. с., 1969–86 – с. н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції, 1986–2003 – пров. н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України.

Тв.: В. О. Антонов-Овсієнко. – К., 1965; *Підготовка соціалістичної революції та встановлення Радянської влади в Київській губернії (лютий 1917 – лютий 1918 рр.)*. – К., 1967 (у співавт.); *Створення Рад солдатських депутатів у млинових гарнізонах України в 1917 р.* – К., 1973; *Ради України в 1917 р. (липень – грудень 1917 р.)*. – К., 1974 (у співавт.); *Історія Української РСР*. – Т. 5. – К., 1977 (у співавт.); *Створення військово-адміністративного апарату на Україні в 1920 р. і розгортання його діяльності*. – К., 1982; *Історія Української ССР*. – Т. 6. – К., 1984 (у співавт.); *Історія Києва*. – Т. 3. – Кн. 1. – К., 1985 (у співавт.); *Історія Києва*. – Т. 3. – Кн. 1. – К., 1987 (у співавт.); *Воєнне строїтельство в*

республіке. – К., 1987; Триумфальное шествие Советской власти на Украине. – К., 1987 (у співавт.); О некоторых вопросах военного строительства в Украине в 1919 г. – К., 1991; Всеукраїнські військові з'їзди. – К., 1992; Українська Центральна рада: Докум. і матеріали: В 2 т. – К., 1996, 1997 (упоряд., у співавт.); Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: Докум. і матеріали. – К., 2003 (упоряд., у співавт.); Україна: Хроніка XX ст.: Рік 1918: Довід. вид. – К., 2005 (у співавт. з А. П. Гриценко); Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (1918–1920): Докум. і матеріали: У 2 ч. – Т. 1. – К., 2006 (упоряд., у співавт.).

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЮР Марина Володимирівна (17.06.1968, м. Немирів Вінницької обл.) – дослідниця історії українського мистецтва др. пол. XIX – перш. пол. XX ст.

1986–91 – навчалась на художньо-графічному фак-ті Одеського пед. ін-ту. 1993–96 – аспірантка, 1996–97 – мистецтвознавець Ін-ту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. 1997–99 – м. н. с., з 1997 – н. с. групи координації міжнародних українознавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Розписи українських весільних скринь середини XIX – початку XX століття (типологія, іконографія, художні особливості)» (1998, наук. кер. – д. мистецтвознавства М. Р. Селівачов).

Тв.: Звідкіля квітки на скрині? Еволюція декоративних розписів виробів з дерева до серед. XIX ст. // Родовід. – 1998. – № 17: Національна специфіка розписів українських весільних скринь // Четвертий міжнародний конгрес українців. Мистецтвознавство. – Кн. 2: Доп. та повід. – Одеса, Київ, 2001: Елементи абстрактних форм у розписах весільних скринь Поділля // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність. Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський, 2002: Спеціальна лексика українського скриництва // Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Наук. зб. пам'яті Миколи Трохименка. – Т. 1. – К., 2002: Мальоване дерево в музеях України // Музейна справа та музейна політика в Україні у XX столітті. – К., 2004; Український селянський настінний розпис і безпредметний живопис К. Малевича 1915–1917 рр.: конструктивна ідея // VI Міжнародний конгрес українців. Музикознавство, образотворче мистецтво, театрознавство, кінознавство. – Кн. 2: Доп. та повід. – Донецьк, К., 2005: З історії української культури. Селянські розписи і безпредметний живопис 1910–1920-х рр. – К., 2006: Українські мальовані весільні скрині. – К., 2006.

ЮРЕНКО Світлана Павлівна (30.03.1950, смт. Диканька Диканського р-ну Полтав. обл.) – історик та археолог, фахівець у галузі слов'яно-руської археології, історії та культури населення України доби Середньовіччя, педагог.

1971 закінчила іст. фак-т Полтав. держ. пед. ін-ту. 1971–74 – н. с. Полтав. краєзнавчого музею, 1974–79 – асистент каф-ри історії Полтав. держ. пед. ін-ту. 1982 закінчила аспірантуру Ін-ту археології АН УРСР. Канд. дис. «Дніпровське лісоостепове Лівобережжя у VII–VIII ст. (Волинцівська культура)» (1983, наук. кер. – д. і. н. В. Д. Баран). 1983–90 – н. с., с. н. с. Ін-ту археології АН УРСР. 1991–2000 – с. н. с. відділу історико-краєзнавчих досліджень Ін-ту історії України НАН України. З 1996 – доц. кафедри давньої та нової історії України іст. фак-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Викладає курси з давньої історії України, етнокультурної історії українського Середньовіччя, історичної урбаністики.

Брала участь у археологічних експедиціях «Дніпро–Донбас» (1972–74), Лівобережній Дніпровській слов'яно-руській (1975–92), Міжнародній Південній середньовічній (1997–98, 2001) Ін-ту археології НАН України. Досліджувала поселення літописних сіверян (Волинцеве, Кам'яне, Опішне, Ніцаха, Битиця), давньоруські міста Путивль, Лубни, Полтава. Має вагомий внесок у справі збереження культурної спадщини України. Як член робочої групи Головної редколегії Зводу пам'яток історії та культури України упродовж 1990–2000 здійснювала науково-організаційну та науково-методичну роботу з авторськими колективами та обласними редколегіями по підготовці археологічних частин томів Зводу. Автор понад 100 статей в науковій періодиці, колективних монографій, підручників.

Тв.: Етнокультурні процеси на території Леобережної України в 1 тис. н. е. // Проблеми етногенеза славян. – К., 1978: Восточные славяне в 8–9 ст. // Славяне

Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. – К., 1990; *Пам'ятки археології в томах Зводу пам'яток історії та культури України // Актуальні проблеми підготовки Зводу пам'яток історії та культури України.* – К., 1996; *Пам'ятки археології України: сучасний стан досліджень, проблеми їх збереження та охорони // Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження.* – К., 1998; *Опошнянское городище. – Полтава, 1995 (у співавт.); Історія України: Підруч. для 7 кл.* – К., 2001 (у співавт.); *Державний реєстр національного культурного надбання. Пам'ятки археології // Пам'ятки України. Історія та культура.* – К., 2000. Ч. 2; *Археологічні з'їзди в Україні.* – К., 2004; *Пам'ятки археології та історії України.* – К., 2004 (у співавт.); *Українські землі у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV–XVI ст.) // Історія України: Навч.-метод. посібник для семінарських занять.* – К., 2006.

Літ.: *Мезенцева Г. Дослідники археології України: Енциклопедичний словник-довідник.* – Чернівці, 1997; *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЮРКОВА Оксана Віталіївна (23.05.1967, м. Київ) – дослідниця української історіографії першої половини ХХ ст., іконографії.

1989 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1989–95 – стажист-дослідник, 1995–97 – аспірантка, 1997–2000 – м. н. с., н. с., з 2000 – с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930 рр.)» (1998, наук. кер. – д. і. н. С. В. Кульчицький). З 1999 – член робочої групи з підготовки «Енциклопедії історії України» (упорядник ілюстративного ряду). З жовтня 2006 – секретар Експертної ради з історичних наук ВАК України.

Тв.: *Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930 рр.)*. – К., 1999; *Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР, 1936–1941.* – К., 2001 (упоряд.); *Нариси з історії Києва: Навч. посіб.* – К., 2002 (у співавт.).

Літ.: *Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

ЮРЧЕНКО Олександр Федорович (29.04.1960, м. Біла Церква Київ. обл.) – дослідник історії міжнародного молодіжного руху.

1982 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1982–83 – ст. методист Республ. Будинку наукового атеїзму тов-ва «Знання» УРСР. 1983–87 – аспірант іст. фак-ту Київ. держ. ун-ту. 1987–88 – м. н. с. відділу історії соціалістичного та комуністичного будівництва, 1988–91 – н. с. сектора історії інтелігенції, відділу історії культури українського народу Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Участь молодіжних організацій СРСР і СФРЮ у розвитку радянсько-югославського співробітництва (1955–1985)» (1988, наук. кер. – д. і. н. К. О. Джемжула).

Тв.: *Нормалізація і зміцнення радянсько-югославських відносин – основа розвитку зв'язку молодіжних організацій СРСР і СФРЮ (друга половина 50-х років) // Вісник Київського ун-ту. Іст. науки. К., 1988. Вип. 28: Співробітництво республіканських молодіжних організацій СРСР і СФРЮ (70-і – перша пол. 80-х рр.) // ВІЖ. – 1987. – № 2.*

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики».* – Вип. 1. – К., 1998.

ЮСОВА Наталія Миколаївна (21.06.1972, м. Заставна Чернівецької обл.) – дослідниця східноєвропейської історіографії ХІХ – ХХ ст.

1998 закінчила іст. фак-т Чернівецького ун-ту ім. Ю. Федьковича. З 1999 – м. н. с., аспірантка, н. с. відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Генеza концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР: 1930-ті – перша половина 1940-х рр.» (2005, наук. кер. – д. і. н. В. М. Ричка).

Тв.: *Генеza концепту «давньоруська народність» у радянській історичній науці // ВІЖ. – 2001. – № 6. «Проблема давньоруської народності» в праці В. В. Мавродіна «Образование Древнерусского государства» (1945 р.) // Ruthenica. – Т. 1. – К., 2002; *Метаморфоза української радянської історіографії в оцінці події приєднання України до Росії в 1654 р.: від «абсолютного зла» до «безумовного блага» // Краєзнавство. – 2003. – № 1–4: «Древнерусская народность»: один из первоначальных взглядов на проблему // Российская государственность: история и современность. – СПб., 2003; *Проблема «приєднання» України***

до Росії в оцінці істориків УРСР кінця 30-х – першої половини 40-х рр. // *УІЖ*. – 2004. – № 5: Легітимація концепції про Київську Русь як спільноруську державу в контексті зміни історичної парадигми (30-ті рр. ХХ ст.) // «Істину встановлює суд історії»: Зб. на пошану Ф. П. Шевченка: В 2-х т. – Т. 2. Наукові студії – К., 2004; Питання щодо «спільноруськості» Київської Русі у доробку Мірона Кордуби // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст.). – Вып. 4. – К., 2004; Розробка теоретичних проблем етногенезу Серафимом Володимировичем Юшковим (1940-і рр) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Число 12: У 2-х ч. – Ч. 1. – К., 2005; К вопросу о взаимоотношениях В. В. Мауродина и Н. Л. Рубинштейна: по поводу рецензии 1946 г. // *Мауродинские чтения. 2004. Актуальные проблемы историографии и исторической науки.* – СПб., 2004; Започаткування в СРСР досліджень із проблем східнослов'янського етногенезу (кінець 1930 – початок 1940-х рр.) // *УІЖ*. – 2005. – № 4; П. П. Петровський і генезис концепції древнеруської народності // *Вестник Челябинского государственного университета. Серия 1. – История.* – 2005. – № 2. Генезис концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). – Вінниця, 2005.

ЮШКОВ Серафим Володимирович (04.04 (04.05?) 1888, с. Трофімовщина, нині Мордовія, РФ – 14.08.1952, м. Малоярославець Москов. обл., Росія) – історик держави і права, юрист, чл.-кор. АН УРСР (1939), акад. АН КазРСР (1946). Заслужений діяч науки РРФСР. Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

1912 закінчив юрид. і іст.-філол. фак-ти С.-Петербур. ун-ту. 1913 проходив стажування у Фрейбурзькому ун-ті (Німеччина). 1916–18 – приват-доцент Петрогр. ун-ту. 1919–43 – проф. у вузах Саратова, Ленінграда, Самарканда, Дагестану. 1935–37 – зав. кафедри Свердловського пед. ін-ту, одночасно – проф. Свердловського і Московського юрид. ін-тів. Доктор історичних наук (1935, за рішенням Вченої ради Свердлов. пед. ін-ту без захисту дисертації.). З 1938 працював у Всеююзному ін-ті юрид. наук у Москві, де 1939 очолив сектор історії держави і права. Водночас працював в Ін-ті історії АН СРСР та Москов. держ. ун-ті. 1939–41 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. 1943–44 – с. н. с. Ін-ту історії і археології АН УРСР. 1944–50 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР.

Тв.: Очерки из истории приходской жизни на севере России в ХV–ХVІІ в. – СПб., 1913; *Феодалные отношения и Киевская Русь.* – Саратов, 1925; *Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі.* – К., 1939 (перевидання – К., 1992); *Очерки по истории феодализма в Киевской Руси.* – М., Л., 1939; *История Украины.* – Т. 1. – Уфа, 1943 (у співавт.); *Общественно-политический строй и право Киевского государства.* – М., 1949; *Русская правда.* – М., 1950; *История государства и права СССР.* – Ч. 1. – М., 1961; *Русская Правда. Происхождение, источники, ее значение.* – М., 2002.

Літ.: С. В. Юшков. Библиографический указатель трудов к 60-летию со дня рождения и 35-летию научно-педагогической и общественной деятельности. – М., 1948; *История Академии наук Украинской РСР.* – Кн. 2. – К., 1967; *История Академии Наук Украинской ССР.* – К., 1979; *Смолій В. А., Ричка В. М., Стояк Я. К. Серафим Володимирович Юшков (до 100-річчя з дня народження) // УІЖ.* – 1988. – № 5: *ЕУ.* – *Словникова частина.* – Т. 10. – 1984; *Ричка В. М. Серафим Володимирович Юшков // Юшков С. В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі.* – К., 1992; *ЕоУ.* – *Vol. V.* – 1993; *Вчені Інституту історії України: Біобібліоср. довід. / Серія «Українські історики».* – Вып. 1. – К., 1998; *Юсова Н. М. Розробка теоретичних проблем етногенезу Серафимом Володимировичем Юшковим (1940-і рр) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики.* – Число 12. У 2-х ч. – Ч. 1. – К., 2005.

ЯКУБОВА (НАСЄДКІНА) Лариса Дмитрівна (21.07.1967, м. Донецьк) – дослідниця історії України 20–30-х рр. ХХ ст. та укр.-грецьких відносин.

1989 закінчила іст. фак-т Донецького ун-ту. 1989–92 – аспірантка, 1992–94 – м. н. с., н. с. відділу історії і теорії міжнаціональних відносин, з 1994 – н. с. відділу «Кабінет українсько-грецьких відносин», 2001–2004 – докторантка, з 2004 с. н. с. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Соціально-політичне, економічне й культурне життя грецького населення України. 20-і – початок 30-х років» (1993, наук. кер. – д. і. н. Р. Г. Симоненко). Досліджує історію грецьких поселень півдня України.

Тв.: Маріупольські зруки (етнічна історія): 1778 р. – початок 30-х років ХХ ст. – К., 1999; *Етнічні меншості УСРР у першій половині 20-х років ХХ ст.* – К., 2002; *Соціально-*

економічне становище етнічних меншин в УСРР (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.). – К., 2004; Етнічні меншини УСРР у 20-і – першій половині 30-х років ХХ ст.: історіографія та джерела дослідження. – К., 2006; Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурно-мистецтві УСРР, 20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст. – К., 2006.

Літ.: Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЯКОВЕНКО Наталія Миколаївна (16.10.1942, с. Миколо-Бабанка Кіровоград. обл.) – дослідниця історії України XVI–XVIII вв. Лауреат премії фонду П. Яцика (1995), премії ім. М. С. Грушевського НАН України (1996), премії журналу «Przegląd Wschodni» (Варшава, 1998).

1967 закінчила фак-т іноземних мов Львів. держ. ун-ту. 1970–81 – с. н. с. Центр. держ. іст. архіву УРСР в Києві. 1981–87 викладала в Київ. держ. ун-ті. Канд. дис. «Палеографія латинського документального письма на Правобережній Україні (друга половина XVI – перша половина XVII ст.)» (1983, наук. кер. – к. і. н. В. М. Малов, Ін-т загальної історії АН СРСР, м. Москва). 1987–91 – н. с. відділу історії середніх віків Ін-ту історії АН УРСР. 1991–96 – зав. відділу пам'яток княжої і козацької доби Ін-ту укр. археології і джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; з 1997 – пров. н. с. Ін-ту східноєвропейських досліджень НАН України. Докт. дис. «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна)» (1994). Професор, зав. кафедри історії Нац. ун-ту «Києво-Могилянська Академія». Головний редактор рецензійного піврічника «Український гуманітарний огляд»; співредактор-видавець альманаху «Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей».

Тв.: Каталог документів з історії Києва XI–XIX ст. – К., 1982 (у співавт.); Торгівля на Україні кін. XII – серед. XVII ст. – К., 1992 (у співавт.); Персональний склад і соціальний статус князів в Україні XI – XVII ст. // Historical Genealogy. – 1992. – Т. 1 (англ. мовою); «Чоловік добрий» і «чоловік злий»... // Mediaevalia Ucrainica. – 1992. – Т. 1 (англ. мовою); Латинська мова. Підручник для істориків. – К., 1993 (у співавт.); Українська шляхта з кінця XII до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993; Символ «Богохранимого града» // Mediaevalia Ucrainica. – 1995. – Т. 4; Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К., 1997; Історія України до кінця XVIII століття. – Львів, 2000 (польськ. мовою); Суспільство–релігія–культура // Поліж собою. Польсько-укр. історичні шкци. Львів, 2000 (польськ. мовою); До історії правосвідомості української шляхти // Держава, нація і суспільство. Есе на пошану Ярослава Пеленського. – Нью-Йорк, 2001; Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 2-е вид., перероб. та розшир. – К., 2005.

Літ.: Вчені Інституту історії України ІАН України. Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998; Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У 3 вип. – Вип. 3: 1970–1990-ті рр. – К., 2003.

ЯНЕВСЬКИЙ Данило Борисович (21.06.1956, м. Чернівці) – дослідник історії України XIX ст., історії революції і громадянської війни 1917–1920 рр., журналіст.

1974–79 навчався на іст. фак-ті Чернівецького держ. ун-ту. 1983–85 – аспірант, 1985–89 – м. н. с., 1989–93 – н. с. відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни, 1994–96 – с. н. с. відділу довідкових видань, 1996–99 – с. н. с. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Робітничий клас та буржуазія України в період загальнонаціональної кризи (вересень – жовтень 1917 р.)» (1988, наук. кер. – д. і. н. А. П. Гриценко). З 1994 – Президент медіа-клубу національного прес-клубу України. 1991–94 – член ред. ради та парламент. кореспондент ж-лу «Філософська та соціологічна думка». 1992–94 – кореспондент Радіо «Вільна Європа» / Радіо «Свобода». 1995–96 – кореспондент «Голосу Америки». 1996–2002 – редактор, автор, ведучий програм телекомпанії «Нова мова», ТРК «Студія «1+1». З 2002 – автор, ведучий програм на «5 каналі», Радіо «Вільна Європа» / Радіо «Свобода». Директор Ін-ту політичного моделювання; мол. спеціаліст Центру психологічної підтримки «Галатей»; доц. Ун-ту економіки та права «КРОК».

Тв.: Конституційні акти України 1917–1920 рр. – К., 1992 (у співавт.); Українська Центральна Рада: перші кроки на шляху національної державності. – К., 1990; Історичні гербові відзнаки та паропровід барви України. – К., 1991 (у співавт.); Перший уряд демократичної

України. – К., 1992 (у співавт.); *Політичні системи України 1917–1920 років: спроби створення і причини поразки.* – К., 2003; *Хроніка «Помаранчевої» революції.* – К., 2005.

Лит.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЯНИШИН Богдан Михайлович (23.07.1978, м. Дрогобич Львів. обл.) – дослідник історії Галичини австрійського періоду (друга половина XIX – початок XX ст.), історії українських земель у роки Першої світової війни.

1999 закінчив іст. фак-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. 1999–2002 – аспірант, з 2003 – м. н. с., н. с. відділу історії України XIX – поч. XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Народовський рух у Східній Галичині як суспільно-політична течія (70–80-і роки XIX ст.)» (2003, наук. кер. – чл.-кор. НАН України О. П. Реєнт).

Тв.: *Пародовці на рубежі 70–80-их років XIX ст.: творення нової моделі політичної культури* // *УІЖ.* – 2001. – № 6; *Політичне товариство «Народна Рада»: організаційні заходи та політична програма (1885–1888)* // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* – К., 2003. – Вип. 6; *Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз* // *УІЖ.* – 2004. – № 4; *Українські землі в роки Першої світової війни у працях українських істориків (до 1991 р.)* // *Історичний журнал.* – 2004. – № 9; *Націоналізм та соціалізм у політичних концепціях Івана Франка (до 150-річчя від дня народження)* // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* – К., 2006. – Вип. 11.

ЯНКОВСЬКА (КОЛПАКОВА) Оксана Віленівна (24.03.1957, м. Одеса) – дослідниця просвітницької діяльності інтелігенції України XX ст., повсякденного життя населення України другої половини XX ст.

1979 закінчила іст. фак-т Київ. держ. ун-ту. 1979–81 – стажист-дослідник, 1982–93 – м. н. с., н. с., з 1994 – с. н. с. відділу історії культури українського народу, відділу історії України другої половини XX ст. Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Роль культурно-освітніх установ у комуністичному вихованні трудящих в умовах удосконалення соціалізму. 1971–1980 рр. (на матеріалах Української РСР)» (1986, наук. кер. – к. і. н. Л. А. Шевченко).

Тв.: *Учреждения культуры и коммунистическое воспитание трудящихся на современном этапе.* – К., 1989; *Український державний університет у Києві (1917–1920 рр.)* // *УІЖ.* – 1993. – № 7. 8; *Кам'янець-Подільський український університет (1918–1921)* // *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки.* – Вип. 3. – К., 1994; «*Похід проти української мови зростає одночасно з ростом походу проти української державності*» // *Віче.* – 1994. – № 2; *Національна вища школа в Україні (1917–1921 рр.)* // *Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика.* – Вип. 2. – К., 1996; *Українізаційні процеси в 1917–1920 рр.* // *Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика.* – Вип. 7. – К., 2004; *Культурне життя в період національно-демократичної революції (1917–1920 рр.)* // *УІЖ.* – 2005. – № 2; *Матеріально-побутове становище робітників регіонів України в повесні роки у свідченнях громадян (за матеріалами НКВС – КДБ УРСР)* // *Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика.* – Вип. 8. – К., 2005.

Лит.: *Вчені Інституту історії України НАН України. Біобібліогр. довід.* / Серія «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.

ЯНКОВСЬКИЙ Олександр Костянтинівич (22.08.1953, м. Старий Самбір Львівської обл.) – дослідник історії науки, наукової біографістики.

1975 закінчив фіз.-мат. фак-т Київ. держ. пед. ін-ту. 1977–86 – м. н. с. відділу історії природознавства Сектора історії природознавства і техніки Ін-ту історії АН УРСР. Канд. дис. «Розвиток фізичної науки в Українській РСР в 1917–1928 рр.» (1987, наук. кер. – к. фіз.-мат. н. Ю. О. Храмов). 1986–91 – м. н. с., н. с., с. н. с. Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР, 1991–93 – с. н. с., зав. сектора вивчення наукової спадщини академіка А. Ю. Кримського Ін-ту сходознавства НАН України ім. А. Ю. Кримського. 1993–96 – с. н. с. Ін-ту біограф. досліджень ЦНБ ім. В. І. Вернадського.

Тв.: *Історія механіки в Росії.* – К., 1987 (у співавт.); *Організація фізичних досліджень в АН УРСР: роки становлення* // *Вісник АН УРСР.* – 1990. – № 1; *Історія Академії наук України 1918–1993.* – К., 1994 (у співавт.); *Трагічні сторінки історії Академії наук* // *Україна: Наука і культура.* – К., 1994. – Вип. 28.

Літ.: *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

ЯСТРЕБОВ Федір Олександрович (28.11.1903, м. Судогда, нині Володимирської обл., РФ – 30.06.1973, м. Київ) – дослідник історії України XIX ст.

Навчався у Володимирській гімназії у м. Володимир-на-Клязьмі. З 1919 проживав у Києві. 1921–26 навчався на соц.-іст. відділі фак-ту профосвіти Київ. вищого ін-ту нар. освіти, потім – аспірант Наук.-досл. кафедри марксизму-ленінізму при ВУАН. Одночасно 1923–24 – архівний регістратор Київ. центр. у іст. архіву ім. В. Антоновича, 1924–34 – н. с. Істпарту Київ. обкому КП(б)У. 1932–36 – с. н. с. Київ. Музею Революції. Одночасно у 1928–33 викладав історію у радпартшколі. У лютому – травні 1934 – н. с. Ін-ту історії матеріальної культури ВУАН, у травні – листопаді 1934 – н. с. Історично-археографічного ін-ту ВУАН. 1934–36 – м. н. с. Ін-ту історії ВУАМЛІН. 1936–40 – м. н. с., 1940–41 – с. н. с. Ін-ту історії України АН УРСР. Канд. дис. «Місце декабризму в історії революційного руху в Росії XIX ст.» (1938). Одночасно у 1931–38 викладав на кафедрі історії України Київ. держ. ун-ту. Під час війни мобілізований до Червоної армії, був поранений. 1942 повернувся до роботи в АН УРСР. 1942–44 – с. н. с. Ін-ту історії та археології АН УРСР. 1944–54 – зав. відділу історії капіталізму, 1954–63 – с. н. с. відділу історії капіталізму Інституту історії АН УРСР.

Тв.: «Тому дев'ятого перша половина» (М. Грушевський. «Історія України-Руси») // *Прапор марксизму. – 1930. – № 1; 1905 рік у Києві. – К., 1930; Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст. – К., 1937 (у співавт.); Україна в першій половині XIX ст. – К., 1939; Повстання декабристів. – К., 1945; Революционные демократы на Украине. Вторая половина 50-х – начало 60-х годов XIX ст. – К., 1960.*

Літ.: [Некролог] // *УІЖ. – 1973. – № 9; ЕУ. – Словникова частина. – Т. 10. – 1984; ЕоУ. – Vol. V. – 1993; Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики»*. – Вип. 1. – К., 1998.

Ясь Олексій Васильович (02.10.1967, м. Київ) – фахівець з української історіографії XIX–XX ст.

1993 закінчив іст. фак-т Київ. держ. ун-ту, 1997 – аспірантуру заочної форми навчання Ін-ту історії України НАН України. З 1993 – інженер-дослідник, м. н. с., н. с., з 2005 – с. н. с. відділу української історіографії Ін-ту історії України НАН України. Канд. дис. «Державницька традиція в українській зарубіжній історичній науці 1945–1991 рр.» (2000, наук. кер. – д. і. н. Ю. А.Пінчук).

Тв.: *Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність // Розбудова держави. – 1994. – № 6 (у співавт.); Поняття «концепції» в українській історичній науці // Розбудова держави. – 1994. – № 8; Державницький напрям в українській історіографії першої третини XX ст.: становлення, формування, вплив // Історія укр. середньовіччя: Козацька доба: Зб. наук. праць (На пошану О. М. Апанович); У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1995; Понятійний апарат історичної науки і українська історіографія: сучасний стан та перспективи розробки // Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи: Мат-ли Всеукр. наук. конф. – Харків, 1995; Персональна бібліографія істориків діаспори // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 2; Українська історіографія та етнопсихологія Володимира Янева: (Суб'єктивні нотатки з приводу однієї наукової галузі) // Розбудова держави. – 1996. – № 10; Леве Окнішевич та його есе «Між Заходом і Сходом» // Розбудова держави. – 1997. – № 7/8; Проблема наукової традиції і сучасна українська історіографія // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Число 1. – К., 1997.; Часопис «Рід та Знамено» і його внесок у розвиток української еміграційної історіографії // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 1; (у співавт.); Оцінка наукової спадщини Миколи Костомарова в українській зарубіжній історіографії (1945–1991) // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 8. – К., 1998.; Державницький напрям української історіографії та його інтелектуальна спадщина // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 7. – К., 1999; Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти. – К., 2000 (у співавт.); Генеалогічна ідея в науковій творчості та методології О. П. Оглоблина // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. праць та спогадів. – Число 4. Ч. 1. – К., 2000; Українська зарубіжна історіографія 1945–1991 рр.: проблема поколінь та організація дослідницької праці // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики [Число 5] / Історіографічні дослідження в Україні [Вип. 10]:*

Об'єднаний випуск зб. наук. праць на пошану акад. В. А. Смоля: У 2 ч. – Ч. 2: Історіографія. – К., 2000; Між традиціями і модерном: методологічні проблеми української зарубіжної історіографії у світлі наукових дискусій (кінець 50-х – початок 60-х років ХХ ст.) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. праць та спогадів: У 2 ч. – Число 6 (7), Ч. 2. – К., 2001.; Україна: віхи історії: [Альбом]. – К., 2001 (перевид. – К., 2003; у співавт.); Архітектура та техніка викладу в студії В'ячеслава Литвинського «Листи до братів-хліборобів» // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 11. – К., 2002; 3 методики історичного дослідження (кілька думок щодо вибору теми і формулювання проблеми) // Історичний журнал. – 2003. – № 1; Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби (початок ХІХ – кінець 80-х років ХХ століття) // Переяславська рада 1654 року: Історіографія та дослідження. – К., 2003; Борис Крутицький // УІЖ. – 2004. – № 5–6; Монографічні студії в українській історіографії другої половини ХІХ ст. // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 14. – К., 2004; Постать і науковий доробок Ф. П. Шевченка: погляд з того боку «залізної завіси» // УІЖ. – 2004. – № 4; Сила і безсилля. Соціальні функції козацтва в інтерпретаціях українських-істориків романтиків ХІХ ст. (методичний інструментарій та техніка цикладу) // Соціум. – 2004. – Вип. 4; Микола Костомаров: Віхи життя і творчості: Енцикл. довід. – К., 2005 (у співавт.); Конструкція часу в історіописанні Миколи Костомарова // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця ХІІІ ст.). – Вип. 5. – К., 2005; Українська зарубіжна історіографія 1945–1991 рр. у світлі рефлексії її репрезентативів // Ейдос. – 2005. – Вип. 1; Дослідницький інструментарій та інтелектуальні засади «Історичні Малоросії» Миколи Маркевича // УІЖ. – 2006. – № 1.

Літ.: Українські історики ХХ ст.: Біблогр. довід. / Серія «Українські історики». Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

Біобібліографічні довідки підготували: С. І. Білокінь, Г. С. Брега, П. М. Бондарчук, Н. Ф. Васильєва, Я. В. Верменич, С. В. Віднянський, О. І. Гуржій, В. М. Даниленко, В. О. Животівський, О. О. Ковальчук, Т. О. Комаренко, О. О. Корнієвська, О. А. Кручек, Т. В. Марусик, Л. Я. Муха, П. Д. Овчаренко, В. А. Печерога, О. П. Рабенчук, О. С. Рубльов, П. І. Скрипник, В. А. Смолій, Г. В. Стрельський, Л. І. Ткачова, В. Г. Шарпаний, В. П. Швидкий, Л. Ф. Шепель, О. В. Юркова, Н. М. Юсова, С. Л. Юсов, О. В. Янковська, О. В. Ясь.

ВЧЕНІ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ – ЛАУРЕАТИ ¹

ЛАУРЕАТ ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ УКРАЇНИ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

1994 Апанович О. М. – за книгу *«Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі»* (К., 1993).

ЛАУРЕАТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРЕМІЇ УКРАЇНИ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

2002 Білокінь С. І. – за науково-публіцистичну книгу *«Масовий терор як засіб державного управління в СРСР, 1917–1941 рр.: Джерело-знавче дослідження»* (К., 1999).

ЛАУРЕАТИ ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ СРСР В ГАЛУЗІ НАУКИ І ТЕХНІКИ

1976 Касименко О. К. (помертено), Компанієць І. І. (помертено), Слабєєв І. С., Тронько П. Т. – за участь у створенні 26-томної праці *«Історія міст і сіл Української РСР»* (К., 1967–1974).

ЛАУРЕАТИ ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР В ГАЛУЗІ НАУКИ І ТЕХНІКИ

1969 Супруненко М. І., Рубач М. А., Щусь О. Й. – за двотомну працю *«Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні»* (К., 1967) (співлауреати: Королівський С. М., Гончаренко М. Г.).

1970 Клоков В. І., Слинько І. І., Коваль М. В. – за третю працю *«Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941–1945 рр.)»* (К., 1967–1969) (співлауреати: Мултих Г. М., Вольський С. А., Голіков С. З., Архіпов І. В., Костриба П. М.).

1980 Кондуфор Ю. Ю., Сохань П. С., Лихолат А. В., Сергієнко Г. Я., Лещенко М. Н., Гудзенко П. П., Голобуцький В. О., Лось Ф. Є. – за восьмитомну працю *«Історія Української РСР»* (співлауреат: Артеменко І. І.).

¹ Зазначені прізвища вчених Інституту історії України НАН України, які отримали премії та почесні звання під час роботи в Інституті.

- 1984 Шевченко Ф. П., Симоненко Р. Г., Брега Г. С., Зеніна А. М., Комаренко Н. В. – за цикл робіт «Історичні зв'язки і дружба російського, українського, білоруського та молдавського народів у братньому союзі народів СРСР».

ЛАУРЕАТИ ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ НАУКИ І ТЕХНІКИ

- 1999 Дмитрієнко М. Ф. – за серію монографій «Українська фалеристика та боністика» (співлауреати: Курас І. Ф., Табачник Д. В., Литвиш В. М.).
- 2001 Смолій В. А., Реєнт О. П., Котляр М. Ф., Кульчицький С. В., Даниленко В. М., Русина О. В., Толочко О. П. – за цикл праць «Україна крізь віки» (співлауреати: Баран В. Д., Степанков В. С., Троцицький В. П.).

ЛАУРЕАТИ ПРЕМІЇ ІМ. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ

- 1995 Верстюк В. Ф., Волковинський В. М. – за цикл праць «З історії махновщини – селянського революційно-повстанського руху в Україні в 1918–1921 рр.».
- 1997 Рубльов О. С. – за цикл праць з проблем методології і методики історичної україністики (співлауреати: Брайчевський М. Ю., Черченко Ю. А.).
- 1999 Даниленко В. М., Гуржій О. І. – за цикл наукових праць «Історичний досвід боротьби за українську державність».

ЛАУРЕАТИ ПРЕМІЇ ІМ. М. І. КОСТОМАРОВА НАН УКРАЇНИ

- 1993 Пінчук Ю. А. – за серію праць, присвячених дослідженню життя і наукової спадщини М. І. Костомарова, М. С. Грушевського та інших відомих істориків України.
- 1997 Реєнт О. П. – за цикл робіт з історії та культури України (співлауреати: Дубровіна Л. А., Моця О. П.).
- 1998 Лисенко О. Є., Чижко В. С. – за цикл наукових праць «Особа в історії України» (співлауреат: Муковський І. Т.).
- 2002 Барановська Н. П. – за цикл праць з історії Чорнобильської катастрофи (співлауреати: Ковалюк Р. Т., Матяш І. Б. – за цикл праць «Соціокультурна еволюція українського суспільства XIX – XX ст.»).
- 2003 Котляр М. Ф. – за підготовку видання «Галицько-Волинський літопис» за Хлебніковським списком з історичним коментарем.

ЛАУРЕАТИ ПРЕМІЇ ІМ. Д. З. МАНУЇЛЬСЬКОГО АН УРСР

- 1975 **Мацейко Ю. М., Пархомчук С. М., Черніков І. Ф.** – за монографію *«У боротьбі за ліквідацію колоніалізму: Зовнішньополітична боротьба Радянського Союзу за остаточну ліквідацію колоніалізму і участь в ній Української РСР»* (К., 1974).
- 1976 **Мельникова І. М., Сохань П. С., Кулинич І. М.** – за монографію *«На магістралях дружби і братерства. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами (1966–1970)»* (К., 1974).
- 1978 **Лихолат А. В.** – за монографію *«Содружество народов СССР в борьбе за построение социализма, 1917–1937»* (М., 1976).
- 1984 **Санцевич А. В.** – за цикл робіт з історіографії та джерелознавства Української РСР.

ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ ІМ. М. М. КРИЛОВА АН УРСР

- 1973 **Штокало Й. З.** – за цикл праць з операційних методів числення.

ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ НАН УКРАЇНИ ЗА КРАЩУ НАУКОВУ ПРАЦЮ З ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ТА РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

- 2001 **Віднянський С. В.** – за цикл праць з боротьби за українську державність у ХХ столітті. (співлауреати: Патер І. Г., Рудич Ф. М.).

ЛАУРЕАТИ ПРЕМІЇ ДЛЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ АН УРСР

- 1978 **Смолій В. А.** – за цикл праць, присвячених дослідженню проблеми російсько-українських зв'язків, антифеодального і визвольного руху на Правобережній Україні у ХVIII ст. (1975–1978).
- 1981 **Віднянський С. В.** – за монографію *«Консолидація профсоюзного движения в Чехословакии. 1969–1975»* (К., 1979).
- 1986 **Гуржій О. І.** – за цикл праць *«Соціально-економічний розвиток і класова боротьба на Україні у другій половині ХVII – ХVIII ст.»* (1983–1985).
- 1987 **Даниленко Вас. М.** – за монографію *«Співробітництво Югославії з країнами-членами РЕВ»* (К., 1987).
- 1989 **Ричка В. М.** – за монографію *«Формирование территории Киевской земли (IX – первая треть XII в.)»* (К., 1988).

ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ ДЛЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ НАН УКРАЇНИ

- 2004 **Томозов В. В.** – за цикл праць «Особливості модернізації процесів в Україні кінця ХХ ст.» (співлауреати: Шевченко О. В., Зеленько Г. І.).

**ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ ІМ. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО ДЛЯ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ**

- 1999 **Гурбик А. О.** – за цикл наукових праць «Актуальні проблеми українського середньовіччя».

ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ ІМ. ЛЕНІНСЬКОГО КОМСОМОЛУ

- 1984 **Тронько П. Т.** – за цикл праць з історії ВЛКСМ, проблем військово-патріотичного та інтернаціонального виховання молоді.

**ЛАУРЕАТ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПРЕМІЇ
ІМ. ЯРОСЛАВА ГАЛАНА**

- 1972 **Римаренко Ю. І.**

**ЛАУРЕАТ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПРЕМІЇ
ІМ. М. ОСТРОВСЬКОГО**

- 1987 **Тронько П. Т.**

**ЛАУРЕАТ ФУНДАЦІЇ
ОМЕЛЯНА І ТЕТЯНИ АНТОНОВИЧІВ (США)**

- 1995 **Апанович О. М.**

ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ ОСВІТНЬОЇ ФУНДАЦІЇ ІМ. ПЕТРА ЯЦИКА

- 1995 **Кульчицький С. В.**
2000 **Кульчицький С. В.**

ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ ІМ. М. ГРУШЕВСЬКОГО НТШ В США

- 2003 **Чухліб Т. В.**

ЗАСЛУЖЕНІ ДІЯЧІ НАУКИ УРСР

- 1967 **Дубина К. К., Стецюк К. І.**

- 1968 Супруненко М. І., Штокало Й. З.
1969 Лось Ф. Є.
1977 Гудзенко П. П., Клоков В. І.
1982 Хміль І. С.
1984 Кулинич І. М., Лихолат А. В.
1988 Симоненко Р. Г.

ЗАСЛУЖЕНИЙ ДІЯЧ НАУКИ УКРАЇНИ

- 1992 Кондуфор Ю. Ю.

ЗАСЛУЖЕНІ ДІЯЧІ НАУКИ І ТЕХНІКИ УКРАЇНИ

- 1990 Тронько П. Т.
1995 Дмитрієнко М. Ф.
1996 Даниленко В. М., Коваль М. В., Котляр М. Ф.,
Кульчицький С. В., Сарбей В. Г.
1997 Пінчук Ю. А., Реснт О. П.
1998 Смолій В. А.
2001 Верстюк В. Ф., Віднянський С. В., Пиріг Р. Я.
2002 Мельникова І. М.
2004 Варварцев М. М.
2005 Марочко В. І.

ЗАСЛУЖЕНИЙ ПРАЦІВНИК КУЛЬТУРИ УРСР

- 1975 Слабєєв І. С.

ЗАСЛУЖЕНІ ПРАЦІВНИКИ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

- 1993 Горбик В. О., Данилюк Ю. З., Складенко Є. М.
2004 Рубльов О. С.
2005 Веселова О. М.

БІБЛІОГРАФІЯ

БІБЛІОГРАФІЯ ОСНОВНИХ ВИДАНЬ¹ 1936–2005

1937

Нариси з історії України. Вип. 1: Ястребов Ф., Гуслистий К. Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст. / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. С. М. Белоусов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1937. – 205 с.; 2-е вид. – К., 1940.

1938

Хронологія історії України. Вип. 1: Докапіталістичний період / АН УРСР. Інститут історії України; Уклад. М. Н. Петровський; Відп. ред. С. М. Белоусов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1938. – 92 с.

1939

Історія України в документах і матеріалах. Т. 1: Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII століть / АН УРСР. Інститут історії України; Уклад. М. Н. Петровський; Відп. ред. С. М. Белоусов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1939. – 293 с.

Нариси з історії України. Вип. 2: Гуслистий К. Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею (з XIV ст. по 1569 р.) / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. С. М. Белоусов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1939. – 195 с.

Нариси з історії України. Вип. 4: Петровський М. Н. Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1648–1654) / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. С. М. Белоусов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1939. – 268 с.

Нариси з історії України. Вип. 8: Ястребов Ф. Україна в першій половині XIX століття / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. С. М. Белоусов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1939. – 274 с.

Червона гвардія на Україні. 1917–1918: Документи / Упоряд. І. М. Премислер. – К., 1939. – XII, 231 с.

Оглоблин А. П. Полтавская битва / Сер. «Библиотека красноармейца». – М.: Госвоениздат, 1939. – 32 с.

Оглоблин О. Україна в часи Петра I. – К., 1939. – 60 с.

Петровський Н. Военное прошлое украинского народа / Сер. «Библиотека красноармейца». – М.: Госвоениздат, 1939. – 80 с.

Юшков С. В. Очерки по истории феодализма в Киевской Руси. – М., Л., 1939. – 256 с.

Юшков С. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. – К.: Вид-во АН УРСР, 1939. – 210 с.

1940

Західна Україна: Збірник / АН УРСР. Інститут історії України; Під ред. С. М. Белоусова і О. П. Оглобліна. – К.: Вид-во АН УРСР, 1940. – 138 с.

¹ Бібліографія основних праць співробітників Інституту історії України складена за хронологічним принципом. В межах кожного року спочатку виділена група періодичних видань, потім – колективних монографічних досліджень і збірників документів і матеріалів, завершує рік перелік індивідуальних монографій, упорядкованих за алфавітом прізвищ співробітників інституту.

Історія України: Короткий курс / АН УРСР. Інститут історії України; Під ред.: С. М. Белоусова, К. Г. Гуслистого, О. П. Оглобліна, М. Н. Петровського, М. І. Супруненка, Ф. О. Ястребова. – К.: Вид-во АН УРСР, 1940. – 412 с.

Полтавська битва: Труди наук. сесії Інституту історії України, присвяч. 230-літтю Полтавської битви (1709–1939) / АН УРСР. Інститут історії України; Під ред. С. М. Белоусова і О. П. Оглобліна. – К.: Вид-во АН УРСР, 1940. – 207 с.

Хронологія історії України. Вип. 2: 1861–1917 / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. М. І. Супруненко; Уклад. І. М. Премислер. – К.: Вид-во АН УРСР, 1940. – 72 с.

Белоусов С. М. Боротьба українського народу проти панської Польщі. – К., 1940.

Премислер І. Оборона Луганска / Библиотека красноармейца. – М.: Госвоениздат, 1940. – 40 с.

Премислер І. Українська Радянська Соціалістична Республіка: Короткий іст. нарис. – К.: Держполітвидав УРСР, 1940. – 72 с.

1941

Історія України в документах і матеріалах. Т. 3: Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569–1654 рр.) / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. С. М. Белоусов; Уклад. М. Н. Петровський і В. К. Путілов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1941. – 292 с.

Нариси з історії України. Вип. 3: Гуслистий К. Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі в другій половині XVI і в першій половині XVII ст. (60-ті роки XVI – 30-і роки XVII ст.) / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. С. М. Белоусов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1941. – 188 с.

Нариси з історії України. Вип. 6: Оглоблін О. Україна в кінці XVII – в першій чверті XVIII ст. / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. С. М. Белоусов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1941. – 281 с. (Вийшов сигнальний прим.).

Марченко М. Боротьба Росії та Польщі за Україну (1654–1664 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1941. – 116 с.

1942

Нарис історії України / АН УРСР. Інститут історії України; Редкол.: К. Гуслистий, Л. Славін, Ф. Ястребов. – [Уфа]: Вид-во АН УРСР, 1942. – 212 с.

Супруненко М. І. Жовтень на Україні. – [Уфа]: Вид-во АН УРСР, 1942. – 48 с.

1943

Наукові записки Інституту історії. Т. 1 / АН УРСР. Інститут історії України; Ред.: К. Гуслистий та ін. – [Уфа]: Вид-во АН УРСР, 1943. – 231 с.

Історія України. Т. 1 / АН УРСР. Інститут історії і археології України; Ред. М. Н. Петровський. – [Уфа]: Вид-во АН УРСР, 1943. – 330 с.

1944

Нариси з історії України. Вип. 11. Лось Ф. Є. Україна в роки столипінської реформи / Відп. ред. Ф. Ястребов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1944. – 140 с.

Петровський Н. Н. Воссоединение украинского народа в едином украинском Советском государстве. – М.: Госполитиздат, 1944. – 87 с.

1946

Наукові записки Інституту історії. Кн. 2 / АН УРСР; Ред. К. Гуслистий та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1946. – 210 с.

Україна перед визвольною війною 1648–1654 рр.: 36. документів (1639–1648 рр.) / АН УРСР. Інститут історії України; Упр. держ. архівами МВС УРСР; Відп. ред. М. Н. Петровський і К. Г. Гуслистый. – К.: Вид-во АН УРСР, 1946. – 256 с.

1947

Гуслистый К. Г. Коліївщина: Іст. нарис. – К.: Укрполітвидав, 1947. – 48 с.

Гуслистый К. Г. Турбаївське повстання. – К.: Укрполітвидав, 1947. – 42 с.

Стецюк К. І. Вплив повстання Степана Разіна на Україну: З історії спільної боротьби російського і українського народів проти феодално-кріпосницького гніту. – К.: Вид-во АН УРСР, 1947. – 116 с.

1948

Герої партизанської боротьби на Україні: 36. нарисів. Кн. 1 / Під заг. ред. В. В. Руднева. – К.: Політвидав України, 1948. – 312 с.

Супруненко М. І. Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні. – К.: Укрполітвидав, 1948. – 119 с.

1949

Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939–1949 рр.): 36. докум. і матеріалів. – К., 1949. – 212.

1950

Наукові записки Інституту історії. Т. 3 / АН УРСР. Інститут історії України; Ред. О. К. Касименко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1950. – 112 с.

Гуржій І. О. Повстання селян в Турбяхах (1789–1793). – К.: Вид-во АН УРСР, 1950. – 141 с.

1951

Белоусов С. М. Возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі. – К.: Вид-во АН УРСР, 1951. – 166 с.

Клоков В., Скверний О. Двічі Герой Радянського Союзу Василь Михлик. – К.: Держполітвидав, 1951. – 36 с.

Супруненко М. І. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни (1918–1920 рр.). – К.: Держполітвидав УРСР, 1951. – 343 с.

Шевченко Ф. П. Історичне значення віковичної дружби українського та російського народів. – К.: Держполітвидав УРСР, 1951. – 71 с.

1952

Наукові записки Інституту історії. Т. 4 / АН УРСР. Інститут історії України; Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1952. – 264 с.

Полухін Л. К. Максим Кривоніс – герой визвольної війни українського народу (1648–1654 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1952. – 20 с.

1953

Наукові записки Інституту історії. Т. 5 / Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953. – 175 с.

Воссоединение Украины с Россией: Док. и материалы: В 3 т. Т. 1: 1620–1647 / АН СССР. Институт истории; АН УССР. Институт истории; Редкол.: П. П. Гудзенко и др. – М.: Изд-во АН СССР, 1953. – XXXII, 586 с.

Воссоединение Украины с Россией: Док. и материалы: В 3 т. Т. 2: 1648–1651 / АН СССР. Институт истории; АН УССР. Институт истории; Редкол.: П. П. Гудзенко и др. – М.: Изд-во АН СССР, 1953. – 559 с.

Воссоединение Украины с Россией: Док. и материалы: В 3 т. Т. 3: 1651–1654 / АН СССР. Институт истории; АН УССР. Институт истории; Редкол.: П. П. Гудзенко и др. – М.: Изд-во АН СССР, 1953. – 546 с.

Історія Української РСР. Т. 1 / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: О. К. Касименко (голов. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953. – 784 с.

Бойко І. Д. Переяславська Рада та її історичне значення. – К.: Держполітвидав України, 1953. – 60 с.

Парасунько О. А. Массовая политическая забастовка в Киеве в 1903 г. – К.: Изд-во АН УССР, 1953. – 132 с.

Супруненко М. І. Комуністична партія – натхненник і керівник боротьби українського народу за створення і зміцнення Української Радянської держави. – К.: Держполітвидав, 1953. – 130 с.

Шевченко Ф. П. Історичне значення віковичної дружби українського та російського народів. – 2-е вид., доп. – К.: Держполітвидав УРСР, 1953. – 78 с.

1954

Визвольна війна 1648–1654 рр. і возз'єднання України з Росією / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: В. А. Дядиченко та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – 332 с.

Віковична дружба російського і українського народів: 3б. ст., присвяч. 300-річному ювілею возз'єднання України з Росією (1654–1954 рр.) / За ред. О. К. Касименка. – К.: Рад. шк., 1954. – 350 с.

Воссоединение Украины с Россией. 1654–1954: Сб. статей / АН СССР. Ин-т истории; АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: А. И. Баранович и др. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – 440 с.

Історичне значення возз'єднання України з Росією / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – Вид-во АН УРСР, 1954. – 300 с.

Переяслав-Хмельницький і його історичні пам'ятки / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. О. М. Апанович. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – 121 с.

Апанович Е. М. Исторические места событий освободительной войны украинского народа, 1648–1654 гг. – К.: Изд-во АН УССР, 1954. – 103 с.

Апанович О. М., Гуслистий К. Г. Запорозька Січ та її прогресивна роль в історії українського народу. – К.: Держполітвидав, 1954. – 86 с.

Война О. Д. Успішний розвиток країн демократичного табору. – К.: Держполітвидав, 1954. – 128 с.

Голобуцький В. А. Освободительная война украинского народа под руководством Хмельницкого (1648–1654 гг.). – М.: Госполитиздат, 1954. – 159 с.

Голобуцький В. О. Богдан Хмельницький – великий син українського народу. – К.: Держполітвидав, 1954. – 97 с.

Голобуцький В. О. Росія і визвольна війна українського народу 1648–1654 рр. – К.: Держполітвидав, 1954. – 95 с.

Гуржій І. О. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. – К.: Держполітвидав УРСР, 1954. – 451 с.

Дядиченко В. А. Антифеодальные восстания в России и на Украине в XVII–XVIII ст. – К.: Госполитиздат, 1954.

Дядиченко В. А. Переяславская Рада 8 (18) января 1654 г. и ее историческое значение. – К.: Центр. лекционное бюро УССР, 1954.

Дядиченко В., Стецюк К. Боротьба українського народу за возз'єднання України з Росією. – К.: Держполітвидав, 1954. – 133 с.

Дядиченко В., Стецюк Е. Борьба украинского народа за воссоединение

- Украины с Россией. – К.: Госполитиздат, 1954. – 141 с.
- Касименко О. Возз'єднання України з Росією і його історичне значення. – К.: Держполітвидав, 1954. – 132 с.
- Касименко А. Воссоєдинение Украины с Россией и его историческое значение. – К.: Госполитиздат, 1954. – 141 с.
- Компан О. С. Вплив визвольної війни українського народу на розвиток антифеодалного руху в Польщі. – К.: Держполітвидав, 1954.
- Компан О. С. Участь міського населення у визвольній війні українського народу 1648–1654 рр. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – 112 с.
- Кулик И. Т. Совместная борьба русского и украинского народа за победу Советской власти на Украине. – К.: Госполитиздат, 1954.
- Лещенко М. М. Непорушна дружба народів СРСР – джерело сили і могутності Радянської держави. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954.
- Лола О. П. Зв'язки України з Росією напередодні і під час визвольної війни 1648–1654 рр. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – 26 с.
- Лось Ф. Є. Спільна боротьба російських і українських робітників проти царизму і капіталістичного гніту. – К.: Держполітвидав, 1954.
- Мишко Д. І. Київ: Короткий іст. нарис. – К.: Рад. шк., 1954. – 116 с.
- Полухін Л. К. М. Кривоніс, Д. Нечай, І. Богун – народні герої визвольної війни 1648–1654 рр. – К.: Держполітвидав УРСР, 1954. – 39 с.
- Слинько И. И. Единство и дружба народов СССР в Великой Отечественной войне. – К.: Госполитиздат, 1954.
- Стоян П. К. Встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – 87 с.
- Супруненко Н. И. Коммунистическая партия – вдохновитель и руководитель борьбы украинского народа за образование и укрепление Украинского советского государства. – К.: Госполитиздат, 1954.
- Супруненко Н. И. Совместная борьба украинского и русского народов за установление Советской власти на Украине. – К.: Об-во по распротр. науч. знаний УССР, 1954.
- Шевченко Ф. П. Историческое значение вековой дружбы украинского и русского народов. – 2-е изд., доп. – К.: Госполитиздат УССР, 1954. – 176 с.
- Шевченко Ф. П. Историчне значення віковичної дружби українського та російського народів. – 2-е вид., доп. – К.: Держполітвидав УРСР, 1954. – 166 с.
- Шевченко Ф. П. Нерушимая дружба украинского и русского народов. – М.: Госполитиздат, 1954. – 95 с.
- Щербина И. Т. Непорушний союз соціалістичних націй. – К.: Молодь, 1954. – 77 с.

1955

Наукові записки Інституту історії. Т. 6: Революція 1905–1907 рр. на Україні: До 50-річчя першої російської революції / Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 320 с.

Історія Української РСР: В 2 т. – Т. 1 / Редкол.: О. К. Касименко (голов. ред.) та ін. / АН УРСР. Ін-т історії. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 906 с.

Революція 1905–1907 гг. на Украине: Сб. док. и материалов: В 2 т. Т. 1: Подъем революционного движения на Украине накануне первой русской революции (1901–1904 гг.) / АН УССР. Ин-т истории: Архивное упр. УССР. Центр. гос. ист. архив УССР; Редкол.: Ф. Е. Лось (отв. ред.) и др. – К.: Госполитиздат УССР, 1955. – XXXVI + 799 с.

Революция 1905–1907 гг. на Украине: Сб. док. и материалов. В 2 т. Т. 2. Ч. 1: Революционная борьба на Украине в период первой русской революции (1905 г.) / АН УССР. Ин-т истории; Архивное упр. УССР. Центр. гос. ист. архив УССР; Редкол.: Ф. Е. Лось (отв. ред.) и др. – К.: Госполитиздат УССР, 1955. – 939 с.

Революция 1905–1907 гг. на Украине: Сб. док. и материалов. В 2 т. Т. 2. Ч. 2: Революционная борьба на Украине в период первой русской революции (1906–1907 гг.) / АН УССР. Ин-т истории; Архивное упр. УССР. Центр. гос. ист. архив УССР; Редкол.: Ф. Е. Лось (отв. ред.) и др. – К.: Госполитиздат УССР, 1955. – 357 с.

Апанович О. М. По місцях боїв визвольної війни українського народу, 1648–1654 рр. – К.: Рад. шк., 1955. – 58 с.

Касименко О. К. Російсько-українські взаємовідносини 1648 – початку 1651 р. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 428 с.

Лещенко М. Н. Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905–1907 рр. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 232 с.

Лихолат А. В. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917–1922 рр.). – К.: Держполітвидав УРСР, 1955. – 602 с.

Лось Ф. Є. Революція 1905–1907 років на Україні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 404 с.

Лось Ф. Е. Формирование рабочего класса на Украине и его революционная борьба в конце XIX и в начале XX ст. (конец XIX ст. – 1904 г.). – К.: Госполитиздат, 1955. – 332 с.

Рубач М. А. Реакційна суть націоналістичних «теорій» безкласовості та «єдиного потоку». – К.: Держполітвидав УРСР, 1955. – 72 с.

Руднев В. В. Українські буржуазні націоналісти – агентура міжнародної реакції. – К.: Держполітвидав, 1955. – 215 с.

Симоненко Р. Г. Вплив першої російської революції на розвиток національно-визвольної боротьби в країнах Азії. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1955. – 24 с.

Слущкий О. Б. Перемога політики соціалістичної індустріалізації на Україні. – К.: Вид-во УРСР, 1955. – 105 с.

1956

Наукові записки Інституту історії. Т. 7: Історичні зв'язки слов'янських народів / Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 312 с.

Наукові записки Інституту історії. Т. 8: І. Я. Франко як історик / Редкол.: І. О. Гуржій та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 160 с.

Голобуцький В. А. Черноморское казачество. – К.: Изд-во АН УССР, 1956. – 414 с.

Лещенко М. Н. Селянський рух на Україні в роки першої російської революції. – К.: Держполітвидав УРСР, 1956. – 188 с.

Мишко Д. І. Іван Богун: Короткий іст. нарис. – К.: Рад. шк., 1956. – 99 с.

Симоненко Р. Г. Успіхи соціалістичного будівництва в народному Китаї. – К.: Т-во «Знання», 1956. – 46 с.

Супруненко Н. И. Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945 гг.). – К.: Госполитиздат УССР, 1956. – 472 с.

Шевчук Г. М. Боротьба трудящих Радянської України проти контрреволюції на Півдні в 1920 р. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 194 с.

1957

Наукові записки Інституту історії. Т. 9: Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 347 с.

Наукові записки Інституту історії. Т. 10: Великий Жовтень і революційний рух народів зарубіжних країн (1917–1920 рр.) / Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 410 с.

Наукові записки Інституту історії. Т. 11: 3 історії боротьби за встановлення Радянської влади на Україні / Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 327 с.

Історія Української РСР: В 2 т. – Т. 2 / Редкол.: М. І. Супруненко (голов. ред.) та ін. / АН УРСР. Ін-т історії. – К., Вид-во АН УРСР, 1957. – 779 с.

Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919–1920): 36. док. і матеріалів / АН УРСР; Редкол.: М. А. Рубач (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 1083 с.

Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Україні: 36. док. і матеріалів. Березень 1917 – березень 1921 рр. / АН УРСР. Ін-т історії; Архівне упр. УРСР; Ред. П. П. Гудзенко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 757 с.

Голубуцкий В. А. Запорожское казачество. – К.: Госполитиздат УССР, 1957. – 461 с.
Гудзенко П. П. Робітничий клас України в боротьбі за соціалістичну націоналізацію промисловості. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 47 с.

Діденко Г. Д. Зміцнення Радянської влади на селі після перемоги Жовтневої революції (1918 р.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 135 с.

Євсєєв І. Ф. Непорушна дружба народів соціалістичних держав – втілення ідей Великої Жовтня. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 78 с.

Калениченко П. М. Польська прогресивна еміграція в СРСР в роки другої світової війни. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 214 с.

Кац Р., Скляренко Є. М. Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні: Бібліогр. покажч. – Х.: Вид-во Кн. палати УРСР, 1957. – 65 с.

Клоков В. І., Кулик І. Т., Слинько І. І. Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 220 с.

Компанієць І. І. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917–1920 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 112 с.

Кулинич І. М. Революційний рух в країнах Центральної і Південно-Східної Європи під впливом Жовтневої революції. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 64 с.

Лисенко М. М., Підлуцький Г. Г., Санцевич А. В. Атеїстичне виховання на уроках історії в школі: Метод. посіб. – К.: Рад. шк., 1957. – 172 с.

Лола О. П. Максим Кривоніс: Короткий іст. нарис. – К.: Рад. шк., 1957. – 64 с.
Мишко Д. І. Олександр Пархоменко: Короткий іст.-біограф. нарис. – К.: Рад. шк., 1957. – 132 с.

Надинский П. Н. Очерки по истории Крыма. Ч. 2: Крым в период Великой Октябрьской социалистической революции, иностранной интервенции и гражданской войны (1917–1920 гг.). – Симферополь: Крымиздат, 1957. – 302 с.

Рубач М. А. Очерки по истории революционного преобразования аграрных отношений на Украине в период проведения Октябрьской революции. – К.: Изд-во АН УССР, 1957. – 457 с.

Сидоренко В. П., Андрій Іванов. – К.: Держполітвидав УРСР, 1957. – 58 с.
Симоненко Р. Г. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху в країнах Америки. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 87 с.

Симоненко Р. Г. Імперіалістична політика США щодо України в 1917–1918 рр. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 303 с.

Скляренко Є. М. Робітничий клас України в боротьбі за владу Рад. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 57 с.

Слущкий О. Б. Встановлення влади Рад на Україні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 72 с.

Слущкий О. Б. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 207 с.

Сташевський Д. М. Провал антирадянської політики міжнародного імперіалізму (1917–1924). – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 135 с.

Супруненко М. І. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні. – К.: Держполітвидав УРСР, 1957. – 105 с.

Шекера І. М. По місцях громадянської війни на Україні. – К.: Рад. шк., 1957. – 50 с.
Шлепаков А. М. Жовтнева революція і піднесення демократичного руху серед української еміграції в США і Канаді. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 52 с.

1958

Наукові записки Інституту історії. Т. 12: Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 224 с.

История города-героя Севастополя: В 2 т. – Т. 2: 1917–1957. / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. С. Ф. Найда. – К.: Изд-во АН УССР, 1958. – 339 с.

Бистренко П. П. З історії поширення марксизму і створення перших соціал-демократичних організацій на Україні (кінець XIX ст.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 154 с.

Боев Ю. О. Політика Франції на Балканах напередодні першої світової імпералістичної війни (1912–1913 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 202 с.

Гуржій І. О. Боротьба селян і робітників України проти феодално-кріпосницького гніту (80-х років XVIII ст. до 1861 р.). – К.: Рад. шк., 1958. – 168 с.

Гуржій І. О., Лещенко М. Н. Боротьба трудящих України проти соціального і національного гніту в період капіталізму. – К., 1958. – 40 с.

Гуржій І. О. Зародження робітничого класу України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). – К.: Держполітвидав, УРСР, 1958. – 180 с.

Коваль В. С. Боротьба в США з питань політики щодо СРСР в роки Великої Вітчизняної війни (липень 1942 р. – червень 1943 р.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 140 с.

Марченко М. І., Полухін Л. К. Видатний історик України О. М. Лазаревський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 44 с.

Скляренко Є. М. Утворення Комуністичної партії України та її керівництво боротьбою трудящих проти австро-німецьких окупантів у 1918 р. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 88 с.

Слуцький О. Б. Третій з'їзд КП(б)У. – К.: Держполітвидав УРСР, 1958. – 208 с.

Шевченко Ф. П. Лук'ян Кобилиця: З історії антифеодальної боротьби селянства Буковини в першій половині XIX ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 204 с.

1959

250 років Полтавської битви (1709–1959): 36. ст. / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. В. А. Дядиченко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 168 с.

Історія Києва: В 2 т. Т. 1 / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: О. К. Касименко (голов. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 802 с.

Полтава: К 250-літтю Полтавського сраження: Сб. ст. / АН СССР. Ин-т истории; АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Л. Г. Бескровный и др. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 459 с.

Рабочее движение на Украине в годы нового революционного подъема 1910–1914 гг.: Сб. док. и материалов / АН УССР. Ин-т истории; Центр. гос. ист. архив УССР; Ред. М. А. Рубач. – К.: Госполитиздат УССР, 1959. – 703 с.

Дядиченко В. А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 532 с.

Ктигарев С. О. Ленінська «Искра» і піднесення революційного руху на Україні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 375 с.

Кулинич І. М., Кошик М. М. Революційна діяльність німецької комуністичної групи «Спартак» на Україні (1918–1919 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 136 с.

Лещенко Л. О. Провал американської політики ізоляції Китаю. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 136 с.

Лещенко Н. Н. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года (60-е годы XIX ст.). – К.: Изд-во АН УССР, 1959. – 524 с.

Мишко Д. І. Українсько-російські зв'язки в XIV–XVI ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 176 с.

Мишко Д. І. Ювеналій Мельников: Іст.-біограф. нарис. – К.: Рад. шк., 1959. – 101 с.

Пархомчук С. М. Румунський народ у боротьбі за соціалізм. – К.: Держполітвидав УРСР, 1959. – 112 с.

Петерс І. А. Співдружність чехословацького і радянського народів у боротьбі проти фашизму в роки другої світової війни. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 214 с.

Полухін Л. К. Формування історичних поглядів М. І. Костомарова: До критики буржуазно-поміщицької історіографії на Україні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 124 с.

Санцевич А. В. Вивчення питань робітничого руху на уроках історії: Посіб. для вчителів. – К.: Рад. шк., 1959. – 144 с.

Симоненко Р. Г., Черніков І. Ф. Ленінський принцип мирного співіснування – генеральна лінія зовнішньої політики СРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 80 с.

Сташевський Д. М. Міжнародне значення семирічного плану розвитку народного господарства СРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 73 с.

Шевченко Ф. П. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 500 с.

Шевчук Г. М. Розгром іноземних інтервентів на півдні України і в Криму (листопад 1918 – квітень 1919 р.). – К.: Рад. шк., 1959. – 176 с.

Шлепаков А. М. Україна в планах міжнародної реакції напередодні другої світової війни. – К.: Держполітвидав УРСР, 1959. – 64 с.

1960

Наукові записки Інституту історії. Т. 13: 3 історії суспільно-економічного розвитку та класової боротьби на Україні (XVI – початку XX ст.) / Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 272 с.

История города-героя Севастополя: В 2 т. Т. 1: 1783-1917 / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. С. Ф. Найда. – К.: Изд-во АН УССР, 1960. – 364 с.

Історія Києва: В 2 т. Т. 2. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: О. К. Касименко (голов. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 947 с.

Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі / Упоряд. А. З. Барабой, О. А. Бевзо. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960.

Варецький В. Л. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР (в довоєнний період). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 298 с.

Ганжа І. Х. Перші колективні господарства на Україні (1917–1920 рр.). – К.: Вид-во УРСР, 1960. – 152 с.

Голобуцкий В. А. Максим Желязняк: [Руководитель «Коліївщини», восстания крестьян и казаков Правобережной Украины в 1768 г.]. – М.: Союзгиз, 1960. – 72 с.

Гуржій І. О., Компан О. С. Устим Кармалюк: Іст.-біограф. нарис. – К.: Рад. шк., 1960. – 79 с.

Гуржій І. О., Сарбей В. Г. В. І. Ленін про найважливіші питання історії України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 54 с.

Гутянський С. К. Здійснення ленінських принципів народної освіти на Україні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 108 с.

Касименко О. К. Історія Української РСР: Попул. нарис. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 400 с.

Коваль В. С. Правда о заговоре против Гитлера 20 июля 1944 г. – К.: Изд-во АН УССР, 1960. – 100 с.

Компанієць І. І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900–1919 роки). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 372 с.

Лисенко М. М., Підлуцький Г. Г., Санцевич А. В. Атеїстичне виховання на уроках історії в школі: Метод. посіб. – 2-е доп. і випр. вид. – К.: Рад. шк., 1960. – 211 с.

Скляренко Є. М. Боротьба трудящих України проти німецько-австрійських окупантів і гетьманщини в 1918 році. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 284 с.

Сташевський Д. М. Експансія США в Європі під виглядом «допомоги» (1919–1923). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 310 с.

Стецюк К. І. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50–70-х роках XVII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 362 с.

Стоян П. К., Загорський П. С. Нариси історії комітетів незаможних селян України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 163 с.

Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 199 с.

Ястребов Ф. А. Революционные демократы на Украине: Вторая половина 50-х – начало 60-х годов XIX ст. – К.: Изд-во АН УССР, 1960. – 307 с.

1961

Отмена крепостного права на Украине: Сб. док. и материалов / АН УССР. Ин-т истории; Центр. гос. ист. архив УССР; Редкол.: А. З. Барабой и др. – К.: Изд-во АН УССР, 1961. – 428 с.

Робітничий рух на Україні в період імперіалізму: 3б. ст. / Ред.: Ф. Є. Лось і П. А. Лавров. – К.: Держполітвидав УРСР, 1961. – 273 с.

Апанович О. М. Запорозька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії: 50–70-ті роки XVII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 299 с.

Балковий П. М. Народне ополчення Радянської України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 103 с.

Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 415 с.

Гуржій І. О., Сарбей В. Г. Т. Г. Шевченко – революціонер-демократ. – К., 1961. – 47 с.

Іваницький М. Н. Монгольська Народна Республіка. – К.: Держполітвидав УРСР, 1961. – 55 с.

Клоков В. И. Борьба народов славянских стран против фашистских поработителей (1939–1945 гг.). – К.: Изд-во АН УССР, 1961. – 430 с.

Кудлай О. С. Боротьба трудящих Харківщини за відбудову промисловості і сільського господарства 1921–1925. – Харків: Ін. вид-во, 1961. – 207 с.

Kulinytsch I. M. Die deutsche Spartakusgruppe in der Ukraine 1918–1919. – Berlin: Dietz Verlag, 1961. – 128 s.

Лещенко М. Н. Сторіччя падіння кріпосного права. – К., 1961. – 48 с.

Пархомчук С. М. Народження нової Румунії: Антифашистський рух і перемога народної демократії в Румунії (1941–1945 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 268 с.

Сарбей В. Г. Історичні погляди О. М. Лазаревського. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 192 с.

Сидоренко В. П., Слуцкий А. Б. Профсоюзы Украины после победы Великого Октября. – М.: Профиздат, 1961. – 263 с.

Слинько І. І. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927–1932 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 325 с.

1962

Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1960 г. / АН СССР. АН УССР; Редкол.: В. К. Яцунский (отв. ред.) и др. – К.: Изд-во АН УССР, 1962. – 592 с.

Історія колективізації сільського господарства Української РСР. 1917–1937: 36. док. і матеріалів: У 3 т. Т. 1: Колгоспне будівництво на Україні, 1917–1927 рр. / АН УРСР. Ін-т історії; Центр. держ. арх. Жовтневої революції і соц. будівництва УРСР; Редкол.: І. Х. Ганжа та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 851 с.

Літопис комуністичного будівництва: Хроніка подій на Україні (1959–1961) / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. Ф. П. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1962. – 423 с.

Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (листопад 1918 – серпень 1919): 36. док. і матеріалів / АН УРСР. Ін-т історії; Арх. упр. УРСР. Центр. держ. арх. Жовтневої революції і соц. будівництва УРСР; Редкол.: М. А. Рубач (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 764 с.

Гуржій І. О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVII ст. до 1861 року). – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 205 с.

Гуржій І. О. Семен Гаркуша: [Видатний ватажок селян, антикріпосницької боротьби 60–80-х років XVIII ст.]. – К.: Рад. шк., 1962. – 68 с.

Диденко Г. Д. Рабочий класс Украины в годы восстановления народного хозяйства (1921–1925). – К.: Изд-во АН УССР, 1962. – 375 с.

Дядиченко В. А. Полтавська битва: Наук.-попул. нарис. – К.: Рад. шк., 1962. – 92 с.

Евсеев И. Ф. Сотрудничество Украинской ССР и Польской Народной Республики (1944–1960 гг.). – К.: Изд-во АН УССР, 1962. – 375 с.

Иваницкий М. Н. Путь к независимости: Из истории решения вопроса о судьбе бывших итальянских колоний (1945–1950). – К.: Изд-во АН УССР, 1962. – 136 с.

Коваль В. С. Правда о заговоре против Гитлера 20 июля 1944 г. – 2-е изд. – К.: Изд-во АН УССР, 1962. – 100 с.

Кудлай О. С. Від комуністичних суботників до бригад комуністичної праці. – К.: Рад. шк., 1962. – 146 с.

Лось Ф. Є. Робітничий клас України в 1907–1913 роках. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 196 с.

Мельникова И. Н. Классовая борьба в Чехословакии в 1924–1929 гг. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 442 с.

Мишко Д. І. Северин Наливайко. – К.: Рад. шк., 1962. – 115 с.

Петренко В. С. Историко-краснзнавча позакласна робота в школі. – К.: Рад. шк., 1962. – 131 с.

Симоненко Р. Г. Имперіалістична політика Антанти і США щодо України в 1919: Паризька мирна конференція і антирадянська інтервенція на Україні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 438 с.

Сохань П. С. Пламенный революционер: Жизнь и революционная деятельность Георгия Димитрова. – К.: Изд-во АН УССР, 1962. – 214 с.

Хміль І. С. З прапором миру крізь полум'я війни: Дипломатична діяльність Української РСР (1917–1920). – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 328 с.

Черніков І. Ф. Радянсько-турецькі відносини в 1923–1935 рр. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 135 с.

1963

3 історії соціалістичного і комуністичного будівництва на Україні (1934–1961) / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 188 с.

Историко-математический сборник / Отв. ред. И. З. Штокало. – Вып. 4. – К.: Изд-во АН УССР, 1963.

История Киева: В 2 т. Т. 1. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: О. К. Касименко (гл. ред.) і др. – К.: Изд-во АН УССР, 1963. – 663 с.

Моряки в борьбе за власть Советов на Украине (ноябрь 1917 – 1920 гг.): Сб. док. / АН УССР. Ін-т історії; Центр. гос. арх. Воен.-Мор. Флота СССР; Редкол.: Н. И. Супруненко (отв. ред.) і др. – К.: Изд-во АН УССР, 1963. – 687 с.

Нариси історії техніки та природознавства / Відп. ред. К. К. Хренов. – Вип. 3. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963.

Нариси історії техніки та природознавства / Відп. ред. К. К. Хренов. – Вип. 4. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963.

Нариси з соціально-економічної історії України дожовтневого періоду / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: О. К. Касименко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 168 с.

Общественно-политическое движение на Украине: Сб. док.: В 2 т. Т. 1: 1856 – 1862 / АН СССР. Ин-т славяноведения; АН УССР. Ин-т истории и др.; Редкол.: В. Корольук и др. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – IV, 387 с.

Проблемы истории науки и техники / Отв. ред. К. К. Хренов. – К.: Изд-во АН УССР, 1963.

Украинская математическая библиография / Отв. ред. И. З. Штокало, 1963.

Бойко І. Д. Селянство України в другій половині XVI – першій половині XVII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 331 с.

Брайчевський М. Ю. Коли і як виник Київ. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 163 с.

Гнип П. И. Развитие газификации на Украине. – К.: Изд-во АН УССР, 1963.

Коваль В. С. В роки фашистської навали: Україна в міжнародних відносинах у період Великої Вітчизняної війни. – К.: Політвидав УРСР, 1963. – 70 с.

Коваль М. К. Історична наука і формування світогляду людини. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 38 с.

Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 388 с.

Кудлай А. С. От коммунистических субботников к бригаде коммунистического труда. – К.: Рад. шк., 1963.

Кулинич І. М. Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900–1914 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 216 с.

Лещенко М. Н. Яскраві сторінки спільної боротьби: До сторіччя повстання 1863 року на Правобережній Україні. – К.: Т-во для поширення політ. і наук. знань УРСР, 1963. – 40 с.

Макаренко А. А. Мировой пролетариат – Стране Советов: Движение зарубежного рабочего класса в защиту и помощь советской стране, 1921–1923 гг. – К.: Изд-во АН УССР, 1963. – 284 с.

Мишко Д. І. Соціально-економічні умови формування української народності: Становище селян і антифеодальні рухи на Україні в XV – першій половині XVI ст.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 292 с.

Моисеев О. В. Великая битва на Днепре: Идеино-политическая работа в войсках в период боев за Днепр и Киев. – К.: Изд-во АН УССР, 1963. – 248 с.

Парасушко О. А. Положение и борьба рабочего класса Украины (60–90-е годы XIX в.). – К.: Изд-во АН УССР, 1963. – 576 с.

Санцевич А. В. Міжнародний комуністичний і робітничий рух на сучасному етапі. – К.: Рад. шк., 1963. – 86 с.

Сергієнко Г. Я. Визвольний рух на Правобережній Україні в кінці XVII і на початку XVIII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 212 с.

Симоненко Р. Г. Українська РСР у боротьбі проти імперіалістичної агресії (1919–1920). – К.: Держполітвидав України, 1963. – 67 с.

Слуцкий А. Б. Рабочий класс Украины в борьбе за создание фундамента социалистической экономики (1926–1932 гг.). – К.: Изд-во АН УССР, 1963. – 503 с.

Стоян Ф. К. Создание Союза Советских Социалистических Республик. – К., 1963.

Шевчук Г. М. Культурне будівництво на Україні в 1921–1925 роках. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 432 с.

Шекера І. М. Міжнародні зв'язки Київської Русі: З історії зовнішньої політики

Русі в період утворення і зміцнення Древньоруської держави в VII–X ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 199 с.

Шлепаков А. М. В роки зростання воєнної небезпеки (1920–1940). – К.: Держполітвидав УРСР, 1963. – 54 с.

Щербань А. Н., Рутенко А. А. Страницы летописи Донецкой. – К., 1963.

Щербина Й. Т. Робітничий клас України та його революційна боротьба в 1914–1917 роках. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 368 с.

1964

История Киева: В 2 т. Т. 2. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: О. К. Касименко (гл. ред.) і др. – К.: Изд-во АН УССР, 1964. – 819 с.

Історичні погляди Т. Г. Шевченка / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: І. О. Гуржій (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1964. – 244 с.

Літопис комуністичного будівництва: Хроніка подій на Україні (1961–1962) / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. Ф. П. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1964. – 408 с.

Общественно-политическое движение на Украине: Сб. док.: В 2 т. Т. 2: 1863–1864 / АН СССР. Ін-т славяноведення; АН УССР. Ін-т історії і др.; Редкол.: В. Корольюк і др. – К.: Вид-во АН УРСР, 1964. – XLIX, 551 с.

Промышленность и рабочий класс Украинской ССР в период восстановления народного хозяйства (1921–1925 гг.): Сб. док. и материалов / АН УССР. Ін-т історії; Ін-т історії партії ЦК КП України – філіал Ін-та марксизма-ленінізму при ЦК КПСС і др.; Редкол.: П. П. Бачинский і др. – К.: Політиздат України, 1964. – 593 с.

Українсько-угорські історичні зв'язки / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1964. – 250 с.

Боев Ю. А. Ближний Восток во внешней политике Франции (1898–1914 гг.): Очерки истории дипломатической борьбы Франции за Ближний Восток. – К.: Наук. думка, 1964. – 480 с.

Бондар А. Г., Курносос Ю. О. У навчанні та праці: Підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР. – К.: Наук. думка, 1964. – 342 с.

Брайчевський М. Ю. Біля джерел слов'янської державності: Соціально-економічний розвиток черняхівських племен. – К.: Наук. думка, 1964. – 355 с.

Гриценко А. П., Тимченко Ж. П. Євгенія Богданівна Бош. – К.: Політвидав України, 1964. – 92 с.

Гуржій І. О. Тарас Шевченко про героїчне минуле України. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1964. – 46 с.

Дмитриенко М. Ф. Большевицкая пресса Украины в борьбе за победу Советской власти (март 1917 – февр. 1918 гг.). – К.: О-во «Знання» УССР, 1964. – 26 с.

Коваль В. С. Они хотели украсть у нас победу: Очерки внешней политики США во второй мировой войне (1939 – июнь 1943). – К.: Наук. думка, 1964. – 404 с.

Коваль М. В. У битві з фашизмом: Соціалістична культура – могутнє знаряддя в народній боротьбі на Україні проти фашистських окупантів. – К.: Вид-во АН УРСР, 1964. – 144 с.

Кулинич І. Поет і трагик: Іст.-літ. нарис дружби великих митців – Тараса Шевченка і Айра Олдріджа. – К.: Наук. думка, 1964. – 70 с.

Петренко В. С. Зростання культурно-технічного рівня колгоспного селянства України (1953–1961 рр.). – К.: Наук. думка, 1964. – 224 с.

Сергієнко Г. Я. Людина подвигу: Герой Великої Вітчизняної війни Микола Попудренко. – К.: Наук. думка, 1964. – 88 с.

Слабесв І. С. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні: Чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України XVIII – першої половини XIX ст. – К.: Наук. думка, 1964. – 140 с.

1965

Документы об освободительной войне украинского народа. 1648–1654 гг. / АН УССР. Ин-т истории; Архивное упр. при Совете Министров УССР; Редкол.: П. П. Гудзенко и др. – К.: Наук. думка, 1965. – 827 с.

Історія колективізації сільського господарства Української РСР. 1917–1937: Зб. док. і матеріалів: У 3 т. Т. 2: Здійснення суцільної колективізації на Україні, 1927–1932 рр. / АН УРСР. Ін-т історії; Центр. держ. арх. Жовтневої революції і соц. будівництва УРСР; Редкол.: І. Х. Ганжа та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1965. – 839 с.

Украинская ССР и зарубежные социалистические страны / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И. А. Гуржий и др. – К.: Наук. думка, 1965. – 412 с.

Гриценко А. П. Робітничі фортеці соціалістичної революції: Фабзавкоми України в період підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції. Березень 1917 – січень 1918 рр. – К.: Наук. думка, 1965. – 195 с.

Гудзенко П. П. Соціалістична націоналізація промисловості в Українській РСР. 1917–1920 рр. – К.: Наук. думка, 1965. – 299 с.

Гутянський С. К. В. І. Ленін і культурне будівництво на Україні. – К.: Наук. думка, 1965. – 198 с.

Демченко В. П., Клоков В. І. Виникнення світової системи соціалізму і прогрес людства. – К.: Тов-во «Знання» УРСР, 1965. – 48 с.

Дзира Я. І. Іван Кліма. Година тиші / Пер. з чес. – К.: Дніпро, 1965. – 332 с.

Коваль М. В. Історія пам'ятає: Кривавий шлях фашистів на Україні. – К.: Політвидав України, 1965. – 112 с.

Кудлай О. С. Робітничий клас Української РСР у боротьбі за відбудову і розвиток промисловості в післявоєнний період. – К.: Наук. думка, 1965. – 296 с.

Лихолат А. В. А. С. Бубнов на Україні. – К.: Політвидав України, 1965. – 125 с.

Лола О. П. Гайдамацький рух на Україні 20–60 рр. XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1965. – 130 с.

Лугова О. І. Сільськогосподарський пролетаріат півдня України в період капіталізму. – К.: Наук. думка, 1965. – 190 с.

Петерс И. А. Чехословацко-советские отношения (1918–1934). – К.: Наук. думка, 1965. – 344 с.

Сидоренко В. П. Шляхом великого почину. – К.: Наук. думка, 1965. – 184 с.

Симоненко Р. Г. Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II половина 1919 – березень 1921 р.). – К.: Наук. думка, 1965. – 303 с.

Шевченко Ф. П. Історія і сучасність. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1965. – 48 с.

Щусь О. Й. Володимир Олександрович Антонов-Овсієнко. – К.: Політвидав України, 1965. – 100 с.

1966

Рабочее движение на Украине в период первой мировой империалистической войны. Июль 1914 г. – февр. 1917 г.: Сб. док. и материалов / АН УССР. Ин-т истории; Арх. упр. при Совете Министров УССР. Центр. гос. инст. арх. УССР; Редкол.: И. Т. Щербина. – К.: Наук. думка, 1966. – 434 с.

Балковий П. М. Війна без флангів: Партизансько-повстанська боротьба українського народу проти білогвардійців та інтервентів у 1918–1920 рр. – К.: Наук. думка, 1966. – 300 с.

Гапусенко І. М. Боротьба східних слов'ян за вихід до Чорного моря. – К.: Наук. думка, 1966. – 149 с.

Коваль В. С. Міжнародний імперіалізм і Україна, 1941–1945. – К.: Наук. думка, 1966. – 268 с.

Коваль М. К. Слово братів. Радянська Україна в історіографії союзних республік. – К.: Т-во «Знання», 1966. – 32 с.

- Компан О. С. Єдність світового історичного процесу. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1966. – 48 с.
- Сирцова С. М. За покликом великої мети. – К.: Наук. думка, 1966. – 202 с.
- Скляренко Є. М. Робітничий клас України в роки громадянської війни (1918–1920 рр.): Нариси. – К.: Наук. думка, 1966. – 214 с.
- Сохань П. С. Вогонь вічної дружби. – К.: Політвидав України, 1966. – 113 с.
- Супруненко Н. И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920). – М.: Наука, 1966. – 454 с.
- Талан Є. П. Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1951–1958 рр.). – К.: Наук. думка, 1966. – 157 с.
- Ткач Н. І. У праці зміцнюється дружба. – К.: Наук. думка, 1966. – 100 с.
- Шлепаков А. Н. Иммиграция и американский рабочий класс в эпоху империализма. – М.: Мысль, 1966. – 500 с.

1967

- Великі звершення: В 5 кн. Кн. 1: Україна в період комуністичного будівництва / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол. К. К. Дубина (відп. ред.); Уклад.: Г. Д. Діденко, В. Ф. Панібудьласка, О. Б. Слуцький та ін. – К., 1967. – 354 с.
- В. І. Ленін і перемога Жовтневої революції на Україні / АН УРСР. Ін-т історії; Ін-т історії партії ЦК КП України. Філіал ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та ін.; Редкол.: П. П. Бачинський та ін. – К.: Політвидав України, 1967. – 422 с.
- Громадянська війна на Україні. 1918–1920: Сб. док. и матеріалов. В 3 т., 4 кн. Т. 1. Кн. 1: Освободительная война украинского народа против немецко-австрийских оккупантов. Разгром буржуазно-националистической директории / АН УССР. Ин-т истории; Арх. упр. УССР. Центр. гос. арх. Октябрьской революции и соц. строительства УССР; Редкол.: С. М. Короливский (отв. ред.) и др.; Ред. тома И. К. Рыбалка. – К.: Наук. думка, 1967. – 875 с.
- Громадянська війна на Україні. 1918–1920: Сб. док. и матеріалов. В 3 т., 4 кн. Т. 1. Кн. 2: Борьба рабочих и крестьян за освобождение Украины от интервентов Антанты и деникинцев. Ноябрь 1918 – апрель 1919 / АН УССР. Ин-т истории; Арх. упр. УССР. Центр. гос. арх. Октябрьской революции и соц. строительства УССР; Редкол.: С. М. Короливский (отв. ред.) и др.; Ред. тома Н. И. Супруненко и М. А. Рубач. – К.: Наук. думка, 1967. – 490 с.
- Громадянська війна на Україні. 1918–1920: Сб. док. и матеріалов. В 3 т., 4 кн. Т. 2: Борьба против деникинщины и петлюровщины на Украине. Май 1919 г. – февраль 1920 г. / АН УССР. Ин-т истории; Архивное упр. УССР. Центр. гос. арх. Октябрьской революции и соц. строительства УССР; Редкол.: С. М. Короливский (отв. ред.) и др.; Ред. тома С. М. Короливский. – К.: Наук. думка, 1967. – 917 с.
- Громадянська війна на Україні. 1918–1920: Сб. док. и матеріалов. В 3 т., 4 кн. Т. 3: Крах белопольской интервенции. Разгром украинской националистической контрреволюции и белогвардейских войск Врангеля. Март – ноябрь 1920 г. / АН УССР. Ин-т истории; Арх. упр. УССР. Центр. гос. арх. Октябрьской революции и соц. строительства УССР; Редкол.: С. М. Короливский (отв. ред.) и др.; Ред. тома Н. К. Колесник. – К.: Наук. думка, 1967. – XXXVI, 910 с.
- История отечественной математики: В 4 т. Т. 2: 1801–1917 / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники; АН УССР. Сектор истории техники и естествознания Ин-та истории; Редкол.: И. З. Штокало (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1967. – 616 с.
- Зарубіжні інтернаціоналісти в рядах борців за владу Рад на Україні (1917–1920) / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: І. М. Мельникова (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1967. – 344 с.
- Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Полтавська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. – 1027 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Харківська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. – 1003 с.

Історія робітничого класу Української РСР: У 2 т. Т. 1 / АН УРСР. Ін-т історії, Редкол.: Ф. Є. Лось (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1967. – 567 с.

Історія робітничого класу Української РСР: У 2 т. Т. 2 / АН УРСР. Ін-т історії, Редкол.: І. О. Гуржій (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1967. – 507 с.

Історія селянства Української РСР: У 2 т. Т. 1: Від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: В. А. Дядиченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1967. – 551 с.

Історія селянства Української РСР: У 2 т. Т. 2: Від Великого Жовтня до наших днів / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: І. І. Компанієць (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1967. – 536 с.

Історія Української РСР: Наук.-попул. нарис / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: К. К. Дубина (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во політ. літ-ри, 1967. – 411 с.

Історія Української РСР: У 2 т. Т. 1 / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: К. К. Дубина (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: М. Н. Лещенко та ін. – К.: Наук. думка, 1967. – 807 с.

Історія Української РСР: У 2 т. Т. 2 / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: К. К. Дубина (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: П. П. Гудзенко та ін. – К.: Наук. думка, 1967. – 859 с.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні: У 2 т. Т. 1: Соціально-економічні передумови соціалістичної революції на Україні / Авт. тома: С. М. Королівський, М. А. Рубач, М. І. Супруненко / АН УРСР. Ін-т історії. – К.: Наук. думка, 1967. – 392 с.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні: У 2 т. Т. 2: Встановлення Радянської влади на місцях / Редкол.: М. А. Рубач (відп. ред.) та ін. – АН УРСР. Ін-т історії. – К.: Наук. думка, 1967. – 463 с.

Розвиток української культури за роки Радянської влади / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: П. П. Гудзенко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1967. – 368 с.

Гриценко А. П. Січневе повстання у Києві в 1918 р. (Матеріали на допомогу лектору): До 50-річчя Радянської влади. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1967. – 26 с.

Гуржій І. О., Лещенко М. Н. Боротьба трудящих України за соціальне і національне визволення (XIV—XIX ст.). – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1967. – 48 с.

Дмитрієнко М. Ф. Більшовицька преса України в боротьбі за перемогу Великого Жовтня. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1967. – 18 с.

Дмитрієнко М. Ф. Більшовицька преса України 1917–1918 рр. як історичне джерело. – К.: Наук. думка, 1967. – 176 с.

Дубина К. К. Радянська Україна у Великій Вітчизняній війні. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1967. – 48 с.

Королівський С. М., Супруненко Н. И., Рубач М. А. Победа Советской власти на Украине. – М.: Наука, 1967. – 579 с.

Лихолат А. В. Здійснення ленінської національної політики на Україні, 1917–1920. – К.: Наук. думка, 1967. – 302 с.

Лихолат А. В. Жовтень на Україні. – К.: Політвидав України, 1967. – 161 с.

Макаренко О. А. Провал імперіалістичних намірів щодо України (1924 – 1929 рр.). – К.: Наук. думка, 1967. – 252 с.

Панібудьласка В. Ф. Дружба і співробітництво українського народу з братніми народами СРСР, 1959–1965. – К.: Наук. думка, 1967. – 220 с.

Пархомчук С. М. Великий Жовтень і революційне піднесення в Румунії (1917–1921). – К.: Наук. думка, 1967. – 264 с.

Санцевич А. В. Проблеми історії України післявоєнного періоду в радянській історіографії. – К.: Наук. думка, 1967. – 252 с.

Шевченко Л. А. Розвиток української радянської культури в 1959–1965 рр. – К.: Наук. думка, 1967. – 150 с.

Шекера І. М. Київська Русь XI ст. у міжнародних відносинах. – К.: Наук. думка, 1967. – 200 с.

Шекера І. М. По місцях боротьби за владу Рад на Україні. – К.: Рад. шк., 1967. – 66 с.

Черніков І. Ф. Турецька республіка в 50–60-ті роки ХХ ст.: З історії зовнішньої політики. – К.: Наук. думка, 1967. – 126 с.

Фролкин Н. М. Крестьянство в алжирской революции (1954–1962). – К.: Наук. думка, 1967. – 126 с.

1968

Історіографічні дослідження в Українській РСР. Вип. 1 / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. Ф. П. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1968. – 275 с.

Багатства надр України. Розвиток геологорозвідувальної справи за роки Радянської влади / АН УРСР. Сектор історії техніки і природознавства Ін-ту історії; М-во геології УРСР та ін.; Редкол.: В. Г. Бондарчук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1968. – 352 с.

История отечественной математики: В 4 т. Т. 1: С древнейших времен до конца XVIII в. / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники; АН УССР. Сектор истории техники и естествознания Ин-та истории; Редкол.: И. З. Штокало (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1968. – 492 с.

История отечественной математики: В 4 т. Т. 3: 1917–1967 / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники; АН УССР. Сектор истории техники и естествознания Ин-та истории; Редкол.: И. З. Штокало (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1968. – 726 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Київ / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – 587 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Луганська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – 940 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Львівська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – 980 с.

Україна і Близький та Середній Схід: Українська РСР у політичних, економічних і культурних зв'язках з країнами Близького та Середнього Сходу післявоєнного періоду / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: І. О. Гуржій (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1968. – 240 с.

Бречак І. М., Клоков В. І., Кудрицький А. В. Далеко від Батьківщини. Українці в антифашистській боротьбі народів Європи (1941–1945 роки). – К.: Політвидав України, 1968. – 159 с.

Горбик В. А. Правящий класс и рабочее движение в Англии. 1959–1964. – К.: Наук. думка, 1968. – 156 с.

Гулевич В. Н. Миролюбні сили ФРН у боротьбі проти мілітаризму та реваншизму (1955–1966 рр.). – К.: Наук. думка, 1968. – 324 с.

Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60–90-х років ХІХ ст. – К.: Наук. думка, 1968. – 192 с.

Котляр М. Ф. Галицька Русь у другій половині ХVІ – першій чверті ХV ст.: Іст.-нумізматичне дослід. – К.: Наук. думка, 1968. – 141 с.

Курносов Ю. О. Роль інтелігенції України в комуністичному вихованні трудящих (1959–1965). – К.: Наук. думка, 1968. – 184 с.

Лешенко М. Н. Класова боротьба в українському селі на початку ХХ століття. – К.: Політвидав України, 1968. – 204 с.

Мойсєєв О. В. Герої безсмертні: Матеріали для бесід з учнями. – К.: Рад. шк., 1968. – 184 с.

Мойсєєв О. В., Петров М. І. Подвиг на Дніпрі. – К.: Т-во «Знання», 1968. – 48 с.

Панібудьласка В. Ф. На крилах дружби: Соціалістичні нації у боротьбі за комунізм. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1968. – 48 с.

Римаренко Ю. І. На службі у світової реакції: Про антинародну суть українського буржуазного націоналізму. – К.: «Знання» УРСР. – 1968. – 48 с.

Філіпенко Д. М. Друзі й вороги революційної Туреччини (1918–1922). – К.: Наук. думка, 1968. – 210 с.

1969

Історіографічні дослідження в Українській РСР. Вип. 2 / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. Ф. П. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1969. – 231 с.

История технического развития угольной промышленности Донбасса: В 2 т. Т. 1 / АН УССР. Сектор истории техники и естествознания Ин-та истории; Мин-во угольной промышленности УССР. Техническое упр.; Редкол.: А. Н. Щербань (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1969. – 654 с.

История технического развития угольной промышленности Донбасса: В 2 т. Т. 2 / АН УССР. Сектор истории техники и естествознания Ин-та истории; Мин-во угольной промышленности УССР. Техническое упр.; Редкол.: А. Н. Щербань (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1969. – 608 с.

История Украинской ССР: В 2 т. Т. 1 / АН УССР Ин-т истории; Редкол.: К. К. Дубина (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1969. – 836 с.

История Украинской ССР: В 2 т. Т. 2 / АН УССР Ин-т истории; Редкол.: К. К. Дубина (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1969. – 900 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Дніпропетровська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – 958 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Закарпатська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – 787 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Одеська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – 910 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Чернівецька область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – 704 с.

Ленінська теоретична спадщина в Українській радянській історіографії / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1969. – 336 с.

Під впливом ідей Великого Жовтня: З історії міжнародного революційного руху 1917–1924: 36. ст. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол. В. О. Горбик та ін. – К.: Наук. думка, 1969. – 256 с.

Шляхом, осяяним Ленінін (Ленін і Україна) / АН УРСР. Ін-т історії; А. Д. Скаба (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1969. – 412 с.

Апанович О. М. Збройні сили України в першій половині XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1969. – 224 с.

Горбик В. О. Смог над Альбіоном: Проблеми зовнішньої та внутрішньої політики сучасної Англії. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1969. – 48 с.

Гуржій І. О., Петренко В. С. Видатні радянські історики. – К.: Рад. шк., 1969. – 248 с.

Зибіна Г. Г. Шлях Іраку до незалежності. – К.: Наук. думка. 1969. – 152 с.

Кулинич І. М. Українсько-німецькі історичні зв'язки. – К.: Наук. думка, 1969. – 276 с.

Лешенко Л. О. Україна на міжнародній арені (1945–1949). – К.: Наук. думка, 1969. – 288 с.

Лівень В. А. Американські профспілки і зовнішня політика США (1960–1968 рр.). – К.: Наук. думка, 1969. – 180 с.

Павелко В. У. Здружені у віках: Українсько-чехословацькі культурні зв'язки. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1969. – 44 с.

Пашко Я. Ю. Місто-герой на Дніпрі. – К.: Політвидав України, 1969. – 360 с.

Римаренко Ю. І. Жовто-блакитний «месія»: (Про шовіністичну й расистську суть українського буржуазного націоналізму). – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1969. – 48 с.

Сохань П. С. Пламенный революционер: Жизнь и революционная деятельность Георгия Димитрова. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Наук. думка, 1969. – 256 с.

Сохань П. С. Социалистический интернационализм в действии: Украинская ССР в советско-болгарском экономическом, научно-техническом и культурном сотрудничестве, 1945–1965 гг. – К.: Наук. думка, 1969. – 328 с.

Сташевский Д. Н. Прогрессивные силы США в борьбе за призвание Советского государства, 1917–1933. – К.: Наук. думка, 1969. – 216 с.

Шлепаков А. Н. Биография статуи Свободы: Ист. очерк. – М.: Мысль, 1969. – 116 с.

1970

Історіографічні дослідження в Українській РСР. Вип. 3 / АН УРСР. Ін-т історії, Відп. ред. І. О. Гуржій. – К.: Наук. думка, 1970. – 211 с.

История отечественной математики: В 4 т. Т. 4. Кн. 1: 1917–1967 / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники; АН УССР. Сектор истории техники и естествознания Ин-та истории; Редкол.: И. З. Штокало (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1970. – 884 с.

История отечественной математики: В 4 т. Т. 4. Кн. 2: 1917–1967 / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники; АН УССР. Сектор истории техники и естествознания Ин-та истории; Редкол.: И. З. Штокало (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1970. – 668 с.

Інтернаціональна сила ленінських ідей: В. І. Ленін і революційний рух у країнах Центральної і Південно-Східної Європи / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. Д. Скаба та ін. – К.: Наук. думка, 1970. – 518 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Волинська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 746 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Донецька область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 992 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Запорізька область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 765 с.

Міжнародна солідарність у боротьбі проти фашизму, 1933–1945 / АН УРСР. Ін-т історії; Під заг. ред. А. Д. Скаби. – К.: Наук. думка, 1970. – 499 с.

Радянські видання документальних матеріалів з історії України (1917–1968): Бібліогр. покажч. / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. І. О. Гуржій; Упоряд.: Л. М. Гудзенко, М. Ф. Дмитрієнко, Т. М. Шелюх. – К.: Наук. думка, 1970. – 115 с.

Україна і зарубіжний світ / Авт. кол.: О. А. Макаренко та ін. – К.: Політвидав України, 1970. – 511 с.

Електроенергетика Української ССР / Редкол.: К. М. Побегайло (отв. ред.) и др. – К.: Техніка, 1970. – 228 с.

Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець: Джерелознавче дослідження. – К.: Наук. думка, 1970. – 200 с.

Бречак І. М., Русак А. В., Клоков В. І. Під прапором інтернаціоналізму: Зарубіжні антифашисти в партизанській боротьбі на Україні 1941–1944 рр. – К.: Політвидав України, 1970. – 200 с.

Гудзенко П. П. Торжество ленінського плану соціалістичної індустріалізації. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1970. – 47 с.

Гуржій І. О. Фрідріх Енгельс про Україну. – К.: Політвидав України, 1970. – 154 с.
Дядиченко В. А., Лось Ф. Е., Сарбей В. Г. Развитие исторической науки в Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1970. – 80 с.

Коваль В. С. Подвиг народний: Україна у Великій Вітчизняній війні. – К.: Держполітвидав, 1970. – 135 с.

Коваль М. В. Все для перемоги: Подвиг трудящих України у Великій Вітчизняній війні, 1941–1945 рр. – К.: Наук. думка, 1970. – 196 с.

Комаренко Н. В. Журнал «Літопис революції»: Історіографічний нарис. – К.: Наук. думка, 1970. – 172 с.

Компанієць І. І. Ленін та інтернаціональна єдність українських і російських трудящих у трьох революціях. – К.: Наук. думка, 1970. – 232 с.

Лавров Ю. П. Металурги України в авангарді революційної боротьби (1895–1904). – К.: Наук. думка, 1970. – 192 с.

Ладивір І. І. Вклад учених АН УРСР у перемогу над фашистською Німеччиною. – К.: Наук. думка, 1970. – 176 с.

Лебедь Г. Н., Скляренко Е. М., Соловьев Д. Г. Люди и годы завода «Большевик», 1882–1982. – К.: Техніка, 1982. – 144 с.

Лещенко М. Н. Класова боротьба в українському селі в епоху домонополітичного капіталізму (60–90-ті роки ХІХ ст.). – К.: Наук. думка, 1970. – 304 с.

Лещенко М. Н. Фрідріх Енгельс і революційний рух на Україні. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1970. – 96 с.

Лихолат А. В. Под ленинским знаменем дружбы народов: Единство действий трудящихся Украины и России в борьбе за победу и укрепление Советской власти. – М.: Наука, 1970. – 436 с.

Лісевич І. Т. Дружбі нашій жити у віках: До 25-річчя радянсько-польського Договору про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнне співробітництво. – К.: Т-во «Знання», УРСР, 1970. – 47 с.

Петренко В. С. Киевские самолетостроители: Очерки истории Киевского авиационного завода им. 50-летия Великой Октябрьской социалистической революции. – К.: Политиздат Украины, 1970. – 376 с.

Петренко В. С. Село на шляхах піднесення: Зміни в складі, умовах праці і житті колгоспного селянства Української РСР (1951–1969). – К.: Наук. думка, 1970. – 348 с.

Римаренко Ю. І. Український буржуазний націоналізм – ворог інтернаціонального єднання трудящих. – К.: Наук. думка, 1970. – 160 с.

Санцевич А. В., Сарбей В. Г., Шекера І. М. Примірний учбовий план і програма для народних університетів з історії Української РСР: Метод. поради: радянський період. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1970. – 54 с.

Сарбей В. Г., Сергієнко Г. Я. Хрестоматія з історії СРСР (9–10 кл.). – К.: Рад. шк., 1970. – 152 с.

Слинько І. І. Підпілля і партизанський рух на Україні. На завершальному етапі визволення, 1944 р. – К.: Наук. думка, 1970. – 174 с.

Ткач Н. І. За ленінським кооперативним планом. – К.: Наук. думка, 1970. – 164 с.

1971

Історіографічні дослідження в Українській РСР. Вип. 4 / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. І. О. Гуржій. – К.: Наук. думка, 1971. – 258 с.

Український історико-географічний збірник. – Вип. 1 / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. І. О. Гуржій. – К.: Наук. думка, 1971. – 243 с.

Жінки Радянської України – активні будівники комуністичного суспільства / Редкол.: М. М. Підтиченко (відп. ред.) та ін. – К.: Політвидав України, 1971. – 187 с.

3 історії зарубіжних соціалістичних країн / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: І. М. Мельникова (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1971. – 375 с.

Історія колективізації сільського господарства Української РСР. 1917–1937: 36 док. і матеріалів: У 3 т. Т. 3: Зміцнення і дальший розвиток колгоспного ладу на Україні. 1933–1937 рр. / АН УРСР. Ін-т історії; Центр. держ. арх. Жовтневої революції і соц. будівництва УРСР; Редкол.: І. Х. Ганжа та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1971. – 786 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Івано-Франківська область. АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – 639 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Київська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – 791 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Миколаївська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – 772 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Хмельницька область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – 706 с.

Научно-технический прогресс в Украинской ССР, 1961–1970 / АН УССР. Сектор истории естествознания и техники Ин-та истории; Гос. план. ком. Сов. Мин. УССР и др.; Редкол.: А. А. Штернов, И. З. Штокало (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1971. – 722 с.

Под знаменем пролетарской солидарности: К 50-летию организации «Международная рабочая помощь» / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: А. Н. Шлепаков (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1971. – 175 с.

Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець: Джерелознавче дослідження. – 2-е вид. – К.: Наук. думка, 1971. – 199 с.

Вітрук Л. Д. Жінки Радянської України – XXIV з'їзду КПРС. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1971. – 37 с.

Гуржій І. О., Кудлай О. С. Героїчне минуле і славне сучасне робітничого класу України. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1971. – 48 с.

Гурницький К. І. Кримський як історик. – К.: Наук. думка, 1971. – 184 с.

Дзира Я. І. Літопис Самовидця. – К.: Наук. думка, 1971. – 206 с.

Доронченков А., Макаренко О., Римаренко Ю. Єдність інтернаціональних і національних інтересів трудящих. – К.: Політвидав України, 1971. – 152 с.

Дядиченко В. А. Нариси з історії СРСР (епоха феодалізму). – К.: Рад. шк., 1971. – 240 с.

Калениченко П. М. Великий Жовтень і революційний рух у Польщі (листопад 1917 – жовтень 1919 р.). – К.: Наук. думка, 1971. – 344 с.

Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К.: Наук. думка, 1971. – 174 с.

Котляр М. Ф. Шукачі й дослідники скарбів. – К.: Наук. думка, 1971. – 148 с.

Мельникова І. М., Співак Б. І. Гартована в боротьбі: До 50-річчя Комуністичної партії Чехословаччини. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1971. – 48 с.

Петерс Й. А. СССР, Чехословакия, европейская политика накануне Мюнхена. – К.: Наук. думка, 1971. – 192 с.

Санцевич А. В. Сучасність очима історика. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1971. – 48 с.

Сергієнко Г. Я. Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів, 1826–1850. – К.: Наук. думка, 1971. – 300 с.

Сергієнко Г. Я. Яскрава сторінка визвольного руху: До 125-річчя Кирило-Мефодіївського товариства. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1971. – 48 с.

Скаба А. Д. Парижская мирная конференция и иностранная интервенция в стране Советов (январь – июнь 1919 года). – К.: Наук. думка, 1971. – 159 с.

Ткачова Л. І. Радянська Армія – українському народові. – К.: Наук. думка, 1971. – 164 с.

Фролкін М. М. Паризька комуна і Україна. – К.: Наук. думка, 1971. – 68 с.

Шевченко Л. А. Дружба братніх культур: Культурне співробітництво українського народу з братніми народами СРСР, 1946–1958. – К.: Наук. думка, 1971. – 163 с.

1972

Історіографічні дослідження в Українській РСР. Вип. 5 / АН УРСР. Ін-т історії: Відп. ред. І. О. Гуржій. – К.: Наук. думка, 1972. – 147 с.

Український історико-географічний збірник. – Вип. 2 / АН УРСР. Ін-т історії: Відп. ред. І. О. Гуржій. – К.: Наук. думка, 1972. – 280 с.

Духовний розквіт українського народу / Редкол.: А. Д. Скаба (відп. ред.) та ін. – К.: Політвидав України, 1972. – 302 с.

3 історії зарубіжного Сходу: Зб. ст. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. М. Шлепаков та ін. – К.: Наук. думка, 1972. – 230 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Вінницька область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 777 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Кіровоградська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 816 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Херсонська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 687 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Черкаська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 788 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Чернігівська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 780 с.

Радянська Україна в братній сім'ї народів СРСР / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. Д. Скаба та ін. – К.: Наук. думка, 1972. – 273 с.

Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві (1945–1970 рр.) / АН УРСР. Ін-т історії; І. М. Гранчак (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 1972. – 290 с.

Гулевич В. Н. У боротьбі проти загрози неонацизму у ФРН (1965–1971). – К.: Наук. думка, 1972. – 195 с.

Дмитриєнко М. Ф. Советская Украина в семье братских республик: К 50-летию образования СССР. – К.: О-во «Знання» УССР, 1972. – 22 с.

Зибіна Г. Г., Жолковський К. Е. Арабський Схід: боротьба проти імперіалізму. – К.: Політвидав України, 1972. – 112 с.

Кізченко В. І. Культурно-освітній рівень робітничого класу України напередодні революції 1905–1907 рр. – К.: Наук. думка, 1972. – 162 с.

Ковалевський Б. П. Укрепление союза рабочего класса и колхозного крестьянства в период строительства коммунизма, 1959–1970 гг. (на материалах УССР). – К.: Наук. думка, 1972. – 342 с.

Коваль М. В. У горнилі війни: Співдружність українського народу з братніми

народами СРСР у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. – К.: Наук. думка, 1972. – 156 с.

Лещенко М. Н. Могутній виступ селянства: До 70-річчя Полтавсько-Харківського повстання. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1972. – 48 с.

Ливень В. А. Война во Вьетнаме и внутривполитическая борьба в США. – К.: Наук. думка, 1972. – 112 с.

Лихолат А. В., Чугаев Д. Великое единение. – М.: Политгиздат, 1972. – 135 с.

Лось Ф. Є. Нариси з історії СРСР (епоха капіталізму). – К.: Рад. шк., 1972. – 280 с.

Панібудьласка В. Ф. Радянський народ – нова історична спільність людей. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1972. – 48 с.

Плющ М. Р. Вітчизні – пошук молодих. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1972. – 30 с.

Санцевич А. В. Джерелознавство з історії Української РСР післявоєнного періоду (1945–1970). – К.: Наук. думка, 1972. – 204 с.

Сарбей В. Г. Ленін і дожовтнева спадщина історіографії України. – К.: Наук. думка, 1972. – 288 с.

1973

Історіографічні дослідження в Українській РСР. Вип. 6 / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. І. О. Гуржій. – К.: Наук. думка, 1973. – 275 с.

Великий Жовтень і громадянська війна на Україні / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: М. І. Супруненко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1973. – 256 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Житомирська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 726 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Ровенська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 655 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Сумська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 695 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Тернопільська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 640 с.

Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: П. М. Калениченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1973. – 254 с.

Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР: У 2 т. Т. 1 / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. Д. Скаба (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1973. – 319 с.

Вітрук Л. Д. Жінки-трудівниці в період соціалістичної індустріалізації: На матеріалах промисловості Української РСР. 1926–1932 рр. – К.: Наук. думка, 1973. – 119 с.

Горбик В. О. Політичні тупики торі. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1973. – 48 с.

Калениченко П. М. Брати по класу – брати по зброї: Участь польських інтернаціоналістів у боротьбі за владу Рад на Україні, 1917–1920 роки. – К.: Політвидав України, 1973. – 199 с.

Комаренко Н. В. Установи історичної науки в Українській РСР (1917–1937 рр.). – К.: Наук. думка, 1973. – 172 с.

Лещенко Л. О. СРСР і Канада в антигітлерівській коаліції. Демократичні сили Канади у боротьбі проти фашизму, за союз і бойове співробітництво з СРСР, 1941–1945 рр. – К.: Наук. думка, 1973. – 212 с.

Павелко В. У. Дружба народів – дружба культур: Українська РСР у радянсько-чехословацькому культурному співробітництві. 1945–1970 рр. – К.: Наук. думка, 1973. – 186 с.

Пашко Я. Е. Историческая победа в битве за Днепр и Киев. – К.: О-во «Знання» УССР, 1973. – 28 с.

Плюш М. Р. Технічна творчість робітничого класу Української РСР (1959–1970 рр.). – К.: Наук. думка, 1973. – 183 с.

Черніков І. Ф. Дружня підтримка і співробітництво: Українська РСР у відносинах Радянського Союзу з країнами Близького і Середнього Сходу (1922–1939). – К.: Наук. думка, 1973. – 123 с.

1974

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Крымская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1974. – 624 с.

Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Кримська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. – 802 с.

Країни Сходу. Історія та сучасність: Зб. ст. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. М. Шлепаков та ін. – К.: Наук. думка, 1974. – 206 с.

На магістралях дружби і братерства: Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами (1966–1970 рр.) / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: І. М. Мельникова (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1974. – 389 с.

Про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. Д. Скаба (відпов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1974. – 240 с.

Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР: У 2 т. Т. 2 / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. Д. Скаба (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1974. – 392 с.

У боротьбі за ліквідацію колоніалізму: Зовнішньополітична боротьба Радянського Союзу за остаточну ліквідацію колоніалізму та участь у ній Української РСР / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. Д. Скаба та ін. – К.: Наук. думка, 1974. – 365 с.

Варварцев М. М. Буржуазно-націоналістична пропаганда на службі антикомунізму. – К.: Наук. думка, 1974. – 191 с.

Волощенко А. К. Нариси з історії суспільно-політичного руху на Україні в 70-х – на початку 80-х років XIX ст. – К.: Наук. думка, 1974. – 223 с.

Выговский И. И. Апологеты колониализма: Критика буржуазных концепций распада колониальной системы империализма. – К.: Наук. думка, 1974. – 100 с.

Гамрецький Ю. М., Тимченко Ж. П., Щусь О. Й. Ради України в 1917 р. (липень – грудень 1917 р.). – К.: Наук. думка, 1974. – 745 с.

Горбик В. А. Антирабочая политика правительства консерваторов и положение трудящихся в послевоенной Англии. – К.: Наук. думка, 1974. – 111 с.

Забарко Б. М. Классовая борьба и международная рабочая помощь: Из истории международной пролетарской солидарности 1924–1929. – К.: Наук. думка, 1974. – 224 с.

Знаменская М. В. Дружба миллионов. – К.: Наук. думка, 1974. – 175 с.

Котляр М. Ф. Историчне минуле українського народу і зарубіжні фальсифікатори. – К.: Політвидав України, 1974. – 80 с.

Котляр Н. Ф. Кладоскачество и нумизматика. – К.: Наук. думка, 1974. – 128 с.

Кулинич І. М. Перша на німецькій землі. – К.: Політвидав України, 1974. – 127 с.

Кучер В. І. Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944). – К.: Наук. думка, 1974. – 144 с.

Лукач Б. И. Союз рабочего класса и крестьянства в социалистической Венгрии (1957–1970). – К.: Наук. думка, 1974. – 176 с.

Микитась В. Л. Проти фальсифікацій спадщини Лесі Українки. – К.: Наук. думка, 1974. – 160 с.

Молодчиков О. Книга Радянської України. – К.: Політвидав України, 1974. – 176 с.
Панашенко В. В. Засновник книгодрукування Іван Федоров. – К.: Т-во «Знання». УРСР, 1974. – 28 с.

Панашенко В. В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст.: На матеріалах Лівобережної України. – К.: Наук. думка, 1974. – 111 с.

Пруниця С. Ю., Хланта О. В. Боротьба за перемогу пролетарського інтернаціоналізму в чехословацькому робітничому русі (1918–1938 рр.). – К.: Наук. думка, 1974. – 238 с.

Римаренко Ю. І. Буржуазний націоналізм та його «теорія» нації. – К.: Наук. думка, 1974. – 384 с.

Римаренко Ю. І. Український буржуазний націоналізм – зняряддя світової реакції. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1974. – 24 с.

Скляренко Є. М. Нариси історії профспілкового руху на Україні, 1917–1920. – К.: Наук. думка, 1974. – 192 с.

Терещенко Ю. І. Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції. – К.: Наук. думка, 1974. – 143 с.

Филипенко Д. Н. Разбитые окопы: Из истории антиколониальной борьбы малыйского народа. – К.: Наук. думка, 1974. – 270 с.

1975

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 1 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: А. Г. Шевелєв. – К.: Наук. думка, 1975. – 160 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 1 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: А. Г. Шевелєв. – К.: Наук. думка, 1975. – 175 с.

История математического образования в СССР / АН УССР. Сектор истории естествознания и техники Ин-та истории; Редкол.: И. З. Штокало (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1975. – 382 с.

Культурное строительство в европейских странах социализма: Сб. ст. / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И. Н. Мельникова (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1975. – 286 с.

Ботушанський В. М. Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в період імперіалізму (1900–1914 рр.). – К.: Наук. думка, 1975. – 175 с.

Вайнер С. Х., Лісевич І. Т. На землі румунській. – К.: Політвидав України, 1975. – 119 с.

Грищенко А. П. Робітничий клас України у Жовтневій революції (березень 1917 – січень 1918 рр.). – К.: Наук. думка, 1975. – 240 с.

Гулевич В. Н. Класи і політичні партії ФРН. – К.: Наук. думка, 1975. – 287 с.

Клоков В. Всемирно-исторический подвиг. – К.: Политиздат Украины, 1975. – 159 с.

Кульчицький С. В. Участь робітників України у створенні фонду соціалістичної індустріалізації. – К.: Наук. думка, 1975. – 175 с.

Курносов Ю. О. Інтелігенція Української РСР і науково-технічний прогрес (1959–1970). – К.: Наук. думка, 1975. – 208 с.

Ливень В. А. Профсоюзы США и социальная политика правительства. – К.: Наук. думка, 1975. – 232 с.

Микитась В. Л. Правда про Василя Стефаника: Проти буржуазно-націоналістичних фальсифікацій творчості письменника. – К.: Наук. думка, 1975. – 93 с.

Михайліна П. В. Визвольна боротьба трудового населення міст України (1569–1654). – К.: Наук. думка, 1975. – 258 с.

Мойсєєв О. В. Немеркнуча слава героїв. – К.: Молодь, 1975. – 302 с.

Сергієнко Г. Я. Декабристи та їх революційні традиції на Україні. – К.: Наук. думка, 1975. – 183 с.

Сидоренко В. П. Преса як джерело з історії робітничого класу України в період соціалістичного будівництва (1921–1941 рр.). – К.: Наук. думка, 1975. – 108 с.

Сидоренко О. Ф. Історична метрологія Лівобережної України XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1975. – 159 с.

Фролкин Н. М. Трудовая иммиграция во Франции в новейшее время. – К.: Наук. думка, 1975. – 286 с.

Хміль І. С. Антикомунізм у соціально-економічному і політичному житті США. – К.: Наук. думка, 1975. – 336 с.

1976

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 2 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: А. Г. Шевелєв. – К.: Наук. думка, 1976. – 110 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 2 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: А. Г. Шевелєв. – К.: Наук. думка, 1976. – 105 с.

Арабський Схід на шляхах антиімперіалістичної боротьби і соціального прогресу / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: І. С. Хміль (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1976. – 202 с.

Великий советский народ / АН УССР. Ін-т історії; Редкол.: А. Г. Шевелєв (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1976. – 504 с.

За освобождение Юга Африки / АН УССР. Ін-т історії; Редкол.: І. С. Хмель (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1976. – 356 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Ворошиловградская область / АН УССР. Ін-т історії; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) і др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. енцикл. АН УССР, 1976. – 727 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Донецкая область / АН УССР. Ін-т історії; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) і др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. енцикл. АН УССР, 1976. – 811 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Харьковская область / АН УССР. Ін-т історії; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) і др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. енцикл. АН УССР, 1976. – 722 с.

Развитие химической технологии на Украине: В 2 т. Т. 1: Химическая технология неорганических веществ / АН УССР. Сектор історії естествознания и техники Ін-та історії; О. В. Авилов (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1976. – 314 с.

Развитие химической технологии на Украине: В 2 т. Т. 2: Химическая технология органических веществ / АН УССР. Сектор історії естествознания и техники Ін-та історії; О. В. Авилов (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1976. – 354 с.

Варварцев М. М. Буржуазне «українознавство» – зняряддя ідеологічних диверсій імперіалізму. – К.: Наук. думка, 1976. – 187 с.

Коваль В. С. США во второй мировой войне: Некоторые проблемы внешней политики 1939–1941. – К.: Наук. думка, 1976. – 419 с.

Кулнич І. М. Німецька Демократична Республіка в співдружності країн соціалізму. – К.: Наук. думка, 1976. – 272 с.

Лихолат А. В. Содружество народов СССР в борьбе за построение социализма, 1917–1937. – М.: Политиздат, 1976. – 368 с.

Лось Ф. Є., Михайлик О. Г. Класова боротьба в українському селі, 1907–1914. – К.: Наук. думка, 1976. – 284 с.

Макаренко А. А. Могучая сила пролетарской солидарности: Поддержка зарубежным пролетариатом Советской страны в 1921–1925 гг. – М.: Политиздат, 1976. – 319 с.

Мельникова І. М., Пруниця С. Ю. Соціалістична Чехословаччина. – К.: Політвидав України, 1976. – 126 с.

Петерс І. А. Внешняя политика Чехословакии (1945–1960 гг.). – К.: Наук. думка, 1976. – 216 с.

Сохань П. С. Очерки истории украинско-болгарских связей. – К.: Наук. думка, 1976. – 291 с.

Хмель И. С. Социальные контрасты и проблемы США. – К.: Наук. думка, 1976. – 151 с.

Шлепаков А. Н. США: социальная структура общества и его национальный состав: Ист. очерк. – К.: Наук. думка, 1976. – 236 с.

1977

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 3 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: А. Г. Шевелєв. – К.: Наук. думка, 1977. – 110 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 3 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: А. Г. Шевелєв. – К.: Наук. думка, 1975. – 80 с.

Боротьба за владу Рад на Україні / АН УРСР. Ін-т історії; М. І. Супруненко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – 200 с.

За дружбу з країною Великого Жовтня: Діяльність товариств дружби з СРСР в європейських соціалістичних країнах / АН УРСР. Ін-т історії; І. М. Мельникова (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – 468 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Днепропетровская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1977. – 837 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 1: Первіснообщинний лад. Виникнення і розвиток феодалізму: З найдавніших часів до середини XVII ст. Кн. 1: Первіснообщинний лад і зародження класового суспільства. Київська Русь (до другої половини XIII ст.) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: І. І. Артеменко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – 444 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 5: Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні (1917–1920) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: М. І. Супруненко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – 592 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 6: Українська РСР у період побудови і зміцнення соціалістичного суспільства (1921–1941) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: П. П. Гудзенко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – 544 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941–1945) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: В. І. Клоков (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – 536 с.

Літопис комуністичного будівництва: Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1971–1975) / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: П. М. Калениченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – 431 с.

На шляхах комуністичного будівництва / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. В. Лихолат (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1977. – 188 с.

Горбик В. А. Консервативная и либеральная партии в политической системе послевоенной Англии. – К.: Наук. думка, 1977. – 223 с.

Коваль М. В. Общественно-политическая деятельность трудящихся Украинской ССР в период Великой Отечественной войны. – К.: Наук. думка, 1977. – 264 с.

Котов В. Н., Кондуфор Ю. Ю. История СССР. Поступающим в вузы. Пособие. – Пер. с укр. изд. – К.: Вища шк., 1977. – 359 с.

Кульчицкий С. В. Киев социалистический (1936–1977 гг.). – К.: О-во «Знание» УССР, 1977. – 32 с.

Кульчицкий С. В. Развитие Киева за 60 лет советской власти. – К., 1977. – 22 с.
Курносов Ю. А. Великий Октябрь и мир. – К.: О-во «Знание» УССР, 1977. – 41 с.

Лещенко Л. О., Трубайчук А. Ф. Ленінська програма миру в дії. – К.: Рад. шк., 1977. – 142 с.

Лещенко М. Н. Українське село в революції 1905–1907 рр. – К.: Наук. думка, 1977. – 360 с.

Павленко В. В. Солидарность трудящихся Украинской ССР с революционной борьбой рабочих и крестьян Болгарии, 1923–1934 гг. – К.: Наук. думка, 1977. – 140 с.

Римаренко Ю. І. Радянська людина – патріот та інтернаціоналіст. – К.: Т-во «Знання», УРСР, 1977. – 46 с.

Хміль І. В. Трудяще селянство України в боротьбі за владу Рад. – К.: Наук. думка, 1977. – 200 с.

Черников И. Ф. В интересах мира и добрососедства: О советско-турецких отношениях в 1935–1970 гг. – К.: Наук. думка, 1977. – 198 с.

1978

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 4 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: А. Г. Шевелєв. – К.: Наук. думка, 1978. – 98 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 4 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: А. Г. Шевелєв. – К.: Наук. думка, 1978. – 110 с.

Исторические корни дружбы и единения украинского и белорусского народов / АН УССР. Ин-т истории; АН БССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1978. – 234 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Львовская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1978. – 795 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Одесская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1978. – 865 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 3: Україна в період розкладу і кризи феодално-кріпосницької системи. Скасування кріпосного права і розвиток капіталізму (XIX ст.) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: А. Г. Шевелєв (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1978. – 608 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 4: Україна в період імперіалізму (1900–1917) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: Ф. Є. Лось (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1978. – 532 с.

Международная солидарность трудящихся 1917–1923 / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: А. Н. Шлепаков (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1978. – 345 с.

Молодежь и общественный прогресс: Сб. науч. тр. / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: П. С. Сохань (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1978. – 157 с.

Нерушимая дружба украинского и белорусского народов в период социализма / АН УССР. Ин-т истории; АН БССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1978. – 270 с.

Селянський рух на Україні. Середина XVIII – перша чверть XIX ст.: 3б. док. і матеріалів / Голов. архів. упр. при Раді Міністрів УРСР. АН УРСР. Ін-т історії та ін.; Редкол.: М. М. Лещенко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1978. – 535 с.

Социальная структура и социальная политика развитых капиталистических стран / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: А. Н. Шлепаков (пред.) и др. – К.: Наук. думка, 1978. – 187 с.

Бойко Е. Д. Международный женский день 8 марта. – К.: О-во «Знання» УССР, 1978. – 31 с.

Брега Г. С. Сотрудничество советских республик в области науки в годы первой пятилетки. – К.: Наук. думка, 1978. – 166 с.

Добровольская Н. А., Зайцева Е. А., Комаренко Т. А. Формирование и развитие советского народа – новой исторической общности людей: Библиогр. указ. – К.: Наук. думка, 1978. – 98 с.

Клоков В. И. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине, 1941–1944: Историографический очерк. – К.: Наук. думка, 1978. – 124 с.

Кондрацький А. А. Суспільно-політична активність робітничого класу Української РСР в умовах розвинутого соціалізму. – К.: Наук. думка, 1978. – 159 с.

Кондуфор Ю. Ю. Бойовий загін КПРС: (До 60-річчя І з'їзду Компартії України). – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1978. – 48 с.

Курносов Ю. О. Конституційні напрями зовнішньої політики СРСР. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1978. – 48 с.

Лихолат А. В. Боротьба Комуністичної партії України за інтернаціональну єдність трудящих. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1978. – 48 с.

Маковійчук І. М. Преса Радянської України в умовах розвинутого соціалізму. – К.: Наук. думка, 1978. – 229 с.

Малько О. О. Робітничий клас – трудівникам села. – К.: Наук. думка, 1978. – 135 с.

Потехин А. В. Положение рабочей молодежи современной Америки: Экономический, политический, социально-психологический аспекты. – К.: Наук. думка, 1978. – 190 с.

Римаренко Ю. І. Українські буржуазні націоналісти – найманці світової реакції. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1978. – 20 с.

Сергієнко Г. Я. Великий історичний акт: До 325-річчя возз'єднання України з Росією. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1978. – 46 с.

Смолій В. А. Возз'єднання Правобережної України з Росією. – К.: Наук. думка, 1978. – 192 с.

1979

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 5 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1979. – 116 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 5 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1979. – 118 с.

Буржуазний націоналізм – збряддя ворогів соціального прогресу і міжнародної розрядки / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Р. Г. Симоненко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1979. – 308 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Киев / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1979. – 595 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 1: Первіснообщинний лад. Виникнення і розвиток феодалізму (з найдавніших часів до середини XVII ст.). Кн. 2: Розвиток феодалізму. Наростання антифеодальної і визвольної боротьби. (Друга половина XIII – перша половина XVII ст.) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: В. О. Голобуцький (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1979. – 343 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 2: Визвольна війна і возз'єднання України з Росією. Початок розкладу феодалізму та зародження капіталістичних відносин (друга половина XVII–XVIII ст.) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: Г. Я. Сергієнко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1979. – 615 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 8: Радянська Україна в період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945–70-ті роки). Кн. 1: Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945–50-і роки) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: А. В. Лихолат (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1979. – 390 с.

Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 8: Радянська Україна в період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945–70-ті роки). Кн. 2: Українська РСР в період розвинутого соціалізму і будівництва комунізму (кінець 50-х – 70-ті роки) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: А. В. Лихолат (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1979. – 698 с.

Развитие органической химии на Украине / АН УССР. Сектор истории естествознания и техники Ин-та истории; Редкол.: А. В. Кирсанов (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1979. – 241 с.

Виднянский С. В. Консолидация профсоюзного движения в Чехословакии 1969–1975. – К.: Наук. думка, 1979. – 209 с.

Євтушенко А. П., Панченко П. П. Комуністична партія – організатор радгоспного виробництва: До 60-річчя ленінського декрету про радгоспи. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1979. – 24 с.

Илку Ф. П. Победа социализма в венгерской деревне. – К.: Наук. думка, 1979. – 108 с.

Коваленко А. Н. Передвижники и Украина: Страницы русско-украинских культурных связей. – К.: Наук. думка, 1979. – 168 с.

Коваленко О. М., Сарбей В. Г. Взаємоз'язки і братерське єднання російського та українського народів у пам'ятках історії. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1979. – 26 с.

Коваль В. С. Воз'єднання західноукраїнських земель та міжнародні відносини 1939–1941. – К.: Наук. думка, 1979. – 270 с.

Коваль М. В. Борьба населения Украины против фашистского рабства. – К.: Наук. думка, 1979. – 136 с.

Котляр М. Ф. Данило Галицький. – К.: Наук. думка, 1979. – 186 с.

Кульчицкий С. В. Внутренние ресурсы социалистической индустриализации СССР (1926–1937). – К.: Наук. думка, 1979. – 256 с.

Кульчицкий С. В. Радянський Союз – одна з найбільш розвинутих держав земної кулі. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1979. – 29 с.

Кульчицкий С. В. Трудовые почини киевлян. – К.: О-во «Знання» УССР, 1979. – 32 с.

Лихолат А. В., Панибудьласка В. Ф. В единой семье народов: Дружба и сотрудничество народов СССР в условиях развитого социализма. – М.: Мысль, 1979. – 334 с.

Павленко М. І. «Біженці» та «переміщені особи» в політиці імперіалістичних держав (1945–1949 рр.). – К.: Наук. думка, 1979. – 123 с.

Панченко П. П. Научные основы развития общественно-политической жизни села: на материалах Украинской ССР, 1959–1978. – К.: Вища шк., 1979. – 279 с.

Супруненко М. І. Боротьба трудящих України проти денікінщини. – К.: Наук. думка, 1979. – 287 с.

Тронеко П. Т. Защищая советскую Родину: Из истории борьбы комсомольцев и молодежи Советской Украины против немецко-фашистских захватчиков в период Великой Отечественной войны, 1941–1945. – М.: Мол. гвардия, 1979. – 336 с.

1980

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 6 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1980. – 108 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 6 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1980. – 100 с.

Движение международной солидарности трудящихся 1924–1932 / АН УССР. Ин-т истории; Ин-т социальных и экономических проблем зарубежных стран; Редкол.: А. Н. Шлепаков (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1980. – 393 с.

До нових звершень у комуністичному будівництві: Зб. наук. праць / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: А. В. Лихолат (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1980. – 233 с.

Исторические корни связей и дружбы украинского и молдавского народов / АН УССР. Ин-т истории; АН МССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1980. – 322 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Сумская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1980. – 698 с.

Нариси з історії Північної Буковини / АН УРСР. Ін-т соціальних і економічних проблем зарубіжних країн; Ін-т історії; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1980. – 340 с.

Нерушимая дружба украинского и молдавского народов в период социализма / АН УССР. Ин-т истории; АН МССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1980. – 425 с.

Породненные социалистическим интернационализмом: Дружественные связи и сотрудничество породненных областей и городов УССР и братских стран социализма / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И. Н. Мельникова (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1980. – 289 с.

Развитие металлургии в Украинской ССР / АН УССР. Сектор истории естествознания и техники Ин-та истории и др.; Редкол.: З. И. Некрасов (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1980. – 960 с.

Революційна боротьба трудящих України в 1905–1907 рр. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: В. Г. Сарбей (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1980. – 285 с.

Социальная структура и социальная политика США, Великобритании, ФРГ, Франции и Канады / АН УССР. Ин-т истории; Ин-т социальных и экономических проблем зарубежных стран; Редкол.: А. Н. Шлепаков (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1980. – 402 с.

Борисенко В. Й. Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60–90-х роках ХІХ ст. – К.: Наук. думка, 1980. – 153 с.

Горбик В. О. Британія: суперечності і проблеми. – К.: Політвидав України, 1980. – 101 с.

Гудзенко П. П., Кульчицький С. В., Шаталіна Є. П. Трудові почини робітничого класу, 1921–1937: На матеріалах Української РСР. – К.: Наук. думка, 1980. – 339 с.

Дмитрієнко М. Ф. Листівки більшовицьких організацій України 1917–1920 рр. як історичне джерело. – К.: Наук. думка, 1980. – 303 с.

Заремба С. З. Куликовська битва та її історичне значення. – К.: Наук. думка, 1980. – 102 с.

Кизченко В. И., Кульчицкий С. В., Сидоренко Е. Ф. Основные периоды истории Киева. – К.: О-во «Знание» УССР, 1980. – 39 с.

Коваль М. В. Плечом к плечу в борьбе против фашизма: Ратное и трудовое содружество украинского народа с братскими народами СССР. – К.: О-во «Знание» УССР, 1980. – 48 с.

Кондратенко Л. В. Крах экономических планов немецко-фашистских захватчиков на Украине: Ист. очерк. – К.: Наук. думка, 1980. – 104 с.

Котов В. Н., Кондуфор Ю. Ю. История СССР: Поступающим в вузы. – 2-изд., испр. – К.: Вища шк., 1980. – 358 с.

Кулинич И. М. Трасса братского сотрудничества. – К.: Политиздат Украины, 1980. – 184 с.

Панченко П. П. Развитие сельского хозяйства Украинской ССР, 1959–1980. – К.: Наук. думка, 1980. – 288 с.

Панченко П. П., Талан Є. П. Світлий шлях колгоспного селянства / Текст укр., англ. та франц. мовами. – К.: Політвидав України, 1980. – 111 с.

Руденко Н. Н. Слово правды в борьбе с фашизмом: Пропагандистская деятельность политорганов Красной Армии среди войск противника на территории СССР, 1941–1944. – К.: Наук. думка, 1980. – 192 с.

Сергієнко Г. Я. Декабристи і Шевченко. – К.: Наук. думка, 1980. – 188 с.

Тронецько П. Т. Всенародная борьба против фашистских захватчиков на временно оккупированной территории Украины (1941–1944 гг.). – К.: О-во «Знание» УССР, 1980. – 48 с.

1981

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 7 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1981. – 103 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 7 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1981. – 102 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Запорожская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронецько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1981. – 726 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Николаевская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронецько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1981. – 712 с.

История рабочих Донбасса: В 2 т. Т. 1: Рабочие Донбасса в эпоху капитализма и в переходный период от капитализма к социализму / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: С. В. Кульчицкий (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1981. – 326 с.

История рабочих Донбасса: В 2 т. Т. 2: Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: А. В. Лихолат (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1981. – 432 с.

История Украинской ССР: В 10 т. Т. 1: Первобытнообщинный строй и зарождение классового общества. Киевская Русь (до второй половины XIII в.) / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: И. И. Артеменко (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1981. – 496 с.

Історія Української РСР: Короткий нарис / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (кер.) та ін. – К.: Наук. думка, 1981. – 527 с.

Критика национализма – реакционной идеологии современной буржуазии / АН УССР. Ин-т истории; Ин-т социальных и экономических проблем зарубежных стран; Отв. ред.: Р. Г. Симоненко, А. Н. Шлепаков. – К.: Наук. думка, 1981. – 320 с.

Летопись важнейших событий советско-болгарских отношений дружбы и сотрудничества, 1944–1980 / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. П. С. Сохань. – К.: Наук. думка, 1981. – 182 с.

Літопис комуністичного будівництва: Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1976–1980) / АН УРСР. Ін-т історії; П. М. Калениченко (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 1981. – 502 с.

На путях дружбы и сотрудничества: Сб. науч. тр. / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: А. В. Санцевич (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1981. – 244 с.

Сварка в СССР: В 2 т. Т. 1: Развитие сварочной техники и науки о сварке. Технологические процессы, сварочные материалы и оборудование. / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники; АН УССР. Сектор истории естествознания и техники Ин-та истории и др.; Редкол.: В. А. Винокуров (отв. ред.) и др. – М.: Наука, 1981. – 535 с.

Сварка в СССР: В 2 т. Т. 2: Теоретические основы сварки, прочности и проектирования. Сварочное производство / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники; АН УССР. Сектор истории естествознания и техники Ин-та истории и др.; Редкол.: В. А. Винокуров (отв. ред.) и др. – М.: Наука, 1981. – 492 с.

У боротьбі за Жовтень: Зб. наук. праць / АН УРСР. Ін-т історії; Ю. М. Гамрецький (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 1981. – 215 с.

Укрепление братской дружбы и сотрудничества стран социалистического содружества / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И. Н. Мельникова (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1981. – 303 с.

Даниленко В. М. Сотрудничество УССР и РСФСР в области образования и науки в период построения социализма. – К.: Наук. думка, 1981. – 190 с.

Калениченко П. М., Колесник В. П. Граница дружбы и мира: О советско-польском приграничном сотрудничестве, 1956–1979. – Львов: Изд-во при Львов. ун-те «Вища школа», 1980. – 159 с.

Клоков В. И. Ковельский узел. – К.: Политиздат Украины, 1981. – 238 с.

Котляр М. Ф. Київська Русь – колыска трьох братніх народів: До 1500-річчя заснування м. Києва. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1981. – 48 с.

Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1981. – 340 с.

Кулнич І. М., Виднянський С. В. Киев и города – побратимы. – К.: О-во «Знание» УССР, 1981. – 24 с.

Курносов Ю. А. Новые мирные инициативы КПСС и советского государства. – К.: О-во «Знание» УССР, 1981. – 16 с.

Маковійчук І. М. Братерство і єднання культурні. – К.: Рад. шк., 1981. – 80 с.

Плюш М. Р. Вклад робітничого класу Української РСР у прискорення науково-технічного прогресу в промисловості (50–70-і роки). – К.: Наук. думка, 1981. – 246 с.

Санцевич А. В. Джерелознавство з історії Української РСР, 1917–1941. – К.: Наук. думка, 1981. – 206 с.

Сарбей В. Г., Щусь О. Й. Київ у трьох революціях: До 1500-річчя заснування міста Києва. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1981. – 64 с.

Тронько П. Т. Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР» в 26 т. – К.: Наук. думка, 1981. – 128 с.

1982

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 8 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1982. – 122 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 8 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1982. – 104 с.

Великое содружество народов братьев: К 60-летию образования Союза ССР / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1982. – 328 с.

Дружба и братство русского и украинского народов: В 2 т. Т. 1 / АН СССР. Ин-т истории СССР; АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1982. – 480 с.

Дружба и братство русского и украинского народов: В 2 т. Т. 2 / АН СССР. Ин-т истории СССР; АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1982. – 472 с.

Зародження робітничого класу на Україні. Середина XVIII ст. – 1861 р.: Зб. док. і матеріалів / Головне арх. упр. при Раді Міністрів УРСР; АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Ф. Є. Лось (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – 494 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Закарпатская область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1982. – 611 с.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Киев / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1982. – 622 с.

История Киева: В 3 т., 4 кн. Т. 1: Древний и средневековый Киев / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: И. И. Артеменко (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1982. – 408 с.

История Украинской ССР: Крат. очерк. – Пер. с укр. / АН УССР. Ин-т истории; Авт. кол.: Ю. Ю. Кондуфор (руковод.) и др. – К.: Наук. думка, 1982. – 543 с.

История Украинской ССР: В 10 т. Т. 2: Развитие феодализма. Нарастание антифеодальной и освободительной борьбы (вторая половина XIII – первая половина XVII в.) / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: И. С. Слабеев (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1982. – 591 с.

Каталог документов з історії Києва XV–XIX ст. / АН УРСР. Ін-т історії; Центр. держ. іст. архів УРСР у м. Києві; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – 202 с.

Киев и западные земли Руси в IX–XIII вв.: Сб. ст. / АН БССР. Ин-т истории; АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Л. Д. Поболь и др. – Минск: Наука и техника, 1982. – 127 с.

На захисті завоювань Великого Жовтня: Зб. наук. пр. / АН УРСР. Ін-т історії; Ю. М. Гамрецький (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 1982. – 205 с.

Правда истории против фальсификаторов: Критика буржуазных и буржуазно-националистических фальсификаций истории Украины: Сб. науч. тр. / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И. С. Хмель (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1982. – 252 с.

Развитие аналитической химии на Украине / АН УССР. Отделение истории естествознания и техники Ин-та истории; Ин-т коллоидной химии и химии воды им. А. В. Думанского; Редкол.: А. Т. Пилипенко (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1982. – 368 с.

Развитие учения о времени в геологии / АН УССР. Ин-т истории. Отделение истории естествознания и техники; Отв. ред.: А. С. Поваренных, В. И. Оноприенко. – К.: Наук. думка, 1982. – 414 с.

Виднянский С. В. Научные и культурные связи киевлян с коллективами стран социалистического содружества. – К.: О-во «Знание» УССР, 1982. – 22 с.

Даниленко В. М. Рассвет Советской Украины в единой братской семье. – К.: О-во «Знание» УССР, 1982. – 24 с.

Євтушенко А. П., Панченко П. П. Радгоспи: Шлях становлення і розквіту (1917–1980) (На матеріалах Української РСР). – К.: Вища шк., 1982. – 264 с.

Зинченко Ю. И. Боевое взаимодействие партизан с частями Красной Армии на Украине 1941–1944. – К.: Наук. думка, 1982. – 187 с.

Коваль В. С. «Барбаросса»: истоки и история величайшего преступления империализма. – К.: Наук. думка, 1982. – 511 с.

Котляр Н. Ф., Кульчицкий С. В. Киев древний и современный. – К.: Политиздат Украины, 1982. – 229 с.

Кривонос В. М. Вклад рабочего класса Украины в завоевание технико-экономической независимости СССР (1926–1937). – К.: Наук. думка, 1982. – 170 с.

Кулинич И. М. Рабочий класс Германской Демократической Республики – ведущая сила в строительстве социалистического общества. – К.: Наук. думка, 1982. – 286 с.

Кульчицкий С. В., Смолий В. А. 1500-летие Киева – знаменательное событие в общественно-политической жизни нашей Родины. – К.: О-во «Знание» УССР, 1982. – 24 с.

Курносів Ю. О. Програма миру 80-х років. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1982. – 48 с.

Маковейчук И. М. Советская печать – мощное средство организации и воспитания масс: На материалах Украинской ССР (1960–1980 гг.). – К.: Наук. думка, 1982. – 151 с.

Овчаренко П. Д. Участие Украинской ССР в научном сотрудничестве братских союзных республик (1959–1975). – К.: Наук. думка, 1982. – 184 с.

Павленко В. В., Шевченко Е. В. СССР – оплот мировой системы социализма. – К.: О-во «Знание» УССР, 1982. – 24 с.

Сиволоб Ю. В. Совершенствование форм организации социалистического соревнования в промышленности УССР (1966–1980). – К.: Наук. думка, 1982. – 215 с.

Сохань П. С. Георгій Димитров і Україна. – К.: Політвидав України, 1982. – 106 с.

Тронько П. Т. Киев социалистический. – К.: Наук. думка, 1982. – 160 с.

Шаталина Е. П. История гражданской войны и интервенции на Украине в советских документальных публикациях 20–30-х годов. – К.: Наук. думка, 1982. – 132 с.

1983

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 9 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1983. – 116 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 9 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1983. – 92 с.

Балканистика в Українській ССР: Библиогр. указ. 1917–1979 / АН УССР. Ін-т історії; АН Болгарії. Ін-т балканистики; П. С. Сохань, Н. Тодоров (отв. ред.). – К.: Наук. думка, 1983. – 239 с.

Історическіє зв'язи і дружба народів ССРСР: Сб. науч. тр. / АН ССРСР. Ін-т історії ССРСР; АН УССР. Ін-т історії; Ін-т соціальних і економічних проблем зарубіжних стран і др.; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1983. – 388 с.

Історія городів і сел Української ССР: В 26 т. Херсонська область / АН УССР. Ін-т історії; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) і др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. енцикл. АН УССР, 1983. – 667 с.

Історія городів і сел Української ССР: В 26 т. Чернігівська область / АН УССР. Ін-т історії; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) і др. – К.: Гл. ред. Укр. сов. енцикл. АН УССР, 1983. – 815 с.

Історія Києва: В 3 т., 4 кн. Т. 2: Киев периода позднего феодализма и капитализма / АН УССР. Ін-т історії; Гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) і др.; Редкол. тома: В. Г. Сарбей (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1983. – 462 с.

Історія Української ССР: В 10 т. Т. 3: Освободительная война и воссоединение Украины с Россией. Начало разложения феодализма и зарождение капиталистических отношений (вторая половина XVII – XVIII вв.) / АН УССР. Ін-т історії; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) і др.; Редкол. тома: Г. Я. Сергиенко (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1983. – 719 с.

Історія Української ССР: В 10 т. Т. 4: Украина в период разложения и кризиса феодально-крепостнической системы. Отмена крепостного права и развитие капитализма (XIX) / АН УССР. Ін-т історії; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) і др.; Редкол. тома: Н. Н. Лещенко (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1983. – 694 с.

Історія Української ССР: В 10 т. Т. 5: Украина в период империализма (начало XX в.) / АН УССР. Ін-т історії; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) і др.; Редкол. тома: В. Г. Сарбей (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1983. – 558 с.

Курсом комуністического созидання: Соціально-економічне, політичне і духовне розвиття Української ССР в умовах зрелого соціалізму / АН УССР. Ін-т історії; Редкол.: А. В. Лихолат (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1983. – 279.

Неорганічне матеріалознавство в ССРСР: Історія, сучасне становище, перспективи розвитку / АН УССР. Ін-т проблем матеріалознавства; Ін-т історії. Відділення історії естествознания і техніки; Редкол.: І. Н. Францевич (отв. ред.) і др. – К.: Наук. думка, 1983. – 720 с.

Очерки развития математики в СССР: Теоретическая математика. Прикладные вопросы математики / АН ССРСР. Ін-т історії, естествознания і техніки; АН

УССР. Отделение истории, естествознания и техники Ин-та истории; Редкол.: И. З. Штокало (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1983. – 764 с.

Сотрудничество общественных организаций стран социализма / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И. Н. Мельникова (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1983. – 268 с.

Украина во взаимосвязях славянских народов: К IX Международному съезду славистов: Сб. науч. тр. / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. П. С. Сохань. – К.: Наук. думка, 1983. – 189 с.

Барановская Н. П. Печать Советской Украины – пропагандист дружбы народов СССР. – К.: Наук. думка, 1983. – 125 с.

Веселова А. М. Молодая смена рабочего класса: Подготовка рабочих (в системе профтехобразования УССР). – К.: Наук. думка, 1983. – 116 с.

Віднянський С. В. Інтернаціональне змагання трудових колективів УРСР та братніх соціалістичних країн. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1983. – 48 с.

Котляр М. Ф. Введення християнства в Київській Русі та його наслідки. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1985. – 48 с.

Котляр М. Ф., Кульчицкий С. В. Київ стародавній і сучасний. – К.: Політвидав України, 1983. – 183 с.

Котляр Н. Ф., Кульчицкий С. В. Киев древний и современный (на англ. яз.). – К.: Политиздат Украины, 1983. – 183 с.

Котляр Н. Ф., Кульчицкий С. В. Киев древний и современный (на франц. яз.) – К.: Политиздат Украины, 1983. – 183 с.

Котов В. Н., Кондуфор Ю. Ю. История СССР: Поступающим в вузы. – 3-е изд., испр. – К.: Вища шк., 1983. – 335 с.

Кучер В. І. Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні 1941–1944. – К.: Наук. думка, 1983. – 240 с.

Нерод В. А. Интернациональные связи трудящихся Украинской ССР и Польши 1929–1933. – К.: Наук. думка, 1983. – 123 с.

Овсиенко А. Ф. Мемориалы славы Приднепровья. – К.: О-во «Знание» УССР, 1983. – 19 с.

Сарбей В. Г., Сергієнко Г. Я., Смолій В. А. Історія Української РСР: Навч. посіб. для 7–8 кл. – К.: Рад. шк., 1983. – 158 с.

Сергієнко Г. Я. Декабристи і Шевченко. – К.: Дніпро, 1983. – 188 с.

Сергієнко Г. Я. Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. – К.: Наук. думка, 1983. – 206 с.

Хворостяний І. М. Гонка озброєнь – загроза миру. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1983. – 48 с.

Хворостяний І. М. Політика, нафта, доллари. – К.: Політвидав України, 1983. – 174 с.

Шмелев В. Г. Музей под открытым небом: Очерки истории возникновения и развития. – К.: Наук. думка, 1983. – 119 с.

1984

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 10 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1984. – 92 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 10 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1984. – 102 с.

История Украинской ССР: В 10 т. Т. 6: Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917–1920). / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: Н. И. Супруненко (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1984. – 655 с.

История Украинской ССР: В 10 т. Т. 7: Украинская ССР в период построения

и укрепления социалистического общества (1921–1941) / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: С. В. Кульчицкий (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1984. – 720 с.

История Украинской ССР: В 10 т. Т. 8: Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945) / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: В. И. Клоков (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1984. – 640 с.

Промышленность и рабочий класс Украинской ССР, 1951–1958: Сб. док. и материалов / Гл. арх. упр. при Совете Министров УССР. Ин-т истории АН УССР; Редкол.: В. Е. Романцов (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1984. – 583 с.

Развитие биологии на Украине: В 3 т. Т. 1: С древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции / АН УССР. Отделение истории естествознания и техники Ин-та истории; Гл. редкол.: К. М. Сытник (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1984. – 415 с.

Брега Г. С. Сотрудничество ученых советских республик в создании материально-технической базы социализма. – К.: Наук. думка, 1984. – 207 с.

Варварцев Н. Н. Национализм в обличье советологии (критика современной буржуазной историографии Украины). – К.: Наук. думка, 1984. – 260 с.

Верстюк В. Ф. Борьба трудящегося крестьянства Украины за зміцнення влади Рад. – К.: Наук. думка, 1984. – 140 с.

Держалюк М. С. Коли хазяїн народ. – К.: Політвидав України, 1984. – 118 с.

Дмитриев А. Н., Симанов К. В., Оноприенко В. И. Методология и понятийный базис геохронологии. – К.: Наук. думка, 1984. – 128 с.

Кизченко В. И. Первая российская революция и культурный процесс на Украине. – К.: Наук. думка, 1984. – 188 с.

Клоков В. И. Действия партизан Украины на железнодорожных коммуникациях в тылу фашистских войск, 1941–1944. – К.: Наук. думка, 1984. – 168 с.

Ковальчук О. О. Проти сил війни і реакцій. – Ужгород: Карпати, 1984. – 96 с.

Комаренко Н. В. Дружба и сотрудничество народов СССР: Украинская советская историография. – К.: Наук. думка, 1984. – 215 с.

Панченко П. П. Сила ниви хліборобської. – К.: Рад школа, 1984. – 120 с.

Пинчук Ю. А. Исторические взгляды Н. И. Костомарова: Критический очерк. – К.: Наук. думка, 1984. – 187 с.

Реент А. П. Новостройки XI пятилетки – школа интернационализма и дружбы народов СССР. – К.: О-во «Знание» УССР, 1984. – 15 с.

Реент А. П. Рабочий класс Советской Украины на завершающем этапе гражданской войны (1920 г.). – К.: Наук. думка, 1984. – 167 с.

Санцевич А. В. Методика исторического исследования. – К.: Наук. думка, 1984. – 190 с.

Санцевич А. В. Українська радянська історіографія (1945–1982): Навч. посіб. – К.: Вища шк., 1984. – 142 с.

Сарбей В. Г., Сергиенко В. Г., Смолий В. А. История Украинской ССР: Учеб. пособ. для 7–8 кл. – 2-е изд. – К.: Рад. шк., 1984. – 159 с.

Сарбей В. Г., Сергиенко Г. Я., Смолий В. А. Історія Української РСР: Навч. посіб. для 7–8 кл. – 2-е вид. – К.: Рад. шк., 1984. – 159 с.

Сарбей В. Г., Сергиенко Г. Я., Смолий В. А. Історія Української РСР: Навч. посіб. для 7–8 кл. – 2-е вид. – К.: Рад. шк., 1984. – 159 с. (молд. мовою).

Сарбей В. Г., Сергиенко Г. Я., Смолий В. А. Історія Української РСР: Навч. посіб. для 7–8 кл. – 2-е вид. – К.: Рад. шк., 1984. – 159 с. (польськ. мовою).

Сарбей В. Г., Сергиенко Г. Я., Смолий В. А. Історія Української РСР: Навч. посіб. для 7–8 кл. – 2-е вид. – К.: Рад. шк., 1984. – 159 с. (угор. мовою).

Сергиенко Г. Я., Сергиенко С. К. Київський університет ім. Т. Г. Шевченка. – К.: Вид-во Київ. держ. ун-ту, 1984. – 127 с.

- Скляренко Є. М. Стахановці. – К.: Політвидав України, 1984. – 110 с.
- Сохань П. С. Народная Республика Болгария в содружестве стран социализма. – К.: Наук. думка, 1984. – 288 с.
- Тимофеенко В. И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. – К.: Наук. думка, 1984. – 217 с.
- Ткаченко В. Н. Критика буржуазных фальсификаций развития культуры Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1984. – 160 с.

1985

- Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 11 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1985. – 95 с.
- Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 11 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1985. – 72 с.

История Киева: В 3 т., 4 кн. Т. 3. – Кн. 1: Киев социалистический / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: Н. И. Супруненко (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 496 с.

История Украинской ССР: В 10 т. Т. 9: Украинская ССР в период построения развитого социалистического общества (1945 – начало 60-х годов) / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: А. В. Лихолат (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 582 с.

История Украинской ССР: В 10 т. Т. 10: Украинская ССР в условиях развитого социализма (60-е – начало 80-х годов) / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: А. В. Лихолат (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 776 с.

Історія та історіографія України: Зб. наук. пр.: Присвячується пам'яті чл.-кор. АН УРСР Івана Александровича Гуржія / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1985. – 181 с.

Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине, 1941–1944: В 2 кн. Кн. 1: Борьба в подполье / Ин-т истории партии при ЦК Компартии Украины – Филиал ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС; АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (пред.) и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 387 с.

Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине, 1941–1944: В 2 кн. Кн. 2: Партизанская борьба / Ин-т истории партии при ЦК Компартии Украины – Филиал ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (пред.) и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 431 с.

Развитие биологии на Украине: В 3 т. Т. 2: Развитие ботанических исследований, физиологии и биохимии, интродукции и акклиматизации, генетики и селекции растений, микробиологии за годы Советской власти / АН УССР. Отделение истории естествознания и техники Ин-та истории; Гл. редкол.: К. М. Сытник (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 456 с.

Развитие биологии на Украине: В 3 т. Т. 3: Развитие зоологических и гидробиологических исследований, морской биологии, физиологии и биохимии животных и человека, генетики животных, молекулярной биологии и вирусологии за годы Советской власти / АН УССР. Отделение истории естествознания и техники Ин-та истории; Гл. редкол.: К. М. Сытник (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 447 с.

Селянський рух на Україні. 1826–1849 рр.: Зб. док. і матеріалів / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: М. Н. Лещенко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1985. – 504 с.

Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Док. и материалы: В 3 т. – 2-е изд., доп. – Т. 1: Украинская ССР в первый период Великой Отечественной войны (22 июня 1941 г. – 18 ноября 1942 г.) / АН УССР. Ин-т истории. – К.: Наук. думка, 1985. – 518 с.

Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Док. и материалы: В 3 т. – 2-е изд., доп. – Т. 2: Украинская ССР в период коренного

перелома в ходе Великой Отечественной войны (19 ноября 1942 г. – конец 1943 г.) / АН УССР. Ин-т истории. – К.: Наук. думка, 1985. – 511 с.

Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Док. и материалы: В 3 т. – 2-е изд., доп. – Т. 3: Украинская ССР в завершающий период Великой Отечественной войны (1944–1945 гг.) / АН УССР. Ин-т истории. – К.: Наук. думка, 1985. – 510 с.

Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза: Хроника событий / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: В. И. Клоков (отв. ред.) и др. – К.: Политиздат Украины, 1985. – 618 с.

Данильченко А. П. Сооружение Байкало-Амурской магистрали – патриотический подвиг Советского народа (на примере участия трудящихся Украинской ССР). – К.: Наук. думка, 1985. – 127 с.

Держалюк Н. С. Венгерские интернационалисты в Великой Отечественной войне. – К.: Наук. думка, 1985. – 125 с.

Євтух В. Б. Без права на майбутнє. – Львів: Вища шк., 1985. – 84 с.

Зенина А. Н. Боевое содружество советских партизан в годы Великой Отечественной войны 1941–1944. – К.: Наук. думка, 1985. – 207 с.

Котляр Н. Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – К.: Наук. думка, 1985. – 184 с.

Кульчицкий С. В. У истоков стахановского движения. – К.: О-во «Знание» УССР, 1985. – 20 с.

Кучер В. И. Непокоренная земля: К 40-летию победы советского народа в Великой Отечественной войне. – К.: О-во «Знание» УССР, 1985. – 48 с.

Мищенко В. М. Развитие культурного сотрудничества трудящихся Украины и Армении. – К.: Наук. думка, 1985. – 90 с.

Онопrienko В. И. Минералогия: Прошлое, настоящее, будущее. – К.: Наук. думка, 1985. – 158 с.

Павленко В. В. Участь Української РСР у радянсько-болгарському співробітництві. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1985. – 46 с.

Панченко П. П. Развитие общественно-политической жизни современного села УССР, 1960–1984. – К.: Наук. думка, 1985. – 262 с.

Першина Т. С. Фашистский геноцид на Украине, 1941–1944. – К.: Наук. думка, 1985. – 168 с.

Плющ М. Р., Полухина О. М. Робітничий клас – провідна сила радянського суспільства. – К.: Рад. шк., 1985. – 249 с.

Сарбей В. Г., Спицкий В. Е. История Украинской ССР: Проб. учеб. для 9–10 кл. – К.: Рад. шк., 1985. – 103 с.

Смолий В. А. Формування соціальної свідомості народних мас України в ході класової боротьби: друга половина XVII – XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1985. – 264 с.

Ткачова Л. І. Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму. – К.: Наук. думка, 1985. – 190 с.

Трощко П. Т. Бессмертие подвига: Из истории борьбы комсомольцев и молодежи Советской Украины против немецко-фашистских захватчиков в период Великой Отечественной войны, 1941–1945. – К.: Молодь, 1985. – 239 с.

Усенко П. Г. Идеологическое единство русских, украинских и польских революционеров-демократов (50–60-е гг. XIX в.). – К.: Наук. думка, 1985. – 123 с.

Шевченко Л. А. Повышение культурного уровня трудящихся в условиях развитого социализма. – К.: Наук. думка, 1985. – 230 с.

1986

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 12 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1986. – 84 с.

Историчні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 12 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1986. – 80 с.

Историография истории Украинской ССР / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И. С. Хмель (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1986. – 555 с.

История завода «Арсенал» им. В. И. Ленина / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: П. Т. Тронько (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1986. – 558 с.

История Киева: В 3 т., 4 кн. Т. 3. – Кн. 2: Киев социалистический / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: Н. И. Супруненко (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1986. – 438 с.

Історія Києва: В 3 т., 4 кн. Т. 1: Стародавній і середньовічний Київ / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: П. І. Артеменко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1986. – 382 с.

Історія Києва: В 3 т., 4 кн. Т. 2: Київ періоду пізнього феодалізму і капіталізму / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: В. Г. Сарбей (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1986. – 438 с.

Історія колгоспу «Здобуток Жовтня» / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1986. – 188 с.

Культурне будівництво в Українській РСР. 1928 – червень 1941: Зб. док. і матеріалів / Голов. арх. упр. при Раді Міністрів УРСР; АН УРСР. Ін-т історії та ін.; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1986. – 414 с.

Літопис комуністичного будівництва: Хроніка найважливіших подій Української РСР (1963–1970) / АН УРСР. Ін-т історії; А. В. Санцевич (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 1986. – 420 с.

Рабочий класс Украинской ССР: Традиции и современность / АН УССР. Ин-т истории; Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.). – К.: Наук. думка, 1986. – 240 с.

Робітничий рух на Україні: Становище та боротьба робітничого класу 1861–1884 рр.: Зб. док. та матеріалів / Голов. арх. упр. при Раді Міністрів УРСР; АН УРСР. Ін-т історії та ін.; Редкол.: О. А. Парасунько (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1986. – 422 с.

Социалистическое строительство на Украине в годы гражданской войны: Сб. ст. / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. А. П. Грищенко. – К.: Наук. думка, 1986. – 188 с.

Феодалізм: Економіка, класова боротьба, культура: Зб. наук. пр. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Г. Я. Сергієнко (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1986. – 200 с.

Физическое материаловедение в СССР: История, современное состояние, перспективы развития / АН УССР. Ин-т проблем материаловедения; Ин-т истории. Отделение истории естествознания и техники; Редкол.: В. И. Трефилов (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1986. – 584 с.

Борисенко В. Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. – К.: Наук. думка, 1986. – 262 с.

Бузало В. И. Ударные комсомольские стройки – школа интернационализма советской молодежи. – К.: Наук. думка, 1986. – 135 с.

Буцко О. В. Мемуары участников Великой Отечественной войны: Вопросы интернационализма. – К.: Наук. думка, 1986. – 118 с.

Варварцев Н. Н. Украина в российско-итальянских общественных и культурных связях (первая половина XIX в.). – К.: Наук. думка, 1986. – 203 с.

Витрук Л. Д. Улучшение социально-бытовых условий жизни трудящихся УССР (60–80-е годы). – К.: Наук. думка, 1986. – 181 с.

Віднянський С. В. Братерство в праці. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1986. – 47 с.

Гуржий А. И. Эволюция феодальных отношений на Левобережной Украине в первой половине XVIII в. – К.: Наук. думка, 1986. – 132 с.

- Даниленко В. М. Рабочий класс и культурная революция на Украине. – К.: Наук. думка, 1986. – 213 с.
- Клоков В. И. Партизаны Словацких гор. – К.: Политиздат Украины, 1986. – 271 с.
- Кондуфор Ю. Ю. Великий Октябрь на Украине / Пер. с укр., доп. – К.: Рад. шк., 1986. – 185 с.
- Котляр Н. Ф. Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах. – К.: Наук. думка, 1986. – 157 с.
- Кулинич І. М. Син свого класу. – К.: Політвидав України, 1986. – 135 с.
- Лихолат А. В. Национализм – враг трудящихся: Анализ исторического опыта борьбы против национализма. – М.: Мысль, 1986. – 350 с.
- Лісевич І. Т. Культурне будівництво в народній Польщі, 1944–1948. – К.: Наук. думка, 1986. – 206 с.
- Майборода О. М. Формування української народності: Правда історії і клерикальні вигадки. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1986. – 48 с.
- Мартыненко Б. А. Канада во второй мировой войне: Формирование «североатлантического треугольника», 1939–1941. – К.: Наук. думка, 1986. – 135 с.
- Пинчук Ю. А. Роль народных масс в освободительной войне 1648–1654 гг. и воссоединение Украины с Россией: Советская историография. – К.: Наук. думка, 1986. – 213 с.
- Румянцева В. В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. – К.: Наук. думка, 1986. – 126 с.
- Санцевич А. В., Комаренко Н. В. Развитие исторической науки в Академии Наук Украинской ССР, 1936–1986 гг. – К.: Наук. думка, 1986. – 206 с.
- Сарбей В. Г. Історія України в дожовтневій більшовицькій пресі. – К.: Наук. думка, 1986. – 182 с.
- Сарбей В. Г., Сергиенко Г. Я., Смолий В. А. История Украинской ССР: Учеб. пособ. для 7–8 кл. – 3-е изд. – К.: Рад. шк., 1986. – 159 с.
- Сарбей В. Г., Сергієнко Г. Я., Смолий В. А. Історія Української РСР: Навч. посіб. для 7–8 кл. – 3-є вид. – К.: Рад. шк., 1986. – 159 с.
- Скляренко Е. М. История фабрик и заводов Украинской ССР: Историография проблемы. – К.: Наук. думка, 1986. – 138 с.
- Терещенко Ю. И. Великий Октябрь и становление социалистической экономики на Украине: Очерк истории экономической политики (1917–1920). – К.: Наук. думка, 1986. – 255 с.
- Хворостяний І. М. Небезпечний тягар: Про гонку озброєнь. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1986. – 46 с.

1987

- Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 13 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1987. – 88 с.
- Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 13 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1987. – 67 с.
- Деятельность обществ дружбы в СССР в странах социалистического содружества / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: И. Н. Мельникова (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 237 с.
- Историография Великой Октябрьской социалистической революции на Украине / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. М. Гамрецкий (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 270 с.
- История механики в России / АН УССР. Ин-т истории. Центр исследований науч.-техн. потенциала и истории науки. Ин-т математики; Редкол.: А. Н. Боголюбов, И. З. Штокало (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 392 с.
- Історія Києва: В 3 т., 4 кн. Т. 3. – Кн. 1: Київ соціалістичний / АН УРСР. Ін-т

історії; Гол. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: М. І. Супруненко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1987. – 473 с.

Історія Києва: В 3 т., 4 кн. Т. 3. – Кн. 2: Київ соціалістичний / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: М. І. Супруненко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1987. – 453 с.

Летопись важнейших событий советско-кубинской дружбы и сотрудничества, 1959–1985 / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. И. Н. Мельникова; Сост. М. В. Грищенко. – К.: Наук. думка, 1987. – 137 с.

Літопис комуністичного будівництва: Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1981–1985) / АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. А. В. Санцевич. – К.: Наук. думка, 1987. – 334 с.

Октябрь и гражданская война на Украине: Страницы истории / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. О. И. Щусь. – К.: Наук. думка, 1987. – 253 с.

Очерки развития социально-классовой структуры УССР, 1917–1937 / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. С. В. Кульчицкий. – К.: Наук. думка, 1987. – 237 с.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник / АН УССР. Ин-т истории; Украинское общество охраны памятников истории и культуры; Редкол.: П. Т. Тронько (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 735 с.

Промышленность и рабочий класс Украинской ССР, 1959–1965: Сб. док. и материалов / Глав. арх. упр. при Совете Министров УССР; АН УССР. Ин-т истории и др.; Редкол.: В. Е. Романцов (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 490 с.

Развитие неорганической химии на Украине / АН УССР. Ин-т истории; Центр исследований науч.-техн. потенциала и истории науки и др.; Редкол.: А. В. Гордынский (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 224 с.

Хроника революционного рабочего движения на Украине (1900–1917): Справочник / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: В. Г. Сарбей (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 373 с.

Белоцкая О. А. Советская историография декабрьского вооруженного восстания 1905 г. на Украине. – К.: Наук. думка, 1987. – 104 с.

Бойко Е. Д. Борьба органов диктатуры пролетариата за управление социалистическим строем на Украине. – К.: Наук. думка, 1987. – 118 с.

Гамрецкий Ю. М., Тимченко Ж. П., Щусь О. И. Триумфальное шествие Советской власти на Украине. – К.: Наук. думка, 1987. – 437 с.

Даниленко Вас. М. Сотрудничество СФРЮ со странами – членами СЭВ. – К.: Наук. думка, 1987. – 112 с.

Дзюба Е. Н. Просвещение на Украине и его роль в укреплении связей украинского народа с русским и белорусским (вторая половина XVI – первая половина XVII в.). – К.: Наук. думка, 1987. – 129 с.

Замковий П. В., Сарбей В. Г. У полум'ї революцій: Робітничий клас України в трьох російських революціях. – К.: Рад. шк., 1987. – 144 с.

Коваль В. С. Политика и стратегия США во второй мировой войне: Проблема парирования угрозы из Европы до перелома в войне. – К.: Наук. думка, 1987. – 332 с.

Кондуфор Ю. Ю. Ленинская теория социалистической революции и современность: К 70-летию Великой Октябрьской социалистической революции. – К.: О-во «Знание» УССР, 1987. – 48 с.

Котов В. Н., Кондуфор Ю. Ю. История СССР: Поступающим в вузы. – 4-е изд., испр. – К.: Вища шк., 1987. – 342 с.

Майборода О. М. Критика буржуазных концепций этногенезу українського народу. – К.: Наук. думка, 1987. – 188 с.

Матвеева Л. В. Социально-экономические предпосылки Великой Октябрьской социалистической революции (на материалах Украины). – К.: Наук. думка, 1987. – 181 с.

- Овсієнко О. Ф. Крах зубатовщини на Україні. – К.: Наук. думка, 1987. – 137 с.
- Павлюченко О. В. Россия и Сербия 1888–1903: (дипломатические отношения, общественные связи). – К.: Наук. думка, 1987. – 130 с.
- Панченко П. П., Кистерская Л. Д. Украина сегодня: Науч.-техн. прогресс. – К.: Политиздат Украины, 1987. – 170 с. (англ., фр., нем. яз.).
- Румянцева В. В. Історія, карбована в гербах. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1987. – 48 с.
- Сарбей В. Г., Спицкий В. Е. История Украинской ССР: Проб. учеб. для 9–10 кл. – 2-е изд., с изм. – К.: Рад. шк., 1987. – 183 с.
- Сергієнко Г. Я. Шевченко і Київ: Іст.-біогр. нарис. – К.: Дніпро, 1987. – 326 с.
- Скаба А. Д. Трудящиеся Страны Советов в борьбе за мир, 1917–1920. – К.: Наук. думка, 1987. – 163 с.
- Тронько П. Т., Губко О. Т. Розповіді про безсмертний подвиг. – К.: Рад. шк., 1987. – 320 с.
- Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – К.: Наук. думка, 1987. – 181 с.

1988

- Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 14 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1988. – 84 с.
- Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 14 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1988. – 70 с.

Вспомогательные исторические дисциплины: Историография и теория / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 280 с.

До питання про розстановку політичних сил на Україні в 1917–1920 рр. / АН УРСР. Ін-т історії; Авт.: О. Д. Павловський, В. М. Устименко, О. П. Реєнт, В. С. Горак. – К., 1988. – 31с.

Запровадження християнства на Русі: Історичні нариси / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1988. – 292 с.

Західна Україна: Перше десятиріччя після війни / АН УРСР. Ін-т історії; Авт.: О. Є. Кириченко, В. С. Коваль, О. В. Гарань. – К., 1988. – 32 с.

Интеллектуальная Советской Украины (некоторые вопросы историографии и методология исследования) / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. А. Курносков (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 187 с.

Історико-географічне вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні: Зб. наук. пр. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1988. – 112 с.

Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны: Сб. науч. тр. / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: М. В. Коваль (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 231 с.

Проблемы исторической демографии СССР: Сб. науч. тр. / АН СССР. Науч. совет по ист. демографии и ист. географии; АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. А. Поляков (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 164 с.

Рабочий класс в развитии дружбы народов СССР / АН УССР. Ин-т истории; Р. Г. Симоненко (отв. ред.). – К.: Наук. думка, 1988. – 272 с.

Рабочий класс Украины в общероссийском революционно-освободительном движении: Сб. науч. тр. / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 184 с.

Развитие механизации и электрификации сельского хозяйства Украинской ССР / АН УССР. Ин-т истории и др.; П. М. Василенко и П. П. Панченко (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 472 с.

Развитие социально-классовой структуры населения Украинской ССР в

60–80-е годы / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: А. В. Лихолат (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 285 с.

Селянський рух на Україні, 1850–1861 рр.: 36. док. і матеріалів / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. арх. упр. при Раді Міністрів УРСР та ін.; Редкол.: М. Н. Лещенко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1988. – 447 с.

Социально-экономическое развитие Украинской ССР, 80-е гг.: Сб. науч. тр. / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: А. В. Лихолат (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 131 с.

Сталінізм: Деякі аспекти внутрішньої та зовнішньої політики / АН УРСР. Ін-т історії; Авт.: Д. В. Табачник, О. Ф. Юрченко, М. С. Каменецький. – К., 1988. – 41 с.

Гломозда К. Е. «Крещение Руси» в концепциях современной буржуазной историографии (критический анализ). – К.: Наук. думка, 1988. – 166 с.

Евтух В. Б., Шампур О. В., Шлепаков А. Н. Буржуазные концепции национальных отношений в развитых капиталистических странах. – К.: Наук. думка, 1988. – 180 с.

Ковальчук О. О., Митряєва С. І. Першотравневе знамено: До 100-річчя Дня міжнародної солідарності трудящих. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1988.

Котов В. Н., Кондуфор Ю. Ю. История СССР: Поступающим в вузы. – 5-е изд. – К.: Виша шк., 1988. – 343 с.

Кульчицький С. В., Лях С. Р., Марочко В. И. Становление основ социалистического уклада жизни крестьянства УССР. – К.: Наук. думка, 1988. – 178 с.

Кузьминська О. Д. Культурне співробітництво Української РСР з братніми республіками (джерелознавчий аналіз періодичної преси УРСР, 1971–1975). – К.: Наук. думка, 1988. – 81 с.

Мартыненко Б. А. Нацистские военные преступники в США и других странах НАТО. – К.: Наук. думка, 1988. – 214 с.

Мовчан О. Н. Трудящиеся УССР в борьбе с продовольственным кризисом при переходе к нэпу. – К.: Наук. думка, 1988. – 124 с.

Панченко П. П., Кравченко В. И. Повышение активности трудящихся в деятельности Советов. – К.: Виша шк., 1988. – 231 с.

Рычка В. М. Формирование территории Киевской земли (IX – первая треть XII в.). – К.: Наук. думка, 1988. – 124 с.

Сарбей В. Г., Сергиенко Г. Я., Смолий В. А. История Украинской ССР: Учеб. пособ. для 7–8 кл. [шк. УССР с венг. яз. обучения / Пер. с укр.] – [2-е изд.]. – К., Ужгород: Рад. шк., 1988. – 157 с.

Симоненко Р. Г. Брест: Двобій війни й миру. – К.: Політвидав України, 1988. – 278 с.

Сохань П. С., Даниленко Вас. М. Украинская ССР в научно-техническом сотрудничестве стран социализма, 1945–1970. – К.: Наук. думка, 1988. – 245 с.

Хворостяний И. М. За мир без оружия: Участие Украинской ССР в борьбе СССР в ООН за разоружение, 1945–1987 гг. – К.: Политиздат Украины, 1988. – 280 с.

Шаталина Е. П. Развитие социальной структуры рабочего класса Украинской ССР (30-е годы). – К.: Наук. думка, 1988. – 276 с.

Шип Н. А. Русско-украинское культурное сотрудничество в XVIII – первой половине XIX в. – К.: Наук. думка, 1988. – 110 с.

1989

Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 15 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1989. – 84 с.

Історичні дослідження: Історія зарубіжних країн. – Вип. 15 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1989. – 78 с.

Дорогами дружби: Дослідження і спогади / Під ред. П. С. Соханя і В. Хаджи-николова. – К.: Політвидав України; Софія: Партиздат, 1989. – 314 с.

Им славу дала Украина, 1917–1920 / И. М. Кулинич, П. С. Сохань, Вас. М. Да-ниленко, В. Е. Мельниченко. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 180 с.

Історичне краєзнавство в Українській РСР / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – 240 с.

Культурне будівництво в Українській РСР. Червень 1941 – 1950: 36. док. і ма-теріалів / Голов. арх. упр. при Раді Міністрів УРСР; АН УРСР. Ін-т історії та ін.; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – 572 с.

Описи Київського намісництва 70–80 років XVIII ст.: Описово-статист. джере-ла / АН УРСР. Археогр. комісія; Ін-т історії та ін.; Редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – 389 с.

Політичні та соціальні ідеї на Україні у 1550–1648 рр. (дискусія з канадським іс-ториком) / АН УРСР. Ін-т історії; І. М. Хворостяний (голов. ред.). – К., 1989. – 17 с.

Українсько-чехословацкіє інтернаціональніє зв'язи: Сб. науч. тр. / АН УССР. Ін-т истории; ЧАН. Чехословацко-советский ин-т; Редкол.: И. Н. Мельникова, Ч. Аморт (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1989. – 264 с.

Хроника социалистического строительства на Украине, 1921–1925 / АН УССР. Ін-т истории; Отв. ред. С. В. Кульчицкий. – К.: Наук. думка, 1989. – 232 с.

Варварцев Н. Н. Первомай живые истоки: Исторический очерк. – К.: Политиз-дат Украины, 1989. – 110 с.

Вивчарик М. Н., Панченко П. П. На принципах дружбы и взаимопомощи. – Львов: Вища шк., 1989. – 136 с.

Виднянский С. В. Интернациональное сближение рабочего класса стран со-циалистического содружества. – К.: Наук. думка, 1989. – 352 с.

Вівчарик М. М. Колоситься нива дружби. – К.: Політвидав України, 1989. – 115 с.

Гломозда К., Павловський О. Українська національна символіка: Походження, традиції, доля. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1989. – 33 с.

Гуржій О. І., Гарань О. В. Історія України: Нові підходи в історіографії та ар-хеографії. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1989. – 37 с.

Даниленко Вас. М. Співробітництво країн – членів РЕВ: Критичний аналіз проблем. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1989. – 19 с.

Зинченко Ю. И. Советы депутатов трудящихся Украинской ССР в годы Вели-кой Отечественной войны, 1941–1945. – К.: Наук. думка, 1989. – 128 с.

Касьянов Г. В., Марочко В. И., Мовчан О. Н., Ткачова Л. И. Крымская АССР: 20-е – 30-е годы: Исторический очерк. – К.: Ін-т истории АН УССР, 1989. – 17 с.

Клинченко Т. В. Венгерское село: Экономика, быт, культура. 60–80-е годы. – К.: Наук. думка, 1989. – 154 с.

Клоков В. И. Солдат Победы глазами мировой общественности. – К.: О-во «Знание» УССР, 1989. – 48 с.

Коваль В. С. «Барбаросса»: Истоки и история величайшего преступления им-периализма. – 2-е изд., доп. – К.: Наук. думка, 1989. – 624 с.

Коваль В. С. Радянсько-німецький пакт 1939 р. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1989. – 47 с.

Колпакова О. В. Учреждения культуры и коммунистическое воспитание тру-дящихся на современном этапе: На материалах Украинской ССР. – К.: Наук. дум-ка, 1989. – 88 с.

Кульчицкий С. В., Курносов Ю. А. История Украинской ССР: Материалы к учебн. для 9–10 кл. сред. шк. – К.: Рад. шк., 1989. – 96 с.

Кульчицкий С. В., Курносов Ю. О. Історія Української РСР: Матеріали до підруч. для 9–10 кл. серед. шк. – К.: Рад. шк., 1989. – 96 с.

Кульчицкий С. В. Демографічні наслідки голоду 1933 р. на Україні. – К.: Ін-т іс-торії АН УРСР, 1989. – 16 с.

- Кульчицький С. В. 1933: Трагедія голоду. – К. Т-во «Знання» УРСР, 1989. – 48 с.
- Кульчицький С. В., Шаталіна Є. П. Становище дітей на Україні у 1931–1933 рр.: Документальна розповідь. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1989. – 26 с.
- Кучер В. І. Хліб війни. – К.: Т-во «Знання», 1989. – 32 с.
- Лазанская Т. И. Государственные крестьяне Украины в период кризиса феодально-крепостнической системы. – К.: Наук. думка, 1989. – 116 с.
- Мельникова І. М., Віднянський С. В. ЧССР: Впевнена хода соціалізму. – К.: Політвидав України, 1989. – 134 с.
- Панченко П. П., Чишко В. С. Украинское село на путях научно-технического прогресса: Достижения и просчеты 70–80-е годы. – К.: Наук. думка, 1989. – 182 с.
- Попик В. И. Политическая борьба на Украине вокруг выборов в III Государственную думу. – К.: Наук. думка, 1989. – 100 с.
- Реент А. П., Печенко Г. А. Бесстрашный бронепоезд! Докум. повесть. – Х.: Прапор, 1989. – 188 с.
- Сарбей В. Г. Очерки по методологии и историографии истории Украины (период капитализма). – К.: Наук. думка, 1989. – 248 с.
- Сарбей В. Г., Сергиенко Г. Я., Смолий В. А. История Украинской ССР: Учеб. пособ. для 8–9 кл. – К.: Рад. шк., 1989. – 271 с.
- Сарбей В. Г., Сергиенко Г. Я., Смолий В. А. Історія Української РСР: Навч. посіб. для 8–9 кл. – К.: Рад. шк., 1989. – 271 с.
- Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. – К.: Наук. думка, 1989. – 232 с.
- Смолий В. А., Сарбей В. Г., Хміль І. С., Кульчицький С. В. Україна: Діалектика національного розвитку. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1989. – 32 с.
- Ткаченко В. Н. Интернационализация общественной жизни и буржуазная социология. – К.: Наук. думка, 1989. – 208 с.
- Тодійчук О. В. Украина XVI–XVIII вв. в трудах Общества истории и древностей российских. – К.: Наук. думка, 1989. – 160 с.
- Хворостяний І. М. Внесок Української РСР у боротьбу СРСР за мир і роззброєння. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1989. – 44 с.
- Хворостяний І. М. Разум против безумия в ядерный век. – Симферополь: Таврия, 1989. – 144 с.
- Щербак В. О. Антифеодальні рухи на Україні напередодні визвольної війни 1648–1654 рр. – К.: Наук. думка, 1989. – 125 с.

1990

- Історіографічні дослідження: Вітчизняна історія. – Вип. 16 / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. ред.: Ю. Ю. Кондуфор. – К.: Наук. думка, 1990. – 108 с.
- Географічний фактор в історичному процесі: Зб. наук. пр. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1990. – 180 с.
- Держава і українська інтелігенція (деякі проблеми взаємовідносин у 20-х – на початку 30-х рр.) / АН УРСР. Ін-т історії; Авт.: В. А. Чехович, Г. В. Касьянов, Л. І. Ткачова. – К., 1990. – 42 с.
- Культурные и общественные связи Украины со странами Европы: Сб. науч. тр. / АН УССР. Ин-т истории; Редкол.: Н. Н. Варварцев (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1990. – 224 с.
- Сторінки історії Української РСР: Факти, проблеми, люди: Посіб. для вчителів / За ред. Ю. Ю. Кондуфора; Упоряд.: С. В. Кульчицький, А. А. Чуб, Н. А. Дехтярьова. – К.: Рад. шк., 1990. – 383 с.
- Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / АН УРСР. Археограф. комісія; Ін-т історії та ін.; Редкол.: М. Ф. Котляр (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1990. – 408 с.
- Українська народність: Нариси соціально-економічної та етнополітичної

історії / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1990. – 560 с.

Феодалізм на Україні: Зб. наук. пр. / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: В. А. Смолий (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1990. – 196 с.

Верстюк В. Ф. Комбриг Нестор Махно: 3 історії першого союзу махновців з Радянською владою. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1990. – 36 с.

Верстюк В. Ф., Дзюба Е. Н., Репринцев В. Ф. История Украинской ССР: Хронологический справочник. – К.: Наук. думка, 1990. – 600 с.

Волковинський В. М. Армія і народ 20–80-ті роки: Участь трудящих України у зміцненні Червоної Армії. – К.: Либідь, 1990. – 128 с.

Волковинський В. М., Кульницький С. В. Християн Раковський: Політичний портрет. – К.: Політвидав України, 1990. – 266 с.

Гарань А. В. Трансатлантические дебаты: Поворот Западной Европы к разрядке и позиция США. – К.: Наук. думка, 1990. – 184 с.

Кизченко В. И. Культурный облик пролетариата Украины в период империализма. – К.: Наук. думка, 1990. – 228 с.

Коваль М. В., Кульницький С. В., Курносов Ю. А., Сарбей В. Г., Смолий В. А. Программа по истории Украинской ССР, 8–11 кл. – К.: Рад. шк., 1990. – 48 с.

Котляр Н. Ф., Смолий В. А. История в жизнеописаниях. – К.: Наук. думка, 1990. – 256 с.

Кульницький С. В. Керівні органи Центрального комітету КПРС: Персональний склад на кінець кожного року. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1990. – 89 с.

Кульницький С. В., Курносов Ю. О. Історія Української РСР: Матеріали до підруч. для 9–10 кл. серед. шк. (молд. мовою). – К., Чернівці: Рад. шк., 1990. – 96 с.

Кульницький С. В., Курносов Ю. О. Історія Української РСР: Матеріали до підруч. для 9–10 кл. серед. шк. (польськ. мовою). – К., Львів: Рад. шк., 1990. – 80 с.

Лисенко О. В. Просвіти Наддніпрянської України у дожовтневий період. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1990. – 34 с.

Лукаш О. И. Украинская ССР в связях Советского Союза с развивающимися странами (60–80-е годы). – К.: Наук. думка, 1990. – 112 с.

Майборода О. М. Національна політика як суцільне явище: Сумні підсумки «критики» західних концепцій. – К.: Ін-т історії України, 1990. – 34 с.

Овсієнко О. Ф. Ленінська «Искра» на Україні: До 90-річчя з дня виходу першого номера газети. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.

Ростальний В. М., Табачник Д. В. Комсомол України: Трагічні сторінки історії. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 47 с.

Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Західноукраїнська інтелігенція та сталінщина. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1990. – 58 с.

Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Згадка про сумні роковини. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1990. – 20 с.

Санцевич А. В. Методика исторического исследования. – 2-е изд., перераб., доп. – К.: Наук. думка, 1990. – 212 с.

Сарбей В. Г., Сергієнко Г. Я., Смолий В. А. Історія Української РСР: Навч. посіб. для 8–9 кл. – 2-е вид. – К.: Рад. шк., 1990. – 270 с.

Сидоренко О. І., Табачник Д. В. За стандартними звинуваченнями. – К.: Політвидав України, 1990. – 270 с.

Смишко В. П. Возрожденный Киев: Трудовое содружество народов СССР в восстановлении столицы Украины, 1943–1950 гг. – К.: Вища школа, 1990. – 158 с.

Табачник Д. В., Шаповал Ю. І. Кириченко О. І.: Штрихи до політичного портрета першого секретаря ЦК Компартії України в 1953–1957 рр. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1990. – 22 с.

Усенко П. Г. Натхненний Сигізмунд. – Львів: Каменяр, 1990. – 151 с.

Хмель І. В. Аграрные преобразования на Украине, 1917–1920 гг. – К.: Наук. думка, 1990. – 240 с.

Яневський Д. Б. Українська Центральна Рада: Перші кроки національної державності (березень – листопад 1917 р.). – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1990. – 27 с.

1991

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 1 / АН України. Ін-т історії України; Відп. ред. П. С. Сохань. – К., 1991. – 94 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 1 / АН УРСР. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 1991. – 103 с.

Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали респ. іст. читань. – Вип. 1 / АН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1991. – 158 с.

Историческое краеведение в СССР: Вопросы теории и практики: Сб. науч. ст. / АН Украины. Ин-т истории Украины и др.; Редкол.: П. Т. Тронько (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1991. – 312 с.

Історія України: Курс лекцій. У 2 кн. Кн. 1: Від найдавніших часів до кінця ХІХ ст. / Авт.: О. І. Гуржій, Т. І. Лазанська, В. Г. Сарбей та ін. – К.: Либідь, 1991. – 573 с.

Минуле України: Відновлені сторінки / АН УРСР. Ін-т історії України; Редкол.: І. М. Хворостяний (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1991. – 280 с.

Нестор Іванович Махно: Воспоминания, материалы и документы / Отв. ред. В. А. Замлинский; сост. В. Ф. Верстюк. – К.: Дзвін, 1991. – 192 с.

Описи Харківського намісництва кінця ХVІІІ ст.: Описово-статистичні джерела / АН УРСР. Археогр. комісія; Ін-т історії України та ін.; Редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін.; Упоряд.: О. І. Гуржій, В. О. Пірко. – К.: Наук. думка, 1991. – 223 с.

Проблеми історичної географії України: Зб. наук. пр. / АН УРСР. Ін-т історії України; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1991. – 152 с.

Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки) / АН України. Ін-т історії України; Всеукр. спілка краєзнавців; Мініс. культури України; Редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Рідний край, 1991. – 478 с.

Сучасне українське село: Проблеми, пошуки (1985–1990): Зб. наук.-попул. ст. / АН УРСР. Ін-т історії України; Редкол.: І. М. Маковійчук (відп. ред.) та ін. – К., 1991. – 224 с.

Україна багатопартійна: Програмні документи нових партій / АН УРСР. Археогр. комісія; Ін-т історії України; Упоряд. і передм. О. В. Гарань. – К.: МП «Пам'ятки України», 1991. – 192 с.

Украина в 1917–1921 гг.: Некоторые проблемы истории: Сб. науч. тр. / АН УРСР. Ін-т історії України; Ю. Ю. Кондуфор (отв. ред.). – К., Наук. думка, 1991. – 280 с.

Україна і Польща в період феодалізму: Зб. наук. пр. / АН УРСР. Ін-т історії України; Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1991. – 140 с.

Хроника рабочего движения на Украине (1861–1899) / АН УССР. Ін-т історії України; Сост.: Т. И. Лазанская, А. Н. Машкин, Л. Г. Москвич, А. Ф. Овсиенко (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1991. – 148 с.

Боечко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Формування державних кордонів України, 1917–1940 рр. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1991. – 34 с.

Буцко О. В. Взаимоотношения советских воинов с населением Польши, 1944–1945. – К.: Наук. думка, 1991. – 144 с.

Верстюк В. Ф. Махновщина: Селянський повстанський рух на Україні (1918–1921). – К.: Наук. думка, 1991. – 368 с.

Волковинский В. М. Махно и его крах. – М.: Изд-во ВЗПИ, 1991. – 247 с.

- Галенко О. І. Документальні публікації з історії Української РСР: Теорія та джерелознавчий аналіз. – К.: Наук. думка, 1991. – 144 с.
- Гуржій О. І., Смолій В. А. Як і коли почала формуватися українська нація. – К.: Наук. думка, 1991. – 112 с.
- Даниленко В. М., Касьянов Г. В. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-і роки). – К.: Наук. думка, 1991. – 96 с.
- Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.
- Клоков В. И. Вынужденное признание: Рост международного авторитета Советского Союза в результате побед в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. – К.: Наук. думка, 1991. – 147 с.
- Коваль В. С. Довкола радянсько-польської війни 1939 року. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1991. – 76 с.
- Коваль В. С. Путь к Бабыему Яру: Немецкий антисемитизм: история, теория, политика. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1991. – 54 с.
- Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносов Ю. О., Сарбей В. Г. История Украины. Проб. учеб. пособ. для 10–11 кл. сред. шк. – К.: Освіта, 1991. – 368 с.
- Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносов Ю. О., Сарбей В. Г. Історія України. Проб. навч. посіб. для 10–11 кл. – К.: Рад. шк., 1991. – 336 с.
- Котляр М. Ф. Полководці Давньої Русі. – К.: Україна, 1991. – 151 с.
- Кульчицький С. В. Ціна «великого перелому». – К.: Україна, 1991. – 432 с.
- Ричка В. М. За літописним рядком: Іст. оповіді про Київську Русь. – К.: Рад. шк., 1991. – 207 с.
- Степанович Е. П. Высшая специальная школа на Украине (конец XIX – начало XX в.). – К.: Наук. думка, 1991. – 100 с.
- Шип Н. А. Интеллигенция на Украине (XIX в.): Ист.-социал. очерк. – К.: Наук. думка, 1991. – 172 с.
- Яневський Д. Б. Маловідомі конституційні акти України, 1917–1920 рр. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1991. – 68 с.

1992

- Історико-географічні дослідження на Україні: Зб. наук. пр. – Вип. 1 / АН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Ф. П. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1992.
- Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 2 / АН України. Ін-т історії України, Відп. ред. П. С. Сохань. – К., 1992. – 90 с.
- Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 2 / АН УРСР. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 1992. – 104 с.
- Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали респ. іст. читань. – Вип. 2 / АН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1992. – 211 с.
- Великий неспокій: Друга половина XII – XIII ст. / Упоряд. і передм. В. М. Ричка; Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К., 1992. – 431 с.
- Історія України: Курс лекцій: У 2 кн. Кн. 2: XX ст. / Авт.: В. Ф. Верстюк, М. В. Коваль, Ю. Ю. Кондуфор та ін. – К.: Либідь, 1992. – 464 с.
- Колективізація і голод на Україні, 1929–1933: Зб. док. і матеріалів / АН України. Ін-т історії України та ін.; Упоряд.: Г. М. Михайличенко, С. П. Шаталіна; Редкол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1992. – 734 с.
- Реабілітовані історією / АН України. Ін-т історії України та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. – К., Полтава: Рідний край, 1992. – 401 с.
- Україна: Короткі нариси з історії / АН України. Ін-т історії України; Редкол.: П. П. Панченко (відп. ред.) та ін. – К., 1992. – 148 с.
- Україна: Короткі нариси з проблем історії: Зб. наук.-попул. ст. / АН України. Ін-т історії України; Відп. ред. П. П. Панченко. – К., 1992. – 95 с.

Бойко О. Д., Заруда Г. В. Шляхи до української державності. – К.: Ін-т історії АН України, 1992. – 40 с.

Волковинський В. М. Батько Махно. – К.: Т-во «Знання» України, 1992. – 48 с.
Галенко О. І., Яневський Д. Б. Перший уряд демократичної України. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – 74 с.

Гарань О. В. Від створення Руху до багатопартійності. – К.: Т-во «Знання» України, 1992. – 48 с.

Гриценко А. П. Українські робітники на шляху творення національної держави: 1-й Всеукраїнський робітничий з'їзд, 11–14 (24–27) липня 1917 р. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – 51 с.

Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII ст.: Територіальні межі та населення. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – 56 с.

Свтух В. Б., Каменський Є. Є., Ковальчук О. О., Трошинський В. П. Зберігаючи українську самобутність. – К.: Інтел, 1992. – 100 с.

Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: Соціальний портрет та історична доля. – К.: Глобус, Вік, Едмонтон: Канад. ін-т Укр. Студій Альберт. ун-ту, 1992. – 176 с.

Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. О. Історія України: Матеріали до підруч. для 10–11 кл. серед. шк. – К.: Райдуга, 1992. – 512 с.

Коринний Н. Н. Переяславская земля X – первая половина XIII века. – К.: Наук. думка, 1992. – 312 с.

Кульчицький С. В. Комуністична доктрина і спроби її реалізації в Радянській Україні у 1919–1920 рр.: (до питання про так званий «воєнний комунізм»). – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1992. – 64 с.

Павлюченко О. В. Україна в російсько-югославських суспільних зв'язках (друга половина XIX – початок XX ст.). – К.: Наук. думка, 1992. – 207 с.

Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров, 1817–1885. – К.: Наук. думка, 1992. – 232 с.

Сидоренко О. Ф. Українські землі у міжнародній торгівлі (IX – середина XVII ст.). – К.: Наук. думка, 1992. – 229 с.

Симоненко Р. Г. Вічноживі гілки України: Північна Буковина й Південна Бессарабія. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – 121 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. У пошуках нової концепції історії визвольної війни українського народу XVII ст. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – 41 с.

Толочко А. П. Князь в Древней Руси: Власть, собственность, идеология. – К.: Наук. думка, 1992. – 223 с.

Тронець П. Т., Войналович В. А. Увічнена історія України. – К.: Наук. думка, 1992. – 275 с.

Хміль І. В. Перший Всеукраїнський селянський з'їзд (28 травня – 2 червня 1917 р.). – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – 36 с.

Щусь О. Й. Всеукраїнські військові з'їзди. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – 86 с.

1993

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 3 / АН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 1993. – 116 с.

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 4 / АН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 1993. – 156 с.

Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали респ. іст. читань. – Вип. 3 / АН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1993. – 211 с.

Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: 36. ст. – Вип. 1 / АН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. М. Даниленко. – К., 1993. – 177 с.

Голод 1921–1923 років в Україні: 36. док. і матеріалів / АН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. С. В. Кульчицький; Упоряд.: О. М. Мовчан та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – 240 с.

Історія України в особах, ІХ–ХVІІІ ст. / Авт.: Н. Герасименко, О. Гуржій, С. Єкельчик та ін. – К.: Україна, 1993. – 396 с.

Колективізація і голод на Україні, 1929–1933: 36. док. і матеріалів. – 2-е вид., стереотип. / АН України. Ін-т історії України та ін.; Редкол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.) та ін.; Упоряд.: Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна. – К.: Наук. думка, 1993. – 733 с.

Темні віки, ХІV – перша половина ХV ст. / Сер. «Історія України в прозових творах та документах» / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. і автор передм. О. В. Русина. – К.: Україна, 1993. – 444 с.

Україна ХХ ст.: Проблеми національного відродження: 36. наук. пр. / АН України. Ін-т історії України; Редкол.: І. С. Хміль (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – 176 с.

Україна незалежна: Час випробувань, сподівань / АН України. Ін-т історії України / Редкол.: П. П. Панченко (відп. ред.) та ін. – К., 1993. – 257 с.

Українське козацтво: Витоки, еволюція, спадщина: Матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 500-річчю укр. козацтва, Київ–Дніпропетровськ, 13–17 травня 1991 р.: У 3 вип. / АН України. Ін-т історії України та ін.; Редкол.: В. А. Смолій (голов. ред.) та ін. – К., 1993. – Вип. 1. – 164 с.; Вип. 2. – 172 с.; Вип. 3. – 175 с.

Балабушевич Т. А. Аграрна історія Галичини другої половини ХVІІІ ст. – К.: Наук. думка, 1993. – 139 с.

Гарань О. В. Убити дракона: 3 історії Руху та нових партій України. – К.: Либідь, 1993. – 200 с.

Гриценко А. П. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 р. – початок 1919 р.). – К., 1993. – 100 с.

Даниленко Вас. М. Україна в міжнародних науково-технічних зв'язках (70–80-ті рр.). – К., 1993. – 145 с.

Данильченко О. П. Етнічні групи півдня України: Економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. ХХ ст. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 58 с.

Держалюк М. С. Угорські демократи проти тоталітаризму, 20–30 рр. – К.: Либідь, 1993. – 221 с.

Євтух В. Б., Ковальчук О. О. Українці в Канаді. – К.: Будівельник, 1993. – 144 с.

Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ–ХХ століть: Соціально-політичний портрет. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.

Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. О. Історія України: Проб. підруч. для 10–11 кл. серед. шк.: В 2 ч. – К.: Освіта, 1993. – Ч. 1. – 256 с.; Ч. 2. – 112 с.

Кокін С. А., Мовчан О. М. Ліквідація більшовиками правосервіської і меншовицької опозицій в Україні в 1920–1924 рр. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 58 с.

Кобибанова К. В. Українсько-сербські культурні зв'язки ХVІІІ сторіччя. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 126 с.

Корінний М. М. Переяславська земля, Х – перша половина ХІІІ століття: Показники. – К., 1993. – 91 с.

Котляр М. Ф. Галицько-Волинський літопис ХІІІ ст. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 167 с.

Котляр М. Ф. Утворення Давньоруської держави. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 44 с.

Котляр М. Ф., Кульчицький С. В. Шляхами віків: Довідник з історії України. – К.: Україна, 1993. – 384 с.

Кульчицький С. В., Мовчан О. М. Невідомі сторінки голоду 1921–1923 рр. в Україні. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 70 с.

Лісевич І. Т. У затінку двоглавого орла: Польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст. – на початку XX ст. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 86 с.

Майборода А. Н. Теория этнополитики в западном обществоведении: Структура и принципы исследования. – К.: Наук. думка, 1993. – 227 с.

Панченко П. П. Релігійні конфесії в Україні (40-і – початок 90-х рр.). – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 49 с.

Прилуцький В. І. Небільшовицькі молодіжні об'єднання в УСРР в 20-ті роки. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 58 с.

Реєнт О. П. Робітництво України і Центральна Рада. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 48 с.

Санцевич А. В. Видатний український історик М. Є. Слабченко. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 70 с.

Сергієнко Г. Я., Смолій В. А. Історія України (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.): Навч. посіб. для 7–8 кл. серед. шк. – К.: Освіта, 1993. – 254 с.

Симоненко Р. Г. До концепції багатотомної «Історії українського народу» (міжнароднальний та міжнародний аспекти). – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 90 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. – К.: Либідь, 1993. – 502 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Правобережна Україна у другій половині XVII–XVIII ст.: Проблема державотворення. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 71 с.

Терентьева Н. А. Греко-советские взаимосвязи: Экономика, наука, культура (1924–1991). – К.: Наук. думка, 1993. – 124 с.

Ткаченко В. М. Україна і Росія: Проблеми національного самовизначення: Історіософський аналіз поточного моменту. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 190 с.

Хміль І. С. Деякі проблеми історії України крізь призму бачення І. Лисяка-Рудницького. – К.: Ін-т історії України АН України, 1993. – 18 с.

1994

Історично-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – Вип. 2 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Ф. П. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1994. – 205 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 3 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький.–К., 1994.–101 с.

Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали респ. іст. читань. – Вип. 4 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1994. – 200 с.

Володарі гетьманської булави: Іст. портрети / Авт. передм. В. Смолій. – К.: Варта, 1994. – 557 с.

Грецький Схід і Україна: листи грецького духовенства XVIII ст. у фондах Інституту рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України / Передм. і перекл. Є. К. Чернухіна. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 128 с.

Історія Академії наук України, 1918–1993 / АН України. Ін-т історії України; Редкол.: Б. Є. Патон (голова), Ю. Ю. Кондуфор (заст. голови) та ін. – К.: Наук. думка, 1994. – 318 с.

На переломі, друга половина XV – перша половина XVI ст. / Сер. «Історія України в прозових творах та документах» / Редкол.: В. А. Смолій (голова), О. І. Гуржій та

- ін.; Упоряд. і автор передм. О. В. Русина. – К.: Україна, 1994. – 352 с.
- Нариси з історії українського національного руху / Відп. ред. В. Г. Сарбей. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 189 с.
- Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3 кн. / Відп. ред. Ю. О. Курносів; Авт.: С. І. Білокінь, О. Д. Бойко, Г. С. Брега та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – Кн. 1. – 138 с.; Кн. 2. – 172 с.; Кн. 3. – 153 с.
- Німці в Україні, 20–30-ті рр. ХХ ст.: 36. док. державних архівів України / НАН України. Ін-т нац. відносин і політології; Ін-т історії України та ін.; Упоряд.: Л. В. Яковлева, Б. В. Чирко, С. П. Пишко. – К., 1994. – 244 с.
- Середньовічна Україна: 36. наук. пр. – Вип. 1 / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 151 с.
- Алексєєв Ю. М., Вартегел А. Г., Даниленко В. М. Всесвітня історія ХХ ст. – К.: Київ. слов'ян. ун-т МНВП ТЕАЛ, 1994. – 192 с.
- Босчко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Кордони України: Історична ретроспектива та сучасний стан. – К.: Основи, 1994. – 168 с.
- Варварцев М. М. Італійці в Україні (ХІХ ст.): Біогр. словник діячів культури. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 196 с.
- Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 82 с.
- Волковинський В. М. Нестор Махно: Легенди і реальність. – К.: Перліт Продакшн, ЛТД, 1994. – 256 с.
- Головко О. Б. Русь у міжнародному житті Європи ІХ–Х ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 29 с.
- Горбик В. О., Денисенко Г. Г., Скрипник П. І. Пам'ятки України: Проблеми збереження і дослідження. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 42 с.
- Гуржій О. І. Еволюція соціальної структури селянства Лівобережної та Слобідської України (друга половина ХVІІ – ХVІІІ ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 105 с.
- Гуржій О. І. Право в українській козацькій державі (друга половина ХVІІ – ХVІІІ ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 48 с.
- Дмитрієнко М. Ф., Савчук Ю. К. Короткий нарис міської геральдики Поділля. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 106 с.
- Євтух В. Б., Чирко Б. В. Німці в Україні (1920-і – 1990-і роки). – К.: ІНТЕЛ, 1994. – 183 с.
- Єременко Т. І. Польська національна меншина в Україні в 20–30-ті рр. ХХ ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 74 с.
- Клоков В. І. О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине (1941–1944). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 75 с.
- Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): Спроба сучасного концептуального бачення. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 57 с.
- Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. А. История Украины: Проб. учеб. пособ. для 10–11 кл. сред. шк.: В 2 ч. – К.: Освіта, 1994. – Ч. 1. – 256 с.; Ч. 2. – 144 с.
- Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. О. Історія України. Проб. підруч. для 10–11 кл.: В 2 ч. – Вид. 2-е. – К.: Освіта, 1994. – Ч. 1. – 256 с.; Ч. 2. – 112 с.
- Коваль М. В. Кульчицький С. В., Курносів Ю. О. Історія України: Матеріали до підруч. для 10–11 кл. серед. шк.: В 2 ч. (угор. мовою). – К., Ужгород: Освіта, 1994. – Ч. 1. – 256 с.; Ч. 2. – 112 с.
- Котляр М. Ф., Смолій В. А. Історія в життєписах. – К.: Час, 1994. – 327 с.
- Кульчицький С. В. УСРР в добу «воєнного комунізму» (1917–1920 рр.):

Спроба побудови концептуальних засад реальної історії. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 142 с.

Курносов Ю. О. Інакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 221 с.

Лобач К. В. Непмани на споживчому ринку України (20-ті роки). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 42 с.

Лупандін О. І. Українсько-російські мирні переговори 1918 р. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 42 с.

Ресент О. П. Більшовизм і українська революція 1917–1920 рр.: Спроба визначення характеру і динаміка соціальних процесів. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 38 с.

Ресент О. П., Андрусишин Б. І. З'їзд поневолених народів (8–15 вересня 1917 р.) (21–28 вересня н. ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 72 с.

Ричка В. М. Київська Русь: Проблема етнокультурного розвитку (конфесійний аспект). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 34 с.

Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції, 20–50-ті роки ХХ ст. – К.: Наук. думка, 1994. – 350 с.

Рудий Г. Я. У дзеркалі преси. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 36 с.

Сарбей В. Г. Історія України (ХІХ – початок ХХ ст.): Проб. підруч. для 9 кл. серед. шк. – К.: Генеза, 1994. – 224 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: Хроніка життя та діяльності. – К.: Наук. думка, 1994. – 262 с.

Ткаченко В. М. Україна: Історіософія самоорганізації. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 41 с.

Толочко О. П. Русь: Держава і образ держави. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 37 с.

Тронько П. Т. Краснзнавство у відродженні духовності та культури: Досвід. Проблеми. Перспективи. – К.: Рідний край, 1994. – 107 с.

Хміль І. В. На шляху відродження української державності: Український національний конгрес-з'їзд, 6–8 квітня 1917 р. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 62 с.

1995

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 5: На пошану Івана Марковича Кулиничу з зв'язку з його 70-річчям / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 1995. – 150 с.

Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали респ. іст. читань. – Вип. 5 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1995. – 220 с.

Витоки: Від найдавніших часів до першої половини ІХ ст. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. О. І. Гуржій. – К.: Україна, 1995. – 416 с.

Доба Богдана Хмельницького: До 400-річчя від дня народження великого гетьмана: Зб. наук. пр. / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 285 с.

Історична спадщина у світлі сучасних досліджень: Величко, Маркович, Маркевич, Костомаров, Яворський / Ред. В. А. Смолій, Ю. А. Пінчук; Авт.: Ю. А. Пінчук, А. В. Санцевич, Н. О. Герасименко, В. О. Нерод. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 190 с.

Історія України в особах ХІХ – ХХ ст. / Авт.: І. Войцехівська, В. Волковинський, М. Дмитрієнко та ін. – К.: Україна, 1995. – 480 с.

Історія України: Нове бачення: У 2 т. – Т. 1 / НАН України. Ін-т історії України: Під заг. ред. В. А. Смолія; Авт.: О. І. Гуржій, М. Ф. Котляр, В. А. Смолій та ін. – К.: Україна, 1995. – 350 с.

Історія українського середньовіччя: козацька доба: 3б. наук. пр.: У 2 ч.: На пошану історика лауреата Держ. премії ім. Т. Шевченка Олени Михайлівни Апанович / Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К.: Ін-т історії України НАН України та ін., 1995. – Ч. 1. – 161 с.; Ч. 2. – 134 с.

Коли земля стогнала, друга половина XVI – перша половина XVII ст. / Сер. «Історія України в прозових творах та документах» / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. і передмова В. О. Щербака. – К.: Україна, 1995. – 432 с.

Кримські татари, 1944–1994 рр.: Статті. Документи. Свідчення очевидців / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Упоряд.: О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк. – К.: Рідний край, 1995. – 363 с.

Чорнобиль: Проблеми здоров'я населення: 3б. док. і матеріалів: У 2 ч. / Відп. ред. В. А. Смолій; Упоряд.: Н. П. Барановська та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – Ч. 1. – 260 с.; Ч. 2. – 240 с.

Верстюк В. Ф., Дзюба О. М., Репринцев В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення: хронологічний довідник. – К.: Наук. думка, 1995. – 687 с.

Вронська Т. В. В умовах війни: Життя та побут населення міст України (1943–1945 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 83 с.

Ганжа О. І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УРСР. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 42 с.

Горобець В. М. Від союзу до інкорпорації: Українсько-російські відносини другої половини XVII – першої чверті XVIII ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 69 с.

Дзьобак В. В. Отаман Тарас Бульба-Боровець: Штрихи до політичного портрета. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 70 с.

Калакура Я., Корольов Б., Кульчицький С., Швидько Г. Історія України: Проект типової програми курсу для вищих навчальних закладів. – К.: Ін-т системних досліджень освіти МО України, 1995. – 20 с.

Касьянов Г. В. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. – К.: Либідь, 1995. – 223 с.

Коваль М. В. Україна: 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії. – К.: Вища шк., 1995. – 194 с.

Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. О. Історія України: Проб. учеб. посіб. для 10–11 кл. серед. шк.: В 2 ч. – Вид. рум. мовою. – К.: Освіта, 1995. – Ч. 1. – 256 с.; Ч. 2. – 144 с.

Кот С. І., Кардаш П. Українці в світі: Книга-альбом. – К., Мельборн: Фортуна, 1995. – 423 с.

Котляр М. Ф. Русь язичницька: Біля витоків східнослов'янської цивілізації. – К.: Заповіт, 1995. – 288 с.

Кулинич І. М., Кривець Н. В. Нариси з історії німецьких колоній в Україні. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 271 с.

Кульчицький С. В. УСРР в добу нової економічної політики (1921–1928 рр.): Спроба побудови концептуальних засад реальної історії. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 204 с.

Лісевич І. Т. Родом з України...: Польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 102 с.

Майборода О. М. Новітня історія: Період після Другої світової війни: Навч. посіб. для 11 кл. серед. шк. – К.: Освіта, 1995. – 351 с.

Марочко В. І. Українська селянська кооперація: Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 217 с.

Павленко В. В. Українсько-болгарські взаємини, 1918–1939 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 223 с.

Палієнко В. І. Пам'ятні дати історії України на 1995 рік: Іст.-хронол. довід. –

- К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 35 с.
- Панащенко В. В. Соціальна еліта гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 221 с.
- Реєнт О. П., Ткаченко В. М. Україна на межі цивілізацій: Іст.-політол. розвідки. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 159 с.
- Савчук Ю. К. Міська геральдика Поділля. – Вінниця: Континент – ПРИМ, 1995. – 143 с.
- Санцевич А. В. М. І. Яворський: Нарис життя і творчості. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 61 с.
- Сарбей В. Г. История Украины XIX – начало XX в.: Проб. учеб. для 9 кл. сред. шк. – К.: Генеза, 1995. – 223 с.
- Сергиенко Г. Я., Смолий В. А. История Украины (с древнейших времен до конца XVIII ст.): Учеб. пособ. для 7–8 кл. – 2-е изд. с изм. – К.: Освіта, 1995. – 254 с.
- Сергієнко Г. Я., Смолій В. А. Історія України (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.): Навч. посіб. для 7–8 кл. – 2-е вид. із змін. – К.: Освіта, 1995. – 254 с.
- Смолий В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. – 2-е вид., доп., перероб. – К.: Либідь, 1995. – 624 с.
- Терентьева Н. О. Еллінізм в Україні. – Афіни, 1995. – 44 с. (грецькою мовою).
- Тронько П. Т. Навічно в пам'яті народній: З історії боротьби молоді України проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни. – К.: Молодь, 1995. – 159 с.
- Турченко Ф. Г., Панченко П. П., Тимченко С. М. Новейшая история Украины. Ч. 2 (1945–1995 гг.): Учеб. для 11 кл. сред. шк. – К.: Генеза, 1995. – 344 с.
- Турченко Ф. Г., Панченко П. П., Тимченко С. М. Новітня історія України. Ч. 2 (1945–1995 рр.): Підруч. для 11 кл. серед. шк. – К.: Генеза, 1995. – 311 с.
- Шепель Л. Ф. Проблема підготовки кадрів спеціалістів в УСРР з робітників і селян (20-ті рр. XX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 34 с.
- Шип Н. А. Церковно-православний рух в Україні (початок XX ст.) – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 66 с.

1996

- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 1 / НАН України. Ін-т історії України та ін.: Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 1996. – 436 с.
- Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика: 36. ст. – Вип. 2 / НАН України. Ін-т історії України; В. М. Даниленко (відп. ред.). – К., 1996. – 197 с.
- Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали респ. іст. читань. – Вип. 6. – Кн. 1–2 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1996. – Кн. 1. – 232 с.; Кн. 2. – 206 с.
- В'ячеслав Липинський: З епістолярної спадщини: Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Відп. ред. В. А. Смолій; Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 199 с.
- Голод в Україні 1946–1947: Док. і матеріали / НАН України. Ін-т історії України та ін.: Відп. ред. В. А. Смолій; Упоряд.: О. М. Веселова (гол. упоряд.) та ін. – К., Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1996. – 375 с.
- З епістолярної спадщини гетьмана Івана Мазепи / Відп. ред. В. А. Смолій; Упоряд. та авт. передм. В. В. Станіславський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 191 с.
- Історія України: Нове бачення: У 2 т. Т. 2 / НАН України. Ін-т історії України; Під заг. ред. В. А. Смоля; Авт.: В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко та ін. – К.: Україна, 1996. – 494 с.
- Між двома вогнями, друга половина XVI – перша половина XVII ст. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Україна, 1996. – 413 с.

Нагороди України: Історія, факти, документи: В 3 т. / НАН України. Ін-т історії України; Авт.: Д. В. Табачник, М. Ф. Дмитрієнко, В. Й. Бузало та ін. – К.: Українознавство, 1996. Т. 1. – 286 с.; Т. 2. – 342 с.; Т. 3. – 422 с.

Програма для шкіл з поглибленим вивченням історії: Історія України / Авт.: М. В. Коваль, С. В. Кульчицький, Ю. О. Курносів, В. Г. Сарбей, В. А. Смолій. – К.: Перун, 1996. – 38 с.

Руїна, друга половина XVII ст. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Україна, 1996. – 431 с.

У лешатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2 ч. / Відп. ред. В. А. Смолій; Упоряд.: О. С. Рубльов та ін. – К., 1996. Ч. 1: 1936–1944 рр. – 144 с.; Ч. 2: 1944–1956 рр. – 245 с.

Українська Центральна Рада: Док. і матеріали: У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. В. А. Смолій; Упоряд.: В. Ф. Верстюк, О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін. – К.: Наук. думка, 1996. – 589 с.

Українські культурні цінності в Росії: Перша спроба повернення, 1917–1918 / НАН України. Ін-т історії України; Упоряд.: С. Кот, О. Нестуля. – К.: Видавничий Дім «Соборна Україна», 1996. – 300 с.

Чорнобильська трагедія: Док. і матеріали / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. В. А. Смолій; Упоряд.: Н. П. Барановська (гол. упоряд.) та ін. – К.: Наук. думка, 1996. – 784 с.

Верстюк В. Ф., Пиріг Р. Я. М. С. Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності. – К.: Либідь, 1996. – 144 с.

Гамрецький Ю. М. Ради робітничих депутатів України в 1917 році (період двовладдя). – К.: Наук. думка, 1996. – 218 с.

Головатюк В. М., Реєнт О. П., Ткаченко В. М. Україна: Проблеми самоорганізації: Начерки новітньої доби. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 102 с.

Гриценко А. П. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні: Рік 1919-й. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 80 с.

Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст.: Кордони, населення, право. – К.: Основи, 1996. – 223 с.

Даниленко В. М., Гісем О., Подобед А. Всесвітня історія 1918–1945 рр. – Ч. 1. – К.: Козаки, 1996. – 171 с.

Даниленко В. М., Добржанський О. В. Академік Степан Смаль-Стоцький: Життя і діяльність, 1859–1938 рр. – К.: Чернівці, 1996. – 207 с.

Коваль М. В., Кульчицький С. В. Довідник з історії України. – К.: Україна, 1996. – 464 с.

Коваль М. В., Курносів Ю. О., Сарбей В. Г., Смолій В. А. Програма для шкіл з поглибленим вивченням історії. Історія України. – К.: Перун, 1996. – 38 с.

Кот С. І. Українські культурні цінності в Росії: Проблема повернення в контексті історії та права / Сер. «Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи». – Вип. 8. – К., 1996. – 91 с.

Кот С. І., Ошуркевич О. Волинський краєзнавчий музей: Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: Архіви, бібліотеки, музеї. – Вип. 1. – К. – Бремен: Українознавство, 1996. – 75 с.

Котляр М. Історія України в особах: Давньоруська держава. – К.: Україна, 1996. – 240 с.

Котляр М. Ф. Полководці Давньої Русі. – 2-е вид. – К.: Україна, 1996. – 151 с.

Кручек О. А. Становлення державної політики УСРР у галузі національної культури (1920–1923 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 50 с.

Кулинич І. М. Економічні та культурні зв'язки Української РСР з Німецькою Демократичною Республікою (1949–1965). – К.: Наук. думка, 1996. – 104 с.

- Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: Перше десятиріччя (1919–1928). – К.: Основи, 1996. – 396 с
- Кульчицький С. В. Програма з курсу «Історія України XIX–XX ст.». – К.: Київ. ін-т «Слов'янський ун-т», 1996. – 58 с.
- Матях В. М. Медієвістика в Україні другої половини XIX – початку XX ст.: Криза чи прогрес? – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 58 с.
- Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: Від язичництва до християнства: Навч. посіб. – К.: Глобус, 1996. – 222 с.
- Палієнко В. І. Пам'ятні дати історії України на 1996 рік: Іст.-хронол. довід. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 50 с.
- Реєнт О. П. Українська революція і робітництво: Соціально-політичні та економічні зміни 1917–1920 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 265 с.
- Реєнт О. П., Лисенко О. Є. Історичні зошити: (огляд видань Інституту історії України НАНУ за останнє 10-річчя). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 117 с.
- Реєнт О. П., Лисенко О. Є. Українська національна ідея і християнство. – К.: Богдана, 1997. – 128.
- Реєнт О. П., Симоненко Р. Г. Українсько-російські переговори в Москві (січень – лютий 1919 р.): Зб. док. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 85 с.
- Рудий Г. Я. Преса Української Держави, 1918: Питання освіти, науки, культури. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 178 с.
- Сарбей В. Г. Історія України (XIX – початок XX ст.): Підруч. для 9 кл. серед. шк. – 2-е вид., випр. й допов. – К.: Генеза, 1996. – 247 с.
- Сергієнко Г. Я., Смолій В. А. Історія України (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.): Навч. посіб. для 7–8 кл. – Львів: Світ, 1996. – 254 с. (польськ. мовою).
- Сергієнко Г. Я., Смолій В. А. Історія України (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.): Навч. посіб. для 7–8 кл. – Львів: Світ, 1996. – 254 с. (рум. мовою).
- Сергієнко Г. Я., Смолій В. А. Історія України (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.): Навч. посіб. для 7–8 кл. – Львів: Світ, 1996. – 254 с. (угор. мовою).
- Струкевич О. К. Україна – Гетьманщина та Російська імперія протягом 50–80-х рр. XVIII століття: Політико-адміністративний аспект проблеми. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 100 с.
- Чухліб Т. В. Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 90 с.
- Шевченко Л. В. М. І. Пирогов в Україні. – К.: Рідний край, 1996. – 128 с.
- Шип Н. А. Православна церква у державотворчому процесі (від часів Київської Русі до утворення Української Народної Республіки). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 18 с.

1997

- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 2 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 1997. – 326 с.
- Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 6: На пошану Павла Степановича Соханя у зв'язку з його 70-річчям / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 1997. – 113 с.
- Середньовічна Україна: Зб. наук. пр. – Вип. 2: Присвячується пам'яті чл.-кор. НАН України Івана Олександровича Гуржія з нагоди 80-річчя від дня народження / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1997. – 290 с.
- Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Зб. наук. пр. та спогадів. – Число 1: На пошану докт. іст. наук М. Ф. Дмитрієнко / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1997. – 269 с.
- Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. – Вип. 1 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. В. Коваль. – К., 1997. – 232 с.

Український історичний збірник: Наук. пр. аспірантів та молодих вчених. – Вип. 1 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. О. В. Ясь. – К., 1997. – 321 с.

Збережемо тую славу: Громадський рух за увічнення історії українського козацтва в другій половині 50-х – 80-х рр. ХХ ст.: Зб. док. та матеріалів / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. Ю. З. Данилюк. – К.: Рідний край, 1997. – 474 с.

Історія України: Навч. посіб. / Під ред. В. А. Смолія; Авт.: В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін. – К.: Альтернативи, 1997. – 422 с.

Історія України в особах: Литовсько-польська доба / Авт.: О. М. Дзюба, О. В. Русина, В. А. Смолій та ін. – К.: Україна, 1997. – 272 с.

Малий словник історії України / Авт.: В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода та ін. – К.: Либідь, 1997. – 464 с.

Україна: Друга половина ХХ ст.: Нариси історії / Редкол.: П. П. Панченко (голова) та ін.; Авт.: П. П. Панченко, О. М. Веселова, Н. П. Барановська та ін. – К.: Либідь, 1997. – 352 с.

Українська Центральна Рада: Док. і матеріали: У 2 т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. В. А. Смолій; Упоряд.: В. Ф. Верстюк, О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін. – К.: Наук. думка, 1997. – 421 с.

Буцко О. В. Украина – Польша: Миграционные процессы 40-х годов. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 149 с.

Верменич Я. В. Початки національної історичної науки: Київські центри регіональних досліджень у 50–70-х рр. ХІХ ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 44 с.

Вронська Т. В., Лисенко О. Є. Українські громади зарубіжжя в роки Другої світової війни. Акції допомоги народу України. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 96 с.

Грищенко А. П. Політичні сили в боротьбі за владу в Україні: Рік 1920-й. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 93 с.

Гурбик А. О. Аграрна реформа в Україні ХVІ ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 62 с.

Даниленко В. М., Кокін С. А. Всесвітня історія: Хронологія основних подій. – К.: Либідь, 1997. – 263 с.

Дзира Я. І. Автопортрет нації. – К.: Вид-во «Бібліотека українця», 1997. – 144 с.

Крижановська О. О. Історія масонства в Україні: Інформ. довід. слов. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 61 с.

Кульчицький С. В. Курс політичної історії України ХХ століття (для слухачів магістеріуму з порівняльної політології). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 30 с.

Лисенко О. Є., Муковський І. Т. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни. – К.: Пошук – вид. агентство «Книга пам'яті України», 1997. – 567 с.

Лісевич І. Т. Духовно спрагли: Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864–1917 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 240 с.

Мовчан О. М. Наукові праці, видані поліграфічною дільницею Інституту історії України НАН України 1988–1997: Анотований бібліогр. покажч. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 164 с.

Палієнко В. І. Пам'ятні дати історії України, 1997 рік: Іст.-хронол. довід. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 93 с.

Панашенко В. В. Полкове управління в Україні (середина ХVІІ – ХVІІІ ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 74 с.

Першина Т. С. Господарська номенклатура в Україні: 1943–1945 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 114 с.

Петренко Є. Д. Переселенський рух з України на Кубань (друга половина XIX – початок XX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 27 с.

Ричка В. М. Церква Київської Русі: Соціальний та етнокультурний аспект. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 206 с.

Руденко Н. М. Українці і вихідці з України – учасники партизанського руху в Білорусії (червень 1941 – липень 1944 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 81 с.

Руденко Н. М., Русак А. В. Армія фашистського агресора: Від перемог до поразок, 1941–1945 рр.: Морально-психологічний аспект. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 345 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея XVII–XVIII ст.: Проблеми формування, еволюції, реалізації. – К.: Альтернативи, 1997. – 367 с.

Шаталіна Є. П. Селянські виселки під час колективізації в Україні (1928–1932 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 67 с.

Щербак В. О. Формування козацького стану в Україні (друга половина XV – середина XVII ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 180 с.

1998

Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр.: На пошану видатного вченого-історика, чл.-кор. НАНУ, д-ра іст. наук, проф. Федора Павловича Шевченка / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: М. Ф. Дмитрієнко (відп. ред.) та ін. – К., 1998. – 209 с.

Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 8: На пошану д-ра іст. наук Юрія Анатолійовича Пінчука / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. О. П. Рєсєт. – К., 1998. – 194 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 3 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 1998. – 211 с.

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 7 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 1998. – 238 с.

Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 4 / НАН УРСР. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 1998. – 369 с.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Зб. наук. пр. та спогадів. – Число 2: Пам'яті чл.-кор. НАН України Івана Олександровича Гуржія / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 1998. – 489 с.

Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. – Вип. 2 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1998. – 294 с.

Все про Україну: В 2 т. Т. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Авт.: М. Ф. Дмитрієнко, С. В. Кульчицький, В. А. Смолій та ін. – К.: Альтернативи, 1998. – 399 с.

Все про Україну: В 2 т. Т. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Авт.: В. М. Даниленко та ін. – К.: Альтернативи, 1998. – 399 с.

Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Сер. «Українські історики». – Вип. 1 / НАН України. Ін-т історії України; Авт.: С. І. Білокінь, П. М. Бондарчук, Г. С. Брега та ін. – К., 1998. – 426 с.

Гроші в Україні: Факти і документи / НАН України. Ін-т історії України; Авт.: М. Дмитрієнко, В. Ющенко, В. Литвин та ін. – К.: Фірма «ARS-Ukraine», 1998. – 454 с.

Історико-культурна спадщина України: Проблеми дослідження та збереження / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. В. О. Горбик. – К., 1998. – 399 с.

Козацькі січі (нариси з історії українського козацтва XVI–XIX ст.) / НАН України. Ін-т історії та ін.: В. А. Смолій (відп. ред.). – К.: Запоріжжя, 1998. – 252 с.

Навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти: Історія України: Проект для обговорення на Всеукраїнській нараді завідуючих кафедрми соціально-гуманітарних дисциплін / Авт.: Я. Калакура, В. Калініченко, Б. Ковальський, С. Кульчицький та ін. – К.: Генеза, 1997. – 48 с.

Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття: Політика, ідеологія, військово мистецтво / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Генеза, 1998. – 319 с.

Операція «Френтік»: З історії бойової співдружності Військово-Повітряних Сил СРСР і США, цивільного населення України в роки Другої світової війни: Зб. док. і матеріалів / Редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Рідний край, 1998. – 484 с.

Південна Україна: Проблеми історичних досліджень. Зб. наук. пр.: У 2 ч. / НАН України. Ін-т історії України та ін.; В. А. Смолій (голов. ред.). – Миколаїв, 1998. Ч. 1. – 174 с.; Ч. 2. – 174 с.

Полководці Війська Запорозького: Історичні портрети: Кн. 1 / Редкол.: В. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 1998. – 400 с.

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Всесвітня історія. Історія України, 5–11 кл. / Авт.: В. Власов, Я. Грицак, К. Крипач, С. Кульчицький та ін. – К.: Перун, 1998. – 94 с.

Соціальний та демографічний стан сучасного українського села / П. П. Панченко, С. С. Падалка та ін.; НАН України. Ін-т історії України та ін. – К.: ІУ НАНУ, НАУ, 1998. – 105 с.

Україна в європейських міжнародних відносинах: Наук. зб.: Присвячується чл.-кор. НАН України Ірині Миколаївні Мельникової у зв'язку з її 80-річчям та 50-річчям наук. діяльності / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 525 с.

Україна – Греція: Архівна та книжкова спадщина греків: Наук. зб. / Редкол.: В. А. Смолій (голов. ред.) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 169 с.

Село у 20–90 роках ХХ століття: Короткий історико-економічний нарис / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Авт.: С. В. Кульчицький, П. П. Панченко та ін. – К.: ІУ НАНУ, НАУ, 1998. – 122 с.

Універсали Богдана Хмельницького, 1648–1657 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін. – К.: Альтернативи, 1998. – 382 с.

Члени-засновники Національної академії наук України / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 375 с.

Апанович О. М. Чортомлицька Запорозька Січ: До 345 річниці заснування. – К.: Укр. козацтво, 1998. – 80 с.

Бацак Н. І. Культурно-освітній розвиток грецької громади Північного Приазов'я (XVIII – XIX ст.) – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 58 с.

Бондарчук П. М. Національно-культурна політика більшовиків в Україні на початку 1920-х років. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 46 с.

Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада: Навч. посіб. – К.: Заповіт, 1997. – 344 с.

Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. – К., 1998. – 254 с.

Вівчарик М. М. Українське село: Етнонаціональний вимір (70-ті – середина 90-х рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 199 с.

Віднянський С. В., Вегеш М. М. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939). – К., Ужгород, 1998. – 256 с.

Горак В. С. Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918 – серпень 1919 рр.): Іст. дослідження. – Фастів: Політ-фаст, 1998. – 224 с.

Горобець В. М. Білорусь козацька: Полковник Іван Нечай та українські змагання за Південно-Східну Білорусь (1655–1659). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 97 с.

Горобець В. Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра I. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 321 с.

Гурбик А. О. Еволюція соціально-територіальних спільнот в середньовічній Україні (власність, дворище, село, сярбринна спілка). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 319 с.

Гуржій О. І. Гетьман Іван Скоропадський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 207 с.

Держалюк М. С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках. – К.: Оріані, 1998. – 240 с.

Дзюба О. М., Павленко Г. Літопис найважливіших подій культурного життя в Україні (X – середина XVII ст.): Посібник–довідник. – К.: Артєк, 1998. – 199 с.

Коваль М. В., Кульчицький С. В., Лебедева Ю. Історія України: Підруч. для 10 кл. серед. шк. – К.: Освіта, 1998. – 288 с.

Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 5. – К.: Альтернативи, 1998. – 336 с.

Котляр Н. Ф. Древнерусская государственность: Науч.-попул. изд. – СПб.: Алетей, 1998. – 443 с.

Котляр М. Ф. Як і чому настала удільна роздробленість на Русі (XII–XIII ст.) – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 106 с.

Крижановська О. О. Таємні організації в громадсько-політичному житті України (масонський рух у XVIII – на початку XX ст.): Навч. посіб. – К.: Аквілон-Прес, 1998. – 134 с.

Кульчицький С. В., Ганжа О. І. Хрестоматія з історії України. – К.: Освіта, 1998. – 176 с.

Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні, 1943–1946. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 403 с.

Мякушко С. В., Слюсаренко О. О., Терентьева Н. А. Украина – Греция: Штрихи к портрету экономического сотрудничества. – К.: Аквілон – Пресс, 1998. – 71 с.

Нерод В. О. Історія у вимірах статистики: Огляд статистичних публікацій в Україні, 1919–1990. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 98 с.

Онопrienko В., Реєнт О. П., Щербань Т. О. Українське наукове товариство: 1907–1921 роки. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 243 с.

Палієнко В. І. Місія історичного розселення польської людності в Україні в кінці XIX–XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 77 с.

Палієнко В. І. Пам'ятні дати з історіографії і історії України, 1998 рік: Іст.-хронол. довід. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 122 с.

Рогожа М. М., Шевченко Л. А. Духовна спадщина в контексті національно-культурної розбудови в незалежній Україні. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 38 с.

Русина О. В. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – 244 с.

Русина О. В. Україна під татарами і Литвою / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 6. – К.: Альтернативи, 1998. – 319 с.

Санцевич А. В. Інститут історії України Національної Академії наук України: Історіограф. нарис (до 60-річчя установи). – К.: Ін-т історії України, НАН України, 1998. – 129 с.

Сарбей В. Г., Москвич Л. Г. Академік УАН Орест Іванович Левницький (1848–1922 рр.): Життєпис, бібліографія його праць і праць про нього. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 150 с.

Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.): Навч. посіб. – К.: Либідь, 1998. – 296 с.

Ставнюк В. В., Терентьєва Н. О., Якубова Л. Д. Греки в Україні: Матеріали до курсу «Історія греків України». – К.: Аквілон-Прес, 1998. – 42 с.

Толочко П. П., Толочко О. П. Київська Русь / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 4. – К.: Альтернативи, 1998. – 352 с.

Чернухін Є. К. Грецьке ніжинське братство: історіографія та джерела. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 98 с.

Шабульдо Ф. М. Синьоводська проблема: Можливий спосіб її розв'язання. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 84 с.

1999

Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 7: Пам'яті чл.-кор. НАН України Федора Павловича Шевченка / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 1999. – 320 с.

Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 9: Пам'яті д-ра іст. наук Віталія Григоровича Сарбея / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1999. – 355 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 3б. ст. – Вип. 4: Життя три-ває...: На пошану д-ра іст. наук Євгена Михайловича Скляренка / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 1999. – 122 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 3б. ст. – Вип. 5 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 1999. – 358 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 3б. ст. – Вип. 6 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 1999. – 356 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 3б. ст. – Вип. 7 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 1999. – 462 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 3б. ст. – Вип. 8 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 1999. – 455 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 3б. ст. – Вип. 9 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 1999. – 455 с.

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 8 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 1999. – 248 с.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. 3б. наук. пр. та спогадів. – Число 3: Пам'яті д-ра іст. наук Анатолія Васильовича Санцевича / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 1999. – 288 с.

Сторінки воєнної історії України: 3б. наук. ст. – Вип. 3 / Ін-т історії України НАН України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1999. – 190 с.

Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: 3б. ст. – Вип. 3 / НАН України. Ін-т історії; Відп. ред. В. М. Даниленко. – К., 1999. – 268 с.

Український історичний збірник: Наук. пр. аспірантів та молодих вчених. – Вип. 2 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 1999. – 312 с.

3 історії міжнародних зв'язків України: Наука, освіта (XIX – 30-ті роки ХХ ст.): Док. і матеріали / Редкол.: М. М. Варварцев (відп. ред.) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 200 с.

Звід пам'яток історії та культури України: Енцикл. вид.: У 28 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Українська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – Кн. 1. – Ч. 1. – Київ. – А – Л. – 608 с.

Національне примирення чи конфронтація? 3б. док. / Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 540 с.

Протистояння: Звернення, заяви, листи громадських організацій, політичних партій, громадян України до Комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА, 1996–1998 рр. / Відп. ред. С. В. Кульчицький; Упоряд., авт. передмови Л. Гриневич. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 406 с.

Тернистим шляхом до храму: Олесь Гончар в суспільно-політичному житті України 60-80-х рр. XX ст.: 36. док. та матеріалів / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Упоряд.: П. Т. Тронько, О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк. – К.: Рідний край, 1999. – 304 с.

Українське питання в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.): В 3 ч. / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. Г. Сарбей. – К., 1999. – Ч. 1. – 205 с.; Ч. 2. – 487 с.; Ч. 3. – 276 с.

Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 13. – К.: Альтернативи, 1999. – 304 с.

Барановська Н. П. Україна – Чорнобиль – Світ: Чорнобильська проблема у міжнародному вимірі, 1986–1999. – К.: Ніка-Центр, 1999. – 400 с.

Бацак Н. І. Культурно-просвітительські заклади та громадські організації греків Північного Приазов'я. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 53 с.

Білокінь С. І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. – Т. 1. – К., 1999. – 448 с.

Бондарчук П. М. Українізаційні процеси у профспілковому русі УСРР (20-і рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 46 с.

Вівчарик М. М., Падалка С. С. Україна в етнонаціональному вимірі. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 134 с.

Герасименко Н. О. Історичні події на Україні 1657–1659 рр. (гетьманство І. Виговського) у висвітленні С. Величка. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 96 с.

Гриневич Л. В., Здіорук О. І., Здіорук С. І. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945–1998 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 172 с.

Грищенко А. П. Діяльність українських організацій на теренах Росії за доби Української Центральної Ради. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 63 с.

Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 8. – К.: Альтернативи, 1999. – 304 с.

Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. – 351 с.

Коваль М. В. Друга світова війна і Україна (1939–1945 рр.): Історіософські нотатки. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 75 с.

Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 12. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.

Комаренко Т. О., Шипович М. А. Влада і літературно-мистецька інтелігенція радянської України: 20-ті роки XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 63 с.

Кот С. І., Кардаш П. Слава українського козацтва. – Мельборн: Фортуна, 1999. – 342 с.

Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 11. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.

Лазанська Т. І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 282 с.

Мовчан О. М. Українські профспілки і радянська держава в 20-ті роки. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 277 с.

Осташко Т. С., Терещенко Ю. І. Український патріот з династії Габсбургів. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 165 с.

Павленко М. Українська Галицька Армія в умовах інтернування на теренах Чехословаччини. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 91 с.

Павленко М. Українські військові формування на теренах Румунії 1920–1923 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 61 с.

Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборях Польщі, Чехословаччини та Румунії: Ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 352 с.

- Прилуцький В. І. Молодь УСРР в період утвердження тоталітарної системи (1928–1933 рр.). – К.: Ін-т Історії України НАН України, 1999. – 61 с.
- Реєнт О. П. У робітнях історичної науки. – К.: Просвіта, 1999. – 352 с.
- Реєнт О. П., Рубльов О. С. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 10. – К.: Альтернативи, 1999. – 320 с.
- Терентьева Н. А. Греки в Украине: Экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.). – К.: Аквилон – Пресс, 1999. – 352 с.
- Сарбей В. Г. Національне відродження України / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 9. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.
- Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція середини XVII ст.: Проблеми, пошуки, рішення. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 109 с.
- Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.) / Сер. «Україна крізь віки». – Т. 7. – К.: Альтернативи, 1999. – 352 с.
- Хведченя С. Б. Киево-Печерская лавра: Пещеры, легенды, клады. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 212 с.
- Юркова О. В. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 433 с.
- Якубова Л. Д. Маріупольські греки (етнічна історія): 1778 р. – початок 30-х років XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 331 с.

2000

- Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 10: На пошану акад. Валерія Андрійовича Смолія з нагоди 25-річчя наук. діяльності та 50-річчя від дня народж. / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред.: М. Ф. Дмитрієнко, Ю. А. Пінчук. – К., 2000. Ч. 1. – 459 с.; Ч. 2. – 472 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 10 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. Ю. З. Данилюк. – К., 2000. – 556 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 11: На пошану акад. Петра Тимофійовича Тронька: До 85-річчя з дня народження / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. В. Ю. Пушкін. – К., 2000. – 524 с.
- Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 9 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 2000. – 317 с.
- Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 1 / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реєнт (голова) та ін. – К., 2000. – 262 с.
- Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. 36. наук. пр. та спогадів. – Число 4. – Ч. 1–2: Пам'яті д-ра іст. наук Олени Станіславівни Компан / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2000. – Ч. 1. – 306 с.; Ч. 2. – 581 с.
- Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: 36. наук. пр. та спогадів. – Число 5. – Ч. 1–2: На пошану акад. НАН України Валерія Андрійовича Смолія / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред.: М. Ф. Дмитрієнко, Ю. А. Пінчук. – К., 2000. – Ч. 1 – 459 с.; Ч. 2. – 472 с.
- Сторінки воєнної історії України: 36. наук. ст. – Вип. 4 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2000. – 172 с.
- Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали респ. іст. читань. – Вип. 7 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2000. – 360 с.

- Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії: Документи, матеріали, карти / Авт.: М. Дмитрієнко, В. Томазов, О. Ясь та ін. – К.: Либідь, 2000. – 488 с.

Екологічні проблеми розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. – К., 2000. – 223 с.

Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ століття / Авт.: С. В. Кульчицький, П. П. Панченко, С. С. Падалка та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 235 с.

Історія України в особах: Козаччина / Авт.: В. М. Горобець, О. І. Гуржій, В. А. Смолій та ін. – К.: Україна, 2000. – 300 с.

Історія України: Нове бачення: Навч. посіб. / Під ред. В. А. Смолія; Авт.: В. Ф. Верстюк, О. І. Гуржій, В. М. Даниленко та ін. – Вид. 2-е, доп. й перероб. – К.: Альтернативи, 2000. – 464 с.

Пам'ять Биківні: Документи та матеріали / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Упоряд.: О. Г. Бажан та ін. – К.: Рідний край, 2000. – 320 с.

Проблема ОУН–УПА: Попередня історична довідка / Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 128 с.

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Всесвітня історія. Історія України, 5–11 кл. / Авт.: Власов В., Гришак Я., Крилак К., Кульчицький С. та ін. – К.: Перун, 2000. – 94 с.

Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі (1921–1928 рр.) / Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 224 с.

Україна в Центрально-Східній Європі: Студії з історії ХІ–ХVІІІ століть / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 463 с.

Україна на зламі історичних епох: Формування нових виробничих відносин в аграрному секторі економіки сучасної України (1991–2000 рр.) / Л. Ю. Беренштейн, П. П. Панченко, С. С. Падалка та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 395 с.

Абдуллаєва М. А. Духовно-релігійне життя греків Криму наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 132 с.

Алексєєв Ю. М., Кульчицький С. В., Слюсаренко А. Г. Україна на зламі історичних епох: Державотворчий процес 1985–1999 рр.: Навч. посіб. – К.: ЕксОб, 2000. – 296 с.

Апанович О. М. Федір Павлович Шевченко: Історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, людина: Спогади та історіографічний аналіз. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2000. – 179 с.

Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Випробування вірою: Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-х рр. – К., 2000. – 332 с.

Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.). – К.: Рідний край, 2000. – 616 с.

Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Український національний рух: Основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті роки). – К.: Рідний край, 2000. – 232 с.

Барановська Н. П. Об'єкт «Укриття»: Проблеми, події, люди. – К.: Євротест, 2000. – 285 с.

Белоконь С. И. Механізм большевицького насилья: Конспект исследования. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 126 с.

Барварцев М. М. Італійці в культурному просторі України (кінець ХVІІІ – 20-ті рр. ХХ ст.): Іст.-біогр. дослідження: Словник. – К., 2000. – 323 с.

Барварцев М. М. Україна й Італія у наукових, освітніх та літературних взаєминах (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): Документи, епістолярій, матеріали. – К., 2000. – 107 с.

Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933 1946–1947: Злочини проти народу. – 2-е вид., допов. – К. Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. – 174 с.

Віднянський С. В., Дрібниця В. О. Всесвітня історія: Новітня історія. Ч. 2. 1939–2000: Навч. посіб. для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000. – 319 с.

Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 208 с.

Горобець В. Політичний устрій українських земель другої половини XVII–XVIII століть: Гетьманщина, Запоріжжя, Слобожанщина. Правобережна Україна (спроба структурно-функціонального аналізу). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 95 с.

Даниленко В. М., Кравченко А. А. Володимир Дурдуківський – педагог, критик, громадський діяч (1874–1938). – К.: Ніка-Центр, 2000. – 72 с.

Єфіменко Г. Г. Національна політика керівництва ВКП(б) в Україні 1932–1938 рр.: Освіта та наука. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 71 с.

Коваль М. В., Кульчицький С. В., Лебедева Ю. Історія України: Підруч. для 11 кл. серед. шк. – К.: Освіта, 2000. – 368 с.

Кокін С. А. Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах державного архіву СБУ. – Вип. 1: Анотований покажчик документів з фонду друкованих видань (1944–1953). – К.: Ін-т історії України НАНУ та ін., 2000. – 147 с.

Кульчицький С. В. Економічна історія Центрально-Східної Європи в XVI – XX ст.: Програма курсу. – К.: Нац. ун-т «Кієво-Могилянська Академія»; Ін-т історії України НАН України, 2000. – 58 с.

Кульчицький С. В. Курс політичної історії України XX століття. – К.: НаУКМА: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 50 с.

Кульчицький С. В. Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН–УПА: Історичний висновок про діяльність ОУН–УПА: Попередній варіант. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 38 с.

Кульчицький С. В., Павленко Ю., Руда С. П., Храмов Ю. О. Історія Національної Академії Наук України, 1918–1998. – К.: Фенікс, 2000. – 528 с.

Маньковська Р. В. Музейництво в Україні. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 140 с.

Марочко В. І. Сільськогосподарський союз нащадків голландських виходців на Україні (1921–1927 рр.): Зб. док. і матеріалів. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 339 с.

Мартинов А. Ю. Українсько-німецьке співробітництво у контексті європейської інтеграції (90-ті роки XX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 85 с.

Палієнко В. І. Пам'ятні дати з історіографії і історії України. 2000 рік: Іст.-хронол. довід. – Вип. 6. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 101 с.

Подкур Р. Ю. За повідомленням радянських спецслужб. – К.: Рідний край, 2000. – 230 с.

Рудий Г. Я. Газетна періодика – джерело вивчення проблем української культури, 1917–1920 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 441 с.

Сарбей В. Г. Хрестоматія з історії України XIX – початок XX ст.: Навч. посіб. для 9 кл. – К.: Генеза, 2000. – 272 с.

Симоненко Р. Г. Нариси історії виконавчої влади в Україні, 1917 – квітень 1918 р. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 150 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Історія України: Давні часи та середньовіччя: Проб. підруч. для 7 кл. – К.: Освіта, 2000. – 270 с.

Ресент О. П. Нариси з історії української революції. – К.: «1 вересня», 2000. – 80 с.

Ресент О. П., Дрібниця В. О. Історія України: Навч. посіб. для 9 кл. – К.: Фаренгейт, 2000. – 336 с.

Рубльов О. С., Дрібниця В. О. Історія України: Навч. посіб. для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000. – 156 с.

Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: Крок у нове тисячоліття: Досвід. Проблеми. Перспективи. – К., 2000. – 270 с.

- Усенко П. Г. І наш Тадей Косцюшко: Світоч волі на маргінесі україністики. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 56 с.
- Хміль І. В. Аграрна революція на Україні: березень 1917 р. – квітень 1918 р. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 90 с.
- Щербак В. О. Українське козацтво: Формування соціального стану: Друга половина XV – середина XVII ст. – К.: KM Academia, 2000. – 300 с.

2001

- Історико-географічні дослідження в Україні: 36. наук. пр. – Число 5 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2001. – 343 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 12 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 2001. – 492 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 13 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 2001. – 456 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 14 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 2001. – 443 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 15 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 2001. – 228 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 16 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 2001. – 358 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 17 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 2001. – 324 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 18 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 2001. – 308 с.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 19 / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., 2001. – 546 с.
- Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 10: На пошану Степана Васильовича Віднянського у зв'язку з його 50-річчям / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 2001. – 305 с.
- Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 5 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2001. – 361 с.
- Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 2 / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реєнт (голова) та ін. – К., 2001. – 282 с.
- Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: 36. наук. пр. та спогадів. – Число 6 (7). – Ч. 1–2: Пам'яті д-ра іст. наук Володимир Олексійовича Замлинського / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2001. – Ч. 1. – 416 с.; Ч. 2. – 444 с.
- Сторінки воєнної історії України: 36. наук. ст. – Вип. 5 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2001. – 261 с.
- Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика: 36. ст. – Вип. 4 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. М. Даниленко. – К., 2001. – 381 с.
- Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика: 36. ст. – Вип. 5 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. М. Даниленко. – К., 2001. – 220 с.
- Видатні діячі України минулих століть: Меморіальний альманах / Голова ред. ради В. Смолій; Авт.: В. Горбик, В. Даниленко, Ю. Пінчук та ін. – К.: Євроімідж, 2001. – 624 с.
- Київ: Енциклопедичне видання / Ред. рада: В. А. Смолій (голова) та ін.; Авт.: Н. П. Барановська, М. М. Вівчарик, В. О. Горбик та ін. – К.: Альтернативи, 2001. – 624 с.
- Нариси з історії дипломатії України / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Альтернативи, 2001. – 736 с.
- Подвижники й меценати: Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст.: Іст.-біогр. нариси / Голов. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 341 с.

Спалах у темряві: середина XVII ст. / Редкол. В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. і авт. передм. О. І. Гуржій. – К.: Україна, 2001. – 399 с.

Україна: Віхи історії / Голов. ред. ради В. А. Смолій; Упоряд.: В. Томозов, О. Ясь. – К.: Мистецтво, 2001. – 432 с.

Україна: Утвердження незалежної держави (1991–2001) / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Авт.: Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. – К.: Альтернативи, 2001. – 704 с.

Україна і Європа (1990–2000 рр.): В 2 ч. Ч. 1: Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анот. іст. хроніка / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 310 с.

Україна і Європа (1990–2000 рр.): В 2 ч. Ч. 2: Україна в міжнародних відносинах з країнами-членами Європейського Союзу: Анот. іст. хроніка / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 123 с.

Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: Нариси з історії ментальності та національної свідомості / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 317 с.

Уряди України у XX ст.: Науково-документальне видання / НАН України. Ін-т історії та ін.; Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – 607 с.

Енциклопедія життя і творчості Н. І. Костомарова (1817–1885) / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: В. А. Смолій (пред.) і др. – К., Донець: Юго-Восток, 2001. – 570 с.

Абдуллаєва М. А. Грецькі громади Криму у 1917–1938 рр.: (Етноконфесійний аспект). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 66 с.

Барановська Н. П. Соціальні та економічні наслідки Чорнобильської катастрофи. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 95 с.

Верменич Я. В. Історична регіоналістика в Україні: Спроба концептуального аналізу. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 231 с.

Віднянський С. В. Всесвітня історія: Новітня історія. Навч. посіб. для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2001. – 368 с.

Гельо А. В. Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 245 с.

Горобець В. М. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимації: Стосунки з Москвою та Варшавою, 1654–1665. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 533 с.

Гриневич В. А., Гриневич Л. В. Національне військове питання в діяльності Союзу євреїв-воїнів КВО (липень 1917 – січень 1918 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 150 с.

Гриневич В. А., Гриневич Л. В. Слідча справа М. А. Муравйова: Документальна історія. – К.: Ін-т історії України НАН України та ін., 2001. – 337 с.

Даниленко В. М., Даниленко О. В., Кокін С. А., Слюсаренко А. Г. Короткий історичний словник. – Запоріжжя: Прем'єр, 2001. – 320 с.

Єфіменко Г. Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо Радянської України (1932–1938). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 304 с.

Котляр М. Ф. Данило Галицький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 153 с.

Крижановська О. О. Києво-Флорівський (Вознесенський) жіночий монастир в документах та матеріалах XVI – початку XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 97 с.

Кульчицький С. В. Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 160 с.

Кульчицький С. В. Нотатки про українські революції. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 87 с.

Нізова Л. В. Одержавлення кустарно-ремісничої промисловості в УРСР (20–30-ті рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 167 с.

Палієнко В. І. Пам'ятні дати з історіографії і історії України, 2001 рік: Іст.-хронол. довід. – Вип. 7. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 77 с.

Прилуцький В. І. Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920–1939). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 249 с.

Реєнт О. П. Українські землі в дипломатії європейських країн. – К.: Вид-во «Шкільний світ», 2001. – № 25–26. – 32 с.

Сас П. М. Історія України XVI – XVIII століття: Навч. посіб. – Львів: Вид-во М. П. Коць, 2001. – 292 с.

Тронько П. Т. Історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень: Досвід, проблеми, перспективи. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 49 с.

Юркова О. В. Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР, 1936–1941. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 210 с.

2002

Запорозька старовина: Зб. наук. пр. – Вип. 2: П'ятиріччю заснування науково-дослідного інституту козацтва присвячується / Голов. ред. В. А. Смолій. – К., Запоріжжя: ВАТ «Мотор Січ», 2002. – 408 с.

Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – Вип. 11: На пошану вченого-історика, д-ра істор. наук, проф. Рема Георгійовича Симоненка / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2002. – 400 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронько. – К., 2002. – Вип. 20/21. – 706 с.

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 11 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 2002. – 291 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 6: На пошану Станіслава Владиславовича Кульчицького: З нагоди його 45-річчя наук. діяльності та 65-річчя від дня народж. / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2002. – 567 с.

Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 4 / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реєнт (голова) та ін. – К., 2002. – 210 с.

Ruthenica. – Т. 1 / НАН України. Ін-т історії України; Наук. ред.: В. Ричка, О. Толочко. – К., 2002. – 185 с.

Соціум: Альманах соціальної історії. – Вип. 1 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2002. – 253 с.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. – Число 8–9: Зб. наук. пр. на пошану відомого вченого, історика-українознавця, акад. Української Могілянсько-Мазепинської Академії наук (м. Оттава, Канада) Ярослава Івановича Дзири: У 2 ч. / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2002. – Ч. 1. – 436 с.; Ч. 2. – 504 с.

Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. – Вип. 7 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2002. – 320 с.

Україна в Центрально-Східній Європі: З найдавніших часів до кінця XVIII ст. – Вип. 2 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2002. – 418 с.

Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – Вип. 6 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. М. Даниленко. – К., 2002. – 367 с.

Український історичний збірник – 2001: Зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2002. – 466 с.

«А се его сребро...»: 36. пр. на пошану чл.-кор. НАН України Миколи Федорovichа Котляра з нагоди його 70-річчя / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 283 с.

Бібліографія основних видань Інституту історії України НАН України, 1936–2001 / Відп. ред. С. В. Кульчицький; Уклад.: І. С. Азарх, Л. Я. Муха. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 161 с.

Важкий шлях: Перша половина XVIII ст. / Сер. «Історія України в прозових творах та документах» / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Україна, 2002. – 384 с.

К. П. Василенко: Статті. Спогади. Листування: В 2 ч. / Відп. ред. В. О. Горбик. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – Ч. I. – 269 с.

К. П. Василенко: Статті. Спогади. Листування: В 2 ч. / Відп. ред. В. О. Горбик. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – Ч. II. – 368 с.

Галицько-Волинський літопис: Дослідження. Текст. Коментар / За ред. М. Ф. Котляра. – К.: Наук. думка, 2002. – 400 с.

З-під булави – під корону: Друга половина XVIII ст. / Сер. «Історія України в прозових творах та документах» / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Україна, 2002. – 384 с.

Історія України: Навч. посіб. / Заг. ред. В. А. Смолія. – 3-є вид., допов. й перероб. – К.: Альтернативи, 2002. – 472 с.

Листи Івана Мазепи, 1687–1691 / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – Т. I. – 480 с.

Микола Іванович Костомаров (1817–1885): Матеріали до бібліогр. / Відп. ред. Ю. А. Пінчук. – Запоріжжя; Чернігів: Сіверянська думка, 2002. – 124 с.

Станіслав Кульчицький: Бібліогр. покажч. / Історіогр. нарис О. В. Юркової; Упоряд. Т. Б. Бикова. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 225 с.

Нариси історії професійних спілок України / Кер. авт. кол. О. П. Реєнт. – К.: Федер. спілок України, 2002. – 732 с.

Новітня історія України (1900–2000): Підруч. / Авт.: С. В. Кульчицький, В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко та ін. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2002. – 719 с.

Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: Історичні нариси / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Наук. думка, 2002. – 952 с.

Проблеми вивчення історії Української революції: 36. наук. ст. / Відп. ред. В. Ф. Верстюк. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 295 с.

III з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України, 1–6 берез. 1919 р.: Стегногр. звіт / Уклад.: Р. Я. Пиріг. – К., 2002.

Українське суспільство. Друга половина XX ст.: Історія та сучасність: 36. наук.-попул. ст. / Голов. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 259 с.

Афонін Е. А., Бандурка О. М., Мартинов А. Ю. Велика розтока: Глобальні проблеми сучасності (соц.-іст. аналіз). – К.: ПАРАПАН, 2002. – 352 с.

Білокінь С. І. «Музей України. Збірка П. Потоцького»: Доба, середовище, загибель. – 2-ге вид., повне. – К.: Ін-т історії України НАН України; Київське наук. т-во ім. Петра Могили, 2002. – 250 с.

Бондарчук П. М. Політика українізації і профспілки УСРР (1920-і рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 161 с.

Войцехівська І. Н., Калакура Я. С., Павленко С. Ф. Історичне джерелознавство: Прогр. курсу для студ. іст. ф-ту. – К.: Либідь, 2002. – 486 с.

Горенко О. М. Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 154 с.

Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. Герби міст України (XIV – перша половина XX ст.). – К.: Брама, 2001. – 400 с.

- Гуржій О., Корнієнко В. Воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 83 с.
- Дзьобак В. В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі Опопу (1941 – 1944 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 261 с.
- Котляр М. Данило Галицький: Біографічний нарис / Сер. «Особистість і доба». – К.: Альтернативи, 2002. – 328 с.
- Котляр М. Ф. Історія давньоруської державності. – К.: Київський славистичний ун-т, 2002. – 234 с.
- Котляр М. Ф. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 247 с.
- Кудлай О. Б. Законотворча діяльність народного міністерства судових справ Української Центральної Ради. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 72 с.
- Кальницький М. Б., Малаков Д. В., Юркова О. В. Нариси з історії Києва: Навч. посіб. для середніх загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2002. – 384 с.
- Кульчицький С. В. Історичне місце української радянської державності. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 62 с.
- Лисенко О. Є., Марущенко О. В. Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія: Бібліогр. покажч. публ. 1998–2002. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 200 с.
- Литвин В. Тисяча років сусідства і взаємодії / Від. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 133 с.
- Литвин В., Смолій В., Шпаковатий М. Україна: ХХ століття: У 2 кн. – К.: Альтернативи, 2002. – Кн. 1. – 1007 с.; Кн. 2. – С.1008–1880.
- Литвин В. М. Формування і розвиток в Україні влади демократичного типу. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 50 с.
- Лісевич І. Т. У відблиску польських багнетів: Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень – червень 1920 р.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 226 с.
- Перкун В. П. «... І печаткою стверджую»: З історії печаток католицької церкви на Правобережній Україні (кінець ХVІІІ – ХХ ст.). – К.: [Б. в.], 2002. – 127 с.
- Плющ М. Р. Промисловість України у 80–90-ті роки: Люди, проблеми, уроки. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 335 с.
- Русина О., Горобець В., Чухліб Т. Незнайома Клію: Українська історія в таємниціях і курйозах ХV – ХVІІІ ст. – К.: Наук. думка, 2002. – 311 с.
- Струкевич О. Політико-культурні орієнтації еліти України–Гетьманщини: інтегральний погляд на питання. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 533 с.
- Трощак П. Т. Українське краєзнавство в ХХ ст.: До 75-річчя Всеукраїнської спілки краєзнавців. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 85 с.
- Хміль І. В. Під гаслом комуні: Аграрна політика РКП(б) у 1919 р. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 118 с.
- Чернухін Є. К. Грецька рукописна спадщина в Києві: Історіографія та огляд матеріалів ІV–ХХ ст. – К.: Ін-т історії України НАН України; Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського; Держ. ком. арх. України, 2002. – 326 с.
- Швидкий В. П. Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–1930-ті рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 366 с.
- Якубова Л. Д. Етнічні меншості УСРР у першій половині 20-х років ХХ ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 188 с.

2003

Запорозька старовина: Спец. вип.: Присвячується світлій пам'яті останнього кошового отамана Запорозького Війська Низового Петра Калнишевського з нагоди 200-ї річниці від дня його смерті / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К.; Запоріжжя, 2003. – 435 с.

Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – Ч.6 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2003. – 362 с.

Історіографічні дослідження в Україні: Визначні постаті української історіографії XIX – XX ст. – Вип. 12 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2003. – 529 с.

Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 13: У 2 ч. Україна–Польща: історія і сучасність: Зб. наук. пр. і спогадів про Павла Михайловича Калениченка (1923 – 1983) / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2003. – Ч. 1. – 498 с.; Ч. 2. – 455 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 22–23 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронько. – К., 2003. – 393 с.

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 12: На пошану чл.-кор. НАН України Ірини Миколаївни Мельникової / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 2003. – 316 с.

Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 5 / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реєнт (голова) та ін. – К., 2003. – 210 с.

Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 6 / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реєнт (голова) та ін. – К., 2003. – 445 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 7 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2003. – 483 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 8 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2003. – 489 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 9 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2003. – 450 с.

Ruthenica. – Т. 2 / НАН України. Ін-т історії України; Наук. ред.: В. Ричка, О. Толочко. – К., 2003. – 206 с.

Соціум: Альманах соціальної історії. – Вип. 2 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2003. – 238 с.

Соціум: Альманах соціальної історії. – Вип. 3 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2003. – 293 с.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: Зб. наук. пр. – Число 10: У 2 ч.: Пам'ять відомого вчен. історика д-ра іст. наук Михайла Брайчевського з нагоди 80-річчя від дня народження / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2003. – Ч. 1. – 392 с.; Ч. 2. – 456 с.

Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. – Вип. 7: У 2 ч. / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2003. – Ч. 1. – 319 с.; Ч. 2. – 299 с.

Україна в Центральній-Східній Європі: З найдавніших часів до кінця XVIII ст. – Вип. 3 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2003. – 426 с.

Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – Вип. 7 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. М. Даниленко. – К., 2003. – 542 с.

Український історичний збірник – 2002: Зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2003. – Вип. 5. – 458 с.

Бібліографічний покажчик творів Миколи Івановича Костомарова / Відп. ред. Ю. Пінчук. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 195 с.

Всеукраїнська спілка краєзнавців 1997 – 2003 роки / Упоряд.: О. Г. Бажан, А. А. Ситник. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 144 с.

Геноцид українського народу: Історична пам'ять та політико-правова оцінка: Міжнар. наук.-теорет. конф., Київ, 25 лист. 2000 р.: Матеріали / Ред. О. Веселова. – К., Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2003. – 596 с.

Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 888 с.

Голодомори в підрадянській Україні: Праці членів Асоціації дослідників голодоморів в Україні / Ред. О. Веселова. – К., Львів, Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2003. – 724 с.

Десять років незалежності України: Минуле та сучасне державотворення: Наук. зб. / Ред.: В. Смолій, О. Реєнт, Ю. Терещенко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 434 с.

Енциклопедія історії України: В 5 т. – Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 688 с.

Етнічна історія грецької спільноти в Україні: Бібліогр. довід.-покажч. / Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 288 с.

Історія української культури: У 5 т. – Т. 3: Українська культура другої половини XVII – XVIII століть / Ред. В. А. Смолій. – К.: Наук. думка, 2003. – 1246 с.

Київ у дні нацистської навали: За документами радянських спецслужб: До 60-річчя визволення України від гітлерівських загарбників: Зб. док. та матеріалів / Упоряд.: Т. В. Вронська, А. В. Кентій, С. А. Кокін, О. Є. Лисенко, Г. В. Смирнов. – К., Львів: Б. в., 2003. – 527 с.

Матеріали та документи Служби безпеки ОУН (б) у 1940-х рр. / Упоряд.: О. Є. Лисенко, І. К. Патриляк. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 254 с.

На скрижальх історії: 3 історії взаємоз'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940 – 1980-ті роки. Зб. док. та матеріалів. – Кн. 1 / Редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 862 с.

Переяславська Рада: очима істориків, мовою документів / Упоряд., авт. перedm.: О. І. Гуржій, Т. В. Чухліб. – К.: Україна, 2003. – 432 с.

Політика коренізації в радянській Україні (1920 – 1930-ті роки): Наук.-допом. бібліогр. покажч. / Відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 219 с.

«Сарбейвські читання»: Перше засідання всеукраїнського «круглого столу», 30 січ. 2003 року / Редкол.: О. П. Реєнт (голова) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 121 с.

XIII Міжнародний з'їзд славістів, Любляна, Словенія 15–21 серп. 2003 р. Джерелознавство, історія та культурологія слов'янських народів: Доп. / Відп. за вип. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 62 с.

Україна та Росія: Проблеми політичних та соціокультурних відносин: Зб. наук. пр. / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 604 с.

«Українізація» 1920–30-х років: Передумови, здобутки, уроки / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 392 с.

Український національно-визвольний рух березень–листопад 1917 року: Док. і матеріали / Відп. ред. В. Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2003. – 1024 с.

Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Сер. «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. / Голов. ред. В. А. Смолій. – К., Львів: Ін-т історії України НАН України, 2003. – Ч. 1. – 396 с.

Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: Студії з історії XIV ст. / Ред. Ф. М. Шабульдо. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 140 с.

Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 516 с.

Вирський Д. Кременчук 1917 – 1920 рр.: провінційні образи революції. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 80 с.

Віднянський С. В. Всесвітня історія. Новітня історія, 1939–2003: Навч. посіб. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. – Вид. 2-ге, переробл. – К.: Дієз-продукт, 2003. – 208 с.

Головко В. В. Історіографія кризи історичної науки: Український контекст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 228 с.

Горбик В. О., Денисенко Г. Г. Военна історія України в пам'ятках. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 177 с.

Гусев В. І., Калінцев Ю. О., Кульчицький С. В. Історія України: Навч. посіб. для уч. старш. кл. загальноосвіт. навч. зал. / За ред. С. В. Кульчицького. – К.: Вища шк., 2003. – 431 с.

Горбуров Є. Г., Шитюк М. М. Суспільно-політична та бойова діяльність націоналістичного підпілля України в роки німецько-румунської окупації. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 57 с.

Даниленко В. М., Кузьменко В. М. Соціальний тип та інтелектуально-освітній рівень номенклатури скрипниківського наркомосу: Біогр. нариси. – Севастополь: Вебер, 2003. – 56 с.

Ільющин І. І. Волинська трагедія 1943–1944 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 313 с.

Касьянов Г. В. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): Аналіт. огляд. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 63 с.

Катаргіна Т. Збереження культурної спадщини у Великій Британії, США, Канаді (історія і сучасність). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 186 с.

Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945 – 2000 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 250 с.

Котляр Н. Ф. Дипломатія Южної Руси. – СПб.: Алетейя, 2003. – 300 с.

Кульчицький С. Демографічні наслідки голодомору 1933 р. в Україні; Єфіменко Г. Всесоюзний перепис 1937 р. в Україні: Документи та матеріали. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 192 с.

Кульчицький С. В. Економічна історія Центрально-Східної Європи в XVI – XX ст.: Матеріали до навч. курсу. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 56 с.

Кульчицький С. В. Методологія і методика наукового дослідження: Матеріали до нормативного курсу. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 32 с.

Кульчицький С. Російська революція 1917 року: новий погляд. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 81 с.

Кульчицький С. В., Шаповал Ю. І. Новітня історія України (1914–1939): Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2003. – 304 с.

Лисенко О., Макаров В. Бойові дії авіації в роки Великої Вітчизняної війни. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 174 с.

Лисенко О. Є., Марущенко О. В. Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії: Бібліогр. покажч. / Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., Івано-Франківськ, 2003. – 124 с.

Марочко В., Хіллінг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). – К.: Наук. світ, 2003. – 302 с.

Мартинов А. Соціал-демократична партія у політичній історії Німеччини ХХ століття / Сер. «Сучасна думка». – Кн. 21. – К.: Основні цінності, 2003. – 352 с.

Мищик Ю. А., Бажан О. Г. Історія України: Посіб. для вступ. до виш. навч. закл. – К.: КМ Академія, 2003. – Ч. 3: 3 1914 р. до наших днів. – 230 с.

Нізова Л. В. Промислова кооперація Радянської України в добу НЕПу. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 215 с.

Панченко П. Релігійні конфесії в Україні в контексті історизму. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2003. – 100 с.

Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII – початку XIX ст. – К.: Стилос, 2003. – 304 с.

Реєнт О., Малій І. Історія України: Кінець XVIII – початок ХХ ст.: Посіб. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2003. – 224 с.

Реєнт О. Павло Скоропадський / Сер. «Особистість і доба». – К.: Альтернативи, 2003. – 304 с.

Реснт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 340 с.

Рубльов О. С. Новітня історія України (1939–2003): Навч. посіб. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. – Вид. 2-ге, доопрацьов. – К.: Дієз-продукт, 2003. – 192 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький / Сер. «Особистість і доба». – К.: Альтернативи, 2003. – 403 с.

Терентьева О. О. Грецькі купці Зосими: Просвітницька та благодійна діяльність (кінець XVIII – середина XIX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 187 с.

Тронецький П. Т. Краєзнавство в Україні: Здобутки і проблеми: До III з'їзду Всеукр. спілки краєзнавців. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 125 с.

Усенко П. Г. Чи був Михайло Грушевський президентом України? (Від історії національних катастроф – до катастрофи національної історії). – К.: Нора-друк, 2003. – 100 с.

Хойнацька Л. М. Відновлення машинобудівної індустрії України та його соціальні наслідки (1943 – 1950 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 232 с.

Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи: Українська держава в міжнародних відносинах 1648 – 1714 рр. – К., Нью-Йорк: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 518 с.

Чухліб Т. В. Переяслав 1654 року та проблема міжнародного утвердження Українського гетьманату. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 156 с.

2004

Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – Ч. 7 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2004. – 424 с.

Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 14 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2004. – 538 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 25: З непереможною правдою життя: Зб. наук. пр. на пошану Євгена Михайловича Скляренка / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронецький. – К., 2004. – 461 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 26 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронецький. – К., 2004. – 440 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 27 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронецький. – К., 2004. – 400 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 28: До 60-річчя визволення України / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронецький. – К., 2004. – 512 с.

Міжнародні зв'язки України: Наук. пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 13: Пам'яті д-ра іст. наук, проф. Івана Марковича Кулиничка / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 2004. – 348 с.

Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. – Вип. 7 / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реснт (голова) та ін. – К., 2004. – 302 с.

Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. – Вип. 8 / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реснт (голова) та ін. – К., 2004. – 295 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 10 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2004. – 488 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 11 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2004. – 509 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 12 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2004. – 403 с.

Ruthenica: Зб. наук. пр. – Т. 3 / НАН України. Ін-т історії України; Наук. ред.: В. М. Ричка, О. П. Толочко. – К., 2004. – 207 с.

Соціум: Альманах соціальної історії. – Вип. 4 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2004. – 244 с.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: 36. наук. пр. Число 11: У 2 ч.: До 10-річчя заснування відділу спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України НАН України / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2004. – Ч. 1. – 368 с.; Ч. 2. – 328 с.

Сторінки воєнної історії України: 36. наук. ст. – Вип. 8: У 2 ч. / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2004. – Ч. 1. – 326 с.; Ч. 2. – 335 с.

Україна в Центрально-Східній Європі: 3 найдавніших часів до кінця XVIII ст. – Вип. 4 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2004. – 528 с.

Україна соборна: 36. наук. ст. – Вип. 1 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. О. П. Реєнт. – К., 2004. – 380 с.

Український історичний збірник – 2003: 36. наук. пр. – Вип. 6 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2004. – 447 с.

Український історичний збірник – 2004: 36. наук. пр. – Вип. 7 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2004. – 502 с.

Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст.: 36. наук. пр., присвяч. пам'яті акад. НАН України Юрія Юрійовича Кондуфора: В 2 т. / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – Т. 1. – 422 с.; Т. 2. – 411 с.

Війни і мир, або «Українці – поляки: брати/вороги, сусіди» / За заг. ред. Л. Івшиної; Упоряд.: В. Горобець, В. Панченко, Ю. Шаповал. – К.: АТЗТ Українська прес-група, 2004. – 560 с.

Воєнні конфлікти другої половини ХХ ст.: 36. наук. ст. / Голов. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 100 с.

Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2: Г–Д. – 688 с.

За сценарієм ДПУ: Кримінальна справа «Українська революційно-демократична спілка»: Док. і матеріали / Наук. ред.: П. Т. Тронько, Р. Я. Пиріг. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 452 с.

Звід пам'яток історії та культури України: Енцикл. вид.: У 28 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Українська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – Кн. 1. – Ч. 2. – Київ. – М – С. – С. 609–1216.

«Істину встановлює суд історії»: 36. на пошану Федора Павловича Шевченка: У 2 т. / Відп. ред. Г. В. Боряк. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – Т. 1: Джерела. – 784 с.

«Істину встановлює суд історії»: 36. на пошану Федора Павловича Шевченка: У 2 т. / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – Т. 2: Наукові студії. – 552 с.

Крим в історичних реаліях України: Матеріали наук. конф. «Крим в історичних реаліях України: До 50-річчя входження Криму до складу УРСР», Київ, 19 лют. 2004 р. / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 404 с.

Кримські татари: шлях до повернення: Кримськотатарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х років) очима радянських спецслужб: 36. док. та матеріалів. У 2 ч. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – Ч. 1. – 395 с.

Кримські татари: шлях до повернення: Кримськотатарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х років) очима радянських спецслужб: 36. док. та матеріалів. У 2 ч. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – Ч. 2. – 362 с.

Локальні війни сучасності: 36. наук. ст. / Голов. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 117 с.

МОЯ УКРАЇНА=MY UKRAINE / Відп. ред.: С. В. Кульчицький, В. А. Смолій. – К.: Альтернативи, 2004. – 600 с.

Ні могили, ні хресного знаку: Голодомори 1932–1933 і 1946–1947 років у Чорнухинському районі Полтавщини: Док. і матеріали: Свідчення / Ред. О. М. Веселова; Упоряд. М. Булда. – Чорнухи; К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 480 с.

XI Всеукраїнська наукова конференція «Велика Вітчизняна війна: Маловідомі сторінки історії, імена, події», Київ – Хмельницький, 14–16 жовт. 2004 р.: 36 доп. і повідомл. / Відп. ред. П. Т. Тронько. – К., Хмельницький, Кам'янець-Подільський: «Поділля», 2004. – 378 с.

Полководці Війська Запорозького: Іст. портрети / Сер. «Козацька спадщина». – Кн. 2 / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: ВІК, 2004. – 276 с.

Проблема ОУН–УПА: Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Основні тези з проблеми ОУН–УПА (іст. висновок). – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 95 с.

Українська фалеристика: 3 історії нагородної спадщини: У 2 кн. / Редкол.: Б. Є. Патон (голова) та ін. – К.: Либідь, 2004. – Кн. 1. – 480 с.

Український історичний журнал: Системат. покажч. 1987–2001 рр. / Уклад.: Л. Я. Муха, І. Л. Островська, А. В. Невмиржицька, О. О. Заплотинська. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 263 с.

Українські історики ХХ ст.: Бібліогр. довід. / Сер. «Українські історики»: У 2 ч. – Вип. 2 / Голов. ред. В. А. Смолій. – К., Львів: Ін-т історії України НАН України, 2004. – Ч. 2. – 382 с.

Атрохов А. В., Гуржій О. І., Лисенко О. Є., Сидоров С. В. Особливості організації управління та зв'язку в роки Великої Вітчизняної війни. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 149 с.

Барановська Н. П. Чорнобильська катастрофа в публікаціях. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 207 с.

Бонь О. І. Академік Олекса Петрович Новицький: наукова та громадська діяльність. – К.: Рідний край, 2004. – 219 с.

Верстюк В. Ф., Горобець В. М., Толочко О. П. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси: В 3 т. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 1: Українські проекти в Російській імперії. – 504 с.

Вирський Д. «Українне місто»: Кременчук від заснування до 1764 р. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 436 с.

Гриневич В. А., Даниленко В. М., Кульчицький С. В., Лисенко О. Є. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси В 3 т. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2: Радянський проект для України. – 531 с.

Гуржій О. І. Деякі проблеми становлення купецького стану в Україні. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 80 с.

Гуржій О. І. Иван Скоропадський. – К.: Альтернативи, 2004. – 312 с.

Гуржій О., Капітан Л. «Український історичний журнал» та проблеми вітчизняної медієвістики в другій половині ХХ ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 256 с.

Гуржій О., Лега А., Макаров В. Узагальнення досвіду проведення миротворчих операцій в другій половині ХХ ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 94 с.

Гуржій О. І., Парахіна М. Б. Етнологічні осередки України в 20-х – на початку 30-х років ХХ ст.: Нарис діяльності. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 248 с.

Дмитрук В. І. Україна не мовчала: Реакція українського суспільства на події 1968 р. в Чехословаччині. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 314 с.

Донік О. М. Родина Терещенків в історії доброчинності. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 314 с.

Кульчицький С. В., Парахонський Б. О. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси: В 3 т. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес. – К.: Наук. думка, 2004. – 327 с.

Кульчицький С. В. Україна і Росія: переваги і небезпеки «особливих відносин». Роздуми історика. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 113 с.

Kul'chytsky S. National-Building in the Independent Ukraine. – Kyiv; New York: Ukrainian American Association of University Professors, 2004. – 188 p.

Мартинов А. Ю. Історична соціологія (циклічна парадигма). – К.: УАІД «Рада», 2004. – 288 с.

Мовчан О. М. Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 420 с.

Патриляк І. К. Військова діяльність ОУН(б) у 1940 – 1942 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 598 с.

Реєнт О. П., Сердюк О. В. Перша світова війна і Україна. – К.: Генеза, 2004. – 480 с.

Реєнт О. П., Коляда І. А. Україна між світовими війнами (1914–1939): Події. Люди. Документи: Нариси історії: Навч. посіб. – К.: Школа, 2004. – 544 с.

Ричка В. Княгиня Ольга. – К.: Альтернативи, 2004. – 365 с.

Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 648 с.

Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. – К.: Темпора, 2004. – 416 с.

Станіславський В. В. Запорозька Січ та Річ Посполита: 1686 – 1699. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 357 с.

Хведченя С. Б. Таємниці лаврських святинь. – К.: Географіка, 2004. – 284 с.

Хведченя С. Б. Тайни Києво-Печерської Лаври: Пещери и клады: К 2000-летию Рождества Христова и 950-летию Києво-Печерської Лаври. – К.: Географіка, 2004. – Изд. 2-е, испр. и доп. – 190 с.

Чухліб Т. В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713). – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Акад.», 2004. – 288 с.

Якубова Л. Д. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 456 с.

2005

Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки. – Вип. 1 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2005. – 401 с.

Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – Ч. 8 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2005. – 368 с.

Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 15: Визначні постаті української історіографії XIX–XX ст. / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2005. – 620 с.

Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 16: Михайло Максимович і українська історична наука: Матеріали «круглого столу», проведеного в Ін-ті історії України НАН України 10 листоп. 2004 р. з нагоди 200-річчя від дня народж. М. О. Максимовича / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Ю. А. Пінчук. – К., 2005. – 469 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. наук. пр. – Вип. 29: У 2 ч. Зразок вірного служіння Батьківщині...: Зб. наук. пр. на пошану акад. НАН України Петра Тимофійовича Тронька / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронько. – К., 2005. – Ч. 1. – 217 с.; Ч. 2. – 217–392 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 30: Зб. наук. пр. на пошану акад. НАН України Петра Тимофійовича Тронька / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронько. – К., 2005. – 360 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 31 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронько. – К., 2005. – 240 с.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. – Вип. 32 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронько. – К., 2005. – 496 с.

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 14: На пошану проф. Бориса Михайловича Гончара з нагоди 60-річчя ученого / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Віднянський. – К., 2005. – 386 с.

Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: 36. наук. пр. – Вип. 9 / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реєнт (голова) та ін. – К., 2005. – 332 с.

Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: 36. наук. пр. – Вип. 10 / НАН України. Ін-т історії України; Редкол.: О. П. Реєнт (голова) та ін. – К., 2005. – 298 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 13 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2005. – 448 с.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 14 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2005. – 491 с.

Ruthenica: 36. наук. пр. – Т. 4 / НАН України. Ін-т історії України; Наук. ред.: В. М. Ричка, О. П. Толочко. – К., 2005. – 307 с.

Соціум: Альманах соціальної історії – Вип. 5 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2005. – 304 с.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: 36. наук. пр. Число 12: У 2 ч.: На пошану акад. НАН України, Героя України, д-ра іст. наук, проф. Петра Тимофійовича Тронька з нагоди 90-річчя від дня народження / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К., 2005. – Ч. 1. – 424 с.; Ч. 2. – 456 с.

Україна в Центральній-Східній Європі: 3 найдавніших часів до кінця XVIII ст. – Вип. 5 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. – К., 2005. – 715 с.

Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика: 36. ст. – Вип. 8 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. М. Даниленко. – К., 2005. – 429 с.

Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика: 36. ст. – Вип. 9 / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. М. Даниленко. – К., 2005. – 505 с.

Український історичний збірник – 2005: 36. наук. пр. – Вип. 8 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В. А. Смолій. – К., 2005. – 554 с.

Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біогр. довід.: У 2 ч. / Відп. ред. В. О. Горбик. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Ч. 1. – 351 с.; Ч. 2. – 346 с.

Галаган Микола. 3 моїх споминів (1880-ті – 1920-ті рр.): Докум.-худож. вид. / Передм., комент.: Т. Осташко, В. Соловйова. – К.: Темпора, 2005. – 656 с.

Декабристи в Україні: Дослідження й матеріали. – Т. 4. / Редкол.: В. А. Смолій (голова проекту) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 202 с.

Друга світова війна і доля народів України: Матеріали Всеукр. наук. конф., Київ, 23–24 черв. 2005 р. / Редкол.: І. Ф. Курас, М. В. Попович, В. А. Смолій (співголови) та ін. – К.: Сфера, 2005. – 220 с.

Зневажена Клію: 36. ст. / Голов. ред. Ю. З. Данилюк. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 594 с.

Організація українських націоналістів і Українська повстанська Армія: Історичні нариси / Відп. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Наук. думка, 2005. – 495 с.

Організація українських націоналістів і Українська повстанська Армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / Кер. робочої гр. С. В. Кульчицький. – К.: Наук. думка, 2005. – 53 с.

Переяславська рада та українсько-російська угода 1654 р.: Історія, історіографія, ідеологія: Матеріали міжнар. «круглого столу» / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 224 с.

Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях: 36. ст. / Наук. ред. Ф. М. Шабельдо. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 172 с.

Сучасна українська історіографія: Проблеми методології та термінології: Матеріали науково-методологічного семінару (Київ, 17 черв. 2004 р.) / Наук. ред. Г. В. Касьянов. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 107 с.

Україна соборна: 36. наук. ст. – Вип. 2. У 3 ч. / Відп. ред. О. П. Реєнт. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Ч. 1: Історико-політологічні та правові засади соборності й державотворення в Україні. – 415 с.

Україна соборна: 36. наук. ст. – Вип. 2. У 3 ч. / Відп. ред. О. П. Реєнт. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Ч. 2: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. – 483 с.

Україна соборна: 36. наук. ст. – Вип. 2. У 3 ч. / Відп. ред. О. П. Реєнт. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Ч. 3: Історична регіоналістика в контексті соборності України. – 468 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Рік 1918: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: А. П. Грищенко, О. Й. Шусь. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 402 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Рік 1919: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. О. Бойко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 236 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Рік 1920: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. О. Михайлова. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 311 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Рік 1922: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. О. Мовчан. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 235 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1941 – 1943: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: Т. Пастушенко, Т. Заболотна, М. Дубик. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 533 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1944 – 1945: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: О. Лисенко, М. Лобода. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 279 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1946 – 1960: Довід. вид.: У 2 ч. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: О. Рабенчук, М. Смольницька. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Ч. 1: 1946 – 1952. – 286 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1946 – 1960: Довід. вид.: У 2 ч. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. М. Смольницька. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Ч. 2: 1953 – 1960. – С. 287–613.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1961 – 1975: Довід. вид.: У 2 ч. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. В. Крупина. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Ч. 1: 1961 – 1965. – 293 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1961 – 1975: Довід. вид.: У 2 ч. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: О. Бажан, О. Рабенчук. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Ч. 2: 1966 – 1975. – С. 294–613.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1991 – 1995: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: О. Андрощук, С. Падалка, Л. Ковпак. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 451 с.

Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1996 – 2000: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: Л. В. Ковпак, Н. П. Барановська. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 434 с.

Чикаленко Євген. Щоденник, 1919–1920 / За ред. В. Ф. Верстюка та М. Антоновича. – К., Нью-Йорк: Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. – 639 с.

Член-кореспондент НАН України Олександр Петрович Реєнт: Біобібліогр. покажч. / Уклад.: Н. І. Тарасова, Г. І. Германчук. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 89 с.

Блануца А. Матеріали до реєстру земельних контрактів волинської шляхти (друга половина XVI ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 129 с.

Верстюк В. Ф., Дзюба О. М., Репринцев В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення: Хронологічний довід. – Вид. 2-ге, допов., доопрац. – К.: Наук. думка, 2005. – 718 с.

Вирський Д. «Дискурс про козаків» (характеристики українського козацтва в річпосполитській історіографії останньої третини XVI – середини XVII ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 111 с.

Гедь А. Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII – XIX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 416 с.

Герасименко Н. О. Історія Межигір'я. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 288 с.

Євсеева Т. М. Російська православна церква в Україні 1917–1921 рр.: Конфлікт національних ідентичностей у православному полі. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 362 с.

Котляр М. Ф. Воєнне мистецтво Давньої Русі. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 414 с.

Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко / Сер. «Особистість і доба». – К.: Альтернативи, 2005. – 376 с.

Кульчицький С. В. Голод 1932 – 1933 рр. в Україні як геноцид = Голод 1932 – 1933 в Украине как геноцид. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 220 с.

Кульчицький С. В., Шаповал Ю. І. Новітня історія України (1939 – 2001): Підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2005. – 320 с.

Кульчицький С. Помаранчева революція. – К.: Генеза, 2005. – 368 с.

Молчанов В. Б. Життєвий рівень міського населення Правобережної України (1900 – 1914 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 318 с.

Одрін О. Природні ресурси та торговельно-економічний потенціал античних держав Північного Причорномор'я: Нижнє Подністров'я та Нижнє Побужжя. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 94 с.

Пінчук Ю. А. Мемуари про Миколу Костомарова графині Катерини Юнге, Надії Білозерської, Аліни Костомарової: Історіографічні нариси з додатком спогадів Олександри Куліш, Віри Мордовцевої та статті Ольги Багалій. – К.: Вища шк., 2005. – 142 с.

Реєнт О. П., Шевченко В. М. Історія України у схемах і таблицях: Навч. посіб. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 162 с.

Реєнт О. П. Перечитуючи написане. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 256 с.

Ричка В. М. «Київ – Другий Єрусалим»: з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 243 с.

Русина О. В. Студії з історії Києва та Київської землі. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 346 с.

Слюсаренко О. О., Терентьева Н. О. Торгово-економічні зв'язки України і Греції: Історичні традиції та сьогодення. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2005. – 384 с.

Ставинський В. І. Київ і київське літописання в XIII столітті. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2005. – 107 с.

Терентьева Н. О. Таємне грецьке товариство «Філікі Етерія»: Організаційний та політико-ідеологічний центр підготовки грецької революції 1821–1829 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 352 с.

Толочко А. П. «История Российская» Василия Татищева: Источники и известия. – М.: Новое литературное обозрение; К.: Критика, 2005. – 544 с.

Толочко О. Замітки з Галицько-Волинського літописання. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 33 с.

Толочко О. Чи була «візантійська реформа» Володимира Святославича? – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 48 с.

Толочко О. Юрій Долгорукий в «Історії Російській» Василя Татищева. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 16 с.

Удод О. А., Шевченко А. Ю. Микола Неонович Петровський (1894–1951): Життя і творчий шлях історика. – К.: Генеза, 2005. – 192 с.

Федорова Л. Д. Київське воєнно-історичне товариство в пам'яткоохоронному і краєзнавчому русі Наддніпрянської України початку 20 ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 261 с.

Хведченя С. Илья Муромец – святой богатырь. – К.: Географика, 2005. – 242 с.

Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи: Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. – Вид. 2-ге, допрац. – К.: Арістей, 2005. – 640 с.

Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 427 с.

Юсова Н. Генезис концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР (1930-ті – перша половина 1940-х рр.): Монографія. – Вінниця: Консоль, 2005. – 545 с.

Упорядники І. С. Азарх, Л. Я. Муха, І. Л. Островська

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ¹

- В РНК УСРР. Про організацію в Академії наук УСРР відділу суспільних наук // Комуніст. – 1936. – 10 серп.
- Тематичний план Академії наук УРСР на 1937 рік: Проект. – К., 1937.
- Академія наук УРСР у другій п'ятирічці // Вісті АН УРСР. – 1937. – № 6–7.
- Белоусов С. М. На історичному фронті України // Комуніст. – 1937. – 22 серп.
- Кленовий А., Запорізький Б. Проти буржуазних націоналістів // Комуніст. – 1937. – 5 жовт.
- Іофанов Д. М. Обговорення тематичних планів інститутів суспільних наук // Вісті АН УРСР. – 1938. – № 1.
- Хроніка. В Інституті історії України // Вісті АН УРСР. – 1938. – № 1.
- Белоусов С. М. В інституті історії України // Вісті. – 1938. – 11 жовт.
- Супруненко М. Інститут історії України в 1938 р. // Вісті АН УРСР. – 1939. – № 1–2.
- Хроніка. Историческая наука в СССР. Научная сессия Института истории Украины Академии наук УССР, посвященная истории Западной Украины // Историк–марксист. – 1940. – Кн. 2.
- Славін Л. М. Відділ суспільних наук Академії наук УРСР в 1939 р. // Вісті АН УРСР. – 1940. – № 3.
- Калинович М. Червнева сесія Відділу суспільних наук АН УРСР // Вісті АН УРСР. – 1940. – № 6.
- Славін Л. М. Інститути Відділу суспільних наук в 1940 р. // Вісті АН УРСР. – 1940. – № 9.
- Сесія Інституту історії України // Вісті АН УРСР. – 1940. – № 10.
- Сапегін А. А. Тематичний план Академії наук УРСР в 1941 р.: Доповідь на загальних зборах АН УРСР 18 грудня 1940 р. // Вісті АН УРСР. – 1941. – № 1.
- Сапегін А. А. Підсумки роботи Академії наук за 1940 р.: Доповідь на сесії АН УРСР 21 квітня 1941 р. // Вісті АН УРСР. – 1941. – № 4.
- По наукових закладах. В інституті історії України // Радянська Україна. – 1941. – № 1 (квітень).
- О научной работе историков Одессы и Киева // Историк–марксист. – 1941. – Кн. 6.
- Академія наук УРСР у 1941 році. – К., 1941.
- Петровський М. Наша робота за час війни (Інститут Історії і Археології Української Академії Наук у дні Вітчизняної війни) // Київська Правда. – 1943. – 26 лист.
- Петровський М. Інститут Історії України Академії Наук УРСР // Українське Слово. – Вінніпег. – 1945. – 11 лип.
- Литвин К. Об истории украинского народа // Большевик. – 1947. – № 7.
- До кінця ліквідувати буржуазно-націоналістичні перекручення історії України // Большевик України. – 1947. – № 8.
- Парамонов С. 35-ліття Української Академії Наук // Віра і культура. – Вінніпег, 1953. – Ч. 1.
- За глубокое научное изучение истории украинского народа // Вопросы истории. – 1955. – № 7.
- Полонська–Василенко Н. Українська академія наук: Нарис історії: У 2 ч. – Мюнхен, 1955–1958. Перевидано із примітками і коментарями: Полонська–Василенко Н. Українська академія наук: Нарис історії: – К., 1993.
- Крупницький Б. Українська історична наука під советами (1920–1950). – Мюнхен, 1957.
- Полонська–Василенко Н. Історична наука в Україні за советської доби та доля

¹ Бібліографія складена за хронологічним принципом.

істориків // Записки НТШ. – Т. CLXXIII: Збірник на пошану українських учених, знищених большевицькою Москвою. – Париж, Чикаго, 1962.

Історія Академії наук Української РСР: У 2 т. – К., 1967.

Дядиченко В. А., Лось Ф. Є., Сарбей В. Г. Розвиток історичної науки в Українській РСР. – К., 1970.

Ладивір І. І. Вклад вчених Академії наук Української РСР в перемогу над фашистською Німеччиною, 1941–1945 рр. – К., 1970.

Ладивір І. І. Вклад вчених АН УРСР у зміцнення економіки і розвиток культури братніх республік у роки Великої Вітчизняної війни // Вісник АН УРСР. – 1970. – № 5.

Лисяк–Рудницький І. Довкола Міжнародного історичного конгресу у Відні // Лисяк–Рудницький І. Між історією й політикою: Статті до історії та критики української суспільно–політичної думки. – Мюнхен, 1973.

Комаренко Н. В. Установи історичної науки в Українській РСР (1917–1937 рр.). – К., 1973.

Комаренко Н. В. До питання про генезис Інституту історії АН УРСР // УІЖ. – 1972. – № 5.

Лось Ф. Є. З приводу листа Н. В. Комаренко // УІЖ. – 1972. – № 8.

Гуслистий К. Г. З приводу листа Н. В. Комаренко // УІЖ. – 1972. – № 8.

Розвиток історичної науки на Україні за роки радянської влади. – К., 1973.

Ладивір І. І. Вклад вчених АН Української РСР у перемогу над фашистською Німеччиною // Вісник АН УРСР. – 1975. – № 4.

Історія та історіографія України: Зб. наук. праць: Присвячується пам'яті чл.–кор. АН УРСР І. О. Гуржія. – К., 1985.

Історіографія історії Української ССР. – К., 1986.

Санцевич А. В., Комаренко Н. В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. 1936–1986 гг. – К., 1986.

Культурне будівництво в Українській РСР. 1928 – червень 1941: Зб. док. і матеріалів. – К., 1986.

Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941 – 1950: Зб. док. і матеріалів. – К., 1989.

У ЦК Компартії України: Принципова політична оцінка // Радянська Україна. – 1990. – 19 черв.

Розвиток науки в західних областях Української РСР за роки радянської влади. 1939–1989. – К., 1990.

Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Зб. док. і матеріалів. – К., 1994.

Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20–50–і роки ХХ ст.). – К., 1994.

Історія українського середньовіччя: козацька доба: Зб. наук. пр.: На пошану історика, лауреата Держ. премії України ім. Т. Шевченка О. М. Апанович: У 2 ч. – К., 1995.

Під знаком Клію: На пошану Олени Апанович. – Дніпропетровськ, 1995.

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 5: На пошану Івана Марковича Кулиничя у зв'язку з його 70–річчям. – К., 1995.

Культурне життя в Україні: Західні землі: Документи і матеріали. – Т.1 (1939–1953). – К., 1995.

Смолій В. Скарбниця історії України // Урядовий кур'єр. – 1996. – 27 лип.

У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і матеріалів: У 2-х ч. – К., 1996.

Коваль М. В., Рубльов О. С. Інститут історії України НАН України: перше двадцятиріччя (1936–1956 рр.) // УІЖ. – 1996. – № 6.

Рубльов О. С. Маловідомі сторінки біографії українського історика: Михайло Марченко // УІЖ. – 1996. – № 1–3.

Мовчан О. М. Наукові праці, видані поліграфічною дільницею Інституту історії

- України НАН України. 1988–1997: Анотований бібліографічний покажчик. – К., 1997.
- Ресет О., Лисенко О. «Історичні зошити»: Огляд видань Інституту історії України НАНУ за останнє десятиріччя. – К., 1997.
- Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 6: На пошану Павла Степановича Соханя у зв'язку з його 70-річчям. – К., 1997.
- Середньовічна Україна: Зб. наук. пр. – Вип. 2: Присвячується пам'яті чл.–кор. НАН України Івана Олександровича Гуржія з нагоди 80-річчя від дня народження. – К., 1997.
- Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Зб. наук. пр. та спогадів. – Число 1: На пошану докт. іст. наук М. Ф. Дмитрієнко. – К., 1997.
- Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довідник / Сер. «Українські історики». – Вип. 1. – К., 1998.
- Санцевич А. В. Інститут історії України Національної Академії наук України. Історіографічний нарис: До 60-річчя установи. – К., 1998.
- Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр.: На пошану видатного вченого-історика, чл.–кор. НАНУ, д-ра іст. наук, проф. Федора Павловича Шевченка. – К., 1998.
- Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 8: На пошану д-ра іст. наук Юрія Анатолійовича Пінчука. – К., 1998.
- Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Зб. наук. пр. та спогадів. – Число 2: Пам'яті чл.–кор. НАН України Івана Олександровича Гуржія. – К., 1998.
- Україна в європейських міжнародних відносинах: Наук. зб.: Присвячується чл.–кор. НАН України Ірині Миколаївні Мельниковій у зв'язку з її 80-річчям та 50-річчям наук. діяльності. – К., 1998.
- Кондратюк К., Лучаківська І. Західноукраїнська інтелігенція у перші роки радянської влади (вересень 1939 – червень 1941 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 33. – Львів, 1998.
- Федорук Я. Нові документи про розформування НТШ у Львові // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові / Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Праці сесій, конференцій, симпозіумів, круглих столів НТШ. – Т. 10. – Львів, 1998.
- Верба І. Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні: До 100-річчя з дня народження. – К., 1999.
- Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 7: Пам'яті чл.–кор. НАН України Федора Павловича Шевченка. – К., 1999.
- Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 9: Пам'яті д-ра іст. наук. Віталія Григоровича Сарбея. – К., 1999.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 4: Життя триває...: На пошану д-ра іст. наук Євгена Михайловича Склярєнка. – К., 1999.
- Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Зб. наук. пр. та спогадів. – Число 3: Пам'яті д-ра іст. наук Анатолія Васильовича Санцевича. – К., 1999.
- Кульчицький С. В., Павленко Ю., Руда С. П., Храмов Ю. О. Історія Національної Академії Наук України, 1918–1998. – К., 2000.
- Оглоблин О. П. Мій творчий шлях українського історика // Олександр Мезько-Оглоблин: Дослідження та матеріали: До століття народження історика. Видання 2. – Нью-Йорк, Острог, Київ, Торонто, 2000.
- Михайло Рубач: архівіст, історик, педагог. – К., 2000.
- Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 11: На пошану акад. Петра Тимофійовича Тронька: До 85-річчя з дня народження. – К., 2000.
- Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. – Ч. 5: Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 10: Об'єднаний вип. зб. наук. праць на пошану акад. В. А. Смолія: З нагоди 25-річчя наук. діяльності та 50-річчя від дня

народж.: У 2-х ч. – Ч. 1: Джерелознавство та спеціальні іст. дисципліни; Ч. 2: Історіографія. – К., 2000.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Зб. наук. пр. та спогадів. – Число 4. – Ч. 1–2: Пам'яті д-ра іст. наук Олени Станіславівни Компан. – К., 2000.

Галайчак Т., Луцький О. Інститут суспільних наук: сторінки історії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. – Вип. 7. – Львів, 2000.

Удод О. Історія в дзеркалі аксіології: Роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу в 1920–1930-х роках. – К., 2000.

Верба І. В. Життя і творчість Н. Д. Полонської–Василенко (1884–1973). – К., 2000.

Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР (1936–1941 рр.) / Упоряд. О. В. Юркова. – К., 2001.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів, 2001.

Луцький О. Науково-організаційна і педагогічна діяльність І. П. Крип'якевича у вересні 1939 – червні 1941 рр. // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – Львів, 2001.

Рубльов О. З листування Івана Крип'якевича з київськими колегами (1958–1959 рр.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць. / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – Львів, 2001.

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 10: На пошану Степана Васильовича Віднянського у зв'язку з його 50-річчям. – К., 2001.

Юркова О. З історії створення та діяльності Львівського відділення Інституту історії України (1940–1941 рр.) // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий науковий збірник. – Вип. 4: Студії на пошану Руслана Пирого. – К., 2001.

Коваль М. В. Політика проти історії: українська історична наука в Другій світовій війні й перші повоєнні роки // УІЖ. – 2002. – № 1.

Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – Вип. 11: На пошану вченого-історика, д-ра істор. наук, проф. Рема Георгійовича Симоненка. – К., 2002.

Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 6: На пошану Станіслава Владиславовича Кульчицького: З нагоди його 45-річчя наук. діяльності та 65-річчя від дня народж. – К., 2002.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. – Число 8–9: Зб. наук. пр. на пошану відомого вченого, історика-українознавця, акад. Української Могілянсько–Мазепинської Академії наук (м. Оттава, Канада) Ярослава Івановича Дзири: У 2 ч. – К., 2002.

«А се его сребро...»: Зб. пр. на пошану чл.–кор. НАН України Миколи Федорича Котляра з нагоди його 70-річчя. – К., 2002.

Бібліографія основних видань Інституту історії України НАН України, 1936–2001. – К., 2002.

Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 13: У 2 ч. Україна–Польща: історія і сучасність: Зб. наук. пр. і спогадів про Павла Михайловича Калениченка (1923 – 1983). – К., 2003.

Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 12: На пошану чл.–кор. НАН України Ірини Миколаївни Мельникової. – К., 2003.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: Зб. наук. пр. –

Число 10: У 2 ч.: Пам'яті відомого вчен. історика д-ра іст. наук Михайла Брайчевського з нагоди 80-річчя від дня народження. – К., 2003.

Історія Національної академії наук України (1934–1937): Документи і матеріали. – К., 2003.

Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали. – К., 2003.

Національна академія наук України. Персональний склад. 1918–2003. – К., 2003.

«Сарбейські читання»: Перше засідання Всеукр. «круглого столу», 30 січ. 2003 р.: Тези виступів. – К., 2003.

Оглоблин О. Українська історіографія 1917–1956 / Пер. з англ. – К., 2003.

Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 1. – К., Львів, 2003.

Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – Т. 1. – К., Кам'янець–Подільський, 2003.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 25: З непереможно правдою життя: Зб. наук. пр. на пошану Євгена Михайловича Скляренка. – К., 2004.

Міжнародні зв'язки України: Наук. пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 13: Пам'яті д-ра іст. наук, проф. Івана Марковича Кулиничка. – К., 2004.

«Істину встановлює суд історії»: Зб. на пошану Федора Павловича Шевченка: У 2 т. – К., 2004. – Т. 1: Джерела; Т. 2: Наукові студії.

Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст.: Зб. наук. пр., присвяч. пам'яті акад. НАН України Юрія Юрійовича Кондуфора: В 2 т. – К., 2004.

Гуржій О., Капітан Л. «Український історичний журнал» та проблеми вітчизняної медієвістики в другій половині ХХ ст. – К., 2004.

Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К., 2004.

Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 2: У 2 ч. – Ч. 2. – К., 2004.

Бібліотека Інституту історії України НАН України // Наукові бібліотеки України: Довідник. – К., 2004.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. наук. пр. – Вип. 29: У 2 ч. Зразок вірного служіння Батьківщині...: Зб. наук. пр. на пошану акад. НАН України Петра Тимофійовича Тронька. – К., 2005.

Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Вип. 30: Зб. наук. пр. на пошану акад. НАН України Петра Тимофійовича Тронька. – К., 2005.

Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики: Зб. наук. пр. Число 12: У 2 ч.: На пошану акад. НАН України, Героя України, д-ра іст. наук, проф. Петра Тимофійовича Тронька з нагоди 90-річчя від дня народження. – К., 2005.

Удод О. А., Шевченко А. Ю. Микола Неонівч Петровський (1894–1951): життя і творчий шлях історика. – К., 2005.

Рубльов О. С. Інститут історії України НАН України // Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К., 2005. – Т. 3.

Українські історики ХХ ст.: Біобібліогр. довід. / Серія «Українські історики». – Вип. 3. – К., 2006.

Праці Інституту історії України НАН України, видані на власній поліграфічній базі (1988–2005 рр.): Бібліографічний покажчик. – К., 2006.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК ¹

- А. М. 508
Абаліхін Б. С. 251
Аббасов А. М. 267
Абдуллаєва М. А. 199, 203, 206, 297, 478, 765, 768
Авилов О. В. 725
Автомонов П. Ф. 253
Агапіт Печерський 169
Агол І. І. 312
Азарх І. С. 34, 154, 210, 304, 770, 782
Айкель М. 228
Аксельрод Л. І. 307
Алекберлі М. А. 242
Александра М. Ф. 419
Александрова П. С. 403
Алексєєв Ю. М. 752, 765
Алексієвєць М. М. 142, 281
Алєщенко М. І. 278
Алігєрі Д. 662
Алієв І. Г. 257
Алфьорова З. І. 291
Альошина В. А. 272
Аморґ Ч. 744
Ананенко Т. П. 236
Андрєєв Я. Ф. 240
Андріанов В. Н. 280
Андрійченко В. А. 638
Андрощук О. В. 135–137, 301, 478, 780
Андрусишин Б. І. 293, 299–300, 302, 462, 753
Андрусов Н. І. 607
Анісімов Ю. О. 21, 256, 267, 478, 685
Антонович В. Б. 207, 356, 407, 415–416, 512, 660–661, 666
Антонович М. 620, 780
Антонович О. 479, 494, 697
Антонович Т. 479, 494, 697
Антонов-Овсієнко В. О. 686, 713
Антоноук Д. І. 589
Антоноук С. М. 263, 278, 285
Анфімов О. М. 274
Апанович О. М. (Апанович Е. М.) 17, 19, 23–24, 27, 34, 44–51, 63, 146, 152, 162, 224, 231, 239, 248, 250, 295, 328, 416, 479, 681, 692, 694, 697, 703, 705, 709, 717, 754, 760, 765, 784
Аппагов С. І. 270
Араджіоні М. А. 203, 206
Арманд І. 372
Арсєнґєв М. В. 244
Артем (Сергєєв Ф. А.) 240, 542
Артеменко І. І. (Артеменко И. И.) 258, 694, 726, 731, 733, 739
Артоболєвський І. І. 403–404
Артьомов О. С. 302
Архипєнко С. Г. 213
Архипова С. І. 193
Архіпов І. В. 694
Аршинова Л. Д. 268
Асагуров С. К. 145, 479
Ассур Л. В. 404
Астахов В. І. 254, 347
Ататюрк М. К. 674
Атрохов А. В. 777
Ауліх В. В. 258
Афонін Е. А. 770
Афонін Ю. В. 284
Ачкасов В. І. 270
Ашрафьян З. А. 311, 636
Бабиц В. С. 266, 276
Бабій Б. М. 257, 383, 407, 636
Бабій Т. П. 480
Бабко Ю. В. 258
Багалій Д. І. 5, 10, 60, 183, 277, 407, 412, 416, 451, 486, 490, 526–527, 588, 606, 638, 661
Багалій О. Д. 620, 781
Багмет М. О. 287
Бажан М. П. 325, 388, 407, 762, 776
Бажан О. Г. 30, 32, 187, 193, 301, 480, 754, 763, 765, 772, 774, 780
Бажєнов Л. В. 189, 288, 291, 598, 666
Бай З. 599
Байраківський А. І. 268, 295–296
Бакалейко С. В. 268
Бакулін Д. І. 236, 238
Бакуменко П. І. 250–251, 253, 255, 257, 457
Балабушевич Т. А. 155–156, 158–159, 480, 750
Балицький В. А. 311
Балковий П. М. 23, 111–113, 124, 231, 239, 243, 481, 709, 713
Балєєв І. Л. 241
Бандурка О. М. 770
Банґиш-Камєнський Д. М. 60, 408, 526
Барабай А. З. 23, 147, 230, 249–251, 254, 481–483, 708–709
Баран В. Д. 259, 687, 695
Баран В. К. 301, 422, 763
Баранов І. А. 296
Баранович А. И. 514, 703
Барановська (Барановская) П. П. 133–135, 137, 271, 280, 482, 695, 735, 754, 756, 758, 763, 765, 767–768, 777, 780
Барвінський В. 408
Барвінський О. 513
Басара-Тилішак Г. Б. 94, 482

¹ До покажчика не внесені імена, що зустрічаються в назвах установ, вулиць, орденів.

- Баторій С. 544
 Бахмат С. П. 274
 Бацак К. Ю. 145, 482
 Бацак Н. І. 198, 203, 206, 295, 483, 760, 763
 Бачинська О. А. 61
 Бачинський (Бачинский) П. П. 712, 714
 Ббель А. 541
 Бевзо О. А. 146–148, 153–154, 230, 483, 708, 719–720
 Безбородько [О. А.] 617
 Безлюдна І. В. 132
 Безработний – див. Мануїльський Д. З.
 Безтака П. М. 254
 Бекетов Н. І. 665
 Белічко Ю. В. 262
 Белый Б. Н. 685
 Бем Н. В. 301
 Беніков Д. С. 240, 247
 Бердута М. З. 632
 Бережний І. С. 251
 Березанська Г. Б. 67
 Березин Б. М. 246
 Березовчук М. Д. 242, 267–268, 271, 275–276, 278, 419, 457
 Беренштейн Л. Ю. 765
 Беринг В. 266
 Берлизов А. 617
 Берлінський Д. Ю. 239
 Берло Г. 511
 Берхін І. Б. 269, 278
 Бескровний Л. Г. 707
 Бетанкур А. 404, 489
 Бец В. 356
 Бела О. М. 289
 Белінський С. Ф. 85, 153–154, 251, 484
 Белоловов Ю. Г. 301
 Белоусов С. М. (Білоусов С. М., Белоусов С. Н., Белоусов С. П.) 9–10, 12–14, 18, 41, 95–96, 109, 207, 231, 237, 240, 242, 247, 249, 251, 306, 310, 313–319, 367, 414, 484, 639, 671, 700–702, 783
 Белявський М. Т. 265
 Беляєв С. О. 273
 Белякевич (Білякевич) І. І. 17, 485, 545
 Бикова Т. Б. 102, 104, 109, 304, 485, 770
 Бистренко П. П. 10–11, 14, 147, 235, 243, 485, 707
 Бичко І. В. 531
 Бібіков С. М. 253, 255, 258, 383, 407
 Бідзиля В. І. 252
 Білан В. Т. 253
 Білан Ю. Я. 235, 248
 Біленький С. 626
 Білецький А. О. 252, 662
 Білецький О. І. 407, 532
 Білецький С. Т. 11, 248, 367, 486
 Білий П. Ф. 275
 Білик П. А. 10, 14, 70, 486
 Білодід І. К. 217, 221, 407
 Білозерська П. О. 619, 781
 Білокінь С. І. (Белоконь С. И.) 32, 34, 127–132, 320, 487, 615, 660, 693–694, 752, 759, 763, 765, 770
 Білополий В. В. 280
 Білоус Н. О. 67, 487
 Білоусов М. М. 281
 Білоцерківський О. П. 155
 Білошка (Белошка) О. А. 274, 488, 741
 Біляшевський М. (Біляшівський М.) 556
 Бістрікер А. З. 123
 Благовєс Д. 541
 Блануца А. В. 63, 65, 67, 302, 488, 781
 Блашук С. М. 154
 Близнюк В. Ф. 279
 Бовгира А. М. 154, 301, 489
 Богачук С. С. 296
 Богачук С. Г. 268
 Боголюбов М. М. 259, 403
 Боголюбов О. М. (Боголюбов А. П.) 402–404, 489, 528, 667, 671–672, 684–685, 740
 Боголюбова О. В. 403
 Богомолець О. О. 322
 Богун І. 15, 228, 320, 598, 618, 623, 704–705
 Бодянский О. М. 661
 Босв Ю. О. (Босв Ю. А.) 23, 245, 490, 541, 707, 712
 Босчко В. Д. 158, 281, 490, 747, 752
 Божок І. Г. 257
 Бойко В. М. 293
 Бойко І. Д. 19–20, 23, 43–44, 46–49, 236, 238–239, 241, 328, 490, 703, 711
 Бойко О. Д. (Бойко Е. Д.) 32, 93–94, 272, 304, 491, 522, 727, 741, 749, 752, 756, 758, 780
 Бойко П. А. 253
 Бойко Ю. 607
 Бойко Я. В. 283
 Бойченко І. К. 269
 Бойчук М. 487
 Бокотей В. 608
 Болбочан П. 92, 507, 608, 778
 Болгаранов Б. 222
 Болеслав-Юрій II 656
 Бомбандьорова О. А. 296
 Бондар А. Г. 97, 712
 Бондар М. М. 255
 Бондар Т. Д. 664
 Бондаревський А. В. 241
 Бондаренко І. М. 85, 491
 Бондаренко Р. І. 172–173, 178, 181–182
 Бондаровська Е. М. 241
 Бондарчук В. Г. 716
 Бондарчук О. О. 290
 Бондарчук П. М. 126–127, 130–132, 492, 693, 759–760, 763, 770
 Бонь О. І. 777
 Боплан Г. Л. де 56, 356
 Борисенко В. Й. 24, 51–52, 55–56, 63, 284, 287, 292, 294–295, 297, 299, 303, 492, 730, 739

- Борисковський П. І. 258
 Борисов Ю. С. 274
 Борканюк О. 520
 Бородин О. А. 519, 680
 Боршевський В. Я. 239, 272
 Боряк Г. В. 54, 235, 279, 288, 290, 292,
 303–304, 492, 681, 776
 Ботушанський В. М. 260, 493, 724
 Бохан І. В. 254, 263–264, 267
 Бош Є. Б. 712
 Брагінєць А. С. 494
 Брайчевський М. Ю. 23–24, 47–51, 168,
 221, 224, 252–253, 494–495, 695,
 711–712, 772, 787
 Браницький В. О. 257
 Братченко С. Н. 255
 Брега Г. С. 127, 266, 271–272, 275, 495,
 693, 695, 727, 736, 752, 759
 Брехуненко В. А. 291, 297
 Бречак І. М. 716, 719
 Брицький П. П. 142, 264
 Бродський Р. М. 262
 Бруз В. С. 262–263
 Брянцева Т. П. 268
 Бубнов А. С. 713
 Буганов В. І. 270, 276–277, 283, 285, 407
 Будницький А. І. 265, 495
 Будяков В. В. 282, 495
 Бузало В. Й. (Бузало В. И.) 33, 158–159,
 161, 274, 279–280, 496, 580, 739, 756
 Булда М. 777
 Булигін І. А. (Булыгин И. А.) 284, 409
 Бульба-Боровець Тарас 754, 771
 Буравченко А. О. 280, 286, 289, 291,
 293, 295, 299, 302–303, 571
 Бураков А. В. 256
 Бураков Ю. В. 268
 Буран В. А. 286
 Буряк М. Д. 267
 Бутич І. Л. 25, 30, 152, 218, 222, 240, 252,
 257, 271
 Бутник-Сіверський Б. С. 236
 Бухало Г. В. 268
 Буцик А. К. 250–252
 Буцко О. В. 32, 115–118, 123–124, 272,
 441, 496, 739, 747, 758
 Буцько М. О. 251, 253, 255, 258, 262–263, 267
 Бушин М. І. 292, 303
 В. К. 597, 616, 649
 В. П. 482
 В. С. 554
 Вавілов М. 629
 Ваїнер С. Х. 724
 Вакулич В. М. 137, 496
 Валєв Л. Б. 261
 Ванєєв Г. І. 269
 Варварцев М. М. (Варварцев Н. Н.) 31,
 141–143, 145, 211, 259, 269, 282, 483,
 497, 683, 698, 723, 725, 736, 739,
 744–745, 752, 762, 765
 Варєцький В. Л. 97, 238, 242–243, 246,
 249, 497, 708
 Варганов Г. І. 283
 Варгерел А. Г. 752
 Варшавчик М. А. 237, 268, 273, 276,
 281, 283
 Василенко А. О. 449
 Василенко В. К. 267
 Василенко К. П. 177, 667, 770
 Василенко М. П. 407, 451, 512–513, 593, 629
 Василенко П. М. 742
 Васильєв В. Ю. 193, 498
 Васильєв І. І. 258
 Васильєва Н. Ф. 132, 693
 Васильєва О. 123
 Васильєва, директор Інституту філософії
 ВУАМЛІН 309
 Васюк Л. І. 249, 273
 Васюта І. К. 261, 276
 Васюта С. І. 291
 Вахбрейт З. Д. 245
 Вашук Д. П. 63, 67, 304, 498
 Введенський А. О. 17, 44, 214, 221,
 237–239, 241–247, 249–251, 377, 473,
 498, 596
 Вєгеш М. М. 145, 294, 503, 760
 Ведельський-Ведель (Ведель) А. Л. 573
 Векилова Є. О. 253, 258
 Вєласкєс 534
 Величко С. В. 151, 510, 532, 753, 763
 Вєльямінова З. Р. 499
 Вєрба І. В. 294, 300, 303, 607, 623,
 785–786
 Вєрбиленко Г. А. 173, 182, 193
 Вєрбило О. М. 270
 Вєрбицький Т. 533
 Вєрєтєнников В. І. 492, 618
 Вєрменич Я. В. 190–191, 193, 297, 303,
 464, 499, 693, 758, 773
 Вєрнадський В. І. (Вернадский В. И.)
 479, 512
 Вєрстєк В. Ф. 31–32, 86, 88–89, 91–94,
 211, 213, 235, 267, 282, 286, 290–291,
 293–294, 298, 301, 303, 500, 695, 698,
 736, 746–748, 754–756, 758, 760, 765,
 768, 770, 773, 777, 780–781
 Вєрєвкін В. В. 271
 Вєселова (Погорельцева) О. М. (Вєселова А. М.)
 24, 32, 105–107, 109, 133, 271,
 500, 637, 698, 735, 755, 758, 765,
 772–773, 777
 Вєтров І. Г. 295, 303
 Виврот Т. М. 401, 501
 Виговський І. І. (Выговский И. И.) 52,
 63, 262, 501, 723
 Виговський І., гетьман 151, 510–512,
 532, 763
 Винар Л. 213, 366, 593, 607
 Винниченко В. К. 372, 516, 575, 661, 781

- Виноградов К. Б. 271
 Винокур І. С. 557
 Винокуров В. А. 731
 Винокуров Ю. О. 166
 Вирський Д. С. 154, 502, 773, 777, 781
 Висовень О. І. 301
 Висотська Т. М. 253
 Висоцький С. О. 252, 270
 Вівчарик М. М. (Вивчарик М. Н.) 124,
 133, 502, 744, 760, 763, 767
 Віднянський (Виднянський) С. В. 24,
 31–32, 139, 141, 143–145, 211, 213, 235,
 265, 291–296, 298–300, 302–303, 467,
 502, 538, 592, 597, 693, 696, 698, 729,
 732–733, 735, 739, 744–745, 749,
 752–753, 757, 759–760, 762, 764,
 766–769, 772–773, 775, 779, 786
 Візер Б. К. 253, 255
 Вілкул Т. Л. 63, 67, 298, 503
 Вільшанська О. Л. 80–82, 85
 Вірник Д. Ф. 237, 317, 575
 Вітрук (Витрук) Л. Д. 24, 27, 253, 504,
 720, 722, 739
 Вітрученко О. Н. 504
 Владимир Ярославич 621
 Владимирський-Буданов М. Ф. 450–451,
 473, 588
 Власов В. 760, 765
 Власов С. Н. 524
 Власюк І. М. 297
 Вовк А. А. 237–238, 240, 248–249, 252,
 256, 263, 267, 269, 578
 Вовк Л. П. 267
 Вовканич І. І. 145, 298
 Вовчик А. Ф. 272
 Водотика С. Г. 100, 273, 298
 Вознесенська Ж. Л. 166
 Возняк М. С. 376
 Война О. Д. (Войтенко О. Д., Войтенко А. Д.,
 Олексєенко, Дорошенко, Дніпровський,
 Волощук, Тесленко О. Д., Тесленко А. Д.,
 Гриценко, Снятенко) 18, 138, 145, 246, 396, 504, 703
 Войналович В. А. 185, 293, 297, 749
 Войтинський Н. М. 310–311, 636
 Войцехівська І. Н. 159, 166–169, 505, 770
 Войцехівський А. А. 576
 Волковинський В. І. 250, 263
 Волковинський В. М. 32, 80–84, 100, 269,
 286, 291, 297, 303, 505, 695, 746–747,
 749, 752
 Володимир (Романюк) 487
 Володимир Святославич 666, 782
 Волошинон Л. І. 85, 505
 Волощенко А. К. 24, 72, 85, 252, 264,
 275, 284, 286, 294, 506, 584, 637, 723
 Волчанський Д. М. 247
 Вольський С. А. 694
 Воляник В. К. 172, 181, 506
 Воробйова І. П. 63
 Вороний Г. Ф. 401
 Вороний М. 336, 513
 Воронін В. О. 302
 Врангель П. М. 487, 681
 Вронська Т. В. 32, 92, 115, 117–120,
 123–124, 506, 754, 758, 773, 778
 Всеволодко Городенський 621
 Всехсвятський С. К. 548
 Вуйцик З. 50
 Высокович В. К. 633
 Г. П. 581, 642
 Габ Г. Д. 574
 Габсбурги, династія 91, 608, 656, 763
 Гаврилов Б. М. 570
 Гаврилюк А. Є. 268
 Гаврилюк В. Д. 449
 Гаврилюк Л. О. 178, 181–182, 507
 Гаврилюк С. В. 283
 Гавро Л. 534
 Гаген М. фон 136
 Гаджиев К. С. 284
 Гасвський А. М. 223, 262, 507
 Газін В. В. 297
 Гайдай І. С. 250
 Гайдай Л. І. 267, 297
 Гайдуків Л. Ф. 289
 Галаган В. Я. 291
 Галаган Г. П. 300, 647
 Галаган М. 92, 608, 779
 Галаган П. Г. 301, 647
 Галайчак Т. 786
 Галан Я. 280, 550, 629, 632–633, 697
 Галенко О. І. 95, 109, 278, 300, 507,
 748–749
 Галкін І. С. 256
 Галузницькая В. 615
 Гамрецький (Гамрецький) Ю. М. 23–24,
 86–87, 93, 251, 257–258, 269, 276–277, 284,
 508, 653, 723, 732–733, 740–741, 756, 758
 Гамрецький М. М. 244
 Ганжа І. Х. 17, 23–24, 97, 245, 249, 252,
 254, 256, 270, 272, 279, 284, 457–458,
 508, 582, 675, 708, 710, 713, 720
 Ганжа О. І. 99, 101–104, 106, 108–109,
 282, 509, 620, 747, 752, 754, 761, 766
 Гапенко А. А. 295
 Гапоненко В. В. 63
 Гапоненко Л. С. 261, 266, 663
 Гапусенко І. М. 23, 47–49, 51, 147–148,
 509, 713
 Гарань О. В. (Гарань А. В.) 292, 509,
 742, 744, 746–747, 749–750, 755, 758
 Гарібальді Дж. 541
 Гаркуша С. 710
 Гарчев П. І. 243
 Геврич Я. 336
 Гедьо А. В. 200, 203, 206, 510, 768, 781
 Гейда О. С. 303
 Гелнер Е. 553

- Геппенер-Лінка Н. В. 129
 Герасименко Н. О. (Герасименко Н. А.) 151, 154, 284, 510, 681, 750, 753, 763, 781
 Герасимова Г. П. 127, 511
 Герасимович Б. П. 403
 Герасимчук (Герасимчук) В. І. 11, 367–368, 511–512
 Герасимчук Т. Ф. 145, 303
 Гербильський Г. Ю. 249
 Гермайзе Й. 336
 Германчук Г. І. 781
 Герус-Тарнавецька І. 622
 Герцен О. І. 243
 Гершинов М. М. 237
 Гессен В. Ю. 15
 Гирич І. Б. 294, 487, 512
 Гиравенко (Петруцькіна) В. М. 155–156, 158
 Гіляров М. С. 129
 Гімпельсон Ю. Г. 280, 459
 Гінзбург М. А. 250
 Гісем О. 756
 Гітлер А. (Гитлер А.) 108, 558, 640, 710
 Гіттель Л. А. 311
 Глизь І. І. 30
 Глібов В. В. 270
 Гломозда К. Ю. (Гломозда К. Е.) 277, 513, 743–744
 Глуговський А. М. 513
 Гнатюк Д. М. 343, 348
 Гнатюк С. Л. 79, 461
 Гнип П. І. (Гнип П. І.) 513, 711
 Гнітько С. П. 291
 Говорова Р. П. 514
 Гозенпуд А. Я. 236
 Голев В. М. 248
 Голицын Б. Б. 608
 Голиш Г. М. 124
 Голійчук Ф. Я. 11, 365, 367, 514
 Голіков С. З. 694
 Голобуцький В. О. (Голобуцкий В. А.) 17–20, 23, 43, 45–48, 50–51, 231, 238–245, 247–249, 328, 353, 407, 416, 514–516, 597, 631, 682, 694, 703, 705–706, 708–709, 728
 Головата П. А. 55, 293
 Головатюк В. М. 756
 Головка В. В. 103, 105, 108–109, 515, 774
 Головка В. О. 291
 Головка М. Л. 124, 291, 299, 457
 Головка О. Б. 24, 54, 58, 153–154, 274, 302, 444, 515, 752
 Голуб В. Й. 268, 274
 Голубенцев А. Н. 259
 Голубєва Г. І. 203
 Гольденберг Л. А. 266
 Гомоляка І. І. 182
 Гоніонський С. О. 260
 Гончар Б. М. 297, 299, 548, 779
 Гончар О. Т. 152, 154, 187, 393–394, 480, 530, 663, 763
 Гончаренко А. М. 124
 Гончаренко М. Г. 239, 263, 284, 694
 Гончаров В. І. 457
 Гончарук П. С. 234, 257, 516
 Горак В. В. 269
 Горак В. С. 151, 154, 283, 515–516, 742, 760
 Горбань Ю. А. 288
 Горбатюк В. Т. 17, 242, 516
 Горбик В. О. (Горбик В. А.) 23, 25, 124, 170, 172–173, 176, 178, 181–182, 234–235, 258, 271, 284, 290, 295, 297, 517, 553, 698, 716–717, 722–723, 726, 730, 752, 759, 767, 770, 774, 779
 Горбуров С. Г. 300, 774
 Горват І. М. 254
 Горват Л.-І. В. 295, 503
 Гордієнко Б. 537
 Гордієнко Л. М. 262, 275
 Горєнко О. М. 145, 293, 517, 770
 Горинь Б. 336, 544
 Горинь М. 336
 Горішний П. А. 255, 295
 Горбач М. І. 109, 518
 Горобець В. М. 55, 57, 59, 64, 66–67, 69, 92, 287, 299, 518, 754, 761, 765–766, 768, 771, 776–777
 Горовський Ф. Я. 263
 Городський А. В. 741
 Горская П. А. 615
 Горська А. 348
 Горський А. А. 302
 Горшков В. П. 280, 519, 629
 Горякіна (Самосват) В. С. 85, 519
 Гофман 552
 Гош О. П. 457–458
 Гошко Ю. Г. 249
 Гошуляк І. Л. 294, 299
 Граб'янка Г. 489, 573
 Грабовецький В. В. 248, 265, 525, 570, 598
 Граве Д. О. 648
 Грановський Б. В. 262, 266
 Гранчак І. М. 139, 142, 246, 252, 256, 258–260, 266, 274, 288, 292, 519–520, 626, 721
 Гребенкін К. Ф. 9, 315, 520
 Греков Б. Д. 407, 474, 514
 Грехова (Скрябінська) П. В. 155–156, 158, 160, 166
 Гречило А. Б. 167, 770
 Гречина Л. А. 193
 Грибовський В. В. 61
 Григор'єв В. В. 63, 213
 Григор'єв, отаман 151, 516, 760
 Григор'єва Т. Ф. 172–173, 182, 193, 285, 297, 301, 303, 520
 Григоренко А. Г. 669
 Григоренко О. П. 222, 266, 290
 Григорович Д. Ф. 269, 278
 Гриневич В. А. 117–118, 123–124, 288, 423, 521, 768, 777

- Грипсевич Л. В. 102–107, 109, 151, 154, 301, 521, 762–763, 768
- Грипенко А. В. 193
- Гринчуцький В. І. 277
- Гринь М. 336
- Грицак Я. 760, 765
- Грищенко А. П. 23–24, 32, 86–88, 90–91, 93, 248, 266–267, 280, 293, 297, 522, 572, 687, 690, 712–713, 715, 724, 739, 749–750, 756, 758, 763, 780
- Грищенко І. А. 278
- Грищенко М. В. 145, 278, 522, 741
- Грищенко М. М. 679
- Грінченко Б. Д. 336, 513
- Грозін Б. Д. 382
- Гросу В. Я. 274
- Гросул Я. С. 254, 407
- Грошев В. Ю. 264
- Грушевський М. С. 5–6, 11, 17, 56, 60, 69, 89, 103, 183, 207, 214, 231, 288, 294, 319–321, 323, 336, 356, 362, 365–368, 407, 415–416, 418, 423, 434, 443, 465–467, 470, 485, 487, 494, 499–500, 505, 511–514, 517, 524, 526, 529, 532, 545, 566, 569, 618–619, 626, 630, 632–633, 646, 649, 656, 659–661, 664–667, 675–676, 681, 688, 690, 692, 695, 697, 756, 775
- Грушевський О. С. 512, 659
- Грушецький І. С. 222
- Грушко О. С. 256, 258
- Губенко Г. П. 250
- Губко О. Т. 742
- Гудзенко Л. М. 537, 718
- Гудзенко П. П. 21, 23, 93, 95, 97–98, 109, 146, 221, 230, 236–237, 239–240, 255, 261, 266, 268, 271, 328, 420, 523, 529, 631, 660, 694, 698, 702–703, 706, 713, 715, 719, 726, 730
- Гудимович Ф. М. 244
- Гук Р. 404
- Гулевич В. П. 23, 25, 254, 262, 292–293, 523–524, 716, 721, 724
- Гуляєв Ю. О. 348
- Гуменюк Б. І. 275
- Гуменюк С. К. 264
- Гунан П. М. 276
- Гур'янов П. Д. 251
- Гура В. К. 264, 524
- Гурбик А. О. 54, 59, 66, 69, 286, 524, 697, 758, 761
- Гурвіч 401
- Гуржій І. О. (Гуржій І. А.) 17–18, 23, 43–48, 72, 146, 148, 152, 165, 211, 218–223, 237, 241, 244–249, 251–252, 256–257, 259, 264, 328, 402, 405–411, 416, 525–526, 534, 570, 576, 594, 618–619, 641, 644, 652–653, 693, 702–703, 705, 707–710, 712–713, 715–722, 737, 757–759, 784–785
- Гуржій О. А. (Гуржій А. І.) 27, 30–31, 51–52, 54–57, 59–60, 62, 66, 69, 152, 213, 229, 234–235, 271, 277, 294–295, 302, 526, 695–696, 739, 744, 747–753, 756, 761, 763, 765, 768, 771, 773, 777, 787
- Гуристримба В. В. 8–9, 310, 315, 527
- Гурницький К. І. 256, 720
- Гусев В. І. 774
- Гуслистий К. Г. 8–9, 11–12, 14, 29, 37–38, 40–44, 219, 237–239, 241–242, 244, 310, 315, 328, 353, 402, 407, 588, 665, 684, 700–703, 784
- Гутиря В. Г. 407
- Гутянський С. К. 23, 147, 252, 254–255, 261, 266, 528, 708, 713
- Гушин О. Р. 55
- Гедройц С. 544
- Давтян Д. 372
- Даміан, архієпископ 205
- Даниїл, ігумен 621
- Данилевич В. Ю. 659
- Данилевський В. В. 478, 513
- Данилевський І. М. 304
- Даниленко В. М. 32, 99–100, 109, 125–128, 130–132, 213, 221, 235, 266, 275–277, 279, 282–283, 286, 288–295, 298–304, 402, 418–424, 457, 460, 464, 492, 529, 560, 571, 628, 647, 654, 678, 693, 695, 698, 732–733, 740, 748, 750, 752, 755–756, 758–759, 762–763, 765–769, 772–774, 777, 779
- Даниленко Вас. М. 141, 145, 272, 288, 296, 299, 301, 418–419, 528, 696, 741, 743–744, 750
- Даниленко Віра М. 418
- Даниленко М. Ф. 418
- Даниленко О. В. 768
- Даниленко О. Д. 418
- Данило Романович Галицький 15, 414, 444, 486, 567, 729, 768, 771
- Данилова І. М. 27
- Данильченко О. П. (Данильченко А. П.) 273, 295, 529, 738, 750
- Данилюк Д. Д. 302
- Данилюк М. З. 113, 260
- Данилюк Ю. З. 30, 32, 173, 181, 185, 187, 193, 293, 480, 530, 534, 622, 642, 698, 754, 758, 763–765, 779
- Данишев С. С. 246
- Дашкевич Я. Р. (Пісковий С. М.) 221, 485, 508, 517, 566, 570
- Дашкович О. 673
- Де ля Фліз 466
- Деборін А. М. 307–308, 310
- Делеган М. 670
- Деляуров К. О. 246

- Дем'ячук І. Л. 243
 Демиденко Л. А. 262, 530
 Демиденко О. О. 182
 Демиденко Т. П. 289
 Демківський А. В. 530
 Демочко В. К. 272, 283
 Демченко В. П. 713
 Демченко М. В. 272, 279, 284, 286, 290
 Демченко Т. П. 274
 Денисенко Г. Г. 124, 171–173, 176, 178, 181–182, 278, 296, 531, 559, 752, 774
 Денисенко П. І. 113
 Денисовець П. М. 273
 Денисяко Л. Д. 457
 Денікін А. 617
 Депенчук Л. П. 531
 Дерев'янін Т. М. 264, 289
 Дерев'яно І. П. 302
 Дерейко І. І. 121, 123–124
 Державін М. 407
 Держалок М. С. (Держалок П. С.) 141, 143, 145, 288, 532, 736, 738, 750, 761
 Десенко Л. І. 243
 Дехтярьова Н. А. 745
 Джджула Г. А. 457
 Джджула К. О. 532, 688
 Джиджора І. 365
 Джонсон Л. 602
 Дзеніс О. П. 308, 310–312, 527, 636
 Дзира Я. І. 23–24, 27, 148, 152–154, 164–169, 224, 532–533, 573, 713, 720, 758, 769, 786
 Дзюбак В. В. 754, 771
 Дзюба І. 336, 348
 Дзюба О. М. (Дзюба Е. Н.) 51–52, 62, 66, 145, 225, 272, 278, 285, 533, 741, 746, 754, 758, 761, 781
 Дзюбка І. С. 252–254, 257
 Дизинова М. І. 273
 Диланян А. А. 299
 Дмитров Г. 465, 541, 648–649, 710, 718, 734
 Дмитрокопулос Ф. 204
 Дихан М. Д. 249, 274
 Дишлевий П. С. 256, 263
 Діброва С. С. 288
 Діденко (Диденко) Г. Д. 23, 97–98, 249, 256, 533, 706, 710, 714
 Ділецький М. П. 573
 Дімозія Х. 204
 Діптан І. І. 285
 Діак І. 532
 Дмитриєв А. Н. 736
 Дмитрієнко В. П. 459
 Дмитрієнко М. Ф. (Дмитриєнко М. Ф., Дан-ка Мар'яненко) 23, 33, 146, 153–156, 158–159, 161–163, 165–169, 213, 235, 251, 274, 276, 282, 289–290, 299, 303, 479, 496, 533–534, 615, 634–635, 661, 695, 698, 712, 715, 718, 721, 730, 752–754, 756–757, 759, 762, 764, 767, 769, 772–773, 775–776, 778–779, 785
 Дмитрієнко С. В. 320–321, 618
 Дмитрук В. І. 187, 193, 534, 777
 Добржанський О. В. 423, 756
 Добров Г. М. 256, 402, 425–428, 535
 Добровольська П. А. 728
 Догагур А. І. 642
 Довгопол В. М. 263, 265
 Довженко О. П. 376, 388
 Довженко В. Й. 252–253, 255, 257–259, 657
 Довжук І. В. 292, 462
 Довнар-Запольський М. В. 622, 650
 Локутін І. М. 241
 Долинський О. В. 536
 Доманицький В. 513
 Домбровський О. (Домбровский А., Dombrovsky A.) 368, 552, 568
 Доній М. 218–220, 222, 240
 Донік О. М. 81, 83, 85, 213, 535, 777
 Донцов Д. І. 513
 Доцков О. П. 242
 Дороганич П. Д. 255
 Доронченко А. 720
 Дорошенко В. 513
 Дорошенко Д. І. 60, 151, 619, 755
 Дорошенко П. Д. 320, 514
 Дорошенко П. Я. 207
 Дорошко М. С. 102, 374, 536
 Доценко А. 626
 Драгоманов М. П. 336, 531
 Драк М. М. 256
 Драч І. 336
 Драчук В. С. 270
 Дрібниця В. О. 766
 Дробот І. І. 458
 Дровозюк С. М. 302
 Дрозденко В. 222
 Дружинін М. М. (Дружинин П. М.) 407, 409
 Дружинін О. С. 407
 Друлія Л. 204
 Дубик М. Г. 119, 121, 124, 536, 780
 Дубина К. К. 20, 26, 213, 220–221, 223, 253, 256, 306, 331–333, 536–537, 697, 714–715, 717
 Дубич Л. В. 182
 Дубровіна Л. А. 287, 301, 321, 695
 Дубровський В. В. 320, 324, 537, 618
 Дудник В. М. 124, 302
 Душніборковський Ю. 320
 Дурдуківський В. Ф. 126, 423, 529, 766
 Дьяков В. А. 265, 270
 Дюрко Ласло 511
 Дядиченко В. А. 8–9, 11, 14, 18–19, 21, 23, 25, 37–38, 40–49, 51, 53, 76, 231, 235–236, 238–239, 241, 243, 245, 249–251, 257, 259–260, 328, 338, 353, 377, 407, 537, 611, 638, 703, 707, 710, 715, 719–720, 784
 Дятленко М. Д. 113, 124, 537

- Еберт Ф. 137
 Енгельс Ф. 148, 235, 259, 309, 486, 525, 636, 719
 Енштейн А. І. 277, 281, 286, 289, 344–345
 Ернаїдес Р. П. 278
 Ерст Ф. Л. 129–130, 487
 Ефіальт 649
 Євдокименко В. Ю. 264
 Євссєно І. В. 145, 291, 538, 597
 Євселєвський Л. І. 281
 Євссєв І. Ф. (Євссєв І. Ф.) 23, 140–141, 145, 260, 538, 706, 710
 Євссєва Т. М. 104–106, 109, 300, 462, 538, 781
 Євтух (Євтух) В. Б. 262, 282, 288, 290, 402, 429–434, 539, 738, 743, 749–750, 752
 Євтушенко А. П. 249, 539, 729, 733
 Єгоров Ю. С. 253
 Єдина П. Ю. 182
 Єкельчик С. О. 85, 286, 540, 750
 Єлисаветський С. Я. 123, 441, 264
 Єльченко Ю. 222
 Єпєвич Ф. Ф. 16
 Єременко Т. І. – див. Зарєцька Т. І.
 Єрмаков В. Т. 277, 282
 Єрмоленко О. Ф. 239, 246–247, 540, 613
 Єрофссєв М. О. 258
 Єсаулєнко О. С. 270
 Єсєпенко А. Л. 242
 Єфимєнко О. Я. 56, 252, 356, 408, 556
 Єфимєнко П. С. 526
 Єфимєнко Г. Г. 103, 106–107, 109, 127, 297, 379, 540, 766, 768, 774
 Єфремов С. О. 336, 487, 512, 627
 Жданов А. О. 475
 Жданович О. В. 213
 Жданович О. П. 206
 Жебокрицький В. А. 17, 218, 222, 236, 242–249, 256, 261, 490, 523, 541, 547, 574, 616, 636
 Жезицький В. Й. 293
 Жекуліна А. В. 622
 Жєлєзняк М. 708
 Жєліцки Б. Й. 274
 Жєлтухін В. М. 287
 Животівський В. О. 693
 Жижка Я. 436
 Жилинська Л. В. 235
 Жилєк С. І. 289
 Житєцький П. Г. 207
 Жмудський О. З. 278
 Жолковський К. Е. 721
 Жук А. 513
 Жук В. П. 264, 267
 Жуков Г. К. 388
 Жуков С. М. 407
 Жулинський М. Г. 172
 Журба М. А. 301
 Журба М. І. 303
 Жучєнко І. Я. 258, 272
 Забара Л. Д. 254
 Забарко Б. М. 258, 267, 541, 684, 723
 Заболотна Т. В. 121, 124, 780
 Заборовський Рафаїл 197
 Зав'ялов А. С. 142
 Зав'ялов Б. М. 370–371, 379, 589
 Завадська О. А. 261, 264
 Завальнюк К. В. 294, 296
 Загайний М. В. 542
 Загорський (Немєєв) П. С. 23, 97, 240, 242–245, 247–248, 542, 709
 Загребєльна П. І. 462
 Задорожний В. С. 295
 Зайцєв В. М. 258, 542
 Зайцєв О. К. 225
 Зайцєва Е. А. 728
 Залєвський А. Д. 249
 Заливаха П. 336
 Залізняк М. 365
 Залський А. Й. 261
 Залозний Я. Г. 237
 Зальмон Б. Й. 123, 228
 Замковий П. В. 74, 254, 258, 264, 272, 543, 605, 741
 Замлинський В. О. (Замлинский В. А.) 159, 167, 258, 261, 272, 275–278, 283–284, 287, 747, 767
 Заплагнікова Г. В. 275, 544
 Заплотинська О. О. 27, 136–137, 544, 777
 Запорізький Б. 783
 Зарємба С. З. (Копистєринський) 51, 153–154, 181, 261, 289–291, 293, 543, 652, 730
 Зарєцька (Єременко) Т. І. 109, 143, 145, 295, 544, 752
 Зарєцький В. 348
 Зарєцький І. І. 239
 Заруда Г. В. 749
 Захарова Г. М. 127, 545
 Захарова І. В. 299
 Захарук Ю. М. 253
 Захарченко П. П. 298
 Захарчишина П. 537
 Захарчук Б. І. 101, 109, 158, 546, 747, 752
 Зашкільняк Л. О. 142, 145, 287–288, 545
 Заяць А. С. 288
 Здіорук О. І. 107, 763
 Здіорук С. І. 107, 763
 Зелєний, отаман 516
 Зелєнін В. В. 272
 Зелєнін І. С. (Зєлєнін І. Е.) 284–285, 314
 Зелєнчук В. С. 545
 Зелєнько Г. І. 697
 Зєма В. С. 63, 67, 69, 302, 546
 Зємсков В. 123
 Зємсков І. М. 670

- Зеніна А. М. (Зенина А. Н.) 115, 268,
 546, 695, 738
 Зервос, професор 204
 Зеров М. К. 323, 487
 Зерова С. Ф. 129
 Зибіна Г. Г. 262, 546, 669, 717, 721
 Зінчепко А. Л. 289, 293, 295, 303
 Зінченко В. А. 82, 458, 462
 Зінченко Ю. І. (Зинченко Ю. И.)
 115–116, 123–124, 267, 441, 547, 733, 744
 Зленко В. А. 547
 Злупко С. 223
 Знаменська (Знаменская) М. В. 141, 145,
 258, 456, 547
 Зозуля І. А. 686
 Золотухін В. П. 284
 Зорка Самійло 617–618
 Зосими, грецькі купці 199, 302, 775
 Зосимович І. Д. 548
 Зотиков О. Л. 548
 Зубко А. М. 303
 Зуммер В. М. 672
 Ілья Муромец 669, 782
 Ісаев Г. С. 409
 Івакін Г. Ю. 296, 298, 624
 Іван Грозний 499
 Іваненко В. В. 284
 Іваненко О. А. 145, 548
 Іваненко Петро (Петрик) 606
 Іваницька О. П. 269, 293, 301
 Іваницький М. Н. (Иваницкий М. Н.)
 548, 709–710
 Іванов А. 639, 706
 Іванов (Іванов) Л. М. 237, 549
 Іванов Р. Ф. 284
 Іванова З. М. 246
 Іванова Л. Г. 52, 85, 281, 549
 Іванова Т. Є. 52, 63, 618, 652
 Іванцев І. Д. 273
 Іванченко І. Г. 269
 Івасюта М. К. 270, 570
 Івахненко О. А. 163, 166
 Івашин-Надтока (Івашин) О. В. 111, 246
 Іващук А. І. 123, 441
 Івшина Л. 776
 Ігнатенко І. М. 276
 Ігнатченко Г. І. 550
 Ігоревичі, династія 620
 Ідаятов В. А. 267
 Іконников В. С. 166, 505
 Ікономідіс І. 204
 Ілку (Илку) Ф. П. 260, 550, 729
 Ілько В. І. 249
 Ільошин І. І. 301, 774
 Іналджик Г. 508
 Інків В. Ф. 288
 Іоанн Павло II 431
 Іонич – див. Мануїльський Д. З.
 Іофанов Д. М. 783
 Іохінов Б. М. 246
 Ісаєвич Я. Д. 213, 221, 225, 252, 273,
 277, 287–288, 294, 298, 304, 369, 495
 Ісаков П. М. 298
 Ісков М. В. 276
 Істоміна Е. Г. 266
 Ішуніна Н. В. 206
 Іщенко М. Г. 271, 275, 550, 599
 Іщенко Я. О. 163, 165–166, 168–169
 Йокаї М. 511
 Кабузан В. М. 254, 283
 Кага Ісооїду Н. 205
 Кагамлик С. Р. 296
 Каган С. Х. 240
 Каганович Л. М. 214, 311, 375, 415, 497–498
 Каденюк О. С. 293
 Казасіс Я. 205
 Казьмирчук Г. Д. 275
 Калакура Я. С. 167, 269, 281, 287,
 300, 754, 760, 770
 Калениченко П. М. 17, 21, 23–24, 26,
 140, 145–146, 149, 152–153, 155, 211,
 213, 218, 222–223, 247, 257, 263,
 267–269, 272, 551, 604, 672, 706, 720,
 722, 726, 731–732, 772, 786
 Калиниченко С. Б. 598
 Калинович М. 783
 Калита В. Д. 93–94, 252, 551
 Каліниченко А. В. 240
 Каліниченко О. М. 269
 Калініч Т. Д. 82
 Калініченко В. В. 290, 760
 Калініцев Ю. О. 295, 297, 774
 Калнишевський П. 771
 Кальбус Г. Л. 259
 Кальницький М. Б. 771
 Калюжко Н. І. 242
 Каменецький М. С. 294, 743
 Каменський Є. Є. 749
 Каменцева О. І. 261, 270, 543
 Каминчук М. С. 283
 Камінський Є. Є. 293
 Капітан Л. І. 27, 229, 777, 787
 Каплан Ф. 516
 Каподистрия І. 510
 Карабанов М. М. 290
 Карамзин [М. М.] 561
 Карач П. 610
 Кардаш О. Д. 457
 Кардаш П. 754, 763
 Карєв М. О. 307–308, 311
 Карл XII 39
 Кармазіна М. 509
 Кармалюк У. 43, 563, 682, 708
 Карпенко О. Ю. 242, 271
 Карпинєць І. І. 11, 367–368, 551–552
 Карпов І. К. 113–115, 124, 552

- Карпова Т. А. 85
Картунов О. В. 264, 552
Касименко О. К. (Касименко А. К.)
17–20, 211, 215, 217, 236, 238, 243, 246, 249,
254, 306, 325–330, 415, 552, 594, 640,
668, 694, 702–705, 707–708, 710–712
Кастеллі Е. Е. 251, 253
Касьянов Г. В. 32, 100, 125–128, 131,
133–134, 137, 211, 279, 287, 292, 298,
300–301, 303, 422, 482, 544, 553,
744–745, 748–750, 754, 763, 774, 780
Катаргіна Т. І. 172–173, 176, 178,
181–182, 297, 553, 774
Катренко А. М. 152, 287, 294–295
Каш Р. 706
Кацнельсон В. М. 238
Кацнельсон І. С. 257
Качараба С. П. 303
Качура Ю. Б. 283
Кашуба М. В. 302
Квітка О. М. 213
Кеннеді Дж. 602
Кенгій А. В. 120, 773
Кизя Л. С. 24, 124, 237–238, 554
Кир'янов Ю. І. 272, 285
Кирссва Р. О. 280
Кириленко С. О. 63
Кирилюк С. П. 243
Кириченко К. В. 63, 67
Кириченко О. С. 742
Кириченко О. І. 654, 746
Кирпенко П. Ф. 282
Кирса І. Я. 243
Кирсанов А. В. 729
Кисельов 549
Кисіль А. 650
Кисіль С. А. 278
Киян К. А. 238
Киян О. І. 285
Кізченко А. Ф. 248, 252, 259, 265–266,
268, 274–275, 281, 541
Кізченко В. І. (Кизченко В. И.) 23, 73,
84–85, 254, 285, 554, 721, 730, 736, 746
Кікалов Г. Т. 240
Кілісвич С. Р. 276
Кіллерог М. М. 602
Кім М. П. 261, 282, 495
Кіркос В. 204
Кіров С. М. 475
Кірсенко М. В. 272, 280, 296, 298
Кістерська (Кистерская) Л. Д. 554, 742
Кістяківський Б. 531
Кістяківський О. Ф. 677
Кісь Я. П. 264, 270
Кітнер І. 398
Кічий І. В. 269
Кіш С. Б. 303
Клапчук С. М. 257, 276
Кленовий А. 783
Клецький Л. М. 346
Клименко В. 222
Клименко В. М. 426
Климов А. О. 297
Клишченко Т. В. 141, 145, 274, 555, 744
Кліма І. 713
Клію 479, 503, 518, 602, 633, 635, 676,
771, 779, 784
Клокман Ю. Р. 409
Клоков В. І. (Клоков В. И.) 20–24,
110–119, 121–124, 138, 145, 193, 238,
240, 243, 245, 252–253, 256, 258,
260–261, 264–265, 267, 270, 272–273,
280, 300, 402, 435–441, 547, 555–556,
564, 577, 633, 694, 698, 702, 706, 709,
713, 716, 719, 724, 726, 728, 732, 736,
738, 740, 744, 748, 752
Клоков Є. В. 145, 275, 556
Клокова Г. С. 436
Ключевський В. Й. 473
Кнабе Б. 398
Кобилиця Л. 681, 707
Ковалевська О. О. 154, 556
Ковалевська С. В. 648
Ковалевський (Ковалевский) Б. П. 255,
257, 259–261, 266, 282, 338,
556–557, 721
Коваленко А. Д. 403
Коваленко А. П. 244
Коваленко Д. О. 259–260
Коваленко Л. А. 146, 241, 245, 247, 353, 557
Коваленко О. Б. 268, 284–285, 290, 303,
320–321
Коваленко О. М. (Коваленко А. П.) 262,
557, 729
Ковалівський А. П. 207, 674
Коваль В. С. 23, 113–115, 124, 248, 258,
272, 338, 558, 591, 707–708, 710–713,
719, 725, 729, 733, 741–742, 744, 748
Коваль М. В. 8–9, 24, 26, 32, 110, 112–119,
123–124, 213–214, 224, 226, 257, 262,
268–269, 271, 274, 278–279, 284, 286,
288, 294–296, 299, 302, 502, 506, 521,
531, 558–559, 582, 615, 673, 694, 698,
712–713, 719, 721, 726, 729–730, 742,
746, 748–750, 752, 754, 756–757, 761,
763, 766, 784, 786
Коваль М. К. 241, 559, 711
Ковальова П. С. 458
Ковальський Б. 760
Ковальський М. П. 268, 272, 283, 287–289,
291, 665
Ковальченко І. Д. (Ковальченко И. Д.)
407, 409
Ковальчук Г. І. 286, 298, 557
Ковальчук О. О. 127, 130, 132, 424, 434,
559, 693, 736, 743, 749–750
Ковальчук О. П. 156
Ковалок Р. Т. 695
Ковбасюк С. М. 249
Ковжун П. 487

- Ковпак Л. В. 133, 135–137, 283, 342, 560, 774, 780
- Ковпак С. А. 237, 644
- Ковпаненко Н. Г. 173, 178, 181–182
- Коган Л. А. 307
- Когут З. 213
- Кожевников С. Н. 671
- Кожолянюк Г. К. 267
- Кожукало І. П. 265–266, 271
- Козак В. М. 264
- Козак Н. О. 458
- Козлов, більшовик 436
- Козоріс М. 633
- Козубовський Г. 443
- Койре О. 401, 404, 489, 684
- Кокін С. А. 99–102, 107, 109, 120, 279, 292, 298, 300–301, 560, 750, 758, 766, 768, 773
- Кокойло О. В. 458
- Колесник В. П. 142, 263, 292, 732
- Колесник В. Ф. 235, 296, 536
- Колесник І. І. 154, 303, 464, 502, 515, 561
- Колесник М. П. 283
- Колесник Н. К. 714
- Колібанова К. В. 173, 181, 561, 750
- Колісник Р. 123
- Колодєзєва С. П. 492, 529, 627, 672, 680
- Колодний А. М. 296
- Колодяжний І. І. 243
- Коломієць О. М. 256
- Коломієць П. Є. 259
- Коломійченко І. І. 221, 263
- Колосов Ю. Г. 253
- Колпакова О. В. – див. Янковська О. В.
- Колпахч'ян С. П. 246
- Коляда І. А. 82, 462, 778
- Колянчук О. 573
- Коляструк О. А. 300
- Коляструк О. П. 137
- Комар С. 390
- Комаренко Н. В. 9, 24, 110, 148–149, 153–154, 208, 220, 254, 328–329, 561, 695, 719, 722, 736, 740, 784
- Комаренко О. Ю. 297
- Комаренко Т. О. (Комаренко Т. А.) 126–127, 282, 562, 693, 728, 763
- Комарницький С. І. 258, 562
- Комашко М. 10
- Комирєнко І. Д. 263
- Комісаренко С. В. 172
- Комолова Н. П. 282
- Компан О. С. 17, 19, 23–24, 44, 46–51, 146, 167, 224, 240, 242, 248, 254, 259, 328, 353, 562–563, 704, 708, 711, 714, 764, 786
- Компанієць І. І. 17, 23, 85, 239, 242, 244–245, 247, 249, 255, 258, 260–261, 563, 694, 706, 708, 715, 719
- Конашевич А. П. 271
- Конашевич-Сагайдачний (Сагайдачний) П. 60, 414, 526, 771
- Кондратенко Л. В. 114–115, 117–120, 123, 265, 441, 508, 564, 730
- Кондрацюк К. 785
- Кондрацький А. А. 24, 133, 262, 564, 728
- Кондуфор (Кандуфор) Ю. П. 343–344
- Кондуфор (Рогова) Р. С. 344
- Кондуфор О. І. 343–344
- Кондуфор Ю. Ю. 20, 22, 26, 30–31, 86–87, 93, 211, 213, 224, 226, 233, 255, 257, 259, 263, 279, 283, 306, 343–352, 364, 564–565, 608, 666, 694, 698, 726–748, 751, 776, 787
- Конєва П. В. 458
- Коннова М. В. 301
- Конюев А. Ф. 608
- Конюєв (Федоренко) О. Ф. 565
- Конюєнко В. В. 281, 301
- Константинов В. О. 565
- Конський Я. М. 278, 281
- Копилов С. А. 281
- Кордуба М. М. 207, 566, 689
- Корєцький В. М. 473
- Корінний М. М. (Коринний П. П.) 52, 59, 153–154, 275, 566, 749–750
- Корнілов А. В. 261
- Корнієвська О. О. 693
- Корнієнко В. В. 182, 771
- Корнієнко-Зінченко О. В. 127
- Корнійчук О. Є. 376
- Короїд Г. П. 621
- Короїд О. С. 407
- Королевич Н. Ф. 595
- Королівський (Короливський) С. М. 218, 222, 344, 383, 694, 714–715
- Король В. Ю. 294, 303–304, 492
- Корольов Б. 754
- Корольов В. І. 292
- Королюк В. 711–712
- Коршак Є. В. 420
- Косик В. 123
- Косіор С. В. 311
- Костенко В. С. 267, 388
- Костинська Н. С. 154, 280
- Костомаров М. І. (Костомаров Н. И.) 32, 73, 150–152, 241, 259, 336, 356, 408, 443, 482, 510, 567, 570, 581, 601, 619–620, 623, 628, 659, 675, 692–693, 695, 708, 736, 749, 753, 768, 770, 772, 781
- Костомарова А. Л. 619, 781
- Костриба П. М. 113, 246, 267, 694
- Кострица Н. Ю. 245
- Костюк С. П. 525
- Костюшко І. І. 257, 269, 276
- Косухін М. Д. 262, 266, 282
- Косцюшко Т. 666, 767
- Кот С. І. 172–173, 178–182, 290, 292, 566, 754, 756, 763
- Котляр М. Ф. (Котляр П. Ф.) 23–24, 51–53, 55–56, 59–60, 62, 64–66, 69, 146, 148–149, 153–154, 225, 235, 260–261, 274,

- 276–277, 282, 288, 292, 299, 302–304, 361, 402, 442–445, 515, 546, 567–568, 620, 630, 661, 695, 698, 716, 720, 723, 729, 732–733, 735, 738, 740, 745–746, 748, 750–754, 756, 761, 768, 770–771, 774, 781, 786
- Котляревський І. П. 391
- Котов В. Н. 237, 275, 277, 350, 726, 730, 735, 741, 743
- Коханова Л. Л. 568, 685
- Котсевалов А. С. (Кацсвалов А. С., Kotsevalov A.) 568
- Кощівський О. С. 251
- Кошур В. П. 301, 463
- Коць М. П. 755, 765, 769, 772–773
- Кошобинський Ю. М. 534
- Кочур Г. П. 129
- Кошик М. М. 707
- Кошут Л. 532
- Кравець І. С. 247
- Кравець М. М. 267, 274, 291
- Кравченко А. А. 303, 766
- Кравченко А. Л. 423
- Кравченко В. В. 277, 551
- Кравченко В. Г. 295
- Кравченко В. І. (Кравченко В. І.) 271, 285, 743
- Кравченко Н. М. 252, 457
- Кравчук М. І. 255–256, 262, 268, 271, 273, 279
- Кравчук О. А. 283, 568
- Крапивка Г. А. 61
- Красна О. І. 458
- Красовський А. 590
- Кривецький І. 365, 755
- Кресіна І. О. 630
- Кривець Н. В. 143, 145, 281, 299, 399, 569, 754
- Кривкіна С. В. 124
- Кривогуз І. М. 258, 569, 733
- Кривонос (Кривонос) Максим 15, 583, 618, 623, 702, 704, 706
- Кривошея В. В. 298, 303
- Крижанівська В. В. 281, 290
- Крижанівський В. П. 277
- Крижанівський О. П. 235, 291, 298–299
- Крижановська (Крижанівська) О. О. 81–85, 293, 569, 637, 758, 761, 768
- Крикун М. Г. 279, 285–286
- Крилак К. 760, 765
- Крилов М. М. 401, 404, 489, 684, 696
- Кримський А. Ю. (Крымский А. Е.) 256, 323, 450, 473, 508, 512, 593, 626, 672, 674, 691, 720
- Крип'якевич І. П. (Vialor, Іван Петренко) 11, 14, 17, 218, 221, 222, 236, 242, 248, 376, 364–369, 407, 509, 551, 569–570, 660, 786
- Крип'якевич Р. І. 366
- Крисаченко В. С. 291
- Кришталович У. 585
- Кроник (Кронік) О. Л. 111, 240, 570
- Кругляк Б. А. 264, 288–289, 297, 410, 600
- Кружицький М. М. 566
- Крупина В. О. 130, 132, 303, 570, 780
- Крупка О. В. 63
- Крупницький Б. Д. 64, 515, 528, 618, 693, 783
- Кручек О. А. 127, 131, 292, 571, 693, 756
- Крюков А. В. 265
- Крюченкін В. 237
- Ктигарев (Ктигарев) С. О. 85, 241, 571, 707
- Кубальський О. Н. 571
- Кувшинов П. С. 263
- Кудлай О. Б. 93–94, 293, 572, 771
- Кудлай О. С. (Кудлай А. С.) 245, 571, 709–711, 713, 720
- Кудрицький А. В. 123, 253, 264, 441, 716
- Кудряченко А. І. 289, 302
- Кузнєцов В. І., редактор УІЖ 213
- Кузнєцов В. І., історик науки 572
- Кузнєцов, слідчий НКВС УРСР 15
- Кузнєцова Є. Г. 27, 212
- Кузовков І. В. 238, 243, 255
- Кузьєв В. А. 265
- Кузьменко В. М. 774
- Кузьменко О. 487
- Кузьмін А. Г. 282
- Кузьмін С. О. 182
- Кузьмінєць О. В. 291, 295
- Кузьминська (Кузьминська) О. Д. 149, 171–173, 181, 276, 572, 743
- Кук В. С. (Юрко Леміш, Василь Коваль, Лука Лемішко, Василь Лиманич) 24, 154, 573
- Кукурудзяк М. Г. 557, 573
- Кулаков В. М. 670
- Кулаковський Ю. А. (Кулаковський Ю. А.) 593
- Кулаковський П. М. 304
- Кулик Г. І. 237
- Кулик І. Т. (Кулик І. Т.) 94, 111–112, 235, 244–245, 438, 574, 704, 706
- Кулінич (Кулінич, Кулініч) І. М. (Кулінич И. М., Kulinytsch I. M.) 17, 23–24, 140–141, 143, 145, 247, 256, 258, 262–264, 266, 281, 284, 292, 479, 518, 569, 574–575, 597, 636, 681, 696, 698, 706–707, 709, 711–712, 718, 723, 725, 730, 732–733, 740, 744, 753–754, 756, 775, 784, 787
- Кулінська С. Ю. 290
- Куліченко М. І. 263, 420
- Куліш О. М. 620, 781
- Куліш П. 336
- Кульчицький С. В. (Кульчицкий С. В., Kul'chytsky S.) 22, 24, 30–33, 95, 98–109, 118, 125, 211, 213, 235, 263, 269–270, 273, 275–280, 282, 285–289, 291–292, 294, 296–299, 301–302, 304, 420, 422–423, 464, 485, 505, 509, 540, 546, 553, 569, 575–576, 591, 599, 604, 625, 688, 695, 697–698, 724, 726, 729–731, 733, 735–736, 738, 741,

- 743-752, 754, 756-763, 765-772, 774-779,
781, 785-786
- Куманьов В. О. 260, 267
- Куманьов Г. О. 258, 265, 272, 278, 280, 286
- Кун Б. 520
- Кундлоба І. Д. 255, 257
- Купець Д. М. 94
- Купчинський О. 513
- Курасв О. О. 287
- Куражковська Е. О. 607
- Курас І. Ф. 92, 172, 281, 286, 289, 303,
695, 779
- Курган Н. П. 576
- Курило В. М. 260, 270, 285, 287, 291,
293, 296
- Курінна Т. М. 462
- Курносов Ю. О. (Курносів Ю. А.) 23-24,
32, 95, 97, 125-127, 249-250, 260,
267, 271, 283, 286, 421, 576, 650, 712,
716, 724, 726, 728, 732-733, 742, 744,
746, 748-750, 752-754, 756
- Кутова Н. 602
- Кучер А. С. 269, 281
- Кучер В. І. (Кучер В. І.) 24, 113-116,
123-124, 213, 261, 277, 286, 291,
294-296, 300, 302, 441, 576, 723, 735,
738, 745
- Кучер О. О. 288
- Кучера М. П. 255, 259, 275, 601
- Кучеров П. С. 402, 446-449, 577
- Кучинко М. М. 259
- Кучинський С. 50
- Кучма Л. Д. 226, 654
- Кучменко Е. М. 268, 273, 281
- Кятіб Челебі 508
- Л. М. 636
- Л. Т. 576
- Лавришук В. І. 294
- Лавров П. А. 17, 95, 97, 217-219, 222,
236-238, 240-242, 244, 248-250, 257,
522, 578, 709
- Лавров Ю. П. 23, 73, 85, 234, 253, 578, 719
- Ладивір І. І. 113, 124, 255, 260, 578, 719, 784
- Ладивір О. І. 579
- Лазанська Т. І. (Лазанская Т. И.) 77, 85,
277, 579, 745, 747, 763
- Лазаревський О. М. 73, 247, 407-408,
593, 623, 637, 660-661, 707, 709
- Лазарєв А. М. 284
- Ланда Р. Г. 263-264
- Лаггух В. В. 299
- Лаплас 401
- Лапгін П. 353
- Лапчинський Г. Ф. 372, 536
- Ласкарідіс Ф. 204
- Латун О. І. 279
- Лачко О. Ф. 579
- Лашкевичі, рід 606
- Лебеденко О. М. 290
- Лебедєва Ю. 761, 766
- Лебедь Г. Н. 719
- Лебович М. Ф. 254
- Левикін В. В. 121, 124
- Левинський В. П. 223
- Левицький А. 522
- Левицький О. І. 601, 761
- Левік Р. С. 309, 312
- Левін В. С. 258
- Левін С. І. 426
- Левковський Я. М. 245
- Левський В. М. 249
- Левченко В. М. 173, 182
- Левченко М. В. 458
- Левченко О. Д. 299
- Левчук Л. Т. 620
- Лега А. 777
- Лейбензон Л. С. 404
- Лелекач М. М. 247-248, 250
- Лемешук М. М. 255
- Ленін В. І. (Ленин В. И.) 147-148, 216,
224, 235, 243, 250, 259, 308-309, 332,
338, 372-373, 375, 379, 481, 486-487,
508, 516, 519, 527-528, 531, 549, 571,
589, 636-637, 641, 645, 662, 708,
713-714, 717-718, 722
- Леоненко П. М. 282
- Леп'яво С. А. 54, 61, 291, 294, 297, 300
- Лещенко Л. О. 23, 25, 234, 248, 250, 253,
259, 266, 272, 299-300, 579, 707, 718,
722, 727
- Лещенко М. П. (Лещенко М. М., Лещенко Н. Н.)
17-18, 23-24, 30, 72, 78, 84-85, 146,
238, 241, 245-246, 248, 250-254, 259,
264, 267, 270, 274, 506, 553, 580, 694,
704-705, 707, 709, 711, 715-716, 719,
722, 727, 734, 737, 743
- Лебедєв С. О. 649
- Лесков О. М. 252
- Їжедмитрій І 666
- Лизанець П. М. 511
- Лизогуб М. Д. 241
- Липинський В. 60, 89, 356, 512-513, 608,
650, 656, 693, 755
- Липківський В. 293, 487
- Лисенко А. С. 279
- Лисенко В. Г. 254, 580
- Лисенко М. М. 17, 72, 85, 238, 241, 257,
263, 581, 706, 709
- Лисенко О. В. 81, 85, 294, 581, 746
- Лисенко О. С. 32, 34, 110, 118-121,
123-124, 213, 235, 296, 300, 302-304,
423, 441, 462, 464, 581, 628-629, 695,
757-758, 761, 771, 773-774, 777, 780, 785
- Лисовець О. Й. 250
- Лисяк-Рудницький І. П. 640, 751, 784
- Литвак Б. Г. 677
- Литвин В. М. 33, 167, 172, 213, 235, 289,
695, 759, 770-771
- Литвин К. З. 214, 254, 783

- Литвин М. Р. 303, 573
 Литвин Н. А. 154, 281
 Литвин О. 123
 Литвиненко Ю. 182
 Литвинов А. С. 419
 Литвинов В. К. 239
 Литвинова О. Л. 203, 206
 Лихолат А. В. 22, 86, 93, 251, 254, 266, 268, 274–276, 280–281, 420, 544, 582, 694, 696, 698, 705, 713, 715, 719, 722, 725–726, 728–731, 734, 737, 740, 743
 Лихолат О. В. 302
 Лихолобова З. Г. 261, 277, 282, 285, 338
 Лівень (Ливень) В. А. 253, 718, 722, 724
 Лішниченко І. 407
 Лісевич І. Т. 141, 143, 145, 252, 582, 719, 724, 740, 751, 754, 758, 771
 Ліховий І. Д. 193, 583
 Ліщенко М. О. 260, 267, 272, 493
 Лобач К. В. 288, 753
 Любовик Б. О. 420, 458
 Лобода М. К. 121, 780
 Лобода М. Т. 293
 Лобода Т. М. 295
 Лобурець В. С. 285
 Логвін Г. 221
 Лозинський М. 633
 Лозицький В. С. 335
 Лозовий В. С. 294
 Лозовський Л. 487
 Лозюк М. Й. 260, 266
 Лойко О. Г. 301
 Лола О. П. 17, 19, 44, 47–48, 51, 234, 243, 328, 583, 704, 706, 713
 Ломиковський В. 489
 Ломов Г. І. 244
 Лопухов Б. Р. 281
 Лопухов О. 348
 Лось В. С. 243
 Лось Ф. С. (Лось Ф. Е.) 8–9, 11, 14, 18, 21, 23–25, 53, 70–72, 75–76, 84–85, 234, 236, 238–239, 241, 244, 246, 248, 250–251, 253–254, 263, 265, 267, 272, 328, 338, 377, 414, 420, 554, 563, 578, 583–584, 624, 694, 698, 701, 704–705, 709–710, 715, 719, 722, 725, 727, 732, 784
 Лось Я. С. 545
 Лотоцький (Лотоцький-Білоусенко) О. Г. 127, 298, 678–679, 771
 Лоутон Ланселот 567
 Лугова О. І. 23, 72–74, 85, 111, 146, 172–173, 181, 193, 262, 274–275, 277, 283, 579, 584, 651, 713
 Лузик К. С. 284
 Лузін К. С. 266
 Лукань Р.-С. Д. 367, 584–585
 Лукач Б. І. (Лукач Б. И.) 145, 257, 260, 268, 585, 723
 Лукаш О. І. (Лукаш О. И.) 275, 585, 746
 Лукін В. П. 585
 Лупкін Г. М. 263
 Лупандій І. В. 221
 Лупандін О. І. 90, 94, 753
 Луппол І. К. 307
 Лугутін Л. І. 478
 Луцький О. 11, 367, 786
 Лучаківська І. 785
 Лучицький В. І. (Лучицкий В. И.) 607–608
 Львунін Ю. О. 284
 Льозіна О. М. 212
 Лю Секін 398
 Любавський М. 407
 Любомирський І. 514
 Любченко В. Б. 78, 81–85
 Лютман А. Ф. 586
 Ляпунов О. М. 400, 648
 Ляскоронський В. Г. 319, 617
 Лях Р. Д. 282, 556
 Лях С. Р. 99–100, 270, 285, 288, 290, 302, 743
 Ляхович М. В. 278
 М'яновський Ю. 544
 Мавродін (Мавродин) В. В. 407, 688
 Мадзіні Дж. 497
 Масвський О. 626
 Мазепа І. [П.] 522
 Мазена І. С. 60, 64, 68, 226, 511, 514, 516, 537, 556, 606–607, 649, 755, 770
 Мазило І. В. 123, 280, 441
 Мазур Г. 123
 Майборода В. К. 296
 Майборода О. М. (Майборода А. П.) 273, 294, 300, 303–304, 586, 740–741, 746, 751, 754, 758
 Майдан І. Г. 586
 Майзель В. М. 403
 Майоров М. М. 258
 Макар О. Ю. 282
 Макар Ю. І. 285, 287, 300
 Макаренко А. С. 423, 508, 522, 635, 637
 Макаренко О. А. (Макаренко А. А.) 253, 265, 587, 711, 715, 718, 720, 725
 Макаров В. 774, 777
 Макаров М. І. 286
 Макарук С. 10
 Макаручк С. А. 290–291
 Максєнко М. М. 345
 Маковійчук І. М. (Маковейчук И. М.) 95, 272–274, 277, 282–283, 286, 560, 568, 582, 587–588, 641, 728, 732–733, 747
 Максимейко М. О. 402, 450–452, 588
 Максименко М. М. 265
 Максимов С. В. 255, 257
 Максимович Г. А. 319, 617
 Максимович М. О. 153, 489, 556, 676, 778
 Максимович Марія 556
 Максимчук К. В. 10–11, 14, 70, 588
 Малаков Д. В. 771
 Маланчук В. Ю. 338
 Малахов Г. М. 267

- Малевиц К. 687
 Малиневська В. М. 284
 Малиновський І. 450
 Малій І. 774
 Малов В. М. 273, 690
 Малько О. О. 261, 728
 Мальцева Л. Г. 280
 Мальченко О. С. 292
 Малюта О. В. 303
 Малютенко С. А. 193
 Мандрик М. В. 302
 Мануїльський Д. З. («Мефодій», «Хома», «Іонич», «Безработний») 236, 326, 364, 370–379, 396, 399, 465, 467, 541, 574, 582, 587, 589, 594, 596, 613, 635, 648, 674, 683, 696, 696
 Мануїльський З. Я. 370
 Манусевич А. Я. 257
 Манфред А. З. 245
 Маньча П. І. 279
 Маньковська Р. В. 187, 193, 293, 589, 766
 Марахов Г. І. 244, 590
 Марголіс Ю. Д. 288
 Маренко К. В. 236
 Марина В. В. 295
 Маркевич М. А. 151, 408, 510, 693, 753
 Маркієль С. В. 247
 Маркіна В. О. 250–251, 257, 259, 262, 284, 353, 481
 Маркітан Л. П. 153–154, 159, 163, 165–166, 168, 261, 534, 590
 Маркіянов П. 221
 Марков К. А. 289
 Марков П. Г. 252
 Маркова О. С. 149, 155–156, 158–160, 165, 590
 Маркович [Я. М.] 151, 510, 753
 Маркович І. М. 520
 Маркс К. 235, 259, 419, 486
 Маркусь В. В. 288, 430
 Марочко В. І. (Марочко В. И.) 32–33, 95, 99–104, 106, 109, 235, 276, 290, 292, 297, 464, 591, 698, 743–744, 754, 765–766, 774
 Мартиненко (Мартынченко) Б. А. 271, 591, 740, 743
 Мартиненко А. К. 247, 264, 268–269, 278, 281, 283
 Мартиненко В. Н. 258, 278, 591
 Мартиненко А. Ю. 143–145, 293, 592, 766, 770, 774, 778
 Мартишевський М. А. 258
 Мартос Б. 522
 Мартянов К. Ф. 592
 Маруня П. Ю. 241
 Марусик Т. В. 285, 291, 301, 693
 Марушкіна І. І. 285
 Марущенко О. В. 119, 771, 774
 Марцишок І. М. 292
 Марченко В. [В.] 593
 Марченко І. В. 254
 Марченко М. І. 10–11, 13–15, 38, 40–42, 221, 242, 249, 251–253, 256–257, 322, 592–593, 633, 701, 707, 784
 Масарик Т. Г. 503, 538
 Масловський В. І. 276, 286
 Масленко В. В. 287, 300
 Массон В. М. 253
 Матвеева (Матвеева) Л. В. 285, 593, 685, 741
 Матвійко І. І. 182
 Матвійчик М. М. 262
 Матійко М. М. 257, 593
 Матьовка М. П. 145, 299
 Матях В. М. 54, 66, 69, 234, 287, 363, 594, 757
 Матяш І. Б. 660, 695
 Махно П. І. (Махно П. И.) 291, 500, 505, 516, 746–747, 749, 752
 Мацейко Ю. М. 25, 245, 594, 696
 Мацко О. М. 269
 Машок О. Я. 292
 Машкін О. М. (Машкин А. И.) 77, 81–82, 85, 289, 595, 747
 Мегела І. П. 511
 Медведко Л. І. 262
 Медведок П. В. 117–118
 Медушевська О. М. 266
 Меженко (Іванов) Ю. О. 595
 Мезенцев В. І. 52, 154, 270, 596
 Мезенцева Г. Г. 596, 601, 688
 Меїр Голда 376
 Мейс Дж. 123
 Мелехов А. П. 243
 Мельник (Кондуфор) Т. Ю. 344, 348
 Мельник В. М. 250
 Мельник Л. Г. 262, 274, 279, 290–295, 535
 Мельник П. І. 267
 Мельник Я. І. 243
 Мельников Л. Г. 327
 Мельников Ю. Д. 598, 708
 Мельникова І. М. (Мельникова И. И.) 21–23, 25, 139–142, 145, 250, 252, 254, 257–260, 265–266, 270, 274–276, 278, 281, 288, 402, 453–456, 503, 517, 523, 544, 547, 555–556, 582, 585, 596–598, 608, 655, 696, 698, 710, 714, 720, 723–726, 730, 732, 735, 740–741, 744–745, 760, 772, 785–786
 Мельниченко В. Е. 744
 Мельниченко В. М. 294, 297
 Мельцер Д. Б. 273
 Меншун В. І. 641
 Меньшов В. П. 253, 509
 Меньшов Д. П. 622
 Меньшов М. Д. 260
 Метик Р. 755
 Мефодій – див. Мануїльський Д. З.
 Мигрин Г. П. 279, 296

- Микитась В. Л. 723–724
 Микола II 372
 Милибанд С. Д. 674
 Милов Л. В. 409
 Милокова Г. І. 252
 Мироненко О. М. 630
 Миронеш Н. І. 261, 277, 285, 294, 296, 638
 Миронов В. В. 181, 597
 Миронов М. М. 419
 Мирончук А. С. 63
 Митропольський Ю. А. 685
 Митрофанова А. В. 281
 Михайленко В. І. 281–282
 Михайленко М. – див. Ткаченко М. М.
 Михайлик О. Г. 72, 725
 Михайлик П. П. 243
 Михайлина П. В. 139, 248, 264–265, 268,
 270, 276–277, 515, 597–598, 724
 Михайличенко Г. М. 30, 748, 750
 Михайло Федорович 637, 650–651
 Михайлов А. 236
 Михайлова О. 780
 Михайлюк В. П. 294
 Михайлюк О. Г. 241, 265, 288
 Михальченко С. І. 651
 Михлик В. 702
 Мицик Ю. А. 276, 283, 286, 292,
 295–298, 665, 774
 Мишешкий С. 489
 Мишко Д. І. 10, 38, 42–43, 45–50, 146,
 236, 416, 598, 704–706, 708, 710–711
 Міліцина М. М. 82
 Міллер Д. 408
 Міллер О. І. 136
 Міллер О. Ф. 246
 Мінгазутдінов А. Ф. 273
 Мінци І. І. 255, 257, 266, 270, 349, 384,
 459, 564
 Мірза-Авак'яни П. Ю. 486
 Мірошниченко С. С. 348
 Місінкевич Л. Л. 296
 Місра К. 398
 Місюра В. П. 252
 Мітряєв А. 344
 Мітряєва (Митряєва) С. І. 266, 598, 743
 Мітченко М. Ф. 163
 Мітюков О. Г. 29
 Міхненко А. М. 279, 462
 Міщенко (Мищенко) В. М. 271, 599, 738
 Мовчан О. М. (Мовчан О. П.) 30, 32, 34,
 99–106, 109, 275, 302, 599, 743–744,
 750–751, 758, 763, 765, 778, 780, 784
 Могила Петро 466, 487, 770
 Могилянський Арсеній 197
 Модзалевський В. Л. 152, 268, 487, 499
 Моисей 498
 Мойсєєв О. В. (Моисєєв О. В.) 112–113, 124,
 256, 258, 599–600, 711, 717, 724
 Молодчиков О. В. 24, 148–149, 154–155,
 600, 724
 Молотов В. М. 39, 311, 498
 Молчанов В. Б. 81–85, 297, 600, 781
 Молчанов М. О. 600
 Монж Г. 404
 Монолатій І. С. 299
 Мордвінцев В. М. 235, 287, 289, 293,
 296, 488
 Мордовцева В. 620, 781
 Морехіна Г. Г. 256
 Мороз В. 336, 515
 Мороз О. Г. 458
 Морозов А. Г. 100, 227, 275, 288, 290,
 292, 299
 Мортук С. М. 291
 Москвич Л. Г. 77, 85, 282, 601, 747, 761
 Могика Г. 123
 Моторнюк М. М. 273
 Мохов М. А. 246, 255, 259
 Моця К. П. 67
 Моця О. П. 63, 302, 601, 695, 757
 Мрищук Л. 221
 Мстислав 620
 Мужев І. Ф. 263
 Муковський І. Т. 118–119, 123–124, 601,
 695, 758
 Мултих Г. М. 217–218, 220–221, 694
 Муляр А. М. 55, 297
 Муляр І. Ю. 288
 Мунтян М. А. 278, 281
 Муравйов М. А. 105, 521, 768
 Муравльова Т. М. 244
 Мусієнко В. В. 272
 Муха Л. Я. 27, 34, 210, 212, 693, 770,
 777, 782
 Мухіна З. І. 250
 Мюллер Д. 50
 Мякотін В. 408
 Мякушко С. В. 206, 761
 Наберухін А. І. 193, 602
 Павроцький М. О. 519
 Пагайчук В. І. 602
 Нагорна Л. О. 250, 266, 269, 271
 Надінський П. П. (Надинский П. П.) 23,
 602, 706
 Надтока Г. М. 299
 Назаренко І. 217, 220
 Назаренко І., перекладач 336
 Пазарук О. 755
 Найда С. Ф. 383, 707–708
 Пайман О. Я. 603
 Наленієвська-Бойчук С. 487
 Наливайко С. 598, 631, 710
 Нарбут Г. 487
 Насєдкіна Л. Д. – див. Якубова Л. Д.
 Натикач П. І. 51, 225, 265, 603
 Наулко В. І. 295, 297
 Науменко К. 573
 Нахимов 658
 Нєвмержицька А. В. 27, 212, 777

- Недорезов О. І. 252, 276
 Неженцев Ю. І. 286
 Нежинський Л. М. 257
 Некрасов В. Ф. 285
 Некрасов З. І. 730
 Нем'ятий В. М. 113, 261, 265, 268, 271, 278, 280, 441
 Немазаний Г. Ф. 260
 Немеш Д. 222
 Немірова Г. Ю. 346, 564
 Немченко В. М. 249
 Непийвода Ф. М. 252
 Непорожня Г. А. 299
 Нерод В. О. (Нерод В. А.) 149–151, 153–154, 267, 604, 735, 753, 761
 Нестеренко В. А. 124, 303
 Нестор Літописець (Nestor) 434, 505, 539, 622, 661
 Нестуля Л. А. 282
 Нестуля О. О. 185, 303, 756
 Несук М. Д. 266, 302, 604, 613
 Нечай Д. 623, 704
 Нечай І. 59, 518, 761
 Нечкіна М. В. 259
 Невсжин В. 123
 Неделін О. І. 85, 603
 Нізова (Нізова) Л. В. 101–103, 105, 109, 280, 604, 769, 774
 о. Никодим, архімандрит 205
 Никольников Г. Л. 238
 Ничкало С. А. 182
 Нікітін С. О. 247
 Ніковський А. [В.] 336
 Ніколаєва В. В. 420, 604
 Ніколаєва Т. М. 82
 Ніколаєнко В. Ю. 457
 Ніколаїдіс Н. 205
 Ніколенко Д. Ф. 419
 Німчук В. В. 287
 Новак В. М. 280
 Новаков С. З. 265
 Новиков І. А. 603, 605
 Новицький О. П. 777
 Новицький Я. П. 412
 Новікова С. В. 206, 304
 Новіцкі Д. 136
 Новолянська Р. Й. 239, 245
 Носіков Ю. В. 260

 Овсієнко І. Т. 383
 Овсієнко О. Ф. (Овсієнко А. Ф.) 77, 85, 272, 605, 637, 735, 742, 746–747
 Овчаренко О. І. 487
 Овчаренко П. Д. 127, 265, 289, 295–296, 299–301, 304, 338, 605, 693, 733
 Огарін Д. А. 251
 Огарьов М. П. 241
 Оглоблин О. П. (Оглоблин О. П., Оглоблин А. П., Мезько Олесь, Мезько-Оглоблин Олександр) 10–14, 39–42, 60, 70, 84, 231, 235, 320, 322, 366, 515, 517, 537, 583, 606–607, 623, 692, 700–701, 785, 787
 Одишова В. Ф. 243
 Одрін О. В. 63, 65, 67, 781
 Озеров Л. С. 261, 265
 Окиншевич Л. О. 320, 323, 692
 Олашин М. В. 302
 Олдрідж А. 712
 Олейник І. К. 240
 Олександр Невський 39
 Олександра М. Ф. 457
 Олександронулу О. 205
 Олексій Михайлович 44
 Олєфиренко В. В. 270
 Олійник В. Г. 458
 Олійник І. П. 245
 Олійник К. І. 244
 Олійник Л. В. 51, 236, 251, 255–256, 259, 580, 607, 618
 Олійников О. О. 273
 Ольга, княгиня 169, 630, 778
 Ольшанський П. М. 267
 Омельченко Ю. А. 667
 Омельчук Т. М. 182
 Онасис О. 203, 510, 655
 Онищенко О. С. 321
 Онищук І. П. 267
 Онопрієнко В. І. (Онопрієнко В. И.) 287–288, 507, 607, 733, 736, 738, 761
 Онуфрієнко М. Я. 246
 Орхівський-Роксолан С. 502
 Орлик В. М. 82
 Орлик І. І. 283
 Орлик М. А. 172
 Орлик П. 514
 Орлова О. В. 67
 Орловський О. 556
 Осадчий М. 336
 Остров М. 10
 Осечинський В. К. 669
 Осипова Т. В. 459
 Оскіло В. 516
 Остапенко С. 522
 Осташко Т. С. 32, 89, 91–94, 283, 296, 300, 608, 755, 760, 763, 778–779
 Островська І. Л. 27, 212, 777, 782
 Островський М. 654, 662, 697
 Остроградський М. В. 401, 648
 Очеретянюк В. І. 187
 Ошуркевич О. 756

 П. С. – див. Стоян П. К.
 Павелко В. У. 25, 141, 145, 254, 608, 718, 722
 Павелко О. Ф. 457
 Павко А. І. 300, 462
 Павленко В. В. 25, 141, 143, 145, 262, 268, 290, 608, 727, 734, 738, 754
 Павленко М. [дліч] 145, 263, 296, 300, 609, 729, 763
 Павленко П. И[ванович] 409

- Павленко С. Ф. 277, 770
 Павленко Ю. 766, 785
 Павлик І. С. 258
 Павлішак В. 556
 Павлов Ф. С. 250–251
 Павловський О. Д. 742, 744
 Павлюк Б. Г. 246
 Павлюк П. І. 236, 239, 543, 609–610
 Павлюченко О. В. 141, 145, 274, 287, 290, 610, 742, 749
 Пагір'я В. 503, 585
 Падалка А. З. 612
 Падалка Л. 407
 Падалка О. С. 458
 Падалка С. С. 133, 135–136, 137, 290, 610, 760, 763, 765, 780
 Пад'як В. 511
 Пазюра П. В. 154
 Палієнко В. В. 151, 154, 610, 754, 757–758, 761, 766, 769
 Палій Семен 15, 40, 235, 537
 Палладін О. В. 382
 Пальок В. В. 254
 Панайотопулос В. 204–205
 Панашенко В. В. 24, 51, 53, 59, 63, 153–154, 257, 611, 724, 755, 758
 Панібудьласка (Панібудьласка) В. Ф. 254, 260, 263, 265, 268–269, 271, 275–277, 280–281, 283–284, 287, 289, 482, 610–611, 714–715, 717, 722, 729
 Панкратова Г. М. 240, 584
 Панфілов С. О. 270
 Панченко В. 776
 Панченко П. П. 24, 133, 265–266, 268–269, 271, 274–276, 278, 282, 285–286, 290, 296, 301, 338, 478, 610–612, 638, 729–730, 733, 736, 738, 742–745, 748, 750–751, 755, 758, 760, 765, 774
 Панчук М. І. 213, 287, 296–298, 612
 Пападопулу М. 204
 Папакін Г. В. 292
 Паленко П. С. 292
 Парадісопулос С. 205
 Парамонов С. 783
 Парасунько О. А. 17, 21, 23, 30, 72, 84–85, 238, 241, 244, 254, 258, 261, 267, 275, 279, 284, 612, 703, 711, 739
 Парахіна М. Б. 777
 Парахонський Б. О. 778
 Парнок М. О. 647
 Пархоменко О. А. 15, 166
 Пархоменко О. Я. 244, 682, 706
 Пархомчук С. М. 23, 25, 140, 145, 246, 254–255, 262, 613, 669, 696, 708–709, 715
 Пасеєнко Г. В. 152
 Пастух О. Ф. 254
 Пастушенко Т. В. 124, 780
 Пасюк Н. М. 156, 158, 160, 166
 Патер І. Г. 280, 696
 Патон Б. С. 349, 407, 751, 777
 Патон Е. О. 555, 607
 Патриляк І. К. 119, 773, 778
 Пацяка О. О. 63
 Пахоменко С. П. 206, 300, 302, 613
 Пачкова С. П. 257
 Пашко Я. Ю. (Пашко Я. Е.) 113, 116, 124, 420, 613, 718, 723
 Пашкова Г. Т. 181, 614
 Пашуто В. Т. 270, 443, 476, 596
 Пащук В. В. 278
 Пеленський Я. 690
 Пелешко А. В. 203, 206, 614
 Пелешин М. А. 253
 Пеняк С. І. 255
 Первак Н. П. 248, 614
 Перезово А. 344
 Перепелиця Г. М. 269
 Перепелиця Є. А. 145
 Перехрест О. Г. 120
 Перікл 649
 Перковський А. Л. 23, 148, 153–154, 254, 614
 Перкуп В. П. 166, 168–169, 298, 615, 771
 Першина З. В. 243
 Першина Т. С. 115–116, 118, 123–124, 508, 559, 615, 738, 759
 Петерс І. А. (Петерс І. А.) 17, 23, 25, 140–141, 145, 244, 246, 249, 252, 261, 541, 616, 708, 713, 720, 725
 Петлюра С. В. 516, 544, 666–667
 Петраускене Л. В. 63
 Петренко В. С. (Сергієнко В.) 148, 262, 268, 564, 570, 616, 618, 641, 653, 710, 712, 717, 719
 Петренко С. Д. 85, 292, 616, 759
 Петренко О. С. 302
 Петро І 40–41, 59, 64, 518, 700, 761
 Петров А. І. 240
 Петров В. І. 617
 Петров В. П. 255
 Петров М. І. 717
 Петров О. В. 268
 Петровський М. Н. (Петровський Н. Н.) 9, 11–17, 38–43, 105, 214, 231, 234–241, 306, 315, 317, 319–324, 376–378, 402, 407, 414, 607, 617–618, 652, 665, 689, 700–702, 782–783, 787
 Печенко Г. А. 459, 745
 Печерога В. А. 693
 Петухов М. Я. 182, 618
 Пилипенко А. Т. 733
 Пилипчук О. Я. 608
 Пилявещ Ю. Г. 286
 Пиріг О. А. 299
 Пиріг Р. Я. 32, 89, 94, 213, 235, 288, 292, 298, 300–301, 339, 618–619, 661, 698, 756, 770, 776, 786

- Пирогов М. І. 679, 757
 Писаренко Г. С. 407
 Писаренко Е. Ю. 250
 Писарєва Г. П. 274
 Письменний Г. Г. 242, 269
 Пиха Д. Д. 269
 Пишко С. П. 30, 752
 Підгасцький В. В. 257, 283
 Підгорний М. В. 335
 Підградська О. М. 252
 Підлуцький Г. Г. 706, 709
 Підолічко І. Г. 407
 Підпригоршук Я. В. 255
 Підтиченко В. І. 647
 Підтиченко М. М. 720
 Пільсудський 544
 Пінтер Іштван 532
 Пінчук Ю. А. (Пинчук Ю. А.) 24, 146, 148, 150–154, 234–235, 259, 277, 296, 301, 303, 489, 517, 521, 534, 577, 588, 612, 619–621, 647, 656, 662, 692, 695, 698, 736, 740, 749, 753, 759, 762, 764, 767, 769–770, 772, 775, 778, 781, 785
 Пірко В. О. 30, 61, 510, 747
 Піскіжова В. В. 206
 Піскова Е. М. 171, 173, 178, 181–182, 620
 Пісковий С. М. – див. Дашкевич Я. Р.
 Піскун В. М. 290, 482
 Плахонін А. Г. 63, 67, 213, 302, 445, 620
 Плеханов Г. В. 504
 Пліний Старший 642
 Плиска М. 489
 Площ М. Р. 24, 133, 269, 273, 287, 611, 621, 722–723, 732, 738, 771
 Плясун Я. Г. 264
 Пляшко Г. А. 243
 Побегайло К. М. 718
 Побожий С. 487
 Поболь Л. Д. 733
 Поваренних А. С. 608, 733
 Повхан І. Г. 251
 Погорельцева О. М. – див. Веселова О. М.
 Погребинський Б. Л. 10, 14
 Погребинський М. Б. 244, 246
 Подкур Р. Ю. 187, 193, 621, 766
 Подобс А. 756
 Подпригоршук М. В. 244
 Пожарський Д. 604
 Поздєєва Л. В. 272
 Пойда Д. П. 239, 250
 Поклад Д. П. 249
 Покровський М. М. 16, 559
 Пола Т. 436
 Полетика В. Г. 164
 Полетика Г. 164
 Полєтас В. С. 273
 Полівєць М. С. 272
 Полікарнов В. Д. 459
 Половєць В. М. 292
 Полонська-Василенко (Полонська-Василенко-Моргун) П. Д. 9–11, 14, 38, 40–42, 231, 234, 531, 622–623, 783, 786
 Полурез В. І. 280
 Полухін Л. К. 10, 14, 23, 73, 85, 146, 241, 328, 623, 702, 704, 707–708
 Полухіна О. М. 85, 279, 623, 738
 Польовий Р. 617
 Поляков Ю. А. 742
 Полянський Ф. Я. 409
 Пономаренко Г. Я. 261
 Пономаренко Л. А. (Величко Лідія) 155, 623
 Пономарьов О. М. 242, 259, 262
 Понселє Ж.-В. 404
 Понятеко П. 511
 Попельницька О. О. 166, 168–169, 624, 774
 Пошик В. І. (Пошик В. І.) 272, 299, 302, 624, 745
 Поплико Д. Ф. 274
 Попов Б. С. 274
 Попович М. В. 292, 779
 Попок А. А. 299, 434
 Поппе А. 213
 Попудренко М. М. 435, 712
 Портної Й. Л. 246
 Постишев (Постышев) П. П. 309, 505
 Постоловський Р. М. 300
 Потарикіна Л. Л. 247
 Потєхін Д. В. 289
 Потєхін О. В. (Потєхін А. В.) 270, 283, 624, 728
 Потильчак О. В. 295, 304
 Потолов С. І. 409
 Потоцький П. 127, 129, 487, 770
 Поголов Б. М. 259
 Потульницький В. А. 288, 299
 Поустовський П. Г. 245
 Похилевич Д. Л. 246, 248
 Премислер І. М. (Премислер И. М.) 8, 11, 70, 95, 310, 624, 700–701
 Прєображенський А. І. 590
 Прєсняков О. С. 407, 473
 Прибиткова І. М. 615
 Прилєпєва Ю. А. 81, 85, 625
 Прилишко К. А. 111
 Прилуцький В. І. 101–103, 105, 109, 289, 625, 751, 764, 769
 Прилюк Д. М. 565
 Присягін В. В. 246
 Приходько О. М. 258
 Приходько Є. С. 248
 Прицак О. Й. 11, 367, 507, 625–626, 678
 Продайвода Г. 608
 Прєданок Ф. М. 292
 Прєколієнко Л. М. 457
 Прєкопович В. 522
 Прєкончук В. С. 288
 Прєнштейн О. П. 283
 Прєнок С. 336
 Прєпенко В. Й. 264, 681

- Проценко Л. А. 49
 Пруниця С. Ю. 259, 626, 724–725
 Прушинські, родина 544
 Пряхін Ю. Д. 197, 206, 626
 Пугачов О. 248, 631
 Пуркіне Я. 441, 555
 Путілов В. К. 321, 701
 Путро О. І. 51, 55, 63, 235, 257, 283, 286, 292–295, 297, 627
 Пучко О. А. 627
 Пушкар Мартин 236
 Пушкарьов Л. М. 276, 279
 Пушкарьова І. М. 274, 280
 Пушкаш А. І. 260
 Пушкін В. Ю. 764
 Пушкін О. С. 240
 Пшук І. О. 240

 Рабенчук О. П. 130–132, 301, 628, 693, 780
 Радзивілли, рід 488, 666
 Радія В. В. 137
 Разін С. 43, 150, 235, 652, 702
 Разумовська Л. В. 250
 Раковський М. Ю. 265, 272
 Раковський Х. Г. 286, 291, 371–373, 375, 505, 575, 746
 Ракушка-Романовський Роман 320
 Рапов О. М. 282
 Раппопорт П. О. 253, 269
 Распутин Г. 516
 Рахшир П. Ю. 281
 Рева І. М. 241, 251
 Редькіна І. І. 247
 Ресніт В. І. 464
 Ресніт І. Т. 457
 Ресніт П. О. 464
 Ресніт О. О. 464
 Ресніт О. П. (Ресніт А. П.) 24, 31–32, 34, 70, 78, 80–85, 88–89, 93, 153, 213, 228, 235, 270, 289–292, 296, 298, 300, 395, 402, 457–464, 539, 628–629, 691, 695, 698, 736, 742, 745, 751, 753, 755–757, 759, 761, 764, 766–767, 769–770, 772–776, 778–781, 785
 Ресніт П. Й. 457
 Резникова Ш. Е. 247
 Ремезовський Й. Д. 258, 611
 Репринцев В. Ф. 25, 145, 193, 211, 213, 276, 629, 746, 754, 781
 Репринцев Ф. С. 252
 Решетар Дж. С. молодший 422
 Решетченко Д. В. 82
 Рибак І. В. 271
 Рибаків Б. 225
 Рибалка І. К. (Рыбалка И. К.) 255, 277, 280, 285–286, 344, 346, 383, 714
 Рибачук М. Ф. 295
 Рибчинський М. Л. 123
 Рибчук В. О. 458
 Рижиков В. А. 271

 Рильський М. Т. 376, 528
 Римаренко Ю. І. 629–630, 697, 717–720, 724, 727–728
 Ричка (Рычка) В. М. 24, 32, 51–52, 54–55, 59, 62, 65–67, 149, 153–154, 213, 225, 235, 276, 302, 444, 477, 630, 637, 688–689, 696, 743, 748, 753, 757, 759, 769, 772, 775, 778–779, 781
 Ріббенгтроп І. 39
 Рігельман О. 60
 Різницька М. В. 262, 265, 268
 Різниченко В. 130
 Різун [В.] 629
 Рогачевська Л. С. 268
 Роглев Х. 503, 585
 Рогожа М. М. 284, 761
 Рожмортер 50
 Розгон І. І. 459
 Рознер І. Г. 47–50, 248, 631
 Рознок І. В. 212
 Розумовський К. 627
 Рой С. С. 266
 Рокитко В. Г. 457
 Роман Мстиславич (Roman Mstyslavich) 408, 516, 661
 Романець О. С. 631
 Романов І. П. 651
 Романов О. Б. 206
 Романова О. О. 63
 Романовичі 516
 Романович-Славатинський А. В. 450
 Романовський В. О. 129, 320
 Романовський Г. Д. 607
 Романцов В. О. (Романцов В. Е.) 30, 262, 269, 273, 280–282, 285, 287, 631–632, 736, 741
 Романько І. І. 296, 462
 Романюк І. М. 301
 Росальний В. М. 746
 Ростікус Р. П. 249
 Ростиславичі, династія 620
 Ротару М. Ф. 265
 Ротач П. П. 129
 Ротмістров М. М. 633
 Рубан А. О. 263
 Рубач М. А. 14–15, 18, 23, 86, 93, 95, 235–251, 253–255, 258, 264, 377, 420, 508, 632, 637, 686, 694, 705–707, 710, 714–715, 785
 Рубишгейн П. Л. 409, 689
 Рубишгейн Л. 407
 Рубльов О. С. 8–9, 14–15, 32, 35, 211, 213, 235, 280, 286–287, 298, 303, 566, 570, 593, 632, 693, 695, 698, 746, 753, 756, 764, 766, 775, 778, 784, 786–787
 Рубльова П. С. 295
 Руда С. П. 633, 766, 785
 Руденко Б. А. 348
 Руденко М. Д. 348
 Руденко П. М. (Руденко П. П.) 24, 113–115.

- 117–120, 123–124, 273, 441, 556, 600, 633, 731, 759
- Рудий Г. Я. 177, 182, 193, 634, 753, 757, 766
- Рудик С. Я. 300
- Рудич Ф. М. 696
- Руднев [С. В.] 560
- Руднев В. В. 236, 241, 244, 248, 614, 634, 702, 705
- Рудько М. П. 251
- Руккас А. О. 301
- Румянцева В. В. 24, 149–150, 153, 154, 272, 575, 634, 636, 681, 740, 742
- Русак А. В. 118, 123–124, 252, 300, 441, 719, 759
- Русина О. В. 54, 59–60, 63, 65–66, 69, 285, 304, 498, 634, 695, 750, 752, 758, 761, 771, 781
- Руссев С. М. 252
- Рутенко А. О. (Рутенко А. А.) 635, 712
- Рыбаков Б. А. 473
- Рюриковичі, династія 621
- Рябченко П. Ф. 163
- Рядніна У. І. 240, 247
- С. Н. 641
- Сабов В. В. 635
- Сабуров О. М. 600
- Савельєв В. Л. 284, 287–288
- Савич В. П. 255
- Савичев М. П. 257, 275
- Савченко Г. П. 290
- Савченко І. В. 193
- Савчук В. О. 279
- Савчук Н. О. 298
- Савчук О. В. 293
- Савчук О. Д. 236
- Савчук Ю. К. 161, 163, 165–169, 290, 635, 752, 755, 770
- Сагайдачний П. – див. Копащевич–Сагайдачний П.
- Сасіно П. К. 240
- Сасіно Р. 200
- Саженок С. Н. 272, 496
- Салабай В. Ф. 302
- Салига Л. П. 286
- Салов В. І. 273
- Самійленко В. І. 44, 419, 457
- Самков П. С. 242
- Самовидець 148, 320, 323, 532, 617, 720
- Самойленко В. І. 241
- Самофалов В. 217–218, 220, 235
- Самчук В. Л. 145
- Самяду-Бетсу С. 205
- Сапщевич А. В. 9, 17, 22–24, 110, 146, 148–151, 153–154, 165, 208, 220–221, 223, 233, 246, 255, 259–262, 265–278, 280–283, 285–290, 328–329, 339, 420, 501, 507, 525–526, 556, 572, 575, 590, 635–636, 650, 681, 696, 706, 708–709, 711, 715, 719–720, 722, 731–732, 736, 739–741, 746, 751, 753, 755, 761–762, 784–785
- Сапєги, рід 666
- Сапєгін А. А. 783
- Сараджев Арменак Х. 312
- Сараджев Аргаше Х. 5, 8–9, 306–312, 315, 636
- Сараджев Х. М. 307
- Сарбей В. Г. (Григоренко В.) 17, 22–24, 30, 53, 70, 73, 76, 78, 84, 148, 153–154, 224, 247, 252, 254, 256–257, 259, 261, 265, 267–268, 274, 276–277, 279–286, 289–294, 338, 488, 520, 540, 543, 549, 569, 581, 595, 601, 607, 616, 623, 636–637, 643, 698, 708–709, 719, 722, 729–730, 732, 734–736, 738–743, 745–748, 752–753, 755–757, 761–764, 766, 773, 784–785, 787
- Сас П. М. 31, 52, 54–56, 59, 62, 66, 235, 277, 294, 302, 488, 637, 745, 761, 769
- Сафонова Є. В. 274
- Сварник І. І. 167, 770
- Свежинський П. В. 248
- Свердлов М. Б. 276, 473
- Сворак С. Д. 295
- Сегеда Г. В. 168
- Селєзньова О. С. 277
- Селівачов М. Р. 687
- Семенов І. Д. 239
- Семиряга М. І. 253, 264
- Семківський С. Ю. 309, 312
- Сенченко І. Ю. 562
- Сенченко О. С. 10–11, 14, 70, 235, 638
- Сенявська О. 123
- Сербин Р. 123
- Сергєєв В. В. 133, 638
- Сергєєвич В. І. 473
- Сергієнко Г. Я. (Сергієнко Г. Я.) 22–24, 51, 53, 62–63, 72, 85, 225, 249, 251, 253, 257, 265, 271–272, 274–277, 284, 526, 533, 566, 603, 637–638, 685, 694, 711–712, 719, 721, 724, 728, 731, 734–736, 739–740, 742–743, 745–746, 751, 755, 757
- Сергієнко Є. С. 736
- Сергієнко Т. С. 145, 300
- Сергійчук В. І. 298
- Сергійчук І. М. 277
- Сердюк О. В. 80, 461, 778
- Серебряков Г. І. 173, 181, 638
- Сєрщєв Я. М. 675
- Серпенінов П. П. 247
- Сєраковський З. (Сигізмунд) 270, 666, 746
- Сиволоб Ю. В. 268, 275, 280, 283, 285–286, 338, 734
- Сигізмунд – див. Сєраковський З.
- Сидора Б. Й. 639
- Сидоренко В. П. 24, 109, 147–149, 247, 256, 260, 268–270, 639, 652, 706, 709, 713, 725

- Сидоренко П. С. 43, 47, 49
 Сидоренко О. І. 746
 Сидоренко О. Ф. (Сидоренко Е. Ф.)
 24, 51–53, 55, 59, 63, 149, 153–154,
 259, 284, 292, 443, 639, 725, 730, 749
 Сидоров С. В. 777
 Силин О. 394
 Сильченко З. А. 267
 Симанов К. В. 736
 Симоненко І. М. 297
 Симоненко Р. Г. 17, 21–23, 147, 151,
 153–154, 243, 259, 262–264, 266, 273–274,
 279–282, 286–287, 330, 429, 489–490,
 496, 529, 539, 552–553, 562, 609, 632,
 640–641, 664, 675, 689, 695, 698, 706,
 708, 710–711, 713, 728, 731, 742–743,
 749, 751, 757, 766, 769, 786
 Симонов С. С. 251
 Синьєвка-Іваницька І. 487
 Сишиця Г. В. 249
 Сипявський А. [С.] 665
 Сипякіна Є. П. – див. Шаталіна Є. П.
 Сироватська Н. А. 252
 Сирокомський О. І. 403
 Сирота П. Й. 250
 Сироткін В. Г. 267
 Сирцова С. М. 97, 109, 251, 269,
 278–279, 281, 287, 641, 714
 Ситник А. А. 772
 Ситник М. К. 263
 Січкач Г. В. 244, 419, 457
 Сідак В. 92, 778
 Сікора В. Д. 639
 Скаба А. Д. 20, 29, 260, 274–275, 306,
 334–339, 345–346, 364, 383, 641, 645,
 659, 717–718, 721–723, 742
 Скаба Д. В. 334
 Скаба П. Ф. 334
 Скакун О. Ф. 450–451, 588
 Скаліос Е. 205
 Скверний О. 702
 Склавенітіс О. 205
 Склярєнко А. Є. 280
 Склярєнко С. М. (Склярєнко Е. М.)
 17, 23, 86, 93, 171, 173, 181, 184, 193,
 247, 255, 269, 280, 290, 553, 641–642,
 698, 706–707, 709, 714, 719, 724, 737,
 740, 762, 775, 785, 787
 Сковорода Г. С. 391, 659
 Скорина В. 152
 Скоропадський І. [І.] 59, 295, 526, 761, 777
 Скоропадський П. П. 81, 93, 513, 608, 628, 774
 Скорченко С. Б. 462
 Скотнікова Л. С. 296
 Скоцилас І. Я. 299
 Скржинська М. В. 63, 66, 642–643
 Скрушников Р. Г. 665
 Скрипник М. О. 195, 220, 375–376, 678
 Скрипник П. І. 173, 178, 181–182, 284,
 643, 693, 752
 Скрипник Т. В. 113
 Скрутьєв І. Й. 585
 Скубіцький Т. Т. 8–9, 37, 310, 315, 643
 Скубієнко В. М. 458
 Слабєв І. С. (Слабєв І. С.) 23, 74, 85,
 111, 183, 234, 261–262, 265, 268, 643,
 694, 698, 712, 733
 Слабченко М. Є. 150, 183, 636, 751
 Славів В. 222
 Славін Л. М. 14, 256, 377–378, 414, 644,
 701, 783
 Славутич С. В. 168–169
 Сливка Ю. Ю. 248, 250, 261, 269, 275
 Слизький І. Ф. 244
 Слишко І. І. 18, 23, 97–98, 109–113,
 237–238, 243–244, 247, 254, 257–258,
 263, 267, 420, 438, 616, 644–645, 694,
 704, 706, 709, 719
 Слободанюк О. М. 260
 Слободинська Ф. Л. 237
 Словенко-Терзич, проф. 205
 Слуцький В. Д. 241
 Слуцький О. Б. (Слуцький А. Б.) 10, 14,
 23, 96–98, 109, 235, 237–240, 242–247,
 249, 251, 253, 256, 641, 645, 705–707,
 709, 711, 714
 Слюсаренко А. Г. 213, 265, 271, 292, 295,
 765, 768, 770
 Слюсаренко Г. Я. 8–9, 315, 645
 Слюсаренко О. О. 201, 761, 781
 Слюсарський А. Г. 344, 346
 Смаль-Стоцький Р. 366
 Смаль-Стоцький С. 126, 423, 529, 756
 Смирнов Г. В. 120, 773
 Смирнов К. Ф. 252
 Смирнов Л. П. 426
 Смирнов С. В. 258
 Смирнова В. І. 403
 Смішко (Смишко) В. П. 181, 274, 645, 746
 Смішко М. Ю. 252–253, 255, 259
 Смішко П. І. 246
 Смолій (Смолий) В. А. 3, 24, 26–27,
 31–33, 51–54, 56–57, 59–60, 62, 64, 66,
 69, 136, 151, 153, 167, 172, 204, 211,
 213, 225, 227, 233, 235, 262, 270, 276,
 285–287, 289–291, 293, 296–300, 306,
 322, 353–364, 411, 423, 460, 464, 471,
 518, 524, 594, 635, 646–647, 649, 673,
 676, 680, 689, 693, 695–696, 698, 728,
 733, 735–736, 738, 740, 743, 745–760,
 762, 764–773, 775–780, 784–785, 787
 Смольний В. М. 310
 Смольницька М. К. 130–132, 301, 647, 780
 Снітко Л. П. 271, 275
 Содоль П. 573
 Соїко І. П. 647
 Сокульський А. Л. 295
 Сокурєнко В. Ф. 182, 647
 Солдатенко В. Ф. 92–93, 213, 279, 290,
 292, 299, 781

- Соловійов С. М. 561
 Соловійова В. 779
 Соловьєв Д. Г. 719
 Сологуб В. І. 213
 Сологуб В. С. 25, 648, 685
 Солодовников В. Г. 279
 Солодько В. О. 282–283
 Соломагін М. М. 648
 Соляник Л. В. 172, 182
 Сопочко О. О. 266
 Сорока Ю. М. 303
 Сороко-Цюпа О. С. 282
 Сосновчик С. О. 590
 Сосюра В. М. 376
 Софонович Ф. 60, 356
 Сохань П. С. 23, 25, 30, 139–141, 145, 213, 233, 261–262, 264, 266, 268, 272–274, 276, 278, 280–281, 285, 287, 290, 402, 465–467, 528, 609–610, 629, 648–649, 655, 680, 694, 696, 710, 714, 718, 726–727, 731, 734–735, 737, 743–744, 747–748, 757, 785
 Спаська С. 487
 Спаський І. Г. 442, 567
 Спницька О. В. 649
 Спницький В. С. (Спицкий В. Е.) 25, 76, 253, 282, 738, 742
 Співак Б. І. 720
 Співак О. О. 166, 168
 Сподаренко В. К. 182
 Срезневський І. І. 265
 Ставинський В. І. 781
 Стависький В. 444
 Ставинок В. В. 203, 206, 649, 762
 Сталін Й. В. 236, 311, 317, 332, 345, 375–376, 379, 383, 475, 589, 637
 Станіславський В. В. 31, 55, 60, 65–66, 69, 291, 649, 755, 778
 Станко В. П. 253
 Старинов І. Г. 436–437
 Старицька-Черняхівська Л. М. 336, 487
 Старунська П. В. 271, 650
 Старченко Н. П. 67, 650
 Статівка І. Ф. 182
 Стаханов О. Г. 446
 Шашевський Д. М. (Шашевский Д. П.) 23, 246, 258, 338, 541, 650, 706, 708–709, 718
 Шашевський С. Д. 10, 38, 650
 Шашкевич П. С. 276
 Стеблій Ф. І. 249, 552, 570
 Стеїрс Д. 398
 Стеклов В. А. 648
 Стельмах М. 457
 Стельмах С. П. 299–300
 Стельмашова А. І. 172, 182
 Стеля Б. І. 272, 274
 Стен Я. Е. 307–308, 312
 Степаненко Г. В. 80–83, 85, 299, 464, 651
 Степанко О. Д. 557
 Степанков В. С. 31, 57, 59–60, 62, 64, 213, 288–291, 294, 297–298, 322, 359–361, 695, 749, 751, 753, 755, 759, 764, 766, 775
 Степанович С. П. (Степанович Е. П.) 149–150, 153–156, 158–159, 275, 651, 748
 Стефан Великий 566
 Стефанік В. 724
 Стефанопулос К. 203
 Стецкевич В. В. 300
 Стецько Я. 558
 Стецюк К. І. (Стецюк Е. И.) 10–11, 14, 19, 23, 38, 41–43, 45–49, 51, 53, 231, 235–237, 240, 243, 248, 250, 257, 328, 618, 627, 652, 697, 702–703, 709
 Стовбун Р. І. 270
 Столяренко В. П. 256, 259–260
 Столяров А. К. 307
 Стояк Я. К. 689
 Стоян О. М. 287
 Стоян П. К. (Стоян Ф. К., П. С.) 23, 97–98, 109, 237, 240–242, 245–250, 261–262, 269–271, 420, 484, 540, 645, 652–653, 679, 704, 709, 711
 Стоян Т. А. 301
 Стоян Ю. О. 182
 Стратівський К. В. 265
 Страхів Г. М. 251
 Стрельський В. І. 29, 250, 252, 254, 261–262, 265–267, 271–273, 277
 Стрельський Г. В. 279, 281, 295–296, 301, 303, 457, 693
 Стрельцов О. А. 237
 Стрийковський М. 661
 Стрілко А. А. 260, 574, 652
 Строгановы, родина 499
 Струкевич О. К. 55, 289, 757, 771
 Стужипська П. І. 276
 Ступак Ф. Я. 299–300
 Стура Я. І. 236
 Стус В. 336
 Субтельний О. 553
 Суворов О. В. (Суворов А. В.) 436, 603–604
 Суглобін С. І. 653
 Сунрун О. Й. 237
 Супруненко М. І. (Супруненко П. И.) 13–15, 18, 21, 23–24, 41, 86, 93, 95, 112, 234–235, 237–240, 245–248, 251–252, 255–256, 258, 261–262, 267, 270, 272, 322, 328, 364, 377–378, 380–385, 414, 458, 491, 500, 551, 562, 628, 642, 653, 656, 658, 670, 679, 694, 698, 701–706, 710, 714–715, 722, 726, 729, 735, 737, 739, 741, 783
 Сургай Г. І. 278–279, 282, 285, 289, 593
 Сухарев В. В. 265–266, 275–276
 Сухомлинський В. 423
 Сухоруков С. Р. 281
 Сушко О. О. 279, 288, 295
 Сущенко В. 559

- Суярко Л. О. 259, 370, 589
 Сытник К. М. 736–737
- Табачник Д. В. (Глібов Д., Дмитренко Т.)
 286, 654, 743, 746, 756
 Тагор Рабіндранат 543
 Талан С. П. 173, 182, 193, 252, 271,
 275–276, 654, 714, 730
 Таран Л. В. 292–293, 301, 419, 457
 Таран Т. Д. 240
 Тараненко М. С. 145, 281, 655
 Таранушенко С. 487
 Тарасенко В. А. 249
 Тарасова П. І. 781
 Тарновский К. П. 549
 Татаринов Ф. І. 627
 Татищев В. П. (Tatishchev) 65, 561, 621,
 661, 782
 Татолі Т. В. 278
 Таценко Т. П. 273
 Твердохліб В. Ю. 271, 285
 Тевнен Е. 228
 Теліга О. 534, 590, 773, 780
 Телічук П. П. 267
 Тельпуховський Б. С. 255
 Теодорович І. М. 262
 Теохаріді Т. Ю. 194
 Тер Ф. 136
 Тереножкін О. І. 252, 255, 257
 Терентьєва П. О. (Терентьєва П. А.) 145, 194,
 196–198, 200–201, 203–204, 206, 211,
 280, 295, 297, 301, 304, 478, 483, 613–614,
 655, 751, 755, 761, 762, 764, 781
 Терентьєва О. О. 199, 203, 206, 302, 775
 Терєфера І. Я. 268
 Терещенки, родина 81, 535, 777
 Терещенко Ю. І. (Терещенко Ю. І.) 24,
 79, 89, 93, 258, 280, 286, 289, 293, 299,
 461, 499, 632, 656, 724, 740, 755, 763, 773
 Терлецький О. А. 11, 367–368, 656
 Тетерук І. П. 260
 Тетєря П. 297
 Тєслєгін Д. Я. 255
 Тимофєєв О. М. 238, 245, 251, 572
 Тимофєєнко В. І. (Тимофєєнко В. І.)
 170–173, 182, 193, 657, 737
 Тимофійович М. М. 638
 Тимошенко Ю. (Таранушка) 348
 Тимошук Б. О. 225, 253, 656–657
 Тимошук В. П. 63
 Тимченко В. М. 82
 Тимченко Ж. П. 23–24, 86–87, 93–94,
 251, 273, 277, 658, 712, 723, 741
 Тимченко С. М. 278, 286, 294, 301, 755
 Тигаренко В. О. 250
 Титов О. І. 281
 Титова О. М. 297
 Тихомиров М. М. (Тихомиров М. П.)
 330, 407
 Тичина А. К. 285
- Тичина В. С. 243
 Тичина П. Г. 389, 511
 Тищенко В. Г. 658
 Тіщенко Г. 203
 Ткаленко І. В. 283
 Ткач (Кухарчук) П. І. 98, 109, 420, 658,
 714, 719
 Ткаченко В. В. 290, 737
 Ткаченко В. Г. 246
 Ткаченко В. М. (Ткаченко В. П.) 126–127,
 260, 288, 659, 745, 751, 753, 755–756
 Ткаченко М. М. (Михайленко Микола)
 14–15, 235, 247, 659–660
 Ткаченко Т. В. 300
 Ткачова Л. І. (Ткачова Л. І.) 99, 109, 113,
 127, 255, 263, 291, 420, 660, 682, 693,
 721, 738, 744–745
 Ткачук А. П. 284
 Ткачук П. Д. 273
 Товстоняг Л. М. 303
 Тодійчук (Тодійчук) О. В. 150, 153–154,
 276, 280, 283, 287, 660, 681, 745
 Тодоров П. 734
 Тоїчкін Д. В. 166, 168–169, 303, 661
 Тойнбі А. 292
 Толочко О. П. (Толочко А. П.) 54–55,
 59–60, 62, 65–67, 69, 92, 211, 282, 298,
 304, 444, 503, 661, 695, 749, 753, 762,
 769, 772, 775, 777, 779, 782
 Толочко П. П. 49, 60, 172, 213, 252,
 269–270, 274, 391, 762
 Толстов С. В. 297
 Толстой Л. П. 603
 Томозов (Томазов) В. В. 151–152, 154,
 167, 169, 303, 662, 697, 764, 768
 Топачевський А. 487
 Тонузлу Г. М. 263, 284
 Торба А. В. 261
 Торчинський І. М. 275
 Трапезников П. Г. 250
 Трегубенко М. Ф. 8–9, 315, 662
 Трєтяк К. О. 295
 Трефілов В. І. 739
 Трефілова Л. М. 685
 Тронцький С. М. 409
 Тройцький А. Я. 307
 Тронько П. Т. 22, 24–25, 32, 113, 115, 168,
 170–173, 178, 181, 184–185, 187–190,
 193, 213, 222, 233, 235, 275, 278–280,
 282, 287–291, 293, 296, 303, 325, 364,
 386–395, 463–464, 499, 530, 567, 589,
 662–664, 694, 697–698, 714–718,
 720–723, 725–732, 734, 738–739,
 741–742, 744, 747–749, 753, 755, 757,
 759–760, 762–764, 766–767, 769,
 771–773, 775–779, 785, 787
 Тронько Т. Ф. 386
 Тронько Я. О. 386
 Трофименко Г. А. 263
 Трофимчик А. В. 301

- Трошинський В. П. 213, 235, 266, 292,
294, 296, 299, 304, 664, 695, 749
- Троян М. В. 250, 271, 670
- Троян С. С. 298
- Трубайчук А. Ф. 258, 457, 727
- Трусевич С. М. 570
- Туниця Ю. Ю. 291
- Тур В. Г. 296
- Турівченко М. І. 287
- Турцевич І. Г. 207
- Турченко Ф. Г. 280–281, 283, 293, 755
- Турченко Я. І. 664
- Тутковський П. А. 231
- Тхор В. І. 264
- Уварова Л. І. 259
- Удовиченко П. П. 236
- Удод Л. 664
- Удод О. А. 105, 109, 213, 300, 417, 528,
618, 665, 782, 786–787
- Українка Леся 391, 723
- Ульяновський В. І. 622, 665
- Уотт Д. 398
- Усенко В. В. 242
- Усенко П. Г. 81–82, 85, 270, 666, 738,
746, 767, 775
- Устименко В. М. 93–94, 279, 293, 666, 742
- Ушинський К. 423
- Фастовець О. В. 85
- Федірко О. 660
- Федоренко В. Г. 525
- Федоренко П. М. 242
- Федоров В. А. 409
- Федоров В. О. 263
- Федоров Г. Б. 255
- Федоров І. 724
- Федоров О. Ф. 435–436, 440, 555
- Федорова Л. Д. 171–172, 177–178,
181–182, 667, 782
- Федорук А. 515
- Федорук Я. 512, 785
- Федосова С. А. 667
- Федьківчич І. В. 193
- Фельбаба М. М. 298
- Фемістокл 649
- Феодосій Печерський 167
- Ферков О. В. 302
- Фесенко І. К. 248
- Филипенко (Філіпенко) Д. М. (Филипен-
ко Д. П.) 279, 282, 668, 717, 724
- Філарет, митрополит 226
- Фініков Т. В. 264, 274, 282
- Флоренские, родина 608
- Флоря Б. М. 213, 225, 304
- Фомічова М. 344
- Франко А. Д. 290
- Франко З. 336
- Франко І. Я. (Франко І. Я.) 40, 148, 236,
256, 290, 310, 391, 494, 513, 557, 611,
619, 623, 660, 691, 705
- Франко О. О. 30
- Францевич І. Н. 734
- Франчук С. І. 275
- Фрейлін П. 222
- Фрис В. Я. 302
- Фролкін М. М. (Фролкин П. М.) 25, 234,
263, 668, 716, 721, 725
- Фролов І. В. 645
- Фрунзе М. В. 505
- Фурсенко О. О. 266
- Фурсова Л. Н. 262
- Хаджиниколов В. 744
- Хаснський О. П. 280
- Халаїм П. П. 557
- Халепо Т. І. 238, 242–243, 668
- Халін А. І. 277
- Халус П. І. 668
- Хашенки, родина 627
- Ханко В. 129
- Хараламбупулос Д. С. 205
- Хасан Ельгуль 145
- Ханцдеу Богдан П. 631
- Хведченя С. Б. 165–169, 669, 764, 778, 782
- Хворостяний І. М. (Хворостяний І. М.)
25, 262, 422, 613, 669, 735, 740,
743–745, 747
- Хворостяний М. 216
- Хегельмаср Х. 533
- Хижняк З. І. 225, 265, 272, 291
- Хижняк І. А. 284, 289, 672
- Химка І.-П. 540
- Хідекелі А. В. 260, 271
- Хіллінг Г. 774
- Хланта О. В. 139, 250, 669, 724
- Хлякін А. О. 243
- Хмельницький Б. 15, 29, 44, 59–61, 226,
319, 322, 328–329, 359–361, 365–366,
368, 388, 414, 469, 512, 514, 524–525,
540, 554, 566, 570, 617–618, 635, 647,
686, 703, 751, 753, 755, 760, 775
- Хмельницький Ю. 298, 511–512
- Хміль І. В. (Хмель І. В.) 24, 32, 89, 91,
93–94, 261, 281, 284, 385, 597, 670,
727, 747, 749, 753, 767, 771
- Хміль І. С. (Хмель І. С.) 22, 263, 266,
270–271, 273, 275, 277–279, 282, 284, 513,
516, 585–586, 604, 666, 670–671, 698,
710, 725–726, 733, 739, 745, 750–751
- Ховрич С. М. 302
- Хойнацька Л. М. 115, 118, 123–124, 299, 775
- Холевич В. М. 275
- Хома – див. Мануїльський Д. З.
- Хоменко М. П. 501
- Хомчук О. О. 282, 671
- Хоршайлов М. Ф. 279
- Хорошева С. А. 404, 671
- Хорошкевич Г. Л. 279, 283, 286
- Хоршун Б. І. 296

- Храброва З. М. 212
 Храмов Ю. О. 278, 401, 404, 428, 633,
 691, 766, 785
 Хренников Ю. С. 256
 Хренов (Хренов) К. К. 257, 594, 685, 711
 Христишко Л. А. 256
 Христодулакис П. 205
 Христюк П. О. 516
 Хроніс П. 204
 Хрушов М. С. 131, 220, 327, 330, 388
 Хрушова (Кухарчук) П. П. 658
 Худавердян К. С. 271
 Худанич В. І. 254, 260, 266
 Худяк Р. А. 109, 251, 671
- Цвєтков Г. П. 248, 253
 Цвєтков О. Г. 266, 283–284, 671–672
 Цвікальська Г. О. 419, 457
 Цвіркун П. П. 256
 Цегельницький З. Б. 245
 Цесаренко І. Г. 270
 Циганкова Е. Г. 25, 259, 672
 Циглик В. М. 259
- Чабан А. Ю. 227, 290, 294
 Чабан М. 665
 Чайковський А. С. 123, 272, 285, 304, 441
 Чеботарьов М. 506
 Чекаленко (Васильєва) Л. Д. 672
 Чеканюк А. Т. 237, 383
 Ченцов В. В. 187
 Червоненко С. 216–217
 Черезов С. В. 256
 Черепнин (Черешин) Л. В. 443, 476
 Черкас Б. В. 63, 67, 69, 300, 672
 Черкасов М. С. 267
 Черкаська С. М. 85, 244, 673
 Черпега П. М. 271, 280, 673
 Черненко С. В. 252, 303
 Черненко І. С. 457, 674
 Черненко М. В. 261, 263, 269
 Черниш О. П. 253, 255
 Черний А. І. 274, 281
 Черніков І. Ф. (Черников И. Ф.) 23, 25, 278,
 641, 674, 696, 708, 710, 716, 723, 727
 Чернухін С. К. 197, 199, 203, 206, 674,
 751, 762, 771
 Чернышев Ф. П. 478, 607
 Чернявський (Чередииченко) В. П. 264, 559
 Чернявський Г. Й. 262, 273, 291
 Чернявський Ф. Ф. 247
 Черченко Ю. А. 286, 593, 675, 695, 746,
 753, 784
 Чеусов Ф. І. 208, 212
 Чехівський В. 522
 Чехович В. А. 745
 Чиж В. 222
 Чикаленко С. Х. 92, 661, 780
 Чикаленко О. П. 266, 281
 Чирко Б. В. 30, 206, 675, 752
- Чишко В. С. 127, 283, 290, 295, 297, 423,
 458, 675–676, 695, 745
 Чмихова В. І. 133
 Чорний В. П. 278
 Чорновол В. М. 336, 617
 Чорноштан М. В. 168–169
 Чуб А. А. 745
 Чубарьян О. О. 280
 Чугасв (Чугасв) Д. О. 252, 722
 Чугайов В. П. 142, 267, 269, 287, 604
 Чумаченко В. П. 250
 Чуипулов Т. 244
 Чупак Т. П. 458
 Чупринка Г. 336
 Чухліб Т. В. 31, 55, 59–62, 65–66, 69,
 289, 292, 525, 676, 697, 757, 763, 771,
 773, 775, 778, 782
- Шабудьло Ф. М. 24, 51, 59, 62–63, 145, 155,
 157, 273, 286, 676, 742, 762, 773, 780
 Шайда П. М. 145
 Шама О. І. 55, 291
 Шамко К. М. 23, 245, 677
 Шампур О. В. 743
 Шандра В. С. 81–85, 677, 782
 Шапа П. К. 111, 237, 241, 677
 Шановал Ю. І. 213, 293, 746, 774, 776, 781
 Шапошнікова П. О. 297
 Шарафутдінов Б. А. 272, 274
 Шаров І. 647
 Шарпагий В. Г. 131, 677, 693
 Шагалін М. І. 259
 Шаталіна (Синякіна) С. П. (Шагалина Е. П.)
 24, 30, 98–100, 102, 268, 278, 280, 344,
 420, 678, 730, 734, 743, 745, 748,
 750, 759
 Шахматов О. О. 407, 443
 Швець І. Г. 349
 Швидак О. М. 263
 Швидкий В. П. 127, 130–132, 298, 487,
 678, 693, 771
 Швидько Г. К. 61, 268, 276–277, 279, 754
 Швєвальс П. 147, 708
 Швєлєс (Швєлєв) А. Г. 20–21, 29, 257,
 262, 265, 306, 340–342, 557, 605, 653,
 679, 724–727
 Швєцов В. І. 561
 Швєченко А. Ю. 237, 317, 618, 782, 787
 Швєченко В. В. 82
 Швєченко В. М. 82, 274, 781
 Швєченко В. Ф. 277, 299
 Швєченко І. І. 251, 612, 655
 Швєченко Л. А. 24, 133, 257, 261, 273,
 277–278, 282, 284, 289, 582, 641,
 679–680, 691, 716, 721, 738, 761
 Швєченко Л. В. 172, 182, 193, 679, 757
 Швєченко П. В. 52, 284, 298
 Швєченко О. В. (Швєченко Е. В.)
 145, 273, 680, 697, 734
 Швєченко О. М. 55, 291, 680

- Шевченко С. М. 256, 419
 Шевченко Т. Г. 34, 147, 290, 310, 336, 391, 408, 413, 479, 487, 499, 532, 557, 583, 593, 619, 629, 638, 660, 709, 712, 731, 735, 754, 785
 Шевченко Ф. П. 17–23, 26–27, 29–30, 46, 49, 51, 66, 112, 138, 145–146, 149, 152–156, 165, 211, 213, 216–223, 225, 233, 236–240, 243, 246–248, 251–252, 254–257, 259–260, 262–265, 267–273, 276, 278–279, 281, 283–290, 328, 353–354, 402, 407, 416, 437, 465, 468–471, 488–489, 493, 510, 516, 528, 551, 561–562, 575, 579, 614, 634, 636, 640, 646, 648, 661, 676, 680–684, 689, 693, 695, 702–704, 707–708, 710, 712–713, 716–717, 730, 733, 742, 745, 747–748, 751, 759, 762, 765, 776, 785, 787
 Шевчук В. П. 498
 Шевчук Г. М. 21, 23, 97–98, 109, 218, 234, 244, 249–250, 252–253, 256–257, 260, 264, 266, 270, 272–273, 275, 277, 681, 705, 708, 711
 Шедер Ганс Гейнріх 626
 Шейко В. М. 279
 Шекера І. М. 23, 47–49, 51, 63, 682, 707, 711, 716, 719
 Шелест Д. С. 261
 Шелест П. Ю. 335, 337, 339, 349, 534
 Шелех М. Р. 242
 Шелов Д. Б. 256
 Шелудченко В. І. 244
 Шелухін С. 755
 Шелюх Т. М. 27, 537, 718
 Шепель Л. Ф. 82, 127, 130–132, 232–233, 291, 462, 682, 693, 755
 Шенета М. Т. 261
 Шеніцький Андрій 560
 Шеремета О. В. 293
 Шерстюк В. М. 63, 298
 Шерман І. Л. 255, 269, 345, 678
 Шерстюк Ф. Ю. 10, 14, 70, 236, 682
 Шило Б. 344
 Шилов В. П. 255
 Шилова А. В. 145, 294
 Шиловцев Ю. В. 618
 Шиловцева В. С. 492
 Шилохвост П. С. 239
 Шиманський М. О. 10
 Шимко-Шмага П. В. 239, 241
 Шип П. А. 51–52, 84–85, 234, 265, 286–287, 294, 296–297, 299, 301–302, 600, 651, 683, 743, 748, 755, 757
 Шипович М. А. 763
 Ширяєва Л. М. 458
 Шитюк М. М. 298, 300, 774
 Шишков Ю. Т. 242
 Шишов А. А. 264
 Шиян К. К. 251
 Шкарникова Л. І. 115
 Шкіль М. І. 458
 Шкода К. О. 282, 683
 Шкурко І. І. 458
 Шлепаков А. М. (Шлепаков А. П.) 22–23, 138, 145, 246, 253, 258, 260–262, 264, 266, 364, 396–399, 489, 504, 528, 541, 547, 624, 672, 683–684, 707–709, 712, 714, 718, 720–721, 723, 726–727, 729–731, 743
 Шманько Г. І. 139, 142, 684
 Шмарьова Т. 559
 Шмельов (Шмелёв) В. Г. 684, 735
 Шмидт О. Ю. 593
 Шмідт С. О. 407
 Шморгун П. М. 223, 241, 251, 254, 256, 259
 Шовкопляс М. 309
 Шолох Я. Л. 168
 Шоскін І. Б. 244, 248
 Шпаковагий М. 771
 Шпорлюк Р. 136, 553
 Шрамко Б. А. 344
 Штернберг Я. І. 247, 254
 Штернов А. А. 720
 Штігельман Ф. М. 256
 Штокало Й. З. (Штокало И. З.) 21–22, 364, 400–401, 404, 684–685, 696, 698, 710–711, 714, 716, 718, 720, 724, 735, 740
 Шуба О. В. 685
 Шульга І. В. 261
 Шульга І. Г. 245, 254, 263, 270–271, 276–277, 283, 303
 Шульц П. М. 253
 Шурубалко В. К. 236
 Шуст Р. 443
 Шухардін С. В. 535
 Шухевич Р. 573
 Шушарін В. П. 277
 Щабельська В. Г. 458
 Щавельсва Н. І. 274
 Щанов Я. М. 275
 Щербак В. О. 31, 51, 54–56, 63–64, 276, 294, 299, 302, 685, 745, 754, 759, 767
 Щербак М. Г. 290, 292–293
 Щербак П. О. 300
 Щербак О. І. 686
 Щербак Ю. 182
 Щербаківський Д. М. 129
 Щербань О. П. (Щербань А. П.) 449, 712, 717
 Щербань Т. О. 449, 761
 Щербина Д. М. 249
 Щербина Й. Т. (Щербина И. Т.) 17, 23, 72, 74, 84–85, 109, 238–239, 246, 254, 686, 704, 712–713
 Щербина П. Ф. 251
 Щербинський В. В. 663
 Щоре М. 15
 Шусь О. Й. (Шусь О. И.) 24, 32, 86–87, 94, 153–154, 251, 272, 522, 686, 694, 713, 723, 732, 741, 749, 780

- Ю. Л. 489, 528, 684
 Юденков А. Ф. 262
 Юкіш В. В. 278
 Юнге К. Ф. 619, 781
 Юр М. В. 687
 Юренко С. П. 173, 181–182, 687
 Юринець В. О. 309
 Юрій Долгорукий 782
 Юркова О. В. 35, 102–105, 108–109, 294,
 304, 312, 318, 324, 333, 352, 369, 452,
 485, 487, 520, 527, 593, 637–638, 643,
 645, 660, 662, 668, 688, 693, 764,
 769–771, 786–787
 Юрченко О. Ф. 127, 221, 688, 743
 Юрчук В. І. 255, 597
 Юрчук К. І. 262
 Юсов С. Л. 127, 130, 132, 515, 693
 Юсова П. М. 154, 302, 688, 693, 782
 Юшков С. В. 10, 14, 38, 40–41, 43, 60, 214,
 356, 402, 407, 414, 452, 472–477, 689, 700
 Ющенко В. А. 395, 546, 759

 Яблочков Л. Д. 275
 Яворницький Д. І. 56, 60, 148, 183, 231,
 356, 362, 412, 466, 509, 526–527, 643
 Яворський Г. І. 240
 Яворський М. І. 151, 510, 632, 636, 643,
 753, 755
 Якименко М. А. 265, 283
 Яковенко Л. 602
 Яковенко М. М. 212
 Яковенко П. М. 54–55, 273, 288, 302, 546, 690
 Яковлева Л. В. 30, 167, 752
 Яковлев С. О. 259
 Яковлєва Т. Г. 228, 288
 Якубова (Наседкіна) Л. Д. 105, 109, 198,
 206, 287, 689, 762, 764, 771, 778
 Якубовський І. 222
 Ялі С. Г. 194
 Янев В. 692
 Яневський Д. Б. 88, 93–94, 280, 690,
 747–749
 Янишин Б. М. 80–83, 85, 300, 462, 691
 Янін В. Л. 260, 269–270
 Янко Н. Д. 182
 Янковська (Колпакова) О. В. 127, 130,
 132, 277, 691, 693, 744
 Янковський О. К. 278, 691
 Яповський Ю. І. 376, 388

 Янукович В. Ф. 654
 Яремчук Д. А. 193
 Ярмаченко М. Д. 419
 Ярослав Мудрий 165, 167, 476
 Ярослав Осмомисл 486, 570
 Ярославський О. М. 236
 Ярошенко А. Д. 242
 Ясницький Г. І. 238, 251, 277
 Ястребов Ф. О. 8–9, 11–12, 14, 18, 37, 41,
 70, 72–73, 85, 236, 238–239, 243, 247,
 250, 315, 413–414, 563, 581, 692,
 700–701, 709
 Ясь О. В. 151, 154, 167, 296, 563, 620,
 692–693, 758, 764, 768
 Яхимович З. П. 281
 Яценко І. В. 253
 Яценюк П. І. 275
 Яцик П. 575, 690, 697
 Яцишин М. М. 292
 Яцкевич С. А. 241
 Яцунський (Яцунский) В. К. 222, 409, 709
 Ячменіхін К. М. 320

 Al-Azmeh Aziz 661
 Bak Janos M. 661
 Dombrovsky A. – див. Домбровський А.
 Golb Norman 626
 Kaganoc 498
 Kishka Leo 661
 Kostomarov Mykola – див. Костомаров М. І.
 Kul'chytsky S. – див. Кульчицький С. В.
 Kulinytsh I. M. – див. Кулинич І. М.
 Lomastro Francesca 630
 Longworth Philip 637
 Mazepa I. – див. Мазепа І. С.
 Motyl A. 510
 Nestor – див. Нестор Лігонищець
 Pelensli Jaroslav 561
 Pritsak O. – див. Прішак О. Й.
 Prymak T. M. 620
 Roman Mstyslavich – див. Роман
 Мстиславич
 Rosa Gabriele de 630
 Schnetzer A. 510
 Steponavičienė Lirija 673
 Sysyn Frank E. 626
 Tatischev – див. Таїшев В. П.
 Urbanczyk Przemyslaw 661
 Valikonytė Irena 673

З М І С Т

Інституту історії України – 70 <i>В. А. Слюїй</i>	3
Інститут історії України НАН України: Віхи історії (1936–2006) <i>О. С. Рубльов, О. В. Юркова</i>	5
СТРУКТУРНІ ПІДРОЗДІЛИ	
Відділ історії України середніх віків і раннього нового часу <i>В. М. Матях</i>	37
Відділ історії України ХІХ – початку ХХ ст. <i>О. О. Крижановська, Т. І. Лазанська, Г. В. Степаненко</i>	70
Відділ історії Української революції 1917–1921 рр. <i>О. І. Лупандін</i>	86
Відділ історії України 20–30-х рр. ХХ ст. <i>В. І. Прилучький, О. В. Юркова</i>	95
Відділ історії України періоду Другої світової війни <i>О. Є. Лисенко, Н. М. Руденко</i>	110
Відділ історії України другої половини ХХ ст. <i>В. О. Крутша, В. П. Швидкий</i>	125
Відділ новітньої історії та політики <i>О. П. Коляструк</i>	133
Відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин <i>С. В. Віднянський</i>	138
Відділ української історіографії <i>Ю. А. Пінчук, О. В. Ясь, О. Т. Гончар</i>	146
Відділ спеціальних історичних дисциплін <i>М. Ф. Дмитрієнко, О. О. Попельницька, В. В. Томазов</i>	155
Відділ історико-краєзнавчих досліджень <i>В. О. Горбик, Л. О. Гаврилюк</i>	170
Відділ регіональних проблем історії України <i>Я. В. Верменич</i>	183
Кабінет українсько-грецьких відносин НАН України <i>Н. О. Терентьєва</i>	194
Науково-інформаційний відділ <i>Л. Я. Муха</i>	207
Український історичний журнал <i>О. І. Гуржій, Л. І. Каніан</i>	213
Науковий архів <i>Л. Ф. Шепель</i>	230
Спеціалізована вчена рада <i>Упорядники О. В. Юркова, І. С. Азарх</i>	234

PERSONALIA

Директори Інституту

Сараджев Арташес Хоренович <i>О. В. Юркова</i>	307
Белоусов Сергій Миколайович <i>О. В. Юркова</i>	313
Петровський Микола Неонович <i>О. В. Юркова</i>	319
Касименко Олександр Карпович <i>Р. Г. Симоненко</i>	325
Дубина Кузьма Кіндратович <i>О. В. Юркова</i>	331
Скаба Андрій Данилович <i>Р. Я. Пиріг</i>	334
Шевелєв Арнольд Григорович <i>Л. В. Ковпак</i>	340
Кондуфор Юрій Юрійович <i>О. В. Юркова</i>	343
Смолій Валерій Андрійович <i>В. М. Матях</i>	353

Академіки НАН України

Крип'якевич Іван Петрович <i>О. В. Юркова</i>	365
Мануїльський Дмитро Захарович <i>Г. Г. Єфіменко</i>	370
Супруненко Микола Іванович <i>І. В. Хміль</i>	380
Тронько Петро Тимофійович <i>О. П. Ресит</i>	386
Шлепаков Арнольд Миколайович <i>Н. В. Кривець</i>	396
Штокало Йосип Захарович <i>Т. М. Виврот, Ю. О. Храмов</i>	400

Члени-кореспонденти НАН України

Боголюбов Олексій Миколайович <i>Ю. О. Храмов, С. А. Хорошева</i>	403
Гуржій Іван Олександрович <i>В. А. Смолій</i>	405
Гуслистий Кость Григорович <i>О. А. Удоо</i>	412
Даниленко Віктор Михайлович <i>О. О. Ковальчук</i>	418
Добров Геннадій Михайлович <i>Ю. О. Храмов</i>	425

Свтух Володимир Борисович <i>О. О. Ковальчук, А. А. Попок</i>	429
Клоков Всеволод Іванович <i>О. Є. Лисенко</i>	435
Котляр Микола Федорович <i>А. Г. Плахотін</i>	442
Кучеров Пантелеймон Степанович <i>Т. О. Щербань</i>	446
Максимейко Микола Олексійович <i>О. В. Юркова</i>	450
Мельникова Ірина Миколаївна <i>М. В. Знаменська</i>	453
Реєнт Олександр Петрович <i>О. Є. Лисенко, Г. В. Степаненко</i>	457
Сохань Павло Степанович <i>С. В. Віднянський</i>	465
Шевченко Федір Павлович <i>В. А. Смолій</i>	468
Юшков Серафим Володимирович <i>В. М. Ричка</i>	472

Наукові співробітники: Біобібліографічні довідки

<i>Упорядники С. І. Білокінь, Г. С. Брега, П. М. Бондарчук, Н. Ф. Васильсва, Я. В. Верменич, С. В. Віднянський, О. І. Гуржій, В. М. Данilenко, В. О. Животівський, О. О. Ковальчук, Т. О. Коларенко, О. О. Корнієвська, О. А. Кручек, Т. В. Марусик, Л. Я. Муха, П. Д. Овчаренко, В. А. Печерога, О. П. Рабенчук, О. С. Рубльов, П. І. Скритик, В. А. Смолій, Г. В. Стрельський, Л. І. Ткачова, В. Г. Шарпатій, В. П. Швидкий, Л. Ф. Шепель, О. В. Юркова, Н. М. Юсова, С. Л. Юсов, О. В. Янковська, О. В. Ясь</i>	478
--	-----

Вчені інституту – лауреати державних і академічних премій

<i>Упорядник О. В. Юркова</i>	694
-------------------------------------	-----

БІБЛІОГРАФІЯ

Бібліографія основних видань Інституту <i>Упорядники І. С. Азарх, Л. Я. Муха, І. Л. Островська</i>	700
Інститут історії України: Вибрана бібліографія <i>Упорядник О. В. Юркова</i>	783
Іменний покажчик <i>Упорядник О. В. Юркова</i>	788

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ. 1936–2006 / Відп. ред.
В. А. Смолій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 818 с., іл.

ISBN 966-02-4173-9

В книзі висвітлюються основні віхи діяльності Інституту історії України НАН України. Зокрема, подаються здобутки його наукових підрозділів, нариси про директорів інституту та членів Академії наук, довідки про співробітників. Okремо наводиться бібліографія основних праць співробітників інституту.

Видання підготовлене до 70-річчя створення Інституту історії України.

Наукове видання
Інститут історії України
НАН України
1936–2006

Комп'ютерна верстка *Л. А. Гречини*

Формат 70×100/16. Папір офс. Друк офсетний.
Обсяг – 68,8 др. арк. + 3,0 арк. вкл. на крейд. пап.
• Тираж 1000. Зам. 6–853.

Віддруковано з готових плівок
у ВАТ «Поліграфкнига», 03057,
м. Київ, вул. Довженка, 3.

С. М. Белоусов,
директор Інституту історії України АН УРСР
у 1936–1941 рр.

Учасники наукової сесії Інституту історії України АН УРСР, присвяченої 230-літтю Полтавської битви, біля пам'ятника Слави. Полтава, 9 липня 1939 р.
Унікальне фото, що чудом збереглося. У нижньому ряду, в центрі, у білому кашкеті стоїть директор Інституту С. М. Белоусов. Праворуч від нього К. І. Стецюк, ліворуч – Ф. Є. Лось, далі – М. І. Супруненко і В. А. Дядиченко. Крайній праворуч у нижньому ряду – М. Н. Петровський. У верхньому ряду елегантна жінка у капелюсі – Н. Д. Полонська-Василенко, ліворуч від неї – О. П. Оглоблин.

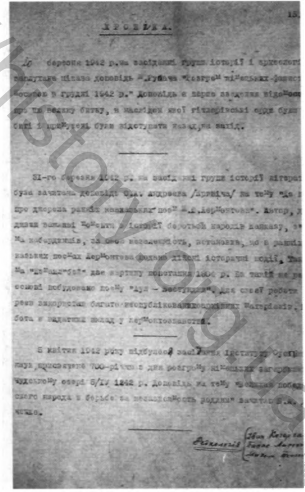
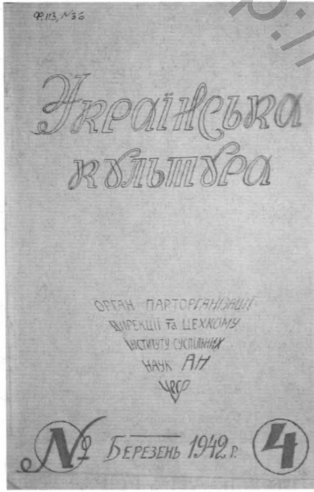
Член-кореспондент АН УРСР М. Н. Петровський,
директор Інституту історії та археології АН УРСР
у 1942–1944 рр., директор Інституту історії України
АН УРСР у 1944–1947 рр.

Акад. АН УРСР
Д. З. Мануїльський.

Члени делегації УРСР в залі засідань Паризької мирної конференції.
Сидять (зліва направо): М. Н. Петровський, Ф. Примак, В. Я. Тарасенко,
О. К. Касименко. Париж, 1946 р.

Обкладинки та сторінка рукописно-машинописного журналу «Українська культура» – органу парторганізації та дирекції Інституту суспільних наук АН УРСР. Уфа, січень–березень 1942 р.

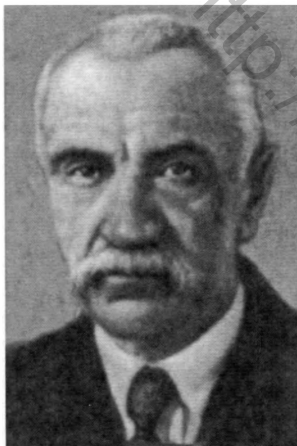

Члени делегації УРСР на першій сесії Генеральної Асамблеї ООН. Сидять (зліва направо): М. Н. Петровський, О. Д. Война, В. Я. Тарасенко, М. П. Бажан, Д. З. Мануїльський. Лондон, 1946 р.

Чл.-кор. АН УРСР
С. В. Юшков.

Чл.-кор. АН УРСР
М. О. Максимейко.

Акад. АН УРСР
І. П. Крип'якевич.

Співробітники Інституту історії АН УРСР.

1-й ряд (зліва направо): М. І. Супруненко, І. Т. Кулик, М. К. Козиренко, С. М. Белоусов, П. П. Бистренко, М. А. Рубач, П. М. Балковий, С. Ф. Білокінь, І. С. Слабеев.

2 ряд: О. А. Парасунько, І. Х. Ганжа, четверта зліва – К. І. Стецюк, далі – О. Б. Слущкий, Ю. О. Курносов, М. Н. Лещенко, П. Є. Маркіанов, І. М. Кулинич, одинадцятий зліва – Є. Ф. Белінський, далі – Л. К. Полухін, В. І. Клоков, О. А. Бевзо.

3-й ряд: І. О. Гуржій, С. О. Китарев, І. І. Слинько, І. Ф. Євсеев, Й. Т. Щербина, останній в ряду – Є. М. Скляренко. Київ, бульвар Шевченка, 14. Середина 1950-х рр.

<http://his.ua>

О. К. Касименко, директор Інституту історії АН УРСР у 1947–1964 рр.

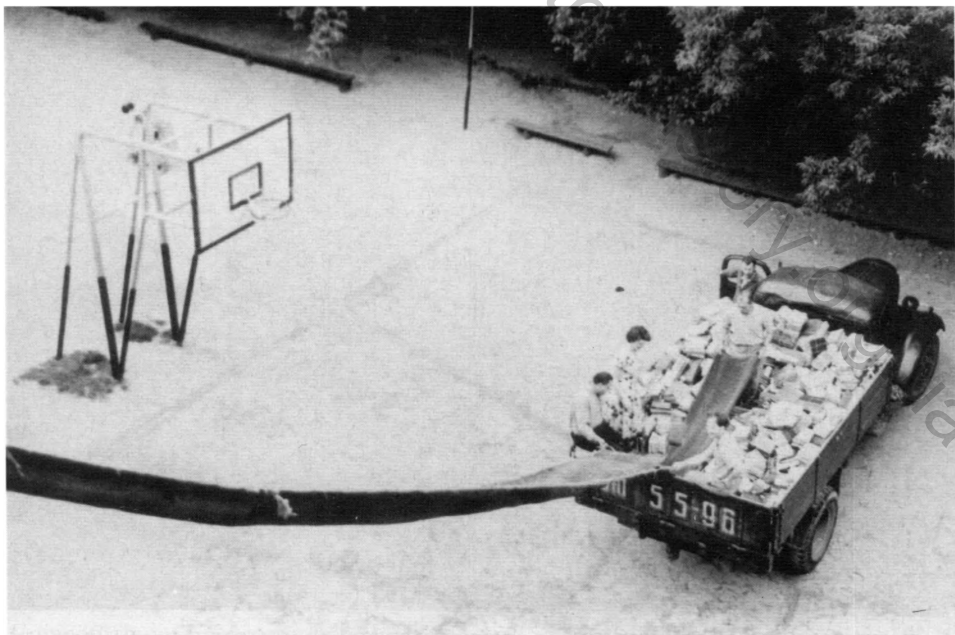
Зал засідання виїзної сесії Інституту історії України АН УРСР.
Сидять (справа наліво): О. Ф. Єрмоленко, В. А. Жебокрицький.
Львів, 20 квітня 1950 р.

Президія розширеного засідання вчених рад Інституту історії АН УРСР та Інституту історії партії при ЦК КПУ за участі групи старих більшовиків, присвяченого обговоренню збірника спогадів про Велику Жовтневу соціалістичну революцію. Київ, 1957 р.

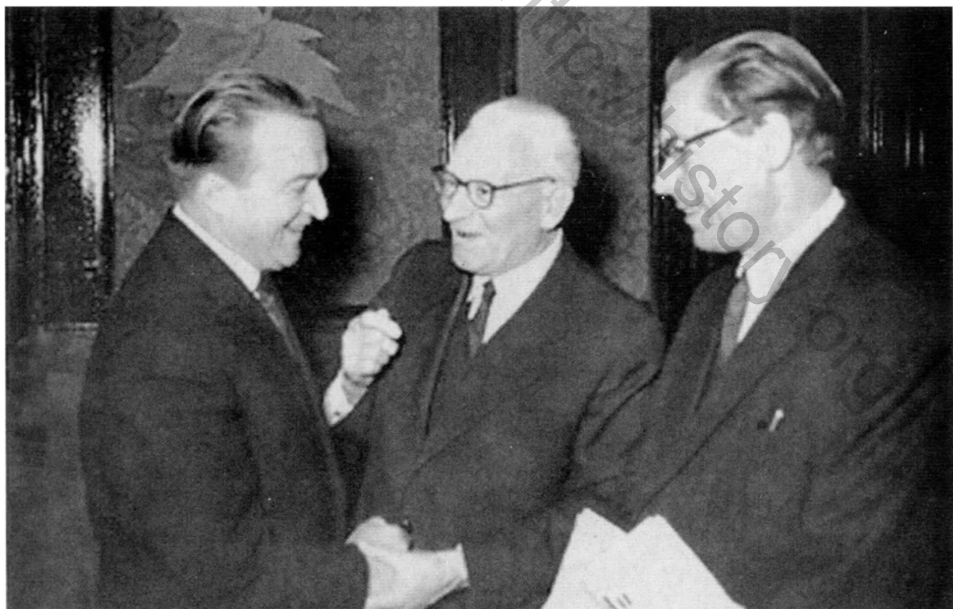

У годину дозвілля. Сидять (зліва направо): І. І. Слинько, Ю. М. Гамрецький. Стоять: Є. Ф. Белінський, І. Ф. Черніков, І. М. Кулинич. Київ, грудень 1958 р.

Перевезення бібліотеки Інституту з приміщення по бульвару Шевченка, 14 до будинку Інститутів суспільних наук АН УРСР по вул. Кірова, 4 (нині – Грушевського, 4). Київ, літо 1960 р.

Ф. П. Шевченко, І. П. Крип'якевич та Д. І. Мишко. Початок 1960-х рр.

Жінки Інституту історії АН УРСР.

У другому ряду стоять (зліва направо): Ж. П. Тимченко, С. М. Сирцова, О. І. Лугова, О. С. Компан, Л. Д. Вітрук, Л. Гудзенко. У третьому ряду: М. М. Яковенко, Л. М. Рудомьоткіна, К. І. Стецюк, А. П. Гриценко, М. Д. Семенчук, Н. П. Первак, О. Й. Щусь, Л. А. Шевченко. Київ, 8 березня 1961 р.

<http://...>

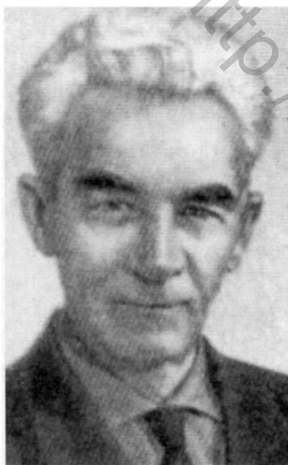
Співробітники Інституту на першотравневій демонстрації.
На передньому плані (справа наліво): І. О. Гуржій, П. К. Стоян.
Київ, 1 травня 1961 р.

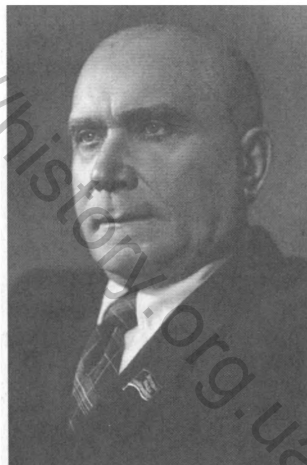
Д. М. Сташевський, О. К. Касименко та Л. О. Лещенко.
Київ, весна 1963 р.

Акад. АН УРСР
М. І. Супруненко.

Чл.-кор. АН УРСР
П. С. Кучеров.

Акад. АН УРСР
Й. З. Штокало.

Засідання Республіканської ради з історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни на Україні.
В президії (зліва направо): Є. М. Скляренко, М. І. Супруненко, М. А. Рубач.
1-й ряд: другий ліворуч Ю. М. Гамрецький, далі – К. М. Шамко. Київ, 1962 р.

Підведення підсумків роботи Комісії контролю УРСР.
Зліва направо: голова комісії К. П. Кухалашвілі, заступник директора Інституту І. О. Гуржій, директор Інституту О. К. Касименко, член комісії Мороз, вчений секретар Інституту Л. О. Лещенко. Київ, 4 травня 1964 р.

Засідання редакції «Українського історичного журналу».
Зліва направо: Ф. П. Шевченко, І. В. Плющ, А. М. Гаєвський, Л. Д. Вітрук,
З. В. Туранська, І. В. Лупандін, Г. П. Кравченко, Ф. Р. Мефодієва. Київ, 1964 р.

Засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР.

Зліва направо: В. А. Дядиченко, Ф. Є. Лось, М. А. Рубач, М. І. Супруненко, І. О. Гуржій, К. І. Стецюк, Л. О. Лещенко, К. К. Дубина, Ф. П. Шевченко, П. П. Гудзенко, Й. Т. Щербина, О. А. Парасунько, В. І. Клоков. Київ, грудень 1964 р.

Засідання співробітників Інституту історії АН УРСР.

В президії (зліва направо): І. О. Гуржій, К. К. Дубина. 1-й ряд (ліворуч, зліва направо): М. Ю. Брайчевський, М. А. Рубач. 2-й ряд: М. І. Супруненко, В. А. Дядиченко, Ф. Є. Лось. 3-й ряд: О. М. Апанович, В. І. Клоков, К. І. Стецюк, О. А. Парасунько. 4-й ряд: П. П. Гудзенко, Д. І. Мишко, останній праворуч – І. М. Гапусенко. 6-й ряд: останній праворуч – Я. І. Дзира. 1-й ряд (праворуч, зліва направо): П. К. Стоян, І. Х. Ганжа. 2-й ряд: О. С. Компан, Є. М. Складенко. 1965 р.

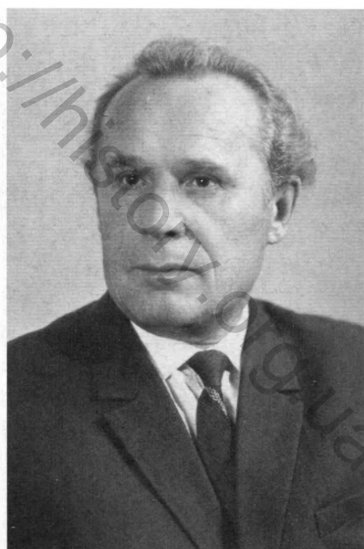
Наукові співробітники Інституту історії АН УРСР під час обговорення одного із розділів двотомника «Історія Української РСР». Зліва направо: Ф. Є. Лось, І. О. Гуржій, В. А. Дядиченко, П. П. Гудзенко, К. К. Дубина, Л. А. Шевченко, Ф. П. Шевченко, М. І. Супруненко, Є. П. Талан. Київ, 12 грудня 1966 р.

В читальному залі Центральної наукової бібліотеки АН УРСР.
Праворуч – чл.-кор. АН УРСР І. О. Гуржій.

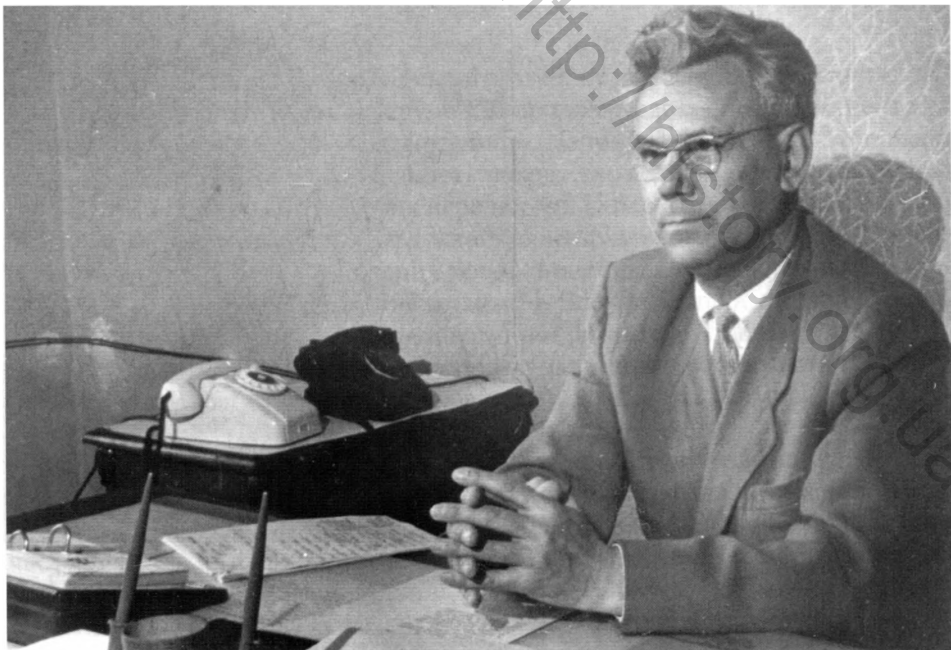
Чл.-кор. АН УРСР
К. Г. Гуслистий.

Чл.-кор. АН УРСР
І. О. Гуржій.

І. М. Мельникова, В. І. Клоков, С. М. Пархомчук. Середина 1960-х рр.

К. К. Дубина, директор Інституту історії АН УРСР у 1964–1967 рр.

Учасники української делегації на Всесоюзній конференції з питань історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни біля будинку Президії АН Вірменської РСР. 1-й ряд (зліва направо): О. Й. Щусь, А. П. Гриценко, М. А. Рубач, Б. П. Ковалевський, В. Г. Сарбей, С. М. Сирцова, Л. А. Шевченко. 2-й ряд: С. М. Пархомчук, В. Ф. Панібудьласка. Єреван, 1967 р.

Акад. АН УРСР А. Д. Скаба,
директор Інституту історії
АН УРСР у 1968–1973 рр.

Співробітники Інституту історії АН УРСР серед учасників Днів науки у Дніпропетровську.
Сидять (зліва направо): В. І. Клоков, А. Д. Скаба, останній праворуч – В. П. Сидоренко.
Стоять: третій зліва В. А. Дядиченко, п'ятий зліва Б. П. Ковалевський,
П. П. Гудзенко, останній праворуч – Л. О. Лешенко. Дніпропетровськ, лютий 1970 р.

Лауреати Державної премії УРСР в галузі науки і техніки.
Зліва направо: М. І. Супруненко, О. Й. Щусь, М. А. Рубач. Київ, 8 січня 1970 р.

Лауреати Державної премії УРСР в галузі науки і техніки.
Зліва направо: В. І. Клоков, І. І. Слин'ко, М. В. Коваль. Київ, квітень 1971 р.

Член-кореспондент АН УРСР
А. Г. Шевелєв,
директор Інституту історії
АН УРСР у 1973–1978 рр.

Співробітники Інституту.

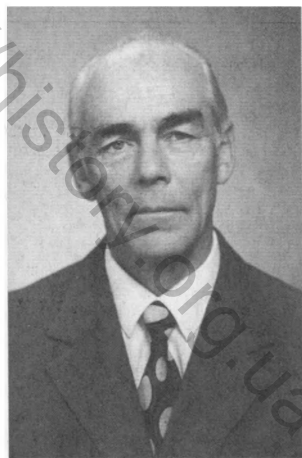
Справа наліво: І. І. Слинько, І. І. Компанієць, А. В. Лихолат, останній ліворуч –
Й. З. Штокало. Початок 1970-х рр.

Член-кореспондент
НАН України
Г. М. Добров.

Член-кореспондент
НАН України
О. М. Боголюбов.

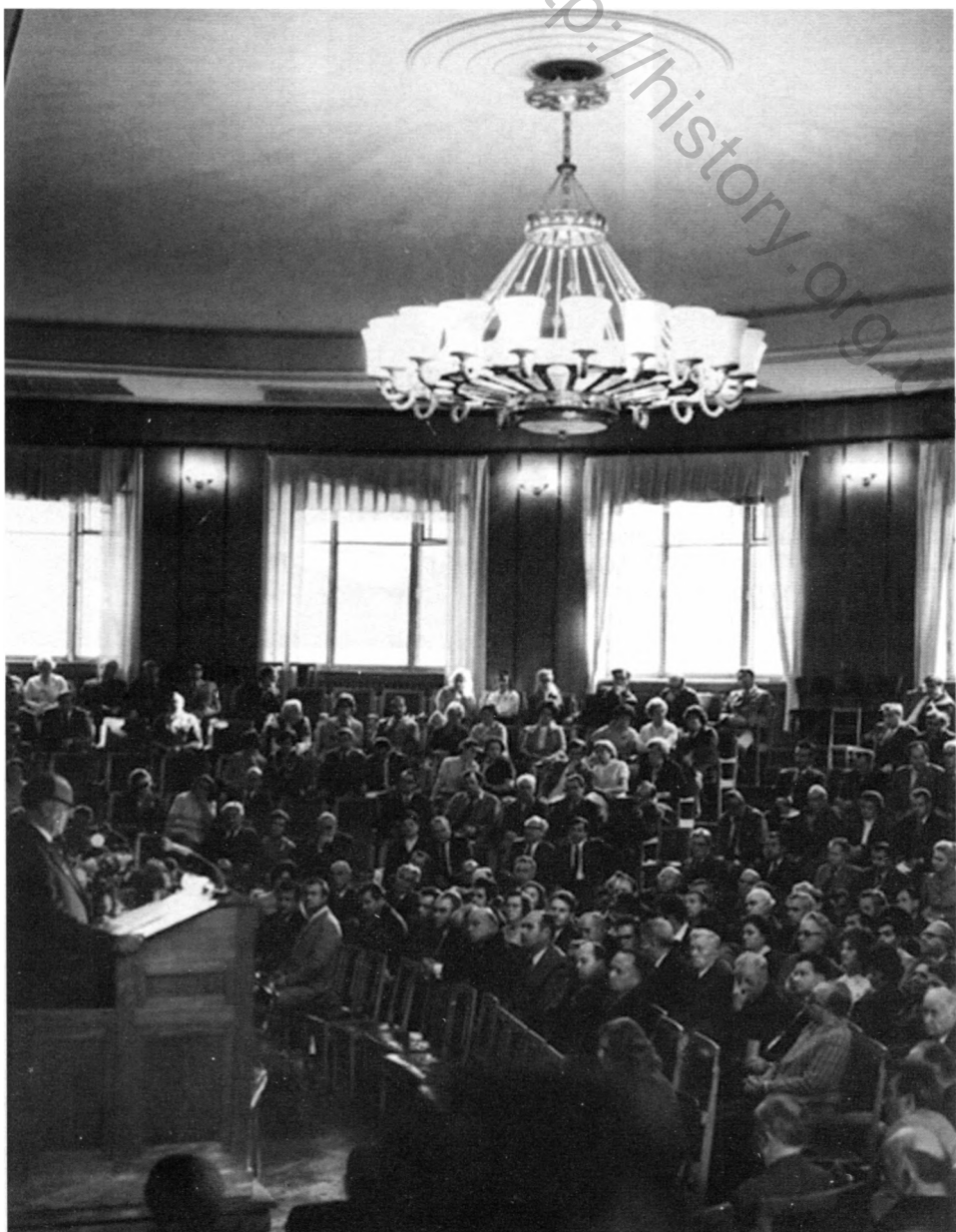

Член-кореспондент
НАН України
В. І. Клоков.

Члени редколегії та редакції «Українського історичного журналу».
Перший ліворуч – М. В. Коваль, другий ліворуч – Ф. П. Шевченко. Квітень 1975 р.

Засідання Головної редакційної колегії «Історії міст і сіл Української РСР», вченої ради Інституту історії АН УРСР, наукової ради Головної редакції УРЕ і Колегії Головного Архівного управління при Раді Міністрів УРСР, присвячене підсумкам видання 26-титомної «Історії міст і сіл Української РСР». Київ, 15 вересня 1975 р.

А. Г. Шевелев та П. С. Сохань. Середина 1970-х рр.

Співробітники відділу Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни на Україні.

Сидять (зліва направо): І. В. Хміль, М. А. Рубач, М. І. Супруненко, А. П. Гриценко.

Стоять: Ж. П. Тимченко, Ю. М. Гамрецький, О. Й. Щусь.

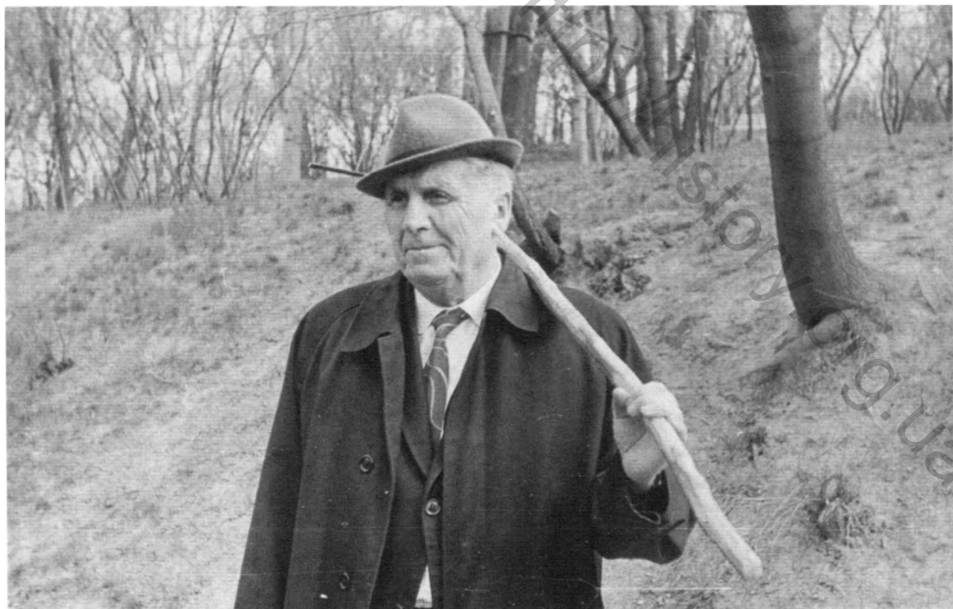
Київ, вересень 1973 р.

Агітаційний похід співробітників Інституту історії АН УРСР по Закарпаттю на честь 50-річчя утворення СРСР.
Зліва направо: А. П. Гриценко, А. Ф. Трубайчук, Ю. М. Гамрецький. Грудень 1967 р.

На суботнику.
Зліва направо: Б. П. Ковалевський, Ф. Є. Лось, А. Д. Скаба,
І. М. Мельникова, М. Н. Лещенко, А. Г. Шлепаков. Початок 1970-х рр.

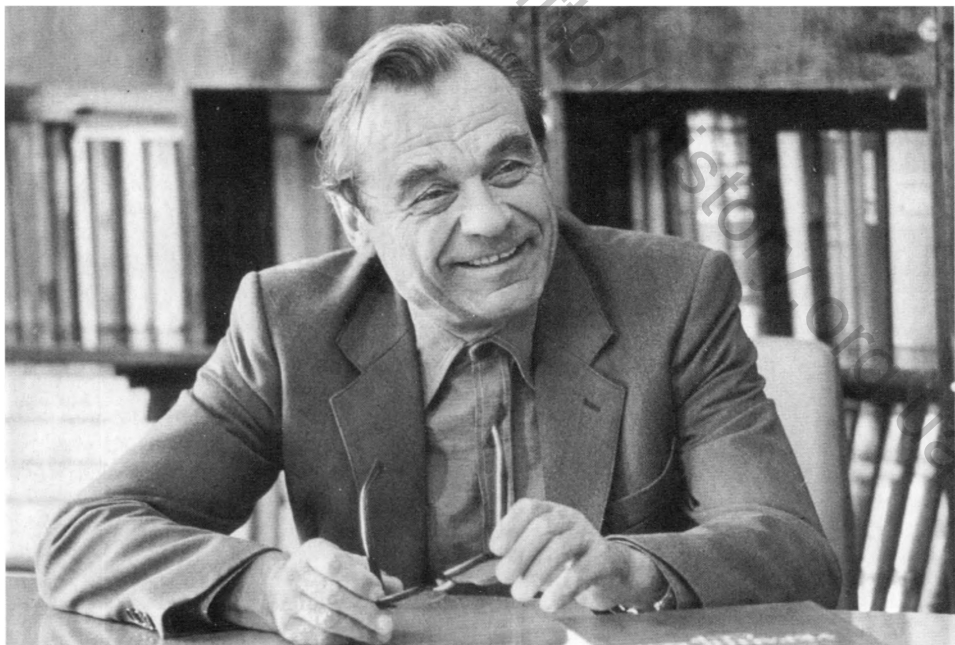

Директор Інституту А. Д. Скаба на суботнику. Початок 1970-х рр.

На суботнику.

Зліва направо: О. Д. Кузьминська, А. В. Юрченко, А. Г. Шевелєв,
П. М. Калениченко, М. Ф. Дмитрієнко. 1973 р.

Акад. Ю. Ю. Кондуфор,
директор Інституту історії України АН України у 1978–1993 рр.

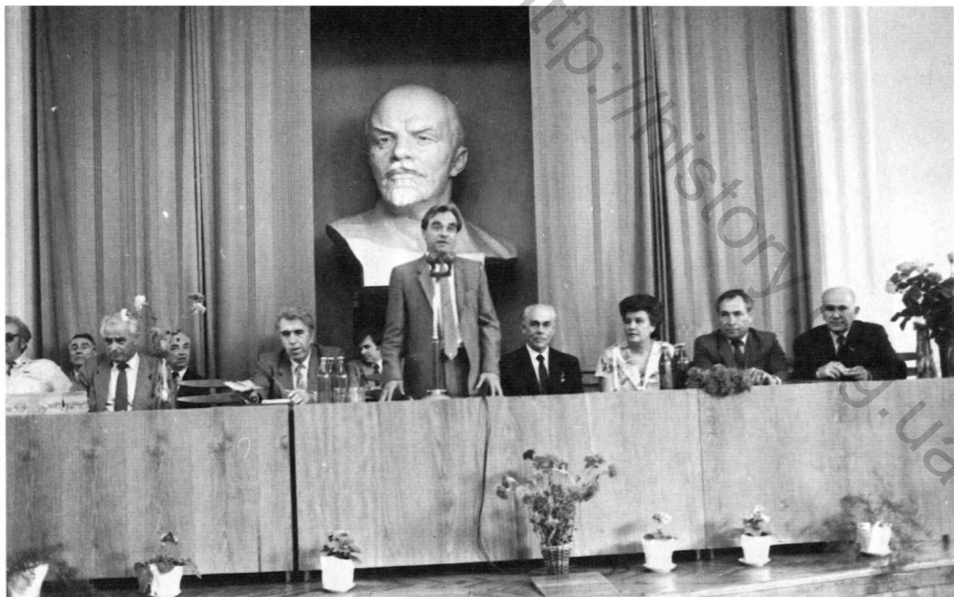
Співробітники Інституту (зліва направо): В. І. Клоков, В. І. Кучер, Ю. І. Зінченко.
Київ, 11 березня 1980 р.

Співробітники відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни на Україні і почесні гості у день святкування 80-річчя академіка АН УРСР М. І. Супруненка.

У першому ряду (зліва направо): акад. АН СРСР І. І. Мінц (Москва), Т. В. Супруненко, О. Й. Щусь. У другому ряду – М. І. Супруненко з дружиною, Ж. П. Тимченко, Т. Ф. Кузьміна (Москва), І. М. Пушкарьова (Москва).

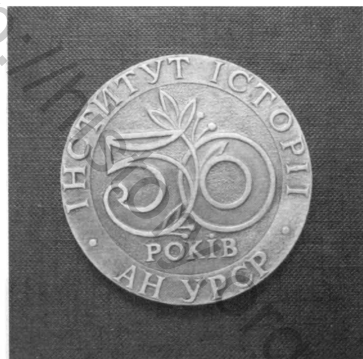
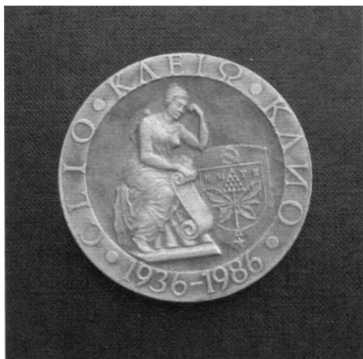
У третьому ряду друга ліворуч – О. Д. Бойко, далі – В. Колодова, А. П. Гриценко. Згори другий ліворуч – О. П. Реснт, далі – Ю. І. Терешенко, В. Ф. Верстюк, І. В. Кичій, І. В. Хміль, Ю. М. Гамрецький. Лютий 1980 р.

Президія зборів в Інституті історії АН УРСР з нагоди 70-річчя з дня народження Героя Радянського Союзу, члена-кореспондента АН УРСР В. І. Клокова.
Київ, червень 1987 р.

Учасники засідання за «круглим столом» в редакції газети «Радянська Україна».
Зліва направо: П. С. Сохань, Ю. М. Гамрецький, Ф. П. Шевченко, І. Ф. Курас,
В. І. Юрчук. Київ, березень 1988 р.

Пам'ятна медаль на честь 50-річчя Інституту історії АН УРСР. 1986 р.

Співробітники Інституту історії АН УРСР під час святкування 70-річчя Героя Радянського Союзу, члена-кореспондента АН УРСР В. І. Клокова. В центрі – В. І. Клоков та О. Ф. Федоров. Стоять (зліва направо): І. М. Хворостяний, четверта зліва – І. М. Мельникова, далі – П. С. Сохань, Ю. Ю. Кондуфор, І. М. Кулинич, І. В. Хміль. Київ, червень 1987 р.

Відділ історії та міжнародних відносин соціалістичних країн Інституту історії під час святкування 70-річчя завідувачки відділу чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникової. Сидять (зліва направо): Ф. М. Шабульдо, П. Т. Тронько, П. С. Сохань, І. М. Мельникова, М. М. Варварцев, М. В. Грищенко. Стоять: С. В. Віднянський, Н. А. Ярко, М. С. Тараненко, М. В. Знаменська, В. В. Павленко, О. М. Дзюба, О. Л. Лещенко, Н. В. Кривець, Є. В. Клоков, Т. І. Зарецька. Жовтень 1988 р.

Відділ історії Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни на Україні. Зліва направо: Ю. І. Терещенко, О. Б. Кудлай, І. В. Хміль, О. Й. Щусь, В. М. Устименко, А. П. Гриценко, Ю. М. Гамрецький, О. Д. Бойко, Д. Б. Яневський, Т. В. Осташко, О. П. Реєнт. 1 жовтня 1986 р.

Чл.-кор. НАН України
Ф. П. Шевченко.

Чл.-кор. НАН України
В. Б. Євтух.

Співробітники Інституту історії АН УРСР. Середина 1980-х рр.

На суботнику.
Є. М. Склярєнко та Ю. Ю. Кондуфор (праворуч).
Початок 1980-х рр.

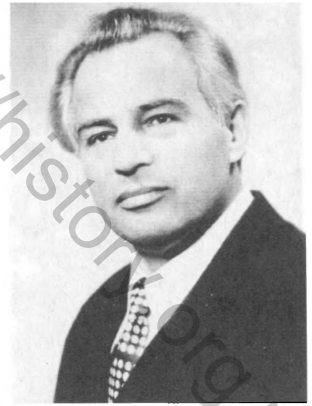
Співробітниця Інституту історії АН УРСР на занятті з цивільної оборони.
Підготовка до змагань санітарних дружин. Кінець 1970-х рр.

Акад. АН УРСР
А. М. Шлепаков.

Чл.-кор. АН УРСР
І. М. Мельникова.

Чл.-кор. АН УРСР
П. С. Сохань.

Ветерани Інституту історії України НАН України.

1-й ряд (зліва направо): Є. М. Складенко, В. А. Смолій, Ю. Ю. Кондуфор, В. І. Клоков, І. С. Хміль, П. Т. Тронько, В. П. Сидоренко, К. І. Стецюк, І. М. Мельникова, І. В. Хміль. 2-й ряд: М. В. Коваль, Ю. О. Курносів, М. П. Озерін, Г. Г. Серебряков, Г. Я. Сергієнко, В. Г. Сарбей, Ф. П. Шевченко, І. М. Кулинич, Г. О. Аплевич, Ю. А. Пінчук. 3-й ряд: А. В. Санцевич, М. Р. Плющ, М. Ф. Котляр, Р. Г. Симоненко, шостий зліва – О. В. Молодчиков, далі – С. В. Кульчицький, О. П. Реєнт, М. П. Рудь. Київ, 8 жовтня 1994 р.

Співробітники Інституту історії АН УРСР. 1-й ряд (зліва направо): друга зліва – А. П. Гриценко, О. Й. Шусь, шостий зліва – Ф. П. Шевченко, далі – І. М. Маковійчук, Л. А. Шевченко, Л. А. Шевченко, Ю. П. Ларов, П. С. Сохань, І. С. Хміль, Є. М. Складенко, О. Д. Кузьминська, Г. Г. Денисенко, Ю. Ю. Кондуфор, В. П. Сидоренко, К. І. Стецюк, Н. В. Кривець, І. М. Мельникова, С. В. Віднянський, П. Т. Гронько, Є. П. Талан, П. К. Стоян, М. Ф. Дмитрієнко. 2-й ряд: друга зліва – Н. Литвин, четверта зліва – О. І. Лукаш, далі – О. В. Бучко, В. В. Ткаченко, І. В. Хміль, восьмий зліва – Д. Б. Яневський, далі – Г. О. Аплевич, П. Г. Усенко, Ю. О. Курносов, С. О. Єкельчик, В. Г. Сарбей, В. М. Даніленко, через одного – А. В. Санцевич, Г. Я. Сергієнко, О. В. Молодчиков, Ю. М. Гамрецький, О. В. Лисенко, Л. Ф. Шепель, М. Р. Площ, Р. Г. Симоненко, Т. О. Комаренко, С. І. Кот, О. В. Юркова. Київ, травень 1990 р.

<http://history.org.ua>

Академік НАН України В. А. Смолій,
директор Інституту історії України
НАН України з 1993 р.

Засідання дирекції Інституту.

Зліва направо: голова профспілкового комітету В. М. Даниленко, учений секретар О. С. Рубльов, директор В. А. Смолій, заступники директора С. В. Кульчицький та О. П. Реєнт. Жовтень 2006 р.

Засідання Вченої ради.

В президії (зліва направо): С. В. Кульчицький, В. А. Смолій, О. С. Рубльов.
Праворуч (зліва направо): П. Т. Тронько, Ю. А. Пінчук, В. О. Горбик, О. А. Удод,
О. І. Гуржій, О. Г. Бажан. Виступає Р. Г. Симоненко. Червень 2006 р.

Засідання Спеціалізованої вченої ради.

Зліва направо: О. С. Рубльов, М. Ф. Дмитрієнко, С. В. Кульчицький,
М. Ф. Котляр, Р. Я. Пиріг, Ю. А. Пінчук, В. А. Смолій, О. І. Гуржій, П. Т. Тронько,
В. М. Даниленко, О. І. Путро, В. О. Горбик, Г. В. Боряк.
Виступає Н. П. Барановська. Жовтень 2006 р.

<http://www.>

Герой України, академік НАН України
П. Т. Тронько.

Пленарне засідання міжнародної наукової конференції «Незалежна Україна: досвід, уроки, перспективи».
Зліва направо: С. С. Падалка, Л. В. Ковпак, Г. В. Касьянов, В. М. Даниленко,
О. А. Удод, С. В. Кульчицький. Жовтень 2006 р.

Член-кореспондент
НАН України
О. П. Реєнт.

Член-кореспондент
НАН України
М. Ф. Котляр.

Член-кореспондент
НАН України
В. М. Даниленко.

Учена частина. Відділ кадрів.
Сидять (зліва направо): Г. С. Бохонська, О. С. Рубльов.
Стоять: О. М. Антипова, Ю. В. Вялова, О. В. Орлова, Я. Л. Шолох,
Т. Є. Іванова, Г. В. Степаненко. Червень 2006 р.

Відділ історії України середніх часів і раннього нового часу.

Сидять (зліва направо): М. В. Скржинська, В. М. Горобець, М. Ф. Коглар, О. М. Дзюба, В. А. Смолій, О. І. Гуржій, Т. В. Чухліб.
Стоять: А. Г. Плахонін, О. В. Русина, А. В. Блануца, Д. П. Ващук, А. О. Гурбик, В. М. Магях, П. М. Сас, К. В. Кириченко,
О. В. Одрін, В. В. Станіславський, Б. В. Черкас. Червень 2006 р.

Відділ історії України XIX – початку XX ст.
Сидять (зліва направо): П. Г. Усенко, О. О. Крижановська, Т. Д. Калініч, В. М. Волковинський, Г. В. Степаненко, О. П. Реєнт,
В. С. Шандра. Стоять: Т. А. Карпова, В. Б. Любченко, В. М. Тимченко, В. Б. Молчанов, І. В. Федькевич, О. М. Машкін,
О. Л. Вільшанська, А. М. Селецька, М. М. Міліцина, О. В. Фастовець, О. В. Лисенко, Б. М. Янишин, О. М. Донік,
В. В. Шевченко, Д. В. Решетченко. Червень 2006 р.

Відділ історії України 20–30-х рр. ХХ ст.

Сидять (зліва направо): Т. І. Зарецька, Л. Д. Якубова, О. М. Веселова, Т. Б. Бикова, Л. В. Гриневиц, С. В. Кульницький, О. І. Ганжа. Стоять: С. А. Кокін, А. В. Кравченко, О. І. Галенко, В. В. Головка, Г. Г. Сфіменко, В. І. Марочко, О. А. Удод, Т. М. Євсєєва, Л. В. Низова, О. М. Мовчан, В. І. Прилуцький, О. В. Юркова. Червень 2006 р.

Відділ історії Української революції 1917–1921 рр.

Зліва направо: Д. М. Купець, В. Ф. Верстюк, О. Д. Бойко, О. Б. Кудлай,
Р. Я. Пиріг, Т. С. Осташко, Г. Б. Басара-Гилішак, І. В. Хміль, О. І. Лупандін,
В. В. Скальський. Червень 2006 р.

Відділ історії України періоду Другої світової війни.

Сидять (зліва направо): О. В. Буцко, О. Є. Лисенко, М. Г. Дубик, І. І. Дерейко.
Стоять: Т. В. Заболотна, В. В. Гінда, Т. В. Пастушенко, В. В. Левикін,
Т. В. Вронська, М. К. Лобода. Червень 2006 р.

Відділ новітньої історії та політики.

Сидять (зліва направо): В. В. Радиця, О. О. Заплотинська, Г. В. Касьянов,
Л. В. Ковпак. Стоять: О. П. Коляструк, С. С. Падалка, О. В. Андрощук.
Червень 2006 р.

Відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин.

Сидять (зліва направо): А. Ю. Мартинов, М. М. Варварцев, С. В. Віднянський,
Ю. В. Кошій. Стоять: Є. А. Перепелиця, третій зліва – О. М. Горенко,
далі – О. А. Іваненко, Н. В. Кривець, С. К. Асатуров. Червень 2006 р.

Відділ історії України другої половини ХХ ст. Сидять (зліва направо): Н. М. Хоменко, Г. П. Герасимова, В. М. Даниленко, О. В. Янковська, С. І. Білоконь, Н. Ф. Васильєва. Стоять: В. П. Швидкий, О. О. Ковальчук, В. В. Гоголь, Л. Ф. Шепель, В. О. Крупина, М. К. Смольницька, О. П. Рабенчук, І. В. Безплодна. Червень 2006 р.

Відділ української історіографії. Сидять (зліва направо): О. Т. Гончар, Р. Г. Симоценко, Ю. А. Пінчук, І. С. Азарх, Н. О. Герасименко. Стоять: О. О. Ковалевська, С. С. Батурина, А. М. Бовгиря, О. В. Ясь, Н. В. Пазюра, Н. М. Юсова, Л. А. Охрімчук, С. М. Блашук, В. С. Горак, А. С. Дзагалов. Червень 2006 р.

Відділ спеціальних історичних дисциплін.

Сидять (зліва направо): О. О. Попельницька, І. Н. Войцехівська, М. Ф. Дмитрієнко, Л. П. Маркітан, М. В. Черноштан. Стоять: Ю. К. Савчук, Є. В. Славутич, С. Б. Хведченя, Я. О. Іщенко, Д. В. Тоїчкін. Червень 2006 р.

Відділ історико-краєзнавчих досліджень.

Сидять (зліва направо): С. І. Кот, Г. Г. Денисенко, В. О. Горбик, Л. Д. Федорова. Стоять: О. О. Демиденко, Г. Я. Рудий, Н. Г. Ковпаненко, Т. М. Омельчук, П. І. Скрипник, Л. О. Гаврилюк, Р. І. Бондаренко. Червень 2006 р.

Відділ регіональних проблем історії України.
Сидять (зліва направо): Л. В. Шевченко, Л. А. Гречина, Я. В. Верменич, П. Т. Тронько, І. В. Савченко, Є. М. Склярченко.
Стоять: В. І. Дмитрук, О. Г. Бажан, С. А. Архипова, Т. Ф. Григор'єва, Р. Ю. Подкур, Р. В. Маньковська, Г. А. Вербиленко,
В. Ю. Васильєв, В. А. Бабюх. Червень 2006 р.

Відділ «Кабінет українсько-грецьких відносин».
Зліва направо: Н. І. Бацак, А. В. Пелешко, Н. О. Терентьєва, Н. І. Ішуніна,
О. П. Жданович. Червень 2006 р.

Централізована бухгалтерія.
В центрі – головний бухгалтер Р. П. Семко. Стоять (зліва направо): З. О. Чесновська,
Н. М. Височанська, Т. В. Кудряшова, Н. О. Штефан, А. Г. Лук'яненко. Вересень 2006 р.

Редакція «Українського історичного журналу».

Сидять (зліва направо): В. І. Сологуб, В. І. Кузнецов, Л. В. Дубич.

Стоять: О. М. Донік, О. М. Квітка, В. В. Григор'єв. Червень 2006 р.

Науково-інформаційний відділ. Зліва направо: І. В. Рознюк, Л. Я. Муха,
І. Л. Островська, А. В. Невмержицька. Червень 2006 р.

Адміністративно-господарчий відділ.

Зліва направо: А. В. Ставін, С. В. Шевчук, О. М. Кириченко, Л. М. Травниченко, М. П. Рудь. Жовтень 2006 р.

Комп'ютерно-видавничий відділ.

В центрі – В. П. Яковенко. Стоять (зліва направо): Л. І. Захарова, Є. Г. Безцінний, І. М. Варганова, В. В. Сидоренко. Жовтень 2006 р.

